

K. MARX-F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels
Dela
Dvadeset deveti tom

Urednik
Ante Pažanin

Prevodioci
Mira Žunec,
Ivan Prpić,
Slavko Palaček,
Branimir Živojinović,
Marija Ugrenović i drugi

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
Izdavačka
radna organizacija

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA

TOM 29

BEOGRAD 1979

PREDGOVOR

Dvadeset deveti svezak djela Karla Marxa i Friedricha Engelsa sadrži radove koji su nastali od početka 1872. do travnja 1875. godine. Veći dio tih radova neposredno je vezan za djelatnost Marxa i Engelsa u posljednjem razdoblju postojanja Međunarodnog udruženja radnika (Prve internacionale). To je vrijeme razvitka Internacionale nakon Pariske komune, zaoštrenih borbi protiv anarhizma nakon London-ske konferencije i posebno nakon kongresa anarhista u Sonvilijeju 1871. Marxova i Engelsova razrada najznačajnijih programskih, organizacijskih i taktičkih pitanja Internacionale učvrstila je međunarodni radnički pokret, razotkrila je sektaštvo kao teorijsku zaostalost i dogmatsku nepovezanost s masovnim revolucionarnim pokretom, te je položila temelje za kasnije stvaranje masovnih proleterskih partija u raznim zemljama svijeta.

Vrijednost ovdje objavljenih radova, međutim, ne iscrpljuje se njihovom korisnošću za rješenje političkih i praktičnih zadataka koji su bili na dnevnom redu tadašnjeg radničkog pokreta, nego oni imaju i dublje teorijsko značenje za razvitak marksističke misli uopće.

Da se teorijski, politički i praktični aspekt borbe radničke klase ne smije odvajati jedan od drugoga ili pak zapostavljati jedan na račun drugoga, potvrđuju i slijedeće misli Friedricha Engelsa, koji, govoreći o prednostima Socijalističke radničke partije Njemačke, 1874. u dopuni Predgovoru iz 1870. za *Njemački seljački rat* piše: »Njemački radnici imaju dvije bitne prednosti nad radnicima ostale Evrope. Prvo, to što pripadaju najteoretskijem narodu Evrope, i što su sačuvali smisao za teoriju, koji su takozvani 'obrazovani' u Njemačkoj potpuno izgubili. Bez njemačke filozofije, naročito Hegelove, nikada ne bi došlo do njemačkog naučnog socijalizma — jedinog naučnog socijalizma koji je ikada postojao. Da radnici nisu imali smisla za teoriju, ne bi im taj naučni socijalizam nikada tako ušao u krv kao što jest ...

... Njemačkim radnicima mora se priznati da su oni s rijetkim razumijevanjem iskoristili prednosti svog položaja. Prvi put otkako postoji radnički pokret vodi se borba u sva tri njena smjera — u teorijskom, političkom i praktično-ekonomskom (otpor protiv kapitalista) — skladno, povezano i planski. U ovom, tako reći koncentričnom napadu upravo i leži snaga i nepobjedivost njemačkog pokreta« (417 i 418)¹.

¹ Broj u zagradi u tekstu ovoga predgovora označava stranicu u ovom svesku.

U tom višestruko vrijednom Engelsovom tekstu zanimljivo je, a za suvremeno stanje radničkog pokreta i njegovih partija i vrlo instruktivno, primijetiti da Engels posebno ističe smisao za teoriju ili teorijski smisao njemačkog radničkog pokreta toga doba i da on taj smisao kao jedan od triju vidova borbe radničke klase stavlja na prvo mjesto — dakako skladno povezanih u »koncentričnom napadu«. Naime, usprkos zaokupljenosti političkim i praktičnim pitanjima dana, valja stalno voditi računa o tome, kaže dalje Engels, »da socijalizam, otkako je postao nauka, zahtijeva da se i gaji kao nauka, tj. da se studira«. Usput spomenimo da Marx u svojem konspektu o Bakunjinovoj knjizi *Državnost i anarhija* primećuje da je on izraz »naučni socijalizam« upotrebljavao »samo u protivstavu prema utopijskom socijalizmu« (517).

Nije ovdje mjesto da ulazimo u analizu »teorijskog smisla« marksizma i »naučnog socijalizma«, pa ni u analizu oblika koje su oni poprimili u svojoj povijesti. Umjesto toga podsjetit ćemo samo na historijski materijalizam ili materijalističku dijalektiku kao onu znanost povijesti koja kao »teorijski smisao« marksizma povezuje »njemačku filozofiju« i »njemački naučni socijalizam«.

Iako u radovima ovoga sveska, zbog njihovog pretežno političko-praktičnog karaktera, taj »teorijski smisao« nije nigdje posebno razrađen, pa ni tematiziran, u njima je ipak stalno na djelu prisutna i na konkretnim primjerima ozbiljena temeljna misao materijalističke dijalektike. U *Kapitalu* Marx ovako precizira na temeljnu misao svoje dijalektike kao znanstvene metode: »Doista je mnogo lakše pomoću analize naći zemaljsku jezgru religioznih himera nego obrnuto iz datih određenih zbiljskih životnih prilika *izvesti* njihove vjerske idealizirane oblike. Posljednja metoda je jedino materijalistička i stoga znanstvena metoda».¹

Dakle, »materijalistička i stoga znanstvena metoda« ne polazi od gotovih teorija, recepata i »himera«, da bi našla njihovu »zemaljsku jezgru«, nego obrnuto teorijske oblike razvija »iz datih određenih stvarnih životnih prilika«. Tu osnovnu misao historijskog materijalizma Marx je izrazio već u poznatom pismu ocu 10. studenoga 1837. godine kad kaže da »u zbiljnosti samoj valja tražiti ideju«. Jer, filozofski, znanstveni, teorijski posao se ne sastoji u tome da se pojedinačne pojave povijesnog procesa supsumiraju pod ideje i teorijske oblike, nego, obrnuto, da »iz datih određenih zbiljskih životnih prilika izvede njihove vjerske idealizirane oblike«. Štoviše, to je »jedino materijalistička i otuda znanstvena metoda«.

Već u *Njemačkoj ideologiji* Marx i Engels tako formuliraju historijski materijalizam: »Ovo shvaćanje povijesti počiva, dakle, na tome da se razloži zbiljski proces proizvodnje, i to polazeći od materijalne proizvodnje neposrednog života, i da se način saobraćanja, koji je povezan s tim načinom proizvodnje i njim proizveden, dakle građansko

¹ K. Marx: *Das Kapital I*, Stuttgart 1962, str. 425, bilj. 89; vidi i 21. svezak ovoga izdanja, str. 330, bilj. 89.

društvo u njegovim različitim stupnjevima, shvati kao podloga čitave povijesti, te da ga se prikaže kako u njegovoj akciji kao državu tako i da se iz njega objasne svi različiti teoretski proizvodi i oblici svijesti, religija, filozofija, moral, itd., itd. i da se iz njih prati njihov proces nastajanja, gdje se zatim naravno može prikazati i stvar u njezinom totalitetu (a zbog toga i međusobno djelovanje tih različitih strana). To shvaćanje povijesti ne treba, kao idealističko promatranje povijesti, da u svakom razdoblju traži neku kategoriju, nego neprestano ostaje na zbiljskom *tlu* povijesti, ono ne objašnjava praksu iz ideje, nego formacije ideja objašnjava iz materijalne prakse i primjereno tome dolazi i do rezultata da se svi oblici i proizvodi svijesti ne mogu riješiti duhovnom kritikom . . . , nego samo praktičnim prevratom realnih društvenih odnosa¹.

Usporedbom historijsko-materijalističkih stavova i uvida koji su sadržani u prigodnim političkim spisima i ovoga sveska, s temeljnim teorijskim djelima historijskog materijalizma, od ranih do kasnih djela utemeljitelja marksizma, dalo bi se pokazati da prigodni spisi imaju značenje ne samo za konkretnu dnevnu politiku, iz koje su nastali, nego i za povijesno-materijalističko shvaćanje čovjeka i njegova svijeta u cjelini. Štoviše, oni predstavljaju izvrstan način ozbiljenja historijskog materijalizma — naravno ne u smislu primjenjivanja ili pak potvrđivanja neke a priori istinite teorije, neke apriorne logike ili dijalektike, nego u smislu razvijanja i razlaganja zbiljskog procesa »neposrednog života«, da bi, ostajući »na zbiljskom tlu povijesti«, formiranje ideja objasnili iz »materijalne prakse« i političke akcije koja vodi »praktičnom prevratu realnih društvenih odnosa«. Povijesno-materijalističko shvaćanje politike i države zahtijeva prije svega da se polazi od »datih određenih zbiljskih životnih prilika«, tj. od »materijalne proizvodnje neposrednog života« i da se »iz njega objasne svi različiti teorijski proizvodi i oblici svijesti«. Da bi se, pak, stvar prikazala »u njezinom totalitetu«, potrebno je istražiti ne samo materijalnu proizvodnju, odnosno »građansko društvo« kao »podlogu čitave povijesti«, nego i sve raznolike »oblike svijesti« u njihovom svojevrsnom, političkom, pravnom, moralnom, umjetničkom, filozofskom karakteru, kao i »međusobno djelovanje tih različitih strana«. U tom smislu uvidi prigodnih političkih spisa nemaju samo jednokratno značenje, koje su imali za konkretnu dnevnu borbu radničkog pokreta, nego predstavljaju životni način obistinjavanja historijskog materijalizma u izloženom značenju.

Naravno, u političkim spisima nije uvijek prisutna ni znanstvena strogost ni povijesna širina i dubina materijalističke dijalektike, jer oni su upućeni prvenstveno na diferenciranu analizu klasne borbe i

¹ K. Marx i Fr. Engels: *Njemačka ideologija*, str. 24 prema Marxovom paginiranju prvog poglavlja koje je objavljeno u kritičkom izdanju u časopisu »Deutsche Zeitschrift für Philosophie« broj 10 od 1966; vidi i 6. svezak ovoga izdanja, str. 38.

dnevnopolitičkih događaja, te s tim u vezi političkog i ekonomskog stanja proletarijata u određeno vrijeme i u određenim zemljama. U njima se, međutim, najbolje vidi da se konkretni politički događaji i društvene pojave nikada ne iscrpljuju pomoću pojmova, tj. da se nikada ne mogu sasvim iscrpsti iz logičkih kategorija i općih shema, nego da je za to potrebna raznovrsna, povijesna logika povijesne zbiljnosti. Ta, pak, svojevrsna povijesna logika dobiva se konkretnim uvidima u razne sfere društvenog života i političke borbe proletarijata.

Kao što u radovima koji se objavljuju u ovom svesku Marx i Engels nisu nigdje tematizirali »teorijski smisao« marksizma, tako nisu — ni u njima, a na žalost ni bilo gdje drugdje — sistematski razvili teoriju politike, prava i države. Utoliko su, međutim, vrijedniji njihovi uvidi koji o političkoj problematici dolaze do izražaja u pojedinim prigodnim raspravama, člancima, polemikama, adresama, rezolucijama, govorima ili kako se već zovu naslovi priloga u ovom svesku.

Iako je u njima riječ o pojedinim pitanjima koja su vezana uz konkretno ponašanje radničke klase i njezine partije, rješenja koja Marx i Engels daju u ovdje objavljenim radovima, pored pomoći proletarijatu da što uspješnije ispuni određenu tadašnju svoju zadaću, predstavljaju, kako smo već istakli, dragocjeni izvor povijesno-materijalističke misli uopće, a političke misli napose, te utoliko nemaju samo historijsko nego i aktualno značenje i vrijednost za naše današnje razumijevanje fenomena i problema politike, društva i povijesti.

Kao primjer koji pokazuje da i kraći radovi imaju dalekosežni teorijski smisao, navodimo Marxov *Govor o Haškom kongresu*. Taj govor Marx je održao 1872. godine na konferenciji radnika u Hagu, a raspravlja još i danas vrlo važan i aktuelan problem odnosa radničke klase i političke vlasti, tj. pitanje: da li će putovi ozbiljenja političke vladavine radničke klase biti isti u svim zemljama, te kako uopće uspostaviti vlast radničke klase i kako razbiti državu i vlast buržoazije — da li mirnim putem ili primjenom sile? Jedno je sigurno, kaže Marx: »radnik mora jednog dana osvojiti političku vlast da može učvrstiti novu organizaciju rada; on mora srušiti staru politiku koja brani stare institucije, pod prijetnjom da poput starih kršćana koji su je odbacili i prezreli, nikad ne ugleda svoje kraljevstvo na ovom svijetu. Ali mi nismo uopće tvrdili da za postizanje tog cilja sredstva moraju biti ista.

Mi znamo koliko treba voditi računa o institucijama, običajima i tradicijama raznih krajeva; mi ne poričemo da postoje zemlje kao Amerika, Engleska, i kad bih bolje poznao vaše institucije dodao bih i Holandiju, gdje radnici mogu ostvariti svoj cilj mirnim putem. Koliko god je to istina, moramo priznati da u većini zemalja na Kontinentu samo sila može biti pokretač naših revolucija; treba jedno vrijeme pribjegavati sili da se uspostavi vladavina rada« (132/133).

U pogledu nužnosti razbijanja starog državnog aparata i izgradnje novoga tipa državne organizacije Marx i Engels ovoga razdoblja zago-

varaju korištenje praktičnih iskustava februarske revolucije i posebno Pariske komune. U Predgovoru za njemačko izdanje *Manifesta Komunističke partije* oni su 1872. godine pisali: »Mada su se za posljednjih dvadeset i pet godina prilike mnogo izmijenile, opća načela koja su izložena u ovom *Manifestu* ostaju i danas uglavnom potpuno točna. Ponešto bi ovdje-ondje imalo da se popravi. Praktična primjena ovih načela, kako to objašnjava sam *Manifest*, zavisit će svugdje i u svako doba od historijski danih okolnosti, te se zato nikako ne pridaje neko posebno značenje revolucionarnim mjerama koje se predlažu na kraju odjeljka II. To bi mjesto danas u mnogom pogledu drukčije glasilo. Uzimajući u obzir ogromni razvitak krupne industrije za posljednjih dvadeset i pet godina i paralelni napredak partijske organizacije radničke klase, uzimajući u obzir praktična iskustva, prvo februarske revolucije, a još više Pariske komune, kada je proletarijat prvi put držao političku vlast cijela dva mjeseca, taj je program danas mjestimično zastario. Naročito je Komuna pružila dokaz da »radnička klasa ne može jednostavno prisvojiti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve« (79/80).

Vrijedno je ponovno istaknuti da su Marx i Engels, ocjenjujući upravo iskustva Pariske komune i podstaknuti njezinim iskustvima, sagledali svu složenost pitanja proleterske države i političke vladavine radničke klase. Jer, ne samo da »radnička klasa ne može jednostavno prisvojiti gotovu državnu mašinu«, nego je program revolucionarnih mjera s kraja II odjeljka *Manifesta*, kako smo vidjeli, »danas mjestimično zastario«. Taj »danas« je, naime, već 1872. godina, a govori o nedogmatičnosti i otvorenosti utemeljitelja marksizma za promjene koje donosi moderni razvitak. Oni su pomno pratili i ozbiljno uzimali u obzir društveni napredak i praktična iskustva proletarijata svoga vremena i prema njima mijenjali i upotpunjavali svoja ranija shvaćanja, i to ne samo shvaćanja taktike i organizacije radničkog pokreta nego i shvaćanja nekih bitnih pitanja revolucije i politike proletarijata.

Jedno od takvih bitnih pitanja je pitanje proleterske države i diktature proletarijata. O tome još i danas postoje suprotna shvaćanja i vode se žive rasprave u pojedinim radničkim i komunističkim partijama. Jer, ne samo da »radnička klasa ne može jednostavno prisvojiti gotovu državnu mašinu«, nego se postavlja još mnogo teže pitanje: kako na svojevrsnim putovima socijalističkog samoupravljanja svaku »državnu mašinu« učiniti suvišnom i to u skladu s »historijski danim okolnostima«, »institucijama, običajima i tradicijama u različitim zemljama«. Štoviše, klasici su jasno formulirali i princip istinskih odnosa koji treba da postoje među socijalističkim partijama i narodima. Tako npr. Engels u *Izbjegljivoj literaturi* kaže: »Narod koji tlači druge narode ne može sam sebe osloboditi. Sila koju primjenjuje za tlačenje drugih u krajnjoj se liniji uvijek okreće protiv njega samoga« (426). U tom smislu valja razumjeti i načelan stav Internacionale i proleterskog internacionalizma prema kojemu »nije u interesu proleterskog pokreta

da na njegovom čelu marširaju radnici bilo koje nacije» (418). Jer, »vrijeme izabраниh naroda zauvijek je prošlo» (551)

Samo ako se sve to ima u vidu, može se razumjeti kako tadašnja neumorna djelatnost Marxa i Engelsa na glavnim pitanjima revolucionarne teorije i prakse Međunarodnog udruženja radnika, tako i njihov svakodnevni i sistematski idejni i organizacijski rad na tome da se unutar Internacionalne razviju nacionalne organizacije radničke klase. Zbog toga radovi u ovom svesku svjedoče o oba vida te djelatnosti, tj. kako o borbi unutar Internacionalne tako i o radu koji su Marx i Engels vršili kao dopisni sekretari Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika za različite zemlje. Njihova djelatnost bila je presudna za pobjedu marksističke misli kako u Internacionali toga vremena tako i u proleterskim partijama u pojedinim zemljama. Štoviše, to je upravo vrijeme kada se skoro u svim zemljama Evrope, u Sjevernoj i Južnoj Americi, Indiji, Australiji i Novom Zelandu marksistička misao uspješno širila u radničkim masama. Kad se tome doda borba Marxa i Engelsa protiv anarhizma i ostalih malograđanskih struja u mladom radničkom pokretu Rusije, Italije, Španjolske i drugih zemalja, pa zatim njihov obračun s pokušajima buržoaskih političara i korumpiranih novinara da diskreditiraju značaj i značenje Internacionalne i njezinih vođa, može se razumjeti situacija iz koje su nastali radovi u ovom svesku. A tek ako se sve to ima u vidu, može se pravo ocijeniti teorijska vrijednost, ogromno revolucionarno iskustvo, raznovrsnost problema i obilje aspekata borbe radničke klase koji su u njima sadržani. Kako smo već istakli, ti radovi imaju ne samo historijsko značenje nego mogu i suvremenom čitaocu pomoći da razumije kako prošlost tako i svu složenost teorijske i praktično-političke borbe koju radnička klasa u raznim zemljama svijeta vodi danas.

U analizu te borbe kao ni u analizu već citiranih mjesta ovdje nije moguće detaljnije ulaziti, nego se moramo zadovoljiti time da ukažemo još samo na neke praktično-političke aspekte radova koji se objavljuju u ovom svesku.

U najvećem dijelu tih radova Marx i Engels se razračunavaju s Alijansom socijalističke demokracije, koju je potkraj 1868. godine osnovao M. Bakunjin s ciljem »da pomoću svoje tajne organizacije nametne svoj sektaški program čitavoj Internacionali» (118). Bakunjinova »Alijansa je već od početka htjela obrazovati neku vrst aristokracije usred našeg udruženja, elitu s vlastitim programom i posebnim privilegijama» (116). Označavajući Alijansu socijalističke demokracije kao »prvu urotu protiv Internacionalne«, Engels nadalje konstatira: »Prvi put u historiji borbe radničke klase susrećemo tajnu urotu skovanu unutar same klase, ali ne s ciljem da ruši postojeći eksploatatorski režim, već samo Udruženje koje se protiv njega najenergičnije bori» (119). Prije toga Engels s razlogom ističe da se Internacionala sastojala od »socijalista najrazličitijih boja« i da je njezin program bio »dovoljno širok da ih može sve obuhvatiti« pod istim uvjetima, ali da je upravo

bakunjinska sekta »pogazila te uvjete« (119) i Internacionali pokušala nametnuti sektaški karakter i razbiti je kao savez »socijalista najrazličitijih boja«.

Marx i Engels kasnije o tome zajednički kažu: »Iako je ostavljala najpuniju slobodu pokretima i težnjama radničke klase u različitim zemljama, Internacionala je ipak uspjela da je okupi u jedinstvenu i moćnu cjelinu i da prvi put pokaže vladajućim klasama i njihovim vladama svjetsku snagu proletarijata. Vladajuće klase i vlade priznale su tu činjenicu usredotočivši svoje napade na izvršni organ cijelog našeg udruženja, na Generalno vijeće. Ti napadi su postali još jači nakon pada Komune. I upravo su taj čas izabrali alijansisti da sa svoje strane objave otvoreni rat Generalnom vijeću« (356). Svoj izvještaj što su ga o »raboti Bakunjina i Alijanse socijalističke demokracije« napisali po nalogu Haškog kongresa, a koji je izvještaj poznat pod naslovom *Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika*, Marx i Engels zaključuju riječima: »Teško je reći što prevladava, grotesknost ili podlost, u teorijskoj raboti i u praktičnim pokušajima Alijanse. Međutim, ona je uspjela izazvati u Internacionali potmulu borbu koja je dvije godine sputavala djelovanje našeg udruženja i koja je završila otcjepljenjem jednog dijela sekcija i federacija: zato su rezolucije koje je donio Haški kongres protiv Alijanse bile neophodno nužne« (357).

Pažnju čitatelja želimo svratiti posebno na 2. poglavlje VIII odeljka toga izvještaja. Marx i Engels tu in extenso objavljuju *Revolucionarni katehizam* Alijanse. U njemu se mogu prepoznati sektaši i anarhisti svih vremena od alijansista prošlog stoljeća do tzv. radikalnih ljevičara i »sveuništavajućih revolucionara« našega vremena. Zanimljiva je primjedba kojom su Marx i Engels ismijali i propratili *Revolucionarni katehizam*. Ona glasi: »Kritikom takvog remek-djela samo bismo umanjili njegovu smiješnost. Značilo bi to da suviše ozbiljno shvaćamo tog amorfno sveuništitelja koji je uspio stvoriti samo jedno lice od Rodolpha, Monte-Crista, Karla Moora i Roberta Macaire-a« (350).

U grupu radova koji prikazuju razračunavanje s utemeljiteljem Alijanse socijalističke demokracije spada i Marxov konspekt Bakunjinove knjige *Državnost i anarhija*. Šteta što je taj rad ostao doista samo konspekt, dakle pregled sadržaja, točnije doslovnih izvoda iz Bakunjinove knjige, i što Marx nije dospio detaljnije razraditi i pojasniti tu problematiku koja je i u suvremenom marksizmu i socijalizmu vrlo značajna i aktualna. Međutim, već i sam Marxov izbor citata iz Bakunjinove knjige i njegove usputne primjedbe pokazuju u kojem se smjeru kreću Marxove, a u kojemu Bakunjinove misli. To je jasno čak i onda kad Marx ništa ne primjećuje uz citat, nego ispiše Bakunjinov tekst bez ikakvog komentara i primjedbe. Tako je npr. ispisao pune četiri stranice opisa svojega »portreta« kako ga daje Bakunjin (510-512), a da pri tom nije učinio ni najmanju primjedbu, iako je Bakunjinov opis neadekvatan, vrlo tendenciozan, pa i uvredljiv, tako da su se na taj opis kasnije često pozivali razni protivnici i neprijatelji

Marxa i marksizma i objavljivali ga kao istinu. Marx međutim s pravom ne primjećuje ništa, jer Bakunjinov tekst dovoljno govori sam za sebe, točnije protiv sebe, pa je svaka primjedba suvišna — pogotovo za onoga koji zna što je Bakunjin sve poduzeo protiv Marxa i Marxova utjecaja još u Internacionali, a bez čega se kao svoje pozadine u potpunosti ne može razumjeti ni taj opis Marxove ličnosti.

Upravo zbog toga pri čitanju i ostalog teksta valja voditi računa o upravo naznačenoj situaciji u tadašnjem međunarodnom radničkom pokretu i o konkretnom kontekstu u kojemu su pojedine fraze tada imale svoje sasvim određeno značenje — značenje koje je često ne samo različito nego i suprotno njihovom današnjem značenju. Tako npr. ništa ne bi bilo pogrešnije nego u Bakunjinovoj anarhiji i organizaciji naroda »odozdo navise putem samostalnih slobodnih udruženja« vidjeti ideju samoupravljanja i ravnopravnosti, a u Marxovu shvaćanju države državni komunizam i elitizam. Zbog toga je potreban poseban napor čitatelja da proдре do biti određenog problema politike, pa i same revolucije, te da stanoviti fenomen političkog života konkretno, povijesno-materijalistički razumije, a ne da se prepusti površnim asocijacijama i analogijama. Jer, kako kaže Marx: »Radikalna socijalna revolucija je vezana za izvesne istorijske uslove ekonomskog razvitka; ovi su pretpostavka za nju. Ona je, dakle, mogućna samo kad sa kapitalističkom proizvodnjom industrijski proletarijat zauzme u najmanju ruku značajno mesto u masi naroda« (515). Nasuprot tome, Bakunjin »o socijalnoj revoluciji ne razume apsolutno ništa, o njoj on zna samo političke fraze; njeni ekonomski uslovi za njega ne postoje. I pošto svi dosadašnji ekonomski oblici, razvijeni ili nerazvijeni, u sebe uključuju ropstvo radnika (bilo u vidu najamnog radnika bilo seljaka itd.), on veruje da je u svima podjednako moguća radikalna revolucija. Ali još i više! On želi da se evropska socijalna revolucija, zasnovana na ekonomskoj podlozi kapitalističke proizvodnje, izvrši na nivou ruskih ili slovenskih zemljoradničkih i pastirskih naroda« (515).

O specifičnostima socijalne revolucije u razvijenim i nerazvijenim zemljama, što je danas mnogo aktualniji problem nego prije stotinu godina, govori i Engels u Predgovoru svojemu spisu *O društvenim odnosima u Rusiji*. Iako je tu riječ o specifičnom problemu, tj. o razvitku »ruske općine« kao općinskog vlasništva u Rusiji i o perspektivi preobražaja tadašnjeg kapitalističkog Zapada, u spomenutom predgovoru Engels izražava i načelna shvaćanja kojih vrijednost i aktualnost ne samo da nije prošla nego je s vremenom povećana: »Svaka data ekonomska formacija mora da rješava vlastite, iz nje same proizašle probleme; htjeti rješavati probleme jedne druge, potpuno strane formacije, bilo bi potpuno apsurdno. A to vrijedi za rusku općinu isto tako kao i za južnoslavensku zadrugu, za indijsko gentilno domaćinstvo ili za ma koji drugi društveni oblik divljaštva ili barbarstva za koji je karakteristično to da se sredstva za proizvodnju nalaze u zajedničkom posjedu.« Imajući u vidu kako prednosti razvijenih tako i šanse nerazvijenih.

te određujući njihov međusobni odnos, Engels nastavlja: »No zato je ne samo moguće nego i sigurno da će, poslije pobjede proletarijata i prevođenja sredstava za proizvodnju u zajednički posjed kod zapadnoevropskih naroda, zemlje koje su tek krenule putem kapitalističke proizvodnje i koje su još sačuvala gentilne ustanove i njihove ostatke imati u ostacima zajedničkog posjeda i njima odgovarajućim običajima moćno sredstvo kojim će moći da svoj proces razvitka k socijalističkom društvu znatno skrate i da uštede najveći dio patnji i borbi kroz koje mi u Zapadnoj Evropi moramo da prodemo. Za ovo je pak neminovan uvjet: primjer i aktivna pomoć Zapada, zasad još kapitalističkog. Tek kad kapitalistička privreda bude prevladana u svojoj domovini i u zemljama svog procvata, tek kad zaostale zemlje na tom primjeru vide ‚kako se to radi‘, kako se moderne industrijske proizvodne snage kao društveno vlasništvo stavljaju u službu zajednice, tek tada te zaostale zemlje mogu započeti taj skraćeni proces razvitka. No tada i sa sigurnim uspjehom. A to vrijedi za sve zemlje koje se nalaze na dokapitalističkom stupnju razvitka, a ne samo za Rusiju. U Rusiji će to ići relativno najlakše, jer je tamo dio domaćeg stanovništva već usvojio intelektualne rezultate kapitalističkog razvitka, pa će zbog toga biti moguće da se tamo, u revolucionarno vrijeme, društveni preobražaj izvrši prilično istodobno s onim na Zapadu« (547/548). Dakako, ni u analizu te problematike ovdje ne možemo ulaziti.

Jedan od problema, koji je također došao do izražaja u borbi između Internacionale i Alijanse socijalističke demokracije, te koji se uvijek nanovo javlja u radničkom pokretu jest problem autoriteta. Jer, uvijek se nanovo javljaju protivnici ne samo autoritarne vladavine nego i svakog autoriteta. U svojem članku *O autoritetu* Engels je historijsko-materijalistički objasnio razvitak raznih oblika autoriteta u modernom društvu, da bi zaključio: »Besmisleno je, dakle, govoriti o principu autoriteta kao o apsolutno lošem a o principu autonomije kao o apsolutno dobrom. Autoritet i autonomija relativne su stvari, njihove su sfere različite u različitim fazama društvenog razvitka« (253). Engels je smatrao da će »društvena organizacija budućnosti svesti autoritet isključivo u okvire u kojima je on zbog uvjeta proizvodnje neophodan«. U skladu s tim on nastavlja: »Svi se socijalisti slažu da će politička država a zajedno s njom i politički autoritet, nestati nakon pobjede nastupajuće socijalne revolucije, što znači da će javne funkcije izgubiti politički karakter i pretvoriti se u obične administrativne funkcije koje bdiju nad istinskim interesima društva. Ali protivnici autoriteta zahtijevaju da se autoritativna politička država ukine odjednom, još prije nego se ukinu društveni uvjeti koji su je stvorili. Oni zahtijevaju da prvi čin revolucije bude upravo eliminiranje autoriteta (253).

To je onaj isti problem koji smo ranije upoznali u tekstu iz *Marxova Govora o Haškom kongresu*. Taj problem je aktualan i u savremenom radničkom pokretu i borbi za socijalizam. Jer, nije riječ samo o raznim putovima socijalizma, tj. da li je socijalizam moguć na više načina,

što se obično svodi na način sile i na mirni put, nego i koliko nasilje traje u slučajevima kada socijalna revolucija počinje silom, državom, autoritetom. Marx je, kako se sjećamo, ograničio trajanje sile, jer on reče: »treba jedno vrijeme pribjegavati sili«, a Engels to precizira, tj. ograničava na vrijeme kada se »ukinu uvjeti koji su je stvorili«. U tim izjavama u osnovi već sadržana Marxova i Engelsova misao o odumiranju države, misao koja je detaljnije izražena i obrazložena u ostalim njihovim djelima, a koja ni do danas nije prihvaćena od svih marksista i socijalističkih pokreta.

Od ostalih radova još valja posebno ukazati na Engelsov rad *O stambenom pitanju*. Ni taj rad se ne svodi na užu problematiku tzv. stambene krize, nego pored polemike sa Saxom i Mülbergerom sadrži razmatranja raznovrsnih teorijskih i praktičnih problema socijalne revolucije. Jer je zbiljsko rješenje i stambenog pitanja moguće tek socijalnom revolucijom, tj. »ukidanjem izrabljivanja i tlačenja radničke klase« (179) Vrlo je zanimljiva i aktualna Engelsova misao da rješenje stambenog pitanja socijalnom revolucijom nadmašuje rješenja koja pruža buržoasko društvo time što je njezino rješenje »povezano s mnogo dalekosežnijim pitanjima, među kojima je jedno od najvažnijih ukidanja suprotnosti sela i grada« (189/190). U vezi s tim Engels kaže: »Stambeno će se pitanje moći tek onda riješiti kad društvo bude već toliko preobraženo da može pristupiti ukidanju suprotnosti između grada i sela, suprotnosti koju je sadašnje kapitalističko društvo dovelo do krajnosti. Kapitalističko društvo je daleko od toga da bi moglo ukinuti ovu suprotnost, ono je mora svaki dan sve više zaoštravati« (203). I dalje: »Besmislica je težiti rješenju stambenog pitanja a istovremeno nastojati očuvati velike moderne gradove. Veliki moderni gradovi će međutim nestati tek ukidanjem kapitalističkog načina proizvodnje života, a kad ovo ukidanje bude jednom u toku, ono će pokrenuti sasvim druga pitanja nego što je pitanje da se svakom radniku pribavi vlastita kućica« (203). O ukidanju suprotnosti između grada i sela Engels načelno još primjećuje da ono »nije ni manje ni više utopija nego ukidanje suprotnosti između kapitalista i najamnih radnika. Ono svakodnevno sve više postaje zahtjev kako industrijske tako i poljoprivredne proizvodnje« (232). Što se pak tiče rješenja konkretnih stambenih pitanja, Engels ne zaboravlja da uz spomenuti načelni stav doda: »Ali u prvi mah će svaka socijalna revolucija morati uzeti stvari onako kako ih zateče, te će postojećim sredstvima morati otkloniti najgora zla« (203).

Kao i u ostalim radovima ovoga sveska u kojima, kako smo u više navrata već istakli, pored odgovora na konkretna pitanja dnevne borbe, nalazimo ne samo briljantne formulacije načelnog odnosa npr. ekonomskih struktura i oblika političke vladavine, nego i vrlo uspješne eksplikacije stanovitih trajnih problema marksističke teorije uopće, tako i u radu *O stambenom pitanju*, pored polemičkih razmatranja naslovljenog problema, Engels daje i niz trajnih uvida i temeljnih

opisa mnogih pitanja politike, zakonodavstva i države, pa i čitavog tog znanstvenog područja.¹ Kad se znaju prilike, pa i konkretni povodi nastanka radova koje objavljujemo u ovom svesku², vrijednost teorijskih uvida, koji su u njima sadržani, postaje još dragocjenija. Iz Engelsova obrazloženja da su ti uvidi nastali »u borbi sa protivničkim shvaćanjima« i da su izloženi »većinom u polemičkom obliku« postaje razumljivo zašto je najveći dio tih radova napisao on. Naime, »zbog podjele rada, koja je postojala između Marxa i mene, palo je meni u dio«, piše Engels u Predgovoru drugom izdanju spisa *O stambenom pitanju*, »da zastupam naša shvaćanja u periodičnoj štampi, dakle naročito u borbi sa protivničkim shvaćanjima, kako bi Marxu ostalo više vremena za rad na njegovom velikom glavnom djelu. Time sam došao u položaj da izlažem naše shvaćanje, većinom u polemičkom obliku, nasuprot drugim shvaćanjima« (531). Kako smo pokušali pokazati i analizom u ovom predgovoru, ti radovi, usprkos svojemu »polemičkom obliku«, imaju ne samo praktično-političku nego i teorijsku vrijednost, jer oni ne prikazuju samo uspješnu kritiku protivničkih shvaćanja nego i izvrstan način ozbiljenja i daljnjeg razvijanja izvornog historijskog materijalizma u konkretnoj političkoj borbi već kod samih utemeljitelja marksizma.

ANTE PAŽANIN

---

¹ Usp. npr. opis razvitka prava od pravila, običaja i zakona do prirodnog prava i pravednosti, str. 229-230 ovoga sveska. — ² Najvažniji podaci o samim radovima, objašnjenje njihovog nastanka i svrhe nalaze se u bilješkama ispod teksta ili na kraju sveska.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

MART 1872 – MAJ 1875

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

Tobožnji rascjepi u Internacionali

Povjerljiva okružnica Generalnog vijeća
Međunarodnog udruženja radnika^[1]

Napisano od sredine januara do početka marta 1872.

Objavljeno 1872. u Ženevi kao brošura pod naslovom

LES PRÉTENDUES SCISSIONS DANS L'INTERNATIONALE

LES
PRÉTENDUES SCISSIONS

DANS
L'INTERNATIONALE

CIRCULAIRE PRIVÉE

DU
CONSEIL GÉNÉRAL

DE
L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS

GENÈVE
IMPRIMERIE COOPÉRATIVE, RUE DU CONSEIL-GÉNÉRAL, 8
1872

Naslovna strana prvog francuskog izdanja spisa
«Tobožnji rascjepi u Internacionali»

Do današnjeg dana Generalno se vijeće držalo potpuno po strani od unutarnjih sukoba u Internacionali i nije nikada javno odgovorilo na javne napadaje koje su mu više od dvije godine upućivali neki članovi Udruženja.

Ali kad bi uporno nastojanje nekolicine smutljivaca da i dalje unose pomutnju između Internacionale i jednog društva^[2] koje je od početka neprijateljski raspoloženo prema njoj i dopuštalo da se nastavi sa šutnjom, oslonac koji evropska reakcija nalazi u skandalima koje to društvo izaziva, i to u času kad Internacionala proživljava najtežu krizu od svog osnutka, prisiljava Generalno vijeće da potanko izloži sve te spletke.

I

Nakon pada Pariške komune Generalno je vijeće odmah objavilo svoj Manifest o *Gradanskom ratu u Francuskoj*, u kojem se solidariziralo sa svim postupcima Komune, a koje su baš u tom času koristile buržoazija, štampa i evropske vlade da najpodlijim klevetama satru pobijedene u Parizu. Čak i jedan dio radničke klase nije shvatio da je njegovo vodstvo poraženo. To je, pored ostalog, dokazala i ostavka dvojice članova Vijeća, građana Odgera i Lucrafta, koji su odbili bilo kakvu solidarnost s tim Manifestom. Može se reći da od njegovog objavljivanja u svim civiliziranim zemljama datira jedinstven stav radničke klase prema pariškim događajima.

S druge strane, Internacionala je našla jedno od najmoćnijih sredstava propagande u građanskoj štampi, posebno u engleskoj, koju je Manifest natjerao da polemizira s replikama Generalnog vijeća.^[3]

Dolazak brojnih izbjeglica Komune u London prisilio je Generalno vijeće da se pretvori u Komitet za pomoć i da više od osam mjeseci vrši tu funkciju, toliko različitu od njegovih redovnih zadataka.^[4] Ne treba ni spominjati da se pobijedeni i prognani učesnici Komune nisu mogli ničemu nadati od buržoazije. Što se tiče radničke klase, zahtjevi za pomoć došli su u teškim trenucima. Švicarska i Belgija bijahu već primile svoj kontingent izbjeglica kojima je trebalo pružiti pomoć i olakšati im dolazak u London. Svote koje su skupljene u Njemačkoj, Austriji i Španjolskoj poslone su u Švicarsku. Velika borba

za devetsatno radno vrijeme u Engleskoj i njena odlučna bitka u Nju-kaslu^[5] iscrple su osobne doprinose radnika i fondove tredjuniona, koji su, prema statutu, ionako namijenjeni isključivo za strukovne borbe. obračajući se na sve strane, Vijeće je dolazilo do manjih svota novca koje je dijelilo svake sedmice. Američki radnici odazvali su se velikodušnije njegovu pozivu. Da je Vijeće barem došlo do onih milijuna koje ustrašena mašta buržoazije tako velikodušno sipa u blagajnu Internacionale!

Nakon maja 1871. stanovit broj izbjeglica Komune pozvan je da u Vijeću zastupa Francusku, koja uslijed rata nije više imala svojih predstavnika. Među tim pripojenim članovima bilo je starih članova Internacionale i nekoliko učesnika Komune koji su se pročuli svojom revolucionarnom energijom i koji su izabrani u znak poštovanja prema Pariškoj komuni.

U isto vrijeme dok se bavilo tim poslovima, Vijeće je moralo izvršiti sve pripreme za konferenciju delegata koju je već bilo sazvalo.^[6]

Zestoke mjere koje je bonapartistička vlada poduzela protiv Internacionale spriječile su održavanje kongresa u Parizu prema odluci kongresa u Bazelu. Koristeći se pravom koje daje 4. član Statuta, Generalno je vijeće svojom okružnicom od 14. jula 1871. sazvalo kongres u Majncu.^[7] U pismima koja je istovremeno uputilo raznim federacijama predložilo je da se sjedište Generalnog vijeća premjesti iz Engleske u neku drugu zemlju i zatražilo je da se delegatima izdaju imperativni mandati u tu svrhu. Federacije su se jednodušno izjasnile da sjedište ostane u Londonu.^[8] Francusko-njemački rat, koji je izbio nekoliko dana kasnije, onemogućio je bilo kakav kongres. Obratili smo se federacijama i one su nas ovlastile da datum slijedećeg kongresa odredimo prema zbivanjima.

Čim se činilo da politička situacija to dopušta, Generalno vijeće sazvalo je internu konferenciju oslanjajući se na sazivanja koja su prethodila konferenciji iz 1865.^[9] i na interne upravne sjednice svakog kongresa. Javni je kongres bio nemoguć, on bi samo odao delegate s Kontinenta u vrijeme kad je evropska reakcija slavila slavije; kad je Jules Favre zahtijevao od svih vlada, čak i od engleske, da se izbjeglice izruče kao prekršitelji općeg prava; kad je Dufaure predlagao zemaljskoj skupštini zakon koji bi Internacionalu stavio van zakona,^[10] a Malon, nešto kasnije, servirao Belgijancima hipokritsku imitaciju tog istog zakona; kad je, u Švicarskoj, jedan izbjeglica Komune zatvoren preventivno, u očekivanju odluke federalne vlade o zahtjevu za izručenje; kad je hajka na članove Internacionale bila otvorena osnova saveza između Beusta i Bismarcka, čiju je klauzulu protiv Internacionale Vittorio Emanuele žurno usvojio; kad je španjolska vlada, stavljajući se potpuno na raspolaganje versajskim krvnicima, prisilila madridsko Federalno vijeće da potraži utočište u Portugalu^[11]; i, napokon, u vrijeme kad je prvi zadatak Internacionale bio da zbije redove svoje organizacije i prihvati izazov svih tih vlada.

Sve sekcije u redovnim odnosima s Generalnim vijećem sazvane su na vrijeme na konferenciju, koja se suočila s ozbiljnim teškoćama, iako nije bila isto što i javni kongres. Jasno je da Francuska nije mogla izabrati delegate u položaju u kojem se nalazila. Jedina organizirana sekcija u Italiji bila je napuljska: rasturena je oružanom silom upravo kad je birala delegata. U Austriji i Mađarskoj najaktivniji su članovi bili zatvoreni. U Njemačkoj je nekoliko najpoznatijih članova bilo optuženo za zločin veleizdaje, neki su bili u zatvoru, pa su se novčana sredstva partije morala trošiti za pomoć njihovim obiteljima.^[12] Amerikanci su uputili konferenciji opsežan izvještaj o položaju Internacionalne u njihovoj zemlji, ali su umjesto za delegaciju novac upotrijebili za pomoć izbjeglicama.^[13] Uostalom, sve su federacije priznale da je neophodno održati internu konferenciju umjesto javnog kongresa.

Konferencija je, nakon zasjedanja u Londonu od 17. do 23. septembra 1871, povjerala Generalnom vijeću zadatak da objavi njene rezolucije, da kodificira pravilnike i da ih objavi s Općim statutom, pregledanim i ispravljenim, na tri jezika, da provede odluku o zamjeni članskih karata markicama, da reorganizira Internacionalu u Engleskoj^[14] i, na kraju, da namiri troškove koje će ti razni poslovi zahtijevati.

Odmah nakon objavljivanja izvještaja o radu Konferencije, reakcionarna štampa, od Pariza do Moskve, od Londona do Njujorka, optužila je rezoluciju o politici radničke klase^[15] da sadrži tako opasne ciljeve — »Times«^[16] ju je okrivio za »hladnokrvno sračunatu smionost« — da je hitno da se Internacionala stavi van zakona. S druge strane, rezolucija je svojom osudom prokrijumčarenih sektaških sekcija^[17] potakla budnu međunarodnu policiju da bučno zahtijeva autonomnu slobodu radnika, svojih štićenika, nasuprot nedostojnom despotizmu Generalnog vijeća i Konferencije. Radnička se klasa osjećala tako »teško potlačenom« da je Generalno vijeće primilo iz Evrope, Amerike, Australije, pa čak i iz Istočne Indije brojne izraze odobravanja i obavijesti o formiranju novih sekcija.

II

Optužbe građanske štampe kao i lamentacije međunarodne policije nailazile su na simpatičan odjek, čak i u našem Udruženju. Spletke, usmjerene tobože protiv Generalnog vijeća, a zapravo protiv Udruženja, kovane su u samom Udruženju. Iza tih spleta nalazi se neizbježna Međunarodna alijansa socijalističke demokracije koju je stvorio Rus Mihail Bakunjin. Po povratku iz Sibira, propovijedao je u Hecenovom »Kolokolu«, kao plod svog bogatog iskustva, panslavizam i rasni rat.^[18] Kasnije je, za vrijeme boravka u Švicarskoj, imenovan u upravni komitet »Lige za mir i slobodu«^[19], koja je osnovana kao protuteža Internacionali. Kako su se poslovi tog građanskog društva razvijali sve gore i gore, njegov predsjednik, g. G. Vogt, poslušao je

Bakunjinov savjet i predložio savez međunarodnom kongresu održanom u Briselu u septembru 1868. Kongres je jednodušno izjavio da je od dvoje moguće samo jedno: ili Liga ima isti cilj kao i Internacionala, pa u tom slučaju nema nikakvog razloga za postojanje, ili je njen cilj različit, a tada je savez nemoguć. Na kongresu Lige, održanom nakon nekoliko dana u Bernu, Bakunjin je izveo svoje obraćanje. Predložio je prigodni program, čiju naučnu vrijednost možemo prosuditi po jednoj jedinoj frazi: *ekonomsko i društveno izjednačenje klasa*.^[20] Dobivši podršku neznatne manjine, raskinuo je s Ligom da bi stupio u Internacionalu, riješen da svoj prigodni program, koji je Liga odbacila, zamijeni općim statutom Internacionale, a svoju ličnu diktaturu Generalnim vijećem. Stvorio je u tu svrhu posebni instrument, *Međunarodnu alijansu socijalističke demokracije*, kojoj je namijenio da postane Internacionala u Internacionali.

Bakunjin je našao potrebne elemente za formiranje tog udruženja u poznavateljima koja je sklopio za vrijeme svog boravka u Italiji i u jednom krugu prognanih Rusa. Oni su mu poslužili kao emisari i skupljači pristaša među članovima Internacionale u Švicarskoj, Francuskoj i Španjolskoj. Tek nakon uzastupnog odbijanja belgijskog i francuskog federalnog vijeća da priznaju »Alijansu«, zatražio je od Generalnog vijeća da odobri statut njegovog novog udruženja, koji je bio vjerna kopija »neshvaćenog« Bernskog programa. Vijeće je odgovorilo slijedećom okružnicom koja nosi datum 22. decembra 1868.^[21]

Generalno vijeće Međunarodnoj alijansi socijalističke demokracije

Prije mjesec dana otprilike, stanoviti broj građana konstituirao se u Ženevi kao *inicijativni centralni komitet* jednog novog međunarodnog udruženja, nazvanog Međunarodna alijansa socijalističke demokracije, s »posebnim zadatkom da proučava politička i filozofska pitanja na samoj osnovi tog velikog načela *jednakosti*«, itd.

Štampani program i pravilnik tog inicijativnog komiteta saopćeni su Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika tek 15. decembra 1868. Prema tim dokumentima, spomenuta se Alijansa »potpuno stopila s Internacionalom«, i to u isto vrijeme kad se osnovala potpuno izvan tog Udruženja. Uz Generalno vijeće *Internacionale*, izabrano od uzastupnih kongresa u Ženevi, Lozani i Briselu, postojat će, prema inicijativnom pravilniku, drugo Generalno vijeće u Ženevi, koje se samo imenovalo. Uz lokalne grupe *Internacionale* postojat će i lokalne grupe *Alijanse*, koje će posredstvom svojih nacionalnih biroa, odvojenih od nacionalnih biroa *Internacionale*, *tražiti od centralnog biroa Alijanse prijem u Internacionalu*, drugim riječima, centralni komitet *Alijanse* prisvaja sebi pravo prijema u *Internacionalu*. I na kraju, *Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika* imat će svog dvoj-

nika u *Općem kongresu Alijanse*, jer će, kako kaže inicijativni pravilnik, na godišnjem kongresu radnika, delegacija Međunarodne alijanse socijalističke demokracije, kao ogranak Međunarodnog udruženja radnika, *održavati svoje javne sjednice u odvojenoj prostoriji*.

Smatrajući:

da bi prisustvo drugog međunarodnog tijela koje bi djelovalo unutar i izvan Međunarodnog udruženja radnika bilo najsigurnije sredstvo za njegovu dezorganizaciju;

da bi svaka druga grupa pojedinaca iz bilo kojeg mjesta imala pravo da se povede za inicijativnom ženevskom grupom i da pod više ili manje otvorenim izlikama nakalemi na Međunarodno udruženje radnika druga međunarodna udruženja s drugim posebnim zadacima;

da bi, na taj način, Međunarodno udruženje radnika uskoro postalo igračka u rukama spletkara svake nacionalnosti i svake partije;

da, uostalom, Statut Međunarodnog udruženja radnika dopušta u svom okviru samo lokalne i nacionalne ogranke (vidi čl. I i čl. VI Statuta);

da je sekcijama Međunarodnog udruženja radnika zabranjeno da izrađuju statute i pravilnike koji nisu u skladu s Općim statutom i Organizacionim pravilima Međunarodnog udruženja radnika (vidi čl. XII Organizacionih pravila);

da statut i organizaciona pravila može revidirati samo opći kongres na kojem dvije trećine prisutnih delegata glasa za takvu reviziju (vidi čl. XIII Organizacionih pravila);

da je to pitanje bilo već riješeno rezolucijama protiv *Lige za mir*, koje je opći kongres u Briselu jednodušno prihvatio;

da u tim rezolucijama Kongres izjavljuje da nema nikakvog razloga za postojanje *Lige za mir*, jer su, prema njenim nedavnim izjavama, njezin cilj i njeni principi identični s ciljem i principima Međunarodnog udruženja radnika;

da su većina članova Alijansine inicijativne grupe kao delegati na Kongresu u Briselu izglasali te rezolucije;

Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika, na sjednici od 22. decembra 1868, jednoglasno je odlučilo:

1) svi članovi pravilnika Međunarodne alijanse socijalističke demokracije koji se odnose na veze s Međunarodnim udruženjem radnika proglašavaju se nevažećima i bez ikakva efekta;

2) Međunarodna alijansa socijalističke demokracije ne prima se kao ogranak Međunarodnog udruženja radnika.

G. Odger, predsjednik sjednice
V. Shaw, generalni sekretar

London, 22. decembra 1868.

Poslije nekoliko mjeseci, Alijansa se ponovo obratila Generalnom vijeću s traženjem da jasno odgovori, *sa da ili ne*, da li prihvaća njezine

principe. U slučaju potvrdnog odgovora, Alijansa izjavljuje da je spremna da se rasturi u međunarodne sekcije. Primila je kao odgovor slijedeću okružnicu od 9. marta 1869⁽²²⁾:

*Generalno vijeće centralnom komitetu
Međunarodne alijanse socijalističke demokratije*

Prema 1. članu našeg statuta Udruženje prihvaća sva radnička društva koja teže istom cilju, to jest: *medusobnoj pomoći, progresu i potpunoj emancipaciji radničke klase*.

Budući da se sekcije radničke klase u raznim zemljama nalaze u različitim uvjetima razvoja, i njihovi teorijski stavovi, koji odražavaju stvarno kretanje, nužno su divergentni.

Međutim, jedinstvo akcije koje je uspostavilo Međunarodno udruženje radnika, izmjena mišljenja koju omogućuju listovi raznih nacionalnih sekcija i, napokon, direktne diskusije na općim kongresima, dovest će postepeno do rađanja zajedničkog teoretskog programa.

Stoga je izvan funkcija Generalnog vijeća da *kritički ispituje program Alijanse*. Nije na nama da istražujemo da li taj program *jest* ili *nije* adekvatan izraz proleterskog pokreta. Mi samo trebamo znati da li on ne sadrži nešto što je suprotno *općoj tendenciji* našeg Udruženja, to jest *potpunoj emancipaciji radničke klase*. Ima jedna rečenica u vašem programu koja je s tog stanovišta manjkava. U članu 2. čitamo:

«Ona» (Alijansa) «želi prije svega *političko, ekonomsko i socijalno izjednačenje klasa*».

Izjednačenje klasa, shvaćeno doslovno, dovodi do *harmonije Kapitala i Rada*, koju tako nesnosno propovijedaju građanski socijalisti. Ne *izjednačenje klasa*, logički besmisao koji nije moguće ostvariti, nego *uništenje klasa*, taj pravi smisao proleterskog pokreta, predstavlja glavni cilj *Međunarodnog udruženja radnika*. Međutim, s obzirom na kontekst u kojem se fraza o *izjednačenju klasa* nalazi, reklo bi se da se ona tamo našla kao obična zabluda pera. Generalno vijeće vjeruje da ćete vrlo rado odstraniti iz vašeg programa rečenicu koja može biti povod za vrlo opasne nesporazume. Osim slučajeva koji su u opreci s glavnom težnjom našeg udruženja, ono, u skladu sa svojim principima, dopušta svakoj sekciji da slobodno formulira svoj teoretski program.

Nema dakle zapreke da se sekcije Alijanse *preobraze* u sekcije Međunarodnog udruženja radnika.

Ako bi se donijela definitivna odluka o *raspuštanju Alijanse i ulasku sekcija u Internacionalu*, moralo bi se obavezno, prema našem pravilniku, obavijestiti *Vijeće o mjestu i brojčanoj snazi svake nove sekcije*.

Sjednica Generalnog vijeća od 9. marta 1869.

Nakon što je prihvatila te uvjete, Alijansa je primljena u Internacionalu. Primilo ju je Generalno vijeće, koje je, zavedeno nekim potpisima ispod Bakunjinovog programa, pretpostavilo da je ona priznata od romanskog federalnog komiteta u Ženevi, koji ju je, naprotiv, stalno držao po strani. Ona je, međutim, postigla svoj glavni cilj: da ima svoje predstavnike na kongresu u Bazelu. Usprkos nepoštenim sredstvima kojima su se njene pristaše poslužile — sredstvima koja su tom prilikom, i jedino taj put upotrijebljena na jednom kongresu Internationale, Bakunjin se prevario u svojoj nadi da će kongres prenijeti u Ženevu sjedište Generalnog vijeća i službeno sankcionirati sen-simonovsku otrcanu ideju o neposrednom ukinuću prava naslijeđstva, koju je Bakunjin uzeo kao praktičnu polaznu tačku socijalizma. Bio je to signal za otvoreni i neumorni rat koji je Alijansa povela ne samo protiv Generalnog vijeća već i protiv svih sekcija Internationale koje nisu htjele prihvatiti programe te sektaške koterije, a naročito doktrinu o potpunoj političkoj apstinenciji.

Još prije kongresa u Bazelu, kada je Nečajev došao u Ženevu, Bakunjin je stupio s njim u vezu i u Rusiji osnovao tajno društvo među studentima. skrivajući stalno svoju vlastitu osobu pod imenom različitih »revolucionarnih komiteta«, zahtijevao je autokratska ovlaštenja, zasnovana na svim prijevarama i mistifikacijama jednog Cagliostro. Glavno propagandno sredstvo tog društva bilo je kompromitiranje nevinih osoba pred ruskom policijom. Iz Ženeve su im slane obavijesti u žutim omotnicama na kojima je izvana bio utisnut na ruskom jeziku žig »tajnog revolucionarnog komiteta«. Javni izvještaji s procesa Nečajevu dokazuju da je on besramno upotrijebio ime *Internationale*.*

Alijansa je u to vrijeme započela javnu polemiku s Generalnim vijećem, najprije u lokleskom listu »Le Progrès«^[24], zatim u ženevskom »L' Egalité«^[25], službenom organu romanske federacije, u koji se nakon Bakunjina uvuklo još nekoliko članova Alijanse. Generalno vijeće, koje se nije osvrtao na napade lista »Le Progrès«, Bakunjinovog osobnog glasila, moralo se pozabaviti napadima iz »L' Egalité«, za koje je moralo vjerovati da ih odobrava Romanski federalni komitet. Ono je tada, 1. januara 1870^[26], objavilo okružnicu u kojoj kaže:

»Čitamo u ‚L' Egalité‘ u broju od 11. decembra 1869:

„*Sigurno je da Generalno vijeće zanemaruje veoma važne stvari. Podsjećamo ga na njegove obaveze, citirajući prvi član pravilnika: — Generalno vijeće dužno je izvršavati odluke kongresa, itd... Mogli bismo Generalnom vijeću postaviti toliko pitanja da bi se od odgovora mogao sastaviti vrlo opširan bilten. Doći će i na to red... Čekajući... itd.*“

---

* Uskoro će biti objavljen jedan izvadak iz procesa Nečajevu^[23]. Čitalac će u njemu naći uzorak glupih i ujedno podlih načela koja su Bakunjinovi prijatelji pripisali *Internacionali*.

Generalno vijeće ne zna ni za kakav član, ni u statutu, ni u pravilniku, koji bi ga obavezivao da stupi u diskusiju ili polemiku s ‚L'Egalité' — ili da daje ‚odgovore na pitanja' novina. Federalni komitet u Ženevi jedini je predstavnik ogranaka romanske Švicarske u odnosima s Generalnim vijećem. Kad nam romanski federalni komitet uputi zahtjeve ili prigovore jedinim legalnim putem, to jest preko svoga sekretara, spremno ćemo na njih odgovoriti. Ali romanski federalni komitet nema pravo da ustupi svoje funkcije redaktorima ‚L'Egalité' i ‚Le Progrès', ni da dopusti tim listovima da prigrabe njegove funkcije. Općenito govoreći, administrativno dopisivanje Generalnog vijeća s nacionalnim i lokalnim komitetima ne bi se moglo objaviti a da to ne bi bilo na uštrb općih interesa Udruženja. Dakle, ako bi se i drugi organi Internacionale povelili za listovima ‚Le Progrès', i ‚L'Egalité', Generalno vijeće našlo bi se pred alternativom: ili da se svojom šutnjom diskreditira pred javnošću, ili da prekriši svoje obaveze odgovarajući javno. ‚L'Egalité' se pridružio listu ‚Le Progrès' pri pozivu pariškom dnevniku ‚Le Travail'⁽²⁷⁾ da i on napadne Generalno vijeće. Još malo, pa eto Lige za javno dobro⁽²⁸⁾«.

Međutim, i prije nego je dobio tu okružnicu, romanski federalni komitet udaljio je iz redakcije »L'Egalité« pristae Alijanse.

Sve sekcije Internacionale odobrile su okružnicu od 1. januara 1870, a isto tako i okružnice od 22. decembra 1868. i 9. marta 1869.

Ne treba ni spominjati da nikad nije ispunjen nijedan od uvjeta koje je prihvatila Alijansa. Njene tobožnje sekcije ostale su tajna za Generalno vijeće. Bakunjin je nastojao zadržati pod svojim osobnim vodstvom onih nekoliko raštrkanih grupa u Španjolskoj i Italiji, kao i napuljsku sekciju, koju je već ranije odvojio od Internacionale. U ostalim talijanskim gradovima bio je u vezi s malim kružnicama, u kojima nije bilo radnika, već advokata, novinara i drugih građanskih doktrinaraca. U Barseloni je nekoliko prijatelja podržavalo njegov utjecaj. U nekim gradovima južne Francuske, Alijansa je nastojala osnovati separatističke sekcije pod vodstvom Albert-a Richard-a i Gaspard-a Blanc-a, iz Liona, o kojima će još biti govora. Jednom riječju, međunarodno društvo u Internacionali nije mirovalo.

Odlučni udarac Alijanse, pokušaj da se domogne vodstva nad romanskom Švicarskom, trebao je biti zadan na Kongresu u La Šo-de-Fonu, koji je počeo 4. aprila 1870.

Bitka je započela oko prava prijema alijansinih delegata koje su osporavali delegati Ženevske federacije i sekcija iz La Šo-de-Fona.

Iako su pristae Alijanse, prema vlastitom prebrojavanju, predstavljale samo petinu članova federacije, uspjele su, ponavljanjem bazelskih manevara, pribaviti fiktivnu većinu od jednog ili dva glasa, većinu koja je, prema pisanju njihovog vlastitog glasila (vidi »La Solidarité«⁽²⁹⁾ od 7. maja 1870), predstavljala samo petnaest sekcija, dok ih je u samoj Ženevi bilo trideset. Nakon toga glasanja, romanski kongres se podijelio na dvije stranke koje su zatim zasjedale odvojeno.

Smatrajući se legalnim predstavnicima čitave federacije, pristaše Alijanse prenijele su sjedište romanskog federalnog komiteta u La Šo-de-Fon i osnovale su u Nešatelu svoje službeno glasilo »La Solidarité«, koje je uređivao građanin Guillaume. Taj mladi pisac imao je poseban zadatak da kritizira ženevske »tvorničke radnike«^[30], te sramne »buržuje«, da ratuje protiv »L' Egalité«, glasila romanske federacije, i da propovijeda potpunu političku apstinenciju. Autori najistaknutijih članaka na tu temu bili su Bastelica u Marseju, a u Lionu dva glavna stupa Alijanse, Albert Richard i Gaspard Blanc.

Ženevski delegati su nakon povratka sazvali svoje sekcije na generalnu skupštinu koja je odobrila njihove postupke na kongresu u La Šo-de-Fonu, usprkos protivljenju Bakunjinu i njegovih prijatelja. Nakon nekog vremena, Bakunjin i njegovi sateliti isključeni su iz bivše Romanske federacije.

Tek što je romanski kongres završio rad, već je novi komitet u La Šo-de-Fonu zatražio intervenciju Generalnog vijeća u pismu koje su potpisali F. Robert, sekretar, i Henri Chevalley, predsjednik, kojeg je, poslije dva mjeseca, organ komiteta, »La Solidarité« od 7. jula, optužio kao *kradljivca*. Nakon što je ispitalo dokazne spise obiju strana, Generalno vijeće odlučilo je, 28. juna 1870, da Federalni komitet u Ženevi zadrži i dalje svoje funkcije i pozvalo je novi Federalni komitet u La Šo-de-Fonu da uzme neko lokalno ime.^[31] Ta je odluka iznevjerila želje komiteta u Šo-de-Fonu i on je optužio Generalno vijeće za *autoritarizam*, zaboravljajući pri tom da je prvi zatražio njegovu intervenciju. Nemir koji je njegovo uporno nastojanje da prisvoji ime Romanskog federalnog komiteta unosilo u švicarsku federaciju primorao je Generalno vijeće da prekine sve službene odnose s tim komitetom.

Louis Bonaparte je izdao svoju vojku u Sedanu. Sa svih strana internacionalci su digli glas protesta protiv nastavljanja rata. Otkrivajući osvajačke planove Pruske, Generalno vijeće je svojim manifestom od 9. septembra upozorilo na opasnost koju pruska pobjeda predstavlja za stvar proletarijata i proreklo je njemačkim radnicima da će biti njezine prve žrtve.^[32] U Engleskoj je poticalo na mitinge koji su osujetili pruske tendencije dvora. U Njemačkoj su radnici internacionalisti demonstrirali zahtijevajući priznanje Republike i »častan mir za Francusku...«

Ali bojovna priroda vatrenog Guillaume-a (iz Nešatela) došla je na blistavu zamisao o *anonimnom* manifestu, koji je objavljen kao prilog službenog glasila »La Solidarité«, sa zahtjevom da se formiraju odredi švicarskih dobrovoljaca za borbu protiv Prusa, koju sam nikad nije vodio, spriječen, vjerojatno, svojim apstinentskim uvjerenjima.^[33]

Usljedio je ustanak u Lionu.^[34] Bakunjin je dohrlio i uz pomoć Albert-a Richard-a, Gaspard-a Blanc-a i Bastelice, smjestio se, 28. septembra, u Gradsku vijećnicu, *apstinirajući* od njene obrane kao od političkog čina. Kukavno je iz nje istjeran od nekoliko narodnih gardi-

sta, upravo onda kad je, nakon mukotrpnog rađanja, njegov dekret o *aboliciji države* konačno ugledao svjetlo dana.

U oktobru 1870, Generalno je vijeće, zbog odsutnosti svojih francuskih članova, kooptiralo građanina Paula Robina, izbjeglicu iz Bresta, jednog od najpoznatijih pristaša Alijanse, i povrh toga autora napada na Generalno vijeće u »L' Egalité«, u kojoj se od tog časa stalno javljao kao poluslužbeni dopisnik komiteta u La Šo-de-Fonu. Predložio je, 14. marta 1871, da se sazove interna konferencija Internacionalne, koja bi riješila švicarski spor. Vijeće, koje je slutilo da se u Parizu spremaju krupni događaji, glatko je odbilo. Robin je u više navrata ponovio svoj prijedlog, čak je predložio Vijeću da samo donese konačnu odluku o sporu. Generalno vijeće donijelo je, 25. jula, odluku da tu stvar podastre konferenciji koja će biti sazvana u septembru 1871.

Ne želeći da njene postupke ispituje neka konferencija, Alijansa je 10. augusta izjavila da je raspuštena već od 6. istog mjeseca.^[35] Ali 15. septembra ona se ponovno javlja i traži od Vijeća da je primi pod imenom *Sekcije socijalističkih ateista*. Prema upravnoj odluci br. V Bazelskog kongresa,^[36] Generalno vijeće nije bilo ovlašteno da je primi prije nego se posavjetuje s federalnim komitetom u Ženevi, koji je bio umoran od dvogodišnje borbe sa sektaškim sekcijama. Uostalom, Vijeće je već ranije izjavilo engleskim kršćanskim radničkim društvima (Young men's Christian Association¹) da Internacionalna ne priznaje teološke sekcije.

Šestog augusta, istog dana kad je raspuštena Alijansa, Federalni komitet u La Šo-de-Fonu, ponavljajući Vijeću svoj zahtjev da uspostavi s njim službene veze, izjavljuje da će i dalje ignorirati odluku od 28. juna i smatrati se, u odnosu na Ženevu, Romanskim federalnim komitetom; i »da tu stvar može riješiti samo opći kongres«. Taj isti komitet uputio je, 4. septembra, protest protiv nadležnosti konferencije, iako je on prvi zatražio njeno sazivanje. Konferencija je mogla pitati sa svoje strane, kakva je nadležnost Federalnog vijeća u Parizu, od kojeg je taj komitet, još prije zasjedanja, zahtijevao da odluči o švicarskom sporu.^[37] Ona se zadovoljila time da potvrdi odluku Generalnog vijeća od 28. juna 1870. (Vidi motive u ženevskoj »L' Egalité« od 21. oktobra 1871^[38].)

III

Prisustvo nekolicine francuskih prognanika u Švicarskoj, koji su tamo našli utočište, dalo je novu iskru života Alijansi.

Ženevski internacionalci učinili su za prognanike sve što je bilo u njihovoj moći. Osigurali su im pomoć od prvog časa i svojom snažnom agitacijom spriječili švicarske vlasti da odobre izručenje izbjeg-

¹ Kršćanskom zajednicom mladih ljudi

glica koje je tražila Versajska vlada. Mnogi su se izložili ozbiljnim opasnostima odlazeći u Francusku da pomognu izbjeglicama pri prijelazu granice. Tim veće je bilo iznenađenje ženevskih radnika kad su vidjeli neke vođe, kao B. Malona,* da stupaju odmah u vezu s ljudima iz Alijanse i da uz pomoć N. Žukovskog, bivšeg sekretara Alijanse, pokušavaju osnovati u Ženevi, izvan Romanske federacije, novu »Sekciju za revolucionarnu socijalističku propagandu i akciju.«^[40] U prvom članu svog statuta ona »izjavljuje« da

»prihvata opći statut Međunarodnog udruženja radnika, *zadržavajući svu slobodu akcije* i inicijative koja joj pripada kao logična posljedica principa autonomije i federacije koji je usvojen u statutu i na *kongresima* Udruženja».

Drugim riječima, ona je sebi pridržala svu slobodu da nastavi Alijansino djelo.

U jednom Malonovom pismu od 20. oktobra 1871. ta nova sekcija upućuje po treći put Generalnom vijeću zahtjev za prijem u Internacionalu. U skladu s V rezolucijom Bazelskog kongresa, Vijeće je konzultiralo ženevski federalni komitet, koji se odlučno izjasnio protiv toga da Vijeće prizna to novo »ognjište spleta i nesuglasica«. Vijeće je, zaista, bilo toliko »autoritarno« da nije htjelo nametnuti čitavoj jednoj federaciji želje B. Malona i N. Žukovskog, bivšeg sekretara Alijanse.

Budući da je »La Solidarité« prestala izlaziti, nove pristaše Alijanse osnovale su list »La Révolution Sociale«^[41] pod vrhovnom upravom gospođe André Léo, koja je na kongresu za mir u Lozani, izjavila da su

»Raoul Rigault i Ferré dvije mračne figure Komune, koje su dotada« (do smaknuća talaca) »neprestano, iako uzalud, zahtijevale krvave mjere«^[42].

Već od prvog broja, taj list se našao na nivou listova kao što su »Figaro«, »Gaulois«, »Paris-journal«^[43] i druga besramna glasila, ponavljajući njihove prljave optužbe protiv Generalnog vijeća. Učinilo mu

---

* Pitamo se da li prijatelji B. Malona, koji ga već tri mjeseca u svojoj stereotipnoj reklamii nazivaju *osnivačem Internationale* i koji najavljuju njegovu knjigu^[39] kao *jedino nezavisno djelo o Komuni*, znaju kakav je stav zauzeo batinjski podnačelnik uoči februarskih izbora. U to je vrijeme B. Malon, koji nije predviđao Komunu i koji je jedino imao na umu uspjeh svoga izbora za Skupštinu, nastojao pomoću spleta doći na listu četiriju komiteta kao član Internationale. U tu svrhu drsko je osporio postojanje pariškog federalnog vijeća, a komitetima je predočio listu sekcije koju je sam osnovao u Batinjolu, prikazujući je kao listu čitavog Udruženja. Kasnije, 19. marta, vrijeđao je u jednom javnom dokumentu pokretače velike revolucije koja je uoči tog dana izbila. — Danas taj okorjeli anarhist štampa ili daje štampati ono što je prije godinu dana govorio četirma komitetima: Internationale, to sam ja! B. Malonu je uspjelo parodirati Louis-a XIV i trgovca čokoladom Perrona u isto vrijeme. Samo što ovaj potonji ne izjavljuje da je njegova čokolada *jedina* . . . jestiva!

se da je pravi čas da i u samoj Internacionali raspiri vatru nacionalne mržnje. Njemu je Generalno vijeće bilo njemački komitet s jednim bizmarkovskim mozgom na čelu.*

Nakon što je dokazala da se neki članovi Generalnog vijeća ne mogu hvastati da su »*prije svega Gali*«, »*La Révolution Sociale*« se odmah uhvatila i za drugu lozinku evropske policije i optužila Vijeće za *autoritarizam*.

Da vidimo na koje se činjenice oslanjala ta djetinjasta dreka. Generalno vijeće pustilo je Alijansu da umre prirodnom smrću i u dogovoru sa ženevskim federalnim vijećem spriječilo njeno ustajanje iz mrtvih. Osim toga, pozvalo je komitet u La Šo-de-Fonu da uzme ime koje će mu omogućiti da živi u miru s golemom većinom romanskih internacionalaca.

Osim tih »autoritarnih« akata, na koji je način Generalno vijeće od oktobra 1869. do oktobra 1871. iskoristilo dosta široka ovlaštenja koja mu je dao Bazelski kongres?

1) Osmog februara 1870. »društvo pozitivističkih proletera« u Parizu uputilo je Generalnom vijeću zahtjev za prijem. Generalno vijeće je odgovorilo da su pozitivistički principi o kapitalu, iskazani u posebnom statutu društva, u flagrantnoj opreci s motivima općeg statuta; da ih dakle treba da brišu i da uđu u Internacionalu kao »proleter« a ne kao »pozitivisti«, uz punu slobodu da svoja teorijska mišljenja usklade s općim principima Udruženja. Sekcija je priznala ispravnost te odluke i ušla je u Internacionalu.

2) U Lionu je došlo do rascjepa između sekcije iz 1865. i jedne nedavno osnovane sekcije, u kojoj su se među poštenim radnicima našla dva predstavnika Alijanse: Albert Richard i Gaspard Blanc. Kao što je uobičajeno u sličnim slučajevima, presuda arbitražnog suda koji je formiran u Švicarskoj nije bila prihvaćena. Novoosnovana sekcija, u svom zahtjevu Generalnom vijeću od 15. februara 1870, nije samo tražila da ono riješi taj spor u duhu VII rezolucije Bazelskog kongresa već mu je poslala i gotovu presudu kojom isključuje članove sekcije iz 1865. i baca na njih ljagu, a koju je Vijeće trebalo da potpiše i pošalje *povratnom poštom*. Vijeće je osudilo tu nečuvenu proceduru i zatražilo je dokazne spise. Isti zahtjev upućen je i sekciji iz 1865. i ona je odgovorila da su spisi koji terete Albert-a Richard-a bili predloženi arbitražnom sudu, da ih se dočepao Bakunjin koji odbija da ih vrati i da ona zato ne može u potpunosti udovoljiti željama Generalnog vijeća. Odluka Vijeća o toj stvari, datirana 8. marta, nije izazvala nikakav prigovor ni s jedne ni s druge strane.

3) Francuska sekcija u Londonu primila je neke više nego sumnjive elemente i pretvorila se malo-pomalo u komanditno društvo g.

---

* Evo kakav je sastav tog vijeća po nacionalnosti: dvadeset Engleza, petnaest Francuza, sedam Nijemaca (od kojih su pet osnivača Internationale), dva Švicarca, dva Madara, jedan Poljak, jedan Belgijanac, jedan Irac, jedan Danac i jedan Talijan.

Felixa Pyat-a. Ona mu je služila da organizira kompromitantne demonstracije za ubojstvo L. Bonaparte, itd., i da u Francuskoj, pod plaštom Internacionalne rastura svoje smiješne manifeste. Jedino što je Generalno vijeće učinilo bilo je objavljivanje izjave u glasilima udruženja da ono ne može biti odgovorno za djela i postupke g. Pyat-a, budući da on nije član Internacionalne.^[44] Tada je francuska sekcija izjavila da ne priznaje ni Generalno vijeće ni kongres: oglasila je po londonskim zidovima da je, izuzev nje, Internacionalna antirevolucionarno društvo. Hapšenje francuskih internacionalaca, uoči plebiscita, pod izgovorom urote, koju je u stvari kovala policija, a kojoj su piatiistički manifesti dali izgled vjerojatnoće, prisililo je Generalno vijeće da objavi u listovima »La Marseillaise« i »Le Réveil« svoju rezoluciju od 10. maja 1870, u kojoj izjavljuje da se tobožnja francuska sekcija ne nalazi u Internacionali već više od dvije godine i da su njeni postupci djelo policijskih agenata.^[45] Nužnost tog postupka pokazale su i deklaracija pariškog federalnog komiteta u istim listovima i deklaracija pariških internacionalaca u toku njihovog procesa, oslanjajući se, i jedna i druga, na rezoluciju Vijeća. Francuska sekcija nestala je početkom rata, ali se, poput Alijanse u Švicarskoj, ponovno pojavila u Londonu, s drugim saveznicima i pod drugim imenima.

Posljednjih dana konferencije osnovana je u Londonu među prognanicima Komune »Francuska sekcija iz 1871«, sa otprilike 35 članova. Prvi »autoritarni« akt Generalnog vijeća bio je da javno optuži sekretara te sekcije, Gustave-a Durand-a, da je špijun francuske policije.^[46] Dokumenti koje posjedujuemo dokazuju namjeru policije da Durand-a dovede najprije na konferenciju, a zatim da ga uvuče u Generalno vijeće. Budući da je statut nove sekcije nalagao svojim članovima da »prihvate samo onu delegaciju Generalnom vijeću koju sama sekcija pošalje«, građani Theisz i Bastelica povukli su se iz Vijeća.

Sekcija je 17. oktobra delegirala Vijeću svoja dva člana, nosioce imperativnih mandata, a jedan od njih bio je gospodin Chautard, bivši član artiljerijskog komiteta, kojeg Vijeće nije htjelo prihvatiti prije nego ispita statut »sekcije iz 1871«. * Bit će dovoljno da ovdje podsjetimo na glavne tačke debate povodom tog statuta. One se odnose na 2. član:

»Za prijem u članstvo sekcije treba pružiti dokaze o svojim sredstvima za život, predočiti garancije o moralnosti itd.«

U svojoj rezoluciji od 17. oktobra 1871.^[47] Vijeće je predložilo da se izbrišu riječi: *pružiti dokaze o svojim sredstvima za život*. »U sumnjivim slučajevima«, smatralo je Vijeće, »sekcija može kao garanciju moralnosti zatražiti informacije o sredstvima za život, dok u drugim

* Nešto kasnije, taj Chautard, kojega su htjeli nametnuti Generalnom vijeću, protjeran je iz svoje sekcije kao agent Thiers-ove policije. Optužili su ga oni isti koji su ga smatrali najdostojnijim da ih predstavlja u Generalnom vijeću.

slučajevima, kad se radi o izbjeglicama, o radnicima u štrajku, itd., upravo odsustvo sredstava za život može biti garancija moralnosti. Ali zahtijevati kao glavni uvjet za prijem u Internacionalu da kandidati pruže dokaze o svojim sredstvima za život, predstavljalo bi buržoasku inovaciju, suprotnu duhu i slovu glavnog statuta.« Sekcija je odgovorila da

»glavni statut čini sekcije odgovornima za moralnost njihovih članova i time im priznaje puno pravo da zatraže garancije *po vlastitom shvaćanju*».

Na to je Generalno vijeće odgovorilo 7. novembra^[48]: »Prema takvom načinu gledanja, jedna međunarodna sekcija osnovana od *teetotalersa* (trezvenjačkog društva) mogla bi u svoj posebni statut umetnuti ovakav član: 'Da netko bude primljen za člana sekcije, treba da se zakune da će se suzdržati od svakog alkoholnog pića'. Jednom riječju, najapsurdniji i najdisparatniji uvjeti prijema u Internacionalu mogli bi biti nametnuti od posebnih statuta sekcija pod izgovorom da se one na taj način žele uvjeriti u moralnost svojih članova . . . ,Sredstva za život štrajkaša' — dodaje francuska sekcija iz 1871 — ,nalaze se u štrajkaškoj blagajni'. Na tu rečenicu može se odgovoriti da je ta blagajna često fiktivna . . . Štaviše, službene engleske ankete pokazale su da je većina engleskih radnika . . . primorana — bilo štrajkom ili besposlicom, bilo nedovoljnošću nadnica, rokovima plaćanja i još mnogim drugim stvarima — da se neprestano obraća zalagaonici ili zaduživanju, a to su sredstva za život čije se opravdanje ne bi moglo tražiti bez nedostojnog uplitanja u privatni život građana. Dakle, od dvije stvari jedna: ili sekcija traži u sredstvima za život samo garancije moralnosti . . . i tada prijedlog Generalnog vijeća ispunja taj cilj . . . Ili je sekcija u 2. članu svog statuta namjerno govorila o davanju podataka o sredstvima za život kao o uvjetu za prijem, *a ne samo* kao o garanciji moralnosti . . . a u tom slučaju Vijeće tvrdi da je to buržoaska inovacija, suprotna slovu i duhu općeg statuta.«

U 11. članu njihovog statuta kaže se:

»Jedan ili više delegata bit će poslani u Generalno vijeće.»

Vijeće je zatražilo da se taj član izbriše, »jer Opći statut Internacionale ne priznaje nikakvo pravo sekcijama da šalju delegate u Generalno vijeće«. — »Opći statut« — dodao je — »priznaje samo dva načina biranja za članove Generalnog vijeća: ili ih bira kongres ili kooptira Generalno vijeće . . .« Istina je da su razne sekcije u Londonu bile pozvane da pošalju delegate u Generalno vijeće, koje je, da se ne bi ogriješilo u Opći statut, postupilo uvijek na slijedeći način: najprije bi odredilo broj delegata koje svaka sekcija treba uputiti, pridržavajući sebi pravo da ih prihvati ili odbije, prema tome da li ih smatra prikladnima za glavne funkcije koje moraju vršiti. Ti delegati nisu postajali članovi Vijeća u svojstvu ovlaštenja koja su primili od svojih sekcija već u svojstvu prava koje Opći statut daje Vijeću da pripoji nove čla-

nove. Budući da je do odluke posljednje konferencije djelovalo i kao Generalno vijeće Međunarodnog narodnog udruženja i kao centralno vijeće za Englesku, londonsko vijeće smatralo je da je osim direktno pripojenih članova korisno primiti i članove koje prvenstveno delegiraju njihove sekcije. Jako se vara onaj ko misli da način izbora Generalnog vijeća može biti isti kao i izbor pariškog federalnog vijeća, koje nije bilo čak ni nacionalno vijeće, imenovano od nacionalnog kongresa, kao na primjer federalno vijeće u Briselu ili ono u Madridu. Pariško federalno vijeće bilo je samo delegacija pariških sekcija . . . Način izbora Generalnog vijeća određen je Općim statutom . . . i njegovi članovi mogu prihvatiti samo takav imperativni mandat koji je izdan na osnovu Općeg statuta i Pravilnika. Ako se razmotri paragraf koji je ispred 11. člana, onda se vidi da taj član nema drugog značenja nego da potpuno izmijeni sastav Generalnog vijeća i da, suprotno 3. članu Općeg statuta,^[49] učini od njega delegaciju londonskih sekcija, u kojoj bi utjecaj lokalnih grupa zamijenio utjecaj čitavog Međunarodnog udruženja radnika.« Napokon, Generalno vijeće, kojem je prvi zadatak da izvršava odluke kongresa (vidi 1. član administrativnog pravilnika Ženevskog kongresa), izjavljuje da »smatra da se na to pitanje nimalo ne odnose . . . ideje Francuske sekcije iz 1871. o radikalnoj promjeni koju bi trebalo unijeti u one članove Općeg statuta koji se tiču sastava Vijeća. . .«

Uostalom, Vijeće je izjavilo da će prihvatiti dva delegata sekcije pod istim uvjetima kao i delegate drugih sekcija.

»Sekcija iz 1871«, nimalo zadovoljna tim odgovorom, objavila je 14. decembra »deklaraciju«^[50] koju su potpisali svi njezini članovi, a nedugo zatim njen novi sekretar izbačen je kao nedostojan iz udruženja izbjeglica. Prema toj deklaraciji, Generalno vijeće je svojim odbijanjem da prigrabi zakonodavna prava krivo za »sasvim naturalistički nazadak socijalne ideje«.

Evo sada nekoliko primjera dobre volje koja je vodila izradu tog dokumenta.

Londonska je konferencija odobrila ponašanje njemačkih radnika za vrijeme rata.^[51] Bilo je očito da se ta rezolucija, koju je predložio jedan švicarski delegat¹ a podupro jedan belgijski, i koja je jednoglasno usvojena, odnosi samo na njemačke internacionalce koji su ispaštali i još uvijek u tamnici ispaštaju svoje antišovinističko držanje za vrijeme rata. Osim toga, da bi predusreo svako kobno tumačenje, sekretar Generalnog vijeća za Francusku² objasnio je pravi smisao rezolucije u pismu^[52] koje je objavljeno u listovima »Qui Vive«, »La Constitution«, »Le Radical«, »L' Emancipation«, »L' Europe«, itd. Pa ipak, osam dana kasnije, 20. novembra 1871, petnaest članova »Francuske sekcije iz 1871«, umetnuli su u »Qui Vive!« protest pun uvreda na račun njemačkih radnika i optužili su rezoluciju konferencije da je nepobitan dokaz

¹ Nikolai¹ Utin — ² Auguste Serraillier

»pangermanske ideje«, kojom je Generalno vijeće opsjednuto. Sa svoje strane, sva feudalna, liberalna i policijska štampa u Njemačkoj lakomo se dočepala tog incidenta da pokaže njemačkim radnicima ništavnost njihovih internacionalističkih snova. Nakon svega, protest od 20. novembra prihvaćen je od čitave »Sekcije iz 1871« i ušao je u njezinu deklaraciju od 14. decembra.

Da bi dokazala »beskrajnu nizbrdicu autoritarizma niz koju klizi Generalno vijeće«, ona citira »službeno izdanje Općeg statuta koju je to isto Generalno vijeće objavilo i revidiralo«. Dovoljno je baciti pogled na novo izdanje statuta da bi se vidjelo da se u dodatku, kod svake alineje, nalazi napomena koja upućuje na izvore koji potvrđuju autentičnost!^[53] Što se tiče riječi »službeno izdanje«, poznato je da je prvi kongres Internacionale odlučio da će »službeni i obavezni tekst Općeg statuta i Organizacionih pravila objaviti Generalno vijeće«. (Vidi »Radnički kongres Međunarodnog udruženja radnika, održan u Ženevi od 3. do 8. septembra 1866«, str. 27, bilješka.)

Ne treba ni reći da je »sekcija iz 1871« bila u stalnim vezama s disidentima u Ženevi i Nešatelu. Jedan od njenih članova, Chalain, koji je daleko više energije utrošio u napade na Generalno vijeće nego u obranu Komune, našao se odjednom rehabilitiran zaslugom B. Malona, koji je još nedavno iznio protiv njega vrlo teške optužbe u pismu jednom članu Vijeća. Uostalom, »francuska sekcija iz 1871« nije pravo ni objavila svoju deklaraciju, a već je izbio pravi građanski rat u njenim redovima. Najprije su se povukli Theisz, Avrial i Camejnat. Tada se ona raspala na više malih grupa od kojih jednu vodi gospodin Pierre Vésinier, izbačen iz Generalnog vijeća zbog svojih kleveta protiv Varlina i drugih, a zatim protjeran iz Internacionale od belgijske komisije koju je imenovao kongres u Briselu 1868. Jednu grupu osnovao je B. Landeck, kojeg je nepredviđeni bijeg policijskog prefekta Piétria, 4. septembra, oslobodio »strogo pridržavane« obaveze da

»se više ne bavi političkim stvarima niti Internacionalom u Francuskoj!« (Vidi *Troisième procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris*, 1870, str. 4.)

S druge strane, veliki broj francuskih izbjeglica u Londonu formirao je sekciju koja je u potpunoj slozi s Generalnim vijećem.

IV

Alijansini ljudi, skriveni iza Federalnog komiteta u Nešatelu, u želji da na širem terenu ponovo pokušaju dezorganizirati Internacionalu, sazvali su kongres svojih sekcija u Sonvilijeju za 12. novembra 1871. — Već u junu, dva pisma gazde Guillaume-a prijatelju Robinu prijetila su Generalnom vijeću sličnom kampanjom ukoliko ih ne podrži »protiv ženevskih bandita«.

Kongres u Sonvilijeju brojio je šesnaest delegata koji su tvrdili da predstavljaju ukupno devet sekcija, među kojima i novu »sekciju za propagandu i socijalističku revolucionarnu akciju« u Ženevi.

Tih šesnaest delegata nastupilo je s anarhističkim dekretom, proglašivši Romansku federaciju raspuštenom, a ona se požurila da alijansiste vrati njihovoj »autonomiji«, izbacivši ih iz svih sekcija. Uostalom, Vijeće im mora priznati da su imali toliko zdravog razuma da prihvate ime Jurske federacije koje im je dala Londonska konferencija.^[54]

Zatim je kongres šesnaestorice pristupio »reorganizaciji« Internacionalne uputivši protiv Konferencije i Generalnog vijeća jednu »Okružnicu svim federacijama Međunarodnog udruženja radnika«.^[55]

Autori okružnice optužuju najprije Generalno vijeće da je 1871. sazvalo konferenciju umjesto kongresa. Iz ranije datih objašnjenja proizlazi da su ti napadi upućeni direktno čitavoj Internacionali, koja je u cjelini prihvatila saziv konferencije na kojoj su, uostalom, Alijansu dostojno zastupali građani Robin i Bastelica.

Generalno vijeće imalo je svoje delegate na svakom kongresu; na kongresu u Bazelu, npr. bilo ih je šest. Šesnaestorica tvrde da je »većina na konferenciji bila unaprijed krivotvorena prihvaćanjem šestorice delegata Generalnog vijeća s pravom glasa«.

U stvari, od delegata Generalnog vijeća na konferenciji, francuski prognanici predstavljali su Parišku komunu, a njegovi engleski i švicarski članovi mogli su tek izuzetno učestvovati na sjednicama, što je vidljivo iz zapisnikâ koji će biti izloženi na uvid slijedećem kongresu. Jedan delegat Vijeća imao je mandat jedne nacionalne federacije. Prema jednom pismu upućenom konferenciji, mandat jednog drugog zadržan je zbog objave njegove smrti u novinama¹. Ostaje jedan delegat, i tako su jedini Belgijanci bili prema Vijeću u odnosu šest prema jedan.

Međunarodna policija, držana po strani u osobi Gustave-a Durand-a, gorko je jadikovala da se sazivanjem »tajne« konferencije krši Opći statut. Nije bila još dovoljno upoznata s našim glavnim pravilnikom da bi znala da su upravne sjednice na kongresima *obavezno interne*.

Njezine su žalopojke naišle na simpatičan odjek kod šesnaestorice iz Sonvilijeja, koji su u sav glas viknuli:

»A kao kruna svega, jedna odluka te konferencije glasi da će Generalno vijeće samo utvrditi datum i mjesto slijedećeg kongresa ili *konferencije koja će ga nadomjestiti*; i tako smo izloženi opasnosti da se ukinu opći kongresi, ta velika javna zasjedanja Internacionalne.«

Ta šesnaestorica nicu htjela vidjeti da se upravo tom odlukom želi dokazati raznim vladama da je Internacionala, usprkos svim repre-

¹ Misli se na Karla Marxa.

sivnim mjerama, nepokolebljiva u svojoj riješenosti da svoje opće skupove drži na ovaj ili onaj način.

Na općoj skupštini ženevskih sekcija 2. decembra 1871, na kojoj su bili loše primljeni, građani Malon i Lefrançais podnijeli su prijedlog da se potvrde dekreti šesnaestorice iz Sonvilijea koji sadrže osudu rada Generalnog vijeća kao i nepriznavanje konferencije.^[56] — Na konferenciji je bilo odlučeno da se »odluke konferencije koje nisu namijenjene javnosti saopće *federalnim vijećima raznih zemalja* preko sekretara koji ih predstavljaju u *Generalnom vijeću*«. ¹ Tu odluku, koja je potpuno u skladu sa Statutom i organizacionim pravilima, F. Malon i njegovi prijatelji falsificirali su na slijedeći način:

»*Jedan dio* rezolucija bit će saopćen *samo* federalnim vijećima i odgovarajućim sekretarima.«

Povrh toga, optužuju Generalno vijeće da se »ogriješilo o *princip iskrenosti*« odbijajući da »*javnim objavljivanjem*« dostavi policiji odluke kojih je isključivi cilj reorganizacija Internacionale u zemljama gdje je ona zabranjena.

Osim toga, građani Malon i Lefrançais žale se da je

»Konferencija zadala udarac slobodi mišljenja i izražavanja . . . , davši Generalnom vijeću pravo da optužuje i dezavuirati svako glasilo sekcija i federacija koje raspravlja bilo o principima na kojima počiva Udruženje, bilo o odgovarajućim sekcijama i federacijama, bilo napokon o općim interesima čitavog udruženja (vidi »L' Egalité« od 21. decembra)«.

A što stoji u »L' Egalité« od 21. decembra? Jedna rezolucija konferencije u kojoj ona »obavješćuje da Generalno vijeće mora ubuduće optužiti i javno dezavuirati sve novine koje bi, nazivajući se organima Internacionale, po uzoru na »Le Progrès« i »La Solidarité«, raspravljale na svojim stupcima, pred buržoaskom javnošću, o pitanjima o kojima se može raspravljati samo u lokalnim i federalnim komitetima, u Generalnom vijeću, ili na zatvorenim upravnim sjednicama kongresa, bilo federalnih bilo općih.«²

Da bi se pravilno ocijenila slatko-kisela lamentacija B. Malona, treba uzeti u obzir da ta rezolucija dokrajčuje jednom zauvijek pokušaje nekolicine novinara koji žele da nadomjeste odgovorne komite Internacionale i da u svom krugu igraju istu onu ulogu koju novinarska boema igra u buržoaskom svijetu. Zbog sličnog je pokušaja ženevski federalni komitet doživio da članovi Alijanse uređuju službeni organ Romanske federacije, »L' Egalite«, i to u duhu koji mu je potpuno neprijateljski.

Uostalom, Generalnom vijeću nije bila potrebna Londonska konferencija da »javno optuži i dezavuirati« zloupotrebe žurnalizma, jer je

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 348. — ² Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 347.

Bazelski kongres odlučio (Rez. II) da »sekcije moraju smjesta poslati Generalnom vijeću sve novine koje sadrže napade na Udruženje.«^[36]

»Očito je«, kaže Romanski federalni komitet u svojoj deklaraciji od 20. decembra 1871 (»L' Egalité« od 24. dec.), »da taj član nije stvoren zato da Generalno vijeće čuva u svojoj arhivi novine koje napadaju Udruženje, već da odgovori i po potrebi razbije pogubno djelovanje kleveta i zlonamjernih ocrnjivanja. Očito je također da se taj član odnosi na sve novine općenito i da, ako već ne želimo bezrazložno tolerirati napade buržoaskih novina, tim prije moramo posredstvom organa naše centralne delegacije, Generalnog vijeća, dezavuirati one novine koje se u napadima protiv nas pokrivaju imenom našega Udruženja.«

Primijetimo usput da su »The Times«, taj Levijatan kapitalističke štampe, »Le Progrès« (iz Liona), glasilo liberalne buržoazije, i ultra-reakcionarni »Journal de Genève«,^[57] zasuli konferenciju istim prigovorima posluživši se gotovo istim izrazima kao i građani Malon i Lefrançais.

Nakon što je ustala protiv sazivanja konferencije, a zatim protiv njenog sastava i tobože tajnog karaktera, okružnica šesnaestorice napada i same odluke.

Konstatirajući najprije da je Bazelski kongres abdicirao

»davši pravo Generalnom vijeću da odbije, prihvati ili suspendira sekcije Internacionale»,

ona zatim pripisuje konferenciji slijedeći grijeh:

»Ta konferencija je . . . donijela odluke . . . koje teže da od Internacionale koja je slobodna federacija autonomnih sekcija učine jednu hijerarhijsku i autoritarnu organizaciju discipliniranih sekcija, podložnih Generalnom vijeću koje može po volji odbiti njihov prijem ili prekinuti njihovu aktivnost!!«

Malo dalje, ona se ponovno vraća na Bazelski kongres koji je navodno »izmijenio ovlaštenja Generalnog vijeća«.

Sve te kontradikcije okružnice šesnaestorice svode se na ovo: Konferencija od 1871. odgovorna je za glasanje na Bazelskom kongresu 1869, a Generalno je vijeće krivo što se držalo Statuta koji mu nalaže da izvršava odluke kongresa.

U stvari, pravi pokretač svih tih napada na konferenciju intimnije je prirode. Svojim odlukama konferencija je prvenstveno osujetila vješte spletke Alijansinih ljudi u Švicarskoj. Osim toga, u Italiji, Španjolskoj i jednom dijelu Švicarske i Belgije Alijansini pokretači stvorili su i čudesnom upornošću dalje podržavali sračunatu zbrku između *Bakunjinovog prigodnog programa* i *programa Medunarodnog udruženja radnika*.

Konferencija je taj smišljeni nesporazum posebno istakla u svojim dvjema rezolucijama: o proleterskoj politici i o sektaškim sekcijama. Prva rezolucija osuđuje političku apstinenciju koju propovijeda Bakunjinov program. Ona je potpuno opravdana svojim motivima koji

se oslanjaju na Opći statut, na rezoluciju kongresa u Lozani i ostale koje su mu prethodile.*

Pozabavimo se sada sektaškim sekcijama:

Prva faza u borbi proletarijata protiv buržoazije obilježena je sektaškim pokretom. On ima svoje opravdanje u razdoblju kad proletarijat još nije dovoljno razvijen da bi djelovao kao klasa. Individualni mislioci podvrgavaju kritici društvene antagonizme i nude fantastična rješenja koja radničke mase treba samo da prihvate, propagiraju i primjenjuju. Sekte koje tu inicijativu pokreću apstinentske su samom svojom prirodom, strane su svakoj stvarnoj akciji, politici, štrajkovima,

* Evo rezolucije konferencije o »Političkoj djelatnosti radničke klase⁽¹⁵⁾«:

»S obzirom na uvodni dio *Statuta* u kojem se kaže: »Ekonomska emancipacija radnika predstavlja veliki cilj kojem svaki politički pokret mora biti podređen kao sredstvo«;

s obzirom na *Inauguralnu adresu* Međunarodnog udruženja radnika (1864) koja kaže: »Posjednici zemlje i kapitala služiti će se uvijek svojim političkim privilegijama da obrane i održe svoje ekonomske monopole. Mjesto da pomažu emancipaciju radnika, oni će joj i nadalje suprotstavljati što je moguće više prepreka. Osvajanje političke vlasti postalo je dakle prvi zadatak radničke klase«;

s obzirom na rezoluciju kongresa u Lozani (1867) u kojoj stoji: »Društvena emancipacija radnika nedjeljiva je od njihove političke emancipacije«;

s obzirom na deklaraciju Generalnog vijeća o tobožnjem komplotu francuskih internacionalaca uoči plebiscita (1870), gdje se kaže: »Prema sadržaju našeg statuta, sigurno je da sve naše sekcije u Engleskoj, na Kontinentu i u Americi imaju specijalni zadatak da služe ne samo kao centri za borbeno organiziranje radničke klase već i da podrže u svojim zemljama svaki politički pokret koji teži ispunjenju našeg krajnjeg cilja: — ekonomskoj emancipaciji radničke klase«;

budući da su netačni prijevodi izvornog statuta dali povod za kriva tumačenja koja su bila štetna za razvoj i djelovanje Međunarodnog udruženja radnika;

s obzirom na neobuzdanu reakciju koja žestoko guši svaki napor za emancipacijom od strane radnika i koja je spremna da grubom silom održi razlike među klasama i dominaciju vladajućih klasa koja odatle rezultira;

smatrajući osim toga:

da protiv te kolektivne moći vladajućih klasa proletarijat može djelovati kao klasa samo ako se i sam konstituira kao posebna politička partija nasuprot svim partijama koje su formirale posjedničke klase;

da je to konstituiranje proletarijata u političku partiju neophodno da bi se osigurala pobjeda socijalne revolucije i njenog glavnog cilja — uništenja klase; da koalicija radničkih snaga koja je već postignuta ekonomskim borbama mora poslužiti i kao moćna poluga u rukama te klase u njejoj borbi protiv političke moći njenih eksploatatora —

konferencija podsjeća članove *Internacionale*:

da su borbeno stanje radničke klase, njen ekonomski pokret i njezina politička akcija nerazrješivo povezani.◊

koalicijama, jednom riječju svakom zajedničkom pokretu. Glavnina proletarijata ostaje uvijek indiferentna ili čak neprijateljska prema njihovoj propagandi. Pariški i lionski radnici nisu htjeli sen-simonovce, furijeovce, ikarovce, kao što ni čartisti ni tredjunionisti nisu htjeli oveniste. Sekte koje su poluge pokreta u njegovom nastajanju postaju za nj smetnja čim ih on prevaziđe; tada one postaju reakcionarne; tome su dokaz sekte u Francuskoj i Engleskoj, te u posljednje vrijeme lasalovci u Njemačkoj, koji su, nakon što su godinama sputavali organizaciju proletarijata, postali obično orude policije. Napokon, to je početak proleterskog pokreta, kao što su astrologija i alkemija početak nauke. Da bi osnivanje Internacionale postalo moguće, trebalo je da proletarijat prođe tu fazu.

Nasuprot neozbiljnim i antagonističkim organizacijama pojedinih sekti, Internacionala je stvarna i borbena organizacija proleterske klase u svim zemljama koje su međusobno povezane u zajedničkoj borbi protiv kapitalista, zemljoposjednika i njihove klasne moći organizirane u državi. I zato Statut Internacionale priznaje samo obična »radnička društva«, koja sva slijede isti cilj i prihvaćaju isti program, koji samo zacrtava glavne zadatke proleterskog pokreta, a njihovu teorijsku razradu prepušta poticaju potreba praktične borbe i razmjeni mišljenja u sekcijama, dopuštajući bez razlike sva socijalistička uvjerenja u njihovim organima i na njihovim kongresima.

Kao u svakoj novoj historijskoj fazi, stare zablude načas ponovno iskrsnu da bi ubrzo zatim nestale; tako je i Internacionala doživjela da se u njoj ponovno jave sektaške sekcije, iako u nešto blažem obliku.

Alijansa, koja uskrsnuće sekta smatra golemim napretkom, nedvojen je dokaz da je njihovo vrijeme prošlo. Jer, dok su one u svojim počecima predstavljale elemente progressa, Alijansin program koji slijepo slijedi »Muhameda bez Korana«¹ predstavlja samo zbir preživjelih ideja, prurušenih u zvučne fraze koje jedino mogu preplašiti glupave buržuje ili poslužiti bonapartističkim tužiocima kao dokazi protiv internacionalaca.*

Konferencija, na kojoj su bile predstavljene sve socijalističke nijanse, jednodušno je odobrila rezoluciju protiv sektaških sekcija, uvjereni da će ta rezolucija, vraćajući Internacionalu na njen pravi teren, označiti novu fazu njezinog razvoja. Osjećajući se smrtno pogođeni tom rezolucijom, pristaše Alijanse vidjele su u njoj samo pobjedu Generalnog vijeća nad Internacionalom, kojom je, kako kaže

---

* Policijski radovi o *Internacionali* objavljeni u posljednje vrijeme, uključivši i okružnicu Jules-a Favre-a stranim silama i izvještaj ruriste Sacaze-a o Dufaure-ovom projektu, vrve citatima posuđenim iz visokoparnih Alijansinih manifesti.^[58] Frazeologija tih sektaša, čiji je radikalizam sav u riječima, divno služi željama reakcije.

¹ Mihaila Bakunjina

okružnica, »nametnuo posebni program« nekolicine svojih članova, »njihovu ličnu doktrinu«, »ortodoksnu doktrinu«, »budući da službena teorija jedina ima pravo građanstva u Udruženju«. Uostalom, nije to bila greška tih nekoliko članova, to je bila nužna posljedica, »pogubni učinak« činjenice da pripadaju Generalnom vijeću, jer je

»apsolutno nemoguće da čovjek koji ima vlast (!) nad sebi sličnima ostane moralan čovjek. Generalno vijeće postaje žarište spleta«.

Po mišljenju šesnaestorice, već bi se Općem statutu moglo prigovoriti da ozbiljno griješi što Generalnom vijeću daje pravo da kooperira nove članove. Imajući to ovlaštenje, kažu oni,

»Vijeće bi naknadno moglo kooperirati čitavu grupu ljudi koja bi potpuno izmijenila njegovu većinu i njegove težnje«.

Čini se da je po njihovu shvaćanju sama činjenica da neki ljudi pripadaju Generalnom vijeću dovoljna da uništi ne samo njihovu *moralnost* već i njihov zdrav razum. Kako inače pretpostaviti da će se jedna većina sama pretvoriti u manjinu dobrovoljnim preuzimanjem novih članova?

Uostalom, čini se da ni šesnaestorica nisu baš u sve to uvjereni; žale se, dalje, da je Generalno vijeće bilo

»pet godina uzastopce sastavljeno od *istih ljudi*, uvijek ponovno biranih«,

i odmah zatim ponavljaju:

»Većina njih nisu naši regularni mandatori, *jer nisu bili izabrani od kongresa*«.

Činjenica je da se sastav Generalnog vijeća stalno mijenjao, iako je nekoliko osnivača u njemu ostalo, kao i u federalnim vijećima, belgijskim, romanskim itd.

Generalno vijeće mora ispunjavati tri bitna uvjeta da bi moglo udovoljiti svom mandatu. U prvom redu, potrebno je dosta brojno osoblje za obavljanje njegovih mnogobrojnih poslova; ono mora zatim u svom sastavu imati »radnike koji pripadaju različitim nacijama predstavljenim u Međunarodnom udruženju«, i na kraju, radnički element mora imati prevagu. Kako bi, u situaciji kad zahtjevi posla u interesu radnika neprekidno traže promjenu sastava Generalnog vijeća, ono samo moglo ostvariti te neophodne uvjete ako ne bi imalo pravo kooperiranja? Ipak, Vijeće misli da je nužna točnija definicija tog prava, što je i izjavilo na posljednjoj konferenciji.

Ponovno biranje Generalnog vijeća u istom sastavu, na nekoliko uzastopnih kongresa na kojima je Engleska bila jedva predstavljena, dokazuje, izgleda, da je ono obavilo svoju dužnost u granicama svojih mogućnosti. Šesnaestorica, naprotiv, vide u tome samo dokaz »slijepog povjerenja svih tih kongresa«, povjerenja koje je u Bazelu dovelo

»do neke vrste svojevoljne abdikacije u korist Generalnog vijeća«.

Po njihovu mišljenju, »normalna uloga« Vijeća mora biti »uloga običnog biroa za dopisivanje i statistiku«. Oni tu definiciju temelje na nekim članovima koje su izvukli iz jednog netočnog prijevoda Statuta.

Protivno statutima svih buržoaskih udruženja, Opći statut Internacionalne jedva se i dotiče administrativne organizacije. On prepušta njen razvoj praksi, a ozakonjenje te prakse budućim kongresima. Ipak, kako jedinstvo i zajedničko djelovanje mogu jedini dati jasno obilježje internacionalnosti sekcijama različitih zemalja, Statut se više bavi Generalnim vijećem nego ostalim dijelovima organizacije.

Član 5. izvornog Statuta kaže:^[59]

»Generalno vijeće djelovat će kao *internacionalni posrednik* među raznim nacionalnim i lokalnim grupama«

i daje zatim nekoliko primjera o načinu njegova djelovanja. Među tim primjerima nalazi se čak uputa Vijeću da radi tako da »sve grupe Udruženja mogu djelovati simultano i na isti način kad se traži hitna akcija, kao u slučaju međunarodnih konflikata«.

U članu se dalje kaže:

»Kad bude smatralo potrebnim, Generalno vijeće će samoinicijativno podastrijeti prijedloge lokalnim i nacionalnim društvima.«

Osim toga, Statut definira ulogu Vijeća u sazivanju i pripremi kongresa i stavlja mu u dužnost stanovite poslove o kojima ih mora izvijestiti. Izvorni Statut tako malo suprotstavlja spontanu akciju grupa jedinstvenoj akciji Udruženja da član 6. kaže: »Budući da se radnički pokret u svakoj zemlji može učvrstiti samo snagom koja proizlazi iz jedinstva i udruženosti; budući da će, s druge strane, djelovanje Generalnog vijeća biti efikasnije . . . , članovi Internacionalne morat će učiniti sve što je u njihovoj moći da u svojim zemljama radnička društva koja su još izolirana objedine u nacionalna udruženja, koja će predstavljati centralni organi.«

Prva administrativna odluka Ženevskog kongresa (Čl. 1)^[60] glasi:

»Generalno vijeće *dužno je izvršavati odluke kongresa.*«

Ta je odluka ozakonila položaj koji je Generalno vijeće imalo od svog početka: položaj *egzekutivne delegacije* Udruženja. Bilo bi teško izvršavati naređenja bez »moralnog« autoriteta u pomanjkanju svakog drugog »slobodno prihvaćenog autoriteta«. Ženevski kongres obavezuje također Generalno vijeće da objavi »službeni i obavezni tekst Statuta«.

Taj isti kongres odlučio je (Žen. adm. odluka, čl. 14):

»Svaka sekcija ima pravo da izradi svoj statut i svoj posebni pravilnik koji će biti prilagođeni lokalnim prilikama i zakonima njene zemlje; ali oni ne smiju ni u čemu biti suprotni općem statutu i pravilniku.«

Napomenimo najprije da nema ni najmanje aluzije na posebne deklaracije o načelnim pitanjima kao ni na specijalne zadatke koje bi pojedine sekcije preuzele na sebe izvan zajedničkog cilja koji slijede sve grupe Internacionalne. Radi se jednostavno o pravu sekcija da pri-

lagode opći statut i pravilnik »lokalnim prilikama i zakonima svoje zemlje«.

Drugo, tko bi morao ustanoviti podudarnost posebnih statuta s općim? Očito da nema »autoriteta« zaduženog za tu funkciju, odluka bi bila bezvrijedna kao da nije ni donijeta. Ne samo da bi se mogle formirati policijske i neprijateljske sekcije, već bi i nepozvano uvlačenje deklasiranih sektaša i buržoaskih filantropa u Udruženje moglo izmijeniti njegovo obilježje i brojnomoć na kongresima satri radnike.

Nacionalne ili lokalne federacije uzele su već kod postanka pravo da u svojim zemljama primaju ili odbijaju nove sekcije, prema tome da li jesu ili nisu u skladu s općim statutom. Član 6. Općeg statuta predviđa da Generalno vijeće obavlja istu funkciju, a *nezavisnim lokalnim društvima*, to jest društvima koja se konstituiraju izvan federalnih veza svoje zemlje, ostavljao pravo da se s njim direktno povežu. Alijansa se bez zaziranja poslužila tim pravom da stvori tražene uvjete za slanje delegata na Bazelski kongres.

Član 6. Statuta predviđa također zakonske prepreke koje ne dopuštaju formiranje nacionalnih federacija u nekim zemljama u kojima je onda Generalno vijeće pozvano da funkcionira kao federalno vijeće. (Vidi Procès-verbaux du Congrès, etc., de Lausanne, 1867, str. 13.^[61])

Poslije pada Komune te zakonske smetnje samo su porasle u nekim zemljama i učinile su još neophodnijim djelovanje Generalnog vijeća da se spriječi ulazak sumnjivih elemenata u Udruženje. Tako su, nedavno, komiteti u Francuskoj zatražili intervenciju Generalnog vijeća da bi se otnesli doušnika, a u jednoj drugoj velikoj zemlji,¹ internacionalci su zamolili Vijeće da ne prizna nijednu sekciju koju nisu osnovali njegovi direktni mandatori ili oni sami. Svoj zahtjev obrazložili su potrebom da se na taj način udalje agenti provokatori čija se bučna revnost manifestirala brzim formiranjem besprimjerno radikalnih sekcija. S druge strane, takozvane antiautoritarne sekcije pozivaju se bez oklijevanja na Vijeće čim među njima izbije neki spor, zahtijevaju čak od njega da udari svom snagom po njihovim protivnicima, kao što je to bio slučaj s lionskim sporom. U bližoj prošlosti, odmah nakon konferencije, torinska »Radnička federacija« odlučila je da se proglasi sekcijom Internacionale. Kad je došlo do rascjepa, manjina je osnovala društvo: »Emancipacija proletera«.^[62] Društvo je pristupilo Internacionali i debitiralo rezolucijom u korist Jurana. Njegove novine »Il Proletario«^[63] vrve ljutitim rečenicama protiv svakog autoritarizma. Šaljući društvenu članarinu, tajnik tog društva² upozorio je Generalno vijeće da će bivša federacija vjerojatno također poslati svoju članarinu. On zatim nastavlja:

¹ Austriji — ² Carlo Terzaghi

«Kao što ste vjerojatno pročitali u listu 'Il Proletario', društvo *Emancipacija proletera*... izjavilo je... da odbija svaku solidarnost s buržoazijom koja pod radničkom maskom tvori *Radničku federaciju*,»

te moli Generalno vijeće da

«saopći tu odluku svim sekcijama i da odbije 10% članarine ako mu bude poslano.»*

Jednako kao i sve grupe Internacionale, Generalno vijeće ima zadatak da vrši propagandu. Ono je svoj zadatak ispunilo manifestima i preko mandatora koji su udarili prve temelje Internacionale u Sjevernoj Americi, u Njemačkoj i u mnogim gradovima Francuske.

Generalno vijeće ima također funkciju da potpomaže štrajkove, osiguravajući im pomoć čitave Internacionale. (Vidi izvještaje Generalnog vijeća na raznim kongresima.) Uostalom, slijedeća činjenica dokazuje od kolike je važnosti bila njegova intervencija u štrajkovima. Borbeno udruženje engleskih ljevača željeza samo po sebi je internacionalni tredjunion, koji ima ogranke u drugim zemljama, naročito u Sjedinjenim Državama. Pa ipak su prilikom jednog štrajka američki ljevači smatrali potrebnim da zatraže posredovanje Generalnog vijeća da bi se spriječilo importiranje engleskih ljevača u njihovu zemlju.

Razvoj Internacionale nametnuo je funkciju arbitra i Generalnom vijeću i federalnim vijećima.

Kongres u Briselu donio je odluku:

«Federalna vijeća dužna su svakog tromjesečja poslati Generalnom vijeću izvještaj o *administraciji i financijskom stanju* njihove djelatnosti.» (Administrativna rezolucija br. 3.^[64])

Napokon, Bazelski kongres, koji izaziva žučljiv bijes šesnaestorice, samo je regulirao administrativne odnose koji su nastali razvojem Udruženja. Ako je on prekomjerno proširio granice nadležnosti Generalnog vijeća, tko je drugi kriv nego Bakunjin, Schwitzguebel, F. Robert, Guillaume i drugi Alijansini delegati, koji su to gromoglasno zahtijevali? Da neće možda sami sebe optužiti za «slijepo povjerenje» prema Generalnom vijeću u Londonu?

Evo dviju rezolucija Bazelskog kongresa:

«IV. Svaka nova sekcija ili društvo koje se formira i želi pripadati Internacionali mora odmah najaviti svoj pristup Generalnom vijeću» i

«V. Generalno vijeće ima pravo da prihvati ili odbije primanje svakog novog društva ili grupe, uz njihovo pravo priziva na slijedeći kongres.»^[30]

* Takvi su u to vrijeme bili *prividni* stavovi društva «Emancipacija proletera», koje je zastupao sekretar društva, Bakunjinov prijatelj. Težnje te sekcije bile su u stvari sasvim drukčije. Nakon što je zbog pronevjere fondova i prijateljskih veza sa šefom policije izbacilo svog dvostruko nevjernog predstavnika, društvo je pružilo objašnjenja koja su raspršila sve nesporazume između njega i Generalnog vijeća.

Što se tiče nezavisnih lokalnih društava koja se formiraju izvan federalnih veza, spomenuti članovi samo potvrđuju praksu koju Internacionalna provodi od početka, a zadržavanje te prakse pitanje je života ili smrti Internacionale. Ali predaleko se išlo u uopćavanju prakse i u njezinoj primjeni bez razlike na svaku sekciju ili društvo u formiranju. Ti članovi zaista daju pravo Generalnom vijeću da se miješa u unutarnji život federacija; pa ipak Generalno vijeće nije ih nikad primijenilo u tom smislu. Ono poziva šesnaesticu da navedu jedan jedini slučaj njegovog uplitanja u poslove novih sekcija koje su htjele da se učlane u postojeće grupe ili federacije.

Rezolucije koje smo citirali odnose se na sekcije u formiranju, a slijedeće rezolucije na već priznate sekcije:

«VI. Generalno vijeće ima također pravo da suspendira neku sekciju Internacionale do slijedećeg kongresa» i

«VII. Kad izbiju nesuglasice među društvima ili ograncima neke nacionalne grupe, ili među grupama različitih nacionalnosti, Generalno vijeće ima pravo da odluči o sporu, uz pravo priziva na slijedeći kongres koji će donijeti konačnu odluku.»

Ta dva člana potrebna su za ekstremne slučajeve, iako ih Generalno vijeće dosad nije nikada primijenilo. Dosadašnje izlaganje pokazuje da Generalno vijeće nije suspendiralo nijednu sekciju i da je u slučaju spora postupilo samo kao arbitar kojeg su obje strane pozvale.

Dolazimo na kraju do jedne funkcije koju su potrebe borbe nametnule Generalnom vijeću. Ma kako to vrijedalo Alijansine pristaše, Generalno vijeće, koje je izloženo upornim napadima svih neprijatelja proleterskog pokreta, nalazi se u prvim redovima branilaca Međunarodnog udruženja radnika.

V

Nakon što su osudili Internacionalu takvu kakva jest, šesnaestorica nam kažu što bi ona morala biti.

Najprije, Generalno vijeće bilo bi nominalno običan biro za informacije i statistiku. Kako bi njegove administrativne funkcije prestale, njegove bi se informacije nužno svele na ponavljanje obavještenja već objavljenih u listovima Udruženja. Biro za informacije bio bi dakle izlišan. Što se tiče statistike, to je posao koji se ne da ostvariti bez moćne organizacije, a naročito, kao što to izričito kaže izvorni statut, bez zajedničke uprave. No, kako sve to jako miriše na »autoritarizam«, postojat će možda neki biro, ali sigurno ne za statistiku. Jednom riječju, Generalno vijeće iščezava. Ista logika pogađa i federalna vijeća, lokalne komitete i druge »autoritarne« centre. Ostaju samo autonomne sekcije.

Kakav će u tom slučaju biti zadatak tih »autonomnih sekcija«, udruženih slobodno u federaciju i sretno oslobođenih svakog autoriteta, »pa makar taj autoritet izabrali i sačinjavali sami radnici«?

Ovdje postaje nužno upotpuniti okružnicu izvještajem koji je Jurski federalni komitet podnio kongresu šesnaestorice.

«Da bi se od radničke klase stvorio pravi predstavnik novih interesa čovječanstva», njena organizacija mora biti «vođena idejom koja će pobijediti. Izvući tu ideju iz potreba naše epohe, iz intimnih težnji čovječanstva, marljivim proučavanjem pojava u društvenom životu, učiniti zatim da ta ideja prođe u naše radničke organizacije, takav mora biti cilj», itd. Napokon, treba «u našem radničkom stanovništvu osnovati pravu revolucionarnu socijalističku školu».

I tako se autonomne radničke sekcije odjednom pretvaraju u škole u kojima bi ta gospoda iz Alijanse bila učitelji. Oni izvlače ideju «ustrajnim proučavanjem» koje ne ostavlja ni najmanjeg traga. Zatim je «udahnuju» našim radničkim organizacijama». Njima je radnička klasa gruba materija, kaos kojem je potreban njihov Duh sveti da mu da oblik i udahne život.

Sve to nije ništa drugo nego parafraza starog Alijansinog programa^[65], koji je počinjao ovim riječima:

«Socijalistička manjina Lige za mir i slobodu koja se odvojila od te Lige» namjerava osnovati «novu Alijansu socijalističke demokracije... s posebnim zadržkom da proučava politička i filozofska pitanja...»

Eto ideje koja se iz toga rada!

«Takav pothvat... pružit će iskrenim socijalističkim demokratima Evrope i Amerike sredstvo da se sporazumiju i potvrde svoje ideje.»*

I tako se, po vlastitom priznanju, manjina jednog buržoaskog društva uvukla u Internacionalu kratko vrijeme prije Bazelskog kongresa samo zato da bi se njeni članovi poslužili Internacionalom kao sredstvom da se pred radničke mase postave kao hijerarši jedne okultne znanosti, znanosti od četiri fraze, koje kulminiraju u riječima «ekonomska i društvena jednakost klasa».

Osim tog «teorijskog zadatka», prijedlog nove organizacije Internacionale ima i svoju praktičnu stranu.

«Buduće društvo», kaže se u okružnici šesnaestorice, «ne smije biti ništa drugo nego univerzalizacija organizacije koju Internacionala usvoji. Moramo dakle paziti da što više približimo tu organizaciju našem idealu.»

* Ljudi iz Alijanse koji ne prestaju s predbacivanjem Generalnom vijeću što je sazvalo internu konferenciju u času kad bi zasjedanje javnog kongresa bilo vrhunac izdaje ili gluposti, te apsolutne pristaše buke i javnosti organizirale su u Internacionali, bez obzira na naš statut, pravo okultno društvo, upereno protiv same Internacionale, s ciljem da njene sekcije, i protiv njihove volje, stavi pod sveto vodstvo Bakunjinovo.

Generalno vijeće namjerava zatražiti od slijedećeg kongresa istragu o toj tajnoj organizaciji i njenim pokretačima u nekim zemljama, u Španjolskoj na primjer.

»Kako se može postići da se iz autoritarne organizacije rodi egalitarno i slobodno društvo? To je nemoguće. Internacionala kao zametak budućeg ljudskog društva mora već sada biti vjerna slika naših principa slobode i federacije.«^[55]

Drugim riječima, kao što su srednjovjekovni samostani predstavljali sliku nebeskog života, tako i Internacionala mora biti slika novog Jeruzalema, čiji zametak nosi Alijansa u svojoj utrobi. Pariški federalisti ne bi bili podlegli da su, svjesni da je Komuna »zametak budućeg ljudskog društva«, odbacili svaku disciplinu i svako oružje, sve ono što mora nestati čim ne bude više ratova!

Ali, da bi dokazao da usprkos svog »ustrajnog proučavanja« šesnaestorica nisu smislili taj lijepi plan dezorganizacije i razoružanja Internacionale u trenutku kad se ona bori za svoj opstanak, Bakunjin je upravo objavio originalni tekst tog plana u svojoj raspravi o organizaciji Internacionale. (Vidi »Almanach du Peuple pour 1872«, Genève.)^[66]

VI

Čitajte sada izvještaj koji je podnio Jurski komitet na kongresu šesnaestorice.

»Ovaj tekst«, kaže njihovo službeno glasilo »La Révolution Sociale« (16. novembra), »pružit će tačnu mjeru onog što se može očekivati od odanosti i praktične inteligencije pristalica Jurske federacije.«

Već na početku izvještaj pripisuje francusko-njemačkom ratu i građanskom ratu u Francuskoj, »tim strašnim događajima«, — »djelomično demoralizatorski utjecaj . . . na položaj sekcija Internacionale«.

Ako je zaista francusko-njemački rat mogao dovesti do *dezorganizacije* sekcija uzimanjem velikog broja radnika u obje vojske, nije manje istinito da su pad carstva i Bismarckovo otvoreno proklamiranje osvajačkog rata izazvali u Njemačkoj i Engleskoj strastvenu borbu između buržoazije, koja je pristala uz Pruse, i proletarijata, koji je više nego ikad ispoljio svoje internacionalne osjećaje. To je nužno dovelo do jačanja Internacionale u tim dvjema zemljama. Isti događaj doveo je u Americi do rascjepa u njemačkoj proleterškoj organizaciji; internacionalistička grupa strogo se odvojila od šovinističke.

S druge strane, pojava Pariške komune dala je neviđen zamah vanjskom razvoju Internacionale i snažnoj odbrani njezinih principa od strane svih nacionalnih sekcija — izuzev Jurašana, čiji izvještaj dalje glasi: od »početka gigantske borbe . . . nametnuta je misao . . . neki će sakriti svoju slabost . . . za mnoge je ova situacija« (u njihovim redovima) »znak nemoći«, ali »to je naprotiv . . . situacija koja je u stanju potpuno izmijeniti Internacionalu«, dakako prema njihovoj predodžbi. Shvatit ćemo tu skromnu želju nakon dubljeg ispitivanja te tako povoljne situacije.

Ako pustimo po strani raspuštenu Alijansu koju je nadomjestila sekcija Malon, komitet je bio dužan da obrazloži stanje u dvadeset sekcija. Sedam od njih su komitetu otvoreno okrenule leđa; evo što o tome kaže izvještaj:

«Sekcija *montera* i sekcija *gravera* i *cizelera* u Bilu nisu odgovorile ni na jedno saopćenje koje smo im uputili.»

«Zanatske sekcije u *Nešatelu*, bilo da se radi o *stolarima* i *monterima*, *grave-rima* ili *cizelerima*, nisu uopće odgovorile na saopćenja Federalnog komiteta.»

«Nismo mogli dobiti nikakvu vijest od sekcije u *Val-de-Rizu*.»

«Sekcija *gravera* i *cizelera* u *Loklu* nije uopće odgovorila na saopćenja Federalnog komiteta.»

Eto što se naziva *slobodnim* saobraćanjem autonomnih sekcija s njihovim Federalnim komitetom.

Jedna druga sekcija, sekcija

gravera i *cizelera* u kotaru *Kurtelari*, nakon tri godine tvrdoglave upornosti . . . u ovom času . . . konstituirala se u borbeno društvo»

izvan Internacionale, što je nimalo ne sprečava da uputi dva delegata na kongres šesnaestorice.

Slijede zatim četiri zaista mrtve sekcije:

«*Centralna sekcija* u *Bilu* momentalno je izgubljena; jedan njezin odani član pisao nam je nedavno da *nisu izgubljene sve nade* u ponovno radanje *Internacionale* u *Bilu*.»

«Sekcija u *Sent-Blezu* je propala.»

«Sekcija u *Katebau*, nakon što je neko vrijeme blistavo poživjela, morala je ustuknuti pred spletkama koje su gospodari (!) tog kraja skovali da razbiju tu *hrabru* (!) sekciju.»

«Konačno je i sekcija u *Koržemonu* *postala žrtva* spleta poslodavaca.»

Spominje se zatim *centralna sekcija* u *Kurtelariju*, koja je

«poduzela mudru mjeru: ona je *obustavila* svoje djelovanje»,

što je nije spriječilo da pošalje dva delegata na kongres šesnaestorice.

Zatim se navode četiri sekcije kojih je egzistencija više nego problematična.

«Sekcija u *Granžu* svedena je na *mali kružok* radnika socijalista . . . Njihova lokalna aktivnost paralizirana je njihovim ograničenim brojem.»

«*Centralna sekcija* u *Nešatelu* znatno je stradala uslijed događaja, i da nije bilo požrtvovanosti i aktivnosti nekolicine njenih članova, *sлом bi bio neizbježan*.»

«*Centralna sekcija* u *Loklu*, razapeta nekoliko mjeseci *između života i smrti*, na kraju se *raspala*. Nedavno se ponovno konstituirala»,

očito samo zato da pošalje dva delegata na kongres šesnaestorice.

«*Sekcija za socijalističku propagandu u La Šo-de-Fonu nalazi se u kritičnoj situaciji... Umjesto da se poboljša, njezin položaj postaje sve gori.*»

Zatim je govor o dvjema sekcijama, o *kružocima za učenje u Sent-Imjeru i Sonvilijeju*, koji su samo usput spomenuti i o čijem stanju nije kazana nijedna riječ.

Ostaje još najbolja od svih sekcija, koja je, sudeći po njenom nazivu *centralne sekcije*, samo ostatak drugih iščezlih sekcija.

«Centralna sekcija u *Mutjeu* najmanje je od svih pretrpjela... Njezin je komitet bio u stalnoj vezi s Federalnim komitetom... *sekcije još nisu osnovane...*»

To se ovako objašnjava:

«Aktivnosti sekcije u *Mutjeu* posebno *pogoduju odlučne sklonosti* radničkog pučanstva... prema pučkim običajima; bilo bi nam drago da radnička klasa toga kraja postane još neovisnija od političkih elemenata.»

Vidi se zaista da taj izvještaj

«*pruža tačnu mjeru* onog što se može očekivati od odanosti i *praktične inteligencije* pristalica *Jurske federacije*».

Mogli su ga dopuniti dodajući da su radnici iz *La Šo-de-Fona*, prvotnog sjedišta njihovog komiteta, uvijek odbijali bilo kakvu vezu s njima. Još nedavno, na glavnoj skupštini 18. januara 1872, odgovorili su na okružnicu šesnaestorice jednoglasnim potvrđivanjem odluke *Londonske konferencije*, kao i odluke *romanskog kongresa*, u maju 1871:

«da se iz *Internacionale* zauvijek isključe *Bakunjin, Guillaume* i njihovi sljedbenici.»

Treba li dodati ijednu riječ o vrijednosti tog navodnog kongresa u *Sonvilijeju*, koji je kako je sam izjavio, «*izazvao rat, otvoreni rat u krilu Internacionale?*»

Zaista, ti ljudi koji prave više buke nego što vrijede imali su neosporan uspjeh. Sva liberalna i policijska štampa stala je otvoreno na njihovu stranu, njihove klevete protiv *Generalnog vijeća* i njihove neuspješne napade na *Internacionalu* poduprli su tobožnji reformatori iz svih zemalja — u *Engleskoj*, buržoaski republikanci čije je spletke *Generalno vijeće* osujetilo; u *Italiji*, dogmatski slobodni mislioci koji su nedavno, pod zastavom *Stefanonija*, osnovali «*svjetsko udruženje racionalista*» s obaveznim sjedištem u *Rimu*, organizaciju koja je «*autoritarna*» i «*hijerarhijska*», neka vrst samostana bezbožnih opata i opatica, i koja na osnovu statuta postavlja mramornu bistu u kongresnoj sali svakom građaninu koji daruje deset hiljada franaka,^[67] te na kraju, u *Njemačkoj*, *bizmarkovski socijalisti*, koji izvan svog policijskog lista, «*Neuer Social-Demokrat*»^[68], igraju ulogu bijelih košulja^[69] *prusko-njemačkog carstva*.

Sonvilijeski konklav zahtijeva patetičnim apelom od svih međunarodnih sekcija da inzistiraju na hitnom sazivu kongresa «da bi se

suzbila, kako kažu građani Malon i Lefrançais, stalna uplitanja Vijeća u Londonu — a zapravo, da bi se Internacionala zamijenila Alijansom. Taj apel je naišao na tako ohrabrujući odjek da su morali falsificirati jednu odluku izglasanu na posljednjem belgijskom kongresu. U svom službenom organu (*«La Révolution Sociale»*, 4. januara 1872) oni kažu:

»Na kraju, što je još važnije, belgijske sekcije sastale su se na kongresu u Briselu 24. i 25. decembra i donijele jednoglasno istu odluku kao i kongres u Sonviljeu da se hitno upriliči jedan opći kongres.«

Važno je konstatirati da je belgijski kongres izglasao sasvim suprotnu odluku. On je obavezao naredni belgijski kongres koji će se održati tek u junu da izradi prijedlog novog općeg statuta koji će se podastrijeti *sljedećem kongresu* Internationale.^[70]

U dogovoru s golemom većinom u Internacionali, Generalno će vijeće sazvati godišnji kongres tek u septembru 1872.

VII

Nekoliko tjedana nakon konferencije stigla su u London gospoda Albert Richard i Gaspard Blanc, najutjecajniji i najgorljiviji članovi Alijanse, sa zadatkom da među francuskim izbjeglicama regrutiraju pomoćnike spremne da rade na restauraciji carstva, jedino što im, po njihovu mišljenju, može omogućiti da se oslobode Thiers-a i da ne ostanu praznog džepa. Generalno vijeće obavijestilo je o njihovom bonapartističkom rovaranju sve zainteresirane, među ostalima i Federalno vijeće u Briselu.

U januaru 1872. oni su skinuli masku objavivši brošuru: *L'Empire et la France nouvelle. Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française*, od *Albert-a Richard-a i Gaspard-a Blanc-a*, Bruxelles 1872.

Evo što najavljuju s uobičajenom skromnošću Alijansinih šarlatana:

»Mi koji smo stvorili veliku armiju francuskog proletarijata . . . mi, najutjecajniji vođi Internationale u Francuskoj* . . . srećom nismo strijeljani i mi smo

* Pod naslovom *Na stup srama! «L' Egalité»* (ženevska) od 15. februara 1872. kaže:

»Nije još došlo vrijeme da se ispriča povijest poraza komunističkog pokreta na jugu Francuske; ali mi koji smo u većini bili svjedoci žalosnog poraza pobune u Lionu 30. aprila možemo već danas izjaviti da je ta pobuna doživjela neuspjeh dijelom i zbog kukavičluka, izdaje i rovaranja G. Blanc-a, koji se svuda uvlačio izvršavajući naređenja A. Richard-a, koji se držao u sjeni.

Ti bijednici su svojim proračunatim manevrima uspjeli kompromitirati dobar dio onih koji su učestvovali u pripremama ustaničkih komiteta.

tu da protiv njih (*ambicioznih parlamentaraca, sitih republikanaca, tobožnjih demokrata svake vrste*) razvijemo zastavu pod kojom se borimo i da začuđenoj Evropi, usprkos kleveta i prijetnja, usprkos svakojakih napada koji nas očekuju, uputimo poklik iz dubine naše svijesti, poklik koji će uskoro odjeknuti u srcima svih Franca:

,VIVE L'EMPEREUR!¹

Osramoćenom i popljuvanom Napoleonu III potrebna je blistava rehabilitacija»,

a gospoda Albert Richard i Gaspard Blanc, plaćeni iz tajnih fondova III invazije, posebno su zaduženi za tu rehabilitaciju.

Oni, uostalom, priznaju:

«Normalan razvoj naših ideja naveo nas je da postanemo caristi.»

Evo priznanja koje godi njihovim istomišljenicima u Alijansi. Kao i u lijepo vrijeme lista «La Solidarité», A. Richard i G. Blanc deklamiraju svoje stare fraze o «političkoj apstinenciji», koja prema osnovnim idejama njihovog «normalnog razvoja» postaje stvarnost tek pod najapsolutnijim despotizmom, kad se radnici uzdržavaju od svakog političkog upletanja, kao što se zatvorenik uzdržava od svake šetnje na suncu.

«Prošlo je vrijeme revolucionara», kažu oni, «komunizam je odbačen u Njemačkoj i Engleskoj, naročito u Njemačkoj. Tu se on, uostalom, dugo i ozbiljno izgrađivao da bi se zatim proširio u čitavoj Internacionali, a taj zabrinjavajući porast *njemačkog utjecaja* u Udruženju znatno je pridonio da se zaustavi njegov razvoj ili, točnije, da mu se dade novi smjer u sekcijama centra i juga Francuske, koje nisu nikad primale zapovijedi od nekog Nijemca.»

Čovjek bi pomislio da čuje samog velikog Hijerofanta², koji je već od osnutka Alijanse prisvajao za sebe, kao Rusa, posebnu misiju predstavljanja *latinske rase*, ili «prave misionare» lista «La Révolution Sociale» (2. novembra 1871) kako optužuju «krivi put koji njemački i bizmarkovski mozgovi nastoje nametnuti Internacionali».

Ali sreća je što prava tradicija nije izgubljena i što gospoda Albert Richard i Gaspard Blanc nisu strijeljani! Stoga je njihov osobni «po-

---

Što više, te izdajice uspjele su diskreditirati Internacionalu u Lionu do te mjere da je u času izbivanja pariske revolucije Internacionala naišla na najdublje nepovjerenje lionskih radnika. Otuda potpuna odsutnost organizacije; otuda poraz ustanka, poraz koji je nužno morao povući za sobom poraz Komune, prepuštene svojim izoliranim snagama! Tek nakon te krvave lekcije naša je propaganda ponovo okupila lionske radnike oko zastave Internacionale.

Albert Richard bio je mezimac, prorok i ortak Bakunjinov.»

---

¹ Živio car! — ² Mihaila Bakunjinina

sao« da »dadu novi kurs« Internacionali u centru i na jugu Francuske, osnivanjem bonapartističkih sekcija, samim tim u osnovi »autonomnih«.

Što se tiče konstituiranja proletarijata u političku partiju, što je preporučila Londonska konferencija, »mi ćemo« — Richard i Blanc — »nakon restauracije Carstva, uskoro stati na kraj ne samo socijalističkim teorijama već i njihovim početnim ostvarenjima putem revolucionarnog organiziranja masa«.

Jednom riječju, izrabljujući veliki »princip autonomije sekcija« koji »predstavlja istinsku snagu Internationale . . . posebno u zemljama latinske rase« (*«La Révolution Sociale»*, 4. januara), ta gospoda računaju na anarhiju u Internacionali.

Anarhija je konj od megdana njihovog učitelja Bakunjinia, koji je od socijalističkih sistema preuzeo samo etikete. Svi socijalisti podrazumijevaju pod anarhijom slijedeće: kad se jednom ostvari cilj proleter-skog pokreta, ukidanje klasa, tada nestaje vlast države, koja služi za to da se velika većina proizvođača drži pod jarmom malobrojne izrabljivačke manjine, a državne funkcije pretvaraju se u obične administrativne funkcije. Alijansa shvaća tu stvar naopako. Ona proglašava anarhiju u proleterskim redovima najpouzdanijim sredstvom da se slomi moćna koncentracija društvene i političke sile u rukama eksploatatora. To je izlika pod kojom ona traži od Internationale, i to u času kad je staro društvo nastoji smrviti, da svoju organizaciju nadomjesti anarhijom. Međunarodna policija i ne traži više da bi mogla ovekovečiti republiku — Thiers-a, pokrivajući je carskim plaštom.*

Generalno vijeće:

R. Applegarth, Antoine Arnaud, M. J. Boon, F. Bradnick, G. H. Buttery, F. Cournet, Delahaye, Eugène Dupont, W. Hales, Hurliman, Jules Johannard, Harriet Law, F. Leßner, Lochner, Marguerite, Constant-Martin, Z. Maurice, Henry Mayo, George Milner, Charles Murray, Pfänder, Vitale Regis, J. Rozwadowski, John Roach, Rühl, G. Ravvier, Sadler, Cowell Stepney, Alf. Taylor, W. Townshend, Ed. Vaillant, John Weston, F. J. Yarrow.

* U izvještaju o Dufaure-ovom zakonu, ruralist Sacaze zamjera prije svega »organizaciji« Internationale. Ta organizacija mu je trn u oku. Nakon što je konstatirao »uspon tog velikog Udruženja«, on nastavlja: »To Udruženje odbacuje . . . mračnu praksu sekta koje su mu prethodile. Njegova organizacija ostvarena je i mijenjana pred očima sviju. Zahvaljujući moći te organizacije . . . ono je postepeno proširilo svoju sferu aktivnosti i utjecaja. Njemu su svi putevi otvoreni.« Zatim on opisuje »ukratko organizaciju« i zaključuje: »Takav je, u svom vještom jedinstvu . . . plan te rasprostranjene organizacije. Njena snaga je upravo u takvoj koncepciji. Ona je također i u mnoštvu njenih pristaša, vezanih istovremenom akcijom i, napokon, u nepobjedivoj sili koja ih pokreće.«^[71]

Sekretari-korespondenti :

Karl Marx, Njemačka i Rusija; *Leo Frankel*, Austrija i Mađarska; *A. Herman*, Belgija; *Th. Mottershead*, Danska; *J. G. Eccarius*, Sjedinjene Države; *Le Moussu*, francuske sekcije u Sjedinjenim državama; *Aug. Serrailier*, Francuska; *Charles Rochat*, Holandija; *J. P. MacDonnell*, Irska; *Fried. Engels*, Italija i Španjolska; *Walery Wróblewski*, Poljska; *H. Jung*, Švicarska.

Charles Longuet, predsjedavajući
Hermann Jung, blagajnik
John Hales, glavni sekretar

33, Rathbone Place, W.
London, 5. marta 1872.

Prevod sa francuskog

Karl Marx

Zaključci Generalnog vijeća o rascjepu u
Federaciji Sjedinjenih Država doneseni na
njegovim sjednicama od 5. i 12. marta 1872.^[72]

I

Dva federalna vijeća

Član I. S obzirom na to da se *centralna vijeća* samo u tu svrhu uspostavljaju da u svakoj zemlji osiguraju radničkom pokretu moć jedinstva i povezivanja (vidi čl. 7 Općeg statuta^[53]);

da je stoga postojanje dvaju suparničkih centralnih vijeća za istu federaciju otvorena povreda Općeg statuta;

*Generalno vijeće poziva oba federalna vijeća da se opet ujedine*¹ i da djeluju kao jedno jedinstveno provizorno federalno vijeće sve do sastanka američkog općeg kongresa.

Član II. S obzirom na to

da bi djelotvornost provizornog federalnog vijeća bila bitno oštećena ako bi ono obuhvatalo previše članova koji su tek nedavno pristupili Međunarodnom udruženju radnika, *Generalno vijeće preporuča da se takve novostvorene, brojno slabe sekcije međusobno povežu radi imenovanja nekolicine zajedničkih delegata.*

II

Opći kongres Federacije Sjedinjenih Država

Član I. *Generalno vijeće preporuča* sazivanje općeg kongresa delegata sekcija i združenih udruženja Sjedinjenih Država 1. jula 1872.

¹ U listu «Woodhull & Claflin's Weekly»: poziva Generalno vijeće oba federalna vijeća u Njujorku da se ujedine

Član II. *Ovom kongresu pripada pravo da imenuje federalno vijeće za Sjedinjene Države.* On može, ako to smatra shodnim, tako imenovano federalno vijeće ovlastiti da se proširi stanovitim ograničenim brojem članova.

Član III. *Isti kongres ima jedini pravo da utvrdi sporedne zakone i pravila za organizaciju Međunarodnog udruženja radnika u Sjedinjenim Državama, ali takvi sporedni zakoni i pravila ne smiju ništa sadržavati što bi bilo u protivrječnosti sa Općim statutom i pravilima Udruženja (Organizaciona pravila V, 1).*

III

Sekcije¹

Član I. S obzirom na to

da je Sekcija br. 12 u Njujorku ne samo prihvatila formalnu odluku po kojoj »svaka sekcija ima nezavisno pravo« da po svojoj želji tumači »rasprave različitih kongresa i Općeg statuta i pravila«, nego je povrh toga i radila potpuno u skladu s ovim načelom, koje ne bi, ako se općenito promatra, od Međunarodnog udruženja radnika ostavilo ništa sem imena;

da ta ista Sekcija nije prestajala da Međunarodno udruženje radnika čini oruđem i nosiocem svrhe koja je ciljevima i zadatku Međunarodnog udruženja radnika dijelom strana, a dijelom suprotna;

zbog toga Generalno vijeće smatra svojom dužnošću da stavi na snagu upravnu odluku VI bazelskog kongresa^[36] i da suspendira Sekciju br. 12 do saziva slijedećeg općeg kongresa Međunarodnog udruženja radnika, koji će se sastati u septembru 1872.

Član II. S obzirom

da Međunarodno udruženje radnika po Općem statutu treba da se sastoji isključivo od »radničkih udruženja« (vidi član 1, 7 i 11 Općeg statuta);

da u skladu s tim član 9 Općeg statuta glasi: »Svatko, tko priznaje i brani načela Međunarodnog udruženja radnika, može postati član«, iako daje aktivnim pristašama Internacionale koji nisu radnici² pravo ličnog članstva ili pristupa radničkim sekcijama, ali ni u kojem slučaju oni nisu ovlašteni da stvaraju sekcije koje se sastoje isključivo ili pretežno od članova koji ne pripadaju radničkoj klasi;

da je iz istih razloga Generalno vijeće bilo prije nekoliko mjeseci spriječeno da prizna slavensku sekciju koja se sastojala od studenata;^[73]

da po Općem statutu V, 1 treba Opći statut i pravila prilagoditi »lokalnim prilikama« svake zemlje;

¹ U »Woodhull & Claflin's Weekly«: XII sekcija — ² U »Woodhull & Claflin's Weekly« nedostaje: »koji nisu radnici«

da društvene prilike Sjedinjenih Država, iako u mnogim drugim točkama izvanredno povoljne za uspjeh radničkog pokreta, naročito olakšavaju prodiranje tobožnjim reformatorima, građanskim nadri-
liječnicima i političkim cincarima u Međunarodno udruženje radnika;

iz tih razloga Generalno vijeće *preporuča* da se ubuduće *ne primaju nove¹ američke sekcije koje se ne sastoje barem od dvije trećine najamnih radnika.*

Član III. *Generalno vijeće upozorava američke federacije na Zaključak II, 3 Londonske konferencije, s obzirom na »sektaške sekcije»² ili »odvojena tijela», koja tobože navode »da ispunjavaju vlastita naročita poslanja i zadatke» koji su različiti i odijeljeni od zajedničkog cilja Udruženja, naime: »da radnog čovjeka oslobode privredne potčinjenosti monopolista (prisvajajuća) radnih sredstava«, a ona (potčinjenost) »je temelj robovanja u svakom obliku, svoj društvenoj nevolji, duhovnom ponižavanju i političkoj ovisnosti.« (Vidi uvod Općeg statuta.)*

Naslov originala:

Beschlüsse des Generalrats über die Spaltung in der Föderation der Vereinigten Staaten, angenommen in seinen Sitzungen vom 5. und 12. März 1872.

Napisano oko 5. marta 1872.

Prvi put objavljeno u listu
Der Volksstaat,
br. 37 od 8. maja 1872.

---

¹ U »Woodhull & Claflin's Weekly» nedostaje: »nove» — ² U »Woodhull & Claflin's Weekly»: »jedna sekcija ili sekcije» (umjesto: »sektaške sekcije»)

Karl Marx

[Uredniku lista »La Liberté«^[74]]

London, 12. marta 1872.

Gospodine uredniče,

U knjizi građanina *G. Lefrançais-a*, *O komunalističkom pokretu*,^[75] koju sam dobio tek prije nekoliko dana, našao sam na 92. strani slijedeći pasus:

«Pismo koje je građaninu Serraillier-u naknadno napisao Karl Marx, glavni inspirator njemačke sekcije Internacionale, o izborima 8. februara, i u kojem on sa stanovitom gorčinom kritizira upletanje francuske sekcije u te izbore, svjedoči dovoljno da Internacionala tada, s pravom ili nepravom, nije bila jako sklona miješanju u aktivnu politiku.»

Odmah nakon objavljivanja mog tobožnjeg pisma Serraillier-u izjavio sam u listovima »The Times«, »Le Courrier de l'Europe«, »Die Zukunft« (Berlin) itd. da je to pismo isfabricirao »Paris-Journal«. Serraillier je sa svoje strane javno razotkrio policijskog novinara koji je bio stvarni autor tog pisma. Kako su gotovo sva glasila Internacionale, a i neki pariški listovi, uzeli na znanje naše izjave,^[76] zaista sam začuden da građanin Lefrançais prenosi u javnom napisu falsifikat Henrija de Pène-a.

S dubokim poštovanjem

Karl Marx

Prvi put objavljeno u listu
»La Liberté«,
br. 11 od 17. marta 1872.

Prevod sa francuskog

Karl Marx

Rezolucije svečanog mitinga u čast godišnjice Pariske komune⁽⁷⁷⁾

Miting u čast godišnjice 18. marta 1871. donio je slijedeće rezolucije:

I

On smatra slavni pokret od 18. marta zorom velike socijalističke revolucije koja će čovječanstvo zauvijek osloboditi klasnog poretka.

II

On izjavljuje da su bezumlja i zločini buržoaskih slojeva, združenih u čitavoj Evropi mržnjom prema radnicima, osudili na smrt staro društvo, ma kakvi bili njegovi oblici vlasti, monarhijski ili republikanski.

III

On izjavljuje da križarski pohod svih vlada protiv Internacionalne i teror ubojica iz Versaja, kao i njihovih pruskih pobjednika, svjedoče o ništavnosti njihovih uspjeha i potvrđuju prisustvo prijeteće vojske svjetskog proletarijata iza njene herojske avangarde koju su slomile udružene snage Thiers-a i Guillaume-a.

Pisano između 13. i 18. marta 1872.

Prema fotokopiji rukopisa Marxove kćeri Jenny.

Prevod sa francuskog

Friedrich Engels

Španjolskom federalnom vijeću

Primili smo vaše pismo od 15. marta i zahvaljujemo vam na podrobnom izvještaju o sadašnjem stanju našeg Udruženja u Španjolskoj, stanju vrlo zadovoljavajućem za prilike u kojima se nalazimo. Objavit ćemo najvažnije iz sadržaja ovog izvještaja i uputit ćemo pismo kongresu u Saragosi, a kasnije i telegram.¹ Telegram će biti poslat u ime Generalnog vijeća i Engleskog federalnog vijeća. Što se tiče Francuske, zbog Dufaure-ova zakona protiv Internacionale nema mogućnosti održavanja jednog federalnog vijeća, ali pisat ćemo u Pariz da vam »Sekcija Ferré« pošalje jedno pismo za Kongres — neće biti potpisa, ali ako ga primite sa potpisom »Sekcije Ferré«,^[78] bit će u redu. U Njemačkoj su posljednja suđenja trenutno dezorganizirala Udruženje, a kao što znate Liebknecht i Bebel osuđeni su na dvije godine zatvora, prvenstveno zbog stvari Internacionale; stoga telegram odanle ne bi u ovom času bio uputan; međutim, vaše pismo smo ipak poslali u Njemačku.

Što se tiče maraka za članarinu, nema nikakvih poteškoća. Zatražite onoliko maraka koliko mislite da ćete upotrijebiti, a pošaljite nam članarinu ili dio članarine primljen do prvoga jula; zatim, dva ili tri tjedna prije generalnog kongresa poslat ćete nam ostatak zajedno s markama koje niste upotrijebili. Imamo ih u velikoj količini i nije važno da li će nam vaši delegati na kongresu vratiti nekoliko tisuća.

Jučer uvečer blagajnik nije došao na sastanak Vijeća; poslao sam mu priznаницu da je potpiše i čim je primim, dostavit ću je, kao i pismo za kongres u Saragosi.

Nadamo se da ćete Zemaljskom kongresu podnijeti na potvrdu odluke Londonske konferencije; te su odluke dosada priznate od strane

¹ Vidi u ovom tomu, str. 51 - 52. i 53.

njemačke, romanske, njemačko-švicarske (Cirihi), engleske, holandske i američke federacije, kao i od strane francuske i irske sekcije.

Naslov originala:

*Al Consejo Federal de la
Región Española*

Napisano 27. marta 1872.

Prema fotokopiji rukopisa

Prevod sa španjolskog

Karl Marx

O nacionalizaciji zemljišta^[79]

Vlasništvo nad obradivim zemljištem...¹, nad tim primarnim izvorom cjelokupnog bogatstva, postalo je velik problem, o čijem rješenju ovisi budućnost radničke klase.

Bez namjere da ovdje raspravljamo o svim argumentima koje iznose branitelji privatnog vlasništva nad zemljom — pravnici, filozofi i politički ekonomisti — ustvrdit ćemo najprije samo to da oni prikrivaju *izvornu činjenicu* prisvajanja pod plaštem »*privodnog prava*«. Ako je to prisvajanje stvorilo prirodno pravo za manjinu, većina treba samo da sakupi dovoljno snage da bi ostvarila prirodno pravo da vrati ono što joj je oduzeto.

U toku povijesti osvajači su pokušavali da putem zakona koje su sami stvarali dadu neku vrstu društvene potvrde² svojem izvornom naslovu ostvarenom brutalnom silom. Na kraju dolazi filozof koji izjavljuje da je u tim zakonima sadržano opće odobravanje društva.³ Kad bi se privatno vlasništvo nad zemljom zaista zasnivalo na takvom općem odobravanju, ono bi očito zastarjelo onog časa kad ga većina društva više ne priznaje.

Međutim, ostavljajući po strani ta takozvana »prava« vlasništva, mi tvrdimo da privredni razvitak društva, porast koncentracije ljudstva,⁴ potreba primjene kolektivnog i organiziranog rada u poljoprivredi kao i strojeva i sličnih sredstava, dovode do toga da nacionalizacija zemljišta postaje »*društvena nužnost*«, koja se neće obazirati ni na kakvo pričanje o pravima vlasništva.

¹ U »International Herald«-u bez ovih tačaka koje ukazuju na ispuštanje dijela teksta. — ² u »International H.«: postojanosti — ³ u »International H.«: čovječanstva — ⁴ u »International H.« sljedeći dio rečenice glasi: okolnosti, koje kapitalističkog farmera prisiljavaju da prijeđe na kolektivan i organiziran rad i da pribjegne mašinama i drugim pronalascima i koje će nacionalizaciju zemljišta učiniti »društvenom nužnošću«, koja se neće obazirati ni na kakvo pričanje o pravima vlasništva.

Promjene koje diktira društvena nužnost idu svojim putem, prije ili kasnije, a zahtijevaju ih imperativne potrebe društva koje moraju biti zadovoljene, a zakoni će im se uvijek morati prilagoditi.

Ono što mi zahtijevamo jeste svakodnevno povećavanje proizvodnje, čijim se nužnostima ne može udovoljiti ako se dopušta da nekolicina pojedinaca daje odredbe prema svojim hirovima i privatnim interesima ili da neznačajki iscrpljuje snagu obradivog zemljišta. Sve moderne metode, kao što su navodnjavanje, drenaža, mehanizacija, kemijska sredstva, itd., treba konačno¹ uvoditi u poljoprivredu. Ali znanstveno poznavanje kojim raspoložemo i poljoprivredna tehnička sredstva kojima upravljamo, kao što su strojevi i sl., nikad ne neće moći uspješno primijeniti ako se zemlja ne bude obrađivala u velikim razmjerama.

Obrađivanje u velikim razmjerama, čak i u sadašnjem kapitalističkom obliku koji degradira samog proizvođača na nivo obične tegleće stoke, mora pokazati rezultate koji će biti² znatno iznad sitne i rasparčane obrade; zar ne bi onda, ako se tako postupi u nacionalnim razmjerama, bilo sigurno da će to dati golem impuls proizvodnji? Stalno povećavanje potreba ljudi s jedne strane, sve veći porast cijena poljoprivrednih proizvoda s druge strane, daju neoboriv dokaz da je nacionalizacija zemlje postala »društvena nužnost«.

Smanjivanje poljoprivredne proizvodnje koje proizlazi iz pojedinačne zloupotrebe prestaje biti moguće onog časa kada se obrada počne izvoditi pod kontrolom, te na račun³ i u korist nacije.⁴

Na Francusku se često ukazivalo, ali s njenim *seoskim vlasništvom* ona je dalje od nacionalizacije zemljišta nego Engleska sa svojim zemljoposjedništvom. U Francuskoj je, istina, zemlja pristupačna svakome tko ju može kupiti, ali baš ta mogućnost je dovela do dijeljenja zemljišta na male parcele koje obrađuju ljudi sa slabim sredstvima i uglavnom prepušteni sredstvima tjelesnog rada njih samih i njihovih porodica. Taj oblik zemljišnog vlasništva i ta usitnjena obrada uvjetovana njime ne samo što isključuje cjelokupnu primjenu modernoga unapređenja poljoprivrede, nego zajedno s tim mijenja i samog poljodjelca u najodlučnijeg neprijatelja cjelokupnoga društvenog progressa i, povrh svega, nacionalizacije zemljišta.

Prikovan za zemlju na koju treba da utroši svu svoju životnu snagu, da bi za uzvrat dobio vrlo malo, obavezan da veći dio svojih proizvoda doda državi u obliku poreza, sudu u obliku sudskih davanja, te zelenašu u obliku kamata, potpuno je neupućen u društvena kretanja izvan svoga malenog područja djelovanja; on se još uvijek lijepi

¹ U »International H.«: u velikim razmjerama — ² u »International H.« umetnuto: sa ekonomskog stanovišta — ³ u »International H.« nema riječi: za račun — ⁴ u »International H.« dodato: »Svi građani koje sam u toku ove debate čuo da govore o ovom pitanju bili su za nacionalizaciju zemljišta, ali su zastupali vrlo različite poglede o tome.« (Izgleda da je ovu rečenicu dodao Dupont.)

pomamnom privrženosti uz komadić zemlje i samo njegovo nominalno vlasništvo nad njom. Tako je francuski seljak bačen u najfatalniji antagonizam prema industrijskoj radničkoj klasi. Budući da je seljačko vlasništvo najveća kočnica »nacionalizaciji zemlje«, Francuska, u sadašnjoj situaciji, sigurno nije mjesto gdje treba da tražimo rješenje ovoga velikog problema.

Nacionaliziranje zemlje i davanje u zakup manjih dijelova pojedincima ili radnim zadrugama, dovelo bi, pod upravom srednje klase, samo do bezobzirne konkurencije među njima, i prema tome, uzrokovalo bi stanovit porast »najamnine« i tako dalo mogućnosti prisvajaćima da žive na račun proizvođača.

Na kongresu Internacionale u Briselu 1868. jedan od mojih prijatelja je rekao:

»Sitno privatno vlasništvo osudila je na propast nauka, a krupno pravda. Ostaje samo jedna alternativa. Zemlja mora postati vlasništvo poljoprivrednih zadruga ili cele nacije. To pitanje rešiće budućnost.«⁽⁸⁰⁾

Ja, naprotiv, kažem: Budućnost¹ će odlučiti da zemlja može biti samo nacionalno vlasništvo. Predati zemlju udruženim poljoprivrednim radnicima značilo bi predati cijelo društvo jednoj posebnoj klasi proizvođača. Nacionalizacija zemlje donijet će sa sobom potpunu promjenu u odnosima između rada i kapitala i konačno će ukloniti cjelokupnu kapitalističku proizvodnju, kako u industriji tako i u poljoprivredi. Tek tada će iščeznuti klasne razlike i privilegije, zajedno sa ekonomskom bazom iz koje su nikle, i društvo će se pretvoriti u asocijaciju slobodnih »proizvođača«. Život od tuđeg rada postaće stvar prošlosti! Tada neće više biti ni vlade ni države, koje stoje nasuprot samom društvu!

Poljoprivreda, rudarstvo, industrija, jednom riječi sve grane proizvodnje postepeno će se organizirati na najracionalniji način. *Nacionalna centralizacija sredstava za proizvodnju* će postati prirodna² baza društva koje će sačinjavati asocijacije slobodnih i ravnopravnih proizvođača koji će svjesno djelovati po zajedničkom i racionalnom planu. To je cilj³ kome teži veliki ekonomski pokret 19. vijeka.

Naslov originala:

The nationalization of the land

Napisano u martu i aprilu 1872.

Prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

¹ U »International H.«: Društveno kretanje — ² u »International H.«: nacionalna — ³ u »International H.« umetnuto: koji objedinjava interese čovječanstva

LA EMANCIPACION.

PERIODICO SOCIALISTA.

SE PUBLICA TODOS LOS SABADOS.

Año II.	Punto de venta: 4 rs. trimestre. administración: San Pedro, 18, 3°	Madrid 13 de abril de 1878.	Para suscripciones dirigirse á la librería de San Bartolomé, Puerta del Sol.	N.º 44.
---------	---	-----------------------------	---	---------

Friedrich Engels

Gradanima delegatima španjolskog zemaljskog kongresa u Saragosi⁽⁸¹⁾

London, 3 aprila 1872.

Gradani!

Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika zadužilo me je da vam u njegovo ime čestitam održavanje drugog španjolskog zemaljskog kongresa. Zaista, možete sebi čestitati na rezultatima koje ste postigli u tako kratkom vremenu.

Internacionala, osnovana u Španjolskoj pred nepune tri godine, proširila je već po čitavoj zemlji svoje sekcije i federacije; uspostavila se u svim gradovima i prodire sada na selo. Zahvaljujući vašoj aktivnosti i zahvaljujući bezumnim i glupim progonoima vlada koje su se u vašoj zemlji izmijenjivale, mogli ste postići ove velike rezultate, kao i to da se Internacionala u Španjolskoj pretvori u moćnu snagu. Nemojmo zaboraviti ni to da ove rezultate dugujemo također i naročitoj konstituciji našeg Udruženja, konstituciji koja daje svakoj zemaljskoj ili mjesnoj federaciji potpunu slobodu akcije i koja prenosi na centralne organe samo ona ovlaštenja koja su neophodno potrebna da bi se stvorila situacija u kojoj oni mogu da bdiju nad jedinstvenošću programa i nad zajedničkim interesima i da spriječe da se Udruženje pretvori u igračku buržujskih interesa i makinacija policije.¹

Možda progoni koje ćete morati da podnesete još nisu dosegli vrhunac. Sjetite se, kad dode taj čas, da postoje druge zemlje, kao Francuska, Njemačka, Austrija, i Mađarska, gdje internacionalisti trpe još gore progone sa strane vlade, i gdje, ipak, ne sagibaju glavu,

¹ U konceptu pisma stoji dalje: «Neka buržoaska asocijacija ne bi nikad mogla postojati pod takvim uvjetima; najveća zasluga modernog proletarijata je to što je za opću borbu stvorio asocijaciju koja obuhvata sve civilizirane zemlje, a ipak niukoliko ne narušava autonomiju pojedinih federacija.»

znajući, kao što i vi znate, da su progoni najbolje sredstvo propagande za našu asocijaciju, i da nema takve sile na svijetu koja bi bila dovoljno moćna da uguši sve jači revolucionarni pokret modernog proletarijata. Da bi se uništila Internacionala bilo bi potrebno uništiti osnovu koja ju je spontano stvorila: ta osnova je moderno društvo. Bratski pozdrav.

Po nalogu Generalnog vijeća,
sekretar za Španiju
Friedrich Engels

Naslov originala:

*A los ciudadanos delegados del
Congreso regional español con-
stituido en Zaragoza*

Napisano 3. aprila 1872.

Prvi put objavljeno u listu
»La Emancipación«, br. 44
od 13. aprila 1872.

Prevod sa španjolskog

Friedrich Engels
[Kongresu u Saragosi]

Telegram

London, 6 april [1872]

Generalno vijeće i Englesko federalno vijeće pozdravljaju kongres
u Saragosi.

Živjelo oslobođenje proletarijata!

Engels

Objavljeno u listu »La Emancipación«,
br. 44 od 13. aprila 1872.

Prevod sa španjolskog

Karl Marx

[Izjava Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja
radnika o Cochrane-ovom istupanju
u Donjem domu^[82]]

Postupci Versajske skupštine zemljoposjednika i španjolskog Kortesesa koji su bili sračunati na uništenje Internacionale u znatnoj su mjeri uzбудili plemeniti duh takmičenja u grudima predstavnika gornjih deset tisuća u britanskom Donjem domu. Tako je 12. aprila 1872, g. B. Cochrane, jedan od najreprezentativnijih ljudi što se tiče intelekta gornje klase, skrenuo pažnju Donjeg doma na riječi i djela toga opasnog društva. Kao čovjek koji nije naročito sklon čitanju, on se za obavljanje svog zadatka kvalificirao inspekcijskim putovanjem u neke od kontinentalnih centara Internacionale, poduzetim prošle jeseni. Na povratku se požurio da pismom »Times«-u osigura privremenu zaštitu svoga prava prioriteta na tu temu. Njegov govor u parlamentu odaje tako nešto što bi za nekog drugog čovjeka bilo smatrano namjernim i smišljenim nepoznavanjem onoga o čemu govori. Uz jedan izuzetak, mnoge publikacije Internacionale njemu su nepoznate; umjesto njih on citira zbrku raznih fragmenata iz sitnih publikacija privatnih pojedinaca u Švicarskoj, za koje je Internacionala kao organ isto toliko odgovorna koliko i britanski kabinet za govor Cochrane-a. Prema tom govoru

»velika većina onih koji su prišli tom udruženju u Engleskoj, a njihov je broj 180 000, uopće ne poznaje načela kojih se treba držati, a koja su bila brižljivo skrivana od njih dok su potpisivali svoje pristupnice.«^[83]

No, načela koja Internacionala treba da provodi iznesena su u preambuli Općeg statuta, a g. Cochrane nema pojma o činjenici da nitko ne može pristupiti Udruženju bez izričitog prihvaćanja načela. Nadalje,

»to Udruženje, onako kako je prvobitno konstituirano, temelji se na načelima tređjuniona i u njemu nema nikakvih političkih elemenata«.

Ne samo što preambula prvobitnog Općeg statuta sadrži snažan politički element, nego su političke tendencije Udruženja vrlo jasno izražene u Inauguralnoj adresi, objavljenoj 1864, istovremeno s tim Statutom^[84]. Još jedno divno otkriće je to da je Bakunjin bio »zadužen da odgovori u ime Internacionale na napade Mazzinija, što je jednostavno neistina. Nakon citiranja Bakunjinova pamfleta,^[85] g. Cochrane nastavlja:

»Mogli bismo se nasmijati takvim bombastičnim besmislicama, ali kada ti papiri potječu iz Londona« (iz kojeg oni *ne* potječu), »zar je iznenadujuće što su strane vlade uznemirene?»

A da li je iznenadujuće što g. Cochrane postaje njihov govornik u Engleskoj? Druga je optužba da je Internacionala upravo počela izdavati »list« u Londonu, što je još jedna neistina. Međutim, za utjehu g. Cochrane-a, Internacionala ima mnoštvo vlastitih organa u Evropi i Americi, i to na skoro svim civiliziranim jezicima.

Ali bit čitavog govora sadržana je u slijedećem:

»On bi bio u stanju da *pokaže* da su Komuna i Internacionalno udruženje, u stvari, jedno, i da je Internacionalno udruženje smješteno u Londonu davalo direktive Komuni da se spali Pariz i da se ubije nadbiskup toga grada.«

I, sada dokazi: Eugène Dupont, u svojstvu predsjednika Kongresa u Briselu u septembru 1868, istinski je konstatirao da je djelovanje Internacionale usmjereno na društvenu revoluciju. I kakva je to tajna veza između te tvrdnje Eugène-a Dupont-a iz 1868. i djela Komune 1872? To što je

»tek prošlog tjedna Eugène Dupont uhapšen u Parizu, u koji je u tajnosti došao iz ove zemlje. A taj je g. Eugène Dupont bio član Komune i član Internacionalnog udruženja«.

Na žalost, ovakvom uvjerljivom načinu rezoniranja treba reći da A[nthime] Dupont, član Komune, koji je uhapšen u Parizu, nije član Internacionale, a E[ugène] Dupont, član Internacionale, nije pak član Komune. Drugi je dokaz ovo: Bakunjin je rekao

»u Ženevi, u julu 1869, kada se sastao kongres pod njegovim predsjedništvom: 'Internacionala se proklamira ateističkom'«.

No, u julu 1869. nije bio nikakav Kongres Internacionale; Bakunjin nije nikada predsjedavao nikakvom kongresu Internacionale, i nikada nije dobio zadatak da daje izjave u to ime. Treći dokaz: »Volksstimme«^[86], organ Internacionale u Beču, piše:

»Mada je crvena zastava simbol opće ljubavi, neka naši neprijatelji pripaze da od nje ne načine simbol općeg terora.«

Isti list, nadalje, ponavlja više puta da je Londonsko Generalno vijeće u stvari Generalno vijeće Internacionale, to će reći, njezino

centralno administrativno predstavništvo. Četvrti dokaz: U jednoj od francuskih istraga u vezi s Internacionalom Tolain je ismijao tvrdnje javnog tužioca da je

»dovoljno da predsjednik Internationale« (koji ne postoji) »digne prst i da time pozove na poslušnost cijelu kuglu zemaljsku«.

Smućeni mozak g. Cochrane-a obrnuo je Tolainovo negiranje u potvrđivanje. Peti dokaz: Adresa Generalnog vijeća o građanskom ratu u Francuskoj, odakle g. Cochrane citira obranu represalija protiv talaca i upotrebe vatre, kao mjerâ ratnog stanja potrebnih u datim okolnostima. No, budući da g. Cochrane odobrava masakr u Versaju, treba li da pretpostavimo da je taj masakr izvršen po njegovoj *zapovijesti*, premda on sigurno ne zna za ubojstvo osim u igri? Šesti dokaz:

»Održan je sastanak između vođa Internationale i Komune prije spaljivanja Pariza.«

To je isto toliko istinito koliko i izvještaj koji je prije kratkog vremena kružio talijanskom štampom sa tvrdnjom da je Generalno vijeće Internationale poslalo na inspeksijsko putovanje po Kontinentu svoga istinski voljenog Alexandra Baillie-a Cochrane-a, koji je izvještavao na najveće zadovoljstvo o cvatućem stanju organizacije i izjavio da organizacija broji sedamnaest milijuna članova. Posljednji dokaz:

»U dekretu Komune kojim se tražilo rušenje stupa na Trgu Vendôme, pomenuta je suglasnost Internationale.«

Ništa takvog nije izneseno u tom dekretu, premda je Komuna, bez sumnje, potpuno svjesna da bi cijela Internacionala širom svijeta aplaudirala takvoj odluci.

Tako dolazimo, kako kaže »The Times«, do nepobitne činjenice u vezi s Cochrane-ovom izjavom da je nadbiskup Pariza¹ ubijen i Pariz spaljen na izravnu direktivu Generalnog vijeća Internationale u Londonu. Usporedite njegovo proturječno trabunjanje s izvještajem gospodina Sacaze-a o zakonu protiv Internationale u Versaju, pa ćete uočiti udaljenost koja još uvijek postoji između francuskog seljaka i engleskog Dogberryja.

O *fidus Achates*² g. Cochrane-a, g. Eastwicu, odgovorili bismo uz pomoć Dantea: »Pogledaj ga i nastavi put«, kad se ne bi radilo o njegovoj apsurdnoj izjavi da je Internacionala odgovorna za list »Le Père Duchêne«⁽⁸⁷⁾ g. Vermerscha, koga učeni g. Cochrane naziva Vermuthom.

Koliko je čisto veselje imati protivnika poput g. Cochrane-a, toliko je neugodna nevolja kad se mora staviti pod zaštitu, ukoliko je to moguće, g. Fawcetta. Ako je on dovoljno hrabar da brani Internacionalu od mjera nasilja koje se britanska vlada niti usuđuje po-

¹ Georges Darboy — ² vjernom drugu

duzeti a niti mari za to, on istovremeno dobiva osjećaj dužnosti i visok moral koji ga prisiljava da na nju prenese svoj superiorni profesorski prijekor. Na žalost, pretpostavljene postavke Internacionale koje on napada samo su izmišljotine njegova siromašnog mozga.

«Država je», kaže on, «trebala učiniti ovo i ono, trebala je pronaći novac da se realiziraju svi projekti. Prvi član programa glasilo je da bi država trebala da otupi svu zemlju i sva sredstva za proizvodnju, i da ih preda uz pristojnu i razumnu cijenu narodu.»

Što se tiče otkupa zemlje od strane države pod određenim uvjetima i prepuštanja zemlje ljudima uz pristojnu i razumnu cijenu, neka g. Fawcett uredi to sa svojim teoretskim učiteljem g. Johnom Stuartom Millom i sa svojim političkim šefom g. Johnom Brightom. Drugi član »predlaže da država regulira radno vrijeme«. Historijsko učenje našega profesora blista briljantno kada on Internacionali pripisuje autorstvo britanskih zakonskih propisa o tvornicama i radionicama, a njegovo se poznavanje ekonomije izjednačuje s njegovom ocjenom tih zakona. Treći član:

«Država treba da osigura besplatno obrazovanje.»

Takve jasne činjenice kao što je postojanje besplatnog obrazovanja u Sjedinjenim Državama i Švicarskoj, i njihovi korisni rezultati, što je to sve u usporedbi sa mračnim predskazivanjima profesora Fawcetta? Četvrti član:

«Država treba da daje na zajam kapital kooperativama.»

Ovdje se potkrala mala greška; g. Fawcett miješa zahtjeve koje je postavio Lassalle, koji je umro prije osnutka Internacionale, s načelima Internacionale. Lassalle je predlagao presedan državnih zajmova koje su pod izgovorom unapređenja poljoprivrede, i pomoću parlamenta, britanski zemljoposjednici tako velikodušno sebi dodijelili. Peti član:

«Kao kruna svemu, predloženo je da se ukupan prihod zemlje poveća progresivnim povećanjem poreza na posjed.»

To je zaista i suviše loše da se zahtjevi g. Roberta Gladstone-a i njegovih liverpulskih buržoaskih financijskih reformatora učine »kruhom« Internacionale!

Taj veliki politički ekonomist, g. Fawcett, čije se pretendiranje na naučnu slavu temelji isključivo na vulgariziranju koje dolikuje jednom đaku, na vulgariziranju osnovnih postavki iz udžbenika političke ekonomije g. Johna Stuarta Milla, priznaje da su »pouzdana predviđanja (pristalica slobodne trgovine) od prije dvadeset i pet godina opovrgnuta činjenicama«.

Istovremeno, on vjeruje u svoje sposobnosti da može suzbiti gigantsko proletersko kretanje našeg vremena time što će uzastopno

ponavljati, u još razvodnijem obliku, potpuno iste otrcane fraze koje su podržavale ta netačna predviđanja od prije dvadeset i pet godina. Njegova licemjerna obrana Internacionale, koja je, u stvari, skromno ispričavanje za njegove ranije pretendirane simpatije prema radničkoj klasi, otvorit će, barem se treba nadati, oči onim radnim ljudima Engleske koji su još uvijek zaokupljeni sentimentalnošću koja je trebala da posluži g. Fawcettu da iza nje pokuša sakriti svoju znanstvenu bezvrijednost.

Ako g. Cochrane predstavlja politički intelekt a g. Fawcett ekonomsku znanost britanskoga Donjeg doma, kako se onda taj »najprijetniji od svih engleskih klubova« uspoređuje s američkim Predstavničkim domom, koji je 13. decembra 1871. donio zakon za otvaranje Ureda za statistiku o radu,^[88] uz izjavu da je taj zakon donesen na izričitu želju Međunarodnog udruženja radnika, što taj Dom smatra jednom od najznačajnijih činjenica ovoga vremena?

Generalno vijeće :

R. Applegarth, A. Arnaud M. Barry, M. T. Boon, F. Bradnick, G. H. Buttery, G. Cournet, E. Delahaye, E. Eugène Dupont, W. Hales, Hurliman, Jules Johannard, C. Keen, Harriett Law, F. Leßner, Lochner, C. Longuet, Marguerite, C. Martin, Zevý Maurice, H. Mayo, G. Milner, Ch. Murray, Pfänder, J. Rozwadowski, V Regis, J. Roach, Rühl, G. Ranvier Sadler, Cowell Stepney, A. Taylor, W. Townshend, E. Vaillant, J. Weston, De Wolfers, F. J. Yarrow

Dopisni sekretari :

Leo Frankel, za Austriju i Madarsku; A. Herman, Belgija; T. Motterhead, Danska; A. Serrailier, Francuska; Karl Marx, Njemačka i Rusija; C. Rochat, Holandija; J. P. McDonnell, Irska; F. Engels, Italija i Španija; Walery Wróblewski, Poljska; Hermann Jung, Švicarska; J. G. Eccarius, Sjedinjene države; Le Moussu, za francuske sekcije u SAD

J. Hales, generalni sekretar

Pisano između 13. i 16. aprila 1872.

Objavljuje se prema fotokopiji letka.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Udruženju radnika u Ferari^[89]

Gradani!

Odgovarajući na vaše pismo od 3. marta zahvaljujem vam u ime Generalnog vijeća na vašem ućlanjenju u radničku Internacionalu; moram vas ujedno obavijestiti da su Vijeću, prije nego što vas primi, potrebna objašnjenja o smislu rezerve izražene u odnosu na vašu »autonomiju«.

Kad se formira neko udruženje, potrebno je prije svega izraditi statut i organizaciona pravila, kao što ih imate i vi, i kao što ih ima Internacionala. Možda ih vi ne poznate, stoga u prilogu i šaljem jedan primjerak na francuskom jeziku. Molim vas da ih predočite vašem članstvu i da me, ukoliko ih budete prihvatili, o tome obavijestite. Ovaj Opći statut i Organizaciona pravila jedini su zakoni koje ima naše udruženje i koji bi mogli ograničiti vašu autonomiju. Ali shvatit ćete i sami da u okviru Internacionale ne mogu postojati dvije vrste sekcija: jedna koja prihvaća zajednička pravila i druga koja ih odbija¹. Nadam se, međutim, da samo prihvatanje tih pravila neće za vas predstavljati nikakvu teškoću: ta su pravila djelo radnika cijele Evrope, koje su oni izgrađivali na svojim godišnjim sjednicama punih sedam godina, djelo priznato od svih.

Organizaciona pravila V, čl. 1, kaže da »svaka sekcija ima pravo da sama izradi svoj statut i pravila za potrebe lokalne uprave, prilagođavajući ih lokalnim prilikama i zakonima vlastite zemlje«. Ali taj statut i pravila ne smiju ni u čemu proturječiti Općem statutu i Organizacionim pravilima². Organizaciona pravila II, čl. 5, prepuštajući odgovornost prihvatanja ili odbijanja svake nove sekcije Generalnom

¹ U konceptu pisma poslije ovoga precrtano: i spasava vlastitu autonomiju.

— ² U konceptu pisma poslije ovoga precrtano: kako Italija zasada još nema regularno federalno vijeće, Generalno vijeće je i dalje dužno verificirati Statut i organizaciona pravila talijanskih sekcija.

vijeću, obavezuje ga da ustanovi da li su statut i organizaciona pravila te nove sekcije u skladu s ovim članom; molim vas stoga da budete ljubezni i dostavite Vijeću po jedan primjerak vašeg statuta, kako bismo mogli izvršiti tu formalnost.

Naslov originala:

Alla Società dei Lavoratori ferraresi

Napisano 16. aprila 1872.

Objavljuje se prema fotokopiji pisma.

Prevod s talijanskog

<p style="text-align: center;">CONDIZIONI</p> <p> Ogni annata è per sette mesi. Prezzo L. 10 - Se annata di 9 mesi - 11 - Se di 6 mesi - 8 - Se di 3 mesi - 5 - Se di 1 mese - 2 - Se Per le altre condizioni rivolgersi al direttore in via S. Pietro all'11. </p> <p style="text-align: center;">L. 11/1872</p>	<h1 style="margin: 0;">LA PLEBE</h1> <p style="margin: 0;">GIORNALE REPUBBLICANO</p> <p style="font-size: small; margin: 0;"> L'editore, Carlo Berti, ha sede in via S. Pietro all'11. L'editore, Carlo Berti, ha sede in via S. Pietro all'11. L'editore, Carlo Berti, ha sede in via S. Pietro all'11. </p>	<p style="text-align: center;">CONDIZIONI</p> <p> Di ogni annata è per sette mesi. Prezzo L. 10 - Se annata di 9 mesi - 11 - Se di 6 mesi - 8 - Se di 3 mesi - 5 - Se di 1 mese - 2 - Se Per le altre condizioni rivolgersi al direttore in via S. Pietro all'11. </p> <p style="text-align: center;">L. 11/1872</p>
---	---	--

Per abbonamenti e arretrati rivolgersi all'editore CARLO BERTI, Corso Palazzo R. 7, per lettera, o allo Stabilimento Editoriale Tipografico No. 6000 N. 10

Friedrich Engels

Pisma iz Londona^[90]

I

[Štrajk engleskih poljoprivrednih radnika]

London, 20. aprila [1872]

Radnički je pokret u Engleskoj posljednjih dana postigao ogroman napredak: učvrstio se, i to vrlo solidno, među zemljoradnicima. Poznato je da u Velikoj Britaniji sva zemlja pripada veoma ograničenom broju veleposjednika, od kojih najsiromašniji primaju kao naknadu za najamninu godišnju rentu u visini od 100 000 lira, a najbogatiji milione lira. Markiz od Westminstera prima godišnju rentu koja prelazi deset miliona.

Zemlja je podijeljena na velike posjede koje obrađuje mali broj radnika uz pomoć strojeva za račun vele zakupaca. Tamo nema sitnog seljaštva; broj zemljoradnika, koji je već u odnosu na površinu zemljišta što ga obrađuje veoma malen, iz godine u godinu postaje sve manji zbog uvođenja novih strojeva: i tako engleski zemljoradnici žive u neznanju, u ropstvu, gorem nego ikad ranije, a istovremeno su žrtve konkurencije, te tako predstavljaju najslabije plaćenu klasu stanovništva. Oni su se mnogo puta pobunili protiv svoje teške sudbine; godine 1831, na jugu Engleske, spalili su stogove sijena i žita svojih zakupdavaca;^[91] prije nekoliko godina isto se to dogodilo u grofoviji Jork; s vremena na vrijeme bilo je pokušaja da se organiziraju udruženja za pokrete otpora, ali bez ozbiljnijih rezultata. Sadašnji je pokret, međutim, dobio razmjere koji mu osiguravaju ogromne uspjehe. Taj se pokret počeo širiti među radnicima grofovije Warwick; radnici su zahtijevali povećanje plaća od 11 ili 12 šilinga (13 ili 14 franaka) tjedno na 16 (19 franaka), i da bi postigli cilj, organizirali su ustaničko udruženje i nedavno stupili u štrajk.^[92] Zavladao je opći užas među posjednicima, zakupnicima, konzervativcima u grofoviji; radnici, živeći u tjeles-

nom i duševnom ropstvu, usudili su se, poslije više od tisuću godina, pobuniti se protiv vlasti gospode. Zaista su se pobunili i organizirali štrajk; odjek je bio tako snažan da se pobuna kroz dva-tri tjedna proširila ne samo na Warwickshire, nego i na sve radnike 8 graničnih grofovija. Ono što je za reakcionarne evropske vlade *Internacionalna*, to jest bauk čije samo ime im već ulijeva stravu, to je za izbezumljene zemljoposjednike i zakupce savez poljoprivrednih radnika. Zakupci su se oduprli ali uzalud; savez koji je dobio podršku borbenih udruženja industrijskih radnika, njihovu pomoć savjetima ili iskustvom, učvršćivao se i jačao iz dana u dan; čak i javno mnjenje buržoazije bilo je na strani radnika. Buržoazija je, unatoč političkom savezništvu koje je sklopila s aristokracijom, vodila uvijek protiv nje ekonomski rat; a kako je ovo trenutak velikog industrijskog prosperiteta buržoazije, u kojem se javlja potreba za velikim brojem radnika, gotovo svi seljaci-štrajkaši prešli su u grad, zaposlili se i dobili daleko veće plaće nego što su ih mogli imati kao radnici zaposleni u poljoprivredi. Tako je štrajk potpuno uspio, a zemljišni vlasnici i zakupci čitave Engleske sami su podigli radničke nadnice za 25 do 30%. Ovom velikom pobjedom počinje nova epoha u intelektualnom i društvenom životu seoskog proletarijata, koji se masovno pridružio gradskom proleterskom pokretu protiv tiranije kapitala.

Prošlog tjedna engleski se Parlament pozabavio *Internacionalom*. Gospodin Cochrane, razbješnjeni reakcionar, optužio je ovo strašno radničko udruženje da je dalo nalog Pariškoj komuni da smakne nadbiskupa¹ i zapali grad! Zatim je zahtijevao da se protiv Generalnog vijeća, čije se sjedište sada nalazi u Londonu, poduzmu represivne mjere. Razumljivo, vlada mu je odgovorila da su internacionalisti, kao i svi engleski građani, odgovorni samo pred zakonom i pošto se dosada nisu ogriješili o zakon, nema razloga da se protiv njih poduzmu represalije.^[93] Pretpostavlja se da će Generalno vijeće Udruženja odgovoriti na lažne tvrdnje gospodina Cochrane-a.²

F. E.

Naslov originala: *Lettere Londinesi I*

Objavljeno u listu »La Plebe«,
br. 48 od 24. aprila 1872.

Prevod s talijanskog

¹ Georges-a Darboy-a — ² Vidi u ovom tomu, str. 54 - 58.

Friedrich Engels

[O progonu člana Internacionale Theodora Cunoa^[94]]

Već neko vrijeme poznato je da su vlade Njemačke, Austrije i Italije skovale zavjeru radi hajke na predstavnike Internacionale.^[11] Kakvo je djelovanje te zavjere može se vidjeti iz slijedećih činjenica: Jedan istaknuti član Internacionale u Milanu, građanin Theodor Cuno, rodom iz Prusije, inženjer, nakon što je izgubio mjesto u jednom velikom mašinskom pogonu, uhapšen je 25. februara, a svi njegovi dokumenti i sve njegove fotografije, uključujući i fotografiju njegova oca, bili su mu oduzeti. Transportirali su ga okovana lancima u Veronu, gdje je zadržan u zatvoru skoro mjesec dana među lopovima i ubojicama, te s njime postupali kao s njima, dok su njegove dokumente poslali u Rim radi ispitivanja. Dvadeset devetog marta transportiran je u okovima do austrijske granice i uručen austrijskim vlastima. Ovdje je po prvi puta mogao saznati zbog čega se sve to dogodilo. Kakvo li je bilo njegovo iznenađenje kada je pročitao da je uhapšen zato

«što je u Milanu boravio kao besposličar, skitnica, bez sredstava za život, i, štaviše, da je bio opasni agent internacionalne socijalističke partije, te da je zbog svega toga protjeran iz Kraljevine Italije»!

Što se tiče njegova besposličarstva, treba spomenuti da je trebao zauzeti vrlo unosan položaj u Komou kao direktor tvornice, a što se tiče sredstava za život, talijanske su mu vlasti predale prilikom rastanka preko 111 franaka njegova vlastitog novca! Austrijanci nisu mogli shvatiti te kontradikcije, no, umjesto da ga oslobode, predali su ga pod nadzor jednom policajcu, koji ga je trebao otpratiti, i to na trošak Cunoa, do bavarske granice; i tako, ne samo da je Cuno proveo daljnjih sedam dana u tamnici, već je morao i potrošiti veći dio svog novca. Na bavarskoj granici, zahvaljujući, bez sumnje, pomanjkanju odgovarajućih instrukcija, kao i gluposti bavarske policije, obaviješten je da je poslan telegram njegovoj rodbini, i nakon zadovoljavajućeg odgovora konačno je pušten na slobodu. Prema tome, vidi se da je evrop-

ski policijski savez protiv Internationale stvarnost. Cuno je mogao biti poslan na švicarsku granicu i tamo pušten na slobodu; ali umjesto toga trebalo ga je predati Austrijancima da ga oni predaju Bavarcima da bi ga slali od zatvora do zatvora, kao običnog kriminalca. To je ta sloboda »slobodnih« ustavnih monarhija.

Napisano 22/23. aprila 1872.

Objavljeno u listu »The Eastern Post«,
br. 187 od 27. aprila 1872.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

[O odnosima između irskih sekcija
i Britanskog federalnog vijeća^[95]]

[Vlastiti zapis govora na sjednici Generalnog vijeća 14. maja 1872]

Građanin Engels je izjavio da je pravi cilj ovoga pokreta da se irske sekcije dovedu pod Britansko federalno vijeće, na što irske sekcije ne bi nikada pristale, a Vijeće nije imalo ni pravo niti ovlaštenje da im to nametne. Prema Statutu i Organizacionim pravilima ovo Vijeće nema nikakvo ovlaštenje da prisili neku sekciju ili ogranak da prizna supremat bilo kog federalnog vijeća. Sigurno postoji obaveza prema kojoj prije primanja ili odbijanja nekoga novog ogranka pod jurisdikciju nekoga federalnog vijeća treba konzultirati dotično vijeće. Ali on smatra da irske sekcije u Engleskoj nisu više pod jurisdikcijom Britanskoga federalnog vijeća nego što su to francuske, njemačke ili talijanske sekcije u toj zemlji. Irci čine u svakom pogledu jasno obilježenu posebnu nacionalnost, a činjenica da upotrebljavaju engleski jezik ne može ih lišiti prava, koje pripada svima, da imaju nezavisnu nacionalnu organizaciju unutar Internacionale.

Građanin Hales govorio je o odnosima između Engleske i Irske kao da su najidiličniji, nešto poput odnosa između Engleske i Francuske u vrijeme krimskog rata, kada vladajuće klase tih dviju zemalja nisu prestajale hvaliti jedne druge i kad je kroz sve provejavala najpotpunija harmonija. No ovaj je slučaj sasvim drukčiji. Tu je činjenica od sedam vjekova engleske okupacije i tlačenja Irske, i dok god to tlačenje postoji, za irske radne ljude zahtjev da se podvrgnu Britanskom federalnom vijeću znači uvredu. Položaj Irske prema Engleskoj nije ravnopravan, on je kao položaj Poljske prema Rusiji. Što bi se reklo kad bi ovo Vijeće pozvalo poljske sekcije da priznaju supremaciju nekog ruskog federalnog vijeća u Petrogradu, ili sekcije pruske Poljske, sjevernog Šlezviga, te alzaških sekcija, da priznaju federalno vijeće u Berlinu? Ono što se traži od irskih sekcija u biti je ista stvar. Ako članovi Internacionale koji pripadaju nekoj osvajačkoj naciji pozivaju naciju koja je porobljena da zaboravi svoju posebnu nacionalnost i položaj da bi se »zagladile nacionalne razlike« itd., to nije internacionalizam, to nije ništa drugo nego propovijedanje podjarmljivanja, te

pokušaj da se pod krinkom internacionalizma opravda i ovjekovjeći vladavina osvajača. To bi među engleskim radnicima sankcioniralo i inače rašireno mišljenje da su oni u poredenju sa Ircima viša bića i isti onakvi aristokrati kao oni kakvim se smatraju odurni bijelci u poredenju sa Crncima u robovlasničkim državama.

U slučaju kao što je irski, istinski se internacionalizam mora bazirati na zasebnoj nacionalnoj organizaciji; Irci, kao i ostale potlačene nacionalnosti, mogu ući u Internacionalu samo ravnopravno s predstavnicima naroda osvajača, te s protestom protiv osvajanja. Irske sekcije stoga ne samo da imaju pravo već i obavezu da u preambulu svoga statuta unesu izjavu da je njihova prva i najhitnija dužnost kao Iraca da zahtijevaju svoju nacionalnu nezavisnost. Antagonizam između irskih i engleskih radnika u Engleskoj uvijek je bio jedno od najjačih sredstava za održavanje klasne vladavine u Engleskoj. On se sjeća vremena kada je vidio kako su Irci Feargusa O'Connora i engleske čartiste izbacili iz Doma nauke u Mančesteru.^[96] Sada se po prvi puta pružila prilika da se uskladi djelovanje radnika Engleza i Iraca radi zajedničke emancipacije, što nije postigao nijedan dosadašnji pokret u zemlji. I prije nego što se to ostvarilo, upućuje se poziv da se Ircima nametne diktat i saopći da ne mogu djelovati onako kako oni žele, već da treba da se podvrgnu vodstvu engleskog vijeća! To bi značilo u Internacionalu uvesti podjarmljivanje Iraca od strane Engleza. Ako su inicijatori ovog predloga tako silno nadahnuti duhom internacionalizma, neka to dokažu time što će sjedište Britanskog federalnog vijeća premjestiti u Dublin i potčiniti ga vijeću Iraca.

Što se tiče tobožnjeg spora između engleskih i irskih ogranaka, on je izazvan pokušajima članova Britanskoga federalnog vijeća da se miješa u poslove irskih sekcija da bi ove naveli da se odreknu nacionalnog karaktera te da se stave pod vodstvo Britanskog vijeća.

Tada se irske sekcije u Engleskoj ne bi mogle odvojiti od irskih sekcija u Irskoj; ne bi bilo prikladno da neki Irci budu vezani za Londonsko federalno vijeće, a drugi uz dablinsko. Irske sekcije u Engleskoj su nam baze za djelovanje među irskim radnicima u Irskoj; oni su napredniji jer žive u povoljnijim okolnostima, a pokret u Irskoj može se propagirati i organizirati samo pomoću njih. A da li oni žele da razore svoju vlastitu bazu i da izgube jedino sredstvo pomoću kojeg bi Internacionala uspješno pridobila Irsku? Zato ne treba zaboraviti da irske sekcije, i to s pravom, ne bi nikada pristale da napuste svoju vlastitu nacionalnu organizaciju i da se podvrgnu Britanskom vijeću. Pitanje koje se s tim u vezi postavlja glasi: treba li Irce zadržati ili ih isključiti iz Udruženja? Kad bi Vijeće prihvatilo prijedlog, trebalo bi nekako da objasni irskim radnicima da bi sada, nakon vladavine engleske aristokracije Irskom, te nakon vladavine engleske buržoazije Irskom, sada trebali da očekuju dolazak vladavine engleske radničke klase Irskom.

Karl Marx

Izjava Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika^[97]

Prije nekoliko tjedana pojavio se neki pamflet pod naslovom: »*Federalističko univerzalno vijeće Medunarodnog udruženja radnika i pridruženih socijalno-republikanskih udruženja.*«

Ovom pamfletu nije cilj ništa manje nego državni udar unutar Internacionalne. On navješćuje stvaranje jednog drugog Generalnog vijeća i istovremeno denuncira kako organizaciju Internacionalne, tako i administraciju njenog Generalnog vijeća. Tko su članovi ovog,¹ vlastitom inicijativom imenovanog Univerzalnog vijeća i začetnici ovoga pamfleta? Među potpisnicima dokumenta nalazi se prvo *John Weston*, član Generalnog vijeća i nekadašnji njegov blagajnik. U jednom dopisu Generalnom vijeću gosp. Weston izjavljuje da su se bez njegova dopuštenja poslužili njegovim imenom.

Ovamo još pridolazi šest poslanika tzv. *Univerzalnog republikanskog saveza*^[98], udruženja koje nema nikakve veze s Internacionalom. Nadalje: dva predstavnika neke *federalističko-republikanske međunarodne sekcije*, o čijem postojanju Generalno vijeće nikada nije čulo. Zatim dva predstavnika *Lige rada i zemlje*^[99], udruženja koje nikada nije pripadalo Internacionali.² Nadalje: Dva tzv.³ predstavnika londonskog⁴ *Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika*, u stvari predstavnici nekih Nijemaca koji su *zbog izjavljenog otvorenog neprijateljstva prema Internacionali* bili izbačeni iz tog udruženja.^[100] Konačno četiri predstavnika dvaju francuskih udruženja, koja ukupno ne broje niti dvadeset ljudi i koja su uzalud tražila od Generalnog vijeća pristup Internacionali. Među delegatima ovih dvaju udruženja figurira stanoviti *Vésinier*, kojega je 1868. *izbacila* iz Internacionalne komisija ustanovljena Briselskim kongresom^[101] i neki gosp. Landeck, kojeg je bijeg policijskog prefekta Piétrija⁵ 4. septembra (1870) oslobodio slobodne i »sav-

¹ U »Eastern Post«-u umetnuto: novoga — ² u »Eastern Post«-u: koje ne pripada Internacionali — ³ u »Eastern Post«-u: koji su se sami imenovali — ⁴ u »Eastern Post«-u nedostaje »londonskog« — ⁵ u »Eastern Post«-u: kojeg je brzi bijeg policijskog prefekta Louis-a Bonaparte

jesno održane zakletve» da će se »uzdržati od svakog učesća u Internacionali i politike u Francuskoj»,¹ i koji je uz to nedavno bio izbačen iz Udruženja komunara-izbjeglica u Londonu.

Potpisnici ovoga dokumenta, sve ljudi bez ikakve veze s Internacionalom, znadu, dakako vrlo dobro, da imaju isto takvo pravo da se nametnu Općem vijeću Internationale ili da se umiješaju u njezinu organizaciju kao što bi Generalno vijeće Internationale imalo pravo da se nametne² Direktoriju britanske sjeverne željeznice ili da reformira njenu upravu.

Stoga nas u ovih ljudi ne čudi potpuno nepoznavanje povijesti i organizacije Internationale. Odakle da znadu da³ Generalno vijeće svoje račune polaže kongresima, a ne njima? Da je 1870, kada je izbijanje rata onemogućilo kongres, jednoglasnom odlukom sekcija produžena punomoć Generalnom vijeću sve do časa kada će⁴ smatrati političku konjunkturu prikladnom za sazivanje javnoga kongresa?

Što se tiče doprinosa Izbjegličkom fondu, kojim je upravljalo Generalno vijeće, ukupni iznos naveden je u objavljenim izvještajima o sjednicama Generalnog vijeća, niti jedan novčić nije izdan bez potvrde. Svaki član može u svako doba imati uvid u ove računске potvrde kao i poslovne knjige Generalnog vijeća kod našeg blagajnika građanina Junga, 4, Charles Street, Northampton Square, Clerkenwell. Takav će uvid dokazati da Generalno vijeće, ne samo da je mnogo vremena i muke posvetilo ovoj, njemu stranoj funkciji, nego da je istovremeno kako kao integralno tijelo tako i putem svojih individualnih članova unutar svojih izvora potporom pripomoglo ovaj fond.

Opseg i utjecaj koji je Internacionala već osvojila ostavljaju njoj neprijateljskim udruženjima, i onima koja se s njom takmiče, samo jednu šansu uspjeha: ona moraju uzurpirati njeno ime da bi je mogli potkopati.⁵ To tako dobro shvaća vladina i buržoaska štampa svih boja, od policijske do tzv. demokratske i republikanske, tako da te iste novine koje sistematski isključuju svaku službenu objavu Generalnog vijeća, sa zluromom žurbom izvikuju kroz čitavu Evropu takva nevažna i smiješna obavještenja kao ona o »Federalističkom univerzalnom vijeću«.

Generalno vijeće :

R. Applegarth, Ant. Arnaud, M. J. Boon, F. Bradnick, G. H. Buttery, Delahaye, Eugène Dupont, W. Hales, Hurliman, J. G. Eccarius, Jules Johannard, Harriet Law, F. Leßner, Lochner, Charles Longuet, Con-

¹ U »Eastern Post«-u umetnuto: (uporedite objavljeni izvještaj o 3. procesu protiv Internationale u Parizu) — ² u »Eastern Post«-u glasi slijedeći dio rečenice: umiješati se u organizaciju velike sjeverne željeznice ili se proglasiti njezinim Direktorijem — ³ u »Eastern Post«-u umetnuto: po našem Statutu — ⁴ u »Eastern Post«-u glasi slijedeći dio rečenice: političke prilike dopustiti sazivanje javnog kongresa — ⁵ u »Eastern Post«-u: da bi njihovu moć

*stant Martin, Henry Mayo, George Milner, Charles Murray, Th. Mot-
tershead, Pfänder, John Roach, Rozwadowski, Rühl, G. Ranvier, Sadler,
Cowell Stepney, A. Taylor, Sexton, W. Townshend, Ed. Vaillant, John
Weston*

Tajnici-korespondenti :

*Karl Marx za Njemačku i Rusiju, Leo Frankel za Austriju i Mađarsku,
A. Herman za Belgiju, F. Cournet za Dansku, Le Moussu za Sjedinjene
Države, Aug. Serraillier za Francusku, Charles Rochat za Holandiju,
J. P. MacDonnel za Irsku, F. Engels za Italiju i Španjolsku, Walery
Wróblewski za Poljsku, Hermann Jung za Švicarsku*

*Hermann Jung, predsjednik zasjedanja
John Hales, generalni sekretar*

London, 20. maja 1872.

33, Rathbone Place, W. C.

Naslov originala:

*Erklärung des Generalrats
der Internationalen Arbeiterassoziation*

Prema tekstu objavljenom u listu

Der Volksstaats, br. 44 od 1. juna 1872.

Karl Marx

Još jednom Stefanoni i Internacionala^[102]

[Pismo uredništvu lista »Il Gazzettino Rosa«]

London, 23. maja 1872.

Gospodine uredniče,

U listu »Il Libero Pensiero« od 28. ožujka, gospodin Stefanoni je s pravom predvidio da ću ja, i pored neprilike koju je on doživio s Liebknechtom,^[103] i dalje šutnjom odgovarati na njegove klevete. Razlog što danas prekidam šutnju jest gospodin Karl Vogt, čovjek kojega sam ja politički i moralno likvidirao knjigom: *Gospodin Vogt*,¹ a koji se sada javlja kao inspirator tvrdnji svoga istomišljenika Stefanonija.

Gospodin Stefanoni citira priču o mojim vezama sa špijunom Chervalom, preuzimajući je iz Vogtove knjige, napisane protiv mene i protiv njemačke komunističke partije uopće, ali lukavo prešućuje pismo J. Ph. Beckera iz Ženeve, koje na veoma duhovit način raskrinkava smiješne Vogtove izmišljotine (vidi: *Herr Vogt*, Seite 21).

Ova kao i ostale slične klevete kojima Vogt ispunjava svoju prljavu knjigu bile su nekoliko dana nakon objavljivanja ponovo preštampane u listu »National Zeitung«^[104] u Berlinu. Poveo sam odmah iz Londona parnicu zbog klevete. U skladu s pruskim zakonodavstvom bio sam dužan najprije poduzeti preliminarnu proceduru, tj. dobiti pristanak suda da smijem pravno goniti urednika lista »National Zeitung«. Bio sam dakle prisiljen da prijedem čitavu ljestvicu sudova od istražnog suca do Vrhovnog suda i da na kraju ne postignem ama baš ništa. Jednom riječju, bilo mi je zabranjeno da povedem tu parnicu toliko kompromitantnu za gospodina Vogta (koji je upravo u svojim *Politische Studien*^[105] pozvao Prusiju da se oružanom silom domogne ostalih njemačkih zemalja) — parnicu isto tako kompromitantnu za list koji je pod krinkom takozvane opozicije obavljao poslove za vladu i koji se kasnije pokazao kao najservilnije oruđe u rukama Bismarcka; i, konačno, parnicu koja je morala pružiti punu zadovoljštinu čovjeku kojega je u to vrijeme po višem naređenju blatila sva plaćenička štampa u Njemačkoj.

¹ Vidi u 17. tomu ovog izdanja.

Sva zbivanja u toku moje borbe sa pruskim sudovima, zajedno s dokaznim materijalom koji sam predočio, objavljena su u mojoj knjizi: *Gospodin Vogt*, pa ih prema tome mora poznavati i čestiti gospodin Stefanoni.

Gospodin Stefanoni citira također i moju publikaciju *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*¹ (1853) da bi dokazao — što? Da sam bio povezan s njemačkim komunistima!

Na to sam ponosan. Uostalom, prava svrha spomenute publikacije bila je da se pokaže kako Savez komunista nije bio tajno udruženje u smislu krivičnog zakona, i da je upravo zato pruska vlada bila prisiljena da od bijednika Stiebera i njegovih jataka naruči seriju isfabriciranih lažnih dokumenata koji su bili pripisani meni i optuženima. Danas u Njemačkoj ne postoji nitko, pa čak niti među bizmarkovcima, tko bi se usudio poreći tu činjenicu. Da se gospodin Stefanoni upregao ne samo s Vogtom nego i sa Stieberom, to je suviše čak i za *esprit fort* kakav je Stefanoni.

U svojem listu od 18. travnja gospodin Stefanoni ponovno prelazi u napad. U svome sam djelu iscrpno dokazao da se je gospodin Vogt 1859. godine prodao Bonaparti i postao njegov glavni agent u Njemačkoj i Švicarskoj. Deset godina kasnije, zahvaljujući indiskreciji njegovih prijatelja Jules-a Favre-a i C., ta je činjenica bila samo potvrđena.^[106]

Krajnja je neistina da sam ja radi navodnog njemačkog interesa uzeo u obranu Austriju protiv gospodina Vogta, tog neustrašivog borca za Italiju. Godine 1848/49. zalagao sam se u »*Neue Rheinische Zeitung*«^[107] za Italiju protiv većine parlamenta i njemačke štampe. Kasnije, 1853, i u drugim periodima, branio sam u »*New-York Daily Tribune*«^[108] čovjeka s kojim sam se načelno stalno razilazio — Mazzinija.² Jednom riječju, uvijek sam zastupao interese revolucionarne Italije protiv Austrije.

Ali rat 1859. godine bio je nešto sasvim drugo. Ožigosao sam ga jer je on trebao produžiti život bonapartističke imperije za još deset godina, baciti Njemačku pod jaram pruske gomile i učiniti od Italije ono što je ona danas.³ Mazzini se iznimno složio sa mnom. (Vidi »*Pensiero ed Azione*« od 2. do 15. svibnja 1859. godine.)^[109] I on je, kao i ja, u to vrijeme bio napadnut od neizbježnog gospodina Vogta.

Iako sam bio spreman da demaskiram gospodina Vogta kao bonapartističkog agenta, morao sam se ipak odreći očinstva jednog anonimnog cirkularnog pisma što ga je gospodin Karl Blind napisao protiv njega. Gospodin Stefanoni citira, prema Vogtu, izjave što ih je ovaj prikupio od vlasnika štamparije i jednog tipografa s ciljem da dokaže

¹ Vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388. — ² Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 424 - 425; u 15. tomu, str. 339 - 342. i dr. — ³ Vidi u 16. tomu ovog izdanja.

da Blind nije autor cirkularnog pisma i da pismo nije štampano u spomenutoj štampariji.

Međutim, da je gospodin Stefanoni pročitao moju knjigu, kao što tvrdi da jest, on bi na stranicama 186-187¹ našao reproducirane izjave što su ih gore spomenuti tipograf i jedan njegov kolega *dali pod zakletvom pred engleskim sudom*; one potvrđuju da je upravo Karl Blind autor anonimnog cirkularnog pisma!

Od Vogta gospodin Stefanoni prelazi na Hercena. Kao prvo, po njemu je Hercen bio prisutan na sjednici kad je osnovana Internacionala, a kao datum stvaranja udruženja navodi 1867. godinu. Svatke zna da je Internacionala osnovana u rujnu 1864. godine, na sastanku održanom u Long Acre,² kojemu Hercen nije prisustvovao. Evangelist racionalizma, gospodin Stefanoni, ponaša se prema kronologiji i topografiji isto tako kao što su to radili njegovi prethodnici iz Novog zavjeta. Otprilike deset godina prije osnivanja Internacionale bio sam odbio da se pojavim kao govornik uz gospodina Hercena, ruskog panslavista, na jednom javnom skupu.

I sam Hercen, u svojoj posmrtnoj knjizi koju je objavio njegov sin^[110], knjizi prepunoj laži o meni, ne usuđuje se reći da sam ga ja prokazao kao *ruskog špijuna*, kao što to istinoljubivi gospodin Stefanoni tvrdi. Uostalom, onima koji žele saznati pravu vrijednost socijalističkog diletanta Hercena, bit će dovoljno da pročitaju knjižicu Serno-Solovjeviča:^[111] *Naše domaće prilike*.

Primite, gosp. uredniče, izraze moje odanosti.

Vaš

Karl Marx

Naslov originala:

Ancora Stefanoni e l'Internazionale

Prvi put objavljeno u listu

»Gazzettino rosa»,

br. 148 od 28. maja 1872.

Prevod s talijanskog

---

¹ Vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 545 - 546. — ² ulica u Londonu

Karl Marx

[Odgovor na prvi Brentanov članak⁽¹¹²⁾]

Redakciji lista »Der Volksstaat«

Jedan prijatelj poslao mi je iz Nemačke br. 10 časopisa »za radničko pitanje« »Concordia«⁽¹¹³⁾ od 7. marta, u kome ovaj »Organ Saveza nemačkih fabrikata« donosi jedan uvodni članak pod naslovom: *Kako Karl Marx citira.*

U *Inauguralnoj adresi Međunarodnog udruženja radnika*¹ citirao sam između ostalog jedno mesto iz Gladstone-ovog budžetskog govora od 16. aprila 1863, koje se ne nalazi u Hansardovom poluzvaničnom izdanju parlamentarnih debata.⁽¹¹⁴⁾ Iz toga prostodušna fabrikantska logika časopisa »Concordia« zaključuje bez daljega: »Ove rečenice nigde nema u Gladstone-ovom govoru«, likujući ispoljava svoju zloradost i štampa masnim slovima fabrikantskim nemačkim jezikom:

»Marx je ovu rečenicu formalno i materijalno dolagao!«

Bilo bi zaista krajnje čudno kada bi *Inauguralna adresa*, najpre štampana na engleskom jeziku u Londonu pred Gladstone-ovim očima, stavila njemu u usta rečenicu koju sam ja umetnuo i tako bila ostavljena na miru celih sedam i po godina, izlazeći redom u londonskim novinama, da bi je na kraju, konačno otkrili »učenjaci« Saveza nemačkih fabrikata u Berlinu.

Sporna rečenica iz *Inauguralne adrese* glasi ovako:

»This intoxicating augmentation of wealth and power is entirely confined to classes of property« (str. 6. Inaugural Adress etc.). (Dosl. na nemačkom: »Ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći potpuno je ograničeno na posedničke klase.«)

U jednom članku u »Fortnightly Review« (novembar 1870), koji je privukao veliku pažnju i koji je komentarisala sva londonska štampa, gospodin Beesly, profesor istorije na ovdašnjem univerzitetu, citira na str. 518:

»An intoxicating augmentation of wealth and power, as Mr. Gladstone observed, entirely confined to classes of property.« (Na nemačkom: »Omamljujuće

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 3 - 9.

povećanje bogatstva i moći, kao što je primetio gospodin Gladstone, potpuno je ograničeno na posedničke klase.»⁽¹¹⁵⁾

Ali članak profesora Beeslyja izašao je šest godina posle *Inauguralne adrese!* Dobro! Uzmimo jednu stručnu publikaciju koja je namenjena isključivo sitiju. Ona se pojavila ne samo *pre Inauguralne adrese* već i *pre osnivanja Međunarodnog udruženja radnika*. Zove se: *The Theory of Exchanges. The Bank Charter Act of 1844*, London 1864, izdaje T. Cautley Newby, 30, Welbeck Street.⁽¹¹⁶⁾ U njemu se Gladstone-ov budžetski govor iscrpno kritikuje, a na str. 134 iz njega se navodi:

«This intoxicating augmentation of wealth and power is entirely confined to classes of property.» (Na nemačkom: «Ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći potpuno je ograničeno na posedničke klase.»)

Dakle, doslovce kao što i ja citiram.

Ovim je već neopozivo dokazano da je Savez nemačkih fabrika *»formalno i materijalno slagao«* kada je razglasio da je ova «rečenica» «moj» fabrikat!

Uzgedna primedba: čestita «Concordia» štampa masnim slovima jedno drugo mesto, u kome Gladstone trabunja o «izvanrednom» poboljšanju životnih uslova britanske radničke klase u toku poslednjih 20 godina, koje je «bez primera u istoriji bilo koje zemlje i bilo koga doba». Masna slova treba da pokažu da sam ja ovo mesto izostavio. Obratno. Upravo sam u *Inauguralnoj adresi* naročito istakao upadljivi kontrast između ove bestidne fraze i kako je to pravilno okarakterisao profesor Beesly, «jezive statistike» («appalling statistics») engleskih službenih izveštaja o ovoj epohi.*

Autor *The Theory of Exchanges*, nije kao ni ja, citirao iz Hansarda, već iz jednog londonskog lista, koji je 17. aprila objavio budžetski govor od 16. aprila. U mojim zbirkama izvoda od 1863. uzaludno sam tražio dotični izvod, pa i ime lista odakle sam ga uzeo. Ipak to ne menja stvar. Mada se parlamentarni izveštaji u raznim londonskim novinama nikada ne podudaraju, ipak sam bio siguran da nijedan od njih neće potpuno prećutati Gladstone-ovu tako frapantnu izjavu. Uzeo sam, dakle, «Times» od 17. aprila 1863 — i tada je bio kao i sada, Gladstone-ov organ — i u izveštaju o budžetskom govoru nalazim tu na str. 7, stubac 5:

«That is the state of the case as regards the *wealth of this country*. I must say for one, I should look almost with apprehension and with pain upon *this intoxicating augmentation of wealth and power*, if it were my belief that it was confined

* S ostalim apologetskim koještarijama iz istog govora obračunao sam u svom delu: *Kapital* (str. 638, 639)¹

¹ Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 576 - 578.

to classes who are in easy circumstances. This takes no cognizance at all of the condition of the labouring population. The augmentation I have described, and which is founded, I think, upon accurate returns, is an augmentation entirely confined to classes of property.*

Na nemačkom:

«Tako stoji stvar u pogledu bogatstva ove zemlje. Ja moram za sebe reći da bih gledao skoro sa zabrinutošću i bolom na ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći, kada bih verovao da se ono ograničava na stvarano imućne klase.* Ono se uopšte ne odnosi na položaj radnog stanovništva. Povećanje koje sam opisao» (koje je on, naime, upravo naznačio kao «ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći»), «potpuno je ograničeno na posedničke klase.»

«Formalno i materijalno» izjavio je dakle gospodin Gladstone 16. aprila 1863. u Donjem domu, prema izveštaju njegovog organa, lista «The Times» od 17. aprila 1863, da je «ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći potpuno ograničeno na posedničke klase», i u izvesnoj meri zgraža se jedino pri pomisli da je ono pripalo samo jednom delu ove klase, njenom zaista imućnom delu.

Italiam, Italiam!¹ Konačno smo stigli do *Hansarda*. U svom naknadno doteranom izdanju bio je gospodin Gladstone toliko pametan da eskamotira rečenicu koja je svakako kompromitujuća u ustima jednog engleskog ministra finansija. Uostalom, to je stari engleski parlamentarni običaj, a nikako izmišljotina Laskerčića protiv Bebel⁽¹¹⁸⁾. Tačno poređenje između Gladstone-ovog stvarno održanog govora, kako ga je «Times» preneo, i njegove naknadne verzije koju je sam Gladstone sklepaio, dalo bi zanimljiv prilog karakteristici ovog svim mastima namazanog, frazerskog, sitničarskog, strogo crkvenog buržoaskog junaka, koji svoju pobožnost i svoja liberalna «attitudes of mind»² bojažljivo iznosi na pazar.

Jedna od najnezgodnijih stvari u mom delu *Kapital* jeste masa zvaničnih dokaza za objašnjenje industrijalizovane privrede, za koje nijedan naučnik do sada nije mogao da kaže da su netačni. To je pre-pričavanjem došlo do ušiju gospode iz Saveza nemačkih fabrikanta. Ali, oni su mislili:

«Was kein Verstand der Verständigen sieht,
Das übet in Einfalt ein kindlich' Gemüt.»³⁽¹¹⁹⁾

Rečeno, učinjeno. Oni se za obaveštenje o citatu koji im je sumnjiv iz *Inauguralne adrese* obraćaju jednom poslovnom prijatelju u Londonu,

* Reči «easy classes», «classes in easy circumstances», najpre je uveo Wakefield za onaj pravi bogati deo posedničkih klasa⁽¹¹⁷⁾.

¹ Vergilije, *Eneida*, Treće pevanje — Ahatov uzvik kad je ugledao obalu davno priželjkivane Italije. — ² «duševna stanja» — ³ «Što ne vidi razum razumnih,/To će da shvati bezazlena dečja duša»

štićeniku na koga prvo naidu, Mundellu, koji, i sam fabrikant, žuri da pošalje preko mora, crno na belo, izvod iz Hansardovih parlamentarnih debata. I tako su otkrili moju poslovnu tajnu. Ja ne fabrikujem samo tekst, već uz to — i citate. A oni likujući razglašavaju po celom svetu: »*Kako Karl Marx citira!*« Tako je moja roba jednom za svagda izgubila kredit, i to, kao što dolikuje fabrikantima, običnim poslovnim putem, bez plaćanja školarine za učenje.

Mučan epilog će možda pokazati članovima Saveza fabrikanta da se ma koliko inače spretno umeli da falsifikuju robu, u ocenjivanje literarne robe razumeju kao magarac u kantar.

Karl Marx

London, 23. maja 1872.

Objavljeno u listu »*Der Volksstaat*«,
br. 44 od 1. juna 1872.

The International

HERALD.

Official Organ of the British Section of the International Working Men's Association

No 13

SATURDAY, JUNE 29, 1872.

ONE PENNY.

Friedrich Engels

Zaključci Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika od 18. juna 1872^[120]

I

S obzirom

da je Bazelski kongres za sjedište slijedećeg kongresa odredio Pariz;

da je Generalno vijeće u skladu sa čl. 4 Općeg statuta, uslijed nemogućnosti da se kongres održi u Parizu, odlukom od 12. jula 1870. zakazalo kongres u Majncu, gdje je održavanje kongresa izbijanjem nemačko-francuskog rata također bilo spriječeno;

da sadašnja hajka vlasti protiv Internacionale i u Francuskoj i u Njemačkoj onemogućava održavanje kongresa bilo u Parizu bilo u Majncu;

da čl. 4 Statuta ovlašćuje Generalno vijeće da mjesto održavanja kongresa mijenja;

Generalno vijeće saziva slijedeći kongres Međunarodnog udruženja radnika za ponedjeljak, 2. septembra 1872, u Hagu (Holandija).

II

S obzirom

da pitanja stavljena na dnevni red kongresa koji se trebao održati 5. septembra 1870. u Majncu ne odgovaraju sadašnjim potrebama Internacionale, potrebama na koje su duboko utjecali krupni historijski događaji koji su od tada nastupili;

da su mnogobrojne sekcije i federacije raznih zemalja zatražile da se slijedeći kongres pozabavi revizijom Općeg statuta i Organizacionih pravila;

da sadašnji program Internacionale u gotovo svim zemljama nameću ovoj potrebu da ojača svoju organizaciju;

Generalno vijeće — zadržavajući svoje pravo da kasnije utvrdi predlozima sekcija i federacija upotpunjen program — stavlja na dnevni red Haškog kongresa kao najvažnije pitanje i reviziju Općeg statuta i Organizacionih pravila.

Naslov originala:

*Resolutions of the General Council
of the International Working Men's
Association of 18 June 1872.*

Prvi put objavljeno u listu
»The International Herald«,
br. 13 od 29. juna 1872.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

Predgovor

[za »Manifest Komunističke partije«
(njemačko izdanje 1872)^[121]]

Savez komunista, međunarodno udruženje radnika, koje je pod tadašnjim prilikama, razumije se, moglo biti samo tajno, naložio je potpisanim, na kongresu održanom u Londonu u novembru 1847, da sastave za javnost opširan teorijski i praktični program partije. Tako je nastao slijedeći *Manifest*, čiji je rukopis poslat u London u štampu nekoliko nedjelja prije februarske revolucije¹. Objavljen prvo na njemačkom, štampan je na tom jeziku najmanje u dvanaest raznih izdanja u Njemačkoj, Engleskoj i Americi. Na engleskom jeziku objavljen je prvi put 1850. u Londonu u nedjeljnom listu »The Red Republican«^[122], u prijevodu gospođice Helen Macfarlane, a 1871. bar u tri razna prijevoda u Americi. Na francuskom jeziku prvo u Parizu, pred sam junski ustanak od 1848^[123], a nedavno u njujorškom listu »Le Socialiste«^[124]. Priprema se i jedan novi prijevod. Na poljskom u Londonu, kratko vrijeme poslije prvog njemačkog izdanja. Na ruskom u Ženevi, šezdesetih godina^[125]. Na danski je isto tako preveden ubrzo poslije svog izlaženja.

Mada su se za posljednjih dvadeset i pet godina prilike mnogo izmijenile, opća načela koja su izložena u ovom *Manifestu* ostaju i danas uglavnom potpuno točna. Ponešto bi ovdje-ondje imalo da se popravi. Praktična primjena ovih načela, kako to objašnjava sam *Manifest*, zavisit će svugdje i u svako doba od historijski datih okolnosti, te se zato nikako ne pridaje neko posebno značenje revolucionarnim mjerama koje se predlažu na kraju odjeljka II. To bi mjesto danas u mnogom pogledu drukčije glasilo. Uzimajući u obzir ogromni razvitak krupne industrije za posljednjih dvadeset i pet godina i paralelni napredak partijske organizacije radničke klase, uzimajući u obzir praktična iskustva, prvo februarske revolucije, a još više Pariske komune, kada je proletarijat prvi put držao političku vlast cijela dva mjeseca,

¹ 1848. u Francuskoj

taj je program danas mjestimično zastario. Naročito je Komuna pružila dokaz da »radnička klasa ne može jednostavno preuzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje vlastite ciljeve«. (Vidi *Gradanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika*, njemačko izdanje, str. 19, gdje se ova misao opširnije razlaže.) Dalje, po sebi se razumije da je kritika socijalističke literature za današnje vrijeme nepotpuna, jer ne ide dalje od 1847, kao i da su napomene o stavu komunista prema raznim opozicionim strankama (odjeljak IV), iako su u osnovnim potezima i danas još točne, ipak u pojedinostima zastarjele već zato što se politički položaj iz osnova izmijenio i što je historijski razvitak izbrisao iz života većinu tamo nabrojanih stranaka.

Medutim, *Manifest* je historijski dokument i mi sebi više ne dajemo pravo da na njemu ma šta mijenjamo. Možda će neko kasnije izdanje izići s uvodom koji će premostiti rastojanje od 1847. do danas. Ovo izdanje došlo je za nas i suviše neočekivano da bismo našli vremena za to.

London, 24. juna 1872.

Friedrich Engels

Internacionala u Americi^[126]

Naši su čitaoci iz naših američkih dopisa vjerojatno razabrali da je u Sjedinjenim Državama među članovima Internacionale došlo do rascjepa. Ono što se u Njujorku dogodilo posljednjih mjeseci u stvari je tako novo u povijesti Internacionale da zaslužuje da bude povezano prikazano. Za osnovu ćemo uzeti jedan članak iz lista »La Emancipación« iz Madrida (22. juna), a nadopunit ćemo ga originalnim dokumentima koje imamo.

Poznato je da su buržoazija i vlade u Evropi napravile užasan bauk od Internacionale, a taj je svoju svrhu ispunio i sve dobre građane tako zaprepastio da se nitko ne treba bojati da će Internacionala masovnim ulaskom građanskih elemenata biti otuđena od svojih prvobitnih ciljeva. U Americi je to sasvim drukčije. Stvari zbog kojih evropsku buržoaziju i vlade spopadaju grčevi, tamo, naprotiv, izgledaju zanimljive. Društvo koje je odraslo bez zemljoposjedničkog plemstva i bez monarhije, na čisto građanskoj osnovi, smije se djetinjastom smrtnom strahu evropske buržoazije koja se još uvijek nije — pa ni u Francuskoj — barem duhovno otela od kraljevske i plemićke šibe za kažnjavanje. Što se strašnijom činila Internacionala u Evropi, što su je strahovitije predstavljali dopisnici američke štampe — a nitko ne umije slikati jačim bojama od ove gospode — to više se u Americi smatralo da je Internacionala sada prikladna za to da se iz nje izbije kapital, novčani i politički.

Koliko je američko društvo ispred evropskog, jasno pokazuje činjenica da su dvije američke dame najprije to otkrile i pokušale da na tom osnuju trgovinu. Dok su muževi evropske buržoazije drhtali pred Internacionalama, dvije su američke građanke, gospođa Victoria Woodhull i njezina sestra gđica Tenni Claflin (izdavačice tjednika »Woodhull & Claflin's Weekly«^[127]), stvorile plan kako da eksploatiraju to užasno društvo. I gotovo da im je to uspjelo.

Obje sestre, milijunarke, propovjednice ženske emancipacije, a naročito »slobodne ljubavi«, odrješito su stupile u Internacionalu.

Sekcija br. 9 stvorila se pod vodstvom gđice Clafin, Sekcija br. 12 pod vodstvom gđe Woodhull; uskoro zatim slijedile su nove sekcije u najrazličitijim dijelovima Amerike, sve stvorene od pristaša ovih dviju sestara. Po uredbi koja je postojala, svaka je sekcija imala pravo da pošalje jednoga delegata u Centralni komitet koji je zasjedao u Njujorku. Posljedica je bila da je ovo Federalno vijeće, prvobitno sastavljeno od njemačkih, irskih i francuskih radnika, uskoro bilo preplavljeno mnoštvom američkih građanskih pustolova svake vrste i oba spola. Radnici su bili potisnuti u pozadinu, a pobjeda obiju sestara-spekulanata izgledala je sigurna. Sada je Sekcija br. 12 istupila u prednji plan i izjavila osnivačima američke Internacionale o čemu se zapravo radi.

Tridesetog augusta 1871. izdala je Sekcija 12 svoj manifest^[128], potpisan od W. Westa, tajnika. U njemu piše:

«Konačni je cilj Internacionale jednostavan, da muškog i ženskog radnika osvajanjem političke moći emancipira. Uključuje: ponajprije političku jednakost i socijalnu slobodu za oba spola. *Politička jednakost* znači lično učešće svakoga u pripremi, upravljanju i izradi zakona po kojima se svima upravlja. *Socijalna sloboda* znači potpuno osiguranje od bilo kakvog nedopuštenog miješanja u sve poslove sasvim lične naravi, kao na primjer u vjersko uvjerenje, *odnos među spolovima, nošnja* itd. U to je nadalje uključena i uspostava jedne univerzalne vlade za čitav svijet. Samo se po sebi razumije da je u taj program uključeno i *odstranjivanje svih razlika u jeziku.*»

Da ne bi bilo nesporazuma o cilju o kojem se radilo, zahtijeva se organizacija, prema kojoj:

«po mogućnosti u svakom iskonskom izbornom okrugu trebalo bi da postoji sekcija za olakšanje političke akcije... u svakom gradu mora postojati gradski komitet koji odgovara postojećem gradskom vijeću, u svakoj državi treba da bude državni komitet, koji odgovara zakonodavnim državnim savjetima, a za čitavu naciju treba postojati nacionalni komitet, koji odgovara Kongresu Sjedinjenih Država... Rad Internacionale ne uključuje ništa manje nego uspostavljanje, unutar postojećih oblika, novog oblika vladavine koji je određen da zamijeni stare.»

Dakle, nije trebalo preokrenuti temelje države koja je postojala nego državu iskoristiti, to je bio poziv internacionalista. Gospodin West stvarno je imao pravo kada je uzviknuo («Woodhull & Cl. Weekly», 2. mart 1872):

«Izdavanje Manifesta 12. sekcije bio je početak jedne *nove ere* u povijesti Internacionale!»

Da bi se ova «nova era» sprovela, bilo je prije svega potrebno stresti okove dosad neprikosnovenih, s pravom postojećeg Općeg statuta i kongresnih odluka. Prema tome, Sekcija 12 je objavila («W. & C. Weekly», 21. oktobar 1871), da je

«nezavisno pravo svake sekcije da kongresne odluke, statute i odredbe Generalnog vijeća» (treba da glasi Opći statut i Organizaciona pravila Udruženja¹) «slobodno tumači, s tim da svaka sekcija bude odgovorna za svoj vlastiti nastup».

Nepodopština je sada bila prevelika. Umjesto radničkih sekcija stvarale su se sekcije svih mogućih građanskih varalica, slobodnih ljubavnika, spiritista, sekta dozivača duhova, »šejkera«^[129] itd., i onda je Sekcija br. 1, prva sekcija Internacionale (Njemačka) stvorena u Americi, konačno objavila jedan proglas u kojem je istaknut bitno proleterski karakter Udruženja nasuprot ovoj prevari. Američka matična Sekcija br. 12 odmah je odgovorila. U »W. & Cl. W.« od 18. novembra 1871. ona objavljuje preko svog sekretara Westa:

«Proširenje jednakog građanskog prava na žene treba u čitavom svijetu *pretihoditi svakoj općoj promjeni u odnosu između kapitala i rada* . . . Sekcija br. 12 također se mora podići protiv krive pretpostavke, koja prožima čitav protest» (Prve sekcije) «kao da je Međunarodno udruženje radnika *organizacija radničke klase*.»

Dvadeset petog novembra uslijedio je novi protest 12. sekcije, u kojem se kaže:

«Tvrdnja» (Općeg statuta) «da se radnička klasa jedino sama po sebi može emancipirati ne može se poreći, ali ona je istinita u tom smislu *da radnička klasa ne može biti emancipirana protiv svoje vlastite volje*.»^[130]

Rat je konačno izbio između izrabljivača države, lovaca na položaje, slobodnih ljubavnika, dozivača duhova i drugih građanskih varalica s jedne strane, i radnika koji su u svojoj prostodušnosti zaista vjerovali da i u Americi Međunarodno udruženje radnika nije organizacija buržoazije nego radničke klase. Njemačka sekcija br. 1 zahtijevala je od Centralnog komiteta odstranjenje 12. sekcije i isključenje delegata sviju sekcija koje se nisu sastojale barem od dvije trećine najamnih radnika. Zbog tog je zahtjeva došlo do rascjepa u Centralnom komitetu; jedan dio Nijemaca i Irci, uz neke Francuze, podupirali su Prvu sekciju, dok su Amerikanci, uz većinu francuskih i dvije njemačke (švicarske) sekcije, stvorili novi Centralni komitet.

Stari komitet (koji nazivamo broj I) izdao je 4. decembra okružnicu^[131], u kojoj se položaj opisuje na slijedeći način:

«U Centralnom komitetu, koji je trebao biti obrana od svih reformatorskih prijevera, na kraju se većina sastojala od reformatora i usrećitelja naroda, koji su gotovo već pali u zaborav, i tako su ljudi koji su propovijedali evanđelje slobodne ljubavi najbratskije sjedili pored onih koji su čitav svijet htjeli usrećiti jednim zajedničkim jezikom; udruženja poljoprivrednika u kooperaciji, dozivači duhova, ateisti i deisti, svaki se pokušao baviti svojim hobbijem, naročito 12. sekcija (Woodhull) . . . Prvi korak koji je trebalo učiniti da se pokret unaprijedi jest: organizirati i u isto vrijeme potaknuti revolucionarni elemenat koji leži u suprotnosti

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 360 - 372.

interesa između radnika i kapitaliste . . . Delegati 1, 4, 5, 7, 8, 11, 16, 21, 23, 24, 25. i ostalih sekcija, pošto su vidjeli da im je sav trud da obuzdaju ovu nepodopštinu uzaludan, zaključili su nakon neodređenog odgađanja starog komiteta (3. decembra 1871), osnovati novi, koji bi se sastojao od pravih radnika.»

Međutim, i dalje je zasjedao Centralni komitet br. II (Woodhull) i punio se mnoštvom predstavnika navodno novih sekcija, koje su uglavnom osnovale 9. i 12. sekcija, ali su bile većinom tako slabe da su jedva imale dosta članova da popune najnužnija činovnička mjesta (tajnika, blagajnika). Oba su komiteta *pozvana* u londonsko Generalno vijeće. Međutim, različite sekcije (npr. francuska br. 10 i sve irske sekcije distancirale su se do odluke Generalnog vijeća od oba komiteta.

Petog i 12. marta Generalno je vijeće usvojilo svoje već u »Volksstaat«-u br. 37 objavljene odluke.¹ Sekciju 12 su suspendirali, savjetovali su da se oba komiteta ujedine do američkoga kongresa, koji će odlučiti o toj stvari i preporučili im da ubuduće odbiju sve sekcije koje nemaju najmanje $\frac{2}{3}$ najamnih radnika. Ove odluke, koje su zbog opravdanih razloga dane gotovo isključivo u obliku preporuke odlučile su sudbinu Internacionale u Americi. Dajući u toj stvari pravo I komitetu onemogućeno je buržujima II komiteta da ime Internacionale i nadalje koriste u svoje posebne svrhe.

Od početka rascjepa Komitet br. II je, direktno kršeći zaključak br. 17 Londonske konferencije⁽¹³²⁾, kojim se naređivalo da se svi unutrašnji poslovi Udruženja rješavaju unutar sekcija i federacija, a ne otvoreno pred publikom, pozvao dopisnike njujorške štampe na sve svoje rasprave i pobrinuo se da se o čitavoj stvari govorilo u najozloglašnijim buržoaskim novinama. To isto se desilo sada kada se taj Komitet podigao protiv Generalnog vijeća i umišljao sebi da ga je prevario. Najprostačijim novinama Njujorka, kao »Herald«⁽¹³³⁾ itd., omogućio je Komitet br. II da izjave kako je čitava stvar svada između Nijemaca i Francuza, komunizma i socijalizma itd., a protivnici radnika u Njujorku likovali su nad tobožnjim uništenjem Internacionale u Americi.

Komitet br. II uz to je stalno nastojao priopćiti svijetu da Internacionala nije radničko nego buržoasko udruženje. Već 16. decembra 1871. izjavio je njihov organ »Woodhull & Claflin's Weekly«:

»Kod našeg Komiteta ne treba dokazati da su $\frac{2}{3}$ ili bilo koji dio sekcije najamni robovi, kao da je zločin biti slobodan«;

Četvrtog maja 1872. opet izjavljuje:

»U dekretu Generalnog vijeća ne ustručavaju se preporučiti da ubuduće nijedna američka sekcija ne bude uključena koja se ne sastoji od najmanje $\frac{2}{3}$ najamnih robova. Moraju li oni biti i politički robovi? Jedno vrijedi isto tako kao i

¹ Vidi u ovom tomu, str. 41 - 43.

drugo. Prodiranje reformatora, varalica, usrećitelja naroda, buržoaskih nadri-
ječnika i političkih trgovaca treba se najviše bojati upravo od one klase građana
koja nema ni od čega drugoga živjeti nego od doprinosa najamnog robovanja.»

Komitet br. II izrekao je time (u neku ruku) svoju posljednju
riječ. Nije bila samo glupost da se povjeruje da je Međunarodno ra-
dničko udruženje ujedinjenje radnika, još više, ono može pravo ispu-
niti svoju svrhu tek onda ako isključi sve radnike, sve najamne robove,
ili ih barem proglasi sumnjivima.

A što je svrha Međunarodnog udruženja radnika (bez radnika)
u Americi? I to nam sada objašnjavaju. Bližili su se izbori za novog
predsjednika Sjedinjenih Država.

Neizbježni ženski list »W. & C. W.« od 2. marta 1872. donosi
članak pod naslovom: *Predstojeća ujedinjena konvencija*, u kojem piše:

«Sada se savjetuju o prijedlogu da se u maju održi velika zajednička skupština
zastupnika različitih reformatorskih elemenata u zemlji . . . U stvari, ako ova skup-
ština bude mudro radila, tko zna neće li doći na vidjelo ostaci pokojne demokratske»
(tj. ropstvu prijateljske) »partije i u njoj učestvovati . . . Tamo bi trebali biti za-
stupljeni *svi radikali*«, itd. . . .

Taj isti list svaki tjedan objavljuje pozive svim popravljajcima
svijeta,

»reformatorima rada, posjeda, mira i umjerenosti, internacionalistima, doktorima
za žensko pravo glasa i svima koji vjeruju da je došlo vrijeme da se sprovedu prin-
cipi pravog morala i religije (!),

a prvi potpisnici su Victoria Woodhull, Th. H. Banks, R. W. Hume,
G. R. Allen, W. West, G. W. Maddox, T. Millot, ukratko glavešine
Komiteta br. II. U svim tim pozivima izričito se kaže da će skup-
ština predstavnika postaviti kandidate za predsjedništvo i potpred-
sjedništvo Sjedinjenih Država.

Konačno 9, 10. i 11. maja zasjeda ova čudovišna skupština pred-
stavnika u Apolonovoj dvorani u Njujorku. Sve muške i ženske vje-
trogonjaste glave Amerike tamo su bile sjedinjene. Komitet br. II
bio je masovno prisutan. Zaključilo se da se *kao kandidatkinja za
predsjedništvo Sjedinjenih Država istakne gđa Victoria Woodhull*, i to
u ime *Internacionale!*

Grohotan smijeh čitave Amerike im je odgovorio. Amerikanci
koji su bili zainteresovani za stvar i špekulanti nisu se dakako dali
zbuniti. Drukčije je bilo s Nijemcima i Francuzima koji su se dali
zavesti. Sekcija II (francuska) povukla je svoje predstavnike u II ko-
mitetu i potčinila se odlukama Generalnog vijeća. Šesta sekcija (njema-
čka) također je opozvala svoga delegata iz istog II komiteta, dr Grošea,
bivšeg privatnog tajnika Berlinca Schweitzera i povukla se od II ko-
miteta sve dok on ne prihvati zaključke Generalnog vijeća. Dvade-
setog maja povuklo se daljnjih 8 sekcija — Francuzi i Nijemci — iz
Komiteta br. II, koji je sada zastupao samo još poznate sumnjive ame-

ričke elemente, koji su u stvari već prije svoga ulaska u Internacionalu pripadali zajedno — madame Victoriu Woodhool s pristašama. Ovi su sada izjavili da žele osnovati zasebnu, isključivo američku Internacionalu, što dakako slobodno mogu učiniti.

Međutim, Generalno vijeće je na upit njemačke sekcije iz Sent-Luisa i francuske iz Nju Orlijensa izjavilo da priznaje samo Komitet I (sada provizorno Federalno vijeće Sjedinjenih Država).⁽¹³⁴⁾ Time je pothvat madame Victorije Woodhull da osvoji Internacionalu dostigao svoju posljednju točku.

»La Emancipación« nadodaje:

»Svi nepristrasni moraju se nakon ovih činjenica upitati: kada i kako bi taj skandal završio kad ne bi postojalo Generalno vijeće s punomoći da održi osnovne principe Internacionale i da suspendira sekcije i federacije koje su pokušale Udruženje pretvoriti u oruđe svojih političkih ili ličnih ciljeva.«

Naslov originala:

Die Internationale in Amerika

Napisano oko 9. jula 1872.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 57 od 17. jula 1872.

Friedrich Engels

Pismo Komitetu za oslobođenje radnih klasa u Parmi^[135]

Iz vašeg pisma od 7. juna (s poštanskim žigom od 9. jula) koje je ovamo stiglo 13. jula, zaključujem da se vaše društvo želi priključiti velikom Međunarodnom udruženju radnika.

Kako vaš statut ne sadrži ništa što bi se protivilo Općem statutu i Organizacionim pravilima Udruženja, nema nikakvih zapreka vašem uključivanju.

Samo će biti potrebno da prihvatite Statute i Pravila Udruženja, od kojih vam šaljem u prilogu jedan primjerak na francuskom jeziku (budući da ne postoji potpuno i autentično izdanje na talijanskom jeziku). Molim vas da o ovome donesete odluku i da me, ukoliko ona bude pozitivna, obavijestite kako bih mogao poduzeti sve što je potrebno za vaše učlanjenje.

Napisano 18. jula 1872.

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s talijanskog

Karl Marx

Rurskim rudarima koji štrajkuju^[136]

Nemačka kapitalistička štampa zahteva od vas da odustanete od svog zahteva za osmočasovnim radnim vremenom i za povišicom plata od 25 odsto, i da se ponovo vratite na posao, kako nemačka industrija ne bi bila primorana da nabavlja uglj iz Engleske i da nemački novac šalje u inostranstvo, umesto da ga upotrebi za plaćanje nemačkog rada.

Tako buržoazija uvek jadikuje čim radnici stanu na sopstvene noge i prkosom pokušaju da ostvare neki svoj zahtev. U Engleskoj se ta stara pesma čuje već preko četrdeset godina i niko na nju više ne obraća pažnju. Ali u ovom slučaju vredi truda dokazati da kapitalistička štampa namerno želi da vas obmane kada vam kaže da je dovoljno da vlasnici topionica i fabrikanti samo pišu u Englesku pa da dobiju uglja koliko žele.

Od 1869. potrošnja uglja u Engleskoj nečuveno je porasla zbog opšteg poleta engleske industrije koji je postignut od tog vremena, zbog većeg broja fabrika, sve veće potrošnje železnica, burnog razvoja pomorskog saobraćaja — ali ipak poglavito zbog ogromnog razvoja industrije železa, koja je za poslednje tri godine daleko prevazišla sva ranija razdoblja prosperiteta. Evo šta o tome piše liberalni kapitalistički »The Daily News«^[137] (u broju od 15.¹ jula):

»Jedan od glavnih uzroka sadašnjeg poskupljenja uglja nesumnjivo je iznenadni besprimerni polet industrije železa. Severna Engleska daje otprilike jednu četvrtinu ukupne količine uglja koja se dobija u zemlji. Velik deo tog uglja odlazi u London i južnu i istočnu Englesku, veoma mnogo se troši i za parne brodove, ali u poslednje vreme zbog razvoja železara u Klivlendu« (u neposrednoj blizini rudnika) »neočekivano je došlo do lokalne potražnje uglja. Proširenje ove poslovne grane, kojoj je sada potrebno najmanje *pet do šest miliona tona** godišnje, dovelo

* Engleska tona ima skoro istu vrednost kao 2000 funti Carinskog saveza ili 1000 kilograma.

¹ U listu »Der Volksstaat« pogrešno: 12.

je, razume se, do silnog porasta kopanja uglja. Uz to su se brzo razvile i one oblasti na zapadnoj obali u kojima ima liskunovite gvozdeno rude. Visoke peći u Kamberlendu i Lankaširu gotovo isključivo se snabdevaju čvrstim gorivom iz ugljenih revira u Daremu, a prema umerenim procenama troše *milioni i po tona* godišnje. Samo za visoke peći koje se podižu u Severnoj Engleskoj biće potrebno *tri četvrtine miliona tona* godišnje. Uz to su podignute nove valjaonice i nove visoke peći na zapadnoj obali. Zbog toga nije nikakvo čudo što je u poslednje vreme gorivo postalo životno pitanje cele severne Engleske i što su, prirodno, cene uglja brzo rasle. Iz istih uzroka cene uglja su porasle i u južnom Stafordširu, Škotskoj, južnom Velsu, Derbiširu, zapadnom Jorkširu i u drugim krajevima.*

U takvim okolnostima engleski radnici čine isto što i vi: zahtevaju veće nadnice i kraće radno vreme. Engleski vlasnici rudnika, koji su, kao i uvek, daleko iznad svojih nemačkih konkurenata po razboritosti i velikom iskustvu, nisu se ozbiljno protivili, već su prihvatili sve zahteve. Čujte šta dalje piše »The Daily News«:

«S vremena na vreme nadnice su se povećavale . . . Rudari su zahtevali i sistematsko smanjenje radnog vremena. Stručnjaci tvrde da u odnosu na količinu uglja radnik sada zarađuje samo $\frac{9}{16}$ iznosa koji je ranije zarađivao, iako je tada poslovanje bilo u zastoju, a nadnice manje. Zbog toga bi se mogao zaposliti veći broj radnika, ali ih upravo sada nema. Potražili su ih, razume se, u poljoprivrednim područjima. Ali da bi se kopači obučili, potrebno je duže vremena, tako da se samo sporo i postepeno može obezbediti pomoć. U nekim krajevima radnici su već postigli da se radno vreme ograniči na osam časova dnevno, dok se svuda u isto vreme nadnice povećavaju, jedna za drugom, tako brzo da se čini da je jedini izlaz povećanje cena uglja.»

Ima još jedna okolnost. Skoro u celoj Engleskoj površinski slojevi uglja su iscrpeni, tako da se mora sve dublje kopati. Čujte ponovo članak u listu »The Daily News«:

«U južnom Stafordširu su već iskorišćene najbolje naslage dragocenih slojeva uglja. U mnogim krajevima nekad bogatim ugljem rudokopi su iscrpeni, a kupišta se ponovo u sve većem broju pretvaraju u oranice i pašnjake, iako još ima na hiljade neobrađenih jutara* (grudina). Međutim, još nisu iscrpeni pomoćni izvori u tom kraju. U područjima u kojima ima uglja probijaju se dublja okna . . . Ali, kako sada stvari stoje, kopanje uglja postaje sve skuplje, a i rudokopi se nalaze daleko od topionica . . . Ono što je rečeno za južni Stafordšir važi i za mnoge druge krajeve. Ugalj se mora dublje kopati i iz veće udaljenosti transportovati do mesta opredeljenja.»

To je dovelo do toga da se cena uglja koji se preuzima iz rudnika »udvostručila«, kao što piše »The Daily News«, a nastala je i *prava nestašica uglja*, koja zahteva pažnju cele zemlje. Drugi list, glavni ekonomski list engleskih kapitalista, »The Economist«^[138], 13.¹ jula piše:

¹ U listu »Der Volksstaat« pogrešno: 20.

«Od početka ove godine cena uglja neprestano raste, tako da je ugalj sada skuplji za 60 do 100 odsto nego što je bio pre godinu dana. Još pre isteka jedne do dve nedelje može se dogoditi da porast daleko prevaziđe 100 odsto. Juna o. g. izvoz uglja iznosio je 1 108 000 tona ili za 4 odsto više nego juna prošle godine, ali je po vrednosti bio veći za 758 000 funti sterlinga ili za 53 odsto. Ove godine vrednost tone izvezenog uglja bila je 13 šilinga i 9 penija» (ili 4 talira i 17¹/₂ groša); «prošle godine 9 šilinga 4 penija» (ili 3 talira i 3¹/₂ groša).

Treći kapitalistički list, »The Spectator«^[139] (20. jula) navodi da se u Londonu cena dobrog domaćeg uglja povećala od 23 šilinga, ili 7 talira i 20 groša, na 35 šilinga, ili na 11 talira i 20 groša.

Ove vam činjenice pokazuju šta znače pretnje vlasnika topionica i fabrikana da će ugalj uvesti iz Engleske. **Gospodin Alfred Krupp može da izda koliko mu je drago ukaza, engleski ugalj moraće da plati skuplje nego rurski, i veliko je pitanje da li će ga uopšte dobiti.**

Kao sekretar Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika za Nemačku smatrao sam da mi je dužnost da vas upoznam s ovim činjenicama.

Karl Marx

London, 21. jul 1872.¹

Naslov originala:

An die streikenden Bergarbeiter im Ruhrthal

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,

br. 60 od 27. jula 1872.

---

¹ U listu »Der Volksstaat« pogrešno: 1871.

Karl Marx

Odgovor na drugi članak Brentana^[140]

Uredništvu lista »Der Volksstaat«

U listu »Concordia« od 4. jula Savez nemačkih fabrikata pokušao je da mi dokaže da njegovi »učenjaci« nisu ništa manje spretni u ispitivanju literarne robe nego što je on sam spretnan u falsifikovanju robe.

U vezi s navedenim mestom iz Gladstone-ovog budžetskog govora od 16. aprila 1863. u *Inauguralnoj adresi Internacionale*, organ fabrikata (br. 10) piše:

»Marx je ovu rečenicu formalno i materijalno dolagao.«

Proglašava dakle rečenicu, po obliku i sadržaju, od početka do kraja, za moj fabrikat. Još više. Tačno se znalo i kako sam je fabrikovao. »Činjenicu što Gladstone to navodi itd. Marx je iskoristio da bi Gladstone-u pripisao reči itd.« Citiranjem iste rečenice iz jednog dela objavljenog *pre Inauguralne adrese*, iz *The Theory of Exchanges*^[116], raskrinkao sam grubu laž organa fabrikata.¹ Naručio je zatim, kao što sam kaže, njemu nepoznati spis iz Londona i uverio se u činjenično stanje. Kako se sada izvući iz laži? Čujmo:

»Kad smo rekli da je Marx dotičnu rečenicu Gladstone-ovom govoru dolagao, nismo ni ,formalno ni materijalno' tvrdili da ju je on sam isfabrikovao.«

Ovde je reč o zameni pojmova koja je očigledno svojstvena fabrikantskoj pameti. Ako, npr., prevarantski fabrikant, u dosluhu sa svojim poslovnim prijateljima, pusti u opticaj kaleme za vrpce u kojima navodno ima 36, iako stvarno ima samo 24 aršina, onda je on u stvari dolagao 12, upravo zato što ih »nije ni proizveo«. A zašto se neko ne bi odnosio prema dolaganim rečenicama isto kao i prema dolaganim aršinima? »Duh velike većine ljudi«, kaže Adam Smith, »nužno se razvija iz njihovog svakodnevnog posla i na tom poslu«^[141], dakle i fabrikantski duh.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 73 - 76.

Posredstvom »Volksstaat«-a obogatio sam naučni prtljag organa fabrikana ne samo citatom iz *The Theory of Exchanges* već i stranicama mog *Kapitala* koje se odnose na Gladstone-ov budžetski govor. On sada pokušava da iz materijala koji sam im ja liferovao dokaže da sporno mesto nisam citirao iz nekog »londonskog lista«, već iz *The Theory of Exchanges*. Ovaj dokazni postupak je nov primer fabrikantske logike.

Rekao sam fabrikantskom listu da *The Theory of Exchanges* na strani 134 citira tačno onako kao što ja citiram, a on otkriva — da ja citiram tačno onako kao *The Theory of Exchanges* na strani 134.

Dalje!

»Pa i glose koje Marx povezuje uz protivrečnost nastalu usled ovakvog načina tumačenja, nalaze se već u toj knjizi.«

To je prosto laž. Povezujem svoje glose na strani 639 u *Kapitalu* s rečima iz Gladstone-ovog govora: »Dok su bogati postali bogatiji, siromašni su svakako postali manje siromašni. Ne usudujem se reći da je u krajnostima siromaštva nastala kakva promena.« Ja tu stavljam ovu primedbu: »Da sakatog antiklimaksa! Ako je radnička klasa ostala ‚siromašna‘, samo ‚manje siromašna‘ u odnosu prema ‚upravo omamljujućem povećanju bogatstva i moći‘ koje je ona proizvela za sopstveničku klasu, onda je ona ostala relativno jednako siromašna. Ako se krajnosti siromaštva nisu umanjile, one su se uvećale, jer se uvećalo krajnje bogatstvo.«^[142] . . . A ovih glosa nema nigde u *The Theory of Exchanges*.

»Pa i glose . . . nalaze se već u toj knjizi . . . posebno citat iz Molière-a u *Kapitalu* u belešci 105, na str. 640.«^[143]

Dakle, »posebno« Molière-a citiram i prepuštam »učenjacima« iz lista »Concordia« da otkriju i saopšte javnosti da citat potiče iz *The Theory of Exchanges*! Ali ja u stvari u belešci 105, na str. 640 *Kapitala* izričito kažem da je autor *The Theory of Exchanges* »stalno, drečeće protivrečnosti u Gladstone-ovim budžetskim govorima« »okarakterisao ovim citatom iz Molière-a«.

I najzad:

» . . . isto tako u toj knjizi se nalaze, na str. 135, podaci London Orphan Asylum-a, koje Marx navodi o poskupljenju životnih sredstava, za čiju se tačnost Marx ipak ne poziva na tu knjigu, već na njene izvore (vidi *Kapital*, str. 640, beleška 104).«

»Concordia« vrlo mudro zaboravlja da kaže svojim čitaocima da »ta knjiga« ne navodi *nikakve izvore*. Šta je htela da dokaže? Da sam ja iz »knjige« uzeo jedno mesto iz Gladstone-ovog govora bez poznavanja njenog izvora. A kako to dokazuje? Na taj način što sam ja stvarni navod iz te knjige proverio nezavisno od te knjige na originalnom izvoru!

O mom citatu iz članka prof. Beeslyja iz »Fortnightly Review« (novembarški broj 1870), »Concordia« primećuje:

«U tom članku profesora Beeslyja raspravlja se naime o istorijatu Internacionale, a napisan je, što autor svakom zainteresovanom i sam kaže, na osnovu materijala koji mu je sam *Marx* dao.»

Prof. Beesly kaže:

«Za uspeh Udruženja nikome se toliko mnogo ne duguje kao dru Karlu Marxu, koji u svom poznavanju istorije i statistike industrijskog pokreta u svim delovima Evrope, po mom mišljenju, nema premca. Ja sam mu veoma zahvalan za informacije koje se u velikom obimu (largely) nalaze u ovom članku.»

Sav materijal koji sam dao prof. Beeslyju odnosio se isključivo na istorijat Internacionale, a nijednom rečju na sadržaj *Inauguralne adrese*, koja mu je poznata od njenog objavljivanja. Sklop u kome se nalazi njegova gornja napomena ne ostavlja ni najmanju sumnju u to da je »Saturday Review«, u jednoj kritici njegova članka^[144], više nego nagovestio da je on sam autor *Inauguralne adrese**.

«Concordia» tvrdi da prof. Beesly ne citira sporno mesto iz Gladstone-ovog govora, već da samo navodi, »da se u *Inauguralnoj adresi* nalazi onaj citat.« Razmotrimo to.

Prof. Beesly kaže:

«Adresa je verovatno najubojitiji i najsnažniji prikaz odbrane interesa radnika protiv srednje klase koji je ikada bio sažet u dvanaestinu malih strana. Želeo bih da imam prostora za opširne izvode iz nje.»

Pošto je pomenuo »užasnu statistiku u plavim knjigama«, na koju se *Adresa* poziva, on nastavlja:

«Sa ove jezive statistike *Adresa* prelazi na zvanične podatke o porezu na dohodak, iz kojih proizilazi da se oporezivi dohodak zemlje u toku osam godina povećao za 20%, »omamljujuće povećanje bogatstva i moći«, kao što je primetio gospodin Gladstone, »potpuno ograničeno na posedničke klase».

Prof. Beesly stavlja reči: »kao što je primetio gospodin Gladstone« izvan navodnika, govori ih u sopstveno ime i upravo time tačno dokazuje listu »Concordia« da on Gladstone-ov budžetski govor poznaje samo iz citata iz *Inauguralne adrese*! Samo londonski poslovni prijatelj Saveza nemačkih fabrikanaata poznaje Gladstone-ove budžetske govore, kao što samo on zna: da »ljudi sa dohotkom manjim od 150 funti sterlinga u Engleskoj uopšte ne plaćaju porez na dohodak«. (Vidi br. 10 i 27 lista »Concordia«.) Međutim, engleski poreznici pate od fiksne ideje da se taj isti porez ne plaća tek ako je dohodak ispod 100 funti sterlinga.

O spornom mestu iz *Inauguralne adrese* list fabrikanaata je napisao:

«Ove rečenice nema nigde u Gladstone-ovom govoru.» Ja sam dokazao suprotno, citatom iz izveštaja lista »The Times« od 17. aprila 1863.

* Profesor Beesly me je pismeno upozorio na ovaj quidproquo.

Citat sam objavio u listu »Der Volksstaat«, na engleskom i na nemačkom, jer je Gladstone-ovom uveravanju da »bi morao da gleda skoro sa zabrinutošću i bolom na *ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći*, kad bi verovao da se ono ograničava na *classes who are in easy circumstances*« bio potreban komentar. Pozivajući se na Wakefielda, ja sam objasnio da je »classes who are in easy circumstances« — izraz kome ne odgovara tačno nijedna nemačka reč, a znači »stvarno bogati«, »zaista imućni deo« posedničkih klasa. Wakefield čak direktno naziva pravu srednju klasu »the uneasy class«, što na nemačkom približno znači: »neudobna klasa«.*

Prostački organ fabrikanaata ne prećutkuje samo moje objašnjenje. Pošto mesto koje sam ja citirao propraća rečima: »Dotle Marx citira list »The Times«, on zatim daje na znanje svojim čitaocima da citira prema mom prevodu, dok u stvari, nasuprot meni, »classes who are in easy circumstances« ne prevodi kao »*imućne klase*«, već kao »klase u *povoljnim životnim uslovima*«. On pretpostavlja da njegovi čitaoci imaju još toliko pameti da uvide da nisu svi slojevi posedničke klase »imućni«, iako žive u stalno »povoljnim životnim uslovima«, koje im daje posjedovanje imovine. Ali i u prevodu moga citata kako ga »Concordia« navodi, Gladstone, koji je opisao porast kapitalističkog bogatstva, karakteriše ga kao »*omamljujuće povećanje bogatstva i moći*« i primećuje da se ono »*uoopšte* ne odnosi na položaj radnog stanovništva«, i završava time da je ovo »*povećanje potpuno ograničeno na posedničke klase*«. Pošto je »učeni« Savez nemačkih fabrikanaata citirao Gladstone-a prema izveštaju lista »The Times« od 17. aprila 1863. »*formalno i materijalno*« isto kao i ja u *Inauguralnoj adresi*, busa se oholo u prsa i uzvikuje:

»*Uprkos tome . . . Marx ima obraza da u listu »Der Volksstaat« od 1. juna napiše: »Formalno i materijalno« izjavio je dakle gospodin Gladstone 16. aprila 1863. u Donjem domu, prema izveštaju njegovog organa, lista »The Times« od 17. aprila 1863, da je »ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći potpuno ograničeno na posedničke klase.«*

»Učenjak« Saveza nemačkih fabrikanaata očigledno sasvim tačno zna šta sme da ponudi svojoj čitalačkoj publici!

Ja sam u »Volksstaat«-u od 1. juna napomenuo da je »Concordia« tražila načina kako da svoje čitaoce obmane da bi oni poverovali da sam ja u *Inauguralnoj adresi* prećutao Gladstone-ove rečenice o poboljšanju položaja britanske radničke klase, dok sam ja, upravo suprotno, najviše naglasio drečeću protivrečnost između ove deklamatorske izjave i zvanično utvrđenih činjenica. U svom odgovoru od 4. jula list fabrikanaata ponavlja isti manevar. »Dotle«, kažu oni, »Marx citira »The Times«; mi ga citiramo dalje.« Kao odgovor na to meni je bilo potrebno da citiram samo sporno mesto. No pogledajmo za trenutak šta je to »dalje«.

* »The middle or uneasy class« (»England and America«, London 1833, v. I, str. 185).

Pošto je Gladstone ispevao slavopojku porastu kapitalističkog bogatstva, okreće se radničkoj klasi. On ni za živu glavu ne kaže da je ona imala udela u »omamljujućem povećanju bogatstva i moći«. Naprotiv, on, prema »Times«-ovom izveštaju, neposredno nastavlja rečima: »Povećanje kapitala je posredno od koristi za radnike, itd.« On se teži dalje, »da su siromašni postali manje siromašni dok su bogati postali bogatiji«. Na kraju nas svečano uverava da su on i njegovi parlamentarni prijatelji koji su se obogatili »srećni što znaju«, nasuprot parlamentarnim istraživanjima i statističkim dokazima

»da su se prosečni životni uslovi britanskog radnika poslednjih 20 godina poboljšali u srazmeri za koju znamo da je izvanredna — i da možemo reći da je skoro bez primera u istoriji bilo koje zemlje i bilo kog doba«.

Pre gospodina Gladstone-a bili su svi njegovi prethodnici u resoru »toliko srećni« što su svoje budžetske govore u kojima su opisivali porast kapitalističkog bogatstva završavali samozadovoljnim rečima o poboljšanju položaja radničke klase. Pa ipak, on njih sve optužuje zbog laži, pošto je zlatni vek počeo tek uvođenjem zakonodavstva o slobodnoj trgovini. Ipak se tu ne radi o tačnosti ili netačnosti Gladstone-ovih razloga za utehu ili za čestitanje. Radi se prosto o tome da navodno »vanredno« poboljšanje položaja radničke klase sa njegovog stanovišta, nipošto nije u suprotnosti s »omamljujućim povećanjem bogatstva i moći, koje je potpuno ograničeno na posredničke klase«. Naprotiv. Ortodoksno pravilo zagovornika kapitala — a jedan od njegovih najbolje plaćenih zagovornika je gospodin Gladstone — jeste to da je najprovenije sredstvo za radnike, *ako žele sebi dobro*, da svoje eksploatore — *obogate*.

Bestidna budalaština ili budalasta bestidnost organa fabrikanaata dostiže vrhunac u tvrdnji: »U izveštaju lista 'The Times' je samo formalno nešto sažetije rečeno ono što se nalazi doslovno u Hansardovom stenografskom izveštaju.«* Uporedimo sada oba izveštaja:

I

Iz Gladstone-ovog govora od 16. aprila 1863, štampanog u listu »The Times« od 17. aprila 1863.

»Tako stoji stvar u pogledu bogatstva ove zemlje. Ja moram za sebe reći da bih gledao skoro sa zabrinutošću i s bolom na *ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći*, kada bih verovao da se ono ograničava na stvarno

II

Iz Gladstone-ovog govora od 16. aprila 1863, štampanog u Hansardu, tom 170, sednice Parlamenta od 27. marta do 28. maja 1863.

»Tako stoji stvar u pogledu opšteg porasta akumulacije; ja moram za sebe reći da bih gledao s *izvesnim bolom* i s velikom zabrinutošću na

* Izgleda da list fabrikanaata stvarno veruje da veliki londonski listovi nemaju stenografe za svoje izveštaje iz Parlamenta.

imućne klase (classes who are in easy circumstances). Ono se uopšte ne odnosi na položaj radnog stanovništva. *Povećanje koje sam opisao . . . potpuno je ograničeno na posadničke klase.* Međutim, povećanje kapitala posredno je od koristi za radnike, itd.*

ovo vanredno i skoro omamljujuće povećanje kada bih verovao da je ograničeno na kategoriju ljudi za koje se može reći da se nalaze u povoljnim životnim uslovima (the class of persons who may be described as in easy circumstances). Brojevi koje sam naveo govore malo, ili uopšte ne govore, o položaju onih koji ne plaćaju porez na dohodak, ili drugim rečima, dovoljno tačni za istinu uopšte (!), oni ne govore o svojim (!) radnog stanovništva ili (!) o povećanju njihovog dohotka. U stvari, posredno, samo povećanje kapitala je krajnje korisno za radničku klasu, itd.*

Prepuštam čitaocu da sam uporedi nategnut, prepun klauzula, zapetljan Circumlocution Office-stil (stil vrdalamske kancelarije) Hansardovog izdanja sa izveštajem u listu »The Times«.

Dovoljno je ovde utvrditi činjenicu da su reči iz »Times«-ovog izveštaja: »Ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći . . . Povećanje koje sam opisao . . . potpuno je ograničeno na posadničke klase«, kod Hansarda delom osakaćene, delom potpuno izostavljene. Njihov visokoparan »doslovni tekst« nije izmakao nijednom svedoku koji ga je čuo. Na primer:

»Morning Star«^[145], 17. april 1863 (Gladstone-ov budžetski govor od 16. aprila 1863).

»Moram za sebe reći da bih gledao na *ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći* skoro sa zabrinutošću i s bolom, kad bih verovao da je ono ograničeno na stvarno imućne klase (classes who are in easy circumstances). *Ovaj veliki porast bogatstva* (this great increase of wealth) nikako se ne odnosi na položaj radnog stanovništva. Povećanje je povećanje (the augmentation is an augmentation) *potpuno ograničeno na posadničke klase* (entirely confined to the classes possessed of property). Ali *ovo povećanje* (But that augmentation) posredno mora biti od koristi za radničko stanovništvo itd.*

»Morning Advertiser«^[146], 17. april 1863 (Gladstone-ov budžetski govor od 16. aprila 1863).

»Moram za sebe reći da bih gledao na *ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći* skoro sa zabrinutošću i sa strahom (alarm), kada bih verovao da je ono ograničeno na stvarno imućne klase (classes who are in easy circumstances). *Ovaj veliki porast bogatstva* uopšte se ne odnosi na položaj radnog stanovništva. *Pomenuto povećanje* (The augmentation stated) potpuno je ograničeno na posadničke klase (classes possessed of property). *Ovo povećanje* (This augmentation) posredno mora biti od koristi za radničku klasu itd.*

Gladstone je, dakle, reči koje je izgovorio u Donjem domu 16. aprila 1863: »*Ovo omamljujuće povećanje bogatstva i moći . . . potpuno je ograničeno na posedničke klase*«, naknadno izbrisao u poluzvaničnom Hansardovom izdanju svoga govora. Zbog toga ih »Concordia« nije našla u izvodu koji joj je poslao poslovni prijatelj iz Londona, i objavljuje:

»Ove rečenice nema nigde u Gladstone-ovom govoru. **Marx je ovu rečenicu formalno i materijalno dolagao.**«

Nije čudo što ona sada jadikuje preda mnom da je kritički »običaj« da se parlamentarni govori citiraju onako kako su zvanično falsifikovani, a ne onako kako su stvarno bili održani. Ovakav »običaj« odgovara uostalom berlinskom »opštem obrazovanju« i ograničenom pruskom podaničkom razumu Saveza nemačkih fabrikata. Zbog nedostatka vremena primoran sam da jednom za svagda prekinem svoju prijatnu vezu sa njim, ali za rastanak ostao je još jedan tvrd oraž za njegove »učenjake«. U kojem to članku beše i kako li se zvaše onaj čovek što je protivniku, koji je bio u najmanju ruku ravan listu »Concordia«, doviknuo teške reči: »*Asinus manebis in secula seculorum*«*?

Karl Marx

London, 28. juli 1872.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 63 od 7. avgusta 1872.

---

* »Ostaćeš magarac za veke vekova«

Friedrich Engels

Generalno vijeće svim članovima Međunarodnog udruženja radnika^[147]

Gradani,

Generalno vijeće smatra da je potrebno javno razotkriti postojanje spleta u samoj Internacionali, spleta koje se kuju već godinama, ali o kojima većina od vas nije ni slutila.

U našoj povjerljivoj okružnici od 5. marta 1872, o *Tobožnjim rascjepima u Internacionali*¹ morali smo upozoriti na rovačenja sektaša takozvane *Alijanse socijalističke demokracije*,^[2] kojima se htjelo posijati razdor u naše redove i tajno prenijeti glavno vodstvo našeg Udruženja u ruke koterije kojoj zapovijeda Mihail Bakunjin.

Vi se sjećate da je Alijansa socijalističke demokracije u svojim počecima objavila statut koji bi joj, da smo ga primili, osigurao dvojno postojanje, u Internacionali i izvan nje istovremeno. U stvari, ona bi imala svoje sekcije, federacije i kongrese pored sekcija, federacija i kongresa Internacionale, kojoj je istovremeno tvrdila da pripada. Njen cilj bio je da zamijeni naš Opći statut posebnim programom M. Bakunjinina i da našem Udruženju nametne njegovu ličnu diktaturu.

U svojoj okružnici od 22. decembra 1868.² Generalno vijeće je odbacilo te zahtjeve. Ono je primilo Alijansu socijalističke demokracije u Internacionalu pod izričitim uvjetom³ da više ne bude međunarodno tijelo, da raspusti svoju organizaciju, da njezine sekcije uđu u Udruženje kao obične lokalne sekcije. Alijansa je izričito prihvatila te uvjete. Ali od njezinih tobožnjih sekcija, samo je jedna, matična Ženevska sekcija, ušla u naše Udruženje. Druge su ostale tajna za Generalno vijeće, koje je moralo vjerovati da one ne postoje.

Međutim, nakon više od tri godine mi imamo u rukama dokumente koji nedvojbeno dokazuju da je ista Alijansa, usprkos svom izričitom obećanju postojala i još uvijek postoji kao međunarodno tijelo unutar Internacionale, i to u obliku tajnog društva; da joj je još uvijek na čelu M. Bakunjin; da je njegov cilj još uvijek isti i da svi napadi unutar godinu dana, naoko protiv Londonske konferencije i Generalnog vijeća,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 3-40 — ² Vidi u ovom tomu, str. 10-11 i u 27. tomu ovog izdanja, str. 278/279. — ³ Vidi u ovom tomu, str. 12. i u 27. tomu ovog izdanja, str. 285/286.

a stvarno protiv naše čitave organizacije, izviru iz Alijanse. Isti ljudi koji optužuju Generalno vijeće za *autoritarizam*, iako nikad nisu mogli pobliže označiti neki autoritarni čin s njegove strane, koji svakom prilikom govore o *autonomiji sekcija*, o *slobodnoj federaciji grupa*, koji predbacuju Generalnom vijeću da je htjelo nametnuti Internacionali svoju službenu i ortodokсну doktrinu i pretvoriti Internacionalu u *hijerarhijski* organizirano udruženje — ti isti ljudi se, u praksi, konstituiraju kao tajno društvo, hijerarhijski organizirano, pod režimom koji nije samo autoritaran već i apsolutno diktatorski; oni gaze svaku autonomiju sekcija i federacija; pomoću te tajne organizacije nastoje nametnuti Internacionali ličnu i ortodokсну doktrinu M. Bakunjinu. Oni koji traže da se Internacionala organizira *odozdo prema gore*, kao članovi Alijanse podvrgavaju se ponizno komandiranju koje im dolazi *odozgo prema dolje*.

Ne moramo ni govoriti da postojanje takvog tajnog društva usred Internacionale predstavlja očito kršenje našeg Općeg statuta. Naš Statut poznaje samo jednu vrstu članova Internacionale, jednakih prava i jednakih dužnosti; Alijansa ih dijeli na dvije kategorije, posvećene i profane, a posljednjima je namijenjeno da ih prvi vode pomoću organizacije o kojoj ne znaju ništa, čak niti to da postoji. Internacionala traži od svojih pristaša da za osnovu svog ponašanja priznaju istinu, pravdu, moral; Alijansa nameće svojim sljedbenicima kao prvi zadatak laž, pretvaranja, prijevaru, propisujući im da obične internacionaliste obmanjuju o postojanju tajne organizacije, o motivima i samom cilju njihovih riječi i djela. Program Internacionale utvrđen je njezinim Statutom i poznat je svima: program Alijanse nije nikad bi odobren i danas je još nepoznat.

Jezgro Alijanse je Jurska federacija; od nje dolaze upute koje prihvaćaju i smjesta ponavljaju druge sekcije i listovi u službi tajne organizacije. U Italiji, stanovit broj društava pod njezinim je vodstvom. Ta društva koja se zovu međunarodne sekcije nisu nikada zatražila prijem ni platila članske uloge, niti ispunila bilo koji od uvjeta koje propisuju naša Organizaciona pravila. U Belgiji ona ima nekoliko dosta utjecajnih agenata. U južnoj Francuskoj ima svoje dopisnike, od kojih neki tu funkciju povezuju sa službom sekretara policijskog komesarijata. Ali, Alijansa je najjače organizirana u Španjolskoj, gdje ima najveće ogranke. Uvukavši se neprimjetno i već u početku u redove Internacionale, gotovo je uvijek znala nametnuti svoje vodstvo uzastopnim federalnim vijećima i kongresima. Najodaniji internacionalisti u Španjolskoj bili su uvjereni da ta tajna organizacija postoji svuda u našem Udruženju i da je gotovo dužnost stupiti u nju. Tu iluziju srušila je Londonska konferencija, na kojoj se španjolski delegat,¹ i sam član Alijanse, mogao uvjeriti u suprotno, kao i laži i žestoki napadaji Bakunjinovih vjernika² koje je on odmah nahuškao protiv konferencije i

¹ Anselmo Lorenzo — ² u engleskom tekstu: njegovog vernog stada

Generalnog vijeća. Nakon prilično duge borbe u samoj Alijansi, iz nje su se povukli oni španjolski članovi kojima je više ležala na srcu Internacionala od Alijanse. Odmah su ih obasuli najgrubljim uvredama i klevetama oni koji su ostali vjerni tajnom društvu. Isključeni su u dva navrata iz lokalne madridske federacije, u očitoj suprotnosti s važećim Organizacionim pravilima. Kad su se htjeli konstituirati kao »Nova madridska federacija«,^[148] Španjolsko federalno vijeće nije im to odobrilo i vratilo im je članske uloge koje su mu poslali. Ovdje treba reći da od osam članova u ovom vijeću ima pet (Vicente Rossell, Peregrin Montoro, Severino Albarracin, Francisko Tomás i Franco Martínez) za koje znamo da su članovi Alijanse, a lako je moguće da ima i drugih. I tako lokalne španjolske sekcije i federacije, tako ponosne na svoju autonomiju, slijede poput stada ovaca, a da i ne slute, tajna naređenja koja dolaze iz Švicarske i koje Federalno vijeće mora slijepo izvršavati pod prijetnjom isključenja iz Alijanse.

Da bi osiguralo izbor članova Alijanse za delegate na Haški kongres, Španjolsko federalno vijeće poslalo je lokalnim federacijama i sekcijama jednu povjerljivu okružnicu s datumom od 7. jula, u kojoj traži od njih izvanredne novčane priloge za troškove delegata na kongresu, i nameće im, autoritarno, da izaberu delegate za čitavu Španjolsku, glasajući za liste, a Federalno vijeće prebrojiti će glasove. Takav način biranja morao je osigurati uspjeh Alijansinih delegata. Vijeće još najavljuje da će ispostaviti kolektivni imperativni mandat kojem se ti delegati moraju pokoravati. Čim smo saznali za taj plan kojim se želi poslati na kongres delegate Alijanse s novcem pristalica Internacionale i kad smo dobili dokaze za saučesništvo Španjolskog federalnog vijeća u spletkama tajnog društva, mi smo ga 24. jula pozvali:

- 1) da nam saopći listu svih članova Alijanse u Španjolskoj, s oznakom funkcija koje vrše u Internacionali;
- 2) da provede istragu o svojstvima i aktivnosti Alijanse u Španjolskoj, kao i o njenoj organizaciji i grananju izvan te zemlje;
- 3) da nam pošalje jedan primjerak povjerljive okružnice od 7. jula;
- 4) da nam objasni na koji način usklađuje sa svojim obavezama prema Internacionali činjenicu da se u njegovim redovima nalaze najmanje tri poznata člana Alijanse;

5) da jasno i bez okolišanja odgovori povratnom poštom.

Odgovor je morao biti u našim rukama najkasnije 1. augusta. Međutim, primili smo tek 5. augusta jedno pismo datirano iz Valensije 1. augusta (žig nečitljiv), kojim se odgađa odgovor pod izlikom da članovi Vijeća ne razumiju naše pismo, pisano francuski, i da im treba vremena da ga dadu prevesti. To isto Vijeće, u jednom pismu od 15. juna, molilo nas je da mu pošaljemo što više naših publikacija na francuskom jeziku, s kojim su oni (članovi Vijeća) donekle upoznati! Izlika je, dakle, lažna; želi se samo da gubimo dragocjeno vrijeme.

Prisiljeni smo dakle da svim članovima Udruženja, a naročito španjolskim pristalicama Internacionale, otkrijemo da je Španjolsko

federalno vijeće izdajničko prema *Međunarodnom udruženju radnika*. Umjesto da vjerno vrši mandat koji su mu povjerili španjolski internacionalisti, ono postaje organ jednog društva koje ne samo da je strano već je i neprijateljsko Internacionali. Umjesto da se pokorava Općem statutu i Organizacionim pravilima, te odlukama općih i španjolskih kongresa, ono sluša tajna naređenja koja dolaze od Bakunjinina. Samo postojanje jednog federalnog vijeća sastavljenog u većini od članova tajnog društva, stranog našem udruženju, predstavlja očitu povredu Općeg statuta.

Evo, građani, činjenica koje je važno da saznate prije izbora delegata za kongres. Prvi put u historiji borbe radničke klase susrećemo tajnu urotu skovanu u samoj toj klasi, urotu kojoj nije cilj da minira postojeći eksploatatorski sistem¹ već samo udruženje koje se protiv njega energično bori. To je urota koja je uperena protiv samog radničkog pokreta. Zato, svuda gdje je srećemo, vidimo je kako propovijeda glupu doktrinu o potpunom uzdržavanju od politike; i dok se obične profane internacionaliste progoni i zatvara u svim zemljama Evrope, dotle valjani članovi Alijanse uživaju sasvim izuzetan imunitet.

Građani, na vama je da izaberete. Sada nisu u pitanju ni autonomija sekcija, ni slobodna federacija grupa, ni organizacija odozdo prema gore, niti ikakva druga pretenciozna i zvučna formula; pitanje se danas svodi na ovo: hoćete li centralne organe sastavljene od ljudi koji priznaju samo vaš mandat ili ih hoćete sastavljene od ljudi koji su izabrani na prevaru, od ljudi koji prihvaćaju vaš mandat samo zato da vas vode kao stado ovaca prema tajnim uputima jedne misteriozne osobe u Švicarskoj?

Jedino otkrivanjem postojanja tog tajnog društva varalica može se uništiti njegova moć. Ni ljudi Alijanse nisu tako glupi da bi vjerovali da će se velika masa internacionalista svjesno podvrci organizaciji kao što je njihova, kad sazna za njezino postojanje. Ipak, nespojiva je veza varalica i onih koje oni žele prevariti, veza između Alijanse i Internacionale.

Treba, osim toga, napraviti jednom zauvijek kraj svim unutarnjim borbama koje uvijek iznova izaziva u našem udruženju prisutnost tog parazitskog tijela. Te borbe samo rasipaju snage koje treba da se bore protiv sadašnjeg buržoaskog sistema. Alijansa koja paralizira akciju Internacionale protiv neprijatelja radničke klase služi prekrasno buržoaziji i vladama.

Zato će Generalno vijeće zatražiti od Haškog kongresa isključivanje svih članova Alijanse iz Internacionale, kao i potrebna ovlaštenja da može spriječiti ponovnu pojavu takvih urota.

¹ u engleskom tekstu: kapitalistički režim

Karl Marx — Friedrich Engels

Španjolskim sekcijama Međunarodnog udruženja radnika^[149]

London, 8. avgusta 1872.

U povodu intriga koje su članovi tajnog društva Alijanse spleli protiv Međunarodnog udruženja radnika, Izvršni komitet^[150] Generalnog vijeća bio je zadužio F. Engelsa, sekretara za Španjolsku, da uputi Španjolskom federalnom vijeću, sa sjedištem u Valensiji, slijedeće pismo:

»Španjolskom federalnom vijeću,

Gradani! Mi imamo u ruci dokaze da u Internacionali, a posebno u Španjolskoj, postoji tajno društvo koje se zove *Alijansa socijalističke demokracije*^[2]. To društvo, čiji je centar u Švicarskoj, ima poseban zadatak da daje smjer našem velikom Udruženju prema svojim posebnim težnjama i da ga vodi ciljevima nepoznatim velikoj većini pristalica Internacionale. Znamo također, preko seviljskog lista „La Razon“^[151], da najmanje tri člana vašega Vijeća pripadaju Alijansi.

Kad se 1868. ovo društvo formiralo kao javno udruženje, Generalno vijeće je moralo odbiti njegov pristup Internacionali zbog zahtjeva o formiranju jednog drugog međunarodnog tijela koje bi djelovalo unutar i van *Međunarodnog udruženja radnika*, čime bi ono izgubilo svoj međunarodni karakter.

Kasniji ulazak u naše Udruženje bio je uvjetovan obećanjem da će se ograničiti na to da bude samo jedna sekcija Ženeve. (Vidi povjerljivi cirkular Generalnog vijeća *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, str. 7 i slijedeće.)

Ako su karakter i organizacija tog društva bili već u suprotnosti s duhom i slovom našeg Statuta dok je ono još bilo javno, njegovo tajno postojanje u krilu Internacionale, usprkos zadane riječi, pred-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 10 - 11.

stavlja pravu izdaju prema našem Udruženju. Internacionala poznaje samo jednu vrstu članova, s pravima i dužnostima jednakim za sve; Alijansa ih dijeli na dvije vrste; posvećene i neposvećene; ovim drugima je namijenjeno da ih prvi vode pomoću organizacije za čije postojanje niti ne znaju. Internacionala traži od svojih pristaša da za osnovu svog ponašanja uzmu: Istinu, Moral i Pravdu; Alijansa nameće svojim sljedbenicima kao prvu dužnost da kriju od neupućenih internacionalista postojanje tajne organizacije i da ih obmanjuju o motivima i ciljevima svojih riječi i djela. Generalno vijeće je već najavilo u svom povjerljivom cirkularu da će zatražiti od slijedećeg kongresa izvještaj o toj Alijansi, koja predstavlja pravu zavjeru protiv Internacionale. Poznate su mu također i mjere koje su ljudi iz Alijanse poduzeli da bi preuzeli Španjolsko federalno vijeće u interesu svoga društva, i odlučilo je učiniti kraj ovim tajnim manipulacijama.

U tom cilju, za memorandum koji mora podnijeti Haškom kongresu o Alijansi, Generalno vijeće traži od vas:

1. Popis svih članova Alijanse u Španiji s navedenim dužnostima koje obavljaju u Internacionali.

2. Jedan vaš izvještaj o karakteru i djelovanju Alijanse, kao i o njezinoj organizaciji i razgranatosti izvan Španije.

3. Jedan primjerak vašeg povjerljivog cirkulara od 7. jula.

4. Objašnjenje o načinu kako možete uskladiti vaše obaveze prema Internacionali ako u vašem Vijeću postoje, koliko je poznato, barem tri člana Alijanse.

Ako ne primimo *kategoričan i zadovoljavajući odgovor povratnom poštom*, Generalno vijeće će smatrati potrebnim da vas u Španjolskoj javno optuži zbog toga što ste kršili duh i sadržaj Općeg statuta i što ste počinili izdajstvo prema Internacionali u interesu jednog tajnog društva, koje joj je ne samo strano nego i neprijateljsko.

Bratski pozdrav!

U ime Generalnog vijeća,
sekretar za Španiju,

Friedrich Engels

33, Rathbone Place, W.
London, 24. srpnja 1872.«

Odgovor Španjolskog federalnog vijeća, datiran u Valensiji, 1. kolovoza, a primljen u Londonu 5. kolovoza, što se tiče zahtjeva Generalnog vijeća, glasi:

«Drugovi, primili smo vaše posljednje pismo, ali kako je pisano francuski, a naš je redoviti prevodilac odsutan iz Valensije, otežano nam je razumijevanje njegova sadržaja. Da bismo vam mogli odgovoriti na to pismo, obratili smo se drugom drugu da nam ga što brže prevede.»

Izvršni komitet Generalnog vijeća, na sjednici od 8. avgusta 1872, zaključio je, bez obzira na to što očekuje traženi izvještaj od Španjol-

skog federalnog vijeća, da objavi prethodno pismo s ciljem da dobije od svih španjolskih federacija i sekcija jedan opći izvještaj o postojanju, djelima i cilju tajnog društva nazvanog Alijansa.

Izvršni komitet Generalnog vijeća :

Leo Frankel, dopisni sekretar za Austro-Ugarsku; *J. P. Donell*, za Irsku; *F. Engels*, za Španiju i Italiju; *A Serrailier*, za Francusku; *Le Moussu*, za Ameriku; *Hermann Jung*, za Švicarsku; *Karl Marx*, za Njemačku i Rusiju.

Predsjednik sjednice, *Walery Wróblewski*, sekretar za Poljsku.
Sekretar sjednice, *F. Cournet*, sekretar za Holandiju.

Naslov originala:

*A las secciones españolas
de la Asociación Internacional
de los Trabajadores*

Objavljeno u listu »La Emancipación«,
br. 62 od 17. avgusta 1872.

Prevod sa španjolskog

Friedrich Engels

Generalno vijeće Novoj madridskoj federaciji

Izvršni komitet, zadužen od Generalnog vijeća da privremeno rješava sve organizacione poslove Udruženja, pošto je razmotrio pismo Nove madridske federacije od 5. kolovoza, u kojem ona traži da bude priznata od Generalnog vijeća;

odluku Španjolskog federalnog zemaljskog vijeća od 16. jula, kojom odbija pristup dotične Federacije;

a s obzirom da bi o ovom pitanju, što se tiče forme, bilo besmisleno prihvatiti stav Federalnog zemaljskog vijeća, sastavljenog u većini od članova jednog tajnog društva neprijateljski raspoloženog prema Internacionali i koje će Generalno vijeće optužiti pred kongresom;

s obzirom da su, u suštini, osnivači Nove madridske federacije oni isti ljudi, koji su prvi u Španjolskoj imali hrabrosti da istupe iz tog tajnog društva, nazvanog *Alijansa socijalističke demokracije*,^[2] i da otkriju i osujete njegove makinacije;

sa tih razloga,

Izvršni komitet, u ime Generalnog vijeća, odlučio je priznati Novu madridsku federaciju i uspostaviti s njom direktne i redovite veze.

London, 15. avgusta 1872.

U ime Izvršnog komiteta,
sekretar za Španjolsku
Friedrich Engels

Naslov originala: *Consejo General a la Nueva Federación Madrileña*

Objavljeno u listu »La Emancipación«,
br. 63 od 24. avgusta 1872.

Prevod sa španjolskog

Friedrich Engels

[Adresa Generalnog vijeća talijanskim sekcijama
Međunarodnog udruženja radnika za
konferenciju u Riminiju^[152]]

33, Rathbone Place
London, 23. augusta 1872.

Primili smo rezoluciju datiranu: Rimini, 6. augusta, s konferencije neke tobožnje talijanske federacije Međunarodnog udruženja radnika^[153] koja je razbila svaku solidarnost sa Generalnim vijećem u Londonu, sazvavši *samovoljno*¹ antiautoritarni kongres u Nešatelu u Švicarskoj i pozvala sve sekcije u kojima vlada isti duh da svoje delegate pošalju tamo umjesto u Hag, gdje se održava regularni kongres Internacionale.

Treba konstatirati da od 21 sekcije, čiji su delegati potpisali tu rezoluciju, *samo jedna* (Napulj) pripada Internacionali. Niti jedna od preostalih 20 sekcija nije nikada ispunila niti jedan od uvjeta predviđenih našim Općim statutom i Organizacionim pravilima za prijem novih sekcija. Ne postoji, dakle, nikakva talijanska federacija² Udruženja radnika. Oni koji tvrde da je organiziraju, organiziraju jednu Internacionalu za sebe, izvan Velikog udruženja radnika.

Haški kongres je nadležan da donese odluku o ovakvim uzurpacijama.

U ime i po nalogu Generalnog vijeća
Sekretar za Italiju
Federico Engels

Objavljeno u listu »Il Popolino«,
br. 20 od 29. septembra 1872.

Prevod s talijanskog

¹ U rukopisu ovdje stoji riječ: takozvani — ² u rukopisu ovdje stoji riječ: Međunarodnog

Haški kongres Međunarodnog
udruženja radnika

2-7 septembra 1872^[154]

Karl Marx

Zvanični izveštaj Londonskog Generalnog veća pročitano na otvorenoj sednici Međunarodnog kongresa u Hagu^[155]

Radnici!¹

Od našeg poslednjeg kongresa u Bazelu, dva velika rata izmenila su izgled Evrope — nemačko-francuski rat i građanski rat u Francuskoj; prethodio im je treći rat, koji ih je pratio, a nastavio se i posle njih — rat protiv Međunarodnog udruženja radnika.

Pariski članovi² Internacionale rekli su otvoreno i izričito francuskom narodu: glasati za plebiscit znači glasati za despotizam u Francuskoj i za rat izvan nje.^[156] Uhapsili su ih na dan uoči plebiscita,^[157] 29. aprila 1870, pod izgovorom da su tobože učestvovali u zaveri za ubistvo Louis-a Napoleona. Istovremeno su uhapšeni i članovi Internacionale u Lionu, Ruanu, Marseju, Brestu i u drugim gradovima. U izjavi Generalnog veća, 3. maja 1870, rečeno je:

»Poslednja zavera zauzela je dostojno mesto uz grotesknu uspomenu na dve prethodne; buka i nasilne mere francuske vlade ne mogu da imaju drugu svrhu nego da pripreme plebiscit.«³

Bili smo u pravu. Iz dokumenata koja su posle pada decembarske vlade objavili njeni sledbenici vidimo da je poslednju zaveru organizovala bonapartistička policija.^[158] U poverljivom raspisu, koji je Olivier uputio svojim agentima, nekoliko dana pre plebiscita, on otvoreno kaže:

»Moraju se uhapsiti vode Internacionale, jer se plebiscit neće moći sprovesti na zadovoljavajući način.«

Posle završetka komedije s plebiscitom, sudije Louis-a Bonaparte osudile su, razume se, članove Pariskog federalnog veća, ali

---

¹ U listu «La Liberté» i «The International Herald»: građani — ² u listu «La Liberté» i nekim drugim listovima ova rečenica počinje rečima: U trenutku kada je caristička Francuska pokušavala da sebe usreći novim plebiscitom, članovi partije — ³ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 348.

samo zbog njihove pripadnosti Internacionali, a ne zbog toga što su u bilo kom vidu učestvovali u tobožnjoj zaveri.^[159] Bonapartistička vlada je, dakle, smatrala za potrebno da preduzme pohod protiv francuske sekcije Međunarodnog udruženja radnika pre nego što se Francuska upusti u najkobniji rat u kome je ikad učestvovala. Ne treba zaboraviti da je francuska radnička klasa ustala kao jedan čovek da odbaci plebiscit. Ne treba zaboraviti ni to da su berze, vlade, vladajuće klase i štampa cele Evrope slavile plebiscit kao blistavu pobedu Francuskog Carstva nad francuskom radničkom klasom (Adresa Generalnog veća o ratu, 23. jula 1870¹).

Nekoliko nedelja posle plebiscita, kada je bonapartistička štampa počela da raspiruje ratno raspoloženje francuskog naroda, pariski članovi Internacionale nisu se zbnili zbog proganjanja vlade, već su izdali 12. jula proglas *Radnicima svih nacija* u kome su osudili nameravani rat kao zločinačko bezumlje, a svojoj braći u Nemačkoj rekli su:

«rascep među nama imao bi za posledicu samo pobedu despotizma s obe strane Rajne. Mi, članovi Internacionale», rečeno je, «ne priznajemo nikakve državne granice».^[160]

Proglas je naišao na oduševljeni odziv u Nemačkoj, tako da je Generalno veće, u svom manifestu 23. jula 1870. opravdano moglo da izjavi:

«U trenutku kada zvanična Francuska i zvanična Nemačka srljaju u bratoubilački rat, radnici Francuske i Nemačke šalju jedni drugima mirovne poruke. Ova velika činjenica, koja je bez primera u prošlosti, dokazuje da se, nasuprot starom društvu socijalne bede i političkog bezumlja, rada novo društvo koje prema inostranstvu neće voditi drugu politiku izuzev politike mira, dok će u zemlji jedina politika biti rad. Članovi Internacionale su pioniri ovog novog društva.»²

Do proglašenja republike članovi Federalnog veća ostali su u tamnici. Pored toga, narodu se svakodnevno govorilo da su ostali članovi udruženja pruski špijuni.

Kada se kapitulacijom kod Sedana Drugo carstvo završilo, isto kao što je i počelo, paradijom, nemačko-francuski rat ušao je u drugu fazu. Pretvorio se u rat protiv francuskog naroda. Posle svih svečanih izjava da se prihvatila oružja s jedinim ciljem da se odbrani od inostrane agresije, Pruska odbacuje masku i proklamuje osvajački rat. Od tog trenutka smatra da je prinudena da se bori ne samo protiv republike u Francuskoj već istovremeno i protiv Internacionale u Nemačkoj. Tok ove borbe možemo ovde samo letimično izložiti.

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 3 - 4. — ² Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 6.

Odmah posle objavljivanja rata najveći deo teritorije Severnonemačkog saveza: Hanover, Oldenburg, Bremen, Hamburg, Braunšvajg, Šlezvig-Holštajn, Meklenburg, Pomeranija i provincija Pruska, stavljen je u opsadno stanje i predat na blagotvornu upravu generalu Vogelju von Falckensteinu. Opsadno stanje, najavljeno kao odbrambena mera od preteće inostrane invazije, odmah se pretvorilo u rat protiv nemačkih članova Internacionale.

Dan posle proglašenja republike u Parizu, objavio je Centralni komitet nemačke Socijaldemokratske radničke partije Braunšvajga, koja je bila ogranak Internacionale, u okviru granica koje su bile nametnute zemaljskim zakonom, svoj manifest od 5. septembra. U njemu je upućen poziv radnicima da se svim silama suprotstave cepanju Francuske, da se založe za mir pravedan prema Francuskoj i za priznanje Francuske Republike.^[161] U manifestu je objašnjeno da je aneksija Elzas-Lotaringije zločin čiji će rezultat biti pretvaranje cele Nemačke u prusku kasarnu i uzdizanje rata u evropsku instituciju. Devetog septembra Vogel von Falckenstein dao je da se pohapse članovi komiteta u Braunšvajgu i da se u lancima odvedu u Lecen, prusko utvrđenje na ruskoj granici, udaljeno 130 nemačkih milja, gde je sramno postupanje prema njima bilo u oštroj suprotnosti prema raskošnom dočeku carskog gosta na Wilhelmovom dvoru.^[162] Uprkos hapšenjima, proterivanju radnika iz jednog nemačkog grada u drugi, zabrani radničke štampe, vojnoj surovosti i svakojakim policijskim zlostavljanjima, avangarda nemačke radničke klase nije ustuknula, već je delovala u duhu manifesta iz Braunšvajga. Ukazom od 21. septembra Vogel von Falckenstein zabranio je sve skupove Socijaldemokratske partije. Ova zabrana je ukinuta 5. oktobra drugim ukazom, u kome je on svojim policijskim špijunima lukavo naredio da mu lično dostavljaju svakog pojedinca koji javno daje podršku Francuskoj u njenom otporu protiv mirovnih uslova koje joj je nametnula Nemačka, da bi ih učinio bezopasnim dok traje rat.

Prepustivši Moltkeu ratne brige izvan granica, pruski kralj je izvršio novi preokret u unutrašnjem ratu. Sedamnaestog oktobra on je iz Versaja poslao vladinu naredbu u Hanover da Vogel von Falckenstein pošalje svoje zatvorenike iz Lecena na raspolaganje sreskom sudu u Braunšvajgu, koji bi sa svoje strane trebalo da nađe pravnu osnovu za njihovo utamničenje, ili da ih vrati natrag pod sigurno obezbeđenje strašnog generala.

Mere generala Vogela von Falckensteina postale su, razume se, uzor za celu Nemačku, u isto vreme kad je Bismarck jednim diplomatskim cirkularom istupio pred celu Evropu kao žestoki pobornik prava na slobodno izražavanje mišljenja i prava slobode zbora za Partiju mira u Francuskoj. Upravo u to isto vreme kad je on zahtevao slobodu izbora narodne skupštine u Francuskoj, dao je da se u Nemačkoj uhapse Bebel i Liebknecht; to je bila odmazda za to što su kao predstavnici Internacionale istupali protiv njega u severnonemač-

kom Rajhstagu, pa bi tako na predstojećim novim izborima sprečio njihov ponovni izbor.^[163]

Njegov gospodar i učitelj, Wilhelm Osvajač, podržavao ga je i iz Versaja poslao novo naređenje vlade da se produži opsadno stanje, što znači ukidanje građanskih prava za vreme čitavog izbornog perioda. U stvari, opsadno stanje u Nemačkoj ostalo je na snazi još dva meseca posle zaključenja mira sa Francuskom. Upornost s kojom se on držao opsadnog stanja u zemlji i njegovo ponovno lično mešanje u stvar njegovih sopstvenih nemačkih zatvorenika svedoče o strahu koji je on, usred zveckanja pobedonosnog oružja i fanatičnog klicanja u znak odobravanja cele nemačke buržoazije, imao pred rastućom partijom proletarijata. To je bio nevoljni danak koji je materijalno nasilje plaćalo moralnoj snazi.

Ako je rat protiv Internacionale do sada bio lokalizovan, prvo u Francuskoj od plebiscita do pada carstva, a zatim u Nemačkoj za čitavo vreme otpora Republike protiv Pruske, posle ustanka i posle pada Pariske komune on je postao opšti.

Šestog juna 1871. izdao je Jules Favre cirkular stranim silama, u kome se zahtevalo izručenje članova Komune¹ kao običnih zločinaca i pozivalo na krstaški rat protiv Internacionale kao neprijatelja porodice, vere, poretka i svojine — što je sve bilo tako prikladno sjedinjeno u njegovoj sopstvenoj ličnosti.^[164] Austrija i Mađarska su se odmah odazvale pozivu. Trinaestog juna izvršena je racija na navodne vođe budimpeštanskog radničkog udruženja^[165]: njihovi dokumenti su zaplenjeni, a oni uhapšeni i predati sudu zbog veleizdaje. Razni delegati Bečke sekcije Internacionale, koji su upravo u to vreme bili u poseti Budimpešti, odvedeni su u Beč da bi se tamo protiv njih preduzele dalje mere. Beust je zahtevao, i naknadno dobio, od svog državnog saveta još 3 000 000 guldena

»za troškove političkih informacija, koje su«, kako se on žali, »postale neophodnije nego ikad ranije zbog opasnog širenja Internacionale u celoj Evropi«.

Od tog vremena počelo je u Austro-Ugarskoj doba prave strahovlade za radničku klasu. Čak i u poslednjoj, samrtnoj agoniji, austrijska vlada se, mada još bojažljivo, čvrsto hvatala za svoju staru privilegiju da izigrava Don Kihota evropske reakcije.

Nekoliko nedelja posle cirkulara Jules-a Favre-a, Dufaure je podneo svojoj junkerskoj skupštini jedan predlog koji je sada dobio silu zakona² i po kome je zločin i sama pripadnost Međunarodnom udruženju radnika, ili čak usvajanje njegovih načela.

Kao svedok o Dufaure-ovom zakonskom predlogu razmetao se Thiers pred junkerskom komisijom da je taj zakon plod njegove oš-

¹ u listu «La Liberté» i «The International Herald»: izbeglica Komune —

² u listovima «La Liberté» i «The International Herald»: zakon koji je sada na snazi

troumnosti. On je prvi otkrio pouzdanu panaceju da se prema Internacionali mora postupati na isti način kao što je španska inkvizicija postupala prema jereticima. Ali ni u tom pogledu on ne može da polaže pravo na originalnost. Mnogo pre nego što je on nimenovan za spasi- telja društva, pravna teorija koju je vladajuća klasa primenjivala prema članovima Internacionale bila je formulisana pred bečkim sudovima. Dvadeset šestog jula 1870. najistaknutiji predstavnici austrijske Rad- ničke partije bili su osuđeni zbog veleizdaje na više godina teškog zatvora s jednim danom posta mesečno.

Osuđeni su sa sledećim obrazloženjem:

«Sami zatvorenici priznaju da su usvojili program Nemačkog radničkog kon- gresa u Ajzenahu (1869) i radili u njegovom duhu. Ovaj program uklapa se u prog- ram Internacionale. Internacionala teži da oslobodi radničku klasu od vladavine posedničke klase i političke zavisnosti. Takvo oslobođenje nespojivo je s posto- jećim uređenjem austrijske države. Prema tome, ko usvaja i širi osnovna načela programa Internacionale, priprema obaranje austrijske vlade, a samim tim je kriv za veleizdaju».

Dvadeset sedmog novembra¹ izrečena je presuda članovima braunšvajškog odbora. Izrečene su im kazne zatvora u različitom trajanju. U obrazloženju se sud izričito pozivao na obrazloženje bečke presude kao na presedan.

U Budimpešti su optuženi članovi Radničkog saveza 22. aprila 1872. izvedeni pred sud pošto su prethodno gotovo godinu dana pre- ma njima postupali na sličan način kao što je britanska vlada postupala prema fenijancima.⁽¹⁶⁶⁾ Državni tužilac je zahtevao da se prema njima primeni pravna teorija formulisana u Beču. Ipak ih je sud oslobodio.

U Lajpcigu su 27. maja 1872. Bebel i Liebknecht osuđeni na po dve godine zatočeništva u tvrđavi zbog pripremanja veleizdaje.

Obrazloženje je bilo isto kao i prilikom bečke presude. U ovom slučaju razlika je bila samo u tome što je pravna teorija bečkih sudija sankcionisana presudom saksonskog porotnog suda.

U Kopenhagenu su 8. maja ove godine uhapšena tri člana Cen- tralnog komiteta, Brix, Pio i Geleff, zato što su objavili svoju čvrstu odluku da pod vedrim nebom održe zbor. Posle hapšenja saopšteno im je da su socijalističke ideje već same po sebi u suprotnosti s po- stojanjem danske države i da je zbog toga samo širenje tih ideja zločin protiv danskog ustava. I u ovom slučaju primenjena je pravna teorija bečkog suda. Optuženi se još nalaze u istražnom zatvoru.

Belgijska vlada poznata po svom blagonaklonom odgovoru na zahtev o izručenju Jules-a Favre-a, koji je dobro primljen, požurila je da preko Malou-a podnese skupštini jedan zakonski predlog koji je bio licemerna kopija Dufaure-ovog zakona.

¹ 1872.

Njegova svetost papa Pije IX rekao je u svom govoru deputaciji švajcarskih katolika:

«Vaša republikanska vlada smatra da je obavezna da podnese tešku žrtvu za ono što se naziva sloboda. Ona daje pravo azila izvesnom broju ljudi najgoreg kova, ona podnosi sektu Internacionale koja bi želela da prema celoj Evropi postupi na isti način kao što je postupila prema Parizu. Ove gospode iz Internacionale, koja uopšte nisu gospoda, treba se plašiti, pošto rade u interesu večitog neprijatelja boga i ljudi. Kakva je dobit od toga što im se pruža zaštita! Za njih se treba moliti.»

Prvo ih obesite, a zatim se molite za njih!

Uz Bismarckovu, Beustovu i Stieberovu podršku, sastali su se austrijski i nemački car početkom septembra 1871. u Salcburgu da bi osnovali Svetu alijansu — kako je rečeno — protiv Međunarodnog udruženja radnika.

«Takva evropska alijansa», izjavio je Bismarckov privatni savetodavac listu «Norddeutsche Allgemeine Zeitung»⁽¹⁶⁷⁾, «jedina je mogućnost da se spasi država, crkva, moral, jednom rečju sve na čemu se temelje države».

Razume se, Bismarckov pravi cilj je bio da sebi obezbedi saveznike za predstojeći rat s Rusijom i da Internacionalu izaziva u Austriji, kao što se izaziva bik crvenom maramom.

Lanza je zabranio Internacionalu u Italiji jednim običnim dekretom. Sagasta je objavio da je ona van zakona u Španiji⁽¹⁶⁸⁾, verovatno u nadi da će na taj način uspostaviti bolje odnose s engleskim novčanim tržištem.

Ruska vlada, prinuđena da posle oslobođenja kmetova prihvata opasne mere, još i danas čini bojažljive ustupke narodnom pritisku¹ da bi ih već sledećeg dana ponovo povukla, našla je u opštoj hajci protiv Internacionale izgovor za zaoštavanje reakcije u sopstvenoj zemlji. Ona se nadala da će se u inostranstvu dokopati tajni Udruženja. U stvari, uspelo joj je da pronađe nekog švajcarskog advokata koji je u prisustvu jednog ruskog špijuna izvršio kućni pretres u stanu Utina⁽¹⁶⁹⁾, ruskog člana Internacionale i ranijeg urednika ženevskog lista «L' Egalité», organa naše Švajcarske romanske federacije. Samo je agitacija švajcarskih članova Internacionale sprečila republikansku vladu Švajcarske da preda Thiers-u izbeglice Komune.

Najzad je vlada gospodina Gladstone-a, pošto nije bila u stanju da u tom duhu radi u Velikoj Britaniji, dokazala bar svoju dobronamernost vršeći policijski teror i Irskoj protiv naših sekcija u formiranju i izdavanjem naredbe svojim predstavnicima izvan zemlje da prikupljaju obaveštenja o Internacionali.

Ali sve represivne mere koje je bio u stanju da izmudruje sjeđinjani um evropskih vlada gube se pred klevetničkim ratom koji je

¹ u listu «Egalité»: narodnom mnenju

pokrenula snaga laži civilizovanog sveta. Apokrifne priče i tajne Internacionale, bestidno falsifikovanje javnih dokumenata i privatnih pisama, senzacionalni telegrami itd., sve se to brzo smenjivalo jedno za drugim; svi izvori kleveta koji su stajali na raspolaganju buržoaskoj štampi smesta su pokrenuli i izručili bujicu podlosti koja je trebalo da udavi mrskog neprijatelja. Ovaj klevetnički rat je bez primera u istoriji po tome što je pozornica na kojoj se vodio bila doista internacionalna, i po jednodušnosti s kojom su u njemu učestvovali predstavnici različitih vladajućih klasa. Posle velikog požara u Čikagu telegrafski je obavešten ceo svet da je taj požar pakleno delo Internacionale i pravo je čudo što njenom demonskom dejstvu nije pripisan orkan koji je opustošio Zapadnu Indiju.

U svojim ranijim godišnjim javnim izveštajima Generalno veće je obično davalo pregled uspeha koje je Udruženje postiglo posle poslednjeg kongresa. Vi, radnici,¹ shvatićete razloge kojim se rukovodimo da ovog maja drukčije postupimo. Uz to će možda izveštaji delegata iz različitih zemalja — a oni najbolje znaju dokle mogu da idu u svojim izveštajima — nadoknaditi ovaj nedostatak. Mi se ograničavamo na obaveštenje da je od Bazelskog kongresa, a naročito posle Londonske konferencije septembra 1871, Internacionala uhvatila korena među Ircima u Engleskoj, i u samoj Irskoj, u Holandiji, Danskoj i Portugaliji, da se u Sjedinjenim Američkim Državama čvrsto organizovala i da postoje ogranci u Buenos Ajresu, Australiji i Novom Zelandu.

Razlika između radničke klase bez Internacionale i radničke klase sa Međunarodnim udruženjem najočevidnija je ako se osvrnemo na 1848. Bilo je potrebno da protekne dugi niz godina da bi sami radnici shvatili da je junski ustanak 1848.^[123] delo njihovih prvoboraca. Pariska komuna smesta je pozdravljena klicanjem proletarijata svih zemalja.

Vi, delegati radničke klase, okupite se da biste učvrstili ubojitu organizaciju saveza čiji je cilj oslobodenje rada i prestanak nacionalnih borbi. Skoro u tom istom trenutku okupljaju se krunisani velikodostojnici starog sveta u Berlinu da bi skovali nove lance i smislili nove ratove.^[170]

Neka živi Međunarodno udruženje radnika!

Naslov originala:

*Offizieller Bericht des Londoner Generalrats,
verlesen in öffentlicher Sitzung
des Internationalen Kongresses zu Haag*

Napisano krajem avgusta 1872.

Prevedeno sa teksta objavljenog u listu

«Der Volksstaat»,

br. 75 od 18. septembra 1872.

¹ u listovima «La Liberté» i «The International Herald»: građani

Friedrich Engels

Izveštaj o Alijansi socijalističke demokracije podniet Haškom kongresu u ime Generalnog vijeća^[171]

Alijansu socijalističke demokracije osnovao je M. Bakunjin potkraj 1868. godine. To je bilo internacionalno društvo koje je htjelo djelovati izvan i unutar Međunarodnog udruženja radnika. Iako je bilo sastavljeno od članova tog Udruženja koji su zahtijevali pravo da prisustvuju svim međunarodnim sastancima, htjelo je ipak sačuvati pravo na svoje lokalne grupe, svoje nacionalne federacije, svoje odvojene kongrese pored kongresa Internacionale. Alijansa je već od početka htjela obrazovati neku vrst aristokracije usred našeg Udruženja, elitu s vlastitim programom i posebnim privilegijama.

Prepiska koja se tada vodila između Centralnog komiteta Alijanse i našeg Generalnog vijeća preštampana je u okružnici *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, strana 7 - 9, dokazni spisi br. 1. Generalno vijeće odbilo je da primi Alijansu dok god bude imala svoje posebno internacionalno obilježje; obećalo je da će je primiti samo ako raspusti svoju posebnu internacionalnu organizaciju, ako se njezine sekcije pretvore u obične sekcije našeg Udruženja, i ako Generalno vijeće bude obaviješteno o mjestu i brojčanoj snazi svake nove sekcije.

Evo što je, 22. juna 1869, na te zahtjeve odgovorio Centralni komitet Alijanse, koji se otada u svojim odnosima s Generalnim vijećem naziva »Sekcija Alijanse socijalističke demokracije u Ženevi«:

«U skladu s onim što je bilo dogovoreno između vašeg Vijeća i Centralnog komiteta Alijanse socijalističke demokracije, mi smo različitim grupama Alijanse postavili pitanje o raspuštanju Alijanse kao organizacije različite od Međunarodnog udruženja radnika . . . Drago nam je što vam možemo javiti da se velika većina grupa složila s mišljenjem Centralnog komiteta o raspuštanju internacionalne Alijanse socijalističke demokracije. Danas je proglašeno to raspuštanje. Saopćavajući tu odluku raznim grupama Alijanse, pozvali smo ih da se, po ugledu na nas, konstituiraju u sekcije Međunarodnog udruženja radnika i da traže priznanje od vas ili od Federalnog vijeća tog Udruženja u svojim zemljama. Kao potvrdu pismu koje ste uputili bivšem Centralnom komitetu Alijanse šaljemo vam Statut naše

sekcije i molimo vas da je službeno priznate kao ogranak Međunarodnog udruženja radnika . . . » (potpisao) privremeni sekretar Ch. Perron (Dokazni spis br. 2).

Taj primjerak Statuta Alijanse nalazi se u Dokaznim spisima br. 3.

Ženevska sekcija bila je jedina koja je zatražila prijem. Nije više bilo govora o drugim tobožnjim sekcijama Alijanse. Međutim, i pored stalnih spleta alijansista koji su htjeli nametnuti svoj posebni program čitavoj Internacionali i osigurati za sebe vodstvo našeg Udruženja, morali smo vjerovati da je Alijansa održala riječ i da se raspustila. Ali nakon toga je Generalno vijeće dobilo dosta točne obavijesti iz kojih je moralo zaključiti da se Alijansa nije nikad raspustila; da je postojala usprkos svečano zadanoj riječi i da postoji još uvijek kao tajno društvo i da se koristi tom tajnom organizacijom težeći i dalje svom prvotnom cilju za dominacijom. Njeno postojanje najjače se očitovalo u Španjolskoj uslijed razdora u samoj Alijansi, o čemu ćemo kasnije podrobnije govoriti. Zasad je dovoljno reći da je njezino postojanje prva otkrila okružnica članova bivšeg Federalnog vijeća i istovremeno članova Centralnog komiteta Alijanse u Španjolskoj (vidi »La Emancipación«, br. 61, strana 3, 2. stupac, Dokazni spis br. 4).^[172] Ta okružnica nosi datum 2. juna 1872.^[173] U njoj se javlja svim sekcijama Alijanse u Španjolskoj da su se potpisnici raspustili kao sekcija Alijanse, te pozivaju i drugi da slijede njihov primjer. Objavljena je u listu »La Emancipación« (br. 59, Dokazni spis br. 5). To objavljivanje prisililo je Alijansin list, »La Federación«^[174] u Barseloni (br. 155, 4. augusta 1872) da objavi Statut Alijanse (Dokazni spis br. 6). Time je postojanje tog društva potpuno dokazano.

Uspoređujući Statut tajnog društva sa Statutom koji je Generalnom vijeću podastrijela Alijansa u Ženevi, nalazimo prvo da je program na čelu prvog istovetan s programom na čelu drugog. Ima samo nekoliko redakcijskih izmjena, tako da je u tajnom statutu Bakunjinov posebni program izražen još jasnije. Evo točne slike:

Čl. 1.	ženevskog doslovno je isti kao čl.5. tajnog
” 2.	” uglavnom je isti ” ” 1. ”
” 3.	” doslovno je isti ” ” 2. ”
” 4. i 5.	” uglavnom su isti ” ” 3. ”
” 5.	” ” je isti ” ” 4. ”

I sam tajni statut zasniva se na ženevskom. Tako 4. član tajnog odgovara doslovno 3. članu ženevskog; 8. i 9. član ženevskog nalaze se skraćeni u 10. članu tajnog, kao i čl. 15 - 20. ženevskog u 3. članu tajnog. Suprotno sadašnjoj praksi alijansista, 7. član ženevskog propovijeda »čvrstu organizaciju Internacionale i obavezuje sve članove Alijanse da podrže . . . odluke njezinih kongresa i *ovlašti Generalnog vijeća*«. Taj član ne nalazi se u tajnom statutu, ali dokaz da se tamo u početku nalazio pruža činjenica što se opet nalazi gotovo doslovno u

pravilniku Madridske sección de oficios varios,¹ čl. 15 (Dokazni spis br. 7), gdje se nalazi i program Alijanse.

Očito je dakle da nemamo posla s dva različita društva već s jednim istim društvom. Dok ženevski Centralni komitet uvjerava Generalno vijeće o raspuštanju Alijanse i na temelju te izjave ulazi kao sekcija u Internacionalu, vođe tog Centralnog komiteta, s M. Bakunjinom na čelu, pojačali su organizaciju te iste Alijanse pretvarajući je u tajno društvo i zadržavajući internacionalno obilježje koje su obećali napustiti. Povjerenje Generalnog vijeća i čitave Internacionale kojoj je predočena prepiska nedostojno je izigrano. Nakon što su ti ljudi već u početku nastupili s takvom laži, nemaju više razloga da se ustručavaju u svojim makinacijama da ovladaju Internacionalom ili da je, u slučaju neuspjeha dezorganiziraju.

Evo sada glavnih točaka tajnog statuta:

*1) Alijansa socijalističke demokracije *sastojat će se od članova Međunarodnog udruženja radnika i imat će za cilj propagiranje i razvoj načela njegovog programa i proučavanje svih sredstava koja mogu ubrzati direktno i neposredno oslobođenje radničke klase.*

2) Da bi se postigli najbolji mogući rezultati i da se ne bi kompromitirao razvoj društvene organizacije, Alijansa će biti u *najvećoj mjeri tajna.*

4) Nitko neće biti primljen za člana ako prethodno ne prihvati potpuno i iskreno načela programa itd.

5) Alijansa će, koliko god je moguće, *utjecati u lokalnoj radničkoj federaciji* da ona ne pođe reakcionarnim ili proturevolucionarnim putem.

9) Većina udruženih *može iz Alijanse isključiti bez obrazloženja svakog njezinog člana.*

Alijansa je dakle tajno društvo stvoreno unutar same Internacionale, s posebnim programom koji se nimalo ne poklapa s programom Internacionale, i kojemu je cilj propagiranje tog programa, smatrajući jedino njega revolucionarnim. Ona daje zadatak svojim članovima da tako djeluju u svojoj lokalnoj internacionalnoj federaciji da ona ne pođe reakcionarnim ili proturevolucionarnim putem, to jest da se nimalo ne udalji od programa Alijanse. Jasno je da Alijansa ima za cilj da pomoću svoje tajne organizacije nametne svoj sektaški program čitavoj Internacionali. Nada se da će to najbolje postići ako se dočepa lokalnih i federalnih vijeća i Generalnog vijeća izborom članova Alijanse u ta vijeća, koristeći se snagom koju daje tajna organizacija. Vidjet ćemo kasnije da je Alijansa upravo to uradila tamo gdje je vjerovala da ima izgleda.

Jasno je da nitko ne može zamjerati alijansistima što propagiraju svoj program. Internacionala se sastoji od socijalista najrazličitijih boja. Njen program dovoljno je širok da ih može sve obuhvatiti; baku-

¹ Sekcija raznih zanimanja

njinska sekta bila je primljena pod istim uvjetima kao i ostali. Njoj se samo predbacuje da je pogazila te uvjete.

Što se tiče tajnosti Alijanse, to je već druga stvar. Internacionala zna da su u mnogim zemljama, u Poljskoj, u Francuskoj, u Irskoj, tajna društva pravedno sredstvo obrane od vladinog terorizma. Ali ona je na Londonskoj konferenciji izjavila da želi ostati daleko od tih društava i da ih prema tome neće priznati kao sekcije. A što je najvažnije, mi se ovdje nalazimo pred tajnim društvom koje nije stvoreno da se bori protiv vlade već protiv same Internacionale.

Organizacija takvog društva očito je kršenje ne samo preuzete obaveze prema Internacionali već i slova i duha našeg Općeg statuta. Naš Statut poznaje samo jednu vrstu članova Internacionale, s jednakim pravima i dužnostima; Alijansa ih dijeli na dvije kaste, posvećene i profane, aristokrate i plebejce, a ovima je namijenjeno da ih prvi vode pomoću organizacije za koju ni ne znaju da postoji. Internacionala traži od svojih pristaša kao osnovu ponašanja Istinu, Pravdu i Moral; Alijansa nameće svojim sljedbenicima kao prvi zadatak laž, dvoličnost i prijevaru, propisujući im da varaju profane internacionalce o postojanju tajne organizacije, o motivima i ciljevima njihovih riječi i djela. Osnivači Alijanse znali su vrlo dobro da se velika masa profanih internacionalaca ne bi nikad svjesno podvrgla organizaciji kao što je njihova, čim bi saznala za njeno postojanje. Zato su je i učinili »vrlo tajnom«. Jer treba odmah primijetiti da tajnost te Alijanse nema svrhu da prevari budnost vlada, inače se ne bi započelo s njezinim osnivanjem kao javnog društva; ta je tajnost¹ imala svrhu da prevari profanu Internacionalu kao što dokazuje nedostojna prevara kojom se Alijansa poslužila prema Generalnom vijeću. Tu je, dakle, prava urota protiv Internacionale. Prvi put u historiji borbe radničke klase susrećemo tajnu urotu skovanu unutar same klase, ali ne s ciljem da ruši postojeći eksploatorski režim, već samo Udruženje koje se protiv njega najenergičnije bori.

Uostalom, bilo bi smiješno tvrditi da je neko društvo postalo tajno da se spasi od progona sadašnjih vlada, kad to isto društvo propovijeda svuda dosadnu doktrinu o potpunom uzdržavanju u političkim pitanjima i kad u svom programu (čl. 3, uvod u tajni statut) izjavljuje da »odbacuje svaku revolucionarnu sekciju kojoj nije neposredni i direktni cilj pobjeda radničke stvari protiv kapitala«.

A sada, kakvo je bilo djelovanje tog tajnog društva u Internacionali?

Odgovor na to pitanje nalazi se djelomice već u tajnoj okružnici Generalnog vijeća *Tobožnji rascjepi itd.*, ali kako Generalno vijeće tada nije poznavalo domašaj tajnog društva i kako su se kasnije zbili mnogi važni događaji, taj odgovor nužno je prilično nepotpun.

¹ U rukopisu ovdje slijedi precrtano: činjenice su to dokazale

Ustanovimo najprije da postoje dvije vrlo različite faze u djelovanju Alijanse. U prvoj fazi ona je vjerovala da se može dočepati Generalnog vijeća, a time i vrhovnog vodstva našeg Udruženja. Tada je ona tražila od svojih pristaša da podrže »čvrstu organizaciju« Internacionalne i »moć Generalnog vijeća u prvom redu, kao i moć federalnog vijeća i centralnog komiteta«; tada su Alijansini ljudi na Bazelskom kongresu tražili za Generalno vijeće sve one široke oblasti koje su kasnije odbijali, s toliko užasavanja, kao *autoritarne*.

Bazelski kongres uništio je, bar za neko vrijeme, nade Alijanse.¹ Nakon toga ona se bacila na spletke o kojima je riječ u *Rascjepima*; u Juri, u Italiji i u Španjolskoj neprestano je nastojala da zamijeni program Internacionalne svojim posebnim programom. Svojim rezolucijama o politici radničke klase i o sektaškim sekcijama Londonska je konferencija učinila kraj tom qui proquo-u u Internacionali. Alijansa se odmah ponovno pokrenula. Jurska federacija, koja je glavna snaga Alijanse u Švicarskoj, uputila je protiv Generalnog vijeća svoju okružnicu iz Sonvillieja, u kojoj su i čvrsta organizacija, i moć Generalnog vijeća, i bazelske rezolucije koje su predlagali i izglasali potpisnici te iste okružnice, proglašeni *autoritarnima* — dovoljna oznaka, kako se čini, da ih se kratkim postupkom osudi — u njoj se govori o »ratu, o otvorenom ratu koji je izbio u našim redovima«, u njoj se za Internacionalu ne traži organizacija koja će biti prilagođena potrebama sadašnje borbe već tko zna kakvom idealu budućeg društva, itd. Od tog časa taktika se izmijenila. Znak je bio dat. Svuda gdje je Alijansa imala ogranke, u Italiji, a naročito u Španjolskoj, autoritarne rezolucije Bazelskog kongresa i Londonske konferencije, kao i autoritarnost Generalnog vijeća žestoko su napadnuti. Nije se govorilo ni o čemu drugom već o autonomiji sekcija, o slobodno udruženim grupama, o anarhiji, itd. Sve je to lako shvatljivo. Tajno društvo unutar Internacionalne jačalo bi utoliko više ukoliko bi javna organizacija Internacionalne labavila i slabila. Glavna prepreka na tom putu bilo je Generalno vijeće i zato se najprije njega napalo; ali vidjet ćemo začas kako se i s federalnim vijećima postupilo na isti način kad se smatralo da je prilika povoljna.

Jurska okružnica nije imala nikakvog učinka osim u zemljama gdje je Internacionala bila manje-više pod utjecajem Alijanse, to jest u Italiji i u Španjolskoj. U Španjolskoj su Alijansa i Internacionala osnovane u isto vrijeme, odmah nakon Bazelskog kongresa. Najodaniji internacionalci u Španjolskoj vjerovali su da je program Alijanse isti kao i program Internacionalne, da ta tajna organizacija postoji svugdje i da je gotovo dužnost stupiti u nju. Tu iluziju srušila je Londonska

¹ U rukopisu slijedi precrtano: prepuštajući ih lokalnim intrigama. Ona se držala prilično mirno dok Londonska konferencija svojim zaključcima o politici radničke klase i o sektaškim sekcijama nije uspostavila prvobitni program Internacionalne nasuprot programu Alijanse.

konferencija u kojoj se španjolski delegat,¹ i sam član Centralnog komiteta Alijanse u svojoj zemlji, mogao uvjeriti u protivno, a isto tako i Jurska okružnica, čiji su žestoki napadi i klevete protiv te konferencije i protiv Generalnog vijeća smjesta bili uočeni od svih organa Alijanse. U Španjolskoj je nakon Jurske okružnice uslijedio razdor u samoj španjolskoj Alijansi, između onih koji su prije svega bili internacionalisti i onih koji su prihvaćali Internacionalu samo pod dominacijom Alijanse. Borba se najprije vodila potajno, ali je ubrzo izbila i javno na sastancima Internacionale. Kad je Federalno vijeće izabrano na konferenciji u Valensiji^[175] (septembar 1871), svojim postupcima dokazalo da više voli Internacionalu od Alijanse, većina njegovih članova izbačena je iz lokalne Madridske federacije, u kojoj dominira Alijansa.^[176] Oni su rehabilitirani na kongresu u Saragosi^[81], a dvojica od njih, Mora i Lorenzo, ponovno su izabrani u novo Federalno vijeće, iako su svi članovi bivšeg vijeća unaprijed već izjavili da ih neće prihvatiti.

Kongres u Saragosi izazvao je bojazan kod vođa Alijanse da će im Španjolska skliznuti iz ruku. Ona se dakle smjesta okupila na punomoćja Španjolskog federalnog vijeća na isti način na koji je i Jurska okružnica napala tobožnje autoritarne oblasti Generalnog vijeća. Kongres u Barseloni^[177] i konferencija u Valensiji pažljivo su pripremili jednu potpuno demokratsku i istovremeno vrlo cjelovitu organizaciju. Zaslugom aktivnosti Federalnog vijeća izabranog u Valensiji (aktivnosti kojoj je službeno izglasano priznanje na kongresu), ta je organizacija imala sjajne rezultate, o kojima se govori u općem izvještaju. Morago, duša Alijanse u Španjolskoj, izjavljuje u Saragosi da su ovlasti koje je ta organizacija dala Federalnom vijeću autoritarne i da ih treba ograničiti, a Vijeću oduzeti pravo da prima ili odbija nove sekcije, pravo da utvrđuje da li su njihovi statuti u skladu sa statutom federacije, te da ga treba svesti na ulogu običnog biroa za dopisivanje i statistiku. Odbacivši Moragoove prijedloge, kongres je odlučio da se sačuva postojeća autoritarna organizacija. (Vidi *Estracto de las actas del 2. Congreso obrero* itd., str. 109. i 110. Dokazni spis br. 8.^[178] — O tom pitanju bit će važno svjedočenje građanina Lafarguea, delegata na kongresu u Saragosi.)

Da bi udaljio novo Federalno vijeće od nesuglasica koje su izbile u Madridu, kongres ga je premjestio u Valensiju. Ali uzrok tih nesuglasica, antagonizam koji se počeo razvijati između Alijanse i Internacionale, nije bio lokalnog karaktera. Ne znajući za postojanje Alijanse, kongres je sastavio novo vijeće isključivo od članova tog društva; dvojica od njih, Mora i Lorenzo, postali su njegovi protivnici i Mora nije prihvatio izbor. Okružnica Generalnog vijeća *Tobožnji rascjepi*, kao odgovor na jursku, pozvala je sve pristalice Internacionale da se izjasne ili za Internacionalu ili za Alijansu. Polemika između »Emanipación«-a s jedne i alijansističkih listova, barselonskog »Federación«-a

¹ Anselmo Lorenzo

i seviljskog »Razon«-a, s druge strane, zaoštravala se sve više. Napokon, 2. juna, članovi starog Federalnog vijeća, urednici »Emancipación«-a i članovi španjolskog Centralnog komiteta Alijanse odlučili su da upute svim španjolskim sekcijama Alijanse okružnicu u kojoj su izjavili da se raspuštaju kao sekcija tajnog društva i pozvali su druge sekcije da se povedu za njihovim primjerom. Osveta je brzo uslijedila. Bili su odmah, u očitoj suprotnosti s važećim pravilima, ponovo isključeni iz lokalne Madridske federacije. Oni su se tada konstituirali u Novu madridsku federaciju i zatražili su od Federalnog vijeća da ih prizna.

Ali, u međuvremenu, alijansistički elementi u Vijeću, pojačani kooptiranim članovima, uspjeli su njime sasvim ovladati, tako da se Lorenzo iz njega povukao. Zahtjev Nove madridske federacije glatko je odbilo Federalno vijeće, koje se već tada brinulo kako će osigurati izbor alijansističkih kandidata za Haški kongres. Ono je u tu svrhu uputilo lokalnim federacijama povjerljivu okružnicu, datiranu 7. jula, u kojoj, nakon ponavljanja kleveta »Federación«-a protiv Generalnog vijeća, predlaže federacijama da pošalju na kongres zajedničku delegaciju za čitavu Španjolsku, izabranu većinom ukupnih glasova, koje bi prebrojalo Vijeće (Dokazni spis br. 9). Svima onima koji poznaju tajnu organizaciju unutar španjolske Internacionale jasno je da bi na taj način bili izabrani Alijansini ljudi i poslani na kongres s novcem pristalica Internacionale. Čim je Generalno vijeće, kojem ta okružnica nije poslana, saznalo te činjenice¹, uputilo je 24. jula Španjolskom federalnom vijeću pismo, koje je priloženo uz dokazne spise (br. 10)². Federalno vijeće³ odgovorilo je 1. augusta da mu treba vremena za prijevod našeg pisma na francuski, a 3. augusta napisalo je Generalnom vijeću okolišni odgovor i objavilo ga u listu »La Federación« (Dokazni spis br. 11). U tom odgovoru ono je pristalo uz Alijansu. Generalno vijeće je već nakon primitka pisma od 1. augusta tu prepisku objavilo u listu »La Emancipación«.

Dodajmo još da se odmah, čim je otkrivena tajna organizacija, tvrdilo da je Alijansa bila već raspuštena na kongresu u Saragosi. Centralni komitet nije, međutim, bio o tome obaviješten (Dokazni spis br. 5).⁴

Nova madridska federacija poriče tu činjenicu, a ona je morala znati za nju. Uostalom, smiješno je tvrditi da se španjolski ogranak jednog internacionalnog društva kao što je Alijansa može raspustiti bez dogovora s ostalim nacionalnim ograncima.

¹ U rukopisu slijedi precrtano: što se dogodilo baš u ono vrijeme kad je ono dobilo prve neopovrgljive dokaze o postojanju tajne organizacije — ² Vidi u ovom tomu, str. 102-104. — ³ U rukopisu slijedi precrtano: je pokušalo najprije da dobije u vremenu navodeći — ⁴ U rukopisu slijedi precrtano: i koliko se vjere može pokloniti takvoj tvrdnji nakon iskustva iz 1869? Ona nije potkrijepljena nikakvim dokazima. Naprotiv, činjenice potvrđuju da tajna organizacija i danas još postoji.

Odmah nakon toga Alijansa je pokušala izvršiti prevrat. Uviđajući da na Haškom kongresu neće moći ponoviti maneve iz Bazela i La Šo-de-Fona i osigurati namještenu većinu,^[179] iskoristila je konferenciju tobožnje talijanske federacije u Riminiju da se izazove otvoren rascjep. Tamo okupljeni delegati donijeli su jednodušno tu odluku (vidi Dokazni spis br. 12). Tako se kongres Alijanse suprotstavio kongresu Internacionale. Međutim, ubrzo se uvidjelo da taj plan ne obećava uspjeh. Povučena je i donijeta je odluka da se ide u Hag, i eto, te iste talijanske sekcije, od kojih jedna jedina od dvadeset i jedne pripada našem Udruženju, imaju sada obrazu da nakon što su odbacile Haški kongres šalju u Hag svoje delegate!¹

Smatrajući:

1) da je Alijansa, koju je osnovao i koju vodi M. Bakunjin i koje je glavni organ Jurska federacija, društvo neprijateljsko Internacionali jer je njezin zadatak da ili zavlada Internacionalom ili da je dezorganizira;

2) da su, prema tome, Internacionala i Alijansa nespojive — Kongres odlučuje:

1) M. Bakunjin i svi sadašnji članovi Alijanse socijalističke demokracije isključeni su iz Međunarodnog udruženja radnika. Mogu se vratiti samo ako se javno odreknu svake veze s tim tajnim društvom.

2) Jurska federacija, kao takva, isključena je iz Internacionale.

Naslov originala:

*Rapport fait au Congrès de la Haye
au nom du Conseil Général, sur L'Alliance
de la Démocratie Socialiste*

Napisano krajem augusta 1872.

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod sa francuskog

¹ U rukopisu je Engels ovde umetnuo na njemačkom jeziku napomenu: Dann d[er] B[rie]f v[on] Bak[unin] und die Statuten wenn n[ö]tig (Zatim Bakunjinovo pismo i Statut ako bude potrebno).

Karl Marx – Friedrich Engels

Rezolucije Općeg kongresa u Hagu od 2. do 7. septembra 1872.⁽¹⁸⁰⁾

I

Rezolucija o Statutu

Slijedeći član koji rezimira sadržaj IX rezolucije Londonske konferencije¹ (septembar 1871) umetnut će se u Statut nakon člana 7.

Čl. 7a — U svojoj borbi protiv ujedinjene vlasti posjedničkih klasa proletarijat može djelovati kao klasa samo ako se i sam organizira u posebnu političku partiju, koja stoji nasuprot svim starim partijama posjedničkih klasa.

To organiziranje proletarijata u političku partiju neophodno je da bi se osigurala pobjeda socijalne revolucije i njezinog krajnjeg cilja: ukidanje klasa.

Ujedinjenje snaga radničke klase, postignuto već u ekonomskoj borbi, mora također služiti kao poluga te klase u borbi protiv političke vlasti njezinih eksploatatora.

Budući da se zemljoposjednici i vlasnici kapitala služe uvijek svojim političkim privilegijama da bi odbranili i ovjekovječili svoje ekonomske monopole i podjarmili rad, osvajanje političke vlasti postaje glavni zadatak proletarijata.

Prihvaćeno sa 29 protiv 5 glasova; suzdržanih 8.

Glasali su za: Arnaud, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Dereure, Dumon, Dupont, Duval, Eccarius, Engels, Farkas, Friedländer, Frankel, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Longuet, Le Moussu, Mottershead, Pihl, Ranvier, Serrailleur, Sorge, Swarm, Vaillant, Wilmot, MacDonnell.

Glasali su protiv: Brismée, Coenen, Gerhardt, Schwitzguébel, van der Hout.

Suzdržali su se: van den Abeele, Dave, Eberhardt, Fluse, Guillaume, Herman, Sauva, Marselau.

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 343/344.

Kongres je izričito odlučio da će uvažiti glasove delegata koje je rad u komisijama spriječio da prisustvuju sjednici. Slijedeći delegati glasali su za: Cuno, Lucain, Marx, Vichard, Walter, Wróblewski; ukupno 6. — Nije predan nijedan glas protiv.

II

Odluke o Organizacionim pravilima

1. Ovlasti Generalnog vijeća

Članovi II, 2. i 6. zamijenjeni su slijedećim članovima:

Čl. 2 — Generalno vijeće dužno je izvršavati odluke kongresa i budno paziti da se u svakoj zemlji strogo poštuju načela, Opći statut i Organizaciona pravila Internacionale.

Čl. 6 — Generalno vijeće ima također pravo da suspendira ogranke, sekcije, federalna vijeća, odnosno federalne komitete i federacije Internacionale do slijedećeg kongresa.

Međutim, prema sekcijama koje pripadaju nekoj federaciji ono će to pravo koristiti tek nakon dogovora s odgovarajućim federalnim vijećem.

U slučaju raspuštanja nekog federalnog vijeća, Generalno vijeće morat će istovremeno zatražiti od sekcija federacije da izaberu novo federalno vijeće najkasnije za trideset dana.

U slučaju suspendiranja cijele federacije, Generalno vijeće je dužno da o tome odmah obavijesti sve federacije. Ako većina federacija zatraži, Generalno vijeće je dužno sazvati izvanrednu konferenciju na kojoj će svaku nacionalnost zastupati po jedan delegat, konferencija će se održati u roku od mjesec dana i definitivno odlučiti o sporu.

Podrazumijeva se da zemlje u kojima je Internacionala zabranjena imaju ista prava kao i regularne federacije.

Čl. 2. usvojen je s 40 glasova protiv 4; suzdržanih 11.

Glasali su za: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Cuno, Dereure, Dumon, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Friedländer, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Leßner, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnell, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Roach, Sauva, Scheu, Serraillier, Sexton, Sorge, Swarm, Schumacher, Vaillant, Vichard, Walter, Wróblewski.

Glasali su protiv: Fluse, Gerhardt, Spingard, van der Hout.

Suzdržali su se: Alerini, Coenen, Dave, Eberhardt, Guillaume Herman, Morago, Marselau, Farga Pellicer, Schwitzguébel, van den Abeele.

Član 6. usvojen je s 36 glasova protiv 6; suzdržanih 16.

Glasali su za: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Cuno, Dereure, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Friedländer, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Leßner, Le

Moussu, Longuet, Ludwig, MacDonnell, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Serrailier, Schumacher, Sexton, Sorge, Swarm, Vaillant, Vichard, Walter, Wróblewski.

Glasali su protiv: Brismée, Coenen, Fluse, Herman, Sauva, Splingard.

Suzdržali su se: Alerini, Cyrille, Dave, Dumon, Eberhardt, Guillaume, Lucain, Marselau, Morago, Mottershead, Farga Pellicer, Roach, Schwitzguébel, van den Abeele, van der Hout, Wilmot.

2. Članski prilozi Generalnom vijeću

S obzirom na zahtjeve jednih da se podigne i drugih da se smanji iznos tih priloga, kongres je bio pozvan da odluči treba li ili ne treba mijenjati sadašnji iznos od 10 centima godišnje. Kongres je zadržao 10 centima sa 17 glasova protiv 12; suzdržanih 8.

Glasali su protiv promjene: J. Ph. Becker, Brismée, Coenen, Cyrille, Dupont, Duval, Eberhardt, Eccarius, Farkas, Fluse, Gerhardt, Herman, Hepner, Serrailier, Sorge, Swarm, Wilmot.

Glasali su za promjenu: Dumon, Engels, Frankel, Heim, Johannard, Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnell, Pihl, Sauva.

Suzdržali su se: Alerini, Dave, Dereure, Guillaume, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel.

Slijedeći delegati, koji su morali napustiti Hag prije diskusije, ostavili su svoj glas pismeno u prilog podizanju priloga: Arnaud, Cournet, Ranvier, Vaillant.

III

Odluke o međunarodnim odnosima odbrambenih saveza

Novo Generalno vijeće ima posebni zadatak da obrazuje međunarodne saveze po strukama.

U tu svrhu ono mora u toku prvog mjeseca nakon kongresa napisati okružnicu koju će prevesti na sve jezike, odštampati i poslati svim radničkim društvima čije adrese ima, bez obzira jesu li ili nisu uključena u Internacionalu.

Ono će u toj okružnici pozvati sva radnička društva da obrazuju međunarodni savez svoje struke.

Svako radničko društvo bit će pozvano da samo utvrdi svoje uvjete za pripadanje međunarodnom savezu svoje struke.

Generalno vijeće ima zadatak da prikupi sve uvjete društava koja budu prihvatila zamisao o međunarodnom savezu i da sastavi opći prijedlog koji će podastrijeti na privremeno usvajanje svim društvima koja budu htjela ući u međunarodne strukovne saveze.

Slijedeći kongres potvrdit će konačni dogovor međunarodnih saveza.

Izglasano jednodušno, osim nekoliko suzdržanih glasova čiji broj nije zapisnički utvrđen.

IV

Odluke o primanju sekcija

Komisija za ovjeru mandata bila je slijedeća: Gerhardt (50 glasova), Ranvier (44), Roach (41), Marx (41), MacDonnell (39), Dereure (36), Frankel (22).

1. *Sekcija 2* (Njujork, francuska) *federacije Sjeverne Amerike*. Tu sekciju isključilo je Američko federalno vijeće. Ni Generalno vijeće nije ju priznalo kao nezavisnu sekciju. Kongres je nije primio. Protiv primanja glasalo je 38; za 9; suzdržanih 11.

2. *Sekcija 12* (Njujork, američka) *federacije Sjeverne Amerike*, suspendirana odlukom Generalnog vijeća.¹

U toku debate o mandatu 12. sekcije, usvojen je sa 47 glasova za, protiv 0 i suzdržanih 9, slijedeći prijedlog:

»Međunarodno udruženje radnika, koje se zasniva na principu uništenja klasa, ne može primiti nijednu buržoasku sekciju.«

Glasali su za: Arnaud, J. Ph. Becker, Barry, Brismée, Cournet, Cuno, Coenen, Dave, Dereure, Dietzgen, Dupont, Duval, Eberhardt, Fluse, Farkas, Frankel, Friedländer, Guillaume, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Leßner, Lucain, Marx, Milke, Mottershead, Pihl, Ranvier, Sauva, Scheu, Schumacher, Serraillier, Sexton, Sorge, Splingard, Swarm, Vaillant, Vichard, Wilmot, Wróblewski, Walter, van den Abeele.

Suzdržali su se: Alerini, Eccarius, Harcourt, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Roach, Schwitzguébel, van der Hout.

Sekcija 12. isključena je s 49 glasova prema 0, suzdržanih 9.

Glasali su za isključenje: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, Brismée, Cournet, Coenen, Cuno, Dave, Dereure, Dietzgen, Dumon, Dupont, Duval, Eberhardt, Fluse, Farkas, Frankel, Friedländer, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Leßner, Lucain, MacDonnell, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Roach, Sauva, Scheu, Schumacher, Serraillier, Sexton, Sorge, Splingard, Swarm, Vaillant, van den Abeele, van der Hout, Vichard, Wilmot, Wróblewski, Walter.

Suzdržali su se: Alerini, Eccarius, Guillaume, Harcourt, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Mottershead, Schwitzguébel.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 42.

3. *Sekcija iz Marseja*. — Ova sekcija, potpuno nepoznata Generalnom vijeću i francuskim sekcijama koje su s njim povezane, nije primljena. Protiv primanja: 38 glasova; za 0; suzdržanih 14.

4. *Sekcija za revolucionarnu socijalističku propagandu i akciju iz Ženeve*. Kako je ta sekcija predstavljala u stvari uskrснуće (javne) *Alijanse* socijalističke demokracije u Ženevi, koja je raspuštena u augustu 1871, nije ju priznalo ni Švicarsko federalno vijeće ni Generalno vijeće, koje je vratilo članske priloge predane od Jurskog federalnog komiteta. Kongres je odlučio da je suspendira do završetka debate o tajnoj *Alijansi*. Suspendiranje je jednodušno izglasano osim nekoliko neutvrđenih suzdržanih glasova.

5. *Nova madridska federacija*. — Nova madridska federacija, sastavljena od članova ranijeg Španjolskog federalnog vijeća koje je stara Madridska federacija isključila, u očitoj suprotnosti s važećim Organizacionim pravilima, jer su razotkrili urotu tajne *Alijanse* protiv Međunarodnog udruženja radnika, obratila se najprije Španjolskom federalnom vijeću, ali je ono odbilo da je primi. Ona se zatim obratila Generalnom vijeću. Generalno vijeće odlučilo je na vlastitu odgovornost da je primi, bez dogovora sa Španjolskim vijećem, u kojem je od ukupno 8 članova barem 5 pripadalo tajnoj *Alijansi*.

Kongres je primio tu federaciju s 40 glasova prema 0; nekoliko suzdržanih glasova nije utvrđeno.

V

Ovjera blagajničkog izvještaja Generalnog vijeća

Komisija koju je kongres imenovao za ovjeru blagajničkog izvještaja Generalnog vijeća (za godinu 1871/1872) sastojala se od građana: Dumon, za Francusku; Alerini, za Španjolsku; Farkas, za Austro-Ugarsku; Brismée, za Belgiju; Lafargue, za Novu madridsku federaciju i Portugal; Pihl, za Dansku; J. Ph. Becker, za njemačku Švicarsku; Duval, za Federaciju francuske Švicarske; Schwitzguébel, za Jursku federaciju (Švicarska), Dave, za Holandiju; Dernere za Ameriku; Cuno, za Njemačku.

Blagajnički izvještaj koji je podastrijet toj komisiji odobren je i potpisan od svih njemačkih članova, izuzev odsutnog Davea.

Nakon što je izvještaj pročitan, kongres ga je jednoglasno odobrio.

VI

Punomoći date od Generalnog vijeća i federalnih vijeća

Kongres je odlučio »poništiti sve punomoći koje su Generalno vijeće i federalna vijeća izdali članovima Internacionale u zemljama u kojima je Internacionala zabranjena i dati novom Generalnom vijeću

isključivo pravo da u tim zemljama imenuje opunomoćenike Međunarodnog udruženja radnika».

Usvojeno jednodušno, osim nekoliko suzdržanih glasova čiji broj nije utvrđen.

VII

Odluke o Alijansi

Komisija zadužena za istragu o (tajnoj) Alijansi socijalističke demokracije sastojala se od građana: Cuno (33 glasa), Lucain (24), Splingard (31), Vichard (30), Walter (29).

U izvještaju kongresu većina članova te komisije izjavila je da je »tajna Alijansa osnovana sa statutom potpuno suprotnim statutu Internacionale«. Ona je predložila:

— da se iz Internacionale isključi Mihail Bakunjin, kao osnivač Alijanse, i zbog jednog ličnog djela;^[181]

— da se kao članovi Alijanse isključe Guillaume i Schwitzguébel;

— da se isključe M. B. Malon, Bousquet*, (sekretar policijskog komesarijata u Bezijeu, Francuska) i Louis Marchand, okrivljen za djelovanje koje je imalo za cilj dezorganizaciju Međunarodnog udruženja radnika;

— da se zadrže Alerini, Marselau, Morago, Farga Pellicer i Žukovski na temelju njihove formalne izjave da više ne pripadaju Alijansi;

— da se ovlasti komisija da objavi dokumente na kojima je zasnovala svoje zaključke.

Kongres je odlučio:

1. Da se isključi Mihail Bakunjin. Glasalo je za: 27; protiv: 6; suzdržanih: 7.

Glasali su za: J. Ph. Becker, Cuno, Dereure, Dumon, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Heim, Hepner, Johannard, Kugelman, Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnell, Marx, Pihl, Serrailier, Sorge, Swarm, Vichard, Wilmot, Walter, Wróblewski.

Glasali su protiv: Brismée, Dave, Fluse, Herman, Coenen, van den Abeele.

Suzdržali su se: Alerini, Guillaume, Marselau, Morago, Sauva, Splingard, Schwitzguébel.

2. Da se isključi Guillaume. — Za isključenje 25; protiv 9, suzdržanih: 8.

Glasali su za: J. Ph. Becker, Cuno, Dumon, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Heim, Hepner, Johannard, Kugelman,

* Komisija nije znala da je gospodina Bousquet-a na zahtjev njegove Sekcije Generalno vijeće već bilo isključilo po redovnoj proceduri.

Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, Marx, Pihl, Serrailier, Sorge, Swarm, Vichard, Walter, Wilmot, Wróblewski.

Glasali su protiv: Brismée, Cyrille, Dave, Fluse, Herman, Coenen, Sauva, Splingard, van den Abeele.

Suzdržali su se: Alerini, Dereure, Friedländer, MacDonnell, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel.

3. Da se ne isključi Schwitzguébel. — Za isključenje: 15; protiv: 17; suzdržanih: 7.

Glasali su za isključenje: J. Ph. Becker, Cuno, Dumont, Engels, Farkas, Heim, Hepner, Kugelmann, Le Moussu, Marx, Pihl, Splingard, Walter, Vichard, Wróblewski.

Glasali su protiv: Brismée, Coenen, Cyrille, Dave, Dereure, Dupont, Fluse, Frankel, Herman, Johannard, Longuet, Sauva, Serrailier, Swarm, Wilmot, van den Abeele.

Suzdržali su se: Duval, Lafargue, Lucain, MacDonnell, Marselau, Morago, Farga Pellicer.

4. Da se ne glasa o drugim isključenjima koje je predložila komisija. Usvojeno jednodušno, osim nekoliko suzdržanih glasova.

5. Da se objave dokumenti o Alijansi. Usvojeno jednodušno, osim nekoliko suzdržanih glasova.

Treba na kraju konstatirati da su ove odluke o Alijansi izglasane nakon odlaska velikog broja francuskih i njemačkih delegata.

VIII

Sjedište i sastav budućeg Generalnog vijeća

1. Glasanje o promjeni sjedišta Generalnog vijeća. Za promjenu: 26; protiv: 23; suzdržanih: 9.

Glasali su za: Barry, J. Ph. Becker, Brismée, Cuno, Dave, Dumont, Dupont, Engels, Harcourt, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Leßner, Le Moussu, Longuet, MacDonnel, Marx, Roach, Sauva, Serrailier, Sexton, Sorge, Swarm, Vichard, van den Abeele, Wróblewski.

Glasali su protiv: Arnaud, B. Becker, Cournet, Dereure, Duval, Farkas, Frankel, Friedländer, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Lucain, Ludwig, Milke, Pihl, Ranvier, Schumacher, Splingard, Vaillant, Wilmot, Walter, van der Hout.

Suzdržali su se: Cyrille, Eberhardt, Fluse, Guillaume, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel, Alerini.

2. Sjedište Generalnog vijeća prenijeto je u Njujork s 30 glasova prema 14 za London i 13 suzdržanih glasova.

Glasali su za Njujork: J. Ph. Becker, B. Becker, Brismée, Cuno, Coenen, Dave, Dumont, Dupont, Engels, Farkas, Fluse, Friedländer, Herman, Kugelmann, Lafargue, Leßner, Le Moussu, Longuet,

Lucain, MacDonnell, Marx, Pihl, Roach, Serraillier, Sexton, Splingard, Swarm, Vichard, van den Abeele, Wróblewski.

Glasali su za London: Arnaud, Cournet, Dereure, Duval, Frankel, Heim, Hepner, Ludwig, Milke, Ranvier, Schumacher, Vaillant, Wilmot, Walter.

Suzdržali su se: Cyrille, Eberhardt, Gerhardt, Guillaume, Joanhnard, Alerini, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Sorge, Schwitzguébel, van der Hout.

3. Kongres je odlučio da se imenuje dvanaest članova Generalnog vijeća, koje će se nalaziti u Njujorku, s pravom da kooptiraju još tri člana. Imenovani su:

Bertrand, Nijemac,	29 glasova	Carl Nijemac,	28 glasova
Bolte,	29 „	David, Francuz	26 „
Laurel, Šveđanin	29 „	Dereure, „	26 „
Kavanagh, Irac	29 „	Fornaccieri, Talijan	25 „
Saint-Clair, Irac	29 „	Speyer, Nijemac	23 „
Levièle, Francuz	28 „	Ward, Amerikanac	22 glasa

IX

Mjesto održavanja narednog kongresa

Na prijedlog da se naredni kongres održi u Švicarskoj i da novo Generalno vijeće odredi mjesto, izvršeno je slijedeće glasanje: za Švicarsku 15, za London 5, za Chicago 1 i za Španjolsku 1.

X

Redakciona komisija za zapisnike

Imenovani su bez protivljenja: Dupont, Engels, Frankel, Le Moussu, Marx, Serraillier.

London, 21. oktobra 1872.

Komisija:

E. Dupont, F. Engels, Leo Frankel, Le Moussu, Karl Marx, Auguste Serraillier.

Prema fotokopiji brošure
*Résolutions du congrès général
tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872, London 1872.*

Prevod sa francuskog

Karl Marx

[Govor o Haškom kongresu^[182]]

U osamnaestom stoljeću kraljevi i moćnici imali su običaj da se okupe u Hagu da bi raspravljali o interesima svojih dinastija.

Htjeli smo baš ovdje održati kongres rada, usprkos bojaznima koje se htjelo pobuditi u nama. Došli smo ovamo da usred najreakcionarnijeg pučanstva potvrdimo postojanje, širinu i nadu u budućnost našeg velikog udruženja.

Kad se saznalo za našu odluku, govorilo se o izaslanicima koje smo poslali da pripreme teren. Da, mi ne poričemo da imamo svuda izaslanike; ali, u većini slučajeva, oni su nam nepoznati. Naši izaslanici u Hagu bili su radnici koji se muče na svom poslu, kao što su to i u Amsterdamu radnici, oni radnici koji rade i po šesnaest sati dnevno. Eto naših izaslanika, drugih nemamo; i u svakoj zemlji u kojoj se pojavimo susrećemo ih spremne da nas prime sa simpatijama, jer vrlo brzo uvidaju da se borimo za poboljšanje njihove sudbine.

Haški kongres učinio je tri glavne stvari:

Proklamirao je potrebu da se radnička klasa bori na političkom kao i na društvenom polju protiv starog društva koje se ruši; i sretni smo da je u naš statut ušla ta odluka Londonske konferencije.¹

Bila je među nama jedna grupa koja se živo zalagala da se radnici suzdrže od politike.

Morali smo reći koliko te principe smatramo opasnim i kobnim za našu stvar.

Radnik mora jednog dana osvojiti političku vlast da bi mogao učvrstiti novu organizaciju rada; on mora srušiti staru politiku koja brani stare institucije ako neće da poput starih kršćana koji su je zanemarili i prezreli, nikad ne ugleda svoje kraljevstvo na ovom svijetu. Ali mi nismo uopće tvrdili da za postizanje tog cilja sredstva moraju biti ista.

Mi znamo koliko treba voditi računa o institucijama, običajima i tradicijama raznih krajeva; mi ne poričemo da postoje zemlje kao Amerika, Engleska, i kad bih bolje poznao vaše institucije dodao bih i Holandiju, gdje radnici mogu ostvariti svoj cilj mirnim putem. Koliko god je to istina, moramo priznati da u većini zemalja na Kon-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 124.

tinentu samo sila može biti poluga naših revolucija; jednog dana će se morati pribjeći sili da bi se uspostavila vladavina rada.¹

Haški kongres dao je Generalnom vijeću nova i šira ovlaštenja. U času, zaista, kad se u Berlinu okupljaju kraljevi, odakle, s tog dogovora moćnih predstavnika feudalizma i prošlih vremena, moraju proizaći protiv nas nove i oštrije mjere pritiska; u času kad se organizira proganjanje, Haški kongres je pravilno prosudio da je mudro i nužno proširiti ovlaštenja Generalnom vijeću i za predstojeću bitku centralizirati akciju koju bi izoliranje onemogućilo. I, uostalom, koga bi, osim naših neprijatelja, mogao uznemiriti autoritet Generalnog vijeća? Ima li on možda birokraciju i oružanu policiju da može nametati poslušnost? Nije li njegov autoritet samo moralni, i zar on svoje odluke ne podastire federacijama koje ih izvršavaju. U takvim uvjetima, bez vojske, bez policije, bez činovništva, kad bi sva njihova moć ovisila o moralnom utjecaju i ugledu, kraljevi bi bili slaba zapreka napredovanju revolucije.

Konačno, Haški kongres prenio je sjedište Generalnog vijeća u Njujork. Mnoge, čak i naše prijatelje, kao da je iznenadila takva odluka. Zar oni zaboravljaju da Amerika postaje u pravom smislu riječi radnička zemlja, da svake godine pola milijuna ljudi, radnika, migrira na taj drugi kontinent i da je potrebno da Internacionala uhvati snažne korijene u tom tlu na kojem dominira radnik. Uostalom, odluka kongresa daje pravo Generalnom vijeću da kooptira članove za koje smatra da su potrebni i korisni za dobrobit opće stvari. Vjerujemo u njegovu mudrost da će znati izabrati ljude na visini tog zadatka, takve koji će u Evropi visoko nositi zastavu našeg udruženja.

Gradani, mislimo na osnovno načelo Internacionale, na solidarnost. Gradeći taj životni princip na čvrstim temeljima, među svim radnicima svih zemalja, postići ćemo veliki cilj kojem težimo. Revolucija mora biti solidarna, za to nam je vrlo poučan primjer Pariška komuna, koja je pala² zato što ni u jednom drugom centru, ni u Berlinu, ni u Madridu itd., nije izbio takav revolucionarni pokret kakav je bio taj najveći ustanak pariškog proletarijata.

Što se mene tiče, ja ću nastaviti svoj posao i stalno ću raditi na uspostavljanju te plodne solidarnosti svih radnika u budućnosti. Ne, ne povlačim se iz Internacionale, ostatak mog života bit će, kao i moji raniji naponi, posvećen pobjedi društvenih ideja koje će jednog dana — budite uvjereni! — dovesti do svjetske vladavine proletarijata.

¹ U listu «Der Volksstaat» umjesto posljednje rečenice stoji: Ipak, nije tako u svim zemljama. — ² U listu «Der Volksstaat» sljedeći dio rečenice glasi: samo zato što nije bilo takve solidarnosti kod radnika u drugim zemljama.

Karl Marx

Gospodinu uredniku lista »Le Corsaire«⁽¹⁸³⁾

Gospodine,

U listu »Figaro« od 11. septembra preštampan je razgovor koji sam navodno vodio s dopisnikom lista »Le Soir«⁽¹⁸⁴⁾. Figarovska štampa može sebi dozvoliti sve klevete koje nije vrijedno ni pobijati; ali kad plaćenička mašta jednog dopisnika proradi do te mjere da mi stavlja u usta teške optužbe protiv mojih prijatelja iz bivšeg Generalnog vijeća, ne mogu se suzdržati da ne izjavim koliko se ogriješio o sva pravila istine usudujući se tvrditi da je izmijenio sa mnom i jednu jedinu riječ.

Koristim ovu priliku da obavijestim naše prijatelje i neprijatelje da nisam nikad ni pomišljao dati ostavku u Internacionali i da smo prijenos Generalnog vijeća u Njujork predložili ja i mnogi drugi članovi starog Generalnog vijeća.

Lažna je obavijest da su Bakunjin i njegov kompanjon Guillaume isključeni kao vođe neke tobožnje federalističke stranke. Bakunjinovo i Guillaume-ovo isključenje motivirano je stvaranjem tajnog društva u krilu Internationale — *Alijanse socijalističke demokracije*, koja je imala namjeru da usmjeri Internacionalu prema ciljevima koji su suprotni njezinim načelima.

Rezoluciju Londonske konferencije o političkom djelovanju radničke klase odobrila je većina članova Kongresa i izglasala njezino umetanje u Opći statut.

Radništvo u Hagu i Amsterdamu pokazalo je mnogo simpatija prema kongresu.

Evo koliko vrijede izvještaji reakcionarne štampe.

S poštovanjem
Karl Marx

Hag, 12. septembra 1872.

Naslov originala: *A. M. le rédacteur du »Corsaire«*

Objavljeno u listu »Le Corsaire«, u broju od 15. septembra 1872.

Prevod sa francuskog

Karl Marx

Uredniku lista »The Daily News«

Gospodine,

Vrativši se iz Haga, pročitao sam u Vašem listu da mi se pripisuje namjera da se preselim u Njujork neposredno za Međunarodnim udruženjem radnika. Ovim putem želim izjaviti da namjeravam i da sam uvijek namjeravao ostati u Londonu. Prije nekoliko mjeseci saopćio sam svojim prijateljima ovdje u Londonu i svojim dopisnicima na Kontinentu svoju čvrstu odluku da više ne budem član Generalnog vijeća, niti bilo kojega drugog upravnog organa, jer mi to moji znanstveni radovi više ne dopuštaju. Što se tiče iskrivljenih izvještaja štampe o raspravljanju na Kongresu u Hagu, njih će smiriti skoro publiciranje zvaničnih zapisnika s Kongresa.^[185]

Ostajem, gospodine, Vaš odani

Karl Marx

Modena Villas, Maitland Park N. W.

17. septembra [1872]

Naslov originala:

To the editor of the »Daily News«

Objavljeno u listu »The Daily News«,
u broju od 18. septembra 1872.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Haški kongres [Pismo Bignamiju]

London, 1. oktobra 1872.

Dragi moj Bignami!

Od 2. do 7. septembra trajalo je u Hagu zasjedanje 64 delegata Međunarodnog udruženja radnika. Francusku je predstavljalo 16 delegata, Njemačku 10, Belgiju 7, Englesku 5, Ameriku 5, Nizozemsku 4, Španjolsku 4, Federaciju Romanske Švicarske 3, Federaciju Švicarske Jure 2, Irsku 1, Austriju 1, Mađarsku 1, Poljsku 1, Portugal 1, Australiju 1 i Dansku 2. Po nacionalnosti bilo je 20 Francuza, 16 Nijemaca, 8 Belgijanaca, 6 Engleza, 1 Poljak, 1 Irac, 1 Korzikanac, 1 Danac.¹^[186]

Verifikacija mandata trajala je više od dva dana. Tom su prilikom razmotrena i sva interna pitanja kojima se bavila Internacionala nakon posljednjeg kongresa, i gotovo uvijek radilo se o djelatnosti Generalnog vijeća.

Od tri mandata gradanina Lafargue-a, predstavnika Portugala i dviju lokalnih španjolskih federacija, mandat Nove madridske federacije osporavali su ostali španjolski delegati. Novu madridsku federaciju sastavljenu od članova Internacionale koje je stara federacija samovoljno ili kršeći statut isključila, nije priznalo Federalno vijeće Španjolske, ali se nova Federacija obratila Generalnom vijeću u Londonu, koje ju je priznalo.¹

Kongres je tu odluku jednoglasno prihvatio.

Šest delegata što ih je poslalo Generalno vijeće u skladu s postupcima prethodnih kongresa, a koji su osim toga, s izuzetkom jednog, imali i druge mandate, bilo je prihvaćeno. Delegatu Ženevske sekcije za revolucionarnu propagandu i akciju, kojeg nije bilo priznalo Generalno vijeće, oduzet je mandat za sve vrijeme trajanja kongresa, a i sama sekcija nije prihvaćena.² Četiri člana španjolske delegacije prihvaćena su, ali tek nakon što su uplatili članarinu koju su Generalnom vijeću dugovali za 1871/72. godinu. I konačno, delegatu 12. njujor-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 105. — ² Isto, str. 128.

ške sekcije, suspendirane od Generalnog vijeća, nije bilo odobreno sudjelovanje na kongresu, unatoč raspravi koja je trajala više od jednog sata. Sve te odluke, izglasane dvotrećinskom većinom, bile su ujedno i dokaz povjerenja u Generalno vijeće, čije je »autoritarno« djelovanje (kao što se to nekom svidjelo da ga nazove) odobrila pretežna većina Kongresa.

Poslije ovih rasprava, koje su pridonijele uklanjanju mnogih nesuglasica nastalih unutar Internacionale, a koje upravo zbog toga nisu nipošto bile nekorisne, prešlo se smjesta na pitanje samog Generalnog vijeća. Treba li ga ukinuti? Zadržimo li ga, treba li mu sačuvati autoritet ili ga svesti na puki dopisni i statistički ured, drugim riječima na *boîte aux lettres*?¹ Odgovor kongresa nije ostavljao nikakvih sumnji. Član 2. glave II Općeg statuta glasio je:

»Generalno vijeće je obavezno da sprovodi zaključke kongresa.«²

Kongres u Hagu nadopunja tu formulaciju ovako:

»i budno paziti da se u svakoj zemlji strogo poštuju načela, Opći statut i Organizaciona pravila Internacionale.«³ (Za ovu nadopunu bilo je 40 glasova, 5 protiv i 11 uzdržanih.)

Član 6. iste glave kojim se ovlašćuje Generalno vijeće da može raspustiti sekcije, formuliran je ovako:

»Član 6. Generalno vijeće ima također pravo da suspendira sekcije, federalna vijeća odnosno federalne komitete i federacije Internacionale do slijedećeg Kongresa.

Međutim, prema sekcijama koje pripadaju nekoj federaciji ono će to pravo koristiti tek nakon dogovora s odgovarajućim federalnim vijećem . . .

U slučaju suspendiranja cijele federacije Generalno vijeće je dužno da o tome odmah obavijesti sve federacije. Ako većina federacija zatraži, Generalno vijeće je dužno sazvati izvanrednu konferenciju na kojoj će svaku nacionalnost zastupati po 1 delegat; konferencija će se održati u roku od mjesec dana i definitivno odlučiti o sporu.

Podrazumijeva se da zemlje u kojima je Internacionala zabranjena, imaju ista prava kao i regularne federacije.«⁴

Očito da ovaj novi član Pravila, ocrtavajući jasnije ovlasti Generalnog vijeća, daje i potrebne garancije protiv njihove zloupotrebe.

Kongres je odlučio da Generalno vijeće zadrži autoritet, ali se on mora temeljiti na odgovornosti. Taj član prihvaćen je s 36 glasova, 11 protiv i 9 uzdržanih.

Zatim je došlo na red pitanje novog Generalnog vijeća. Vijeće kojemu je istekao mandat, da je htjelo biti ponovno izabrano u cijelosti ili djelomično, moglo je sa sigurnošću računati gotovo na jednoglasnost, jer su se u tom pitanju Belgijanci i Nizozemci odvojili od

¹ poštanski sandučić — ² Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 364. — ³ Vidi u ovom tomu, str. 125. — ⁴ Isto str. 125.

manjine i glasali za London. Ali želeći dokazati da nisu zbog sebe lično tražili šire i bolje definirane ovlasti za Generalno vijeće, Marx, Engels, Serrailier, Wróblevski, Dupont i ostali članovi Vijeća, kojemu je mandat bio na isteku, predložili su da se Generalno vijeće preseli u Njujork, jedino mjesto osim Londona koje bi moglo ispuniti dva osnovna uvjeta: osiguranje arhiva i internacionalni karakter sastava Vijeća. Od svih prijedloga što ih je dalo staro Vijeće, jedino je ovaj naišao na neke poteškoće, jer su se svi osim delegata Jure i Španjolske složili da povjere vodstvo Internacionale istim ljudima koji su njoj i dosad bili na čelu. Tek nakon formalne izjave najaktivnijih i najuglednijih članova starog Vijeća da ne žele preuzeti novi mandat, preseljenje u Njujork prihvaćeno je apsolutnom većinom glasova. Zatim se prešlo na izbor novog Vijeća u koje su izabrani: 2 Irca, 1 Švedanin, 1 Talijan, 3 Francuza, 1 Amerikanac i 4 Nijemca, s pravom da kooptiraju još tri člana.

Poznato je da su IX zaključak Londonske konferencije (septembar 1871) o političkoj akciji radničke klase oštro napali delegati Jure, poneki Španjolac i većina Talijana, jer navodno nije bio u skladu s načelima Internacionale. Ali, ta je rezolucija sada ušla kao član 7a¹ Općeg statuta Internacionale, koji glasi ovako:

»Član 7a — U svojoj borbi protiv ujedinjene vlasti posjedničkih klasa proletarijat može djelovati kao klasa samo ako se i sam organizira u posebnu političku partiju, koja stoji nasuprot svim starim partijama posjedničkih klasa.

To organiziranje proletarijata u političku partiju neophodno je da bi se osigurala pobjeda socijalne revolucije i njezinog krajnjeg cilja: ukidanja klasa.

Ujedinjenje snaga radničke klase postignuto već u ekonomskoj borbi mora također služiti kao poluga te klase u borbi protiv političke vlasti njezinih eksploatora.

Budući da se zemljoposjednici i vlasnici kapitala služe uvijek svojim političkim privilegijama da bi odbranili i ovjekovječili svoje ekonomske monopole i podjarmili rad, osvajanje političke vlasti postaje glavni zadatak proletarijata.»

Ova je odluka prihvaćena većinom od 28 glasova protiv 13 (uključujući i uzdržane glasove); a kako je većina nadmašila dvije trećine, odluka je ušla u Opći statut. Ovoj većini treba dodati glasove 6 njemačkih i 4 francuska delegata koji su, moravši napustiti Hag, već ranije dali pismeni pristanak za odluku. Tako je politika apstinencije bila osuđena od troćetvrtinske većine. Preostalo je još samo jedno važno pitanje. Generalno je vijeće na kongresu upozorilo na postojanje jednog tajnog društva u okviru Internacionale, čije je članstvo podijeljeno prema stupnju posvećenosti na tri kaste, a na čelu mu stoji kao utemeljitelj Mihail Bakunjin. To društvo ima za cilj da se domo-

¹ U listu »La Plebe« stoji: član 8

gne rukovodećeg položaja u Internacionali; ukoliko se to pokaže neostvarivim, da se ona organizaciono oslabi kako bi je lakše moglo podržati vlastitom utjecaju. S tim su ciljem proklamirane parole o *autonomiji* sekcija, o *otporima* koje treba pružiti autoritativnim tendencijama Generalnog vijeća. Kongres je imenovao istražnu komisiju koja je trebala ispitati rad toga društva, a njezin je izvještaj pročitao na posljednjoj sjednici. Izvještaj je potvrdio postojanje društva i njegov neprijateljski karakter, postavivši na kraju zahtjev za isključenje Bakunjina, Guillaume-a, Schwitzguébela, Malona i drugih iz Internacionalne.

Kongres je prihvatio zaključke izvještaja koji su se odnosili na Alijansu; što se tiče osoba, Bakunjin i Guillaume su isključeni, Schwitzguébela je spasila jedna mala manjina, a ostali su amnestirani.

To su uglavnom zaključci Haškog kongresa, veoma odlučni ali istovremeno i krajnje umjereni. Generalno vijeće, uz podršku tročetrvertinske većine, založilo se da novom Vijeću osigura točno definiran položaj, da izradi jasan politički program Internacionalne, koji je jedna sektaška manjina stavila u sumnju, i da razbije to tajno društvo koje se, umjesto da vodi borbu protiv postojećih vlada, urotilo protiv same Internacionalne. Generalno je vijeće odbilo da bude ponovo birano i uložilo velik napor da se prihvati njegova ostavka. Većinu Vijeća sačinjavali su uglavnom francuski, njemački, mađarski, danski, poljski, portugalski, irski, australski, američki i romansko-švicarski delegati; manjinu su sačinjavali Belgijanci, Nizozemci, Španjolci, Jurašani i jedan Amerikanac. Englezi su se podijelili i glasali različito. Nikad manjina (uključujući i uzdržane glasove) nije prekoračila broj od 20 glasova od ukupno 64 delegata: sastojala se uglavnom od 12 do 16 glasova.

Bio je prisutan i jedan talijanski delegat¹, predsjednik konfederacije iz Riminija, ali nije podnio svoj mandat. Kongres ga ne bi ni prihvatio. Pristupovao je sjednicama kao posmatrač.

Nakon povratka iz Haga našao sam u mantovanskoj »Favilli«⁽¹⁸⁷⁾ članak s potpisom Ateist², u kojem se osporava istinitost tvrdnje da od 21 sekcije čiji su delegati potpisali rezoluciju u Riminiju samo jedna jedina (Napulj) pripada *Internacionali*.

«Kad Veliko vijeće kaže da je samo napuljska sekcija regularna, ono laže. Radničko društvo iz Milana, društva u Đirdentiju, Raveni, Rimu, torinska sekcija koja je bila inicijator, već su odavno platili 10 čentezima predviđenih Općim statutom.»

Da bi se utvrdilo laže li Generalno vijeće ili gospodin Ateist, dovoljno je konstatirati da se ni milanska sekcija ni ona iz Đirdentija kao ni torinska, ne nalaze među potpisnicima rezolucije u Riminiju, i da se rimska sekcija obratila Generalnom vijeću tek nakon one kon-

¹ Carlo Cafiero — ² Carlo Terzaghi

ferencije (mislim da to nije ona ista sekcija koja je bila zastupljena u Riminiju).

U međuvremenu potrebno je da talijanski internacionalisti konačno shvate: dok bude postojala jedna *Internacionala*, jedan *Kongres*, jedno *Generalno vijeće*, *Opći statut* i *Organizaciona pravila*, nijedna sekcija neće biti priznata niti od Kongresa niti od Vijeća dokle god bude odbijala da se pridržava uvjeta predviđenih Općim statutom i Organizacionim pravilima koji jednako važe za sve.

Friedrich Engels

Naslov originala: *Il Congresso dell'Aia*

Objavljeno u listu »La Plebe«,
br. 106 od 5. oktobra 1872.

Prevod s talijanskog

Friedrich Engels

Imperativni mandati na Haškom kongresu^[188]

Izdajstva koja su nedavno počinili mnogi parlamentarni poslanici prema svojim biračima, ponovno su dovela u modu stare imperativne mandate srednjeg vijeka, ukinute revolucijom 1789. Nećemo ovdje ulaziti u načelnu diskusiju o ovim mandatima. Samo ćemo napomenuti da kad bi sva izborna tijela dala svojim delegatima imperativne mandate po svim točkama dnevnog reda, sastanak delegata i njihove debate bile bi suvišne. Bilo bi dovoljno poslati mandate bilo kojem centralnom uredu koji bi prebrojio glasove i proglasio rezultat glasanja. To bi bilo mnogo jeftinije.

Ono što želimo prikazati jest potpuno izuzetna uloga koju su imperativni mandati na Haškom kongresu postavili svojim nosiocima, uloga koja bi mogla služiti kao pouka onima koji se dive tim mandatima.

Delegati Španjolske federacije, imenovani, kao što svi znamo, zahvaljujući utjecaju Federalnog vijeća,¹ nosili su imperativni mandat s naređenjem da traže

«da se prebrojavanje glasova obavlja prema broju onih članova koje predstavljaju delegati s jednim imperativnim mandatom, a da se ne računaju glasovi onih članova koje predstavljaju delegati bez takvog mandata dok god sekcije ili federacije koje oni predstavljaju ne budu diskutirale i glasale o pitanjima o kojima se raspravlja na kongresu . . . U slučaju da kongres insistira na sistemu tradicionalnog glasanja, naši će delegati učestvovati u diskusijama, ali će se suzdržati od glasanja».*

Ovaj mandat traži da kongres, prije nego bi se ičim drugim bavio, donese slijedeće odluke:

1. Promijeniti članove Organizacionih pravila koji govore o načinu glasanja.

---

* Jurski «Bilten»^[189], kao što je poznato, organ šefova Alijanse^[2], objavljuje u svom posljednjem broju jedan prikaz sjednica Haškog kongresa, o čijoj se istinitosti može prosuditi po slijedećim riječima koje doslovno prevodimo: «Španjolci, podržavani od Belgijanaca i Jurana, tražili su da se glasanje ne obavlja individualno, već po *federacijama*.» Zar je to ono što se tražilo u mandatu španjolske federacije?

¹ Vidi u ovom tomu, str. 100.

2. Odlučiti da delegati bez imperativnih mandata nemaju pravo glasa.

3. Objaviti da će se ove promjene odmah primijeniti na sadašnji kongres.

Naravno da se delegatima Španjolske federacije dalo do znanja da kad bi kongres čak i prihvatio njihove zahtjeve br. 1 i 2, zahtjev br. 3 bio bi neprihvatljiv. Haški kongres bio je sazvan na osnovu nekih pravila o organima Udruženja. Sigurno je imao pravo da ih promijeni; ali ako bi ih mijenjao, istovremeno bi uništio osnovu svoga vlastitog postojanja i našao bi se pred neophodnošću da se raspusti odmah nakon saziva novog kongresa, čiji bi delegati bili izabrani na osnovu tih novih pravila o organima. Primijeniti ova nova pravila na postojeći kongres, značilo bi da dati retroaktivnu snagu ovim pravilima i kršiti svaki princip pravde. Dakle, prihvatio kongres ili ne prijedlog br. 1 i 2, ne bi mogao nikada prihvatiti prijedlog br. 3; a ako su španjolski delegati bili dobili i prihvatili mandat koji je u sebi nosio očitu proturječnost, mandat koji im je onemogućavao da glasaju za vrijeme svih sjednica kongresa, čija je to krivnja?

Slučaj je bio tako jasan da ni manjina, čak ni delegati naše zemlje, nisu našli ni riječ da odgovore. Stoga su ostali na kongresu ali nisu glasali, što je konačno toliko ogorčilo Nizozemce, da ih je jedan od njih zapitao:

«Zašto niste ostali kod kuće ako imate mandat koji vam zabranjuje da glasate i koji lišava manjinu četiri glasa u svakom glasanju?»

Ali nema uistinu alijansističkog mandata i alijansističkog načina služenja njime koji bi bio ravan mandatu *Jurske federacije*.

Evo mandata njezinih delegata:

«Delegati Jurske federacije dobivaju imperativni mandat da Haškom kongresu podnesu slijedeće principe kao temelj organizacije Internacionale:

Punopravna sekcija Internacionale je svaka grupa radnika koja prihvaća program Internacionale, onako kako je bilo predviđeno u uvodu Općeg statuta, izglasanom na Ženevskom kongresu, i koja se obavezuje da će ispoljavati ekonomsku solidarnost sa svim radnicima i grupama radnika u borbi protiv monopoliziranog kapitala.»⁽¹⁹⁰⁾

Evo već ukinutog Općeg statuta i Organizacionih pravila. Ako se dozvoljava da obrazloženje dalje postoji, to je zato što, budući ničemu ne vodi, nema ni smisla.

«Budući da je federalni princip», (kaže se dalje), »temelj organizacije Internacionale, sekcije međusobno slobodno stvaraju federaciju, a isto tako i federacije slobodno se povezuju međusobno s potpunom autonomijom, stvarajući, prema svojim potrebama, sve odgovarajuće organe, urede, statističke biroe, itd., koje smatraju potrebnima.

Kao posljedica gore spomenutih principa, Federacija Jure smatra da je potrebno ukinuti Generalno vijeće i svaki autoritet Internacionale.»

Dakle, ukidaju se Generalno vijeće, federalna i lokalna vijeća i svaka vrsta statuta i pravilnika koji bi imali »autoritet«. Svaki pojedinac djelovat će kako mu se najbolje sviđa »uživajući potpunu autonomiju«.

»Delegati iz Jure moraju djelovati u potpunoj solidarnosti sa španjolskim, talijanskim i francuskim delegatima i sa svima onima koji otvoreno protestiraju protiv autoritativnih principa. Kao posljedica toga, odbijanje jednog delegata ovih federacija nužno će povući sa sobom i neposredno povlačenje delegata Jure. Isto tako ako kongres ne prihvati gore spomenute osnove za organizaciju Internacionale, delegati će se morati povući, u suglasnosti s delegatima antiautoritarnih federacija.«

Sada vidimo što su delegati iz Jure učinili od svog imperativnog mandata. U prvom redu na kongresu nije bilo francuskih antiautoritarnih delegata, osim jednoga, ludaka, koji se bučno »povukao« sigurno više puta, vraćajući se uvijek, a da nije nikada svojim povlačenjem povukao ni jednoga od antiautoritarnih delegata. Mandat Sauva, delegata 2. sekcije (antiautoritarnih) iz Njujorka¹, bio je poništen,^[191] a *Jurani* su ostali na Kongresu. Mandat delegata Sekcije *revolucionarne socijalističke akcije i propagande iz Ženeve* — sekcije koja neposredno pripada Jurskoj federaciji — bio je suspendiran do kraja kongresa, a *Jurani* su ostali, kao da se ništa nije dogodilo. Mandat 12. sekcije iz Njujorka, sekcije koju su oni sami ohrabрили u odupiranju Generalnom vijeću, bio je poništen,² a *Jurani* su ostali ravnodušni. Što se tiče mandata prisutnog talijanskog delegata³, nisu se niti usudili da ga podnesu.

A da li su osnove organizacije, ili bolje dezorganizacije, predložene od delegata iz Jure, bile prihvaćene od Kongresa? Nikako. Dapače, Kongres je odlučio pojačati organizaciju, to jest po njihovom mišljenju, autoritet. Da li su se onda povukli? Ni govora; samo su izjavili da će se ubuduće suzdržati od glasanja.

Eto pravog načina kako se barata jednim imperativnim mandatom. Delegat je poslušan ako mu odgovara, a ako ne, ublažuje imperativne okolnosti i u krajnjem slučaju čini ono što se njemu prohtije. Konačno, zar nije dužnost antiautoritaraca izrugivati se *autoritetu* imperativnih mandata, kao bilo kojem drugom? Radikalno alijansistički duh, tako dobro razrađen u imperativnom mandatu onih iz Jure, bio je upotpunjen od strane njihovih delegata zaista anarhističkim načinom gaženja tog mandata. Da li ćemo stoga morati zaključiti da su ti delegati imali u Alijansi jedan viši stupanj posvećenosti od njihovih španjolskih kolega?

Mandat *Jurana* pobuđuje i druga razmišljanja. Ovaj mandat otkriva cjelokupnost akcije koja vlada u Alijansi, gdje usprkos svima frazama o *anarhiji, autonomiji, slobodnoj federaciji*, itd., stvarno ne postoji drugo do dvije stvari: *autoritet i poslušnost*. Nekoliko tjedana prije onog časa kada su Schwitzguébel i Guillaume sebi napisali svoj vlastiti mandat, koji je poništavao Opći statut, osim obrazloženja,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 127. — ² Vidi u ovom tomu, str.128. — ³ Carla Cafiera

njihovi prijatelji, neinternacionalci izdali su na konferenciji u Riminiju statut takozvane talijanske federacije, koji se sastoji od obrazloženja Općeg statuta i jednog federalnog pravilnika. Tako je Opći statut *pomišten* u organizaciji koju je izglasala konferencija u Riminiju. Kao što se vidi, ljudi iz Alijanse uvijek djeluju pokoravajući se tajnim i jednoobraznim naredbama. Tim istim tajnim naredbama pokoravao se, bez sumnje, i list »La Federación« iz Barcelone kad je iznenada počeo da propovijeda dezorganizaciju Internacionale: jer je jaka organizacija našeg Udruženja u Španjolskoj počela biti opasna za tajne vođe Alijanse. Ova organizacija previše jača radničku klasu i stoga stvara poteškoće tajnoj vladavini gospode alijansista, koji vrlo dobro znaju da se u mutnoj rijeci dobro lovi.

Uništite organizaciju i imat ćete tako mutnu rijeku kao što želite. Naročito uništite radničke saveze, objavite rat štrajkovima, svedite radničku solidarnost na jednu ispraznu riječ i imat ćete slobodno polje za vaše pompezne, šuplje i doktrinarističke fraze. To jest, ako vam radnici naše zemlje dozvole da unuštite djelo koje smo stvorili kroz četiri godine teškog truda, i organizaciju koja je, bez diskusije, najbolja organizacija cijele Internacionale.

Vraćajući se imperativnim mandatima, ostaje nam da riješimo jedno pitanje: zašto alijansisti, krvni neprijatelji svakog principa autoritativnosti, sa toliko upornosti insistiraju na autoritetu imperativnih mandata? To je zato što za jedno tajno društvo poput njihovog, koje postoji u krilu jednog javnog društva kao što je Internacionala, nema ničeg tako udobnog kao što je imperativni mandat. Mandati alijansista bit će svi identični; mandati onih sekcija koji ne podliježu utjecaju Alijanse, ili se bune protiv nje, bit će međusobno protivurječni: tako da će često apsolutna većina, a uvijek relativna većina, pripadati tajnom društvu; nasuprot tome, na kongresu na kojem ne bi bilo imperativnih mandata, zajedničko mišljenje nezavisnih delegata lako bi se sjedinilo u jednu opću partiju protiv partije tajnog društva. Ovo je jedno krajnje efikasno sredstvo dominacije, i eto zašto Alijansa podržava imperativni mandat unatoč svom njegovom *anarhizmu*.

Prije nego završimo, upozoravamo da je način stvaranja jednog imperativnog *kolektivnog* mandata kakav je smislilo Španjolsko federalno vijeće sastavljeno od alijansista, morao silom prilika dati samo jedan rezultat: imperativni mandat Federalnog vijeća ili, ono što je isto, jedan alijansistički mandat. Sve federacije naše zemlje koje su prihvatile protupropisni prijedlog Vijeća poslale su u Valensiju izvanredne doprinose za podmirenje putnih troškova delegata, a s doprinosima i rezultat glasanja u mjesnoj federaciji; s rezultatom glasanja poslale su imperativni mandat dotične mjesne federacije s ciljem da »ih sve sjedini i stvori jedan *kolektivni imperativni mandat*«. Dozvoljavamo da je Regionalno vijeće¹ moglo *lojalno i dobronamjerno* izvršiti prebrojavanje

¹ Federalno vijeće

glasova svih mjesnih federacija; ali da bi sjedinilo različita mišljenja svih federacija, moralo je posjedovati izvanrednu inteligenciju ili izvrstan talionik u koji je vjerovatno ubacilo različite imperativne mandate. A što je izašlo iz tog talionika nove vrste? Ono što je moralo da izađe — mišljenje Regionalnog vijeća. Mi pozivamo sve alijansiste da nam pokažu kemijsko-izborni postupak koji bi mogao dati drukčiji rezultat.

Španjolsko federalno vijeće, tako antiautoritarno, tako anarhističko itd., *centraliziralo* je dakle u svojim rukama doprinose da bi poslalo delegate u Hag; a samo je *izvršilo* izbore tih delegata s takvom spretnošću da su samo alijansisti bili imenovani, i konačno, sastavilo je *kolektivni imperativni mandat* koji je, po njihovu mišljenju, izražavao volju španjolskih internacionalista.

Ne može se bolje poštovati autonomija.

Naslov originala:

Los mandatos imperativos en el Congreso del Haya

Pisano početkom oktobra 1872.

Objavljeno u listu »La Emancipación«,
br. 69 od 13. oktobra 1872.

Prevod sa španjolskog

Friedrich Engels

Pisma iz Londona

II

[Još jednom o Haškom kongresu]

London, 5. oktobra 1872.

Nadam se da će ishod Haškog kongresa natjerati na razmišljanje naše »autonomne« prijatelje u Italiji. Oni bi morali znati da je tamo gdje postoji organizacija neizbježno da se dio autonomije žrtvuje u korist jedinstva akcije. Žao mi je ako oni ne vide da je *Internacionala* društvo organizirano za borbu a ne za lijepe teorije, ali jedna stvar je sigurna: velika će *Internacionala* prepustiti Italiji da sama djeluje kako misli sve dok ne prihvati uvjete koji su zajednički za sve.

U tajnoj Alijansi socijalističke demokracije postoje tri stupnja: internacionalna braća (posve mali broj), nacionalna braća i obični članovi Alijanse. C.¹ je *internacionalni* brat kao i Guillaume (šef Baku-njinova generalštaba) i jedan ili dva Španjolca.

Od francuskih delegata pet ih je pod lažnim imenom došlo iz Francuske; ostali su emigranti Komune. Prilažem vam listu^[192] na kojoj imena francuskih sekcija i mjesta sjedišta nisu ispisana da ih ne bismo otkrili policiji. No proveli smo reorganizaciju u više od trideset francuskih departmana, a *Internacionala* je tamo jača i aktivnija nego što je to ikada ranije bila.

Djelovalo je ohrabrujuće što su i Francuzi i Nijemci u Hagu uvijek složno glasali: jasno se vidjelo da svi ti ratovi, osvajanja, nacionalna mržnja, za *Internacionalu* ne postoje. I upravo zahvaljujući tom jedinstvu Francuza i Nijemaca sve su rezolucije bez iznimke bile usvojene.

Razlozi premještanja Generalnog vijeća u Njujork bili su:

1. Čvrsta odluka Marxa, Serrailler-a, Dupont-a i Engelsa da ne prihvate novi mandat. Marx i Engels moraju dovršiti znanstvene radove za koje već dvije godine nisu imali vremena.

---

¹ Carlo Cafiero

2. Sigurnost da bi u slučaju njihove demisije Generalno vijeće sa sjedištem u Londonu — što se tiče Francuza — bilo sastavljeno od *blankista*, koji bi zbog svoje manije za konspiracijom doveli u zatvor većinu naših u Francuskoj, ukoliko bi ih ovi uopće i prihvatili; a što se tiče Engleza, od korumpiranih ljudi koji su navikli da nas prodaju liberalnoj buržoaziji i *radikalnim* agentima gospodina Gladstone-a; što se pak tiče drugih nacionalnosti, one ne bi uopće bile zastupljene jer Wróblewski, MacDonnel, Frankel nisu pristali da ostanu bez Marxa.

Ma što govorila buržoaska štampa, bili smo dobro primljeni od haških radnika. Jedanput nam je reakcija poslala šačicu pijanaca da nam nakon svršetka sjednice pjevaju kraljevsku holandsku nacionalnu himnu. Pustili smo ih da je otpjevaju i odgovorili Marseljezom prolazeći između njih. Bila bi dovoljna manjina kongresa da ih silom rastjera. Na posljednjoj sjednici u subotu, brojna publika je snažnim pljeskom odobravalala govornicima.

Naslov originala:
Lettere Londinesi. II

Objavljeno u listu „La Plebes,
br. 107 od 8. oktobra 1872.

Prevod s talijanskog

Friedrich Engels

Britanskom federalnom vijeću
Međunarodnog udruženja radnika
(zbog portugalskog štrajka)

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 16. oktobra 1872.

Gradani,

Imao sam čast da vam na sastanku od 26. septembra pročitam saopćenje koje mi je uputilo Lisabonsko federalno vijeće u vezi s nekim sindikalnim pitanjima tamošnjih internacionalnih sekcija koje su tražile da se ovdje poduzme neposredna akcija.^[193] Ja sam to saopćenje vidio objavljeno u listu »The International Herald«, ali nisam bio poblize upoznat da li je Federalno vijeće poduzelo neke daljnje korake u toj stvari.

Budući da sam obavezan da obavijestim svoje lisabonske korespondente o ovome što sam učinio za zainteresirane stranke, nadam se da će Federalno vijeće biti tako susretljivo te me informirati o tome da li je išta, ili ako jeste, što je uradilo u vezi s dotičnim pitanjem.

Bratski vas, građani, pozdravlja
vaš F. E.

Naslov originala:

*To the British Federal Council,
International Working Men's Association*

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Uredništvu lista »Der Volksstaat«

U uvodnom članku lista »Der Volksstaat«, br. 48 — *O Haškom, kongresu III* — o meni je iznet jedan pogrešan podatak, pa zbog toga smatram da treba to da ispravim, i to, da se dobro razumemo, jedino zbog toga što je objavljen u listu »Der Volksstaat«. Ako bih smatrao da¹ vredi truda da ispravljam laži, klevete, gadosti, a sad još i nehotične »greške« štampe koja je neprijateljski naklonjena prema meni, ne bi mi ostao nijedan trenutak za stvarni rad!

U pomenutom članku stoji:

«Lafargue je bio tako daleko od uloge Marxovog »adutanta« da se prilikom rasprave o isključenju Schwitzguébela, Guillaume-ovog druga, *uzdržao od glasanja*, iako je Marx već bio predložio da se on isključi.»⁽¹⁹⁴⁾

Taj predlog je podnela istražna komisija koju je naimenovao Kongres, a ne ja. Na Kongresu sam podneo predlog da se *isključi Alijansa*⁽²⁾ i da se imenuje istražna komisija koja će ispitati njenu delatnost. Ja, kao i drugi, bili smo svedoci optužbe pred tom komisijom. Saslušan je moj iskaz tek negde pred kraj istrage, i to u poslednjem trenutku, u vreme kad je bila u toku jedna sednica Kongresa. Pre toga jedan član komisije izrazio je želju da se sa mnom lično sastane da bi se obavestio o potpuno konkretnim činjenicama. Ja sam to odbio da bih izbegao čak i pomisao da sam lično uticao na komisiju.

Kada sam davao iskaz pred komisijom, nijednom rečju nisam spomenuo ni Schwitzguébela ni njegovog predvodnika, Guillaume-a. Spomenuo sam samo *jednog*¹ člana Alijanse koji je bio na Kongresu da bih izneo svoje ubeđenje da on nije član »tajne« Alijanse, ili da je u svakom slučaju, već davno iz nje isključen.

Na poslednjoj sednici Kongresa glasao sam *za* isključenje Schwitzguébela jer su dokazi da je bio član »tajne« Alijanse bili jednako očevidni kao i u slučaju Guillaume-a. U takvim okolnostima Schwit-

¹ G. T. Morago-a

zguébelov pokajnički govor nije me mogao obrlatiti. Uzgred rečeno, gospodin Guillaume *laže* — što je uostalom obaveza svakog člana nekog »tajnog« udruženja — kada u »Bulletin Jurassien« namerno uverava da je Schwitzguébel izjavio da se solidariše s njim. Sasvim suprotno. Guillaume je s patosom izjavio da Schwitzguébel ostaje i pada s njim, ali je Schwitzguébel ostao gluv na ovaj uzvik in extremis!¹ U svom pokajničkom govoru on Guillaume-a nije pomenuo nijednom rečju, a taj pokajnički govor pridobio je većinu. Kao član komisije za objavljivanje dokumenata sa Kongresa morao sam, razume se, pomno pregledati zvanični protokol Kongresa.

Što se tiče Lafargue-a, treba primetiti da Poštenjaković Biedermann² *laže* kada ga predstavlja kao delegata Barselone. Lafargue je bio delegat Portugalskog federalnog veća, Nove madridske federacije¹⁴⁸⁾ i još jedne španske sekcije.

Karl Marx

London, 20. oktobra 1872.

Naslov originala:

An die Redaktion des »Volksstaats«

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 86 od 26. oktobra 1872.

---

¹ na kraju — ² neprevodljiva igra reči: Biedermann Biedermann (Biedermann znači poštenjaković, a ujedno je to i prezime publiciste o kome je reč)

Friedrich Engels

Izveštaj Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika o stanju Udruženja u Španiji, Portugalu i Italiji⁽¹⁹⁵⁾

I. Španija

U Španiji je Internacionala najprije osnovana kao običan dodatak Bakunjinovu tajnom udruženju *Alijansi*, kojoj je trebalo da posluži kao neka vrsta baze za regrutiranje, a u isto vrijeme i kao sredstvo za kontrolu cjelokupnoga proleterskog pokreta. Vi ćete postepeno uvidjeti da Alijansa ima otvorene namjere da ponovo stavi špansku Internacionalu, u ovom času, u isto takav podređen položaj.

Zbog te ovisnosti su posebne postavke Alijanse, kao što su: neposredno ukidanje države, anarhija, anti-autoritarizam, suzdržavanje od svake političke aktivnosti, itd., u Španiji širili kao *postavke* Internacionale. Istovremeno je svaki istaknuti član Internacionale odmah primljen u tu tajnu organizaciju uz uvjerenja da taj sistem kontroliranja javnog udruživanja putem tajnog društva postoji svagdje i da je to sasvim normalna stvar.

To se dogodilo 1869, a prvi čovjek koji je uveo Internacionalu u Španiju, zajedno s Alijansom, bio je Italijan *Fanelli*, koji je sada, usprkos svojem apstinentskom uvjerenju, član talijanskog parlamenta. U junu 1870. održan je prvi Kongres španjolske Internacionale u Barseloni, i tu je prihvaćen plan organizacije koji je, nakon što je kasnije potpuno razrađen na Konferenciji u Valensiji (u septembru 1871), stupio sada na snagu i dao najbolje rezultate.

Kao i svagdje drugdje, udio koji je imalo naše Udruženje (a koji mu se i pripisuje) u revoluciji Pariške komune istakao je Internacionalu i u Španiji. Ovo isticanje i prvi pokušaji vladine zabrane koji su odmah zatim uslijedili, znatno su proširili naše redove u Španiji. Ipak, u vrijeme Konferencije u Valensiji, u Španiji je bilo trinaest lokalnih federacija, pored pojedinačnih izoliranih sekcija na raznim mjestima.

Konferencija u Valensiji ostavila je Federalno vijeće u Madridu, gdje je ono bilo smješteno, prema zaključku kongresa u Barceloni, s tim što mu je sastav ostao uglavnom isti kakav je bio ranije; jedna važna osoba, međutim, Toma Gonzáles Morago (delegat u Hagu) nije ponovno izabran. Kada je za vrijeme prvih vladinih zabrana u junu 1871. Federalno vijeće moralo da na neko vrijeme potraži sklonište u Lisabonu, Morago je napustio svoju dužnost u času opasnosti, i to je bio uzrok njegova isključenja iz novoga Federalnog vijeća. Od tog je časa počeo tajni rat, koji je završio kao otvoreni rascjep. Neposredno nakon Konferencije u Valensiji održana je (u septembru 1871) Konferencija u Londonu. Španjolci su poslali delegata, Anselma Lorenza, koji je po prvi puta u Španiju odnio novost da tajna Alijansa *nije* prihvaćena u redovima našeg Udruženja i da nasuprot tome Generalno vijeće i većina federacija stoje u direktnoj opoziciji prema Alijansi, ukoliko je njeno postojanje bilo tada poznato.

Malo zatim *Sagasta* počinje svoje progone protiv Internacionale, za koju je izjavio da je izvan zakona. Morago, tada još uvijek član lokalnog vijeća u Madridu, opet napušta svoju dužnost i povlači se. Ali tim vladinim prijetnjama nisu slijedili nikakvi ozbiljni postupci; pravo *javnog* sastajanja bilo je zaista zabranjeno za Internacionalu, ali sekcije i vijeća nastavili su s održavanjem sastanaka bez ometanja. Jedina posljedica ovoga vladinog miješanja bio je ogroman porast broja pristauša Internacionale. Na kongresu u Saragosi, u aprilu 1872, Udruženje je imalo sedamdeset lokalnih federacija redovno konstituiranih, dok su se u drugih stotinu lokalnih jedinica rad organizacije i propaganda aktivno provodili. Bilo je, štaviše, osam organiziranih sindikata širom zemlje i pod kontrolom Internacionale; a veliki sindikat svih tvornica u Španiji (mehaničara, prelaca i tkalaca) bio je pred konstituiranjem.

U međuvremenu se tajni rat unutar Internacionale nastavljao, i sada je počeo jedan novi i važniji oblik. Lična pakost Moragoa (koji je imao velik lokalni utjecaj u Madridu, usprkos njegovim stalnim povlačenjima) protiv članova novoga Federalnog vijeća izabranog u Valensiji, nije više bila jedina pokretna snaga toga rata. Zaključci Londonske konferencije o javnom odvajanju Alijanse i o političkom djelovanju radničke klase izazvalo je bijes lidera tajne Alijanse, a naročito onih ljudi koji su u većem stepenu imali tajnu inicijativu i koji su dobivali upute direktno od Bakunjina, a od kojih je jedan bio Morago. Taj su bijes izrazili u Sonvilijskom cirkularu Jurske federacije zahtijevajući neodgodivo sazivanje izvanrednog kongresa. U tom je pitanju Federalno vijeće Španije, u skladu s mnogim postupcima, oklijevalo da učestvuje protiv Generalnog vijeća i Londonske konferencije; a to je dovelo do nove optužbe. Štaviše, u januaru 1872. u Madrid je došao Paul Lafargue, i stupivši u prijateljske odnose s članovima Federalnog vijeća, uskoro ih uvjerio brojnim činjenicama da je cijela jurska afera bila intriga bazirana na kleveti, u svrhu dezorganiziranja Inter-

nacionale. Od tog je časa njihova sudbina određena. Članovi Federalnog vijeća, istovremeno kao izdavači lista »La Emancipación«, izazvali su lokalno Vijeće da prihvati borbu s tim listom te da ih zatim istjera iz lokalne federacije Madrida. Ovo isključenje poništio je Kongres u Saragosi, ali neposredan cilj je ostvaren: učiniti da konstituiranje Federalnog vijeća u Madridu postane nemoguće zbog ličnih sporova. Federalno je vijeće zaista premješteno u Valensiju, a sastav mu se potpuno izmijenio. Od dva člana prijašnjeg Vijeća koji su ponovo izabrani, Mora se odmah povukao, a Lorenzo se povukao vrlo brzo zbog razmišljanja do kojih je došlo! Članovi koji su ostali bili su većinom članovi tajne Alijanse.¹

Nakon Kongresa u Saragosi, raskid između pripadnika Alijanse i onih koji su bili vjerni Internacionali postajao je sve očiti. Konačno, 2. juna 1872. članovi prijašnjega Federalnog vijeća (Mesa, Mora, Pauly, Pagés i drugi), koji su istovremeno sačinjavali većinu Madridske sekcije Alijanse, poslali su cirkular svim ostalim sekcijama istoga tajnog udruženja objavljujući raspuštanje onakve sekcije kakva ona jeste te ih pozvali da slijede njihov primjer.^[173] Slijedećeg dana poslužili su se lažnim razlozima, te nakon otvorenog kršenja pravila bili su isključeni iz lokalne federacije Internacionale Madrida. Od 130 članova samo njih 15 prisustvovalo je tom glasanju. Tada su oformili novu federaciju, ali Federalno vijeće je odbilo da ih prizna; Generalno vijeće ih je, na osnovu molbe, priznalo bez konzultiranja španjolskoga Federalnog vijeća i taj je čin potvrđen na Kongresu u Hagu.

Razlog što novo Generalno vijeće nije tom prilikom konzultiralo Španjolsko vijeće jeste slijedeći: Budući da je Generalno vijeće konačno dobilo dovoljno podataka o postojanju i djelovanju Alijanse u Španiji te o činjenici da većina, ako ne svi, članova Španjolskog vijeća pripada njoj, poslalo je dopis Vijeću sa zahtjevom za objašnjenja i obavještenja u vezi s tajnim udruženjem. U svom odgovoru od 3. augusta 1872. Španjolsko vijeće je otvoreno stalo na stranu Alijanse, tvrdeći, štaviše, da je Alijansa raspuštena. Obraćanje Vijeću, koje je u sukobu između Internacionale i tajnog udruženja već stalo na stranu toga tajnog udruženja, bilo bi više nego suvišno, a Kongres u Hagu je u potpunosti odobrio djelovanje Generalnog vijeća.

Da se osigura izbor delegata za Hag iz redova Alijanse, Federalno vijeće se, pomoću tajnog cirkulara koji nije nikada saopćen Generalnom vijeću, poslužilo na Kongresu lukavstvom, koje je, da nije bilo neobične popustljivosti većine u Hagu, moglo biti dovoljno da nanese štetu povjerenju u četiri delegata koje je poslala Španjolska federacija.

Prema tome, stanje stvari u Španiji je sada slijedeće:

¹ U rukopisu precrtano: U mjeri u kojoj se približavao kongres u septembru 1872. manevri Alijanse za osiguranje njihove većine na tom kongresu bivali su sve očividniji.

U Španiji postoje samo dvije lokalne federacije koje otvoreno i potpuno priznaju odluke Kongresa u Hagu i novo Generalno vijeće: Nova madridska federacija^[148] i Federacija Alkala de Henares. Ukoliko ne uspiju privući na svoju stranu većinu španjolske Internacionale, oni će stvoriti novo jezgro nove španjolske federacije.

Velika većina španjolske Internacionale još uvijek je pod vodstvom Alijanse, koja prevladava u Federalnom vijeću kao i u najvažnijim lokalnim vijećima. Ali postoji mnoštvo simptoma koji pokazuju da odluke Kongresa nisu bile bez velikog efekta na mase u Španiji. Tamo ime Internacionale ima veliku težinu, a njen službeni izraz, Kongres, velik moralni utjecaj. Prema tome, ljudi iz Alijanse moraju voditi tešku borbu da uvjere mase da su u pravu. Opozicija postaje ozbiljna. Tvornički radnici Katalonije sa sindikatima koji broje 40 000 članova, preuzimaju vodstvo i zahtijevaju sazivanje izvanrednoga španjolskog kongresa da bi čuli izvještaje haških delegata i povelu istragu u vodstvu Federalnog vijeća. Organ Nove madridske federacije »La Emancipación«, možda najbolji list koji Internacionala sada uopće posjeduje, svakog tjedna sve više raskrinkava Alijansu, a iz broja koji sam poslao građaninu Sorgeu Generalno se vijeće može uvjeriti s kakvom energijom, dobrim raspoloženjem i teoretskim sagledavanjem načela našeg Udruženja on vodi borbu. Njegov sadašnji urednik, José Mesa, bez sumnje je daleko najsuperiorniji čovjek kojeg imamo u Španiji, i kao karakter i kao talent, i zaista jedan od najboljih ljudi koje uopće imamo.

Preuzeo sam na sebe da savjetujem španjolske drugove da ne žure suviše u forsiranju posebnog kongresa, već da se za njega spremaju što bolje. U međuvremenu sam podnio listu »La Emancipación« i kongresne izvještaje i druge članke te tako postupam i dalje, jer Mesa, jedini koji sada u Madridu može efektno upotrijebiti pero, ne može da učini sve usprkos divne energije kojom raspolaže. Ako naši drugovi u Španiji dobiju dobru podršku od Generalnog vijeća, ja ne sumnjam da ćemo tamo prevladati svaku zapreku i osloboditi od utjecaja sljeparija Alijanse jednu od najboljih organizacija u Internacionali.

London, 31. oktobra 1872.

Fred. Engels,
eksekretar za Španiju

Naslov originala:
*Report of the General Council of the
International Working Men's Association
upon the situation in Spain, Portugal
and Italy. I. Spain.*

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Udruženju radnika i zemljoradnika Donje
Lombardije (Sekciji Internacionale) u Lodiju^[196]

London, 13. novembra 1872.

Gradani,

S velikim sam zadovoljstvom primio vijest o vašem konstituiranju u sekciju Internacionale; o tome sam odmah obavijestio novo Generalno vijeće u Njujorku. Na kraju ovog pisma šaljem vam adresu preko koje ćete voditi direktnu prepisku s Generalnim vijećem, a ujedno vam stojim na raspolaganju za sve informacije, objašnjenja ili usluge koje biste mogli zatrebati.

Pozdrav i bratstvo!

Federico Engels

Naslov originala:

*All' Associazione degli operai
e degli agricoltori della Bassa
Lombardia di Lodi*

Objavljeno u listu »La Plebes,
br. 117 od 17. novembra 1872.

Prevod s talijanskog

Friedrich Engels

Pisma iz Londona

III

[Miting u Hyde Parku]

London, 14. novembra [1872]

Liberalna engleska vlada drži momentalno u zatvorima ne manje od 42 irska politička zatvorenika, s kojima ne samo da postupa kao s lopovima i ubojicama, nego i mnogo gore, s posve izuzetnom okrutnošću. U lijepa vremena kralja Bombe,¹ gospodin Gladstone, šef sadašnjeg *liberalnog* ministarstva, obišao je Italiju i posjetio u Napulju političke zatvorenike; vrativši se u Englesku objavio je brošuru u kojoj je pred licem Evrope napao napuljsku vladu zbog nedostojnog postupanja s političkim osuđenima.

To međutim ne priječi tog istog gospodina Gladstone-a da na isti način postupa s irskim političkim osuđenima, koje on još uvijek drži onkraj brave. Irski internacionalisti u Londonu odlučili su da organiziraju pravu *monstre*-demonstraciju u Hyde Parku (najveći javni londonski park gdje se u nemirna vremena održavaju svi veliki javni zborovi) u svrhu postizanja amnestije. Oni su stupili u vezu sa svim demokratskim društvima u Londonu i obrazovali komitet u koji su pored ostalih ušli Mac Donnel (Irac), Murray (Englez), Leßner (Nijemac), sve članovi doskorašnjeg Generalnog vijeća *Internacionale*.

Pojavila se jedna neprilika. Na posljednjoj sjednici parlamenta vlada je podnijela na izglasavanje zakon koji joj daje pravo donošenja propisa o javnim skupovima u londonskim parkovima. Ona je to iskoristila i izdala propis na temelju kojega svi organizatori javnih skupova moraju dva dana ranije o tome pismeno obavijestiti policiju i navesti

---

¹ Ferdinanda II

imena govornika.¹⁹⁷¹ Brižljivo skrivana pred londonskom štampom, ta je naredba jednim potezom pera ukinula jedno od najmilijih prava radnog naroda Londona: pravo da održava skupove u parkovima kad mu se sviđa i kako mu se sviđa. Podvrgavanje toj naredbi značilo bi isto što i odreći se narodnih prava.

Irci, koji čine najrevolucionarniji elemenat stanovništva, ne pripadaju ljudima koji bi počinili takvu pogrešku. Komitet je jednodušno odlučio da se ponaša kao da ne zna za tu naredbu te da i dalje, prkoseći vladi, održava svoje sastanke.

Proše nedelje, oko tri sata, dvije ogromne povorke krenule su uz glazbu i sa zastavama prema Hyde Parku. Glazba je svirala nacionalne irske melodije i Marseljezu; gotovo sve zastave bile su irske (zelene sa zlatnom harfom u sredini) i crvene. Na ulazu u park nalazilo se tek nekoliko policajaca tako da su povorke ušle bez ikakva otpora, sakupile se na dogovorenom mjestu i započele s govorima.

Bilo je prisutno najmanje trideset tisuća ljudi od kojih se, blago rečeno, polovica u zapučku zakitila zelenom vrpcom ili listom, ističući tako svoju irsku narodnost; ostali su bili Englezi, Nijemci, Francuzi. Mnoštvo je bilo odveć brojno da bi svi mogli čuti govore, pa je stoga, pored prvog, organiziran još jedan miting na kojem su drugi govornici govorili o istoj stvari. Donesene su energične odluke da se zatraži opća amnestija i ukidanje izvanrednih zakona zbog kojih se Irska neprestano nalazi u opasnom stanju. Oko pet sati povorke su se ponovo formirale, mase su, nakon što su pogazile naredbu Gladstone-ova ministarstva, napustile park.

Bila je to prva irska demonstracija u Hyde Parku; ona je postigla ogroman uspjeh: čak ni londonska štampa ne može to poreći.

Prvi put je došlo do srdačne suradnje između engleskih i irskih elemenata našega pučanstva. Ta dva elementa radničke klase, čije je uzajamno neprijateljstvo tako dobro poslužilo interesima vlade i bogataških klasa, pružaju sada jedni drugima ruke; za taj sretni događaj zahvaljujemo prije svega utjecaju doskorašnjeg Generalnog vijeća Internacionalne, koje je sve svoje napore usmjeravalo uvijek na pripremanje savezništva radnika ovih dviju nacija, zasnovanog na potpunoj jednakosti. Skup održan 3. novembra znači početak nove ere za londonski radnički pokret.

Ali, kazat ćete mi, što radi vlada? Zar će ona tako lako pristati na slične postupke? Zar će dopustiti da se nekažnjeno krše njezini propisi?

Evo što je ona učinila: pored tribine u Hyde Parku postavila je dva policijska komesara i dva agenta koji su bilježili imena govornika. Sutradan su ti agenti *mirovnom sucu* podnijeli prijavu protiv govornika. Sudac ih je pozvao i slijedeće subote morat će k njemu na preslušanje. Ovakva vrst procedure prilično jasno pokazuje da se ne želi protiv njih pokretati veliki proces. Čini se da vlada prihvaća poraz što su joj ga zadali Irci, ili kako ih ovdje nazivaju fenijanci, zadovoljavajući se malom novčanom kaznom. U svakom slučaju rasprava će biti zanim-

ljiva, ja ću vam je prikazati u jednom od slijedećih pisama. Izvjesno je, međutim, već sada da su Irci, zahvaljujući svojoj energiji, stanovništvu Londona sačuvali pravo da se okuplja u parkovima kad god mu se to sviđi.

F. Engels

Naslov originala: *Lettere Londinesi. III*

Objavljeno u listu «*La Plebe*»,
br. 122 od 14. decembra 1872.

Prevod s talijanskog

Friedrich Engels

Pisma iz Londona

IV

[Miting u Hyde Parku — Situacija u Španjolskoj]

London, 11. decembra 1872.

Proces što ga je engleska vlada povelala protiv govornika na irskom mitingu u Hyde Parku izazvao je tešku oluju koja se sručila na njezinu glavu. Mirovni sudac je doduše odredio kaznu optuženima u iznosu od pet funti sterlinga; ali su rasprave u mnogo čemu dokazale potpunu protuzakonitost novog propisa o parkovima, tako da će Apelacioni sud, koji sad ima u rukama proces, biti prisiljen da osuđenike oslobodi svake krivnje.

I to još nije sve: nakon ovog mitinga nije prošla nijedna nedjelja bez javnih skupova u Hyde Parku, a vlada se ne usuđuje ometati niti jednog govornika. Jedanput je održan skup u obranu policijskih agenata koji su stupili u štrajk; drugi put održan je miting jednostavno zato da se učvrsti pravo na javne skupove u parkovima.

Štrajk policijskih agenata? — upitat ćete. Da, gospodo; Engleska je vraška zemlja u kojoj štrajk prodira posvuda. Sjećam se kako su prije petnaest godina *policemen*-i iz Mančestera stupili u štrajk zahtijevajući povišicu plaće i već nakon dva dana postigli potpun uspjeh. Pred nekoliko tjedana policijski su agenti ovdašnjeg glavnog grada zaprijetili štrajkom jer im je bio odbijen zahtjev za povišicu od oko 20%. U posljednjem trenutku vlada je ocijenila da je korisnije udovoljiti svim njihovim traženjima; ali je u svrhu represalije kaznila sekretara *saveza za pružanje otpora* koje je bilo sastavljeno od tih istih agenata; a kako on nije prihvatio tu kaznu, bio je otpušten. Tada se digao val protesta u policijskim redovima, a najavljen je i javni zbor u Hyde Parku; vlada ponovo popušta, amnestira pobunjenike prije nego što je održan zbor — ali s izuzetkom ranije spomenutog sekretara. To vam pokazuje kako je u Engleskoj, u izrazito aristokratskom obliku, buržoaski duh posvuda

prodro. I zaista, ima li još jedna nacija koja bi bila do te mjere buržoaska da sebi dopusti postojanje *saveza za pružanje otpora* i štrajkove policijskih agenata?

Vijesti koje nam stižu o stavu raznih federacija *Internationale* prema zaključcima Haškog kongresa, više su nego zadovoljavajuće. U Nizozemskoj (gdje su delegati te zemlje glasali s manjinom) na jednom su regionalnom kongresu donesene odluke koje odražavaju istinski duh velikog Udruženja.^[198] Tamo je zaključeno da se djeluje u skladu sa Statutom i Organizacionim pravilima Generalnog vijeća u Njujorku, pridržavajući pravo na primjedbe, ukoliko se za njih ukaže potreba, a koje će biti iznesene pred opći kongres, predviđen za septembar 1873; nadalje, da neće biti priznato nikakvo pravo bilo kojem drugom kongresu da odlučuje o općim interesima Udruženja.

I u Španjolskoj gdje su vode manjine sa Haškog kongresa vjerovala da potpuno vladaju situacijom, radnički zdrav razum krči sebi put. Pristaše *Alijanse*^[2] koji stoje na čelu Federalnog vijeća, sazvali su regionalni kongres za 25. decembar u Kordobi.^[199] Poštujući dnevni red izglasan na prethodnom kongresu u Saragosi, taj bi se kongres morao baviti problemom usklađivanja španjolske federalne organizacije s odlukama koje će donijeti opći međunarodni kongres. Naprotiv, Federalno je vijeće stavilo na dnevni red alternativu između odluka međunarodnog kongresa u Hagu i odluka antiinternacionalnog kongresa u Sent-Imjeu.^[200] To predstavlja flagrantnu povredu Općeg statuta. A Nova madridska federacija^[148] je na to uputila apel svim istinskim internacionalnim federacijama (koje priznaju Opći statut i kongresne odluke) da izaberu novo privremeno federalno vijeće.^[201] Tom su se pozivu odazvale značajne federacije i sekcije kao, na primjer, one iz Leride, Badalone, Denije, Pon de Vilumare; osim toga, protiv sadašnjeg Federalnog vijeća izjasnile su se federacije iz Grasijske, Toleda, Alkale i velik broj federacija iz Kadisa i Valensije. U Grasijskoj, industrijskom predgrađu Barselone, poslije diskusije sa *alijansistima* iz Barselone, koja je trajala tri noći, tamošnja federacija, koja broji 500 članova, jednoglasno je prihvatila sve haške odluke i zaključila da se španjolskim delegatima uputi ukor zbog njihova ponašanja na posljednjem općem kongresu. U Valensiji je i samo Federalno vijeće osjetilo da mu prijete opasnost od poraza na plenarnoj skupštini te je stoga spriječilo glasanje koje je mog'o biti nepovoljno po njega: ovaj je događaj izazvao rascjep.^[202] U tom pogledu mi se u Španjolskoj nalazimo tek na početku; kroz nekoliko tjedana taj će pokret dovoljno ojačati i pokazati da španjolski radnici ne žele dopustiti dezorganizaciju *Internationale* zbog interesa vođa nekih tajnih društava.

Na Haškom kongresu radilo se o nekom Bousquet-u,¹ sekretaru policijskog komesarijata u Bezijeju, koji se uvukao u redove *Interna-*

¹ Vidi u ovom tomu, str. 129.

cionale, ali kojega je, uostalom, posljednje Generalno vijeće na zahtjev njegove sekcije već isključilo iz tih redova. Taj sjajni čovjek, kojega je gospodin Thiers unaprijedio u čin policijskog narednika u njegovu mjestu, našao je branitelja u broju 21 lista »Bulletin Jurassien«.^[203] Ne treba se tome odviše čuditi, jer upravo iz redova Jurske federacije potječu dični Albert Richard i Gaspard Blanc, sadašnji suradnici gospodina Louis-a Napoleona.

F. Engels

Naslov originala: *Lettere Londinesi. II'*

Objavljeno u listu »La Plebe»,
br. 122 od 14. decembra 1872.

Prevod s talijanskog

Karl Marx — Friedrich Engels

[Uredniku lista »The International Herald«⁽²⁰⁴⁾]

Dragi građanine,

Do ovog smo časa smatrali suvišnim da odgovaramo na klevete i laži koje »autonomni« g. John Hales neumorno širi o nama. Ali kad se takve klevete dobacuju tako kao da iza toga stoji ime i tobožnji autoritet Britanskoga federalnog vijeća, one su sračunate na to da nanesu štetu Internacionali općenito pa smo prisiljeni da prekinemo svoju šutnju.

Taj g. Hales, koji odjednom postaje pobornik »autonomije« sekcija i federacija, praktički tumači tu autonomiju kao svoju ličnu autokraciju. Uspio je, kao prvo, da ga postave za sekretara zapisničara; kao drugo, za dopisnog sekretara (u zemlji i inozemstvu); treće, za blagajnika Britanskoga federalnog vijeća; ali budući da on ne može obavljati sve te dužnosti odjednom, on, kao četvrto, postavlja druge članove toga Vijeća da to obavljaju u svojstvu njegovih slugu. I peto, on piše pisma na sve strane svijeta u ime, ali bez znanja ili odobrenja Britanskoga federalnog vijeća.

Tako u 23. broju lista »Bulletin jurassienne« nalazimo zvanični dopis secesionističkoga odbora Jure upućen Britanskom federalnom vijeću, kao odgovor na dopis koji je također napisao g. John Hales. Postojanje toga pisma, sigurni smo, bilo je potpuno nepoznato Britanskom federalnom vijeću.

On u njemu iznosi ovo:

»Ovaj kongres (u Hagu) je . . . otkrio hipokriziju ljudi iz bivšega Generalnog vijeća, koje je pokušao da organizira ogromno društvo unutar našeg Udruženja, i to pod izlikom razaranja nekoga drugog tajnog društva, čije su postojanje izmislili za svoje vlastite ciljeve.«

Gospodin Hales je izvanredno logičan. Isključenje Alijanse⁽²⁾ iz Internacionale putem Kongresa njemu služi kao dokaz hipokrizije bivšega Generalnog vijeća, koje nije priznalo tu organizaciju. Što se tiče »izmišljene« Alijanse i njene konspiracije koju je otkrilo Generalno

vijeće, građanin Jung, sada član Federalnog vijeća, najprikladniji je za davanje svih potrebnih obavještenja. Kao bivši sekretar za Švicarsku, on poznaje rad »Alijanse«, a kao član Izvršnog komiteta bivšega Generalnog vijeća, on zna sve o »konspiraciji« koju je izmislio John Hales. Postupci dobro poznate »Alijanse« već su javno izneseni u cirkularu bivšega Generalnog vijeća, *Les prétendues scissions*, etc.¹ Tajno djelovanje toga društva Vijeće će iznijeti na vidjelo putem publikacije koja se upravo priprema na osnovu dokumenata koji su u rukama istražne komisije koju je imenovao Kongres u Hagu.

Gospodin Hales se žali:

»Dok sam ja bio generalni sekretar Vijeća, nisam nikada znao i nikada nisam mogao dobiti adrese kontinentalnih federacija.«

Kao sekretar Generalnog vijeća i njegov jedini plaćeni službenik, g. Hales nije imao nikakvih drugih dužnosti osim da sređuje zapišnike, da šalje izvode iz njih štampi, te da vodi korespondenciju s engleskim sekcijama i tredjunionima.

Korespondencija s drugim federacijama, kontinentalnim i ostalim, bila je povjerena neplaćenim sekretarima u čiji posao on nije imao šta da se miješa. Kako je izvršavao svoju dužnost dopisivanja unutar vlastitog odjeljenja, vidi se iz posebne rezolucije Generalnog vijeća kojom je ta dužnost prenesena na građanina Milnera.^[205]

Gospodin Hales dalje tvrdi:

»Jednog je dana Britansko vijeće primilo vrlo važan dopis od Španjolskog federalnog vijeća, ali autor dopisa građanin Anselmy Lorenzo zaboravio je staviti svoju adresu. Britansko federalno vijeće zatražilo je od građanina Engelsa, tada dopisnog sekretara za Španiju, da da adresu Lorenza. Građanin Engels je to formalno odbio. Kasnije je to isto učinio kad se radilo o Lisabonskom federalnom vijeću.«

Sve što građanin Engels zna o toj stvari jeste to da je dotični španjolski dopis njemu poslao građanin Jung s jednostavnim zahtjevom da ga prevede, što je ovaj i učinio. O tome da je Britansko federalno vijeće tražilo adresu Lorenza, on ne zna ništa, i bio bi zahvalan za izvod iz zapišnika u vezi s tim.

Što se tiče stvari Lisabona, Portugalsko vijeće je zamolilo Engelsa za pomoć u štrajku, i prva stvar koju je Engels učinio bila je da zatraži suradnju Britanskog federalnog vijeća, dok je istovremeno poduzeo i druge mjere koje su bile u njegovoj moći. Nakon ponovljenih verbalnih molbi preko članova Federalnog vijeća i nakon jedne pismene molbe,² Engels je primio, oko dva mjeseca kasnije, pismo od g. Halesa u kojem se iznosi da je Vijeće poduzelo neke akcije u toj stvari, te moli tu lisabonsku adresu. Na to pismo Engels nije uopće odgovorio jer je bio potpuno uvjeren da Hales želi te adrese samo radi svojih

¹ Vidi u ovom tomu, str. 3 - 40 — ² Vidi u ovom tomu, str. 270 - 380

ličnih intriga. Što se tiče ostalih članova Britanskoga federalnog vijeća, nikada nije vladalo takvo uvjerenje. Kada je Jung u ime Federalnog vijeća zatražio adrese za Berlin, Lajpcig i Beč, odmah su mu poslane.

Objavljivanje izvoda iz zapisnika bivšega Generalnog vijeća, koje je većinom pisao sam g. Hales, jasno će iznijeti na vidjelo motive njegove zlobe prema tom tijelu. Tada će se, da se posluži riječima iz njegovoga vlastitog pisma odboru Jure, vidjeti da

»tko god se nije pobliže upoznao s bivšim Generalnim vijećem, ne može ni zamisliti na koji su se sve način iskrivljavale činjenice« — od strane g. Johna Halesa.

S bratskim pozdravima

F. Engels
Karl Marx

Napisano 20. decembra 1872.

Objavljeno u listu

»The International Herald«,
br. 38 od 21. decembra 1872.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Mančesterska sekcija za strance svim sekcijama i članovima Britanske federacije^[206]

Radnici,

Osjećamo se primoranima da vam se obratimo odgovarajući na cirkular koji su razaslali oni koji se nazivaju većinom Britanskoga federalnog vijeća, te koji apeliraju na vas da im se pridružite u otvorenoj pobuni protiv osnovnih načela našeg Udruženja.^[207]

U tom cirkularu većina Federalnog vijeća tvrdi da je manjina onemogućila sav rad i dovela stvari do zastoja time što je predsjedavajući raspustio posljednju sjednicu usred rada da bi spriječio diskusiju.

Izgleda čudno, na prvi pogled, da bi manjina mogla ušutkati većinu, kada bi jednostavno glasanje bilo dovoljno da se ušutka ta manjina. Do sada su se često manjine otcjepljivale. Ovo je prvi slučaj otcjepljivanja većine; a sama ova činjenica dovoljna je da cijela stvar postane više nego sumnjiva. Što se tiče izmišljotine o postupku predsjednika na jednoj jedinoj sjednici, mi smo pouzdano obaviješteni da je tom prilikom predsjednik raspustio sastanak pola sata nakon predviđenog vremena za prekid, u 11 i po, jer su članovi većine insistirali na prekidanju dnevnog reda.^[208]

Federalno vijeće je podijeljeno, prema cirkularu, u pogledu pitanja da li odluke općeg Kongresa našeg Udruženja, održanog u Hagu prošlog septembra, treba smatrati valjanima ili ne. No, za članove Internacionale to uopće ne dolazi u pitanje. Prema članu 3 Općeg statuta, dužnost općeg Kongresa je da »poduzme mjere nužne za uspješno djelovanje Međunarodnog udruženja«. ¹ Kongres je njegova zakonodavna vlast. Njegove su odluke obavezne za sve. Oni kojima se ne sviđaju mogu ili da napuste Udruženje ili da ih izmijene na idućem kongresu. Ali nijedan član pojedinac, nijedna sekcija, ni federalno vijeće, niti

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 361.

lokalni ili nacionalni kongres nemaju pravo da im osporavaju valjanost a da uz to ostanu u Internacionalni.

Potpisnici cirkulara tvrde da Kongres u Hagu nije bio pravilno konstituiran te da ni u kojem slučaju nije predstavljao većinu članova Udruženja. Taj je Kongres redovno sazvan od strane Generalnog vijeća, u skladu s čl. 4 Općeg statuta. Na njemu je prisustvovalo 64 delegata, koji su predstavljali 15 raznih nacija, a pojedinačno su bili pripadnici 12 različitih nacionalnosti. Nijedan se raniji kongres nije mogao pohvaliti takvim zaista internacionalnim sastavom. Da su donesene odluke prožete istinskim duhom internacionalizma, dokazuje činjenica da su gotovo sve donesene većinom glasova od tri prema jedan, te da su delegati dviju nacija koje su donedavno bile u bratoubilačkom ratu — Francuzi i Nijemci — skoro uvijek glasali za njih do posljednjeg čovjeka. Ako Engleska svojom vlastitom krivicom nije bila naročito brojno zastupljena, je li to razlog da se pobija valjanost Kongresa?

Cirkular se žali na odluku Kongresa o političkom djelovanju radničke klase. Kažu da je donesena nakon što je većina delegata otišla. Službeni izvještaj objavljen u 87. broju lista »The International Herald« (od 14. decembra) pokazuje da je 48 od 64 delegata glasalo o tom pitanju i da je 35 glasalo za tu rezoluciju. Među tih 35 nalazimo ime g. Mottersheada, koji sada potpisuje cirkular odričući se odluke.

No, u čemu se sastoji ta rezolucija? Po svojoj suštini ona je ista, a pretežno i u riječima, kao što je to ona koja je prihvaćena na općoj Konferenciji održanoj u Londonu u septembru 1871. i koju je službeno objavilo, zajedno s ostalim rezolucijama, 17. oktobra te godine Generalno vijeće, a na kojoj su potpisi, pored ostalih, i Johna Halesa, Th. Mottersheada, H. Junga, F. Bradnicka, H. Mayoa i Johna Roacha!¹ Budući da je Generalo vijeće bilo dužno da sprovede odluke Konferencije, kako to da nijedan od tih građana nije onda mislio da bi bilo potrebno da ustane u Generalnom vijeću i da protestira protiv te rezolucije koju sada smatraju, svi odjednom, tako opasnom?

Cirkular potpuno iskrivljuje svrhu te rezolucije, što se može lako vidjeti ako se pogleda njen tekst kako je objavljen u 87. broju lista »The International Herald«. Rezolucija ne postavlja, kako je krivo izneseno, političko djelovanje kao obavezu tredjuniona i drugih politički neutralnih tijela. Ona traži samo formiranje, u svakoj zemlji, raznih stranaka radničke klase koje bi stajale nasuprot strankama buržoazije. To će reći, ona poziva ovdje u Engleskoj radničku klasu da odbije da dalje služi kao prirepak »velike Liberalne stranke«, te da formira samostalnu, vlastitu stranku, kao što je to bilo učinjeno u slavnim vremenima velikog pokreta čartista.

Tako se navodno vjerolomstvo prema tredjunionima mijenja u čistu izmišljotinu. Ali, dopustit će nam se da upitamo, gdje su sada

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 348.

tredjunioni koji su se nekada bili pripojili Internacionali? Iz prošlogodišnjih novčanih obračuna se vidi da su gotovo svi nestali za vrijeme dok je građanin Hales bio sekretar.

Slijedeća se pritužba sastoji u tome da je Generalno vijeće preseljeno u Njujork i da u njemu nema ni Engleza ni Amerikanaca. Novo Generalno vijeće sastavljeno je od ljudi iz pet raznih nacija, i ako se Englezi u Njujorku drže po strani od Internacionale, onda treba da krive sami sebe što nisu predstavljeni u Vijeću. Dok je to Vijeće bilo u Londonu, Englezi su uvijek bili znatno više zastupljeni od bilo koje druge nacije, a vrlo često su sačinjavali apsolutnu većinu; dok Francuzi, na primjer, jedno vrijeme nisu uopće bili zastupljeni. Ali Englezi to ne mogu tražiti kao neko dodijeljeno im pravo. Kada je Kongres u Hagu, na temelju prava koje mu daje čl. 3 Općeg statuta, izabrao novo Generalno vijeće, odabrao je mjesto najbolje prema svojem mišljenju, i u tom mjestu najbolje ljude. Potpisnici cirkulara mogu imati drukčije mišljenje, ali to ne mijenja prava Kongresa.

U cirkularu se krivo navodi da se tim postupkom sekcije i federacije lišavaju prava koja su imale u vezi s odlučivanjem o politici koju treba provoditi u odgovarajućoj zemlji. To je još jedna netačnost. Bilo da je Generalno vijeće u Londonu, u Njujorku ili bilo gdje drugdje, prava sekcija i federacija ostaju ista. Ali, kaže se u cirkularu, da bi se spriječilo nepokoravanje u vezi s ovom tačkom,

«Kongres je naoružao Generalno vijeće ovlaštenjem da suspendira svaku sekciju, federaciju ili federalni savjet kad god to zaželi bez objave razloga za takav postupak».

Ponovno neistina. Pravo suspendiranja neke sekcije povjerio je Generalnom vijeću već Kongres u Bazelu (1869). Zvanični tekst rezolucija Kongresa u Hagu, Rezolucija II, čl. 1¹ («International Herald», br. 37) pokazuje da, ako su ovlaštenja Generalnog vijeća proširena, ili, bolje, preciznije formulisana, ona su okružena zaštitnim mjerama koje ranije nisu postojale. Tako, ako Generalno vijeće raspusti neko federalno vijeće, ono mora *u roku od 30 dana* osigurati izbor novoga vijeća; i tako, nakon svega, sama federacija ostaje konačni sudac. Ako Generalno vijeće suspendira cijelu federaciju, ono mora, ako to federacije zatraže, da podnese svoje odluke *u roku od mjesec dana* na konačno mišljenje konferenciji delegata svih federacija. A evo šta cirkular kaže: ovlaštenje suspendiranja bez iznošenja bilo kakvog razloga!

Radnici! Bilo da pojedinačno odobravate ili ne odobravate odluke donesene u Hagu, one su ovoga časa *zakon Internacionale*. Ako među vama ima onih koji se s njima ne slažu, takvi se mogu poslužiti svojim pravnim sredstvom na idućem kongresu. Ali, nijedna sekcija, ni Britansko federalno vijeće, niti bilo koji nacionalni kongres koji bi ono sazvalo, nemaju pravo da negiraju odluke općeg kongresa regularno

¹ Vidi u ovom tomu, str. 125.

sazvanog. Tko god pokuša takvu stvar, stavlja se zapravo izvan redova Internacionale, a to su, u stvari, potpisnici cirkulara i učinili. Kad bi se takvi postupci dopustili, Internacionala bi bila dovedena do raspuštanja.

Čak i u zemljama čiji su delegati sačinjavali manjinu u Hagu, pojavila se snažna reakcija protiv secesionističkih tendencija koje podržavaju ovi delegati. Dok u Americi, Francuskoj, Njemačkoj, Poljskoj, Austriji, Mađarskoj, Portugalu i cijeloj Švicarskoj, s izuzetkom male grupe od jedva 200 ljudi, odluke iz Haga rado se prihvaćaju; holandski internacionalisti, okupljeni na Kongresu, odlučili su da ostanu uz Generalno vijeće u Njujorku^[198], te da sve prigovore podnesu na slijedećem redovnom općem kongresu u septembru 1873. i nigdje drugdje. U Španiji, gdje je secesionistički pokret, sličan ovom koji je pokrenuo ovaj cirkular, preduzelo Federalno vijeće, otpor protiv njega svakog dana raste, i sekcija za sekcijom izjašnjava se za odluke iz Haga.

Radnici! Iz svih ovih razloga protestiramo protiv sazivanja bilo kakvog britanskog kongresa koji bi trebao da zasjeda i sudi o zakonu Udruženja onakvom kakav su postavili delegati svih naroda koji su u njemu zastupljeni.

Protestiramo protiv svakog kongresa koji bi se sazivao putem tako osudne obavijesti kao što je ova kojom se saziva za 5. januar.

Preporučujemo svim sekcijama da prednje iznesu na razmatranje svojim članovima, imajući na umu da se budućnost našeg Udruženja u Engleskoj oslanja na njihovo držanje u sadašnjoj krizi.

Potrebno je da priznamo kao zakonite delegate za Federalno vijeće samo one koji će podržavati autoritet Kongresa u Hagu i nastojati da izvršavaju odluke koje su tamo donesene.

Prihvaćeno na općem zboru Mančesterske sekcije za strance, 21. decembra 1872.

Bratski pozdrav svim članovima našeg Udruženja.

P. Zürcher, predsjedavajući zbora
T. Kupper, generalni sekretar i
 sekretar za Njemačku
O. Wyss, sekretar za Francusku

Naslov originala:

The Manchester Foreign Section to all sections

and Members of the British Federation

Objavljeno kao letak.

Objavljuje se prema fotokopiji letka.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Adresa Britanskoga federalnog vijeća sekcijama, ograncima, pripojenim društvima i članovima Britanske federacije u Internacionali^[209]

Gradani,

Na zasjedanju od 19. decembra 1872. naša je pažnja bila usmjerena na Manifest koji su izdali predstavnici secesionističke stranke u Engleskoj. Mi smo odmah donijeli odluku da se svakoj sekciji uputi obavijest kojom smo ih pozivali da ne iznose svoj sud o tome dok ne dobiju naš odgovor, koji smo obećali odmah dostaviti, a na posebnom sastanku Britanskoga federalnog vijeća održanom u ponedjeljak naveče, 23. decembra, slijedeće je jednoglasno prihvaćeno kao odgovor na tvrdnje koje su iznesene u gore spomenutom Manifestu.

1. Nepriliku je izazvalo stalno nametanje Halesovog ličnog pitanja; i on i Mottershead su u Generalnom vijeću već pokušavali, uzajamnim optuživanjem zbog korupcije, da prave slične neprilike. Nepriliku na spomenutom sastanku izazvao je Mottershead, u pijanom stanju, čime je doveo do neizbježnog raspuštanja sastanka oko jedanaest i po sati, time što je stalno ponavljao lične grube optužbe protiv predsjedavajućeg¹; takvo raspuštanje nije tražio niko drugi već baš Hales. Članovi su već davno vidjeli u listu »The International Herald« da je Južno-lambetska sekcija povukla svoga delegata jer je većina ometala svaki pravi rad.

2. Pravi razlog ovoga cirkulara jeste dogovor među secesionističkom manjinom na Kongresu u Hagu da se oko Božića sazovu svi mogući kongresi u svim zemljama da bi potvrdili njihovo secesionističko djelovanje. Tako su se slični kongresi sazvani u Belgiji i Španiji za 25. decembar (protiv čega se u Španiji javila snažna opozicija, koja svakoga dana jača). Engleske sekcije treba sada zavesti tako da potpomognu tu zavjeru, a da i ne znaju što se događa.

3. Cirkular koji sada pred nama stoji nije iznošen pred Federalno vijeće. Ništa ne pokazuje bolje kako su se njegovi autori bojali

¹ Samuela Vickeryja

diskusije nego to da su ga smislili iza leđa Vijeća, na nepotpunom i potajnom sastanku. Je li ikada itko vidio da se većina umjesto da nadglasa manjinu otcjepljuje od nje? Čemu je većini potreban kongres kada će obično glasanje Vijeća, za koje tvrde da njime upravljaju, odlučiti stvar u njihovu korist?

4. Potpisnici ovoga cirkulara ne usuduju se još da sasvim stanu na stranu kontinentalnih secesionista, koji jasno iznose da ne priznaju autoritet nijednoga kongresa osim onoga prvog održanog u Ženevi. U međuvremenu počinju s opovrgavanjem pravovaljanosti Kongresa u Hagu, najinternacionalnijeg i zaista prvoga stvarno internacionalnog kongresa Udruženja, jer je to prvi kongres gdje većina nije bila nacionalna ili lokalna. Ako taj kongres nije ispravno konstituiran, zašto je građanin Roach, koji je bio član Komisije za verifikaciju mandata, potpisao izvještaj te Komisije? On ipak potpisuje i cirkular kojim se protestira protiv Kongresa.

5. Kažu da će se pridržavati Općeg statuta kakav je postojao prije Kongresa u Hagu. U tom Statutu se kaže u čl. 3: »Kongres poduzima nužne mjere za uspješno djelovanje Međunarodnog udruženja i imenuje njegovo Generalno vijeće.« Čl. 12: »Sadašnji Statut može izmijeniti svaki kongres ako se zato izjasne dvije trećine prisutnih delegata.«¹ Opći statut ne daje nikakvo pravo nijednom lokalnom ni federalnom kongresu da revidira odluke bilo kojega općeg kongresa. Prema tome, potpisnici toga cirkulara se deklariraju u vidu otvorenog revolta ne samo protiv uređenja Internacionale kako je utvrđena na Kongresu u Hagu, već i protiv Općeg statuta za koji su se izjasnili da će ga se držati.

Da vidimo sada koje su to odluke Kongresa u Hagu koje su toliko neprihvatljive za potpisnike cirkulara.

Prva je rezolucija o političkom djelovanju radničke klase, koja je, kako oni tvrde, donesena nakon što je većina delegata otišla. To je daleko od istine jer je od 64 delegata koji su ušestvovali na Kongresu 48 glasalo o toj rezoluciji, a 35 od toga broja, ili više od dvije trećine, glasalo je za nju; među njima je bio i građanin Mottershead, koji je ipak potpisao i ovaj cirkular. Nadalje, većina delegata koji su otišli ostavila je predsjedniku pismenu izjavu da se slaže s rezolucijom.

Sama ta rezolucija nije ništa drugo nego izvadak iz zaključka br. IX Konferencije u Londonu od septembra 1871, koji je objavilo zajedno s drugim zaključcima Generalno vijeće 17. oktobra 1871, i uz koji su navedena imena ovih građana: Bradnick, Mayo, Mottershead, Jung, Roach i Hales, ovaj potonji kao generalni sekretar. U ovom zaključku Konferencije citiraju se Opći statut, Inauguralna adresa, Rezolucija kongresa u Lozani i cjelokupno djelovanje Generalnog vijeća od početka radi dokazivanja da ono što se u njemu

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 361, 362.

iznosi predstavlja samo objašnjenje, s istim smislom, onoga što je oduvijek bilo službeno prihvaćena politika Udruženja. Prije Kongresa u Hagu Generalno vijeće je jednoglasno odlučilo da se tom Kongresu predloži da se taj isti zaključak unese u Opći statut;^[210] građanin Jung je te večeri vršio funkciju sekretara jer je Hales bio suspendiran. Pa čak je i Kongres u Notingemu, na čije se rezolucije ovaj cirkular poziva kao na presedan, prihvatio u suštini istu tu rezoluciju.^[211]

Što se tiče namjere da se od tredjuniona ovom rezolucijom dignu ruke, Kongres je, sasvim suprotno, otišao dalje u prilog tredjuniona nego Opći statut ili bilo koji raniji kongres. On je povjerio novom Generalnom vijeću zadatak da konstituira jedan internacionalni savez tredjuniona, s tim da mu se pripoje čak i tredjunioni koji ne pripadaju Internacionali, te da se zatraži od svakog tredjuniona da postavi sam svoje uvjete pod kojima će ući u taj savez, kao i da načini nacrt općeg plana koji bi bio podnesen na uvid svim tredjunionima prije zajedničkog prihvaćanja na slijedećem kongresu.

Slijedeća se primjedba odnosi na premještanje Generalnog vijeća u Njujork. Ona se jednostavno svodi na tvrdnju da nijedno Generalno vijeće ne može pretendirati da predstavlja Internacionalu ako u njemu ne sjede gospoda Hales, Mottershead, Jung, Bradnick, Mayo i Roach.

Daljnja primjedba kaže da su proširena ovlaštenja ovoga Generalnog vijeća. Prva odluka donesena u ovom smislu u Hagu glasi: «Generalno vijeće dužno je izvršavati odluke kongresa i budno paziti da se u svakoj zemlji strogo poštuju načela, Opći statut i Organizaciona pravila Internationale.»¹ Ta je rezolucija predložena Kongresu nakon jednoglasnog usvajanja u bivšem Generalnom vijeću^[212]. Kako bi se ona mogla sprovesti u život kad Generalno vijeće ne bi imalo ovlaštenje da suspendira tijela koja u okviru Internationale djeluju protiv Internationale? Pored toga, rezolucije donesene u Hagu koje se odnose na pravo suspendiranja sekcija, federalnih vijeća i federacija u stvari su ograničile ovlaštenja koja je Generalnom vijeću dao Kongres u Bazelu (vidi Organizaciona pravila II, čl. 6 i 7), te u svakom slučaju stavile pod kontrolu djelovanje Generalnog vijeća.^[213]

Svagdje na Kontinentu buržoaske vlade i štampa potpomažu pokušaje ljudi koji nastoje da provociraju secesiju u redovima Saveza, dok se oni koji pristaju uz Internacionalu svagdje hapse, a njihovu štampu zabranjuje policija. Dok secesionisti uživaju tvrdeći da je Internacionala zahvaljujući njihovom nastojanju svagdje u stanju raspadanja, i ustaju protiv odluka donesenih u Hagu, činjenica je da je Udruženje jače nego ikada, te da se odluke iz Haga u potpunosti prihvaćaju u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Portugalu, Americi, Danskoj, Poljskoj i Švicarskoj, s tim što u ovoj posljednjoj treba izuzeti nekih 150 secesionista. U Holandiji, premda su delegati

¹ Vidi u ovom tomu, str. 125.

te zemlje glasali sa manjinom, održan je kongres na kojem je zaključeno da se ostane uz Generalno vijeće te da se ne priznaje nikakav drugi opći kongres osim onoga redovnog predviđenog za septembar 1873. u Švicarskoj. U Španiji, gdje su se secesionisti nadali da će skršiti sve pred sobom jer su na svojoj strani imali Federalno vijeće, opozicija protiv njih postaje svakim danom sve snažnija; i u Italiji sekcije nastavljaju sa slanjem odobravanja novom Generalnom vijeću, te ova podvala sa novim engleskim kongresom predstavlja posljednje pribježište koje je preostalo secesionistima.

Kao odgovor na prijedloge cirkulara moramo iznijeti slijedeće:

1. Izjavljujemo da svaki kongres održan u Engleskoj s ciljem revidiranja odluka donesenih na Kongresu u Hagu treba smatrati ilegalnim, jer svaka federacija ima pravo stavljanja prigovora na slijedećem općem kongresu. Nadalje, jedini legalni kongres Britanske federacije je onaj koji treba da se održi u Mančesteru slijedećih Duhova u skladu s rezolucijom donesenom na Kongresu u Notingemu u julu 1871.

2. Pozivamo sekcije da potpisnicima cirkulara oduzmu data ovlaštenja i da izaberu nove delegate koji će ih zastupati u Federalnom vijeću.

3. obraćamo se sekcijama da imenuju odbor kojem će se podnositi zapisnici Federalnog vijeća i koji će izvesti vlastite zaključke o tome tko je kočio a tko podržavao rad Udruženja, te tko je radio u interesu neprijatelja radničke klase.

4. Pozivamo sekcije da obrazuju komisiju koja će temeljito ispitati organizaciju, broj članova i datum ustanovljavanja sekcija, a naročito odgovarajući broj delegata koje su obično slali u Federalno vijeće.

Budući da sekcije sada posjeduju oba manifesta, prepuštamo stvar njima i želimo samo to da nam odmah dostave svoju odluku.

No, mi bez oklijevanja tvrdimo da radimo u skladu sa Statutom i ustrojstvom Udruženja i u stvarnom interesu radničke klase.

Neka živi Međunarodno udruženje radnika!

F. Hurry, Sekcija Južnog Lambeta, predsjedavajući;

E. Hills, Sekcija Vestenda;

F. Leßner, Kongres u Notingemu, bivši član Generalnog vijeća, suosnivač Međunarodnoga udruženja radnika;

W. H. Riley, Kongres u Notingemu;

Ch. Murray, Sekcija Normenbi, bivši član Generalnog vijeća;

G. Milner, Nacionalna liga za reformu, bivši član Generalnog vijeća;

J. Mitchell, Sekcija Hinkli, Lesteršir;

G. A. Weiler, Londonska njemačka sekcija;

S. Vickert, Sekcija Birkenhed;

Eugène Dupont, Sekcija Mančester, bivši član Generalnog vijeća, suosnivač Međunarodnog udruženja radnika.

London, 23. decembra 1872.

Naslov originala:

*Address of the British Federal Council
to the sections, branches, affiliated
societies and members*

Objavljuje se prema fotokopiji letka

Prevod s engleskog

FRIEDRICH ENGELS

O stambenom pitanju^[214]

Napisano u vremenu od maja 1872. do januara 1873.

Prvi put objavljeno kao serija članaka u listu »Der Volksstaat«.

Članci su se pojavljivali u slijedećim brojevima lista:

br. 51 od 26. juna 1872.	br. 2 od 4. januara 1873.
br. 52 od 29. juna 1872.	br. 3 od 8. januara 1873.
br. 53 od 3. jula 1872.	br. 12 od 8. februara 1873.
br. 103 od 25. decembra 1872.	br. 13 od 12. februara 1873.
br. 104 od 25. decembra 1872.	br. 15 od 19. februara 1873,
	br. 16 od 22. februara 1873.

Cio rad je objavljen i kao separat iz »Voiksstaat«-a: prvi i drugi odeljak 1872. i treći — 1873.

Drugo, revidirano izdanje objavljeno je 1887 (Hottingen-Zürich).

Prevod u ovom tomu rađen je prema ovom, drugom izdanju.

Na odstupanja od prvog izdanja ukazuje se u bilješkama ispod teksta ili u napomenama.

1 April 73.

Laura Lafargue
des Lafargues

zur Wohnungsfrage.

von

Friedrich Engels.

Separatabdruck aus dem „Vollstaat“.

Leipzig, 1872.

Verlag der Expedition des „Vollstaat“.

Naslovna strana spisa *Stambeno pitanje* (sv. 1)
sa posvetom autora Lauri Lafargue

Prvi odjeljak

Kako Proudhon rješava stambeno pitanje

U br. 10 i slijedećim brojevima »Volksstaat«-a nalazi se niz od šest članaka o stambenom pitanju koji zaslužuju pažnju jedino stoga što su — ne uzimajući u obzir neke davno zaboravljene pisanije četrdesetih godina — prvi pokušaj presađivanja Proudhonove škole na njemačko tlo. U njima je u odnosu na cjelokupan razvoj njemačkog socijalizma, koji je još prije 25 godina nanio upravo prudonovskim idejama presudni udarac,* sadržan tako golem nazadak da je vrijedno truda odmah se suprotstaviti ovom pokušaju.

Takozvana stambena kriza, koja danas igra tako važnu ulogu u štampi, ne sastoji se u tome što radnička klasa općenito živi u lošim, prenatrpanim i nezdravim stanovima. *Ova* stambena kriza ne predstavlja neku osobitost sadašnjice, ona nije čak ni jedno od onih zala koja su osobitost proletarijata prema svim ranijim potlačenim klasama; naprotiv, ona je sve potlačene klase svih vremena prilično ravnomojerno pogadala. Da bi se učinio kraj *ovoj* stambenoj krizi, postoji samo *jedno* sredstvo: ukidanje izrabljivanja i tlačenja radničke klase od strane vladajuće klase uopće. — Što se danas podrazumijeva pod stambenom krizom jest *svojevrsno zaoštavanje* koje su već ionako teški stambeni uvjeti radnika pretrpjeli naglim priljevom stanovništva u velike gradove; ogromno povećanje zakupnine, pojačano zbijanje stanara u pojedinim kućama, za neke nemogućnost da uopće nađu smještaj. A o *ovoj* stambenoj krizi govori se toliko samo stoga što nije ograničena jedino na radničku klasu, nego je pogodila i sitnu buržoaziju.

Stambena kriza za radnike i za jedan dio sitne buržoazije u našim modernim velikim gradovima jedna je od bezbrojnih *manjih* sekundarnih neprilika koje proizlaze iz današnjeg kapitalističkog načina

---

* U: Marx, *Misère de la Philosophie* etc.¹, Bruxelles et Paris, 1847.

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 51 - 144.

proizvodnje. Ona nipošto nije neposredna posljedica izrabljivanja radnika kao radnika od kapitalista. Ovo izrabljivanje je temeljna nadaća koju socijalna revolucija hoće ukinuti ukidajući kapitalistički način proizvodnje. Temelj kapitalističkog načina proizvodnje jest činjenica da naš sadašnji društveni poredak omogućuje kapitalistu da kupuje radnikovu radnu snagu po njenoj vrijednosti, ali da izvlači iz nje mnogo više od njene vrijednosti puštajući radnika da radi duže nego što je potrebno za reprodukciju cijene plaćene za radnu snagu. Na ovaj način proizvedeni višak vrijednosti raspodjeljuje se među cjelokupnu kapitalističku i zemljovlasničku klasu, zajedno s njezinim plaćenim slugama, od pape i cara pa do noćnog čuvara i niže. Ovdje nas se ne tiče kako se ova raspodjela zbiva, sigurno je da svi koji ne rade mogu živjeti jedino od otpadaka viška vrijednosti, koji im na ovaj ili onaj način pritječe. (Usporedi Marx, *Kapital*, gdje je to prvi put izloženo.¹)

Raspodjela viška vrijednosti što ga je proizvela radnička klasa, i koji joj je uzet bez naknade, među neradne klase zbiva se uz vrlo zabavne svade i međusobne prevare. Ukoliko se ova raspodjela zbiva putem kupovine i prodaje, jedna od njezinih glavnih poluga jest prevara kupca od prodavača, a ova je za prodavača u sitnoj trgovini, posebno u velikim gradovima, sada postala potpun uvjet života. Ali ako sitni trgovac ili pekar prevari radnika u cijeni i kvaliteti robe, on ga ne vara u njegovom specifičnom svojstvu radnika. Naprotiv, kao što je određena prosječna mjera prevare na nekom mjestu postala društveno pravilo, ona se mora tokom vremena i ravnati odgovarajućim povišenjem najamnine. Radnik prema sitnom trgovcu istupa kao kupac, to jest kao posjednik novca ili kredita, dakle nikako kao radnik, to jest prodavač radne snage. Prevara ga, možda, kao najsiromašniju klasu pogađa teže nego bogatije društvene klase, ali ona nije zlo koje pogađa isključivo njega, koje je osobitost njegove klase.

Upravo tako je sa stambenom krizom. Širenjem velikih modernih gradova umjetno se povećava vrijednost zemljištu u određenim, naročito u središnjim dijelovima, često do enormnih razmjera. Na njemu izgrađene zgrade umjesto da tu vrijednost podižu, čak je obaraju, jer ne odgovaraju više promijenjenim prilikama; zato ih se ruši i zamjenjuje drugima. Ovo se događa prije svega s radničkim stanovima u centru, čija zakupnina čak i pri najvećoj pretrpanosti nikad (ili pak izuzetno sporo) ne prelazi određeni minimum. Ruši ih se i gradi na njihovom mjestu trgovine, skladišta robe, javne zgrade. Bonapartizam je svojim Haussmannom u Parizu² kolosalno izrabio ovu tendenciju za prevare i lično bogaćenje, ali duh Haussmanna je prošao i Londonom, Mančesterom, Liverpoolom, a čini se da se i u Berlinu i Beču isto tako osjeća kao kod svoje kuće. Rezultat toga je da su radnici iz centra potisnuti u predgrada, da radnički i općenito

¹ Vidi 23. tom ovog izdanja. — ² U »Volkstaats«-u nedostaje: u Parizu

manji stanovi postaju rijetki i skupi, a često se čak uopće ne mogu dobiti. Pod ovim uvjetima građevinska industrija, za koju su skupi stanovi daleko pogodnije polje špekulacije, uvijek će samo iznimno graditi radničke stanove.

Ova stambena kriza pogađa, dakle, radnika nesumnjivo teže nego koju drugu, imućniju klasu, ali kao ni prevara sitnog trgovca ni ona nije nevolja koja isključivo tišti radničku klasu i mora, ukoliko se odnosi na radničku klasu, pri određenom stupnju i pri određenom trajanju naći i određeno¹ ekonomsko izjednačenje.

Sitnoburžoaski socijalizam, kojemu pripada i Proudhon, najradije se bavi mukama koje radnička klasa podnosi zajedno s drugim klasama, osobito sa sitnom buržoazijom. Nije stoga nipošto slučajno što se naš njemački prudonist prihvatio prije svega stambenog pitanja, koje, kao što smo vidjeli, nipošto nije isključivo radničko pitanje i što ga on suprotno tome proglašava za istinsko, isključivo radničko pitanje.

¹Što je najamni radnik prema kapitalistu, to je zakupac stana prema kućevlasniku.⁽²¹⁵⁾

To je potpuno pogrešno.

U stambenom pitanju imamo dvije suprotstavljene stranke: zakupca i onoga koji iznajmljuje ili kućevlasnika. Prvi hoće od drugoga da kupi privremenu upotrebu nekog stana, on ima novac ili kredit — čak i ako taj kredit mora kupiti od samog kućevlasnika po lihvarskoj cijeni, s dodatkom na najamninu. To je jednostavna prodaja robe. To nije posao između proletera i buržuja, između radnika i kapitalista, zakupac čak i kad je radnik nastupa kao *imućan čovjek*. On je već morao prodati svoju, njemu svojstvenu robu — radnu snagu — da bi se s novcem koji je za nju dobio mogao pojaviti kao kupac prava korištenja stana, ili on mora moći zajamčiti predstojeću prodaju te radne snage. Ovdje potpuno nedostaju osobiti rezultati koji proizlaze iz prodaje radne snage kapitalistu. Kapitalist pušta kupljenu radnu snagu, prvo, da reproducira svoju vrijednost, drugo, da proizvede višak vrijednosti koji privremeno, s ograničenjem, s obzirom na raspodjelu među klasom kapitalista, ostaje u njegovim rukama. Ovdje se dakle proizvodi višak vrijednosti, uvećava se ukupan iznos postojeće vrijednosti. Sasvim drukčije stoji stvar pri zakupljanju stana. Ma koliko iznajmljivač prevario zakupca, uvijek je to samo prenošenje već *postojeće*, prije *proizvedene* vrijednosti, dok ukupan iznos vrijednosti koju su zakupac i zakupodavac *zajedno* posjedovali ostaje isti kao i prije. Radnik je uvijek, bilo da mu kapitalist plaća rad ispod, iznad ili po njegovoj vrijednosti, prevaren za dio svoga proizvoda, a zakupac jedino ako mora platiti stan iznad njegove vrijednosti. Prema tome, pokušaj da se odnos između zakupca i iznajmljivača izjednači s odnosom između radnika i

¹ U »Volksstaat«-u: njezino (umjesto: određeno)

kapitalista potpuno je izvrtanje toga odnosa. Naprotiv, ovdje imamo sasvim običnu trgovinu robom između dva građanina i ovaj posao se obavlja po ekonomskim zakonima koji reguliraju prodaju robe uopće, a posebno prodaju zemljoposjeda. Prvo se uračunavaju troškovi gradnje i održavanja kuće ili dotičnog dijela kuće, na drugom mjestu dolazi vrijednost zemljišta uvjetovana više ili manje povoljnim položajem kuće; na kraju odlučuje odnos između ponude i tražnje u datom trenutku. Ovaj jednostavni ekonomski odnos se u glavi našeg prudonista izražava na slijedeći način:

»Jednom sagrađena kuća služi kao *vječno pravo* na određeni dio društvenog rada, čas i ako je stvarna vrijednost kuće očividno posjedniku više nego dovoljno plaćena u obliku zakupnine. Tako se događa da neka kuća koja je, na primjer, sagrađena prije 50 godina, nadoknadi za to vrijeme iznosom svoje zakupnine dva, tri, pet, deset i više puta prvobitnu cijenu koštanja.«

Ovdje odmah imamo cjelokupnog Proudhona. Prvo, zaboravlja se da zakupnina treba ukamaćivati ne samo troškove gradnje kuće nego i popravke i prosječnu svotu sumnjivih potraživanja, neplaćenih zakupnina kao i gubitaka nastalih zbog povremene neiznajmljenosti stana i, najzad, da treba godišnjim obrocima amortizirati kapital uložen u gradnju kuće, u kojoj se tijekom vremena neće moći stanovati te će postati bezvrijedna.¹ Drugo, zaboravlja se da zakupnina također treba ukamaćivati povišenje vrijednosti zemljišta na kom kuća stoji, da se jedan njezin dio sastoji, dakle, od zemljišne rente. Naš prudonist doduše odmah izjavljuje da ovo povišenje vrijednosti, budući da je nastalo bez učešća zemljovlasnika, po pravu ne pripada njemu nego društvu; on previda, međutim, da time zapravo zahtijeva ukidanje zemljoposjeda, točka čije bi nas поближе objašnjenje odvelo suviše daleko. Najzad, on previda da se pri cijelom tom poslu uopće ne radi o tome da se od vlasnika otkupi kuća, nego samo njezino korištenje na određeno vrijeme. Proudhon, koji se nikada nije brinuo o stvarnim, činjeničnim uvjetima u kojima se neka ekonomska pojava zbiva, ne može si, naravno, objasniti na koji se način prvobitna cijena koštanja neke zgrade ponekad u obliku zakupnine plaća deset puta za pedeset godina. Umjesto da ovo nimalo teško pitanje ekonomski ispita i utvrdi proturječi li ono doista i kako ekonomskim zakonima, on pribjegava odvažnom skoku iz ekonomije u pravo: »jednom sagrađena kuća služi kao *vječno pravo* na određeno godišnje plaćanje«. Kako se to događa, *kako* kuća *postaje* pravom, o tom Proudhon šuti. A to je upravo ono što je morao objasniti. Da je to istraživao, našao bi da sva prava na svijetu, ma koliko vječna, ne pribavljaju nekoj kući moć da svoju cijenu koštanja naplati u obliku zakupnine za pedeset godina deset puta, nego da tako nešto mogu stvoriti jedino ekonomski uvjeti (koji mogu

¹ U »Volksstaate-u nedostaje: i, najzad da treba... postati bezvrijedna.

biti u obliku prava društveno priznati). A time nije odmakao dalje od početka.

Cijelo Proudhonovo učenje počiva na ovom spasonosnom skoku iz ekonomske stvarnosti u pravnu frazu. Gdje god čestiti Proudhon izgubi ekonomsku povezanost pojava, a to mu se događa pri svakom ozbiljnijem pitanju, on bježi u oblast prava i apelira na *vječnu pravdu*.

»Svoj ideal o pravičnosti, o ‚večnoj pravdi‘ crpe Proudhon prvo iz onih pravnih odnosa koji odgovaraju robnoj proizvodnji, čime, uzgred budi rečeno, pruža svoj sitnoj buržoaziji tako utešan dokaz da je i oblik robne proizvodnje veći kao pravda. A onda obrnuto hoće da prema tome idealu preinači stvarnu robnu proizvodnju stvarno pravo koje njoj odgovara. Šta bi se reklo o hemičaru koji bi, umesto da proučava stvarne zakone razmene materije, da na toj osnovici rešava određene zadatke, hteo da preinači razmenu materije pomoću ‚večnih ideja‘ ‚prirodnosti‘ i ‚srodnosti‘? Zar ćemo, recimo, o zelenastvu znati nešto više ako rečemo da se ono protivi ‚večnoj pravdi‘, ‚večnoj pravičnosti‘ i ‚večnoj uzajamnosti‘ i drugim ‚večnim istinama‘, nego što su znali crkveni oci govoreći da se ono protivi ‚večnoj milosti‘, ‚večnoj veri‘ i ‚večnoj volji božjoj?« (Marx, *Kapital*, str. 45¹).

Našem prudonistu nije ništa bolje nego njegovom gospodaru i učitelju:

»Ugovor o zakupu je jedan od tisuću kupoprodajnih poslova koji su u životu modernog društva toliko nužni koliko i cirkulacija krvi u tijelu životinja. Bilo bi, naravno, u interesu društva da svi ovi kupoprodajni poslovi budu prožeti *idejom prava*, to jest da se svuda vrše prema strogim zahtjevima pravde. Jednom riječju, ekonomski život društva se mora, kako kaže Proudhon, uzdići do visine *ekonomskog prava*. U stvari, dešava se, kao što je poznato, upravo suprotno.»

Zar da vjerujemo da je pet godina nakon što je Marx tako kratko i uvjerljivo ocrtao prudonizam baš s ove odlučujuće strane, bilo moguće štampanje ovakve konfuzne gluparije na njemačkom jeziku? Jer što znači ovaj galimatijas? Samo to da praktične posljedice ekonomskih zakona koji upravljaju današnjim društvom vrijeđaju piščev osjećaj za pravdu i da on u sebi gaji skromnu želju da se stvar uredi tako kako bi se to uklonilo. — Da, kad bi žabe imale repove, one ne bi više bile žabe! A zar kapitalistički način proizvodnje nije prožet *idejom prava*«, naime idejom svog vlastitog prava izrabljivanja radnika? Jesmo li i korak dalje kad nam pisac kaže da to nije *njegova* ideja prava?

Vratimo se, međutim, stambenom pitanju. Naš prudonist daje punu slobodu svojoj *ideji prava*«, i časti nas slijedećom dirljivom deklamacijom:

»Tvrđimo bez ustručavanja da nema strašnije poruge cijeloj kulturi našeg hvaljenog stoljeća od činjenice da u velikim gradovima više od 90% stanovništva

¹ Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 85 - 86.

nema kutka koji može nazvati vlastitim. Domaće ognjište, to pravo stjecište moralnog i porodičnog života, poneseno je socijalnim vihorom... U tom pogledu stojimo niže od divljaka. Troglodit ima svoju pećinu, Australijanac ima svoju kolibu oblijepljenu blatom, Indijanac — svoje vlastito ognjište — suvremeni proleter stvarno visi u zraku.« Itd.

U ovoj jeremijadi imamo prudonizam u njegovu cjelokupnom reakcionarnom obliku. Da bi se stvorila suvremena revolucionarna klasa proletarijata, bilo je apsolutno nužno presjeći pupčanu vrpcu koja je još vezivala radnika prošlosti za zemlju. Ručni tkalac koji je pored svog razboja imao svoju kućicu, vrtić i njivicu bio je uza svu svoju bijedu i politički pritisak miran i zadovoljan čovjek, »pobožan i čestite, skidao je kapu pred bogatašima, popovima i državnim činovnicima i bio potpuno prožet ropskim duhom. Upravo je moderna krupna industrija koja je od radnika prikovanog za zemlju napravila proletera potpuno lišenog imovine, oslobođenog svih naslijeđenih okova¹, *slobodnog od svega*, upravo ta ekonomska revolucija stvorila je uvjete pod kojima se jedino može oboriti eksploatacija radničke klase u svom posljednjem obliku, u kapitalističkoj proizvodnji. I sada dolazi ovaj plačljivi prudonist i kuka nad protjerivanjem radnika iz kuće i kućišta koje je upravo bilo prvi uvjet njihova duhovnog oslobođenja, kao nad velikim nazatkom.

Prije 27 godina sam (*Položaj radničke klase u Engleskoj*²) u glavnim crtama opisao upravo ovaj proces lišavanja radnika kuće i kućišta kako se on zbivao u 18. vijeku u Engleskoj. Tamo sam također dostojno prikazao sve bestidnosti koje su pri tome počinili zemljoposjednici i tvorničari, kao i moralno i materijalno štetan učinak što ga je ovo lišavanje moralo imati u prvom redu na pogođene radnike. Ali zar mi je moglo pasti na pamet da u tom, u određenim okolnostima sasvim nužnom, procesu povijesnog razvoja vidim pad »ispod divljaka? Nemoguće. Engleski proleter iz 1872. stoji beskrajno više nego seoski tkalac s »kućom i kućištem« iz 1772. Hoće li troglodit sa svojom pećinom, Australijanac sa svojom blatom oblijepljenom kolibom, Indijanac sa svojim vlastitim ognjištem ikada izvesti junski ustanak^[123] ili Parišku komunu? Još jedino buržuj sumnja u to da se materijalni položaj radnika od vremena provođenja kapitalističke proizvodnje u velikoj mjeri u cijelosti pogoršao. Moramo li se zbog toga čeznutljivo osvrtni za minulim (iako vrlo mršavim) egipatskim loncima s mesom^[126], za seoskom sitnom industrijom, koja je odgajala jedino ropske duše ili za »divljacima? Naprotiv. Tek modernom krupnom industrijom stvoreni, od svih naslijeđenih okova, pa i od onih koji su ga prikiivali za zemlju, oslobođeni i u velike gradove satjerani proletarijat u stanju je izvesti veliki socijalni preobražaj koji će ukinuti svaku klasnu eksploataciju i svaku klasnu vladavinu. Stari seoski ručni tkalci s ku-

¹ U »Volksstaat«-u: naslijeđene kulture — ² Vidi u 4. tomu ovog izdanja.

ćom i kućištem ne bi to nikada bili u stanju, oni ne bi došli na takvu pomisao, a još manje bi mogli htjeti da je ostvare.

Za Proudhona je, naprotiv, cijela industrijska revolucija posljednjih sto godina, parna snaga, krupna tvornička proizvodnja koja ručni rad zamjenjuje strojevima i proizvodnu snagu rada čini tisuću puta većom, neobično neugodan događaj, nešto što se zapravo nije trebalo dogoditi. Malograđanin Proudhon zahtijeva svijet u kojem svatko posebno izrađuje svoj samostalan proizvod, odmah podoban za potrošnju i razmjenu na tržištu. Dobiye li svatko na tržištu punu vrijednost svoga rada u nekom drugom proizvodu, zadovoljena je »vječna pravda« i stvoren najbolji svijet. Međutim, taj Proudhonov najbolji svijet pregažen je progresivnim industrijskim razvojem koji je već davno uništio pojedinačni rad u svim krupnim industrijskim granama, a u sitnim i najsitnijim granama ga svakodnevno sve više uništava, koji na mjesto pojedinačnog rada stavlja društveni rad potpomognut strojevima i podvrgnut prirodnim silama, čiji gotov proizvod odmah podoban za razmjenu ili potrošnju predstavlja zajedničko djelo mnogih pojedinaca kroz čije je ruke morao proći. Proizvodna snaga ljudskog rada je upravo industrijskom revolucijom dostigla takvu razinu da je prvi put otkako ljudi postoje postalo moguće da se uz razumnu raspodjelu rada na sve, proizvede ne samo onoliko koliko je dovoljno za obilat potrošnju svih članova društva i stvaranje izdašnog rezervnog fonda, nego da se i svakom pojedincu ostavi dovoljno slobodnog vremena kako bi ono što doista vrijedi u povijesno naslijeđenoj kulturi — umjetnost, znanost, oblici ophođenja itd. — bilo ne samo održavano, nego iz monopola vladajuće klase pretvoreno u zajedničko dobro cijeloga društva i bilo dalje razvijano. I tu je odlučujuća točka. Čim se proizvodna snaga ljudskog rada razvila do tog stupnja, nestaje svaki izgovor za postojanje neke vladajuće klase. Posljednji razlog kojim je branjena klasna razlika uvijek je bio da mora postojati klasa koja se ne treba mučiti proizvodnjom svog svakodnevnog održavanja kako bi joj ostalo više vremena da obavlja umni rad društva. Ovom pričanju koje je do sada imalo svoje veliko povijesno opravdanje industrijska revolucija posljednjih sto godina je jednom zauvijek odsjekla korijen. Postojanje vladajuće klase postaje svakodnevno sve više prepreka razvoju industrijske proizvodne snage, a isto tako snazi znanosti, umjetnosti i naročito kulturnih oblika ophođenja. Veći prostaci od naših suvremenih buržuja nikad nisu postojali.

Sve ovo se prijatelja Proudhona ništa ne tiče. On hoće »vječnu pravdu« i ništa više. Svatko treba da za svoj proizvod razmjenu dobije puni priinos rada, punu vrijednost svog rada. Izračunati ovo u proizvodu suvremene industrijske proizvodnje predstavlja, međutim, zamršenu stvar. Suvremena industrija upravo zamračuje posebni udio pojedinca u cjelokupnom proizvodu koji je sam po sebi bio prikazan u proizvodu stvorenom na stari način pojedinačnog ručnog rada. Suvremena industrija, dalje, sve više odstranjuje pojedinačnu razmjenu

na kojoj se zasniva čitav Proudhonov sistem,¹ naime neposrednu razmjenu između dva proizvođača, od kojih svaki razmjenjuje svoj proizvod za proizvod drugoga da bi taj proizvod utrošio. Otuda se kroz cio prudonizam provlači reakcionarna crta, antipatija prema industrijskoj revoluciji i čas javno, čas tajno izražena čežnja da se sva suvremena industrija, parni strojevi, predilice i druge sljeparije izbacе i da se opet vratimo starom solidnom ručnom radu. Što time gubimo devet stotina devedeset i devet od hiljadu proizvodne snage, što je cijelo čovječanstvo osuđeno na najgori robovski rad, što gladovanje postaje opće pravilo — zar je to sve važno, samo ako uspijemo organizirati razmjenu tako da svatko dobije »puni prinos rada« i bude provedena »vječna pravda«? *Fiat justitia, pereat mundus!*

Neka bude pravda
ma propao svijet!

I svijet bi uz ovu Proudhonovu kontrarevoluciju, kad bi ona uopće bila izvediva, propao.

Uostalom, samo je po sebi razumljivo da i pri društvenoj proizvodnji, uvjetovanoj modernom krupnom industrijom, može svakom biti zajamčen »puni prinos njegov rada«, ukoliko ova fraza ima nekog smisla. A smisla ima jedino onda ako se proširi u tom smislu da ne postaje svaki radnik posjednik ovog »punog iznosa svoga rada«, nego da cijelo društvo, sastavljeno od samih radnika, postaje vlasnikom ukupnog proizvoda svoga rada, koji dijelom raspodjeljuje među svoje članove u svrhu potrošnje, dijelom upotrebljava za zamjenu i umnožavanje svojih sredstava za proizvodnju, a dijelom gomila kao rezervni fond proizvodnje i potrošnje.²

Nakon svega što smo rekli možemo već unaprijed znati kako će naš prudonist riješiti veliko stambeno pitanje. S jedne strane imamo zahtjev da svaki radnik mora imati svoj vlastiti stan kako ne bismo i dalje bili *ispod divljaka*. S druge strane imamo tvrdnju da dvostruko, trostruko, peterostruko ili desetorostruko plaćanje prvobitne cijene koštanja neke kuće u obliku zakupnine, kao što se to doista zbiva, počiva na *pravu*, a da to pravo proturječi »*vječnoj pravdi*«. Rješenje je jednostavno: ukinimo pravo i proglasimo na osnovu vječne pravde plaćenu zakupninu otplatom cijene samog stana. Ako su naše pretpostavke tako udešene da već u sebi sadrže zaključak, onda, naravno, nije potrebno više vještine nego što je posjeduje svaki šarlatan pa da unaprijed pripremljeni rezultat gotov izvučemo iz džepa i pozovemo se na nepokolebljivu logiku čiji je on proizvod.

A tako se ovdje događa. Ukidanje zakupnog stana proglašava se za nužnost i to tako što se zahtijeva pretvaranje svakog zakupca u vlasnika svoga stana. Kako ćemo to učiniti? Sasvim jednostavno:

¹ U »Volksstaat«-u se rečenica ovdje završava. — ² U »Volksstaat«-u nema ove posljednje rečenice.

«Zakupni stan se otkupljuje... Dosadašnjem vlasniku kuće isplaćuje se vrijednost kuće do posljednje pare. Umjesto da isplaćena otkupnina predstavlja, kao dosad, danak koji zakupac stana plaća vječnom pravu kapitala, umjesto toga, od dana kada otkupljivanje zakupnog stana bude proglašeno, postat će od strane zakupca plaćeni, točno određeni iznos godišnje otplate za stan koji je postao njegovo vlasništvo. Društvo se ovim putem pretvara u skup nezavisnih slobodnih vlasnika stanova.»

Prudonist vidi zločin protiv vječne pravde u tome što kućevlasnik može iz svog kapitala uloženg u kuću bez rada izvlačiti zemljišnu rentu i kamatu¹. On određuje da to mora prestati, da u kuće uloženi kapital ne smije donositi nikakve kamate², a ukoliko on zastupa kupljeni zemljoposjed, ni zemljišnu rentu. Mi smo međutim vidjeli da se time uopće ne dotiče kapitalistički način proizvodnje, temelj sadašnjeg društva. Stožer oko kojeg se okreće eksploatacija radnika jest prodaja radne snage kapitalistu i način na koji kapitalist koristi ovu trgovinu, prisiljavajući radnika da proizvodi mnogo više nego što iznosi plaćena vrijednost radne snage. Trgovina između radnika i kapitalista je ono što proizvodi sav višak vrijednosti koji se zatim u obliku zemljišne rente, trgovačkog profita, kamata na kapital,² poreza itd., raspodjeljuje među različite podvrste kapitalista i njihovih slugu. I sada dolazi naš prudonist i misli da bismo bili korak dalje kad bi se *jednoj jedinjoj podvrsti* kapitalista, i to takvih kapitalista koji uopće ne kupuju neposredno radnu snagu, dakle i ne proizvode višak vrijednosti, zabranilo da izvlače profit ili kamate!³ Masa neplaćenog rada koji je oduzet radničkoj klasi ostala bi potpuno ista i kad bi se sutra kućevlasnicima oduzela mogućnost da naplaćuju zemljišnu rentu i kamate¹, što našeg prudonistu ne priječi da izjavi:

«Ukidanje zakupnog stana je tako jedno od *najplodnijih i najveličanstvenijih* stremjenja, koje je poteklo iz krila revolucionarne ideje i to mora za socijalnu demokraciju postati *zahtjev prvog reda.*»

To je jednako hvalisanju samog učitelja Proudhona, u koga je također kokodakanje uvijek u obrnutoj proporciji s veličinom snesenog jajeta.

Zamislite sada divno stanje kad bi svaki radnik, malogradanin i buržuj bio prinuđen da godišnjim otplatama prvo postane djelomičan zatim potpun vlasnik svoga stana! U industrijskim područjima Engleske, gdje postoji krupna industrija, ali i sićušne radničke kuće, i gdje svaki oženjeni radnik stanuje u zasebnoj kućici, stvar bi još mogla imati nekog smisla. Ali sitna industrija Pariza kao i većine velikih gradova na Kontinentu dopunjuje se velikim kućama u kojima stanuje po deset, dvadeset, trideset porodica. Na dan spasonosnog dekreta koji progla-

¹ U «Volksstaat»-u: profit — ² U «Volksstaat»-u nema: kamata na kapital — ³ U «Volksstaat»-u nema: ili kamate

šava otkup zakupnih stanova Petar radi u tvornici strojeva u Berlinu. Po isteku jedne godine on je vlasnik, recimo petnaestog dijela svoga stana koji se sastoji od jedne sobe na petom katu negdje kod Hamburških vrata. On gubi svoje zaposlenje i uskoro se zatim nađe u sličnu stanu sa sjajnim izgledom na dvorište, na trećem katu na Pothofu u Hannoveru, gdje je poslije petomjesečnog boravka upravo stekao $\frac{1}{36}$ vlasništva, kad ga je jedan štrajk bacio čak u Minhen i prinudio da si poslije boravka od jedanaest mjeseci natovari $\frac{11}{180}$ prava vlasništva na neki mračan stan u prizemlju iza Ober-Angergasse. Daljnjim seobama, kakve radnici danas često doživljavaju, stekne: $\frac{7}{360}$ ne manje preporučljivog stana u St. Galenu, $\frac{23}{180}$ nekog drugog u Lidsu, i $\frac{347}{56223}$, točno preračunato kako se vječna pravda ne bi mogla požaliti, nekog trećeg u Serenu. Što ima naš Petar od svih ovih udjela u stanovima? Tko će mu za to dati pravu vrijednost? Gdje da pronade vlasnika i vlasnike ostalih udjela u njegovim različitim stanovima? A kako li tek stoji odnosi vlasništva u bilo kojoj velikoj kući, čiji katovi sadrže, recimo, dvadeset stanova i koja kad je otplatni rok istekao i zakupni stan ukinut, pripada mnoštvu od možda trista djelomičnih vlasnika razasutih na sve strane svijeta? Naš prudonist će odgovoriti da će do tada već postojati Proudhonova banka za razmjenu^[217], koja će svakome u svako doba za svaki proizvod rada isplatiti punu vrijednost rada, dakle i za svaki udio u stanu isplatit će punu vrijednost. Proudhonova banka za razmjenu nas se ovdje, prvo, ništa ne tiče, jer se i ne spominje u člancima o stambenom pitanju, drugo, ona počiva na smiješnoj zabludi da svatko tko želi prodati neku robu uvijek nužno nalazi i kupca za njezinu punu vrijednost i treće, ona je prije no što ju je Proudhon pronašao već više nego jednom bankrotirala u Engleskoj pod imenom Labour Exchange Bazaar^[218].

Cijela zamisao da radnik treba sebi *kupiti* stan, počiva opet na već istaknutom Proudhonovu reakcionarnom nazoru da su suvremenom krupnom industrijom stvorene prilike bolesne izrasline i da društvo mora biti silom, to jest protiv toka kojim ide sto godina, vođeno prema stanju u kojem je stabilni ručni rad pojedinca pravilo, a koje uopće nije ništa drugo nego idealizirano uspostavljanje propale i još uvijek propadajuće sitne zanatske proizvodnje. Tek kad radnici budu bačeni u to stabilno stanje, kad »socijalni vihor« bude jednom sretno uklonjen, moći će se radnik opet koristiti vlasništvom nad »kućom i kućištem« i gornja će teorija otkupa izgledati manje neumjesna. Samo, Proudhon zaboravlja da bi radi ostvarenja toga trebalo kazaljku na satu povijesti vratiti sto godina unazad i da bi on time današnje radnike opet pretvorio u iste takve podmukle, ponizne ropske duše kakve su bili i njihovi pradjedovi.

Ukoliko, međutim, u ovom prudonovskom rješenju stambenog pitanja ima racionalnog sadržaja koji se može praktično iskoristiti, utoliko se ono danas već provodi, i to provođenje ne potječe »iz krila revolucionarne ideje«, nego od samih krupnih buržuja. Čujmo što o

tome piše izvrsni španski list »La Emancipación« iz Madrida, od 16. ožujka 1872:

»Postoji još jedno sredstvo za rješavanje stambenog pitanja koje je predložio Proudhon i koje na prvi pogled zasjenjuje, ali pri bližem ispitivanju otkriva svoju potpunu nemoć. Proudhon je predlagao da se zakupce pretvori u kupce na otplatu, tako da se godišnje uplaćena zakupnina obračuna kao rata otkupa po vrijednosti stana, a zakupac bi nakon izvjesnog vremena postao vlasnik stana. Ovo sredstvo koje je Proudhon smatrao veoma revolucionarnim, primjenjuju danas u svim zemljama društva špekulanata koji povišenjem zakupnina naplaćuju vrijednost kuće dva do tri puta. Gospodin Dollfus i drugi krupni tvorničari sjeveroistočne Francuske su ovaj sistem ostvarili ne samo da bi zaradili, nego pored toga i s političkom namjerom.

Najumješnije vode vladajuće klase su se uvijek trudile da povećaju broj sitnih vlasnika kako bi si odgojili armiju protiv proletarijata. Buržoasko revolucije prošlog stoljeća su razdrobile krupni zemljišni posjed plemstva i crkve na sitni zemljoposjed, kao što to danas španski republikanci hoće da učine sa još postojećim krupnijim zemljišnim posjedom, i stvorile tako klasu sitnih zemljoposjednika koja je otada postala najreakcionarniji element društva i stalna prepreka revolucionarnom pokretu gradskog proletarijata. Napoleon III je namjeravao smanjivanjem pojedinačnih udjela u državnim zajmovima stvoriti sličnu klasu u gradovima, a gospodin Dollfus i njegovi kolege težili su da u radnicima uguše svaki revolucionarni duh prodajući svojim radnicima male stanove na otplatu i da ih ujedno njihovim zemljoposjedom prikiju za tvornicu u kojoj su jednom radili; tako Proudhonov plan ne samo što nije radničkoj klasi donio nikakvo olakšanje nego se čak okrenuo neposredno protiv nje.*

Pa kako da se riješi stambeno pitanje? U današnjem društvu upravo onako kako se rješava svako drugo društveno pitanje: postepenim ekonomskim izravnavanjem ponude i tražnje, rješanjem koje uvijek iznova rađa isto pitanje, nije dakle nikakvo rješenje. Kako bi socijalna revolucija riješila to pitanje, ne ovisi jedino o datim okolnostima, nego je povezano sa mnogo dalekosežnijim pitanjima, među

---

* O tome kako se ovakvo rješenje stambenog pitanja putem prikivanja radnika za vlastiti »dom« u blizini velikih ili naglo rastućih američkih gradova pojavljuje samo od sebe, svjedoči sljedeće mjesto iz jednog pisma Marxove kćeri Eleanor Marx-Aveling, Indijanopolis, od 28. novembra 1886: »U Kansas-Sitiju, ili tačnije kraj njega, vidjeli smo bijedne male šupe od drveta sa neke tri sobe, još sasvim u divljini; zemljište je koštalo 600 dolara i bilo je taman toliko da se na njega mogla da postavi kućica; ona sama koštala je daljih 600 dolara, dakle ukupno 4800 maraka za bijednu malu kolibu, udaljenu sat hoda od grada, u blatnjavoj pustinji.« Tako su radnici morali da prime teške hipotekarne dugove samo da bi mogli dobiti ove stanove, i tek sada su pravi robovi svojih gazda; oni su vezani za svoje kuće, ne mogu da odu i moraju da pristanu na sve uvjete rada koji im se ponude. [Engelsova napomena u izdanju od 1887.]

kojima je jedno od najvažnijih ukidanje suprotnosti sela i grada. Budući da nije naš zadatak da gradimo utopističke sisteme za uređenje budućeg društva, bilo bi više nego izlišno da o tom raspravljamo. Nesumnjivo je, međutim, da već sada u velikim gradovima ima dovoljno stambenih zgrada da bi se pri njihovom racionalnom iskorištavanju odmah mogla otkloniti svaka stvarna stambena *kriza*. Ovo se može, naravno, dogoditi jedino eksproprijacijom od dosadašnjih vlasnika, odnosno nastanjivanjem njihovih kuća radnicima bez krova nad glavom ili radnicima koji su u dosadašnjim stanovima bili pretjerano nagurani; čim proletarijat bude imao političku vlast, ovakva mjera koju nalažu opći interesi bit će jednako lako izvediva kao i druge eksproprijacije i useljavanja koje vrši današnja država.

Ali naš prudonist nije zadovoljan svojim dosadašnjim dostignućima u stambenom pitanju. On ga mora sa zemlje dići u oblast višeg socijalizma, kako bi se ono i ovdje potvrdilo kao bitni »dio socijalnog pitanja«:

«Mi pretpostavljamo, dakle, da će produktivnost kapitala — kao što će se to prije ili kasnije morati dogoditi — biti zaista uhvaćena za robove na primjer prelaznim zakonom koji će *svim kapitalima utvrditi kamatu u visini od jednog postotka*, ali da se dobro razumijemo, s tendencijom da se i ova procentna stopa sve više približava nuli, tako da se više neće plaćati ništa drugo osim *rada potrebnog za obrt kapitala*. Kuća i stan su naravno kao i svi drugi proizvodi obuhvaćeni ovim zakonom . . . Kućevlasnik će sam prvi ponuditi svoju kuću na prodaju, jer bi inače ostala prazna, a u nju uloženi kapital bi ostao naprosto beskoristan.»

Ova rečenica sadrži jedan od glavnih članova Proudhonovog katekizma i pruža uvjerljiv primjer smetenosti koja u tom katekizmu vlada.

«Produktivnost kapitala» je besmislica koju Proudhon nepromišljeno preuzima od buržoaskih ekonomista. I buržoaski ekonomisti, doduše, počinju rečenicom da je rad izvor svega bogatstva i mjera vrijednosti svih roba, ali oni moraju i objasniti kako dolazi do toga da kapitalist koji ulaže kapital u neki industrijski ili zanatski posao, nakon obavljena posla ne dobiva natrag samo uloženi kapital nego povrh toga još i profit. Oni se stoga moraju zapletati u različite proturječnosti, pa i kapitalu pripisivati stanovitu produktivnost. Ništa ne dokazuje bolje koliko je Proudhon duboko obuzet buržoaskim načinom mišljenja od činjenice da je usvojio ovaj način govorenja o produktivnosti kapitala. Vidjeli smo odmah na početku da takozvana »produktivnost kapitala« nije ništa drugo nego njegovo svojstvo da unutar današnjih društvenih odnosa, bez kojih on ne bi bio kapital, može prisvajati neplaćeni rad najamnih radnika.

Proudhon se, međutim, razlikuje od buržoaskih ekonomista time što on ovu »produktivnost kapitala« ne odobrava, nego u njoj naprotiv

otkriva povredu »vječne pravde«. Ona je to što spriječava radnika da dobije puni iznos svoga rada. Nju, dakle, treba ukinuti. Ali kako? Tako da se *kamatna stopa* prinudnim zakonima smanji i najzad svede na nulu. Tada po mišljenju našeg prudonista kapital prestaje biti produktivan.

Kamata pozajmljenog *novčanog* kapitala predstavlja samo dio profita. Profit bilo industrijskog bilo trgovačkog kapitala samo je dio viška vrijednosti koji kapitalistička klasa oduzima radničkoj klasi u obliku neplaćenog rada. Ekonomski zakoni koji reguliraju kamatnu stopu toliko su nezavisni od onih zakona koji reguliraju stopu viška vrijednosti koliko je to uopće moguće između zakona istog društvenog oblika. Što se pak tiče raspodjele ovog viška vrijednosti među pojedine kapitaliste, to je za industrijalce i trgovce koji u svojim poduzećima imaju mnogo od drugih pozajmljenog kapitala jasno da stopa njihovog profita mora — ukoliko svi ostali uvjeti ostanu isti — rasti u istoj proporciji u kojoj kamatna stopa opada. Snižavanje i na kraju ukiđanje kamatne stope ne bi, dakle, ni u kom slučaju stvarno »uhvatilo za rogove« takozvanu »produktivnost kapitala«, nego bi samo na drugi način među kapitaliste raspodjelilo radnicima neplaćeni višak vrijednosti i ne bi osiguralo prednost radniku prema industrijskom kapitalisti, nego industrijskom kapitalisti prema radniku.

Proudhon, sa svog pravnog stajališta ne objašnjava kamatnu stopu, kao ni ostale ekonomske činjenice, uvjetima društvene proizvodnje, nego državnim zakonima, u kojima ovi uvjeti nalaze svoj opći izraz. S ovog stajališta, koje i ne sluti povezanost državnih zakona s društvenim uvjetima proizvodnje, ovi se državni zakoni nužno pojavljuju kao čisto samovoljne zapovijedi koje se isto tako svakog trenutka mogu zamijeniti potpuno suprotnima. Proudhonu nije, dakle, ništa lakše nego izdati dekret — čim bude imao moć da to učini — kojim se kamatna stopa snižava na jedan posto. Ostanu li, međutim, ostali društveni uvjeti nepromijenjeni, ovaj će Proudhonov dekret postojati jedino na papiru. Kamatna će se stopa kao i ranije regulirati ekonomskim zakonima kojima je danas podložna unatoč svim dekretima. Ljudi koji budu sposobni da uzmu kredit, uzimati će novac već prema okolnostima uz 2, 3, 4% i više, kao što su i ranije činili, i jedina razlika bit će to što će rentijeri biti oprezniji i pozajmljivati će novac samo onim ljudima od kojih ne treba očekivati sudski proces. Ovaj veliki plan da se kapitalu oduzme njegova »produktivnost« je pored toga prastar, toliko star koliko »zakoni o livnima«, koji nemaju drugu svrhu nego da ograniče kamatnu stopu, a koji su sad svugdje ukinuti pošto su u praksi uvijek bili kršeni i zaobilazeni, tako da je država morala priznati svoju nemoć spram zakona društvene proizvodnje. I ponovno uvođenje ovih srednjovjekovnih neprovedivih zakona treba da »uhvati produktivnost kapitala za rogove«. Očito je da se prudonizam, što ga detaljnije istražujemo, pokazuje sve reakcionarnijim.

A kad kamatna stopa bude na taj način svedena na nulu, kada,

dakle, kamata na kapital bude ukinuta, »neće se plaćati ništa drugo osim rada potrebnog za obrt kapitala«. To treba da znači da je ukidanje kamatne stope isto što i ukidanje profita, pa čak i viška vrijednosti. Kakve bi bile posljedice kad bi bilo moguće *stvarno* dekretom ukinuti kamatnu stopu? Klasa *rentijera* ne bi imala više razloga da pozajmljuje svoj kapital u obliku predujma, nego bi ga ulagala za svoj račun, sama ili u dioničkim društvima. Masa viška vrijednosti koju kapitalistička klasa oduzima radničkoj klasi ostala bi ista, izmijenila bi se samo njezina raspodjela, pa i to u neznatnoj mjeri.

Naš prudonist u stvari previđa da se već i sada u robnoj razmjeni buržoaskog društva ne plaća ništa više osim »rada potrebnog za obrt kapitala« (to znači potrebnog za proizvodnju određene robe). Rad je mjerilo vrijednosti svih roba i u današnjem je društvu — ako ne uzmemo u obzir kolebanja tržišta — sasvim nemoguće da se u ukupnom prosjeku za robu plaća više od rada potrebnog za njeno proizvođenje. Ne, ne, dragi prudonisto, ne leži u tom grmu zec: stvar je upravo u tome što se »rad potreban za obrt kapitala« (da se poslužimo vašim smetenim načinom izražavanja) *ne plaća potpuno*. Kako se to zbiva možete pročitati kod Marxa (*Kapital*, str. 128 - 160¹).

Ali s tim nije gotovo. Ako se ukine *kamata na kapital*, ukida se i kamata na *zakupninu*. Jer »kao i svi drugi proizvodi tako su i stan i kuća obuhvaćeni ovim zakonom«. Ovo je sasvim u duhu onoga starog majora što je pozvao svog vojnika koji je služio dački rok: »Je li istina, kao što čujem, da ste doktor? — Pa dođite onda k meni s vremena na vrijeme. Kad čovjek ima ženu i sedmero djece, tu uvijek ima za doktora posla.« Vojnik s dačkim rokom: »Ali oprostite, gospodine majore, ja sam doktor filozofije.« Major: »To mi je sasvim svejedno doktor je doktor.«

Tako je i s našim prudonistom: svejedno mu je da li zakupnina ili kamata na kapital. Kamata je kamata, doktor je doktor. Vidjeli smo da se cijena zakupa, tj. zakupnina, sastoji: 1. dijelom od zemljišne rente; 2. dijelom od kamate na kapital uloženi u građevinu, uključujući i profit poduzetnika; 3. dijelom od troškova popravka i osiguranja; 4. od dijela koji u godišnjim ratama amortizira industrijski profit, u srazmjeru s postepenim propadanjem kuće.^[219]

A sada mora da je i najvećem slijepcu postalo jasno:

»Kućevlasnik će prvi ponuditi svoju kuću na prodaju, jer bi inače ostala prazna, a u nju uloženi kapital ostao bi naprosto beskoristan.«

Naravno, ukinemo li kamatu na uloženi kapital, jedan kućevlasnik više ne može dobiti ni jednu paru zakupnine za svoju kuću, samo zato što se za zakupninu može reći i zakupna *kamata*, i što zakupna kamata sadrži u sebi i jedan dio koji je stvarno kamata na kapital. Doktor ostaje doktor. Ali ako se djelovanje zakona o lihvi u odnosu na

¹ Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 163 - 206.

običnu kamatu na kapital moglo poništiti jedino zaobilaznjem ovih zakona, visinu zakupnine oni nikada nisu ni dodirnuli. Tek je za Proudhona bilo rezervirano da uобрази kako će njegov novi zakon protiv lihve bez daljnje regulirati i postepeno ukinuti ne samo jednostavnu kamatu na kapital, nego i složenu zakupninu na stanove. Ostaje nerazjašnjeno zašto onda treba za skupe novce od kućevlasnika otkupljivati tu »naprosto beskorisnu« kuću, i kako to da kućevlasnik u takvim okolnostima sam još ne doplati nešto da bi se riješio te »naprosto beskorisne« kuće, kako ne bi više morao trošiti svoj novac za njezino popravljavanje.

Poslije ovog slavnog podviga u oblasti višeg socijalizma (učitelj Proudhon ga je nazvao suprasocijalizam) naš prudonist smatra da ima pravo da poleti još više.

»Sad se više radi o tome da izvučemo još neke zaključke, kako bismo sa svih strana potpuno osvijetlili ovaj naš tako značajan predmet.«

A koji su to zaključci? To su stvari koje jednako tako slijede iz prethodnog koliko i bezvrijednost kuće za stanovanje iz ukidanja kamatne stope, i koje, lišene kićene i svečane krasnoriječivosti našega pisca, ne izriču ništa drugo nego da su za lakše otkupljivanje zakupnih stanova poželjni: 1. točna statistika o predmetu, 2. dobra zdravstvena policija i 3. zadruge građevinskih radnika koje bi mogle preuzeti podizanje novih kuća — sve stvari koje su nesumnjivo vrlo lijepe i dobre, ali koje unatoč cijeloj toj šarlatanskoj frazeologiji nikako ne mogu »potpuno osvijetliti« mrak Proudhonove misao smetenosti.

Tko je izvršio takav podvig ima sada pravo i da uputi njemačkim radnicima ozbiljnu opomenu:

»Čini nam se da takva i slična pitanja zaslužuju pažnju socijalne demokracije. Neka ona nastoji da si jednako tako kao ovdje o stambenom pitanju, razjasni i druga, isto toliko važna pitanja kao što su *kredit*, *državni dugovi*, *privatni dugovi*, *po-rezi* itd.

Ovdje nam, dakle, naš prudonist nagoviještava čitav niz članaka o »sličnim pitanjima« i bude li ih tako iscrpno obradio kao sadašnji »tako značajan predmet« onda će »Der Volksstaat« imati dovoljno rukopisa za cijelu godinu. Međutim, mi to možemo predusresti — sve izlazi na već rečeno: kamata na kapital se ukida, time otpada i kamata koju valja plaćati za državne i privatne dugove, kredit postaje besplatan, itd. Ista čarobna riječ primjenjuje se na bilo koji predmet i u svakom, pojedinom slučaju neumoljivom logikom proizlazi zapanjujući rezultat: kada je kamata na kapital ukinuta, više ne treba plaćati kamate na pozajmljeni novac.

Uostalom, lijepa su pitanja kojima nam naš prudonist prijeti: *Kredit!* Kakav je kredit potreban radniku, osim kredita od nedjelje do nedjelje ili kredita zalagaonice? Kolika je to razlika za njega dobije li ga besplatno ili čak uz lihvarske kamate zalagaonice? A ako bi opće-

nito uzevši i imao od toga neke koristi, ako bi dakle troškovi proizvodnje radne snage pojeftinili, ne bi li morala pasti i cijena radne snage? Ali za buržuja i specijalno za sitnog buržuja, za kojega je kredit važno pitanje, bila bi krasna stvar da može dobivati kredit u svako doba i to još bez kamate. *Državni dugovi!* Radnička klasa zna da ih ona nije napravila i kad dođe na vlast prepustit će plaćanje onima koji su zajmove zaključili. *Privatni dugovi!* Vidi kredit. *Porezi!* Stvari koje jako zanimaju buržoaziju, a radnike samo malo: to što radnik plaća na ime poreza ulazi tokom vremena u troškove proizvodnje radne snage te će to kapitalist morati nadoknaditi. Za sve ove točke, koje se ovdje iznose pred nas kao vrlo važna pitanja za radničku klasu, bitno je u stvari zainteresiran buržuj, i još više sitni buržuj, a mi uprkos Proudhonu, tvrdimo da radnička klasa nije pozvana da štiti interese ovih klasa.

O krupnom pitanju, koje se stvarno tiče radnika, o odnosu između kapitaliste i najamnog radnika, o pitanju kako dolazi do toga da se kapitalist bogati od rada svojih radnika, o tome naš prudonist ne govori ni jedne riječi. Njegov gospodar i učitelj se doduše pozabavio tim pitanjem, ali ga uopće nije rasvijetlio, pa ni u svojim posljednjim spisima nije dospio dalje od svoje *Philosophie de la misère* (Filozofije bijede)^[220], čiju ništavnost je Marx tako uvjerljivo pokazao još 1847. godine.

Dovoljno je zlo što radnici romanskih jezika u toku posljednjih dvadeset i pet godina nisu imali gotovo nikakve druge socijalističke duhovne hrane osim spisa ovog »socijaliste Drugog carstva«. Bila bi dvostruka nesreća ako bi prudonistička teorija sada preplavila Njemačku. Ali o tome je vođena briga. Teorijsko stajalište njemačkih radnika je pedeset godina pred prudonističkim i dovoljno je da od ovog *jednog* stambenog pitanja napravimo primjer pa da budemo oslobođeni daljnjeg truda u tom pogledu.

Drugi odjeljak

Kako buržoazija rješava stambeno pitanje

I

U poglavlju o *prudonističkom* rješenju stambenog pitanja pokazali smo koliko je sitna buržoazija neposredno zainteresirana za ovo pitanje. Ono je međutim u znatnoj mjeri zanimljivo i za krupnu buržoaziju, iako samo posredno. Moderna prirodna znanost je dokazala da su tzv. »loši kvartovi«, u koje su radnici zbijeni, legla svih onih zaraza koje s vremena na vrijeme zadese naše gradove. Kolera, tifus i tifoidna groznica, boginje i druge epidemijske bolesti šire svoje klice u okuženom zraku i zatrovanoj vodi ovih radničkih kvartova, one tamo gotovo nikada ne izumiru, a pri pogodnim se uvjetima razvijaju u epidemije i prodiru tada i izvan svojih legla u zračnije i zdravije dijelove grada, nastanjene gospodom kapitalistima. Kapitalistička gospoda ne mogu sebi nekažnjeno dopustiti to zadovoljstvo da stvaraju epidemijske bolesti među radničkom klasom; posljedice pogađaju njih same i andeo smrti bjesni među kapitalistima isto tako bezobzirno kao i među radnicima.

Čim je ovo jednom znanstveno utvrđeno, izgarali su čovjekoljubivi buržujci u plemenitoj utakmici oko zdravlja svojih radnika. Osniavana su društva, pisane knjige, davani prijedlozi, diskutirani i dekretirani zakoni kako bi se začepili izvori zaraza koje su se uvijek ponavljale. Istraživani su stambeni uvjeti radnika i činjeni su pokušaji da se otkloni najveće zlo. Osobito živa djelatnost je razvijena u Engleskoj, gdje je bilo najviše velikih gradova i krupna buržoazija stoga bila najviše ugrožena; imenovane su vladine komisije za istraživanje zdravstvenih prilika radničke klase; njihovi izvještaji, koji se u odnosu na sve kontinentalne izvore odlikuju svojom točnošću, potpunosti i nepristrasnošću, pružili su temelj za donošenje novih, manje ili više radikalnih, zakona. Ma koliko da su nesavršeni, ovi zakoni ipak neizmerno premašuju sve što je dosada u tom smjeru na Kontinentu učinjeno. I unatoč tome kapitalistički društveni poredak uvijek iznova

stvara zla o čijem je liječenju ovdje riječ s takvom nužnošću da njihovo liječenje nije ni u Engleskoj učinilo gotovo ni jedan korak naprijed.

Njemačkoj je, po običaju, trebalo mnogo više vremena dok su se i ovdje kronično postojeći izvori zaraze razvili do onog stupnja akutnosti koji je bio nužan da razbudi pospanu krupnu buržoaziju. Međutim, tko polako ide daleko stiže, pa je tako na kraju i u nas nastala buržoaska literatura o javnoj higijeni i stambenom pitanju, razvodnjen izvod iz njezinih inostranih, osobito engleskih, prethodnika; izvod u kome se gromkim, svečanim frazama pridaje privid dubljeg shvaćanja. U ovu književnost spada: Dr Emil Sax: *Die Wohnungszustände der arbeitenden Classen und ihre Reform*, Wien 1869.

Za prikaz buržoaskih pogleda na stambeno pitanje izabrao sam ovu knjigu samo stoga što ona pokušava da što potpunije obuhvati buržoasku literaturu o tom predmetu. A fina je to literatura koja je našem piscu poslužila kao »izvor«! Od engleskih parlamentarnih izvještaja, stvarno glavnih izvora, imenuju se samo tri najstarija. Cijela knjiga dokazuje da pisac *nikada nije pogledao nijedan od njih*; nasuprot tome navodi se čitav niz banalno-buržoaskih, dobronamjerno-malogradanskih i licemjerno-čovjekoljubivih spisa: Ducpétiaux, Roberts, Hole, Huber, vijećanja engleskog kongresa društvenih znanosti (ili bolje reći brbljanja), časopis Društva za blagostanje radnih klasa u Pruskoj, austrijski službeni izvještaj o Svjetskoj izložbi u Parizu, službeni bonapartistički izvještaj o istom predmetu, »Illustrierte Londoner Zeitung«, »Über Land und Meer« i na kraju jedan priznati autoritet, čovjek »oštroumnog, praktičnog shvaćanja« i »uvjerljive oštrine govora«, naime *Julius Faucher*! U ovom popisu izvora nedostaje još samo »Gartenlaube«, »Kladderadatsch« i strijelac Kutschke.^[221]

Da ne bi došlo do nerazumijevanja stajališta gospodina Saxa, on na strani 22 izjavljuje:

»Socijalnom ekonomijom označavamo znanost o nacionalnoj privredi primijenjenu na socijalna pitanja, točnije izraženo skup sredstava i puteva koje nam ova znanost nudi da na temelju njezinih »željeznih« zakona unutar danas vladajućeg društvenog poretka, uzdignemo takozvane (!) neimućne klase na nivo imućnih.«

Nećemo ulaziti u smetenu predložbu da se »znanost o nacionalnoj privredi« ili politička ekonomija uopće bavi nekim drugim pitanjima osim »socijalnim«, nego odmah idemo na glavnu točku. Dr Sax zahtijeva da ostanu neizmijenjeni »željezni zakoni« buržoaske ekonomije, »okvir danas vladajućeg društvenog poretka«, drugim riječima kapitalistički način proizvodnje, a da ipak »takozvane neimućne klase« budu uzdignute »na stupanj imućnih«. Ali postojanje ne takozvane, nego stvarne neimućne klase, koja nema ništa drugo da proda osim svoje radne snage i koja je stoga prisiljena da tu radnu snagu proda industrijskim kapitalistima, neizbježna je pretpostavka kapitalističkog načina proizvodnje. Zadatak nove znanosti socijalne ekonomije koju je pronašao gospodin Sax sastoji se dakle u ovome: pronaći sredstva i načine kako

da se u granicama društvenog poretka — koji se temelji na suprotnosti kapitalista, vlasnika sirovina, sredstava za proizvodnju i sredstava za život, s jedne strane, i neimućnih najamnih radnika koji posjeduju jedino svoju radnu snagu i ništa više, s druge strane — kako da se u granicama tog društvenog poretka svi najamni radnici preobrazu u kapitaliste a da ne prestanu biti najamni radnici. Gospodin Sax vjeruje da je riješio ovo pitanje. Možda će biti tako dobar da nam pokaže kako se mogu svi vojnici francuske vojske, od kojih svaki još od vremena staroga Napoleona nosi svoju maršalsku palicu u svojem rancu, preobraziti u maršale a da ne prestanu biti obični vojnici. Ili kako bi se svih 40 milijuna podanika njemačkog carstva moglo učiniti njemačkim carevima.

Bit buržoaskog socijalizma jest želja da se očuva temelj svih zala današnjeg društva i da se u isto vrijeme ta zla uklone. Buržoaski socijalisti hoće, kako se kaže već u *Komunističkom manifestu*, »otклонiti socijalna zla kako bi osigurali opstanak buržoaskog društva«, oni bi htjeli »buržoaziju bez proletarijata¹. Vidjeli smo da gospodin Sax upravo tako postavlja pitanje. Rješenje pitanja on nalazi u rješenju stambenog pitanja; on misli da bi se

»poboljšavanjem stanova radnih klasa moglo s uspjehom pomoći opisanoj tjelesnoj i duhovnoj bijedi i time — samo svestranim poboljšanjem stambenih prilika — pretežan dio ovih klasa izdići iz blata njihovog često jedva čovjeka dostojnog postojanja do vedrih visina materijalnog i duhovnog blagostanja« (str. 14).

Uzگرد rečeno, u interesu je buržoazije da zataška postojanje proletarijata koji je stvoren buržoaskim odnosima proizvodnje i koji uvjetuje njihovo dalje postojanje. Zato nam gospodin Sax na str. 21 priča da pod radnim klasama, pored pravih radnika, treba razumjeti »sve siromašne društvene klase«, »uopće male ljude, kao zanatlije, udovice, penzionere (!), niže činovnike, itd.« Buržoaski socijalizam pruža ruku sitnoburžoaskom.

Pa otkuda ta stambena kriza? Kako je nastala? Kao dobar buržuj gospodin Sax ne može znati da je ona nužan proizvod buržoaskog oblika društva, da društvo u kojemu je velika masa radnika upućena isključivo na najamninu, dakle na sumu životnih sredstava nužnu za održavanje života i produženje roda, ne može postojati bez stambene krize; u kojem stalno poboljšanje mašinerije, itd. lišava rada mase radnika; u kojem važni, redoviti periodički poremećaji u industriji uvjetuju s jedne strane nastajanje rezervne armije nezaposlenih radnika, a s druge strane povremeno bacaju na ulicu veliku masu nezaposlenih radnika, u kojem se radnici masovno natiskuju u velike gradove, i to brže nego što se pri postojećim uvjetima za njih grade stanovi, u kojem se, dakle, i za najgora svinjce uvijek moraju naći zakupci; u kojem na

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 401.

kraju kućevlasnik, u svom svojstvu kapitaliste, ima ne samo pravo nego zbog konkurencije donekle i dužnost da iz svoje kuće bezobzirno iscijedi najvišu zakupninu. U takvom društvu stambena kriza nije slučajnost, ona je nužna institucija, nju je sa svim njezinim djelovanjem na zdravlje itd., moguće otkloniti samo ako se iz temelja preobrazi cijeli društveni poredak iz kojega ona proistječe. No buržoaski socijalizam to ne može uvidjeti. On si ne *smije* stambenu krizu objasniti postojećim uvjetima. Ne preostaje mu, dakle, drugo sredstvo nego da je objasni moralnim frazama o ljudskoj pokvarenosti, tako reći praroditeljskim grijehom.

«I tu se mora priznati — to se prema tome ne da poreći» (odvažna li zaključka!) — «da je krivica . . . jednim dijelom *na samim radnicima*, onima koji traže stan, a drugim, i to daleko većim dijelom na onima koji preuzimaju zadovoljavanje te potrebe ili ga, iako raspolazu potrebnim sredstvima, ne preuzimaju, *na imućnim, višim društvenim klasama*. Krivica posljednjih . . . sastoji se u tome što se ne brinu za dovoljnu ponudu dobrih stanova.»

Kao što nas je Proudhon premjestio iz ekonomije u pravo, tako nas ovdje naš buržoaski socijalist premješta iz ekonomije u moral. Ništa prirodnije od toga. Tko kapitalistički način proizvodnje, »željezne zakone« današnjeg buržoaskog društva, proglašava za nepovređive, a ipak želi odstraniti njegove neugodne ali nužne posljedice, tome ne preostaje ništa drugo nego da kapitalistima drži moralne propovijedi čije dirljivo djelovanje odmah poništava privatni interes i, u slučaju nužde, konkurencija. Ove moralne propovijedi sasvim liče na moralne propovijedi kvočke na obali bare po kojoj veselo plivaju pačići što ih je izlegla. Pačići idu u vodu premda nema brvna, kapitalisti se bacaju na profit premda u njima nema duše. »U novčanim stvarima prestaje osjećajnost«^[222], rekao je još stari Hansemann, koji je to bolje znao od gospodina Saxa.

«Dobri stanovi su toliko skupi da je najvećem dijelu radnika *sasvim nemoguće* da ih koristi. Krupni se kapital plašljivo uzdržava od stanova za radne klase . . . tako da ove klase sa svojim stambenim potrebama većim dijelom zapadaju u mrežu špekulacije.»

Odvratna špekulacija — krupni kapital, naravno, nikada ne špekulira. Nije zla namjera nego isključivo neznanje ono što krupni kapital priječi da špekulira sa radničkim stanovima:

«Kućevlasnici uopće *ne znaju* kako veliku i važnu ulogu igra normalno zadovoljavanje stambenih potreba . . . *oni ne znaju što čine ljudima* kada im, kao što je to pravilo, tako neodgovorno nude loše, štetne stanove i, na kraju, oni *ne znaju* kako time štete sebi samima» (str. 27).

Neznanju kapitalista je potrebno i neznanje radnika da bi s njim stvorilo stambenu krizu. Pošto je priznao da si »najniži slojevi« radnika »kako ne bi ostali sasvim bez krova moraju (!) potražiti bilo kakvo kona-

čiste i da su u tom pogledu potpuno nemoćni i bespomoćni, on nam priča:

«Opće poznata je činjenica kako mnogi među njima» (radnicima) «iz lakomislenosti, ali pretežno iz neznanja, reklo bi se gotovo s virtuožnošću lišavaju svoje tijelo uvjeta prirodnog razvoja i zdravog života, *nemajući ni najmanje pojma* o razumnom njegovanju zdravlja, a naročito o tome kako je golema važnost stana za njegu zdravlja» (str. 27).

Tu, međutim, izbija magareće uho buržuja. Dok se »krivica« kapitalista rasplinula u neznanju, neznanje radnika je samo povod za krivicu. Čujte:

«Tako se dešava» (naime, zbog neznanja) «da se samo ako mogu da nešto uštede na najamnini useljavaju u mračne, vlažne, tijesne stanove, jednom riječi u stanove koji se rugaju svim zahtjevima higijene . . . da često više porodica zajednički zakupljaju jedan jedini stan, pa čak i jednu jedinu sobu — sve jedino radi toga da bi što manje izdali za stan, dok na *piće i raznorazna beskorisna zadovoljstva* rasipaju svoj dohodak *na zaista grešan način*.»

Novac koji radnici »trate na rakiju i duhan« (str. 28), na kavanski život sa svim njegovim posljedicama dostojnim žaljenja, koji poput nekog olovnog utega radnički stalež uvijek iznova povlači u blato, prija gospodinu Saxu doista kao olovni uteg u želucu.

Gospodin Sax ne može vidjeti da je pijanstvo među radnicima u datim okolnostima nužna posljedica njihovih životnih uvjeta, jednako tako nužna kao što su tifus, zločin, gamad, sudski istražitelj i druge društvene bolesti, tako nužna da se unaprijed može izračunati prosječan broj ljudi koji će se odati pijanstvu. Uostalom još je moj stari učitelj iz osnovne škole govorio: »Prosti ljudi idu u krčmu, a otmjeni u klub«, i budući da sam bio i u krčmi i u klubu, mogu posvjedočiti da je to istina.

Sva se ova brbljanja o »neznanju« obiju strana svode na stare fraze o harmoniji interesa između kapitala i rada. Kad bi kapitalisti poznavali svoj pravi interes, oni bi radnicima davali dobre stanove i bolje uvjete života uopće; kad bi radnici shvaćali svoj pravi interes oni ne bi štrajkali, ne bi se bavili socijaldemokracijom, ne bi politizirali, nego bi lijepo slušali svoje pretpostavljene, kapitaliste. Na žalost, obje strane nalaze svoje interese negdje sasvim drugdje, a ne u propovijedima gospodina Saxa i njegovih brojnih prethodnika. Evandjelje o harmoniji kapitala i rada propovijeda se evo već pedeset godina. Buržoaska filantropija izdala je već teške pare da bi oglednim zavodima dokazala ovu harmoniju, a, kao što ćemo kasnije vidjeti, danas se još uvijek nalazimo tamo gdje smo bili i prije pedeset godina.

Naš pisac prelazi sada na praktično rješavanje pitanja. Kako je malo revolucionaran bio Proudhonov prijedlog da se radnici učine *vlasnicima* svojih stanova, proizlazi već iz toga što je buržoaski socijalizam već prije njega pokušavao, pa i sad još pokušava praktično ostvariti ovu zamisao. I gospodin Sax izjavljuje da se stambeno pitanje u

potpunosti može riješiti jedino prijenosom vlasništva stana na radnike (str. 58 i 59). Još više, on povodom ove zamisli zapada u pjesničko ushićenje i daje izraza svojem oduševljenju u slijedećoj tiradi:

«Nešto je osobito u težnji čovjeka za zemljoposjedom, nagon kojemu ni suvremeni *grozničavo pulzirajući materijalni život* nije mogao oduzeti snagu. To je nesvjesno osjećanje važnosti privrednog uspjeha koji predstavlja zemljišni posjed. Njime čovjek dobiva siguran oslonac, zahvaljujući njemu on je čvrsto ukorijenjen u zemlju. Ipak blagoslovljena snaga zemljišnog posjeda premašuje sve ove materijalne prednosti. Tko je toliko sretan da komad zemlje može nazvati svojim taj je *dostigao najviši stupanj privredne nezavisnosti koji se može zamisliti*, on ima oblast kojom može suvereno raspolagati, on je *svoj vlastiti gospodar*, on ima izvjesnu moć i *siguran oslonac* u danima nevolje; njegova samosvijest raste a time i njegova moralna snaga. Otuda duboko značenje vlasništva u ovom pitanju... Radnik, danas bespomoćno izložen oscilacijama konjunktura, u stalnoj zavisnosti od poslodavca, izbavio bi se time do izvjesnog stupnja iz tog nesigurnog položaja, *postao bi kapitalist* i bio bi protiv opasnosti nezaposlenosti i radne nesposobnosti osiguran kreditom na nekretnine, koji bi mu zbog toga bio otvoren. *On bi time bio uzdignut iz neimućne klase u klasu imućnih!*» (str. 63).

Čini se da gospodin Sax pretpostavlja da je čovjek u biti seljak, inače ne bi radnicima naših velikih gradova pripisivao čežnju za zemljišnim posjedom koju inače nitko kod njih nije otkrio. Za naše velikogradske radnike sloboda kretanja je prvi uvjet života, a zemljoposjed bi im mogao biti jedino okov. Pribavite im vlastite kuće, okujte ih ponovno za rodnu grud i vi ćete slomiti njihovu otpornu snagu protiv obaranja najamnine koje vrše tvorničari. Pojedini bi radnik mogao zgodnom prilikom čak i prodati svoju kućicu, ali u slučaju ozbiljnog štrajka ili opće industrijske krize¹ morale bi se prodati sve kuće koje pripadaju radnicima pogodnim tim događajima, pa se stoga uopće ne bi našlo kupaca za tolike kuće, ili bi se one morale rasprodavati daleko ispod cijene koštanja. A ako bi se našlo kupaca za sve njih, čitava bi se stambena reforma gospodina Saxa rasplinula i on bi morao početi iz početka. Ali pjesnici žive u svijetu mašte, pa tako i gospodin Sax, koji uobražava da je zemljoposjednik «dostigao najviši stupanj privredne nezavisnosti», da «ima siguran oslonac», da «*postaje kapitalist*» i da je osiguran protiv opasnosti od nezaposlenosti i radne nesposobnosti kreditom na nekretnine koji bi mu zbog toga bio otvoren itd. Neka gospodin Sax pogleda francuske i naše rajnske sitne seljake. Njihove su kuće i polja preopterećeni hipotekarnim dugovima, njihova žetva pripada vjerovnicima prije nego što je požnjevena, a u svojoj «oblasti» ne vladaju suvereno oni nego lihvar, advokat i sudski izvršitelj. To je svakako najviši stupanj privredne nezavisnosti koji se da zamisliti — za lihvara! A da bi radnici što brže svoju kućicu izručili istom suverenitetu lihvara, dobronamjerni gospodin Sax ih brižljivo upućuje na

¹ U «Volksstaat-u nema: ili opće industrijske krize

kredit na nekretnine koji im je otvoren i koji im stoji na raspolaganju u slučaju nezaposlenosti, umjesto da padnu na teret staranja o sirotinji.

Gospodin Sax je sada, dakako, riješio u početku postavljeno pitanje: radnik »postaje kapitalist« stjecanjem vlastite kućice.

Kapital znači raspolaganje neplaćenim radom drugih. Kućica radnika će postati kapital samo onda ako je on iznajmi trećoj osobi, pa sebi, u obliku zakupnine, prisvoji dio proizvoda rada te treće osobe. Stanovanjem u njoj radnik sprječava da kuća postane kapital, isto tako kao što i kaput prestaje biti kapital u istom trenutku kad ga kupimo od krojača i obučemo. Radnik koji ima kućicu vrijednu hiljadu talira nije doduše više proleter, ali čovjek mora biti gospodin Sax pa da ga nazove kapitalistom.

Kapitaliziranje našeg radnika ima, međutim, i svoju drugu stranu. Pretpostavimo da je u nekom industrijskom kraju postalo pravilo da svaki radnik ima vlastitu kućicu. U tom slučaju *radnička klasa toga kraja stanuje besplatno*. Troškovi za stan ne ulaze više u vrijednost njihove radne snage. Ali svako smanjivanje troškova proizvodnje radne snage, to jest svako trajno snižavanje cijene radnikovih životnih potreba, ravno je »na temelju željeznih zakona znanosti o narodnoj privredi« obaranju vrijednosti radne snage i ima na kraju za posljedicu odgovarajući pad najamnine. Najamnina bi, dakle, prosječno pala na uštedeni iznos zakupnine, to jest radnik bi plaćao zakupninu za vlastitu kuću, ali ne kao ranije kućevlasniku u novcu, već u neplaćenom radu tvorničaru za kojega radi. Na taj bi način radnikove u kućicu uložene uštede doduše postale u neku ruku kapital, ali ne kapital za njega nego za kapitalistu koji ga zapošljava.

Gospodin Sax ne uspijeva, dakle, čak ni na papiru da svog radnika pretvori u kapitalistu.

Uzgrad napominjemo da ranije rečeno vrijedi za sve takozvane socijalne reforme koje se svode na štednju ili na pojeftinjenje radnikovih životnih sredstava. One ili postaju opće i tada im slijedi odgovarajuće sniženje najamnine, ili postaju sasvim usamljeni eksperimenti i tada samo njihovo postojanje kao pojedina iznimka dokazuje da je njihovo provođenje u velikim razmjerima nepomirljivo s kapitalističkim načinom proizvodnje. Pretpostavimo da je u nekom kraju uspjele općim uvođenjem potrošačkih zadruga pojeftiniti životna sredstva radnika za 20%. Najamnina bi tamo tokom vremena morala pasti za približno 20%, to jest u istoj mjeri u kojoj dotična životna sredstva ulaze u troškove održavanja radnika. Ako radnik, na primjer, prosječno troši $\frac{3}{4}$ svoje tjedne najamnine na ova sredstva za život, njegova će najamnina na kraju pasti za $\frac{3}{4} \times 20 = 15\%$. Ukratko: čim je takva štedna reforma postala opća, radnik u istom omjeru dobiva manju najamninu koliko mu njegove uštede dozvoljavaju da jeftinije živi. Dajte *svakom* radniku uštedeni nezavisan dohodak od 52 talira, i njegova tjedna najamnina će se na kraju morati sniziti za jedan talir. Dakle, ukoliko više štedi, utoliko manju najamninu dobiva. On dakle ne štedi u svom vlastitom intere-

su, nego u interesu kapitalista. Što još treba pa da se kod njega »najsnažnije razbudi . . . prva privredna vrlina, smisao za štednju«? (str. 64).

Uostalom, gospodin Sax nam odmah zatim i kaže da radnici treba da postanu kućevlasnici, ne toliko u svom interesu koliko u interesu kapitalista:

«Ali ne jedino radnički stalež, i društvo kao cjelina je jako zainteresirano za to da što više njegovih članova bude vezano za zemlju» (tako bih želio da vidim gospodina Saxa u tom položaju) . . .¹ Sve tajne sile koje rasplamsavaju vulkan što gori pod našim nogama — nazvan socijalno pitanje — proletersko ogorčenje, mržnja . . . opasne zbrke pojmova . . . sve one moraju da se rasprše kao magla na jutarnjem suncu, ako . . . sami radnici ovim putem prijeđu u klasu posjednika» (str. 65).

Drugim riječima: gospodin Sax se nada da će radnici pomjeranjem svog proleterskog položaja do kojeg bi moralo dovesti stjecanje kuće, izgubiti svoj proleterski karakter i ponovno postati poslušne pritvorice, slično svojim precima, koji su također bili kućevlasnici. Neka se prudonisti nad ovim zamisle.

Gospodin Sax vjeruje da je ovim riješio socijalno pitanje:

«*Pravednija raspodjela dobara*, ova sfingina zagonetka na kojoj su se već mnogi uzaludno okušali, ne leži li ona tako pred nama kao opipljiva činjenica, zar ona nije time izašla iz oblasti ideala i stupila u područje stvarnosti. A kada to bude ostvareno, zar tada neće biti dostignut jedan od najviših ciljeva koji čak i *socijalisti najekstremnijeg pravca postavljaju kao vrhunac svojih teorija*?» (str. 66).

Prava je sreća što smo si dovlje prokrčili put. Ovaj usklik radosti čini naime »vrhunac« Saxove knjige, a odavde se pisac opet spušta polako nizbrdo, iz oblasti ideala u prostu stvarnost, i kad stignemo dolje vidjet ćemo da se u našoj odsutnosti nije ništa, ama baš ništa izmijenilo.

Naš nas vođa pušta da učinimo prvi korak nizbrdo time što nas podučava da postoje dva sistema radničkih stanova: cottage-sistem u kojem svaka radnička porodica ima svoju kućicu i po mogućnosti vrtić, kao u Engleskoj, i kasarnski sistem velikih zgrada s velikim brojem radničkih stanova, kao u Parizu, Beču, itd. Između ova dva sistema stoji sistem uobičajen u sjevernoj Njemačkoj. Cottage-sistem bi doduše bio jedini pravilan i *jedini* u kojem bi radnik mogao steći pravo vlasništva na svoju kuću. Kasarnski sistem je pored toga i vrlo štetan za zdravlje, moralnost i kućni mir — ali na žalost cottage-sistem je baš u središtima stambene krize, u velikim gradovima nepovrediv zbog skupoće zemljišta i mi možemo biti sretni ako se tamo umjesto velikih kasarni budu podizale kuće sa 4 do 6 stanova ili ako se raznim građevinskim dovijanjima uklone glavni nedostaci kasarnskog sistema (str. 71 - 92).

¹ U »Volksstaat«-u umetnuto: zemljoposjed . . . smanjuje broj onih koji se bore protiv vladavine posjedničke klase . . .

Već smo se spustili dobar dio puta, zar ne? Preobražaj radnika u kapitaliste, rješenje socijalnog pitanja, vlastita kuća svakom radniku — sve je to ostalo gore u »oblasti idealca«. Sada se još trebamo pozabaviti samo time da na selu uvedemo cottage-sistem, a da u gradovima podižemo što podnošljivije radničke kasarne.

Buržoasko rješenje stambenog pitanja je, dakle, prema vlastitom priznanju propalo — propalo zbog *suprotnosti između grada i sela*. A tu je srž pitanja. Stambeno će se pitanje moći tek onda riješiti kad društvo bude već toliko preobraženo da može pristupiti ukidanju suprotnosti između grada i sela, suprotnosti koju je sadašnje kapitalističko društvo dovelo do krajnosti. Kapitalističko društvo je daleko od toga da bi moglo ukinuti ovu suprotnost, ono je mora svaki dan sve više zaoštravati. Ovo su, naprotiv, pravilno shvatili već prvi moderni utopijski socijalisti — Owen i Fourier. U njihovim oglednim zgradama ne postoji više suprotnost između sela i grada. Dešava se, dakle, suprotno od onoga što tvrdi gospodin Sax: rješenje stambenog pitanja nije ujedno i rješenje socijalnog pitanja, nego tek rješenjem socijalnog pitanja, ukidanjem kapitalističkog načina proizvodnje, postaje ujedno moguće rješenje stambenog pitanja. Besmislica je težiti rješenju stambenog pitanja a istovremeno nastojati očuvati velike moderne gradove. Veliki moderni gradovi će, međutim, nestati tek s ukidanjem kapitalističkog načina proizvodnje života, a kad ovo ukidanje bude jednom u toku, ono će pokrenuti sasvim druga pitanja nego što je pitanje da se svakom radniku pribavi vlastita kuća.

Ali u prvi mah će svaka socijalna revolucija morati uzeti stvari onako kako ih zateče, te će postojećim sredstvima morati otkloniti najgora zla. A ranije smo već vidjeli da se stambena kriza može odmah ukloniti eksproprijacijom jednog dijela luksuznih stanova koji pripadaju imućnim klasama i prinudnim naseljavanjem ostalog dijela.

Kad gospodin Sax u daljnjem izlaganju ponovno napušta velike gradove pa nam nadugačko i naširoko govori o radničkim kolonijama koje bi trebale biti podignute *pored* gradova, kad opisuje sve ljepote takvih kolonija sa njihovim zajedničkim »vodovodom, plinskim osvjetljenjem, grijanjem toplim zrakom ili toplom vodom, praonicama, sušionicama, kupatilima i sl.«, sa »obdaništem za malu djecu, školom, molionicom (!), čitaonicom, bibliotekom ... krčmom i pivnicom, dvoranom za ples i svirku — sve u granicama pristojnosti« — s parom kao pogonskom snagom koja može biti uvedena u sve kuće i koja može »u stanovitom opsegu ponovno prenijeti proizvodnju iz tvornice u kućne radionice«, tad on ništa ne mijenja stvar. Koloniju, kako je on opisuje, gospodin je Huber pozajmio neposredno od socijalista Owena i Fouriera, samo joj je odstranjivanjem svih socijalističkih svojstava dao potpuno buržoaski karakter. Time je ona, međutim, postala doista utopistička. Nijedan kapitalist nije zainteresiran da podiže takve kolonije, i takva kolonija nigdje u svijetu i ne postoji osim u Gizu u Francuskoj, a nju je podigao jedan furijerist ne kao rentabilnu špekulaciju, nego kao soci-

jalistički eksperiment.* Gospodin Sax je u prilog svom buržoaskom projektiranju mogao isto tako navesti i davno propalu komunističku koloniju »Harmony Hall«^[224] što ju je početkom četrdesetih godina osnovao Owen u Hempsiru.

Međutim sve ovo brbljanje o kolonizaciji samo je slab pokušaj da se ponovno uzleti u »oblast ideala« koji se odmah napušta. Opet se brzo spuštamo nizbrdo. Najjednostavnije rješenje je sada

»da poslodavci, vlasnici tvornica pomognu radnicima da dođu do odgovarajućih stanova, bilo da ih poslodavci sami podignu, bilo da obodre i pomognu radnike da oni sami sebi sagrade kuće, stavljajući im na raspolaganje zemljište, pozajmljujući im potrebni kapital itd.« (str. 106).

Ovime smo ponovno izašli iz velikih gradova gdje o svemu tome ne može biti ni govora i opet smo premješteni na selo. Gospodin Sax sada dokazuje kako je u interesu samih tvorničara da pomognu radnicima da dođu do podnosivih stanova: s jedne strane, jer to predstavlja povoljno ulaganje kapitala, s druge strane, jer bi podizanje radnika koje otuda neizbježno proistječe

»moralo za sobom povući i povišenje njihove tjelesne i umne radne snage, što naravno ne bi ništa manje koristilo poslodavcu. No, time je ujedno dato pravilno gledište za učešće ovih posljednjih u rješavanju stambenog pitanja: ono se pojavljuje kao rezultat *latentne asocijacije*, u većini slučajeva kao rezultat pod plaštom humanitarnih stremjenja skrivene brige poslodavca za tjelesnu i privrednu, duhovnu i moralnu dobrobit njihovih radnika — brige koja se novčano sama od sebe isplaćuje svojim uspjesima, privlačenjem i osiguranjem valjanog, vještog, voljnog, zadovoljnog i *odanog* radništva« (str. 108).

Fraza o »*latentnoj asocijaciji*«, kojom je Huber^[225] pokušao da buržoasko-filantropskom trabunjanju podmetne »viši smisao«, nimalo ne mijenja stvar. Krupni tvorničari seoskih oblasti, naročito u Engleskoj, davno su i bez ove fraze uvidjeli da je podizanje radničkih stanova ne samo nužno nego i da se vrlo dobro rentira. U Engleskoj su na taj način nastala čitava sela od kojih su se neka kasnije razvila u gradove. No radnici su, umjesto da budu zahvalni čovjekoljubivim kapitalistima, odvajkada stavljali vrlo značajne prigovore ovom »cottage-sistemu«. Ne samo to da za kuće moraju plaćati monopolne cijene, budući da kapitalist nema konkurenata, već prilikom svakog štrajka oni odmah ostaju i bez krova, budući da ih tvorničar bez ustezanja izbacuje na ulicu i time jako otežava svaki otpor. Poblize o tome se može pročitati u mom spisu *Položaj radničke klase u Engleskoj*, str. 224 i 228.¹ Ali gospodin Sax smatra da takvo što »jedva zaslužuje da bude opovrga-

* Pa i ona je na kraju postala samo mjesto eksploatacije radnika. Vidi pariski »Le socialiste«^[223], godište 1886. [*Engelsova napomena u izdanju od 1887.*]

¹ Vidi u 4. tomu ovog izdanja, str. 245 i 248.

vano« (str. 111). Pa zar on neće da radniku pribavi pravo vlasništva na njegovu kućicu? Svakako, ali »budući da bi poslodavci morali biti u situaciji da uvijek raspolažu stanom, kako bi — kad otpuste jednog radnika — imali mjesta za njegovog zamjenika«, to — pa da, to bi se »za takve slučajeve dogovorom morala predvidjeti *opozivost vlasništva*« (str. 113).*

Ovog smo se puta spustili neočekivano brzo. Prvo je rečeno: osigurati radniku pravo vlasništva na njegovu kućicu. Zatim smo saznali da to u gradovima nije moguće, a da je izvedivo jedino na selu. Sad nam se kaže da i ovo pravo vlasništva na selu treba da bude »dogovorom opozivo«! S ovom novom vrstom vlasništva za radnike koju je pronašao gospodin Sax, s ovim njihovim »dogovorom opozivim« preobražajem u kapitaliste, ponovno smo sretno prispjeli na zemlju i tu ćemo ispitati što su kapitalisti i drugi čovjekoljupci *stvarno* učinili za rješene stambenog pitanja.

II

Ako se našem doktoru Saxu može vjerovati, gospoda kapitalisti su već i dosada znatno pridonijeli otklanjanju stambene krize i pružili dokaz da se stambeno pitanje može riješiti na temelju kapitalističkog načina proizvodnje.

Gospodin Sax nam prije svega navodi — bonapartističku Francusku! Louis Bonaparte je, kao što je poznato, u vrijeme Svjetske izložbe u Parizu imenovao komisiju, prividno stoga da izvjesti o položaju radnih klasa u Francuskoj, a u stvari s namjerom da za veću slavu carstva prikaže taj položaj uistinu rajskim. I gospodin Sax se poziva na izvještaj *ove* od najkorumpiranijih slugu bonapartizma sastavljene komisije osobito stoga što su rezultati njezina rada »prema *vlastitoj izvaji* komiteta koji je time zadužen, za Francusku prilično potpuni«! A kakvi su ti rezultati? Od 89 krupnih industrijskih preduzeća odnosno dioničkih društava koja su dala podatke, 31 nije podiglo *nikakve* radničke stanove. U podignutim stanovima, prema procjeni samog gospodina Saxa,

---

* Engleski kapitalisti su davno i u tom pogledu sve žarke želje gospodina Saxa ne samo ispunili nego su ih i znatno premašili. U ponedjeljak 14. oktobra 1872. je sud za utvrđivanje biračkih spiskova za parlamentarne izbore u gradu Morpetu trebao odlučiti o zahtjevu 2000 rudara da se njihova imena unesu u spiskove. Ispostavilo se da prema odredbama rudnika u kojem najveći broj tih ljudi rade njih ne treba smatrati za *zakupce* kućica u kojima stanuju, već za osobe koje se tamo *trpe* i koje u svako doba mogu bez otkaza biti izbačene na ulicu. (Vlasnici rudnika bili su, naravno, u isto vrijeme i vlasnici kuća.) Sudac je zaključio da ti ljudi nisu zakupci nego *sluge* i da kao takvi nemaju pravo na upis u spiskove. («The Daily News», 15. oktobra 1872.)

smješteno je najviše 50 do 60 tisuća osoba, a stanovi se gotovo isključivo sastoje od dvije sobe za svaku porodicu!

Razumije se samo po sebi da svaki kapitalist, kojega uvjeti njegove industrije — vodena snaga, položaj ugljenokopa, nalazišta željezne rude i drugi rudnici, i sl. — vežu za određeno seosko područje, mora graditi stanove za svoje radnike ukoliko oni ne postoje. Ali potrebna je jako razvijena navika samoobmanjivanja da bi se u tome vidjelo postojanje »latentne asocijacije«, »jasan dokaz za povećano razumijevanje stvari i njezinog velikog značenja«, »početak koji mnogo obećava« (str. 115). Uostalom, industrijalci različitih zemalja se i ovdje međusobno razlikuju svojim nacionalnim karakterom. Na primjer na strani 117 gospodin Sax nam priča:

»U Engleskoj se tek u novije vrijeme opaža povećana aktivnost poslodavaca u tom smjeru. Osobito u udaljenim zaseocima . . . Okolnost da radnici inače često i od najbližeg mjesta moraju prevaljivati dalek put do tvornice i da došavši u tvornicu već iscrpljeni obavljaju nedovoljan rad, odlučujući je uzrok *pobudi* poslodavaca da *grade* stanove za svoje radnike. Međutim, raste i broj onih koji, pokazujući *dublje razumijevanje prilika*, sa stambenom *reformom* povezuju manje-više sve druge elemente latentne asocijacije i upravo njima ove cvjetajuće kolonije duguju svoj nastanak. Imena Ashtona u Hydeu, Ashworth u Turtonu, Granta u Buryju, Grega u Bollingtonu, Marshalla u Leedsu, Strutta u Belperu, Salta u Saltaireu, Ackroyda u Copleyu, itd. su zahvaljujući tome dobro poznata u Ujedinjenom Kraljevstvu.«

Sveta gluposti i još svetije neznanje! Tek »u najnovije vrijeme« su engleski tvorničari seoskih područja gradili radničke stanove! Ne, dragi gospodine Sax, engleski kapitalisti su pravi krupni industrijalci, ne samo što se tiče kese, nego i glave. Mnogo prije nego što je u Njemačkoj postojala krupna industrija oni su uvidjeli da je pri tvorničkoj proizvodnji na selu izdatak za radničke stanove nužan, posredno i neposredno, vrlo rentabilan dio cjelokupnog investicionog kapitala. Mnogo prije nego što je borba između Bismarcka i njemačke buržoazije njemačkim radnicima podarila slobodu udruživanja, engleski su tvorničari, vlasnici tvornica i topionica, iskusili kakav pritisak mogu izvršiti na radnike u štrajku ukoliko su oni istovremeno stanodavci tih radnika. »Cvjetajuće kolonije« jednog Grega, Ashtona, Ashwortha pripadaju toliko »najnovijem vremenu«, da ih je buržoazija još prije 40 godina proglasila uzorima, kako sam to lično opisao još prije 28 godina (*Položaj radničke klase u Engleskoj*, str. 228 - 230 napomena¹). Približno iste starosti su i kolonije Marshalla i Akroyda (tako se piše njegovo ime), a još starija je Struttova kolonija koja svojim početkom zalazi u prošlo stoljeće. Budući da se u Engleskoj smatra da radnički stan traje prosječno 40 godina, može gospodin Sax na prste izračunati u kakvom se dotrajalom stanju ove »cvjetajuće kolonije« sada nalaze. Osim

¹ Vidi u 4. tomu ovog izdanja, str. 248.

toga, većina ovih kolonija više se ne nalazi na selu. Ogroman porast industrije većinom ih je toliko okružio tvornicama i kućama da se one sada nalaze usred prljavih i zadimljenih gradova od 20 do 30 tisuća stanovnika. To njemačku buržoasku znanost, koju predstavlja gospodin Sax, ne priječi da još i sada vjerno ponavlja stare engleske slavopojke iz 1840, koje više uopće nisu primjenjive.

A tek stari Akroyd!¹ Taj je »čestiti čovjek« svakako bio najčistiji filantrop. On je toliko volio svoje radnike, a osobito radnice, da su njegovi manje čovjekoljubivi konkurenti u Jorkširu običavali za njega reći: u njegovoj tvornici rade isključivo njegova rođena djeca! Doduše, gospodin Sax tvrdi da u ovim cvjetajućim kolonijama »vanbračna rađanja bivaju sve rjeđa« (str. 118). Da, ali vanbračna rađanja *izvan braka*. Lijepe djevojke u engleskim tvorničkim oblastima, naime, udaju se vrlo mlade.

Podizanje radničkih stanova neposredno uz svaku veliku seosku tvornicu i istodobno sa tvornicom u Engleskoj je pravilo već šezdeset godina. Kao što smo već napomenuli mnoga su takva tvornička sela postala jezgro oko kojega se kasnije stvorio čitav tvornički grad sa svim nezgodama koje tvornički grad sobom donosi. Dakle, ove kolonije nisu riješile stambeno pitanje, one su ga na svom području *tek stvorile*.

Naprotiv u zemljama koje su u oblasti krupne industrije samo hramale za Engleskom, i koje su krupnu industriju zapravo upoznale tek 1848, u Francuskoj i osobito u Njemačkoj, stvar stoji sasvim drugačije. Ovdje su se jedino goleme topionice i tvornice poslije dugog oklijevanja odlučile da podignu nekoliko radničkih stanova — kao na primjer Schneiderov zavod u Krezou i Kruppov u Esenu. Velika većina industrijalaca na selu pušta svoje radnike da po žezi, snijegu i kiši po nekoliko milja jutrom kaskaju u tvornicu i uveče opet kući. Ovo se dešava osobito u planinskim predjelima — u francuskim i elzaškim Vogezima, te na Vuperu, Zigu, Ageru, Lani i drugim rajnskovestfalskim rijekama. U Ercgebirgu nije bolje. Kako kod Nijemaca tako i kod Francuza: isto sitničavo cicijašenje.

Gospodin Sax zna da ni početak koji mnogo obećava, ni »cvjetajuće kolonije«, ne znače baš ništa. On sada dakle pokušava kapitalistima dokazati kakve sjajne rente mogu izvući iz gradnje radničkih stanova. Drugim riječima, on pokušava da im ukaže na nov način varanja radnika.

Prvo im ukazuje npr. niz londonskih građevinskih društava, dijelom filantropskog, dijelom špekulativnog karaktera, koja su postigla čist prihod od 4 do 6 i više postotaka. Ne treba valjda gospodin Sax da nam dokazuje kako se u radničke stanove uloženi kapital dobro rentira. Razlog što se u radničke stanove ne ulaže više jest činjenica da se skuplji stanovi vlasnika još više rentiraju. Opomena koju gospo-

¹ U »Volksstaat«-u: A tek stari A — da ne navodim ime, on je već odavno mrtav i pokopan!

din Sax upućuje kapitalistima opet se prema tome svodi na puku moralnu propovijed.

Što se pak tiče londonskih građevinskih društava čije sjajne uspjehe gospodin Sax oglašava na sva zvana, ona su po njegovu vlastitom nabranjanju — a njime su obuhvaćene sve moguće građevinske špekulacije — podigla 2132 porodična stana i 706 stanova za samce, dakle za manje od 15 000 osoba. I u Njemačkoj se usuđuju da takove djetinjarije ozbiljno navode kao velike uspjehe, dok samo u istočnom dijelu Londona milijun radnika živi u najbjeđnijim stambenim uvjetima? Sva ova filantropska nastojanja u stvari su tako jadno ništavna da se u izvještajima engleskog parlamenta koji se bave položajem radnika uopće ne spominju.

Ovdje uopće nećemo govoriti o smiješnom nepoznavanju Londona, kojim obiluje cijeli taj odjeljak. Samo jedno. Gospodin Sax smatra da je konačište za samce u Sohoul¹ zatvoreno stoga što se u tom kraju »nije moglo računati na mnogobrojne mušterije«. Gospodin Sax, naime, zamišlja cijeli zapadni dio Londona kao jedinstvenu luksuznu četvrt i ne zna da se neposredno iza najotmjerenijih ulica nalaze najprljaviji radnički kvartovi, od kojih je jedan na primjer Soho. Ogledno konačište u kvartu Soho o kojem on govori i koje mi je bilo poznato još prije 23 godine bilo je u početku mnogo traženo, ali je zatvoreno jer nitko nije mogao u njemu izdržati. A ono je pri tom bilo jedno od najboljih.

A radnički grad u Milhauzenu, u Elzasu, nije li to ipak uspjeh?

Radnički grad u Milhauzenu je veliki paradni konj kontinentalne buržoazije, kao što su nekadašnje cvjetajuće kolonije Ashtona, Ashwortha, Grega i kompanije paradni konji engleske buržoazije. Na žalost, taj grad nije proizvod »latentne« asocijacije, nego otvorene asocijacije između Drugog francuskog carstva i elzaških kapitalista. To je bio jedan od socijalističkih eksperimenata Louis-a Bonaparte-a, za koji je država predujmila jednu trećinu kapitala. Za 14 godina (do 1867) bilo je sagrađeno 800 kućica po jednom manjkavom sistemu koji bi u Engleskoj, gdje se u stvari bolje razumiju, bio nemoguć. Ove kućice se poslije 12 do 15 godina predaju radnicima u vlasništvo uz mjesečno plaćanje povišene zakupnine tokom vremena. Nije bilo potrebno da tek elzaški bonapartisti pronađu ovu vrstu stjecanja vlasništva, koje je u engleskim zadružnim građevinskim društvima, kao što ćemo vidjeti, već davno bilo uvedeno. Povišenja zakupnine u svrhu kupovine kuće u usporedbi s Engleskom prilično su visoka; nakon što je, na primjer, u ratama tokom 15 godina uplatio 4500 franaka, radnik dobiva kuću koja je prije 15 godina vrijedila 3300 franaka. Ako se radnik želi odseliti ili ako zaostane makar samo s jednom jedinom mjesečnom ratom (u kojem slučaju može biti iseljen), obračunava mu se na ime godišnje zakupnine 6 $\frac{2}{3}$ % prvobitne vrijednosti kuće (na primjer 17 franaka

¹ londonska četvrt

mjesečno ako je kuća vrijedila 3000 franaka), a ostatak mu se isplaćuje ali *bez i jedne pare kamata*. Razumljivo je da to društvo, ne uzimajući u obzir »državnu pomoć«, može pri tome da puni sebi džepove. Isto tako je razumljivo da su stanovi podignuti pod tim uvjetima, već zbog toga što su smješteni izvan grada, upola na selu, bolji od starih kasarnskih stanova u samom gradu.

O ono nekoliko jadnih eksperimenata u Njemačkoj, čiju ništavnost priznaje i sam gospodin Sax na strani 157, nećemo ni govoriti. Što, dakle, dokazuju svi ovi primjeri? Naprosto to da se gradnja radničkih stanova kapitalistički rentira, čak i kad se ne gaze svi propisi higijene. To međutim nije nikada poricano, to smo svi već davno znali. *Svaka* investicija kapitala koja zadovoljava neku potrebu rentira se racionalnim poslovanjem. Pitanje upravo glasi: zašto *unatoč tome* i dalje postoji stambena kriza, zašto se kapitalisti unatoč tome ne brinu o dovoljnom broju zdravih stanova za radnike? I tu gospodinu Saxu ne preostaje ništa drugo nego da kapitalu upućuje opomene, a nama ostaje dužan odgovora. Pravi odgovor na ovo pitanje mi smo već ranije dali.

Kapital, to je sada konačno utvrđeno, *neće* ukloniti stambenu krizu čak i kad bi to mogao. Preostaju jedino dva druga sredstva: samopomoć radnika i državna pomoć.

Gospodin Sax, oduševljeni pobornik samopomoći, zna o njoj pričati čudesa i u oblasti stambenog pitanja. Na žalost, odmah na početku mora priznati da samopomoć može nešto postići jedino tamo gdje cottage-sistem ili već postoji, ili je bar izvediv, dakle opet jedino na selu. U velikim gradovima, pa i u Engleskoj, samo u vrlo ograničenom razmjeru. Tada, uzdiše gospodin Sax:

»reforma se pomoću nje« (samopomoći) »može provesti jedino *zaobilazno*, dakle *uvijek* samo nepotpuno, naime jedino utoliko ukoliko se »načelo vlasništva« javlja kao sila s povratnim djelovanjem na kvalitet stana«.

U to bi takođe trebalo posumnjati; u svakom slučaju »načelo vlasništva« nije imalo nikakvog reformirajućeg povratnog djelovanja na »kvalitet« stila našeg pisca. Unatoč svemu tome, samopomoć je u Engleskoj učinila takova čuda

»da je time *daleko premašeno* sve što je tamo preduzeto u drugim pravcima za rješanje stambenog pitanja. Riječ je o engleskim building societies¹ — o kojima gospodin Sax opširnije raspravlja osobito zato što »su o njihovoj pravoj prirodi i njihovom djelovanju uopće proširene vrlo nedostatne i pogrešne predodžbe. Engleska building societies nisu ništa... građevinska društva ili građevinske zadruge, dapače njemački bi ih trebalo nazvati udruženja za stjecanje kuća. Svrha ovih udruženja je da periodičkim doprinosima članova prikupe fond i da članovima, prema raspoloživim sredstvima, odobravaju zajmove za kupovinu kuća. Building society je, prema tome, za jedan dio svojih članova udruženje za štednju, za drugi dio za-

¹ građevinskim društvima

vod za zajam. Building societies su, dakle, potrebama radnika primjereni zavodi za hipotekarni kredit koji uglavnom . . . uštede radnika pozajmljuje staleškim društvima ulagača radi kupovine ili gradnje kuća. Kao što se može i pretpostaviti, ovi zajmovi se zasnivaju stavljanjem pribilješke na određenu nekretninu, s tim da se njihovo otplaćivanje obavlja kratkoročnim obročnim plaćanjem, koje ujedno obuhvaća ukamaćivanje i amortizaciju . . . Ukamaćivanje se ulagačima ne isplaćuje, već im se uvijek *prispisuje kao kamata na kamatu* . . . Zahtjev za povrat uloga zajedno s dospjelim kamatama se može podnijeti uvijek uz mjesečni otkaz» (str. 170 - 172). »U Engleskoj postoji preko 2000 takvih udruženja . . . u njima prikupljeni kapital iznosi približno 15 milijuna funti sterlinga i već je oko sto tisuća *radničkih* porodica ovim putem došlo do vlastitog domaćeg ognjišta. To je socijalna tekovina kojoj sigurno skoro neće biti ravne» (str. 174).

Na žalost i iza ovoga odmah hrama jedno »ali«:

»Potpuno rješenje pitanja, međutim, ovim još *nipošto nije postignuto* zbog toga što je stjecanje kuće dostupno jedino *bolje plaćenim* radnicima . . . Naročito zdravstveni uvjeti često nisu dovoljno uzimani u obzir» (str. 176).

Na Kontinentu nalaze »takova udruženja malo prostora za svoj razvoj«. Ona pretpostavljaju cottage-sistem koji ovdje postoji jedino na selu. A na selu radnici još nisu dovoljno sazreli za samopomoć. S druge strane, u gradovima, gdje bi se mogle osnovati prave građevinske zadruge, »suprotstavljaju im se vrlo značajne poteškoće različite vrste« (str. 179). One bi mogle graditi samo cottages, a to se u velikim gradovima ne može. Ukratko »ovom obliku zadružne pomoći u današnjim uvjetima — jedva i u bliskoj budućnosti — ne može pripasti glavna uloga u rješavanju ovog pitanja«. Ove građevinske zadruge se, naime, nalaze u »fazi prvih nerazvijenih početaka«. »Ovo vrijedi čak i za Englesku« (str. 181).

Dakle: kapitalisti *neće*, a radnici *ne mogu*. I ovime bismo mogli zaključiti ovaj odjeljak kad ne bi bilo bezuvjetno nužno dati neka objašnjenja o engleskim building societies, koja buržuji tipa Schulze-Delitsch stalno stavljaju kao uzor našim radnicima.

Ova building societies nisu ni radnička društva, niti je njihova glavna svrha da radnicima pribave vlastite kuće. Mi ćemo, naprotiv, vidjeti da se to samo iznimno dešava. Building societies su bitno špekulativne prirode, mala društva koja nisu ništa manje izvorna nego njihovi veliki imitatori. U nekoj krčmi, obično na podstrek krčmara kod kojega se zatim održavaju tjedni sastanci, nekoliko stalnih gostiju i njihovi prijatelji, sitni trgovci, trgovački pomoćnici, trgovački putnici, sitni majstori i drugi sitni buržuji — tu i tamo po koji metalski ili neki drugi radnik koji pripada aristokraciji svoje klase — udruži se u građevinsku zadrugu; drugi povod je obično taj da je krčmar u susjedstvu, ili negdje drugdje, našao zemljište koje bi se moglo razmjerno jeftino dobiti. Većina članova nije svojim pozivom vezana za neki određeni kraj. Čak i mnogi među sitnim trgovcima i obrtnicima imaju u

gradu samo svoju radnju a ne i stan. Tko god ikako može radije stanuje izvan nego usred zadimljena grada. Kupe gradilište i podignu na njemu mogući broj obiteljskih kuća (cottages). Kredit imućnijih omogućuje kupovinu, nedjeljni doprinosi, pored nekoliko manjih zajmova, pokrivaju tjedne izdatke gradnje. Onim članovima koji reflektiraju na vlastitu kućicu kockom se dodjeljuje gotova kuća, a odgovarajuće povišenje zakupnine amortizira kupovnu cijenu. Preostale kuće iznajmljuju se ili prodaju. Građevinsko društvo, ukoliko pravi dobre poslove, skupi manji ili veći imetak koji ostaje članovima dok oni uplaćuju svoje priloge, koji s vremena na vrijeme, ili prilikom raspuštanja društva, međusobno podijele. Od deset engleskih građevinskih društava devet imaju takav životni tok. Ostala su veća, ponekad pod političkim ili filantropskim izgovorima osnovana, društva čija je, međutim, glavna svrha u krajnjoj liniji uvijek da pomoću špekulacije zemljom omoguće bolje, hipotekarno ulaganje ušteda sitne buržoazije, uz dobro ukamačenje i sa izgledom na dividendu.

S kakvom vrstom mušterija ova društva računaju, pokazuje prospekt jednog od najvećih, ako ne i najvećeg među njima. »Birkbeck Building Society«, 29 and 30, Southampton Buildings, Chancery Lane, London, čiji prihodi od njegova postanka iznose preko 10 1/2 milijuna funti sterlinga (70 milijuna talira), koje je do sada uložilo u banku i u državne papire preko 416 tisuća funti sterlinga i koje sada ima 21 441 člana i ulagača — ovako se najavljuje publici:

«Većina ljudi poznaje takozvani trogodišnji sistem tvorničara klavira, po kojemu svaki tko zakupi klavir na tri godine po isteku toga roka postaje vlasnik iznajmljenog klavira. Prije uvođenja ovog sistema bilo je za ljude sa ograničenim dohotkom skoro isto toliko teško nabaviti dobar klavir koliko i vlastitu kuću; ljudi su iz godine u godinu plaćali za zakup klavira i izdavali su gotovo dva do tri puta više novca nego što je klavir vrijedio. A što se može učiniti s klavirom može se i s kućom . . . Ali budući da kuća stoji više od klavira . . . to je za otplatu kupovne cijene zakupninom potreban duži rok. Zbog toga su direktori zaključili sporazume sa kućevlasnicima u različitim dijelovima Londona i njegovih predgrada na temelju kojih mogu članovima poduzeća Birkbeck Building Society i drugima ponuditi veliki izbor kuća u najrazličitijim dijelovima grada. Direktori namjeravaju postupati po slijedećem sistemu: iznajmljivati će kuće na 12,5 godina, nakon kojeg roka kuća postaje, ukoliko je zakupnina redovito plaćana, apsolutno vlasništvo zakupca bez ikakvih daljnjih plaćanja . . . Zakupac također može ugovoriti i kraći otplatni rok uz višu zakupninu ili duži otplatni rok uz nižu zakupninu. Ljudi s ograničenim dohotkom, trgovački pomoćnici, kao i drugi, mogu se odmah osloboditi stanodavaca time što će postati članovi poduzeća Birkbeck Building Society.»

Ovo govori dovoljno jasno. O radnicima nema ni riječi, ali zato se govori o ljudima s ograničenim dohotkom, o trgovačkim pomoćnicima, itd. A uz to se još prepostavlja da zainteresirani u pravilu *već imaju klavir*. U stvari, ovdje se uopće ne radi o radnicima, nego o sitnoj buržoaziji i onima koji to žele i *moгу* postati, o ljudima čiji dohodak,

iako u određenim granicama, ipak u pravilu postepeno raste, kao dohodak trgovačkih pomoćnika i sličnih privrednih struka, dok dohodak radnika, ostajući u najboljem slučaju nominalno nepromijenjen, u stvari opada razmjerno povećanju njegove porodice i njezinih sve većih potreba. U stvari, samo mali broj radnika može izuzetno sudjelovati u takvim društvima. Njihov je dohodak s jedne strane premalen, a s druge strane suviše nesiguran da bi na sebe mogli uzeti obavezu 12,5 godina unaprijed. Oni rijetki izuzeci za koje ovo ne vrijedi ili su najbolje plaćeni radnici ili tvornički nadzornici.*

Uostalom svatko vidi da bonapartisti radničkog grada Milhauzena nisu ništa drugo do bijedni imitatori ovih engleskih sitnoburžoaskih građevinskih društava. Samo što bonapartisti, usprkos državnoj pomoći koja im se daje, mnogo više varaju svoje mušterije nego građevinska društva. Njihovi su uvjeti, uglavnom, manje liberalni od prosječnih uvjeta koji vrijede u Engleskoj, i dok se u Engleskoj, na svaku uplatu uračunava kamata i kamata na kamatu, te se sve to nakon mjesečnog otkaznog roka isplaćuje, dotle milhauzenski tvorničari trpaju kamatu i kamatu na kamatu u svoj džep, a vraćaju samo osnovni iznos, uplaćen u teškim talirima od po pet franaka. I nitko se ovoj razlici neće čuditi više od gospodina Saxa, u čijoj se knjizi sve ovo nalazi a da on to i ne zna.

Dakle, ni od radničke samopomoći se nema što očekivati. Ostaje pomoć države. Što nam gospodin Sax može pružiti u tom pogledu? Tri stvari:

---

* Evo još jednog malog priloga o poslovanju naročito londonskih građevinskih društava. Kao što je poznato, zemljište skoro cijelog Londona pripada otprilike tucetu aristokrata, među kojima su najotmeniji vojvode od Vestminstera, od Bedforda, od Portlenda itd. Ovi su prvobitno davali pod zakup pojedina gradilišta na 99 godina, a po isteku ovoga roka stupaju u posjed zemljišta sa svim onim što na njemu stoji. Sada oni iznajmljuju kuće na kraće rokove, na primjer na 39 godina, pod uvjetima takozvanog zakupa sa opravkom (repairing lease), na osnovu kojega je zakupac dužan da kuću dovede u upotrebljivo stanje i da je u tom stanju održava. Čim je ovakav ugovor zaključen, vlasnik imanja šalje svog arhitekta i činovnike građevinske policije (surveyor) dotičnog okruga da pregledaju kuću i utvrde potrebne opravke. Ove su često vrlo obimne, idu čak do obnavljanja cijelog fasadnog zida, krova itd. Zakupac deponuje sada ugovor o zakupu kao obezbjeđenje kod nekog građevinskog udruženja i dobija od njega na zajam potrebnu sumu — do 1000 f. st. i više, uz godišnju zakupninu od 130 do 150 f. st. — za izvođenje građevinskih radova a *svom* trošku. Ta građevinska udruženja postala su, dakle, važna karika u sistemu čija je svrha da bez truda i na račun publike uvijek iznova izgrađuje i u upotrebljivom stanju održava londonske kuće krupnih zemljišnih aristokrata. I to bi trebalo da bude rješenje stambenog pitanja za radnike! [*Engelsova napomena u izdanju od 1887.*]

«Prvo, država treba da pazi na to da iz svog zakonodavstva i svoje uprave iskorijeni, ili na odgovarajući način popravi, sve što ma u kakvom obliku vodi pogoršavanju stambene krize radnih klasa» (str. 187).

Dakle, revizija građevinskog zakonodavstva i sloboda građevinskih obrta kako bi se jeftinije gradilo. Ali u Engleskoj je građevinsko zakonodavstvo ograničeno na minimum, a obrti slobodni kao ptice u zraku, pa ipak postoji stambena kriza. Pri tome se u Engleskoj gradi tako jeftino da se kuće klate kad prolaze kola i da se svakog dana poneka sruši. Evo jučer, 25. listopada 1872, u Mančesteru se srušilo šest kuća odjednom, pri čemu je šest radnika teško ozlijeđeno. Dakle, ni to ne pomaže.

«Drugo, državna vlast mora spriječiti da pojedinac u svom ograničenom individualizmu širi zlo ili izaziva novo.»

Dakle, zdravstveni i građevinsko-polijski nadzor nad radničkim stanovima, davanje prava vlastima da zatvaraju trošne i po zdravlje opasne stanove, kao što se to događalo u Engleskoj od godine 1857. Ali kako se to tamo događalo? Prvi zakon iz 1855 (Nuisances Removal Act) ostao je, kako to priznaje sam gospodin Sax, »mrtvo slovo«, isto kao i drugi zakon iz 1858 (Local Government Act) (str. 197). Nasuprot tome gospodin Sax vjeruje da treći zakon (Artisans' Dwellings Act), koji vrijedi samo za gradove preko 10 000 stanovnika, »sigurno svjedoči o dubokom uvidu britanskog parlamenta u socijalne stvari« (str. 199), dok ovo tvrđenje svjedoči da gospodin Sax apsolutno ne poznaje engleske »stvari«. Razumije se samo po sebi da je Engleska u »socijalnim stvarima« daleko ispred Kontinenta; to je zemlja u kojoj se rodila moderna krupna industrija, u kojoj se kapitalistički način proizvodnje najslobodnije i najdalje razvio, njegove se posljedice ovdje najoštrije ispoljavaju i stoga najprije i izazivaju reakciju u zakonodavstvu. To najbolje dokazuje tvorničko zakonodavstvo. Ali ako gospodin Sax vjeruje da parlamentarni akt treba samo da dobije silu zakona da bi odmah bio i praktički uveden, on se ljuto vara. To ne vrijedi ni za jedan akt parlamenta toliko (izuzimajući svakako Workshops' Act), koliko baš za Local Government Act. Izvršenje zakona je preneseno u nadležnost gradskih vlasti, koje su u Engleskoj gotovo opće priznata žarišta korupcije svake vrste, nepotizma i jobberyja.* Agenti ovih gradskih vlasti, koji dobivaju svoja namještenja zahvaljujući različitim porodičnim obzirima ili nisu sposobni ili nisu voljni da

* Jobbery znači korištenje javnog položaja za privatne prednosti činovnika ili njegove porodice. Npr.: šef državnog telegrafa neke zemlje postane tajni ortak neke tvornice papira, isporučuje toj tvornici drvo iz svojih šuma, a zatim joj prenese isporuke papira za telegrafске biro; to je doduše prilično sitan, ali ipak utoliko sasvim lijep job, što pokazuje potpuno razumijevanje principa jobberyja, kao što je to uostalom kod Bismarcka, samo po sebi razumljivo, bilo i za očekivati.

provode takve socijalne zakone, dok se upravo u Engleskoj državni činovnici, zaduženi za pripremanje i provođenje socijalnog zakonodavstva, odlikuju uglavnom striktnim ispunjavanjem dužnosti — iako danas manje nego prije dvadeset ili trideset godina. Vlasnici nezdravih i trošnih stanova gotovo su svugdje veoma moćno, direktno ili indirektno, zastupljeni u gradskim vijećima. Biranje gradskih vijećnika po malim okruzima čini izabranike ovisnima o najsitnijim lokalnim interesima i utjecajima, i nijedan gradski vijećnik koji želi biti ponovno izabran ne smije se usuditi da glasa za primjenu toga zakona na svom izbornom području. Shvatljivo je, dakle, s kakvim su otporima lokalne vlasti svugdje prihvatale taj zakon, te da je on do sada primijenjen jedino na najskandaloznije slučajeve, a i tada samo zbog epidemije koja je već izbila, kao što je bio slučaj prošle godine u Mančesteru i Salfordu prilikom epidemije boginja. Apel na ministra unutrašnjih poslova do sada je djelovao jedino u takvim slučajevima, jer je načelo *swake* liberalne vlade u Engleskoj da socijalne zakone predlaže jedino kada je na to prinuđena, a postojeće, ako je to ikako moguće, da uopće ne ispunjava. Zakon o kojem je riječ, kao i mnogi drugi u Engleskoj, znači jedino to da će u rukama vlade kojom ovladaju radnici, ili koju radnici prinude, i koja će ga konačno doista primijeniti, biti snažno sredstvo za pravljenje breše u suvremenim socijalnim prilikama.

«Treće», državna vlast treba, prema gospodinu Saxu, «u najopsežnijim razmjerima primijeniti sve mjere koje joj stoje na raspolaganju za otklanjanje postojeće stambene krize.»

To znači da ona treba graditi kasarne, »zbijski ogleadne građevine za svoje drugorazredne činovnike i poslužitelje« (ali to nisu radnici) i osigurati kredite općinskim predstavništvima, društvima pa i privatnicima u svrhu poboljšanja stanova za radne klase« (str. 203), kao što se to dešava u Engleskoj prema Public Works Loan Act i kako je to učinio Louis Bonaparte u Parizu i Milhauzenu. Ali upravo Public Works Loan Act postoji samo na papiru, vlada stavlja komesarima najviše 50 000 funti na raspolaganje, dakle sredstva za građenje najviše 400 cottage-a, dakle u 16 godina 1600 cottage-a ili stanova za najviše 80 000 glava, kap u moru! Čak ako i pretpostavimo da se sredstva komisije poslije dvadeset godina (zbog povrata zajmova) udvostručavaju, te se u narednih dvadeset godina izgrade stanovi za daljnjih 40 000 duša, to još uvijek ostaje kap u moru. Budući da cottage-i traju prosječno samo 40 godina, svake se godine mora upotrijebiti 50 000 ili 100 000 likvidnih funti za zamjenjivanje najstarijih oronulih cottage-a. Ovo gospodin Sax na strani 203 naziva: provoditi načelo praktički i pravilno i »u neograničenoj mjeri«! I s tim priznanjem, da država i u samoj Engleskoj, »u neograničenoj mjeri« nije učinila gotovo ništa, završava gospodin Sax svoju knjigu

upućujući ponovno svima zainteresiranima još jednu moralnu provijed.*

Jasno je kao dan da današnja država niti hoće niti može otkloniti stambenu krizu. Država nije ništa drugo do organizirana sveukupna moć posjedničkih klasa, zemljovlasnika i kapitalista, nasuprot izrabljivanim klasama, seljacima i radnicima. Što ne žele pojedinačni kapitalisti (a ovdje je jedino o njima riječ, budući da se zemljoposjednik pojavljuje u prvom redu kao kapitalist), to ne želi ni njihova država.

Ako *pojedinačni* kapitalisti doduše žale zbog stambene krize, ali ih se jedva može pokrenuti da površno zataškaju njezine zastrašujuće posljedice, neće ni *sveukupni* kapitalist, država, učiniti mnogo više. Ona će se u najboljem slučaju brinuti da se jednom uobičajeni stupanj zataškavanja svagdje ravnomjerno provodi. A vidjeli smo da se to i dešava.

Može se, međutim, prigovoriti da u Njemačkoj još ne vladaju buržuji, da je u Njemačkoj država sila koja do određenog stupnja nezavisno lebdi iznad društva, koja upravo stoga predstavlja zajedničke interese, a ne samo interese jedne klase. *Takva* država može ipak štošta što buržoaska država ne može. Od nje se i na socijalnom području mogu očekivati sasvim druge stvari.

Tako govore reacionari. Ali u stvarnosti u Njemačkoj je država takva kakva postoji, neminovan proizvod društvene baze iz koje je izrasla. U Pruskoj, a Pruska je sada mjerodavna, pored još uvijek jakog zemljoposjedničkog plemstva postoji mlada i osobito vrlo strašiva buržoazija, koja si nije izborila ni neposrednu političku vladavinu kao u Francuskoj, niti manje ili više posrednu kao u Engleskoj. Pored obiju klasa, međutim, postoji intelektualno vrlo razvijeni proletarijat, koji se vrlo brzo množi i svakodnevno sve više organizira. Ovdje, dakle, pored osnovnog uvjeta stare apsolutne monarhije, ravnoteže između buržoazije i zemljišnog plemstva, nalazimo osnovni uvjet modernog bonapartizma, ravnotežu između buržoazije i proletarijata. Kako u staroj, apsolutnoj, tako i u modernoj bonapartističkoj monarhiji stvarnu državnu vlast drži posebna klasa oficira i činovnika koja se u Pruskoj popunjava dijelom iz sebe same, dijelom iz sitnog majoratskog ple-

* Odnedavna se u engleskim parlamentarnim aktima koji londonskim građevinskim vlastima dodjeljuju pravo eksproprijacije radi nove izgradnje ulica donekle vodi računa o radnicima koji su na taj način bačeni na ulicu. Donosi se odredba da zgrade koje treba izgraditi za prihvata stanovištva koje su stanovale na tom mjestu moraju biti prikladne. Na najbezzvrednijim građevinskim zemljištima grade se dakle velike petero-šesterokatne kasarne za iznajmljivanje radnicima i tako se udovoljava slovu zakona. Treba pričekati da se vidi kako će se pokazati ta ustanova na koju radnici nisu navikli i koja je posve strana starim londonskim prilikama. Ali ovdje je u najboljem slučaju smještena jedva četvrtina radnika istjeranih novom izgradnjom. [*Engelsova napomena u izdanju od 1887.*]

mstva, rijetko iz visokog plemstva i najmanjim dijelom iz buržoazije. Samostalnost te kaste, koja izgleda da stoji izvan i tako reći iznad društva, daje državi privid samostalnosti spram društva.

Državni oblik koji se nužnom dosljednošću iz tih proturječnih društvenih prilika razvio u Pruskoj (a prema njezinom primjeru i u novom ustavu njemačkog Rajha) jest prividni konstitucionalizam, oblik koji je kako današnji oblik raspadanja stare apsolutne monarhije tako i način postojanja bonapartističke monarhije. U Pruskoj je prividni konstitucionalizam od 1848. do 1866. samo prikriivao i posredovao pri polaganom raspadanju apsolutne monarhije. Od 1866, a osobito od 1870, međutim, pred očima svih zbiva se brz preobražaj društvenih prilika, a time i raspadanje stare države. Brzim razvojem industrije i, osobito, varanjem na burzi uvučene su sve vladajuće klase u vrtlog špekulacije. Korupcija importirana iz Francuske 1870. razvija se nečuvnom brzinom. Strousberg i Péreire klanjaju se jedan drugome. Ministri, generali, kneževi, grofovi nadmeću se na burzi s najlukavijim burzanskim Židovima, a država priznaje njihovu jednakost masovnim davanjem barunskih titula burzanskim Židovima. Seosko plemstvo, već davno industrijalizirano kao proizvođač šećera od repe i proizvođač rakije, odavno je zaboravilo stara solidna vremena, i svojim imenima puni liste direktora svih solidnih i nesolidnih akcionarskih društava. Birokracija sve više prezire pražnjenje kase kao jedino sredstvo povećanja plaća. Ona napušta državu i juri za mnogo unosnijim položajima u upravi industrijskih poduzeća. Oni koji ostaju slijede primjer svojih pretpostavljenih i špekuliraju akcijama ili »sudjeluju« u željeznici i sličnim poduzećima. Opravdano se čak može pretpostaviti da i potporučnici imaju svoje prste u mnogim špekulacijama. Ukratko, raspadanje svih elemenata stare države, prijelaz apsolutne monarhije u bonapartističku u punom je jeku, i sa narednom velikom trgovačkom i industrijskom krizom doći će kraj ne samo današnjem varanju, nego i staroj pruskoj državi.*

I zar ta država, čiji neburžoaski elementi svakodnevno sve više postaju buržoaski, treba da riješi »socijalno pitanje« ili bar samo stambeno pitanje? Ne, naprotiv. U svim ekonomskim pitanjima pruska država sve više podliježe buržoaziji, a tko je kriv što zakonodavstvo iz 1866. nije u ekonomskoj oblasti još više primjereno interesima buržoazije? Uglavnom buržoazija sama, koja je, prvo, prestrašljiva da svoje interese energično zastupa, a drugo, zato što se opire svakom ustupku čim on istovremeno daje novo oružje u ruke prijetećem proletarijatu. A kad državna vlast, to znači Bismarck, pokušava organizirati proletarijat kao vlastitu tjelesnu gardu da bi tako obuzdao po-

* Ono što još i danas, 1886, drži zajedno prusku državu i njezinu osnovu, zaštitnim carinama zapečaćenu alijansu velikog zemljoposjeda i industrijskog kapitala, jest jedino strah pred proletarijatom kojeg su broj i klasna svijest od 1872. jako porasli. [Engelsova napomena u izdanju od 1887.]

litičku djelatnost buržoazije, što je to drugo nego dobro poznato bonapartističko sredstvo koje ga spram radnika ne obavezuje ni na šta osim na nekoliko dobronamjernih fraza i, u najgorem slučaju, na minimalnu državnu pomoć građevinskim poduzećima à la Louis Bonaparte?

O tome što radnici mogu očekivati od pruske države svjedoči najbolje način trošenja francuskih milijardi^[226] koje za vrlo kratko vrijeme produžavaju samostalnost državne pruske mašine u odnosu na društvo. Je li i jedan talir tih milijardi utrošen da bi se stavile pod krov porodice berlinskih radnika bačenih na ulice? Naprotiv. Kad je nastupila jesen, država je naredila da se sruši i ono nekoliko bijednih baraka koje su im za vrijeme ljeta poslužile kao utočište. Pet milijardi brzo nestaju na tvrđave, topove i vojnike, i uprkos Wagnerovim^[227] glupostima, uprkos štiberskim konferencijama s Austrijom^[228], na njemačke radnike se od tih pet milijardi neće utrošiti ni toliko koliko je Louis Bonaparte utrošio za francuske radnike od onih miliona koje je ukrao Francuskoj.

III

U stvari, buržoazija ima samo jednu metodu rješenja stambenog pitanja na *svoj* način — to znači riješiti ga tako da rješenje uvijek iznova stvara pitanje. Ta se metoda zove »Hausmann«.

Ovdje pod nazivom »Hausmann« ne podrazumijevamo jedino specifičnu bonapartističku maniru pariškog Hausmanna — prosijecanje dugih, ravnih i širokih ulica kroz usko građene radničke četvrti i obuhvaćanje tih četvrti velikim luksuznim građevinama, pri čemu se pored strateškog cilja, otežavanja borbi na barikadama, namjeravalo stvoriti o vladi ovisan specifično-bonapartistički proletarijat i grad preobraziti u čisto luksuzni grad. Pod nazivom »Hausmann« ja podrazumijevam praksu, koja je već sada postala opća, stvaranja breša u radničkim četvrtima, posebno onima koje leže u centru naših velikih gradova, bilo da su povod za to bili obziri javnog zdravlja i poljepšavanja, bilo da je to bila potražnja velikih poslovnih prostorija koje leže u centru ili potrebe saobraćaja, kao npr. gradnja željeznica, ulica, itd. Ma kakav da je povod, rezultat je uvijek isti: najskandaloznije ulice i uličice nestaju uz samoveličanje buržoazije zbog ovog golemog uspjeha, ali one opet odmah nastaju negdje drugdje, često u neposrednom susjedstvu.

U knjizi *Položaj radničke klase u Engleskoj* opisao sam Mančester kako je izgledao 1843. i 1844.¹ Od onda su gradnjom željeznica što prolaze posred grada, izgrađivanjem novih ulica, podizanjem velikih javnih i privatnih zgrada, poneke od najgorih tamo opisanih če-

¹ Vidi u 4. tomu ovog izdanja, str. 157 i sl.

tvrti prosječene, raščišćene i popravljene, a druge sasvim odstranjene. Ipak, mnoge se još, bez obzira na pooštreni zdravstveno-polijski nadzor, nalaze u istom ili čak gorem građevinskom stanju nego onda. Zato su međutim zahvaljujući enormnom proširenju grada, čije je stanovništvo poraslo za više od polovine, one četvrti koje su onda još bile zračne i čiste sada isto toliko trošne, isto toliko prljave i pretrpane ljudima kao onda najozloglašeniji dijelovi grada. Evo samo jednog primjera. U svojoj knjizi, na strani 80 i dalje, opisao sam grupu kuća koje se nalaze u dolini rijeke Medlok, a koja je pod imenom Mala Irska (Little Ireland) godinama predstavljala ljagu Mančestera. Mala Irska je već davno nestala. Na njezinu se mjestu sada na visokom temelju uzdiže željeznička stanica. Buržoazija je razmetljivo ukazivala na sretno i konačno odstranjenje Male Irske kao na veliki trijumf. Ali prošlog ljeta došlo je do jake poplave, kao što uopće rijeke ograđene nasipima u našim velikim gradovima iz lako objašnjivih razloga uzrokuju sve veće poplave. Tada se vidjelo da Mala Irska nipošto nije odstranjena, nego samo da je premještena sa južne strane Oxford Roada na sjevernu, i da još uvijek cvjeta. Čujmo »Manchester Weekly Times« od 20. jula 1872, organ mančesterske radikalne buržoazije:

»Nesreća koja je prošle subote zadesila stanovnike doline Medloka imat će, nadajmo se, jednu dobru posljedicu: javna će pažnja biti skrenuta na očevito ismijavanje zakona o higijeni, koje je tamo već dugo podnošeno pod nosom gradskih činovnika i gradskog odbora za zdravlje. Jedan grub članak u našem jučerašnjem dnevnom izdanju otkriva, iako još vrlo blago, sramotno stanje nekih poplavom zahvaćenih podrumskih stanova u Charles Streetu i Brook Streetu. Podrobno istraživanje jednoga od dvorišta opisanih u tom članku omogućava nam da potvrdimo sve tamo navedene podatke i izjavimo da su podrumski stanovi u tom dvorištu već davno trebali biti zatvoreni, ili točnije da ih se nikada nije smjelo podnositi kao stanove za ljude. Squire's Court se sastoji od sedam ili osam kuća za stanovanje na uglu Charles Streeta i Brook Streeta, preko kojih prolaznik može, čak i na najnižoj točki Brook Streeta, pod željezničkim nadvožnjakom, prolaziti svaki dan a da i ne sluti da duboko pod njim u pećinama žive ljudska bića. Naselje je skriveno pogledu javnosti, pristupačno samo onima koje bijeda prisiljava da u njegovoj, grobu sličnoj zatvorenosti, traže konačište. Čak i kad uglavnom ustajala, branom zajažena voda Medloka ne premašuje svoj uobičajeni nivo, pod ovih stanova može biti samo nekoliko cola iznad njezine površine. Svaki pošten i pljusak u stanju je da iz nužničkih jama i kanalizacije podigne odvratno ustajalu vodu i stanove zatruje bacilima kuge, koje svaka poplava ostavlja za uspomenu. . . Squire's Court leži još dublje od nenastanjenih podruma kuća u Brook Streetu, dvadeset stopa niže od ulice, i zakužena voda koja je u subotu bila iz nužničkih jama potjerana uvis dosegala je do krovova. Mi smo to znali i zato smo očekivali da ćemo naselje naći nenastanjeno ili zaposjednuto jedino članovima odbora za zdravlje, kako bi oprali i dezinficirali smrdljive zidove. Umjesto toga u podrumskom stanu jednog brijača . . . vidjeli smo čovjeka kako lopatom tovari na kolica hrpu prljavog dubreta koje je stajalo u jednom uglu. Brijač, čiji je stan već bio prilično očišćen,

poslao nas je još niže u niz stanova, za koje je rekao da bi, kad bi znao pisati, pisao novinama i založio se za njihovo zatvaranje. Tako smo najzad stigli do Squire's Courta, gdje smo našli jednu ljepuškastu Irkinju zdravog izgleda koja je imala pune ruke posla s pranjem rublja. Ona i njezin suprug, privatni noćni čuvar, u tom su naselju stanovali već šest godina i imali brojnu porodicu . . . U kući koju su upravo napustili voda se popela gotovo do krova, prozori su bili razbijeni, a namještaj je bio hrpa olupina. Stanar je, tako nam ona reče, mogao kuću držati u podnošljivom stanju jedino tako da ju je krećio svaka dva mjeseca . . . U unutrašnjem naselju, u koje je naš dopisnik tek sada prodro, našao je tri kuće svojim zadnjim zidom oslonjene na upravo opisane, od kojih su dvije bile nastanjene. Smrad je bio toliko odvratan da je najzdraviji čovjek nakon nekoliko minuta morao povraćati . . . Tu odvratnu rupu nastavala je porodica od sedam članova, koji su u četvrtak uveče (na dan prve poplave) svi spavali u kući. Zapravo nisu, kako se je žena sama ispravila, spavali, jer su ona i muž skoro cijelu noć povraćali od smrada. U subotu su morali, gazeći vodu do grudi, iznijeti svoju djecu. I ona je mislila da je rupa preloša i za svinje, ali ju je iznajmila zbog jeftine zakupnine — 1,5 šilinga (15 groša) tjedno — budući da joj je muž zbog bolesti u posljednje vrijeme često ostajao bez zarade. Ovo naselje i u njemu, kao u nekom prijevremenom grobu, zbijeni stanovnici čine utisak krajnje bespomoćnosti. Uostalom, moramo reći da je Squire's Court samo — možda malo pretjerano — kopija mnogih drugih naselja ovoga kraja, čije postojanje naš odbor za zdravlje ne može opravdati. Dopusti li se da ta naselja i dalje budu nastanjena, odbor će si natovariti odgovornost, a susjedstvo opasnost zaraznih epidemija, čiju težinu ne želimo dalje ispitivati.*

To je uvjerljiv primjer kako buržoazija u praksi rješava stambeno pitanje. Legla zaraza, najsravnije jame u koje kapitalistički način proizvodnje svake noći zatvara naše radnike, ne odstranjuju se nego se samo — *premjesta*ju. Ista ekonomska nužnost koja ih je proizvela na prvom mjestu proizvest će ih i na drugom. I dok postoji kapitalistički način proizvodnje, dotle je glupost htjeti pojedinačno riješiti stambeno pitanje ili bilo koje drugo društveno pitanje koje se tiče sudbine radnika. Rješenje, međutim, leži u ukidanju kapitalističkog načina proizvodnje, u prisvajanju svih sredstava za život i rad od strane same radničke klase.

Treći odjeljak

Još jednom o Proudhonu i stambenom pitanju

I

U broju 86. lista »Der Volksstaat« A. Mülberger se predstavlja kao pisac članka koji sam kritizirao u 51. i slijedećim brojevima lista.¹ U svom odgovoru on me zasipa takvim nizom prijekora, i pri tom toliko izvrcé sva gledišta o kojima je riječ, da ja htio-nè htio moram na to odgovoriti. Pokušat ću da svom odgovoru, koji se mora na moju žalost uglavnom kretati unutar oblasti lične polemike koju mi je nametnuo Mülberger, pribavim opći interes time što ću još jednom, po mogućnosti jasnije nego prije, razviti točke o kojima se uglavnom radi, pa makar se izložio opasnosti da mi Mülberger ponovno predbaci kako to sve »uglavnom ne sadrži ništa novo ni za njega ni za ostale, čitaoce ‚Volksstaat’-a«.

Mülberger se žali na oblik i sadržaj moje kritike. Što se tiče oblika, dovoljno je odgovoriti da ja u ono vrijeme uopće nisam znao autora dotičnih članaka. O nekom ličnom »preduvjerenju« prema autoru nije, dakle, moglo biti niti riječi. Prema rješenju stambenog pitanja, izloženom u člancima, bio sam doduše utoliko »preduvjeren« ukoliko je ono poznato iz Proudhonovih spisa, a ja sam već imao svoje mišljenje o tome.

O »tonu« moje kritike ne želim se sporiti s prijateljem Mülbergerom. Kad čovjek učestvuje u pokretu tako dugo kao ja, dobiva prilično tvrdnu kožu na napade i otuda lako pretpostavlja isto takvu kožu kod drugih. Da bih obeštetio Mülbergera, ovaj ću put pokušati da svoj ton uskladim sa osjetljivošću njegove epiderme.

Mülberger se osobito gorko žali što sam ga nazvao prudonistom i uvjerava kako on to nije. Ja mu naravno moram vjerovati, ali ću dokazati da dotični članci, a ja sam se jedino njima bavio, ne sadrže ništa drugo osim čistog prudonizma.

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 179 - 194.

Prema Mülbergeru, međutim, ja i Proudhona kritiziram »lakomisleno« i činim mu tešku nepravdu:

»Učenje o malograđaninu Proudhonu je kod nas u Njemačkoj postalo dogma koju propovijedaju čak i oni koji nisu pročitali nijedan njegov redak.«

Kada ja žalim što radnici koji govore romanskim jezicima dvadeset godina nisu imali nikakve druge duhovne hrane osim Proudhonovih djela, Mülberger odgovara da kod romanskih radnika »principi kako ih je Proudhon formulirao gotovo svuda čine pokretačku dušu pokreta«. To moram poreći. Prvo »pokretačka duša« radničkog pokreta ne leži nigdje u »principima«, nego svagdje u razvoju krupne industrije i njezinu djelovanju, akumulaciji i koncentraciji kapitala na jednoj, a proletarijata na drugoj strani. Drugo, nije točno da Proudhonovi takozvani »principi« kod romanskih naroda igraju onu presudnu ulogu koju im pripisuje Mülberger: da su »principi anarhije, organisation des forces économiques, liquidation sociale¹, itd. tamo postali istinski nosioci revolucionarnog pokreta«. Da i ne govorimo o Italiji i Španjolskoj, gdje su prudonistički univerzalni lijekovi imali samo donekle utjecaja jedino u obliku koji je još više iskvario Bakunjin, svakomu tko poznaje internacionalni radnički pokret poznata je činjenica da u Francuskoj prudonisti sačinjavaju malobrojnu sektu, dok masa radnika neće ni da čuje o planu društvene reforme koji je pod nazivom »liquidation sociale« i »organisation des forces économiques« smislio Proudhon. To se, između ostalog, pokazalo za vrijeme Komune. Iako su prudonisti u njoj bili jako zastupljeni, nije učinjen ni najmanji pokušaj da se staro društvo likvidira ili da se ekonomske snage organiziraju prema Proudhonovim prijedlozima. Naprotiv. Komuni služi na najveću čast što ni u jednoj njezinoj ekonomskoj mjeri nikakvi principi nisu činili njezinu »pokretačku dušu« nego jednostavna praktička potreba. I stoga te mjere — zabrana noćnog rada pekara, zabrana novčanih kazni u tvornicama, konfiskacija tvornica i radionica koje su obustavile rad i njihovo prepuštanje udruženjima radnika — nisu uopće bile u duhu Proudhona, nego u duhu njemačkog znanstvenog socijalizma. Jedina socijalna mjera koju su prudonisti proveli bila je da se *ne* zaplijeni Francuska banka i Komuna je dijelom zbog toga propala. Ni takozvani blankisti, čim su pokušali da se iz čisto političkih revolucionara preobrate u socijalističku radničku frakciju s određenim programom — kao što se to dogodilo u manifestu blankističkih revolucionara u Londonu »Internationale et révolution« — nisu proklamirali »principe« Proudhonovog plana spasavanja društva, nego, i to gotovo doslovno, nazore njemačkog znanstvenog socijalizma o nužnosti političke akcije proletarijata i njegove diktature, kao prijelaz k ukidanju klasa, a s njima i države — kako su oni izrečeni

¹ organizacije ekonomskih snaga, društvene likvidacije

još u *Komunističkom manifestu*¹, i od onda bezbroj puta ponavljani. I kad iz neuvažavanja Proudhona kod Nijemaca Mülberger izvodi nedostatak razumijevanja romanskog pokreta »sve do Pariške komune«, neka kao dokaz tog nedostatka navede onaj romanski spis koji je Komunu približno tako razumio i prikazao kao *Adresa Generalnog vijeća Internacionale o građanskom ratu u Francuskoj*², koju je napisao Nijemac Karl Marx.

Belgija je jedina zemlja koja se nalazi pod neposrednim utjecajem Proudhonovih »principa« i belgijski pokret upravo zato i dolazi, kako reče Hegel, »od ništa, kroz ništa, k ničemu«.

Ako smatram za nesreću što su se romanski radnici, posredno ili neposredno, već dvadeset godina duhovno kvarili jedino Proudhonovim djelima, ja tu nesreću ne nalazim u potpuno mističkoj vladavini Proudhonova recepta reforme — što Mülberger naziva »principima«, nego u tome što je njihova ekonomska kritika postojećeg društva bila inficirana sasvim pogrešnim Proudhonovim obratima, a njihova politička akcija upropaštena prudonističkim utjecajem. Prema tome, tek kad budemo znali što znači »biti u revoluciji«, moći ćemo odgovoriti na pitanje jesu li »više u revoluciji« »prudonizirani francuski radnici« ili njemački radnici, koji u svakom slučaju beskrajno bolje razumiju njemački znanstveni socijalizam nego Romani svoga Proudhona. Čuli smo govoriti o ljudima koji su »u kršćanstvu, pravoj vjeri, u milosti božjoj«, itd. Ali »biti« u revoluciji, u najsnažnijem pokretu? Zar je »revolucija« dogmatska religija, u koju se mora vjerovati?

Mülberger mi dalje predbacuje kako sam, protivno izričitim riječima njegova članka, tvrdio da on stambeno pitanje proglašava isključivo radničkim pitanjem.

Ovaj put Mülberger ima uistinu pravo. Ja sam dotično mjesto previdio. Neodgovorno previdio, jer ono je jedno od najznačajnijih za cijelu intenciju njegove rasprave. Mülberger doista jednostavno kaže:

»Budući da nam se često i mnogo stavlja *smiješan* prigovor kako vodimo *klasnu politiku*, težimo *klasnoj* vladavini i sl., najprije i izričito naglašavam da se stambeno pitanje ne odnosi ni u kom slučaju isključivo na proletarijat, nego *naprotiv* — *ono na vrlo istaknut način zanima pravi srednji stalež*, situ buržoaziju, cjelokupnu birokraciju . . . stambeno pitanje je upravo ona točka socijalnih reformi koja je pogodna više nego bilo koja druga da otkrije *apsolutni unutarnji identitet interesa proletarijata* s jedne strane i *pravih srednjih klasa* društva s druge strane. Srednje klase jednako teško podnose teški okov zakupljenog stana, *možda još i teže* nego proletarijat. Prave srednje klase društva danas stoje pred pitanjem . . . hoće li smoći snage da u savezu s energičnom radničkom partijom, punom mladenačke snage, zahvate u proces društvenog preobražaja, *čije će blagoslovljene posljedice prije svega njima dobro doći.*«

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja — ² Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 253 - 293.

Prijatelj Mülberger ovdje, dakle, konstatira slijedeće:

1. »Mi« ne vodimo »klasnu politiku« i ne težimo za »klasnom vladavinom«. Njemačka Socijaldemokratska radnička partija upravo zato što je radnička partija nužno vodi »klasnu politiku«, politiku radničke klase. Budući da svaka politička partija teži da osvoji vlast u državi, to i njemačka Socijaldemokratska radnička partija nužno teži svojoj vladavini, vladavini radničke klase, dakle »klasnoj vladavini«. Uostalom svaka prava proleterska partija od engleskih čartista^[229] naovamo, uvijek je postavljala kao svoj prvi uvjet klasnu politiku, organiziranje proletarijata u samostalnu političku partiju, a kao najbliži cilj borbe diktaturu proletarijata. Izjavljujući da je to »smiješno«, Mülberger se postavlja izvan proleterskog pokreta, a unutar malograđanskog socijalizma.

2. Prednost je stambenog pitanja što nije isključivo radničko pitanje, nego »na vrlo istaknut način« zanima i sitnu buržoaziju, jer ga »prave srednje klase jednako teško, možda još i teže« podnose nego proletarijat. Kad netko izjavi da sitna buržoazija, makar samo u jednom pogledu trpi »možda još teže nego proletarijat«, sigurno se neć moći požaliti ako ga se ubroji među malograđanske socijaliste. Ima li, dakle, Mülberger razloga da bude nezadovoljan kad ja kažem:

»Zajedničke patnje radničke klase i ostalih klasa, posebno sitne buržoazije, su pretežno ono čime se najradije bavi malograđanski socijalizam kojemu pripada i Proudhon. Nije stoga niipošto slučajno što se naš njemački prudonist prihvatio prije svega stambenog pitanja, koje kao što smo vidjeli, ni u kom slučaju nije isključivo radničko pitanje.«

3. Između interesa »pravih srednjih klasa društva« i interesa proletarijata postoji »apsolutni unutrašnji identitet« i »blagoslovljene posljedice« postojećeg procesa društvenog preobražaja će »dobro doći prije svega njima«, a ne proletarijatu.

Radnici će, dakle, izvesti predstojeću revoluciju »prije svega« u interesu sitnih buržuja. A dalje postoji apsolutni unutrašnji identitet interesa sitne buržoazije i interesa proletarijata. Ako su interesi sitnih buržuja unutarnje identični s interesima radnika, onda su i interesi radnika identični s interesima sitnih buržuja. Sitnoburžoasko stajalište u pokretu je dakle jednako tako opravdano kao i proletersko. Tvrdenje ove ravnopravnosti je upravo ono što se naziva sitnoburžoaski socijalizam.

Otuda je sasvim dosljedno kad Mülberger na strani 25. separata^[230] »sitni obrt« slavi kao »pravi stup društva«, »budući da on po svom osobitom ustrojstvu u sebi sjedinjuje tri faktora: rad — privređivanje — posjed, budući da sjedinjenjem ova tri činioca nije razvoju pojedinca suprotstavljena nikakova granica«; i kad on posebno modernoj industriji predbacuje da uništava taj rasadnik normalnih ljudi i »da je iz životno sposobne klase, koja sebe permanentno obnavlja, načinila nesvjesnu gomilu ljudi koja ne zna kuda da obrati svoj uznemireni pogled«. Sitni

je buržuj, dakle, Mülbergerov ogledni čovjek, a sitna radinost Mülbergerov ogledni način proizvodnje. Jesam li ga prema tome oklevetao kad sam ga ubrojio u sitnoburžoaske socijaliste?

Budući da Mülberger otklanja svaku odgovornost za Proudhona, bilo bi suvišno ovdje dalje izlagati kako Proudhonovi planovi reformi smjeraju da sve članove društva preobrase u sitne buržuje i sitne seljake. Isto bi tako bilo suvišno upuštati se u navodni identitet interesa sitnih buržuja i radnika. Sve što je nužno nalazi se već u *Komunističkom manifestu* (Lajpciško izdanje, 1872, str. 12. i 21¹).

Rezultat je našeg ispitivanja, dakle, da pored »bajke o malograđaninu Proudhonu« stupa stvarnost o malograđaninu Mülbergeru.

II

Sad dolazimo na glavno pitanje. Ja sam Mülbergerovim člancima predbacio da oni po Proudhonovoj maniri iskrivljuju ekonomske odnose time što ih prevode u pravnički način izražavanja. Kao primjer istakao sam slijedeću Mülbergerovu rečenicu:

»Jednom sagrađena kuća služi kao *vječno pravo* na određeni dio društvenog rada, čak i ako je stvarna vrijednost kuće očividno posjedniku više nego dovoljno plaćena u obliku zakupnine. Tako *se dogada* da neka kuća koja je, na primjer, sagrađena prije 50 godina nadoknadi za to vrijeme iznosom svoje zakupnine dva, tri, pet, deset i više puta prvobitnu cijenu koštanja.«²

Mülberger se sada žali:

»Ovo jednostavno, trezveno konstatiranje činjenice daje Engelsu povoda da mi stavi na srce kako sam ja trebao objasniti *kako* kuća postaje pravo — stvar koja je potpuno ležala izvan domašaja mog zadatka... *Opisivanje* je jedno, *objašnjavaње* drugo. Ako ja, slijedeći Proudhona, kažem da bi ekonomski život društva trebao biti prožet *idejom prava*, tada ja time opisujem današnje društvo kao društvo u kojem doduše ne nedostaje svaka ideja prava, ali mu nedostaje *ideja prava revolucije*, činjenica koju će priznati i sam Engels.«

Ostanimo najprije pri jednom sagrađenoj kući. Kuća, kad se iznajmi, donosi svom graditelju u obliku zakupnine zemljišnu rentu, troškove popravka i kamate³ na kapital uložen u gradnju, uključujući i profit⁴, a postepeno uplaćeni iznos zakupnine može, prema prilikama, iznositi dvostruku, trostruku, peterostruku, deseterostruku prvobitnu cijenu koštanja. To je, prijatelju Mülberger, »jednostavno, trezveno konstatiranje činjenice« koja je *ekonomska*, i ako želimo znati kako »se dogada« da ona postoji, mi moramo naše ispitivanje voditi na ekonom-

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 388 i 397 - 398. — ² Vidi u ovom tomu, str. 182. — ³ U »Volksstaat«-u: profit — ⁴ U »Volksstaat«-u nema: uključujući i profit

skom području. Razmotrimo dakle, tu činjenicu nešto pobliže, kako je više nijedno dijete ne bi moglo krivo razumjeti. Prodaja se neke robe, kao što je poznato, sastoji u tome da posjednik daje njezinu upotrebnu vrijednost, a uzima njezinu razmjensku vrijednost. Upotrebne se vrijednosti roba međusobno razlikuju između ostaloga po tome što njihova potrošnja zahtijeva različite vremenske razmake. Jedan kruh se potroši za jedan dan, jedne hlače za jednu godinu, a kuća za, recimo, sto godina. Kod robe s dugim rokom trošenja javlja se, dakle, mogućnost da se upotrebna vrijednost prodaje djelomično, uvijek na određeno vrijeme, to znači da se *iznajmi*. Djelomična prodaja ostvaruje, dakle, postepeno razmjensku vrijednost. Za ovo odricanje od trenutne naplate predumljenog kapitala i na njega stečenog profita prodavač je obeštećen povišenjem cijene, ukamaćivanjem čija se visina nipošto ne određuje proizvoljno, nego zakonima političke ekonomije. Nakon sto godina kuća je postala potrošena, nepodobna za stanovanje, zatvorena. Odbijemo li tada od cjelokupnog iznosa uplaćene zakupnine 1. zemljišnu rentu zajedno sa eventualnim poskupljenjem do kojega je za to vrijeme došlo i 2. izdane tekuće troškove za popravke, naći ćemo da se ostatak u prosjeku sastoji od 1. prvobitnog kapitala za gradnju kuće, 2. profita i 3. ukamaćivanja postepeno dospjelog kapitala i profita¹. Nakon toga vremena zakupac doduše nema kuću, ali je nema niti vlasnik. Ovaj ima jedino komad zemlje (ako mu, naime, pripada) i građevinski materijal koji se na njemu nalazi, koji, međutim, više nije kuća. A ako je kuća u međuvremenu »pet ili deset puta nadoknadila prvobitnu cijenu koštanja«, vidjet ćemo da je razlog tome jedino povišenje zemljišne rente, što nije tajna ni za koga u mjestima kao što je London, gdje su zemljovlasnik i kućevlasnik najčešće dvije različite osobe. Ta golema povećanja zakupnine dešavaju se u gradovima koji brzo rastu, ali ne na selu gdje zemljišna renta za gradilište ostaje gotovo nepromijenjena. Pa notorna je činjenica da, ne računajući povišenja zemljišne rente, zakupnina kućevlasniku ne donosi više od 7% uloženog kapitala (uključujući profit), od čega se zatim moraju odbiti troškovi za popravke itd. Ukratko, ugovor o iznajmljivanju je sasvim obična trgovina robom, za koju radnik teorijski nije ni manje ni više zainteresiran nego za bilo koju trgovinu robom izuzev one u kojoj se radi o kupovini i prodaji radne snage, dok mu se praktično suprotstavlja kao jedan od tisuću oblika buržoaskog varanja o kojima govorim na str. 4² separata,^[231] ali koja su, kao što sam pokazao, također podvrgnuta ekonomskim zakonima.

Mülberger, naprotiv, ne vidi u ugovoru o zakupu ništa drugo osim čiste »samovolje« (str. 19. separata), a kad mu ja dokažem suprotno, onda se žali da mu govorim »obične stvari, koje je, na žalost, već i sam znao«.

Sa svim ekonomskim ispitivanjima o zakupnini kuće ne dolazimo,

¹ U »Volksstaat«-u nema: i profita — ² Vidi u ovom tomu, str. 180.

međutim, dotle da ukidanje zakupnine stanova pretvorimo u »jednu od najplodonosnijih i najveličanstvenijih čežnji, koja potiče iz krila revolucionarne ideje«. Da bismo to izveli, moramo tu jednostavnu činjenicu prevesti iz razumne ekonomije u mnogo ideološkiije pravo. »Kuća služi kao vječno pravo« na zakupninu — tako »se događa« da se vrijednost kuće može zakupninom isplatiti dva, tri, pet, deset puta. Da bismo saznali kako se to »tako događa«, »pravo« nam ne pomaže da se pomaknemo ni pedalj s mjesta, i ja sam stoga rekao da je Mülberger mogao tek istraživanjima saznati kako se to »tako događa« da kuća postaje pravo. To saznajemo tek ako, kao što sam ja napravio, ispitamo *ekonomsku* prirodu zakupnine, umjesto da se ljutimo na pravni izraz kojim vladajuća klasa sankcionira tu ekonomsku prirodu. — Tko predlaže ekonomske korake za ukidanje zakupnine taj je ipak dužan da o zakupnini zna nešto više nego da »ona predstavlja danak koji zakupac plaća vječnom pravu kapitala«. Na to Mülberger odgovara: »Opisivanje je jedno, objašnjavanje drugo.«

Mi smo, dakle, kuću, iako ona nipošto nije vječna, preobrazili u vječno pravo na zakupninu. Mi, bez obzira na to kako se »to događa«, nalazimo da pomoću tog prava kuća u obliku zakupnine donosi svoju višestruku vrijednost. Prevođenjem na pravni jezik mi smo, srećom, tako jako udaljeni od ekonomije, da još jedino vidimo pojavu da se neka kuća može postepeno u bruto-iznosu zakupnine višestruko isplatiti. Budući da pravnički govorimo i mislimo, primjenjujemo na tu pojavu mjerilo prava i pravičnosti i nalazimo da je *nepravedna*, da ne odgovara »ideji prava revolucije«, što god da je ta stvar, i da pravo prema tome ništa ne vrijedi. Nalazimo zatim da isto vrijedi za kapital koji donosi kamate i zemlju koja je dana u zakup, i imamo sada izgovor da ove klase vlasnika odvojimo od drugih i podvrgnemo ih posebnom postupku. Taj se postupak sastoji 1. od zahtjeva da se vlasniku oduzme pravo otkaza, pravo na povrat njegovog vlasništva, 2. da se zakupcu stana, zajmoprimcu, ili zakupcu besplatno prepusti na njega preneseno pravo uživanja predmeta koji, međutim, nije njegovo vlasništvo, i 3. da se vlasniku plaća u dužim ratama bez ukamaćivanja. I time smo iscrpli Proudhonove principe s te strane. To je Proudhonova »društvena likvidacija«.

Uzged rečeno, jasno je da taj cijeli plan reforme treba gotovo isključivo biti od koristi sitnim buržujima i sitnim seljacima, tako što ih *učvršćuje* u njihovu položaju sitnih buržuja i sitnih seljaka. Mülbergerov legendarni lik »malograđanina Proudhona« dobiva ovdje vrlo realnu povijesnu egzistenciju.

Mülberger nastavlja:

»Ako ja, slijedeći Proudhona, kažem da bi ekonomski život društva trebao biti prožet *idejom prava*, tada ja time *opisujem* današnje društvo kao društvo kojemu doduše ne nedostaje svaka ideja prava, ali mu nedostaje *ideja prava revolucije*, činjenica koju će priznati i sam Engels.«

Na žalost nisam u stanju da Mülbergeru učinim tu ljubav. Mülberger zahtijeva da društvo *treba* da bude prožeto idejom prava i naziva to opisivanjem. Kad mi sud preko sudskog izvršitelja uputi zahtjev da platim neki dug on prema Mülbergeru ne čini ništa drugo osim što me *opisuje* kao čovjeka koji ne plaća svoje dugove! Jedno je opisivanje, a drugo je zahtjev. A upravo ovdje leži razlika između njemačkog znanstvenog socijalizma i Proudhona. Mi opisujemo — a svako je opisivanje, unatoč Mülbergeru, istovremeno i objašnjavanje stvari — ekonomske odnose kakvi jesu i kako se razvijaju, navodimo, strogo ekonomski, dokaz da je taj njihov razvoj istovremeno razvoj elemenata socijalne revolucije: s jedne strane, razvoj klase proletarijata koju njezin životni položaj nužno goni na socijalnu revoluciju, a s druge strane, razvoj proizvodnih snaga, koje prerastavši okvire kapitalističkog društva nužno moraju razbiti kapitalističko društvo i istovremeno pružiti sredstva da se jednom zauvijek, u interesu društvenog napretka samoga, uklone klasne razlike. Proudhon, naprotiv, postavlja ovom društvu zahtjev da se ne razvija prema zakonitostima vlastitog ekonomskog razvoja, nego prema propisima pravednosti (ideja prava nije njegova, nego Mülbergerova). Gdje mi dokazujemo, Proudhon, a s njim i Mülberger, *propovijeda* i jadikuje.

Nikako ne mogu odgonetnuti što je to »ideja prava revolucije«. Proudhon, doduše, od »*revolucije*« pravi neku vrst boginje nosioca i izvršioca njegove »pravednosti«; pri tom zapada u neobičnu grešku da brka buržoasku revoluciju 1789 - 1794. i buduću proletersku revoluciju. On to čini u gotovo svim svojim djelima, naročito nakon 1848; kao primjer navodim *Idée générale de la Révolution*, izd. 1868, str. 39 i 40. Ali budući da Mülberger odbija svaku odgovornost za Proudhona, zabranjeno mi je da »ideju prava revolucije« objasnim iz Proudhona te ostajem u potpunom mraku.

Mülberger dalje kaže:

»Ali ni ja ni Proudhon ne apeliramo na ‚vječnu pravednost‘ da bismo njome *objasnili* postojeće prilike, ili da bismo čak, kao što mi to Engels imputira, od apela na tu pravednost očekivali poboljšanje tih prilika.«

Mülberger mora graditi na tome »što je Proudhon u Njemačkoj gotovo nepoznat«. U svim svojim spisima Proudhon mjerilima »pravednosti« mjeri sva društvena, pravna, politička¹, religiozna načela, odbacuje ih ili priznaje, već prema tome slažu li se ili se ne slažu s onim što on naziva »pravednošću«. U *Contradictions économiques*^[220] ta se pravednost još zove »vječna pravednost«, justice éternelle. Kasnije se vječnost prešućuje, ali u stvari ostaje. Na primjer u *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise*, izd. 1858, slijedeće mjesto izražava sadržaj cijele propovijedi u tri sveske (sv. I str. 42):

¹ U »Volksstaat«-u umetnuto: stanja, sva teorijska, filozofska

«Koji je temeljni princip, organski, regulirajući suvereni princip društva, princip koji podređujući sebi sve ostale, vlada, štiti, potiskuje, kažnjava, po potrebi čak guši sve buntovničke elemente? Je li to religija, ideal, *interes*? . . . Taj princip je, po mom mišljenju, *pravednost*. — Što je pravednost? *Bit čovječanstva samoga*. Što je čovječanstvo bilo na početku svijeta? Ništa. — Što bi trebalo da bude? Sve.»

Pravednost koja je bit čovječanstva samoga, što je drugo nego *vječna pravednost*? Pravednost koja je organski, regulirajući, suvereni, temeljni princip društva, koja unatoč tome do sada nije bila ništa, ali koja treba da bude sve, što je to drugo nego mjerilo prema kome treba mjeriti sve ljudske stvari, na koje se mora apelirati u svakom spornom slučaju kao na suca koji odlučuje? A jesam li ja nešto drugo tvrdio osim da Proudhon svoje ekonomsko neznanje i bespomoćnost pokriva tako što sve ekonomske odnose ne sudi prema ekonomskim zakonima nego prema tome slažu li se ili ne sa njegovom predodžbom o vječnoj pravednosti. A po čemu se Mülberger razlikuje od Proudhona kad zahtijeva da bi sva »plaćanja u životu modernog društva . . . trebala biti prožeta idejom prava, to znači da bi sva trebala biti obavljena prema *strogim zahtjevima pravednosti*«. Ili ja ne znam čitati ili Mülberger ne zna pisati?

Mülberger dalje kaže:

«Proudhon zna isto tako dobro kao Marx i Engels da su ekonomski a ne pravni odnosi ono što doista pokreće ljudsko društvo; on također zna da su sve pravne ideje nekog naroda samo izraz, otisak, proizvod ekonomskih, naročito proizvodnih odnosa. Jednom riječju pravo je za Proudhona povijesno nastali ekonomski proizvod.»

Ako Proudhon sve to (prelazim preko Mülbergerova nejasnog načina izražavanja i zadovoljavam se njegovom dobrom voljom), ako Proudhon sve to »isto tako dobro zna kao Marx i Engels«, kako se onda još možemo sporiti? Ali upravo s Proudhonovom znanošću stoji nešto drukčije. Ekonomski se odnosi nekog danog društva prikazuju prije svega kao *interesi*. Proudhon na upravo citiranom mjestu jasno kaže da »regulirajući, organski, suvereni, temeljni princip društva, princip koji sebi podvrgava sve ostale«, nije *interes*, nego *pravednost*. On to ponavlja u svim svojim spisima, na svim odlučujućim mjestima. To Mülbergera ne sprječava da produži:

«. . . da se ideja ekonomskog prava kako ju je Proudhon najdublje razvio u *La Guerre et la Paix*, potpuno podudara s onim osnovnim mislima Lassalle-a koje je on tako lijepo izložio u svom predgovoru za *Sistem stečenih prava*».

La Guerre et la Paix je možda najnedotjeranije od mnogih nedotjeranih Proudhonovih djela, ali nisam mogao očekivati da bi ono moglo biti navedeno kao dokaz njegova razumijevanja materijalističkog poimanja povijesti, koje sva povijesna zbivanja i predodžbe, svu politiku,

filozofiju, religiju objašnjava materijalnim, ekonomskim životnim uvjetima dotičnog povijesnog razdoblja. Ta je knjiga tako malo materijalistička da nije uspjela dati ni svoju konstrukciju rata a da ne pozove u pomoć *stvoritelja*:

«Stvoritelj koji nam je izabrao ovaj način života imao je, međutim, svoje ciljeve» (sv. II, str. 100, izd. 1869).

Na kakvom poimanju povijesti se zasniva nova knjiga, vidi se iz toga što vjeruje u povijesno postojanje zlatnog doba:

«U početku, kad je čovječanstvo još bilo rijetko posijano po zemaljskoj kugli, priroda se bez muke brinula za njegove potrebe. Bilo je to zlatno doba, doba obilja i mira» (isto, str. 102).

Njegovo ekonomsko stajalište je stajalište krajnjeg maltuzijanizma:

«Ako se podvostruči proizvodnja, doskora će se podvostručiti i stanovništvo» (str. 106).

Pa u čemu je materijalizam knjige? U tome što tvrdi da je uzrok rata odvajkada i još uvijek: »pauperizam« (npr. str. 143). Čika Bräsig je bio isto tako uspješan materijalist kad je u svom govoru 1848. hladnokrvno izgovorio veliku riječ: »Uzrok velikog siromaštva je velika pauvreté«.¹

Lassalle-ov *Sistem stečenih prava* nije obuzet jedino cjelokupnom iluzijom pravnika, nego i iluzijom starohegelovca. Na str. VII Lassalle izričito objašnjava da je i »u ekonomiji pojam stečenog prava izvor pokretačke snage svakog daljnjeg razvoja«; on želi dokazati da je »pravo umni organizam koji se razvija iz samoga sebe« (dakle, ne iz ekonomskih preduvjeta, str. XI). Za njega se ne radi o izvodenju prava iz ekonomskih odnosa, nego iz »samog pojma volje, kojega je filozofija prava razvoj i prikaz« (str. XII). Čemu, dakle, ta knjiga ovdje? Razlika između Proudhona i Lassalle-a je jedino ta što je Lassalle bio istinski pravnik i hegelovac, a Proudhon, kao i u svim ostalim stvarima, puki diletant.

Ja vrlo dobro znam da Proudhon, koji, kao što je poznato, stalno protivurječi sam sebi, tu i tamo daje poneku izjavu koja izgleda da on ideje objašnjava iz činjenica. Takve su izjave, međutim, bez ikakvog značenja za osnovni smjer njegova mišljenja, a tamo gdje se pojavljuju, one su pored toga izvanredno zbrkane i u sebi nedosljedne.

Na određenom, vrlo niskom, stupnju razvoja društva javlja se potreba da se akti proizvodnje, raspodjele i razmjene proizvoda, koji se svakodnevno ponavljaju, obuhvate jednim zajedničkim pravilom, da se brine o tome da se pojedinac podvrgne zajedničkim uvjetima proizvodnje i razmjene. Ovo pravilo, prvobitno običaj, doskora postaje zakon. Sa zakonom nužno nastaju organi kojima je povjereno njegovo izvršavanje — nastaje javna vlast, država. S daljnjim razvojem društva zakon se dograđuje u manje ili više opsežno zakonodavstvo. Što je to zakono-

¹ siromaštvo

davstvo zadržavaju, to se njegov način izražavanja sve više udaljava od onoga kojim se izražavaju jednostavni ekonomski životni uvjeti društva. Ono se pojavljuje kao samostalni elemenat koji opravdanje svoje egzistencije i utemeljivanje svoga daljnjeg razvoja ne crpe iz ekonomskih odnosa, nego iz vlastitih unutrašnjih razloga, recimo iz »pojma volje«. Ljudi zaboravljaju porijeklo njihova prava iz ekonomskih životnih uvjeta kao što su zaboravili svoje vlastito porijeklo iz životinjskog carstva. Sa daljnjim izgrađivanjem zakonodavstva u zamršenu, opsežnu cjelinu, nastupa nužnost nove društvene podjele rada; obrazuje se stalež profesionalnih pravnika, a s njim nastaje pravna znanost. U svom daljnjem razvoju ona međusobno uspoređuje pravne sisteme različitih naroda i različitih epoha ne kao odraze specifičnih ekonomskih odnosa, nego kao sisteme koji svoje utemeljenje nalaze sami u sebi. Usporedba pretpostavlja zajedničko: to se nalazi tako što pravnici manje-više zajedničko svim tim pravnim sistemima spajaju u naziv *prirodno pravo*. Mjerilo, međutim, kojim se mjeri što prirodno pravo jest ili nije upravo je apstraktni izraz prava samoga: *pravednost*. Od sada nadalje, dakle, razvoj prava je za pravnike i one koji im vjeruju na riječ samo još stremljenje da se ljudski odnosi, ukoliko su pravno izraženi, što više približe idealu pravednosti, vječnoj pravednosti. A ta je pravednost uvijek samo ideologizirani, u nebo dignuti, izraz postojećih ekonomskih odnosa, sad sa njihove konzervativne, sad sa njihove revolucionarne strane. Pravednost Grka i Rimljana je ropstvo smatrala pravednim; pravednost buržoazije iz 1789. je zahtijevala ukidanje feudalizma jer je nepravedan. Za pruske junkere je čak i ona trula uredba o okruzima^[232] povreda vječne pravde. Predodžba o vječnoj pravednosti se dakle ne mijenja samo s vremenom i mjestom nego i s ličnostima, i pripada među one stvari pod kojima, kako Mülberger pravilno primjećuje, »svatko razumijeva nešto drugo«. Dok se u običnom životu pri jednostavnosti odnosa koji se tamo prosuđuju, izrazi kao pravedno, nepravedno, pravednost, osjećaj prava uzimaju i u odnosu na društvene stvari a da se krivo ne razumiju, oni u znanstvenim istraživanjima izazivaju, kao što smo vidjeli, nečuvenu zbrku, kakva bi nastala na primjer u današnjoj kemiji kad bismo htjeli zadržati način izražavanja flogistonske teorije. Nastaje još veća zbrka ako, poput Proudhona, vjerujemo u taj socijalni flogiston, »pravednost«, ili ako se, poput Mülbergera, zaklinjemo da se flogistonom jednako kao i kisikom postiže potpuna točnost.*

* Prije otkrića kisika kemičari su sagorijevanje tijela u atmosferskom zraku tumačili pretpostavljajući postojanje posebnog goriva, flogistona, koji nestaje prilikom sagorijevanja. Kako su pronašli da prosta tijela teže nakon izgaranja više nego prije, objašnjavali su da flogiston ima negativnu težinu, tako da neko tijelo bez svog flogistona važe više nego s njim. Na taj su način malo-pomalo flogistonu pripisana sva glavna svojstva kisika, ali sva *iskrivljeno*. Otkriće da se sagorijevanje sastoji u povezivanju gorućih tijela s jednim drugim, kisikom, i opis tog kisika učinilo je kraj toj pretpostavci tek nakon dugog protivljenja starih kemičara.

III

Mülberger se dalje žali što ja njegovu »emfatičku« izjavu

»da nema strašnije poruge cijeloj kulturi našeg hvaljenog stoljeća od činjenice da u velikim gradovima 90% i više stanovništva nema kutka koji može nazvati vlastitim«

— nazivam reakcionarnom jeremijadom. Naravno. Da se je Mülberger, kao što sam navodi, ograničio na to da opisuje »grozote današnjice«, ja sigurno ne bih o »njemu i njegovim skromnim riječima« rekao nijednu ružnu riječ. Ali on čini nešto sasvim drugo. On te grozote opisuje kao posljedicu toga što radnici »nemaju nijednog kutka koji mogu nazvati svojim vlastitim«. Oplakuju li se »grozote sadašnjice« zbog toga što je ukinuto kućevlasništvo radnika ili, kao što to čine junkeri, što je ukinut feudalizam i cehovi — u oba slučaja ne može ispasti ništa drugo nego reakcionarna jeremijada, žalopojka nad nastupanjem neizbježnog, povijesno nužnog. Reakcionarnost je sadržana upravo u tome što Mülberger ponovo želi uspostaviti individualno kućevlasništvo radnika — stvar koju je povijest već davno jednostavno odbacila; što on oslobođenje radnika ne može zamisliti drukčije nego da svaki ponovo postane vlasnik svoje kuće.

Dalje:

»Ja najizričtije ističem: stvarna borba je usmjerena protiv kapitalističkog načina proizvodnje i jedino se od njegove promjene možemo nadati poboljšanju stambenih prilika. Engels ne vidi ništa od toga . . . ja pretpostavljam cjelokupno rješenje socijalnog pitanja da bih mogao pristupiti otkupu zakupnog stana.«

Na žalost, od svega toga ne vidim ni danas ništa. Nemoguće mi je pak da znam što u tihom kutku svoga mozga pretpostavlja netko čije čak ni ime nisam znao. Ja se mogu držati samo Mülbergerovih štampanih članaka. A tamo još i danas nalazim da Mülberger (str. 15 i 16 separata), da bi mogao zastupati otkup zakupnog stana, ne pretpostavlja ništa osim zakupnog stana. Tek na strani 17 on »hvata produktivnost kapitala za rogove«, na što ćemo se kasnije još vratiti. A on to potvrđuje čak i u svom odgovoru kad kaže:

»Bilo je, dapače, potrebno pokazati kako iz postojećih uvjeta može biti provedena potpuna promjena u stambenom pitanju.«

»Iz postojećih uvjeta« i »iz promjene« (trebalo bi reći ukidanja) kapitalističkog načina proizvodnje — ipak su dvije različite stvari.

Nije čudo što se Mülberger žali što ja u filantropkim težnjama gospodina Dollfusa i drugih tvorničara da pomognu radnicima da dodu do vlastitih kuća vidim jedino moguće praktično ostvarenje njegovih prudonističkih projekata. Kad bi on uvidio da je Proudhonov plan za spas društva fantazija koja se isključivo kreće na tlu buržoaskog društva, on u njega ne bi, naravno, vjerovao. U njegovu dobru volju, međutim,

nisam nikad i nigdje posumnjao. Ali zašto on hvali dr Reschauera zato što ovaj gradskom vijeću Beča predlaže da oponaša Dollfusove projekte?

Mülberger dalje izjavljuje:

«Što se specijalno suprotnosti grada i sela tiče, želja da se ona ukine spada među utopije. Ta je suprotnost prirodna, točnije rečeno, povijesno nastala... Ne radi se o tome da se ova suprotnost *ukine*, nego da se pronađu politički i socijalni oblici u kojima ona *nije štetna*, već čak *plodonosna*. Na taj način treba očekivati miroljubivo izjednačavanje, postepenu ravnotežu interesa.»

Ukidanje suprotnosti grada i sela je, dakle, utopija, *jer* je ta suprotnost prirodna, točnije rečeno povijesno nastala. Primijenimo tu logiku na druge suprotnosti modernog društva i pogledajmo kud bi nas to odvelo. Na primjer:

«Što se specijalno suprotnosti između kapitalista i najamnih radnika tiče, želja da ju se ukine spada među utopije. Ta je suprotnost prirodna, točnije rečeno povijesno nastala. Ne radi se o tome da se ta suprotnost *ukine*, nego da se pronađu socijalni i politički oblici u kojima ona *nije štetna*, nego čak *plodonosna*. Na taj način treba očekivati miroljubivo izjednačavanje, postepenu ravnotežu interesa.»

Time smo opet prispjeli k Schulze-Delitschu.

Ukidanje suprotnosti između sela i grada nije utopija ni manje ni više nego ukidanje suprotnosti između kapitalista i najamnih radnika. Ono svakodnevno sve više postaje zahtjev kako industrijske tako i poljoprivredne proizvodnje. Nitko ga nije postavljao od Liebiga u njegovim spisima o agrikulturnoj kemiji, u kojima je stalno kao svoj prvi zahtjev isticao da čovjek vrati zemlji ono što od nje dobiva, i u kojima on dokazuje da to sprečava samo postojanje gradova, osobito velikih gradova. Kad vidimo kako se samo ovdje u Londonu proizvodi više smeća nego u cijeloj kraljevini Saskoj, kako se svakodnevno uz goleme troškove — baca u more, te kakova su golemo postrojenja potrebna da se spriječi da to smeće zatruje cijeli London, utopija o ukidanju suprotnosti grada i sela zadobiva znatno praktičniju podlogu. Čak se i sam prilično značajni Berlin već trideset godina guši u vlastitoj prljavštini. S druge strane, čista je utopija želi li se, kao Proudhon, preobraziti sadašnje građansko društvo, a zadržati seljaka kao takvog. Jedino što ravnomjerniji raspored stanovništva po cijeloj zemlji, jedino unutrašnja povezanost industrijske i poljoprivredne proizvodnje, uz proširenje saobraćajnih sredstava koje s tim postaje neophodno — pretpostavljajući pri tom ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje — može seljačko stanovništvo istrgnuti iz izoliranosti i zaglupljenosti u kojoj ono već hiljadama godina gotovo nepromijenjeno životari. Nije utopija tvrditi da će oslobodenje ljudi iz lanaca koje je kovala njihova povijesna prošlost biti potpuno tek onda kada bude ukinuta suprotnost između sela i grada; utopija nastaje tek onda kad se netko usudi da »iz postojećih odnosa« propisuje *oblik* u kojem treba biti razriješena ova ili bilo koja druga

suprotnost postojećeg društva. A to čini Mülberger prihvaćanjem Proudhonove formule za rješenje stambenog pitanja.

Mülberger se zatim žali što ja u neku ruku i njega činim suodgovornim za Proudhonove »nečuvene nazore o kapitalu i kamatama« i kaže:

»Ja promjenu proizvodnih odnosa pretpostavljam *kao danu*, pretpostavljam da predmet prelaznog zakona koji regulira kamatnu stopu nisu proizvodni odnosi, nego društvena razmjena, odnosi cirkulacije... Promjena proizvodnih odnosa, ili kako njemačka škola tačnije kaže, ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje, ne proizlazi dakako iz prelaznog zakona koji ukida kamate, kako mi to *podmeće* Engels, nego iz *stvarnog zauzimanja svih sredstava za rad*, iz prisvajanja cjelokupne industrije od strane radnog naroda. Hoće li radni narod pri tome više biti sklon (!) otkupu ili trenutnoj eksproprijaciji ne odlučujemo ni Engels ni ja.«

Začudoeno trljam svoje oči. Još jednom čitam Mülbergerovu raspravu od početka do kraja kako bih našao mjesto gdje kaže da njegovo otkupljivanje zakupnog stana pretpostavlja kao svršen čin »stvarno zauzimanje svih sredstava za rad, prisvajanje cjelokupne industrije od strane radnog naroda«. Ne nalazim to mjesto. Nema nigdje riječi o »stvarnom zauzimanju« itd. Ali zato na strani 17 stoji:

»Mi dakle pretpostavljamo da bi produktivnost kapitala — kao što se prije ili kasnije mora dogoditi — *bila stvarno uhvaćena za rogove* na primjer *prijelaznim zakonom koji kamatu na sve kapitale utvrđuje u visini jednog postotka*, bolje rečeno, s tendencijama da se taj postotak što više približi nuli... Kuća, stan i ostali proizvodi su, dakako, obuhvaćeni okvirom toga zakona... S te strane, dakle, vidimo da otkup zakupnog stana *nužno proizlazi kao posljedica ukidanja produktivnosti kapitala uopće*.«

Sasvim suprotno Mülbergerovom najnovijem obratu, ovdje se, dakle, suho kaže da se produktivnost kapitala, pod kojom smetnom frazom on, prema vlastitom priznanju, razumijeva kapitalistički način proizvodnje, stvarno »hvata za rogove« posredstvom zakona o ukidanju kamate i da upravo zbog toga zakona »otkup zakupnog stana nužno proizlazi kao posljedica ukidanja produktivnosti kapitala uopće«. Ni-pošto, kaže sada Mülberger. »Predmet« ovog prijelaznog zakona »nisu *proizvodni odnosi*, nego odnosi *cirkulacije*«. U ovoj potpunoj proturječnosti, koja je prema Goetheu »jednako tajanstvena mudracu i glupaku«⁽²³³⁾, preostaje mi jedino da pretpostavim kako imam posla s dva različita Mülbergera, od kojih se jedan s pravom žali što sam mu »podmetnuo« ono što je drugi objavio.

Sigurno je točno da radni narod neće pitati ni mene ni Mülbergera hoće li se pri faktičnom zaposjedanju »više prikloniti otkupu ili trenutnoj eksproprijaciji«. On će vjerojatno više voljeti da se uopće »ne priklanja«. Ali o faktičnom zaposjedanju cjelokupnih sredstava rada od strane radnog naroda nije uopće bila riječ, nego jedino o Mülbergerovoj tvrdnji (str. 17) da je »cjelokupni sadržaj rješenja stambenog pitanja dan u riječi *otkup*«.

Ako se sada taj otkup proglašava sumnjivim, zašto onda mučiti i nas obojicu i čitaoce?

Mora se, uostalom, konstatirati da je »faktično zaposjedanje« cjelokupnih sredstava za rad, prisvajanje cjelokupne industrije od strane radnog naroda upravo suprotnost od prudonističkog »otkupa«. Pri posljednjem *pojedini radnik* postaje vlasnik stana, seljačkog imanja, sredstava za rad; pri prvom »radni narod« postaje kolektivni vlasnik kuća, tvornica i sredstava za rad i teško da će moći, bar u prelaznom roku, njihovo korištenje prepustiti pojedincima ili društvima bez naknade troškova. Isto tako ni ukidanje zemljovlasništva nije i ukidanje zemljišne rente, nego samo njezino modificirano prenošenje na društvo. Stvarno zaposjedanje sredstava za rad od strane radnog naroda nipošto, dakle, ne isključuje zadržavanje zakupnog odnosa.

Uopće se ne radi o pitanju hoće li proletarijat kad dođe na vlast jednostavno silom prisvojiti sredstva za proizvodnju, sirovine i sredstva za život, ili će odmah za njih platiti obeštećenje, ili će za vlasništvo nad njima plaćati u ratama. Htjeti odgovoriti na to pitanje unaprijed, i za sve slučajeve, značilo bi konstruirati utopije, a ja to prepuštam drugima.

IV

Toliko je piskaranja potrebno da bi se kroz različita Mülbergerova izvrđavanja i obrate konačno dospjelo do same stvari koju Mülberger brižljivo izbjegava da dodirne u svom odgovoru.

Što je Mülberger rekao pozitivno u svojoj raspravi?

Prvo, »razlika između prvotne cijene koštanja neke kuće, gradilišta, itd. i njezine sadašnje vrijednosti« po pravu pripada društvu. Ekonomskim jezikom ta se razlika zove zemljišna renta. Nju i Proudhon isto tako, kao što se može pročitati u *Idée générale de la Révolution*, izd. 1868, str. 219, želi prisvojiti za društvo.

Drugo, rješenje stambenog pitanja sastoji se u tome da svaki zakupac stana postane vlasnik svoga stana.

Treće, rješenje se provodi tako što se rate zakupnine zakonom pretvaraju u rate otplate kupovne cijene stana. — Točke 2 i 3 su obje preuzete od Proudhona, kao što svatko može vidjeti u *Idée générale de la Révolution* (str. 199 i dalje, gdje se na str. 203 može naći čak gotov nacrt zakona koji se na to odnosi).

Četvrto, da se produktivnost kapitala hvata za rogove prelaznim zakonom kojim se kamatna stopa privremeno snižava na 1 postotak, najavljujući kasnije daljnje snižavanje. I to je preuzeto od Proudhona, kako se može detaljno pročitati u *Idée générale*, str. 182 - 186.

Ja sam kod svake od ovih točaka citirao mjesto kod Proudhona gdje se nalazi original Mülbergerove kopije, i sad pitam jesam li imao pravo da autora jednog sasvim prudonističkog članka, članka koji ne sadrži ništa drugo osim prudonističkih nazora, nazovem prudonistom? A

Mülberger se ni na šta ne žali tako gorko kao na to što ga tako nazivam, jer sam »našao na nekoliko obrata koji su svojstveni Proudhonu! Naprotiv. Svi »obrati« pripadaju Mülbergeru, *sadržaj* pripada Proudhonu. A kad ja prudonističku raspravu dopunjujem iz Proudhona, Mülberger se žali da mu ja podmećem Proudhonove »nečuvene nazore«!

A što sam ja odvratio na taj prudonistički plan?

Prvo, da je prenošenje zemljišne rente na državu istoznačno s ukidanjem individualnog zemljišnog vlasništva.

Drugo, da otkup zakupnog stana i prenošenje vlasništva stana na dosadašnjeg zakupca uopće ne dodiruje kapitalistički način proizvodnje.

Treće, da je taj prijedlog uz sadašnji razvoj krupne industrije isto toliko otrcan koliko i reakcionaran, te da bi ponovno uvođenje individualnog vlasništva svakog pojedinca na njegov stan bio nazadak.

Četvrto, da prinudno snižavanje kamata na kapital uopće ne napada kapitalistički način proizvodnje, već da je, naprotiv, kako dokazuju zakoni o lihvi, isto toliko staro koliko i nemoguće.

Peto, da sa ukidanjem kamate na kapital nipošto nije ukinuta i zakupnina.

Mülberger je sada priznao točku 2 i 4. Na ostale točke nije odgovorio ni jedne riječi. A ipak upravo su to točke o kojima se u sporu radi. Mülbergerov odgovor, međutim, nije nikakvo opovrgavanje; on brižljivo obilazi sve ekonomske točke koje su ipak odlučujuće; on je samo spis ličnih žalopjki i ništa više. Tako se on žali kad ja predskazujem njegovo najavljeno rješenje drugih pitanja, na primjer državnih dugova, privatnih dugova, kredita, i kažem da je svagdje rješenje takvo da se, kao i kod stambenog pitanja, ukinu kamate, rate kamata pretvore u rate otplate kapitala i kredit učini besplatnim. Unatoč tome, već danas bih se kladio da će se, ugledaju li Mülbergerovi članci svjetlo dana, njihov bitni sadržaj isto tako slagati sa Proudhonovom *Idée générale*: kredit, str. 182; državni dugovi, str. 186; privatni dugovi, str. 196, kao što se članci o stambenom pitanju slažu s citiranim mjestima iste knjige.

Tom prilikom me Mülberger uvjerava da su pitanja kao porezi, državni dugovi, privatni dugovi, krediti, kojima se sad pribraja još i autonomija komune, od najveće važnosti za seljake i za propagandu na selu. Velikim dijelom se slažem; ali 1. o seljacima do sada nije uopće bilo govora i 2. Proudhonova »rješenja« svih tih pitanja isto su tako ekonomski besmislena i isto tako bitno građanska kao i njegovo rješenje stambenog pitanja. *Ja* se ne trebam braniti od Mülbergerova nagovještaja da predviđam nužnost uvlačenja seljaka u pokret. Smatram doduše glupošću da se seljacima u tu svrhu preporučuje Proudhonovo šarlatanstvo. U Njemačkoj još postoji vrlo mnogo krupnog zemljoposjeda. Prema Proudhonovoj teoriji sve bi to moralo biti podijeljeno na mala seljačka gazdinstva, što bi na današnjem stupnju agronomije i nakon iskustava sa sitnoseljačkim vlasništvom bilo upravo reakcionarno. Postojeći krupni zemljoposjed pružit će nam dapače dobar povod

da zemljoradnju organiziramo na velikim posjedima, na kojima je jedino moguća primjena modernih pomoćnih sredstava, mašina itd., i da time sitnim seljacima zorno pokažemo prednosti udruženog velikog poduzeća. Danski socijalisti, koji u tom pitanju idu ispred svih ostalih, već su to davno uvidjeli.^[234]

Isto tako se ne trebam braniti protiv toga da današnje infamne stambene prilike radnika shvaćam kao »beznačajnu malenkost«. Ja sam, koliko znam, bio prvi koji je na njemačkom jeziku opisao te prilike u njihovom klasičnom razvijenom obliku, onako kako postoje u Engleskoj; ne zato što one, kako misli Mülberger, »tuku u lice mom osjećaju prava« — tko bi sve činjenice koje tuku u lice njegovom osjećaju prava htio pretvoriti u knjige imao bi mnogo posla — nego, kao što se može pročitati u predgovoru mojoj knjizi, da bi tada nastajućem njemačkom socijalizmu, koji se vrtio u praznim frazama, opisom društvenih prilika koje stvara moderna krupna industrija dao činjeničnu podlogu. Želja da riješim takozvano stambeno *pitanje* ne pada mi doduše na pamet, isto tako kao što se ne bavim detaljima rješenja još važnijeg *pitanja prehrane*. Zadovoljan sam ako mogu dokazati da je proizvodnja modernog društva dovoljna da svim članovima društva pribavi hranu i da ima dovoljno kuća da se radnim masama privremeno pruži prostrano i zdravo konačište. Domišljanje o tome kako će neko buduće društvo regulirati raspodjelu jela i stanova vodi neposredno u *utopiju*. Najviše što iz temeljnih uvjeta svih dosadašnjih načina proizvodnje možemo utvrditi jest to da će padom kapitalističkog načina proizvodnje određeni oblici prisvajanja postati nemogući. Čak će se i prelazne mjere svagdje morati ravnati prema trenutno postojećim prilikama i bit će drugačije u zemljama sitnog zemljoposjeda nego u zemljama krupnog zemljoposjeda. Itd. Kud se dospijeva kad se za ta takozvana praktična pitanja, poput stambenog pitanja itd., traže detaljna rješenja, najbolje dokazuje sam Mülberger koji na 28 strana^[230] razlaže »kako je cijeli sadržaj rješenja stambenog pitanja dan jednom riječi: *otkup*«, ba bi, čim ga se napadne, nelagodno mucao, kako je doista pitanje hoće li prilikom faktičkog zaposjedanja kuće »radni narod biti više sklon otkupu« ili nekom drugom obliku eksproprijacije.

Mülberger zahtijeva da postanemo *praktični*, da ne smijemo »nasuprot zbiljskih praktičnih odnosa navoditi samo apstraktne formule«, da »izademo iz apstraktnog socijalizma i prihvatimo se *određenih konkretnih društvenih odnosa*«. Da je to Mülberger učinio, možda bi stekao velike zasluge za pokret. Prvi korak pristupa određenim konkretnim društvenim odnosima sastoji se ipak u tome da ih se upozna, da se istraži njihova postojeća ekonomska povezanost. A što o tome nalazimo kod Mülbergera? Samo dvije rečenice, i to:

1. »Što je najamni radnik prema kapitalistu, to je zakupac stana prema kućevlasniku.«

Ja sam na 6. strani¹ separata^[231] dokazao da je to totalno krivo a Mülberger nije na to odgovorio nijednu riječ.

2. »Bik koji mora« (socijalnom reformom) »biti uhvaćen za rogove jest *produktivnost kapitala*, kako to naziva liberalna škola nacionalne ekonomije, koja u stvari ne postoji, ali koja svojom *prividnom egzistencijom* služi kao plašt svih nejednakosti koje opterećuju ovo društvo.«

Bik koji mora biti uhvaćen »u stvari«, dakle, ne postoji, prema tome nema ni »rogove«. Nije zlo on sam, nego njegova *prividna egzistencija*. Unatoč tome je »takozvana produktivnost« (kapitala) »u stanju da čarolijama iz zemlje stvori kuće i gradove«, čije je postojanje sve samo ne »prividno«. Čovjek koji, iako je i njemu Marxov *Kapital* dobro poznat, na ovako bespomoćno smušen način naklapa o odnosu kapitala i rada, prihvaća se da njemačkim radnicima pokaže novi i bolji put, i izdaje se za »graditelja« kojemu je »bar u glavnim linijama postao jasan arhitektonski sklop budućeg društva«?

Nitko nije bliže »da se prihvati određenih konkretnih društvenih odnosa« nego Marx u *Kapitalu*. On je potrošio dvadeset godina da bi ih istražio sa svih strana, i rezultati njegove kritike isto tako sadrže klice rješenja, ukoliko su ona danas uopće moguća. To međutim, prijatelju Mülbergeru nije dovoljno. To je sve apstraktni socijalizam, mrtve apstraktne formule. Umjesto da studira »određene konkretne društvene odnose«, Mülberger se zadovoljava lektinom nekoliko svezaka Proudhona, koje mu o određenim konkretnim društvenim odnosima gotovo ništa ne nude, ali zato nude određene konkretne čudotvorne lijekove za sva društvena zla, i taj gotovi socijalni plan spasa, taj Proudhonov *sistem*, iznosi pred njemačke radnike s izgovorom da *on* hoće »*sistemima* reći adieu«, dok ja »biram obratan put«! Da bi to razumio, moram pretpostaviti da sam ja slijep a Mülberger gluhi, tako da je svako razumijevanje među nama jednostavno nemoguće.

Dosta. Ako ta polemika ne služi više ničemu, ipak joj je dobra strana što je dokazala kako stoji stvar sa praksom takozvanih »praktičnih« socijalista. Ti praktični prijedlozi za odstranjenje svih socijalnih zala, ti univerzalni društveni lijekovi su uvijek bili proizvod utemeljitelja sekti koje su se pojavljivale kad je proleterski pokret još bio u povojima. I Proudhon spada među njih. Razvoj proletarijata ubrzo odbacuje te pelene, i kod same radničke klase proizvodi uvid da ništa nije nepraktičnije od tih unaprijed smišljenih, na sve slučajeve primjenjivih »praktičnih rješenja« i, štoviše, da se praktični socijalizam sastoji upravo u pravilnoj spoznaji kapitalističkog načina proizvodnje sa njegovih različitih strana. Radnička klasa koja ovo pouzdano zna, neće u danom slučaju *nikada* biti u neodumici protiv kojih institucija i na kakav način mora usmjeriti svoje glavne napade.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 181 - 182.

Karl Marx

Uredniku lista »The Times«

Gospodine,

Pažnju mi je privukao članak u današnjem »Times«-u pod naslovom *Karl Marx i Internacionala*. U njemu se tvrdi da je Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika prilikom obraćanja raznim federacijama i sekcijama da predlože opunomoćenike koje bi postavilo Generalno vijeće, izjavilo da je

»bezuvjetno potrebno da se jedna tačna kopija istovremeno pošalje Karlu Marxu u London. Smisao toga je takav da nitko neće dobiti akreditive osim onih koje prihvatiti i odobri Karl Marx u Londonu, i pošto će ti predstavnici, naravno stvar, morati ostati u stalnoj vezi s njim, on će praktički biti autokrat pokreta«.

Dotični cirkular objavljen je, pored ostaloga, u lajpciškom listu »Der Volksstaat« od 25. decembra.^[235] On poziva njemačke članove Udruženja da pošalju primjerak svog prijedloga bivšem dopisniku sekretaru za Njemačku (to će reći, meni) radi ovjere. Jasno je da novo Generalno vijeće ne može znati ni osobu ni njen rukopis. Taj posao koji se od mene tražio izgledao je Generalnom vijeću u Njujorku normalna stvar tako da ja nisam s njima ni komunicirao u vezi s tim. Sa akreditivima predstavnika drugih zemalja, gdje slobodna organizacija Internacionale nailazi na zakonske zapreke, ja nemam nikakva posla.

U tom se članku dalje iznosi:

»U Francuskoj ti predstavnici isključuju članove bez saslušanja i raspuštaju sekcije, odbore i federacije prema svojoj želji.«

Trebalo bi da vaš dopisnik objasni kako ti predstavnici mogu da čine sve te užase prije nego nego što je ijedan od njih imenovan. Ako su u Francuskoj pojedinci isključeni iz Internacionale, to su učinile lokalne sekcije, a nikako Generalno vijeće u Njujorku.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

2. januara

Naslov originala:

*To the editor of »The Times«**Karl Marx*

Objavljeno u listu »The Times«,
br. 27577 od 3. januara 1873.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

»Krizu« u Pruskoj

Stanje stvari je takvo da je »velika nacija« Nemačka s pravom potisnula u drugi plan »veliku naciju« Francusku. U Versaju je nastala politička kriza jer su se francuski krautjunckeri zaverili da umesto postojeće republike uspostave monarhiju. U isto vreme, u Berlinu je izbila kriza jer pruski krautjunckeri nisu hteli da žrtvuju staru feudalnu vlastelinsku policiju koju su održali još punih osamdeset godina posle francuske revolucije. Može li se makar i za trenutak posumnjati u nadmoćnost nemačke »kulture« nad francuskom civilizacijom? Sa površnošću koja im je svojstvena, Francuzi se prepiru oko čistih *formi*, kao što su republika i monarhija. Temeljni Prusi idu do same srži stvari time što na kraju krajeva, 1872, poslednji u Evropi, izuzev Meklenburga i Rusije, postavljaju pitanje da li da se seljačka grbača, taj temelj društva, odbrani od vlastelinske knute — ili čak ni to!

Za bedno držanje pruske buržoazije ništa nije značajnije od cele te lakrdije oko uredbe o okruzima^[232]. Godine 1848. imali su Prusi svoju revoluciju; vlast je bila u rukama buržoazije; da je vojska samo položila zakletvu na ustav — svejedno kakav —, bilo bi to dovoljno da je i održi. Feudalci i birokrati su bili toliko zaplašeni da bi ukidanje preživelih ostataka feudalizma bilo u to vreme samo po sebi razumljivo. U stvari, u prvim nacrtima ustava od 1848, pa čak i 1849, bilo je ipak sadržano sve što je najbitnije u tom smislu, makar u uobičajeno bednoj formi. I najmanji otpor buržoazije bio bi dovoljan da se onemoguću ponovno uspostavljanje feudalnih prava; izuzev nekolicini krautjunckera i romantičaru Friedrichu Wilhelmu IV, nikome u stvari nije bilo stalo do toga. Ali tek što je pobedila evropska reakcija, pruska buržoazija je puzila pred nogama Manteuffela i na svaki njegov udarac bičem odazivala se zahvalnim ulagivanjem. Ne samo što je vratila junckerima na istoku od Labe njihovu policiju i razne druge feudalne starudije, već je i sama sebe kaznila zbog svog grešnog liberalizma, ukidajući sopstvenim rukama slobodu industrije koja je uvedena 1808, i sredinom 19. veka ponovo uvela esnafe.^[236]

Buržoazija, u najboljem slučaju, nije herojska klasa. Čak ni svoja najblistavija dostignuća, u Engleskoj, u 17. veku, i u Francuskoj, u 18. veku, nije sama ostvarila, već su to za nju učinile plebejske narodne mase, radnici i seljaci. I u Francuskoj se buržoazija, iz straha od junjskih dana 1848, spasla na taj način što se bacila pred noge jednom komedijašu; a u Engleskoj je posle 1848. nastupio dugi period reakcije; ali je u obe zemlje ova reakcija dejstvovala pod izgovorom da brani temelje *buržoaskog* društva od napada proletarijata. Rezultat revolucije bio je taj što je, najzad, romantičar Friedrich Wilhelm IV mogao u Pruskoj da ostvari svoje žive srednjovekovne želje, zahvaljujući činjenici što je pobedonosna reakcija ukinula veliki broj antiromantičnih institucija koje su se od Friedricha II do Steina i Hardenberga prokrijumčarile u prusku državu. Pod izgovorom da se štiti građansko društvo od proletarijata, to društvo je ponovo stavljeno pod vlast feudalizma. Nijedna buržoazija na svetu ne može da se pohvali tako sramnim periodom kao što je bio onaj za vreme Manteuffela. U kojoj drugoj zemlji bi bilo moguće da se Hinckelday slavi kao pobornik i mučenik slobode?^[237]

Kao posledica oprečnih dvorskih intriga konačno je nastupila *nova era*^[238]. Staroliberalno ministarstvo neočekivano je s neba palo buržoaziji. A ona, koja nije ni prstom makla da bi to ostvarila, ona, najstrašljivija od svih buržoazija, odjednom je uobrazila da je na kormilu države, da je stara pruska militaristička i policijska država iščezla, da ona može da postavlja i smenjuje ministre i da prkosi svojom voljom i samom dvoru. Ako je Manteuffelova era dokazala svoj kukačluk, nova era otkrila je svoju političku nesposobnost.

Cena koja je plaćena za staroliberalno ministarstvo bila je reorganizacija armije. Italijanski rat^[239] dao je priželjkivani povod da se takav zahtev podnese Landtagu. S jedne strane, mobilizacija 1859. pokazala je da je stara organizacija armije potpuno preživela. S druge strane, ravnodušnost s kojom je u Francuskoj dočekana aneksija Savoje i Nice pokazala je da francuski šovinizam može da se pokrene samo ako postoje izgledi za neko osvajanje na Rajni, to jest ratom protiv Pruske. Utvrđeno je, dakle, da bi u trenutku kada bi carstvo Louis-a Bonaparte-a ponovo došlo u opasnost zbog unutrašnjih zbivanja u Francuskoj, ta opasnost mogla da se otkloni samo ratom protiv Pruske, u kome bi stara pruska armija doživela neminovni poraz ako ne bi imala saveznike. S druge strane, sama Pruska, iako je u osnovi bila militaristička država, nije stvorila neophodan preduslov, modernu veliku armiju. Za to je bila suviše slaba. Ali utoliko manje mogla je da se izvuče iz opšte kontinentalne nužnosti, jer ju je njena dvolična »politika određene ruke« lišila svih pouzdanih saveznika. Konačno, bez obzira na bilo kakvu reorganizaciju armije, pruska buržoazija morala je znati da to nije mogla da spreči. Jedini njen pravilan operacioni plan mogao je, prema tome, da bude samo to da kao uzvrat za svoj pristanak na neizbežnu reorganizaciju, pogađanjem dobije što

više političkih ustupaka. Međutim, pruska buržoazija, još uvek potpuno modra od udaraca Manteuffelove čizme, preko noći se osilila. Odjednom joj se učinilo da je odlučujuća sila u državi; nije odobrila reorganizaciju armije. I tako je došao kraj iluzijama. Bismarck je došao da ih pouči da je njihov papirnati ustav i njihovo parlamentarno glasanje — mlaćenje prazne slame, da u Pruskoj vlada kralj i da skupštine postoje samo zato da bi aminovale. Reorganizacija armije izvršena je uprkos ustavu, a prema poslanicima postupljeno je à la Manteuffel. Posle kratkog prividnog otpora, od koga se ona sama više umorila nego njen protivnik Bismarck, buržoaziji je danski rat^[240] poslužio kao pravi izgovor za sramne pokušaje izmirenja; a posle Sadove^[241] uopšte se više nije ustručavala i oduševljeno je pala pred Bismarckove noge da bi od tog trenutka služila samo kao njegova pratnja; posle francuskog rata^[242] njeno oduševljenje bilo je bezgranično i od tog vremena pripadala je Bismarcku dušom i telom; bukvalno je nestala pred njim.

Međutim, u svetu postoji nešto što je otkrio Hegel i što je nazvao »ironija istorije«. Ta ironija istorije poigrala se i sa većim ljudima nego što je bio Bismarck, pa su joj podlegli i pruska država i Bismarck. Od trenutka kada su se jedan za drugim ostvarili priželjkivani ciljevi pruske politike počeli su da se ljuljaju temelji pruske države. Stara Pruska oslanjala se uglavnom na junckerstvo, iz čijih su se redova poglavito regrutovali oficiri i birokratija. Junkeri su bili u punom cvetu samo u šest istočnih provincija; da bi mogli da opstanu, bile su im u izvesnoj meri potrebne feudalne povlastice zbog toga što su junckeri u većini slučajeva imali ograničeni posed; bez njih bi junckeri u većini ubrzo postali obični posednici. Sve dok su protiv junckerstva bile dve zapadne provincije, nije pretila opasnost. Ali je veća neksija 1866.^[243] u velikoj meri ojačala građanski i seoski element u državi. Otpor partije Stahl-Gerlach^[244] protiv ovih aneksija nije bio izazvan samo legitimističkom glupošću, već u mnogo većoj meri tačnim saznanjem da je ugrožen njen položaj. Priklučenje malih država Severno-nemačkom Savezu^[245], prenošenje najpresudnijih funkcija države na taj savez, posredovanje pruskog Gornjeg doma koje je bilo s tim u vezi, konačno prisajedinjenje južnih država — sve su to bili podjednako teški udarci za junckerstvo koje je u Rajhu bilo još samo manjina na putu iščezavanja. Ali ni to nije bilo dovoljno. Svaka vlada, pa i najdespotskija, primorana je da upravlja prema postojećim uslovima. U protivnom, sama bi sebi slomila vrat. Pruska je bila u stanju da potčini sebi Malu Nemačku, ali joj nije uspelo da svojim junckerima potčini dvadeset i pet miliona Nemaca koji su živeli zapadno od Labe. Naprotiv. Junckerstvo, potrebno staroj Pruskoj, postalo je kočnica za »Reich«. Kao što je Bismarck, suprotno svom ranijem mišljenju, bio primoran da uspostavi slobodu privrede, slobodu kretanja iz jedne države u drugu i građanske reforme — razume se, u birokratski krnjem obliku — tako je on, taj juncker par excellence, bio konačno

ironijom istorije osuđen da zakonom i Uredbom o okruzima stavi nož pod grlo junkerstvu.

Uredba o okruzima ide u red najžalosnijih zakona koji su ikad usvojeni. Sadržina tog zakona može se sažeti u dve reči. On oduzima od junkera kao *pojedince* moć koju mu daju feudalne privilegije da bi je, pod prividom samouprave okruga, ponovo vratio junkerima, kao *klasi*. Kao i pre, postojaće i dalje veći i veliki posedi u zemljoradničkim oblastima istočnih provincija; oni će postati još moćniji dobijanjem novih ovlašćenja koja su ranije pripadala državi. Ali junker kao pojedinac gubi izuzetan položaj koji je imao kao feudalni gospodar. Sve se na običnog savremenog posednika zemlje i time prestao da bude junker. Ali na taj način potkopan je temelj stare Pruske i zbog toga je Gornji dom, sa svog stanovišta, bio potpuno u pravu što je pružio otpor usvajanju Uredbe o okruzima. S uredjenjem okruga došao je kraj junkerstvu, a bez junkerstva nema specifične Pruske.

Pruska buržoazija ostala je u ovoj stvari dostojna sama sebe. U početku je rečeno da je Uredba o okruzima samo protivčena za samoupravu, da se ona mora prihvatiti, jer se u ovom trenutku ne može postići ništa bolje, da ona znači kompromis s vladom, ali da se dalje ni za stopu ne bi smelo popustiti. Gornji dom nije prihvatio uredbu o okruzima. Vlada, mada već sputana zbog kompromisa s narodnom skupštinom, zahteva od skupštine nove ustupke. Skupština je dovoljno hrabra da bi ih bez daljeg odobriala, a za naknadu je buržoaziji obećano imenovanje perova^[246] i stavljena joj je u izgled reforma Gornjeg doma. Do imenovanja je došlo — i u Gornji dom je ušlo dvadeset i pet generala i birokrata. Kompromis je spašen, ali je izbegnuto da se izvrši reforma Gornjeg doma. Upravo su se tešili činjenicom da je Uredba o okruzima ipak veoma veliki napredak a tada je stigla vest o ministarskoj krizi. Roon, Selchow, Itzenplitz hoće da podnesu ostavku — pobjeda liberala na svim linijama — sada je neizbežna liberalna? — ne, upravo to ne — *jedinstvena* vlada! Naši buržuji su tako malim zadovoljni. Oni se čak zadovoljavaju i još manjim. Bismarck podnosi ostavku na predsedništvo vlade, Roon, protivnik Uredbe o okruzima dolazi umesto njega, još jedan general ulazi u ministarski kabinet, Selchow i Itzenplitz ostaju, jedinstveni ministarski kabinet je manje jedinstven nego što je ikad bio, feudalni elementi u kabinetu postaju jači, a buržoazija i dalje mirno pije svoj politrenjak, s ponosnim saznanjem da je konačno Bismarck opet ostao duša svega.

Ovaj primer tačno karakteriše stav pruske buržoazije. Ona je sebi pripisala u zaslugu ono što je Bismarck bio primoran da čini zbog istorijskog položaja u koji je doveo Prusku i zbog privrednog napretka poslednjih dvadeset i pet godina, a što ona sama, iz prevelikog straha, nije smela da sprovede između 1848. i 1850. Ona čak nema hrabrosti da primora svog Bismarcka da ovu malu reformu sprovede jednostavno, na otvoren građanski način, bez državno-policijskih devijacija;

ona je glasno likovala što je Bismarck primoran da uškopi njene sopstvene zahteve iz 1846.^[247] I to, da se dobro razumemo, samo njene ekonomske zahteve koje ni hiljadu Bismarcka ne bi mogli da spreče da se ostvare, čak da su to i hteli. O *političkim* zahtevima, o prenošenju političke vlasti na buržoaziju, ako je o tome i bilo govora, to onda u najboljem slučaju samo reda radi. Pruska buržoazija ne *želi* političku vlast; trula još pre nego što je sazrela, kao što je bila zvanična Rusija već u Voltaire-ovo doba, ona se srozala pre nego što je ikada bila na vlasti skoro do istog stupnja izrođavanja na kome je francuska buržoazija bila posle osamdeset godina borbe i posle duge vladavine. Panem et circenses, hleba i igara, tražio je propali rimski plebs od svojih imperatora; panem et circenses, kaišarski profit i neobuzdanu raskoš pruski narod nije zahtevao od svojih careva, već pruska buržoazija. Rimske plebejce, zajedno sa njihovim carevima, zbrisali su germanski varvari; iza leđa pruskih buržuja preteći se podižu nemački radnici.

Naslov originala:

Die »Krisis« in Preußen

Napisano početkom januara 1873.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,

br. 5 od 15. januara 1873.

Karl Marx

[Odgovor na novu okružnicu tobožnje većine
Britanskog federalnog vijeća^[248]]

Novi cirkular tobožnje većine B[ritanskog] F[ederalnog] V[ijeća] ima pretenziju da bude odgovor na dva cirkulara B. F. V. i Mančesterske sekcije za strance¹. On u stvari ne opovrgava ni jednu jedinu tačku tih cirkulara. To je samo pokušaj da se baci prašina u oči čitaocima putem ličnog naklapanja, kleveta i laži, uz pretpostavku o neizbježnom nedostatku poznavanja prošlosti Internacionale od strane nekih novoformljenih sekcija.

Naročito je karakteristična pojava da od šest članova Izvršnog odbora čiji potpisi figuriraju na kraju toga cirkulara, dva potpisa, gospodina Junga i Pape-a, nemaju više locus standi² u B.F.V. Oni su bili delegati, prvi za Midlsbruk, drugi za Notingem, no jedna je od gornjih sekcija povukla punomoć, dok je druga jednoglasno osudila taj proglas. Citirat ćemo samo neke primjere besramnosti tvrdnje koja karakterizira dotični dokument.

Što se tiče tzv. službenih izvještaja, kaže se:

«Nije postojala nikakva lista delegata za Hag, premda se u cirkularu govori o 64.»

Izvještaj koji se ovdje spominje službeno je izdanje *odluke koje je donio Kongres*^[249], a lista delegata koja je već odštampana u Hagu i preštampana u većini međunarodnih listova ili listova buržoazije na Kontinentu, bila bi ovdje neumjesna. Pored toga, u izvještaju se navodi za svako glasanje broj glasača, a gdje su glasovi bili podijeljeni, navedena su i imena.

«Rezolucije su bile zatajene ili krivotvorene, kao npr. rezolucija koja se odnosi na doprinos Generalnom vijeću, u kojoj se govori o povišenju toga doprinosa na 1 šiling godišnje za svakog člana Udruženja, uključujući i tredjunione.»

Službeni izvještaj konstatira u tački 2 pod naslovom »Doprinosi koje treba plaćati Generalnom vijeću«: S obzirom na zahtjeve, s jedne

¹ Vidi u ovom tomu, str. 165 - 173 — ² čvrsto mjesto, tj. status člana

strane da se povisi, a s druge strane da se smanji stopa doprinosa, Kongres je zadržao iznos od jednog penija sa sedamnaest glasova protiv dvanaest i osam uzdržanih.¹ Što je ovdje zatajeno?

Što se pak tiče »krivotvorenja« rezolucija, neka se usude da spomenu jednu odluku Izvještaja koja nije strogo u skladu sa zapisnikom.

Što su, s druge strane, autori toga cirkulara u stanju da »skuhaju«, pokazuju njihove tvrdnje u vezi s odlukama Kongresa o političkoj djelatnosti. U prvom slučaju rečenica »osvajanje političke vlasti postaje glavni zadatak proletarijata« doslovno je preuzeta u IX odluku Londonske konferencije iz *Inauguralne adrese* Internacionalne (1869), premda oni tvrde da ju je sačinio Kongres u Hagu.

Drugo, autori Cirkulara tvrde da je pogrešno prevesti francuski izraz »doit servir« engleskim »ought to serve«². Ako je greška učinjena, onda bi to bila greška bivšeg Generalnog vijeća u zvaničnom engleskom prijevodu originalnoga francuskog teksta odluka Konferencije. Ali nema tu *nikakve* greške. Budući da izgleda da autori Cirkulara ne stoje baš najbolje sa znanjem kako engleskog tako i francuskog jezika, moramo ih uputiti na bilo koji poznat rječnik, kao npr. Boyerov Englesko-francuski rječnik, Pariz, Bandry, 1854, pod *ought* »ought to be so-cela doit être ainsi«³.

Da bi se opovrgla tvrdnja da su haške odluke potpuno prihvaćene u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Portugaliji, Americi, Danskoj, Poljskoj i Švicarskoj, u Cirkularu Johna Halesa traže se adrese sekretara tih zemalja. Što se tiče Njemačke, treba samo da pogleda »Volksstaat« i pola tuceta drugih radničkih listova; a što se tiče Austrije i Mađarske, »Volkswille«, što se tiče Portugala neka pogleda »Pensamento Social«, za Dansku »Socialisten«, za Španiju »La Emancipación«, za Holandiju *De Werkman*, za Italiju »La Plebe«, za Švicarsku u »L'Egalité« i »Tagwacht«⁽²⁵⁰⁾. Što se tiče Amerike, jedina tamo postojeća radnička federacija imenovala je prošle godine u svoje Federalno vijeće one iste ljude koji sada čine Generalno vijeće. Što se tiče Poljske i Francuske, adrese tamošnjih dopisnika neće se sigurno povjeriti diskreciji Johna Halesa i kompanije.

Što se pak tiče »spontanog« karaktera secesionističkog pokreta, notorna je činjenica da je secesionistički kongres, održan u septembru prošle godine u Sent-Imjeu u opoziciji prema kongresu Internacionalne u Hagu, prihvatio formalnu rezoluciju da se taj pokret osniva svagdje i da se »ide na neposredan sporazum sa svim sekcijama i federacijama« koje su sklone secesiji, tako da bi se mogao održati secesionistički »međunarodni kongres najkasnije u roku od šest mjeseci«.

Napisano sredinom januara 1873.

Objavljeno u listu »The International Herald«,
br. 43 od 25. januara 1873.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 126. — ² mora služiti — ³ mora tako biti

Karl Marx

Politički indiferentizam^[251]

»Radnička se klasa ne smije konstituirati u političku partiju. Ona ni pod kakvom izlikom ne smije povesti političku akciju, jer pobijati državu isto je što i priznati je, a to se protivi vječnim principima! Radnici ne smiju organizirati štrajkove, jer, boriti se za povišenje nadnice ili protiv njenog snižavanja isto je što i priznati *nadnicu*, a to se protivi vječnim principima oslobođenja radničke klase!

Ako radnici u političkoj borbi protiv buržoaske klase uspiju i izvojevati poneku povlasticu, time ipak stvaraju kompromise, a to se protivi vječnim principima! Treba, dakle, prezirati sve miroljubive akcije, kao na primjer one koje američki i engleski radnici po svom lošem običaju poduzimaju. Radnici se ne smiju boriti da im se zakonom ograniči radni dan, jer bi to značilo stvaranje kompromisa s kapitalistima koji bi ih u tom slučaju mogli eksploatirati mjesto 14 do 16 sati samo 10 do 12 sati. Također se više ne smiju zalagati da se zakonom zabrani zapošljavanje djevojčica mlađih od 10 godina u tvornicama, jer na taj način još uvijek nisu uspjeli ukinuti eksploataciju dječaka mlađih od 10 godina. Dakle, i ovaj puta se radi o kompromisu kojim oni narušavaju čistotu vječnih principa!

Još manje smiju radnici zahtijevati, kao što je to slučaj u Američkoj Republici, da se država, čiji budžet stvara radnička klasa, brine za osnovno obrazovanje radničke djece, jer osnovno obrazovanje nije potpuno obrazovanje. Bolje je za radnike da ne znaju ni čitati ni pisati ni računati, nego da ih podučava učitelj državne škole. Daleko je bolje da se radnička klasa, živeći u neznanju i radeći 16 sati dnevno, srozava sve dublje, nego da budu pogaženi vječni principi!

Ako politička borba radničke klase dobije nasilni oblik, ako radnici diktaturu buržoaske klase zamijene vlastitom revolucionarnom diktaturom, tada oni čine strahovit zločin povrede principa: da bi zadovoljili svoje obične svakodnevne potrebe i savladali otpor buržoaske klase, oni toj državi daju revolucionarni i prelazni oblik umjesto da bace oružje i ukinu državu. Radnici ne smiju stvarati pojedine

strukovne organizacije jer time samo pomažu da se podjela društvenog rada, zatečena u buržoaskom društvu, još više produbljuje; a ta podjela, koja radnike razdvaja, temelj je na kojem počiva njihovo današnje robovanje.

Jednom riječju, radnici moraju skrstiti ruke i ne gubiti vrijeme u političkim i ekonomskim akcijama. Te akcije mogu im donijeti samo neposredne rezultate. Kao pravi vjernici, prezrevši svakodnevne potrebe, moraju uzviknuti puni vjere: „Neka se na križ raspne naša klasa, neka izumre naša rasa, samo da se sačuvaju neoskrvniti vječni principi!“ Oni moraju poput poniznih kršćana vjerovati popovskoj riječi i razmišljati jedino o tome kako da zaslužno dođu u Raj. Umjesto Raj čitajte *SOCIJALNA LIKVIDACIJA*, koja će se jednog lijepog dana dogoditi u nekom zabačenom kutku svijeta, ne zna se kako niti čijom zaslugom, i mistifikacija je potpuna i konačna.

U očekivanju, dakle, te slavne likvidacije, radnička se klasa mora ponašati pristojno poput stada dobro uhranjenih ovaca, ne smije uznemiravati vladu, mora se bojati policije, poštivati zakone i mirno bez gundanja pristati da posluži kao hrana topovima.

U svakodnevnom praktičnom životu radnici moraju biti najpokornije sluge države, ali se u sebi moraju najodlučnije buniti protiv njezina postojanja, te usvajanjem i čitanjem knjiških rasprava o ukidanju države posvjedočiti svoj duboki prezir prema njoj. Nadalje, moraju se dobro čuvati da kapitalističkom režimu ne pruže nikakav drugi otpor osim lijepih priča o budućem društvu u kojem više neće vladati taj mrski režim.»

Nitko neće poreći da bi radnička klasa te apostole političkog indiferentizma već davno poslala do vraga da su oni tako jasno govorili, kao ni to da bi se osjetila uvrijedenom od tih buržoaskih doktrinaraca i propalih plemića, koji su tako glupi ili naivni te radničkoj klasi zabranjuju svako realno sredstvo borbe, jer sve oružje za borbu treba uzeti od postojećeg društva i jer fatalni uvjeti njihove borbe imaju tu nesreću da se ne daju prilagoditi idealističkim fantazijama što su ih ti doktori društvene znanosti pod imenom *Slobode, Autonomije, Anarhije* uzdigli do božanstva. No danas je pokret radničke klase tako moćan da ovi sektaški filantropi, kad je u pitanju ekonomska borba, nemaju više hrabrosti ponavljati one *velike istine* koje su neumorno zastupali u političkoj borbi. Odevć su strašljivi a da bi te istine primijenili i na štrajkove, koalicije, strukovne organizacije, na zakone o radnom odnosu ženâ i djece, na ograničenje radnog vremena, itd., itd.

A sada, potrudimo se i pogledajmo do koje se oni mjere mogu pozivati na dobre tradicije, na osjećaj stida, na poštenje i na vječne principe!

Prvi su se socijalisti (Fourier, Owen, Saint-Simon) upravo zbog nedovoljno razvijenih društvenih uvjeta, koji nisu omogućavali radničkoj klasi da se konstituira u borbenu klasu, morali nužno ograničiti samo na maštanje o *uzor-društvu* budućnosti i osuditi sve pokušaje

kao što su štrajkovi, koalicije, politički pokreti što su ih radnici poduzimali u svrhu poboljšanja vlastitog položaja. Ako i nemamo pravo da se odrekemo tih patrijaraha socijalizma, kao što ni kemičari nemaju pravo da se odreknu svojih otaca alkemičara, moramo se ipak čuvati da ne upadnemo u iste greške, jer bi za nas te greške bile neoprostive.

Pa ipak, kasnije, 1839. godine, kad je politička i ekonomska borba radničke klase u Engleskoj dobila već prilično jasno izražen karakter, Bray, jedan od Owenovih učenika i jedan od onih koji su već davno prije Proudhona otkrili *mutualizam*, objavio je knjigu: *Labour's wrongs and labour's remedy (Nevolje rada i lijek rada)*.

U jednom od poglavlja koje govori o neefikasnosti *svih poboljšanja koja se današnjom borbom žele postići* on s puno gorčine kritizira sve političke i ekonomske pokrete engleskih radnika, osuđuje štrajkove, skraćivanje radnog vremena, reguliranje tvorničkog rada žena i djece, jer nas sve to, po njegovu mišljenju, ne samo sprečava da nađemo izlaz iz današnje društvene situacije nego nas drži uz nju prikovane i još više zaoštava društvene suprotnosti.

Tako smo konačno stigli i do vrhovnog svetišta tih doktora društvene znanosti, do Proudhona. I dok je veliki meštar imao hrabrosti da se odlučno izjašnjava protiv svih ekonomskih pokreta (koalicija, štrajkova, itd.) suprotnih spasiteljskim teorijama njegova *mutualizma*, premda je u napisima i osobnim sudjelovanjem poticao političku borbu radničke klase, dotle njegovi učenici nemaju hrabrosti da se otvoreno izjasne protiv takvih pokreta. Ja sam već 1847. godine, u vrijeme kad su se pojavile *Ekonomске proturječnosti*^[220], veliko djelo velikog meštra, pobijao njegove sofizme protiv radničkog pokreta.* Pa ipak, pošto je donesen Ollivier-ov zakon, kojim se francuskim radnicima u veoma ograničenoj mjeri priznaje pravo da se udružuju u saveze, Proudhon se još jedanput navraća na istu temu u svojoj knjizi *Političke sposobnosti radničkih klasa*, objavljenoj nekoliko dana nakon njegove smrti.

Napadi velikog meštra do te su mjere odgovarali buržoaskom ukusu da je »The Times«, povodom velikog štrajka londonskih krojača 1866. godine, iskazao počast Proudhonu objavivši izvode iz njegove knjige i osudivši štrajkaše njegovim riječima. Evo nekoliko primjera.

Rudari Riv-de-Žijea stupili su u štrajk, pa su vojnici odmah dojurili da ih privedu pameti.

»Vlast«, uzvikuje Proudhon, »koja je naredila da se rudari Riv-de-Žijea strijeljaju, našla se u zaista nesretnoj situaciji. No ona je postupila kao što je to u drevna

---

* Vidi u knjižici *Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon*. Paris, A. Frank, 1847, pogl. II, paragr. 5, *Les grèves et les coalitions des ouvriers*.¹

---

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 51 - 144.

vremena učinio Brut prisiljen da bira između očinske ljubavi i konzulske dužnosti: trebalo je žrtvovati djecu za spas republike. Brut nije oklijevao, a potomstvo nije imalo hrabrosti da ga osudi.*

Proletarijat ne pamti niti jednog buržuja koji je oklijevao da žrtvuje svoje radnike za spas vlastitog interesa. Kakvi su to tek Brut, ti buržuji!

«Ali, ne: ne postoji pravo na koaliciju kao što ne postoji ni pravo na prevaru i krađu, kao što ne postoji pravo na rodoskvrnuće i preljub.**»

No treba ipak reći da sasvim sigurno postoji pravo na *glupost*. Pa koji su to vječni principi u ime kojih veliki meštar sipa svoje abrakadabrične ekskomunikacije?

Prvi vječni princip:

«Visina nadnice određuje cijenu robe.»

Čak i onima koji nemaju pojma o političkoj ekonomiji i ne znaju da je veliki građanski ekonomist Ricardo u svojoj knjizi *Principi političke ekonomije*, objavljenj 1817. godine, jednom za uvijek opovrgao ovu već tradicionalnu zabludu; poznata je veoma značajna činjenica da engleska industrija može prodavati svoju robu po znatno nižim cijenama nego što to može učiniti bilo koja druga zemlja, dok su radničke nadnice u Engleskoj relativno više nego u bilo kojoj drugoj evropskoj zemlji.

Drugi vječni princip:

«Zakon koji odobrava koalicije krajnje je protupravan i antiekonomske i suprotan svakom društvu i poretku.»

Jednom riječju, «suprotan ekonomskom *Pravu* slobodne konkurencije». Da je veliki meštar bio manje *šovinist*, upitao bi se kako protumačiti činjenicu da je još prije četrdeset godina u Engleskoj izglasan zakon tako suprotan *privrednim pravima slobodne konkurencije*, i kako to da se taj zakon, toliko suprotan *svakom društvu i poretku*, što se više razvija industrija a s njom uporedo i *slobodna konkurencija*, sve više nameće upravo samim buržoaskim državama kao nužnost. Možda bi otkrio da to pravo (s velikim *P*) postoji samo u *ekonomskim udžbenicima* što su ih napisali braća *Neznalice* buržoaske političke ekonomije. U tim se udžbenicima mogu pronaći i ovakvi biseri: «*Vlasništvo je plod rada* . . .» samo su zaboravili dodati — tuđeg.

Treći vječni princip:

«Tako ćemo, pod izlikom da oslobađamo radničku klasu njezinog takozvanog inferiornog društvenog položaja, morati optužiti jednu čitavu klasu ljudi, klasu

* P. J. Proudhon, *De la capacité politique des classes ouvrières*, Paris, Lacroix et Co, 1868, str. 327.

** *Nav. djelo*, str. 333.

gospode, poduzetnika, tvorničkih vlasnika i buržuja. Morat ćemo u radničkoj demokraciji pobuditi prezir i mržnju prema tim nedostojnim saveznicima srednje klase, morat ćemo trgovinski i industrijski rat pretpostaviti legalnoj represiji, a klasni antagonizam državnoj policiji.*

I tako, da bi spriječio radničku klasu da se oslobodi svoga takozvanog *društveno inferiornog* položaja, veliki meštar osuđuje koalicije pomoću kojih se radnička klasa konstituira u antagonističku klasu nasuprot poštovanoj kategoriji vlasnika tvornica, poduzetnika, buržuja, kategoriji koja sigurno, kao i Proudhon, *državnu policiju* pretpostavlja *klasnoj suprotnosti*. I da bi tu poštovanu klasu zaštitio od bilo kakve neprilike, dobri Proudhon savjetuje radnicima (dok ne dođe do uspostavljanja *mutualističkog režima*) »slobodu ili konkurenciju, jer su one, uprkos svojim slabim stranama, ipak naša jedina garancija.«**

Veliki meštar je propovijedao indiferentizam na ekonomskom području da bi *zaštitio slobodu ili buržoasku konkurenciju*, našu jedinu garanciju, a učenici su propovijedali indiferentizam na političkom području da bi zaštitili buržoasku slobodu, njihovu jedinu garanciju. Ako je prvim kršćanima, koji su isto tako propovijedali politički indiferentizam, trebala čvrsta ruka jednog imperatora da od ugnjetenih postanu ugnjetači, moderni apostoli političkog indiferentizma ne misle da ih njihovi vječni principi obavezuju da se odreknu ovozemaljskih užitaka i svjetovnih privilegija buržoaskog društva. No ipak im treba priznati da je stoicizam s kojim oni podnose 14 ili 16-satno radno vrijeme koje tako strašno opterećuje radničku klasu, dostojan kršćanskih mučenika.

Karl Marx

London, januar 1873.

Naslov originala:

L'indifferenza in materia politica

Napisano krajem 1872. i početkom januara 1873.

Objavljeno u »Almanacco

Repubblicano per l'anno 1874«.

Prevod s talijanskog

* *Nav. djelo*, str. 337 - 338.

** *Nav. djelo*, str. 334.

Friedrich Engels

O autoritetu^[252]

Neki su socijalisti u posljednje vrijeme povelili pravi križarski rat protiv onoga što oni nazivaju *principom autoriteta*. Dovoljno je da im se samo kaže kako je ovaj ili onaj čin autoritaran, i on će biti osuđen. Taj se površni način mišljenja do te mjere zloupotrebljava, da je čitavu stvar potrebno pobliže promotriti. Autoritet u smislu u kojem ga mi shvaćamo znači nametanje tuđe volje našoj volji; s druge strane, autoritet pretpostavlja podređivanje. Ma koliko loše zvučala ova dva izraza, i ma koliko da je odnos što ga označavaju nepovoljan za podređenu stranu, treba vidjeti postoji li način da se on dokine, hoćemo li biti u mogućnosti — s obzirom na uvjete koji danas vladaju u društvu — stvoriti drukčiji društveni poredak u kojemu ovakav autoritet neće više imati smisla, pa će, prema tome, nužno nestati. Analiziramo li ekonomske, industrijske i agrarne uvjete na kojima se današnje buržoasko društvo zasniva, ustanovit ćemo kako oni pokazuju sve veću tendenciju da se izolirana akcija zamijeni kombiniranom akcijom pojedinaca. Na mjesto malih radionica izoliranih proizvođača stupila je moderna industrija s velikim tvornicama i zavodima u kojima na stotine radnika nadzire veoma složene parne strojeve; dilažanse i zaprežna kola na dugim putovanjima zamijenjeni su željezničkim vlakovima, a mali jedrenjaci i barke, parnim brodovima. Poljoprivredom sve više gospodare strojevi i para, koji polagano ali neumoljivo male posjednike zamjenjuju krupnim kapitalistima, a ovi pomoću najamnih radnika obrađuju velike komplekse zemlje. I tako posvuda, na mjesto nezavisne aktivnosti pojedinaca, kombinirana akcija i složeni međuovisni procesi. Ali kombinirana aktivnost istovremeno je i organizacija. A može li postojati organizacija bez autoriteta?

Pretpostavimo da je socijalna revolucija svrgla kapitaliste i da sad proizvodnjom i cirkulacijom dobara upravlja njezin autoritet. Da bismo se potpuno stavili na gledište protivnika autoriteta, pretpostavimo da su zemlja i sredstva za proizvodnju postali kolektivno vlasništvo radnika koji se njima služe. Hoće li u tom slučaju autoritet nestati ili će samo izmijeniti oblik? Da pogledamo.

Neka nam kao primjer posluži predionica pamuka. Pamuk mora proći kroz najmanje šest uzastopnih operacija prije nego što postane konac, a te se operacije najvećim dijelom obavljaju u različitim prostorijama. Osim toga, da bi strojevi mogli funkcionirati, potreban je inženjer koji nadgleda rad parnog stroja, mehaničar za obavljanje svakodnevnih popravaka i mnogo nekvalificiranih radnika za prijenos proizvoda iz jedne prostorije u drugu, itd. Svi su ti radnici, muškarci, žene i djeca, primorani dovršiti svoj posao u vremenskom razmaku što ga nalaže autoritet pare, kojega se ni najmanje ne tiče lična nezavisnost. Prema tome, radnici se moraju prije svega dogovoriti o radnom vremenu koje, kad ga jednom prihvate, moraju svi bez iznimke poštivati. Dalje, u svakoj prostoriji i u svakom trenutku iskrsavaju manja pitanja u vezi s načinom proizvodnje, raspodjelom materijala itd., koja se moraju hitno rješavati, inače prijeti opasnost od trenutalnog zastoja čitave proizvodnje. Bilo da se pitanja rješavaju odlukom jednog delegata odgovornog za pojedinu granu rada, ili, kad bi to bilo moguće, većinom glasova, nečija će volja morati u svakom slučaju biti podređena, a to zapravo znači da će se pitanja rješavati autoritarno. Automatski mehanizam velike tvornice mnogo je veći tiranin nego što su ikad bili mali kapitalistički poslodavci koji su zapošljavali radnike. Bar što se tiče radnog vremena, moglo bi se na ulazu ovakvih tvornica napisati *Lasciate ogni autonomia voi che entrate!*^[253] (Ostavite svaku autonomiju, vi koji ulazite!) Ako je čovjek i uspio znanošću u svojim stvaralačkim genijem podvrći sebi prirodne sile, one mu se osvećuju, i to upravo tako da ga istovremeno dok ih on iskorištava podređuju vlastitom despotizmu neovisnom od bilo kakve društvene organizacije. Zahtijevati ukidanje autoriteta u velikoj industriji znači zapravo zahtijevati ukidanje same industrije, uništenje parne predionice i povratak na preslicu.

Neka nam kao drugi primjer posluži željeznica. I tu je suradnja ogromnog broja pojedinaca apsolutno neophodna: suradnja koja se mora odvijati u strogo određenom vremenu da ne bi došlo do pravih katastrofa. I ovdje je prvi uvjet funkcioniranja postojanje nadređene volje koja presijeca svako podređeno pitanje, bilo da tu volju predstavlja jedan jedini delegat ili komitet zadužen da izvršava odluke većine zainteresiranih. U jednom i u drugom slučaju radi se o snažno izraženoj autoritetu. Ali u pitanju je još jedna stvar: što bi se dogodilo s prvim vlakom koji bi krenuo na put nakon što je ukinut autoritet željezničara nad gospodom putnicima?

Međutim, nigdje tako očito kao na ladi koja plovi na otvorenom moru ne dolazi do izražaja prijeka potreba za svemoćnim autoritetom. Jer u času opasnosti svi životi ovise o trenutnom i apsolutnom podvrgavanju svih volji jednog jedinog.

Kad sam te razloge izložio najgorčenijim protivnicima autoriteta, nije im drugo preostalo nego da kažu: »Ah! to je istina, ali tu se ne radi o autoritetu koji mi dajemo delegatima, već o zaduženju!« Ta gospoda

misle da mijenjaju stvar nazivajući je drugim imenom. Tako se ti dubokoumni mislioci rugaju svijetu.

Vidjeli smo, dakle, da su, s jedne strane autoritet, bez obzira kako je delegiran, i s druge strane subordinacija, pojmovi koje nam neovisno o društvenoj organizaciji nameću materijalni uvjeti u kojima stvaramo i stavljamo u opticaj proizvode. Vidjeli smo, zatim, kako krupna industrija i poljoprivreda neizbježno povlače za sobom rast materijalnih uvjeta i cirkulacije i kako teže da područje tog autoriteta što više prošire. Besmisleno je, dakle, govoriti o principu autoriteta kao o apsolutno lošem, a o principu autonomije kao o apsolutno dobrom. Autoritet i autonomija relativne su stvari, njihove su sfere različite u različitim fazama društvenog razvitka. Kad bi se autonomisti ograničili i rekli da će društvena organizacija budućnosti svesti autoritet isključivo u okvire u kojima je on zbog uvjeta proizvodnje neophodan, mogli bismo se s njima i složiti; međutim, oni su slijepi za sve činjenice koje čine stvar nužnom, a obaraju se na riječi.

Zašto se protivnici autoriteta ne ograničavaju na to da dižu hajku protiv političkog autoriteta, protiv države? Svi se socijalisti slažu da će politička država, a zajedno s njom i politički autoritet, nestati nakon pobjede nastupajuće socijalne revolucije, što znači da će javne funkcije izgubiti politički karakter i pretvoriti se u obične administrativne funkcije koje bdiju nad istinskim interesima društva. Ali, protivnici autoriteta zahtijevaju da se autoritarna politička država ukine odjednom, još prije nego se ukinu društveni uvjeti koji su je stvorili. Oni zahtijevaju da prvi čin revolucije bude upravo eliminiranje autoriteta. Jesu li ta gospoda ikad vidjela revoluciju? Sigurno je da ne postoji ništa što bi bilo autoritarnije od revolucije. To je čin kojim jedan dio stanovništva nameće svoju volju drugom dijelu: puškama, bajonetima i topovima, dakle najautoritarnijim mogućim sredstvima. Pobjednička partija, ako ne želi da joj borba bude uzaludna, mora i dalje svoju vlast održavati ulijevajući vlastitim oružjem strah reacionarima. Zar bi Pariška komuna potrajala i jedan jedini dan da u borbi protiv buržoazije nije upotrijebila autoritet naoružanog naroda? Zar joj ne bismo, što više, mogli prebaciti da se nije u dovoljnoj mjeri koristila njime?

Dakle, u pitanju je jedna od ove dvije mogućnosti: ili protivnici autoriteta ne znaju šta govore, pa u tom slučaju samo unose zabunu; ili znaju, pa u tom slučaju izdaju borbu proletarijata. I u jednom i u drugom slučaju oni služe reakciji.

Federico Engels

Naslov originala: *Dell'autorità*
Pisano između oktobra 1872. i marta 1873.

Objavljeno u *l'Almanacco*
Repubblicano per l'anno 1874r.

Prevod s talijanskog

Friedrich Engels

[Saopćenja o djelatnosti Internacionale na Kontinentu^[254]]

I

S Kontinenta smo dobili slijedeću informaciju:

Prema pisanju talijanskoga organa Internacionale »La Plebe«, talijanska vlada, koja nema ništa protiv secesionističkih sekcija, povelala je kampanju žestokih progona protiv sekcije Lodi, koja je priznala novo Generalno vijeće i složila se s rezolucijama donesenim u Hagu. Sekcija je raspuštena i izdan je uhitbeni nalog za sve članove Odbora, od kojih su trojica već stavljeni u zatvor, dok su ostala šestorica pobjegla. Među onima koji su uhapšeni nalazi se Bignami, urednik lista »La Plebe«. Broj lista u kojem je odštampana *Adresa Generalnog vijeća* (objavljena u 34. broju lista »The International Herald«^[255]) također je zaplijenjen tom prilikom, dok su najoštrije manifesti secesionista nesmetano kružili. Zatvorenicima će se suditi za veleizdaju.

Naš madridski list »La Emancipación« konstatuje da pokret otpora Španjolskoga federalnog vijeća secesionističkoj akciji svakodnevno raste. U času kada je Vijeće sazvalo Kongres koji se trebao održati 26. decembra u Kordobi^[199] radi prihvaćanja ili odbacivanja haških odluka, Nova madridska federacija je izjavila da se tim postupkom Vijeće stavilo izvan Internacionale, te se obratila svim sekcijama i lokalnim federacijama da ne šalju delegate na secesionistički kongres, već da izaberu novo privremeno federalno vijeće.^[256] Tom su se prijedlogu pridružile ove lokalne federacije: Lerida, Toledo, Saragosa, Vitorija, Alkala de Henares, Nova federacija Kadisa, te ove značajne sekcije: Valensija, Denija, Pont de Vilumara, i neka druga mjesta. Pored ovih Federacija Grasiya (Industrijsko predgrađe Barselone) prihvatila je haške odluke te osudila ponašanje španjolskih delegata na tom kongresu,^[202] dok je Federacija Granade odlučila da pošalje delegata na secesionistički kongres u Kordobi, ali je u tu svrhu izabrala nepokolebljivog antisecesionistu.^[257] Špansko federalno vijeće će bez sumnje imati

svoj vlastiti stav u Kordobi, no on će samo dovesti do krize u rukovodstvu.

Iz jednog dopisa iz Portugala vidi se da tamošnji radnički pokret koji je organizirala Internacionala raste u neobično velikim razmjerama. U Lisabonu i samom susjedstvu oko petnaest tisuća radnika organizirano je u sindikatima, a organizacija se širi prema Oportu i sjeveru. Sva ta udruženja oformila je Internacionala i ona su pod njenim direktnim utjecajem. Internacionalu, međutim, sprečavaju zakonski propisi zemlje da se organizira uz potpunu slobodu. List Internacionalne »O Pensamento Social« sada se sam uzdržava. Možemo dodati još i to da u Portugalu nema secesionista. Haške odluke tu nisu samo jednodušno prihvaćene već su primljene s oduševljenjem. List »Pensamento« u svom 25. broju donosi članak u kojem izjavljuje da je Kongres u Hagu najznačajniji kongres koji je održan od osnutka Internacionalne, te pozdravlja njegove odluke koje udaraju temelje ogromnom progresu u razvitku Udruženja.^[258]

Iz gornjih tvrdnji se vidi da se većina Britanskoga federalnog vijeća u svojim postupcima ugledala na pisanje španjolskog secesionističkog vijeća. Otud je jasno da se prema istom planu radilo ovdje i u Španiji, te da su i jedne i druge kao marionete vodili isti politikanti. Na žalost, u Španiji je izvjestan broj istinskih članova Internacionalne prešao na stranu pobune, i to može dati secesionistima momentanu prednost.^[259]

II

London, 1. februar 1873.

Našu je pažnju zaokupio dopis Španjolskoga federalnog vijeća zbog činjenice što su strojovode i ložači u Španjolskoj štrajkali i što su željezničke kompanije slale u Englesku, Belgiju i neke druge zemlje po ljude koji bi im pomogli u suzbijanju pokušaja njihovih namještenika da poboljšaju svoj položaj.^[260] Naše je Vijeće naložilo jednom odboru da napiše članak u kojem bi se iznio taj slučaj te da se to pošalje novinama. Odbor je pristupio obavljanju tog zadatka, što se vidjelo po objavljenom članku u listu koji je izašao sljedeće subote. Poduzeti su i drugi koraci da se sa španjolskim štrajkom upoznaju strojovode i ložači u Engleskoj.

III

Zanimljive su novosti koje nam dolaze s Kontinenta.

Izveštaj iz Njemačke donio je vijest o velikoj pobjedi. Delegat Internacionalne za njemački parlament, Bebel, kojeg je Saksonski sud osudio zbog uvreda izrečenih u govoru na devet mjeseci uz gubitak svih prava koja proizlaze iz javnog izbora, ponovo je izabran 20. januara većinom od 10 470 glasova protiv 4420, koje je dobio vladin kan-

didat. Ovo je treći put da je Bebel izabran u svom području, a dobio je 2500 glasova više nego na prethodnim izborima. Tako će se Bismarck ponovo suočiti s jedinim čovjekom u sadašnjem parlamentu koji mu se usuduje suprotstaviti u interesu birača, i koji je jedini čovjek kojeg se on zaista boji. Sve je poduzeto da se spriječi ponovni izbor Bebela: zastrašivanje, rastjerivanje sastanaka od strane policije, itd. Protivnički kandidat bio je najpošteniji čovjek kojeg su mogli pronaći, no usprkos svim tim naporima, radnici iz Glauhana i susjedstva dali su Bebelu skoro tri glasa na svaka četiri predana, i to bez ikakvih izdataka Samuela Morleya¹.

Ostale pojedinosti odnose se na secesionistički kongres u Španjolskoj. Kako izgleda, to je bio u svakom pogledu kongres manjine. Od 101 lokalne federacije, koje broje ukupno 398 sekcija, samo 41 lokalna federacija, ili 57 sekcija, bilo je zastupljeno; tako su glasovi na tom kongresu dobiveni od delegata koji su predstavljali manje od jedne šestine sekcija koje postoje u Španiji. Navedeni brojevi su prenijeti iz secesionističkog lista »La Federación«, te o njima ne može biti spora. Neočekivani prepadi i osvajanje manjine glasova za odobravanje njihovih postupaka, to je svagdje politika secesionista; još jedan dokaz da oni svuda i dalje djeluju prema istim tajnim instrukcijama.

U Francuskoj se u gotovo svim većim gradovima vrše brojna hapšenja ljudi za koje se pretpostavlja da su članovi Internacionale. Naravno, nemoguće je doznati da li su otkriveni pravi članovi Udruženja, a kad bi se to i znalo, ne bi se objavljivalo u interesu onih koji su uhapšeni, jer sada je u Francuskoj kažnjivo pripadati Internacionali. Sve što je poznato jeste to da je onih nekoliko secesionista u Francuskoj jeftino prošlo. Oni su, naprotiv, u tako dobrim odnosima s Tiers-ovom vladom da u Bezijeu, na primjer, njihove interese zastupa viši policijski činovnik, neki Bousquet, o čijoj se časti evanđelje secesionističke stranke, »Bulletin Jurassien«, izjasnilo s najvećim oduševljenjem.

IV

Iz Portugala saznajemo da je Portugalska federacija, čim je saznala da se tzv. španjolski kongres u Kordobi opredijelio za secesiju, odmah pismeno obavijestila Novu federaciju (Internacionale) u Madridu da Portugal, do posljednjeg čovjeka, stoji na strani Udruženja protiv secesionista; da su učinjeni pokušaji da se u njihove redove ubaci tajna »Alijansa«⁽²⁾, te da je sam Bakunjin pisao nekome od njih nagovarajući ih da proguraju to tajno društvo; međutim, oni su jednodušno odlučili da Bakunjinu iznesu svoj formalni prigovor na postupke Alijanse. Ovaj dopis Novoj madridskoj federaciji napisao je i potpisao

¹ Vidi u ovom tomu, str. 401 - 402.

sekretar França na zahtjev i u ime delegata sekcija i objavio ga u madridskom listu »La Emancipación« od 1. februara. Portugalska federacija sada broji preko 15 000 članova; u samom Lisabonu ima 48 sekcija sindikata, od kojih svaka čini jednu sindikalnu organizaciju. Toliko što se tiče uvjeravanja secesionista da su sve organizirane federacije uz njih!

Napisano od januara do
sredine februara 1873.

Objavljeno u listu »The International Herald«,
br. 41, 44, 45 i 46 od 11. januara
i 1, 8. i 15. februara 1873.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Pribeleške za G[eneralno] veće^[261]

1. »International Herald« i »Emancipación« redovno su slati, verovatno su stigli.

2. Halesova banda je stvarno održala svoj kongres 26. januara, u svemu deset ljudi; oni se čak i ne usuđuju da kažu za predstavnike kojih sekcija se izdaju. Bedan fijasko. Razume se, odlučeno je da ne priznaju ni Haške [od]luke, ni G[eneralno] v[eće]. Izveštaj — prva polovina — u listu »Eastern Post«^[262] od 1. februara. U današnjem broju nema nastavka. F[ederalno] v[eće] poslaće ove stvari zvanično. Ovi ljudi su izgubili gotovo sve svoje pristalice, izuzevši Halesove podrepaše, u Istočnom delu Londona. Jedan od potpisnika Halesovog prvog cirkulara, Benett, vratio se našim ljudima sa strogim naređenjem njegove sekcije (Halifaks) da se drži nas i lawful¹ Udru[že]nja. On je tek posle velikog eating of humble pie² ponovo primljen. (Vidi današnji »I[n]ternational] H[erald]«.)

3. U *Lodiju* »Plebe« se drži hrabro, iako još otvoreno ne prekida s drugima, što do sada nije ni mogao. Međutim, ovi idu u krajnost. Sazivaju ital[ijanski] kongres 15. marta, ali hoće da prime samo one sekcije koje su priznale odluke iz Riminija, ili ih u određenom roku budu priznale!^[263] To se zove autonomija i slobodna federacija. Statut Int[ernacionale] može se gaziti nogama, ali su odluke iz Riminija neprikosnovene.

4. Mnogo žalimo što je G. V. umesto da jednostavno konstatuje činjenicu da je Jurska federacija samo *istupila* jer je odbila da prizna Haške odluke i obrazovala posebno udruženje, suspendovalo ovu Federaciju.^[264] Prvo, uvek postoji mogućnost da se traži saziv konferencije. Drugo, sada će se stvar pojaviti na kongresu u sasvim drugoj formi, njihovi se delegati moraju primiti dok se ne bude glasalo o njihovim mandatima. Treće, G. V. mora da postupi na isti način i prema Belgijancima i Špancima, ditto prema Halesovoj bandi, i ova uzastopna suspendovanja ostavljaju daleko gori utisak nego da je G. V. pričekalo još nekoliko nedelja dok ne sazna rezultate belgijskog i španskog

¹ zakonitog — ² pokajanja

kongresa, pa da posle toga objavi samo jednu jedinu deklaraciju u kojoj bi se, uporedo s formalnim razlozima, jednostavno reklo da se ne može istovremeno biti izvan i u I[nternacionali], da se ne može tvrditi da je neko njen pripadnik, a istovremeno izjavljivati da njeni zakoni nisu punovažni i posle toga, purement et simplement¹ konstatovalo da su p. p. i p. p. sami sebe stavili izvan I[nternacionale].

5. Nadam se da je odgovarajuća rezolucija poslata otuda u Sonvilije i Ženevu, jer za to nisam dobio nikakva uputstva. Što se tiče Serr[aillier]-a on ne može biti poslan tamo u ovom trenutku kada su hapšenja neprekidno na dnevnom redu i kada je prekinuta svaka prepiska sa Francuskom.

6. Vaš opunomoćenik *Larroque* došao je sam ovamo po svoje punomoćje — kao izbeglica. Odavde je otišao u San Sebastijan, gde će ponovo pokrenuti stvar.

7. U *Portugaliji* sve ide dobro, kao što se vidi iz lista »Eman[ci]pación« koji je poslat danas. Otuda su nam stigla privatna pisma; ljudi ogromno rade na tredjunionima.

8. U Lodiju je ostao još samo Bignami — partijski odbor u Hamburgu poslao mu je 20 talira i Oberwinder, iz Beča, 50 guldena, što nije ostalo bez dejstva.

9. Manevar Cunoa da se pojavi pod imenom Capestro već je otkriven u briselskom listu »Internationale«.^[265]

10. Ako G. V. još ne dobija secesionističke listove, moraću da na njih pretplatim nekoga čije je ime nepoznato. Mi ih ovde nabavljamo s mnogo muka i zaobilaznim putem, po jedan primerak od svakog, i to ne uvek. — Poslednja tri broja »Bull[etin] jur[assien]« nemamo. I pored najbolje volje za sada ih, eto, ne možemo nabaviti. Uostalom, to su samo »L'Internationale« (Brisel), »Bull. de la Féd. jurass« (Sonvilije) i »La Federacion« (Barselona).

11. Razgovarao sam o stamps^[266] sa Le Moussuom, koji hoće da ih nabavi pod sličnim uslovima kao prošle godine. Ipak je smešno što to nije moglo da se uradi u Njujorku.

12. Šta je sa MacDonnelom? Mora biti da je već odavno tamo. Niti šta čujem o njemu, niti ga vidam.

Kraj pisma. S najlepšim pozdravima

L[ondon], 8. februar 1873.²

F. Engels

Naslov originala:
Notizen für den G-Rat

Objavljuje se prema Marx-Engels,
Werke, Bd. 18, Dietz Verlag, Berlin 1962,
str. 314 - 316.

¹ bez daljeg — ² u rukopisu omaškom: 1872.

Friedrich Engels

Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika

122, Regent's Park Road N. W.
London, 15. aprila 1873.

Gradani!

Primio sam vaš dopis od 21. marta zajedno s računom na 8 funti i 6 penija za Lodi. U isto vrijeme primio sam pismo od Bignamija u kojem piše da se ponovo skriva da izbjegne povlačenje po zatvoru i izdržavanje kazne, što bi on radije odgodio za kasnije kad mu se zdravlje popravi. Zato novac nije mogao doći u bolji čas. Promijenio sam ga za 200 franaka u *francuskim* banknotama, koje sam mu odmah poslao.

Le Moussu je počeo rad na markama^[266] i ja sam ga često podsjećao u vezi s tim, ali, koliko je meni poznato, u tome se nije daleko odmaklo.

»Arbeiter Zeitung«^[267] stiže na vrijeme.

Cijena štampanja Statuta u Engleskoj i Francuskoj bila je oko 15 funti po primjerku, u Njemačkoj je bilo mnogo jeftinije, pošto su ga najprije štampali u »Volksstaat«-u pa nisu naplaćivali slaganje već samo papir, štampanje i uvezivanje.^[53] To se, naravno, sada ne bi moglo ponovo izvesti.

Sada se pravi prednacrt izvještaja Alijanse, i Lafargue i ja radimo na tome svakodnevno, tako da se ne gubi vrijeme. Dokumente je kod sebe držao Lucain u Briselu sve do poslije Božića, i još uvijek su neki kod njega.

Njemački statut je još uvijek ovdje, ima ga nekoliko stotina primjeraka i stoji Vijeću na raspolaganju. Engleskih nema. Francuski su poslani u Francusku, ali nisu stigli. Možda ćemo ih moći da dobijemo nazad. Pokušavamo.

Čim se Alijansa oformi, sredit ćemo zapisnik Kongresa.

List »Emancipación« u Madridu umire, ako već nije mrtav. Poslali smo im 15 funti, ali budući da je jedva itko platio primljene primjerke, izgleda da ga je nemoguće spasiti. Dopisujem se s Mesom u vezi s osnutkom novog lista, ali ne mogu reći kakav će biti rezultat.

»O Pensamento Social« u Lisabonu, odličan list koji je u svom

prošlom broju donio vrlo dobar odgovor Španjolskoj federalnoj komisiji Alkoja o pitanju Alijanse^[268], također će morati obustaviti izlaženje na kraće vrijeme, ali će se ponovo pojaviti.

»The International Herald«, kao što vam je vjerojatno poznato, također je na kraju snaga. Možemo pokušati da ga održimo u životu do slijedećega engleskog kongresa, nakon čega bi se moglo pokušati nešto drugo. »Herald« ne vrijedi baš mnogo, osim što djeluje kao organ publiciranja u interesu B. F. V.¹, ali kao takav je ovog časa skoro nepohodan.

Iz francuskih ste novina vjerojatno saznali da se Walter (Heddeghem) pokazao kao špijun desnice. Za njega se govorilo da je bonapartovski policijski špijun. U Tuluzi se Swarm (Dentraygues) ne ponaša mnogo bolje, ali budući da nisam pročitao cio izvještaj, ne mogu govoriti sa sigurnošću; u svakom slučaju ranije nije bio policijski špijun, ali izgleda da je slabić i prevrtljivac.

Do sada nisam primio nikakav novac za Vijeće. Nema nikakvih novosti iz Italije, osim što izgleda da i list »La Plebe« pomalo prestaje s izlaženjem. Hapšenje članova Alijanse u Bolonji i Mirandoli neće dugo potrajati. Uskoro će biti slobodni. Ako ponekog s vremena do vremena greškom uhapse, ti nemaju ozbiljnih teškoća.

Bratski pozdrav
F. Engels

Naslov originala *To the General Council,
International Working Men's Association*

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

---

¹ Britanskog federalnog vijeća

Friedrich Engels

[Povodom članka u listu »Neuer Social-Demokrat«
(Iz jednog pisma A. Hepneru)^[269]]

Evo još nekoliko obaveštenja o ozloglašenom članku u listu »Neuer« i delimično vam ponovo skrećemo pažnju na sledeće: a) Apsurdno je tvrđenje da je Bakunjin protiv zavere, pošto je on u samoj Internacionali sklopio opštu zaveru — Alijansu^[2] — razume se, ne protiv vlade, već protiv same Internacionale. b) Posle Dufaure-ovog zakona, Internacionala uopšte ne može da postoji u Francuskoj na *drugi način* nego »tajno«; međutim, tajno društvo za propagandu i zavere su dve različite stvari. c) Haški kongres se tako energično izjasnio protiv blankista, koji su želeli da pretvore Internacionalu u oruđe zavere, da su oni istupili iz Internacionale i otvoreno se izjasnili protiv nje, jer nema »revolucionarne energije«. d) Heddeghema (Waltera), tog tihog dugajliju sa ridom kosom u Hagu, koga je pratila tobožnja »supruga« u crnini s licem Marije Magdalene, a koji je sada raskrinkan kao stari policijski agent, i njegovu sekciju, prvi je predložio Generalnom veću za prijem Serrailier, tek pošto se Haddeghem pozvao na blankistu *Ranvier-a*, člana Generalnog veća, koji je izjavio da je on *potpuno pouzdan*. e) I Heddeghem i Dentraygues su imali ispravne mandate svojih sekcija i zbog toga im se *moralo* dopustiti da prisustvuju kongresu, jer protiv njih nije podignuta nikakva optužba, što nije palo na pamet nijednom pripadniku manjine. f) List »Neuer« najbolje se može predstaviti kao policijski organ, kad ponavlja parolu koja potiče od policijskih i bonapartističkih agenata kao što su Vogt i kompanija, da je Marx pokušao da istupi kao vođa int[ernacionalne] zavere« i da je već imao »dvanaestinu komunističkih procesa«, dok je upravo stav Haškog kongresa, sa čijom se većinom identifikuje Marx, protiv blankista, dokazao suprotno, a policijsku laž o *jednom* komunističkom procesu 1852. otkrio je Marx već davno u svom radu *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*.¹ g) Ako sada osude nekoga iz lista »N[eu]er

¹ Vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388.

S[ocial-] D[emokrat]« na zatvor, onda je poznato šta o tome treba misliti, pošto je sam list »Neuer« skrenuo pažnju na policijski manevar da se osude i policajci, ali da im se u zatvoru pruži udoban život. »Neka radnici uvek budu budni!«

Uostalom, Dentraygues nije bio špijun, već danguba, koji je prvo u cachot¹ postao dostavljač, a ubrzo zatim potpuno prešao u službu policije. Heddeghem je već pod Bonapartom bio špijun, ali Bakunjin, taj »veliki stari borac za slobodu«, stalno je imao policijske špijune u svojim redovima — na primer Albert-a Richard-a, koji je od 1868, od osnivanja Alijanse, bio njegova desna ruka za Francusku. I pošto članovi Jurske federacije tvrde da *i u Francuskoj imaju tajne sekcije* (procesu dokazuju suprotno), gde je onda razlika koju nalazi list »Neuer«?

Što se tiče članka u broju 45,^[270] o tvrdnjama koje su u njemu iznete ima još štošta da se kaže. Protiv Haškog kongresa izjasnili su se: 1. Takozvana Italijanska federacija, koja *nikada* nije bila u Internacionali zbog toga što neće da prizna njen Opšti statut² i dok se ne povinuje, nikada ne može biti njen pripadnik. Naprotiv, čitav niz pravih italijanskih sekcija priznao je Opšti statut i redovno održava vezu sa Generalnim većem. 2. Federacija Jure, 150 članova protiv 4000 - 5000 ljudi samo u francuskoj Švajcarskoj, zbog čega je suspendovana. 3. Belgijanci. 4. Izvestan broj Španaca, dok su drugi u to vreme osnovali Federalno veće u Valensiji, koje je održavalo redovne veze s Generalnim većem u Njujorku.^[261] 5. U Engleskoj, u svemu deset ljudi, koji za sobom nemaju ni jednu jedinu pravu sekciju, dok se Englesko federalno veće oslanja na mnogobrojne sekcije, od kojih su mnoge brojne, sa po 500 i više članova, i iz nedelje u nedelju postaju sve brojnije; ono kao glavni uslov za prijem u Internacionalu postavlja priznavanje Haških odluka. 6. U Francuskoj, *ukoliko tamo još postoji neka organizacija*, ona je na strani Haga i Generalnog veća, što je dokazano *upravo* procesima koji su poslužili kao izgovor za članak u broju 49. »*Begunci Komune*«, niti su u celini, niti u »većini« ikada »energično istupili protiv, itd.«, jer frakcija nikada nije postojala. Blankisti su se, u svemu pet ljudi, među kojima četiri člana Komune, povukli zbog toga što Internacionala nije htela da pristane da posluži kao oruđe njihove zavereničke delatnosti. Inače se *apsolutno ništa* nije dogodilo što bi moglo da im da i najmanji povod za tu laž.

Napisano krajem aprila 1873.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 37 od 7. maja 1873.

¹ zatvoru — ² Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 360 - 372.

Friedrich Engels

Internacionala i list »Neuer«^[68]

London, 2. maja 1873.

U listu »Neuer«, broj 49, objavljen je članak u kome se lažno prikazuju poslednji procesi Internacionali u Francuskoj, koji će njenom člankopiscu svakako doneti ekstranagradu iz fonda za gmizavce^[271] zbog debelih laži koje su u njemu iznete. Za proces u Tuluzi poziva se »Neuer« na jedan članak briselskog lista »Internationale«; a taj članak je opet pozajmljen iz lista »Liberté«^[272] i potiče iz pera gospodina Jules-a Guesde-a, francuskog izbeglice, koji je od dolaska u Ženevu, zajedno sa ostalim hvalisavcima tamošnje emigracije, snažno duvao u bakunjinistički rog za uzbunu i na kongresu Jure u Sonvilijeju (novembra 1871) potpisao poznati cirkular Jurske federacije, kojim je tajna Alijansa^[2] gospodina Bakunjinina objavila rat javnoj Internacionali. Odmah ćemo videti kakvu je ulogu igrao gospodin Guesde u francuskoj Internacionali. On naziva gospodina Dentrayguesa, koji je u ovom procesu denuncirao ostale optužene da su članovi Internacionale, glavnim Marxovim opunomoćenikom i želi da njemu, kao i Generalnom veću i »autoritativnoj organizaciji odozgo«, pripiše krivicu za tu izdaju i za osude koje su izrečene.

Evo činjenica.

Gospodin Dentraygues, crtač železničkog ureda u Pezenasu (dep[artman] Ero), obavestio je 24. decembra 1871. Generalno veće da jedan radikalnodemokratski komitet, koji predstavlja sedam radničkih udruženja i čiji je on predsednik, traži da bude primljen u Internacionalu. Četvrtog januara pisao je sekretar za Francusku Calas-u u Pezenas (i on je sada osuđen na godinu dana) da je on potpuno poverljiv prema svedočanstvu pridruženog socijaldemokratskog komiteta u Bezijeju (Ero) — čiji su članovi isto tako osuđeni i povrh toga bili poznati raznim članovima Komune u Londonu kao pouzdani. Četrnaestog januara Calas je Dentraygues-u dao potvrdu da je pouzdan i rekao da se s njim sporazumeo da će oni »ruku pod ruku zajedno raditi«. Marta je Dentraygues prešao u Tuluzu; prema tome, on je tamo radio punih devet meseci pre nego što je uhapšen, i ne samo što se tuluski članovi Internacionale na njega nisu žalili, već su

celo vreme živeli s njim u slozi, a to su i potvrdili, jer su ga 18. avgusta sve četiri velike sekcije *jednoglasno* izabrale za delegata na Haškom kongresu. Četiri mandata koje su potpisali samo članovi komiteta i šefovi grupa imaju 67 potpisa. Ako je, prema tome, Generalno veće naimenovalo ovog čoveka za svog opunomoćenika za Tuluzu i okolinu, time je samo izrazilo želju tamošnjih članova.

A sada pređimo na gospodina Guesde-a.

Osamnaestog avgusta 1872. sekcija iz Monpeljea saopštila je Generalnom veću da gospodin Paul Brousse, dopisnik i prijatelj gospodina Guesde-a, pokušava da izazove rasep u tamošnjoj sekciji; on je zahtevao da članovi odbiju da plate prethodno dogovoreni iznos za putne troškove delegata iz Tuluze i da uopšte ništa ne rade dok Haški kongres ne donese odluku. Zbog toga je sekcija isključila gospodina Brousse-a i zahtevala da ga i Generalno veće isključi iz Internacionale. Pismo su potpisali Calas i još trojica. Generalno veće je znalo da gospodin Brousse tamo intrigira u interesu secesionista iz Federacije Jura, ali je smatralo da je izlišno da pridaje naročito značaj ovom mladom čoveku — bio je student medicine — i nije uopšte ništa preduzelo u toj stvari. Gospodin Guesde, koji je u to vreme bio u Rimu, poslao je početkom oktobra dopis listu «La Liberté» u kome je, razume se, optužio sekciju u Monpeljeu da je «autoritarno» postupila, ali dok je svog prijatelja Brousse-a pomenuo samo inicijalima, dao je da se ime «Calas-a iz Monpeljea» u *celini odštampa*. Francuska policija nije čekala da joj se to dva puta ponovi. Pismo koje je u to vreme sekretar Generalnog veća poslao Calas-u odmah je zadržano u pošti; u tom pismu bilo je mnogo govora o Dentraygues-u; odmah hapse Dentraygues-a, a ubrzo zatim i Calas-a.

Ko je, prema tome, bio denuncijant, Dentraygues ili Guesde?

Ako Gospodin Guesde dalje kaže da je slanje missi dominici¹ Generalnog veća, da su dolazak i odlazak delegata iz drugih mesta, čiji je lični opis dobro poznat policiji, najbolje sredstvo da se otkrije Internacionala u Francuskoj, onda on zaboravlja:

1. da tri lica opunomoćenika Generalnog veća u Francuskoj nisu usrećitelji sveta koji su doputovali iz inostranstva, već ljudi iz mesta u kojima su njihova punomoćja potvrđena, u kojima žive i koje su sekcije same izabrale zbog poverenja koje uživaju;

2. da jedine internacionalne «spoljne delegate», koji su se prošle jeseni i zime pojavljivali u južnoj Francuskoj, nije poslalo Generalno veće već secesionisti Federacije Jura. Ta gospoda su tamo, neposredno pre svog hapšenja, bučno galamila u javnim kafanama u Tuluzi itd. i tako skrenula pažnju policije na naše Udruženje; ali, kao što to svugde i uvek biva, uhapšeni su pravi članovi Internacionale, dok su u isto vreme anarhistički razmetljivci uživali posebnu pažnju visokih predstavnika policije.

¹ opunomoćenika

Ako je gospodin Dentraygues iz ličnih pobuda i slabosti nekog provalio i otkrio, ipak ima dovoljno činjenica koje svedoče da do svoje osude nije bio policijski špijun. Gospoda iz Alijanse, jedan od osnivača bio je i bonapartistički agent Albert Richard iz Liona, nemaju uopšte razloga da se bacaju kamenom na druge, a još ponajmanje na to ima pravo list »Neuer«, čija je policijska prošlost i sadašnjost najveća ljaga nemačkog radničkog pokreta.

Što se tiče pariskog procesa^[273], sada je utvrđeno da je Heddeghem bio policijski špijun. Taj čovek, koga je pariska sekcija naimenovala za svog sekretara, pozvao se na člana Komune i Generalnog veća *Ranvier-a*, koji mu je dao sjajno svedočanstvo da je pouzdan i radan; na osnovu toga je Heddeghem potvrđen. U ovom slučaju, kao i u prvom, Generalno veće se pridržavalo svih mera predostrožnosti koje su mu stajale na raspolaganju.

Novo je to što se tvrdi da je Bakunjin u Hagu isključen zato što želi da »se prekine sa štetnom praksom tajnih zavera«. Komisija Haškog kongresa o Alijansi, kojoj je podnet statut ove bakunjinističke tajne zavere — uperene ne protiv vlade, već protiv Internacionale — došla je do sasvim drugog rezultata.

Nova je i tvrdnja da je Marx »doživeo više od 12 komunističkih procesa svojih pristalica«. Istorija zna samo za jedan komunistički proces, onaj u Kelnu, 1852; ali list »Neuer« ne dobija novac da bi iznosio istinu. U svakom slučaju zapamtićemo njegovo upozorenje u zaključku:

»Manevar policijskih vlasti sastoji se u ovome: kad izazovu neki tendenciozni proces, formalno osuđuju i svoje tajne agente, ali im kasnije, u zatvoru, obezbeđuju udoban život.»

Ovaj pasus uzet iz »života« gospodina von Schweitzera zaslužuje na svaki način pažnju.

»Neka, dakle, radnici uvek budu budni« ako nekad gospoda iz lista »Neuer« slučajno budu »formalno osuđena«.

Naslov originala:

Die Internationale und der »Neuer«

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 38 od 10. maja 1873.

Friedrich Engels

Generalnom vijeću Medunarodnog udruženja radnika

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 14. juna 1873.

Gradani,

Moram odgovoriti na dva vaša pisma, i to od 11. aprila i 14. maja.^[274] Kako je ranije objavljeno, cijeli iznos za Lodi (200 fr.) uputio sam 10. aprila Bignamiju, čiju priznanicu čuvam. Prije nekih desetak dana list »La Plebe« se ponovo pojavio i preko njega su Španjolci doznali vašu adresu. Na vrlo istaknutom mjestu objavljena je vaša izjava o istupanju secesionista iz našeg Udruženja.^[275]

Odgovarajući dokumenti poslani su Španjolskom federalnom vijeću.

Moj primjerak izmjena Statuta, pripremljen za bivše Generalno vijeće, nestao je. Meni je, međutim, obećan drugi, koji ću poslati čim stigne.

Budući da »La Plebe« ponovo izlazi, ja ću izvijestiti o talijanskoj emigraciji i štrajku petrolejskih radnika u svom prvom dopisu tom listu. Nisam mogao djelovati ranije, jer je moj jedini korespondent (Bignami) bio izvan događaja i dao mi neku drugu adresu.

Le Moussua smo podsjetili na marke.

Od četiri funte tri ćemo poslati čim dobijemo sigurnu adresu za Pariz.

Bratski pozdrav,
F. Engels

Naslov originala:
*To the General Council, Inter-
national Working Men's Association*

Objavljuje se prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

Zavjera protiv
Međunarodnog udruženja radnika.

Izvještaj o radu Bakunjinina i Alijanse socijalističke
demokracije napisan po nalogu Haškog kongresa ^[276]

Napisano od aprila do jula 1873.
Prvi put objavljeno kao brošura pod naslovom
»L'Alliance de la Démocratie Socialiste et
l'Association Internationale des Travailleurs»,
Londres, Hambourg 1873.

Na njemačkom objavljeno kao brošura pod naslovom
»Ein Complot gegen die Internationale Arbeiter-Association.
Im Auftrage des Haager Congresses verfaßter Bericht
über das Treiben Bakunin's und der Allianz
der socialistischen Demokraties».

Deutsche Ausgabe von »L'alliance de la démocratie socialiste
et l'association internationale des travailleurs».
Uebersetzt von S. Kokosky. Braunschweig 1874.

Izvištaj je zatim objavljen i u njujorškom listu
»Arbeiter-Zeitung».

Prevod u ovom tomu raden je prema francuskom tekstu. U bilješkama ispod teksta ukazano
je na razlike između njemačkog i francuskog teksta.

Ein Complot

gegen

die Internationale Arbeiter-Association.

Im Auftrage des Haager Congresses verfaßter Bericht
über das Treiben Bakunin's und der Allianz
der socialistischen Demokratie

Deutsche Ausgabe von „L'alliance de la démocratie socialiste et
l'association internationale des travailleurs.“

Uebersetzt von S. Kofodny.

Braunschweig.

Druck und Verlag von W. Strube jr.

1874.

I

Uvod

U namjeri da okupi i objedini raspršene snage svjetskog proletarijata i da tako postane živi predstavnik zajedničkih interesa radnika, Međunarodno udruženje radnika moralo je nužno otvoriti vrata socijalistima svih boja. Njegovi osnivači i predstavnici radničkih organizacija¹ iz starog i novog svijeta, koji su na međunarodnim kongresima potvrdili Opći statut Udruženja, zaboravili su da će sama širina njegovog programa dopustiti deklasiranim elementima da se uvuku i da unutar Udruženja osnuju tajne organizacije koje će se, umjesto da svoja nastojanja usmjere protiv buržoazije i postojećih vlada, okrenuti protiv same Internacionale. To je bio slučaj s *Alijansom socijalističke demokracije*.

Na Haškom kongresu Generalno vijeće zatražilo je istragu o toj tajnoj organizaciji. Kongres je povjerio taj zadatak komisiji od pet članova (građani Cuno, Lucain, Splingard, Vichard i Walter, koji je dao ostavku), koja je podnijela izvještaj na sjednici održanoj 7. septembra. Kongres je odlučio:

1. da isključi iz Internacionale Mihaila Bakunjinu kao osnivača Alijanse² i zbog jednog ličnog čina;^[181]

2. da isključi Jamesa Guillaume-a kao člana Alijanse²;

3. da objavi dokumente o Alijansi².

Zbog raštrkanosti svojih članova po raznim zemljama, komisija koja je vodila istragu o Alijansi nije bila u mogućnosti da objavi dokumente na temelju kojih je podnijela izvještaj, pa ih je građanin Vichard, jedini njezin član koji živi u Londonu, predao komisiji za zapisnike,^[185] koja ih danas, s punom odgovornošću, iznosi u slijedećem izvještaju.

Dosje Alijanse bio je tako opsežan da je komisija koja je zasjedala za vrijeme kongresa imala jedva vremena da upozna najvažnije dokumente i da dođe do nekog određenog zaključka; većina ruskih dokumenata nije joj predočena, a budući da izvještaj koji je podnijela

¹ U njemačkom izdanju: radničke organizacije — ² Vidi u ovom tomu, str. 129.

kongresu obuhvaća samo jedan dio pitanja, on danas više ne zadovoljava. Da bi čitalac mogao shvatiti značenje i važnost tih dokumenata, morali smo iznijeti historijat Alijanse.

Spisi koje objavljujemo pripadaju različitim kategorijama. Neki su već bili objavljeni pojedinačno i većinom na francuskom jeziku, ali da bi se dobro shvatio duh Alijanse, treba ih usporediti s ostalima, jer nam se, tako konfrontirani, ukazuju u novom svjetlu. Među takvima je i program javne Alijanse. Neki spisi pripadaju Internacionali i ovdje su štampani prvi put; neki drugi pripadaju španjolskom ogranku tajne Alijanse, čije su postojanje javno razotkrili neki članovi Alijanse u proljeće 1871. Tko je pratio španjolski pokret u to vrijeme, naći će samo još točnije obavijesti o činjenicama koje su više ili manje javno poznate. Važnost ovih dokumenata nije u tome što su oni objavljeni prvi put, već što, prvi put skupljeni zajedno, otkrivaju zajedničku tajnu akciju od koje potječu, a posebno zato što ih uspoređujemo s dvjema kategorijama spisa koji slijede. Prva se sastoji od dokumenata objavljenih na ruskom jeziku, koji otkrivaju pravi program i način djelovanja Alijanse. Ti su dokumenti, zahvaljujući jeziku koji ih je štitio, ostali do sada nepoznati Zapadu, i ta okolnost dozvolila je njihovim autorima da dadu maha svojoj mašti i svom izražavanju. Vjeran prijevod koji donosimo dopustit će čitaocu da odmjeri intelektualnu, moralnu, političku i ekonomsku vrijednost vođa Alijanse.

Posljednja kategorija sastoji se od jednog jedinog spisa — tajnog statuta Alijanse; to je jedini dokument od veće važnosti koji je prvi put objavljen u ovom izvještaju. Možda će se netko zapitati da li je dopušteno revolucionarima da objavljuju statut nekog tajnog društva, neke tobožnje zavjere. Prvo, taj je tajni statut bio izričito naznačen među dokumentima čije objavljivanje je komisija Alijanse tražila na Haškom kongresu, i nijedan od delegata, čak ni član koji je predstavljao manjinu komisije, nije glasao protiv. To objavljivanje je dakle i formalno naredeno od Kongresa, čije smo upute dužni izvršiti, ali što se osnovnog tiče, potrebno je reći slijedeće:

Pred nama je društvo koje pod maskom krajnjeg anarhizma ne usmjeruje svoje udarce protiv postojećih vlada, već protiv revolucionara koji ne prihvaćaju ni njegovu ortodoksnost ni njegovo vodstvo. Osnovano od manjine jednog buržoaskog kongresa, ono se spretno uvlači u redove međunarodne organizacije radničke klase, pokušava joj nametnuti svoje vodstvo i nastoji je dezorganizirati čim vidi da joj taj plan nije uspio. Ono drsko nameće svoj sektaški program i svoje skućene ideje umjesto širokog programa i velikih težnja našeg Udruženja; u javnim sekcijama Internacionale ono organizira svoje male tajne sekcije koje, pokoravajući se istoj zapovijedi, često uspijevaju nametnuti svoje vodstvo unaprijed dogovorenom akcijom; ono javno, u svojim listovima, napada sve elemente koji se ne žele pokoriti njegovim zahtjevima; ono izaziva otvoreni rat u našim redovima — to su njegove vlastite riječi. Da bi ostvarilo svoje ciljeve, ono ne preza ni od kakvog

sredstva, ni od kakvog nepoštenja; laž, kleveta, zastrašivanje, zasjeda, sve mu dobro dolazi. Konačno, u Rusiji, obične zločine, lopovluke i jedno ubojstvo, za koje vladina i buržoaska štampa okrivljuje naše udruženje. A Internacionala mora šutjeti o svim tim djelima, jer je društvo koje za to snosi krivnju tajno! Internacionala ima u rukama statut društva koje mu je smrtni neprijatelj; statut u kojem se ono otvoreno proglašava društvom modernog Isusa i izjavljuje da je njegovo pravo i njegova dužnost da upotrijebi sva jezuitska sredstva za akciju, statut koji jednim jedinim potezom objašnjava čitav niz neprijateljstava kojima je Internacionala bila izložena s te strane; ali ona se ne smije poslužiti tim statutom, jer bi to značilo odati jedno tajno društvo!

Protiv svih tih spleta postoji samo jedno sredstvo, a ono je porazno efikasno; to je najpotpunija javnost. Raskrinkati ta rovarjenja u cijelosti, znači učiniti ih bezopasnima. Štititi ih našom šutnjom ne bi bila samo naivnost kojoj bi se vođe Alijanse prvi narugali, nego i kuka-vičluk. Bio bi to, što više, čin izdaje prema onim španjolskim internacionalcima koji, kao članovi tajne Alijanse, nisu oklijevali da razglase njezino postojanje i njezinu djelatnost, čime je ona pokazala otvoreno neprijateljstvo prema Internacionali. Uostalom, sve što sadrži tajni statut nalazi se već otprije, u još izrazitijem obliku, u dokumentima koje su Bakunjin i Nečajev sami objavili na ruskom jeziku. Statut je samo njihova potvrda.

Neka dakle voditelji Alijanse viču o denunciranju. Mi ih otkrivamo preziru radnika i naklonosti vlada kojima su tako dobro služili dezorganizirajući radnički pokret. Ciriški »Tagwacht« s punim pravom kaže u jednom odgovoru Bakunjinu:

«Ako i niste plaćeni agent, sigurno je da ni plaćeni agent ne bi uspio učiniti više zla od vas.»⁽²⁷⁷⁾

II

Tajna Alijansa

Alijansa socijalističke demokracije potpuno je buržoaskog porijekla. Ona nije proizašla iz Internacionale; to je izdanak Lige za mir i slobodu,^[19] mrtvorodenčeta buržoaskih republikanaca. Internacionala je bila već čvrsto uspostavljena kad je Mihail Bakunjin stavio sebi u glavu da igra ulogu emancipatora proletarijata. Ona mu je ponudila isto polje rada kao i svojim ostalim članovima. Da bi nešto u njoj postao, morao se najprije proslaviti upornim i odanim radom; on je smatrao da će naći bolju sreću i lakši put kod buržuja u Ligi.

Dao se, dakle, u septembru 1867. izabrati za člana stalnog komiteta Lige za mir, i svoju je ulogu ozbiljno shvatio; može se čak reći da su on i Barni, koji je danas poslanik u Versaju, bili duša tog komiteta. Stavivši se u položaj teoretičara Lige, Bakunjin je namjeravao, pod njenim auspicijama, objaviti jedno djelo: *Federalizam, socijalizam i antiteologizam*.* Međutim, ubrzo se uvjerio da Liga ostaje beznačajno društvo i da liberali od kojih je sastavljena vide u njoj sredstvo da spoje ugodno putovanje sa zanosnim govorima, dok naprotiv Internacionala raste iz dana u dan. Tada je smislio da pripoji Ligu Internacionali. Da bi ostvario taj plan, Bakunjin se, na prijedlog Elpidina, učlanio u Centralnu ženevsku sekciju¹, u julu 1868; s druge strane, natjerao je komitet Lige da usvoji prijedlog u kojem se od međunarodnog kongresa u Briselu² traži pakt o ofenzivnom i defanzivnom savezu između ta dva udruženja; i da bi kongres ligaša odobrio tu revnu inicijativu, napisao je jednu povjerljivu okružnicu,^[279] koju je komitet preuzeo i poslao »gospodi« iz Lige. On u njoj iskreno priznaje da Liga, koja je dotad bila samo nemoćna lakrdija, neće steći važnost ukoliko alijansi tlačitelja ne suprotstavi

* Ta biblija *izama* prekinuta je kod trećeg tabaka zbog pomanikanja rukopisa.^[278]

¹ Internacionale — ² Trećeg općeg kongresa Internacionale 1868.

«alijansu narodā, alijansu radnika... nećemo postati nešto ukoliko ne budemo iskreni i ozbiljni predstavnici milijuna radnika».

Božanska misija svete Lige je da obdari radničku klasu buržoaskim parlamentom koji bi sama imenovala i kojem bi radnička klasa povjerila brigu oko političkog upravljanja.

«Da bi postala spasonosna i stvarna moć», kaže se u zaključku okružnice, «naša liga mora postati *čisti politički izraz* visokih težnji i društvenih i ekonomskih principa koje danas pobjednički razvija i propagira veliko Međunarodno udruženje radnika Evrope i Amerike.»

Briselski kongres usudio se odbaciti prijedlog Lige. Bakunjin je bio silno razočaran i bijesan. S jedne strane, Internacionala je izmicala iz njegovih zaštitničkih ruku. S druge strane, predsjednik Lige, profesor Gustave Vogt, oštro ga je ukorio.

«Ili nisi znao kakav će biti rezultat našeg poziva, tada si našu Ligu kompromitirao», pisao je on Bakunjinu, «ili si znao kakvo nam iznenađenje spremaju tvoji prijatelji iz Internacionale, a tada si nas prevario na nedostojan način. Pitam te što ćemo reći našem kongresu?»

Bakunjin mu je odgovorio pismom koje je čitano svakome tko ga je htio čuti:

«Nisam mogao predvidjeti», kaže on, «da će nam kongres Internacionale odgovoriti isto toliko grubom koliko i pretencioznom uvredom, ali za to su krive spletke jedne njemačke koterije koja prezire Ruse» (pri tom bi usmeno objašnjavao auditoriju da je to Marxova koterija). «Pitaš me što ćemo uraditi? Ja molim za čast da u ime komiteta na tribini našeg kongresa odgovorim na tu grubu uvredu.»

Umjesto da održi riječ, Bakunjin je okrenuo vjerom. Na kongresu ligaša u Bernu predložio je program nekakvog fantastičnog socijalizma u kojem je tražio izjednačenje klasa i pojedinaca, da bi nadmašio dame iz Lige koje zasad traže samo izjednačenje spolova. Ponovno poražen, povukao se s kongresa s nezatnom manjinom i otišao u Ženevu.*

Savez buržuja i radnika u kojem je sanjao Bakunjin nije se smio ograničiti samo na javni savez. Tajni statut Alijanse socijalističke demokracije (vidi *Dokazne spise*, br. 1¹) sadrži podatke koji pokazuju da je Bakunjin u samoj Ligi udario temelje jednog tajnog društva koje je trebalo da je vodi. Ne samo da su imena vodećih tijela pot-

---

* Među secesionistima nalazimo imena Albert-a Richard-a iz Liona, sadašnjeg agenta bonapartističke policije, Gambuzzija, advokata u Napulju (vidi poglavlje o Italiji), Zukovskog, kasnijeg sekretara javne Alijanse i nekog Buttnera, limara u Ženevi, koji je sada u ultrareakcionarnoj stranci.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 370 - 371.

puno ista kao i u Ligi (stalni centralni komitet, centralni biro, nacionalni komiteti), već tajni statut izjavljuje da su osnivači Alijanse »najvećim dijelom raniji članovi kongresa u Bernu«. ¹ Da bi se nametnuo za vođu Internacionalne, morao se predstaviti vođom jedne druge armije, čiju je apsolutnu odanost njegovoj osobi trebalo da osigurava jedna tajna organizacija. Nakon što je svoje društvo otvoreno uveo u Internacionalu, kanio je proširiti njegove ogranke u sve sekcije i dočepati se na taj način apsolutnog vodstva. U tu svrhu osnovao je u Ženevi (javnu) Alijansu socijalističke demokracije. Izvana, bilo je to samo jedno javno društvo, koje je, iako potpuno uklopljeno u Internacionalu, moralo ipak imati odvojenu međunarodnu organizaciju, centralni komitet, nacionalne biroe, sekcije nezavisne od našeg udruženja; pred našeg godišnjeg kongresa Alijansa je morala javno održati i svoj. Ali ta javna Alijansa skrivala je u sebi jednu drugu kojom je opet upravljao još tajniji savez međunarodne braće: »Cent-gardes«² diktatora Bakunjina.

Tajni statut »organizacije Alijanse međunarodne braće« iznosi da u toj Alijansi postoje »tri stupnja: I *Internacionalna braća*; II *Nacionalna braća*; III polutajna i polujavna organizacija *Međunarodne alijanse socijalističke demokracije*«. ³

I. Međunarodna braća, čiji broj je ograničen na »stotinu«, tvore sveti kolegij. Podložni su jednom centralnom komitetu i nacionalnim komitetima koji su organizirani kao izvršni biro i nadzorni komiteti. Ti komiteti su odgovorni pred »konstituantom« ili generalnom skupštinom od najmanje dvije trećine međunarodne braće. Ta braća

»nemaju druge domovine do svjetske revolucije, druge strane zemlje i drugih neprijatelja do reakcije. Oni odbacuju svaku politiku transakcija i koncesija i smatraju reakcionarnim svaki politički pokret koji nema kao neposredni i direktan cilj pobjedu njihovih principa«.

Ali kako taj član relegira ad calendae graecas političku akciju »stotine« i kako se ti nepomirljivi borci ne kane odreći prednosti koje su vezane za javne funkcije, član 8. kaže:

»Nijedan brat neće se prihvatiti javne službe bez pristanka komiteta kojem pripada.«

Vidjet ćemo, kad budemo govorili o Španjolskoj i Italiji, kako su se braća iz Alijanse požurila da taj član provedu u djelo. Međunarodna braća

»su braća . . . svaki mora biti svetinja svima ostalima, veća svetinja od rođenog brata; svaki brat će biti pomognut i biranjem od svih ostalih do *krajnjih mogućnosti*«.

Afera Nečajev otkrit će nam kakve su to tajanstvene mogućnosti.

¹ Vidi u ovom tomu str. 371. — ² »Cent-gardes« — tjelesna straža Napoleona III — ³ Vidi u ovom tomu, str. 368 - 369.

«Sva međunarodna braća se poznaju. Među njima ne smije nikada biti političke tajne. Nitko ne smije stupiti u neko tajno društvo bez odobrenja svog komiteta ili centralnog komiteta, ako njegov komitet to smatra potrebnim. A moći će samo stupiti samo pod uvjetom da im odaje sve tajne koje bi ih moglo bilo direktno bilo indirektno zanimati.»

Piétrri-i i Stieberi upotrebljavaju za doušnike samo nevrijedne i izgubljene ljude; šaljući svoju lažnu braću u tajna društva da izvuku njihove tajne, Alijansa nameće špijunsku ulogu onim istim¹ ljudima koji, prema njenom planu, moraju preuzeti vodstvo «svjetske revolucije». — Uostalom, taj smiješni revolucionar kruniše besramnost grotesknošću:

«Međunarodni brat postat će samo onaj ko prihvati program u svim njegovim teorijskim i praktičnim konzekvencijama, i ko inteligenciji, energiji, poštenju (!) i diskreciji pridruži još i revolucionarnu strast — onaj kome krv vri u žilama.»

II. Nacionalna braća su organizirana u svakoj zemlji kao nacionalno udruženje. Organiziraju ih internacionalna braća po istom planu, ali oni ne smiju ni naslutiti da postoji neko međunarodno udruženje.

III. Tajna međunarodna alijansa socijalističke demokracije, čiji se članovi regrutiraju odasvud², posjeduje zakonodavni organ u stalnom centralnom komitetu koji, kad zasjeda, nosi ime: Tajna generalna skupština Alijanse. Zasjedanje se vrši jednom godišnje, na kongresu Internacionale, ili, izvanredno na saziv centralnog biroa, ili pak centralne sekcije u Ženevi.

Ženevska centralna sekcija je «stalna delegacija stalnog centralnog komiteta», i «izvršno vijeće Alijanse». Ona se dijeli na centralni biro i nadzorni komitet. Centralni biro, sastavljen od 3 do 7 članova, predstavlja pravu izvršnu vlast Alijanse:

«On će dobivati poticaj od Ženevske centralne sekcije i prenositi će njene obavijesti, da ne kažemo tajne naloge, svim nacionalnim komitetima od kojih će primati tajne izvještaje najmanje jednom mjesečno.»

Taj centralni biro pronašao je način da bude istovremeno meso i riba, tajan i javan; jer kao dio

«tajne centralne sekcije centralni biro je tajna organizacija; . . . kao javni direktorij javne alijanse on je javna organizacija.»

Vidi se, dakle, da je Bakunjin organizirao čitavo tajno i javno vodstvo svoje «drage Alijanse» još prije nego je ona osnovana, i da su članovi koji su sudjelovali u bilo kojem izboru bili samo marionete u farsu koju je sam režirao. On se, uostalom, ne ustručava to kazati; to ćemo začas vidjeti. — Zar Ženevska centralna sekcija, čija je misija

¹ U njemačkom izdanju: upravo onim — ² U njemačkom izdanju: gotovo odasvud.

bila da inspirira centralni biro, nije i sama jedna šaljiva sekcija, jer su njene odluke, i kad su donijete većinom glasova, obavezne za biro samo ukoliko se on

»u većini ne obrati generalnoj skupštini, koju mora sazvati u roku od tri sedmice. Da bi tako sazvana generalna skupština bila regularna, mora biti sastavljena od dvije trećine svih svojih članova«.

Vidi se da se centralni biro okružio svim konstitucionalnim garancijama da bi osigurao svoju neovisnost.

Moglo bi se naivno pomisliti da je taj autonomni centralni biro bio barem slobodno izabran od Ženevske centralne sekcije. Daleko od toga; provizorni centralni biro

»predstavljen je inicijativnoj grupi u Ženevi kao provizorno izabran od svih članova osnivača Alijanse, od kojih se najveći dio, raniji članovi Bernskog kongresa, vratio u svoje zemlje« (izuzev Bakunjina) »nakon što je prenio svoje ovlasti na građanina Bakunjina«.

Alijansu dakle nije osnovao niko drugi nego nekoliko buržuja koji su se otcijepili od Lige za mir.

I tako je stalni centralni komitet, koji je prisvojio ustavotvornu i zakonodavnu vlast nad čitavom Alijansom, imenovao sam sebe. Stalna izvršna delegacija tog stalnog centralnog komiteta, Ženevska centralna sekcija, imenovala je sama sebe, a nije to učinio komitet. Umjesto da izvršni centralni biro te centralne sekcije u Ženevi bude od nje izabran, on joj je nametnut od pojedinaca koji su »prenijeli svoje ovlasti na građanina Bakunjina«.

»Građanin B.« je dakle glavni pokretač Alijanse. Da bi se sačuvala njegova pokretačka funkcija, tajni statut Alijanse kaže doslovno:

»Njena javna vlada je kao predsjedništvo jedne federativne republike«,

predsjedništvo prije kojeg je već postojao predsjednik, permanentni »građanin B.«.

Budući da je Alijansa međunarodno društvo, imat će u svakoj zemlji nacionalni komitet obrazovan od

»svih članova stalnog centralnog komiteta koji pripadaju istoj naciji«.

Za konstituiranje nacionalnog komiteta dovoljna su tri člana. Da bi se osigurao pravilan hijerarhijski slijed,

»nacionalni komiteti će služiti kao jedini posrednici između centralnog biroa i svih lokalnih grupa u svojoj zemlji«.

Nacionalni komiteti

»nastojat će da u svojoj zemlji organiziraju Alijansu tako da njome stalno upravljaju i predstavljaju je na kongresima članovi stalnog centralnog komiteta«.

Evo što se njihovim jezikom zove organizirati odozdo prema

gore. Te lokalne grupe nemaju drugih prava nego da nacionalnim komitetima upućuju svoje programe i pravilnike da ih oni

»podastru na odobrenje centralnom birou. Bez tog odobrenja lokalne grupe neće moći pripadati Alijansi«.

Kad bi se jednom ta tajna, despotska i hijerarhijska organizacija uvukla u Internacionalu, preostalo bi joj jedino da dezorganizira Internacionalu kako bi ona sama ojačala. Za to bi bilo dovoljno anarhizirati i autonomizirati sekcije Internacionale i preobraziti njezine centralne organe u obične kutije, »u dopisne i statističke urede«, kao što je to zaista i pokušano kasnije.

Revolucionarna djela permanentnog »građanina B.« nisu bila dovoljno slavna da bi mogao očekivati da će u tajnoj, a još manje u javnoj Alijansi do vijeka zadržati diktaturu koju je prigrabio u svoju korist. Trebalo ju je dakle prikriti demokratskim lažima. Tajni statut propisuje da će privremeni centralni biro (čitaj permanentni građanin) djelovati do prve javne generalne skupštine Alijanse, koja će imenovati članove novog stalnog centralnog biroa. Ali

»kako je neodložno da centralni biro bude uvijek sastavljen od članova stalnog centralnog komiteta, ovome je zadatak da pomoću nacionalnih komiteta organizira i vodi sve lokalne grupe tako da na tu skupštinu pošalju kao delegate samo članove stalnog centralnog komiteta, a ako njih nema dovoljno, onda ljude potpuno odane vodstvu njihovih nacionalnih komiteta, da stalni centralni komitet ima uvijek komandu u čitavoj organizaciji Alijanse«.

Te upute nije dao neki ministar ili bonapartistički prefekt uoči izbora, već sušti antiautoritarac, silni anarhist, apostol organiziranja odozdo prema gore, viteški pobornik autonomije sekcija i slobodne¹ federacije autonomnih grupa, sveti Mihail Bakunjin, da bi zaštitio svoju permanentnost.

Proanalizirali smo tajnu² organizaciju, određenu da ovjekovječi diktaturu »građanina B.«; pozabavimo se sada njezinim programom.

»Udruženje internacionalne braće hoće svjetsku revoluciju, društvenu, filozofsku, ekonomsku i političku istovremeno, kako od postojećeg poretka zasnovanog na vlasništvu, na eksploataciji, na principu buržoaski doktrinarnog autoriteta, bilo religioznog bilo metafizičkog, ili čak jakobinski revolucionarnog, ne bi ostalo ni kamena na kamenu, prvo u čitavoj Evropi, a zatim u ostalom svijetu. Uz poklik: mir radnicima i sloboda svima potlačenima, a smrt vladodržcima, izrabljivačima i tutorima svake vrste, mi želimo uništiti sve države i sve crkve, sa svim njihovim institucijama i zakonima, vjerskim, političkim, pravnim, finansijskim, sveučilišnim, ekonomskim, društvenim; da svi ti milijuni bijednih ljudskih bića, prevareni, podjarmljeni, mučeni, izrabljivani, oslobođeni svih svojih službenih i poluslu-

¹ U njemačkom izdanju nema riječi: slobodne — ² U njemačkom izdanju: stvorenu

žbenih upravljača i dobročinitelja, udruženja i pojedinaca počnu napokon sasvim slobodno disati.*

Eto revolucionarnog revolucionarizma! Da bi se ostvario taj abrakadabrantni cilj, prvi je uvjet da se protiv postojećih država i vlada ne bori sredstvima koja upotrebljavaju obični revolucionari, nego da se zvučnim i učenim frazama napada

«institucija države i njezine posljedice, jednako kao i njezina baza, individualno vlasništvo».

Ne treba, dakle, razbiti bonapartističku prusku ili rusku državu, već apstraktnu državu, državu kao takvu, državu kakva nigdje ne postoji. Vidjeli smo da internacionalna braća, u svojoj ogorčenoj borbi protiv te države u oblacima, znaju ne samo izbjeći kundake, zatvor i kugle koje stvarne države čuvaju za obične revolucionare, već su i sebi pridržali pravo ovisno jedino o dozvoli njihovoga pape, da se okoriste svim prednostima koje im nude te stvarne buržoaske države. Fanelli, talijanski poslanik, Soriano, službenik vlade Amadea Savojskog, a donekle i Albert Richard i Gaspard, bonapartistički policijski agenti, pokazuju koliko je svemoćni šef u tom pogledu susretljiv . . . I zato policija vrlo malo vodi brigu o »Alijansi ili, točnije rečeno, o zavjeri« građanina B. protiv apstraktne ideje države.

Prvi čin revolucije mora dakle biti naredba o ukinuću države, kao što je to Bakunjin učinio 28. septembra u Lionu, iako je to ukinuće države nužno autoritaran akt. On pod državom podrazumijeva svaku političku moć, revolucionarnu ili reakcionarnu,

»jer za nas nije važno da li se taj autoritet zove crkva, monarhija, konstitucionalna država, buržoaska republika ili čak revolucionarna diktatura. Mi ih preziremo i sve ih podjednako odbacujemo kao neminovne izvore eksploatacije i despotizma».

I on izjavljuje da su svi oni revolucionari koji već sutradan nakon revolucije zahtijevaju »izgradnju revolucionarne države« mnogo opasniji od svih postojećih vlada i da

»smo mi, internacionalna braća, prirodni neprijatelji tih revolucionara», jer je prvi zadatak internacionalne braće da dezorganiziraju revoluciju.

Odgovor na te fanfaronade o neposrednom ukinuću države i uspostavljanju anarhije nalazi se već u tajnoj okružnici posljednjeg Generalnog vijeća: *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, mart 1872, str. 37¹: »Anarhija je konj od megdana njihovog učitelja Bakunjina, koji je od socijalističkih sistema preuzeo samo etikete. Svi socijalisti podrazumijevaju pod anarhijom slijedeće: kad se jednom ostvari cilj proleterskog pokreta, ukidanje klasa, tada nestaje vlast države, koja služi za to da se velika proizvođačka većina drži pod jarmom malobrojne izrabljivačke manjine, a državne funkcije pretvaraju se

¹ Vidi u ovom tomu, str. 39.

u obične administrativne funkcije. Alijansa shvaća tu stvar naopako. Ona proglašava anarhiju u proleterskim redovima najpouzdanijim sredstvom da se slomi moćna koncentracija društvene i političke sile u rukama eksploatatora. To je izlika pod kojom ona traži od Internacionale, i to u času kad je staro društvo nastoji smrviti, da svoju organizaciju nadomjesti anarhijom.«

Ipak razmotrimo anarhističko evanđelje u svim njegovim konzekvencijama; zamislimo državu koja je dekretom ukinuta. Prema članu 6¹, posljedice tog čina bit će: bankrot države, prestanak plaćanja privatnih dugova na intervenciju države, prestanak plaćanja svakog poreza i svakog doprinosu, raspuštanje vojske, upravnog aparata, birokracije, policije i svećenstva (!); ukidanje državnog pravosuđa, popraćeno autodafeom svih vlasničkih isprava i svih suvišnih pravnih i građanskih spisa, konfiskacija svakog proizvodnog kapitala i svih oruđa za rad u korist radničkih udruženja, i alijansa tih udruženja koja će »uspostaviti komunu«. Ta komuna dat će pojedincima koji su bez ičega ono što im je neophodno potrebno, ostavljajući im slobodu da zarade više vlastitim radom.

Lionski događaji su pokazali da sam dekret o ukidanju države nije ni izbliza dovoljan da se ispune sva ta lijepa obećanja. Naprotiv, dvije čete građanske nacionalne garde bile su dovoljne da unište taj blistavi san i otjeraju Bakunjina natrag u Ženevu, s čudesnim dekretom u džepu. Bakunjin je znao da njegovi akoliti nisu ipak toliko glupi da im ne bi morao dati bar neki organizacioni plan za provođenje u život njegovog Dekreta. Evo tog plana:

«Za organizaciju komune, federaciju permanentnih barikada i funkciju jednog vijeća revolucionarne komune delegiraju se jedan ili dva poslanika po svakoj barikadi, jedan za ulicu, drugi za četvrt, koji će imati imperativne mandate i biti stalno odgovorni i stalno opozivi» (smiješne li su te barikade Alijanse gdje se pišu mandati umjesto da se tuče). «Tako organizirano vijeće komune moći će iz svojih redova izabrati izvršne komitete za svaku pojedinu granu revolucionarne uprave komune.»

Ustanički glavni grad, nakon konstituiranja u komunu, objavljuje svim ostalim komunama u zemlji da se odriče svakog prava da nad njima vlada; poziva ih da se revolucionarno reorganiziraju i da zatim delegiraju svoje opozive i odgovorne poslanike, nosioce imperativnih mandata, na dogovoreni sastanak na kojem će konstituirati federaciju pobunjenih udruženja, komuna i pokrajina i organizirati revolucionarnu snagu sposobnu da pobijedi reakciju. Ta organizacija neće se ograničiti samo na komune u pobunjenoj zemlji; druge pokrajine ili zemlje moći će joj pripadati, dok će,

*pokrajine, komune, udruženja i pojedinci koji pristanu uz reakciju biti iz nje isključeni.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 375 - 376.

Ukidanje granica ide dakle uporedo s najdobroćudnijom tolerancijom prema reakcionarnim provincijama, koje neće oklijevati da započnu građanski rat.

Imamo, dakle, u toj anarhičnoj organizaciji barikada, tribina, najprije općinsko vijeće, zatim izvršne komitete koji, da bi mogli išta izvršiti, moraju imati kakvu-takvu moć i podršku državne sile; imamo zatim čitav jedan federalni *parlament* kojem je glavna svrha da organizira tu *državnu silu*. Taj parlament, jednako kao i općinsko vijeće, morat će¹ prenijeti *izvršnu vlast* na jedan ili više *komiteta* koji samim tim dobivaju autoritaran karakter, koji će potrebe borbe još više pojačati. Uspostavili smo dakle sve elemente »autoritarne države«; da li ćemo mi to djelo zvati »Revolucionarnom komunom organiziranom odozdo prema gore«, malo je važno. Ime ne mijenja ništa na stvari; organizacija odozdo prema gore postoji u svakoj buržoaskoj republici, a imperativni mandati datiraju čak iz srednjeg vijeka. Bakunjin to uostalom i sam priznaje kad (čl. 8) svoju organizaciju naziva »novom revolucionarnom državom«.

Što se tiče praktične vrijednosti tog plana² revolucije, u kojoj se diskutira umjesto da se bori, nećemo više ni riječi reći.

A sad ćemo otkriti dobro skrivane tajne Alijanse. Da bi se ortodoksni program slijedio, i anarhija odlučno sprovođila,

»potrebno je da se u središtu narodne anarhije, koja će predstavljati osnovu samog života i čitave energije revolucije, *jedinstvo misli i revolucionarnog djela*, stvori jedno tijelo. To mora biti *tajno svjetsko udruženje internacionalne braće*.«

»To udruženje polazi od uvjerenja da revolucije ne dižu ni pojedinci ni tajna društva. One nastaju same od sebe, kao rezultat nesavladive potrebe i razvoja zbiivanja i događaja. One se dugo pripremaju u dubini nagonске svijesti narodnih masa, zatim izbijaju . . . glavni je zadatak jednog dobro organiziranog tajnog društva da pomogne radanje revolucije, šireći u masama ideje koje odgovaraju nagonima masa, i da organizira, ne armiju revolucije — armija mora uvijek biti narod« (hrana za topove) » — već *revolucionarni štab* od odanih, energičnih i inteligentnih pojedinaca, iskrenih prijatelja naroda, koji nisu ni ambiciozni ni oholi, i koji mogu poslužiti kao posrednici između revolucionarne ideje« (koja je njihov monopol) »i narodnih nagona«.

»Broj tih pojedinaca ne smije dakle biti velik. Za internacionalnu organizaciju u čitavoj Evropi dovoljno je *sto ozbiljnih i čvrsto povezanih revolucionara*. Dvije, tri stotine revolucionara bit će dovoljne za organizaciju i najveće zemlje.«³

Tako se, dakle, sve mijenja. Anarhija, »neobuzdan život puka«, »zle strasti« i ostalo nisu više dovoljni. Da bi se osigurala pobjeda revolucije, potrebno je *jedinstvo misli i akcije*. Internacionalisti nastoje ostvariti to jedinstvo putem propagande, diskusije i javnog organiziranja proletarijata, — Bakunjinu ne treba drugo nego tajna orga-

¹ U njemačkom izdanju: može — ² U njemačkom izdanju: novog plana — ³ Vidi u ovom tomu, str. 377.

nizacija od sto ljudi, privilegiranih predstavnika *revolucionarne ideje*, štab revolucije koji on imenuje i kojem zapovijeda permanentni »građanin B.«. Jedinstvo misli i akcije ne znači ništa drugo nego ortodoksnost i slijepu pokornost. *Perinde ac cadaver*¹. Evo nas u družbi Isusovoj.

Smatrati da stotinjak međunarodne braće mora poslužiti »kao posrednik između revolucionarne ideje i narodnih nagona«, znači prokopati nepremostiv jaz između alijansističke revolucionarne ideje i proleterskih masa; to znači javno proglasiti nemogućnost da se tih sto gardista regrutira drugdje a ne među pripadnicima privilegiranih klasa.

---

¹ *Budi kao leš* (tako je Loyola formulisao princip jezuita, koji je mladim članovima reda propisivao slijepu poslušnost).

III

Alijansa u Švicarskoj

Alijansa je kao Falstaff, ona »... zna da se za mnoge hrabrost sastoji u mirnoći i razboritosti«. Zato »đavo u tijelu« nimalo ne priječi internacionalnu braću da se ponizno klanjaju vlasti postojećih država, protestirajući energično protiv institucije apstraktne države. Njihovi udarci su upravljani isključivo protiv Internacionale. Najprije su je htjeli sebi potčiniti; kad nisu u tome uspjeli, pokušali su je dezorganizirati. Pokazat ćemo sada njihovu akciju u raznim zemljama.

Internacionalna braća bila su samo generalštab u pričuvu, potrebna im je bila vojska. Bili su uvjereni da je Internacionala stvorena i donijeta na svijet upravo u tu svrhu. Da bi mogli preuzeti komandu nad tom armijom, trebalo je tamo uvući javnu Alijansu. Strahujući da će se ogriješiti o svoje dostojanstvo ako zatraži odobrenje od Generalnog vijeća, i time prizna njegova ovlaštenja, Alijansa se u više navrata uzalud obraćala na Belgijsko i Pariško federalno vijeće. Njihovo odbijanje prisililo je Alijansu da 15. decembra 1868. ipak zatraži prijam od Generalnog vijeća. Poslala je svoj statut i svoj program koji otvoreno proklamiraju njezine ciljeve. (Dokazni spisi, br. 2¹) Iako je Alijansa izjavila da je »potpuno stopljena s Internacionalom«, htjela je ipak formirati u njoj drugo međunarodno tijelo. Uz Generalno vijeće Internacionale, birano na kongresima, trebalo je da postoji i centralni komitet Alijanse koji bi imao sjedište u Ženevi i bio imenovan od same Alijanse, uz lokalne grupe Internacionale, lokalne grupe Alijanse, koje bi posredstvom svojih nacionalnih biroa, neovisnih o nacionalnim biroima Internacionale, »tražile od centralnog biroa Alijanse prijam u Internacionalu«. Centralni biro Alijanse prisvajao je dakle sebi pravo na prijam u Internacionalu. Uz kongrese Internacionale trebalo je da budu i kongresi Alijanse, jer je »delegacija Alijanse« tražila »da na godišnjim kongresima radnika drži svoje javne sjednice u posebnoj prostoriji«.

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 377 - 378.

Dvadeset drugog decembra (u jednom pismu koje je objavljeno u okružnici: *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, str. 7¹) Generalno vijeće je izjavilo da su ti zahtjevi u očitoj kontradikciji sa Statutom Internacionale i glatko je odbilo primanje Alijanse. Ona se nekoliko mjeseci kasnije ponovno obratila Generalnom vijeću i zapitala ga da li prihvaća njezine principe ili ne. Ukoliko prihvaća, Alijansa je spremna da se podijeli na obične međunarodne sekcije. Generalno vijeće je 9. marta 1869 (vidi: *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, str. 8²) odgovorilo da ocjena o znanstvenoj vrijednosti programa Alijanse prelazi okvir njegovih funkcija, ali da ne bi bilo smetnje da se sekcije Alijanse pretvore u međunarodne sekcije ako bi se »izjednačenje klasa« zamijenilo s »ukinućem klasa«. Još je dodalo: »Ako se donese definitivna odluka o raspuštanju Alijanse i o ulasku sekcija u Internacionalu, bit će neophodno obavijestiti Vijeće o sjedištu i brojnoj snazi svake nove sekcije, prema našim Organizacionim pravilima.«

Dvadeset drugog juna 1869. ženevska sekcija Alijanse javila je Generalnom vijeću kao svršen čin raspuštanje međunarodne Alijanse socijalističke demokracije i poziv svim sekcijama da se »pretvore u međunarodne sekcije«. Nakon te formalne izjave, zavedeno u bludnju nekim potpisima na programu po kojima se moglo pretpostaviti da je priznata od švicarskog Romanskog federalnog komiteta, Vijeće ju je primilo. Dodajmo da nijedan od prihvaćenih uvjeta nije bio nikada ispunjen. Naprotiv: tajna organizacija, skrivena iza javne Alijanse, započela je istog časa svoje živo djelovanje. Iza međunarodne sekcije u Ženevi stajao je centralni biro tajne Alijanse, iza međunarodnih sekcija u Napulju, Barseloni, Lionu, Juri, tajne sekcije Alijanse. Uz pomoć te framazonerije čije postojanje nisu slutili ni članstvo Internacionale ni njeni upravni organi, Bakunjin se nadao prigrabiti vodstvo Internacionale na kongresu u Bazelu, u septembru 1869. Zahvaljujući nepoštenim sredstvima kojima se služio, tajna Alijansa je na tom kongresu bila predstavljena s desetak delegata, među kojima su bili čuveni Albert Richard i sam Bakunjin. Donijeli su mnogo blanco-mandata koje nisu mogli iskoristiti zbog nedostatka pouzdanih ljudi, iako su ih ponudili bazelskim internacionalcima. Ipak ta brojčana snaga nije bila dovoljna da navede kongres da prihvati ukidanje vlasništva, tu sensimonovsku otrcanu ideju koju je Bakunjin htio uzeti kao polaznu tačku socijalizma^[280]; još se manje moglo nametnuti premještanje Generalnog vijeća iz Londona u Ženevu, što je Bakunjin živo priželjkivao.

Međutim, u Ženevi se vodio otvoreni rat između švicarskog Romanskog federalnog komiteta, koji je uživao gotovo jednodušnu podršku ženevskih internacionalaca, i Alijanse, čiji su saveznici bili listovi »Le Progrès« iz Lokla, koji je uređivao James Guillaume i ženevski »L'Egalité«, koji je, iako je bio službeni organ Romanskog fe-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 10 - 11. — ² Vidi u ovom tomu, str. 12.

deralnog komiteta, imao redakcijski komitet sastavljen pretežno od pristaša Alijanse i koji je u svakoj prilici napadao Romanski federalni komitet. Ne gubeći iz vida svoj glavni cilj, prijenos sjedišta Generalnog vijeća u Ženevu, redakcija lista »L'Egalité« započela je kampanju protiv postojećeg Generalnog vijeća i pozvala pariški »Le Travail« da je podrži. U svojoj okružnici od 1. januara 1870.^[281] Generalno vijeće izjavilo je da ne želi polemizirati s novinama. U međuvremenu, Romanski federalni komitet udaljio je iz redakcije »L'Egalité«-a Alijansine ljude.

U to vrijeme sekta još nije bila navukla svoju antiautoritarnu masku. Uvjereni da će se dočepati Generalnog vijeća, bila je prva koja je na bazelskom kongresu zahtijevala i sastavljala organizacione odluke o prenošenju na vijeće »autoritarnih ovlaštenja«, koje će tako žestoko napadati dvije godine kasnije. Ništa ne može bolje ocrtati sliku koju je tada imala o autoritarnoj ulozi Generalnog vijeća od slijedećeg izvatka iz loklovskog »Progrès«-a, koji je napisao James Guillaume (4. decembra 1869) povodom spora između »Social-Demokrat«-a^[282] i »Volksstaat«-a:

»Čini nam se da je Generalno vijeće našeg udruženja *dužno da intervenira*, da započne istragu o onome što se zbiva u Njemačkoj, da *presudi* između Schweitzera i Liebknechta, i da *na taj način prekinе neizvjesnost* u koju nas baca ta čudna situacija.«

Ne bi čovjek vjerovao da je to onaj isti Guillaume koji je 12. novembra 1871, u okružnici iz Sonviljea, tom istom Generalnom vijeću, nekoć tako malo autoritarnom, predbacio da »želi uvesti u Internacionalu *princip autoriteta*«!

Od svog osnutka, listovi Alijanse nisu se ograničili na propagiranje njenog programa, što im nitko ne bi mogao prigovoriti, već su uporno nastojali da između programa Internacionale i svoga stvore i održe proračunatu zbrku. To se ponavljalo svuda gdje je Alijansa raspolagala nekim listom ili u njemu surađivala, u Španjolskoj, u Švicarskoj, u Italiji; ali sistem je dosegao savršenstvo u njezinim publikacijama na ruskom jeziku.

Sekta je odlučno istupila na kongresu Romanske federacije u La Šo-de-Fonu (4. aprila 1870). Htjelo se primorati ženevske sekcije da priznaju javnu Alijansu u Ženevi kao dio federacije i da premjeste federalni komitet i njegov organ u neko mjesto u Juri, gdje je tajna Alijansa bila gospodar.

Na otvaranju kongresa, dva delegata »sekcije Alijanse« zatražila su prijam. Ženevski delegati predložili su da se to pitanje ostavi za kraj kongresa i da se odmah pristupi diskusiji o programu, jer je ona važnija. Izjavili su da im njihov imperativni mandat naređuje da se radije povuku nego da prime tu sekciju u svoju grupu,

»s obzirom na spletke i dominatorske težnje ljudi iz Alijanse, i da glasati za prijam Alijanse znači glasati za rascjep u Romanskoj federaciji«.

Ali Alijansa nije htjela propustiti priliku. Blizina njezinih malih sekcija u Juri pribavila joj je malu fiktivnu većinu, jer su Ženeva i veliki centri Internacionale bili vrlo slabo predstavljeni. Upornim nastojanjem Guillaume-a i Schwitzguébela, sekcija je primljena spornom većinom od jednog ili dva glasa. Ženevski delegati, koji su se smjesta telegrafski posavjetovali sa svojim sekcijama, primili su nalog da se povuku s kongresa. Budući da su internacionalci iz La Šo-de-Fona podržali Ženevljane, alijansisti su morali napustiti kongresnu prostoriju koja je pripadala mjesnim sekcijama. Iako po riječima njihovog vlastitog organa (vidi »La Solidarité« od 7. maja 1870) nisu predstavljali više od petnaest sekcija, dok ih Ženeva sama ima trideset, prisvojili su titulu švicarskog kongresa, imenovali novi švicarski federalni komitet, u kojem su briljirali Chevalley i Cognon,* i promaknuli Guillaume-ov »Solidarité« u rang organa Romanske federacije. Taj mladi učitelj imao je posebnu zadaću da ruši ugled ženevskih »tvorničkih radnika«^[30], tih mrskih »buržuja«, da ratuje s listom »L'Egalité«, organom Romanske federacije i da propovijeda potpunu političku apstinenciju. Najzapaženije članke o tome napisali su Bastelica u Marseju, a u Lionu dva stupa Alijanse, Albert Richard i Gaspard Blanc.

Uostalom, momentalna i fiktivna većina na kongresu u La Šo-de-Fonu flagrantno se ogriješila o statut Romanske federacije koju je tobože predstavljala; moramo pri tom upozoriti da su vođe Alijanse imali velikog udjela u sastavljanju tog statuta^[283]. Na osnovu čl. 53 i 55 svaka važna odluka kongresa, da bi dobila zakonsku snagu, mora biti odobrena od dvije trećine federalnih sekcija. A sekcije iz Ženeve i La Šo-de-Fona, koje su se izjasnile protiv Alijanse, same za sebe čine više od dvije trećine ukupnog broja. Na dva opća skupa ženevski internacionalci su usprkos protivljenju Bakunjinu i njegovih prijatelja gotovo jednodušno odobrili držanje svojih delegata, koji su tamo, uz opće odobravanje, predložili Alijansi da ostane tamo gdje je i da povuče zahtjev o ulasku u Romansku federaciju; samo po tu cijenu moglo bi doći do izmirenja. Kasnije je nekoliko razočaranih članova Alijanse predložilo njeno raspuštanje, ali su se Bakunjin i njegovi sljedbenici tome iz sve snage opri. Alijansa je ipak ostala pri zahtjevu da uđe u Romansku federaciju, koja se tada morala odlučiti da isključi iz svojih redova Bakunjinu i druge kolovođe.

Postojala su dakle dva švicarska komiteta, jedan u Ženevi, drugi u La Šo-de-Fonu. Golema većina sekcija ostala je vjerna prvom, dok je za drugim pošlo petnaest sekcija, od kojih su se mnoge, kako ćemo kasnije vidjeti, postepeno ugasile.

Švicarski kongres je jedva završio rad, a već je novi komitet u La Šo-de-Fonu tražio intervenciju Generalnog vijeća pismom koje

* Dva mjeseca kasnije, organ tog istog komiteta, »La Solidarité« od 7. jula, govori za tu dvojicu da su kradljivci. Oni su zaista pružili dokaz o anarhičnom revolucionarstvu pokravši krojačku zadrugu u La Šo-de-Fonu.

su potpisali »F. Robert, sekretar, i Henri Chevalley, predsjednik« (vidi prethodnu bilješku). Nakon što je proučilo dokazne spise obiju stranaka, Generalno vijeće je odlučilo 28. juna 1870. da ostavi ženevskom komitetu njegove dotadašnje funkcije, a da pozove novi federalni komitet u La Šo-de-Fonu da uzme lokalni naziv.^[284] Nakon te odluke koja mu je srušila sve nade, komitet u La Šo-de-Fonu optužio je Generalno vijeće za autoritarizam, zaboravivši da je prvi zatražio njegovu intervenciju. Nemir koji je njegovo uporno nastojanje da prisvoji ime federalnog komiteta unosilo u Romansku federaciju prisililo je Generalno vijeće da s njim prekine svaku vezu.

Četvrtog septembra 1870. u Parizu je proglašena republika. Alijansa je pomislila da je kucnuo čas da se »razdraži revolucionarna hidra« u Švicarskoj (Guillaume-ov stil). »La Solidarité« objavljuje manifest u kojem traži formiranje švicarskih dobrovoljačkih odreda protiv Prusa. Taj manifest, koji nije bio »nikako anonimn«, ako je vjerovati pedagogu Guillaume-u, nije ipak bio »potpisan«. Na nesreću, sav ratnički žar Alijanse splasnuo je nakon zapljene lista i manifesta. »A ja ću ostati na svom mjestu . . . u štampariji lista«, klicao je vatreni Guillaume, koji je gorio od želje da »izloži svoju kožu« (»Bulletin jurassien«, 15. juna 1872).

U Lionu je izbio revolucionarni pokret. Bakunjin je dojurio da se priključi svom poručniku Albert-u Richard-u i svojim narednicima Bastelici i Gaspard-u Blanc-u. Na dan njegovog dolaska, 28. septembra, narod je zauzeo gradsku vijećnicu. Bakunjin se tamo smjestio i tada je nastupio presudni trenutak, očekivan tolike godine, kad je Bakunjin napokon mogao izvršiti najrevolucionarniji čin koji je svijet ikada vidio — odredio je *ukinuce države*. Ali je država, u slici i prilici dviju četa građanske nacionalne garde, ušla kroz vrata na koja se zaboravilo, pomela salu i natjerala Bakunjina da se hitno vrati u Ženevu.

U isto vrijeme dok ratoborni Guillaume brani »na svom mjestu« septembarsku republiku, njegov vjerni Ahat Robin bježi pred tom republikom i traži sklonište u Londonu. Iako je Generalno vijeće znalo da je Robin jedan od najžešćih pristaša Alijanse i da je, što više, autor napada u »Egalité«-u i usprkos izvještaju sekcija u Brestu o njegovom ne baš hrabrom držanju, primilo ga je u svoj krug s obzirom na odsustvo svojih francuskih članova. Od tog časa Robin je stalno funkcionirao kao službeni predstavnik komiteta u La Šo-de-Fonu. Četrnaestog marta 1871. predložio je sazivanje tajne konferencije Internacionale da bi se riješio švicarski spor. Vijeće je pretpostavljalo da se u Parizu spremaju krupni događaji i prijedlog je glatko odbilo. Robin je u nekoliko navrata ponovio svoj prijedlog i čak je predložio Vijeću da donese konačnu odluku o sporu. Dvadeset petog jula Generalno vijeće odlučilo je da tu stvar s ostalim pitanjima podastre konferenciji koja će biti sazvana u mjesecu septembru 1871.

Ne želeći da neka konferencija ispituje njene postupke, Alijansa je, 10. augusta, izjavila da je raspuštena od 6. istoga mjeseca. Pojačana,

međutim, nekim francuskim izbjeglicama, uskoro se ponovno pojavila pod drugim imenima, kao »Sekcija socijalističkih ateista« i »Sekcija za revolucionarnu socijalističku propagandu i akciju«. U skladu sa zaključkom V^[285] bazelskog kongresa i uz pristanak Romanskog federalnog komiteta, Generalno vijeće odbilo je priznavanje tih sekcija, novih žarišta spleta.

Londonska konferencija (u septembru 1871) potvrdila je odluku Generalnog vijeća od 28. juna 1870, koja se odnosi na jurske disidente.

Budući da »Solidarité« više nije postojao, nove pristaše Alijanse osnovale su list »La Révolution Sociale«, u kojem je pisala gđa André Léo, koja je na kongresu Lige za mir u Lozani (dok je Ferré čekao u zatvoru da ode u Satori) izjavila da su

»Raoul Rigault i Ferré dvije mračne figure Komune, koje su do tada (do pogubljenja talaca) neprestano, uvijek uzalud, zahtijevale krvave mjere«.

Taj list je već od prvog broja pohitao da se stavi u isti red s listovima kao što su »Figaro«, »Gaulois«, »Paris-Journal« i drugi besramni organi iz kojih je prešampavao podle optužbe protiv Generalnog vijeća. Učinilo mu se da je pogodan trenutak da se čak i u Internacionali zapali plamen nacionalne mržnje. Po njegovu shvaćanju, Generalno vijeće bilo je njemački komitet kojim je upravljao bizmarkovski mozak.

Konferencija je, sa svoje tri rezolucije — o švicarskom sporu, o političkoj akciji radničke klase i o javnom opozivu Nečajeva — pogodila Alijansu pravu u srce.^[286] Prva od tih rezolucija direktno je osuđivala pseudošvicarski komitet u La Šo-de-Fonu, a odobravala akciju Generalnog vijeća. U njoj se savjetovalo jurskim sekcijama da se pripoje Romanskoj federaciji, a ukoliko se to spajanje ne bi moglo obaviti, odluka je bila da planinske sekcije uzmu ime Jurske federacije. U rezoluciji je još stajalo da će ovi listovi, ako njihov komitet nastavi novinski rat pred građanskom javnošću, biti javno ukoreni od Generalnog vijeća. Druga po redu rezolucija, o političkoj djelatnosti radničke klase, dokrajčila je zbrku koju je Bakunjin htio unijeti u Internacionalu umećući u svoj program doktrinu o potpunoj apstinenciji u političkim pitanjima. — Treća rezolucija, o Nečajevu¹, direktno je ugrožavala Bakunjinu. Vidjet će se kasnije, kad budemo govorili o Rusiji, koliko je Bakunjin bio lično zainteresiran da pred Zapadnom Evropom sakrije sramne postupke Alijanse.

Alijansa je u svemu tome s pravom vidjela objavu rata i smjesta se pokrenula. Jurske sekcije, koje su podržavale pseudoromanski komitet, okupile su se na kongresu u Sonviljeu 12. novembra 1871. Bilo je tamo šesnaest delegata koji su tvrdili da predstavljaju devet sekcija. Prema izvještaju Federalnog komiteta, sekcija iz Kurtelarija, predstavljena s dva delegata, »obustavila je već ranije svoju djelatnost«;

¹ U njemačkom izdanju nema: o Nečajevu

centralna sekcija iz Lokla »konačno se raspustila«, ali se u tren oka ponovno konstituirala da bi poslala dva delegata na kongres šesnaestorice; sekcija gravera i cizelera iz Kurtelarija (dva delegata) »konstituirala se u sindikalno društvo« izvan Internacionale. Propagandna sekcija iz La Šo-de-Fona (jedan delegat) »u kritičnoj je situaciji i njezin položaj, umjesto da se poboljša, svakim danom je sve gori«. Centralna sekcija iz Nešatela (dva delegata, od kojih je jedan bio Guillaume) »imala je velikih teškoća i da nije bilo požrtvovanosti nekih članova, njena bi propast bila sigurna«. Dva kružoka za društveno izučavanje iz Sonvilijea i Sent-Imjea (četiri delegata) u kotaru Kurtelari, formirala su se, prema izvještaju, nakon raspuštanja centralne sekcije u Kurtelariju; dakle, nekoliko članova tog kotara predstavljeni su tri puta, od šest delegata! Sekcija iz Montjea (jedan delegat) sastoji se izgleda jedino od svog komiteta. Prema tome, od šesnaest delegata, četrnaest predstavljaju sekcije koje su mrtve ili na umoru. Ali, da bi se moglo suditi o rasulu koje je u tu federaciju unijelo propovijedanje anarhije, treba još nešto pročitati u tom izvještaju. Od dvadeset i dvije sekcije samo ih je devet bilo predstavljeno na kongresu; sedam ih nikad nije odgovorilo ni na jedno saopćenje komiteta, a četiri su bile zaista već mrtve. Eto federacije koja se smatrala pozvanom da od dna do vrha potrese organizaciju Internacionale.

Kongres u Sonvilijeu pokorio se na početku Londonskoj konferenciji, koja mu je nametnula naziv Jurske federacije; ali u isto vrijeme, da bi pokazao svoj anarhizam, proglasio je čitavu Romansku federaciju raspuštenom. (Ona je vratila Jurane njihovoj autonomiji protjeravši ih iz svojih sekcija.) Zatim je kongres bučno objavio svoju okružnicu^[55], kojoj je bio glavni cilj da ospori legalnost konferencije i da zatraži hitno sazivanje općeg kongresa.

Okružnica optužuje Internacionalu da je iznevjerila svoj duh, duh snažnog protesta protiv autoriteta. Do¹ kongresa u Briselu sve je bilo najbolje u najboljem od društava; ali u Bazelu su delegati izgubili glavu, i zavedeni »slijepim povjerenjem« nanijeli su »udarac duhu i slovu Općeg statuta« u kojem je autonomija svake sekcije i svake grupe bila tako jasno proklamirana. Dakle, Internacionala je na svoje zastave ispisala autoritet, a Jurska federacija, kao marioneta Alijanse, autonomiju sekcija. Vidjeli smo već kako Alijansa misli ostvariti tu autonomiju.

Grijehe Bazelskog kongresa nadmašila je londonska konferencija, čije rezolucije

»teže da od Internacionale, koja je slobodna federacija autonomnih sekcija, stvore hijerarhijsku i autoritarnu organizaciju discipliniranih sekcija, podvrgnutih potpunom Generalnom vijeću koje može po svojoj volji odbiti njihov prijam ili obustaviti njihovo djelovanje«.

¹ U njemačkom izdanju: Sve do poslije

Ljudi iz Alijanse koji su napisali tu okružnicu zaboravili su, dakle, da je njihov tajni pravilnik donesen upravo zato da učvrsti jednu »hijerarhijsku i autoritarnu organizaciju«, kojom će vladati ličnost permanentnog »građanina B.«, i da se u njemu daju upute kako »disciplinirati« sekcije i staviti ih potpuno ne samo »pod ruku« već pod »čvrstu ruku« toga istog »građanina«.

Grijesi konferencije su smrtni, ali grijeh nad grijesima, grijeh protiv duha svetog, počinilo je Generalno vijeće. Ima »nekoliko osoba« koje smatraju svoj

»mandat« (člana Vijeća) »ličnim vlasništvom¹, i London im se učinio nepremjesticim centrom našeg Udruženja... Ljudi su poželjeli... da nametnu Internacionali svoj posebni program, svoju ličnu doktrinu... kao da zvanična teorija ima jedina pravo opstanka u Udruženju... Tako se malo-pomalo stvorila ortodoksija čije je sjedište u Londonu i čiji predstavnici su članovi Generalnog vijeća«.

Konačno, htjeli su uspostaviti jedinstvo Internationale »centralizacijom i diktaturom«. — U toj istoj okružnici Alijansa želi »nametnuti Internacionali svoj posebni program«, proglašavajući je »snažnim protestom protiv autoriteta« i proklamirajući da se radnici moraju emancipirati sami, i to »bez ikakvog vodećeg autoriteta, pa makar taj autoritet bio izabran i prihvaćen od radnika«. Vidimo da je Alijansa svuda gdje je imala utjecaja činila ono što krivo prebacuje Generalnom vijeću, da je svoju smiješnu nazoviteoriju htjela nametnuti kao »službenu teoriju koja bi jedina imala pravo opstanka u Udruženju«.*

Sve se ovo odnosi samo na javno i vidljivo djelovanje Alijanse; što se tiče njezinog tajnog djelovanja, »duh i slovo« tajnog statuta već su nam dovoljno jasno pokazali stupanj »ortodoksije«, »lične doktrine«, centralizacije i »diktature«, koji vlada u toj »slobodnoj federaciji autonomnih grupa«. Jasno nam je da je Alijansa htjela spriječiti radničku klasu da se stavi pod zajedničko vodstvo, kad se bakunjinovska providnost zato već pobrinula konstituiranjem Alijanse kao glavnog štaba revolucije.

* Mazzini je, na primjer, smatrao čitavu Internacionalu odgovornom za groteskna buncanja pape Bakunjinina. Generalno vijeće se našlo primorano javno izjaviti u talijanskim novinama da »se ono uvijek suprotstavljalo učestalim pokušajima da se široki i tolerantni program Internationale (koji je dopustio primanje u članstvo Bakunjinovih pristalica) zamijeni Bakunjinovim uskim i sektaškim programom, čije bi prihvaćanje odjednom isključilo golemu većinu članova Internationale«.^[287] Okružnica Jules-a Favre-a,^[58] izvještaj ruraliste Sacaze-a o našem Udruženju, reakcionarni govori u debatama španjolskih kortesa o Internacionali^[288], konačno svi javni napadi upereni protiv nje vrve citatima ultraanarhističkih fraza preuzetim iz bakunjinističkog tabora.

¹ U njemačkom izdanju: svojstvom

Generalno vijeće ne samo da nije htjelo nametnuti ortodoksiju Internacionali nego je, što više, predložilo Londonskoj konferenciji da ukine sektaška imena nekih sekcija, i taj je prijedlog jednoglasno prihvaćen.*

Uostalom, evo kako se Generalno vijeće izražavalo o sektama u svojoj povjerljivoj okružnici (*Tobožnji rascjepi*, str. 24¹).

»Prva faza u borbi proletarijata protiv buržoazije obilježena je sektaškim pokretom. On ima svoje opravdanje u razdoblju kad proletarijat još nije dovoljno razvijen da bi djelovao kao klasa. Individualni mislioci podvrgavaju kritici društvene antagonizme i nude fantastična rješenja koja radničke mase treba samo da prihvate, propagiraju i primjenjuju. Sekte koje tu inicijativu pokreću apstinentne su samom svojom prirodom, strane su svakoj stvarnoj akciji, politici, štrajkovima, koalicijama, jednom riječju svakom zajedničkom pokretu. Glavnina proletarijata ostaje uvijek indiferentna ili čak neprijateljska prema njihovoj propagandi. Pariški i lionski radnici nisu htjeli sen-simonovce, furijeovce, ikarovce, kao što ni čartisti ^[229] ni tredjunionisti nisu htjeli oveniste. Sekte koje su poluge pokreta u njegovom nastajanju postaju za nj smetnja čim ih on prevaziđe; tada one postaju reakcionarne; tome su dokaz sekte u Francuskoj i Engleskoj, i u posljednje vrijeme lasalovci u Njemačkoj, koji su, nakon što su godinama sputavali organizaciju proletarijata, postali obično oruđe policije. Napokon, to je početak proleterskog pokreta, kao što su astrologija i alkemija početak nauke. Da bi osnivanje Internacionale postalo moguće, trebalo je da proletarijat prođe tu fazu.

Nasuprot neozbiljnim i antagonističkim organizacijama pojedinih sekta, Internacionala je stvarna i borbena organizacija proleterske klase u svim zemljama koje su međusobno povezane u zajedničkoj² borbi protiv kapitalista, zemljoposjednika i njihove klasne moći organizirane u državi. I zato Statut Internacionale priznaje samo obična »radnička društva«, koja sva slijede isti cilj i prihvaćaju isti program, koji samo zacrtava glavne zadatke proleterskog pokreta, a njihovu teorijsku razradu prepušta poticaju potreba praktične borbe i razmjeni mišljenja u sekcijama, dopuštajući bez razlike sva socijalistička uvjerenja u njihovim organima i na njihovim kongresima«.

* Rezolucija II konferencije, čl. 2: — »Ogranci, sekcije, ili lokalne grupe i njihovi komiteti imenovani će se i konstituirati ubuduće jednostavno i isključivo kao ogranci, sekcije, grupe i komiteti »Međunarodnog udruženja radnika, s imenom njihovog lokaliteta.« Čl. 3: — »Od sada će dakle biti zabranjeno ograncima, sekcijama, ili grupama da se označavaju strančarskim imenima, kao na primjer imenom pozitivističkog, mutualističkog, kolektivističkog, komunističkog ogranka itd., ili da formiraju separatističke grupe pod imenom sekcije za propagandu itd., dajući sebi posebne zadatke izvan zajedničkog cilja svih grupa Internacionale«^[289].

¹ Vidi u ovom tomu, str. 26 - 27. — ² U njemačkom izdanju: svojoj

Alijansa nije htjela da Internacionala bude borbena društvo; okružnica iz Sonviljea je tražila da ona bude vjerna slika budućeg društva;

»moramo nastojati da tu organizaciju što više približimo našem idealu . . . Internacionala, kao zametak budućeg ljudskog društva, mora već sada biti vjerna slika naših načela o slobodi i federaciji, mora odbaciti svako načelo koje teži autoritetu i diktaturi«.

Da je Jurska federacija uspjela u svom planu da preobrazi Internacionalu u vjernu sliku društva koje još nije postojalo, i da joj zabrani bilo kakav način smišljenog djelovanja, sa skrivenim ciljem da je podredi »autoritetu i diktaturi« Alijanse i njenog permanentnog diktatora, »gradanina B.«, ispunila bi u potpunosti želje evropske policije koja nije drugo ni željela nego uzmak Internationale.

Da bi svojim bivšim kolegama iz Lige za mir i radikalnoj buržoaziji dokazali da je kampanja koju su započeli uperena protiv Internationale a ne protiv buržoazije, ljudi iz Alijanse poslali su svoju okružnicu svim radikalnim novinama. »La République française« g. Gambette požurila je da nagradi njihove usluge člankom punim hrabrenja Jurana i napada na Londonsku konferenciju. »Bulletin Jurassien«, sretan što je naišao na takvu podršku u buržoaskoj štampi, prenio je taj članak in extenso u svom 3. broju, pokazujući tako da je najsrdačnija sloga vladala između ultrarevolucionarnih alijansista i versajških gambetista.^[290] Da bi se među buržoazijom što bolje proširila prijatna vijest o početku rascjepa u Internacionali, sonvilješka okružnica prodavana je na ulicama mnogih francuskih gradova, među ostalima i u Montpellieru, jednog sajmenog dana. Poznato je da prodaju štampanih stvari u Francuskoj mora odobriti policija.*

Paketi s okružnicom poslani su svuda gdje je Alijansa mislila prikupiti prijatelje i nezadovoljnike protiv Generalnog vijeća. Rezultat je bio gotovo beznačajan. Španjolski su se alijansisti izjasnili protiv sazivanja kongresa koje je okružnica zahtijevala i čak su se usudili ukoriti papu.^[292] U Italiji se samo jedan stvor, Terzaghi, izjasnio smjesta za kongres. U Belgiji, u kojoj nije bilo poznatih alijansista, ali gdje se čitav međunarodni pokret gušio u buržoaskim frazama o političkoj apstinenciji, autonomiji, slobodi, federaciji, decentralizaciji i lokalističkom duhu, okružnica je postigla djelomičan uspjeh. Iako se Belgijsko federalno vijeće nije pridružilo zahtjevu za izvanrednim općim kongresom, što bi uostalom bilo apsurdno, jer je na konferenciji Belgiju predstavljalo šest delegata, ono je sastavilo nacrt općeg statuta koji je jednostavno dokidao Generalno vijeće. Kad se na belgijskom kongresu diskutiralo o tom prijedlogu, delegat iz Lodelinesarta upozorio je da je radnicima najbolji kriterij stav njihovih gazda.

* Proces u Tuluzi^[291], vidi »La Réforme« (Toulouse) od 18. marta 1873.

Sudeći samo po radosti koju je ideja o ukidanju Generalnog vijeća izazvala kod poslodavaca, moglo se ustvrditi da je nemoguće

«počiniti veću pogrešku od odluke o tom ukidanju».

I tako je prijedlog odbačen. U Švicarskoj je Romanska federacija energično protestirala,^[293] ali svuda drugdje na okružnicu se odgovorilo samo prezrivom šutnjom.

Na sonvilijesku okružnicu i na stalne manevre Alijanse Generalno vijeće odgovorilo je povjerljivom okružnicom: *Tobožnji rascjepi u Internacionali* od 5. marta 1872. Velik dio te okružnice već je rezimiran na prethodnim stranicama. Haški kongres osudio je te spletke i te spletkare.

Sigurno je da su ti ljudi, glasniji nego što vrijede, imali neospornog uspjeha. Čitava liberalna i policijska štampa otvoreno ih je podržala; njihove lične klevete protiv Generalnog vijeća i bezopasne napadaje na Internacionalu povlađivali su tobožnji reformatori iz svih zemalja — u Engleskoj, građanski republikanci, čije je spletke osujetilo Generalno vijeće; u Italiji, dogmatični slobodni mislioci koji su pod zastavom Stefanonija predložili osnivanje »jednog općeg udruženja racionalista«,^[67] koje bi imalo obavezno sjedište u Rimu, »autoritarnu« i »hijerarhijsku« organizaciju, samostane ateističkih redovnika i redovnica, itd., čiji statut dodjeljuje mramornu bistu, postavljenu u kongresnoj dvorani, svakom građaninu koji daruje deset hiljada franaka; i napokon, u Njemačkoj, bizmarkovski socijalisti koji pored svog policijskog glasila, »Neuer Social-Demokrat«, predstavljaju »bijeje košulje«^[69] prusko-njemačkog carstva.

Budući da je »La Révolution Sociale« prestala izlaziti, Alijansu je počeo u štampi zastupati »Bulletin jurassien«, koji je, pod izgovorom da štiti autonomne sekcije protiv autoritarizma Generalnog vijeća i uzurpacija Londonske konferencije, radio na dezorganiziranju Internacionale. Njegov broj od 20. marta 1872. priznavao je iskreno da

»on pod Internacionalom ne podrazumijeva ovu ili onu organizaciju koja danas obuhvaća jedan dio proletarijata. Organizacije su uzgredne i prolazne stvari... Internacionala je, govoreći općenitije, osjećaj solidarnosti među eksploatiranima koji dominira suvremenim svijetom».

Internacionala koja bi se svela na sušti »osjećaj solidarnosti« bila bi još platoniskija od kršćanskog milosrđa. Da bismo pružili dokaz o poštenim sredstvima kojima se služi »Bulletin«, navodimo slijedeći odlomak iz jednog pisma Tokarzewicza, glavnog urednika poljskog lista »Wolność« u Cirihiu:

»U 13. broju »Bulletin Jurassien« donosi program poljskog socijalističkog društva u Cirihiu, koje će za tri dana objaviti svoj vlastiti list »Wolność«. Ovlašćujemo vas da, tri dana nakon primitka ovog pisma, javite Generalnom vijeću Internacionale da je taj program lažan.«^[294]

U broju od 15. juna »Bulletin« objavljuje odgovore alijansista (Bakunjina, Malona, Clarisa, Guillaume-a, itd.) na povjerljivu okružnicu Generalnog vijeća. Ti odgovori ne odgovaraju ni na jednu od optužbi koje je Generalno vijeće iznijelo protiv Alijanse i njenih vođa. Papa je, u pomanjkanju argumenata, pomislio da može zaključiti debatu nazvavši okružnicu »gomilom smeća«.

»Uostalom«, kaže on, »uvijek sam čekao čas da pozovem sve svoje klevetnike pred sud časti, što mi slijedeći kongres sigurno neće odbiti. *I ako mi taj sud zagarantira nepristrasno i ozbiljno sudenje*, moći ću mu izložiti sasvim potanko sve činjenice, političke kao i lične, bez bojazni od neprilika i opasnosti indiskretnog iznošenja u javnost.«

Naravno, građanin B. se hrabro izložio opasnosti — kao obično: nije se pojavio u Hagu.

Kongres se bližio i Alijansa je znala da se prije tog kongresa mora objaviti izvještaj o aferi Nečajev, koji je po zadatku konferencije morao napisati građanin Utin. Bilo je dakako važno da se taj izvještaj ne objavi prije kongresa, da njegovi učesnici ne bi saznali sve potankosti o toj aferi. Građanin Utin došao je u Cirihi da obavi svoj zadatak. Tek što se smjestio, doživio je pokušaj ubojstva, koji bez oklijevanja pripisujemo Alijansi. U Cirihi Utin nije imao drugih neprijatelja osim nekoliko Slavena alijansista pod vodstvom Bakunjinovim. Uostalom, organiziranje zasjede i ubojstva spada u sredstva borbe koje to društvo priznaje i upotrebljava; vidjet ćemo i druge primjere u Španjolskoj i Rusiji. Osam individua koje su govorile slavenski vrebale su Utina na nekom osamljenom mjestu kraj kanala. Kad im se približio, napali su ga straga, izudarali po glavi krupnim kamenjem, zadali mu opasnu ranu na oku, i nakon što su ga premlatili, bili bi ga ubili i bacili u kanal da nisu naišla četiri njemačka studenta. Opazivši ih, ubojice su pobjegle. Taj pokušaj nije spriječio građanina Utina da dovrši svoj posao i da ga pošalje kongresu.

IV

Alijansa u Španjolskoj

Nakon kongresa *Lige za mir*, održanog u Bernu u septembru 1869, Fanelli, jedan od osnivača Alijanse i član talijanskog parlamenta, otišao je u Madrid. Imao je Bakunjinove preporuke za Garridoa, poslanika u zakonodavnoj skupštini, koji ga je doveo u vezu s republikanskim elementima, građanskim i radničkim. Malo kasnije, u novembru iste godine, poslana su u Ženevu pristupnice za Alijansu Moragou, Córdovi y Lópezu (republikanac, aspirant za poslanika, urednik građanskog lista »Combate«^[295]) i Rubau Donadeu (propali barselonski kandidat, osnivač jedne pseudosocijalističke partije). Kad se saznalo za slanje tih papira, u mladoj internacionalnoj sekciji u Madridu zavladao je pomutnja; predsjednik Jalvo povukao se, ne želeći više pripadati udruženju koje u svojim redovima tolerira jedno tajno društvo sastavljeno od buržuja i koje dopušta da ga ono vodi.

Već su na Bazelskom kongresu španjolsku Internacionalu zastupala dva alijansista, Farga Pellicer i Sentiñon. Ovaj drugi figurira na službenoj listi delegata kao »Alijansin delegat«. Nakon kongresa španjolske Internacionale u Barceloni¹ (juna 1870)^[177] Alijansa je uspostavljena u Palmi, Valensiji, Malagi i Kadisu. U 1871. osnovale su se sekcije u Sevilji i Kordobi. Početkom 1871, Morago i Viñas, Alijansini delegati iz Barcelone, predložili su članovima Federalnog vijeća (Francisko Mora, Angel Mora, Anselmo Lorenzo, Borrell i dr.) da osnuju sekciju Alijanse u Madridu; ovi su se tome suprotstavili izjavivši da je Alijansa opasno društvo ako je tajna, a nekorisno ako je javna. Po drugi put je i samo spominjanje tog imena bilo dovoljno da baci sjeme razdora u Federalno vijeće, tako da je Barrell izgovorio ove proročanske riječi:

«Od danas nema više nikakvog povjerenja među nama.»

Ali kako je vladino proganjanje prisililo članove Federalnog vijeća da emigriraju u Portugal, Morago ih je tamo uspio uvjeriti u korisnost

¹ U njemačkom izdanju nema: u Barceloni

takvog tajnog društva, i na njihovu inicijativu osnovana je alijansistička sekcija u Madridu. U Lisabonu Morago je uveo u Alijansu nekoliko Portugalaca, članova Internacionale. Ipak je, smatrajući da mu te pridošlice ne pružaju dovoljne garancije, osnovao mimo njihovog znanja jednu drugu alijansističku grupu, sastavljenu od najlošijih građanskih i radničkih elemenata koje je uzeo iz redova slobodnih zidara. Ta nova grupa, kojoj je pripadao i neki bivši župnik Bonança, pokušala je organizirati Internacionalu u sekcijama od deset članova da pod njenim vodstvom posluže planovima grofa Penichea i koje je taj politički spletkar uspio uvući u nerazboriti okršaj kojem je jedini cilj bio da on dođe na vlast. Suočeni s alijansističkim spletkama u Portugalu i Španjolskoj, portugalski internacionalci povukli su se iz tog tajnog društva i na Haškom kongresu zahtijevali su u ime općeg dobra njegovo isključenje iz Internacionale.

Na konferenciji španjolske Internacionale u Valensiji (septembra 1871) alijansistički delegati, kao i prije delegirani od Internacionale, dali su svom tajnom društvu potpunu organizaciju za Iberijski poluotok. Većina njih, vjerujući da je Alijansin program isti kao program Internacionale, da to tajno društvo svuda postoji, da je gotovo dužnost pristupiti mu, i da Alijansa teži da razvije Internacionalu a ne da njome vlada, odlučili su da svi članovi Federalnog vijeća moraju biti u to upućeni. Čim je Morago, koji je dotada prezao od povratka u Španjolsku, saznao za to, dojurio je navrat-nanos u Madrid i optužio Moru da »želi podrediti Alijansu Internacionali«, što je bilo suprotno Alijansinom cilju. I da bi jače potkrijepio to mišljenje, dao je slijedećeg januara Mesi da pročita jedno Bakunjinovo pismo, u kojem ovaj razvija makijavelistički plan dominacije nad radničkom klasom. Plan je bio slijedeći:

«Alijansa mora prividno biti u Internacionali, a stvarno na stanovitoj distanci od nje, da bi je bolje nadzirala i njome upravljala. I zato oni članovi koji pripadaju vijećima i komitetima međunarodnih sekcija *moraju stalno biti u manjini u sekcijama Alijanse*» (izjava Josúa Mese Haškom kongresu, datirana 1. septembra 1872.⁽²⁹⁶⁾).

Na jednom skupu Alijanse Morago je optužio Mesu da je izdao Bakunjinovo udruženje uputivši sve članove Federalnog vijeća u njegove tajne, što im je dalo većinu u alijansističkim sekcijama i uspostavilo, zapravo, dominaciju Internacionale nad Alijansom. I zato, da bi se spriječila ta dominacija, u tajnim uputama stoji da samo jedan od dva alijansista smiju ući u vijeća i komitete Internacionale i njima upravljati pod vodstvom i uz pomoć sekcije Alijanse, u kojoj se unaprijed donose sve odluke koje treba da prihvati Internacionala. Morago je odmah objavio rat Federalnom vijeću i, isto kao u Portugalu, osnovao novu alijansističku sekciju koja je ostala nepoznata sumnjivima. S različitih strana Španjolske upućeni su ga podržali i počeli su optuživati Federalno vijeće da zanemaruje svoje alijansističke obaveze, kao što to pokazuje jedna okružnica Alijansine sekcije u Valensiji

(30. januara 1872) s potpisom Damona, što je alijansistički pseudonim Montorosa.^[297]

Kad je stigla sonvilijeska okružnica, španjolska Alijansa nije ni pomislila da pristane uz Juru. Čak i sekcija u Barseloni u jednom dopisu od 14. novembra 1871. govori vrlo oštro i sasvim heretički o papi Mihailu, kojeg sumnjiči za lično rivalstvo prema Karlu Marxu.*

Federalno vijeće je pristalo uz to pismo, što pokazuje koliko je malo utjecaja švicarski centar tada imao u Španjolskoj. Ali uskoro se moglo primijetiti da su se smekšala i najotpornija srca. Na jednom skupu međunarodne federacije u Madridu (7. januara 1872) na kojem se raspravljalo o sonvilijeskoj okružnici, nova grupa, kojom je upravljao Morago, spriječila je čitanje protuokružnice Romanske federacije i omela svaku diskusiju. Dvadeset četvrtog februara Rafar (alijansistički faux-ncz¹ Rafaela Farge) piše madridskoj alijansističkoj sekciji:

«Treba uništiti reakcionarni utjecaj i autoritarne težnje Generalnog vijeća.»

Ipak, samo je u Palma de Majorki Alijansa uspjela izvući od internacionalaca javno pristajanje uz jursku okružnicu. Vidi se da je crkvena disciplina počela lomiti i zadnje otpore papinoj nepogrešivosti.

Suočeno s tim tajnim djelovanjem, Španjolsko federalno vijeće je shvatilo da je krajnji čas da se oslobodi Alijanse. Vladini progoni pružili su joj izliku za to. Da ih eventualno raspuštanje Internacionale ne bi dočekalo nespremne, Vijeće je predložilo da se osnuju tajne grupe »branilaca Internacionale«, u kojima bi se neosjetno izgubile sekcije

---

* To pismo, koje je Alerini uputio «u ime Alijansine barselonske grupe» s naslovom »moj dragi Bastelica i dragi prijatelji«, poslano je kao kopija svim sekcijama španjolske Alijanse. Evo nekoliko izvadaka:

«Sadašnje Generalno vijeće ne može ostati dulje od kongresa slijedeće godine i njegovo štetno djelovanje samo je privremeno... Javni prekid nanio bi, naprotiv, našoj stvari udarac od kojeg bi se teško oporavila, čak kad bi mu i odoljela. Ne možemo, dakle, nikako hrabriti vaše *separatističke težnje*... Neki od nas su se pitali, nema li, pored principijelnog pitanja, u svemu tome ili uz to, *ličnih pitanja, pitanja rivalstva, na primjer između našeg prijatelja Mihaila i Karla Marxa, između članova bivše A. i Generalnog vijeća*... Sa žaljenjem smo pročitali u 'Révolution sociale' napad na Generalno vijeće i Karla Marxa... Kad saznamo mišljenje naših prijatelja s poluotoka koji imaju utjecaja u lokalnim vijećima, promijenit ćemo naš stav prema općoj odluci, kojoj ćemo se potpuno pokoriti, itd.»

Bivša A. je javna Alijansa koju je u njenom zametku suzbilo Generalno vijeće. Primjerak pisma iz kojeg smo izvadili ove odlomke potpisan je Alerinijevom rukom.

---

¹ maska

Alijanse. Uvođenje brojnih članova nužno bi izmijenilo njihov karakter, i one bi definitivno nestale zajedno s tim grupama onog dana kad bi gonjenje prestalo. Ali Alijansa je pogodila skriveni cilj tog plana i spriječila je njegovo provođenje, iako bi, bez takve organizacije, opstanak Internacionale u Španjolskoj bio ozbiljno ugrožen da je vlada izvršila svoje prijetnje. Alijansa je, naprotiv, predlagala slijedeće:

«Ukoliko nas stave van zakona, bilo bi korisno dati Internacionali vanjski oblik koji bi vlada mogla prihvatiti, a lokalna vijeća bi djelovala kao tajne jezgre koje bi, pod utjecajem Alijanse, nametnule sekcijama potpuno revolucionaran razvoj» (okružnica Alijansine sekcije u Sevilji od 25. oktobra 1871).^[298]

Plašljiva na djelu, smiona na riječi — to je slika Alijanse, u Španjolskoj kao i drugdje.

Rezolucija Londonske konferencije o političkoj djelatnosti radničke klase prisilila je Alijansu da otvoreno ispolji neprijateljstvo prema Internacionali, a Federalnom vijeću pružila priliku da ustanovi svoje potpuno slaganje s velikom većinom internacionalaca. Ona mu je, što više, dala ideju da osnuje u Španjolskoj veliku radničku partiju. Da bi se ostvario taj cilj, trebalo je najprije potpuno odvojiti radničku klasu od svih građanskih stranaka, a naročito od republikanske stranke, koja je iz redova radnika regrutirala masu svojih glasača i boraca. Federalno vijeće savjetovalo je apstinenciju u svim izborima za poslanike, bilo monarhističke bilo republikanske; da bi oslobodili narod svake iluzije o pseudosocijalističkoj frazeologiji republikanaca, urednici lista «La Emancipación», koji su istovremeno bilo članovi Federalnog vijeća, uputili su predstavnicima republikanske federalističke stranke, okupljenim na kongresu u Madridu, pismo u kojem traže od njih praktične mjere i pozivaju ih da iznesu svoj stav o programu Internacionale.^[299] Bio je to težak udarac za republikansku stranku; Alijansa se potrudila da ga ublaži, jer je, suprotno od Federalnog vijeća, bila u savezu s republikancima.^[300] Ona je u Madridu osnovala list «El Condenado»^[301], koji je za svoj program uzeo tri glavne vrline Alijanse: *Ateizam*, *Anarhiju*, *Kolektivizam*, ali je propovijedao radnicima da ne zahtijevaju smanjenje radnog vremena. Uz «brata» Moragoa, pisao je u njemu i Estévez, jedan od trojice članova upravnog komiteta republikanske stranke, a odnedavno guverner Madrida i ministar rata. U Malagi, Pino, član Federalne komisije pseudointernacionale, u Madridu, Felipe Martin, sada trgovački putnik Alijanse, bijahu u službi republikanske stranke kao izborni agenti. I da bi imala svog Fanellija u španjolskom kortesu, Alijansa je htjela kandidirati Moragoa.

Alijansa je već imala dvije neoprostive zamjerke Federalnom vijeću; prvo, da se suzdržalo u pitanju Jure, i drugo, da je povrijedilo njen integritet; nakon stava Vijeća prema republikanskoj stranci, kojim je osujetio sve njene planove, odlučila je da ga uništi. Pismo republikanskom kongresu primljeno je kao objava rata. «La Igual-

dad^[302], najutjecajniji organ partije¹, žestoko je napao urednike lista »La Emancipación« i optužio ih da su se prodali Sagasti. »El Condenado« je podupro tu sramnu objedu svojom tvrdokornom šutnjom. Alijansa je još i više učinila za republikansku stranku. Zbog tog pisma, ona je iz međunarodne madridske federacije, u kojoj je imala prevlast, protjerala urednika lista »La Emancipación«.

Usprkos vladinim progonima, u toku šestomjesečnog upravljanja, nakon konferencije u Valensiji², Federalno je vijeće povećalo broj lokalnih federacija od 13 na 70; ono je u 100 ostalih mjesta pripremlilo lokalne federacije, organiziralo osam korporacija u nacionalne strukovne saveze; osim toga, pod njegovim pokroviteljstvom osnovalo se veliko udruženje katalonskih manufakturnih radnika. Ti uspjesi dali su članovima Vijeća takav moralni utjecaj da je Bakunjin osjetio potrebu da ih vrati na put spasenja opširnim očinskim ukorom upućenim Mori, glavnom tajniku Vijeća, s datumom od 5. aprila 1872 (vidi Dokazne spise, br. 3). Kongres u Saragosi (4 - 11. aprila 1872), usprkos naporima Alijanse, koju je predstavljalo najmanje dvanaest delegata, poništio je isključenje i imenovao dvojicu od isključenih u novo Federalno vijeće, i pored njihovog upornog odbijanja da prihvate bilo kakvu kandidaturu.

Na kongresu u Saragosi, kao i uvijek, održavali su se istovremeno i tajni sastanci Alijanse. Članovi Federalnog vijeća predložili su kongresu da je raspusti. Prijedlog je mimoiden da ne bi bio odbačen. Nakon dva mjeseca, 2. juna, ti isti građani, u svojstvu vođa španjolske Alijanse i u ime Alijansine sekcije u Madridu, poslali su drugim sekcijama okružnicu u kojoj su ponovili svoj prijedlog i dali slijedeće obrazloženje:

»Alijansa je skrenula s puta koji je, po našim nazorima, morala slijediti u našoj zemlji; ona je izneverila ideju koja ju je stvorila, i umjesto da bude sastavni dio našeg velikog Udruženja, aktivni element koji bi davao poticaja različitim organizmima Internacionale, pomažući ih i podupirući u njihovom razvoju, ona se potpuno odvojila od ostalog dijela Udruženja i postala na kraju organizacija za sebe, tako reći superiorna, s vladarskim težnjama, noseći time nepovjerenje, neslogu i razdor u naše redove... U Saragosi, umjesto da donese rješenja i ideje, donijela je samo smetnje i zapreke važnim zadacima kongresa.«

Od svih sekcija španjolske Alijanse, odgovorila je samo sekcija u Kadisu najavivši svoje raspuštanje.³ — Samo dan kasnije, Alijansa je ponovno postigla da se iz Madridske međunarodne federacije isključe potpisnici okružnice od 2. juna. Kao izliku uzela je članak u listu »La Emancipación« od 1. juna u kojem se traži istraga

---

¹ U njemačkom izdanju: republikanske partije — ² U njemačkom izdanju nema ove umetnute rečenice. — ³ U njemačkom izdanju nema ove rečenice na početku ovog pasusa.

«o izvorima bogatstva pojedinih ministara, generala, poglavara, javnih funkcionera, načelnika, itd., . . . i svih političara koji su, iako nisu vršili javne funkcije, živjeli u sjeni vlada, dajući im podršku u kortesu i prikrivajući njihovo bezakonje maskom lažne opozicije . . . i čija se dobra moraju konfiscirati kao prva mjera neposredno nakon revolucije».

Alijansa, koja je u tome vidjela direktan napad na svoje prijatelje u republikanskoj stranci, optužila je urednike «La Emancipación»-a da su izdali stvar proletarijata, jer su tražeći konfiskaciju dobara državnih kradljivaca prećutno priznali individualno vlasništvo. Ništa ne otkriva bolje reakcionarni duh koji se krije pod revolucionarnim šarlatanizmom Alijanse i koji bi ona htjela unijeti u redove radničke klase. Lažljivost alijansista najbolje dokazuje isključenje onih koje su proglasili braniocima individualnog vlasništva a koje su ranije anatemisali zbog njihovih komunističkih ideja.

To novo isključenje izvršeno je u suprotnosti s postojećim pravilima, koja propisuju formiranje suda časti u kojem optuženi imenuje dvojicu od sedam sudaca i na čiju presudu se može žaliti generalnoj skupštini sekcije. Umjesto svega toga, čuvajući svoju autonomiju, Alijansa je nametnula odluku o isključenju na samoj sjednici na kojoj je podigla optužbu. Od 130 članova sekcije bilo je na okupu samo 15 istomišljenika. Isključeni su predali žalbu Federalnom vijeću.

Pomoću Alijansinih manevara Vijeće je već ranije prebačeno u Valensiju. — Od dva člana starog Federalnog vijeća, koji su ponovno izabrani na kongresu u Saragosi, Mora nije prihvatio izbor, a nešto kasnije Lorenzo je dao ostavku. Od tog časa, Federalno je vijeće bilo dužom i tijelom odano Alijansi. Stoga je na žalbu isključenih odgovorilo izjavom o nenadležnosti, iako mu član 7. Organizacionih pravila Španjolske federacije stavlja u dužnost da do konačne odluke slijedećeg kongresa suspendira svaku lokalnu federaciju koja povrijedi statut. Isključeni su tada obrazovali «Novu federaciju» i zatražili od Vijeća da ih prizna, što je ono na osnovu autonomije sekcija formalno odbilo. Tada se Nova madridska federacija obratila Generalnom vijeću koje ju je primilo, u skladu s čl. II, 7 i IV, 4 općih Organizacionih pravila.^[303] Opći kongres u Hagu odobrio je taj akt i *jednodušno* prihvatio delegata¹ Nove madridske federacije.

Alijansa je shvatila svu važnost te prve pobune; shvatila je da će, ako je ne uguši u zametku, španjolska Internacionala, dotad tako pokorna, izmaći iz njenih ruku: stavila je u pokret sva svoja časna i nečasna sredstva. Počela je klevetom. U novinama i na zidovima sekcijskih dvorana objavljena su imena isključenih: Angel i Francisco Mora, José Mesa, Victor Pagés, Iglesias, Sáenz, Calleja, Pauly i Lafargue, i prišiven im je epitet izdajica. Mora, koji je napustio svoj posao da bi mogao obavljati dužnost glavnog tajnika i koji je mjesecima dobivao

¹ Paula Lafargue-a

pomoć od svog brata, jer nije bilo fondova iz kojih bi ga se platilo, optužen je da je živio na trošak Internacionale. Mesa, koji zarađuje svoj kruh uređivanjem modnog žurnala i koji je upravo preveo jedan članak za neki ilustrirani časopis, objeđen je da se prodao buržoaziji. Lafargue-u je pripisan smrtni grijeh da je gargantuovskom večerom podvrgao kušnjama slaba tijela Martíneza i Montoroa, dvojice članova novog alijansističkog Federalnog vijeća, kao da oni svoju savjest nose u trbuhu. Ovdje govorimo samo o javnim i štampanim klevetama. Kad te mjere nisu urodile željenim plodom, prešlo se na zastrašivanje. U Valensiji, Mora je namamljen u zasjedu koju su mu postavili članovi Federalnog vijeća čekajući ga s toljagom u ruci. Spasili su ga članovi lokalne federacije koji poznaju postupke te gospode i koji tvrde da je zbog istih takvih argumenata Lorenzo predao ostavku. U Madridu je malo kasnije sličan napad izvršen na Iglesiasa. Alijansistička kongregacija za zabranu knjiga i spisa pozvala je vjernike da osude »La Emancipación«; u Kadisu, da bi se ubacio spasonosni strah u duše vjernika, objavljeno je da će svaki prodavač »La Emancipación«-a biti isključen iz Internacionale kao izdajica. Alijansistička anarhija ostvaruje se u inkvizitorskoj praksi.

Alijansa se, po svom običaju, dala na posao da proturi svoje članove za čitavo predstavništvo španjolske Internacionale na kongresu u Hagu. U tu je svrhu Federalno vijeće poslalo sekcijama jednu tajnu okružnicu koju je brižno skrivalo od Nove madridske federacije. U njoj je predlagalo slanje kolektivnog predstavnštva, izabranog od svih internacionalaca, i ubiranje općeg priloga od 25 c. po glavi za podmirenje troškova. Kako nije bilo dovoljno vremena da se lokalne federacije sporazumeju o kandidaturama, bilo je jasno, kao što se kasnije i potvrdilo, da će službeni kandidati Alijanse biti izabrani i poslani na kongres na trošak Internacionale. Ta je okružnica ipak stigla do Nove madridske federacije i poslana je Generalnom vijeću, koje je, poznajući podložnost Federalnog vijeća Alijansi, vidjelo da je čas za akciju nastupio, pa je Španjolskom federalnom vijeću uputilo pismo u kojem se kaže:

»Građani! Mi imamo u ruci dokaze da u Internacionali, a posebno u Španjolskoj, postoji tajno društvo koje se zove Alijansa socijalističke demokracije. To društvo, čiji je centar u Švicarskoj, ima poseban zadatak da daje smjer našem velikom Udruženju prema svojim posebnim težnjama i da ga vodi ciljevima nepoznatim golemoj većini pristalica Internacionale. Znamo, također, preko seviljskog lista »La Razon', da najmanje tri člana vašeg Vijeća pripadaju Alijansi . . .

Ako su karakter i organizacija tog društva bili već u suprotnosti duhom i slovom našega Statuta dok je ono još bilo javno i priznato, njegovo tajno postojanje u krilu Internacionale, usprkos zadane riječi, predstavlja pravu izdaju prema našem Udruženju. Internacionala poznaje samo jednu vrstu članova, s pravima i dužnostima jednakim za sve; Alijansa ih dijeli na dvije vrste: posvećene i neposvećene; ovim drugima je namijenjeno da ih prvi vode pomoću organizacije za

čije postojanje niti ne znaju. Internacionala traži od svojih pristaša da za osnovu svog ponašanja uzmu: *Istinu, Moral i Pravdu*: Alijansa nameće svojim sljedbenicima kao prvu dužnost da kriju od neupućenih internacionalista postojanje tajne organizacije, i da ih obmanjuju o motivima i ciljevima svojih riječi i djela.¹

Generalno vijeće je osim toga zatražilo neke materijale za istragu o Alijansi, koju je kanilo predložiti Haškom kongresu i objašnjenje o tome kako Federalno vijeće dovodi u sklad svoje dužnosti prema Internacionali s prisustvom bar trojice poznatih članova Alijanse u samom Federalnom vijeću.

Federalno vijeće odgovorilo je dosta neodređeno, ali je u svom pismu ipak priznalo postojanje Alijanse.

Budući da manevri o kojima smo govorili nisu izgledali dovoljni za uspjeh izbora, Alijansa je u svojim organima išla dotle da postavi službene kandidature Farge, Alerinija, Soriana, Marselaua, Mendeza, Moragoa. Rezultat glasanja bio je slijedeći: Marselau 3568, Morago 3442, Mendez 2850, Soriano 2751. Od ostalih kandidata Lostau je dobio 2430 glasova u četiri katalonska grada koji očito nisu bili još dovoljno disciplinirani; Fuster 1053 u Sansu u Kataloniji. Nijedan od ostalih kandidata nije dobio više od 250 glasova. Da bi osiguralo izbor Farge i Alerinija, Federalno vijeće dalo je Barseloni, u kojoj je dominirala Alijansa, privilegij da sama imenuje svoje delegate, a to su naravno bili Alerini i Farga. — Ista službena okružnica konstatira da su četiri katalonska grada koja su imenovala Lostaua i Fustera, to jest odbacila službene kandidate Alijanse, platila 2654 reala (663 franka i 50 centima) za troškove delegacije, dok su ostali gradovi Španjolske u kojima je zbog neupućenosti radnika u vođenje vlastitih poslova Alijansa mogla proturiti svoje kandidate, platili u svemu 2799 reala (699 franaka i 75 centima). Nova madriska federacija imala je zaista razloga za izjavu da će novac internacionalaca poslužiti da se u Hag pošalju delegati Alijanse. Uostalom, alijansističko Federalno vijeće nije ni platilo svu članarinu koju je dugovalo Generalnom vijeću.

Sve to nije bilo dovoljno Alijansi. Bio joj je potreban alijansistički imperativni mandat za njene delegate; evo kako ga je iznudila. Svojom okružnicom od 7. jula Federalno vijeće zatražilo je i dobilo odobrenje da imperativne mandate izdane od lokalnih federacija spoji u jedan kolektivni mandat. Taj manevar, gori od nekog bonapartističkog plebiscita^[304], dozvolio je Alijansi da napiše svojoj delegaciji mandat koji je htjela nametnuti kongresu, braneći svojim delegatima sudjelovanje u glasanjima ukoliko se odmah ne izmijeni način glasanja koji propisuju Organizaciona pravila Internacionale. Da bi pokazali da se radi o mistifikaciji, španjolski delegati na kongresu u Sent-Imjeu sudjelovali su, usprkos svom mandatu, u glasanjima po federacijama

¹ Vidi u ovom tomu, str. 102 - 103.

načinom glasanja koji je Castelar toliko hvalio, a Liga za mir prakticirala.*

---

* *Sentiñon*, doktor medicine u Barseloni, Bakunjinov lični prijatelj i jedan od osnivača španjolske Alijanse, još prije Haškog kongresa savjetovao je internacionalcima da ne plaćaju članarinu Generalnom vijeću, jer će je ono upotrijebiti za kupnju pušaka; pokušao je spriječiti španjolsku Internacionalu da brani stvar pobijedene Komune; kad se našao u zatvoru zbog povrede zakona o štampi, izdao je manifest u kojem se hrabro odricao tada progonjene Internacionale; iako ga je zbog toga napustila čitava barselonska radnička klasa, ostao je ipak jedan od tajnih šefova Alijanse, jer u jednom pismu od 14. augusta 1871, tri mjeseca nakon pada Komune, član Alijanse Montoro referira Sentiñonu o jednom alijansističkom dopisniku koji će ih, kaže on, obavijestiti o njegovu karakteru i svojstvu člana Alijanse.

Viñas, student medicine, kojega Sentiñon u pismu od 26. januara 1872. preporuča Liebknechtu kao »dušu Internacionale u Barseloni«, koga policija nije ni pokušala uhapsiti, povukao se iz Internacionale za vrijeme progona da ne bi izložio opasnosti interese svoje obitelji.

Farga-Pellicer, također jedna od glava Alijanse, optužen je u istom Sentiñonovom pismu da je odmaglio u vrijeme progona i da je prebacio na druge sudsku odgovornost za svoje članke. Mišja hrabrost alijansista iskazuje smiono, svuda i uvijek, svoju antiautoritarnu autonomiju. A bijeg je njihov prosvjed protiv autoriteta buržoaske države.

Soriano, druga glava, profesor tajanstvenih¹ znanosti, povukao se iz Internacionale u vrijeme najžešćih progona. Na kongresu u Saragosi suprotstavio se, bijednom hrabrošću, javnom i svečanom održavanju kongresa, koje su Lafargue i drugi delegati tražili, jer je smatrao da nije razborito izazivati bijes vlasti. Nedavno je Soriano prihvatio mjesto u Amedeovoj vladi.

Morago, trgovac i stalni kavanski gost, održava svoju autonomiju profesionalnog igrača radom svoje žene i svojih pomoćnika. Kad je Federalno vijeće emigriralo u Lisabon, napustio je svoje mjesto člana vijeća i predložio da se spisi Internacionale bace u more; kad je Sagasta stavio Internacionalu izvan zakona, opet je napustio svoje mjesto člana lokalnog vijeća u Madridu i sklonio se od oluje u luku Alijanse. U pomanjkanju Krista, Alijansa obiluje svetim Petrima.

Clemente Bové, kao predsjednik udruženja katalonskih tvorničkih radnika (las tres clases de vapor⁽³⁰⁵⁾) skinut je s dužnosti i izbačen zbog suviše autonomnih blagajničkih virmana.

Dionisio Garcia Fraile, kojeg alijansistički organ »Federación« naziva »naš dragi kolega« u broju od 27. jula 1872, u kojem objavljuje njegovo opširno pismo puno napada na Novu madridsku federaciju, činio je usluge policiji u San-Sebastijanu i potkradio blagajnu internacionalaca.

---

¹ U njemačkom izdanju: nepoznatih

V

Alijansa u Italiji

U Italiji je Alijansa prethodila Internacionali. Papa Mihail je u njoj boravio i uspostavio brojne veze među mladim radikalnim elementima buržoazije. Prvu sekciju talijanske Internacionale, napuljsku, već od njenog osnutka vodili su buržoaski i alijansistički elementi. Jedan od osnivača Alijanse, advokat Gambuzzi*, stavio je u predsjedništvo svog »uzor-radnika« Caporussoa. Na kongresu u Bazelu, Bakunjin je, pod ruku sa svojim vjernim Caporusom, predstavljao napuljske internacionalce, dok je Fanellija**, Alijansinog Antonellija, delegata radničkih udruženja formiranih izvan Internacionale, zadržala na putu bolesti.

Bliskost sa svetim ocem opila je našeg valjanog Caporussoa. Po povratku u Napulj, smatrao se moćnijim od ostalih. U sekciji je izigravao velikog šefa.

* »Jedan od najžešćih pristaša Caporussovih bio je advokat Carlo Gambuzzi, koji je vjerovao da je u njemu našao uzornog predsjednika međunarodne sekcije¹. Gambuzzi mu je omogućio da ode na Bazelski kongres. I kad je na glavnoj skupštini sekcije bila donijeta odluka o Caporussovom isključenju, on se žestoko odupro da se to objavi u ‚Bulletin’-u i nagovorio je svoje prijatelje da ne traže da se u ‚Bulletin’ uvrsti druga sramna stvar, to jest prisvajanje 300 franaka.« (Caferovo pismo od 12. jula 1871.^[306])

** Fanelli je već dugo u talijanskom parlamentu. Kad su Gambuzzija tražili da to objasni, izjavio je da je odlično biti poslanik, da to štiti od policije i dozvoljava da se putuje besplatno na svim talijanskim željeznicama. Alijansa brani radnicima svaki politički čin, jer zahtijevati od bilo kakve države da zakonom utvrdi radno vrijeme žena i djece znači priznati državu i pokloniti se izvoru zla; ali njeni građanski vođe imaju papinski oprost koji im dopušta da sjede u parlamentu i koriste se privilegijama koje im pruža građanska država. Fanelli je svoju ateističku i anarhističku akciju u talijanskom parlamentu ograničio na pretjeranu pohvalu autoritarnom Mazziniju, čovjeku »Boga i naroda«.

¹ Kod Cafera: sekcije Internacionale

«Caporusso je temeljito izmijenio njegov put u Bazel... Vratio se s kongresa s čudnim idejama i zahtjevima, potpuno suprotnim principima našeg Udruženja. Najprije je poluglasno, a zatim otvoreno govorio zapovjednim tonom o ovlaštenjima koja nije imao niti mogao imati, tvrdio je da Generalno vijeće ima samo u njega povjerenje i da on, ako sekcija ne bude slijedila njegovu volju, ima punomoć da je raspusti i osnuje drugu.» (Službeni izvještaj Napuljske sekcije Generalnom vijeću, jula 1871, koji je napisao i potpisao Carmelo Palladino, alijansistički advokat.)

Caporussove ovlasti mogle su potjecati jedino od centralnog komiteta Alijanse, jer Internacionala nije nikad takve izdala. Čestiti Caporusso, koji je u Internacionali vidio samo izvor lične koristi, imenovao je svog zeta, bivšeg jezuita i svrzimantiju,

«profesorom Internacionale i primorao jadne radnike da gutaju njegove tirade o poštivanju vlasništva i drugim glupostima buržoaske političke ekonomije» (Caffierovo pismo)*,

a nakon toga prodao se kapitalistima koje je uznemirivalo jačanje napuljske Internacionale. Našavši se u zatvoru s tri druga člana, zadržao je za sebe svotu od 300 fr. koju je sekcija poslala za potrebe sve četvorice zatvorenika. Zbog tih slavnih djela isključen je iz sekcije, koja je postojala još neko vrijeme dok nije silom rasturena (20. augusta 1871). Ali je Alijansa, koja je izbjegla udarce policije, iskoristila priliku i zauzela mjesto Internacionale. Šaljući 13. novembra 1871. ranije citirani službeni izvještaj, Carmelo Palladino protestira protiv Londonske konferencije istim riječima i istim argumentima koje nalazimo u sonvilijeskoj okružnici, datiranoj dan ranije.

U novembru 1871. osnovana je u Milanu jedna sekcija sastavljena od različitih elemenata.^[308] U njoj je bilo radnika, uglavnom mehaničara koje je doveo Cuno, pored studenata, novinara sitne štampe, trgovačkih namještenika, koji bijahu potpuno pod utjecajem Alijanse. Cuno je zbog svog pangermanskog porijekla bio isključen iz njezinih tajni; međutim, on se uvjerio da su se mladi buržujzi alijansističkog Rima, nakon hodočašća u Lokarno, konstituirali kao sekcija tajnog društva. Malo zatim (u februaru 1872) Cuna je uhapsila i protjerala talijanska policija; zahvaljujući toj milosti s neba, Alijansa je

* Iako su ga odbili u Napulju, Caporusso je, dvije godine kasnije, bezobrazno htio nametnuti tog istog stvora Generalnom vijeću sa slijedećom reklamom: «Predsjedniku Internacionale — krupno pitanje rada i kapitala o kojem je raspravljao radnički kongres u Bazelu i koje danas zaokuplja duhove iz svih klasa, riješeno je sada. Studijem teškog problema društvenog pitanja pozabavio se je moj zet, muž moje kćeri, koji je, proučavajući odluke tog kongresa i koristeći se dostignućima nauke, pronašao kako da se razriješi taj teški čvor i doveđe u potpuni sklad radnička obitelj s buržoazijom, svaka u svom pravu», itd. (potpisao Stefano Caporusso).^[307]

dobila slobodno polje rada i potihlo je obuzdala Milansku sekciju Internazionale.

Osmog oktobra 1871. osnovana je u Torinu »Radnička federacija«^[62] koja je zatražila od Generalnog vijeća primanje u Internacionalu. Njezin sekretar, Carlo Terzaghi, napisao je punim slovima: »Attendiamo i vostri ordini« (čekamo vaša *naređenja*). Da bi pokazao kako u Italiji Internacionala mora od prvih početaka proći kroz birokratske instance Alijanse, Terzaghi javlja da će

»Bakunjinovim posredstvom Vijeće primiti pismo Radničkog udruženja iz Ravene, koje se proglašava međunarodnom sekcijom«.

Četvrtog decembra, Carlo Terzaghi javlja Generalnom vijeću da se je »Radnička federacija« podijelila jer je većina macinijevska, a manjina je obrazovala sekciju pod imenom »Emancipacija proletera«. On koristi priliku da zatraži od Vijeća novac za svoj list »Il Proletario«. Nije bila dužnost Generalnog vijeća da podmiruje potrebe štampe; ali postojao je u Londonu komitet koji se bavio prikupljanjem sredstava za pomoć međunarodnoj štampi. Komitet se upravo spremio da pošalje potporu od 150 fr. kad je »Gazettino Rosa« javio da je Torinska sekcija stala otvoreno na stranu Jure i odlučila poslati delegata na svjetski kongres koji saziva Jurska federacija. Nakon dva mjeseca Terzaghi se hvalio pred Regisom da je tu odluku nametnuo nakon što je lično, u Lokarnu, primio upute od Bakunjina. Zbog takvog neprijateljskog stava prema Internacionali komitet nije poslao novac.

Iako je u Torinu Terzaghi bio desna ruka Alijanse, pravi papinski legat bio je neki Jacobi, tobožnji poljski liječnik. Da bi objasnio mržnju koju je širio protiv tobožnjeg pangermanizma Generalnog vijeća, taj alijansistički doktor optužio je Vijeće za

»nemar i nepokretnost u francusko-pruskom ratu; njemu se mora pripisati pad Komune, jer se nije znalo poslužiti svojom golemom moći da podupre pariski pokret; a njegove germanske tendencije padaju u oči kad se pomisli da se u njemačkoj vojsci, pod zidovima Pariza nalazilo 40 000 internacionalaca, a Generalno vijeće nije znalo ili nije htjelo upotrebiti svoj ugled da spriječi nastavak rata« (!—Regisov izvještaj Generalnom vijeću, 1. marta 1872^[300]).

Brkajući Generalno vijeće s komitetom za štampu, optužio ga je da »slijedi teoriju korumpiranih i korupcionaških vlada« kad odbija 150 fr. alijansisti Terzaghiju. Da bi pokazao kako ta jadikovka izlazi iz dna srca Alijanse, Guillaume je smatrao svojom dužnošću da je ponovi na Haškom kongresu.

Dok je Terzaghi u svom listu naveliko hvalio pred javnošću anti-autoritarnost Alijanse, potajno je pisao Generalnom vijeću da autoritarno odbije članske priloge »Radničke federacije« u Torinu i tražio od njega da u skladu s pravilima isključi novinara Beghellija, koji čak nije ni bio član Internazionale. Taj isti Terzaghi, »ortak (amicone) policijskog prefekta u Torinu, koji bi mu ponudio vermut kad god bi

ga sreo« (službeni izvještaj Torinskog federalnog vijeća, 5. aprila 1872), otkrio je na jednom javnom skupu prisustvo izbjeglice Regisa, izaslanika Generalnog vijeća u Torinu. Saznavši to, policija se smjesta dala u potjeru za Regisom, koji je jedva umakao preko granice i to zahvaljujući pomoći sekcije.

Evo kako je Terzaghi završio svoju alijansističku misiju u Torinu. Kad su protiv njega podignute teške optužbe, »zaprijetio je da će spaliti sekcijske knjige ako ga se ponovno ne izabere za sekretara, ako pokušaju da se odupru njegovoj volji, njegovom autoritetu ili ako ga kazne ukorom. U svakom od tih slučajeva, on će za osvetu postati policijski agent (questurino)« (iz izvještaja Torinskog federalnog vijeća, citiranog gore). Terzaghi je imao mnogo razloga da zaplaši sekciju. U svojstvu blagajnika i sekretara izvršio je vrlo ozbiljne pro-nevjere u blagajni. Usprkos formalne zabrane Vijeća, odobrio je samom sebi naknadu od 90 franaka; unio je u knjige svote koje nisu bile isplaćene i koje su nestale iz kase; bilanca koju je sam izradio pokazivala je primitak od 56 franaka koji se nisu mogli pronaći i koje on nije htio vratiti, kao ni 200 markica za članarinu koje je primio od Generalnog vijeća. Glavna skupština ga je jednodušno protjerala (scacciò) (ranije citirani izvještaj). Alijansa, koja uvijek poštuje autonomiju sekcija, potvrdila je to isključenje imenujući smjesta Terzaghija počasnim članom firentinske sekcije i, kasnije, delegatom te iste sekcije na konferenciji u Riminiju.

Svega nekoliko dana kasnije, u jednom pismu od 10. marta, Terzaghi tumači Generalnom vijeću svoje isključenje na slijedeći način: on je dao ostavku kao član i sekretar te sekcije nitkova i doušnika (cenaglia et mardoheria) zato što »se ona sastojala od vladinih agenata i macinijevaca« i zato što se pokušalo kazniti ga ukorom, »znete li zašto? jer sam propovijedao rat kapitalu!« (koji je praktično vodio protiv sekcijske blagajne). Cilj je pisma da dokaže da je Generalno vijeće ozbiljno prevareno u pogledu karaktera tog valjanog Terzaghija, koji nije želio drugo nego da bude njegov skromni sluga. Nije li on »uvijek govorio da biti internacionalac znači plaćati članarinu Generalnom vijeću« — suprotno tajnim zapovijestima Alijanse?

»Iako smo pristali uz jurski kongres, nije nam bila želja da s vama ratujemo, predragi prijatelji, već smo se povelili za ostalima; naš cilj je bio da djelujemo pomirljivo u konfliktu. Što se tiče centralizacije sekcija, uz stanovitu autonomnost koju bi i dalje sačuvale, smatram je vrlo korisnom.« — »Nadam se da će slavno Vijeće odbiti primanje macinijevske Radničke federacije; budite sasvim sigurni da se nitko neće usuditi okriviti vas za autoritarizam; preuzimam na sebe punu odgovornost za to . . . Ako je moguće, želio bih dobiti točnu biografiju Karla Marxa; u Italiji nemamo autentične i htio bih prvi imati tu čast.«

E pa što znače sva ta ulagivanja?

»Ne za mene, već za našu stvar, da ne prepustim mjesto svojim brojnim neprijateljima, da im pokažem da je Internacionala kompaktna, molim vas hitno da

mi, ako već nije kasno, pošaljete pomoć od 150 franaka, koju je slavno Vijeće već ranije odredilo.»

Siguran u svoju nekažnjivost, Terzaghi se, izgleda, toliko onemogućio u Firenci svojim novim ispadima, da se sam »Fascio Operaio« našao primoran da ga dezavuiru. Nadajmo se da će Jurski komitet znati bolje cijeniti njegove usluge.

Ako je u Terzaghiju Alijansa našla svog pravog predstavnika, u Romanji je našla svoj pravi teren. Tamo je osnovala svoju grupu tobože internacionalnih sekcija, koje su, kao prvo, odbile da se podvrgnu Općem statutu da službeno objave svoje konstituiranje i da plaćaju članarinu Generalnom vijeću. Bile su to prave autonomne sekcije. Uzele su ime »Fascio Operaio« i služile kao središte raznih radničkih udruženja. Njihov prvi kongres, održan u Bolonji, 17. marta 1872, na pitanje:

»U općem interesu, i da bi se osigurala potpuna autonomija grupe »Fascio Operaio«, treba li je potčiniti vodstvu londonskog generalnog komiteta ili jurskog, ili treba ostati nezavisan, održavajući veze s oba komiteta?»

odgovorio je slijedećom odlukom:

»Kongres gleda u generalnim komitetima u Londonu i Juri samo obične biroe za dopisivanje i statistiku i stavlja u dužnost konzulata bolonjske pokrajine da uspostavi veze s oba i da o tome izvješćuje sekcije.»

»Fascio Operaio« je napravio krupnu omašku otkrivši profanima tajanstveno postojanje tajnog središta Alijanse. Jurski komitet se našao primoran da javno zaniječe njegovo tajno postojanje. Što se tiče Generalnog vijeća, bolonjski konzulat mu se nikad nije javio.

Čim je Alijansa saznala za sazivanje kongresa u Hagu, stavila je u pokret »Fascio Operaio«, koji je u ime svog autonomnog autoriteta ili svoje autoritarne autonomije prisvojio titulu Talijanske federacije i sazvaio za 5. augusta konferenciju u Riminiju. Od dvadeset i jedne sekcije koja je tamo bila prisutna, jedna jedina, napuljska, pripadala je Internacionali, dok nijedna od stvarno aktivnih sekcija Internacionale, čak ni milanska, nisu imale predstavnika. Ta je konferencija svojom slijedećom odlukom demaskirala borbeni plan Alijanse:^[310]

»Smatrajući da je Londonska konferencija (septembar 1871) pokušala svojim Zaključkom IX nametnuti cijelom Međunarodnom udruženju radnika autoritarnu doktrinu *njemačke komunističke partije*;

— da je Generalno vijeće pokretač i branilac takvog stanja;

— da je doktrina *autoritarnih komunista* negacija revolucionarnog osjećaja talijanskog proletarijata;

— da se Generalno vijeće služilo najnedostojnijim sredstvima, kao što su kleveta i mistifikacija, s jedinom svrhom da cijelom Međunarodnom udruženju nametne svoju posebnu *autoritarnu komunističku doktrinu*;

— da je Generalno vijeće prevršilo mjeru svoje niskosti povjerljivom okružnicom datiranom u Londonu 5. marta 1872, u kojoj, nastavljajući svoju klevetničku i mistifikatorsku djelatnost, otkriva svu svoju žed za autoritetom, posebno u dva važna pasusa koje citiramo:

Bilo bi teško izvršavati naređenja bez ‚moralnog‘ autoriteta, u ‚pomanjkanju nekog drugog slobodno prihvaćenog autoriteta‘ (Povjerljiva okružnica, str. 27¹).

‚Generalno vijeće namjerava zatražiti od sljedećeg kongresa istragu o toj tajnoj organizaciji i njenim pokretačima u nekim zemljama, na primjer u Španjolskoj‘ (str. 31²).

— da je reakcionarni duh Generalnog vijeća izazvao revolucionarno negodovanje Belgijanaca, Francuza, Španjolaca, Slavena, Talijana i jednog dijela Švicarske, i prijedlog da se ukine vijeće i preinači Opći statut;

— da Generalno vijeće nije bez razloga sazvalo opći kongres u Hagu, u mjestu koje je najdalje od ovih revolucionarnih zemalja;

Zbog svega toga,

konferencija izjavljuje svečano pred svim radnicima svijeta da od ovog časa Talijanska federacija Međunarodnog udruženja radnika prekida svaku solidarnost s Generalnim vijećem u Londonu, potvrđujući istovremeno ekonomsku solidarnost sa svim radnicima i predlažući svim sekcijama koje ne dijele autoritarne principe Generalnog vijeća da pošalju 2. septembra 1872. svoje predstavnike, ne u Hag, već u Nešatel (Švicarska) da otvore tog istog dana opći antiautoritarni kongres.

Rimini, 6. augusta 1872.

Za konferenciju

Carlo Cafiero, predsjednik

Andrea Costa, sekretar.^o

Pokušaj da Fascio Operaio preuzme mjesto Generalnog vijeća potpuno je propao. Čak se ni Španjolsko federalno vijeće, koje je obična podružnica Alijanse, nije usudilo zatražiti od španjolskih internacionalaca da glasaju o odluci koja je donijeta u Riminiju. Alijansa je tada, da popravi svoju grešku, otišla na Haški kongres, iako je u isto vrijeme sazvala antiautoritarni kongres u Sent-Imjeu.

Italija je, zahvaljujući posebnoj milosti, postala obećana zemlja Alijanse. Papa Mihail nam otkriva tu tajnu u svom pismu Mori (Dokazni spisi, br. 43):

»U Italiji postoji nešto što nedostaje drugim zemljama: vatrena, energična mladež, sasvim potisnuta, bez karijere, bez izgleda, ali koja, usprkos svog građanskog podrijetla nije ni moralno ni intelektualno iscrpljena kao građanska omladina drugih zemalja. Ona danas hrli bez oklijevanja u revolucionarni socijalizam, s čitavim našim programom, s programom Alijanse; naš genijalni (sic) i moćni protivnik Mazzini je mrtav, macinistička stranka je potpuno dezorganizirana; i Garibaldi do-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 29. — ² Vidi u ovom tomu, str. 33.

pušta da ga vuče sve jače ta omladina koja nosi njegovo ime, ali koja ide ili juri neizmjereno dalje od njega.*

Sveti otac ima pravo. U Italiji, Alijansa nije »radnički liktorski snop« već rulja deklasiranih. Na čelu tobožnjih sekcija talijanske Internacionale nalaze se advokati bez parnica, liječnici bez bolesnika i bez znanja, lakoumni studenti, trgovački putnici i drugi trgovački namještenici, a naročito novinari malih listova s manje-više sumnjivom reputacijom. Italija je jedina zemlja gdje je međunarodna štampa — ili ona koja se za takvu izdaje — dobila figarovsko obilježje. Treba samo baciti pogled na pismo sekretara tih tobožnjih sekcija pa da se uoči da je ono trgovačko, ili od ljudi vještih peru. Domogavši se tako svih službenih položaja u sekcijama, Alijansa je uspjela prisiliti talijanske radnike da u saobraćaju među sobom ili s ostalim vijećima Internacionale prolaze kroz ruke deklasiranih alijansista koji su u Internazionali našli »karijeru« i »izlaz«.

---

* Evo što o tome kaže sam Garibaldi: »Moj dragi Crescio! Srdačno Vam zahvaljujem za „Avvenire Sociale“ koji ste mi poslali i koji ću čitati sa zanimanjem. Vi želite u svom listu ratovati protiv laži i ropstva; to je vrlo lijep program. Ali smatram da je pobijanje principa autoriteta jedna od grešaka koje priječe napredak Internacionale. Pariška komuna je pala jer u Parizu nije bilo nikakvog autoriteta nego samo anarhija. Španjolska i Francuska trpe od istog zla. Želim dobar uspjeh „Avvenire“-u i ostajem Vaš G. Garibaldi.«^[311]

VI

Alijansa u Francuskoj

Tamo su članovi bili malobrojni, ali vrlo gorljivi. U vodstvu Alijanse u Lionu bili su Albert Richard i Gaspard Blanc, u Marseju Bastelica, sva trojica aktivni suradnici listova koje je izdavao Guillaume. Zahvaljujući njima Alijansa je uspjela dezorganizirati lionski pokret u septembru 1870; po njima, taj pokret nije imao drugo značenje nego da omogući Bakunjinu da izda svoj zauvijek slavni dekret o ukinuću države. — Djelovanje Alijanse nakon poraza lionskog ustanka nalazi se jasno opisano u jednom Bastelicinom pismu (Marsej, 13. decembra 1870):

«Naša stvarna snaga i dalje je velika među radnicima; ali naša sekcija nije reorganizirana nakon posljednjih progona. Ne usuđujemo se to napraviti iz straha da se *zbog odsustva inicijatora elementi ne pokvare*. Mi čekamo¹.»

Činjenica da je Bastelica kao pripadnik pokretnog puka mogao svakog časa biti udaljen iz Marseja, bila je za njega dovoljan razlog da spriječi reorganizaciju Internacionale, toliko je njegovoj autonomiji bila neophodna prisutnost alijansističkih inicijatora. — Alijansa je tako na vrlo jasan način diskreditirala kod lionskih i marsejskih radnika Internacionalu, za koju je, svuda i uvijek, tvrdila da je predstavlja.

Kraj Richard-a i Blanc-a je poznat. Oni su se pojavili u Londonu u jesen 1870. i pokušali regrutirati među francuskim izbjeglicama pomoćnike za bonapartističku restauraciju. U januaru 1872. objavili su brošuru: *Carstvo i nova Francuska. Poziv naroda i omladine francuskoj savjesti, od Albert-a Richard-a i Gaspard-a Blanc-a*, Brisel, 1872.

S uobičajenom skromnošću Alijansinih šarlatana oni ovako počinju svoje hvalisanje:

«Mi koji smo stvorili veliku armiju francuskog proletarijata . . . mi, najutjecajniji vode Internacionale u Francuskoj . . . mi srećom nismo strijeljani, nego smo tu da pred njima (*ambicioznim parlamentarcima, sitnim republikancima, to-*

¹ U njemačkom izdanju nema: Mi čekamo.

božnjim demokratima svih boja) istaknemo zastavu pod kojom se borimo i da usprkos klevetama, prijetnjama i svakojakim napadima koji nas očekuju dobacimo začuđenoj Evropi usklik koji izvire iz dubine naše svijesti i koji će uskoro odjeknuti u srcima svih Francuza: — ŽIVIO CAR!»

Nećemo istraživati da li su ta dva imperijalizirana alijansista »normalnim razvojem svojih ideja« postali u stvari obični »nitkovi« kako ih je u Hagu nazvao njihov bivši prijatelj Guillaume, ili su od alijansističkog pape dobili poseban zadatak da stupe u redove bonapartističkih agenata. Dokumenti ruske Alijanse, koji će prema tajnom statutu otkriti tajnu nad tajnama tog tajanstvenog društva iz kojih donosimo malo dalje izvratke, govore izričito da internacionalna braća moraju svuda prodrijeti i mogu čak primiti nalog da stupe u policiju. Uostalom, duboko poštovanje ta dva brata prema svom imperatoru seljaku ne premašuje obožavanje koje je 1862. Bakunjin gajio za svog cara seljaka.

U francuskim gradovima u koje alijansisti nisu prodrli, Internacionala se brzo razvijala nakon pada Komune. Na Haškom kongresu, sekretar za Francusku¹ mogao je saopćiti da je ona organizirana u preko trideset okruga. Dva glavna alijansistička dopisnika za Francusku, Benoît Malon i Jules Guesde (potpisnik sonvilijeske okružnice), koji su znali za taj brzi razvoj našeg Udruženja, pokušali su ga dezorganizirati u korist Alijanse. Kako njihova pisma nisu postigla očekivani učinak, poslali su emisare, među ostalima i jednog Rusa s imenom Mečnikov; ali njihovi naponi nisu ni do čega doveli. Te iste individue koje su bezočno optuživale Generalno vijeće da sprečava radnike

»da se u svakoj zemlji organiziraju slobodno i spontano, prema svom vlastitom uvjerenju i svojim posebnim navikama« (pismo Guesde-a, 22. septembra 1872)⁽³¹²⁾

čim bi se radnici organizirali spontano, slobodno itd., ali u potpunoj suglasnosti s Generalnim vijećem, govorili bi im da ih Nijemci iz Generalnog vijeća tlače i da izvan njihove antiautoritarne ortodoksne crkve nema uopće spasa. Francuski radnici, koji su jedino osjećali tlačenje Versaja, poslali su ta pisma Generalnom vijeću, pitajući ga što znači sve to.

Ta Alijansina akcija u Francuskoj najbolje pokazuje kako se ona uvijek suprotstavljala Internacionali čim bi počela gubiti nadu u prevlast. Svaku sekciju koja nije bila pod njenom dominacijom smatrala je neprijateljskom, čak i više neprijateljskom od buržoazije. *Tko nije za nas, taj je protiv nas*, priznaje otvoreno kao svoje pravilo u ruskim manifestima. Uspjeh općeg pokreta shvaća kao nesreću ako se taj pokret ne povija pod njezinim sektaškim jarmom. Upravo u času kad je francuskoj radničkoj klasi bila prijeko potrebna ma kakva or-

¹ Auguste Serraillier

ganizacija, Alijansa pruža pomoć Thiers-u i ruristima, objavljujući rat Internacionalni.

Pogledajmo sada ko su bili agenti Alijanse u kampanji koju je vodila u korist Versaja.

U Monpeljeu je g. Guesde imao za doušnika nekog Paula Brousse-a* studenta medicine, koji je pokušavao propagirati Alijansu u čitavom departmanu Ero, u kojem je Guesde izdavao list »Droits de l'homme«^[314]. Tik pred Haški kongres, kad su se internacionalci s Juga sporazumjeli da skupe međusobno svotu kojom bi poslali zajedničkog delegata na kongres, Brousse je pokušao navesti Monpeljesku sekciju da ne plati svoj dio i da se ne izjasni dok kongres ne riješi tekuće poslove. Južni komitet Monpeljeske sekcije odlučio je da traži od kongresa Brousse-ovo isključenje iz Internacionale zato što je »nepošteno postupio izazivajući rascjep u srcu sekcije«. Njegov prijatelj Guesde, u izvještaju^[315] koji je u decembru poslao iz Rima briselskom listu »La Liberté«, govori javno o tom autoritarnom atentatu na Brousse-a i kao podstrekača navodi punim slovima Calasa iz Monpeljea, dok Brousse-a označava samo inicijalima. Ta denuncijacija bila je mig policiji koja je stavila Calasa pod nadzor i malo zatim zaplijenila na pošti Serraillier-ovo pismo Calasu u kojem je bilo dosta govora o Dentraygues-u iz Tuluze. Dvadesetčetvrtog decembra, Dentraygues je uhapšen.

U Narboni su najaktivniji pomagači Alijanse bili Gondres, označen kao doušnik; Bacave, koji je u Narboni i u Perpignanu vršio posao policijskog agenta; Saint-Martin, advokat, korespondent Malonov. Gospodin Saint-Martin je 1866. zamolio da ga se primi u ministarstvo carskog doma i umjetnosti. Kad je 1869. bio osuđen da plati globu od 800 franaka zbog novinarskog prekršaja, republikanci su skupljali priloge da plate njegovu globu; ali je Saint-Martin, umjesto da upotrijebi novac za plaćanje globe, platio sebi mali izlet u Pariz na trošak radnika, koji su morali ponoviti skupljanje priloga da izbjegnu skandal. Odmah nakon majskih dana 1871, taj isti Saint-Martin molio je potprefekturu od vlade u Versaju.

Evo još jednog agenta Alijanse: u novembru 1871, Calas je napisao Serraillier-u:

»Možete računati na potpunu odanost građanina Abela Bousquet-a prema socijalnoj stvari, on je... predsjednik socijalističkog komiteta u Bezijeu.«

Nakon dva dana, 13. novembra, Serraillier je dobio slijedeću izjavu:

»Uvjereni... da je netko zloupotrijebio lakovjernost građanina Calasa, našeg zajedničkog prijatelja, koji je poklonio povjerenje gospodinu Bousquet-u, pred-

* Sada sa Alerinijem redaktor tjednika »Solidarité révolutionnaire«^[313] u Barseloni.

sjedniku izbornog komiteta u Bezijeu, koji toga nije uopće dostojan, budući da je dotični Bousquet bio sekretar glavnog komesara u Bezijeu . . . i u suglasnosti s građaninom Calasom koji je priznao zabludu koje je bio žrtva, molimo građanina Serraillier-a da smatra kao da mu građanin Calas nije ništa uputio i uz to ga pozivamo da, ako je moguće, poradi da se iz Internacionale briše gospodin Bousquet. Po ovlaštenju Socijalističke demokracije iz Bezijea i Pezenasa» (slijede potpisi).

Serraillier je iskoristio tu deklaraciju da u tuluškom listu »L’Eman-cipation« javno žigoše tog g. Bousquet-a kao policijskog agenta (19. decembra 1871). — Jedno pismo iz Narbone, datirano 24. jula 1872, kaže da gospodin Bousquet »spaja u sebi funkciju policijskog narednika s funkcijom putnika u službi ženevskih disidenata«.

Zato je sasvim prirodno da ga jurski »Bulletin« od 10. novembra 1872. uzima u obranu.^[203]

VII

Alijansa nakon Haškog kongresa

Poznato je da je na posljednjoj sjednici Haškog kongresa četrnaest delegata manjine podnijelo deklaraciju u kojoj se protestira protiv donesenih odluka. Tu manjinu sačinjavali su slijedeći delegati: četiri Španjolca, pet Belgijanaca, dva Juranina, dva Holandanina, jedan Amerikanac.

Nakon što su se u Briselu sporazumjeli s Belgijancima o osnovama zajedničke akcije protiv novog Generalnog vijeća, Jurani i Španjolci otputovali su u Sent-Imje u Švicarskoj da održe antiautoritarni kongres⁽²⁰⁰⁾, koji je Alijansa sazvala preko svojih akolita iz Riminija.

Tom kongresu prethodio je kongres Jurske federacije, koja je odbacila haške odluke, a posebno onu kojom su isključeni Bakunjin i Guillaume; nakon toga, Generalno vijeće suspendiralo je Jursku federaciju.

Na antiautoritarnom kongresu Alijansa je bila u punom sastavu. Uz Španjolce i Jurane, Italija je bila zastupana šestoricom delegata među kojima su bili Costa, Cafiero, Fanelli i sam Bakunjin; dva delegata su tvrdila da predstavljaju »nekoliko francuskih sekcija«, a jedan drugi delegat dvije sekcije iz Amerike; sve u svemu, petnaest »saveznika«. Taj kongres pružio je konačno Bakunjinu »puno jamstvo za nepristrano i ozbiljno rasuđivanje«; zato je na njemu vladala najveća jednodušnost. Ti ljudi, od kojih najmanje polovica nije pripadala Internacionalni, nametnuli su se kao vrhovni sud koji je pozvan da u zadnjoj instanci izrekne svoju presudu o aktima jednog općeg kongresa našeg Udruženja. Izjavili su da apsolutno odbacuju sve odluke Haškog kongresa i nikako ne priznaju punomoć novom Generalnom vijeću koje je on imenovao. Napokon su izglasali, u ime svojih federacija i bez ikakvih mandata u tu svrhu, ofenzivni i defenzivni savez — »pakt prijateljstva, solidarnosti i međusobne obrane« — protiv Generalnog vijeća i svih onih koji budu priznali haške odluke; svoj apstinentni anarhizam objasnili su u slijedećoj rezoluciji, koja je direktna osuda Pariške komune:

«Kongres izjavljuje: prvo, da je uništenje svake političke moći prva zadaća proletarijata; drugo, da je *svaka tobože privremena i revolucionarna organizacija političke moći koja treba dovesti do tog uništenja samo jedna varka više* i može biti jednako opasna proletarijatu kao i sve vlade koje danas postoje.»

Na kraju je donesena odluka da se pozovu i druge autonomne federacije da pristupe novom *paktu* i da održe drugi antiautoritarni kongres za šest mjeseci.

I tako je objavljen rascjep u Internacionali. Jurski komitet je od tog časa uzeo otvoreno u ruke vodstvo disidentskih poslova. Dio Internacionale koji se poveo za njim bio je sada isto što i bivša javna Alijansa, samo obnovljena, i služeći i dalje kao maska i oruđe tajne Alijanse.

Nakon povratka u Španjolsku, četiri hrabra viteza španjolske Alijanse objaviše manifest krcat klevetama protiv Haškog kongresa i pohvalama na račun kongresa u Sent-Imjeu. Federalno vijeće zaštitnički je prihvatilo taj pamflet i na zapovijed švicarskog centra sazvalo je za 25. decembra 1872. regionalni kongres u Kordobi koji se održao tek u aprilu 1873. Švicarski je centar sa svoje strane požurio da predoči svima podređeni položaj koji uz njega zauzima to vijeće: Jurski komitet poslao je mimo Španjolskog vijeća svim lokalnim federacijama u Španjolskoj odluke Sent-Imjea.

Na kongresu u Kordobi, od 101 federacije (taj službeni broj dalo je Federalno vijeće) bilo ih je predstavljeno svega 36; bio je to dakle kongres manjine, ukoliko je to uopće i bio kongres. Novoosnovane federacije bile su predstavljene brojnim delegatima; Alikante ih je imao šest, a ta federacija nije ranije nikad bila zastupljena na regionalnom kongresu. U vrijeme Haškog kongresa nije još ni postojala, jer nije dala nijedan glas, nijedan centim španjolskoj delegaciji. Važne i aktivne federacije kao Grasija (500 članova), Badalona (500 članova), Sabadel (125), Sans (1061), padale su u oči svojom odsutnošću. Na listi od četrdeset i osam delegata nalaze se imena četrnaestorice notornih članova Alijanse, od kojih je deset predstavljalo federacije kojih nisu bili članovi i koje ih vjerojatno nisu ni poznavale. Sigurna u tako isfabriciranu većinu, Alijansa je dala sebi maha kao nikad ranije. Statut pokrajinske federacije koji je bio izrađen u Valensiji i odobren u Saragosi potpuno je izmijenjen, Španjolskoj federaciji odrubljena je glava, a njezino Federalno vijeće zamijenjeno je običnom komisijom za dopisivanje i statistiku kojoj nisu prepustili niti brigu da šalje Generalnom vijeću španjolske članske priloge; napokon, prekinulo se s Internacionalom odbacivanjem haških rezolucija i prihvaćanjem Sent-Imjeskog pakta; otišlo se u anarhiju do te mjere da se već unaprijed odbacivao slijedeći opći kongres i imalo u vidu novi *antiautoritarni kongres* «*ukoliko opći kongres ne bi uspostavio dostojanstvo i nezavisnost Internacionale odbijanjem Haškog kongresa*». —

U Hagu je Alijansa htjela preko španjolskog imperativnog man-

data nametnuti način glasanja koji joj je u tom času najbolje odgovarao; u Kordobi ona ide dotle da devet mjeseci unaprijed odbija odluke koje treba donijeti slijedeći opći kongres. Priznajmo da ne bi bilo moguće još dalje tjerati autonomiju sekcija i federacija.

Protjeravši iz Internacionale Alijansu i njene vođe, Haški kongres je ulio novu snagu protualijansističkom pokretu u Španjolskoj.¹ Kampanju Nove madridske federacije podržale su u Saragosi, Vitoriji, Alkali de Henares, Grasiji, Leridi, Deniji, Pontu de Vilumara, Toledu, Valensiji, nova federacija u Kadisu itd. Okružnica Federalnog vijeća kojem je sazivan kongres u Kordobi tražila je da on nastupi kao sudija rezolucijama općeg kongresa u Hagu. Bila je to očita povreda ne samo Općeg statuta već i pokrajinskog španjolskog statuta^[316], koji izjavljuje u 13. članu:

»Federalno vijeće provest će u život odluke pokrajinskih i međunarodnih kongresa.«

Nova madridska federacija odgovorila je na to jednom okružnicom drugim lokalnim federacijama u kojoj kaže da se samim tim Federalno vijeće stavilo izvan Internacionale i traži od njih da ga zamijene novim privremenim vijećem, sa zadatkom da se strogo pridržava statuta a ne da se pasivno pokorava Alijansinim naređenjima. Taj je prijedlog bio prihvaćen; imenovali su novo Federalno vijeće sa sjedištem u Valensiji. U svojoj prvoj okružnici (2. februara 1873) ono izjavljuje da će biti vjerni čuvar Statuta Internacionale koji će izraditi i potvrditi međunarodni i pokrajinski kongresi, i energično protestirati protiv onih koji žele posijati »anarhiju u redove Internacionale, anarhiju prije revolucije, razoružanje prije trijumfa! Kakve li radosti za buržoaziju!«^[317]

Belgijanci su održali svoj kongres u isto vrijeme kad i Španjolci i, kao i ovi, odbacili haške rezolucije. Generalno vijeće odgovorilo im je, kao i španjolskim secesionistima, rezolucijom od 26. januara 1873², u kojoj se kaže da se sva »društva i lica koja ne priznaju odluke kongresa ili namjerno ne ispunjavaju zadatke koje im propisuju Opći statut i Organizaciona pravila sama stavljaju izvan Međunarodnog udruženja radnika i prestaju mu pripadati«. Ta je izjava upotpunjena 30. maja slijedećom rezolucijom³:

»S obzirom da je kongres Belgijske federacije, koji je održan 25. i 26. decembra 1872. u Briselu, odlučio da proglašiti bezvrijednim i štetnim odluke petog općeg kongresa;

da je kongres jednog dijela Španjolske federacije, održan u Kordobi od 25. decembra do 2. januara 1873, odlučio da ne priznaje odluke petog općeg kongresa i da prihvaća odluke jedne antiinternacionalne skupštine;

¹ U njemačkom izdanju nema: u Španjolskoj — ² Uporedi u ovom tomu, str. 567 - 568. — ³ Uporedi u ovom tomu, str. 569.

da je skupština koja je održana u Londonu 26. januara 1873. odlučila da odbaci akte petog općeg kongresa;

Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika, u skladu sa Statutom i Organizacionim pravilima i u suglasnosti s rezolucijom od 26. januara 1873, izjavljuje:

Sve pokrajinske i mjesne federacije, sekcije i osobe koje su sudjele na gore spomenutim kongresima i skupštinama, u Briselu, Kordobi i Londonu¹, ili priznaju njihove rezolucije, *same su se stavile izvan Međunarodnog udruženja radnika i prestale mu pripadati.*»

Ono je u isto vrijeme izjavilo da »ne postoji nikakva talijanska pokrajinska federacija Internacionalne, jer nikakva organizacija tog imena nije nikada ispunila nijedan od uvjeta za primanje i upis koje propisuju Statut i Organizaciona pravila; u Italiji ipak ima sekcija koje su u pravilnim odnosima i redovnoj vezi s Generalnim vijećem.«²

Jurani su, sa svoje strane, održali nov kongres 27. i 28. aprila, u Nešatelu. Bilo je prisutno devetnaest delegata iz deset švicarskih sekcija i jedne tobožnje alzaške sekcije; dvije švicarske sekcije i jedna francuska nisu poslale delegate. Jurska federacija smatrala je, dakle, da u Švicarskoj broji dvanaest sekcija. Međutim, delegat iz Montije izjavio je da je došao samo zato da govori u prilog pomirenja s Internacionalom i da ima imperativni mandat da ne sudjeluje u radu kongresa. Montije se je, zaista, već od kongresa u Sent-Imjeu odvojio od Jurske federacije. Ostaje *jedanaest* sekcija. Činjenica da se izvještaj komiteta strogo čuva da pruži i najmanji nagovještaj o njihovoj unutarnoj situaciji i snazi daje nam pravo da pretpostavimo da one ne posjeduju više vitalnosti nego u vrijeme sonvilijeskog kongresa. Da nam nadoknadi štetu, izvještaj svrstava u bojni red vanjske snage Jurana, saveznike koje je Alijansa stekla nakon Haškog kongresa. Prema tom izvještaju to su gotovo sve federacije Internacionalne.

»Italija« — No mi smo vidjeli da nema talijanske federacije.

»Španjolska« — Iako je većina španjolskih internacionalaca prešla u tabor secesionista, vidjeli smo da Španjolska federacija još uvijek postoji i da je u redovitoj vezi s Generalnim vijećem.

»Francuska s onim što još ima ozbiljno organizirano« — to jest »Francuska sekcija« koja se ispričala kongresu u Nešatelu što nije poslala delegata. Pazit ćemo dobro da ne otkrijemo Juranima što je još »ozbiljno organizirano« u Francuskoj, usprkos zadnjim progonima koji su dovoljno pokazali na kojoj je strani ozbiljna organizacija i koji su, kao i uvijek,³ brižno poštedjeli ono malo alijansista koje Francuska ima.

»Čitava Belgija« — prevarena je od Alijanse i nije nimalo sklona da dijeli njezine principe.

¹ U njemačkom izdanju nema: u Briselu, Kordobi i Londonu — ² Uporedi u ovom tomu, str. 569 - 570. — ³ U njemačkom izdanju nema: kao i uvijek

»Holandija osim jedne sekcije« — to jest *dvije* holandske sekcije pristale su, ali ne na Sent-Imjeski pakt, već uz protuseparatističku manjinu u Hagu.

»Engleska osim nekoliko disidenata!« — »Disidenti«, to jest golemu većina engleske Internacionale, održali su svoj kongres 1. i 2. juna u Mančesteru, na kojem je bilo prisutno dvadeset i šest delegata, predstavnika dvadeset i tri sekcije⁽³¹⁸⁾; dok »Engleska« Jurana nema ni sekcijâ ni federalnog vijeća, a još manje kongres.

»Amerika osim nekoliko disidenata!« — Američka federacija Internacionale¹ postoji i redovno funkcionira, u potpunom suglasju s Generalnim vijećem ona ima svoj federalni kongres i svoje kongrese. »Amerika« Jurskog komiteta nije drugo do buržuji skloni slobodnoj ljubavi, novcu, funkcijama i javnoj korupciji, koje je na Haškom kongresu tako dobro predstavljao g. West, a u prilog kojem se ni sami jurski delegati nisu usudili govoriti niti za njega glasati.

»Slaveni« — to jest »slavenska sekcija u Cirihi«, koja kao i uvijek figurira za čitavu rasu. Poljaci, Rusi, austrijski i ugarski Slaveni koji pripadaju Internacionali i zakleti su neprijatelji secesionista uopće se ne broje.

Evo na što se svode saveznici Alijanse. Ako jedanaest jurskih sekcija nisu stvarnije od većine ovih saveznika, njihov komitet je imao mnogo razloga da o njima šuti.

U toj podjeli alijansističkih snaga uočljivo je odsustvo Švicarske. Bilo je i te kako dobrih razloga za taj izostanak. Mjesec dana nakon 1. i 2. juna održao se u Oltenu opći švicarski radnički kongres u svrhu organiziranja otpora i štrajkova.⁽³¹⁹⁾ Pet Jurana propovijedalo je tamo evanđelje potpune autonomije sekcija; oduzeli su kongresu više od pola predviđenog vremena. Napokon je trebalo pristupiti glasanju; od osamdeset delegata, sedamdeset i pet je glasalo protiv petorice Jurana, kojima nije preostalo drugo nego da napuste dvoranu.

Međutim, na svojim tajnim koncilijabulama, Alijansa kao da u pogledu svojih stvarnih snaga ne dijeli iluziju koju želi nametnuti javnosti. Na samom kongresu u Nešatelju, nametnula je slijedeću rezoluciju:

»Smatrajući da se prema Općem statutu opći kongres punopravno održava svake godine i da nije potrebno sazivanje od strane Generalnog vijeća, Jurska federacija predlaže svim federacijama Internacionale da se okupe na općem kongresu u ponedjeljak 1. septembra u jednom švicarskom gradu.«

I da bi se spriječilo da taj kongres slijedi »kobne zablude Haga«, traži se da se alijansistički delegati i njihovi saveznici okupe već 28. augusta na antiautoritarnom kongresu. Iz rasprava o tom prijedlogu

¹ U njemačkom izdanju nema: Internacionale

«proizlazi da će nama jedini opći kongres Internacionale biti onaj koji sazovu direktno same federacije, a ne onaj koji bi moglo sazvati tobožnje Generalno vijeće u Njujorku».

Evo dakle rascjepa dovedenog do zadnjih konzekvencija. Internacionalisti će ići na kongres koji će po odluci prethodnog kongresa sazvati Generalno vijeće u jednom švicarskom gradu po svom izboru. Alijansisti i njihovi zavedeni prirepci ići će na kongres koji će oni sami u ime svoje autonomije sazvati. Želimo im sretan put.

VIII

Alijansa u Rusiji

1. Proces Nečajevu

Aktivnost Alijanse u Rusiji postala nam je poznata preko političkog procesa poznatog pod imenom »afera Nečajev«, koji se odvijao u julu 1871, pred sudskom komorom u Petrogradu. Prvi put u Rusiji, rasprave jednog političkog procesa vođene su javno pred porotom. Svi okrivljeni, preko osamdesetak što muškaraca što žena, pripadali su uglavnom školskoj mladeži. Bili su zatočeni u ćelijama petrogradske tvrđave, od novembra 1870. do jula 1871. Dvoje od njih je umrlo a mnogi drugi su duševno oboljeli. Izvedeni su da čuju osudu na rad u sibirskim rudnicima, na prisilni rad, na tamnicu, i to na petnaest, dvanaest, deset, sedam i dvije godine; oni koje je javni sud oslobodio protjerani su »administrativnom odlukom«.

Njihov je zločin bio što su pripadali jednom tajnom društvu koje je prisvojilo ime Međunarodnog udruženja radnika, što ih je u članstvo primio izaslanik međunarodnog revolucionarnog komiteta koji je imao mandate s tobožnjim žigom Internacionale; on ih je naveo na razne prijevare i primorao neke od njih da mu pomognu u izvršenju jednog ubojstva; to ubojstvo je i dovelo policiju na trag tajnog društva; ali kao i uvijek, izaslanik je odmaglio. Policija je u istrazi pokazala takvu oštroumnost da se može pomišljati na vrlo iscrpnu denuncijaciju. U čitavoj toj stvari, izaslanikova uloga je veoma sumnjiva. Izaslanik je bio Nečajev, donosilac ovako sastavljene iskaznice-mandata:

»Nosilac ove iskaznice službeni je predstavnik ruskog ogranka Svjetske revolucionarne Alijanse. — Br. 2771.«

Ta iskaznica nosi: prvo, oznaku na francuskom jeziku: »Evropska revolucionarna Alijansa. Generalni komitet«; drugo, datum 12. maja 1869; treće, potpis: *Mihail Bakunjin*.*

* »Petrogradske (ruske) novine«,^[320] 1871, br. 180, 181, 187. i dr.

Godine 1861, kao odgovor na poreske mjere kojima je bio cilj da onemoguće siromašnim mladim ljudima više obrazovanje i kao odgovor na disciplinske odluke koje su ih prepuštale na milost i nemilost policijskih agenata, studenti su izrekli oštre i jednoglasne proteste koji su s njihovih skupova prešli na ulicu i pretvorili se u impozantne manifestacije. Tada je petrogradsko sveučilište zatvoreno na neko vrijeme; studenti su uhapšeni ili poslani u izgnanstvo. Taj vladin postupak gurnuo je omladinu u tajna društva, iz kojih je, kao što se moglo i očekivati, dospio u ćelije, izgnanstvo i Sibir velik broj njihovih pristaša. Drugi su osnovali kase uzajamne pomoći da pribave siromašnim studentima sredstva za nastavak studija. Najozbiljniji među njima odlučili su da vladi više ne pruže nikakvu izliku da ukine te blagajne koje su bile tako organizirane da se njihovo upravljanje moglo obavljati na malim skupovima. Ti administrativni sastanci pružali su priliku da se u isto vrijeme raspravlja i o političkim i društvenim pitanjima. Socijalističke ideje toliko su prozele omladinu u ruskim školama, koja se velikim dijelom sastojala od sinova seljaka i drugih siromaha, da je ona već sanjala o njihovoj neposrednoj primjeni. Taj pokret se svakim danom sve više širio u ruskim školama i ubacivao u rusko društvo siromašnu omladinu iz puka, obrazovanu i prožetu socijalističkim idejama. Teorijska duša tog pokreta bio je Černiševski, koji je danas u Sibiru.^[321] I tada je Nečajev, koristeći se ugledom Internacionale i žarom omladine, pokušao uvjeriti studente da nije čas da se bave takvim budalaštinama kad postoji golemo tajno društvo, učlanjeno u Internacionalu, koje sprema izazivanje svjetske revolucije i spremno je na neposrednu akciju u Rusiji. Uspio je obmanuti nekoliko mladih ljudi i naveo ih da počine zločine iz općeg prava koji su policiji pružili izliku da slomi čitav taj pokret u školama, toliko opasan za službenu Rusiju.

U martu 1869. stigao je u Ženevu neki mladi Rus koji je pokušao uspostaviti bliske veze sa svim ruskim emigrantima, izdajući se za delegata petrogradskih studenata. Predstavljao se pod različitim imenima. Neki su emigranti znali pouzdano da nikakav delegat nije bio poslan iz tog grada; drugi su nakon razgovora s tobožnjim delegatom posumnjali da je špijun. Konačno je otkrio svoje pravo ime: Nečajev; pričao je da je pobjegao iz petrogradske tvrđave u kojoj je bio zatvoren kao jedan od glavnih tvoraca nereda koji su izbili u januaru 1869. u školama glavnog grada. Nekoliko emigranata koji su bili dugo zatočeni u toj tvrđavi znali su iz iskustva da je odande bijeg nemoguć, znali su, dakle, da u toj stvari Nečajev laže; s druge strane, kako listovi i pisma koja su dobivali s imenima progonjenih studenata nisu ni riječju spominjali Nečajeva, smatrali su običnom izmišljotinom njegovu tobožnju revolucionarnu djelatnost. Međutim, Bakunjin ga vrlo bučno uzima u obranu; izjavljuje svuda da je on izvanredni izaslanik velike tajne organizacije koja postoji i djeluje u Rusiji. Bakunjinu su preklinjali da ne oda tom stvoru imena svojih znanaca koje bi mogao

kompromitirati. On je obećao, a dokumenti s procesa pokazat će kako je održao riječ.

Na sastanku s jednim emigrantom, do kojega je došlo na zahtjev samog Nečajeva, Nečajev je morao priznati da nije delegat nikakve tajne organizacije, ali ima, rekao je, drugova i znanaca koje želi organizirati — dodajući da treba pridobiti stare emigrante da bi se pomoću njihovih imena utjecalo na omladinu i da treba iskoristiti njihovu štampariju i njihov novac. Uskoro nakon toga pojavile su se *Riječi*^[322] koje su Nečajev i Bakunjin uputili studentima. Nečajev tu ponavlja priču o svom bjekstvu i poziva omladinu da prigrli revolucionarnu borbu: Bakunjin u školskim nemirima otkriva »duh koji ruši Državu . . . koji niče iz samih dubina narodnog života*»; on čestita »svojoj mladoj braći na njihovim revolucionarnim težnjama, . . . jer blizak je kraj tog besramnog carstva svih Rusa!«

Anarhizam mu služi kao izgovor da kukavički napadne Poljake optužujući ih da rade jedino

»na obnovi svoje historijske države« (!!) — »oni smišljaju novo ropstvo za svoj narod«, i ako uspiju »postat će naši neprijatelji kao i tlačitelji svog naroda. Borit ćemo se protiv njih u ime socijalne revolucije i slobode svijua.

Vidljivo je da se Bakunjin slaže s carem u tome da treba pod svaku cijenu spriječiti Poljake da svoje unutarnje stvari urede kako sami misle da je najbolje. Kod svih poljskih ustanaka, službena ruska štampa uvijek je optuživala pobunjene Poljake da su »tlačitelji svog naroda«. Dirlijva sloga između organa Trećeg odjeljenja** i arhianarhiste iz Lokarna!

Ruski narod, nastavlja Bakunjin, nalazi se danas u uvjetima sličnim onima koji su ga natjerali na ustanak pod carem Aleksijem, ocem Petra Velikog. Tada je na njegovo čelo stao kozak Stenjka Razin, hajdučki vođa, i pokazao mu »put emancipacije«. Danas narod čeka jednog novog Stenjku Razina pa da ustane; ali njega će ovaj put

-zamijeniti legija deklasiranih mladih ljudi koji već žive narodnim životom . . . Iza nje se osjeća Stenjka Razin, ali ne kao lični već kao kolektivni (!) heroj i samim tim nepobjediv. Bit će to ova divna mladež nad kojom već lebdi njegov duh.

Da bi dobro izvršila ulogu kolektivnog Stenjke Razina, omladina treba da se priprema neznanjem:

»Zato, napustite što brže možete taj svijet osuđen na uništenje. Napustite svoja sveučilišta, svoje akademije, svoje škole. idite u narod«, budite »pri radanju

* Treba primijetiti da su te *Riječi* bile objavljene upravo u vrijeme progona i sudenja, kad je omladina činila sve što je mogla da umanji značenje svog pokreta, dok je policija imala i te kako interesa da ga uveliča.

** Treće odjeljenje ruske carske kancelarije u stvari je centralni biro tajne političke policije u Rusiji.

njegove spontane emancipacije, budite sjedinitelj i organizator njegovih napora i svih narodnih snaga. Ne brinite sada o nauci u ime koje vas žele vezati, učiniti jalovima . . . Takvo je uvjerenje najboljih ljudi na Zapadu . . . Radnički svijet Evrope i Amerike zove vas u bratski savez.»

U svom tajnom statutu Alijansa kaže da su »principi ove organizacije . . . još eksplicitnije izloženi u programu ruske socijalističke demokracije«. ¹ Ovdje imamo početak ostvarenja tog obećanja. Pored uobičajenih anarhističkih fraza i šovinističke mržnje prema Poljacima, koju građanin B. nije nikad uspio sakriti, vidimo ga kako ovdje, po prvi put, hvali ruskog hajduka kao uzor pravog revolucionara, kako propovijeda ruskoj omladini kult neznanja pod izgovorom da je današnja nauka samo službena nauka (može li se zamisliti službenu matematiku, fiziku, kemiju?), i da tako misle najbolji ljudi na Zapadu. Na kraju, on završava svoju brošuru, navodeći lažno da njegovim posredstvom Internacionala nudi savez toj omladini kojoj on zabranjuje znanje, čak i *znanje* o postojanju braće ignoranata^[323].

Ta evangelička *Riječ* odigrala je veliku ulogu u Nečajevljevoj zavjeri. Tajanstveno je pročitana svakom neofitu prije inicijacije.

U isto vrijeme kad i ova brošura (1869), objavljene su anonimne ruske publikacije: 1. *Obrazac revolucionarnog pitanja*, 2. *Principi revolucije*, 3. *Publikacije društva »Narodnog suda«* (Narodna rasprava) br. 1, ljeto 1869, Moskva.^[324] — Svi ti spisi štampani su u Ženevi, o čemu svjedoči identičnost štamparskih slova s tiskom drugih ruskih publikacija u Ženevi — uostalom, stvar je opće poznata čitavoj ruskoj emigraciji — što ih ipak nije sprečavalo da na prvu stranu stave napomenu: »Štampano u Rusiji. — Gedruckt in Rußland«, da bi se uvjerilo ruske studente da tajno društvo posjeduje velike mogućnosti za akciju u samoj Rusiji.

»Obrazac revolucionarnog pitanja« otkriva već na prvi pogled svoje autore. To su iste rečenice, isti izrazi kao oni koje Bakunjin i Nečajev rabe u svojim *Riječima*.

»Treba uništiti ne samo državu već i državne i kabinetske revolucionare. Mi smo za narod.«

Po zakonu anarhične asimilacije, Bakunjin se izjednačuje sa školskom omladinom:

»Vlada nam sama pokazuje put kojim *mi* moramo ići da postignemo *svoj* cilj, to jest cilj naroda. Ona *nas* tjera sa sveučilišta, iz akademija i škola. Mi joj zahvaljujemo što nas je stavila u tako slavan i snažan položaj. Sad imamo čvrsto tlo pod nogama, sad možemo djelovati. A što ćemo raditi? Poučavati narod? To bi bilo glupo. Narod zna sam i bolje od nas što mu je potrebno« —

usporedite s ovim tajni statut koji pripisuje masama »pučke instinkte«, a upućenima »revolucionarnu ideju«.

¹ Uporedi u ovom tomu, str. 373.

«Umjesto da poučavamo narod, moramo ga pobuniti.» Do danas «on se uvijek bunio uzalud, jer se bunio pojedinačno . . . mi mu možemo pružiti izvanredno važnu pomoć, možemo mu dati ono što mu je uvijek nedostajalo, što je bilo glavni razlog svih njegovih poraza: jedinstvo svuda prisutnog pokreta pomoću uspješnog organiziranja njegovih vlastitih snaga».

Kao što se vidi, Alijansina doktrina kao anarhija odozdo a disciplina odozgo pojavljuje se ovdje u svoj svojoj golotinji. Najprije pomoću bune »raspaljivanje onog što se danas naziva lošim strastima«, ali »potrebno je da, usred pučke anarhije koja će sačinjavati sam život i svu energiju revolucije, jedinstvo revolucionarne misli i akcije nađe svoj organ«. Taj organ bit će ruska sekcija opće Alijanse, Društvo narodnog suda.

Ali omladina nije dovoljna Bakunjinu. On poziva pod zastavu svoje Alijanse, to jest ruske sekcije, i sve hajduke.

»Hajdučija je jedan od najcasnijih oblika ruskog narodnog života. Hajduk je heroj, branilac, narodni osvjetnik, nepomirljivi neprijatelj države i svakog društvenog i građanskog poretka koji je država uspostavila, borac na život i smrt protiv sve te civilizacije činovnika, plemića, popova i krune . . . onaj tko ne shvaća hajdučiju neće ništa shvatiti u ruskoj narodnoj historiji. Onaj kome ona nije simpatična ne može simpatizirati narodni život, on nema srca za neizmjerne stoljetne patnje naroda; on pripada taboru neprijatelja, pristaša države . . . samo se hajdučijom iskazuje vitalnost, strastvenost i snaga naroda . . . Hajduk je u Rusiji pravi i jedini revolucionar — revolucionar bez fraza, bez knjiške retorike, neumoran, nepomirljiv i nepobjediv u akciji, narodni i društveni revolucionar a ne politički ili klasni . . . Hajduci koji su rasuti po šumama, gradovima i selima čitave Rusije, i oni koji čame po bezbrojnim tamnicama carstva, tvore jedinstveno i nerazdvojno ljudstvo, čvrsto povezano ljudstvo ruske revolucije. U njemu, u njemu jedinom, postoji odavno prava revolucionarna urota. Onaj tko u Rusiji ozbiljno snuje utrotu, onaj tko želi narodnu revoluciju, mora prići tom ljudstvu . . . Slijedeći put koji nam je zacrtala vlada izbacivši nas iz akademija, univerziteta i škola, ubacimo se, braćo, svi zajedno, u narod, u narodni pokret, u pobunu hajduka i seljaka i čuvajući vjerno i čvrsto prijateljstvo među nama, spojimo u jedinstvenu masu te raspršene ustanke mužika. Stvorimo od njih razumnu ali nemilosrdnu narodnu revoluciju!!*»

U drugom letku, *Principi revolucije*, nalazi se objašnjenje naredbe iz tajnog statuta prema kojoj treba poraditi da »ne ostane . . . ni kamen

* Da bi obmanuo svoje čitaoce, Bakunjin miješa vode narodnih ustanaka u 17. i 18. stoljeću s današnjim ruskim hajducima i kradljivcima. Knjiga koju je napisao Flerowski: *Položaj radničke klase u Rusiji*⁽³²⁵⁾, razočarat će i najromantičnije duhove u pogledu tih bijednika od kojih Bakunjin namjerava stvoriti svetu falangu ruske revolucije. Jedino razbojstvo — izvan vladajuće sfere, razumije se — koje se još naveliko provodi u Rusiji jeste krađa konja koju kao trgovački pothvat organiziraju kapitalisti, a »revolucionari bez fraze« samo su njihovo oruđe i žrtve.

na kamenu«. Treba sve uništiti da bi se dovelo do »savršenog amorfizma«, jer ako se »i jedan jedini od starih oblika sačuva«, postat će »embrion« iz kojeg će se ponovo roditi svi drugi stari društveni oblici. Političke revolucionare koji ne uzimaju ozbiljno taj amorfizam, list optužuje da varaju narod. Optužuje ih da su podigli

»nova vješala i nova stratišta na kojima su pogubili revolucionarnu braću koja su izbjegla pokolj . . . da danas narodi još nisu doživjeli pravu revoluciju . . . za pravu revoluciju nisu potrebni pojedinci koji stoje na čelu mnoštva i zapovijedaju, već ljudi koji se u njemu neprimjetno kriju, povezujući neprimjetno jedno mnoštvo s drugim, i dajući tako pokretu jedinstven pravac, jedinstven duh i karakter. Prethodna tajna organizacija ima samo taj smisao, i samo zbog toga je nužna«.

Evo kako se ruskoj javnosti i policiji prokazuje postojanje *internacionalne braće*, tako brižno skrivano na Zapadu. List zatim propovijeda sistematsko nasilje i izjavljuje da su ljudima od praktičnog¹ revolucionarnog djela sva razmišljanja o budućnosti

»zločinačka, jer sprečavaju *potpuno uništenje* i kočē tok revolucije. Imamo povjerenje samo u one koji djelima pokazuju odanost revoluciji ne plašeći se ni muka ni zatvaranja, a odbacujemo sve riječi iz kojih ne slijedi odmah akcija. Nije nam više potrebna propaganda bez cilja, propaganda koja ne određuje tačno čas i mjesto gdje treba da se ostvari cilj revolucije. Naprotiv, ona nas zbunjuje i mi ćemo upotrijebiti sve naše sile da je spriječimo. Sve brbljavce koji to ne budu shvatili ušutkat ćemo silom«.

Te su se prijetnje odnosile na ruske izbjeglice koje se nisu poklonile Bakunjinovom papstvu i koje je on proglasio doktrinarcima.

»Prekinut ćemo sve veze s političkim emigrantima koji se ne budu htjeli vratiti u svoju zemlju i svrstati u naše redove, i dok god su naši redovi još tajni, prekinut ćemo sa svima onima koji ne budu htjeli pomoći da se oni javno pojave na pozornici ruskog života. *Izuzimamo emigrante koji su se pokazali kao radnici evropske revolucije*. Nećemo više ponavljati ni pozivati . . . Onaj tko ima uši i oči čut će i vidjet će ljude od akcije, a ako se ne svrsta u njihove redove, nećemo biti krivi za njegovu propast; isto tako nećemo biti krivi ako svi oni koji se skrivaju iza kulisa budu hladno, nemilosrdno uništeni, zajedno s kulisama koje ih skrivaju.«

Bakunjin je ovdje savršeno jasan. Dok pod prijetnjom smrtnе kazne naređuje izbjeglicama da se vrate u Rusiju kao agenti njegovog tajnog društva — kao što su im ruske uhode nudile pasoše i novac da u njemu konspiriraju — on samom sebi udjeljuje papinski oprost da može mirno ostate u Švicarskoj kao »radnik evropske revolucije« i raditi na manifestima koji će kompromitirati nesretne studente² koje je policija držala u svojim zatvorima.

¹ U njemačkom izdanju: političkog — ² U njemačkom izdanju rečenica se ovdje završava.

»Ne dopuštajući nikakovu drugu aktivnost osim rušenja, priznajemo da oblici pomoću kojih se može izraziti ta aktivnost mogu biti izvanredno raznoliki: otrov, bodež, uže oko vrata, itd. Revolucija posvećuje sve bez razlike. Put je dakle otvoren! . . . Zato neka zdrave i mlade glave započnu odmah sveti posao uništenja zla, čišćenja i prosvjete ruske zemlje ognjem i mačem, bratski ujedinjeni s onima koji će to isto učiniti u čitavoj Evropi.«

Dodajmo da se u toj uzvišenoj proklamaciji neizbježni razbojnik javlja u melodramskom liku Karla Moora (Schillerovi *Razbojnici*) i da br. 2 »Narodnog suda«, citirajući jedan odlomak iz tog teksta, naziva taj tekst pravim riječima: *Bakunjinova proklamacija*.

»*Publikacija društva 'Narodnog suda'*«, br. 1 počinje proklamiranjem da se opći ustanak ruskog naroda neposredno bliži.

»Mi, to jest onaj dio narodne omladine koji je postigao stanovit razvoj, moramo krčiti put, to jest ukloniti sve prepreke koje mogu omesti njegov tok i pripremiti mu povoljne uvjete . . . Imajući u vidu blisko izbijanje ustanka, smatramo nužnim da povećamo u nerazrješiv i jedinstven čvor sve revolucionarne napore širom cijele Rusije. Zato smo odlučili da u ime revolucionarnog centra objavljujemo letke u kojima će svaki naš istomišljenik, u svakom kutku Rusije, svaki radnik za svetu stvar Revolucije, iako ga ne znamo, vidjeti uvijek ono što hoćemo i kud idemo.«

Zatim se u letku kaže:

»Misao ima za nas vrijednost samo toliko koliko služi velikom djelu *sveopćeg svjetskog uništenja*. Revolucionar koji se uči revoluciji iz knjiga neće nikad ni za što biti dobar . . . Nemamo više vjere u riječi. Riječ ima za nas vrijednost samo ako iza nje slijedi akcija; ali nije sve akcija što nosi taj naziv. Na primjer, skromna i suviše oprezna organizacija tajnih društava, bez vanjskih manifestacija, u našim je očima samo smiješna i nepodnošljiva dječja igra. Vanjskim manifestacijama nazivamo samo niz postupaka koji pozitivno nešto uništavaju, neku osobu, neku stvar, neki savez koji priječi narodno oslobođenje . . . Ne štedeći svoj život, ne zaustavljajući se ni pred kakvom prijetnjom, ni pred kakvom preprekom niti opasnošću, itd., moramo nizom smjelih, pa čak i drskih pokušaja prodrijeti u život naroda i uliti mu vjeru u vlastitu moć, probuditi ga, pridobiti i dovesti do pobjede njegove vlastite stvari.«

Ali odjednom se revolucionarne rečenice *Suda* pretvaraju u napade protiv »*Narodne stvari*«, ruskih novina koje izlaze u Ženevi i koje su branile program i organizaciju Internacionale.^[326] Kao što se vidi, Bakunjinovoj alijansističkoj propagandi u Rusiji, vršenoj u ime Internacionale, bilo je i te kako važno da se ušutka list koji demaskira njenu prevaru.

»Ako ovaj list nastavi na isti način, nećemo se skanjivati da mu kažemo i po-kažemo kakvi moraju biti naši odnosi s njim . . . Uvjereni smo da će svi ozbiljni

* Bakunjin i Nečajev prevode uvijek: *Narodna pravda*, ali ruska riječ *rasprava* ne znači: pravda već osuda, ili još točnije: osveta (*obračun*).

ljudi ostaviti sada po strani svako teoretiziranje i još više svako doktrinarstvo. *Mi možemo spriječiti objavljivanje spisa koji su, iako iskreni, suprotni našoj zastavi, i to pomoću različitih praktičnih sredstava koje držimo u rukama.*»

Nakon što je uputio te prijetnje svom opasnom suparniku, »Narodni sud« nastavlja:

«Uz letke koji su u posljednje vrijeme objavljeni u inostranstvu, preporučamo, gotovo bez ikakve ograde, Bakunjinov poziv deklasiranoj školskoj omladini¹ . . . Bakunjin ima pravo kad vam savjetuje da napustite akademije, univerzitetete i škole, i da idete u narod.»

Vidi se da Bakunjin nikada ne propušta priliku da sebi pokadi.

Drugi članak nosi naslov: *Prikaz prošlog i sadašnjeg pojma akcije*. Vidjeli smo kako Bakunjin i Nečajev prijete ruskom internacionalnom organu u inostranstvu; u ovom članku vidimo ih kako se okomljuju na Černiševskog, na čovjeka koji je u Rusiji najviše pridonio da se u socijalistički pokret ubaci ta ista školska omladina za koju oni tvrde da je predstavljaju.

«Zaista, seljaci se nisu nikada trudili da stvore u svojoj mašti oblike budućeg društvenog poretka; ali ipak, nakon uklanjanja svih smetnja (to jest nakon sveuništavajuće revolucije, koja je prva stvar koju treba učiniti i koja je prema tome za nas najvažnija) seljak će znati da uredi svoj život s više smisla nego što ga može naći u teorijama i planovima doktrinarnih socijalista, koji žele da se nametnu narodu kao profesori i, što je još gore, kao direktori. U očima naroda koji nisu iskvarile naočale civilizacije, težnje tih kobnih profesora su više nego očite. Oni žele, pod izlikom nauke, umjetnosti itd. pripremiti sebi i sebi sličnima *dobra mjestanca*. Kad bi te težnje bile čak i nesebične i naivne, kad bi bile samo neizbježni plod svakog poretka prožetog modernom civilizacijom, narod ne bi ništa time dobio. Idealni cilj društvene jednakosti bio je neusporedivo bolje ostvaren u kozačkom društvu, koje je u Astrahanu organizirao Bazil Us nakon odlaska Stenjke Razina, nego u Fourier-ovim falansterijama, u institutima Cabet-a, Louis-a Blanc-a i drugih socijalističkih učenjaka (!), bolje nego u udruženjima Černiševskog.»

Slijedi čitava stranica uvredljivih napada na Černiševskog i njegove drugove.

Dobro mjestance koje je Černiševski sebi pripremao, dobio je od ruske vlade u sibirskom zatvoru, dok se Bakunjin, slobodan od te opasnosti u svom svojstvu radnika evropske revolucije, ograničava na manifestacije *izvana*. I upravo onda kad je vlada strogo branila da se i spomene ime Černiševskog u štampi, gospoda Bakunjin i Nečajev su ga napadali.

Naši »amorfní« revolucionari nastavljaju:

«Preuzimamo na sebe da srušimo tu gnjilu društvenu zgradu . . . izlazimo iz naroda izranjeni zubima sadašnjeg poretka, vođeni mržnjom na sve što nije narodno, bez obzira na moralne obaveze i bilo kakvo poštenje prema tom svijetu

¹ U njemačkom izdanju citat se ovdje završava.

koji mrzimo i od kojeg samo zlo očekujemo. Imamo samo jedan plan, nepromjenljiv i negativan: nemilosrdno uništenje. Kategorički odustajemo od izrade budućih uvjeta života, budući da je taj posao nespojiv s našom aktivnošću, i zato smatramo beskorisnim svaki umni rad, čisto teoretski... Naša isključiva briga je uništenje postojećeg društvenog poretka.»

Dva manifestanta izvana navode na misao da pokušaj carevog ubojstva, 1866, pripada »seriji sveuništavajućih akata« njihovog tajnog društva:

«Karakosov je bio taj koji je započeo naše sveto djelo 4. aprila 1866. Tek od tog vremena budi se u omladini svijest o njenim revolucionarnim snagama. To je bio primjer, čin! Nikakva propaganda ne može imati tako veliko značenje.»

Zatim oni iznose dugačku listu »kreatura« kojima je komitet dosudio skoro smrt. Mnogima će »jezik biti iščupan«... ali

»nećemo dirati cara... čuvamo ga za narodni, seljački sud; to pravo pripada čitavom narodu... neka živi dakle, taj naš krvnik, do izbivanja narodne oluje.»

Nitko neće ni pokušati osporiti da ti ruski pamfleti, tajni statut i spisi koje je Bakunjin objavio na francuskom nakon 1869. ne potiču iz istog izvora. Naprotiv, te tri vrste napisa međusobno se nadopunjuju. One u neku ruku odgovaraju trovršnim stupnjevima upućenja u famoznu sveuništavajuću organizaciju. Francuske brošure građanina B. napisane su za obične alijansiste, prema čijim predrasudama se ima obzira. Njima se govori o potpuno čistoj anarhiji, o antiautoritarizmu, o slobodnoj federaciji autonomnih grupa i o drugim bezazlenim stvarima: obični galimatijas. Tajni statut namijenjen je internacionalnoj braći na Zapadu; tu anarhija postaje »potpuna neobuzdanost pučkog života... rdavih strasti«, ali unutar te anarhije postoji tajni vodeći element — ta ista braća; njima se daje tek nekoliko općenitih napomena o alijansističkom moralu, uzetom od Loyole; jedva se spominje potreba da se ne ostavi ni kamen na kamenu, jer to su zapadnjaci, odgojeni u filistarskim predrasudama, a prema njima treba imati neke obzire. Kaže im se da će im se istina, koja je i previše blještava za njihove oči nenavikle na pravi anarhizam, otkriti čitava u programu ruske sekcije. Jedino se rođenim anarhistima, izabranom narodu, omladini svete Rusije, prorok usuduje otvoreno govoriti. Tu je anarhija sveopće svjetsko uništenje; revolucija je niz ubojstava prvo individualnih, a zatim kolektivnih; jedino pravilo akcije — strogi jezuitski moral; a tip revolucionara razbojnik. Tu su omladini mišljenje i nauka apsolutno zabranjeni, jer su to društvena zanimanja koja bi ih mogla navesti na sumnju u sveuništavajuću ortodoksiju. Onima koji bi ustrajali u teorijskim herezama ili primijenili vulgarnu kritiku na dogme svjetskog amorfizma prijeti svetom inkvizicijom. Pred ruskom omladinom papa nema potrebu da se ustručava ni u pogledu osnove ni u pogledu forme. On pušta na volju svom jeziku. Potpuno odsustvo ideja izražava se tako nadutim galimatijasom da

je nemoguće reproducirati ga na francuskom a da mu se ne oslabi grotesknost. Njegov jezik nije čak ni ruski, on je tatarski prema izjavi nekog Rusa. Ti mali ljudi atrofiranog mozga napuhuju se strašnim frazama da bi u vlastitim očima izgledali kao revolucionarni divovi. To je priča o žabi i volu.

Kakvi strašni revolucionari! Oni hoće da unište i razbiju sve, »apsolutno sve«, oni sastavljaju liste izgnanika koje čekaju njihovi bodeži, njihov otpor, njihova užeta, kugle njihovih revolvera; mnogima će čak »iščupati jezik«, ali će se pokloniti njegovom veličanstvu Caru. Zaista, Car, činovnici, plemstvo, građanstvo, mogu mirno spavati. Alijansa ne vodi rat protiv postojećih staleža, već protiv revolucionara koji se ne žele poniziti da budu statisti u njenoj tragikomediji. Mir palačama, rat kolibama! Černiševski je oklevetan; urednici »Narodne stvari« su upozoreni da će biti ušutkani »različitim praktičnim sredstvima koja imamo u rukama«; ona prijeti ubojstvom svim revolucionarima koji nisu s njom. To je jedini dio tog sveuništavajućeg programa koji se počeo izvršavati. Sada ćemo ispričati njihov prvi podvig te vrste.

Već od aprila 1869. Bakunjin i Nečajev su započeli pripremati teren za revoluciju u Rusiji. Slali su pisma, proklamacije i telegrame iz Ženeve u Petrograd, Kijev i druge gradove. Znali su međutim da se u Rusiju ne mogu slati pisma i proklamacije, a naročito ne telegrami, a da ih »Treće odjeljenje« (tajna policija) ne pročita. Sve to nije moglo imati drugi cilj nego da ljude kompromitira. Ti kukavni postupci ljudi koji nisu ništa stavljali na kocku u svom prijatnom ženevskom gnijezdu doveli su do hapšenja velikog broja osoba u Rusiji. Međutim, bili su obaviješteni o opasnosti koju stvaraju. Imamo u rukama dokaze da je slijedeći pasus jednog pisma iz Rusije bio priopćen Bakunjinu:

»Za ime božje, poručite Bakunjinu da, ako mu je išta sveto u revoluciji, prestane slati svoje bezumne proklamacije koje daju povod za progone i hapšenja u mnogim gradovima i koje paraliziraju sav ozbiljan rad.«

Bakunjin je odgovorio da to nije zbog toga i da je Nečajev otputovao u Ameriku. Ali, kao što ćemo vidjeti malo dalje, Bakunjinov tajni propis određuje da se »potpuno kompromitira . . . ambiciozne ljude i liberale različitih boja . . . da im uzmak postane nemoguć i da ih se tada može upotrijebiti u svoje svrhe«. (*Revolucionarni katekizam*, §. 19¹).

Evo jednog dokaza. Sedmog aprila 1869. Nečajev je napisao gospođi Tomilov, ženi jednog pukovnika koji je kasnije umro od žalosti zbog hapšenja svoje žene, da »u Ženevi treba obaviti silan posao« i moli je da hitno pošalje nekog ozbiljnog čovjeka da se s njim spo-

¹ Uporedi u ovom tomu, str. 349.

razumije. »Posao o kojem se moramo dogovoriti ne tiče se samo *naše trgovine*, već se odnosi na čitavu Evropu. Ovdje stvari vriju. Priprema se takva juha da je čitava Evropa neće moći progutati. Požurite dakle.« Slijedi ženevska adresa. To pismo nije stiglo na svoju adresu, zaplijenila ga je na pošti tajna policija i zbog njega uhapsila gospodu Tomilov, koja je za nj saznala tek u toku istrage. (Izveštaji s procesa Nečajevu, »Petrogradske novine«, br. 187, 1871.*)

Evo još jedne činjenice koja pokazuje s kakvim je oprezom Bakunjin organizirao svoju urotu. Student Kijevske akademije Mavricki primio je na svoje ime proklamacije iz Ženeve. On ih je smjestio predao vladi koja je hitno poslala u Ženevu povjerljivog čovjeka, to jest uhodu. Bakunjin i Nečajev intimno su se povezali s tim delegatom s juga Rusije, snabdjeli ga proklamacijama, adresama osoba u Rusiji za koje je Nečajev tvrdio da ih poznaje, i dali su mu jedno pismo koje je moglo biti samo povjerljivo pismo s preporukom (br. 187).

Trećeg septembra (15. septembra, po novom kalendaru) Nečajev se u Moskvi predstavio Uspenskom, mladiću kojeg je upoznao prije odlaska u inostranstvo, kao tajni izaslanik svjetskog revolucionarnog komiteta u Ženevi i pokazao mu gore navedeni mandat. Najavio mu je da će u Moskvu stići i drugi izaslanici tog evropskog komiteta sa sličnim mandatima, a da je njegova misija »da organizira tajno društvo među studentskom omladinom . . . za podsticanje narodne revolucije u Rusiji«. Nečajev je potražio siguran stan u Poljoprivrednoj akademiji, dosta udaljenoj od grada, i tamo je stupio u vezu s Ivanovom, koji je slovio kao jedan od najpoznatijih studenata po svojoj odanosti interesima omladine i naroda. Otada je Poljoprivredna akademija postala središte Nečajevljevog djelovanja. Najprije se predstavio pod lažnim imenom, pričajući da je mnogo putovao po Rusiji, da je narod svuda spreman na ustanak, i da bi se već mnogo ranije digao da mu revolucionari nisu savjetovali da se strpi dok oni ne završe rad na svojoj velikoj i moćnoj organizaciji koja će povezati sve revolucionarne snage u Rusiji. Natjerao je Ivanova i druge studente da uđu u to tajno društvo koje ima svemoćni komitet, u čije ime se sve čini, ali čiji sastav i sjedište moraju ostati nepoznati članovima. Taj komitet i ta organizacija tvorili su *ruski ogranak Svjetske unije, revolucionarne Alijanse, Međunarodnog udruženja radnika!***

* Svi podaci o Nečajevljevoj uroti uzeti su iz izvještaja s procesa koji su objavljeni u »Petrogradskim novinama«. Citirat ćemo brojeve lista iz kojih su izvađeni.

** Moramo upozoriti da su u ruskom jeziku riječi: udruženje, unija, alijansa (obšćestvo, sojuz, tovariščestvo) manje-više sinonimi i često se rabe bez razlikovanja. Isto tako je i riječ internacionalan većinom prevedena riječju: univerzalan (vsemirnyj). U ruskoj štampi je »Međunarodno udruženje« često prevedeno riječima koje se na francuski mogu jednako dobro prevesti kao »Svjetska alijansa«. Koristeći se upravo tom zbrkom oko termina, Bakunjin i Nečajev su uspjeli iskoristiti ime našeg Udruženja i upropastiti gotovo stotinjak mladih ljudi.

Nečajev je prvo stao studentima dijeliti *Riječi*, koje smo ranije citirali, da bi im pokazao da Bakunjin, slavni revolucionar iz 1848. i bjegunac iz Sibira, igra krupnu ulogu u Evropi, da vodi glavnu brigu o radničkim stvarima, potpisuje mandate Svjetskog udruženja i da im taj heroj savjetuje da napuste studiranje itd. Da bi im pružio dirljiv primjer odanosti koja ide do smrti, čitao im je jednu pjesmu Ogarjova, Bakunjinova prijatelja i urednika Hercenovog »Kolokola«^[18], pod naslovom *Student* i s posvetom »mladom prijatelju Nečajevu«.^[327] Pjesma prikazuje Nečajeva kao idealnog studenta, kao »neumornog borca od djetinjstva«; Ogarjov pjeva kako je neumorno učenje olakšalo Nečajevu nemire njegovih ranih godina, kako je rasla njegova ljubav za narod, kako se prognan zbog careve osvete i bojarskog straha, odao *nomadskom* životu (*skitanie*, lutanje); kako je hodočastio seljacima vičući od zore do mraka: Okupite se, ustajte hrabro itd. itd.; kako je završio svoj život na robiji u snježnom Sibiru; i kako je, jer nije bio hipokrit, ostao čitavog života vjeran borbi; i da je, prije nego što će izdahnuti, ponavljao: čitav narod mora osvojiti svoju zemlju i svoju slobodu! — Ta alijansistička pjesma štampana je u proljeće 1869, kad se Nečajev zabavljao u Ženevi. Poslana je u svežnjevima u Rusiju, zajedno s drugim proklamacijama. Čini se da je samo prepisivanje te pjesme djelovalo tako da navede neofite na žrtve, jer ju je Nečajev, po naredenju komiteta, dao svakom novom članu tajnog društva da je prepisuje i raspetača (izjave mnogih optuženika).

Muzika je, čini se, jedina stvar koja ne mora podleći amorfizmu na koji će svjetsko sveopće uništenje svesti sve umjetnosti i sve znanosti. Nečajev je u ime komiteta naređivao da se propaganda pomaže *revolucionarnom muzikom*, i trudio se da pronade melodiju na koju bi omladina pjevala to pjesničko remek-djelo (»Petrogradske novine«, br. 190).

Ta mistična legenda o njegovoj smrti nije ga priječila da vješto ubacuje kako bi Nečajev mogao biti još živ i da čak priča kao najveću tajnu da se Nečajev nalazi na Uralu kao radnik i da je tamo osnovao radnička udruženja (»Petrogradske novine«, br. 202). On je tu tajnu otkrivao u prvom redu onima koji nisu bili »dobri ni za što«, to jest onima koji su pomišljali da osnuju radnička udruženja, da bi ih oduševio za basnoslovnog heroja. Napokon, kad su legende o njegovom izmišljenom bijegu iz petrogradske tvrđave i o njegovoj poetskoj smrti u Sibiru dovoljno pripremile duhove, i kad je bio uvjeren da su upućeni dovoljno usvojili katekizam, objavio je svoje evandeosko uskrsnuće i izjavio da je to On, Nečajev glavom! Ali ovog puta to nije bio nekadašnji Nečajev, kojeg su petrogradski studenti ismijavali i prezirali, kao što su to potvrdili svjedoci i optuženi, bio je to opunomoćeni poslanik Svjetskog revolucionarnog komiteta. Čudo njegovog preobraženja izveo je Bakunjin. Po njegovim riječima on je ispunio sve uvjete koje traži statut organizacije koju on propagira; on se »istaknuo akcijama za koje je Komitet znao i koje je vrlo povoljno ocije-

nio»; on je u Briselu organizirao i vodio važan štrajk internacionalaca; belgijski komitet poslao ga je kao delegata Internacionale u Ženevu, gdje je sreo Bakunjinu, a kako on, prema vlastitim riječima, »ne voli da se odmara na lovorikama«, vratio se u Rusiju da započne »revolucionarnu akciju«. Tvrđio je također da je s njim došao u Rusiju čitav štab sastavljen od šesnaest ruskih izbjeglica.*

Uspenski, Ivanov i četvorica do šestorica drugih mladića bijahu, izgleda, jedini u Moskvi koji su se dali zavesti tim opsenama. Četvorica od posvećenih primili su naređenje da zavrбуju nove pristaše i da osnuju kružoke ili male sekcije. Plan organizacije nalazi se u dokumentima s procesa; on se gotovo u svemu poklapa s planom tajne Alijanse. »Glavni pravilnik organizacije« pročitan je na suđenju i nijedan od glavnih upućenih nije porekao njegovu autentičnost; u ostalom, u 2. broju »Narodnog suda«, u redakciji Bakunjinu i Nečajeva, priznaje se autentičnost slijedećih mjesta:

»Organizacija se osniva na *povjerenju* prema pojedincu. Nijedan član ne zna na kojem se stupnju nalazi, to jest da li je daleko ili blizu centra. — *Naredenja komiteta moraju se izvršavati s apsolutnom poslušnošću, bez ikakve primjedbe.* — Odricanje od bilo kakvog vlasništva u korist komiteta, koji može njime raspolagati. — Svaki član koji je za našu stvar prikupio stanovit broj prozelita, koji je djelima dokazao stupanj svoje snage i svojih sposobnosti, može upoznati pravilnik, a kasnije i statut društva više ili manje potpuno. Komitet ocjenjuje stupanj snage i sposobnosti.»

Da bi prevario članove u Moskvi, Nečajev im je govorio da je organizacija u Petrogradu već golema, dok u stvari tamo nije bilo nijednog kružoka, niti ijedne sekcije. U jednom trenutku zaborava uskliknuo je pred jednim upućenim: »U Petrogradu su mi bili nevjerni kao žene, a izdali su me kao robovi.« U Petrogradu je, naprotiv, govorio kako organizacija divno napređuje u Moskvi.

Budući da su tamo tražili da vide nekog člana komiteta, on je pozvao nekog mladog oficira iz Petrograda koji se interesirao za pokret među studentima da dođe s njim u Moskvu da vidi tamošnje kružoke. Mladić je na to pristao i Nečajev ga je putem posvetio za »*izvanrednog poslanika Komiteta Međunarodnog udruženja u Ženevi*«.

»Vi ne biste mogli«, rekao mu je, »prisustvovati našim sastancima, jer niste član, ali evo mandata koji potvrđuje da ste vi član Međunarodnog udruženja i kao takav bit ćete primljeni.»

Mandat je nosio francuski žig i u njemu je stajalo: »Nosilac ovog mandata opunomoćeni je predstavnik Međunarodnog udruženja.« Drugi optuženi tvrde da ih je Nečajev uspio uvjeriti da je taj neznanac

---

* Nitko se od ruskih emigranata nije vratio u Rusiju, a u čitavoj Evropi ne bi se tada moglo naći šesnaest ruskih političkih emigranata.

»pravi agent revolucionarnog komiteta u Ženevi«. (»Petrogradske novine«, br. 225 i 226.)

Ivanovljevi prijatelj Dolgov svjedoči da je »Nečajev, govoreći o tajnom društvu kojemu je cilj da podrži narod u slučaju ustanka i da vodi pobunu do konačnog uspjeha, govorio također o Međunarodnom udruženju i uvjeravao da im Bakunjin služi kao veza s Internacionalom« (br. 198). — Ripman potvrđuje da mu je Nečajev, da bi ga odvratilo od ideje o zadrugama, govorio da u Evropi postoji Međunarodno udruženje radnika i da je za postizanje cilja kojem teži Internacionala dovoljno ući u to društvo, koje već ima svoju sekciju u Moskvi (br. 198). Iz daljnjih iskaza vidi se da je Nečajev prikazivao Internacionalu kao neko tajno društvo, a svoje društvo kao ogrananje Internacionale. Isto je tako tvrdio posvećenima da će njihova moskovska sekcija djelovati putem štrajkova i udruživanja u krupnim razmjerima kao i Internacionala. Kad je optuženi Ripman zatražio od njega program društva, Nečajev mu je pročitao nekoliko pasusa iz jednog francuskog letka o cilju društva; optuženi je razumio da taj letak predstavlja program Internacionale i izjavio je dalje: »budući da se u štampi mnogo govorilo o tom društvu, nisam u prijedlogu Nečajeva vidio ništa zločinačko«. Jedan od glavnih optuženih, Kuznjecov, kaže da je Nečajev čitao program Međunarodnog udruženja (br. 181); njegov brat izjavljuje da je »vidio kako se kod njegovog brata prepisuje neki francuski letak koji je očito bio »program društva« (br. 202). — Optuženi Klimin izjavljuje da je pročitao program Međunarodnog udruženja s nekoliko redaka koje je Bakunjin napisao u post skriptumu« . . . ali »koliko se sjećam, taj program je bio napisan vrlo neodređeno i nije govorio ništa o sredstvima pomoću kojih treba doći do cilja, već samo općenito o jednakosti« (br. 199). Optuženi Gavričev objašnjava da je »francuski letak, koliko se mogao shvatiti njegov smisao, sadržavao prikaz principa predstavnika socijalizma koji su imali svoj kongres u Ženevi«. Na kraju, iskaz optuženog Svjatskog potpuno nam razjašnjava šta je bio taj misteriozni francuski letak. U toku premetačine kod njega se našao letak na francuskom jeziku s naslovom: *Program Međunarodne alijanse socijalističke demokracije*; »u novinama se mnogo govorilo o *Međunarodnom udruženju* i zanimalo me je da upoznam njegov program u isključivo teoretsku svrhu« (»Petrogradske novine«, br. 230). Ti iskazi svjedoče o tome da je tajni program Alijanse dat u rukopisu kao program Internacionale. Istovjetnost svjetskog revolucionarnog komiteta za čijeg se izaslanika Nečajev predstavljao i centralnog biroa Alijanse (građanin B.) dokazana je iskazom glavnog optuženog Uspenskog, koji izjavljuje da je skupljao sve zapisnike sa sastanka kružoka da može poslati o njima izvještaj Bakunjinu u Ženevu. Prijov, jedan od glavnih okrivljenika, potvrdio je da mu je Nečajev naredio da odnese u Ženevu izvještaj Bakunjinu.

Zbog pomanjkanja prostora nećemo navoditi sve laži, gluposti,

prevare i nasilja agenta Bakunjinina koje je proces otkrio. Otkrit ćemo samo poteze koji se najviše ističu.

Sve je bilo tajanstveno u toj organizaciji. Dolgov kaže da je »prije ulaska u to društvo htio upoznati njegovu organizaciju i pobude; Nečajev mu je odgovorio da je to tajna i da će je saznati kasnije« (»Petrogr. novine«, br. 198). Kad bi članovi dozvolili sebi neka pitanja, Nečajev im je zatvarao usta govoreći da prema statutu nitko nema pravo da išta sazna prije nego se istakne nekom akcijom (br. 199). — »Čim smo pristali da postanemo članovi društva«, izjavljuje jedan okrivljenik, »Nečajev nas je počeo terorizirati s vlašću i moći komiteta koji je po njegovim riječima postojao i nas vodio; govorio je da komitet ima svoju policiju, da ako netko ne održi svoju riječ, ili postupi suprotno zapovijedima pojedinaca koji stoje *iznad* našeg kružoka, komitet će pribjeći osveti.« Optuženi otvoreno izjavljuje da je, »kad je primijetio Nečajevljeve lopovštine, najavio svoju nakanu da se potpuno povuče iz te stvari i da ode na Kavkaz da poboljša svoje zdravstveno stanje. Nečajev mu je izjavio da mu to nije dopušteno i da ga Komitet može kazniti smrću ako se usudi napustiti društvo; istovremeno mu je naredio da ode na neki sastanak da tamo govori o tajnom društvu kako bi prikupio pristaše i da pročita pjesmu o Nečajevljevoj smrti. Kad je optuženi odbio da se pokori, Nečajev mu je zaprijetio: vi niste ovdje da diskutirate, povikao je, vi morate slušati bez pogovora naređenja Komiteta« (br. 198). — Kad bi to bio izoliran slučaj, moglo bi se u nj i posumnjati, ali nekoliko okrivljenika, koji se nisu mogli ranije dogovoriti, potvrđuju potpuno istu stvar. — Neki drugi izjavljuje da su članovi kružoka, kad su primijetili da ih se vara, poželjeli da napuste društvo, ali se nisu usudili bojeći se osvete Komiteta (br. 198).

Jedan je svjedok izjavio govoreći o jednom svom optuženom prijatelju: optuženi Florinski nije više znao kako da se oslobodi Nečajeva koji ga je sprečavao da radi: svjedok mu je posavjetovao da napusti Moskvu i da se povuče u Petrograd, ali mu je Florinski odgovorio da će ga Nečajev naći isto tako u Petrogradu kao i u Moskvi; da Nečajev vrši nasilje nad uvjerenjem velikog broja mladića i da im prijeti; izgleda da se Florinski najviše bojao da ga Nečajev ne denuncira. »Govorilo se, i ja sam i sam čuo«, izjavio je Lihutin, »da Nečajev šalje iz inostranstva svojim znancima vrlo žestoka pisma da bi ih kompromitirao i izložio hapšenju. Takav način rada predstavljao je jednu od značajki njegova karaktera« (br. 186). — Jeničerlov izjavljuje čak da je počeo gledati u Nečajevu vladinog agenta.

Na sastanku jednog malog kružoka, jedan od članova, Klimin, odgovorio je neznancu koji je prisustvovao sjednici kao izaslanik Komiteta i koji je izražavao svoje nezadovoljstvo ponašanjem kružoka, »da su i oni nezadovoljniji; da se u početku govorilo novim članovima da svaka sekcija može djelovati više manje nezavisno, a od članova se nije tražila pasivna pokornost; ali da se zatim počelo postupati

drukčije i da ih Komitet svodi na status robova« (br. 199). — Nečajev je izdavao naređenja na komadićima papira sa žigom: »Ruska sekcija svjetske revolucionarne Alijanse. Žig za javnost«, i formulirao ih na sljedeći način: »Komitet vam naređuje da učinite...« da izvršite to i to, da odete tamo i tamo, itd.

Jedan mladi oficir koji se razočarao izjavio je da želi napustiti društvo. Nečajev se pravi kao da pristaje, ali zahtijeva otkupninu. Treba mu donijeti mjenicu od 6000 rubalja (oko 20 000 franaka) s potpisom Kolačevskog. Godine 1866, kad je izvršen atentat Karakosova, Kolačevski i obje njegove sestre lišeni su slobode i zadržani podugo u zatvoru. U času kad se odvija ova zgoda jedna od sestara našla se po drugi put u zatvoru zbog političkog rada. Čitava je obitelj bila pod najstrožom prismotrom policije i Kolačevski se mogao svakog časa nadati hapšenju. Nečajev je iskoristio tu situaciju; po njegovu naređenju, mladi oficir o kojem je riječ, pozvao je Kolačevskog k sebi pod lažnom izlikom, upustio se u razgovor i dao mu proklamacije koje je ovaj uzeo iz znatiželje. Čim je Kolačevski izašao na ulicu, pristupio mu je jedan oficir i naredio mu da ga slijedi, izjavljujući da je službenik »Trećeg odjeljenja« (tajna policija) i da zna da Kolačevski ima kod sebe buntovničke proklamacije. A samo to je više nego dovoljno da netko ostane godinama u istražnom zatvoru i dospije na robiju, pogotovo ako ima nesreću da se već kompromitirao u nekoj političkoj aferi. Tobožnji agent »Trećeg odjeljenja« pozvao je Kolačevskog da se popne u kola i tamo mu ponudio da se otkupi mjenicom na 6000 rubalja koju će odmah potpisati. Primoran da bira između te ponude i izgleda da ode u Sibir, Kolačevski je potpisao. Sutradan je neki drugi mladić, Negreskul, saznavši za tu stvar, osumnjičio Nečajeva da je u tome sudjelovao i odmah je potražio tobožnjeg agenta »Trećeg odjeljenja« i zatražio objašnjenje o njegovoj varci. Ovaj je sve nijekao; mjenicu su sakrili i ona se našla tek kasnije kad su vršene premetačine. Otkriće urote i Nečajevljevi bijeg omeli su da se mjenica unovči. — Negreskul je poznavao Nečajeva već dugo. On je u Ženevi bio žrtva jedne njegove lopovštine; zatim je Bakunjin pokušao da ga zavrbuje. Kasnije su od njega iznudili sto rubalja (br. 230). Na kraju se ipak kompromitirao krivnjom Nečajeva, kojeg je prezirao i smatrao sposobnim za svaku podlost. Uhapšen je i umro je u tamnici.

Vidjeli smo da je Nečajev među prvima pridobio Ivanova. Bio je to najomiljeniji i najutjecajniji student moskovske Poljoprivredne akademije. Posvetio se poboljšanju sudbine svojih drugova i organizirao je blagajne za pomoć i kuhinje u kojima se besplatno dijelila hrana siromašnim studentima i koje su ujedno služile za sastanke na kojima se raspravljalo o socijalnim pitanjima. Sve svoje slobodno vrijeme koristio je za podučavanje djece seljaka koji su stanovali u blizini akademije. Njegovi drugovi tvrde da je sve to radio s ljubavlju dajući i svoju posljednju paru i često se lišavajući toplih obroka.

Ivanova je zapanjila glupost terorističkih proklamacija Nečajeva

i Bakunjinina. Nije mogao shvatiti zašto je Komitet naređivao da se raspačavaju *Riječi*, Ogarjovljeva *Pjesma o smrti* i »Narodni sud«, te napokon Bakunjinov *Apel ruskom plemstvu*¹, koji je bio sasvim aristokratski.* Počeo je gubiti strpljenje i pitati gdje je komitet, što radi, kakav je to komitet koji neprestano daje pravo Nečajevu a krivo ostalim članovima. Izrazio je želju da vidi nekog od tog komiteta; imao je na to pravo jer ga je sam Nečajev uzdigao na stupanj koji je odgovarao stupnju člana nekog nacionalnog komiteta tajne Alijanse. Nečajev se izvukao iz neprilike odigravši već ispričanu komediju s izaslanikom Internacionale iz Ženeve.

Nečajev je jednog dana naredio da se Komitetu preda novac namijenjen studentskoj kasi uzajamne pomoći. Ivanov je prosvjedovao i došlo je do svađe. Drugi drugovi su ga nagovorili da se pokori odluci Komiteta, budući da su prihvatili statut koji traži takvu pokornost. Ivanov je popustio njihovim molbama i nerado predao novac. Od tog časa Nečajev je smišljao plan kako da se otarasi tog čovjeka, smatrajući ga, vjerojatno, doktrinarnim revolucionarom kojega treba ubiti. Načeo je s Uspenskim teoretske razgovore o kazni, o uništenju nepouzdatih članova koji svojim opiranjem mogu kompromitirati i upropastiti čitavu golemu tajnu organizaciju.

Način na koji je Nečajev vodio tajno društvo morao je pobuditi sumnje u ozbiljan karakter organizacije. Sekcije su morale održavati redovno svoje sastanke sa zadatkom da provjeravaju akademske popise imena svih studenata, da obilježavaju one za koje misle da ih se može pridobiti i da traže način kako da se dođe do novca. Jedan

---

* Izvaci iz štampane Bakunjinove proklamacije *Apel ruskom plemstvu*: »Kakve smo privilegije dobili što smo u toku čitave polovice 19. stoljeća bili podrška prijestolju koje se toliko puta sve do temelja uzdrimalo; što smo 1848, kad su nad Evropom bješjele oluje narodnog ludila, našim junačkim djelima spasili rusko carstvo od socijalističkih utopija koje su prijetile da ga zahvate? . . . Što nam se dalo što smo očuvali carstvo od komadanja, ugasili u Poljskoj plamen požara koji je prijetio da zapali cijelu Rusiju; što smo, do današnjeg dana, ne štedeći snage i s besprimjernom hrabrošću radili na uništenju revolucionarnih elemenata u Rusiji? Nije li iz naših njedara izašao Mihajlo Muravjov, taj junak kojeg je sam Aleksandar II, usprkos svoje slabe pameti nazivao spasiocem domovine? — Što imamo za sve to? Za sve te neprocjenjive usluge lišeni smo svega što posjedujemo . . . Naš sadašnji apel je manifestacija *velike većine ruskog plemstva* koje je već dugo spremno i organizirano . . . Mi osjećamo našu snagu u našem pravu i bacamo hrabro rukavicu u lice despota, malog njemačkog princa Aleksandra II Saltikova-Romanova i izazivamo ga na plemeniti viteški dvoboj koji treba da započne 1870, između Rurikovih potomaka i stranke nezavisnog ruskog plemstva.«

»Muravjov, taj vrli junak«, nije nitko drugi već poznati krvnik Poljske.

---

¹ U njemačkom izdanju: *Apel plemstvu*

takav način bili su sabirni spiskovi za studente »koji su patili«, to jest koji su bili administrativno protjerani, a prihod tako sakupljen odlazio je ravno u džep Komiteta, to jest Nečajeva. Moralo se nabaviti svakojaka odijela koja su zatim pohranjena na sigurno mjesto i koja su poslužila Nečajevu da se u toku bijega prerušava. Ali glavni se posao sastojao u prepisivanju *Pjesme o smrti* i ranije navedenih proklamacija. Urotnici su morali zapisati što tačnije sve što se govorilo na sastancima, a Nečajev ih je plašio komitetom koji svugdje ima svoje uhode i prijetio im da se ne usude štogod prešutjeti. Svaki je morao donijeti u svoj kružok pisani iskaz o svemu što je radio u razdoblju između sastanaka i moralo se napraviti izvještaje o svim tim iskazima, da bi ih se moglo poslati Bakunjinu.

Svi ti djetinjasti i inkvizitorski postupci izazvali su u Ivanova sumnju u samo postojanje Komiteta i u toliko hvaljenu moć te organizacije; postajalo mu je sve jasnije da se sve svodi na apsurdnu eksploataciju i krupne laži, pa je otvoreno govorio svojim najbližim drugovima da će se, ako se takvo stanje i dalje nastavi i ako im ne budu davali ništa bolje od tih budalaština, odvojiti od Nečajeva i sam obrazovati jednu ozbiljnu organizaciju.

Tada je Nečajev poduzeo jednu energičnu mjeru; naredio je da se proglasi nalijepe na zidove studentskih kuhinja. Ivanov je u lijepljenju tih proglašenja vidio zatvaranje kuhinja, zabranu sastanaka, razilazak najboljih studenata. I zato se suprotstavio toj mjeri. (I zaista dogodilo se ono čega se bojao: studentska je kuhinja zatvorena i svi imenovani delegati koji su je vodili prognani.) Izbila je svađa, na što je Nečajev ponovio svoju stereotipnu frazu: »To je naređenje Komiteta!«

Ivanovljevi očaj došao je do vrhunca. Dvadesetog novembra 1869. on dolazi jednom od članova sekcije, Prižovu¹, i izjavljuje da napušta društvo; Prižov je saopćio tu izjavu Uspenskom koji se požurio da obavijesti o tome Nečajeva, i nakon nekoliko sati ta tri stvora našla su se zajedno kod Kuznjecova gdje je stanovao i Nečajev. Nečajev tamo izjavljuje da treba kazniti Ivanova koji se ne pokorava naređenjima komiteta i da ga se treba otresti kako ne bi još više škodio. Kad se Kuznjecov, intimni prijatelj Ivanova, napravio da ne shvaća Nečajevljevu namjeru, ovaj je izjavio da treba ubiti Ivanova. Obraćajući se Kuznjecovu, Prižov je uskliknuo: »Nečajev je lud, on želi ubiti Ivanova, treba ga u tome spriječiti.« Nečajev je napravio kraj njihovu oklijevanju svojom uobičajenom frazom: »Zar se i vi želite pobuniti protiv naređenja komiteta? Ako ga se ne može drukčije ubiti, pa dobro, ja ću s Nikolajevim otići noćas u njegovu sobu i mi ćemo ga ugušiti.« Tada je predložio da se Ivanova namami noću u špilju koja se nalazi u akademijinom parku, pod izgovorom da treba iskopati jednu štampariju koja je tamo već dugo skrivena, i tamo ga onda ubiti.

¹ U njemačkom izdanju nema: Prižovu

Tako je, u tom posljednjem času, sam Nečajev odao priznanje Ivanovljevoj odanosti. Bio je siguran da će Ivanov, usprkos svojoj ostavci, doći da pomogne otkopati štampariju; da on nije sposoban za izdaju, jer da je imao namjeru da izda, učinio bi to prije nego što je dao ostavku ili neposredno nakon toga. Da ga je Ivanov htio odati policiji, imao je priliku da upriliči hvatanje na samom djelu. Ali suprotno od toga, Ivanov je bio sretan da je napokon našao pozitivan dokaz o postojanju te organizacije, opipljiv znak da ona posjeduje neka sredstva za akciju, pa makar to bila i štamparska slova. Zaboravivši sve prijetnje koje je Nečajev toliko puta izrekao protiv vjerolomnika, hitno je ostavio prijatelja s kojim je pio čaj i kod kojeg ga je Nikolajev potražio na Nečajevljevu zapovijed, i odazvao se njegovom pozivu.

U noćnoj tami, Ivanov se bez nepovjerenja približio pećini. Odjednom je odjeknuo krik, netko je skočio na nj s leđa. Zapodjela se strašna borba, čuli su se samo urlici Nečajeve i stenjanje žrtve koju je davio svojim rukama; zatim pucanj, i Ivanov se srušio mrtav. Kugla iz Nečajevljeva revolvera prošla mu je kroz glavu. »Brzo užad, kamenje«, vikao je Nečajev pretražujući džepove leša da bi izvukao dokumente i novac. Zatim su ga bacili u jezero.

Vrativši se kod Kuznjecova, ubojice su poduzele mjere da sakriju tragove svog zločina. Spalili su Nečajevljevu krvavu košulju. Saučesnici su bili sumorni i preneraženi. Odjednom je odjeknuo drugi revolverski pucanj i jedna kugla prošiša kraj Prižovljeva uha. Nečajev se ispričao da je »htio pokazati Prižovu kako puca njegov revolver«. Svjedoci jednodušno iskazuju da je to bio novi atentat. Nečajev je htio ubiti Prižova jer se on tog jutra usudio suprotstaviti se ubojstvu Ivanova.

Neposredno poslije toga Nečajev hitno napušta Moskvu i odlazi u Petrograd s Kuznjecovom, ostavljajući Uspenskog da radi u Moskvi. U Petrogradu se pravi kao da je stalno zaokupljen svojom organizacijom; ali na svoje veliko čuđenje, Kuznjecov ustanovljuje da se organizacija tu još manje osjeća nego u Moskvi. Smogao je hrabrosti da zapita Nečajeve: »Pa gdje je Komitet? Nisi li to možda ti?« — Nečajev još niječe i uvjerava ga da komitet postoji. On se zatim vraća u Moskvu i priznaje Nikolajevu da će nakog Uspenskog koji je već uhapšen i svi drugi ubrzo isto doživjeti i da on »ne zna više što da učini«. Tada je Nikolajev, njegov najvjerniji sljedbenik, smogao hrabrosti da ga zapita da li taj famozni komitet stvarno postoji ili ga Nečajev u svom liku utjelovljuje. — »Ne odgovorivši potvrdno na to pitanje, reče mi da su sva sredstva dopuštena da se ljudi uvuku u takvu stvar, da se to pravilo provodi i u inostranstvu, da to pravilo *slijedi Bakunjin* kao i mnogi drugi, i ako se takvi ljudi podvrgavaju tom pravilu, prirodno je da i on, Nečajev, postupa na isti način« (br. 181). Zatim on naređuje Nikolajevu da ode s Prižovom u Tulu i da od jednog radnika, bivšeg Nikolajevljevog prijatelja, izmame na prevaru pasoš. Kasnije dolazi

i sam u Tulu, gdje moli gospodu Aleksandrovski da ga prati u Ženevu; njemu je to apsolutno potrebno.

Gospoda Aleksandrovski bila je jako kompromitirana za vrijeme nemira 1861. i 1862; bila je čak stavljena u zatvor, u kojem se nije najbolje ponijela. U nastupu iskrenosti napisala je svoju ispovijest sucima i ta je ispovijest naškodila mnogim licima. Nakon tih afera, nalazila se internirana u nekom provincijskom gradu, pod nadzorom policije. Kako se bojala da neće uspjeti nabaviti pasoš, Nečajev ga je nabavio, ne zna se kako. Može netko zapitati zašto je Nečajev zatražio da ga prati žena koja je samom svojom pratnjom mogla uzrokovati njegovo hapšenje na granici. Ipak je on, s gospodom Aleksandrovski pored sebe, stigao živ i zdrav u Ženevu; i dok su njegove jadne žrtve bacane u tamnice, on i Bakunjin započehše rad na drugom broju »Narodnog suda«. Od silnog ponosa što »Ženevski list« govori o Nečajevljevoj uroti i pripisuje mu vodstvo Bakunjin je zaboravio da njegov »Narodni sud« tvrdi da izlazi u Moskvi i dodao mu je čitavu stranicu sa člankom »Ženevskog lista« na francuskom. Kad je list složen i dovršen, gđa Aleksandrovski je dobila zadatak da ga unese u Rusiju s ostalim proglasima. Jedan agent »Trećeg odjeljenja« koji je na granici čekao gđu Aleksandrovski, oduzeo joj je zavežljaj. Nakon hapšenja, ona je predala listu imena koje je mogao znati samo Bakunjin. Jedan od optuženih u aferi Nečajev i ujedno jedan od njenih bliskih prijatelja, priznao je pred sudom da je »Bakunjina smatrao ranije poštenim čovjekom, i da ne može shvatiti kako su on i ostali mogli tako kukavički izložiti tu ženu hapšenju«.

Dok je Bakunjin sebe oslobađao dužnosti da ode sam u Rusiju i da lično upravlja velikom revolucijom kojoj je proricao vrlo skoro izbijanje, u Evropi je tjerao na posao kao da mu »gori pod petama«. »Progrès« iz Le Lokla, švicarski organ Alijanse, objavljivao je dugačke izvratke iz »Narodnog suda«. Guillaume je u njima dizao u nebesa velike uspjehe velikih ruskih socijalista i izjavljivao da je njegov apstinentski program isti kao i pogram velikih ruskih socijalista.* Na kongresu u La Šo-de-Fonu, kad je Utin pokušao razotkriti Nečajevljeva nedostojna djela, Guillaume mu je upao u riječ rekavši da je govoriti o tim ljudima isto što i vršiti špijunažu. A Bakunjin je pisao u »La Marseillaise« kao da je tek stigao »s dugog puta po dalekim zemljama u koje slobodni listovi ne stižu«⁽³²⁹⁾, stvarajući dojam da su stvari u Rusiji poprimile tako revolucionaran tok da je on smatrao tamošnju svoju prisutnost neophodnom.

Stižemo sada do raspleta tragikomedije ruske Alijanse. Hercen

* 1868, nešto manje od dvije godine prije kongresa u La Šo-de-Fonu, gdje su alijansisti postigli odobrenje za svoju doktrinu političke apstinencije, Bakunjin je, osuđujući političku apstinenciju francuskih radnika, napisao u Šasenovoj »Démocratie«: »Politička apstinencija je glupost koju su izmislili lukavci da prevare idiote.«⁽³²⁸⁾

je 1859. primio od nekog mladog Rusa legat od 25 000 franaka za revolucionarnu propagandu u Rusiji.^[330] Hercen nije ni pomišljao da tu svotu bilo kome izruči, ali ga je Bakunjin vješto obrlatio i izmamio mu tu svotu, uvjeravajući ga da je Nečajev predstavnik velike i moćne tajne organizacije. Nečajev je onda smatrao da ima pravo tražiti svoj dio, i dva brata internacionalca, koje nije moglo rastaviti ubojstvo Ivanova, počese se svadati oko novca. Bakunjin je odbio. Nečajev je napustio Ženevu i objavio u Londonu, u proljeće 1870, ruske novine »Komuna« (Obščina)^[331] u kojima je javno zahtijevao od Bakunjina ostatak kapitala koji je primio od pokojnog Hercena. Eto dokaza da se internacionalna braća »nikad ne napadaju i ne rješavaju *svoje svade u javnosti*«.

Prvi članak u drugom broju »Narodnog suda« sadrži opet jednu pogrebnu pjesmu u pjesničkoj prozi o tom stalno mrtvom i stalno živom heroju Nečajevu. Ovog puta su heroja zadavili žandari koji su ga vodili u Sibir. Bio je uhapšen u Tambovu, gdje je prerušen u radnika pio u nekoj krčmi. To hapšenje proizvelo je silno uzbuđenje u vladinim krugovima. Govorilo se svuda i jedino o »perušenom Nečajevu... o denuncijacijama... o tajnim društvima... o pristasašama Bakunjina... o revoluciji«. Povodom Nečajevljeve smrti guverner Perma šalje telegram u Petrograd; taj telegram je doslovce naveden. Neki drugi telegram, također doslovce naveden, poslan je »Trećem odjeljenju« i »Narodni sud« zna da je »šef policije, kad je primio taj telegram, poskočio sa stolice i čitave večeri se zlurado smiješio«. I tako je po drugi put umro Nečajev.

Ubojstvo Ivanova priznaje se i naziva se

»osvetničkim činom društva nad članom koji se ogriješio o svoje obaveze. Stroga dosljednost pravih boraca za stvar ne smije ustuknuti ni pred jednim činom koji služi uspjehu stvari, a još manje pred djelima koja mogu spasiti stvar i odstraniti njenu propast«.

»Uspjeh stvari«, po mišljenju Bakunjina, bilo je hapšenje osamdesetorice mladića.

Naslov drugog članka je glasio: *Da, tko nije za nas taj je protiv nas*, i sadrži apologiju političkog ubojstva. Ivanovljeva sudbina, koja se ne spominje, obećana je svim revolucionarima koji ne pristaju uz Alijansu:

»Sudbonosni čas je nastupio... počele su vojne operacije između dva tabora... ne može se više ostati neutralan: nemoguće je ostati u zlatnoj sredini, bilo bi to isto kao htjeti ostati između dvije neprijateljske vojske koje pucaju jedna na drugu i izložiti se njihovoj paljbi; to bi značilo izložiti se uzalud smrti, pasti pod kuršumima jednih ili drugih, nemajući mogućnosti za obranu. To bi značilo doživjeti batinanje i mučenje od »Trećeg odjeljenja«, ili pasti od hitaca naših revolvera.«

Slijede zatim zahvaljivanja, naoko ironična, ruskoj vladi zbog »njene pomoći razvoju i brzom napretku našeg djela, koje se brzim korakom približava svome toliko željenom izvršenju«. U vrijeme kad su dva heroja zahvaljivala vladi što ubrzava »toliko željeno izvršenje«, svi članovi tobožnje tajne organizacije nalazili su se već u zatvoru. — Članak zatim upućuje novi apel. Njihove »ruke su raširene da prihvate sve svježje i poštene snage«, koje moraju unaprijed znati da će se morati pokoravati svim zahtjevima društva kad se jednom nađu u tom zagrljaju, »da svako svjesno odricanje i povlačenje iz društva zbog pomanjkanja vjere u istinitost i opravdanost stanovitih principa vodi brisanju sa spiska živih«. A naša dva heroja rugaju se onima koji su uhapšeni; njima su to sitni liberali; prave članove organizacije štiti tajno društvo, koje neće dopustiti da budu uhvaćeni.

Treći članak nosi naslov: *Glavne osnove društvenog poretka budućnosti*. Taj članak pokazuje da je za obične smrtnike kažnjiva kao zločin svaka misao o društvenoj organizaciji budućnosti, jer su šefovi već unaprijed sve odredili.

«Kraj sadašnjeg društvenog¹ poretka i obnova života pomoću novih principa mogu se postići samo koncentracijom svih sredstava društvenog opstanka u rukama našega komiteta i proglašavanjem obaveznog fizičkog rada za sve.

Komiteta proglašava da nakon ukidanja sadašnjih institucija sve postaje opće vlasništvo, naređuje uspostavljanje radničkih društava (artelja) i objavljuje istovremeno statističke preglede, izradene od stručnjaka, koji označavaju najnužnije industrijske grane u određenom kraju i one koje se tamo ne bi mogle razvijati.

U toku stanovitog broja dana utvrđenih za revolucionarnu promjenu i zbog nereda koji će neminovno uslijediti, svaki pojedinac mora stupiti u neki artelj po vlastitom izboru . . . Svi oni koji bez opravdanog razloga ostanu po strani i ne priključe se radničkim grupama, neće imati pravo pristupa ni u zajedničke kuhinje ni u zajedničke spavaonice, kao ni u druge zgrade namijenjene zadovoljavanju različitih potreba braće radnika, u kojima će se nalaziti proizvodi, materijali, namirnice i oruđa pripremljena za pojedine grane uspostavljenog radničkog društva i onaj tko bez opravdanog razloga ne stupi u artelj ostaje, jednom riječju, bez sredstava za život. Sve ceste, sva saobraćajna sredstva bit će mu zatvorena. Nema mu drugog izlaza već rad ili smrt.»

Svaki artelj bira svog povjerenika procjenitelja (ocjenščik) koji propisuje tok posla, vodi knjige o proizvodnji i potrošnji i o produktivnosti svakog radnika, te služi kao veza sa zajedničkom blagajnom lokaliteta. Blagajna, koja je sastavljena od članova izabranih u arteljima lokaliteta, vrši razmjenu među arteljima, upravlja svim društvenim ustanovama (spavaonice, kuhinje, škole, bolnice) i vodi sve javne radove:

«Svi zajednički poslovi su pod upravom blagajne, dok se svi individualni poslovi za koje treba spretnosti i vještine vrše odvojeno po arteljima.»

¹ U njemačkom izdanju nema: društvenog

Zatim slijede opširni propisi o odgoju, o radnom vremenu, o dojenju djece, o oslobođenju izumitelja od posla itd.

»S potpunom javnošću, svijješću i aktivnošću svakoga nestaje bez ikakvog traga i rasplinjuje se zauvijek svaka ambicija, kao što je danas shvaćamo, i svaka laž . . . Tada će svatko težiti da proizvodi za zajednicu što više, a trošit će što manje, a u svijesti o društvenoj korisnosti bit će sadržani sav ponos i sva ambicija tadanjeg radnika.«

Kakvog li lijepog uzorka kasarnskog komunizma! Sve je tu, zajedničke kuhinje i spavaonice, povjerenici i poslovnice za tutorstvo nad odgojem, proizvodnjom, potrošnjom, ukratko, nad svom društvenom aktivnošću, a iznad svega, kao vrhovna uprava, *naš Komitet*, anonimnan i nepoznat. Ovo je, zaista, čisti »antiautoritarizam«.

Da bi izgledalo da taj apsurdni plan praktične organizacije ima neku teorijsku osnovu, uz sam naslov tog članka dodana je slijedeća bilješka:

»Oni koji žele upoznati potpuno teorijsko izlaganje *naših* glavnih teza, naći će ga u napisu koji smo *mi* objavili u *Manifestu komunističke partije*.« —

Uistinu, ruski prijevod (njemačkog) *Manifesta komunističke partije* iz 1847. nalazi se najavljen (po cijeni od jednog franka) u svakom broju »Kolokola« iz 1870^[332], uz Bakunjinov apel *Oficirima ruske vojske* i uz dva broja »Narodnog suda«. Taj isti Bakunjin, koji se koristio tim manifestom da proturi svoje tatarske fantazije u Rusiju, optužuje ga preko zapadne Alijanse da je ultraheretički spis koji propovijeda pogubne doktrine autoritarnog njemačkog komunizma (vidi rezoluciju konferencije u Riminiju, Guillaume-ov govor u Hagu, »Bulletin Jurasien« br. 10 - 11, »La Federación« u Barseloni, itd.).

Sada kad obični smrtnik poznaje ulogu za koju je predestiniran »naš komitet«, shvatit će lako tu sebičnu mržnju prema državi i prema bilo kakvoj centralizaciji radničkih snaga. Zaista, dok god radnička klasa bude imala svoje predstavničke organe, gospoda Bakunjin i Nečajev, koji se inkognito igraju revolucije u »našem komitetu«, neće postati vlasnici društvenog bogatstva niti će ubirati plodove one uzvišene ambicije — koju nestrpljivo žele uliti drugima: raditi mnogo da bi se trošilo malo!

2. Katekizam revolucionara

Nečajev je brižno čuvao jednu šifriranu knjižicu s naslovom *Katekizam revolucionara*^[333], tvrdio je da je posjedovanje te knjižice osobita povlastica¹ svakog izaslanika ili agenta Međunarodnog udruženja. Prema svim iskazima i očitim dokazima koje su pružili advokati,

¹ U njemačkom izdanju: osobito obilježje

taj *Katekizam* je napisao Bakunjin, koji se nije nikada ni usudio to zaniekati. Uostalom, oblik i osnova obilježja djela jasno pokazuju da ono potječe iz istog izvora kao i tajni statut, »Riječi«, proklamacije, »Narodni sud«, o kojima smo već govorili. To im je samo dopuna. Ti pandestruktivni anarhisti, koji žele sve svesti na amorfnost da bi zaveli anarhiju u moralu, tjeraju do skrajnosti buržoasku nemoralnost. Moglo se već po nekim primjerima ocijeniti taj alijansistički moral čije su dogme, potpuno kršćanskog podrijetla, u tančine razradili već u 17. stoljeću razni eskobari³³⁴. Alijansa jedino izvrće izraze i zamjenjuje jezuitsku svetu crkvu katoličku, apostolsku i rimsku »svetim revolucionarnim djelom«, arhianarhističkim i sveuništavajućim. *Katekizam revolucionara* je službeni kodeks tog morala, koji je ovaj put izložen sistematski i bez prikrivanja. Objavljujemo ga *in extenso*, onakav kakav je pročitan pred sudom na zasjedanju od 8. jula 1871.

»Dužnosti revolucionara prema samom sebi

§ 1. Revolucionar je onaj čovjek koji se zavjetovao. On nema ni ličnih interesa, ni stvari, ni osjećaja, ni veza, ni vlasništva, čak ni imena. Sve je u njemu prožeto jednim jedinim interesom, jednom mišlju, jednom strašću: revolucijom.

§ 2. U dubini svog bića, ne samo na riječima već i na djelu, on je prekinuo sve veze s građanskim poretkom i s čitavim civiliziranim svijetom, sa zakonima, s pristojnošću, s moralnošću i opće priznatim konvencijama. On je njihov nesmišljeni neprijatelj, pa ako i dalje živi na ovom svijetu, to je samo zato da ga što sigurnije uništi.

§ 3. Pravi revolucionar prezire bilo kakvo doktrinarstvo i odriče se znatnosti ovog društva, prepuštajući je budućim generacijama. On poznaje jednu jedinu nauku: rušenje. Zato, i samo zato, on proučava mehaniku, fiziku, kemiju i po mogućnosti medicinu. U istu svrhu proučava danju i noću živu nauku — ljude, karaktere, okolnosti i sve uvjete sadašnjeg društvenog poretka u svim mogućim sferama. Cilj ostaje isti, najbrže i najsigurnije uništenje tog poganog poretka.

§ 4. On prezire javno mnjenje. On prezire i mrzi sadašnji društveni moral u svim svojim nagonima i manifestacijama. Njemu je sve moralno što pogoduje pobjedi revolucije, a sve što je ometa nemoralno je i zločinačko.

§ 5. Revolucionar je čovjek koji je se posvetio revoluciji, on je nemilosrdan prema državi općenito i prema čitavoj civiliziranoj klasi u društvu, i ne smije očekivati milosti ni za samog sebe. Između njega i društva vodi se borba na život i smrt, otvorena ili prikrivena, ali stalna i nepomirljiva. Mora se naviknuti da podnosi mučenje.

§ 6. Mora biti krut prema sebi i prema drugima. Sve sklonosti, sve osjećaje rodbinstva, ljubavi, zahvalnosti, koji ga mogu smekšati, mora u njemu ugušiti hladna i jedina strast za revolucionarno djelo. Za njega postoji samo jedan užitak, samo jedna utjeha, jedna nagrada i jedna zadovoljština: uspjeh revolucije. Noću i danju mora biti obuzet samo jednom mišlju, samo jednim ciljem — nemilosrdnim uništenjem. Služeći tom cilju promišljeno i neumorno, mora biti spreman da pogine i da vlastitom rukom ubije svakoga tko bi pokušao da ga spriječi u postizanju tog cilja.

§ 7. Narav istinskog revolucionara isključuje svaki romantizam, svaku osjećajnost, svako oduševljenje ili povodljivost. Ona isključuje i ličnu mržnju ili osvetu. Revolucionarna strast koja je postala njegova svakodnevna i stalna navika mora se spojiti s hladnom računicom. On ne smije slijediti svoje lične porive, već se, uvijek i svuda, mora pokoravati onome što propisuje opći interes revolucije.

Dužnosti revolucionara prema svojim drugovima u revoluciji

§ 8. Revolucionar smije osjećati prijateljstvo i ljubav samo za onog čovjeka koji je svojim djelima dokazao da je kao i on revolucionarni borac. Stupanj prijateljstva, odanosti i ostale obaveze prema takvom drugu mjere se isključivo stupnjem korisnosti u praktičnom djelu općerušiteljske revolucije.

§ 9. Suvršeno je govoriti o solidarnosti među revolucionarima; na njoj počiva sva snaga revolucionarnog rada. Revolucionarni drugovi koji su na istom stupnju revolucionarne sloge i strasti moraju se koliko je god moguće zajednički dogovarati o svim važnim stvarima i donositi jednodušno odluke. U izvršenju tako donijete odluke svatko mora računati što više na samog sebe. Ako je u pitanju niz rušilačkih djela, svatko mora djelovati sam i smije se obratiti za pomoć i savjet svojim drugovima samo kad je to neophodno za uspjeh.

§ 10. Svaki drug mora imati pri ruci više revolucionara drugog i trećeg reda, to jest onih koji još nisu potpuno upućeni. Mora ih smatrati dijelom općeg revolucionarnog kapitala koji mu stoji na raspolaganju. On mora ekonomično trošiti svoj dio kapitala i nastojati da iz njega izvuče što veću korist. On i samog sebe smatra kapitalom koji treba potrošiti za pobjedu revolucionarnog djela, ali kapitalom kojim on ne može raspolagati sam i bez pristanka svih potpuno upućenih drugova.

§ 11. Kad se neki drug nalazi u opasnosti i ako treba odlučiti da li ga spasiti ili ne, revolucionar ne smije slušati nikakav lični osjećaj nego jedino interes revolucionarne stvari. Prema tome, on mora izračunati stupanj koristi koju taj drug predstavlja kao i količinu revolucionarnih snaga koje su potrebne za njegovo oslobodenje, odmjeriti na koju se stranu naginje vaga, i prema tome postupiti.

Dužnosti revolucionara prema društvu

§ 12. Novi član, nakon što je pružio dokaze djelima a ne riječima, može biti primljen u udruženje samo jednoglasno.

§ 13. Revolucionar ulazi u svijet države, u svijet klase, u takozvani civilizirani svijet i živi u toj sredini samo zato što vjeruje u njezino skoro i potpuno uništenje. On nije revolucionar ako mu je stalo do bilo čega u tom svijetu. *On ne smije oklijevati pred uništenjem bilo kakvog položaja, neke veze ili nekog čovjeka koji pripada tom svijetu.* On mora mrziti sve i svakoga podjednako. Tim gore po njega ako je u tom svijetu povezan rodbinskim vezama, prijateljstvom ili ljubavlju; *on nije revolucionar ako te veze mogu zaustaviti njegovu ruku.*

§ 14. U cilju neumoljivog uništenja, revolucionar može i često mora živjeti u društvu hineći da je sasvim drukčiji od onog što je zapravo. Revolucionar mora prodrijeti svuda, u visoke slojeve kao i u srednje, trgovcu u njegov dućan, u crkvu, u velikašku palaču, u birokratske, vojne i književne krugove, u *„Treće odjeljenje“* (tajnu policiju), pa čak i u carsku palaču.

§ 15. Čitavo to gnusno društvo mora biti podijeljeno na više kategorija, od kojih će prva biti sastavljena od onih koji su osuđeni na neodgodivu smrt. Neka drugovi naprave popise tih osuđenika prema njihovoj štetnosti za uspjeh revolucionarnog djela, tako da prvi na listi budu otpravljeni prije drugih.

§ 16. Kod pravljenja tih popisa i uspostavljanja kategorija ne treba se ni u kom slučaju ravnati prema ličnoj pokvarenosti nekog čovjeka ni prema mržnji koju izaziva kod članova organizacije ili kod naroda. Ta pokvarenost i ta mržnja mogu čak na neki način biti i korisne podstičući pobunu naroda. Treba uzimati u obzir samo ocjenu koristi koju će revolucionarnom djelu donijeti smrt neke osobe. I zato prvo moraju biti uništeni najštetniji ljudi za revolucionarnu organizaciju, čija nasilna i nenadana smrt može najviše uplašiti vladu i uzdrmati njezinu moć lišavajući je energičnih i inteligentnih službenika.

§ 17. Druga kategorija mora biti sastavljena od ljudi kojima se privremeno (!) poklanja život da bi nizom svojih čudovišnih postupaka natjerali narod na neizbježnu pobunu.

§ 18. Trećoj kategoriji pripada veliki broj visokih zvjerki ili pojedinaca¹ koji se ne ističu ni svojim duhom ni svojom energijom, ali koji po svom položaju imaju bogatstvo, veze, utjecaj, snagu. Treba ih iskorištavati na sve moguće načine, obmanjivati ih, smučivati, i *dočepavši se njihovih prljavih tajni, učiniti ih našim robovima*. Tako će njihova moć, njihove veze, njihov utjecaj i njihovo bogatstvo postati neiscrpna riznica i dragocjena pomoć u različitim pothvatima.

§ 19. Četvrta je kategorija sastavljena od raznih ambicioznih državnih službenika i od liberala različitih boja. S njima se može konspirirati u okviru njihovog programa, stvarajući dojam da ih se slijepo slijedi. Treba ih uzeti u naše ruke, *prigrabiti njihove tajne, potpuno ih kompromitirati* tako da ne mogu više uzmaknuti, poslužiti se njima da bi se dovelo do nereda u državi.

§ 20. Petu kategoriju čine doktrinarci, konspiratori, revolucionari, svi oni koji brbljaju na skupovima ili na papiru. Treba ih stalno gurati i navoditi na prikladne i opasne manifestacije koje će dovesti do nestanka većine njih, a od nekih učiniti istinske revolucionare.

§ 21. Šesta kategorija je vrlo važna; to su žene koje moraju biti podijeljene u tri grupe: u prvoj će biti lakoumne žene, bez duha i bez srca, koje treba koristiti kao treću i četvrtu kategoriju muškaraca; u drugoj vatrene žene, odane i sposobne, ali koje nisu naše jer još nisu stigle do praktičnog revolucionarnog shvaćanja, lišenog fraza; treba ih upotrijebiti kao i muškarce iz pete kategorije; na kraju, žene koje su potpuno uz nas, to jest potpuno upućene i koje su u cjelini prihvatile naš program. Moramo ih smatrati najdragocjenijim našim blagom, bez čije pomoći ne možemo ništa uraditi.

Dužnosti Udruženja prema narodu

§ 22. Udruženje nema drugog cilja nego potpuno oslobođenje i sreću naroda, to jest običnih radnika (černorabočij ljud). Ali budući da smo uvjereni da se to oslobođenje i ta sreća mogu postići samo narodnom revolucijom koja će sve uni-

¹ U njemačkom izdanju nema: ili pojedinaca

štititi, udruženje će upotrijebiti sva svoja sredstva i sve svoje snage da poveća i umnoži muke i nevolje koje će iscrpiti strpljivost naroda i nagnati ga na masovni ustanak.

§ 23. Pod narodnom revolucijom udruženje ne podrazumijeva pokret koji bi se ravnao prema klasičnom zapadnom modelu, koji se uvijek zaustavljao pred vlasništvom i tradicionalnim društvenim poretom takozvane civilizacije i moralnosti i koji se dosad ograničavao na borbu za svrgnuće jednog političkog oblika, da bi ga nadomjestio drugim i stvorio tobožnju revolucionarnu državu. Jedina revolucija koja može donijeti spas narodu je ona koja će s vrha do dna uništiti svaku ideju o državi i koja će oboriti sve državne tradicije, staleže i klase u Rusiji.

§ 24. Da bi ostvarilo taj cilj, udruženje nema namjeru da nametne narodu nekakvu organizaciju koja bi dolazila odozgo. Buduća organizacija će nesumnjivo proizaći iz narodnog pokreta i života, ali to je posao budućih generacija. Naš je posao strašno, nesmiljeno i sveopće uništenje.

§ 25. Zato se u našem približavanju narodu moramo prije svega združiti s onim elementima narodnog života koji od osnutka moskovske države neprestano protestiraju, ne samo riječima već i djelom protiv svega što je direktno ili indirektno vezano za državu, protiv plemstva, protiv birokracije, protiv svećenika, protiv trgovačkog svijeta i protiv nepoštenih trgovčiča, eksploatatora naroda. Moramo se združiti s hajducima, koji su pravi i jedini revolucionari u Rusiji.

§ 26. Okupiti taj svijet u jedinstvenu sveuništavajuću i nepobjedivu silu, to je smisao čitave naše organizacije, naše urote, našeg zadatka.*

Kritikom takvog remek-djela samo bismo umanjili njegovu smiješnost. Značilo bi to da suviše ozbiljno shvaćamo tog amorfnog sveuništitelja koji je uspio stvoriti samo jedno lice od Rodolpha, Monte-Christa, Karla Moora i Roberta Macaire-a. Samo ćemo pomoću nekoliko napomena ustanoviti potpuno podudaranje duha i izraza *Katekizma*, iako s nešto manje gorljivog pretjerivanja, s duhom i riječima tajnog statuta i drugih ruskih proizvoda Alijanse.

Tri stupnja upućivanja iz tajnog statuta Alijanse vjerno su prenijeti u § 10 *Katekizma* u kojem se govori o »revolucionarima drugog i trećeg reda . . . koji nisu potpuno upućeni«. — Dužnosti internacionalne braće koje on definira u čl. 6 njihovog pravilnika iste su kao i one koje propisuju §§ 1 i 13 *Katekizma*. — Uvjeti pod kojima braća mogu prihvatiti državna mjesta, utvrđeni u članu 8 pravilnika »još su jasnije izloženi«. U § 14 *Katekizma* u kojem se daje naslutiti mogućnost ulaska po naređenju u policiju. — Savjet braći (Pravilnik čl. 9) da se međusobno konzultiraju nalazi se i u § 9 *Katekizma*. — Čl. 2, 3 i 6 programa internacionalne braće pridaju revoluciji potpuno isto obilježje kao i §§ 22 i 23 u *Katekizmu*. — Jakobinci iz čl. 4 programa postaju u § 20 *Katekizma* podvrsta »ljudi pete kategorije«, kojima je namijenjena smrt u oba ta spisa. — Ideje o razvoju prave anarhističke revolucije koje se izlažu u čl. 5 i 8 programa iste su kao i one koje su u § 24 *Katekizma*.

Osuda nauke koju sadrži § 3 *Katekizma* ponavlja se u svim ruskim publikacijama. Idealiziranje hajduka kao tipičnog revolucionara koje

je u *Riječima* tek u zametku, potpuno je priznato i propovijeda se u svim drugim napisima. »Peta kategorija« u § 20 *Katekizma* naziva se u *Formuli revolucionarnog pitanja* državnim i vladinim revolucionarima. Tamo, kao i u §§ 25 i 26, izjavljuje se da je prvi zadatak revolucionara da se odmetne u hajduke. Tek se u *Principima Revolucije* i u *Narodnom sudu* počinje propovijedati sveopće uništenje koje propisuju §§ 6, 8 i 26 *Katekizma*, a sistematsko ubijanje u §§ 13, 15, 16 i 17.

3. Bakunjinov poziv oficirima ruske vojske

Bakunjinu je ipak stalo da ne ostavi nikakvu sumnju u svoje saučesništvo u tobožnjoj Nečajevljevoj uroti. Objavio je proklamaciju: *Oficirima ruske vojske*, koja nosi datum »Ženeva, januar, 1872« i potpis Mihaila Bakunjina. Ta proklamacija, »za jedan franak«, najavljuje se kao Bakunjinovo djelo u svim brojevima »Kolokola« 1870. Evo nekoliko izvadaka.

Ona prvo najavljuje, kao što je i Nečajev radio u Rusiji, da

»se bliži čas posljednje borbe između Romanova-Holsteina-Gottorpa i ruskog naroda, borbe između tatarsko-njemačkog jarma i široke slavenske slobode. Proljeće je na pragu i čim nastupe prvi proljetni dani, bitka će se zapodjeti: revolucionarna sila je spremna i njezin uspjeh je siguran zbog dubokog i općeg nezadovoljstva masa koje u ovom času vlada u čitavoj Rusiji«.

Postoji organizacija koja će upravljati tom bliskom revolucijom, jer »tajna organizacija je isto što i vojni štab, a vojska je čitav narod«.

»U mom »Apelu mladoj ruskoj braći« rekao sam da Stenjka Razin, koji će stati na čelo narodnih masa u rušenju ruskog imperija, koje se očito približava, neće više biti individualni heroj već kolektivni Stenjka Razin. Svaki čovjek koji nije glup shvatit će lako da sam govorio o tajnoj organizaciji koja već sada postoji i djeluje, koja je snažna zbog svoje discipline, zbog odanosti i strastvenog samoprijedora svojih članova i zbog slijepe pokornosti svim odredbama *jednog jedinog komiteta*, koji zna sve, a njega ne poznaje nitko.

Članovi tog komiteta odrekli su se svega i to im daje pravo da traže od svih članova organizacije bezuvjetno odricanje. Oni su se do te mjere odrekli svega za čim žude tašti, ambiciozni i častohlepni ljudi, da su se svojim konačnim odricanjem od individualnog posjedovanja vlasti, od javne ili službene moći i općenito od bilo kakve slave u društvu, zavjetovali na vječitu skrivenost, prepuštajući drugima sjaj, vanjski izgled i slavu djela, a za sebe čuvajući, i to uvijek kolektivno, samu bit djela.

Poput jezuita, ali ne u svrhu porobljavanja već za narodno oslobođenje, svaki se od njih odrekao čak i vlastite volje. U komitetu kao i u čitavoj organizaciji kolektiv, a ne pojedinac, misli, zahtijeva i djeluje. Takvo žrtvovanje svog života, vlastitog mišljenja i htijenja izgledat će mnogima nemoguće čak i odbojno. Zaista ga je teško ostvariti, ali to je neophodno. To će posebno izgledati teško novajlijama, onima koji su tek ušli u organizaciju, ljudima koji još nisu izgubili naviku brbljavog i ispraznog hvalisanja, ljudima kojima je stalo do časti, do ličnog dostojanstva i do

prava, općenito onima koji se povode za bijednim utvarama jednog zamišljenog društva, iza kojih se u ruskom društvu pokazuje opća pokornost najpodlijoj i najodvratnijoj stvarnosti. To će odricanje izgledati mučno onima koji u velikom djelu traže zadovoljenje svog samoljublja, priliku za fraziranje i koji ne vole djelo zbog njega samog već zbog dramatične poze njihove vlastite osobe.

Svaki novi član ulazi slobodno u našu organizaciju, znajući unaprijed da joj, kad se jednom u njoj nađe, pripada sav i da više ne pripada sebi. *Ulazak u organizaciju je slobodan, ali je izlazak nemoguć*, jer bi svaki otpadnik nesumnjivo doveo u opasnost samo postojanje organizacije koja ne smije ovisiti o lakomnosti, mušičavosti ili većoj ili manjoj uviđavnosti, o poštenju i snazi jednog ili više stvorenja . . . I prema tome, tko želi da joj pripada, mora znati unaprijed da joj se predaje sav, sa svim umijećem, mogućnostima, znanjem i životom, i to *bespovratno* . . . To je izloženo jasno i precizno u njenom programu koji je objavljen i obavezan za sve članove komiteta i za sve one koji ne pripadaju komitetu . . . Ako je neki član istinski nadahnut «(revolucionarnom)» strašću, svi zahtjevi organizacije činit će mu se lako izvedivi. Poznato je da 'strast ne zna za teškoće; za nju nema nemogućeg, i što su veće zapreke, to jača je napregnutost volje i snage i umješnost čovjeka koga strast tjera. Sitne lične žudnje neće se ni javiti u čovjeku koji je obuzet strašću, njemu nije ni potrebno da ih žrtvuje, jer one više u njemu ne postoje. Ozbiljan član udruženja ugušio je u sebi svaki osjećaj znatiželje i nemilosrdno progoni tu manu kod svih drugih. Iako je svjestan da je dostojan svakog povjerenja, i upravo zato što ga je dostojan, jer je ozbiljan čovjek, on ne traži, čak i ne želi da zna više nego što je potrebno, da bi što bolje ispunio misiju koja mu je povjerena. On o stvarima razgovara samo s osobama koje su mu naznačene i kaže samo ono što mu je propisano u uputama, i općenito, on se strogo i bezuvjetno pokorava naređenjima i odlukama *odozgo*, nikad ne zapitkuje, i ne zanima ga na kojem se stupnju organizacije nalazi, želi samo da mu se povjeri što više posla, ali strpljivo čeka čas kad će mu neki od poslova biti povjeren.

Tako stroga i apsolutna disciplina može čuditi, pa i vrijeđati novajliju; ona neće ni čuditi ni vrijeđati ozbiljnog člana, čovjeka koji je uistinu jak i razuman; naprotiv, ona će mu biti draga i štitić će njegovu sigurnost, samo ako je pod utjecajem strasne želje za narodnom pobjedom, o kojoj sam prije govorio. Ozbiljan član shvatit će da je takva disciplina neophodno jamstvo relativne bezličnosti svakog člana koja je uvjet *sine qua non* opće pobjede; da je ta disciplina jedina sposobna da stvori pravu organizaciju i osnuje kolektivnu revolucionarnu snagu koja će, oslanjajući se na elementarnu moć naroda, biti u stanju da pobijedi golemu silu državne organizacije.

Možda će neko zapitati: kako se možete podvrci *diktatorskom* vodstvu komiteta koji vam je nepoznat? Ali komitet vam je poznat: prvo, po svom programu koji je objavio, koji je napisan vrlo jasno i precizno i koji se izlaže s još više detalja svakom članu koji ulazi u organizaciju. Drugo, on vam se preporuča slijepim povjerenjem koje prema njemu imaju osobe koje vi poznajete i koje poštujete; i zbog tog povjerenja vi radije pretpostavljate tu organizaciju nekoj drugoj. Aktivni članovi organizacije poznaju ga još potpunije po njegovoj neumornoj i odlučnoj aktivnosti koja se proteže svuda, stalno u skladu s programom i ciljem organizacije. I svi se rado podvrgavaju njegovom *autoritetu*, uvjeravajući se sve više u samoj praksi s

jedne strane o njegovoj zaista neobičnoj sposobnosti predviđanja, o njegovoj budnosti, o energiji punoj mudrosti i o spretnosti da uskladi svoje odluke s postavljenim ciljem, a s druge strane o nužnosti i spasonosnom djelovanju takve discipline.

Moglo bi mi se postaviti pitanje: ako osobe koje čine komitet ostaju neprobojna tajna za sve, kako ste se vi mogli o njemu obavijestiti i uvjeriti se u njegovu stvarnu vrijednost? — Odgovorit ću iskreno na to pitanje. Ne poznajem nijednog člana tog komiteta, ni njihov broj ni njihovo prebivalište. Znam samo da se ne nalazi u inostranstvu, već u samoj Rusiji, kao što je i nužno; jer bi ruski revolucionarni komitet koji bi imao sjedište u inostranstvu bio besmislica, a takva se ideja može roditi samo u glavama nerazumnih i glupavo ambicioznih frazera koji pripadaju emigraciji, koji skrivaju svoj uobraženi i intrigantski nerad pod zvučnim imenom „Narodna stvar“.*

Iza plemićke urote dekabrista (1825) prvi ozbiljan pokušaj organiziranja učinili su Išutin i njegovi drugovi. Današnja je organizacija prva organizacija revolucionarnih snaga u čitavoj Rusiji koja je zaista uspjela. Ona se koristila svim pripremama, svim iskustvima; nikakva je reakcija neće prisiliti na raspuštanje; ona će nadživjeti sve vlade i neće prestati s djelovanjem dok god čitav njezin program ne postane svakodnevni život Rusa i svih ostalih u svijetu.

Otprilike prije godinu dana, vjerujući da je korisno da znam za njegovo postojanje, komitet mi je poslao svoj program s izlaganjem općeg plana revolucionarne akcije u Rusiji. Slažući se potpuno s jednim i s drugim i uvjerivši se da su i pothvat i ljudi koji su ga poduzeli zaista ozbiljni, učinio sam ono što po mom mišljenju mora uraditi svaki pošten izbjeglica: bezuvjetno sam se pokorio autoritetu komiteta kao jedinom predstavniku i vodi revolucije u Rusiji. Ako vam se danas obraćam, samo se pokoravam naredbama komiteta. Ne mogu vam više reći. Dodati ću još jednu riječ o tom predmetu. Plan organizacije dovoljno mi je poznat da mogu biti čvrsto uvjeren da nikakva sila nije više sposobna da ga uništi. Kad bi narodna stranka i morala pretrpjeti novi poraz u sljedećoj bitki — čega se nitko od nas ne boji, svi mi vjerujemo u blisku pobjedu naroda — ali kad bi se naša nada i izjalovila, usred najstrašnijih represalija, usred najsurovije reakcije, organizacija bi i dalje ostala zdrava i čitava...

Osnova programa je najšira, najhumanističkija: potpuna sloboda i potpuna jednakost svih ljudskih bića, zasnovana na zajedničkom vlasništvu i zajedničkom radu, podjednako obaveznom za sve osim za one koji će zacijelo radije umrijeti od gladi nego da rade.

Takav je sadašnji program radničkog svijeta u svim zemljama i taj program odgovara zahtjevima i stoljetnim iskustvima našeg naroda... Podnoseći taj program prostom puku, članovi naše organizacije jako su iznenađeni videći kako ga oni brzo i dovoljno razumije i s kakvim ga žarom prihvaća.

Program je, dakle, spreman i nepromjenljiv. Onaj tko je za taj program: poći

---

* Čitalac se sjeća da je to bio naslov jednog internacionalnog ruskog lista koji je u Ženevi objavljivalo nekoliko mladih Rusa^[320] koji su i te kako dobro znali kakav stav treba imati prema tobožnjem komitetu u Bakunjinovoj organizaciji.

će s nama. Onaj tko je protiv nas prijatelj je narodnih protivnika, carevog žandara, carevog krvnika, našeg neprijatelja . . .

Rekao sam vam već da je naša organizacija tako solidno građena, a sada dodajem da je uhvatila tako čvrste korijene u narodu da je reakcija ne bi mogla uništiti ni kad bismo doživjeli poraz . . .

Poslušna štampa, pokoravajući se naredenjima ‚Trećeg odjeljenja‘, trudi se da uvjeri javnost da je vlada uspjela razbiti komplot u samom začetku. Ona nije ništa razbila. Komitet i organizacija su netaknuti i ostat će takvi i dalje, vlada će se uskoro u to uvjeriti, jer je narodna eksplozija blizu. Ona je tako bliska da svatko mora sada odlučiti da li hoće biti naš prijatelj, prijatelj naroda, ili pak neprijatelj nas i naroda. Naši redovi su otvoreni svim prijateljima na bilo kojem mjestu ili položaju se nalazili. Ali kako nas naći, pitat ćete se? Organizacija koja *vas okružuje sa svih strana*, koja među vama ima brojne pristaše, naći će i sama onog koji je traži s iskrenom željom i čvrstom voljom da služi narodnoj stvari. Tko nije za nas, on je protiv nas. Birajte.»

U ovoj brošuri, koja je potpisana njegovim imenom, Bakunjin se pravi da ne zna ni mjesto ni sastav komiteta u čije ime govori i u čije ime je Nečajev djelovao u Rusiji. Međutim, jedina punomoć koju je imao za rad u ime komiteta, nosila je potpis Mihaila Bakunjina, i jedini čovjek koji je primao izvještaje o djelovanju sekcija, bio je opet Mihail Bakunjin. I zato kad Mihail Bakunjin obećaje slijepu poslušnost komitetu, on se samom Mihailu Bakunjinu kune da će ga slušati.

Smatramo beskorisnim naglašavati potpunu istovetnost težnji, pa čak i izraza tog spisa koji nosi Bakunjinov potpis, s drugim ruskim anonimnim dokumentima. Nama je stalo da istaknemo način na koji Bakunjin u njima primjenjuje moral *Katekizma*. On ga prvo propovijeda ruskim oficirima, izjavljuje im da su on i drugi upućeni ispunili dužnost i ujedno prazninu kad su se konstituirali kao jezuiti revolucije i da oni prema komitetu nemaju više lične volje nego slavni »leš« Isusove družbe. I da ih ne bi smetalo ubistvo Ivanova, on pokušava da im objasni nužnost ubojstva svakog člana koji bi htio izaći iz tajnog društva. Zatim primjenjuje taj isti moral na svoje čitaoce, lažući im drsko. On koji je znao da je vlada uhapsila ne samo sve upućene u Rusiji već i deset puta veći broj osoba koje je Nečajev kompromitirao jer su pripadali famoznoj »petoj kategoriji« *Katekizma*; da u Rusiji ne postoji više ni sjena neke organizacije, da njegov komitet ne postoji kao što nije nikad postojao izvan Nečajeva — dok se nalazio uza nj u Ženevi; koji je pored ostalog znao da ta brošura neće naći ni jednog jedinog pristašu u Rusiji, da će moći samo poslužiti vladi kao isprika za nove progone — on izjavljuje da vlada nije ništa razbila, da komitet i dalje zasjeda u Rusiji i da u njoj razvija neumornu i odlučnu aktivnost koja se svuda proteže, opreznost koja zaista začuđuje, budnost i energiju punu mudrosti, spretnost koja zadivljuje (kao dokaz iskazi svjedoka na procesu), da je njegova tajna organizacija (jedina ozbiljna koja je po-

stojala u Rusiji od 1825) netaknuta, da je prodrla u prosti puk koji sa žarom prihvaća njezin program; da okružuje oficire, da revolucija neposredno predstoji, da će izbiti za nekoliko mjeseci, u proljeće 1870. Samo zato da bi sebi pružio zadovoljstvo »dramatične poze svoje vlastite osobe« pred svojom lažnom braćom revolucionarima i pred svojim ogledalom, Bakunjin koji tvrdi da »se odrekao vlastitog života, vlastitog mišljenja i vlastite volje«, to biće koje je iznad »brbljavih i ispraznih hvalisanja ljudi kojima je stalo do časti, do ličnog dostojanstva i do prava«, Mihail Bakunjin upućuje Rusima te laži i hvalisanja.

Taj isti čovjek koji u 1870. propovijeda Rusima slijepu poslušnost naredbama koje dolaze odozdo i od nepoznatog anonimnog komiteta; koji izjavljuje da je jezuitska disciplina uvjet *sine qua non* pobjede, da je ona jedina sposobna da pobijedi strahovitu centralizaciju države — ne ruske države, već svake države; koji zastupa komunizam koji je autoritarniji i od najprimitivnijeg komunizma — taj isti čovjek u 1871. snuje separatistički i razbijački pokret u krilo Internacionale, pod izlikom suzbijanja autoritarizma i centralizacije njemačkih komunista, osnivanja autonomnih sekcija, slobodne federacije autonomnih grupa i stvaranja onoga što bi Internacionala morala biti: slika budućeg društva. Ako bi se buduće društvo moralo povesti za modelom Alijanse i njezine ruske sekcije, premašilo bi u mnogo čemu Paragvaj časnih očeva Jezuita³³⁵, tako dragih Bakunjinu¹.

¹ U njemačkom izdanju nema: tako dragih Bakunjinu.

IX

Zaključak

Iako je ostavljala najpuniju slobodu pokretima i težnjama radničke klase u različitim zemljama, Internacionala je ipak uspjela da je okupi u jedinstvenu i moćnu cjelinu i da prvi put pokaže vladajućim klasama i njihovim vladama svjetsku snagu proletarijata. Vladajuće klase i vlade priznale su tu činjenicu usredotočivši svoje napade na izvršni organ cijelog našeg Udruženja, na Generalno vijeće. Ti napadi su postali još jači nakon pada Komune. I upravo su taj čas izabrali alijansisti da sa svoje strane objave otvoreni rat Generalnom vijeću. Njegov utjecaj, koji je moćno oružje u rukama Internacionale, bio je po njihovom mišljenju oružje protiv nje upereno. Bila je to nagrada za borbu, ali ne protiv neprijatelja proletarijata već protiv same Internacionale. Po njihovim riječima, težnje Generalnog vijeća za dominacijom nadvladale su autonomiju nacionalnih sekcija i federacija. Trebalo je zato odrubiti glavu Internacionali da bi se spasila autonomija.

I zaista, ljudi iz Alijanse znali su da je, ako ne iskoriste taj odlučni čas, gotovo s tajnim vođenjem proleterskog pokreta o kojem je sanjalo stotinak Bakunjinove internacionalne braće. Njihove pogrde naišle su na odjek odobravanja u policijskoj štampi svih zemalja.

Njihove zvučne fraze o autonomiji i slobodnoj federaciji, jednom riječju njihovi ratni poklici protiv Generalnog vijeća, bili su samo manevar da prikriju svoj pravi cilj: da dezorganiziraju Internacionalu i da je samim tim podvrgnu tajnoj, hijerarhijskoj i autokratskoj vladavini Alijanse.

Autonomija sekcija, slobodna federacija autonomnih grupa, anti-autoritarizam, anarhija — to su izrazi koji dobro pristaju društvu »deklasiranih«, »bez karijere, bez perspektive«, koji kuju urotu u Internacionali da bi je podvrgli tajnoj diktaturi i da bi joj nametnuli program M. Bakunjina!

Kad se razgoliti melodramski lažni sjaj tog programa, on se svodi na slijedeće:

1. Sve nečasne radnje u kojima se fatalno odvija život deklasiranih koji su potekli iz viših društvenih slojeva proklamiraju se kao ultra-revolucionarne vrline.

2. Govori se načelno o potrebi da se iskvari mali broj dobro izabраниh radnika kojima bi se laskalo odvajajući ih od masa misterioznim posvećivanjem u tajne, dopuštajući im da sudjeluju u spletkama i lažima tajne vlade i propovijedajući im da će slobodnim prepustanjem »lošim nagonima« s vrha do dna potresti staro društvo.

3. Glavna sredstva propagande nastoje da privuku mladež iz-mišljotinama i lažima o dometu i moći tajnog društva, proročanstvima o bliskoj revoluciji koju ono priprema itd. — i da kompromitiraju pred vladama napredne ljude iz imućnih klasa da bi ih se moglo novčano iskorištavati.

4. Ekonomska i politička borba radnika za vlastito oslobođenje zamjenjuje se *sverazornim* činima zločinca, posljednje inkarnacije revolucije. Jednom riječju, treba pokrenuti protuhu, kojeg su sami radnici izbacili iz »revolucije po klasičnom zapadnom modelu« i reakcionarima staviti besplatno na raspolaganje dobro discipliniranu bandu agenata provokatora.

Teško je reći što prevladava, grotesknost ili podlost, u teorijskoj raboti i u praktičnim pokušajima Alijanse. Međutim, ona je uspjela izazvati u Internacionali potmulu borbu koja je dvije godine sputavala djelovanje našeg Udruženja i koja je završila otcjepljenjem jednog dijela sekcija i federacija: zato su rezolucije koje je donio Haški kongres protiv Alijanse bile neophodno nužne; on nije mogao dozvoliti da Internacionala, to veliko ostvarenje proletarijata, padne u zamke iz-roda eksploatorskih klasa. A što se tiče onih koji žele lišiti Generalno vijeće nadležnosti bez kojih bi Internacionala bila samo smetena masa, raspršena i »amorfna«, da upotrijebimo rječnik Alijanse, možemo u njima gledati samo izdajice i budale.

London, 21. jula 1873.

Komisija

*E. Dupont, F. Engels, Leo Frankel, A. Le Moussu,
Karl Marx, Aug. Serraillier*

X

Dodatak

1. Bakunjinova hedžra

Bakunjin je 1856. poslan u Sibir, ali ne na robiju kako njegovi napisi žele prikazati, već u obično izgnanstvo. Guverner Sibira bio je u to vrijeme grof Muravjov-Amurski, rođak poljskog krvnika Muravjova i bratić Bakunjinov. Zaslugom tog srodstva i usluga koje je učinio vladi, Bakunjin je tamo uživao izuzetan položaj i naklonosti.

U to vrijeme nalazio se u Sibiru Petraševski, vođa i organizator zavjere iz 1849.^[336] Bakunjin je prema njemu ispoljio otvoreno neprijateljstvo i pokušao mu naškoditi na sve načine, što mu je bilo lako kao bratiću carevog namjesnika u toj zemlji. To proganjanje Petraševskog dalo je Bakunjinu nova prava na vladinu naklonost. Jedna mračna afera, koja je imala mnogo odjeka u Sibiru i Rusiji, napravila je kraj toj borbi među dvojicom prognanika. Kako je ponašanje jednog visokog funkcionera koji se igrao liberalizma izazvalo kritike, u namjesnikovoj okolini nastao je metež koji je doveo do dvoboja na smrt. No čitava ta afera imala je do te mjere obilježje ličnih intriga i podmuklih manevara da se čitavo pučanstvo uzbudilo i optužilo glavne funkcionare da su ubili žrtvu dvoboja, Petraševskova mladog prijatelja. Uzbudenje je poprimilo takve razmjere da se vlada prestrašila narodne bune. Bakunjin je uzeo u obranu visoke funkcionare, zajedno s Muravjovim. Poslužio se svojim ugledom da se Petraševskog protjera na još udaljenije mjesto i uzeo u obranu njegove progonitelje u opširnom pismu koje je potpisao u svojstvu svjedoka i poslao ga Hercenu. Hecen ga je objavio u »Kolokolu«, ali je iz njega izbacio sve napade na Petraševskog; međutim, rukom pisana kopija tog pisma, koja je napravljena na putu za Petrograd, kružila je gradom i tako otkrila originalni tekst.

Sibirski trgovci, koji su općenito liberalniji od trgovaca u Rusiji, htjeli su osnovati sveučilište da ne bi više morali slati svoju djecu u

udaljene škole u Rusiji¹ i da bi stvorili intelektualni centar u svojoj zemlji. Bilo im je za to potrebno carevo odobrenje. Muravjov, kojeg je savjetovao i hrabrio Bakunjin, suprotstavio se tom planu. Bakunjinova mržnja prema nauci datira iz ranijih dana. To je vrlo dobro poznato u Sibiru. Kad su ga Rusi o tome pitali, Bakunjin nije mogao poricati i pravdao je svoje ponašanje govoreći da je u *pripremi svoga bijega* želio steći naklonost svog bratića guvernera.

Bakunjin nije samo upotrebljavao i zloupotrebljavao vladine izraze naklonosti, nego ih je za male svote pribavljao kapitalistima, poduzetnicima, poreznicima. Bakunjinove proklamacije koje su nadele kod Nečajevljevih žrtava i koje je vlada objavila 1869. i 1870, sadržavale su liste prognanih u koje je bio upisan i čuveni Katkov, glavni urednik »Moskovskih novina«⁽³³⁷⁾. On se osvetio objavivši u svojim novinama slijedeće otkriće: Katkov posjeduje Bakunjinova pisma iz Londona, nakon njegovog povratka iz Sibira, u kojima ga Bakunjin moli da mu kao starom prijatelju pozajmi nekoliko tisuća rubalja. Bakunjin priznaje da je za vrijeme boravka u Sibiru primao godišnje mito od jednog poreskog zakupnika u rakiji, koju mu je ovaj davao da bi njegovim zauzimanjem osigurao guvernerovu naklonost. Ta nepravedna plaća (koju nakon bijega nije više primao) mučila mu je savjest i želio je vratiti poreskom zakupniku novac koji je od njega izmamio; i tražio je zajam od svog prijatelja Katkova da bi izvršio to dobro djelo. Katkov je odbio.

U vrijeme kad je Bakunjin uputio tu molbu Katkovu, taj njegov stari prijatelj već je imao krupnih zasluga u službi »Trećeg odjeljenja«, posvetivši svoje novine denuncijacijama protiv ruskih revolucionara, a naročito protiv Černiševskog, kao i protiv poljske revolucije. Dakle, Bakunjin je 1862. tražio novac od čovjeka za kojeg je znao da je denuncijant i književni hajduk za plaću ruske vlade. Bakunjin se nije nikada usudio poreći tu tešku optužbu.

Snabdjeven novcem — znamo na koji način — i uživajući guvernerovu visoku zaštitu, Bakunjin je mogao izvanredno lako izvesti svoj bijeg. Ne samo što je isposlovao pasoš na svoje ime za putovanje po Sibiru nego je dobio i službeni zadatak da pregleda zemlju do krajnjih istočnih granica. Kad se jednom našao u Nikolajevsku, bez teškoća je prešao u Japan, odakle se je mogao mirno ukrcati za Ameriku i doći u London potkraj 1861. Tako završava čudesna hedžra tog novog Muhameda.

2. Bakunjinov panslavistički manifest

Trećeg marta 1861, Aleksandar II je uz bučno odobravanje čitave liberalne Evrope objavio oslobođenje kmetova. Napori Černiševskog i revolucionarne stranke da se postigne zadržavanje općinskog

¹ U njemačkom izdanju: preko Urala

vlasništva zemlje uspjeli su, ali na način koji ih je tako slabo mogao zadovoljiti da je Černiševski čak i prije objave o oslobođenju žalosno priznao:

»Da sam znao« — rekao je — »da će problem koji sam potaknuo dobiti takvo rješenje, radije bih bio podnio poraz nego da doživim takvu pobjedu. Više bih volio da su postupili kako su namjeravali, bez ikakva obzira prema našim traženjima.«

Zaista, akt o oslobođenju bio je samo vješto zabašurivanje. Zemlja je velikim dijelom oduzeta pravim vlasnicima i objavljen je sistem po kojem seljaci mogu otkupljivati zemlju. Iz toga čina carske lažljivosti Černiševski i njegova stranka crpili su nov neopovrgljiv argument protiv carskih reformi. Svrstavajući se pod Hercenovu zastavu, liberalizam se derao iz sveg grla: Pobijedio si, Galilejče! Galilejac je u njihovim ustima predstavljao Aleksandra II. — Ta liberalna stranka, čije je glavno glasilo bio Hercenov »Kolokol«, pjevala je od tog časa samo himne caru osloboditelju, da bi odvratila javnu pažnju od tužbi i zahtjeva koje je pokrenuo taj popularni čin, zatražila je od cara da nastavi svoje oslobodilačko djelo i da započne križarsku vojnu za oslobođenje podjarmljenih slavenskih naroda, za ostvarenje panslavizma.

U ljetu 1861. Černiševski je u reviji »Suvremenik«⁽³³⁹⁾ razotkrio manevre panslavista i rekao slavenskim narodima istinu o stanju u Rusiji i o sebičnom mračnjaštvu njihovih lažnih prijatelja, panslavista. I tada je Bakunjin, na povratku iz Sibira, prosudio da je došao čas da stupi na pozornicu. Napisao je prvi dio jednog opsežnog manifesta koji je objavljen kao dodatak u »Kolokolu« od 15. februara 1862, pod naslovom: *Ruskim, poljskim i svim slavenskim prijateljima*. Drugi dio nije nikada izašao.

Manifest počinje slijedećom izjavom:

»Ja sam sačuvao smionost sveosvajačke ideje, i u svom srcu, svojoj volji i svojoj strasti ostao sam vjeran prijateljima, velikoj zajedničkoj stvari, samom sebi . . . Pojavljujem se sada pred vama, moji stari prokušani prijatelji, i pred vama, mladi prijatelji koji živite s istom mišlju, s istom voljom kao i mi: primite me ponovno, molim vas, u vašu sredinu; neka mi bude dopušteno da s vama i među vama posvetim ostatak svog života borbi za slobodu, za poljsku slobodu, za slobodu i nezavisnost svih Slavena.«

Bakunjin upućuje tu skromnu molbu svojim starim i mladim prijateljima zato što

»nije dobro djelovati u stranoj zemlji. Iskusio sam to u revolucionarnim godinama: ni u Francuskoj, ni u Njemačkoj nisam se mogao čvrsto ustaliti. Stoga, čuvajući i dalje svu svoju nekadanju toplu simpatiju za napredni pokret u čitavom svijetu, ali da ne bih u prazno izgubio ostatak svog života, moram odsada ograničiti svoju direktnu aktivnost na Rusiju, Poljsku, na Slavene. Ta tri odvojena svijeta nedjeljivi su u mojoj ljubavi i mojoj vjeri.«

Godine 1862, ima tome jedanaest godina, u dobi od pedeset i jedne godine, veliki anarhist Bakunjin propovijedao je kult države i panslavističkog patriotizma.

«Do naših dana velikoruski narod je, može se reći, isključivo živio vanjskim životom države. Ma kako bio težak njegov unutarnji položaj, koji je doveo do krajnjeg osiromašenja i ropstva, ipak je volio jedinstvo, veličinu i snagu Rusije, i za te principe bio je spreman na sve žrtve. Tako se u velikoruskom narodu razvila svijest o državi i stvarni patriotizam, bez fraza. Tako je velikoruski narod ostao jedini netaknut od svih slavenskih nacionalnosti, jedini se održao i znao pokazati svoju snagu Evropi . . . Nemojte misliti da on gubi svoj zakoniti utjecaj i onu političku snagu koju je stekao isključivo borbama koje su trajale tri stoljeća i koje je vodio mučeničkim odricanjem da bi spasio integritet svoje države . . . Prognajmo Tatars u Aziju, a Nijemce u Njemačku, i budimo slobodan narod, samo ruski narod . . .»

Da bi bolje potkrijepio tu panslavističku propagandu koja poziva na križarsku vojnu protiv Tatara i Nijemaca, Bakunjin podsjeća čitaoca na cara Nikolaja:

«Govori se da je kratko vrijeme prije svoje smrti, car Nikolaj lično, spremajući se da najavi rat Austriji, došao na pomisao da se obrati svim austrijskim i turskim Slavenima, Mađarima i Talijanima da bi ih potaknuo na opći ustanak. Pokrenuo je protiv sebe rat na Istoku i da bi se obranio, htio se preobraziti od cara despota u cara revolucionara. Kažu da su njegovi proglasi Slavenima kao i poziv Poljacima bili već potpisani. I pored sve svoje mržnje prema Poljskoj, shvatio je da bez nje slavenski ustanak nije moguć . . . toliko je svladao svoju nesklonost da je bio spreman, kako kažu, da prizna nezavisno postojanje Poljske, ali . . . samo s onu stranu Visle.»

Isti čovjek koji se od 1868. igra internacionalizma propovijedao je 1862. rasistički rat u interesu ruske vladavine. Panslavizam je izum petrogradske vlade i nema drugog cilja nego da proširi evropske granice Rusije prema zapadu i jugu. Ali kako se ne usuđuju navijestiti austrijskim, pruskim i turskim Slavenima da je njihova sudbina da budu stopljeni u veliko rusko carstvo, predstavljaju im Rusiju kao silu koja će ih osloboditi od stranog jarma i sjediniti ih u veliku slobodnu federaciju. Tako je panslavenstvo sposobno za različite nijanse, od Nikolajevog do Bakunjinovog panslavenstva; ali svi teže istom cilju i svi su, u osnovi, u srdačnoj slozi, kao što to dokazuje pasus koji smo naveli. Manifest kojim ćemo se pozabaviti neće u tom pogledu ostaviti nikakve sumnje.

3. Bakunjin i car

Vidjeli smo da je u Rusiji povodom oslobođenja kmetova izbio rat između liberalne i revolucionarne stranke.

Oko vođe revolucionarne stranke Černiševskog svrstala se čitava falanga publicista, zatim brojna grupa oficira i školska omladina. Liberalnu stranku su predstavljali Hercen, nekoliko panslavista, i veliki broj miroljubivih reformatora i obožavatelja Aleksandra II. Vlada je pružila podršku liberalnoj stranci. U martu 1861. ruska sveučilišna omladina energično se izjasnila za oslobođenje Poljske; u jesen 1861. pokušala se oduprijeti državnoj odluci kojom se pomoću disciplinskih i poreskih mjera htjelo lišiti siromašne studente (više od dvije trećine ukupnog broja) mogućnosti da dobiju visoko obrazovanje. Vlada je njihove proteste proglasila pobunom, i u Petrogradu, Moskvi i Kazanu, na stotine mladih ljudi bačeno je u tamnice, protjerano sa sveučilišta, ili isključeno nakon tri mjeseca zatočenja. I zbog straha da ti mladi ljudi ne podjare nezadovoljstvo seljaka, jedna naredba državnog vijeća branila je bivšim studentima svaki pristup javnim funkcijama po selima. Ali progoni se nisu na tome zaustavili. Šalje se u progonstvo profesore, kao Pavlova; zatvaraju se javni tečajevi koje su organizirali studenti isključeni sa sveučilišta; poduzimaju se novi progoni pod najneznatnijom izlikom; »blagajna studentske omladine«, tek odobrena, naglo je ukinuta; novine su obustavljene. To je izazvalo krajnje negodovanje i nemir radikalne stranke i natjeralo je da pribjegne tajnoj štampi. I tada se pojavio manifest te stranke pod naslovom: *Mlada Rusija*, s epigrafom od Roberta Owena^[339]. Taj manifest je jasno i točno izlagao unutrašnji položaj zemlje, stanje u raznim strankama i u štampi, i proklamirajući komunizam izjašnjavao se za nužnost društvene revolucije. Pozivao je sve ozbiljne ljude da se okupe oko radikalne zastave.

Tek što je taj manifest tajno odštampan, a već su nekom fatalnom podudarnošću (ukoliko policija tu nije umiješala svoje prste) izbili u Petrogradu brojni požari. Vlada i reakcionarna štampa jedva su dočekali tu priliku da optuže omladinu i cijelu radikalnu stranku za pribjegavanje paležima. Tamnice su se ponovo napunile, a putevi u izgnanstvo ponovo su bili zakrčeni žrtvama. Černiševski je uhapšen i bačen u petrogradsku tvrđavu odakle je nakon dugih godina mučenja poslan u Sibir na robiju.

Prije te katastrofe Hercen i Gromeka, koji je kasnije pridonio pacifikaciji Poljske u svojstvu guvernera jedne pokrajine, napali su bijesno radikalnu stranku, jedan u Londonu, a drugi u Rusiji, insinuirajući da će Černiševski možda na kraju dobiti orden. — U jednom vrlo umjerenom članku Černiševski je pozvao Hercena da razmisli o posljedicama nove uloge koju »Kolokol« namjerava igrati u otvorenom neprijateljstvu prema ruskoj revolucionarnoj stranci.^[340] Hercen je naduto izjavio da je spreman u prisustvu onih koje on naziva internacionalnom demokracijom, to jest u prisustvu Mazzinija, Victora Hugoa, Ledru-Rollina, Louis-a Blanc-a i kompanije izreći zdravicu u čast velikog cara osloboditelja, i ma šta o tome rekli revolucionarni petrogradski *Danijeli*, dodao je, usprkos njima i njihovoj

vici, znam da će ta zdravica naići na povoljan odjek u Zimskom dvorcu (careva rezidencija). Pod revolucionarnim Danijelima mislio je Čer- niševskoga i njegove prijatelje.¹

Bakunjin je nadmašio Hercena. Onda kad se revolucionarna stranka našla u potpunom rasulu, kada je Čerliševski bio u tamnici, Bakunjin je u dobi od pedeset i jedne godine objavio svoju čuvenu brošuru o caru seljaka: *Romanov, Pugačov ili Pestelj. Narodna stvar. Od Mihaila Bakunjina, 1862.*

«Mnogi se još pitaju da li će doći do revolucije u Rusiji. Ona se ostvaruje postepeno, ona vlada svuda, u svemu i u svim duhovima. Za svoje uspješno djelovanje ona zahvaljuje mnogo više vladi negoli naporima vlastitih pristaša. Ona se neće smiriti niti zaustaviti dok god ne preporodi rusku zemlju, dok ne stvori nove slavenske zemlje.

Dinastija radi sama na svojoj propasti. Ona traži svoj spas u pokušaju da zaustavi narodni život koji se razbudio, umjesto da ga štiti. Da je taj život bio shvaćen, mogao je podići carsku kuću do takve moći i slave koje su do danas nepoznate. To je za žaljenje. Rijetko je sudbina ponudila carskoj kući tako veličanstvenu ulogu, tako bogatu toplim željama. Aleksandar II lako bi mogao postati pučki idol, prvi car seljaka*, moćan ne zbog straha, nego zbog ljubavi, slobode, blagostanja svog naroda. Oslanjajući se na taj narod mogao je postati spasilac i gospodar čitavog slavenskog svijeta...

Za to je trebalo imati rusko srce, široko i čvrsto u velikodušnosti i istini. Čitava ruska i slavenska stvarnost išla mu je u susret, raskrivenih ruku, spremna da posluži kao pijedestal nje govoy historijskoj veličini.»

Bakunjin zatim traži da se ukine država Petra Velikog, taj *nje-mački* tip države, i osnuje »nova Rusija«. Aleksandar II treba da ostvari to djelo.

«Njegov početak bio je veličanstven; proglasio je slobodu naroda, slobodu i nov život nakon ropstva od tisuću godina; činilo se da želi organizirati *Rusiju seljaka* (zemskuju Rossiju), jer je u Petrovoj državi slobodan narod nezamisliv. Devetnaestog februara 1861, usprkos svim manama, svim besmislenim proturječjima ukaza o oslobodenju seljaka, Aleksandar II bio je najveći, najomiljeniji i najmoćniji car kojeg je Rusija ikad imala.» — Međutim »sloboda je suprotna svim instinktima Aleksandra II«, jer on je »Nijemac«, a »jedan Nijemac neće nikada shvatiti niti će ikada zavoljeti seljačku Rusiju... On je mislio samo na to da ojača Petrovu državnu građevinu... poduzevši kobnu i nemoguću stvar, on radi na propasti samoga sebe i svoje kuće, on je na putu da gurne Rusiju u krvavu revoluciju.»

Sva proturječja oslobodilačkog ukaza, sva strijeljanja seljaka, pobune studenata, jednom riječju, sav teror, po Bakunjinu se

* Naslov cara seljakâ (zemski car) kojim je podaren Aleksandar II izumili su Bakunjin i »Kolokol«.

¹ U njemačkom izdanju nema ove posljednje rečenice.

«objašnjava potpuno pomanjkanjem u cara ruskog duha i srca koje bi ljubilo narod, udom težnjom da se sačuva pošto-poto Petrova država . . . a ipak samo on bi mogao u Rusiji izvršiti najozbiljniju i najblagotvorniju revoluciju, a da se ne prolije ni kap krvi. On to još uvijek može; ako i gubimo nadu u miran ishod, to nije zbog toga što bi bilo suviše kasno, već zato što smo izgubili nadu u Aleksandra II, u njegovu sposobnost da shvati jedini način da spasi sebe i da spasi Rusiju. Nemoguće je zaustaviti pokret naroda koji se budi nakon tisućljetnog sna. Ali kad bi se car stavio odlučno i smiono na čelo tog pokreta, njegova moć za dobro i slavu Rusije ne bi imala granica».

Trebalo bi samo da seljacima dade zemlju, slobodu i *self-government*¹.

«Ne bojte se da bi pokrajinski *self-government* razbio međusobni savez pokrajina, da bi jedinstvo ruske zemlje bilo uzdrmano; autonomija pokrajina bit će samo administrativna, zakonodavna u svom okviru, pravna, ali ne i politička. Ni u jednoj zemlji, osim možda u Francuskoj, narod nije kao u Rusiji ispunjen do te mjere duhom jedinstva, sklada, državnog integriteta i nacionalne veličine.»

U tom času, u Rusiji se tražilo sazivanje narodne skupštine². Jedni su je tražili i da riješe financijske teškoće, a drugi da dokrajče monarhiju. Bakunjin ju je htio da bi se izrazilo jedinstvo Rusije i učvrstila moć i veličina careva.

«Budući da je jedinstvo Rusije nalazilo do sada svoj izraz jedino u carevoj osobi, potrebno mu je drugo predstavništvo, potrebna mu je narodna skupština. Nije problem u tome da li će izbiti revolucija, već da li će ona biti mirna ili krvava. Ona će biti mirna i blagotvorna ako se car stavi na čelo narodnog pokreta i zajedno s narodnom skupštinom, širokogrudno i odlučno poduzme preobražaj Rusije u pravcu slobode; ali ako car pođe natrag ili se zaustavi na polovičnim mjerama, revolucija će biti strašna. Ona će tada poprimiti obilježje nesmiljenog krvoprolića uslijed ustanka čitavog naroda . . . Aleksandar II može još uvijek spasiti Rusiju od potpune propasti i krvi.»

Tako je za Bakunjinu godine 1862. revolucija predstavljala potpunu propast Rusije i on je preklinjao cara da je spasi od toga. Mnogim ruskim revolucionarima sazivanje narodne skupštine bilo je gotovo ravno propasti carske kuće; ali Bakunjin kreše njihove nade i najavljuje im da će

«narodna skupština biti protiv njih, a za cara. A ako bi narodna skupština bila neprijateljska caru? — To nije moguće, jer narod je taj koji će poslati svoje poslanike, narod čija vjera u cara je do sada bezgranična i koji poštuje sve u njemu. Otkuda bi dakle došlo neprijateljstvo? . . . Nema sumnje da bi se car, ukoliko sada sazove narodnu skupštinu» (februara 1862), «našao prvi put okružen ljudima koji su mu

¹ samoupravu — ² U originalnom ruskom tekstu Bakunjin ovdje i na drugim mjestima upotrebljava termin: всенародный земский сабор

iskreno odani. Ako anarhija¹ potraje još koju godinu, narodno raspoloženje može se izmijeniti. U naše vrijeme živi se brzo. Ali sada je narod za cara a protiv plemstva, protiv činovnika, protiv svega što nosi njemačku odjeću (to jest evropsku). »U taboru službene Rusije svi su narodni neprijatelji, svi osim cara. Tko će se dakle usuditi da govori narodu protiv cara? Kad bi netko čak i pokušao, da li bi mu narod vjerovao? *Nije li car oslobodio seljake protiv volje plemića, protiv opće želje činovnika?*

Preko svojih zastupnika ruski narod srest će se prvi puta licem u lice sa svojim carem. To je odlučan čas, u najvećoj mjeri kritičan. Hoće li se oni zavoljeti? O tom susretu ovisit će sudbina i cara i Rusije. Povjerenje poslanika u cara i njihova odanost bit će bezgranični. Oslanjajući se na njih, izlazeći im u susret iskreno i s ljubavlju, on će uzdići svoje prijatelje na visinu i čvrstoću koje nikada ranije nije dosegao. Ali, što će se dogoditi ako oni umjesto cara osloboditelja, umjesto narodnog² cara, nađu u njemu petrogradskog cara u pruskoj uniformi, uskogrudnog Nijemca? Što će se dogoditi ako im car umjesto obećane slobode ne da ništa ili gotovo ništa? . . . Jao tada carizmu³! Bit će to kraj petrogradskog, njemačkog, holštajn-gotorpskog imperijalizma.

Kad bi se u tom odsudnom času, kada se bude odlučivalo o životu ili smrti, o miru ili krvi čitave Rusije, pred narodnom skupštinom pojavio narodni car, *dobar i pošten car*, koji voli Rusiju i koji je spreman da pruži narodu organizaciju po njegovoj volji, što bi on sve mogao učiniti od takvog naroda! Tko bi se usudio podići protiv njega? Mir i povjerenje bi kao čudom zavladaali, našao bi se novac, i sve bi se uredilo jednostavno, prirodno, bez štete za ikoga, a na opće zadovoljstvo. *Vodena takvim carem*, narodna skupština bi stvorila novu Rusiju. Nikakva zlonamjerni pokušaj nikakva neprijateljska snaga ne bi bila u stanju da se bori protiv sjedinjene moći cara i naroda . . . Možemo li se nadati da će se taj savez ostvariti? Reći ćemo sa svim otvoreno — ne.»

Što god o tome rekao, Bakunjin se nada da će pridobiti svog cara, a da bi ga na to privolio, prijeti mu revolucionarnom omladinom, koja će, ako se on ne požuri, ostvariti svoje djelo i naći put k narodu.

»A zašto ta omladina nije za Vas već protiv Vas? To je za Vas velika nesreća . . . njoj su prije svega potrebne sloboda i istina. Ali zašto je ona napustila cara? Zašto se izjasnila protiv njega koji je prvi dao narodu slobodu? Možda se je dala zavesti *apstraktnim revolucionarnim idealom, zvučnim imenom republike?* To je djelomice moguće, ali to je samo drugorazredan i površan uzrok. Većina naše napredne omladine shvaća dobro da se *zapadne apstrakcije*, nazadnjačke kao i buržoaske, liberalne i demokratske, *ne mogu primijeniti na ruski pokret* . . . ruski narod ne pokreću apstraktni principi . . . ideal Zapada mu je stran i svi pokušaji konzervativnog, liberalnog ili čak revolucionarnog doktrinarstva da ga podvrgne svojim težnjama bit će uzaludni . . . on ima svoj vlastiti ideal . . . on će u historiju unijeti nove principe, stvorit će drugu civilizaciju, *novu religiju*, novo pravo, novi život.

¹ kod Bakunjina: безурядица — ² kod Bakunjina: земского — ³ — u njemačkom izdanju: cesarizmu (Cäsarismus)

Pred tom velikom i ozbiljnom, pa čak i strašnom pojavom naroda, ne mogu se praviti gluposti. Omladina će napustiti smiješnu i odvratnu ulogu lažnog učitelja . . . O čemu mi možemo podučiti narod? Ako ostavimo po strani prirodne znanosti i matematiku, posljednja riječ naše nauke bit će negacija tobožnjih nepromjenljivih istina zapadne doktrine, potpuna negacija Zapada.*

Bakunjin zatim poziva na odgovornost autore »Mlade Rusije«, optužuje ih da su doktrinari, da se žele nametnuti narodu kao učitelji, da su osramotili stvar, da su djeca koja ništa ne shvaćaju i koja su crpla svoje ideje iz nekoliko zapadnih knjiga koje su pročitali. Vlada koja je u to vrijeme zatvarala tu istu mladež kao palikuće, upućivala joj je iste prigovore. I da bi umirio svog cara, Bakunjin najavljuje da

»narod nije za tu revolucionarnu stranku . . . golema većina naše omladine pripada narodnoj stranci, stranci kojoj je jedini i isključivi cilj pobjeda narodne stvari; ta stranka nema predrasuda ni za ni protiv cara, i da car, nakon što je započeo veliko djelo, nije izdao narod, ona ga ne bi nikada napustila, i sad još nije prekasno za nj; i sad bi ta omladina radosno pošla za njim samo kad bi stupio na čelo svog naroda. Ona se ne bi dala zaustaviti *nikakvim revolucionarnim predrasadama sa Zapada*. Vrijeme je da Nijemci odu u Njemačku. Da je car shvatio da više ne smije biti vođa prinudne centralizacije, već *slobodne federacije slobodnih naroda*, oslanjajući se na čvrstu i preporodenu snagu, združivši se s Poljskom i Ukrajinom, kidajući sve omražene njemačke veze, dižući smiono sveslavensku zastavu, postao bi *spasitelj slavenskog svijeta*.

Da, zaista, rat protiv Nijemaca je za Slavene dobro i neophodno djelo; u svakom slučaju, bolje je to nego gušiti Poljake na zadovoljstvo Nijemaca. Dići se za oslobođenje Slavena od turskog i njemačkog jarma bit će potreba i sveta dužnost oslobođenog ruskog naroda.*

U istoj brošuri on poziva revolucionarnu stranku da se svrsta pod zastavu narodne stvari. Evo za dokaz nekoliko članova programa te za cara skrojene narodne stvari:

»Čl. 1.¹ Mi* (Bakunjin i kompanija) »želimo narodni *self-government* u kome, u pokrajini, u okružju i napokon u državi, s carem ili bez njega, nije nam važno; bit će kako bude htio narod. — Čl. 2.² . . . Mi smo spremni i dužnost nam nalaže da priteknemo u pomoć Litvi, Poljskoj, Ukrajini, da spriječimo svako nasilje i da ih štitimo protiv svih njihovih vanjskih neprijatelja, posebno protiv Nijemaca. Čl. 4.³ Zajedno s Poljskom, Litvom i Ukrajinom želimo pružiti ruku svoj našoj slavenskoj braći koja sada stenju pod jarmom pruskog kraljevstva, austrijskog i turskog carstva, i mi se obavežujemo da nećemo vratiti mač u korice dok i jedan Slaven bude rob Nijemaca, Turaka ili bilo koga.*

Član 6. opisuje savez s Italijom, Mađarskom, Rumunjskom i Grčkom; to su bili upravo savezi koje je tada tražila ruska vlada.

¹ kod Bakunjina: 2 — ² kod Bakunjina: 4 — ³ kod Bakunjina: 5

»Čl. 7. Težit ćemo sa svim ostalim slavenskim plemenima ostvarenju omiljenog sna svih Slavena, konstituiranju velike i slobodne panslavenske federacije, da bi postojala samo jedna jedina i nerazdjeljiva panslavenska sila.

To je široki program slavenske stvari, to je posljednja neophodna riječ ruske narodne stvari. Mi smo posvetili sav svoj život toj stvari.

A sada, kud ćemo i s kim? Mi smo rekli kuda želimo; rekli smo također s kim ćemo ići, s narodom i samo s njim. Treba samo znati koga ćemo slijediti. Hoćemo li slijediti Romanova, Pugačova ili jednog novog Pestelja, ako se takav nađe?*

Recimo istinu. *Više bismo voljeli slijediti Romanova*, ako bi Romanov mogao i htio da se iz petrogradskog cara preobrazi u seljačkog cara. Stali bismo rado pod njegovu zastavu, jer ga ruski narod još priznaje, i jer je njegova moć stvorena, spremna za djelovanje, te bi mogla postati nepobjediva ako bi dobila narodni blagoslov. Slijedili bismo ga i zato što *samo on* može izvršiti veliku mirnu revoluciju bez kapi ruske ili slavenske krvi. Krvave revolucije postaju katkada nužne zbog ljudske gluposti; međutim, one su veliko zlo i velika nesreća, ne samo s obzirom na svoje žrtve već i s obzirom na čistoću i punoću cilja zbog kojeg se vrše. Vidjeli smo to za vrijeme francuske revolucije.

Tako je naš stav prema Romanovu jasan. *Mi nismo njegovi neprijatelji*, ali nismo ni njegovi prijatelji. Mi smo prijatelji narodne ruske stvari, mi ćemo ga slijediti; ali ako joj se on suprotstavi, bit ćemo njegovi neprijatelji. I zato je osnovno pitanje: hoće li on biti ruski car, seljački car, Romanov; ili pak petrogradski, holštajn-gotorski imperator? Hoće li služiti Rusiji, Slavenima ili Nijemcima? To pitanje riješit će se uskoro, i tada ćemo znati što moramo raditi.®

Na žalost, car nije smatrao podesnim sazivanje narodne skupštine za koju je Bakunjin u ovoj brošuri već postavljao svoju kandidaturu. Bakunjin nije izvukao nikakvu korist iz svog izbornog manifesta i svog klečanja pred Romanovom. Nedostojno prevaren u svom naivnom povjerenju, bezglavo se bacio u sveuništavalačku anarhiju.

Nakon tog buncanja učitelja koji pada ničice pred svojim seljačkim carem, bilo je dopušteno i njegovim učenicima i prijateljima Albert-u Richard-u i Gaspard-u Blanc-u da viču iz sveg grla: Živio Napoleon III, seljački car!

---

* Romanov je prezime carske obitelji; Pugačov je bio vođa velikog kozačkog ustanka pod Katarinom II; Pestelj je bio vod urote protiv Nikolaja I 1825, obješen je.

XI

Dokazni spisi

1. Tajni Statut Alijanse

Primjerak ovog Statuta koji imamo u rukama pisan je djelomice Bakunjinovom rukom. Dao je njegovu kopiju ne samo svojim upućenim sljedbenicima već i mnogim ljudima koje se nadao osvojiti objavljivanjem svoga sjajnog programa. Taština autora nadvladala je mračni oprez mistifikatora. —

ORGANIZACIJA
ALIJANSE INTERNACIONALNE BRAĆE

Tri stupnja:

I *Internacionalna braća*

II *Nacionalna braća*

III *Polutajna, polujavna organizacija Medunarodne alijanse socijalističke demokracije.*

I Pravilnik internacionalne braće

1. Internacionalna braća nemaju druge domovine osim svjetske revolucije, druge strane zemlje ni drugog neprijatelja osim reakcije.

2. Oni odbijaju svaku politiku nagodbe i ustupaka i smatraju reakcionarnim svaki politički pokret koji ne bi imao kao neposredni i direktni cilj pobjedu njihovih principa.

3. Oni su braća — nikada se ne napadaju, niti rješavaju svoje svade bilo javno bilo pred sudovima. Porota sudaca koju među braćom izaberu obje strane — njihova je jedina pravda.

4. Svatko mora biti svet svima drugima, više od rođenog brata. Svaki brat bit će pomagan i branjen od svih ostalih do krajnjih mogućnosti.

5. Internacionalni brat postat će samo onaj tko bude iskreno prihvatio čitav program u svim njegovim teoretskim i praktičnim posljedicama, i tko inteligenciji, energiji, poštenju i diskreciji pridružuje i *revolucionarnu strast* — tko sav gori od

želje za akcijom. Mi ne namećemo ni dužnost ni žrtvu. Ali onaj tko posjeduje tu strast učinit će mnoge stvari ni ne pomišljajući da se žrtvuje.

6. Za jednog brata ne smije biti ni posla ni interesa ni zadataka koji bi bili ozbiljniji i svetiji od službe revoluciji i našem tajnom udruženju koje joj mora služiti.

7. Brat ima uvijek pravo da odbije usluge koje centralni komitet ili njegov nacionalni komitet traže od njega — ali mnoga uzastopna odbijanja učinit će da ga se smatra čovjekom loše ili lijene volje, njegov nacionalni komitet može ga suspendirati ili predložiti centralnom komitetu da ga udalji do konačne odluke konstituanate.

8. Nijedan brat neće prihvatiti javnu službu bez pristanka komiteta kojem pripada. — Nitko neće izvršiti javna djela ili manifestacije suprotne ili čak strane liniji koju određuje njegov komitet ili bez njegova odobrenja. Svaki put kada se nađu zajedno dvojica ili više braće, oni će se posavjetovati o svim važnim javnim poslovima.

9. Sva internacionalna braća se poznaju. *Među njima ne smije nikada biti političke tajne.* Nitko ne smije pripadati nekom tajnom društvu bez odobrenja svog komiteta ili centralnog komiteta, ako se ukaže potreba i ako to njegov komitet zahtijeva. — A moći će mu pripadati samo pod uvjetom da ostalima otkrije sve tajne koje bi ih mogle zanimati bilo direktno bilo indirektno.

10. Organizacija Internacionalne braće dijeli se na: A. *Generalni komitet* ili *konstituantu*, B. *Centralni komitet*, C. *Nacionalne komitete*.

A. *Generalni komitet*

To je zbor sve ili barem dvije trećine internacionalne braće koji redovno saziva većina centralnog komiteta, bilo u određeno vrijeme, bilo kao izvanrednu skupštinu. On je vrhovna konstitutivna i izvršna vlast čitave naše organizacije, i on joj može izmijeniti program, pravilnik i osnovni statut.

B. *Centralni komitet*

Sastoji se od: a) *Centralnog biroa* i b) *Centralnog nadzornog komiteta*. Članovi ovog potonjeg su sva internacionalna braća koja nisu u birou ali se nalaze na takvoj udaljenosti da mogu biti sazvani u roku od dva dana, i, naravno, sva braća na prolasku. Uostalom, njihovi međusobni odnosi propisuju se pravilnikom Alijanse socijalističke demokracije (vidi članove 2 - 4).

C. *Nacionalni komiteti*

Svi nacionalni komiteti sastojat će se od sve internacionalne braće (neovisno o njihovoj nacionalnosti) koja će se nalaziti u centru ili blizu nacionalne organizacije. Svaki nacionalni komitet dijelit će se također na: a) *izvršni nacionalni biro*, b) *nacionalni nadzorni komitet*. Ovaj drugi obuhvatać će svu prisutnu internacionalnu braću koja neće biti u birou. Odnosi su isti kao i u Alijansi socijalističke demokracije

11. Za imenovanje novog brata potrebna je *jednodušnost* svih prisutnih članova nacionalnog komiteta (najmanje trojice) i *potvrda* više od dvije trećine članova *centralnog komiteta*. *Centralni komitet* moći će imenovati novog člana jednodušnim pristankom svih svojih članova.

12. Svaki nacionalni komitet morat će se sastajati barem jednom sedmično, da kontrolira i aktivira organizacioni, propagandni i administrativni rad svoga biroa. — On je prirodni sudac o ponašanju svakog svog člana, u svemu što se tiče bilo njegova revolucionarnog dostojanstva bilo njegovih odnosa s društvom. Njegovi sudovi moraju dobiti potvrdu centralnog komiteta. Komitet će upravljati akcijom i svim javnim manifestacijama svih članova. On mora, bilo posredstvom svoga biroa bilo posredstvom jednog brata kojega će sam odrediti, održavati redovnu korespondenciju s *centralnim biroom*, kojemu će morati pisati bar jednom u dva tjedna.

13. *Nacionalni komitet* organizirat će tajno *Udruženje* nacionalne braće svoje zemlje.

II Nacionalna braća

14. Nacionalna braća moraju biti tako organizirana u svakoj zemlji da nikada ne mogu izmaknuti vodstvu opće organizacije internacionalne braće, a naročito vodstvu *generalnog* i *centralnog komiteta*. Njihovi programi i pravilnici stupit će na snagu kad ih *centralni komitet* odobri.

15. Svaki nacionalni komitet moći će, ako smatra korisnim, uspostaviti dvije kategorije: a) nacionalnu braću koja se poznaju u čitavoj zemlji i b) braću koja se poznaju samo u malim grupama. — Ni u kojem slučaju nacionalna braća ne smiju ni naslutiti postojanje internacionalne organizacije.

16. *Pokrajinski centri*, sastavljeni bilo potpuno bilo djelomice od internacionalne braće, bilo od nacionalne braće prve kategorije, bit će uspostavljeni u svim važnim mjestima u zemlji, sa zadatkom da što dublje i što dalje prošire tajnu organizaciju i propagandu principa, — ne zadovoljavajući se samo djelovanjem u gradovima već nastojeći da ih propagiraju po selima i kod seljaka.

17. Nacionalni komiteti nastojat će stvoriti što prije financijska sredstva potrebna ne samo za uspjeh njihove vlastite organizacije već i za opće potrebe čitavog udruženja. Slat će dakle jedan dio — polovicu? — centralnom birou.

18. Nacionalni biroi morat će biti vrlo aktivni — imajući na umu da principi, programi i pravilnici vrijede samo toliko koliko su aktivne i uporne osobe koje treba da ih izvršavaju.

TAJNA ORGANIZACIJA MEĐUNARODNE ALIJANSE SOCIJALISTIČKE DEMOKRACIJE

1. *Permanentni centralni komitet* Alijanse sastavljen je od svih članova *permanentnih nacionalnih komiteta* i od članova *centralne sekcije* u *Ženevi*.

Okupljeni zajedno, svi ti članovi sačinjavaju *tajnu generalnu skupštinu* Alijanse — koja je punomoćna ustavna i vrhovna vlast Alijanse i koja će se sastajati

barem jednom godišnje na radničkom kongresu kao skup delegata različitih nacionalnih grupa Alijanse: — koju će također moći sazvati u svako vrijeme, bilo *centralni biro* bilo *centralna sekcija* u Ženevi.

2. *Centralna sekcija* u Ženevi je permanentna delegacija permanentnog centralnog komiteta. Sastavljena je od svih članova *centralnog biroa* i od svih onih u *nadzornom komitetu* koji će nužno biti uvijek članovi permanentnog centralnog komiteta. — *Centralna sekcija* bit će *vrhovno izvršno vijeće* Alijanse, u granicama konstitucije i političke linije, koje će smjeti određivati i mijenjati samo *generalna skupština*. Ona će odlučivati u svim egzekutivnim pitanjima (osim o konstituciji i općoj politici) jednostavnom većinom glasova, i tako donijete odluke *obavezne* su za *centralni biro*, ukoliko biro odlukom većine svojih članova ne želi uložiti priziv *generalnoj skupštini*, koju će u tom slučaju sazvati u roku od tri sedmice. — Da bi tako sazvana *generalna skupština* mogla biti regularna, morat će biti sastavljena od dvije trećine svih svojih članova.

3. *Centralni biro* — egzekutivna vlast — bit će sastavljen od 3 do 5 članova ili čak 7 članova koji će morati istovremeno biti i *članovi permanentnog centralnog komiteta*. *Centralni biro*, kao jedan od dva dijela od kojih je sastavljena *tajna centralna sekcija*, bit će tajna organizacija. Kao takva primat će pobude od *centralne sekcije* i dostavljat će svoja saopćenja, da ne kažemo tajne naredbe, svim *nacionalnim komitetima*, od kojih će primati tajne izvještaje barem jedanput mjesečno. Ali kao *egzekutivno upravno vijeće* javne Alijanse *centralni biro* će biti javna organizacija. Kao takva imat će manje ili više prisne ili javne odnose, ovisno o zemljama i okolnostima, sa svim *nacionalnim biroima*, od kojih će primati izvještaje jedanput mjesečno. Oblik njegove javne vlade bit će poput predsjedništva jedne federativne republike. *Centralni biro*, kao tajna i javna egzekutivna vlast Alijanse, aktivirat će tajnu i javnu propagandu društva i poticat će njegov razvoj svim mogućim sredstvima, u svim zemljama. Upravljat će dijelom financija koji će joj se po članu b) javnog pravilnika slati iz svih zemalja za opće potrebe. Objavljivati će jedne novine, brošure, i slat će agente da obrazuju grupe Alijanse u zemljama gdje ih još nema. U svim mjerama koje će poduzimati za dobro Alijanse morat će se inače podvrgavati odlukama većine *tajne centralne sekcije*, kojoj će uostalom svi članovi i sami pripadati. *Centralni biro*, koji će istovremeno djelovati kao javna i tajna organizacija i koji će biti sastavljen isključivo od članova *permanentnog centralnog komiteta*, morat će uvijek biti direktna emanacija tog komiteta. *Privremeni centralni biro* bit će ovih dana predstavljen *inicijativnoj grupi* u Ženevi, privremeno izabranoj od svih članova *osnivača Alijanse*, od kojih se najveći dio, raniji članovi kongresa u Bernu, vratio u svoje zemlje nakon što je prenio svoje punomoći na građanina B.¹ — Taj će biro funkcionirati do prve javne generalne skupštine koja će se po članu 7. javnog pravilnika morati sastati kao ogranak Međunarodnog udruženja radnika na slijedećem radničkom Kongresu. Razumije se da će članove *Novog centralnog biroa* imenovati ta skupština. Ali kako je neodložno da *centralni biro* bude stalno sastavljen samo od članova *permanentnog centralnog komiteta*, ovaj će posredstvom svojih nacionalnih komiteta imati brigu da tako organizira i vodi sve lokalne grupe da one na tu skupštinu pošalju kao delegate samo članove permanentnog centralnog komiteta, a

¹ Mihaila Bakunjina

ako ne bude dovoljno takvih, onda ljude apsolutno odane vodstvu svojih nacionalnih komiteta — tako da permanentni centralni komitet ima čvrstu ruku nad čitavom organizacijom Alijanse.

4. *Nadzorni komitet* vršit će kontrolu nad čitavim radom centralnog biroa. — Bit će sastavljen od svih članova permanentnog centralnog komiteta koji stanuju bilo u samom mjestu, bilo u susjedstvu sjedišta *centralnog biroa* — i od svih članova koji su privremeno prisutni ili su na prolazu, — osim članova koji će sastavljati biro. Na zahtjev dva člana nadzornog komiteta, svi njegovi članovi morat će se okupiti u roku od tri dana, s članovima centralnog biroa, da konstituiraju *skupštinu centralne sekcije vrhovnog izvornog vijeća* — čija prava su određena članom 2.

5. *Nacionalni komiteti* bit će sastavljeni od svih članova permanentnog centralnog komiteta koji pripadaju istoj naciji. — Čim se nađu tri člana permanentnog centralnog komiteta iste nacionalnosti, bit će pozvani od biroa, a ako uredba i od centralne sekcije, da se konstituiraju u nacionalni komitet svoje zemlje. Svaki nacionalni komitet može imenovati novog člana centralnog komiteta svoje zemlje, ali samo jednodušnim pristankom svih članova. Čim nacionalni komitet imenuje nekog novog člana, mora to odmah javiti centralnom birom, koji će registrirati tog novog člana i samim tim dodijeliti mu sva prava člana permanentnog centralnog komiteta. — *Centralna sekcija* u Ženevi ima također punomoć da imenuje nove članove jednodušnim pristankom svih svojih članova.

Svaki *nacionalni komitet* ima poseban zadatak da osnuje i organizira javnu i tajnu nacionalnu grupu Alijanse u svojoj zemlji. On će biti njezin vrhovni šef i upravitelj preko svoga *nacionalnog biroa* koji će sam osnovati i to isključivo od članova permanentnog centralnog komiteta. *Nacionalni komitet* imat će u odnosu na svoje biroe iste odnose, prava i punomoći kao i *centralna sekcija* u odnosu na *centralni biro*. — *Nacionalni komiteti* koji budu formirani spajanjem svojih *biroa* i *nadzornih komiteta*, priznavat će kao vođu samo *centralni biro* i služiti će kao jedini posrednici između njega i svih *lokalnih grupa* u svojoj zemlji, ne samo u pogledu propagande i administracije već i pri ubiranju i u uplaćivanju poreza. *Nacionalni komiteti* imat će zadatak da posredstvom svojih biroa organiziraju Alijansu u svojoj zemlji tako da na kongresima njome dominiraju i predstavljaju je članovi permanentnog centralnog komiteta.

Čim nacionalni biroi organiziraju svoje lokalne grupe, morat će njihove pravilnike i programe podastrijeti na odobrenje centralnom birom — bez kojeg odobrenja lokalne grupe neće moći uči u međunarodnu Alijansu socijalističke demokracije.

PROGRAM MEĐUNARODNE SOCIJALISTIČKE ALIJANSE

1. Međunarodna alijansa osnovana je s ciljem da služi organiziranju i pospešenju svjetske revolucije na osnovu načela koja su proklamirana našim programom.

2. U skladu s tim načelima cilj revolucije može biti jedino a) rušenje svih religioznih, monarhističkih, aristokratskih i građanskih sila i vlasti u Evropi. Prema tome, uništenje svih postojećih država sa svim njihovim političkim, pravnim, bi-

rokratskim i financijskim institucijama. b) Uspostavljanje novog društva na isključivoj osnovi slobodno udruženog rada, uzimajući kao polaznu točku kolektivno vlasništvo, jednakost i pravdu.

3. Revolucija, kako je mi shvaćamo ili još točnije kako je razvoj događaja nužno danas postavlja, nosi u biti internacionalno i svjetsko obilježje. S obzirom na opasnu koaliciju svih povlaštenih interesa ili svih reakcionarnih sila u Evropi, koje raspolažu svim moćnim sredstvima koja im pruža znalački provedena organizacija, s obzirom na duboki rascjep koji danas svuda vlada između buržoazije i radništva — nijedna nacionalna revolucija neće uspjeti ako se odmah ne proširi na sve druge nacije, i nikad neće prijeći granice jedne zemlje i dobiti obilježje univerzalnosti, ako ne bude nosila u samoj sebi sve elemente te univerzalnosti, to jest ako ne bude iskreno socijalistička revolucija, koja će uništiti državu i ostvariti slobodu putem jednakosti i pravde; jer od sada jedino što može sjediniti, naelektrizirati i dići veliku i jedinu pravu silu ovog stoljeća — radnike — je potpuno oslobođenje rada, na ruševinama svih institucija koje štite nasljedno vlasništvo i kapital.

4. Kako skorašnja revolucija može biti samo svjetska, Alijansa, ili da upotrijebimo pravu riječ, urota koja treba da je pripremi, organizira i ubrza, mora biti isto takva.

5. Alijansa će težiti dvostrukom cilju: a) ona će se truditi da u narodnim masama svih zemalja širi prave ideje o politici, o društvenoj ekonomiji i o svim filozofskim pitanjima. Ona će provoditi aktivnu propagandu listovima, brošurama i knjigama, kao i osnivanjem javnih udruženja. b) Nastojat će da obuhvati sve ljude koji su inteligentni, energični, diskretni, dobronamjerni i iskreno odani našim idejama, da bi se u čitavoj Evropi, i koliko bude moguće u Americi, stvorila nevidljiva mreža odanih revolucionara koji će postati još snažniji u toj Alijansi.

PROGRAM I CILJ REVOLUCIONARNE ORGANIZACIJE INTERNACIONALNE BRAĆE

1. Načela ove organizacije ista su kao i načela programa Međunarodne alijanse socijalističke demokracije. Što se tiče pitanja žena, crkvenog i pravnog statusa obitelji, te države, ona su još jasnije izložena u programu *ruske socijalističke demokracije*.

Centralni biro se uostalom sprema da o tome uskoro pruži potpunije teorijsko i praktično izlaganje.

2. Udruženje internacionalne braće želi svjetsku revoluciju, društvenu, filozofsku, ekonomsku i političku istovremeno; da od sadašnjeg poretka, zasnovanog na vlasništvu, eksploataciji, dominaciji i načelu bilo religioznog bilo metafizičkog i buržoaski doktrinarnog autoriteta, ili čak jakobinski revolucionarnog, ne ostane ni kamen na kamenu, najprije u čitavoj Evropi, a zatim u ostalom svijetu, uz poklik mira radnicima, slobode svima potlačenima, smrti gospodarima, eksploatorima, ekonomskim i socijalnim; da svi ti milijuni jadnih ljudskih bića, prevareni, podjarmljeni, mučeni, izrabljivani, oslobođeni svih svojih službenih i poluslužbenih upravljača i dobroćinitelja, udruženih ili pojedinačnih, odahnu napokon u punoj slobodi.

3. Uvjereni da se pojedinačno i društveno zlo nalazi mnogo manje u pojedincima nego u organizaciji stvari i društvenim položajima, bit ćemo humani, koliko zbog osjećaja pravičnosti toliko i zbog koristi, a uništiti ćemo nemilosrdno položaje i stvari da bismo bez ikakve štete po revoluciju mogli poštedjeti ljude. Mi poričemo *slobodnu volju* i tobožnje pravo društva da kažnjava. I sama pravda shvaćena u najhumanijem i najširem smislu samo je ideja, tako reći negativna i prelazna; ona postavlja društveni problem ali ne raspravlja o njemu, označavajući samo jedini mogući put ljudskog oslobođenja, to jest humanizacije društva pomoću slobode u jednakosti; pozitivno rješenje moći će se dati samo sve racionalnijom organizacijom društva. To toliko željeno rješenje, ideal svih nas . . . to su sloboda, moralnost, inteligencija i dobrobit svakog posredstvom solidarnosti svijui — to jest ljudsko bratstvo.

Svako ljudsko stvorenje je nehotačan proizvod prirodne i društvene sredine u kojoj je rođeno, u kojoj se razvijalo i pod čijim utjecajem se i dalje nalazi. Tri velika uzroka sve ljudske nemoralnosti su: politička, ekonomska i društvena nejednakost; neznanje koje je njihov prirodni rezultat, i njihova nužna posljedica — *ropstvo*.

Budući da je organizacija društva bila uvijek i svuda jedini uzrok ljudskih zločina, očite su hipokrizija i apsurdnost društva koje kažnjava zločince, iako svaka kazna pretpostavlja krivnju, a zločinci nisu nikad krivi. Teorija krivnje i kazne proizašla je iz teologije, to jest iz spoja apsurdnosti s religioznom hipokrizijom.

Jedino pravo koje se može priznati društvu u njegovom sadašnjem prelaznom stanju je prirodno pravo da u interesu svoje vlastite obrane *ubija* zločince koje je samo proizvelo, ali ne da im sudi ili da ih osuđuje. Pa i to pravo nije pravo u strogom smislu te riječi; prije bi se reklo da je to prirodna činjenica, žalosna ali neizbježna, biljeg i proizvod nemoći i gluposti sadašnjeg društva; što će društvo više izbjegavati da se njime služi, bit će bliže svom stvarnom oslobođenju. Svi revolucionari, svi potlačeni i sve patničke žrtve sadašnje organizacije društva, čija su srca prirodno puna osвете i mržnje, moraju biti svjesni da su kraljevi, tlačitelji i eksploatatori svake vrste jednako krivi kao i zločinci iz narodne mase: oni su zločinci ali nisu krivi, jer su i oni poput običnih zločinaca nehotačni proizvodi sadašnje organizacije društva. Ne bi se trebalo čuditi ako pobunjeni narod pobije mnoge u prvi mah — bit će to možda neizbježna nesreća, prolazna kao i pustošenje koje napravi oluja.

Ali ta prirodna činjenica neće biti ni moralna, ni korisna. U tom pogledu povijest je puna pouka: — strašna giljotina iz 1793, koju se ne bi moglo optužiti ni za lijenost ni za sporost, nije uspjela uništiti plemićki stalež u Francuskoj. Aristokracija je samo bila ako ne potpuno uništena a ono barem duboko uzdrmana, ali ne giljotinom već konfiskacijom i prodajom njezinih dobara. I može se uglavnom reći da politički pokolji nisu nikada ubili stranke; oni su se pokazali posebno nemoćni protiv privilegiranih klasa, jer snaga se nalazi daleko manje u ljudima nego u položajima koje privilegiranim pruža organizacija stvari, to jest *institucija države* i njezina posljedica kao osnova, *privatno vlasništvo*.

Da bi se provela radikalna revolucija, potrebno je dakle napasti položaje i stvari, uništiti vlasništvo i državu; tada neće biti potrebno uništavati ljude i osuditi se na sigurnu i neizbježnu reakciju koju je ubijanje ljudi uvijek izazivalo, i koju će uvijek izazvati u svakom društvu.

Ali da bi se imalo pravo biti čovječan prema ljudima, bez opasnosti po revoluciju, trebat će biti nemilosrdan prema položajima i stvarima; trebat će sve uništiti, a naročito i prije svega vlasništvo i njegovu neizbježnu posljedicu — državu. U tome je sva tajna revolucije.

Ne treba se čuditi ako su jakobinci i blankisti postali socijalisti više iz nužde nego iz uvjerenja, jer za njih je socijalizam sredstvo a ne cilj Revolucije, oni žele diktaturu, to jest centralizaciju države, a država će ih logičnom i neizbježnom nužnošću dovesti do ponovne uspostave vlasništva — i prirodno je, kažemo, da oni, ne htijući radikalnu revoluciju protiv stvari, sanjaju o stvaranju revoluciji protiv ljudi. — Ali ta krvava revolucija koja bi se temeljila na stvaranju snažno centralizirane revolucionarne države imala bi kao neizbježan rezultat, što ćemo kasnije još bolje dokazati, vojnu diktaturu novog gospodara. I zato bi pobjeda jakobinaca ili blankista bila smrt za Revoluciju.

4. Mi smo prirodni neprijatelji onih revolucionara — budućih diktatora, naredbodavaca i tutora revolucije — koji već sada, još prije nego su sadašnje monarhističke, aristokratske i buržoaske države uništene, sanjaju o stvaranju novih revolucionarnih država, isto tako centralističkih i još despotskih od država koje danas postoje — koji su toliko naviknuti na red koji nameće neka vlast odozgo i koji se toliko užasavaju svega što im izgleda kao nered, a što je samo iskren i prirodan izraz narodnog života, da već sada, još prije nego revolucija stvori dobar i zdrav nered, sanjaju o okončanju i ušutkivanju koje će nametnuti neka vlast koja će od revolucije imati samo ime, a koja će u stvari biti samo nova reakcija, jer će biti nova osuda narodnih masa, natjeranih raznim dekretima na pokornost, nepokretnost, na smrt, to jest na ropstvo i eksploataciju od nove nazovi-revolucionarne aristokracije.

5. Mi shvaćamo revoluciju u smislu slobodnog prepuštanja onome što se danas naziva lošim strastima i uništenja onoga što se istim jezikom naziva «javnim redom».

Mi se ne bojimo anarhije, mi je prizivamo, uvjereni da ta anarhija, to jest potpuna manifestacija neobuzdanog narodnog života, mora donijeti slobodu, jednakost, pravdu, novi red i samu silu revolucije protiv reakcije. Taj novi život — narodna revolucija — brzo će se organizirati, ali će on izgraditi svoju revolucionarnu organizaciju odozdo prema gore i od ruba prema centru — u skladu s načelom slobode, ne odozgo prema dolje i od centra prema rubu, kako se provodi svaka vlast, jer nije nam važno da li se ta vlast zove crkva, monarhija, konstitucionalna država ili buržoaska republika, ili čak revolucionarna diktatura. Mi ih sve podjednako preziremo i odbacujemo kao sigurne izvore eksploatacije i despotizma.

6. Revolucija, kako je mi shvaćamo, morat će već prvog dana radikalno i potpuno uništiti državu i sve državne institucije. Prirodne i nužne posljedice tog uništenja bit će: a) bankrot države; b) prestanak plaćanja privatnih dugova posredstvom države, prepuštajući svakom dužniku pravo da plati svoje dugove ako hoće; c) prestanak plaćanja svih poreza i predujma za sve kontribucije direktne ili indirektne; d) raspuštanje vojske, sudstva, birokracije, policije i svećenstva; e) ukinuće službenog pravosuđa, obustava svega što se juridički naziva pravom kao i samog vršenja tih prava. Prema tome, ukinuće i autodafe¹ svih isprava o vla-

¹ spaljivanje

sništvu, nasljedstvu, prodaji, darivanju, o svim procesima — jednom riječju svih sudskih i civilnih papira. Svuda i u svemu revolucionarni čin umjesto prava koja stvara i štiti država; f) konfiskacija svih proizvodnih kapitala i oruđa za rad u korist radničkih udruženja koja će ih kolektivno koristiti; g) konfiskacija svih crkvenih i državnih imanja kao i skupocjenih metala od pojedinaca u korist federativne Alijanse svih radničkih udruženja — Alijanse koja će uspostaviti komunu.

Kao uzvrat za konfiscirana dobra komuna će dati nužni minimum svim oštećenim pojedincima koji mogu kasnije vlastitim radom dobiti više ako su sposobni i ako to žele; h) za organizaciju komune — federacija permanentnih barikada i funkcija revolucionarnog vijeća komune, sastavljenog od delegacija jednog ili dva izaslanika sa svake barikade, jednog iz ulice, jednog iz kvarta, koji će imati imperativne mandate i biti stalno odgovorni i opozivi. Tako organizirano općinsko vijeće moći će u svom krugu izabrati izvršne komitete — koji će za svaku granu biti odvojeni od revolucionarne administracije komune; i) izjava glavnog grada, pobunjenog i organiziranog u komunu, da se, nakon uništenja autoritarne i tutorske države, na što je imao pravo jer je bio njen rob kao i svi drugi gradovi, odriče svog prava ili tačnije bilo kakvog zahtjeva da vlada i upravlja pokrajinama; j) poziv svim pokrajinama, komunama i udruženjima da slijede primjer glavnog grada i da se najprije revolucionarno *reorganiziraju*, a zatim delegiraju na ugovoreno mjesto sastanka svoje poslanike, koji će također imati imperativne mandate i biti odgovorni i opozivi, da se konstituiraju u federaciju udruženja, komuna i pokrajina koje su se pobunile u ime istih načela, i da organiziraju revolucionarnu silu sposobnu da pobijedi reakciju. Upućivanje, ali ne službenih revolucionarnih komesara s kojekakvim ešarpama, nego revolucionarnih propagatora, u sve pokrajine i komune — naročito k seljacima koji se neće revolucionirati ni načelima ni dekretima nekakve diktature nego *isključivo* samim revolucionarnim činom, to jest posljedicama koje će u svim komunama neizostavno izazvati potpuni prestanak pravnog i službenog života države. Uništenje nacionalne države i u tom smislu da će svaka strana zemlja, pokrajina, komuna, udruženje, pa čak i usamljeni pojedinac, koji se dignuo u ime istih načela, biti primljeni u revolucionarnu federaciju, bez obzira na sadašnje državne granice i usprkos pripadnosti različitim nacionalnim i političkim sistemima, a vlastite pokrajine, komune, udruženja i pojedinci koji stanu na stranu reakcije bit će isključeni. Upravo otvaranjem i organizacijom revolucije u uzajamnu obranu pobunjenih zemalja pobijedit će univerzalnost revolucije zasnovane na ukinuću granica i slomu država.

7. Ne može više biti pobjedničke revolucije, ni političke ni nacionalne, ako se politička revolucija ne preobrazi u društvenu revoluciju i ako racionalna revolucija upravo svojim radikalno socijalističkim i rušilačkim obilježjem ne postane svjetska revolucija.

8. Budući da revoluciju mora provoditi narod i da njeno vrhovno sredstvo mora uvijek ostati u narodu, organizirano kao slobodna federacija poljoprivrednih i industrijskih udruženja — nova revolucionarna država, koju će revolucionarne delegacije organizirati prema gore i koja će obuhvatiti sve pobunjene zemlje u ime istih načela, bez obzira na stare granice i nacionalne razlike, imat će zadatak da upravlja javnim službama a ne da vlada narodima. Ona će uspostaviti *novu domovinu*, *Alijansu svjetske revolucije* protiv alijanse svih reakcija.

9. Ta organizacija isključuje svaku pomisao na diktaturu i tutorsku vlast. Ali za samo uspostavljanje te revolucionarne alijanse i za pobjedu revolucije protiv reakcije, potrebno je da usred narodne anarhije koja će sačinjavati sam život i čitavu snagu revolucije, *jedinstvo misli i revolucionarne akcije nađe sebi jedan organ. Tajno i svjetsko udruženje internacionalne braće mora biti taj organ.*

10. Ovo udruženje polazi od uvjerenja da revolucije ne stvaraju ni pojedinci ni tajna društva. One izbijaju same, uzrokovane snagom stvari, razvojem događaja i činjenica. One se dugo pripremaju u dubini instinktivne svijesti narodnih masa — zatim izbijaju, često izazvane naoko beznačajnim uzrocima. Sve što može učiniti jedno dobro organizirano tajno društvo u tome je da pomogne radanje revolucije šireći u masama ideje koje odgovaraju njihovim instinktima i da organizira umjesto revolucionarne vojske — vojska mora biti sam narod — neku vrstu revolucionarnog štaba, sastavljenog od pojedinaca koji su odani, energični i inteligentni, a iznad svega iskreni prijatelji naroda, bez ambicija i taštine, sposobni da služe kao posrednici između revolucionarne ideje i narodnih instinkata.

11. Broj tih pojedinaca ne treba biti velik. Za internacionalnu organizaciju u čitavoj Evropi dovoljno je sto čvrsto i ozbiljno povezanih revolucionara. Dvjesto, tristo revolucionara dovoljno je za organizaciju i najveće zemlje.

2. Program i Pravilnik javne Alijanse

Socijalistička manjina Lige za mir i slobodu, nakon što se odvojila od te lige poslije glasanja većine na Kongresu u Bernu protiv osnovnog principa svih radničkih udruženja — principa *ekonomske i socijalne jednakosti klasa i pojedinaca*, pristala je samim tim uz principe koje su proklamirali *radnički kongresi u Ženevi, Lozani i Briselu*. Mnogi članovi te manjine koji pripadaju različitim nacijama, predložili su nam da organiziramo jednu novu međunarodnu *Alijansu socijalističke demokracije*, koja bi se potpuno stopila s velikim *Međunarodnim udruženjem radnika*, ali s *posebnim zadatkom* da proučava politička i filozofska pitanja na samoj osnovi velikog principa svjetske i stvarne jednakosti svih ljudskih bića na zemlji.

Uvjereni i sami u *korisnost* takvog pothvata, koji će iskrenim socijaldemokratima Evrope i Amerike *pružiti mogućnost da se sporazumiju i učvrste svoje ideje*, bez ikakvog pritiska sa strane lažnog socijalizma koji danas buržoaska demokracija smatra korisnim isticati, smatrali smo da, u sporazumu s tim prijateljima, moramo preuzeti inicijativu za tu novu organizaciju.

Prema tome, mi smo se konstituirali u centralnu sekciju *Međunarodne alijanse socijalističke demokracije* i danas objavujemo njezin program i pravilnik.

PROGRAM MEĐUNARODNE ALIJANSE SOCIJALISTIČKE DEMOKRACIJE

1) Alijansa izjavljuje da je ateistička; ona hoće ukidanje vjeroispovijesti, zamjenu vjere naukom i božanske pravde ljudskom pravdom.

2) Ona želi prije svega *političko, ekonomsko i društveno izjednačenje klasa* i pojedinaca oba spola, počinjući s *ukidanjem prava na nasljedstvo*, kako bi ubu-

duće svatko imao toliko koliko proizvede i kako bi u skladu s odlukom posljednjeg radničkog kongresa u Briselu, zemlja, oruđa za rad, kao i sav drugi kapital, postavši kolektivno vlasništvo čitavog društva, mogli biti korišteni samo od radnika, to jest od poljoprivrednih i industrijskih asocijacija.

3) Ona želi za svu djecu oba spola, već od njihova rođenja, jednakost u mogućnostima za razvoj, to jest za održanje, odgoj i obrazovanje na svim stupnjevima nauke, industrije i umjetnosti, uvjerenja da će ta jednakost, najprije ekonomska i socijalna, dovesti tijekom vremena do sve veće prirodne jednakosti pojedinaca, uklanjajući sve vještačke nejednakosti, historijske proizvode jedne društvene organizacije jednako lažne koliko i neposredne.

4) Neprijateljska prema svakom despotizmu, *ne priznajući drugi politički oblik osim republikanskog*, i odbacujući apsolutno svaki reakcionarni savez, odbija također i svaku političku akciju koja ne bi imala za neposredni i direktni cilj pobjedu radničke stvari nad kapitalom.

5) Ona uvida da će sve političke i autoritativne države koje sad postoje i koje se sve više svode na obične administrativne funkcije javnih službi u svojim zemljama, morati nestati u svjetskom savezu slobodnih udruženja, poljoprivrednih kao i industrijskih.

6) Budući da društveno pitanje ne može naći svoje definitivno i stvarno rješenje osim na temelju internacionalne ili svjetske solidarnosti radnika svih zemalja, *Alijansa* odbacuje svaku politiku koja se temelji na tobožnjem patriotizmu i suparništvu nacija.

7) Ona hoće svjetsko udruženje svih lokalnih udruženja putem slobode.

PRAVILNIK

1) *Medunarodna alijansa socijalističke demokracije* konstituira se u ogranak *Medunarodnog udruženja radnika* i prihvata njegov Opći statut.

2) Članovi osnivači *Alijanse* organiziraju privremeno *centralni biro* u Ženevi.

3) Članovi osnivači koji pripadaju istoj zemlji ustanovljuju *nacionalni biro* te zemlje.

4) Nacionalni biro i imaju zadatak da u svim mjestima uspostave *lokalne grupe Alijanse socijalističke demokracije* koje će posredstvom svojih nacionalnih biroa tražiti od centralnog biroa *Alijanse* prijem u *Medunarodno udruženje radnika*.

5) Sve lokalne grupe formirat će svoje biroe po običaju usvojenom od lokalnih sekcija *Medunarodnog udruženja radnika*.

6) Svi članovi *Alijanse* obavezuju se da će plaćati ulog od 10 centima mjesečno, od čega će svaka nacionalna grupa zadržati za vlastite potrebe polovicu, a druga polovica dat će se u blagajnu centralnog biroa za njegove opće potrebe.

U zemljama kojima će se ta svota činiti previsoka, nacionalni biro i, u dogovoru s centralnim biroom, mogu je sniziti.

7) Na godišnjem kongresu radnika, *delegacija Alijanse socijalističke demokracije*, kao ogranak *Medunarodnog udruženja radnika*, imati će svoje javne sjednice u odvojenoj prostoriji.

3. *Bakunjinovo pismo Franciscu Mora u Madrid*

(Pismo pisano na francuskom jeziku)

Locarno, 5. aprila 1872.

Dragi *saveznice* i *druže*! — Potaknut od prijatelja iz Barselone da vam pišem, činim to utoliko radije što sam i sam, kao i moji prijatelji, *naši saveznici* u Jurskoj federaciji, saznao da smo izvrgnuti klevetama Generalnog vijeća u Londonu, u Španjolskoj kao i u drugim zemljama. Zaista je vrlo žalosno da u ovo vrijeme strašne krize, kad se za desetke godina unaprijed odlučuje sudbina proletarijata u čitavoj Evropi, kad bi se svi prijatelji proletarijata, čovječanstva i pravde morali bratski ujediniti da se suprotstave zajedničkom neprijatelju, svijetu privilegiranih organiziranom u državu — žalosno je, ponavljam, da se ljudi koji su inače učinili u prošlosti krupne usluge Internacionali, a koje danas tjera štetna strast za vlašću, spuštaju do laži i siju razdor, umjesto da svuda grade takav slobodni savez koji jedini može dati snagu.

Da bih vam pružio pravilnu predodžbu o našim težnjama, dovoljno je da vam kažem samo jedno. Naš program je i vaš, isti koji ste objavili na vašem kongresu prošle godine, i ako mu ostajete vjerni, vi ste s nama, jednostavno zato što smo mi s vama. Mi preziremo princip diktature, državištva i vlasti kao što ga i vi prezirete, mi smo uvjereni da je svaka politička moć siguran izvor izopaćivanja za sve one koji vladaju, a uzrok robovanja za one kojima se vlada. — Država znači dominaciju, a ljudska priroda je tako satkana da se svaka dominacija pretvara u eksploataciju. Kad smo već neprijatelji države u svim njenim vidovima, nećemo je trpjeti niti u krilu Internationale. Smatramo Londonsku konferenciju i odluke koje je izglasala ambicioznom spletkom i prevratom i zato smo protestirali i protestirat ćemo do kraja. Ne ulazim u lična pitanja, ona će, na žalost, i previše zabaviti slijedeći svjetski kongres, ako se taj kongres održi, u što lično jako sumnjam, jer ako se stvari budu i dalje ovako razvijale, uskoro neće biti nijednog mjesta na evropskom kontinentu, gdje bi se delegati proletarijata mogli okupiti da slobodno raspravljaju. Sada su sve oči uprte u Španjolsku i u ishod vašeg kongresa. Što će iz njega proizaći? Ovo pismo, ako i stigne, stići će vam nakon kongresa. Hoće li vas naći u punoj revoluciji ili u punoj reakciji? Svi naši prijatelji u Italiji, Francuskoj i Švicarskoj očekuju s teškom zebnjom vijesti iz vaše zemlje.

Vi sigurno znate da su se u Italiji u posljednje vrijeme Internacionala i *naša draga Alijansa* vrlo lijepo razvile. Po selima i gradovima narod se nalazi u položaju koji je posve revolucionaran, to jest ekonomski očajan, i mase se počinju vrlo ozbiljno organizirati, njihovoj interesi razvijaju se u ideje. — U Italiji do sada nisu nedostajali instinkti, nego upravo organizacija i ideja. Jedna i druga se stvaraju, tako da je nakon Španjolske, i sa Španjolskom, Italija možda najrevolucionarnija zemlja u ovom času. Italija ima ono što nedostaje drugim zemljama: žestoku, energičnu omladinu, *sasvim potisnutu, bez karijere, bez izlaza*, ali koja usprkos svom buržoaskom podrijetlu nije ni moralno ni intelektualno iscrpljena kao građanska omladina drugih zemalja. Ona se danas žestoko baca u revolucionarni socijalizam, *s našim čitavim programom, s programom Alijanse*. Naš je genijalni moćni protivnik Mazzini mrtav, Mazzinijeva stranka je potpuno dezorganizirana, a Garibaldi se

sve više povodi za tom omladinom koja nosi njegovo ime, ali koja hrli neizmjereno dalje nego on. Poslao sam prijateljima u Barseloni jednu adresu; uskoro ću im poslati i druge. Dobro je, nužno je, da španjolski *saveznici* stupe u direktne veze s onima u Italiji. Primajte li talijanske socijalističke listove? Preporučam vam naročito slijedeće: »Eguaglianza« iz Đirdentija, Sicilija, »Campana« iz Napulja, »Fascio Operaio« iz Bolonje, »Il Gazzettino Rosa«, a naročito »Il Martello« iz Milana, koji je na nesreću zabranjen, a svi njegovi redaktori pohapšeni.

U Švicarskoj vam preporučam dva *saveznika*: Jamesa Guillaume-a (Švicarska, Neuchâtel, 5, Rue de la Place d'Armes) — i *Adhémara Schwitzguébela*, rezbara, člana i dopisnog sekretara komiteta Jurske federacije (Švicarska, Jura Bernois, Sonvillier, g. Adhémar Schwitzguébel, rezbar). (Slijedi Bakunjinova adresa.)

Savez i bratstvo

M. Bakunjin

Pozdravite, molim vas, u moje ime *brata* Moragoa, i zamolite ga da mi pošalje svoj list.

Primajte li bilten Jurske federacije?

Spalite, molim vas, ovo pismo, jer sadrži imena.

Haški kongres isključio je Bakunjina iz Internacionale ne samo kao osnivača Alijanse nego i zbog jednog ličnog djela. Autentični dokument o tom djelu još je u našim rukama, ali nas politički razlozi navode da pričekamo s objavljivanjem.

Friedrich Engels

Iz Internacionale

»Der Volksstaat« nije duže vremena donosio ništa drugo o stanju stvari u Međunarodnom udruženju radnika osim zvaničnih objava Generalnog veća u Njujorku.^[261] List je postupio isto tako kao svi drugi međunarodni listovi i kao velika većina članova samog Udruženja. Dok su organi haške manjine, pod vodstvom bakunjinističke tajne Alijanse^[2] sve pokrenuli da se postave kao da su predstavnici stvarne većine Internacionale, da klevetaju i ozloglašavaju staro Generalno veće, a naročito Marxa, u svima tonovima, i da okupljaju oko sebe nepriznate genije svih nacija, napadnuti su se zadovoljili ustanovljenjem, jednom zasnogda, činjeničkog stanja u vezi sa Haškim kongresom^[154], suprotstavljajući samo činjenice najvećim i najinfamnijim klevetama. Inače su se oslonili na zdrav razum radnika i na akciju Generalnog veća, koje se — uostalom — pokazalo potpuno doraslim svojim zadacima.

Ovo što sledi dokazaće da je ovaj način postupanja, kojega su se svuda, bez daljih sporazuma, svojevolsno držali, urodio plodom.

U *Engleskoj*, nekoliko engleskih članova poslednjeg Generalnog veća, kojima je Marx u Hagu — na osnovu dokaza saglasnih sa aktima i na osnovu sopstvenog priznanja — tresnuo u lice optužbu zbog korupcije¹ a da se nisu usudili ni reč da odgovore, izazvalo je prošlog decembra rascep u Britanskom federalnom veću². Ovi članovi su istupili i sazvali separadni kongres koji se sastojao od čitavih *jedanaest* ljudi, za koje se nije moglo čak ni reći da li predstavljaju sekcije i koje sekcije. Ova *jedanaestorica* izjasnila su se sa negodovanjem protiv haških odluka i postrojila su se pod zastavom secesionista. Predvodila su ih dva stranca: *Eccarius* i *Jung*. Otada su postojala dva federalna veća, ali sa razlikom što je jedno, internacionalno, imalo za sobom gotovo sve sekcije, dok drugo, secesionističko, nije predstavljalo nikog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 561 - 562. — ² Vidi u ovom tomu, str. 165 - 173.

osim svojih sopstvenih članova. Ovo drugo igralo je ovu komediju nekoliko meseci, pa je na kraju nestalo zauvek. Sa engleskim radnicima, koje je školovao pedesetogodišnji pokret, ne može se tako šegačiti. Nasuprot tome, održan je 1. i 2. juna u Mančesteru kongres britanske organizacije Internacionale koji je obeležio epohu u engleskom radničkom pokretu.^[318] Prisustvovalo je 26 delegata, koji su, pored nekoliko manjih mesta, predstavljali glavna središta engleske industrije. Izveštaj Federalnog veća razlikovao se od svih ranijih dokumenata po tome što je — u ovoj zemlji nasledene zakonitosti — dokazao pravo radničke klase *da svoje zahteve ostvari silom*.

Kongres je odobrio izveštaj i doneo sledeću odluku: Crvena zastava je zastava britanske organizacije Internacionale. Radnička klasa zahteva povraćaj radnom narodu ne samo celokupnog vlasništva zemlje, već uopšte svih sredstava za rad. Kao prethodna mera traži se osmočasovni normalni radni dan. Španskim radnicima se čestita zbog ustanovljenja republike i izbora deset radnika u kortes. Engleska vlada se poziva da odmah oslobodi irske fenijance^[166] koji su još zatočeni. — Onaj ko poznaje istoriju engleskog radničkog pokreta će se složiti s time da nijedan engleski radnički kongres još nikad nije postavio tako dalekosežne zahteve. I u svakom slučaju položaj engleske Internacionale je rešen ovim kongresom i bednim krajem separatističkog, samozvanog Federalnog veća.

U *Švajcarskoj* separatistima isto tako ne ide bolje. Zna se da je Jurska federacija bila oduvek duša svakog separatizma u Internacionali. Već na Haškom kongresu njeni delegati su izjavili da predstavljaju pravu većinu Internacionale i da će to dokazati na sledećem kongresu. Ali ide vreme nosi breme, čak i za one koji ne sklapaju usta. Dvadeset sedmog i 28. aprila Jurska federacija je održala svoj kongres u Nešatelju. Iz diskusije proizlazi da Federacija broji *jedanaest* švajcarskih sekcija, od kojih su *devet* zastupljene. Kako stoji sa ovih jedanaest sekcija, koliko su jake itd., o tome izveštaj Odbora ne kaže ni reči, već izjavljuje da se tako reći cela Internacionala pridružila njihovom separatizmu. Dakle, ova ogromna većina će posle toga da se pojavi na sledećem opštem kongresu i da obori haške odluke? Ne, upravo to neće. Naprotiv, isti odbor predlaže — što su ovi »autonomni« delegati, naravno, odmah prihvatili: Kako novi kongres ne bi opet pošao stranputicom Haškog kongresa, separatističke federacije treba da održe jedan sopstveni kongres u nekom švajcarskom gradu i da ne priznaju kongres koji bi eventualno sazvalo njujorško Generalno veće.

Haški kongres je izričito ovlastio Generalno veće da odredi švajcarski grad u kojem će se održati sledeći kongres.¹ Odluka Jurske federacije, prema tome, ne znači ništa drugo do novo, iza zvučnih fraza prikriveno, povlačenje.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 131.

U stvari, bilo je krajnje vreme za ovu gospodu da obezbede sebi leđa. Prvog i drugog juna — fatalni dani za separatiste — bio je švajcarski radnički kongres u Oltenu.^[319] Na 80 delegata došlo je *čitavih pet* Jurana. Predloženo je da se osnuje centralizovani švajcarski radnički savez.

Petorica Jurana predložila su, nasuprot tome, federativni sistem, veštački ograničen klauzulama kojima bi cela organizacija postala neefikasna. Kako su bili u beznadežnoj manjini, oni su se usredsredili, kao u Hagu, na to da drugima oduzimaju vreme. U nedelju je kongres izgubio ceo dan na debatu o ovom takozvanom načelnom pitanju. Najzad je većina, na potpuno isti način kao u Hagu, bila primorana da zapuši usta ovim dosadnim govornicima, kako bi moglo da se počne sa radom. U ponedeljak je jednostavno odlučeno da se osnuje centralizovani savez, posle čega su petorica propovedača, pošto su pročitala jednu praznu izjavu, napustila salu i otišla kući. I ovi ljudi, koji u svojoj zemlji nisu niko i ništa, već godinama svečano izjavljuju da su pozvani da reorganizuju Internacionalu!

Ali nesreća nikad ne dolazi sama. U Italiji, gde anarhisti iz tabora separatista trenutno vode glavnu reč, poslao je jedan od njih, Crescio iz Pjačence svoj novi list »L'Avvenire Sociale« (Budućnost društva) Garibaldiju, kome se ova gospoda stalno obraćaju kao da je njihov pripadnik. List je bio pun gnevničkih napada protiv onog što oni nazivaju »načelo autoriteta« i što je, po njihovom mišljenju, koren svakog zla. Garibaldi je na to odgovorio:

»Dragi Crescio! Hvala Vam velika itd. Vi hoćete u svojim novinama da vodite rat protiv laži i ropstva. To je sasvim lep program. Međutim, ja smatram da je borba protiv načela autoriteta jedna od grešaka Internacionale, koja sprečava njen napredak. Pariska komunna je pala zato što u Parizu nije bilo nikakvog autoriteta, već samo anarhija.«^[311]

Stari borac za slobodu, koji je u jednoj jedinjoj godini, u godini 1860, postigao više nego što će anarhisti ikad u svom životu i pokušati, zna da cení vrednost discipline utoliko više što je stalno morao sam da navikava svoje borbene snage na disciplinu, i to nije činio — kao što to čine zvanični vojnici — vežbanjem i neprestanom pretnjom streljanjem, već pred neprijateljem.

Na žalost, još nismo završili nabrojavanje nedaća koje su zadesile separatiste. Nedostajala im je samo još jedna, pa i ta im se dogodila. List »Neuer Social-Demokrat«, čiji je policijski nos već odavno nanjušio izvestan sladak miris ovih iskonskih remetilaca Internacionale, stao je sada potpuno na njihovu stranu. U svom broju 68 izjavljuje da je nacrt statuta Belgijanaca — koji su u stvari istupili iz Internacionale — potpuno u skladu s njegovim shvatanjima i stavlja u izgled svoje pridruženje separatistima. Time su ispunjene sve naše želje. Ako se Hasselmann i Hasenclever pojave na kongresu separatnog saveza,

ovaj separatni savez dobiće svoje pravo obeležje. Desno Bakunjin, levo Hasenclever i u sredini nesrećni Belgijanci, koje vuku za nos njihovim sopstvenim prudonističkim frazama!

Naslov originala:

Aus der Internationalen

Napisano 19/20. juna 1873.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 53 od 2. jula 1873.

To je osjetila radnička masa; ona je svagdje forsirala da se učestvuje u događajima, da se iskoristi prilika za djelovanje, umjesto da se kao dosada bogatim klasama prepusti slobodno polje za njihovu akciju i intrige. Vlada je raspisala izbore za kortese koji su se trebali konstituirati; kakav je stav trebala zauzeti Internacionala? Glavešine bakunjinista bili su u najvećoj neprilici. Nastavljanje s političkom neaktivnošću bilo je iz dana u dan sve smješnije i nemogućnije; radnici su htjeli »vidjeti djela«. S druge strane, alijansisti su godinama propovijedali da se ne smije sudjelovati u revoluciji radničke klase, da poduzimanje bilo kakve političke djelatnosti znači priznavanje države, da ono uključuje taj princip zla, i da upravo zato učestvovanje u bilo kakvim izborima znači smrtni zločin. Kako su se izvukli iz toga škripca, pokazuje navedeni madridski izvještaj:

«Ti isti ljudi koji su odbacili haški zaključak o političkom stavu radničke klase i Statut udruženja gazili nogama, pa time doveli do razdora i uveli u španjolsku Internacionalu borbu i nered — ti isti ljudi koji su bili toliko besramni da nas pred očima radnika predoče kao častohlepne lovce na položaje, koji su uz izliku da radničku klasu dovedu na vlast — ti isti ljudi koji se nazivaju autonomnim, anarhističkim revolucionarima —, tom su se prilikom svim žarom bacili na to da uđu u politiku, ali u najgoru, u buržoasku politiku. Oni nisu radili za to da radničkoj klasi dobave političku vlast, suprotno tome, od te su ideje zazirali; pomogli su, naprotiv, neznatnoj buržoaskoj manjini da dođe na čelo buržoazije koja se sastojala od pustolova, častohlepnih ljudi i lovaca na položaje koji su sebe nazivali intransigentnim (nepomirljivim) republikancima.

Već uoči općih izbora za ustav radnici iz Barcelone, Alkoja i iz drugih mjesta htjeli su znati kakvu politiku radnici treba da slijede, kako u parlamentarnoj borbi tako i u svakoj drugoj borbi. Stoga su održane dvije velike skupštine, jedna u Barceloni, a druga u Alkoju; na obje su se alijansisti svim silama okomili protiv toga da se utvrdi politički stav koji treba da zauzme Internacionala» (nota bene njihova). «Zaključili su, dakle, da Internacionala kao udruženje nipošto ne treba da vrši političku aktivnost, ali da internacionalci mogu svaki za sebe djelovati kako hoće i da se mogu priključiti svakoj stranci koja im se čini dobra, snagom svoje famozne samouvjerenosti! A što je bilo posljedica primjenjivanja takvog nezgrapnog nauka? To, da je velika masa internacionalaca, uključivši anarhiste, sudjelovala u izborima, bez programa, bez stijega, bez vlastitih kandidata, pa su time pridonijeli da su, gotovo isključivo, bili izabrani buržoaski republikanci. Samo su dva ili tri radnika došla u komoru, ljudi koji apsolutno ništa ne predstavljaju, koji ni jedan jedini puta nisu podigli glas u obranu interesa naše klase i koji su s svim udobno glasali za sve reakcionarne prijedloge većine.»

To slijedi iz bakunjinističkog »suzdržavanja od politike«. U mirna vremena, kad proletarijat unaprijed zna da će u najboljem slučaju nekoliko zastupnika dovesti u parlament i da mu je potpuno onemogućeno postizanje parlamentarne većine, može tu i tamo uspjeti u uvjeravanju radnika da je to velika revolucionarna akcija ako pri izborima ostanu kod kuće i ako, umjesto državu u kojoj žive i koja nas

tlači, napadnu državu kao takovu, državu općenito, državu koja nigdje ne postoji i koja se prema tome ne može niti braniti. Naime, krasno je izigravati revolucionara za ljude kojima srce lako silazi u pete. A kako vođe španjolskih alijansista spadaju u tu vrstu, dokazuje detaljno naprijed navedeni spis o Alijansi.

No, čim sami događaji guraju proletarijat u prednji plan, suzdržavanje postaje očita neumjesnost, a aktivno učestvovanje radničke klase postaje neosporna nužnost. To je bio slučaj u Španjolskoj. Amadeovo odstupanje potisnulo je radikalne monarhiste^[343] s vlasti i one omogućilo im da se opet uskoro dokopaju nje; alfonsisti^[344] bili su očito još u većoj nemogućnosti; karlisti^[345], kao i uvijek, dali su prednost građanskom ratu umjesto izbornoj borbi. Sve su se te partije suzdržale, po španjolskom običaju; u izborima su učestvovali samo u dva krila razdvojeni federalistički republikanci i masa radnika. Uz jak utjecaj koji je ime Internacionale tada još imalo na španjolske radnike, uz tada barem još praktički postojeću odličnu organizaciju njihova španjolskog ogranka, bilo je sigurno da će u katalonskim tvorničkim okruzima, u Valensiji, u andaluzijskim gradovima, itd., svaka kandidatura koju je Internacionala postavila i nosila sjajno proći i da će sigurno manjina doći u kortes, manjina, dosta jaka da odluči između oba republikanska krila pri svakom glasanju. Radnici su to osjećali, osjećali su da je sada došlo vrijeme da pokrenu svoju tada još moćnu organizaciju. No, gospoda vođe iz bakunjinističke škole propovijedali su evanđelje o bezuslovnom suzdržavanju i suviše dugo da bi se mogli najedanput okrenuti, i tako su pronašli onaj jadni izlaz da se Internacionala kao cjelina suzdrži, ali da njezini članovi kao pojedinci mogu glasati *kako im je volja*. Posljedica te političke izjave o bankrotu bila je da su radnici, kao i uvijek u sličnom slučaju, glasali za ljude koji su izgledali najradikalniji — naime za intransigente (nepomirljivce) — i da su se zbog toga manje ili više osjećali suodgovornima za kasnije korake ili poteze njihovih izabраниh, i u te su se poteze zaplitali.

II

Alijansisti nipošto nisu mogli ostati u smiješnom položaju u koji su se uvalili svojom lukavom izbornom politikom; inače bi dokrajčili svoju dosadašnju vladavinu u španjolskoj Internacionali. Morali su bar naoko djelovati. Što ih je trebalo spasiti, bio je — *opći štrajk*.

Opći štrajk je u bakunjinističkom programu poluga koju treba pokrenuti da se započne socijalna revolucija. Jednog lijepog jutra radnici svih sindikata neke zemlje ili čak čitavoga svijeta ostavit će posao i prisilit će time, najdalje za četiri tjedna, imućne klase ili da se potpuno pokore ili da udare na radnike, tako da bi ovi onda imali pravo da se brane i da tom prilikom sruše čitavo staro društvo. Prijedlog je daleko od toga da bude nov; francuski, a nakon njih belgijski su

socijalisti od 1848. pojahali tog paradnog konja, no to je prvobitno engleski izum. Za vrijeme brzog i žestokog razvitka čartizma^[229], koji je slijedio krizi 1837, među engleskim radnicima su već 1839. propovijedali o »svetom mjesecu«, o obustavi rada po nacionalnom mjerilu (vidi: Engels, *Položaj radničke klase*, drugo izdanje, str. 234)^[346] i to je imalo toliko odjeka da su tvornički radnici sjeverne Engleske pokušali u julu 1842. provesti tu stvar. I na kongresu alijansista u Ženevi^[347], 1. septembra 1873, opći je štrajk igrao veliku ulogu, samo je na svim stranama priznato da je za to potrebna potpuna organiziranost radničke klase i puna kasa. U tom grmu, eto, leži zec. S jedne strane, vlade, naročito ako ih ohrabre političkim suzdržavanjem, neće nikada dopustiti da dođe do organiziranosti radnika, niti do njihove kase. A s druge strane, politički događaji i presezanja vladajuće klase dovest će do oslobođenja radnika daleko prije nego proletarijat dođe do toga da sebi stvori idealnu organizaciju i taj kolosalni rezervni fond. Međutim, kad bi ih imao, ne bi mu trebalo da zaobilaznim putem općega štrajka ide ka cilju.

Tko god bar donekle poznaje tajni rad Alijanse, ne može posumnjati da je prijedlog za primjenu toga odličnoga sredstva proistekao iz švicarskog centra. Bolje rečeno, španjolski vođe našli su u tome izlaz da nešto rade a da ne postanu direktno »politički« i s veseljem su se s tim suglasili. Čudesno djelovanje općega štrajka svagdje je propovijedano, pripremali su se da u Barseloni i u Alkoju s tim započnu.

Međutim, političke prilike su se sve više približavale krizi. Stari, veliki govornici federalističkih republikanaca, Castelar i drugovi, uplašili su se pokreta koji im je prerastao preko glave; morali su predati vlast Pi y Margallu koji je pokušao doći do kompromisa s nepomirljivcima. Pi je među zvaničnim republikancima bio jedini socijalist, jedini koji je uvidio potrebu da se republika oslanja na radnike. On je uskoro i predložio program mjera koje je trebalo smjesta provesti, mjera koje ne bi koristile samo neposredno radnicima, nego koje bi i svojim posljedicama gonile na daljnje korake i tako barem pokrenule socijalnu revoluciju. Ali, bakunjinistički internacionalci, obavezni da odbiju čak i najrevolucionarniju mjeru čim dolazi od »države«, radije su podupirali najluđe varalice među nepomirljivcima negoli ministra. Pivoi su se pregovori s nepomirljivcima odugovlačili; nepomirljivci su postali nestrpljivi; najusijanije glave među njima započele su provoditi u djelo kantonalni ustanak u Andaluziji. Sad su vođe Alijanse također morali udariti ako nisu htjeli da ostanu prirepak buržoaskih nepomirljivaca. Naređen je opći štrajk.

U Barseloni je sada, među inim, izdan zidni proglas:

»Radnici! Provedimo opći štrajk da pokažemo duboku odvratnost koju osjećamo kad vidimo kako vlada upotrebljava vojsku da se bori protiv naše radničke braće, ali pri tom zanemaruje rat protiv karlista« itd.

Radnici Barselone, najvećega tvorničkog grada Španjolske, čija povijest može pokazati više borbi na barikadama nego bilo koji drugi grad na svijetu, bili su dakle pozvani da se naoružanoj vladinoj moći ne suprotstave oružjem, koje se je također nalazilo u njihovim rukama, nego općom obustavom rada, mjerom koja direktno tangira samo pojedine buržuje, a ne njihovog zajedničkog predstavnika, državnu vlast! Radnici Barselone mogli su u neaktivnom mirovnom razdoblju slušati snažne fraze pitomih ljudi, kao što su Alerini, Farga Pellicer i Viñas; no, kad se prešlo na djelo, kad su Alerini, Farga Pellicer i Viñas izdali svoj famozni izborni program, pa onda se neprestano kolebali i, konačno, umjesto da pozovu na oružje proglasili opći štrajk, radnici su ih upravo prezirali. I najslabiji iz stranke nepomirljivaca pokazivao je još uvijek više energije nego najjači alijansist. Alijansa i njome predvođena Internacionala izgubile su svaki utjecaj i kada je opći štrajk proglašen od te gospode, uz izliku da će time onesposobiti vladu, radnici su ih jednostavno ismijali. No, aktivnost lažne Internacionalne uspjela je bar utoliko što je onemogućila učešće Barselone u kantonalnom ustanku; Barselona je bila jedini grad koji je svagdje jakom zastupljenošću radničkog elementa pružao čvrstu pozadinu pokretu, a time je mogao pružati izgleda da se grad domogne čitavog pokreta. I konačno, pristupom Barselone pobjeda je bila isto što i dobivena. No, Barselona nije makla ni prstom; barselonski radnici, kojima su postali jasni postupci stranke nepomirljivaca, prevareni od alijansista, ostali su neaktivni i time su osigurali konačnu pobjedu madridskoj vladi. No, sve to alijansiste Alerinija i Brousse-a (poblježe o njima stoji u izvještaju o Alijansi¹) nije sprečavalo da u svom listu »Solidarité révolutionnaire« izjave:

«*Revolucionarni se pokret širi kao požar nad čitavim poluotokom . . . u Barseloni se još ništa nije dogodilo, ali na javnim mjestima revolucija je u permanenciji!*»

No, bila je to revolucija alijansiste koja se odražavala u deranju i nadglašavanju, i baš zbog toga se nije »permanentno« makla »s mjesta«.

U Alkoju je također istovremeno stavljen na dnevni red opći štrajk. Alkoj je tvornički grad novijeg datuma, sada broji možda 30 000 stanovnika i u njega je Internacionala, u bakunjinističkoj formi, ušla tek prije godinu dana i naišla na vrlo brzo širenje. Socijalizam je bio radnicima, koji su do sada bili daleko od pokreta, u svakom obliku dobrodošao, sasvim kao što se to ponavlja ponegdje u Njemačkoj u zaostalim mjestima, tamo gdje Opći njemački radnički savez⁽⁶⁸⁾ iznenada dobiva trenutačno veliki broj sljedbenika. Stoga je Alkoj bio izabran za sjedište bakunjinističke Federalne komisije za Španjolsku, a upravo tu Federalnu komisiju ćemo vidjeti na djelu.

Sedmog jula se jedno radničko udruženje odlučuje na opći štrajk i šalje slijedeći dan poslanstvo gradonačelniku s pozivom da se tvor-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 269 - 380.

ničari u roku od 24 sata pozovu na okup i da im se predlože zahtjevi radnika. Gradonačelnik Albors, buržoaski republikanac, zavarava radnike, poziva odrede vojske u Alikante i savjetuje tvorničarima da ne popuste, nego da se ušanje u svojim kućama. On sam biti će na svom položaju. Pošto je imao sastanak s tvorničarima — ovdje slijedimo javni izvještaj alijansističke Federalne komisije, datiran 14. jula 1873^[348] — on izdaje proklamaciju, on, koji je u početku radnicima obećao neutralnost, i u toj proklamaciji »radnike vrijeđa i napada, stavlja se na stranu tvorničara i tako poništava pravo i slobodu štrajkača, te ih izaziva na borbu«. Kako skromne želje jednog gradonačelnika mogu uništiti prava i slobodu štrajkača, svakako postaje nejasno. Bilo kako bilo, radnici, vođeni Alijansom, poručili su gradskom vijeću preko jedne komisije neka ono, ako ne misli održati obećanu neutralnost u štrajku, radije odstupi, da bi se izbjegao sukob. Komisija je bila odbijena i kad je napuštala vijećnicu, policija je pucala na narod koji je miroljubivo i nenaoružano stajao na trgu. To je bio početak borbe, prema izvještaju alijansista. Narod se naoružao, borba je započela, i navodno je trajala »dvadeset sati«. Na jednoj strani radnici, čiji broj »Solidarité révolutionnaire« procjenjuje na 5000, na drugoj strani 32 žandarma u vijećnici i nekoliko naoružanih ljudi u četiri ili pet kuća na trgu, a te je kuće jednostavno rečeno narod sažgao. Konačno je žandarmima ponestalo municije, morali su kapitulirati.

»Mogli bi se potužiti na manje nesreća«, kaže izvještaj alijansističke komisije, »da gradonačelnik Albors nije varao narod, da se nije pokazao tobože odanim, a onda, kukavički dao ubiti one koji su ušli u vijećnicu oslonivši se na njegovu riječ; i tog istog gradonačelnika ne bi ogorčeni narod — s pravom — bio ubio da nije pucao iz najveće blizine iz svoga revolvera na one koji su ga hapsili.«

A koliko je bilo žrtava te borbe?

»Iako ne možemo točno izbrojiti broj mrtvih i ranjenih« (na strani naroda), »ipak možemo reći da ih nije bilo *ispod deset*. Na strani izazivača ne možemo računati manje nego *petnaest* mrtvih i ranjenih.«

To je bila prva ulična borba Alijanse. Tukli su se 20 sati, bilo ih je 5000 ljudi,¹ borili su se protiv 32 žandarma i nekoliko naoružanih buržuja, svladali su ih pošto su ovi bili ispuicali svoju municiju i, sve u svemu, izgubili su desetoricu. Alijansa bi zacijelo mogla upućenima uliti u glavu Falstafovu izreku: da je »oprez bolji dio hrabrosti«.^[349]

Razumije se, sve one zastrašujuće vijesti buržoaskih novina o bezrazložno spaljenim tvornicama, masovno pobijenim žandarmima, o ljudima polivenim petrolejem i zapaljenim, čiste su izmišljotine. Radnici pobjednici, čak i kad ih vode alijansisti čije je geslo: »Sve treba pomlatiti«, uvijek su i previše velikodušni prema svojim pobije-

¹ U »Volksstaat«-u nema: 5000 ljudi

đenim protivnicima, a ovi im onda pripisuju stoga sve one sramne čine koje oni, u slučaju pobjede, nikada ne bi propustili učiniti.

Dakle, pobjeda je bila izvojevana.

«Solidarité révolutionnaire» likuje jer su »u Alkoju naši prijatelji, 5000 njih na broju, ostali gospodari situacije».

A šta su učinila »gospoda« od svoje »situacije«?

Tu nas alijansistički izvještaj i alijansističke novine ostavljaju potpuno na cjedilu; upućeni smo na obične novinske izvještaje. Iz ovih saznajemo da je u Alkoju sada uspostavljen »odbor za opću dobrobit«, tj. revolucionarna vlada. Alijansisti su doduše na svom kongresu u Sent-Imjeu, u Švicarskoj, zaključili 15. septembra 1872⁽²⁰⁰⁾ »da svaka organizacija političke, tzv. provizorne ili revolucionarne vlasti može biti samo nova prevara i da bi bila za proletarijat isto tako opasna kao i sve dosadašnje vlade«. Članovi španjolske Federalne komisije, koji su sjedili u Alkoju, učinili su najbolje što su znali, tako da je kongres španjolske Internacionale ovu odluku učinio svojom. No, uprkos svemu tome, nalazimo da su Severino Albarracin, član ove komisije, a po nekim izvještajima i Francisco Tomás, njen sekretar, bili članovi te provizorne i revolucionarne vlade, te bili članovi odbora za opću dobrobit u Alkoju!

A šta je radio taj odbor dobrobiti? Šta su bile njegove mjere da bi se »smjesta sprovela emancipacija radnika«? Odbor je zabranio svim muškarcima da izlaze iz grada, u isto vrijeme kad je to bilo dozvoljeno ženama samo ako su imale *pasose*! Protivnici svake vlasti ponovo uvode *pasose*! U svemu ostalom potpuna zbrka, neaktivnost i bespomoćnost.

Međutim, iz Alikantea su se približavale trupe generala Velardea. Kod vlade je bilo dovoljno razloga da želi okončati lokalne ustanke u provincijama bez ikakve galame. A kod »gospodara situacije« bilo je dovoljno razloga da žele da se izvuku iz situacije u kojoj nisu znali šta da rade. Prema tome, uloga deputata Cervera, koji je bio angažiran kao posrednik, bila je laka. Odbor dobrobiti se odrekao svojih punomoći, trupe su 12. jula ušle u grad bez ikakvog otpora, i jedino obećanje koje je za to bilo dato Odboru dobrobiti bila je opća amnestija. Alijansistički »gospodari situacije« još jednom su sretno izašli iz ćor-sokaka. Time se i završila avantura u Alkoju.

U Sanlukaru de Barameda kod Kadisa, kazuje nam izvještaj Alijanse,

»gradonačelnik zatvara prostorije Internacionale i svojim pretnjama i svojim neprestanim napadima na lična prava građana izaziva srdžbu radnika. Komisija traži od ministra da poštuje prava i da otvori samovoljno zatvorene prostorije. Gospodin Pi se u principu s tim slaže... ali odbija da to provede u djelo. Radnici uviđaju da vlada namjerava da njihovo udruženje podvrgne sistematskom progibanju; oni uklanjaju sve lokalne predstavnike vlasti i na njihovo mjesto postavljaju nove koji ponovo otvaraju prostorije udruženja».

»U Sanllukaru . . . narod je gospodar situacije« — likuje »Solidarité révolutionnaire«. Alijansisti, koji su i ovdje, sasvim nasuprot svojim anarhističkim pogledima, obrazovali revolucionarnu vladu, nisu znali šta da rade sa svojom vladavinom. Oni su gubili vrijeme na prazne prepirke i rezolucije na papiru; a kada je general Pavia, pošto je zauzeo Sevilju i Kadis, petog avgusta poslao u Sanlukar nekoliko četa iz Sorijine brigade, nije naišao ni na kakav otpor.

To su herojski podvizi Alijanse ovdje gdje je ona nastupila bez ikakvog suparništva.

III

Neposredno nakon ulične borbe u Alkoju podigli su se intransigenti u Andaluziji. Još uvijek je Pí y Margall bio na kormilu i u stalnim pregovorima sa šefovima ove partije da bi od njih obrazovao ministarstvo; zašto, dakle, udariti prije nego su pregovori propali? Razlog za ovo prebrzo djelovanje nikad se nije potpuno razjasnio; međutim, toliko je sigurno da je gospodi nepomirljivcima prije svega bilo do što bržeg praktičnog sprovođenja federativne republike da bi se oni domogli moći i mnogih novih položaja u vladi koje je trebalo stvoriti u pojedinim kantonima. Kortesi u Madridu predugo su odugovlačili da razbiju Španjolsku; trebalo je, dakle, da sami prijeđu na djelo i da svagdje proglase suverene kantone. Dosadašnje držanje (bakunjinističke) Internacionale, koja je od vremena izbora bila duboko upletena u zadevice s nepomirljivcima, dalo je naslutiti da mogu računati s njezinom suradnjom; Alkoj su nasilno zauzeli te su bili u otvorenoj borbi s vladom! Pridošlo je još i to da su bakunjinisti godinama propovijedali da je svaka revolucionarna akcija odozgo prema dolje štetna, sve mora biti organizirano i sprovedeno odozdo prema gore. Sad se pružila prilika da znameniti princip samouprave, barem za pojedine gradove, sprovedu odozdo prema gore! Nije bilo drukčije moguće: bakunjinistički radnici su došli na lijepak i vadili za nepomirljivce kestene iz vatre da bi ih kasnije ti njihovi drugovi saveznici, kao i uvijek, nagradili udarcem noge i mecima.

Kakav je bio stav bakunjinističke Internacionale u tom čitavom pokretu? Oni su pomogli da mu dadu karakter federalističke rasčepkanosti, oni su svoj ideal anarhije ostvarili, koliko je to bilo moguće. Ti isti bakunjinisti, koji su u Kordobi nekoliko mjeseci prije toga proglasili uspostavu revolucionarnih vlada izdajom i prijevarom radnika, sada su sjedili u svim revolucionarnim gradskim vladama Andaluzije — no svagdje u manjini, tako da su intransigenti mogli činiti što su htjeli. Dok su ovi posljednji tvorili političko i vojno rukovodstvo, radnici su pompeznim govorima bili presječeni ili su to bili tobožnji socijalni reformni zaključci, najsirovije i najbesmislenije vrste koji su uz to imali samo papirnatu egzistenciju. Čim su bakunjinistički rukovodioci zahtijevali istinita priznanja, bili su grubo od-

bijeni. Rukovodioci intransigenata nisu imali pametnijega posla nego da pred engleskim novinarima odbiju svaku vezu s tim tzv. internacionalcima i da odbiju svaku odgovornost za njih, te su izjavili da njihove šefove kao i sve prisutne pariške izbjeglice Komune drže pod najstrožom policijskom prismotrom. Konačno, kao što ćemo vidjeti, nepomirljivci su za vrijeme borbe protiv vladinih odreda u Sevilji pucali i na svoje bakunjinističke drugove saveznike.¹

Tako je došlo do toga da je u malo dana čitava Andaluzija bila u rukama naoružanih intransigenata. Sevilja, Malaga, Granada, Kadis, itd. pali su im gotovo bez otpora u ruke. Svaki se grad proglasio suverenim kantonom i uspostavio revolucionarni odbor vlade (huntu). Mursija, Kartagena, Valensija su slijedili. U Salamanki učinjen je sličan pokušaj, no miroljubivije naravi. Prema tome, većina velikih španjolskih gradova bila je u posjedu ustanika, s iznimkom glavnoga grada Madrida, pravog grada luksuza, koji se gotovo nikada nije odlučno umiješao, a tako je bilo i sa Barselonom. Da je Barcelona udarila, konačni uspjeh bio bi gotovo siguran, a uz to radničkom elementu u pokretu bila osigurana jaka podrška. Međutim, vidjeli smo da su nepomirljivci u Barseloni bili prilično nemoćni, dok su u ono vrijeme tamo još vrlo snažni bakunjinistički internacionalci uzeli za izliku opći štrajk da bi odmjerkali situaciju. Barcelona, dakle, ovaj put nije bila na straži.

Usprkos tome, iako bezglavo započet, ustanak je imao još uvijek velike izgleda na uspjeh, samo da je bio vođen s malo razuma, čak na način španjolskih vojnih pobuna, gdje se podiže garnizon jednoga grada, pa ide do slijedećega da unaprijed pripremljeni garnizon toga grada povuče sa sobom i onda poput lavine narastao prodre prema glavnom gradu dok neka sretna borba ili prelaženje odreda koji su poslani protiv njih, ne odluče o pobjedi. Ova je metoda ovaj puta sasvim sigurno bila primjenljiva. Ustaničnici su svagdje već dulje vremena bili organizirani u dobrovoljne bataljone, čija je disciplina dođuše bila slaba, ali sigurno nije bila slabija nego u ostacima stare, španjolske armije, koja je većinom bila u raspadanju. Jedini pouzdani odredi vlade bili su žandarmi (guardias civiles), a ovi su bili razasuti po čitavoj zemlji. Prije svega je bilo važno da se spriječi okupljanje žandarmerije, a to se moglo postići samo da se postupilo napadački i da su se usudili na otvoreno polje; pri tom nije bilo mnogo opasnosti, budući da je vlada mogla dobrovoljcima suprotstaviti isto tako nedisciplinirane odrede kao što su bili oni sami. I ako su htjeli pobjediti, nije bilo drugoga sredstva.

Ali nije bilo tako. Federalizam intransigenata i njihovog bakunjinističkog prirepka sastojao se upravo u tome da svaki grad radi samo za sebe, ne suradnju sa drugim gradovima, nego njihovo odvajanje proglasili su za najvažniju stvar, a time su podrezali svaku mogućnost

¹ U «Volksstaat»-u slijedeća tri pasusa stoje na kraju trećeg odjeljka.

zajedničkog napada. Što je u njemačkom seljačkom ratu i u njemačkim ustancima u maju 1849. bilo neizbježno zlo — rascjepkanost i izoliranost revolucionarnih snaga, što je vladinim odredima dopustilo da uguše jedan ustanak za drugim^[350] — to je ovdje proglašeno principom najviše revolucionarne mudrosti. Ovu je satisfakciju doživio Bakunjin. On je već u septembru 1870 (»Lettres à un Français«), izjavio da se jedini način da se Prusi putem revolucionarne borbe izbace iz Francuske sastoji u tome da se odstrani svako centralizirano rukovodstvo i prepusti svakom gradu, svakom selu, svakoj općini, da samostalno vodi rat. Kad bi se tako jedinstveno vođenoj pruskoj vojsci suprotstavila neobuzdanost revolucionarnih strasti, pobjeda bi, tobože, bila sigurna. Prema općem razboru francuskog naroda, koji je konačno još jednom prepušten sam sebi, Moltkeov pojedinačni razbor mora naravno nestati. Francuzi to tada nisu htjeli uvidjeti; ali u Španjolskoj Bakunjin je slavio sjajnu pobjedu, kao što smo to vidjeli i kao što ćemo to još vidjeti.

Međutim je ovaj ustanak bez neke izlike onemogućio Piju y Margallu da dalje pregovara s nepomirljivcima. On je morao otići; na njegovo su mjesto došli čisti republikanci vrste Kastelara, buržuiji bez kamuflaže, čiji je pravi cilj bio da unište radnički pokret, koji su ranije koristili, no koji je sad bio za njih zapreka. Jedna je divizija poslana pod generalom Pavijom protiv Andaluzije, druga pod Camposom protiv Valensije i Kartagene. Jezgro su činili žandarmi, sakupljeni iz čitave Španjolske, sami stari vojnici, čija je disciplina još uvijek bila nepokolebana. Kao i pri napadima Versajske armije protiv Pariza, tako su i ovdje žandarmi trebali demoraliziranim linijskim odredima pružati čvrsto uporište i svagdje tvoriti čelo napadačkih jedinica, zadatak koji su u oba slučaja ispunili prema svojim snagama. Osim njih, divizije su još dobile nekoliko stoljnih linijskih regimenti, tako da je svaka od njih imala otprilike 3000 momaka. To je bilo sve što je vlada mogla postaviti protiv ustanika.

General Pavia pokrenuo se oko 20. jula. Jedan odjel žandarma je 24-og zaposjeo Kordobu kao i liniju ispod Ripola. 29-og Pavia je napao zabarikadiranu Sevilju, koja je 30. ili 31. jula — iz telegrama se često ne mogu sigurno razabrati ovi datumi — pala u njegove ruke. Ostavio je za sobom pokretnu kolonu da osvoji okolicu i pošao je prema Kadisu čiji su branioči prilaz gradu samo slabo branili, a tada su se bez otpora 4. augusta dali razoružati. Slijedećih je dana razoružao, također bez otpora, Sanlukar de Barameda, San-Roke, Tarifu, Algeširas i mnoštvo drugih manjih gradova, od kojih se je svaki bio konstituirao kao suvereni kanton. U isto je vrijeme poslao odrede protiv Malage, koja je pala 3. augusta i protiv Granade koja je bez otpora kapitulirala 8. augusta, tako da je 10. augusta, dakle niti za 14 dana, i gotovo bez borbe, čitava Andaluzija pala.

Dvadeset šestog jula započeo je Martinez Campos napad protiv Valensije. Ovdje su ustanak povelili radnici. Pri rascjepu španjolske

Internacionale u Valensiji su pravi internacionalisti imali za sebe većinu; novo Španjolsko federalno vijeće bilo je premješteno u taj grad. Ubrzo nakon proglašenja republike, kada su u izgledu bile revolucionarne borbe, bakunjinistički radnici Valensije, nepovjerljivo gledajući barselonsko rukovodstvo koje se skrivalo iza ultrarevolucionarnih fraza i bilo kolebljivo, ponudili su pravim internacionalistima da u svim lokalnim pokretima idu zajedno s njima. Kada je izbio kantonalni pokret, jedni i drugi smjesta su udarili, koristeći nepomirljivce, i protjerali su odrede. Kako je valensijska hunta bila sastavljena, nije poznato; prema izvještajima engleskih novinskih dopisnika proizlazi da su u njoj kao i kod valensijskih dobrovoljaca pretežno prevladavali radnici. Ti su isti dopisnici o valensijskim ustanicima govorili s respektom, pri čemu su daleko od toga da bi ga pokazali i prema drugim, pretežno ustanicima intransigentima; oni su hvalili njihovu mušku disciplinu, red koji je vladao u gradu i predkazali su dugi otpor i oštru borbu. Nisu se prevarili. Valensija, otvoreni grad, izdržao je napad Camposove divizije od 26. jula do 8. augusta, dakle dulje nego čitava Andaluzija zajedno.

U provinciji Mursiji istoimeni glavni grad zaposjednut je bez otpora; nakon pada Valensije Campos je pošao protiv Kartagene, jedne od najjačih utvrda Španjolske, koja je zaštićena prema kopnu neprekidnim bedemom i isturenim utvrdama na dominantnim uzvisinama. Naravno da je tri tisuće ljudi u vladinim odredima, bez ikakva opasnog oružja bilo bespomoćno sa svojim lakim poljskim topovima protiv teške artiljerije s utvrda i morali su se ograničiti na to da opkole kopnenu stranu; no ova je malo značila dok su stanovnici Kartagene upravljali ratnom flotom na moru, koju su zaplijenili u luci. Ustanici, zauzeti samo sami sobom, za vrijeme borbi u Valensiji i Andaluziji, počeli su da misle na vanjski svijet tek nakon ugušivanja ostalih ustanaka, kada im je ponestalo čak novaca i živežnih namirnica. Tek tada je učinjen pokušaj da se primaknu Madridu, koji je najmanje 60 nje-mačkih milja udaljen, dvostruko više nego što je na primjer Valensija od Granade! Ekspedicija je nedaleko od Kartagene doživjela bijedan završetak; opkoljavanje je spriječilo sve daljnje pothvate na kopnu; dali su se dakle na ispade s mornaricom. I to kakve! O nekom novom ustanku upravo pokorenih primorskih gradova pomoću kartagenskih ratnih brodova nije moglo biti ni govora. Mornarica suverenog kantona Kartagene ograničila se dakle na to da druge primorske gradove od Valensije do Malage — po kartagenskoj teoriji također suverene gradove — ugrožava bombardiranjem i da ih u slučaju potrebe zaista bombardira, ukoliko ne donesu na palubu zatražene živežne namirnice i ratni namet u srebrnim talirima. Dok god su ovi gradovi kao suvereni kantoni bili u borbi protiv vlade, u Kartageni je važio princip: svaki za sebe. Čim su bili pobijedjeni, trebalo je da važi princip: svi za Kartagenu! Tako su nepomirljivci iz Kartagene i njihovi bakunjinistički pomoćnici shvaćali savezništvo suverenih kantona.

Da bi ojačala redove boraca za slobodu, vlada Kartagene je oslobodila otprilike 1800 okorjelih zatočenika najgorih španjolskih razbojnika i ubojica, koji su bili zatvoreni u gradskoj robijašnici. Da su bakunjinisti vladi prišapnuli tu revolucionarnu mjeru, za to nakon razotkrivanja izvještaja o Alijansi nema više sumnje. Tamo je pokazano kako Bakunjin čezne za »oslobodenjem svih loših strasti« i kako ruskog razbojnika proglašava uzorom svakog istinskog revolucionara. Što je dobro za Rusa, to je dobro i za Španjolca. Kad je, dakle, vlada Kartagene oslobodila »loše strasti« 1800 zatočenih koljača, te time demoralizaciju u trupama dotjerala do ivice, ona je djelovala potpuno u Bakunjinovu duhu. A kad je španjolska vlada umjesto da vlastite utvrde do temelja slisti, očekivala predaju Kartagene od unutrašnje demoralizacije branilaca, ona je vodila sasvim ispravnu politiku.

IV

Poslušajmo sada izvještaj Nove madridske federacije o čitavom tom pokretu:

»U Valensiji je druge nedjelje u augustu trebao biti održan kongres da bi, uz ostalo, odredio i stav koji Španjolska federacija Internacionalne treba da zauzme prema važnim političkim događajima, koji su nastupili u Španjolskoj od 11. februara, dana proglašenja republike. Međutim, besmisleni« (descabellada, doslovno: razbarušeni) »kantonalni ustanak, koji je tako jadno propao i u kojem su internacionalisti gotovo svih ustaničkih provincija tako marljivo učestvovali, ne samo da je paralizirao djelatnost Federalnog vijeća, razasuvši većinu svojih članova, nego je i lokalne federacije gotovo potpuno dezorganizirao i, što je najgore, navukao na njih mržnju i sva proganjanja što je posljedica svakog sramotno započetog i neuspjelog narodnog ustanka...«

Kada je kantonalni ustanak započeo, kada su se hunte, tj. vlade kantona konstituirale, tada su oni ljudi« (bakunjinisti) »koji su tako žestoko urlali protiv političkog nasilja, oni koji su nas optuživali zbog autoritarizma, požurili da uđu u te vlade. U važnim gradovima kao što su Sevilja, Kadis, Sanlúcar de Barameda, Granada i Valensija sjedili su mnogi internacionalci koji se nazivaju antiautoritativcima, sjedili su u kantonalnim huntama bez ikakva drugoga programa osim autonomije provincije ili kantona. To je službeno utvrđeno iz objavljenih proklamacija onih hunta (i iz drugih dokumenata) u kojima figuriraju imena dobro poznatih internacionalaca te vrste.

Tako očito proturječje između teorije i prakse, između propagande i djela, malo bi značilo kad bi iz toga proizašla bilo kakva prednost za naše udruženje ili kada bi to bio bilo kakav napredak u organizaciji naših snaga, bilo kakvo približavanje našem glavnom cilju, emancipaciji radničke klase. Desilo se upravo suprotno, jer drukčije nije ni moglo biti. Nedostajao je osnovni uvjet, aktivna suradnja španjolskog proletarijata, što bi bilo lako postići čim bi se djelovalo u ime Internacionalne. Nedostajalo je suglasnosti u lokalnim federacijama; pokret je bio pre-

pušten individualnoj ili lokalnoj inicijativi, bez ikakvog rukovodstva (osim onog koje mu je mogla nametnuti tajanstvena Alijansa, a ta Alijansa, na našu sramotu, još uvijek vlada španjolskom Internacionalom), bez ikakva programa osim onoga naših prirodnih neprijatelja, građanskih republikanaca. I tako je kantonalni pokret podlegao na najsramotniji način, gotovo bez otpora; u svoju propast povukao je sa sobom prestiž i organizaciju španjolske Internacionale. Nema ispada, zločina, nasilja koje republikanci danas ne bi prišili internacionalistima; kao što nas uvjeravaju, u Sevilji se desilo da su za vrijeme borbe intransigenti čak pucali na svoje saveznike (bakunjinističke) internacionalce. Spretno iskorišćavajući naše gluposti, reakcija huška republikance da nas progone i kleveće nas pred velikom ravnodušnom masom; što u Sagastino vrijeme nisu mogli učiniti, izgleda da sada treba da postignu: da ime Internacionale ozloglase u ogromnoj masi španjolskih radnika.

U Barceloni se mnoštvo radničkih sekcija odijelilo od internacionalaca glasno prosvjedujući protiv ljudi iz časopisa „La Federación“ (glavnog organa bakunjinista) «i protiv njihova neobjašnjiva držanja. U Heresu, Puerto de Santa Maria i u drugim mjestima federacije su zaključile da se raspuste. U Lohi (pokrajina Granada) stanovništvo je protjeralo ono malo internacionalaca koji tamo žive. U Madridu, gdje uživaju još najveću slobodu, stara (bakunjinistička) federacija ne daje od sebe ni najmanjeg znaka života, dok su naši prisiljeni da se drže neaktivno i da šute ako neće da se opterete tuđom krivicom. U sjevernim gradovima svaku aktivnost s naše strane svakodnevno sprečava ogorčeno voden karlistički rat. Najzad, u Valensiji, gdje je vlada ostala nakon petnaestodnevne borbe pobjednikom, internacionalci, koji nisu postali izbjeglice, moraju se skrivati a Federalno vijeće potpuno je rastureno.»

Toliko madridski izvještaj. Vidi se, on se potpuno slaže s gornjim prepričavanjem povijesti.

Što je pak rezultat čitavog našeg istraživanja?

1) Bakunjinisti su bili prisiljeni, čim su se našli sučelice s jednim ozbiljnim revolucionarnim položajem, da odbace svoj čitav dosadašnji program; najprije su žrtvovali učenje o političkom uzdržavanju, a naročito o uzdržavanju na izborima. Onda je slijedila anarhija, odstranjivanje države; umjesto da odbace državu, pokušali su da uspostave čitav niz novih, malih država. Onda su napustili načelo da radnici ne smiju učestvovati ni u kakvoj revoluciji koja ne bi imala za cilj momentalnu potpunu emancipaciju proletarijata i učestvovali su u, priznato, čisto građanskom pokretu. Konačno su svom tek proglašenom vjerskom načelu sami skočili u usta: uspostavljanje revolucionarne vlade bilo je samo nova prevara i nova izdaja radničke klase — figurirajući sasvim komotno u vladinim odborima pojedinih gradova, bili su gotovo svagdje nemoćna, od buržuja nadglasana i politički iskorištavana manjina.

2) Ovo napuštanje dosad propovijedanih načela dogodilo se najkukavičnije i najžaljljivije pod pritiskom zle savjesti, tako da ni sami bakunjinisti ni mase koje su ono vodili nisu ušli u pokret s bilo kakvim programom, niti su znali što hoće. Šta je bila prirodna poslje-

dica? Ili da su bakunjinisti svaki pokret sprečavali, kao u Barseloni, ili da su bili natjerani u pojedinačne neplanske i glupave ustanke, kao u Alkoju i u Sanlukaru de Barameda; ili je opet rukovodstvo ustanaka pripalo intransigentnim buržujima, kao što je to bilo u većini ustanaka. Ultrarevolucionarno blebetanje bakunjinista pretvorilo se, čim se prešlo na djelo, ili u kolebljivost ili u unaprijed bezizgledan ustanak, ili u priključenje nekoj građanskoj stranci, koja je radnike najsrमतnije politički iskorištavala, a povrh toga im je još i zadavala udarce nogom.

3) Od tzv.¹ principa anarhije, slobodne federacije nezavisnih grupa itd., nije preostalo ništa do neizmerno velikog i besmislenog raspršivanja revolucionarnih sredstava za borbu, što je vladi dopuštalo da sa šakom odreda podjarni jedan grad za drugim gotovo bez otpora.

4) Kraj pjesme dobro organizirane i mnogobrojne španjolske Internacionale — lažne kao i prave — bilo je to da je ona bila upletena u pad nepomirljivaca i da je danas faktički raspuštena, a osim toga natovaren joj je bezbroj izmišljenih ispada, bez kojih filistri nijedne zemlje ne mogu niti zamisliti radnički ustanak, a time je onemogućena i internacionalna reorganizacija španjolskog proletarijata, možda za mnogo godina unaprijed.

5) Jednom riječi, bakunjinisti su nam u Španjolskoj dali nenadmašiv primjer kako *ne* treba praviti revoluciju.

Naslov originala:

Die Bakunisten an der Arbeit

Napisano u septembru i oktobru 1873.

Prvi put objavljeno u listu »Der Volksstaat«,

br. 105, 106 i 107 od

31. oktobra i 2. i 5. novembra 1873.

¹ »Volksstaat«: velikih

Friedrich Engels

Engleski izbori

London, 22. februara 1874.

Prošli su i engleski izbori za parlament. Genijalni Gladstone, koji s većinom od 66 nije mogao vladati, iznenada je raspustio parlament, dao da se izbori održe za 8 do 14 dana, a rezultat je bio — većina od preko 50 *protiv* njega.^[351] Drugi parlament pod Reformbilom^[352] 1867. godine, prvi put izabran tajnim glasanjem, daje *jaku konzervativnu većinu*. I to prvenstveno veliki industrijski gradovi i tvornički okruzi, gdje sada radnici bezuvjetno imaju većinu, šalju konzervativce u parlament. Kako se to dešava?

Ponajprije zahvaljujemo taj rezultat Gladstone-ovu pokušaju da izvrši izborni prepad. Raspisivanje izbora bilo je tako brzo nakon raspuštanja, da su u nekim gradovima imali vremena za razmišljanje jedva pet, većina njih jedva osam, a irski, škotski i pokrajinski izborni okruzi jedva 14 dana. Gladstone je birače htio nadmudriti, ali državni udari u Engleskoj nikako nisu privlačni, a nadmudrivanja se okreću protiv onoga tko ih pokušava. Posljedica je bila da je veliki broj indiferentnih i kolebljivih glasao protiv Gladstone-a.

Tada je Gladstone reagirao na način koji je bio direktno suprotan urođenim navikama Johna Bulla. John Bull je dovoljno ograničen da u svojoj vladi ne vidi svoga gospodara, nego svoga slugu, k tome još i jedinog slugu kojega može odmah bez ikakva otkaza otpustiti. Ako partija koja neprestano vlada svojem ministarstvu dopušta, i to iz sasvim praktičnih razloga, da pri snižavanju poreza i drugim finansijskim mjerama katkada priredi teatralno iznenađenje, ona to dopušta samo iznimno ako su u pitanju regularne mjere zakonodavstva. Ali Gladstone je ovu zakonodavnu kazališnu predstavu učinio pravilom. Njegove velike mjere bile su većinom iznenađenje njegovoj vlastitoj partiji kao i protivnicima; liberali su ove mjere primili kao formalno nametnute, jer ako nisu za to glasali, smjesta su doveli protivničku partiju na vlast. Iako su mnoge od ovih mjera, npr. irski crkveni i irski zemljišni zakon^[353], bile, uza svu bijedu, za mnoge stare liberalno-konzervativne vigovce užas, to je za čitavu partiju bio užasan način na koji su joj bile nametnute. No to Gladstone-u

još nije bilo dosta. U armiji je proveo ukidanje kupovanja položaja, apelirajući, bez potrebe, umjesto na parlament, na moć krune^[354], pa je time uvrijedio svoju vlastitu partiju. Uz to se okružio mnoštvom nametljivih osrednjih ljudi, koji su posjedovali jedino talenat da se bez potrebe omraze. Tako poimence Bruce, ministar unutrašnjih poslova i Ayrton, pravi šef londonske lokalne uprave. Prvi je bio poznat po grubosti i aroganciji prema radničkim deputacijama, drugi je upravljao Londonom — kao npr. pri pokušaju potiskivanja prava okupljanja naroda u parkovima — na potpuno pruski način, a kako to ovdje ne pali, Irci su smjesta, usprkos naredbi o parkovima, održali veliki masovni sastanak u Hajd-parku¹ pod nosom gospodina Ayrtona, a posljedica toga bio je niz malih poraza vlade i njezina sve veća nepopularnost.

Na kraju, tajno je glasanje ogromnom broju — inače politički ravnodušnih — radnika omogućilo da nekažnjeno glasaju protiv svojih izrabljivača i protiv partije u kojoj su s pravom vidjeli partiju velikih industrijskih baruna — liberalnu partiju. To ostaje tačno čak i tamo gdje su veliki industrijski baruni slijedili većinu i prešli konzervativcima. Liberalna partija u Engleskoj uopće ništa ne zastupa ako ne zastupa krupnu industriju nasuprot krupnom zemljišnom posjedu i visokim financijama.

Već je predašnji parlament po svojoj ukupnoj inteligenciji bio daleko ispod prosjeka. Sastojao se u biti od provincijskih junkera i sinova velikih zemljišnih posjednika s jedne strane, bankara, direktora željeznica, vlasnika pivovara, tvorničara i ostalih bogatih skorojevića, s druge strane; između toga nekoliko državnika, pravnika, profesora. Od ovih posljednjih »zastupnika inteligencije« prilično je velik broj ovaj puta propao, tako da novi parlament još izrazitije nego predašnji zastupa velikoposjednike i novčane kese. S druge strane, on se dvama novim elementima razlikuje od prošloga: dva radnika² i otprilike 50 irskih autonomista.

Što se tiče radnika, to ponajprije treba utvrditi da nakon nestanka čartističke partije^[355] u pedesetim godinama u Engleskoj nema više posebne političke radničke partije. To je razumljivo u zemlji gdje je radnička klasa, više nego bilo gdje drugdje, učestvovala u prednostima ogromnog rasprostiranja velike industrije, a to nije ni moglo biti drukčije u Engleskoj, koja je vladala svjetskim tržištem; i uz to u zemlji gdje su vladajuće klase sebi postavile zadatak da, uz druge koncesije, provedu jednu za drugom točke čartističkog programa, Narodne povelje^[356]. Od šest točaka povelje dvije su ozakonjene: tajno glasanje i ukidanje izbornog cenzusa; treća točka: opće pravo glasa — barem je približno provedeno; potpuno neprovedene su tri posljednje točke: ponovni godišnji izbori, poslaničke dnevnice i najvažnija: jednaki izborni okruzi prema stanovništvu. — Radnici,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 156 - 158. — ² Alexander Macdonald i Thomas Burt

ukoliko su uopće učestvovali u politici u posebnim organizacijama, nedavno su nastupili isključivo kao ekstremno lijevo krilo »velike liberalne partije«, i u toj ulozi bili su, sasvim prirodno, pri svakim izborima prevareni od velike liberalne partije. Tada je iznenada došao Reform Bill i jednim je udarcem promijenio politički položaj radnika. U svim velikim gradovima oni sada tvore većinu birača, a vlada kao i kandidati parlamenta u Engleskoj su navikli da se udvaraju biračima. Od tada su predsjedavajući i sekretari tredjuniona i političkih radničkih udruženja, kao i drugi poznati radnički govornici za koje se moglo držati da imaju utjecaja na svoju klasu, najednom postali važni ljudi; oni su primali posjete članova parlamenta, lordova, i drugog otmjenog ološa; najednom su se počeli sa saučešćem raspitivati o željama i potrebama radničke klase, pretresala su se s ovim »radničkim vođama« pitanja na koja su se do tada otmjeno smješkali ili su čak njihovo puko pokretanje proklinjali; davani su prilozima za sabirne akcije za radnike. Radničkim se »vođama« pri tom sasvim prirodno nametnula misao da se sami dadu izabrati u parlament; njihovi otmjeni prijatelji općenito su rado na to pristali, naravno samo zato da bi po mogućnosti u ovom ili onom pojedinačnom slučaju osujetili izbor nekog radnika. I tako se stvar nije pomakla s mjesta.

Nitko »radničkim vođama« ne može uzeti za zlo što žele ući u parlamenat. Najkraći put do toga bio bi smjesta pristupiti novom stvaranju jedne jake radničke partije s određenim programom — Narodna povelja im je nudila najbolji politički program, koji su samo mogli poželjeti. Ali je ime čartistička — baš zato što je to bila izričito proleterska partija — bilo kod buržuja na zlu glasu, i umjesto da nadovežu na slavnu tradiciju čartista, »radničke vođe« su tome pretpostavili pregovore sa svojim otmjenim prijateljima i nastupili »dostojanstveno«, a to u Engleskoj znači buržujski. Ako je staro pravo glasa prisililo radnike da do stanovitog stupnja igraju ulogu prirepka radikalne buržoazije, bilo je neodgovorno nametati im tu ulogu i dalje kad je Reform Bill barem šezdesetorici radničkih kandidata otvorio vrata parlamenta.

To je bila prekretnica. »Radnički vodi«, da bi došli u parlament, obratili su se u prvom redu glasovima i novcu buržoazije, a tek u drugom redu glasovima samih radnika. No, time su prestali biti kandidati radnika, i pretvorili su se u kandidate buržoazije. Oni nisu apelirali na novu radničku partiju koju je trebalo stvoriti, nego na građansku »veliku liberalnu partiju«. Međusobno su tvorili uzajamno društvo za osiguranje izbora, Labour Representation League^[357], koje je svoja oskudna novčana sredstva dobivalo većinom iz građanskih izvora. Ni to nije bilo dovoljno. Radikalni buržuji dovoljno su razumni da uvide da su izbori radnika u parlament sve neizbježniji, da je, dakle, u njihovu interesu da predviđene radničke kandidate zadrže pod svojom kontrolom i da upravo time što više odlažu čas njihova stvarnog izbora.

Za to oni imaju svoga gospodina *Samuela Morleya*, londonskog milijunaša, kojemu nije teško da daje nekoliko tisuća funti, da bi, s jedne strane, igrao ulogu komandnog generala ovog lažnog radničkog generalštaba, a s druge strane, da se kroz njihova usta prikaže pred masama kao prijatelj radnika, kao zahvalnost za to što vara radnike. Kad je, otprilike prije godinu dana, raspuštanje parlamenta postalo sve vjerojatnije, Morley je svoje vjernike okupio oko sebe u londonskom Tavernu; oni su se svi pojavili, Potteri, Howelli, Odgeri, Mottersheadi, Cremeri, Eccariusi, i kako se već sve ne zovu; društvo ljudi, od kojih je svaki na prethodnim parlamentarnim izborima kao plaćenik buržoazije, »velike liberalne partije«, vršio službu agitatora ili se barem za to ponudio. A ovo društvo je pod Morleyevim predsjedanjem postavilo »radnički program« koji je svaki buržuj mogao potpisati, a što je trebalo biti osnova snažnog pokreta koji bi radnike politički još više prikovao uz buržoaziju i — kako su to gospoda sebi zamišljala — da »osnivače« dovedu u parlament. Pri tom su pred pohotljivom uobraziljom tih osnivača zaigrale još mnogobrojne Morleyeve novčanice od pet funti, koje bi pri agitaciji svakako njima dopale. No čitav je pokret propao još prije no što je ozbiljno započeo. Gospodin Morley je zatvorio kasu, a osnivači su opet nestali.

Izenada je Gladstone prije 4 tjedna raspustio parlament. Neizbježni radnički vođi su odahnuli: ili će opet biti izabrani, ili će opet postati dobro plaćeni putujući propovjednici »velike liberalne partije«. Ali ne: dan izbora je tako blizu da su im se izmakle obje mogućnosti. Neki doduše nastupaju kao kandidati; no budući da u Engleskoj svaki kandidat, prije no što se može za njega glasati, mora položiti 200 funti (1240 talira) kao doprinos za izborne troškove, a radnici gotovo nigdje nisu bili organizirani u tu svrhu, to su se od njih mogli ozbiljno kandidirati samo oni koji su ovaj iznos primili od buržoazije, pa su, dakle, i nastupali s vrhovnim odobrenjem buržoazije. Ali time je buržoazija učinila svoje i dovela je do toga da oni na samim izborima svi sjajno propadnu.

Samo su dva radnika prošla, obojica rudari u ugljenokopima. Taj sindikat je vrlo dobro organiziran u tri velika tredjuniona, raspolaže znatnim sredstvima, ima u nekim okruzima neospornu većinu među biračima i radio je planski od zakona o reformi na tome da bude direktno zastupljen u parlamentu. Kandidirani su sekretari tih triju tredjuniona; jedan (Halliday, u Velsu) nije imao uspjeha, druga dvojica su prošla: *Macdonald u Stafordu i Burt u Morpetu*. Burt je izvan svog okruga slabo poznat; ali Macdonald je u pregovorima o posljednjem zakonu o rudnicima^[358], a on je kao zastupnik svoga poduzeća nad njima bdio, iznevjerio svoje nalogodavce odobravajući dodatni član, koji je bio toliko u interesu kapitalista da se čak ni vlada nije usudila da ga stavi u nacrt.

No led je svakako probijen, i u najotmjenijem debatnom klubu

Evrope sjede dva radnika među ljudima koji izjavljuju da su prvi džentlmeni Evrope.

Pored njih sjedi u najmanju ruku 50 irskih autonomista. Kada je suzbijen ustanak fenijanaca 1867.¹ i vojni vođi fenijanaca⁽¹⁶⁶⁾ (irski republikanci) jedan za drugim uhvaćeni ili protjerani u Ameriku, ostaci fenijanske zavjere su izgubili svaki značaj. Za nasilni ustanak kroz dugi niz godina nije bilo nikakvih izgleda — barem donde dok Engleska opet ne bude zapletena u ozbiljne vanjske poteškoće. Ostao je dakle samo jedan zakoniti pokret, a taj je poduzet pod stijegom autonomista, »gospodar u vlastitom domu«. Odlučan je bio zahtjev da zemaljski parlament u Londonu preda zakonodavstvo o svim čisto irskim pitanjima posebnom irskom parlamentu u Dublinu; što se ima podrazumijevati pod čisto irskim pitanjima — o tome se za sad mudro šutjelo. Ovaj pokret, kojemu se engleska štampa najprije rugala, zadobio je takvu moć da su mu se irski članovi parlamenta najrazličitijih partijskih boja, konzervativci kao i liberali, protestanti kao i katolici — vođa pokreta Butt je i sam protestant — čak i jedan rođeni Englez koji zastupa Golvej, morali priključiti. Od vremena O'Connella, čiji je »repeal«-pokret⁽³⁵⁹⁾ uslijed događaja 1848. nestao u općoj reakciji otprilike u isto vrijeme kad i čartistički (on sam umro je još 1847), sada opet stupa jedna zatvorena irska partija u parlament, i to uz okolnosti koje teško da će joj dopustiti postojani O'Connellov kompromis s liberalima i pojedinačno prodavanje svojih članova liberalnoj vladi, što je od tada postala moda.

Obje pokretačke sile u engleskom političkom razvoju stupile su time u parlament: s jedne strane radnici, s druge strane Irce kao kompaktna nacionalna partija. Iako nije vjerojatno da će oni u tom parlamentu igrati neku značajnu ulogu — radnici sigurno ne —, ipak je s izborima 1874. engleski politički razvitak bezuvjetno ušao u novu fazu.

Naslov originala:

Die englischen Wahlen

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 26 od 4. marta 1874.

¹ u »Volksstaat«-u: 1865

Friedrich Engels

Vojni zakon Nemačke^[360]

I

Zaista je smešno kakav stav zauzimaju nacional-liberali i progresisti^[361] u Rajhstagu prema §1 vojnog zakona:

«Mirnodopska snaga armije u podoficirima i vojnicima iznosi *do donošenja druge zakonske odredbe* 401 659 ljudi.«^[362]

Ovaj paragraf — oni negoduju — neprihvatljiv je. On negira budžetsko pravo Rajhstaga i pretvara odobrenje vojnog budžeta u puku lakrdiju!

Sasvim tačno, gospodo! I upravo *zato što* je tako, *zato što* je taj član neprihvatljiv, vi ćete ga uglavnom prihvatiti. I zašto da se diže toliko buke zbog toga što se od vas očekuje da ponovite ono padanje na kolena koje ste već izvodili tako često i sa toliko ljupkosti?

Koren svega zla je reorganizacija pruske armije. Ona je donela taj famozni konflikt.^[363] Za celo vreme sukoba liberalna opozicija je postupala po Manteuffelovom principu: »Jaki se hrabro povlače.«^[364] Posle danskog rata^[240] hrabrost u povlačenju se znatno povećala. Ali kada se 1866. godine Bismarck trijumfalno vratio iz Sadove^[241] i za svoje dotadašnje neuobičajene novčane izdatke zahtevao čak i naknadu, povlačenje nije više znalo za granice. Vojni budžet je bio smesta odobren, a ono što je u Pruskoj jednom odobreno, po pruskom ustavu je odobreno zauvek, jer »postojeći« (jednom odobreni) porezi se »neprekidno ubiru«^[365]

Došlo je zasedanje severnonemačke skupštine na kome je pretrsan savezni ustav.^[366] Mnogo se govorilo o budžetskom pravu. Vladin nacrt je proglašen neprihvatljivim zbog manjkave finansijske kontrole. To pitanje se razmatralo sa svih strana, a na kraju se moralo zagristi u kiselu jabuku i preneti odredbe pruskog ustava o vojnom budžetu, u svim bitnim tačkama, na Severnonemački Savez. Time se mirnodopska snaga armija već povećala sa 200 000 na 300 000 ljudi.

Zatim je došao slavni rat 1870. godine a s njim i »Nemački Rajh«. Opet je sazvana ustavotvorna skupština i donet novi državni ustav.^[367]

Ponovo su održani visokoparni govori i stavljene bezbrojne rezerve u vezi sa budžetskim pravom. I šta su rešila gospoda?

Ustav Nemačke § 60:

«Mirnodopska snaga nemačke armije normira se do 31. decembra 1871. na jedan odsto stanovništva u 1867. godini, a daju je pojedine savezne države u srazmeri prema svom stanovništvu. *Za kasnije vreme mirnodopska snaga armije će se utvrditi putem nemačkog zakonodavstva.*»

Jedan odsto stanovništva u 1867. godini iznosi 401 000 lica. Ovo brojno stanje pod zastavom je kasnije produženo do 31. decembra 1874. odlukom Rajhstaga.

§ 62: «Za podmirivanje rashoda za celokupnu nemačku armiju i ustanova koje joj pripadaju mora se do 31. decembra 1871. godine caru stavljati na raspolaganje toliko puta 225 talira godišnje koliko iznosi broj lica mirnodopske snage armije po čl. 60. *Posle 31. decembra 1871. godine pojedine države Saveza moraju produžiti plaćanje ovih iznosa glavnoj blagajni. Za proračunavanje ovih iznosa važiće u članu 60. privremeno ustanovljena mirnodopska snaga sve dok ne bude izmenjena zakonom Nemačkog Rajha.*»

Bilo je to treće padanje naših nacional-liberala na kolena pred neprikosnovenim vojnim budžetom. I kad se pojavi Bismarck i traži da se taj prijatni provizorijum pretvori u još prijatnije definitivno stanje, gospoda viču zbog povrede budžetskog prava koje su oni sami tri puta uzastopce žrtvovali!

Moja gospodo nacional-liberali! Vodite »praktičnu politiku«! Vodite računa »o savremenim prilikama«! Odbacite »nedostižne ideale« i nastavite hrabro rad »na tlu stvarnosti«! Vi niste samo počeli, već ste dvaput nastavili, pa produžite tako bez oklevanja i sada, po treći put! Tu ne pomaže ništa. Moraćete ponovo napraviti onaj famozni kompromis u kojem vlada dobija sve što želi, a Vi možete biti zadovoljni ako ne dobijete udarac nogom. Prepustite budžetsko pravo Englezima, zaglibljenim u materijalizam, propalim Francuzima, zaoostalim Austrijancima i Italijanima, nemojte se držati »tuđih uzora«, izvršite »pravo nemačko delo«! Ali *ako* prosto-naprosto hoćete da imate budžetsko pravo, postoji samo jedan lek: Glasajte idući put samo za socijaldemokrate!

II

Da su nacional-liberali glupi — uprkos velikoj pameti Laskerčića¹ — znamo već odavno, a znaju to i oni sami. Ali da su tako glupi za kakve ih Moltke smatra, to ipak ne bismo verovali. Veliki čutljivac je govorio u Rajhstagu ceo sat, a ipak je ostao veliki čutljivac: On je,

¹ Eduard Lasker

naime, pred svojim slušaocima prešao ćutke više-manje preko svega u šta on sam veruje. Samo za dva pitanja je jasno izneo svoje mišljenje: prvo, da je fatalni § 1 apsolutno potreban, a drugo, u famoznoj rečenici:

«Ono što smo u toku pola godine izvojevali oružjem moramo u toku pola stoleća braniti oružjem, kako nam se to ne bi opet otelo. Posle naših srećnih ratova stekli smo svuda poštovanje, ali nigde ljubav.»^[368]

Habemus confitentem reum.¹ Tu smo naterali krivca na priznanje. Kada je Pruska, posle Sedana,^[369] postavila svoje zahteve za aneksiju, rečeno je: Nova granica je uslovljena jedino strateškom nužnošću. Uzimamo samo ono što nam je apsolutno potrebno da bismo se obezbedili. Unutar ove nove granice i posle dovršenja naših utvrđenja možemo mirno dočekati svaki napad. — I govoreći sa čisto strateškog gledišta, to je zaista tako.

Utvrdjena rajnska linija sa svoja tri velika centra — Keln, Koblenc i Majnc — imala je samo dva nedostatka: Prvo, što je zaobišla Štrasburg i drugo, nedostajala joj je jedna isturena linija čvrstih tačaka koja daje celom položaju dubinu. Aneksija Elzas-Lotringije otklonila je obadva nedostatka. Štrasburg i Mec čine sada prvu liniju; Keln, Koblenc, Majnc drugu: sve tvrđave prvoklasne sa daleko istaknutim utvrđenjima i podobne za pružanje otpora savremenoj, razvučenoj artiljeriji. Pri tom se jedna od druge nalaze na takvom odstojanju kakvo najbolje odgovara slobodnom kretanju golemih armija sadašnjice, i to na terenu koji je najpogodniji za odbranu. Sve dok se poštuje neutralnost Belgije, francuski napad se može lako ograničiti na usku oblast između Meca i Vogeza. Može se, ako se hoće, odmah u početku povući iza Rajne i primorati Francuze da oslabe pre prve glavne bitke odašiljanjem trupa protiv Meca, Štrasburga, Koblenca i Majnca. To je položaj kome, po jačini, nijedan drugi u Evropi nije ravan. Venecijanski četvorougao utvrđenja je bio dečja igračka u poređenju sa ovim gotovo neosvojivim položajem.

A upravo osvajanje ovog skoro nezauzumljivog položaja primorava Nemačku, prema rečima Moltkea, da ono što je osvojeno brani oružjem u toku pola stoleća! Ni najjači položaj ne brani sam sebe. Za odbranu su potrebni vojnici. Prema tome, što su položaji jači, to je više vojnika potrebno — i tako dalje u većitom začaranom krugu. K tome dolazi još i to da vraćeno »bratsko pleme koje je bilo izgubljeno« u Elzas-Lotringiji neće prosto-naprosto ništa da zna o majčici Germaniji i da su Francuzi na svaki način primorani da sledećom prilikom pokušaju oslobođenje Elzašana i Lotrinžana iz germanskog zagrljaja. Jaki položaj je, dakle, neutralisan time što je Nemačka gurnula Francuze da stanu na stranu svakog ko hoće da napadne Nemačku. Drugim rečima, jaki položaj *nosi u sebi klicu jedne evropske koalicije protiv*

¹ Imamo krivca koji priznaje. (Cicero, *Oratio pro Q. Ligario.*)

Nemačkog Rajha. Ovu činjenicu ne mogu nikako izmeniti ni posete triju ni dvaju careva, ni zdravice, što niko ne zna bolje od Moltkea i Bismarcka, kao što to Moltke smotreno izražava u setnoj rečenici:

»Posle naših srećnih ratova stekli smo svuda poštovanje ali nigde ljubav!«

Toliko o Moltkeovoj istini. Da predemo sada na Moltkeove bajke.

Ne ulazimo u sentimentalne uzdisaje kojima veliki strateg daje na znanje svoju ucveljenost zbog ogromnih iznosa koje vojska, na žalost, mora potrošiti za dobro naroda, čime se on, u izvesnom smislu, pravi pruskim Cincinatom, čija je žarka želja da sa čina generalfeld-maršala bude unapređen u čin odgajivača kupusa. Još manje ulazimo u teoriju, koja je već ranije postojala, da bi zbog lošeg vaspitanja koje nemačkoj naciji daju učitelji svakog Nemca trebalo poslati na trogodišnju visoku školu gde su profesori podoficiri. Mi ovde ne govorimo nacional-liberalima, kao što je to morao jadni Moltke. Prelazimo odmah na golemu vojničku obmanu kojom je hteo, na opšte zadovoljstvo velikog generalštaba, da nasamari svoje začudene slušaoce.

Opet se radi o tome da se veliko nemačko naoružavanje opravda navodno još većim naoružavanjem Francuza. I u tim okolnostima, Moltke otkriva Rajhstagu da je francuska vlada već danas ovlašćena da pozove u vojsku 1 200 000 lica za aktivnu vojnu službu i preko milion lica za teritorijalnu armiju. Da bi se ovo regrutovanje moglo »bar delimično« izvršiti, Francuzi su povećali svoje kadrove. Sada imaju 152 pešadijska puka (pre rata su imali 116), 9 novih lovačkih bataljona, 14 novih konjičkih pukova, 323 baterije umesto ranije 164. A »ovo povećavanje još nije završeno«. Mirnodopska snaga iznosi za 40 000 ljudi više nego u 1871. godini. Za mirnodopsku snagu određeno je 471 170 ljudi. Umesto 8 armijskih korpusa kojima su nam se Francuzi suprotstavili na početku rata, Francuska priprema 18 korpusa i devetnaesti za Alžir. Nacionalna skupština prosto nameće vladi novac za naoružavanje, opštine poklanjaju vežbališta i oficirska kasina, zidaju kasarne svojim sopstvenim sredstvima, dokazuju gotovo nasilan patriotizam kao što bi bilo poželjno da bude i u Nemačkoj — ukratko, sve se sprema za veliki revanšistički rat.

Da je francuska vlada učinila sve što joj Moltke zamera, ona bi izvršila samo svoju dužnost. Posle takvih poraza kao onaj u 1870. godini, prva je dužnost vlade da ojača odbrambenu snagu nacije do te mere da je nacija obezbeđena protiv ponavljanja takvih udesa. Prusima se dogodilo to isto 1806. godine. Njihova cela staromodna armija prevezena je besplatno u Francusku — u ratno zarobljeništvo. Posle rata pruska vlada se upinjala svim silama da osposobi ceo narod za odbranu. Ljudi su obučavani samo šest meseci i uprkos Moltkeovom gnušanju od narodne vojske, imamo Blücherovu potvrdu da su ovi bataljoni »rezervista« — kao što se Blücher izrazio — bili, posle prvih okršaja, isto tako dobri kao i linijski bataljoni. Ako bi francuska vlada postupala na isti način i trudila se svim silama da sprovede odbram-

bene mere za ceo narod — ona bi time učinila samo svoju dužnost. Nasuprot tome, sa izuzetkom novog formiranja bataljona, eskadrona i baterija, koje su do sada dostigle samo obim nemačke linijske organizacije, sve postoji *samo na papiru* i Francuska je sada vojnički slabija nego ikad pre.

«U Francuskoj», kaže Moltke, «verno su kopirali sva naša vojna ustrojstva . . . uvedena je pre svega opšta vojna obaveza, pri čemu se za osnov uzima dvadesetogodišnje obavezivanje, dok mi imamo samo dvanaestogodišnje.»

I kada bi to bilo stvarno tako, na šta se svodi razlika između 20 i 12 godina? Gde je Nemačkin koji bi bio zaista otpušten iz vojske posle 12 godina obaveze za zemaljsku odbranu? Zar se ne ističe svuda da rok od 12 godina važi tek kada budemo imali dovoljno ljudi a sve dotle morate ostati 14, 15, 16 godina u zemaljskoj odbrani^[371]? I zašto smo opet iskopali nekadašnji Landsturm^[372] ako ne zato da bi svakog Nemca koji je jednom nosio uniformu zadržali kao vojnog obveznika do kraja njegovog života?

Ali na opštu vojnu obavezu u Francuskoj utiče još jedna sasvim naročita okolnost. U Francuskoj nedostaju one polufeudalne istočne pokrajine koje sačinjavaju pravi temelj pruske države i novog Nemačkog Rajha — pokrajine iz kojih se dobijaju regruti bezuslovno pokorni svojim pretpostavljenima i koji ni posle toga, kao obveznici landvera ne postaju mnogo pametniji. Već proširenje opšte vojne obaveze na zapadne pokrajine pokazalo je 1849. godine da ne pristaje sve svakome.^[373] Sadašnje proširenje na celu Nemačku stvorice, najkasnije po isteku Moltkeovih omiljenih dvanaest godina — ako taj sistem uopšte bude trajao toliko — ljude obučene u rukovanju oružjem koji će oduzeti hleb ljudima Moltkeovog i Bismarckovog kova. Dakle, u Francuskoj ne postoji podloga na kojoj bi opšta vojna obaveza mogla stvoriti vojnike poslušne reakciji. U Francuskoj, pruski podoficir je bio prevaziđen kao uzor već pre velike revolucije. Ministar rata, Saint-Germain, uveo je 1776. godine pruske batine. Izbatinani vojnici su se sami ubijali i kažnjavanje batinom moralo se još iste godine ukinuti. Neka se stvarno uvede opšta vojna obaveza u Francuskoj, neka se masa stanovništva obuči u rukovanju oružjem, ali kud bi tada Thiers i Mac-Mahon? Međutim, Thiers i Mac-Mahon — iako odista nisu geniji — nisu ni takvi osnovci kao što ih Moltke prikazuje. Na papiru oni jesu stvorili opštu vojnu obavezu. A u stvari su najupornije podržavali *petogodišnji* vojni rok^[374]. No, svako zna da je već pruski trogodišnji rok sasvim nesaglašljiv sa opštom vojnom obavezom. Time se za Nemačku dobija mirnodopska snaga od najmanje 600 000 ljudi ili se mora dozvoliti da se ljudi izvlače kao što se i dešava. Kakva bi bila mirnodopska snaga pri petogodišnjem roku služenja u vojsci u Francuskoj? Iznosila bi blizu milion ljudi. Ali čak ni Moltkeu ne polazi za rukom da podmetne Francuzima bar polovinu ovog brojnog stanja.

Istoga dana, kada je Moltke ulivao svojim slušaocima tako silno strahopoštovanje, »Kölnische Zeitung«⁽³⁷⁵⁾ je objavio jedno »vojno saopštenje« o francuskoj armiji. Ovakva vojna saopštenja dostavljaju se ovom listu iz vrlo dobro obavještenog poluzvaničnog izvora, pa je dotični vojni brbljivac svakako dobio naročitu »nagradu« za ovo saopštenje dato u nevreme. Naime, taj čovek zaista govori istinu. On izjavljuje da najnoviji francuski brojni podaci dokazuju

»da Francuska i sa krajnjim naporima teško da bi bila u stanju da izvrši zadatak koji je sebi postavila u svom novom zakonu o vojnoj obavezi«.

Prema njegovom saopštenju »ovogodišnje brojno stanje armije normirano je na 442 014 vojnika«. Od toga broja se najpre odbija republička gardijska žandarmerija sa 27 500 ljudi. »Međutim, stvarna snaga armije sastoji se prema budžetskim proračunima za pojedine rodove oružja samo od 389 965 ljudi.« Od ovog broja treba odbiti

»rbovane trupe (stranački puk, alžirske domorodne trupe), pripadnike administrativne službe i kadrove podoficira i vojnika koji su ostali u vojsci i po odsluženju roka, što je — po ranijim autentičnim francuskim podacima — normirano na ukupno 120 000 ljudi. Međutim, ako se uzima broj od 80 000 ljudi kao stvarno stanje tih kategorija, ostaje u armiji, s obzirom na regrutovanje, stvarno brojno stanje od 309 000 ljudi koji otpadaju na pet godišta prvog poziva i na jedno godište drugog (rezervnog) poziva. Jedno godište ovog drugog kontingenta obuhvata 30 000 ljudi. Prema tome jedno godište u vojnoj službi u prvom kontingentu, kao godišnje regrutovanje za ovaj kontingent, obuhvatilo bi 55 800 ljudi. Tome treba dodati 30 000 ljudi iz drugog kontingenta tako da bi maksimalno godišnje regrutovanje francuske armije još uvek iznosilo samo 99 714 ljudi«.

Dakle, Francuzi uzimaju godišnje u vojsku oko 60 000 obveznika na petogodišnji rok, što za 20 godina iznosi 1 200 000 ljudi. Ako se odbije odlazak vojnika iz armije, kao što se stvarno zbiva u pruskom landveru, onda taj broj iznosi najviše 800 000. Zatim 30 000 vojnika sa jednogodišnjim rokom — po mišljenju Moltkea pripadnici milicije nesposobni za redovnu službu — što za 20 godina daje 600 000 ljudi — ali, po odbitku odlazaka, iznosi najviše 400 000 ljudi. Znači, kada Francuzi budu dvadeset godina nesmetano razvijali taj patriotizam koji Moltke toliko uzdiže, oni će najzad moći da suprotstave Nemcima, umesto Moltkeovih 2 200 000 ljudi, najviše 800 000 obučenih vojnika i 400 000 pripadnika milicije, dok Moltke može već sada mobilisati preko milion i po potpuno obučenih nemačkih vojnika. Neka se po tome odmeri veselost koju je u velikom generalštabu izazvao Moltkeov govor kome su se toliko divili u Rajhstagu.

Moltkeu se mora priznati: sve dok je imao posla sa naivnim protivnicima, kao što su bili Benedek i Louis-Napoleon, on se stalno trudio da rat vodi *pošteno* u svakom pogledu. On se tačno, savesno i brižljivo do sitnica, pridržavao strateških pravila koja je otkrio Napoleon I. Nijedan neprijatelj nije mogao da mu prebaci da se on ikad

poslužio prepadom, zasedom ili nekim drugim vulgarnim ratnim lukavstvom. Prema tome, moglo se posumnjati u to da li je Moltke zaista genije. Ove sumnje nema više otkad Moltke mora da se bori protiv sebi ravnih protivnika — protiv genija u Rajhstagu. U odnosu prema njima je dokazao da svoje protivnike može i prevariti, ako to mora da bude. Sada je van sumnje: Moltke jeste genije. A šta li Moltke, pri svemu tome, stvarno misli o francuskom naoružavanju? I o tome imamo neke nagoveštaje. Moltkeu i Bismarcku je jasno bilo da upravo kao što su pobeđe u 1866. godini neizbežno izazvale u francuskim zvaničnim krugovima želju za revanšom za Sadovu, uspesi u 1870. godini moraju isto tako nužno navesti zvaničnu Rusiju da traži »revanš za Sedan«. Pruska, dotadašnji pokorni sluga Rusije, pokazala se odjednom kao prva vojna sila Evrope. Tako silna promena stanja u Evropi, nauštrb Rusije, bila je ravna porazu ruske politike. Želja za revanšom odjeknula je dovoljno glasno u Rusiji. U Berlinu su bili mišljenja da je u takvim okolnostima bolje da se stvar reši što pre i da se Rusima ne ostavi vreme za naoružavanje. Šta se tada sa ruske strane preduzelo da bi se rat protiv Rusije pripremio, o tome će verovatno biti reči nekom drugom prilikom. Za sada samo toliko da je u leto 1872. godine bio prilično gotov ratni plan kojim se ovog puta nije nameravao zadati »udar u srce«. Tada je car Aleksandar došao nepozvan u carsku posetu u Berlin i predočio »na merodavnom mestu« izvesne dokumente koji su osujetili taj mali plan. Obnovljena sveta alijansa, na prvom mestu usmerena protiv Turske, potisnula je, za trenutak, na kraju ipak neizbežni ruski rat.

U tom malom planu predviđen je naravno i slučaj da Francuska stupi u savez sa Rusijom protiv Pruske. U tom slučaju želelo se ostati u defanzivi protiv Francuske. A koliko vojnika je tada smatrano dovoljnim za odbijanje svih napada Francuske? Jedna armija od dvesto pedeset hiljada ljudi!

Naslov originala:

Das Reichs-Militärgesetz

Napisano krajem februara-početkom marta 1874.

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 28 i 29 od 8. i 11. marta 1874.

Friedrich Engels

Čutljivi štabni bukač Moltke i njegov nedavni lajpciški korespondent^[376]

London, 13. marta [1874]

Ura-patriotizam jednog ugojenog lajpciškog buržuja bio je, izgleda, neprijatno pogođen činjenicom što Francuzi do Meca^[377] nisu pretrpeli nikakve gubitke u topovima, dok su Nemci, naprotiv, imali takve gubitke. Obuzet »topovskom« groznicom, on moli za objašnjenje slavnog poluboga Moltkea, koji mu u *Leipziger Tageblatt*^[378] objavljuje kao odgovor jednu od svojih zanimljivih dvosmislenih izjava, čiji je smisao u tome da, iako su neki francuski generali za vreme sudskog procesa protiv Bazaine-a^[379] dali netačne podatke o zapleni topova jedne i druge strane, ipak treba smatrati da su Francuzi 18. avgusta zaplenili dva nemačka oruđa, dok je Nemcima 16. avgusta pošlo za rukom da zaplene jedan francuski top. Ali čutljivi Moltke hoće još i da održi lekciju, jer se bez toga nikako ne može. I tako on priča glupacima, kod kojih uživa puno poštovanje, da se artiljerija, prema »savremenoj taktici«, mora boriti u najistaknutijim redovima; baš zato su Nemci i izgubili dva topa. Iz njegovih reči izlazi da bi Francuzi, da su poštovali tu njegovu »savremenu taktiku«, vrlo verovatno izgubili znatno više topova i time bi zaslužili njegovu pohvalu; jer, po njegovim rečima, Austrijanci su od svoje artiljerije koja je podržavala pešadiju na najistaknutijoj borbenoj liniji na »častan način« izgubili 160 topova. Austrijska artiljerija je, kako on sam svečano izjavljuje, tako manevrovala zato što je austrijska pešadija bila slabije naoružana od nemačke. E, a pošto su francuske puške »Chassepot« bolje od pruskih pušaka iglenjača, to je i poslužilo kao razlog da *nemačka* artiljerija iz nužde vrši isto takvo dobročinstvo kao što je to činila austrijska artiljerija kod Kenigreca;^[241] ali *francuskoj* artiljeriji nikako nije bila nužda da bez potrebe dopusti da je tuče neprijateljska artiljerija koja je nadmašuje svojom izolućenom konstrukcijom i pokretljivošću. Za Moltkea, naravno, mora predstavljati veoma nezgodnu okolnost to što je za tri dana, 14, 16. i 18. avgusta, bilo ubijeno i ranjeno 40 000 Nemaca, bez obzira na to što se francuskom artiljerijom komandovalo, po njegovom gledištu, do te mere glupo da on i sada još izjavljuje:

»Da li, pod takvim uslovima, činjenica što nije bilo gubitaka ili gubitak samo jednog oruđa predstavlja poseban dokaz umešnosti francuske artiljerije ili njene istranosti u borbi — to pitanje može ostati otvoreno«.

Ali, ne pomislite, mada bi vas i na to moglo navesti Moltkeovo čutljivo pismo, da francuska artiljerija nije u te dane dejstvovala na potpuno celishodan način, pa bilo to i u poređenju s nemačkom artiljerijom. Izražavajući se galantno Moltkeovim rečima — »ne odgovara potpuno stvarnosti« kada se tvrdi, kao što to i on sam hrabro čini, da je francuska artiljerija »većim delom bila protivnik koga je lako bilo odstraniti«. Ko želi da to zna tačnije, neka pročita knjigu *Die deutsche Artillerie in den Schlachten bei Metz*, od Hoffbauera, kapetana i komandira baterije 1. istočnopruskog artiljerijskog puka, nastavnika obdružene artiljerijske i inženjerijske škole, Berlin 1872, izd. Mittler i sin. Knjiga je, dakle, poluzvanična! Moltke zna da onaj ko postavlja takva glupa pitanja, kao naš lajpciški buržuj, ne čita ili ne razume slične knjige, a svi oni koji s razumevanjem stvari pročitaju ovu knjigu umeće, po Moltkeovom mišljenju, da »drže jezik za zube«.

Moltkeova blebetanja o »novom« načinu upotrebe artiljerije ne vrede ni koliko hartija na kojoj su napisana. Ne samo da gubici artiljeraca i konja, nego i utrošak municije pri tome postaju tako ogromni da se za kratko vreme ne mogu popuniti ni ljudima, ni konjima, ni municijom. Povrh toga, kao rezultat Moltkeove »nove taktike«, nemačka artiljerija u slavu nauke tuče mnogo češće no što je to poželjno — svoje sopstvene zemljake. To se dogodilo 14, 16. i 18. avgusta 1870. godine. »Nova taktika« je dovela do takve naučno-zamršene artiljerijske paljbe da su se morale slati protiv-naredbe i molbe da se prekine to izdajničko bezumlje — vatra po nemačkim trupama (vidi kod Hoffbauera).

Uostalom, dejstva nemačke artiljerije u te dane imala su, kako kaže sam kapetan Hoffbauer, nosilac Ordena gvozdеног krsta *prvog* reda i bezuslovni obožavalac svojih starešina, »improvizovan karakter«. Moltke se žuri da to nazove

»zahtevom savremene taktike«, koja »traži da se artiljerija ne bi smela plašiti (to je Moltkeov stil) uključivanja u najistaknutije redove trupa koje se bore ili da se pri odbrani od neprijateljskog napada drži do poslednjeg momenta i štiti druge redove vojske«.

Ali takvi zahtevi su postavljeni artiljeriji već mnogo pre Moltkea. O »savremenoj taktici« artiljerije ne može se ništa tačno ustanoviti. O tome do 1815. godine nije bilo ništa napisano što bi zasluživalo pažnju, a od 1815. godine pruska artiljerija je počela da truli od nerada, a njeni oficiri su se samo svađali između sebe. Od 1866. godine Prusi su *smatrali* da su ovladali majstorstvom u izradi topova, pošto su slučajno postali vlasnici boljeg topa nego neki njihovi susedi. Za vreme rata sa Francuskom oni su za svoju artiljeriju počeli tražiti taktiku

koja se, kao što je to jasno najprostijim ljudima, mora menjati uporedo sa svakim znatnijim usavršavanjem oruđa.

Ništa sem čovekoljublja nas ne navodi da se pozabavimo ismejavanjem i osuđivanjem koliko naivnih toliko i starački pretencioznih orakulskih izjava Moltkea i njegovih lakeja, izjava s kojima se oni usuđuju da istupaju u knjigama, novinama, govorima i pismima.

Naslov originala:

*Der schweigende Stabsschreiber Moltke
und sein jüngster Leipziger Korrespondent*

Objavljeno u listu »Der Volksstaat«,
br. 35 od 13. marta 1874.

Friedrich Engels

Dopuna predgovoru iz 1870. [»Za Njemački seljački rat«^[380]]

Gornji redovi¹ napisani su prije više od četiri godine. Oni vrijede još i danas. Što je bilo točno poslije Sadove i podjele Njemačke, potvrđuje se i poslije Sedana i uspostavljanja svete njemačke carevine pruske nacionalnosti. »Sudbonosne« pompezne kazališne predstave takozvane velike politike slabo mogu promijeniti pravac historijskog kretanja.

Ali one mogu ubrzati to kretanje. I u ovom pogledu imali su začetnici gornjih »sudbonosnih zbivanja« nehotičnih uspjeha, koji njima samima sigurno nisu bili mnogo po volji, ali s kojima su se, htjeli-ne htjeli, morali pomiriti.

Već je rat od 1866. iz temelja potresao staru Prusku. Trebalo je dosta muke da se poslije 1848. buntovni industrijski — kako buržoaski tako i proleterski — element zapadnih oblasti opet dotjera u red; no ipak je to pošlo za rukom, i interes junkera iz istočnih oblasti, uz interese vojske, opet je dominirao u državi. Godine 1866. postala je gotovo cijela sjeverozapadna Njemačka pruskom. Bez obzira na nepopravljivu moralnu štetu koju je pretrpjela pruska kruna po milosti božjoj time što je progutala tri druge krune po milosti božjoj,^[381] pomjerilo se sada težište monarhije znatno prema zapadu. Pet milijuna stanovnika Rajnske oblasti i Vestfalije pojačano je prvo sa 4 milijuna Nijemaca neposredno anektiranih, a zatim sa 6 milijuna Nijemaca posredno anektiranih preko Sjevernonjemačkog Saveza.^[243] A 1870. došlo je k tome još 9 milijuna stanovnika jugozapadne Njemačke,^[382] tako da je sada u »novoj carevini« naspram 14 1/2 milijuna Staroprusa (iz šest istočnih polapskih pokrajina, među njima još i 2 milijuna Poljaka) stajalo oko 25 milijuna stanovnika, koji su se već davno otrgli od staropruskog junkerskog feudalizma. Tako su upravo pobjede pruske vojske pomjerile cijelu osnovu pruskog državnog zdanja; junkerska vlast postajala je sve nesnosnija i za samu vladu. No u isto

¹ Prethodna napomena [za »Nemački seljački rat«] (1870), vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 322-328.

vrijeme je nagli industrijski razvoj borbom između buržoazije i radnika potisnuo borbu između junkera i buržoazije, tako da su se društvene osnove stare države i iznutra potpuno preokrenule. Glavni uvjet za postojanje monarhije, koja se od 1840. lagano raspadala, bila je borba između plemstva i buržoazije, koja ju je držala u ravnoteži; od onog trenutka kada je trebalo štititi ne više plemstvo od navale buržoazije, nego sve posjedničke klase od navale radničke klase, morala je stara apsolutna monarhija da se potpuno pretvori u državni oblik koji je naročito u ovu svrhu izgrađen — u *bonapartističku monarhiju*. Ja sam ovaj prijelaz Pruske u bonapartizam već objasnio na drugom mjestu («O stambenom pitanju» 2., sv., str. 26. i dalje¹). No tamo nije bilo potrebno da naglašavamo, a ovdje je to veoma bitno, da je ovaj prijelaz predstavljao *najveći napredak* koji je Pruska učinila od 1848. naovamo; toliko je Pruska bila zaostala za suvremenim razvitkom. Ona je još uvijek bila polufeudalna država, a bonapartizam je svakako suvremen državni oblik, koji ima za pretpostavku uklanjanje feudalizma. Pruska se, dakle, mora odlučiti na to da raščisti sa svojim mnogobrojnim feudalnim ostacima, da žrtvuje junkerstvo kao takvo. Naravno da se ovo dešava u najblažem obliku i na omiljenu melodiju: »Immer langsam voran!«.^[383] Tako na primjer u čuvenoj uredbi o okruzima^[232] ona ukida feudalne privilegije pojedinog junkera na njegovom dobru, ali samo zato da bi ih ponovo uspostavila kao povlastice svih krupnih zemljoposjednika u cijelom okrugu. Stvar ostaje ista, samo što se s feudalnog jezika prevodi na buržoaski. Staropruskog junkera nasilno pretvaraju u nešto slično engleskom squire-u, i on se nije morao tome baš toliko opirati, jer je sam isto toliko glup koliko i onaj drugi.

Tako Pruska ima neobičnu sudbinu da svoju buržoasku revoluciju, koju je započela 1808—1813. a 1848. odvela jedan korak dalje, završi krajem ovog vijeka u udobnom obliku bonapartizma. I ako sve bude dobro išlo, i svijet ostane lijepo miran, i mi svi dosta dugo poživimo, onda ćemo godine 1900. moći, možda, da doživimo da je pruska vlada stvarno ukinula sve feudalne ustanove, i da je Pruska najzad stigla do tačke na kojoj se Francuska nalazila 1792.

Ukidanje feudalizma, pozitivno izraženo, znači uspostavljanje buržoaskog poretka. U istoj mjeri u kojoj padaju povlastice plemstva, zakonodavstvo postaje buržoaskim. I ovdje dolazimo do suštine odnosa njemačke buržoazije prema vladi. Vidjeli smo da je vlada *prinudena* da uvodi ove spore i sitne reforme. Ali pred buržoazijom ona svaki od ovih malenih ustupaka predstavlja kao *žrtvu* podnijetu za buržuje, kao ustupak koji je s teškom mukom otet od krune, za šta sada oni, buržuji, moraju također činiti neke ustupke vladi. I buržuji, premda im je stanje stvari prilično jasno, pristaju na ovu obmanu. A iz ovoga je nastao onaj prećutni sporazum koji u Berlinu sačinjava nijemu osnovu svih debata u Rajhstagu i u pruskom Landtagu: s jedne strane,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 215 - 217.

vlada puževskom brzinom reformira zakone u interesu buržoazije, uklanja ispred industrije feudalne prepreke, kao i prepreke nastale zbog rascjepkanosti na male države, uvodi jedinstvo novca, mjera i utega, slobodu zanimanja itd., slobodom kretanja stavlja kapitalu radnu snagu Njemačke na neograničeno raspolaganje, štiti trgovinu i špekulaciju; s druge strane, buržoazija prepušta vladi svaku stvarnu političku moć, izglasava poreze, zajmove i zakone o regrutiranju i pomaže da se svi novi zakoni o reformama tako sastave, da stara policijska vlast nad svima nepoželjnim elementima ostane u punoj snazi. Buržoazija iskupljuje svoje postupno društveno oslobođenje po cijenu da se bez odlaganja odreče svoje vlastite političke moći. Naravno da glavna pobuda zbog koje buržoazija može da prihvati ovakav ugovor nije strah od vlade, nego strah od proletarijata.

Međutim, ma koliko jaderno da je istupanje naše buržoazije na političkom polju, ne može se poreći da ona u pogledu industrije i trgovine najzad ne vrši svoju dužnost. Polet industrije i trgovine, na koji je ukazano u uvodu drugom izdanju,¹ razvio se odonda još daleko većom snagom. Ono što se u tom pogledu zbivalo u rajnsko-vestfalskom industrijskom području počev od 1869, upravo je nečuveno za Njemačku i podsjeća na polet u engleskim tvorničkim oblastima početkom ovoga vijeka. Tako će isto biti i Saskoj, Gornjoj Šleskoj, u Berlinu, Hanoveru i primorskim gradovima. Najzad, imamo svjetsku trgovinu, istinski krupnu industriju, istinski modernu buržoaziju; ali zato smo imali i jedan istinski krah,^[384] a također smo dobili i istinski, snažan proletarijat.

Za budućeg historičara bit će u historiji Njemačke od 1869. do 1874. tutnjava bitaka kod Špiherna, Mars-la-Tura i Sedana,^[385] i sve što je s tim u vezi, od daleko manjeg značaja nego skromni, mirni ali sve progresivniji razvitak njemačkog proletarijata. Već 1870. nastupilo je teško iskušenje za njemačke radnike: bonapartistička ratna provokacija i njena prirodna posljedica — opšte nacionalno oduševljenje u Njemačkoj. Njemački socijalistički radnici nisu se ni za trenutak dali dovesti u zabludu. Ni trunčica nacionalnog šovinizma nije se kod njih pojavila. Usred najluđeg pobjedničkog zanosa ostali su pribrani i zahtijevali »pravičan mir s francuskom republikom i nikakve aneksije«,^[386] pa ih čak ni opasno stanje nije moglo ušutkati. Nikakva bojna slava, nikakvo brbljanje o »veličanstvenosti njemačkog Rajha« nije kod njih nailazilo na odziv; oslobođenje cjelokupnog evropskog proletarijata ostalo je njihov jedini cilj. Slobodno se može reći: tako teškoj, tako sjajno izdržanoj probi nisu bili dosad podvrgnuti radnici nijedne druge zemlje.

Za ratnim opasnim stanjem došli su veleizdajnički procesi, procesi zbog uvrede veličanstva i uvreda činovnika — mirnodopske policijske šikane koje su bivale sve veće. Redovno su se tri-četiri ured-

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 322 - 328.

nika »Volksstaat«-a istodobno nalazila u zatvoru; s ostalim listovima je bio sličan slučaj. Svaki iole poznatiji partijski govornik morao je bar jednom godišnje pred sud, gdje je gotovo redovno bio osuđivan. Protjerivanja, zapljenjivanja, raspuštanja zborova nizala su se jedno za drugim. No sve uzalud. Na mjesto svakog uhapšenog ili protjeranog smjesta je dolazio drugi, za svaki raspušteni zbor sazvala su dva nova; istrajnost i točno pridržavanje zakona postepeno su svuda otupljivali policijsku samovolju. Sva proganjanja postizala su suprotno od onoga što se njima htjelo postići; daleko od toga da slome ili samo i saviju radničku partiju, ona su joj stalno privodila nove pristalice i učvršćivala njenu organizaciju. U svojoj borbi s vlastima, kao i s pojedinim buržujima, radnici su se svuda pokazali kao umno i moralno nadmoćniji, i dokazali su, naročito u sukobima s takozvanim »poslodavcima«, da su sada oni, radnici, obrazovani, a kapitalisti da su prostaci. Pri tome, oni vode borbu većim dijelom u vedrom raspoloženju, što je najbolji dokaz koliko su sigurni u svoju stvar i koliko su svjesni svoje nadmoćnosti. Ovako vođena borba, na historijski pripremljenom tlu, mora dati velike rezultate. Uspjesi januarskih izbora^[387] jedinstveni su u historiji suvremenog radničkog pokreta, a zaprepašćenje koje su izazvali u cijeloj Evropi bilo je potpuno opravdano.

Njemački radnici imaju dvije bitne prednosti nad radnicima ostale Evrope. Prvo, to što pripadaju najteoretskijem narodu Evrope, i što su sačuvali smisao za teoriju, koji su takozvani »obrazovani« u Njemačkoj potpuno izgubili. Bez njemačke filozofije, naročito Hegela, nikada ne bi došlo do njemačkog naučnog socijalizma — jedinog naučnog socijalizma koji je ikada postojao. Da radnici nisu imali smisla za teoriju, ne bi im taj naučni socijalizam nikada tako ušao u krv kao što jest. A kakva je to neizmjerena prednost, pokazuje, s jedne strane, ona ravnodušnost prema svakoj teoriji koja je jedan od glavnih uzroka što engleski radnički pokret, i pored izvrsne organizacije pojedinih struka, tako sporo odmiče s mjesta, a s druge strane, ona zbrka i ona pometnja koje je prudonizam u svom prvobitnom obliku počinio kod Francuza i Belgijanaca, i u svom, od Bakunjina dalje karikiranom obliku — kod Španaca i Talijana.

Druga prednost jest ta što su Nijemci, vremenski, ušli u radnički pokret gotovo posljednji. Kao što njemački teorijski socijalizam nikada neće zaboraviti da počiva na plećima Saint-Simona, Fourier-a i Owena, tri čovjeka koji, pored sve fantastičnosti i svog utopizma, spadaju među najznačajnije glave svih vremena, i koji su genijalno anticipirali bezbroj stvari čiju pravilnost mi sad naučno dokazujemo — tako ne smije njemački praktični radnički pokret nikada zaboraviti da se razvio na plećima engleskog i francuskog pokreta, da je mogao da se naprosto koristi njihovim skupo plaćenim iskustvima, da izbjegne sada njihove griješke, koje se tada, u većini slučajeva, nisu mogle izbjeći. Bez primjera engleskih tredjuniona i francuskih političkih borbi radnika,

bez gigantskog podstreka koji je dala naročito Pariska komuna, gdje bismo sad bili?

Njemačkim radnicima mora se priznati da su s rijetkim razumijevanjem iskoristili prednosti svog položaja. Prvi put otkako postoji radnički pokret vodi se borba u sva tri njena smjera — u teorijskom, političkom i praktično-ekonomskom (otpor protiv kapitalista) — skladno, povezano i planski. U ovom, tako reći koncentričnom napadu upravo i leži snaga i nepobjedivost njemačkog pokreta.

S jedne strane zbog toga svog povoljnog položaja, s druge strane zbog otočnih osobitosti engleskog i nasilnog ugušivanja francuskog pokreta, njemački radnici se u ovom trenutku nalaze na čelu proleterske borbe. Dokle će im događaji ostaviti ovo časno mjesto, ne može se prореći. Ali dok god ga budu zauzimali, oni će, nadamo se, vršiti svoju dužnost onako kako treba. Za to su potrebni udvostručeni napori u svakoj oblasti borbe i agitacije. Naročito će biti dužnost vođa da sebi sve više razjasne sva teorijska pitanja, da se sve više oslobađaju preživjelih fraza koje pripadaju starom pogledu na svijet, i da vazda imaju u vidu da socijalizam, otkako je postao nauka, zahtijeva da se i gaji kao nauka, tj. da se studira. Bit će potrebno da se tako stečena, sve više prečišćavana spoznaja s povećanom revnošću širi među radničkim masama, da se partijska i sindikalna organizacija sve čvršće povezuju. Iako socijalistički glasovi dati u januaru predstavljaju već lijepu armiju, ipak oni još ni izdaleka ne čine većinu njemačke radničke klase; i koliko god bili ohrabrujući uspjesi propagande među seoskim stanovništvom, ipak baš ovdje ostaje još beskrajno mnogo da se radi. Ne smije se, dakle, posustati u borbi, nego valja otimati neprijatelju jedan grad za drugim, jedan izborni okrug za drugim; ali prije svega treba čuvati smisao za pravi internacionalizam, koji ne dopušta da se pojavi nikakav patriotski šovinizam, i koji s radošću pozdravlja svaki novi korak u proleterskom pokretu, ma od koje nacije on dolazio. Ako njemački radnici budu tako išli naprijed, oni neće marširati baš na čelu pokreta — uopće i nije u interesu ovoga pokreta da na njegovom čelu marširaju radnici bilo koje nacije — ali će ipak zauzimati časno mjesto u borbenoj liniji i stajat će spremni kad ili neočekivano teška iskušenja ili veliki događaji budu zahtijevali od njih više hrabrosti, više odlučnosti i energije.

London, 1. jula 1874.

Friedrich Engels

FRIEDRICH ENGELS

Izbjeglička literatura^[388]

Pisano od maja 1874. do aprila 1875.

Prijevod u ovom izdanju (članci I-V) temelji se na tekstu objavljenom u listu »Der Volksstaat«.

Članci I, II i V upoređeni su s ponovno objavljenim tekstom u brošuri *Internationales aus dem »Volksstaat« (1871 - 1875)*, Berlin 1894. Na bitna odstupanja od prvobitnog teksta u »Volksstaat«-u ukazano je u bilješkama ispod teksta, ili u napomenama.

Članak V objavljen je i kao zasebna brošura 1875. u Lajpcigu pod naslovom *Soziales aus Rußland*.

Članci su se u listu »Der Volksstaat« pojavljivali u slijedećim brojevima:

br. 69 od 17. juna 1874.

br. 73 od 26. juna 1874

br. 117 od 6. oktobra 1874.

br. 118 od 8. oktobra 1874.

br. 36 od 28. marta 1875.

br. 37 od 2. aprila 1875.

br. 43 od 16. aprila 1875.

br. 44 od 18. aprila 1875.

br. 45 od 21. aprila 1875.

I

Jedan poljski proglas^[389]

Kad je ruski car došao u London, tamo je već cijela policija bila na nogama. Pričalo se da Poljaci hoće da ga ubiju, da je već naden novi Berezowski i da je bolje naoružan nego onda u Parizu. Kuće poznatih Poljaka bile su opkoljene policajcima u civilu, pozvan je čak policijski komesar iz Pariza koji je tamo za vrijeme carstva specijalno nadzirao Poljake. Policijske mjere na carevu putu od njegova stana do centra preduzete su prema doslovno strateškim principima — i sva ta muka uzalud! Nikakav Berezowski se nije pokazao, nije ispaljen nijedan revolverski metak, a car, koji nije drhtao nimalo manje od njegove kćeri, izvukao se sa strahom. Muka, međutim, ipak nije bila sasvim uzaludna, jer je car naredio da se svakom superintendantu policije koji je za njega radio isplati po pet, a svakom inspektorju po dvije funtsterlinga džeparca (po 33, odnosno 14 talira¹).

Poljaci su, međutim, mislili na posve druge stvari nego što je ubistvo plemenitog Aleksandra. Društvo »Poljski narod« izdalo je *Adresu poljskih izbjeglica engleskom narodu*^[390], koju su potpisali: general W. Wróblewski, predsjednik; J. Kryński, tajnik. Ta je adresa masovno dijeljena po Londonu za vrijeme careva boravka. Izuzevši »Reynolds Newspaper«^[391] cjelokupna je londonska štampa jednoglasno odbila da je objavi: ne smije se uvrijediti »gost Engleske«!

Adresa počinje ukazivanjem Englezima na to da im car ne čini čast nego ih vrijeđa kad ih posjećuje istovremeno dok u Centralnoj Aziji priprema sve kako bi srušio englesku vladavinu u Indiji i na to da bi Engleska, kad bi umjesto što osluškujе zavodljive riječi cara, tog navodnog oca narodâ koje on tlači, bila manje ravnodušna prema težnjama Poljaka za nezavisnošću, mogla zajedno s ostalim zemljama zapadne Evrope mirno obustaviti svoje golemo naoružavanje. I to je sasvim točno. U pozadini cjelokupnog evropskog militarizma je ruski militarizam. Stojeći kao rezerva 1859. na strani Francuske, a 1866.

¹ (1894): po 100, odnosno 40 maraka (umjesto po 33, odnosno 14 talira)

i 1870. na strani Prusije, ruska je armija svaki put omogućila trenutno najjačoj vojnoj sili da svoje protivnike pojedinačno porazi. Prusija, kao prva evropska vojna sila, neposredna je tvorevina Rusije, iako je otada svom zaštitniku neugodno narasla preko glave.

Adresa nastavlja:

«Svojim geografskim položajem i svojom spremnošću da se svakog trenuka založi za stvar čovječanstva, Poljska je uvijek bila i bit će prvoborac za pravo, civilizaciju i društveni razvoj u cijeloj sjeveroistočnoj Evropi. To je Poljska nepobitno dokazala svojim vjekovnim otporom najezdama istočnih barbara na jednoj i inkviziciji, koja je tada tlačila gotovo cijeli Zapad, na drugoj strani. Kako se dogodilo da su se narodi Zapadne Evrope upravo u odlučujućoj epohi novijeg vremena mogli nesmetano predati razvoju svojih socijalnih životnih snaga? Stoga, i jedino stoga, što je na istočnim granicama Evrope na straži stajao poljski vojnik, uvijek budan, uvijek spreman na borbu, uvijek spreman da svoje zdravlje, svoje imanje, svoj život stavi na kocku. Zaštiti poljskog oružja Evropa ima da zahvali što se njen život, koji se u 16. stoljeću ponovo budi, mogao dalje razvijati u umjetnosti i znanosti, što su trgovina, industrija i bogatstvo mogli dostići svoju današnju zadržavajuću visinu. Što bi, na primjer, bilo od tekovina civilizacije koje je Zapad stekao radom od dvjesto godina, da nije Poljska, iako i sama s leđa ugrožena od Mongola, pomogla centru Evrope protiv Turaka i sjajnom pobjedom pod zidinama Beča slomila moć Osmanlija?»

Adresa dalje navodi kako je otpor Poljske još i danas ono što priječi Rusiju da svoje snage okrene protiv Zapada, ono čemu je uspjelo da razoruža najopasnije saveznike Rusije, njezine panslavističke agente. Najčuveniji ruski historičar Pogodin kaže u jednom spisu, štampanom po naređenju i na trošak ruske vlade, da Poljska, do sada strijela u mesu Rusije, mora postati njezina desna ruka, tako što će biti uspostavljena kao malo, slabo kraljevstvo pod upravom nekog ruskog princa — jer na to se najbolje hvataju turski i austrijski Slaveni:

«Mi ćemo to navijestiti u jednom manifestu, Engleska i Francuska će gristi usnice, a za Austriju je to smrtni udarac . . . Svi Poljaci, čak i najnepomirljiviji, bacit će se u naše naručje; austrijski i pruski Poljaci će se ponovo priključiti svojoj braći. Sva slavenska plemena koja danas tlači Austrija, Česi, Hrvati, Mađžari (!), sve do turskih Slavena željno će očekivati trenutak kada će moći slobodno disati kao Poljaci. Bit ćemo pleme od sto milijuna pod jednim žezlom, a tada dodite, vi narodi Evrope, i isprobajte svoju snagu na nama!»

Tom je lijepom planu, na žalost, nedostajala samo glavna stvar: pristanak Poljske. Ali,

«na sva ta iskušenja — svijet to zna — Poljska je odgovorila: ako uopće treba da živim, ja želim i moram živjeti ne kao sredstvo planova za porobljavanje svijeta pod nekim stranim carem, nego kao slobodan narod među slobodnim narodima Evrope».

Adresa zatim nastavlja kako je Poljska potvrđivala tu svoju ne-

pokolebljivu odluku. U kritičnom trenutku svoga postojanja, prilikom izbijanja francuske revolucije, Poljska je već bila osakaćena prvim dijeljenjem i podijeljena među četiri države. Ona je ipak imala hrabrosti da ustavom od 3. maja 1791. zastavu francuske revolucije presadi na Vislju — čin kojim se stavila daleko iznad svih svojih susjeda. Stara poljska privreda bila je time uništena; nekoliko desetljeća mirnog, izvana neometanog razvoja i Poljska bi postala najnaprednija i najmoćnija zemlja istočno od Rajne. Silama koje su podijelile Poljsku nije moglo ići u račun da ona ponovo ojača, a još manje da ponovo ojača odomaćenjem revolucije na sjeveroistoku Evrope. Njezina je sudbina bila zapečaćena: Rusi su u Poljskoj proveli ono što su Prusija, Austrija i carske trupe uzalud pokušavale u Francuskoj.

«Kosciuszko se istovremeno borio za nezavisnost Poljske i za princip jednakosti. Cijelom svijetu je poznato da je Poljska od trenutka propasti svoje nacionalne samostalnosti, i unatoč toj propasti, snagom svoga patriotizma i snagom solidarnosti sa svima koji se bore za stvar čovječanstva, bila najistaknutiji prvoborac — ma gdje to bilo — povrijeđenog prava, učestvujući na svakom bojnopolju gdje se vodila borba protiv tiranije. Udarci vlastite sudbine, slijepoća i zlonamjernost evropskih vlada nisu spriječili i zaveli Poljsku da makar za jedan trenutak napusti zadatke koje je sebi postavila sama, koje joj je postavila povijest i obziri prema budućnosti.»

Istovremeno, međutim, razvijani su i principi prema kojima je trebala biti organizirana ta budućnost — nova poljska republika; oni su napisani u manifestima iz 1836, 1845. i 1863.^[392]

«Prvi od tih manifesta proklamira pored nepokolebivog nacionalnog prava Poljske istovremeno i *ravnopravnost seljaka*. Onaj iz 1845, proglašen na poljskom tlu, u tada još slobodnom gradu Krakovu i potvrđen od poslanika svih dijelova Poljske, ne izriče samo tu ravnopravnost nego i princip *da seljaci treba da postanu vlasnici zemlje* koju obrađuju već stoljećima. — U ruskom, otetom dijelu¹ zemljoposjednici su, oslanjajući se na ove manifeste kao osnovu, zaključili davno prije carskog takozvanog proglašenja oslobođenja, da će dobrovoljno i u dogovoru sa seljacima riješiti taj unutrašnji problem koji opterećuje njihovu savjest (1859 - 1863). Poljsko agrarno pitanje bilo je u principu riješeno ustavom od 3. maja 1791; despotizam i *makijavelizam* cara koji je svoju vladavinu temeljio na poticanju neprijateljstva između zemljoposjednika i seljaka, jedini su krivci što je poljski seljak ipak ostao potlačen. Taj je zaključak donesen davno prije carskog manifesta od 18. februara 1861; a sam taj manifest o kojemu priča cijela Evropa i koji navodno uspostavlja ravnopravnost seljaka, bio je samo plašt za jedan od stalno ponavljanih carevih pokušaja da prisvoji tuđi imetak. Poljski seljaci su potlačeni sada kao i ranije, ali — *car je postao vlasnik zemlje!* A kao kaznu za krvavi protest što ga je Poljska 1863. podigla protiv podmuklog barbarstva svojih tlačitelja, morala je pretr-

¹ U *Address of the Polish refugees* . . . ovaj početak rečenice glasi: U onom dijelu Poljske koji je Rusija kao osvajač anektirala

pjeti niz brutalnih zlostavljanja pred kojima bi se morala zgroziti čak i tiranija prošlih stoljeća.»

«Pa ipak ni strašni jaram cara, iako ga Poljska podnosi sad već čitavo stoljeće, ni ravnodušnost Evrope nisu bili u stanju da ubiju Poljsku. Mi smo živjeli i mi ćemo živjeti snagom vlastite volje, oslanjajući se na vlastitu moć i vlastiti društveni i politički razvoj, koji nas stavlja u visoko iznad naših tlačitelja; jer osnovu njihova opstanka čine brutalna sila, zatvor i vješala, a bitni pokretač njihovih čina u vanjskim odnosima jesu tajne makinacije, izdajnički prepadi i na kraju porobljavanje silom.»

Napustimo sad gornjim izvodima dovoljno okarakterisanu adresu, da bismo na to nadovezali nekoliko napomena o važnosti poljskog pitanja za njemačke radnike.

Koliko god se Rusija razvila od vremena Petra Velikog, koliko god je porastao njezin utjecaj u Evropi (čemu je mnogo pridonio pruski kralj Friedrich II iako je dobro znao što radi), ona je ipak ostala isto tako izvanevropska sila kao npr. Turska, sve dok nije ovladala Poljskom. Godine 1772. je bila prva podjela Poljske; 1779, prilikom zaključenja mira u Tješinu, Rusija je već zahtijevala¹ formalno pravo miješanje u njemačke prilike.^[393] To je trebalo biti pouka njemačkim knezovima; unatoč tome su se Friedrich Wilhelm II, on, jedini Hohenzoller koji je ikada pružio ozbiljan otpor ruskoj politici, i Franz II, upustili u potpuno uništenje Poljske. Nakon napoleonskih ratova Rusija je pored toga uzela lavovski dio bivših prusko-poljskih i austrijsko-poljskih provincija i neprikriveno nastupila kao arbitar u Evropi, u ulogu koja je trajala neprekidno do 1853. Prusija je bila upravo ponosna što smije puzati pred Rusijom; Austrija ju je slijedila protiv volje, popuštajući uvijek u odlučujućem momentu iz straha pred revolucijom protiv koje joj je car ipak uvijek ostajao posljednji oslonac. Tako je Rusija postala utočište evropske reakcije, a da se pri tom nije odrekla zadovoljstva da u Austriji i Turskoj priprema daljnja osvajanja panslavenskim huškanjima. Za vrijeme revolucionarnih godina ugušivanje Mađarske od strane Rusije bilo je isto tako odsudna činjenica za istočnu i srednju Evropu kao junska bitka u Parizu za Zapad; a kad je odmah zatim u Varšavi car Nikolaj sudio pruskom i austrijskom caru, bila je s dominacijom Rusije uspostavljena i vladavina reakcije u Evropi. Krimski rat je oslobodio Zapad i Austriju od careve bahatosti; Prusija i male njemačke državnice su tim dobrovoljnije puzile oko njega; ali već 1859. on je kaznio Austrijance za njihovu neposlušnost, pobrinuvši se da njegovi njemački vazali ne stanu na njezinu stranu, a 1866. Prusija je dovršila kažnjavanje Austrije. Već smo gore vidjeli da ruska armija predstavlja izgovor i oslonac cjelokupnog evropskog militarizma. Samo zato što je Nikolaj 1853, vjerujući u svojih milijun vojnika — koji su doduše postojali samo na papiru — izazvao Zapad, dobio je Louis-

¹ (1894) umetnuto: i dobila

-Napoléon krimskim ratom izgovor da svoju tada prilično oslabljenu armiju učini najjačom u Evropi. Samo zato što je 1870. ruska armija spriječila Austriju da stane na stranu Francuske, mogla je Prusija pobijediti Francusku i dovršiti stvaranje prusko-njemačke vojne monarhije. Iza svih tih parada poglavara i država vidimo u pozadini rusku armiju. I ako — ukoliko unutarnji razvoj Rusije ne dospije doskora u revolucionarni vrtlog — pobjeda Njemačke nad Francuskom bude onako sigurno prouzrokovala rat između Rusije i Njemačke kao što je pobjeda Prusije nad Austrijom kod Sadove^[241] povukla za sobom francusko-njemački rat* — ipak će protiv unutrašnjih pokreta u Prusiji ruska armija stajati na raspolaganju. Još i danas je oficijelna Rusija utočište i štit cjelokupne evropske reakcije, njezina je armija rezerva svih armija koje se brinu za pokoravanje radničke klase u Evropi.

A njemački radnici su upravo oni koji su prvi izloženi udaru ove velike rezervne armije tlačenja, i to kako u tzv. Njemačkom Carstvu tako i u Austriji. Dok god iza austrijske i njemačke buržoazije i vlade stoje Rusi, cjelokupnom njemačkom radničkom pokretu su vezane ruke. Mi smo, dakle, prije svih zainteresirani da zbacimo s vrata rusku reakciju i rusku armiju.

A u tom poslu imamo samo jednog pouzdanog, ali upravo u svim okolnostima pouzdanog, saveznika: *poljski narod*.

Poljska je još mnogo više nego Francuska svojim povijesnim razvojem i svojom sadašnjom situacijom stavljena pred izbor: ili biti revolucionarna ili propasti. A samim tim otpada sve glupo pričanje o bitno aristokratskom karakteru poljskog pokreta. U poljskoj emigraciji ima mnogo ljudi koji imaju aristokratskih prohtjeva; čim se, međutim, sama Poljska pokrene, ona postaje potpuno revolucionarna, kao što smo vidjeli 1846. i 1863. Ti pokreti nisu bili samo nacionalni, oni su istovremeno bili izravno usmjereni na oslobođenje seljaka i prenošenje zemljoposjeda na njih. Godine 1871. se velika masa poljske emigracije u Francuskoj stavila na raspolaganje Komuni; da li je to bilo djelo aristokrata? Ne dokazuje li to da su ti Poljaci stajali potpuno na visini modernog pokreta? Što se događa otkad je Bismarck u Poznanj¹ uveo Kulturkampf i, pod izgovorom da se time suprotstavlja papi, uništavao poljske udžbenike i potiskivao poljski jezik,^[395] i činio sve da Poljake otjera u naručje Rusije? Poljska se aristokracija sve više priključuje Rusiji kako bi bar pod njezinom vladavinom ponovo sastavila Poljsku; revolucionarne mase odgovaraju ponudom saveza njemačkoj radničkoj partiji i borbom u redovima Internacionale.

Poljska je dokazala 1863, i svaki dan dokazuje, da ne može biti uništena. Ne može se odbaciti njezino pravo na samostalnu egzisten-

* Ovo je već rečeno u *Drugoj adresi Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika o francusko-pruskom ratu* (od 9. septembra 1870).^[394]

¹ (1894): Poljsku

ciju unutar evropske porodice naroda. A njezino ponovno uspostavljanje je nužnost posebno za dva naroda: za Nijemce i za same Ruse.

Narod koji tlači druge ne može ni sam da se emancipira. Sila koju primjenjuje za tlačenje drugih u krajnjoj se liniji uvijek okreće protiv njega samoga. Ruski se narod ne može osloboditi ni socijalno ni politički sve dok ruski vojnici stoje u Poljskoj. Na sadašnjem stupnju ruskog razvoja je, međutim, nesumnjivo da će onog dana kad Rusija izgubi Poljsku u samoj Rusiji pokret postati dovoljno moćan da sruši postojeći red stvari. Nezavisnost Poljske i revolucija u Rusiji međusobno se uvjetuju. Nezavisnost Poljske i revolucija u Rusiji — koja je uz bezgranično društveno, političko i financijsko rastrojstvo i korupciju što prožima cijelu službenu Rusiju daleko bliža nego što izgleda na površini — znače za njemačkog radnika: ograničavanje buržoazije, vladâ, ukratko reakcije u Njemačkoj, na njihove vlastite snage — snage s kojima ćemo se mi onda s vremenom već sami obračunati.

II

Program blankističkih komunara-izbjeglica!^[396]

Nakon svake neuspjele revolucije ili kontrarevolucije razvija se među izbjeglicama koje se sklone u inozemstvo grozničava djelatnost. Grupiraju se u različite partijske nijanse, međusobno se optužuju zbog toga što su kola pošla nizbrdo i otkrivaju zbog izdaje i svih mogućih smrtnih grijeha. Pri tom ostaju u živahnoj vezi s domovinom, organiziraju, konspiriraju, štampaju letke i novine, zaklinju se da u roku od dvadeset četiri sata revolucija ponovo počinje, da je pobjeda sigurna i s obzirom na to dijele se već položaji u vladi. Naravno, razočaranje slijedi na razočaranje, a budući da se ta razočaranja ne pripisuju neizbježnim povijesnim događajima koje se ne želi shvatiti, nego slučajnim greškama pojedinaca, međusobne optužbe se gomilaju i sve skupa završava u općoj kavgi. To je povijest svih emigracija od rojalističkih emigranata iz 1792. do današnjeg dana; a razumne i promišljene izbjeglice se povlače iz jalove svađe čim se to može pristojno učiniti i bave se nečim pametnijim.

Ni francusku emigraciju nakon Komune nije mimoišla ta neizbježna sudbina. Evropska klevetnička kampanja, koja je napadala sve jednako, i, posebno, zajedničko središte u Londonu što ga je našla u Generalnom vijeću Internacionale, prinudili su je da bar pred svijetom zatomi svoje unutarnje razmirice; ali posljednje dvije godine nije više bila u stanju da prikrije sve brži proces raspadanja. Otvorena svađa je posvuda izbila. U Švicarskoj se, pod jakim utjecajem *Malona*, koji je i sam bio jedan od osnivača tajne Alijanse,^[2] jedan dio priključio bakunjinistima. Zatim su se takozvani blankisti u Londonu povukli iz Internacionale i osnovali posebnu grupu pod nazivom: *Revolucionarna komuna*. Pored toga je nastala masa drugih grupa koje su, međutim, ostale u trajnom reorganiziranju i komešanju, nisu ni u manifestima učinile ništa naročito, dok su blankisti jednim proglasom »komunarima« odmah upoznali cijeli svijet sa svojim programom.^[397]

Ti se blankisti ne zovu tako možda stoga što je grupu utemeljio Blanqui — samo nekoliko od 33 potpisnika toga programa je doduše nekad razgovaralo sa Blanquijem — nego stoga što žele djelovati u njegovom duhu i njegovoj tradiciji. Blanqui je u biti politički revolucionar, socijalist samo po osjećaju, koji simpatizira s patnjama naroda

ali nema niti neke socijalističke teorije niti određene praktične prijedloge za rješenje socijalnih pitanja. U svojoj političkoj djelatnosti on je bio bitno »čovjek čina«; on je vjerovao da i neznatna, dobro organizirana manjina, koja u pravom momentu poduzme nekoliko prepada, može pomoću nekoliko prvih uspjeha za sobom povući masu naroda i tako napraviti uspješnu revoluciju. Pod Louis-Philippe-om je on to jezgro mogao, dakako, organizirati jedino kao tajno društvo, pa se dogodilo ono što se obično kod zavjera događa: oni ljudi kojima je bilo dosta vječnog odugovlačenja i praznih obećanja da će se skoro početi pucati, na kraju su izgubili strpljenje, postali su buntovni i tako je preostao jedino izbor: ili pustiti da se zavjera raspadne ili početi pucati bez ikakvog vanjskog povoda. Počelo se pucati (12. maja 1839) i zavjera je bila u trenu ugušena. Uostalom, ova Blanquijeva zavjera je bila jedina u kojoj policija nije nikada uspjela uhvatiti korijena; udarac joj je došao kao grom iz vedra neba. — Iz činjenice da Blanqui svaku revoluciju poima kao podvig neznatne revolucionarne manjine slijedi sama po sebi nužnost diktature nakon uspjeha: diktature, da se dobro razumijemo, malog broja onih koji su napravili podvig i koji su i sami organizirani pod diktaturom jednoga ili nekolicine — a ne diktature cijele revolucionarne klase, proletarijata.

Kao što se vidi, Blanqui je revolucionar prošle generacije. Ovakve predodžbe o toku revolucionarnih događaja su, bar za njemačku radničku partiju, davno zastarjele, a i u Francuskoj će još moći naći odjeka jedino kod manje zrelih ili kod nestrpljivih radnika. Vidjet ćemo da su one u danom programu podvrgnute određenim ograničenjima. Ali i kroz program naših londonskih blankista provlači se kao načelo: da se revolucije općenito ne prave same od sebe, nego da ih se pravi; da ih pravi razmjerno mala grupa prema unaprijed stvorenom planu; i konačno da u svakom trenutku »uskoro počinje«. S takvim načelima čovjek je, naravno, neizbavljivo izložen svim samoobmanama emigracije i mora padati iz jedne ludosti u drugu. Želi se prije svega igrati Blanquija, »čovjeka čina«. Ali samo dobra volja za to nije dovoljna; ipak nema svatko revolucionarni instinkt i brzu odlučnost Blanquija, a Hamlet može koliko god hoće govoriti o energiji, on uvijek ostaje Hamlet. A kad naša trideset tri čovjeka čina na području onoga što oni zovu čin ne nađu ništa što bi trebalo činiti, dospijevaju naša trideset tri Bruta u više komičnu nego tragičnu proturječnost sa samim sobom, proturječnost čija se tragičnost ni u kom slučaju ne povećava tajnovitošću kojom se okružuju kao da su oni sami »Mörosi, s mačem pod plaštem«, što im, uz put rečeno, ne pada na pamet. Što oni mogu činiti? Oni pripremaju idući »početak« sastavljanjem proskripcionih lista za budućnost kako bi očistili (épuré) niz ljudi koji su učestvovali u Komuni, zbog čega ih ostale izbjeglice nazivaju *čisti* (les purs). Nije mi poznato da li i oni sami pridaju sebi taj naziv; nekima među njima on, međutim, ne bi baš pristajao. Njihove sjednice su zatvorene, a njihovi zaključci se moraju držati u tajnosti, što, međutim, ne sprečava

da idućeg jutra cijela francuska četvrt bruji o tome. I kao što se takvim ozbiljnim ljudima čina, gdje se nema što činiti, uvijek dešava: oni su se upustili prvo u lični, a tek zatim u literarni spor s dostojnim protivnikom, s jednim od najozloglašnijih ljudi malih pariških novina, sa nekim Vermerschom, koji je za vrijeme Komune izdavao »Le Père Duchêne«, bijednu karikaturu Hébert-ova lista⁽³⁹⁸⁾ iz 1793. Na njihovo moralno negodovanje taj plemić odgovara tako što ih u jednom pamfletu sve skupa naziva »lupežima ili sukrivcima lupeža« i obasipa rijetkim bogatstvom zahodskih psovki:

Svaka riječ

Je jedna noćna posuda, i to ne prazna.⁽³⁹⁹⁾

I naša trideset tri Bruta smatraju za potrebno da se s takvim protivnikom spore pred publikom.

Ako je išta sigurno, onda je valjda to da pariški proletarijat nakon iscrpljujućeg rata, izgladivanja Pariza i osobito nakon strašnog iskrvavljenja u majskim danima 1870. treba dosta vremena mirovanja kako bi opet prikupio snage, te da posljedica preuranjenog pokušaja ustanka može jedino biti još strašniji poraz. Naši blankisti misle drukčije. Raspad monarhističke većine u Versaju njima navješćuje

»pad Versaja, revanš Komune. Jer mi se približavamo onom velikom povijesnom trenutku, jednoj od onih velikih kriza, kad narod, koji izgleda da će propasti u svojoj bijedi i umrijeti, s novim snagama ponovo započinje svoj revolucionarni marš«.

Ponovno se, dakle, počinje pucati, i to odmah. Ta nada u skori »revanš Komune« nije puka izbjeglička iluzija, ona je nužna dogma ljudi koji su si silom zabili u glavu da igraju »ljude čina« u vrijeme kad se u njihovu smislu, u smislu revolucionarnog počinjanja pucnjave, apsolutno nema što činiti. Uvijek jedno te isto. Budući da se počinje pucati, čini im se da je »došao trenutak da se svi u emigraciji koji u sebi još imaju života izjasne«. I tako nam 33 objavljuju da su oni: 1) ateisti; 2) komunisti; 3) revolucionari.

Našim blankistima je zajedničko s bakunjinistima to što žele zastupati najekstremniji pravac, pravac koji ide najdalje. Zbog toga se oni također, uz put rečeno, iako imaju suprotne ciljeve od bakunjinista, s njima često slažu u sredstvima. Radi se, dakle, o tome da se u odnosu na ateizam bude radikalniji od drugih. Srećom, danas nije više nikakav podvig biti ateist. Ateizam je gotovo samorazumljiv u evropskim radničkim partijama, iako je u nekim zemljama često vrlo skroman, kao kod onog španjolskog bakunjinista koji se izjasnio za to da je vjeronje u boga protivno svakom socijalizmu, ali da je vjerovanje u Djevicu Mariju nešto sasvim drugo, u nju mora, naravno, vjerovati svaki pravi socijalist. Za njemačke socijaldemokratske radnike¹ može

¹ (1894) ova rečenica počinje ovako: Za većinu njemačkih socijaldemokratskih radnika

se čak reći da se kod njih ateizam već izivio; ta čisto negativna riječ se kod njih više ne primjenjuje, jer oni više nisu teorijski, nego još jedino praktički suprotstavljeni vjerovanju u boga; oni su *s bogom jednostavno obračunali*, oni žive i misle u zbiljskom svijetu i stoga su materijalisti. To bi mogao biti slučaj i u Francuskoj. A ako nije, ipak ne bi bilo ništa jednostavnije nego pobrinuti se za to da se sjajna francuska literatura prošlog stoljeća masovno proširi među radnicima, ona literatura u kojoj je francuski duh i po obliku i po sadržaju do sada dostigao najviše i — s obzirom na tadašnji stupanj znanosti — po sadržaju još i danas stoji beskrajno visoko, a po obliku nikad više nije dosegnuta. Ali to ne može odgovarati našim blankistima. Da bi dokazali kako su najradikalniji, oni boga, kao i 1793, ukidaju dekretom:

»Neka Komuna za sva vremena oslobodi čovječanstvo od te aveti nekadašnje bijede« (boga), »od tog uzroka« (nepostojeći bog je uzrok!) »njegove sadašnje bijede.« — »U Komuni nema mjesta za popove; svako očitovanje religije, svaka religiozna organizacija mora biti zabranjena.«

Taj zahtjev da se ljudi par ordre du mufti¹ preobrazu u ateiste potpisala su dva člana Komune koja su imala dovoljno prilike da saznaju da se, prvo, na papiru nečuvano mnogo može narediti, a da zato ne mora sve biti izvršeno, i, drugo, da su progoni najbolje sredstvo da podstiču omražena uvjerenja! Sigurno je: jedina usluga koja se danas još može učiniti bogu jest proglašavanje ateizma prinudnom dogmom i nadmašivanje Bismarckovih zakona o crkvama za vrijeme »Kulturkampf« zabranom religije uopće.

Druga točka programa je komunizam. Ovdje se već osjećamo više kod kuće, jer se brod na kome ovdje jedrimo zove *Manifest Komunističke partije*, objavljen u februaru 1848. Već u jesen 1872. su se petorica blankista koji su istupili iz Internacionale izjasnili za socijalistički program koji je u svim bitnim točkama bio jednak programu sadašnjeg njemačkog komunizma, a svoj istup su obrazložili činjenicom da je Internacionala odbila da se poput njih igra revolucije.^[400] Savjet trideset trojice sada usvaja taj program sa njegovim cijelim materijalističkim poimanjem povijesti, iako njegovo prenošenje na blankistički francuski ima mnogo nedostataka, ukoliko *Manifest* nije gotovo doslovce zadržan, kao što se to desilo npr. u slijedećoj rečenici:

»Kao posljednji izraz svih oblika kmetstva buržoazija je izrabljivanju rada skinula mistične koprene koje su ga ranije prikrivale: vlade, religije, porodica, zakoni, institucije kako prošlosti tako i sadašnjosti su se, u tom društvu svedenom na jednostavnu suprotnost kapitalista i najamnih radnika, konačno pokazali kao instrumenti potlačivanja pomoću kojih buržoazija održava sebe na vlasti a proletarijat u pokornosti.«

Usporedi s ovim *Komunistički manifest*, I odjeljak:

¹ po zapovijesti muftije, narednjem odozgo

Buržoazija je »jednom riječju, na mjesto eksploatacije prikrivene vjerskim i političkim iluzijama stavila otvorenu, besramnu, direktnu, surovu eksploataciju. Buržoazija je sa svih dotada uvažanih djelatnosti, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula svjetiljski orecol. Ona je ljekara, pravnika, sveštenika, pjesnika i naučnika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike. Buržoazija je s porodičnog odnosa zderala dirljivo-sentimentalni veo i svela ga na čisti novčani odnos¹ itd.

Čim se, međutim, spustimo iz teorije u praksu, pokazuje se posebnost trideset trojice:

»Mi smo komunisti jer želimo doći našem cilju bez zadržavanja na međustanicama, na kompromisima koji samo odgadjaju pobjedu i produžavaju ropstvo.«

Njemački komunisti su komunisti jer oni kroz sve međustanice i kompromise koje ne prave oni nego povijesni razvoj jasno sagledavaju cilj²: ukidanje klasa i stvaranje društva u kojem više ne postoji nikakvo privatno vlasništvo nad zemljom i nad sredstvima za proizvodnju. Trideset trojica su komunisti jer uobražavaju da je stvar dovršena čim *oni* budu voljni da preskoče međustanice, a ako se, kao što je utvrđeno, ovih dana »počne pucati« i oni dođu na kormilo, tad će preko sutra biti »uveden komunizam«. Ako to nije odmah moguće, onda oni nisu komunisti. Navođenje nestrpljenja kao teorijski uvjerljivog argumenta je dječja naivnost!

Na kraju naša trideset trojica su »revolucionari«. A u toj struci su, što se tiče bučnih riječi, kao što je poznato, bakunjinisti postigli sve što je bilo ljudski moguće; unatoč tome, dužnost je naših blankista da ih nadmaše. A kako? Kao što je poznato, cijeli socijalistički proletarijat od Lisabona i Njujorka do Pešte i Beograda odmah je preuzeo na sebe en bloc odgovornost za čine Komune. To našim blankistima nije dovoljno:

»Što se nas tiče, mi preuzimamo svoj dio odgovornosti za ona ubistva« (za vrijeme Komune) »koja su pogodila neprijatelje naroda« (slijedi nabiranje ubijenih, strijeljanih), »mi preuzimamo na sebe odgovornost za one požare kojima su razorena sredstva monarhističkog ili buržoaskog potlačivanja ili za požare koji su šttili borce.«

U svakoj se revoluciji nužno dešava masa gluposti, jednako kao i u svako drugo vrijeme. Kad se konačno ponovo dovoljno smirimo da bismo mogli biti kritični, nužno dolazimo do zaključka: mnogo toga smo učinili što nismo trebali, a propustili smo da učinimo mnogo toga što smo trebali učiniti i stoga je stvar propala. Kakav nedostatak kritičnosti je međutim sadržan u proglašavanju Komune gotovo svetom, u izjavljivanju da je nepogrešiva, u tvrđenju da je svaku kuću koja je

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 382 — ² (1894) umetnuto: i bore se za njega

izgorjela, svakog taoca koji je strijeljan zadesilo točno do točke na slovu i ono što je zaslužio? Ne znači li to tvrđenje da je narod u vrijeme majskog tjedna ubio upravo one ljude koje je trebalo ubiti, i nikoga više, da je spalio upravo one kuće koje je trebalo spaliti i ni jednu više? Nije li to isto kao i reći o prvoj francuskoj revoluciji: svakom pojedincu koji je izgubio glavu pravo se desilo, najprije onima kojima je odrubio glavu Robespierre, a zatim i samom Robespierre-u? U takve djetinjarije vodi i dobre ljude nemogućnost da odole težnji da izgledaju strašni.

Dosta. Pored svih izbjegličkih gluposti i pored svih pokušaja, koji postaju komični, da se momak Karl (ili Edouard¹) napravi strašan, tom programu se ne može odreći bitan napredak. To je prvi manifest u kojemu se *francuski radnici izjašnjavaju za sadašnji njemački komunistizam*. I to radnici onog pravca koji Francuze smatra izabranim narodom revolucije, a Pariz revolucionarnim Jeruzalemom. Neporeciva je zasluga *Vaillant*-a, koji je taj program supotpisao i koji, kao što je poznato, temeljito poznaje njemački jezik i njemačku socijalističku literaturu, što ih je do toga doveo. Njemački radnici, koji su 1870. dokazali da su oslobođeni svakog nacionalnog šovinizma, mogu pak smatrati dobrim znakom činjenicu da francuski radnici prihvaćaju točna teorijska načela, iako ona dolaze iz Njemačke.

---

¹ Aluzija na Edouard-a Vaillant-a; (1894) izostavljeno: (ili Edouard)

III^[401]

U Londonu se na ruskom jeziku povremeno pojavljuje jedna revija pod naslovom »Vperéd!« (Naprijed).^[402] Uređuje je ruski učenjak¹ kojega osobno treba visoko cijeniti, čije ime ne smijemo navesti zbog stroge etikete koja vlada u ruskoj izbjegličkoj literaturi. Čak i oni Rusi naime, koji se izdaju za revolucionarne ljudoždere, koji respektiranje bilo čega proglašavaju izdajom revolucije, respektiraju ovu etiketu čak i onda kad to respektiranje, kao u ovom slučaju, postaje smiješno, jer cijela ruska emigracija i ruska vlada točno znaju kako se čovjek zove. Ne može nam pasti ni na pamet da bez ikakvog razloga izbrbljamo tako dobro čuvanu tajnu; ali budući da dijete ipak mora imati ime, nadamo se da će nam urednik »Naprijeda« oprostiti što ga u ovom članku zbog kratkoće nazivamo omiljenim ruskim imenom *Petar*.

Po svojoj filozofiji prijatelj Petar je eklektik koji iz različitih sistema i teorija izabire najbolje: ispituje sve i zadržava najbolje! On zna da sve ima svoju dobru i svoju lošu stranu, te da se radi o tome da prisvojimo dobru stranu svega, a da si ne natovarimo lošu. Budući da svaka stvar, svaka osoba, svaka teorija ima obje strane, dobru i lošu, onda je s obzirom na to svaka stvar, svaka osoba, svaka teorija gotovo isto tako dobra i isto tako loša kao i druga, i bila bi, dakle, s tog stajališta ludost oduševljavati se jednom ili drugom ili biti protiv njih. S tog stajališta moraju borbe i sporovi revolucionara i socijalista među sobom izgledati kao čiste neukusnosti koje ne služe ničemu osim radosti njihovih protivnika. Nema ništa prirodnije nego da čovjek koji tako misli pokušava sve one koji se međusobno spore dovesti pod jednu kapu, i da vrši ozbiljan pritisak da ne pružaju više tu skandaloznu predstavu reakciji, nego da napadaju isključivo zajedničkog protivnika. To tim prirodnije, kad netko upravo dolazi iz Rusije, gdje je radnički pokret, kao što je poznato, tako snažno razvijen.

»Naprijed« je također pun poziva na jedinstvo svih socijalista ili bar na izbjegavanje *javnog* razdora. Kad su pokušaji bakunjinista da

¹ P. L. Lavrov

Internacionalu podvrgnu svojoj vladavini pomoću obmana, prijevarom i lažima izazvali poznati rascjep u Udruženju, »Naprijed« je ponovo bio onaj koji je zvao na jedinstvo. To se jedinstvo, naravno, moglo održati jedino tako da se bakunjinistima odmah čini po volji i da se Internacionala, svezanih ruku i nogu, izruči njihovoj tajnoj zavjeri. Nismo bili dovoljno nesavjesni da to učinimo, rukavica je prihvaćena; Kongres u Hagu je odlučio, izbacio je bakunjiniste i zaključio da se objave akti koji opravdavaju to izbacivanje.

Veliko je bilo kukanje redakcije »Naprijeda« zbog toga što dragom »jedinstvu« nije žrtvovan cijeli radnički pokret. Ali još je veće bilo zaprepaštenje kad su u izvještaju komisije doista objavljeni kompromitirajući bakunjinistički akti. (Vidi: *Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika*¹, njemačko izdanje, Braunschweig, Bracke.) Čujmo sâm »Naprijed«:

»Taj spis ima karakter žučne polemike protiv ličnosti koje stoje u najistaknutijim redovima federalista... njegov je sadržaj ispunjen privatnim stvarima koje su skupljene prema čuvenju i čija vjerodostojnost prema tome piscu nije mogla biti nesumnjiva.«

A da bi ljudima koji su izvršili zaključak Haškog kongresa dokazao koliko su golem prekršaj napravili, »Naprijed« ukazuje na jedan feljton iz »Neue Freie Presse«⁽⁴⁰³⁾ nekog Karla Thaler, koji

»potječući iz tabora buržoazije, zaslužuje posebnu pažnju, jer on najjasnije dokazuje kakvo značenje za zajedničke neprijatelje radničkog staleža, za buržoaziju i vlade, mogu imati pamfleti boraca za vlast u radničkim redovima koji se međusobno optužuju.«

Primijetimo, najprije, da se ovdje bakunjinisti navode jednostavno kao »federalisti« nasuprot navodnim *centralistima*, kao da pisac vjeruje u tu nepostojeću suprotnost koju su iznašli bakunjinisti. Pokazat će se, međutim, da to u stvarnosti nije slučaj. Primijetimo, drugo, da on iz jednog feljtona koji su naručile toliko prodavane novine kao bečke »Neue Freie Presse« zaključuje da *zbijski* revolucionari ne bi smjeli raskrinkavati *tobožnje* revolucionare jer se tim međusobnim optužbama raduju buržuji i vlade. Ja vjerujem da bi »Neue Freie Presse« i sva ta novinska bagra mogla napisati deset tisuća feljtona a da to ne bi imalo ni najmanjeg utjecaja na držanje njemačke radničke partije. Svaka borba uključuje trenutke kad se protivniku ne može uskratiti određeno zadovoljstvo, ukoliko se ne želi samom sebi nanijeti sigurna šteta. Mi smo srećom daleko od toga da protivniku pružamo to privatno zadovoljstvo ako time plaćamo stvarne uspjehe.

Glavna je optužba, međutim, da je izvještaj pun privatnih stvari čija vjerodostojnost autoru nije mogla biti nesumnjiva budući da su mogle biti prikupljene jedino po čuvenju. Ne kaže se otkud pri-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 269 - 380.

jatelj Petar zna da je jedno društvo poput Internacionale, koje ima svoje regularne organe u cijelom civiliziranom svijetu, takve činjenice moglo sakupiti jedino pomoću čuvenja. Njegova tvrdnja je u svakom slučaju vrlo lakomislena. Činjenice o kojima se radi potvrđene su autentičnim dokazima i pogođeni su se dobro čuvali da ih poriču.

Ali prijatelj Petar misli da su privatne stvari svetinja i da poput privatnih pisama ne smiju biti objavljene u političkim rasprama. Ako bi se željelo da to tako bezuvjetno važi, onda se time zabranjuje svako pisanje povijesti. Odnos Louis-a XV prema madam Du Barry ili prema madam Pompadour je bio privatna stvar, ali bez njih ostaje nerazumljiva cijela pretpovijest francuske revolucije. Ili, da se više približimo sadašnjosti: Ako neku nedužnu Isabellu vjenčaju za čovjeka koji prema tvrdnjama poznavalaca (asesora Ulricha npr.) ne podnosi žene i stoga se zaljubljuje isključivo u muškarce — a ona u svojoj napuštenosti uzima muškarce gdje god ih nađe, onda je to posve privatna stvar. Ali ako je Isabella o kojoj je riječ kraljica Španjolske, a jedan od mladića koje ona drži mladi oficir imenom Serrano; ako taj Serrano za naknadu za herojstva učinjena u četiri oka napreduje do feldmaršala i ministra predsjednika, pa ga onda potisne i svrgne jedan drugi, a Serrano zatim pomoću drugova iste sudbine protjera iz zemlje svoje nevjerno zlato, te sam nakon različitih avantura postane diktator Španjolske i tako veliki čovjek da Bismarck nudi sve kako bi ga velike sile ipak priznale, — onda privatna dogodovština između Isabelle i Serrano postaje dio španjolske povijesti, i tko bi htio pisati o modernoj španjolskoj povijesti a svjesno prešutjeti tu dogodovštinu, iskrivljavao bi povijest. A kad se piše povijest neke bande poput Alijanse, u kojoj se pored prevarenih nalazi masa prevaranata, pustolova, nitkova, policijskih špijuna, aferasa i kukavica, treba li iskrivljavati povijest svjesnim prikrivanjem pojedinih svinjarija kao »privatnih stvari«? Prijatelj Petar se može nad tim zgražati, ali neka bude siguran da mi još dugo nećemo biti gotovi s tim »privatnim stvarima«. Materijal se sve više nagomilava.

Kad »Naprijed«, međutim, izvještaj opisuje kao petljaniju koja je u biti sastavljena od privatnih činjenica, on čini akt koji je teško označiti. Čovjek koji je tako nešto mogao napisati ili nije čitao napis o kome je riječ ili je bio suviše ograničen i imao suviše predrasuda da bi ga mogao razumjeti; ili je pak napisao nešto za što je morao znati da je netočno. Nitko ne može čitati *Zavjeru protiv Međunarodnog udruženja radnika* a da ne bude uvjeren da su u njoj sadržane privatne činjenice ono najnebitnije, ilustracije za poblize označavanje karaktera koji se tamo pojavljuju, te da bi ih se sve moglo križati a da zbog toga ne trpi glavna svrha spisa. Organizacija tajnog društva s jedinom svrhom da se evropski radnički pokret podvrgne skrivenoj diktaturi nekolicine pustolova, gadosti koje je u tu svrhu učinio osobito Nečajev u Rusiji — time se bavi knjiga, i tvrdnja da se bavi pukim privatnim stvarima je, blago rečeno, neodgovorna.

Doduše, može za ponekog Rusa biti fatalno što tako iznenada vidi Zapadu Evrope bespoštedno otkrivenu prljavu stranu ruskog pokreta — a ona je doista vrlo prljava. — Ali tko je za to kriv? Tko drugi nego sami oni Rusi koji zastupaju tu prljavu stranu, koji su se, nezadovoljni time što varaju svoje vlastite zemljake, usudili pokušati da cijeli evropski radnički pokret upotrijebe za svoje lične ciljeve? Da su Bakunjin i kompanija ograničili svoje podvige na Rusiju, teško da bi itko u zapadnoj Evropi smatrao truda vrijednim da ih posebno uzme na nišan. Rusi bi to sami obavili. Ali čim se ona gospoda koja ne razumiju ni osnovne uvjete i razvojni tok zapadno-evropskog radničkog pokreta hoće kod nas igrati diktatora, šala prestaje: jednostavno im se stavlja nož pod grlo.

Uostalom, ruski pokret može ovakva otkrića mirno podnijeti. Zemlja koja je stvorila dva pisca veličine Dobroľjubova i Černiševskog, dva socijalistička Lessinga, neće propasti zato što je odjednom stvorila šarlatana poput Bakunjina i nekoliko nezrelih studentica koji se poput žaba napuhavaju velikim riječima i na kraju se međusobno proždiru. I među mlađim Rusima poznajemo ljude s izvanrednom kako teorijskom tako i praktičnom nadarenošću i golemom energijom, ljude koji pomoću svog znanja jezika nadmašuju Francuze i Engleze u prisnom poznavanju pokreta različitih zemalja, a Nijemce svojom umješnošću svjetskih ljudi. Oni Rusi koji razumiju radnički pokret i surađuju u njemu mogu to što ih se oslobodilo suodgovornosti za bakunjinističke nevaljalštine smatrati samo kao njima učinjenu uslugu. Sve to ipak ne priječi »Naprijed« da svoj izvještaj zaključi riječima:

«Mi ne znamo što autori te brošure misle o tako postignutim rezultatima. Većina naših čitalaca će vjerojatno dijeliti mučan osjećaj s kojim smo čitali tu brošuru i s kojim, vršeći svoju dužnost kroničara, bilježimo te žalosne pojave na našim stranicama.»

S tim tjeskobnim osjećajem prijatelja Petra završava se prvi odjeljak naše priče. Drugi počinje slijedećom rečenicom iz istog sveska »Naprijeda«:

«Obradovat ćemo naše čitaoce jednom drugom viješću iste vrste. S nama, u našim redovima, nalazi se poznati pisac Petar Nikitič Tkačov; nakon četvero-godišnjeg zatvora uspjelo mu je da pobjegne iz mjesta gdje je bio interniran i osuđen na pasivnost i da ojača naše redove.»

Tko je poznati pisac Tkačov saznajemo iz ruske brošure: *Zadaci revolucionarne propagande u Rusiji*,^[404] koju je on lično objavio u aprilu 1874. i koja ga odaje kao zelenog gimnazijalca rijetke nezrelosti, tako reći kao malog Karla Missnicka ruske revolucionarne omladine. On nam priča da je s mnogo strana bio potican da sudjeluje u »Naprijedu«; da je znao da je urednik reakcionar; unatoč tome, smatrao je svojom dužnošću da uzme pod svoje okrilje »Naprijed«, koji, pazite dobro,

njega uopće nije tražio. Tek što je došao, na svoje iznenađenje nalazi da urednik, prijatelj Petar, sebi namjenjuje konačnu odluku o primanju ili odbacivanju članaka. Takav nedemokratski postupak ga naravno razljučuje; on sastavlja opsežan spis kojim za sebe i sve druge suradnike (koji to, pazite dobro, uopće nisu zahtijevali) »u ime pravde, iz čisto teorijskih pobuda . . . zahtijeva jednakost prava i obaveza« (s glavnim urednikom) »u svemu što se tiče literarne i ekonomske strane izdanja«.

Ovdje se odmah pokazuje nezrelost, koja doduše nije dominantna u ruskom izbjegličkom pokretu, ali se ipak manje ili više tolerira. Jedan ruski učenjak, koji u svojoj zemlji uživa značajan ugled, emigrira i pribavlja sredstva da bi u inostranstvu utemeljio politički časopis. Jedva da mu je to uspjelo, dolazi nepozvan neki, manje ili više oduševljeni, mladić i nudi svoju suradnju pod više nego djetinjastim uvjetom da u svim literarnim i financijskim pitanjima ima ravnopravan glas s utemeljiteljem časopisa. U Njemačkoj bi ga jednostavno ismijali. Ali Rusi nisu tako grubi. Prijatelj Petar poduzima sve, naravno uzaludno, da ga isto tako »u ime pravde i na temelju čisto teorijskih pobuda« uvjeri kako on nema pravo. Uvrijeđeni Tkačov se poput Ahila povlači u svoj šator i ispaljuje otuda svoju brošuru protiv prijatelja Petra, kojeg označava kao »filistarskog filozofa«.

Sa zadivljujućom hrpom vječno ponavljanih bakunjinističkih fraza o biti prave revolucije on optužuje prijatelja Petra za zločin da narod hoće *pripremiti* za revoluciju, »dovesti ga do jasnog razumijevanja i svijesti njegovih potreba«. A tko to hoće, taj nije pravi revolucionar, nego čovjek mirnog napretka, tj. reakcionar, »prijatelj revolucija bez krvi, po njemačkom ukusu«. Istinski revolucionar »zna da je narod uvijek spreman za revoluciju«; tko to ne vjeruje, ne vjeruje u narod, a vjerovanje u narod »je naša snaga«. Onomu kome to nije jasno citira autor jednu izreku Nečajeva, tog »tipičnog predstavnika naše moderne omladine«. Prijatelj Petar kaže da mi trebamo čekati dok narod bude spreman za revoluciju — »ali mi ne možemo i ne želimo čekati«, istinski revolucionar se razlikuje od filistarskog filozofa po tome »što uzima sebi pravo da narod u svako vrijeme pozove na revoluciju«. I tako dalje.

U nas, na evropskom Zapadu, sve bi te djetinjarije pobili jednostavnim odgovorom: Ako je vaš narod u svako doba spreman za revoluciju, ako prisvajate pravo da ga u svako doba pozovete u revoluciju, i ako prosto ne možete čekati, zašto nas onda još gnjavite svojim brbljanjem, zašto, do vraga, već jednom ne počnete pucati? Ali stvar nije tako jednostavna kod naših Rusa. Prijatelj Petar nalazi da bi djetinjasta, dosadna, proturječna, razmatranja gospodina Tkačova, koja se vječno vrte u krugu, mogla privući rusku mladež poput Venerina brežuljka, te kao vjerni Eckart te mladeži piše opominjući spis od šezdeset gusto tiskanih strana protiv toga.^[405] On' ovdje izlaže svoje vlastite poglede o biti revolucije, najozbiljnije istražuje da li je narod

spreman za revoluciju ili nije, imaju li i pod kojim uvjetima revolucionari pravo da ga pozovu na revoluciju ili nemaju, i mnoge slične mudrolije koje su u ovoj općenitosti otprilike toliko vrijedne koliko i istraživanja skolastika o Djevici Mariji. Revolucija sama pri tom postaje neka vrst Djevice Marije, teorija postaje vjerovanje, djelatnost u pokretu kult, a cijela rasprava se ne kreće po ravnoj zemlji, nego u oblacima općih fraza.

Pri tom, međutim, prijatelj Petar dospijeva u proturječnost sa samim sobom. On, propovjednik jedinstva, protivnik svake polemike, svih »pamfleta koji se međusobno optužuju« unutar revolucionarne partije, ne može ispuniti svoju Eckartovu dužnost a da ne stupi u polemiku, ne može odgovoriti na optužbe svoga protivnika a da ga jednako tako ne optužuje. S kakvim »tjeskobnim osjećajem« se zbiva ta »tužna pojava« reći će nam prijatelj Petar sam.

Njegov spis počinje ovako:

»Od dva zla mora se izabrati manje.

Ja vrlo dobro znam da cijela ona izbjeglička literatura brošura koje se međusobno optužuju, polemika o tome tko je zbiljski prijatelj naroda a tko nije, tko je iskren a tko nije, tko je zapravo zbiljski predstavnik ruske omladine, istinske revolucionarne partije — da je cijela ta literatura o prljavštini ruske emigracije kako odvratna čitaocima tako i beznačajna za revolucionarnu borbu i samo može biti dobrodošla našim protivnicima — ja sve to znam a ipak smatram da je za mene *nužno* da napišem ove redove, nužno da vlastitom rukom za jedan komad umnožim masu tih jadnih spisa, na dosadu čitaocima, na radost protivnicima — nužno, jer se od dva zla mora birati manje.«

Izvršno. Ali kako to da prijatelju Petru, koji u »Naprijedu« razvija toliko istinske kršćanske strpljivosti i koji od nas zahtijeva da je imamo za prevarante koje smo razotkrili — prevarante koje on, kao što će se pokazati, isto tako tačno poznaje kao i mi — nije ostalo nimalo strpljivosti za sastavljače izvještaja, da bi se upitao nisu li i oni morali od dva zla — izabrati manje? Kako to da mu vatra mora zahvatiti vlastite nokte prije nego što uvidi da može biti i gorih zala od malo oštrem polemike protiv ljudi koji su pod plaštom navodno revolucionarne djelatnosti težili da iskrive i unište cijeli evropski radnički pokret?

Budimo, međutim, pažljivi prema prijatelju Petru, sudbina ga je dovoljno kruto pogodila. Jedva da je s punom samosviješću morao činiti ono što nam predbacuje, Nemeza ga goni dalje i prisiljava ga da gospodinu Karlu Thaleru pruži novi materijal za eventualne felj-tone u »Neue Freie Presse«.

»Ili«, pita on uvijek spremnog jurišnika Tkačova, »možda je vaša agitacija već obavila svoj posao? Je li vaša organizacija možda gotova? Gotova? Stvarno gotova? Nemamo li tu onaj famozni tajni komitet 'tipičnih' revolucionara, komitet koji se sastoji od dva čovjeka i šalje naokolo dekrete? Naša je omladina toliko obmanjivana, toliko joj je puta podvaljeno, njezino povjerenje je tako sramotno zlo-

upotrijebljeno da ona neće odjednom vjerovati u gotovost revolucionarne organizacije.»

Za ruske čitaoce, naravno, nije potrebno dodavati da se ta dva čovjeka zovu Bakunjin i Nečajev. Dalje:

«Ima, međutim, ljudi koji tvrde da su prijatelji naroda, pristaše socijalne revolucije, a istovremeno u svoju djelatnost unose onu lažljivost i neiskrenost koju sam gore označio kao bolest starog društva . . . Ti su ljudi iskorištavali ogorčenje pristaša novog društvenog poretka protiv nepravde starog društva i postavili princip: u borbi se može upotrijebiti svako sredstvo. U ta *upotrebljiva* sredstva oni su uračunavali i prevaru svojih suradnika, prevaru naroda kojemu, navodno, služe. Oni su bili spremni da slažu sve i svakome, samo da bi organizirali dovoljno snažnu partiju, kao da bi jedna jaka socijalrevolucionarna partija mogla biti napravljena bez iskrene solidarnosti njezinih članova! Oni su dospjeli do toga da u narodu raspiruju stare strasti razbojništva i užitka bez rada . . . Oni su bili spremni da izrabljuju svoje prijatelje i drugove kako bi ih načinili oruđem svojih planova; oni su bili spremni da na riječima brane potpunu nezavisnost i autonomiju osoba i sekcija, dok su istovremeno organizirali najodlučniju tajnu diktaturu, obučavajući svoje pristaše najglupljoj pokornosti bez razmišljanja, kao da socijalnu revoluciju može napraviti udruženje izrabljivača i izrabljivanih, grupa ljudi čiji su čini na svakom koraku u otvorenoj suprotnosti s onim što propovijedaju njihove riječi.»

Nevjerojatno je ali istinito: ove je rečke, koji izvedu iz *Zavjere protiv Međunarodnog udruženja radnika* liče kao jaje jajetu, napisao isti čovjek koji je prije nekoliko mjeseci taj spis, zbog napada na iste ljude, potpuno identičnih s gornjim recima, prikazao kao zločin protiv zajedničke stvari. Neka mu bude, mi smo zadovoljni.

A kad se danas osvrnemo na gospodina Tkačova s njegovim velikim aspiracijama i apsolutno ništavnim dostignućima i na sitnu nezgodu koja se tom prilikom dogodila našem prijatelju Petru, sad možemo mi da kažemo:

«Ne znamo što autori misle o postignutim rezultatima. Većina naših čitalaca će vjerojatno dijeliti 'radostan' osjećaj s kojim smo čitali te spise i s kojim, vršeći svoju dužnost kroničara, bilježimo te 'svojevršne' pojave na našim stranicama.»

Ipak šalu na stranu. Masa iznenadujućih pojava u dosadašnjem ruskom pokretu objašnjava se time što je svaki ruski spis dugo vremena za Zapad bio knjiga sa sedam pečata i što je na taj način Bakunjinu i bagri bilo lako da pred Zapadom sakriju svoje, među Rusima već davno poznato, djelovanje. Sa žarom su širili tvrdnju da se čak i prljave strane ruskog pokreta moraju — u interesu samoga pokreta — zatajiti pred Zapadom; tko je ruske stvari, ukoliko su one bile neugodne prirode, saopćio Zapadu, taj je izdajnik. To je sad prestalo. Znanje ruskog jezika — jezika čiji se studij obilato isplati kako zbog njega samog kao jednog od najsnažnijih i najbogatijih jezika, tako i zbog literature koju nam on približava — nije bar među njemačkim socijaldemokratima više nikakva velika rijetkost. Rusi će se morati

pokoriti nužnoj međunarodnoj sudbini da se od sada njihov pokret zbiva pred očima i pod kontrolom ostale Evrope. Nitko nije tako teško platio nekadašnju zatvorenost kao oni sami. Bez te zatvorenosti ne bi ih se moglo godinama tako sramno varati, kao što su to činili Bakunjin i bagra. Oni sami će izvući najviše koristi od kritike Zapada, od internacionalnog djelovanja različitih zapadnoevropskih pokreta na ruski pokret i obratno, od konačno izvršenog stapanja ruskog sa cjelokupnim evropskim pokretom.

IV[406]

Čitaocima »Volksstaat«-a se dogodila nesreća. Neki među njima se možda još sjećaju da sam se ja u svom posljednjem članku o *Izbjegličkoj literaturi* (br. 117 i 118)¹ bavio nekim mjestima iz ruskog časopisa »Naprijed« i jednom brošuram njegova urednika. Pri tom je sasvim uzgred spomenut gospodin Petar Tkačov, koji je protiv urednika o kojemu je riječ napisao jedan mali spis,^[404] a kojim sam se ja bavio samo utoliko ukoliko je to bilo neophodno potrebno. Prema obliku i sadržaju njegova besmrtnog djela ja sam ga označio kao »zelenog gimnazijalca rijetke nezrelosti, tako reći malog Karla Mißnicka ruske revolucionarne omladine«,¹ i požalio sam urednika »Naprijeda« što smatra potrebnim da se sa takvim protivnikom objašnjava. Vrlo brzo sam saznao da momak Karl počinje i prema meni bivati strašan, te da i mene zapetljava u polemiku sa sobom. On objavljuje spis: *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu od Petra Tkačova*, Ciri, tipografija »Tagwacht«-a, 1874. Bilo bi mi svejedno što su mi tamo prikacene raznorazne stvarčice za koje bi gospodin Tkačov morao znati da ih nisam nikada tvrdio; moj odgovor, međutim, potreban je zbog činjenice da on tamo njemačkim radnicima daje sasvim krivi prikaz stanja stvari u Rusiji, kako bi opravdao djelatnost bakunjinista u odnosu na Rusiju.

U svom *Otvorenom pismu* gospodin Tkačov sebe svagdje navodi kao predstavnika ruske revolucionarne omladine. On tvrdi da sam ja »djelio savjete . . . ruskim revolucionarima . . . opominjao ih da stupe u savez sa mnom (!)«; da sam ja istovremeno »predstavnik ruske revolucionarne partije u inostranstvu«, njihova nastojanja i njihovu literaturu »ocrtao nepovoljnim bojama pred njemačkim radnicima«; on kaže: »Izrazili ste svoj najdublji prezir prema *nama Russima*, jer da smo *mi* tako 'glupi' i 'nezreli' etc. . . . 'zeleni gimnazijalci' (kako *nas* izvoljevate nazvati)« — i na kraju dolazi neizbježni adut: »Svojim ruganjem *nama* učinili ste lijepu uslugu našem zajedničkom neprijatelju, ruskoj državi.« Protiv njega, gospodina Tkačova lično, ja sam se tobože »vježbao u svim mogućim psovanjima«.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 433 - 440.

A nitko ne zna bolje od Petra Nikitiča Tkačova da u svemu tome nema nijedne istinite riječi. Prvo, ja u dotičnom članku nisam nikoga činio odgovornim za izjave gospodina Tkačova, osim gospodina Tkačova. Nije mi nikada palo na pamet da njega držim za predstavnika ruskih revolucionara. Kad se on sam imenuje njihovim predstavnikom, pa zelenog gimnazijalca i druge dragosti prebacuje sa svojih na njihova leđa, onda moram protiv toga odlučno protestirati. Među ruskom revolucionarnom omladinom ima, naravno, kao svagdje, ljudi različitih moralnih i intelektualnih svojstava. U prosjeku, međutim, ona sigurno stoji, čak i ako se odbije razlika u godinama i bitno različita okolina, još uvijek mnogo više nego što je naša njemačka studentska omladina ikada stajala, čak i u njezino najbolje vrijeme — tridesetih godina. Nitko osim njega samoga ne daje gospodinu Tkačovu pravo da govori u ime svih tih mladih ljudi. Iako se on ovaj put otkriva kao pravi bakunjinist, ipak do daljnega sumnjam da li on ima pravo da se ponaša kao predstavnik onih nekoliko ruskih bakunjinista koje sam ja označio »kao nekoliko nezrelih studentica koji se poput žaba napuhavaju velikim riječima i na kraju se međusobno proždiru«¹. Ali čak i ako bi to bio slučaj, bilo bi to novo izdanje stare priče o tri krojača u Tooley Street-u u Londonu koji su objavili proklamaciju: »Mi, narod Engleske, proglašavamo« etc.* Prije svega, treba dakle utvrditi da »ruski revolucionari« kao i do sada ni sada nisu u pitanju, te da umjesto Tkačovljeva »mi« svagdje moramo staviti »ja«.

Ja sam navodno dijelio »savjete! O tome nemam pojma. *Udarci* su se možda, gospodine Petre Nikitiču, ponegdje i omakli, ali *savjeti*? Molim ljubazan dokaz.

Ja sam navodno njega i njemu slične pozvao da stupe sa mnom u savez, i to na kraju mog posljednjeg članka. Plaćam gospodinu Tkačovu deset maraka u Bismarckovoj carevinskoj valuti ako to dokaže.

Ja sam navodno tvrdio da je on »glup«, on stavlja riječ u znakove navoda. Iako sad ne želim poricati da je on u oba spisa pokazao pravu mjeru svoga talenta — ukoliko o talentu uopće može biti govora — ipak svakog mogu uvjeriti da se u mom članku riječ »glup« *ne pojavljuje ni jedan jedini put*. Ali gdje ne ide drukčije, gospoda bakunjinisti se pomažu krivim citatima.

Dalje, ja sam se navodno njemu »rugao« i prikazao ga »u smiješnom svjetlu«. Gospodin Tkačov me, doduše, neće nikada moći prinuditi da njegovu brošuru uzmem ozbiljno. Za nas Nijemce se vrlo često priča da smo došadni i sigurno je da smo to često baš i zaslužili. Ali to nas ipak ne obavezuje da u svim prilikama budemo jednako tako dosadni i svečani kao bakunjinisti. Njemački radnički pokret je stre-

---

* Kladio bih se da će gospodin Tkačov reći da sam gornjom anegdotom izdao proletarijat pošto sam krojače kao takve »prikazao u smiješnom svjetlu«.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 436.

ljačkim borbama s policijom, državnim tužiocima i čuvarima zatvora poprimio svojevrstan humoristički karakter; zašto da ga poričem? Gospodin Tkačov ima punu dozvolu da se meni tako grubo naruga i da me prikazuje u smiješnom svjetlu koliko god to može, ali da mi ne pripisuje neistine.

A sada neusporediva optužba: time što gospodina Tkačova i njegova djela osvjetljam njima primjerenim svjetlom, ja «činim dobru uslugu našem zajedničkom neprijatelju, ruskoj državi! Isto stoji i na jednom drugom mjestu: time što ga opisujem tako kako sam ga opisao, ja kršim »temeljne principe programa Međunarodnog udruženja radnika«! Ovdje imamo pravog bakunjinistu. Gospoda, kao pravi revolucionari, dozvoljavaju sebi prema nama, osobito u tami, sve; ukoliko se prema *njima* ne odnosimo s najvećim poštovanjem, izvuče li se *njihovo* poslovanje na svjetlo, ako se kritiziraju *oni* i njihovo frazerstvo, onda se služi ruskom caru i krše se temeljni principi Internacionale. Stvar je upravo obrnuta. Nitko drugi ne čini uslugu ruskoj vladi nego gospodin Tkačov. Kad bi ruska policija imala duha, ona bi brošuru toga gospodina masovno rasturila po Rusiji. S jedne strane, jedva da može naći bolje sredstvo da ruske revolucionare, za čijega predstavnika se pisac postavlja, diskreditira u očima svih razumnih ljudi. S druge strane, možda bi se time moglo zavesti nekoliko poštenih ali neiskusnih mladih ljudi na nepromišljenost, koji bi sami tako uletili u mrežu.

Ali gospodin Tkačov kaže da sam se ja prema njemu »vježbao u svim mogućim psovka«. Određeno psovanje, takozvana invektiva, jedan je od najdjelotvornijih retoričkih oblika koji, kad je potrebno, primjenjuju svi veliki govornici, oblik u kome je najsnažniji engleski politički pisac, William Cobbett, posjedovao vještinu kojoj se ljudi još i danas dive i koja služi kao nedostignuti uzor. I gospodin Tkačov sasvim pristojno »psuje« u svojoj brošuri. Da sam ja, dakle, psovao, to samo po sebi ne bi bila nikakva nepravda s moje strane. Ali budući da ja prema gospodinu Tkačovu uopće nisam bio retoričan, jer ga uopće nisam ozbiljno uzeo, nisam *mogao* protiv njega psovati. Pogledajmo što sam o njemu rekao.

Nazvao sam ga »zelenim gimnazijalcem, rijetke nezrelosti«. Nezrelost se može odnositi na karakter, razum i znanje. Što se tiče nezrelosti karaktera, ja sam poslije vlastite priče gospodina Tkačova ispričao: »Jedan ruski učenjak, koji u svojoj zemlji uživa značajan ugled, emigrira i pribavlja sredstva da bi u inostranstvu utemeljio politički časopis. Jedva da mu je to uspjelo, dolazi nepozvan neki, manje ili više oduševljeni, mladić i nudi svoju suradnju, pod više nego djetinjastim uvjetom da u svim literarnim i financijskim pitanjima ima ravnopravan glas s utemeljiteljem časopisa. U Njemačkoj bi ga jednostavno ismijali.«¹ Dalji dokaz za nezrelost karaktera

¹ Vidi u ovom tomu, str. 437.

nakon ovoga ipak ne trebam navoditi. Nezrelost razuma će biti dovoljno dokazana citatima iz brošure gospodina Tkačova koji dolje slijede. Što se tiče znanja, spor između »Naprijeda« i gospodina Tkačova vrti se oko slijedećega: Urednik »Naprijeda« zahtijeva da ruska revolucionarna omladina nešto uči, da se obogati ozbiljnim i temeljitim spoznajama, da zadobije kritičku snagu mišljenja po pravilnim metodama, da u znoju lica svoga radi na samorazvoju i samoobrazovanju. Takve savjete Tkačov odbacuje s gađenjem:

»Uvijek ponovo moram izreći osjećaj duboke srdžbe koju oni u meni izazivaju... Podučite se! Obrazujte se! O bože, i to može živ čovjek reći živom čovjeku! Čekati! Studirati i obrazovati se! Ali imamo li mi pravo da čekamo« (s revolucijom naimo)? »Imamo li pravo da tratimo vrijeme na obrazovanje?« (str. 4). »Znanje je doduše nužna pretpostavka mirnog napretka, ali nije nipošto nužno za revoluciju« (str. 17).⁽¹⁰⁴⁾

Kad se gospodin Tkačov duboko ljuti već nad pukim pozivom na studij, kad svako znanje proglašava suvišnim za jednog revolucionara, kad osim toga u svom cijelom spisu ne pokazuje niti najmanji trag znanja, on sam sebi izdaje svjedodžbu nezrelosti, a ja sam to samo konstatirao. A netko tko sam sebi izda takvu svjedodžbu može po našim pojmovima u *najboljem slučaju* biti na obrazovnom stupnju jednog gimnazijalca. Time što sam mu pripisao taj najviši mogući stupanj, ja sam mu, umjesto da sam ga psovao, iskazao možda preveliku čast.

Ja sam, dalje, rekao da su razmatranja gospodina Tkačova djetinjasta (dokazi za to su citati u ovom članku), dosadna (to ni sam autor neće vjerojatno poricati), puna proturječnosti (kao što mu je to pokazao urednik »Naprijeda«) i da se vječno kreću u krugu (što je isto tako točno). Zatim govorim o njegovim velikim aspiracijama (koje sam mu ja lično nabrojio) i apsolutno ništavnim dostignućima (što više nego dovoljno dokazuje sadašnji članak). Gdje su onda psovke? To što sam ga usporedio sa malim Karlom Mišnickom, najpopularnijim njemačkim gimnazijalcem i jednim od najomiljenijih njemačkih pisaca, to sigurno nije psovanje. Ipak, stani! Nisam li rekao za njega da se poput Ahila povukao u svoj šator i otuda ispalio svoju brošuru protiv »Naprijeda«? Vjerojatno u tom grmu leži zec. Kod čovjeka kojega već puka riječ studij razjaruje i koji Heineove riječi:

Cijelo neznanje svoje
Sam, lično, stekao je,

može hrabro uzeti kao moto, kod tog čovjeka se doista može pretpostaviti da ovdje prvi put susreće ime Ahil. A budući da ja Ahila povežem sa »šatorom« i »ispaljivanjem«, mogao bi gospodin Tkačov pretpostaviti da je taj Ahil neki ruski podoficir ili turski bašibozuk, te ne bi bilo u redu da ga se nazove Ahilom. Ja mogu, međutim, jamčiti gospodinu Tkačovu da je Ahil o kome ja govorim najveći junak gr-

čkog mita, i da je ono povlačenje u njegov šator pružilo građu za najveličanstveniji ep svih vremena, *Ilijadu*, što će mu potvrditi čak i gospodin Bakunjin. Bude li ova moja pretpostavka točna, doći ću dođuše u situaciju da moram reći kako gospodin Tkačov *nije* gimnazijalac.

Gospodin Tkačov dalje kaže:

«Unatoč svemu, dozvolio sam sebi da izrazim uvjerenje da se socijalna revolucija može lako izazvati. „Ako ju je tako lako izazvati“, primjećujete vi, „zašto to ne učinite umjesto da o njoj govorite?“ Vama to izgleda djetinjasto, smiješno ponašanje... Ja i moji istomišljenici smo uvjereni da izvodljivost socijalne revolucije u Rusiji ne pruža nikakve poteškoće, da je svakog trenutka moguće ruski narod naputiti na opći revolucionarni protest (!). To nas uvjerenje, dođuše, obavezuje na određenu praktičku djelatnost, ali ono ni najmanje ne govori protiv korisnosti i nužnosti literarne propagande. Nije dovoljno da smo mi u to uvjereni, *mi* hoćemo da i drugi dijele s nama to uvjerenje. Što više budemo imali istomišljenika, osjećat ćemo se jačima, bit će nam lakše da zadatak praktički riješimo.»⁽⁴⁰⁷⁾

To ipak prevršuje svaku mjeru. To zvuči tako dražesno, tako razumno, tako uglađeno, tako jasno. To zvuči tako kao da je gospodin Tkačov svoju brošuru⁽⁴⁰⁴⁾ napisao jedino radi literarne propagande, a ja, nestrpljivi žutokljunac, mu odgovorio: do vraga s literarnom propagandom, sad je vrijeme da se puca! — A kako stoji s tim u stvarnosti?

Gospodin Tkačov počinje svoju brošuru odmah time što novinskoj propagandi (a to je ipak najdjelotvornija literarna propaganda) izražava nepovjerenje, govoreći da »se ne smije suviše revolucionarnih snaga primjenjivati na nju«, jer ona »pri nesvrshodnoj upotrebi čini neuporedivo više štete nego što pri svrsishodnoj upotrebi čini koristi«. Naš Tkačov tako mašta o literarnoj propagandi uopće. U pojedinačnom, međutim, kad se želi praviti takva propaganda, kad se žele zadobivati istomišljenici, onda ne pomaže puko deklamiranje, nego se mora upustiti u razloge, stvar dakle tretirati teorijski, u krajnjoj liniji znanstveno. O toj točki gospodin Tkačov kaže uredniku »Naprijeda«:

«Vaša filozofska borba, ona čisto teatralna, znanstvena propaganda kojoj se odao vaš žurnal... sa stajališta interesa revolucionarne partije je ne samo nekorisna, ona je čak štetna.»

Kao što se vidi, što više istražujemo nazore gospodina Tkačova o literarnoj propagandi, što se više udubljujemo, to manje saznajemo što on želi. Pa što on zapravo želi? Čujmo dalje:

«Zar vi ne shvaćate da revolucionar svakog trena uzima i mora uzeti pravo da narod pozove na ustanak; da se on od filistarskog filozofa razlikuje time što, ne čekajući da tok historijskih događaja pokaže trenutak, sam bira taj trenutak, što zna da je narod uvijek spreman za revoluciju (str. 10). Tko ne vjeruje u mogućnost revolucije u sadašnjosti, taj ne vjeruje u narod, taj ne vjeruje u spremnost

naroda za revoluciju (str. 11) . . . To je ono zbog čega ne možemo čekati, zbog čega smo tvrdili da je revolucija u Rusiji hitno potrebna, i to potrebna baš u *današnje vrijeme*; ne dozvoljavamo nikakvo oklijevanje i nikakvo odugovlačenje. Sada ili vrlo kasno, možda *nikada* (str. 16)! . . . Svaki narod izložen samovolji, narod kojega su izmučili izrabljivači . . . svaki takav narod (a u tom položaju se nalaze *svi narodi*) je snagom vlastitih uvjeta svojih socijalnih prilika — revolucionaran; on uvijek *može*, on uvijek *hoće* praviti revoluciju; on je uvijek spreman za revoluciju (str. 17) . . . Ali mi ne možemo i nećemo čekati (str. 34) . . . Sad nije vrijeme za dosadne priredbe i vječite pripreme — nek svatko spakuje stvari i neka se da na put. Ne smijemo se više baviti pitanjem što treba činiti. To je već davno riješeno. Treba praviti revoluciju. — Kako? Kako tko zna i umije» (str. 39).

To mi se činilo dovoljno jasno. Zamolio sam onda malog Karla Mišnicka: kad naprosto drukčije ne ide, ako je narod spreman za revoluciju i ti isto tako, a ako ti nećeš i ne možeš i nemaš prava da duže čekaš, ako uzimaš pravo da izabereš trenutak početka pucanja, te ako je na kraju istina: sada ili nikada! — onda, najdraži Karl, čini ono što ne možeš propustiti da činiš, pravi revoluciju još danas, razbi rusku državu u tisuću ruševina, inače ćeš na kraju učiniti još neku veću nesreću!

A što čini mali Karl Mišnick? Počinje li pucati? Uništava li rusku državu? Oslobađa li on ruski narod, »taj nesretni narod sa krunom od trnja, prikovan na križ ropstva«, zbog čijih patnji on duže ne može čekati?

Na to on ne misli. Mali Karl Mišnick sa suzama povrijeđene nevinosti na licu stupa pred njemačke radnike i kaže: Pogledajte, što mi tu podmeće podmukli Engels: da sam ja govorio o trenutnom udaru; ali ne radi se uopće o tome, nego o tome da se vodi *literarna propaganda*, a tom Engelsu, koji sam ne radi ništa drugo nego se bavi literarnom propagandom, nije neugodno da se pravi kao da ne razumije »korist literarne propagande«.

Čekajte! Vršiti literarnu propagandu! Ali zar imamo pravo na čekanje, imamo li pravo da tratimo vrijeme na literarnu propagandu? Ne košta li svaka minuta, svaki sat za koji se odgodi revolucija, narod tisuću žrtava (str. 14)! Sad nije vrijeme za literarnu propagandu, revolucija se mora praviti sada ili možda nikada — mi ne dozvoljavamo oklijevanje i odugovlačenje. A mi tu da vršimo literarnu propagandu! O bože, i to može živi čovjek reći živom čovjeku, a taj čovjek se zove Petar Tkačov!

Jesam li imao krivo što sam ona, sad jadno poricana, jurišnička razmetanja označio kao »djetinjasta«? Ona su toliko djetinjasta da bi trebalo vjerovati kako je autor ovdje dosegao sve što je bilo moguće. A on je ipak sam sebe nadmašio. Urednik »Naprijeda« saopćava jedno mjesto iz proglašenja ruskim seljacima koji je sastavio gospodin Tkačov. Gospodin Tkačov u njemu ovako opisuje stanje nakon izvršene socijalne revolucije:

«I tad bi seljak uz pjesmu i radost započeo veseo život . . . njegov džep ne bi bio pun bakrenih groša i zlatnih dukata. Imao bi svakakve stoke i peradi u dvo-rištu koliko samo bude htio. Na stolu bi imao svakakvog mesa, a k tome prazničkih kolača i slatkih vina, a stol ne bi raspremao od jutra do večeri. I on bi jeo i pio koliko može stati u želudac, a radio bi samo koliko mu se sviđa. I nikog ne bi bilo tu tko bi se usudio da ga prisiljava: idi, jedi! — idi, lezi na peć!»^[408]

I čovjek koji je bio u stanju da napiše taj proglas žali se kad se ja ograničavam na to da ga nazovem zelenim gimnazijalcem rijetke nezrelosti!

Gospodin Tkačov dalje kaže:

«Zašto nam predbacujete zavjere? Kad bi se morali odreći zavjereničke tajne, podzemne djelatnosti, morali bi se odreći svake revolucionarne djelatnosti. A vi nam prigovarate što se ni ovdje, na evropskom Zapadu . . . ne želimo odreći svojih zavjereničkih navika, i tvrdite da time smetamo velikom internacionalnom radničkom pokretu.»^[407]

Prvo, nije točno da ruskim revolucionarima ne ostaje nijedno drugo sredstvo nego čista zavjera. Nije li gospodin Tkačov malo prije istaknuo važnost literarne propagande iz inostranstva u Rusiju! Ni u tuzemstvu ne može biti zatvoren put usmene propagande među samim narodom, ma što gospodin Tkačov u svom interesu rekao. Najbolji dokaz za to je da prilikom najnovijih masovnih hapšenja u Rusiji nisu u većini bili intelektualci i studenti, nego radnici.

Drugo, poduzet ću let na Mjesec još prije nego što Tkačov oslobodi Rusiju, čim mi on dokaže da sam se bilo kada i bilo gdje u svojoj političkoj karijeri izjasnio za odbacivanje zavjera uopće, pod svakim uvjetima. Obavezujem se da ću mu donijeti suvenir s Mjeseca čim mi dokaže da je u mom članku riječ o nekim drugim komplotima osim o komplotu protiv Internationale od strane Alijanse. E, kad bi ruska gospoda bakunjinisti doista ozbiljno konspirirali protiv ruske vlade! Kad bi oni umjesto na laži i obmani utemeljenih prijevara suzavjerenika, poput one koju je učinio Nečajev, taj po Tkačovu »tipični predstavnik naše današnje omladine«,^[404] umjesto komplota protiv evropskog radničkog pokreta, poput ove srećom otkrivene i time razorene Alijanse, kad bi oni »djelatnici« (dejetelji), kako se hvalisavo nazivaju, konačno učinili neko djelo koje bi dokazalo da oni stvarno posjeduju organizaciju i da se doista bave i nečim drugim osim nastojanjem da ih bude tucet! Umjesto toga oni galame po cijelom svijetu: mi konspiriramo, mi konspiriramo! upravo kao zavjerenici u operi koji se četveroglasno deru: tišina, tišina! Neka ne bude ni šuma! A cijelo hvastanje o široko razgranatoj zavjeri služi jedino kao plašt iza kojega se ne krije ništa drugo nego revolucionarna pasivnost prema vladama i častohlepne prepirke unutar revolucionarne partije.

I upravo je činjenica što smo u *Zavjeri protiv Međunarodnog*

udruženja radnika bespoštedno razotkrili tu cijelu prijevaru¹, ono što tu gospodu tako ljuti. To je bilo »netaktično«. Kad smo razotkrili gospodina Bakunjinu, htjeli smo da »jednog od najvećih i najpožrtvovanijih predstavnika revolucionarne epohe u kojoj živimo, uprljamo«, i to »blatom«. ^[407] Blato koje je tom prilikom izišlo na vidjelo bilo je do posljednjeg grama vlastiti proizvod gospodina Bakunjinu, i to ni izdaleka najgori. Dotični spis ga je prikazao prečisto. Mi smo *samo citirali* 18. paragraf *Katekizma revolucionara*^[333], paragraf koji propisuje kako se valja ponašati prema ruskoj aristokraciji i buržoaziji, kako se valja domoći »njihovih prijevih tajni, učiniti ih našim robovima. Tako će njihova moć, njihov utjecaj i njihovo bogatstvo postati neiscrpna riznica i dragocjena pomoć u različitim pothvatima«². Mi do sada još nismo pričali kako je taj paragraf proveden u praksi. O tome bi se moglo pričati nadugo i naširoko, što će u svoje vrijeme ipak jednom biti učinjeno.

Proizlazi, dakle, da svi prigovori koje mi je učinio gospodin Tkačov s onim ćudorednim licem povrijeđene nevinosti koje tako dobro stoji svim bakunjinistima, da svi oni počivaju na tvrdnjama o kojima on ne samo da je znao da su krive nego ih je sam izmislio. Time se opraštamo s ličnim dijelom njegova *Otvorenog pisma*.

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 269 - 380. — ² Vidi u ovom tomu, str. 348 - 349.

V

O društvenim odnosima u Rusiji⁽⁴⁰⁹⁾

Što se tiče same stvari, gospodin Tkačov priča njemačkim radnicima kako ja u pogledu Rusije ne samo što nemam »nekih znanja«,^[110] nego čak pokazujem potpuno »neznanje«, pa se zato osjeća primoranim da im izloži pravo stanje stvari, a naročito razloge zbog kojih se baš sada može u Rusiji kao od šale napraviti socijalna revolucija, mnogo lakše nego u Zapadnoj Evropi.

«Kod nas nema gradskog proletarijata, to je doduše istina; ali mi zato nemamo ni buržoazije . . . naši radnici imat će da se bore samo s *političkom vlašću* — *vlast kapitala* je kod nas još u klici. I Vama, gospodine, bit će svakako poznato da je borba s prvom mnogo lakša nego s drugom.»

Prevrat koji moderni socijalizam želi da postigne sastoji se, ukratko rečeno, u pobjedi proletarijata nad buržoazijom i u novom organiziranju društva putem uništenja svih klasnih razlika. Za ovo je potreban ne samo proletarijat koji će izvršiti taj prevrat, nego i buržoazija u čijim su se rukama društvene proizvodne snage toliko razvile da omogućavaju konačno uništenje klasnih razlika. I kod divljaka i kod poludivljaka često nema klasnih razlika, a kroz takvo stanje je prošao svaki narod. Ali nama neće pasti na pamet da to stanje ponovo uspostavljamo već i zbog toga što su iz njega, s razvojem društvenih proizvodnih snaga, nužno proizašle klasne razlike. Tek na izvjesnom, za naše prilike čak vrlo visokom stupnju razvitka društvenih proizvodnih snaga, bit će moguće podići proizvodnju tako visoko da će ukidanje klasnih razlika značiti stvaran napredak, da će ono biti trajno i da neće dovesti do zastoja ili čak nazadovanja u društvenom načinu proizvodnje. Ali taj stupanj razvitka dostigle su proizvodne snage tek u rukama buržoazije. Buržoazija je, prema tome, i s te strane isto tako nužan preduvjet socijalističke revolucije kao i sam proletarijat. Prema tome, čovjek koji je kadar da kaže da se ta revolucija može u nekoj zemlji lakše izvršiti zato što ona *doduše* nema proletarijata, *ali* nema ni buržoazije, dokazuje samo da on još mora učiti azbuku socijalizma.

Dakle, ruski radnici — a ti su radnici, kako gospodin Tkačov sam kaže, »zemljoradnici, pa kao takvi nisu proleter i nego *vlasnici*« — mogu lakše da izvrše revoluciju jer neće imati da se bore s vlašću kapitala, nego »samo s političkom vlašću«, s ruskom državom. A ta država

»izgleda kao sila samo izdaleka... ona nema korijena u ekonomskom životu naroda; ona ne otjelovljuje u sebi interese nijednog staleža... Kod vas država nije prividna sila. Ona se objema nogama opire o kapital; ona otjelovljuje u sebi (!) određene ekonomske interese... Kod nas ova stvar stoji upravo obrnuto — naš društveni oblik ima za svoj opstanak da zahvali državi, državi koja tako reći visi u zraku, koja s postojećim socijalnim poretkom nema ničeg zajedničkog, koja ima svoj korijen u prošlosti, a ne u sadašnjosti«.

Ne zadržavamo se na konfuznoj predodžbi da ekonomskim interesima treba država, koju sami stvaraju, zato da bi se *otjelovili*, ili na smjelom tvrđenju da ruski društveni oblik (u koji spada i seljačko općinsko vlasništvo) ima za svoj opstanak da zahvali državi, ili na protivrječnosti da ta ista država »nema ničeg zajedničkog« s postojećim socijalnim poretkom koji je njena vlastita tvorevina. Pogledajmo radije tu »državu koja visi u zraku«, koja ne zastupa interese ni jednog jedinog staleža.

U evropskoj Rusiji seljaci posjeduju 105 milijuna desjatina, a plemići (kako ću ovdje kratkoće radi nazivati krupne zemljoposjednike) 100 milijuna desjatina zemlje, od čega otprilike polovina otpada na 15 000 plemića, od kojih, prema tome, svaki posjeduje prosječno po 3300¹ desjatina. Seljačka zemlja je, dakle, samo nešto malo veća od plemićke. Plemići, kao što se vidi, nemaju ni najmanjeg interesa za postojanje ruske države, koja im štiti posjedovanje polovine zemlje. Dalje. Od svoje polovine seljaci plaćaju godišnje 195 milijuna rubalja zemljišnog poreza, a plemići — 13 milijuna! Zemlje plemića su, prosječno uzeto, dvostruko plodnije od seljačkih, jer je država pri raspravljavanju sporova oko otkupa feudalnih tereta oduzela seljacima i dala plemićima ne samo veći dio zemlje, nego i najbolju zemlju, a seljaci su osim toga onu najgoru zemlju morali da plate plemićima kao najbolju.* I rusko plemstvo nema nikakvog interesa za postojanje ruske države!

Seljaci su — u većini — otkupom dovedeni u krajnje bijedan, potpuno neodrživ položaj. Ne samo što im je oduzet najveći i najbolji dio njihove zemlje, tako da je u svim plodnim oblastima carstva seljačka zemlja — za ruske poljoprivredne prilike — premalena da bi

* Izuzetak je učinjen jedino u Poljskoj, gdje je vlada htjela ruinirati plemstvo koje joj je bilo neprijateljsko, dok je seljake željela da pridobije. [(1894) ova bilješka je izostavljena]

¹ u listu »Der Volksstaat« i (1894) pogrešno: 33 000

se od nje moglo živjeti. Ne samo što im je za nju bila zaračunata pretjerana cijena, koju im je predumjila država i koju sad moraju s kamatama da otplaćuju državi. Ne samo što je na njih prevaljen sav teret zemljišnog poreza, dok je plemstvo gotovo sasvim oslobođeno te obaveze, tako da sam zemljišni porez guta čitavu vrijednost zemljišne rente seljačke zemlje, pa i više, a sva druga seljakova plaćanja o kojima ćemo odmah govoriti, direktan su odbitak od onog dijela njegovog prihoda koji predstavlja njegovu najamninu. Ne samo to. Pored zemljišnog poreza, kamata i otplate predumjama državi dolaze ovamo, otkako je uvedena mjesna uprava, još i gubernijski i kotarski porezi. Glavna posljedica ove »reformе« bilo je novo poresko opterećenje seljaka. Država je u cijelosti zadržala svoja primanja, a veliki dio izdataka prebacila na gubernije i kotare, koji su za njihovo pokriće udarili nove poreze, pa je u Rusiji pravilo da su viši staleži gotovo oslobođeni od poreza, a da seljak plaća gotovo sve.

Takvo stanje je kao stvoreno za lihvara, a kako su Rusi gotovo besprimjerno talentirani za trgovinu na nižem stupnju, za iskorištavanje povoljnih situacija na tržištu i za odiranje kože koje je s tim nerazdvojno povezano — zar nije još Petar I rekao da jedan Rus izlazi na kraj sa tri Jevrejina — to lihvar nigdje ne izostaje. Kad se približi vrijeme plaćanja poreza, dolazi lihvar, kulak — često bogati seljak iz iste općine — i nudi svoj gotov novac. Seljak mora po svaku cijenu imati novac i bez pogovora mora prihvatiti lihvarske uvjete. Time on samo dopijeva u još veći škripac, njemu treba sve više gotova novca. U vrijeme žetve dolazi trgovac žitom; potreba za novcem sili seljaka da proda dio žita koji je njemu i njegovoj porodici potreban za život. Trgovac žitom širi lažne vijesti kojima obara cijene, plaća nižu cijenu, i to često dijelom u svakojakoj visoko zaračunatoj robi; jer i truck-system¹ je u Rusiji jako razvijen. Veliki ruski izvoz žita zasniva se, kao što se vidi, sasvim neposredno na gladi seljačkog stanovništva. — Drugi način eksploatiranja seljaka je ovaj: špekulant uzima pod zakup od vlade državnu zemlju na duži niz godina, obrađuje je sâm dok ona bez dubrenja daje dobar prinos; zatim je dijeli na parcele i iscrpenu zemlju daje u pazakup, uz visoku rentu, susjednim seljacima koji na svom nadjelu ne mogu da sastave kraj s krajem. Kao što gore imamo engleski truck-system, tako ovdje imamo točno irskog middleman-a.² Ukratko, nema zemlje u kojoj bi kapitalistički parazitizam, pored sve strašne primitivnosti buržoaskog društva, bio tako razvijen, tako pokrio i obavio svojim mrežama cijelu zemlju, cijelu narodnu masu, kao baš u Rusiji. I da sve te pijavice koje isisavaju seljaka nemaju nikakvog interesa za postojanje ruske države, čiji zakoni i sudovi štite njihove lijepe i unosne smicalice?

¹ isplaćivanje radnika robom — ² posrednika, krupnog zakupca, koji zemlju, podijeljenu u manje parcele, daje dalje u zakup

Da krupna buržoazija Petrograda, Moskve, Odese, koja se u toku posljednjih deset godina, naročito zahvaljujući željezničkim prugama, nečuvveno brzo razvijala, a u toku posljednjih godina cvjetanja špekulacije veselo učestvovala u krahovima, da izvoznici žita, kudjelje, lana, loja, čiji se čitav posao zasniva na bijedi seljaka, da cjelokupna ruska krupna industrija, koja postoji samo zahvaljujući zaštitnoj carini koju joj odobrava država, da svi ti značajni i sve brojniji elementi stanovništva nemaju nikakvog interesa za postojanje ruske države? A da i ne govorimo o bezbrojnoj vojsci činovnika koja preplavljuje i potkrada Rusiju i koja tamo sačinjava pravi pravcati stalež. I kad nas gospodin Tkačov uvjerava da ruska država nema »korijena u ekonomskom životu naroda, da ona ne otjelovljuje u sebi interese nijednog staleža«, da ona visi »u zraku«, onda nam se čini da u zraku ne visi ruska država, nego naprotiv — gospodin Tkačov.

Da je položaj ruskih seljaka poslije oslobođenja od kmetstva postao nesnosan i za duže vrijeme neodrživ, da je već iz tog razloga revolucija u Rusiji na pomolu — to je jasno. Pitanje je samo: šta može i šta će biti rezultat te revolucije? Gospodin Tkačov kaže da će ona biti socijalna. To je čista tautologija. Svaka stvarna revolucija je socijalna, jer dovodi na vlast novu klasu i omogućava joj da preobrazi društvo prema svojoj zamisli. Ali on hoće da kaže da će revolucija biti socijalistička, da će ona u Rusiji uvesti društveni oblik kome teži zapadnoevropski socijalizam prije nego što mi na Zapadu dođemo do njega — i to u društvenim prilikama gdje se proletarijat i buržoazija javljaju samo sporadično i na nižem stupnju razvitka. A to treba da bude moguće zato što su Rusi tako reći izabrani narod socijalizma i što imaju artele i zajedničko vlasništvo zemlje.

Artel, koji gospodin Tkačov spominje samo uzgred, a na kome ćemo se mi ovdje zadržati zato što on još od Hercenova vremena igra kod mnogih Rusa tajanstvenu ulogu, artel je u Rusiji široko rasprostranjena vrsta asocijacije, najjednostavniji oblik slobodne kooperacije kakva se javlja u lovu kod lovačkih naroda. Ni riječ ni predmet nisu slavenskog, nego tatarskog porijekla. Oboje se nalazi s jedne strane kod Kirgiza, Jakuta itd., a s druge strane kod Laponaca, Samojeđa i drugih finskih naroda.* Zato se u Rusiji artel prvobitno razvija na sjeveru i istoku, u dodiru s Fincima i Tatarima, a ne na jugozapadu. Oštra klima čini nužnom raznovrsnu industrijsku djelatnost, pri čemu se nedovoljan razvitak gradova i kapitala nadoknađuje, koliko je moguće, ovim oblikom kooperacije. — Jedno od najmarkantnijih obilježja artela, solidarno jamstvo članova prema trećim licima, počiva prvobitno na vezama krvnog srodstva, kao posjed kod starih Nijemaca, krvna osveta itd. — Uostalom, u Rusiji se riječ artel upotrebljava

* O artelu vidi između ostalog: *Sbornik materialov ob Arteljah v Rossiji*, St. Petersburg 1873, svezak I.

ne samo za zajedničku djelatnost razne vrste, nego i za zajedničke ustanove. — U radničkim artelima uvijek se bira starješina (starosta), koji vrši poslove blagajnika, knjigovođe itd., a ukoliko je potrebno i poslovođe, i prima posebnu plaću. Takvi se arteli osnivaju:

- 1) za privremene pothvate, poslije svršetka kojih se raspuštaju;
- 2) među licima istog zanimanja, na primjer među nosačima itd.;
- 3) za prava industrijska, stalna poduzeća.

Oni se osnivaju ugovorom koji potpisuju svi članovi. Ako ti članovi ne mogu da skupe potreban kapital, što se vrlo često dešava, na primjer u poduzećima za pravljenje sira i poduzećima za ribolov (za mreže, čamce itd.), artel pada u ruke lihvaru, koji uz visoku kamatu pozajmljuje sumu novca koja im nedostaje i od tog momenta trpa u svoj džep najveći dio plodova rada. Još groznije su eksploatirani oni arteli, koji se kao cjelina unajmljuju kod nekog poduzetnika kao najamni radnici. Oni sami upravljaju svojom industrijskom djelatnošću i time ušteđuju kapitalistu troškove nadzora. Ovaj iznajmljuje članovima artela kolibe za stanovanje, predujmljuje im životne namirnice, pri čemu se opet razvija najodvratniji truck-system. Tako kod šumskih radnika i katranara u arhangeljskoj guberniji, na mnogim poslovima u Sibiru itd. (v. Flerovski, *Položenje rabočago klasa v Rossiji* — Položaj radničke klase u Rusiji, Petrograd 1869). Dakle, ovdje artel služi za to da kapitalistu bitno *olakša* eksploataciju najamnih radnika. A opet s druge strane postoje arteli koji i sami zapošljavaju najamne radnike, radnike koji *nisu* članovi asocijacije.

Vidimo, dakle, da je artel samoniklo i stoga još veoma nerazvijeno kooperativno društvo i da kao takvo nema ničeg isključivo ruskog ili čak slavenskog. Takva društva stvaraju se svuda gdje za to postoji potreba. Tako u Švajcarskoj u mljekarama, u Engleskoj kod ribara, gdje su čak veoma raznovrsna. Šleski kubikaši (Nijemci, ne Poljaci), koji su četrdesetih godina izgradili mnoge njemačke željezničke pruge, bili su organizirani u prave artele. Jača zastupljenost tog oblika u Rusiji dokazuje, dakako, da u ruskom narodu postoji jaka sklonost ka udruživanju, ali još ni izdaleka ne dokazuje njegovu sposobnost da pomoću te sklonosti skoči iz artela ravno u socijalistički društveni poredak. Za ovo je prije svega ostalog potrebno da sam artel bude sposoban za razvitak, da odbaci svoj samonikli oblik, u kome, kao što smo vidjeli, više služi kapitalu nego radnicima, i da se uzdigne *bar* do nivoa zapadnoevropskih kooperativnih društava. Ali, ako jedanput smijemo povjerovati g. Tkačovu (što je poslije svega prethodnog više nego riskantno), o tome nema ni govora. Naprotiv, on nas uvjerava s ponosom, koji je za njegovo stanovište u najvećoj mjeri karakterističan:

«Što se tiče kooperativnih i kreditnih asocijacija njemačkog (1) tipa, koje su prije kratkog vremena umjetno presadene u Rusiju, većina naših radnika odnosila se prema njima potpuno ravnodušno, i one su gotovo svuda krahirale.»

Moderno kooperativno društvo je bar dokazalo da može za svoj račun s uspjehom voditi veliku industriju (predionice i ткаčnice u Lankaširu). Artel, pak, ne samo što za ovo dosad nije bio sposoban, nego će, ako se ne bude dalje razvijao, u sukobu s velikom industrijom neminovno propasti.

Općinsko vlasništvo ruskih seljaka otkrio je oko 1845. pruski vladin savjetnik Haxthausen i bučno predstavio svijetu kao čudo nevideno, mada je Haxthausen u svom vestfalskom zavičaju mogao naći još dosta takvih ostataka, a kao vladin činovnik bio je čak dužan da ih točno poznaje. Tek od Haxthausena doznao je Hercen, i sam ruski vlastelin, da su njegovi seljaci imali zemlju u zajedničkom vlasništvu, i iskoristio tu stvar da ruske seljake prikaže kao prave nosioce socijalizma, kao rođene komuniste, nasuprot radnicima starećeg, trulog evropskog Zapada, koji se socijalizmu moraju tek s mukom i umjetno približavati. Od Hercena je ovo doznao Bakunjin, a od Bakunjinina gospodin Tkačov. Čujmo ovog posljednjeg:

«Naš narod je... u svojoj velikoj većini... prožet principima zajedničkog dobra; on je, ako se tako smijemo izraziti, instinktivno, tradicionalno komunist. Ideja kolektivnog vlasništva je tako duboko srasla sa cijelim pogledom na svijet» (odmah ćemo vidjeti dokle doseže svijet ruskog seljaka) «ruskog naroda da vlada, sada kad je počela da shvaća da je ova ideja nespojiva s principima „dobro uređenog“ društva i kad u ime tih principa želi da usadi u svijest i život naroda ideju individualnog vlasništva, može to da postigne samo pomoću bajoneta i knute. Iz ovog se jasno vidi da naš narod, bez obzira na svoju neprosvjedenost, stoji mnogo bliže socijalizmu nego narodi zapadne Evrope, iako su oni obrazovaniji.»

U stvari, općinsko vlasništvo na zemlju je ustanova koju nalazimo na niskom stupnju razvitka kod svih indogermanskih naroda od Indije do Irske, pa čak i kod Malajaca koji su se razvijali pod indijskim utjecajem, na primjer na Javi. Još 1608. godine je općinsko¹ vlasništvo zemlje koje je postojalo u novoosvojenoj Sjevernoj Irskoj poslužilo Englezima kao izgovor da tu zemlju proglase ničijom i da je konfisciraju u korist krune. U Indiji postoji još i dan-danas cio niz oblika općinskog² vlasništva. U Njemačkoj je ono bilo opća pojava; općinske zemlje koje još ovdje-ondje postoje ostatak su općinskog vlasništva, a često se, naročito u brdskim krajevima, još nailazi na njegove jasne tragove: povremene diobe općinske zemlje itd. Točniji dokazi i pojednosti u pogledu staronjemačkog općinskog² vlasništva mogu se naći u raznim *Mauverovim* spisima, koji su za ovo pitanje klasični. U zapadnoj Evropi, uključujući Poljsku i Malorusiju, ovo općinsko¹ vlasništvo postalo je na izvjesnom stupnju društvenog razvitka prepreka, kočnica agrarne proizvodnje, i sve je više bilo odstranjivano. Međutim u Velikorusiji (tj. Rusiji u pravom smislu riječi) ono se odr-

¹ (1894): zajedničko — ² (1894): zajedničkog

žalo do danas, što je u prvom redu znak da se agrarna proizvodnja i toj proizvodnji odgovarajući agrarni društveni odnosi nalaze tamo još uvijek na veoma nerazvijenom stupnju, što stvarno i jest tako. Ruski seljak živi i radi samo u svojoj općini; cio ostali svijet postoji za njega samo utoliko ukoliko se miješa u tu njegovu općinu. To je u tolikoj mjeri točno da u ruskom jeziku ista riječ, mir, znači i »svijet« i »seljačku općinu«. »Ves' mir«, »cio svijet«, znači za seljaka skup svih pripadnika općine. Kad, dakle, gospodin Tkačov govori o »pogledu na svijet« ruskih seljaka, onda je on ruski »mir« očigledno pogrešno preveo. Takva potpuna izoliranost pojedinih općina, koja u cijeloj zemlji stvara doduše jednake ali ni u kom slučaju zajedničke interese, prirodna je osnova *orijentalnog despotizma*, i gdje god je, od Indije do Rusije, taj društveni oblik dominirao, on je stalno stvarao taj despotizam, stalno nalazio u njemu svoju dopunu. Ne samo ruska država uopće, nego čak ni njen specifični oblik, carski despotizam, ne visi u zraku, već je nužan i logičan proizvod ruskih društvenih odnosa, s kojima, po gospodinu Tkačovu, »nema ničeg zajedničkog! Dalji razvitak Rusije u *buržoaskom* pravcu i ovdje će malo-pomalo ukinuti općinsko vlasništvo a da se ruska vlada neće morati da umiješa »bajonetima i knutom«. A to će biti utoliko prije što u Rusiji općinsku zemlju seljaci ne obrađuju zajednički pa tek onda dijele proizvod, kao što se to još i danas radi u pojedinim krajevima Indije; naprotiv, zemlja se s vremena na vrijeme dijeli među pojedine kućne starješine i svak obrađuje svoj dio zasebno. Otud mogućnost vrlo velikih razlika u imovnom stanju između pojedinih članova općine, a te razlike i postoje u stvarnosti. Gotovo svuda među članovima općine ima nekoliko bogatih seljaka — ovdje-ondje i milijunaša — koji igraju ulogu lihvara i isisavaju seljačku masu. Nitko to ne zna bolje od gospodina Tkačova. Jer dok on njemačkim radnicima priča priču o tome da se ruskim seljacima, tim instinktivnim, tradicionalnim komunistima, »ideja kolektivnog vlasništva« može izbiti iz glave samo knutom i bajonetima, dotle u svojoj ruskoj brošuri na str. 15. kaže:

»Medu seljaštvom stvara se klasa *zeleniša* (kulaka) *kupaca* i *zakupaca* seljačkih i plemićkih zemalja — seljačka aristokracija.«^[404]

To je isti soj krvopija koji smo gore detaljnije opisali.

Najteži udar općinskom vlasništvu zadao je i opet otkup feudalnih tereta. Plemiću je dodijeljen najveći i najbolji dio zemlje; za seljake često nije ostalo ni koliko je za život potrebno. Osim toga, šume su dodijeljene plemićima; seljak sad mora kupovati drvo za ogrjev, alat i građu koje je ranije mogao sjeći slobodno. Tako sad seljak ima jedino kuću i голу zemlju, bez sredstava za njeno obrađivanje, a prosječno uzevši ni ona nije dovoljna da ishrani njega i njegovu porodicu od žetve do žetve. U takvim uvjetima i pod pritiskom poreza i lihve općinsko vlasništvo na zemlju nije više blagodat, ono postaje okov. Se-

ljaci često bježe od njega s porodicom ili bez nje, da bi se prehranili kao radnici potukači, a svoju zemlju napuštaju.*

Kao što vidimo, općinsko vlasništvo u Rusiji već davno je preživjelo vrijeme svog cvjetanja i, kako po svemu izgleda, ide u susret svome raspadanju. Ali ipak se ne može poreći da postoji mogućnost prevođenja ovog društvenog oblika u viši oblik ukoliko se on održi dok prilike za to ne sazru i ukoliko se pokaže sposoban za razvitak u tom pravcu da seljaci više ne obrađuju zemlju individualno nego zajednički**, — prevođenja u taj viši oblik a da pri tome ruski seljaci ne bi morali da prođu međustepen buržoaskog parcelnog vlasništva. To se pak može desiti samo onda ako u Zapadnoj Evropi još prije potpunog raspada općinskog vlasništva bude uspješno izvršena proleterska revolucija, koja će ruskom seljaku stvoriti preduvjete za to prevođenje, naročito one materijalne, koji su mu potrebni da bi u cijelom svom poljoprivrednom sistemu mogao izvršiti prevrat koji je s tim nužno povezan. Čisto razmetanje je, dakle, kad gospodin Tkačov veli da prođu ruski seljaci, mada su »vlasnici«, stoje »bliže socijalizmu« nego radnici Zapadne Evrope, koji nemaju nikakvog vlasništva. Baš naprotiv. Ako išta još može spasiti rusku općinu i pružiti joj mogućnost da se pretvori u nov, za život doista sposoban oblik, onda je to proleterska revolucija u Zapadnoj Evropi.

Kako s ekonomskom, isto tako lako izlazi gospodin Tkačov na kraj i s političkom revolucijom. Ruski narod, priča on, »neprestano protestira« protiv ropstva, čas u obliku »vjerskih sekta . . . odbijanja plaćanja poreza . . . razbojničkih bandi« (njemački radnici mogu onda sebi čestitati što je Schinderhannes, prema tome, otac njemačke socijaldemokracije) ». . . paljevina . . . ustanaka . . . i zato možemo ruski narod nazvati instinktivnim revolucionarom«. I tako je Tkačov uvjeren »da je samo potrebno u nekoliko mjesta istodobno probuditi nagomilano osjećanje ogorčenja i nezadovoljstva koje . . . stalno kipti u grudima našega naroda«. Tada će se »ujedinjenje revolucionarnih snaga ostvariti *već samo od sebe*, a borba će morati da se svrši . . . povoljno po narodnu stvar. Praktična potreba i instinkt samoodržanja« stvaraju sami od sebe »čvrst i neraskidiv savez među protestirajućim općinama«.

* O položaju seljaka vidi, između ostalog, službeni izvještaj vladine komisije o poljoprivrednoj proizvodnji (1873), zatim Skaldina, *V zaholusti i v stolice* (U zabačenom provincijskom kutu i u prijestolnici, Petrograd 1870). Ovo djelo napisao je jedan liberalni konzervativac.

** U Poljskoj, naročito u guberniji Grodno, gdje je plemstvo najvećim dijelom upropašćeno ustankom od 1863, seljaci sad stalno kupuju ili zakupljuju plemićka imanja i obrađuju ih nerazdijeljena i *za zajednički račun*. A ti seljaci već stoljećima nemaju općinskog vlasništva i nisu Velikorusi, nego Poljaci, Litvanci i Bjelorusi.

Lakše i udobnije se revolucija uopće ne može zamisliti. Treba udariti na tri - četiri mjesta istodobno i »instinktivni revolucionar«, »praktična potreba«, »instinkt samoodržanja« uradit će sve drugo »već sami od sebe«. Ako je to tako lako, sasvim je neshvatljivo zašto revolucija nije već davno završena, narod oslobođen i Rusija pretvorena u socijalističku uzor-zemlju.

Međutim, stvari stoje sasvim drukčije. Ruski narod, taj instinktivni revolucionar, dizao je doduše bezbrojne izolirane seljačke ustanke protiv *plemstva* i protiv pojedinih činovnika, ali *nikad protiv cara*, osim ako mu je na čelo stao kakav *samožvanac* i tražio za sebe prijestolje. Posljednji veliki seljački ustanak pod Katarinom II bio je moguć samo zato što se Jemeljan Pugačov izdavao za njenog supruga Petra III, koga njegova žena tobože nije ubila, nego zbacila s prijestolja i zatvorila, a on pobjegao. Naprotiv, car je ruskom seljaku bog na zemlji: Bog visok, car daleko — Bog je visoko, a car daleko — govorio je on u nevolji. Da je masa seljačkog stanovništva, naročito poslije otkupa feudalnih tereta, dovedena u položaj koji joj sve više nameće borbu i protiv vlade i cara, to je van svake sumnje; ali bajku o »instinktivnom revolucionaru« može gospodin Tkačov da priča nekom drugom.

Čak i u slučaju *kad* bi masa ruskih seljaka i bila još *toliko* instinktivno revolucionarna, čak i *kad* bismo zamislili da se revolucije mogu praviti po narudžbi, kao što se pravi komad cica na cvjetiče ili samovar, — čak i u tom slučaju pitam ja: smije li čovjek kome je više od dvanaest godina zamišljati tok revolucije na *tako* djetinjast način kao što se to dešava ovdje? A sjetimo se i toga da je ovo bilo napisano pošto je prva revolucija, napravljena po tom bakunjinističkom modelu — revolucija od 1873. u Španiji — već bila *tako* sjajno propala. I tamo se počelo istodobno u nekoliko mjesta. I tamo se računalo na to da će praktična potreba i instinkt samoodržanja već sami od sebe ostvariti čvrst i neraskidiv savez među protestirajućim općinama. A šta se dogodilo? Svaka općina, svaki grad branio je samo sebe, a o uzajamnom potpomaganju nije bilo ni govora, i Pavia je, sa svega 3000, ljudi u roku od 14 dana pokorio grad za gradom i učinio kraj čitavom anarhističkom slavlju (uporedi moj spis *Bakunjinisti na djelu*¹, gdje je to detaljno opisano).

Nema sumnje, Rusija se nalazi u predvečerju revolucije. Financije su krajnje poremećene. Povećanje poreza ne pomaže, kamate starih državnih dugova plaćaju se novim zajmovima, a svaki novi zajam nailazi na sve veće teškoće; do novca se može doći još samo pod izgovorom građenja željeznica! Uprava je, otkako se zna, skroz-naskroz korumpirana; činovnici žive više od krađe, mita i ucjenjivanja nego od plaće. Cijela poljoprivredna proizvodnja — apsolutno najvažnija za Rusiju — dovedena je otkupom od 1861. u potpun nered; krupni

¹ Vidi u ovom tomu, str. 385 - 398.

zemljoposjed je ostao bez dovoljno radne snage, a seljaci bez dovoljno zemlje, pritisnuti porezima, isisavani od lihvara; poljoprivredna proizvodnja¹ opada iz godine u godinu. Sve to se s mukom i čisto spolja održava zajedno pomoću orijentalnog despotizma, čiju samovolju mi na Zapadu ne možemo sebi ni da predočimo; despotizma koji ne samo što iz dana u dan dolazi u sve upadljiviju protivurječnost sa shvaćanjima prosvijećenih klasa, i naročito sa shvaćanjima prijestolničke buržoazije koja brzo raste, nego koji je, osim toga, pod svojim današnjim nosiocima izgubio vjeru u samog sebe, koji danas čini koncesije liberalizmu, da bi ih sutra zaplašen opet povukao, i koji time sve više gubi svako povjerenje. A prosvijećeni slojevi nacije, koji su koncentrirani u prijestolnici, postaju sve svjesniji toga da je ovo stanje neodrživo, da je prevrat na pomolu, i zanose se iluzijama da će se taj prevrat moći usmjeriti u mirnu ustavnu kolotečinu. Ovdje su sjedinjeni svi uvjeti revolucije, revolucije koju će započeti više klase prijestolnice, možda čak i sama vlada, a koju će seljaci brzo razviti dalje i odvesti preko granica prve ustavne faze; ova revolucija će za cijelu Evropu biti od najveće važnosti već i zato što će jednim udarcem uništiti posljednju, dosad nedirnutu rezervu cjelokupne evropske reakcije. Ta revolucija se približava sigurnim korakom. Samo dva događaja mogla bi je odgoditi za duže vrijeme: sretan ishod rata protiv Turske ili Austrije, za šta su potrebni novac i pouzdani saveznici, ili pak preuranjeni pokušaj ustanka, koji bi imućne klase ponovo natjerao u naručje vlade.

F. Engels

Naslov originala *Flüchtlingsliteratur*

---

¹ (1894): prinos poljoprivrede

Karl Marx

Pogovor

[uz »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu«^[411]]

*Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*¹, čije ponovno objavljivanje »Volksstaat« smatra za današnje vrijeme umjesnim, izašla su prvi put u Bostonu (Masačusets) i u Bazelu. Bazelski tiraž je najvećim dijelom zaplijenjen na njemačkoj granici. Spis je izašao nekoliko nedjelja po završetku procesa. Tada je u prvom redu bilo važno ne gubiti vrijeme, i zato je mnoga greška u pojedinostima bila neizbježna. Tako, na primjer, pri navođenju imena kelnskih porotnika. Pisac Crvenog katekizma nije navodno bio M. Heß, nego neki Levy.^[412] A W. Hirsch u svom *Opravdanju*^[413] uvjerava da je Chervalov bijeg iz pariskog zatvora bio ugovoren između Greifa, francuske policije i samog Chervalova, kako bi ovaj za vrijeme procesa mogao biti upotrijebljen kao doušnik u Londonu. Ovo je vjerojatno, jer krivotvorenje mjenica izvršeno u Pruskoj i opasnost izručenja koja je iz toga proizlazila morali su smekšati Crämera (to je Chervalovo pravo ime). Moj prikaz ovog događaja osniva se na Chervalovim »vlastitim priznanjima« jednom mom prijatelju. Hirschov podatak baca još jaču svjetlost na Stieberovo krivokletstvo, na spletke pruskog poslanstva u Londonu i Parizu i na bestidne Hinckeldeyevе atake.

Kad je »Volksstaat« počeo na svojim stupcima da preštapava brošuru, upitao sam se jednog trenutka ne bi li bilo umjesno da VI glavu (Willich-Schapperova frakcija) izostavim. Ali kad sam duže razmišljao, svako sakaćenje teksta izgledalo mi je kao falsificiranje jednog historijskog dokumenta.

Nasilno ugušenje jedne revolucije izaziva u glavama njenih učesnika, naročito onih koji su sa domaće pozornice bačeni u progonstvo, potres koji čak i snažne ličnosti za kraće ili duže vrijeme čini tako reći neuračunljivim. Oni ne mogu da se snađu u toku koji je uzela historija, oni neće da uvide da se forma pokreta promijenila. Otud

¹ Vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388.

igranje konspiracije i revolucije, koje je jednako kompromitantno za njih same i za stvar kojoj služe; otud i pogrešni potezi Schappera i Willicha. Willich je u sjevernoameričkom građanskom ratu pokazao da je više nego fantast, a Schapper, koji je cijelog svog života bio prvoborac radničkog pokreta, uvidio je i priznao, uskoro po završetku kelnskog procesa, svoju trenutnu zabludu. Mnogo godina kasnije, na samrtnoj postelji, jedan dan prije smrti, on mi je još s jetkom ironijom govorio o onom vremenu »emigrantskih budalaština«. S druge strane, okolnosti u kojima su *Otkrića* pisana objašnjavaju žučnost napada na nehoteične pomagače zajedničkog neprijatelja. U trenucima krize bezglavost postaje zločin prema partiji koji traži javno ispaštanje.

»Čitavo postojanje političke policije zavisi od ishoda ovog procesa!« Ovim riječima koje je Hinckeldey za vrijeme kelnskog suđenja pisao poslanstvu u London (vidi moj spis: *Gospodin Vogt*, str. 27¹) on je izdao tajnu komunističkog procesa. »Čitavo postojanje političke policije«, to nije samo postojanje i djelatnost osobila kome je ta specijalnost neposredno povjerena. To je potčinjavanje čitave vladine mašinerije, uračunavši sudove (vidi pruski Disciplinski zakon za sudske činovnike od 7. maja 1851^[414]) i štampu (vidi fond za gmizavce^[271]), toj instituciji, onako kao što je cjelokupna država u Veneciji bila podvrgnuta državnoj inkviziciji. Političkoj policiji, paraliziranoj u Pruskoj za vrijeme revolucionarne bure, bila je potrebna organizacija, za koju je drugo francusko carstvo bilo i ostalo obrazac.

Poslije propasti revolucije od 1848. njemački radnički pokret postojao je samo još u formi teorijske, a uz to u uske okvire stjerane propagande, u čiju bezopasnost pruska vlada nije ni za trenutak posumnjala. Njoj je hajka na komuniste bila potrebna samo kao uvod u križarski pohod reakcije protiv liberalne buržoazije, a sama buržoazija kalila je glavno oružje te reakcije, političku policiju, osuđivanjem predstavnika radnika i oslobađanjem Hinckeldey-Stiebera. Tako je Stieber zaslužio svoje viteške ostruge pred porotnicima u Kelnu. Stieber je tada bilo ime jednog podređenog policijskog individuuma u divljem lovu na povišenje plaće i čina; sada Stieber znači neograničenu vlast političke policije u novom svetom pruskonjemačkom Rajhu. On se tako u neku ruku pretvorio u moralnu ličnost, moralnu u figurativnom smislu, kao što je moralno biće, na primjer, Rajhstag. Ali ovog puta politička policija ne puca na radnika da bi pogodila buržuja. Obrnuto. Baš u svojstvu diktatora njemačke liberalne buržoazije Bismarck se smatra dovoljno jakim da radničku partiju otjera sa svijeta. Zato na porastu veličine Stieber njemački proletarijat može mjeriti koliki je put prevalio poslije kelnskog komunističkog procesa.

Nepogrešivost pape je prava šala u poređenju s nepogrešivošću političke policije. Pošto je u Pruskoj za vrijeme čitavih decenija trpala u zatvor mlade usijane glave zbog oduševljavanja za njemačko je-

¹ Vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 338.

dinstvo, njemački Rajh, njemačko carstvo, ona ove godine trpa u haps čak i stare ćelave glave koje odbijaju da se oduševljavaju tim božjim darovima. Danas se ona isto tako uzaludno muči da iskorijeni *neprijatelje Rajha* kao onda *prijatelje Rajha*. Evo uvjerljivog dokaza da ona nije pozvana da stvara historiju, pa bila to i historija svađe oko careve brade!

Sam proces komunistima u Kelnu jasno pokazuje nemoć državne vlasti u njenoj borbi protiv društvenog razvoja. Kraljevski pruski državni tužilac dokazivao je krivnju optuženih naposljetku time što su tajno širili antidržavne principe *Komunističkog manifesta*. A zar se, usprkos tome, ti isti principi dvadeset godina kasnije ne objavljuju u Njemačkoj posve javno? Zar oni ne odjekuju čak i sa tribine Rajhstaga? Zar oni nisu u obliku *»Programa Međunarodnog udruženja radnika«* obišli cijeli svijet, usprkos svim vladinim tjeralicama? Društvo neće naći svoju ravnotežu dok se ne bude okretalo oko sunca rada.

U *Otkrićima* je rečeno na kraju: *»Jena! ... to je posljednja riječ za vladu kojoj su potrebna takva sredstva da bi postojala i za društvo kojem je potrebna takva vlada radi zaštite. To je posljednja riječ kelnskog komunističkog procesa ... Jena!¹* Baš mi je to neko uspjelo predskazivanje, smješka se prvi Treitschke na kog naiđeš, ponosno ukazujući na najnovije uspjehe pruskog oružja i na mauzericu. Meni je dovoljno da podsjetim da postoji ne samo *unutrašnji Dipel* nego i *unutrašnja Jena*.

London, 8. januara 1875.

Karl Marx

---

¹ Vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 388.

Karl Marx — Friedrich Engels

Za Poljsku^[416]

U Londonu je i ove godine svečano obilježena godišnjica poljskog ustanka od 22. januara 1863. Na skupu su učestvovali mnogi naši njemački drugovi; neki od njih su održali govore, među njima Engels i Marx.

»Ovdje je već bilo riječi — rekao je Engels — o razlozima koji pokreću revolucionare svih zemalja da simpatiziraju sa stvari Poljske i da istupaju u njenu odbranu. Samo jedno je zaboravljeno da se spomene, naime to da je politički položaj u koji je stavljena Poljska skroz-naskroz revolucionaran, da on ne ostavlja Poljskoj drugi izbor nego da bude revolucionarna ili da propadne. To se pokazalo već poslije prve podjele, izazvane težnjom poljskog plemstva da sačuva takav ustav i takve privilegije koji su već izgubili pravo na opstanak i koji su zemlji nanosili štetu narušavajući opći poredak, umjesto da čuvaju mir i obezbjeđuju progresivni razvitak. Već poslije prve podjele dio plemstva priznao je tu pogrešku i došao do uvjerenja da Poljska može biti uspostavljena samo putem revolucije; i deset godina kasnije mogli smo vidjeti kako su se Poljaci borili za slobodu u Americi. Francuska revolucija odmah je našla odjeka u Poljskoj. Ustav od 1791, koji je proklamirao prava čovjeka i građanina, postao je zastava revolucije na obalama Visle, učinivši Poljsku avangardom revolucionarne Francuske, i to upravo u momentu kad su se tri sile, koje su jedanput već opljačkale Poljsku, ujedinile u tome da udare na Pariz i uguše revoluciju. Zar su one mogle dopustiti da revolucija čvrsto savije svoje gnijezdo u centru koalicije? — Ni u kom slučaju. One su se ponovo bacile na Poljsku, ovog puta s namjerom da je definitivno liše njenog nacionalnog opstanka. Okolnost da je Poljska razvila revolucionarnu zastavu bila je jedan od glavnih uzroka njenog porobljavanja. Zemlja koju su rastrgali na komade i izbrisali iz spiska naroda zbog toga što je bila revolucionarna više ne može tražiti spas nigdje nego u revoluciji. I zato u svim revolucionarnim bitkama susrećemo Poljake. Poljska je to shvatila 1863, i za vrijeme tog ustanka, čiju godišnjicu danas proslavljamo, proklamirala najradikalniji od svih revolucionarnih programa koji su ikad postavljeni na istoku Evrope. Bilo bi smiješno ako bismo, bazirajući se na postojanju poljske aristokratske

stranke, smatrali poljske revolucionare aristokratima koji žele da uspostave aristokratsku Poljsku iz 1772. Poljska iz 1772. zauvijek je umrla. Nju nikakva sila ne može da digne iz groba. Nova Poljska koju će staviti na noge revolucija razlikovat će se u društvenom i političkom pogledu od Poljske iz 1772. isto toliko radikalno koliko će se novo društvo, kome hrlimo u susret, razlikovati od sadašnjeg društva.

Još nekoliko riječi. Nitko ne može nekažnjeno porobljavati ma koji narod. Tri sile koje su uništile Poljsku teško su kažnjene. Pogledajte moju otadžbinu, Prusku-Njemačku. Pod firmom nacionalnog ujedinjenja anektirali smo Poljake, Dance i Francuze — i sad imamo *tri Venecije*⁽⁴¹⁷⁾; svuda imamo neprijatelje, opterećujemo se dugovima i porezima da bismo držali bezbroj vojnika, koji u isto vrijeme moraju služiti i za tlačenje njemačkih radnika. Austrija, čak ona službena, vrlo dobro zna što je stoji komadić Poljske. Za vrijeme krimskog rata Austrija je bila spremna da istupi protiv Rusije pod uvjetom da ruska Poljska bude osvojena i oslobođena. Ali to nije ulazilo u planove Louisa-a Napoleona, a još manje — u planove Palmerstona. Što se pak tiče Rusije, vidimo: 1861. tamo je izbio prvi ozbiljan pokret među studentima, to opasniji što je narod svuda bio jako uzbuđen oslobođenjem seljaka-kmetova. A što je učinila ruska vlada koja je jasno vidjela opasnost? *Ona je izazvala u Poljskoj ustanak 1863. godine*; jer dokazano je da je taj ustanak djelo njenih ruku. Pokret među studentima i duboko vrenje u narodu odmah su iščezli i ustupili mjesto ruskom šovinizmu, koji je zapljusnuo Poljsku kad se radilo o tome da se u njoj sačuva ruska vladavina. Tako je propao prvi značajan pokret u Rusiji zbog štetne borbe s Poljskom. Uspostavljanje Poljske uistinu je u interesu revolucionarne Rusije, i ja sam s radošću čuo večeras da se to mišljenje poklapa s uvjerenjem ruskih revolucionara (koji su se izjasnili u istom smislu na skupštini⁽⁴¹⁸⁾).

Marx je rekao otprilike ovo: Radnička partija Evrope odlučno je zainteresirana za oslobođenje Poljske, i prvobitni program Međunarodnog udruženja radnika govori o uspostavljanju Poljske kao o jednom od ciljeva radničke politike.¹ Koji su uzroci te posebne zainteresiranosti radničke partije za sudbinu Poljske?

Prije svega, razumije se, simpatije prema porobljenom narodu koji je neprekidnom herojskom borbom protiv svojih porobljivača dokazao svoje historijsko pravo na nacionalnu nezavisnost i samoodređenje. Nema apsolutno nikakve protivrječnosti u tome što se *internacionalna* radnička partija bori za uspostavljanje poljske nacije. Naprotiv: tek kada Poljska ponovo izvojuje svoju nezavisnost, tek kada bude opet odlučivala svojom sudbinom kao samostalna nacija, tek tada će za nju opet početi proces unutrašnjeg razvitka i ona će moći da pomaže socijalnom preobražaju Evrope kao samostalna sila. Dok je jedan vitalan narod okovan od tuđinskog osvajača, on nužno us-

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 9.

mjerava sve svoje snage, sve svoje težnje, svu svoju energiju protiv vanjskog neprijatelja; i dok god njegov unutrašnji život ostaje na taj način paraliziran, on nije u stanju da se bori za socijalno oslobođenje. Irska, Rusija pod mongolskim jarmom itd. jasan su dokaz ove tvrdnje.

Drugi uzrok simpatija radničke partije prema preporodu Poljske jeste osobenost njenog geografskog, vanjskotrgovinskog i historijskog položaja. Podjela Poljske je onaj lanac koji vezuje zajedno tri velike despotije: Rusiju, Prusku i Austriju. Samo uspostavljanje Poljske može da rastrgne tu vezu i time odstrani veliku prepreku koja stoji na putu socijalnom oslobođenju evropskih naroda.

Ali glavni uzrok simpatija radničke partije prema Poljskoj jeste u ovom: Poljska je ne samo jedini slavenski narod nego i jedini evropski narod koji se tukao i tuče kao *svjetski vojnik revolucije*. Poljska je prolijevala svoju krv u američkom ratu za nezavisnost; njene legije borile su se pod zastavom prve francuske republike; godine 1830. ona je svojom revolucijom spriječila najezdu na Francusku koju su tada odlučile da preduzmu učesnice u podjeli Poljske; 1846, u Krakovu, Poljska je prva u Evropi pobola zastavu socijalne revolucije; 1848. njeni sinovi uzimaju vidno učešće u revolucionarnim bojevima u Mađarskoj, Njemačkoj i Italiji; najzad, 1871, ona daje Pariskoj komuni najbolje generale i najhrabrije vojnike.

U onim kratkim trenucima kad su narodne mase Evrope mogle disati slobodno, one su se sjećale onoga što duguju Poljskoj. Poslije pobjedonosne martovske revolucije u Berlinu 1848. prva akcija naroda bila je da oslobodi poljske zatvorenike — Mieroslawskog i njegove drugove po patnjama — i da proklamira uspostavljanje Poljske; u Parizu, u maju 1848, Blanqui je stao na čelo radnika koji su istupili protiv reakcionarne Nacionalne skupštine da bi je prinudili na oružanu intervenciju i odbranu Poljske; najzad, 1871, kad su se pariski radnici konstituirali kao vlada, oni su izrazili poštovanje Poljskoj time što su njenim sinovima povjerali komandu nad svojim borbenim snagama.

Ni u ovom momentu njemačka radnička partija neće se dati za-vesti u zabludu reakcionarnim govorima poljskih poslanika u njemačkom Rajhstagu; ona zna da ta gospoda ne djeluju u interesu Poljske nego u svom privatnom interesu; ona zna da poljski seljak, radnik, jednom riječi da svaki Poljak koji nije zaslijepljen staleškim interesima mora da shvati: *Poljska ima i može imati u Evropi samo jednog saveznika — radničku partiju.*^[419] — *Živjela Poljska!*

Naslov originala: *Für Polen*

Prvi put objavljeno u listu

»Der Volksstaat«, br. 34 od 24. marta 1875.

Friedrich Engels

Poluzvanična dreka o ratu^[420]

Novinski puzavci Nemačkog Carstva ponovo su dobili naređenje da zatrube u vojničke trube. Bezbožna, degenerisana Francuska ni po koju cenu neće da ostavi na miru pobožnu Nemačku, koja tako bujno cveta pod vladavinom berzanskih i špekulantskih poslova i bankrotstva.^[384] Francuska se naoružava u ogromnim razmerama, a ta krajnja užurbanost kojom se sprovodi to naoružavanje najbolji je dokaz za to da ona namerava da, po mogućstvu, već sledeće godine napadne miroljubivu Bismarckovu imperiju, koja, kao što je poznato, nikada ni vodu nije zamutila, koja se neprekidno razoružava i o kojoj samo neprijateljski raspoložena štampa širi klevetu kao da je zakonom o lokalnoj mobilizaciji građana (koji ne podležu vojnoj obavezi) baš ovih dana pretvorila dva miliona građana u rezerviste.^[421]

Poslušna štampa nalazi se u nezgodnom položaju. Dok po želji ministarstva inostranih poslova mora prikazivati imperiju kao jagnje nečuvene krotkosti, u interesu ministarstva vojske mora staviti do znanja nemačkom buržuju da se za velike poreze koji se od njega uzimaju ponešto radi, da se predviđeno naoružanje zaista i ostvaruje, da se grade tvrđave, da se pripremaju kadrovi i da su razrađeni planovi mobilizacije mnogih »otpuštenih«, da se borbena gotovost vojske povećava svakoga dana. A pošto se saopštenja u tom smislu javljaju kao autentična i pošto povrh toga dolaze od kompetentnih ličnosti, potpuno smo u mogućnosti da stvorimo sud o tom ratobornom kreketanju novinarskih žaba.

Povod za čitavu tu galamu je novi francuski zakon o kadrovima.^[422] Uporedimo formacije koje su njima predviđene u Francuskoj — zaslada još samo na hartiji — sa formacijama koje u Nemačkoj postoje u stvarnosti, pri čemu ćemo se, radi kratkoće, ograničiti samo na jedan, osnovni rod vojske — na pešadiju.

U celini, pada u oči da novi francuski zakon sam po sebi predstavlja pogoršano izdanje pruskog zakona.

Francuska kadrovska pešadija će se sastojati od 144 puka, 4 zuavska puka i 3 puka od po četiri bataljona alžirskih domorodaca, 30 lovačkih bataljona, 4 inostrana i 5 kaznenih bataljona, tj. svega 643 bataljona,

dok nemačke kadrovske jedinice nemaju više od 468 bataljona. Međutim, ta nadmoćnost francuskih kadrovskih trupa je samo prividna.

Prvo, mada se francuski bataljon, kao i pruski, sastoji od četiri čete, ipak u svakoj četi ima samo četiri oficira umesto pet, a i od ta četiri jedan je trebalo da bude rezervni — kategorija oficira koja u Francuskoj još uopšte ne postoji. U Francuskoj je dosada na 35 - 40 ljudi dolazio jedan oficir, što je prema zastarelom i nespretnom francuskom strojevom pravilu stvarno neophodno, dok je u Pruskoj sasvim dovoljan jedan oficir na 50 ljudi. Ali to je maksimum, tako da je komisija Nacionalne skupštine, koja je razmatrala taj zakon, jednodušno došla do zaključka da brojno stanje čete može iznositi najviše 200 ljudi. Na taj način, francuska četa je za 25% brojno slabija od pruske, a pošto u njoj nema rezervnog oficira, niti će ga biti još za mnogo godina, ona u organizacijskom smislu znatno zaostaje za pruskom četom. Ali, pošto se sada četa, zahvaljujući pušci ostraguši, pretvorila u taktičku borbenu jedinicu, i pošto borba u četnim kolonama i pešadijska borba, čiju osnovu čini četa, zahtevaju jake čete — Nacionalna skupština je ovde nanela francuskoj vojsci najveću štetu koju je mogla učiniti.

Prema tome, Francuska ima pod oružjem:

— 606 pešadijskih bataljona po 800 ljudi	484 800 ljudi,
— zuava, alžirskih domorodaca, pripadnika legije stranaca, kaznenih bataljona	46 000

Svega: 530 800 ljudi

Međutim, od toga broja otpada na Alžir bar 40 000 ljudi, koji se mogu iskoristiti samo onda kad se pojave nove formacije za njihovu zamenu. Na taj način, u vreme otpočinjanja ratnih dejstava ostaje 490 800 pešaka. Četiri stotine šezdeset osam nemačkih pešadijskih bataljona, od kojih svaki ima 1050 ljudi potpuno sposobnih za borbu, po zvaničnim podacima, daju 490 480 ljudi, tj. skoro isto toliko koliko i u francuskom stroju.

Dosada, na taj način, vidimo brojnu jednakost, ali bolju i jaču nemačku organizaciju. Sada ćemo preći na razlike.

Pomenuta 643 slaba francuska bataljona obrazuju čitavu pešadiju koja je organizovana u vojnom pogledu. Naravno, 318 četa rezervne pešadije i lovaca ukupno daju još 249 480 ljudi iz rezerve (uključujući tu i po 50 ili 40 oficira i podoficira na četu), ali u njima dosada postoje samo vojnici, pa i oni većim delom potpuno neobučeni, a od obučenih većina je prošla samo kroz šestomesečnu obuku. Od oficirskog i podoficirskog kadra na licu se nalazi najviše — jedna četvrtina. Dok se tih 318 rezervnih četa pretvori u 318 bataljona spremnih za dejstvo — čitav ishod operacija može biti već odlučan, a one čete koje stupe na vatrenu liniju po svome kvalitetu neće prevazilaziti mobilnu gardu iz 1870. godine. Još ostaje teritorijalna vojska, u koju ulaze muškarci od 30 do 40 godina života, i koja treba da bude organizovana u 144

puka po 3 bataljona, dakle u 432 bataljona. Sve to postoji samo na hartiji. Da bi se zaista stvorila takva organizacija, treba imati 10 000 oficira i 20 000 podoficira, od kojih zasad skoro bukvalno nema nijednog. A odakle uzeti te oficire? U Pruskoj su bile potrebne bezmalo dve generacije dok su se od školovanih obveznika, posle jednogodišnje obuke, stvorili pogodni oficiri za rezervu i narodnu odbranu; još četrdesetih godina oni su se skoro u svim pukovima smatrali kao nepoželjan balast, te se na odgovarajući način i postupalo sa njima. A u Francuskoj, gde slična institucija protivureći svim tradicijama revolucionarne jednakosti, gde oficiri preziru one s jednogodišnjom obukom, a vojnici ih mrže, s njima se stvarno ne može ništa učiniti. Ali drugi izlaz za pripremu rezervnih oficira ne postoji.

Što se tiče podoficira i vojnika, pobednici kod Sadove^[211] 1866. godine su se hvalili, kao što je poznato, time da im sistem narodne odbrane, koji odavno postoji u Pruskoj, daje prednost od 20 godina u poređenju sa svakom drugom zemljom koja bi prihvatila takav isti sistem; izjednačenje s Pruskom se može postići tek onda kada se i najstarija godišta obveznika budu sastojala od ljudi koji su služili u vojsci. Sada su, izgleda, na ovo zaboravili, kao i na to da u Francuskoj u suštini služi samo polovina godišnjeg kontingenta, a da se druga polovina otpušta posle šestomesečne službe (taj rok je potpuno nedovoljan za savremena pravila koja se zasnivaju na pedantizmu), te se rezerva i narodna odbrana u Francuskoj, u poređenju sa Pruskom, na taj način, sastoje najvećim delom od regruta. I posle toga se pretvaraju kao da se plaše sadašnje francuske teritorijalne vojske, koja predstavlja isto takvo neobučeno topovsko meso kao i ona vojska koja se 1870. i 1871. godine na Loari i kod Le Mana nije mogla održati pred upola slabijim ali disciplinovanijim nemačkim jedinicama!^[423]

Ali to još nije sve. U Pruskoj su, najzad, posle gorkog iskustva naučili da izvode mobilizaciju. Za 11 dana sva vojska je spremna za borbu, a pešadija mnogo ranije. Ali, to je zahtevalo da sve bude uređeno na najprostiji način, i, posebno, da svaki obveznik bude već unapred raspoređen u onu jedinicu u koju će morati da stupi. Takav sistem se zasniva na tome da svaki puk ima za popunu svoju stalnu teritoriju (okrug) u čijim granicama se, pre svega, i kompletira odgovarajući puk narodne odbrane. Prema novom francuskom zakonu, naprotiv, regruti i rezervisti se raspoređuju u onaj puk koji se u momentu mobilizacije nađe u datom okrugu. To je ustanovljeno da bi se održala tradicija koja potiče iz Napoleonovog doba, prema kojoj samostalni pukovi, smenjajući se, garnizoniraju po svim delovima Francuske i koji se, po mogućstvu, moraju popunjavati regrutima iz čitave Francuske. Ako se od poslednjeg moralo odustati, to se utoliko odlučnije insistiralo na prvom, onemogućavajući samim tim onu stalnu organsku vezu između komandi pukova i okružnih komandi narodne odbrane, koja u Pruskoj obezbeđuje brzinu mobilizacije.

Ako ovo besmisleno smenjivanje, koje specijalnim rodovima vojske pričinjava još veće teškoće nego pešadiji, mora da uspori mobilizaciju pešadije makar *samo* za tri dana, to će se oni pred licem aktivnog protivnika pokazati kao tri najvažnija dana čitavog rata.

Prema tome, šta predstavlja sve to moćno francusko naoružavanje? Brojno ravnu, ali slabije organizovanu kadrovsku pešadiju, koja, da bi postala sposobna za borbu, mora uz to primiti izvestan broj vojnika koji su prošli samo kroz šestomesečnu obuku; rezervu prvog poziva, u kojoj preovladuju vojnici koji su služili samo šest meseci i za koju se na licu, u najboljem slučaju, nalazi četvrtina potrebnog broja oficira i podoficira; rezervu drugog poziva od vojnika koji većinom uopšte nisu služili vojsku i bez ikakvog oficirskog kadra; i za obe kategorije rezerve, strogo govoreći, potpun nedostatak čvrstih kadrova. A pored toga, nema nikakvog izgleda da će se nedostatak oficira, pri postojećem uređenju, *ikada* moći popuniti, tako da se, u slučaju rata, ni jedna ni druga kategorija rezerve neće pokazati sposobnijom za dejstvo nego bataljoni koji su na brzinu formirani u jesen i u zimu 1870. godine.

A sada pogledajmo na, kao jagnje mirno, Nemačko Carstvo, koje kao da je potpuno bez zuba ili ih, u svakom slučaju, ne pokazuje. Već smo ukazali na 468 bataljona kadrovske pešadije spremne za borbu — u svemu 490 480 ljudi. Ali njima će se još pridružiti nove formacije.

Početakom 1872. godine za svaki bataljon je predviđena dopuna od 36 vojnika, što daje okruglo 17 000 ljudi godišnje. Dalje, po isteku dvogodišnjeg roka službe počeli su otpuštati dobru četvrtinu vojničkog sastava, a za njegovu zamenu predviđeno je pozivanje odgovarajućeg broja novih regruta, što daje okruglo 28 000 ljudi. Na taj način se svake godine poziva i obučava 45 000 ljudi više nego ranije; to će do kraja 1875. godine, za tri godine, dati 135 000 ljudi, a osim toga još 12 000 sa jednogodišnjim rokom službe (po 4000 godišnje), svega 147 000 ljudi, tj. taman toliko da se za svaki od 148 pukova obrazuje četvrti bataljon. Zato su od tog istog vremena kod svih kadrovskih pukova već »organizacijski pripremljene« prekobrojne rezervne čete, tj. već su određeni aktivni i rezervni oficiri i podoficiri koji moraju stupiti u te bataljone. Na taj način, ti četvrti bataljoni mogu stupiti u rat najkasnije 2—3 dana posle prva tri bataljona, ojačavajući vojsku za 148 bataljona po 1050 ljudi, tj. za 155 400 ljudi. Međutim, ovi brojevi još ni izdaleka ne izražavaju onaj priraštaj snage koji samim tim dobija operativna vojska. Ko je 1866. godine video pruske četvrte bataljone, taj zna da su se oni sastojali pretežno od jakih, odlično građenih ljudi od 24 do 27 godina starosti, koji su činili jezgro vojske.

Uporedo s formiranjem četvrtih bataljona, ne uzimajući u obzir lovačke rezervne čete, normalno teče organizovanje 148 rezervnih bataljona. Oni se formiraju od prekobrojnih islužnika i od obveznika dopunske rezerve koji nisu služili vojsku.^[424] Te snage su po zvaničnim

podacima iznosile 1871. godine 188 690 ljudi. Ali to treba tako shvatiti da su kadrovi oficira i podoficira, koji su određeni još u mirno doba, u stanju da obuču toliki broj vojnika, pošto broj samih obveznika iz rezerve, u čiji prvi poziv sada svake godine ulazi oko 45 000 ljudi, iznosi za sedam godišta koja podležu pozivu, daleko više od navedenog broja ljudi. Rezervni bataljoni su upravo taj rezervoar iz kojega bataljoni — koji učestvuju u operacijama i koji su oslabljeni pretrpljenim gubicima, a još više iscrpenošću ljudstva — dobijaju potrebna više ili manje obučena pojačanja, koja se zatim takođe popunjavaju obveznicima iz rezerve.

Jednovremeno sa kadrovskim i rezervnim trupama vrši se mobilizacija landvera. Kadrovi za trupe landvera, koji su takođe određeni u mirno doba, obuhvataju 287 bataljona (njihov broj se mora dovesti do 301). U oba poslednja rata brojno stanje landverskih bataljona dostizalo je samo do 800 ljudi; ako čak i to nisko brojno stanje uzmemo za osnovu, Nemačko Carstvo bi i tada moglo isturiti landversku pešadiju od 229 600 organizovanih vojnika, pri čemu bi još ostali za iskorišćavanje prekobrojni, čiji se broj svake godine povećava.

Ali ni to još nije sve; ponovo je vraćen u život landšturm. Prema zvaničnim podacima, već krajem 1874. godine vojna snaga nemačke pešadije bila je povećana za 234 landšturmka bataljona (po 800 na bataljon = 187 200 ljudi), ne računajući lovačke čete; a to može samo značiti da je za te bataljone određen barem najneophodniji minimum kadra. Međutim, landšturm se time ni izdaleka ne iscrpljuje, pošto on, prema svečanoj izjavi Voigts-Rhetza u nemačkom Rajhstagu, obuhvata »pet procenata stanovništva, tj. dva miliona ljudi«.⁽¹²⁵⁾

A kako stoji stvar sa odnosom snaga?

Francuska raspolaze kadrovskom pešadijom, uključujući i trupe, koje vrše službu u Alžiru, jačine 530 800 ljudi, a to je — čitava njena organizovana pešadija. Ako tu uračunamo još i svu rezervu prvog poziva, ukoliko ona poseduje *kakvu bilo* opipljivu organizaciju — 254 600 ljudi (288 rezervnih četa po 800 ljudi, 30 rezervnih lovačkih četa po 540 ljudi i 8000 prekobrojnih pripadnika kaznenih bataljona), dobićemo ukupno 785 400 ljudi pod oružjem.

Nemačko Carstvo za jedanaest dana posle oglasa mobilizacije istupa sa kadrovskom pešadijom od 490 480 ljudi ;
 — posle dva do tri dana stižu sledećih 148 bataljona 155 400 „
 — posle još četrnaest dana dolazi 287 landverskih bataljona po 800 ljudi u svakom 299 600 „
 — posle još četrnaest dana stižu 234 landšturmka bataljona po 800 ljudi u svakom 187 200 „

Svega: 1 062 680 pešaka

koji su već u mirno doba dobili potpuno oformljenu organizaciju, koji su blagovremeno obezbeđeni svim što je potrebno, i koji iza sebe u pozadini imaju 148 rezervnih bataljona sa ukupno (vidi gore) 188 690

ljudi za popunu gubitaka pretrpljenih u borbi. U celini, organizovana masa pešadije broji 1 251 370 ljudi.

Može se pomisliti da preuveličavamo. Nikako. Pokazali smo čak i manje nego što je u stvarnosti, ne poklanjajući pažnju raznim činocima, koji, ipak, u celini daju prilično značajnu sumu. Navešćemo dokaz.

Kölnische Zeitung od 27. decembra 1874. sadrži »vojno saopštenje« Ministarstva vojske, iz kojega saznajemo sledeće: Krajem 1873. godine nemačka vojska spremna za borbu brojala je

1 361 400 ljudi, od kojih — pešadija	994 900 ljudi
kojima se 1874. godine dodaju četvrti bataljoni	155 400 „
i 234 landšturmka bataljona	187 200 „

Svega: 1 337 500 ljudi,

a to znači, za 100 000 ljudi više nego po našem proračunu. U tom istom članku se navodi da ukupno brojno stanje trupa svih rodova vojske iznosi 1 723 148 ljudi, od kojih 39 948 oficira; a Francuzi nasuprot njima raspolazu u najboljem slučaju sa 950 000 blagovremeno organizovanih ljudi, od kojih 785 000 pešaka!

Što se tiče kvaliteta tih trupa — pod pretpostavkom da obe nacije imaju prosečno jednake vojničke sposobnosti — kvalitet francuske vojske se sigurno nije poboljšao od vremena poslednjeg rata. Vlada je učinila sve da bi demoralisala trupe, naročito time što ih je razmestila po logorima u barakama u kojima se vojnik ne može ni obučavati, niti se zanimati čim bilo drugim, te je bio, tako reći, predodređen isključivo da pije ljutu rakiju. Nedostaju podoficiri, sastav četa je slab, konjički pukovi ni izdaleka ne raspolazu dovoljnim brojem konja. To je još 14. januara podvlačio *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*; tada je ovaj list još propovedao mir!

Međutim, novo vojno zakonodavstvo daje francuskom ministru vojske na raspolaganje: 704 714 ljudi u stroju, 510 294 čoveka u rezervi, 582 523 čoveka teritorijalne vojske i 625 633 čoveka u njenim rezervama, tj. ukupno 2 423 164 čoveka, koji se u slučaju potrebe mogu dovesti do 2 600 000 ljudi! Istina, general Lewal, pošto je brižljivo proučio dokumenta koja se na ovo odnose, izjavljuje da mora sniziti taj broj do 2 377 000 ljudi. Ali je i taj broj potpuno dovoljan da dovede do ludila i najboljeg ministra vojske. Kažite, zaboga, šta on treba da radi s tom masom ljudi, od kojih su skoro dve trećine neobučeni? Odakle uzeti oficire i podoficire, bez kojih on ne može obučavati te ljude, a da se i ne govori o tome da bi ih mogao organizovati?

U Nemačkoj stvari stoje sasvim drukčije. Brojno stanje vojske koja je dovedena u stanje borbene gotovosti, već prema odredbama carskog zakona o ustrojstvu vojske, dostiže ravno 1 500 000 ljudi. Ali, njima će se, na osnovu samog tog zakona, pridružiti pet godišta obveznika iz rezerve koji su obavezni da služe u vojsci od 27. do navršene 31. godine — po 45 000 ljudi svake godine — dakle, svega oko 200 000

ljudi. Barem 200 000 prekobrojnih ljudi, pored onih koji su dovedeni u borbenu gotovost, već je ranije bilo uvedeno u spiskove. I ovamo se dodaje još landšturm sa brojnim stanjem od dobra dva miliona ljudi, tako da nemački ministar vojske raspolaže sa 3 900 000, ako ne i sa *četiri miliona ljudi*, pri čemu će se vojska, kako tvrdi pomenuti poluzvanični organ,

«čak ako se pozove 1 800 000 ljudi i *više*, ne računajući regrute uključene u rezervnu vojsku, sva odreda sastojati od islužnika i u vojnom pogledu potpuno obučениh vojnika, što bi se u Francuskoj, uključujući i rezerve teritorijalne vojske, moglo dostići *tek kroz dvadeset godina*».

Vidimo da istinski predstavnik militarizma nije Francuska, nego Nemačko Carstvo pruske nacije. Četiri miliona vojnika, deset procenta stanovništva! Samo jedna napomena: može nam ispasti korisno ako se čitav taj sistem dovede do svojih krajnjih granica. Taj sistem se može definitivno srušiti ne spolja, ne kakvom bilo drugom pobedonosnom državom u ratu, nego samo iznutra, usled svojih sopstvenih neizbežnih posledica. I ukoliko ga budu prekomernije naduvavali, utoliko on mora brže propasti. Četiri miliona vojnika! Socijaldemokratija će takođe biti zahvalna Bismarcku, ako on taj broj poveća na pet ili šest miliona, i ako zatim, pri prvoj mogućnosti, počne da poziva u vojsku i devojke.

Naslov originala:
Offiziöses Kriegsgeheul

Prvi put objavljeno u listu
«Der Volksstaat», br. 46 od 23. aprila 1875.

Friedrich Engels

[Prethodna napomena uz brošuru
»O društvenim odnosima u Rusiji«^[409]]

Ovi redovi¹ su napisani prilikom polemike u koju sam bio upleten s nekim gospodinom Petrom Nikitičem Tkačovom. U jednom članku o ruskom časopisu »Naprijed«^[402] koji izlazi u Londonu (»Der Volksstaat«, 1874, br. 117 i 118²) nekim povodom sam sasvim uzgred spomenuo ime toga gospodina, ali na način kojim sam navukao na sebe njegovo cijenjeno neprijateljstvo. Ne časeći ni časa gospodin Tkačov je objavio *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu*, Cirihi 1874, u kome priča o meni svakojake čudne stvari i zatim, nasuprot mom krajnjem neznanju, iznosi svoje vlastito mišljenje o stanju stvari i o perspektivama socijalne revolucije u Rusiji. I oblik i sadržaj te pisanije nosili su običan bakunjinistički pečat. Pošto je bila objavljena na njemačkom jeziku, smatrao sam da vrijedi truda da odgovorim u »Volksstaat«-u (vidi Izbjeglička literatura, IV i V, »Der Volksstaat«, 1875, br. 36 i dalje³). Prvi dio mog odgovora prikazuje uglavnom bakunjinistički način literarne borbe, koji se sastoji naprosto u tome da se protivniku prikači dobra porcija očiglednih laži. Separatnim otiskom u izdanju »Volksstaat«-a ovom prvom, pretežno ličnom dijelu je zadovoljeno. Zato ga ovdje neću objavljivati, i u brošuri koju izdavač želi posebno da izda ostavljam samo drugi dio, koji se uglavnom bavi društvenim prilikama u Rusiji, kakve su nastale poslije 1861, poslije takozvanog oslobođenja seljaka.

Razvoj stvari u Rusiji je od najveće važnosti za njemačku radničku klasu. Postojeći ruski imperij predstavlja posljednje veliko uporište cijele zapadnoevropske reakcije. To se najbolje pokazalo 1848. i 1849. Zato što je Njemačka 1848. propustila da digne na oružje Poljsku i povede rat protiv ruskog cara (kao što je to list »Neue Rheinische Zeitung« tražio od samog početka), mogao je taj isti car⁴ 1849. da uguši mađarsku revoluciju koja je već stajala pred vratima Beča, da 1850. sudi u Varšavi Austriji, Pruskoj i njemačkim državicama i da

¹ Vidi u ovom tomu, str. 449 - 458. — ² Vidi u ovom tomu, str. 433 - 440.

³Vidi u ovom tomu str. 441 - 458. — ⁴ Nikolaj I

ponovo uspostavi stari Bundestag. A još prije nekoliko dana — početkom maja 1875 — ruski car je, sasvim kao prije 25 godina, primio u Berlinu na poklonjenje svoje vazale i dokazao da je on i danas još arbitar Evrope. Nijedna revolucija u zapadnoj Evropi ne može konačno pobijediti dok pored nje postoji današnja ruska država. A Njemačka je njen najbliži susjed, Njemačka je, dakle, prva na udaru ruskih reakcionarnih armija. Pad ruske carističke države, raspad ruskog imperija je, dakle, jedan od prvih uvjeta za konačnu pobjedu njemačkog proletarijata.

Taj pad ne mora nipošto da bude izazvan spolja, mada bi ga jedan spoljni rat mogao znatno ubrzati. U samom ruskom carstvu ima elemenata koji snažno rade na njegovom rušenju.

Prvi element su *Poljaci*. Oni su stogodišnjim ugnjetavanjem dovedeni u položaj da budu ili revolucionarni, da potpomažu svaki stvarni revolucionarni ustanak Zapada kao prvi korak ka oslobođenju Poljske, ili da propadnu. A baš sad su u položaju kad svoje zapadno-evropske saveznike mogu tražiti samo u taboru proletarijata. Već sto godina njih stalno izdaju sve buržoaske stranke Zapada. U Njemačkoj se o buržoaziji može uopće govoriti tek od 1848, i od tog vremena ona je stalno neprijateljski raspoložena prema Poljacima. U Francuskoj, Napoleon je izdao Poljsku 1812. i uslijed te izdaje izgubio rat, krunu i carstvo; za njegovim primjerom pošli su: 1830. i 1846. buržoasko kraljevstvo, 1848. buržoaska republika, u krimskom ratu i 1863. Drugo carstvo. I jedni i drugi su podjednako sramno izdavali Poljsku. Pa i danas još francuski radikalni buržoaski republikanci puze pred carem da bi za novu izdaju Poljske iscjenjkali savez za revanš protiv Pruske, baš kao što buržoazija njemačkog Rajha obožava tog istog cara kao zaštitnika evropskog mira, tj. stabilnosti njemačko-pruskih aneksija. Iskrenu podršku bez ikakvih zadnjih namjera Poljaci mogu naći samo kod revolucionarnih radnika zato što su i jedni i drugi podjednako zainteresirani za pad zajedničkog neprijatelja i što oslobođenje Poljske znači isto što i taj pad.

Ali djelatnost Poljaka je prostorno ograničena. Ona se ograničava na Poljsku, Litvu i Malorusiju; prava jezgra ruskog imperija, Velikorusija, nepristupačna je njihovoj djelatnosti. Četrdeset milijuna Velikorusa su i odveć velik narod i imali su odveć osobit razvoj da bi im se pokret mogao nametnuti spolja. A to nije ni potrebno. U stvari, masa ruskog naroda, seljaci, stoljećima je s pokoljenja na pokoljenje tupo životarila u nekoj vrsti izvanhistorijske učmalosti, i jedina promjena koja je prekidala tu čamotinju sastojala se u pojedinim uzaludnim ustancima i novim pritiscima plemstva i vlade. Tom izvanhistorijskom životarenju učinila je kraj sama ruska vlada ukidanjem kmetstva (1861), koje se više nije moglo odgađati, i otkupom feudalnih tereta — mjerom koja je bila udešena na tako lukav način da je većinu seljaka i većinu plemića vodila u sigurnu propast. Dakle, same prilike u kojima se sad nalazi ruski seljak tjeraju ga u pokret, pokret koji je

doduše tek u nastajanju, ali koji nezadrživo napreduje zbog ekonomskog položaja seljačke mase koji je svakog dana sve gori. Potmulo nezadovoljstvo seljaka već sad je činjenica s kojom moraju računati kako vlada tako i sve nezadovoljne i opozicione stranke.

Iz toga proizlazi da ondje gdje je u daljem izlaganju riječ o Rusiji ne treba pod Rusijom razumijevati cijelo rusko carstvo, nego isključivo Velikorusiju, tj. područje čije su najzapadnije gubernije Pskov i Smolensk, a najjužnije Kursk i Voronjež.

KARL MARX
i
FRIEDRICH ENGELS

Iz rukopisne ostavštine

Friedrich Engels

[Razno o Nemačkoj]^[426]

I. Uvod 1500 - 1789

1. Nemačka sve iscepkanija i centar oslabljen na kraju 15. veka, kad su Francuska i Engleska već više ili manje centralizovane i kad se stvara nacija. U Nemačkoj je to nemoguće zato što se 1. feudalizam kasnije razvija nego u zemljama koje su prošle kroz osvajanje, 2. zato što je Nemačka imala francuskih i slovenskih oblasti i smatrala da Italija pripada njoj i da je Rim centar — dakle nije *nacionalni* kompleks, 3. zato što su — a to je najvažnije — pojedine pokrajine i pokrajinske grupe još potpuno izolovane jedne od drugih, nema međusobnog prometa itd. (vidi *Seljački rat*). Hanza, Rajnski savez gradova i Švapski savez gradova predstavljali su prirodne ali odvojene grupe.

Ad I, 1. Španija, Francuska, Engleska na kraju 15. veka srasle u konstituisane nacije države. Ova konsolidacija je epohalna za 15. vek. (Španija — ujedinjenje katoličkih i kastiljanskih narodnosti) — Portugalija, iberijska Holandija, stekla je svojim brodarstvom pravo na posebni opstanak, Francuska — svojom dinastijom koja je postepeno apsorbovala naciju. Engleska — {Engleska tek pošto je morala napustiti svoje donkihotske osvajačke planove u Francuskoj — slične nemačkim pohodima na Rim — u kojima bi izgubila svu krv kao što je Nemačka iskrvavila u svojim} — ratovima dveju Ruža, koji su uništili visoko plemstvo. Nemačka bi, uprkos privrednoj nepovezanosti, ipak bila centralizovana još ranije (npr. pod Ottonima da 1. Rimsko Carstvo svojim polaganjem prava na svetsku dominaciju nije isključilo konstituisanje nacionalne države i da snage nisu raspisane u osvajačkim pohodima na Italiju (naknadno dejstvo u Austriji do 1866!), pri čemu su nemački interesi stalno izneveravani i 2.¹ . . . izborno carstvo, što nikad nije dozvoljavalo da nacija pređe u carsku vladavinu, već su se stalno — a naročito u presudnom 15. veku — menjale dinastije čim bi njihova moć postala prevelika za kneževu. U Francuskoj i u Španiji postojala je isto tako ekonomska rascepanost, koja je nadvladana silom.

¹ U rukopisu ovde sledi reč koja se ne može pročitati.

»Kulturna borba« između cara i pape u srednjem veku rasepkala je Nemačku i Italiju (gde je papa prepreka nacionalnom ujedinjenju a istovremeno često i njegov prividni pobornik, ali ipak tako da je npr. Dante video u tuđem caru spasioca Italije), a 1500. godine papa, kao posredni knez, svojom teritorijom već presekao Italiju i materijalno onemogućio ujedinjenje.

2. Nemačka bi se prirodnim razvojem trgovine i germanizovanjem Slovena, kao gubitkom francuskih pokrajina i Italije, ipak sjedinila, jer je put svetske trgovine vodio kroz Nemačku, da nije sada došlo do 2 presudna događaja:

a) Nemački građanski stalež izvršio je svoju revoluciju — reformaciju — koja se u duhu onog vremena pojavila u verskom obliku. Ali kako bedno! Bez neposrednog plemstva i seljaka nesprovodljiva, a sva tri staleža ometana protivrečnim interesima. Vitezi su često pljačkaši gradova (vidi Mongolda von Ebersteina) i ugnjetači seljaka, a i gradovi su gulikože seljaka (Ulmsko veće i seljaci!). Prvo se dižu neposredni plemići, građanski stalež ih izdaje, te propadaju. Seljaci se dižu, građani se *bore direktno protiv njih*. Istovremeno je građansko-verska revolucija tako uškopljena da može da konvenira kneževima i da oni mogu da preuzmu vođstvo. — Specifični teološko-teorijski karakter nemačke revolucije 16. veka. Preovladava interes za stvari koje nisu od ovoga sveta. Apstrakcija od bedne stvarnosti — baza kasnije teorijske nadmoćnosti Nemača od Leibniza do Hegela.

b) Putevi svetske trgovine se premeštaju i Nemačka ostaje u izolovanom uglu, čime je slomljena moć građana i reformacije isto tako.

c) Rezultat¹ . . . što cuius regio, eius religio² i što se Nemačka stvarno raspada u pretežno protestantski sever, pretežno katolički ali jako mešoviti jugozapad i isključivo katolički jugoistok. U tome su već slabosti razvoja od 1740. do 1870 (Pruska, rasep severa i juga, na kraju mala Nemačka i Austrija). Suprotnost prema Francuskoj. Ugnjetavanje hugenota (vidi *Razno*, p. 2³).

3. Nemačka, osuđena tako na pasivnost i nazadovanje, morala je biti više izložena uticaju političkih konjunktura nego industrijski aktivne i progresivne zemlje. (O tome opširnije u opštim crtama.) Rasepom u dve stranke doveden je građanski rat na dnevni red; nabrajanje ratova do 1648. godine — građanski rat. Francuzi koriste priliku i stupaju u savez sa protestantskim kneževima; plaćaju te *kneževe* i nemačke najamničke trupe. Kulminacija u tridesetogodišnjem ratu. — Tridesetogodišnji rat — Irci u Nemačkoj, Nemci u Irskoj 1693. i 1806. Opis razaranja. Rezultat: privredni, društveni, politički — gubici u korist Francuske; učvršćivanje Švedske i Danske u Nemačkoj, pravo mešanja garantnih sila, totalni slom centralne

¹ U rukopisu ovde sledi reč koja se ne može pročitati — ² čija zemlja, njegova i religija — ³ Vidi u ovom tomu, str. 481.

vlasti; pravo na pobunu protiv cara, na građanski rat i izdaju zemlje *garantuje Evropa* nemačkim kneževima.

4. 1648 - 1789.

a) Političke prilike. Nemački kneževi iskorišćavaju vestfalski mir, takmičeći se ko će da se proda inostranstvu, a ovo — Francuska i kneževi — iskorišćava slabost Nemačke, postepeno prisvajajući sve francuske posede Nemačke i zaokružavajući Elzas. Istorijsko pravo Francuske i vika Tevtonaca zbog »otimanja«. Neizmenljivost jezičke granice (vidi Menkea) od otprilike 1000. godine, izuzev područja s leve strane Vogeza. To je ono što je opšte. Posebno: Pojavljivanje suparničke sile protiv Austrije i carevine na severu: Pruska. Početak reali[zacije] razdv[ajanje] na s[ever] i j[ug]. Kritika pruske istorije. Fr[iedrich] II. — Pojava Rusije i potčinjavanje Fr[iedricha] II ruskoj politici — preko Pruske građanski ratovi sada suparnički ratovi između Austrije i Pruske.

b) *Ekonomske* prilike. Pri svemu tome *lagano oporavljanje od posledica tridesetogodišnjeg rata* i ponovni uspon građanskog staleža. U takvim okolnostima ponovno podizanje omogućeno samo posedovanjem *infamnih* vrlina. Pri svemu tome ekonomski napredak omogućen samo političkom intervencijom — infamijom kneževa i novcem koji je plaćalo inostranstvo. To pokazuje koliko je duboko Nemačka ekonomski bila pala. Ovo doba izvor patrijarhalnog režima. Posle 1648. država stvarno upućena na socijalne funkcije i finansijskim nevoljama primorana na to; gde ih nije obavljala — stagnacija (vestf[alske] bisk[upije]). Kakvo poniženje! I kakva bedna državna pomoć! Na svetskom tržištu u potpuno pasivnom položaju. U velikim svetskim ratovima mogućnost za neku korist samo čuvanjem *neutralnosti* (američki i revolucionarni rat do 1801). Nasuprot tome, nemoć pr[ema] otimačkim državama. (Zahvaljujući francuskoj revoluciji ovo sramno evropsko stanje likvidirano.)

c) Književnost i jezik totalno propali; teologija — kruta dogmatika; u drugim naukama Nemačka propala, ali ipak ima i svetlih mesta; J[akob] Böhme (opet nagoveštaj filozofa koji dolaze), Kepler, Leibniz — opet apstrakcija od postojećeg, stvarnog. *Bach*.

d) Stanje u Nemačkoj 1789. a) Zemljoradnja — položaj seljaka. Ropstvo, batinanje, dažbine. b) Industrija — sušto gladovanje, uglavnom manualni rad, ali u Engleskoj već početak krupne industrije, a nemačka industrija pre nego što se potpuno razvila već osuđena na smrt. c) Trgovina — pasivna. d) Društveni položaj građanina prema plemstvu i prema vladi. e) Politička prepreka za razvoj: rascepanost. Prikaz po Menkeu. Carine, ometanje rečne plovidbe. Free trade¹ na unutrašnjim granicama nametnuta rascepanošću. Carine — najčešće gradska trošarina.

Ovi kneževi, nemoćni da učine nešto dobro čak i kad su pro-

¹ Slobodna trgovina

svećeni — kao npr. zaštitnici Schubarta i Karl August — ušli su svi mnogo radije u Rajnski savez nego u rat. Provera — invazija 1806, kad su im glave bile u pitanju. A pri tom svaki od ovih 1000 kneževa apsolutni gospodar, grub, neobrazovan prostak, od njih se nikad nije mogla očekivati saradnja. Samovolje uvek na veliko (Schlözer). Trgovina vojnicima u američkom ratu. Ali njihovo najsramnije delo bila je *sama* činjenica njihovog postojanja. Pored toga, na istočnoj granici na severu Pruska, na jugu Austrija — lakomo pružajući ruku za teritorijama — jedine dve države koje bi još mogle nešto da spasu kad bi postojala samo jedna od njih, ali njihovo neizbežno suparništvo onemogućilo svaki izlaz. Potpuni ćorsokak; pomoć je mogla doći samo spolja — francuska revolucija ju je donela. Samo 2 znaka života: spremnost za rat, i s druge strane književnost i filozofija i savesno, objektivno naučno istraživanje, dok u Francuskoj već od 18. veka pretežno politički spisi, iako prvog reda — u Nemačkoj sve je to bekstvo od stvarnosti u idealne regione. »Čovek« i razvoj jezika: 1700. varvarstvo, 1750. Less[ing] i Kant, uskoro Goethe, Sch[iller], Wiel[and], H[er]d[e]r; H[än]d[e], Gluck, Mozart.

1789 - 1815

1. Nemačke enklave u Elzas-Lotringiji itd. — već upola pod francuskom vlašću — pridružile su se francuskoj revoluciji — otuda izgovor za rat. Pruska i Austrija *sada odjednom složne*. Valmi. Linijska taktika poražena masovnom artiljerijom. Fleris i Žemap. Poraz austrijske kordonske taktike? Osvajanje leve obale Rajne. Likovanje seljaka i slobodoumnih gradova ne mogu sputavati čak ni pojedinačne ucene niti danak na krv za Nap[oleona]. Amijenski mir i odluka carske deputacije. Raspad carstva. Rajnski savez. Nap[oleon] uklanja male države, što je, na žalost, daleko od toga da bude dovoljno. On je uvek revolucionar prema kneževima. Otišao bi dalje da se mali kneževi nisu tako duboko ponizili pred njim. Godine 1806. Nap[oleonova] greška što nije sasvim uništio Prusku. Ekonomske prilike u Nemačkoj pod kontinentalnom blokadom. — Period najvećeg poniženja spolja poklapa se sa procvatom literature i filozofije i sa kulminacijom muzike u Beethov[enu].

[Iz drugog rukopisa :

Razno o Nemačkoj 1789 - 1873

... Pruska armija: gladna oduvek. Höpfner 1788 - 1806. ...¹ padanje pod Fr[iedrichom] W[ilhelmom] III. Pronevere (šinjeli 1. i 9. čete gardijske artiljerije 1842). Stara oprema u arsenalu. F[ried-

¹ U rukopisu početak reči se ne može pročitati.

rich] W[ilhelm] i miroljubiv s obzirom na nužnost sazivanja staleških skupština za svaki rat. Prva prekretnica 1848 — Valdersee i puška igljenjača. Druga prekretnica — mobilizacija 1852¹; najzad italijanski rat, reorganizacija vojske, kraj javašluka. Od 1864. oštra samokritika i potpuno stručan postupak. Ipak skroz pogrešno shvatanje karaktera organizacije pruske armije. Tragikom[ičan] konflikt: država mora da vodi političke ratove za daleke interese, koji nikad ne pobuđuju nacionalno oduševljenje, pa joj je za tu svrhu potrebna armija koja je osposobljena samo za nacionalnu odbranu i za ofanzivu neposredno posle toga (1814 - 1870). U ovom konfliktu propašće pruska država i pruska armija — verovatno u ratu sa Rusijom, koji može da traje 4 godine a od kojeg se ne može ništa dobiti osim bolesti i kostiju raznesenih topovskim i puščanim zrnima.

Nemačke trgovačke kolonije u inostranstvu još pre 1789, ali značajne tek od 1814, a tek od 1848. stvarne poluge za uvlačenje Nemačke u svetsku trgovinu, ali tada sa ogromnim dejstvom. Postepeni porast. Karakter trgovačkih kolonija do 1848 — najčešće neobrazovane i stideći se svoje nacije. (M[an]č[este]rska [kolonija] — engleski u 10 nemačkih dijalekata.) Nedovoljna zaštita. (Weerthove neprilike u Meksiku i njegova iskustva s nemačkim diplomatama u Južnoj Americi uopšte.) Nemački — jezik svetske trgovine zbog kolonija i Jevreja u Istočnoj Evropi (pojednosti o ovima), kao i zbog hamburških ispostava u Skandinaviji. Da u trgovini (osim u romanskoj Evropi i svakako i sa izuzetkom Levanta) nemački doseže dalje od francuskog, italijanskog, španskog, portugalskog, ukratko od svih jezika osim engleskog. Sada brzo prodiranje nemačkih kolonija — uporediti strah Engleza u samom Londonu . . .

Za vreme *hugenotskih ratova* uvažavanje kraljevstva koje zastupa naciju već tako veliko da se pravno i od strane javnog mnjenja samo kralju dopušta sklapanje saveza i dogovora o vojnoj pomoći sa drugim zemljama. Drugi uvek buntovnici i izdajnici. To nikad jasnije nego posle smrti H[enrija] III, kada je H[enriju] IV sam ugled kraljevskog imena omogućio izvojevanje pobeđe.

Konačno ugušivanje protestantizma u Francuskoj nije nevolja za Francusku — teste² Bayle, Voltaire i Diderot. Takvo ugušivanje ne bi bilo nesreća ni za Nemačku, *ali bi svakako bilo za ostali svet*. Time bi se Nemačkoj nametnula katolička forma razvoja romanskih zemalja, i kako je i engleski način razvoja bio isto tako upola katolički i srednjovekovni (univerziteti i colleges³, public schools⁴ — sve [su to] protestantski manastiri), sasvim bi otpao protestantski nemački oblik obrazovanja (vaspitanje kod kuće ili u privatnim kućama, studentima ostavljeno na volju gde će da stanuju i koje kurseve da slušaju)

¹ Verovatno greška u pisanju — očevidno se misli na tzv. «veliku mobilizaciju» pruske armije 1850. godine. — ² što dokazuju — ³ zavodi za više obrazovanje — ⁴ javne srednje škole

i evropski duhovni razvoj postao bi beskrajno jednoličan. Francuska i Engleska razbile su predrasude koje se odnose na *stvari*, Nemačka je razbila predrasude koje se odnose na *formu* — na *šablone*. Otuda delom i bezobličnost svega nemačkog, za sada još skopčana sa velikim nedostacima, kao što je iscepanost na male države, ali za mogućnost razvoja nacije ogroman dobitak, što će uroditi punim plodom tek u budućnosti kada se taj jednostrani stadijum prevaziđe.

Dalje: *nemački protestantizam je jedini savremeni oblik hrišćanstva vredan kritike*. Katolicizam već u 18. veku *pod kritikom*, predmet *polemike* (kakvi magarci su dakle starokatolici!); engleski [protestantizam] razbijen u bezbroj sekta, bez teološkog razvoja ili sa jednim jedinim čiji se svaki stupanj učvrstio kao sekta. Jedino nemački [protestantizam] ima [svoju] teologiju, i zbog toga može biti predmet kritike — istorijske, filološke i filozofske. *Ovu* [kritiku] dala Nemačka, bez nemačkog protestantizma [ona je] nemogućna, a ipak apsolutno potrebna. Religija kao što je hrišćanstvo ne uništava se *samo* ismevanjem i peckanjem, već mora da bude i *naučno prevaziđena*, tj. istorijski *objašnjena*, a to ne postižu ni prirodne nauke.

Holandija i Belgija — odvojene od Nemačke močvarama između Rajne i Severnog mora, Ardenima i Visokim Fanjem na jugu — igraju protiv Nemačke ulogu Fenikije protiv Palestine, a u Nemačkoj i jačikovanje svakodnevno kao kod starih proroka.

Flandrija od podele u Verdenu do posle 1500. godine deo Francuske — otuda učvršćenje francuskog jezika ojačano flamanskom trgovinom u srednjem veku, kada trgovci sigurno nisu govorili flamanski sa italijanskim i drugim trgovcima. I sada Tevtomani zahtevaju obnovu flamanskog jezika, koji čak ni Holandani ne priznaju potpuno; flamanski pokret popovštine! It is time¹ da Flamanci najzad imaju jedan jezik umesto 2, a to može biti samo francuski.

Posle otkrića Amerike zemljoradnja, industrija i trgovina Nemačke — večito strpljivo eksperimentisanje; u vezi sa zemljoradnjom vidi mnogo neuspelih pokušaja kod Langethala; industrija svuda i uvek daje proizvode koji jedva uvedeni opet se potiskuju sa svetskog tržišta — najveći primer platno, u malom, primer vupertalske industrije 1820 - 1860. Trgovina isto. Tek su sada uspostavljeni normalni odnosi.

Još 1848. glavni izvozni artikal Nemačke — *ljudi*. 1. obična emigracija; 2. prostitucija: u Istočnoj Pruskoj formalni zavodi višeg i nižeg ranga u kojima su devojke obučavali za prostituciju svake vrste i fit for anything² — od mornarskog burdelja do obrazovane gospodske ljubavnice — i slali ih pod svakojakim lažnim izgovorima u inostranstvo, a većina je saznala svoju sudbinu tek tamo. Mnoge od onih koje su bile dobro zbrinute pomirile su se s tim i možda su podvodačicama pisale čak i nežne zahvalnice u kojima nisu pominjale svoj položaj

¹ Vreme je — ² da budu spremne za sve

prostitutke i predstavljale se kao guvernante, družbenice, odnosno kao sjajno udate. Bergenroth je bio mišljenja da sve to nije bilo moguće a da vlasti nisu — for a consideration?¹ — zažmurile na jedno oko; osim toga, bilo je uvek vrlo teško dobiti nešto konkretno u ruke čak i u sudskim istragama. Od Petrograda i Stokholma do Antverpena cela obala Baltičkog i Severnog mora snabdevana je devojkama iz Istočne Pruske; 3. Došljakinje iz oblasti hesenskog i nasauskog Fogelsberga koje su u Engleskoj lutale po vašarima kao »broomgirls«², starije i sa verglima, ali naročito kao »hurdy-gurdies«³ ukrcavane za Ameriku i spuštane tamo u najniži sloj prostitucije; 4. mladi trgovci iz hanzeatskih i rajnskih fabričkih gradova, kasnije i iz Saksonske i Berlina, i 5. već tada započet, a kasnije jako razvijen odlazak hemičara (iz Liebigove škole u Gisenu), pored prostitutki glavni izvoz iz Velike Vojvodine Heseni; doseljenici koji su došli u Holandiju iz Vestfalije — sada često holandski radnici u vestfalskim industrijskim oblastima.

Napisano krajem 1873/početkom 1874.

Prvi put objavljeno na ruskom jeziku u »Arhivu Marxa i Engelsa«, tom X, Moskva 1948; ovde se objavljuje prema: Marx - Engels, *Werke*, Band 18, Dietz Verlag, Berlin 1973, str. 589 - 596.

¹ za neku protivuslugu? — ² mlade devojke koje su uz pevanje nudile me-
tle za prodaju — ³ mlade devojke koje su u Njujorku nastupale kao igračice u
javnim lokalima

KARL MARX

[Konspekt Bakunjinove knjige
»Državnost i anarhija«^[427]]

Pisano 1874 — početkom 1875.

Prvi put objavljeno na ruskom jeziku u časopisu »Letopisi marksizma«,
br. II, Moskva 1926, a na nemačkom jeziku u: Karl Marx - Friedrich Engels, *Werke*,
Bd. 18, Dietz Verlag, Berlin 1962, str. 597 - 642.

Sitnijim slogom su štampana sva mesta koja su iz Bakunjinove knjige preuzeta doslovno ili približno
doslovno. Prevedena su i šiljastim zagradama označena sva ona mesta koja Marx citira na ruskom,
ukoliko sam Marx nije za njih dao prevod.

Bakunjin: »Državnost i anarhija«

⟨Uvod, Deo I, 1873⟩

(Iza ovog naslova na str. 1:

Borba {Борьба} u Međunarodnom udruženju radnika)

⟨P R E D G O V O R⟩

⟨U Italiji se, kao i u Rusiji, našao prilično značajan broj takvih mladih ljudi, neuporedivo više no i u jednoj drugoj zemlji⟩ (str. 7).

⟨Štaviše, možda socijalna revolucija nigde nije toliko blizu kao u Italiji⟩ (str. 8).

⟨U Italiji preovlađuje onaj krajnje siromašan proletarijat o kojem se gospoda Marx i Engels, a zajedno sa njima i cela škola nemačkih socijaldemokrata, izražavaju sa najdubljim omalovažavanjem; u tome, međutim, nemaju nimalo prava, jer su u njemu i samo u njemu, a nipošto u napred pomenutom građanskom sloju radničke mase, sadrži celokupan razum i celokupna snaga buduće socijalne revolucije⟩ (str. 8).

Kod Nemaca je obrnuto: tamo se vlada, s jedne strane, oslanja na dobru itd. vojsku, a s druge na ⟨podanički patriotizam, na bezgraničnu nacionalnu sujetu i na onu staru, istorijsku, isto toliko bezgraničnu poslušnost i obožavanje vlasti, kojima se sve do danas odlikuje nemačko plemstvo, nemačko građanstvo⟩ (buržoazija), ⟨nemačka birokratija, nemačka crkva, čitav esnaf nemačkih naučnika, a pod njihovim ujedinjenim uticajem ne retko, avaj, i sam nemački narod⟩ (str. 11).

⟨Kao što se pokazuje, Pruska je progutala Nemačku. To znači da će Nemačka, dokle god ostane jedna država), uprkos svim prividno liberalnim, ustavnim, demokratskim ⟨pa čak i socijaldemokratskim oblicima, nužno biti prvorazredni i najvažniji predstavnik svih mogućih despotija u Evropi, i stalan izvor za njih⟩ (str. 11).

Od sredine 16. veka do 1815. glavni izvor svih reakcionarnih pokreta je Austrija (tj. kao predstavnik Nemačke), od 1815 - 1848. [to je podeljeno] između Austrije i Pruske, sa pretežnijim udelom one prve (Metternich) (str. 12); ⟨od 1815. ovoj svetoj alijansi čisto nemačke reakcije pridružila se — neuporedivo više kao lovac nego kao poslovni čovek — naša tatarsko-nemačka, sverusko-carska knuta⟩ (str. 13).

Da bi skinuli sa sebe odgovornost, Nemci se trude da ubede sebe i druge kako je Rusija bila glavni osnivač Svete alijanse. »Nasuprot nemačkim socijalde-

mokratima, čiji program kao prvi cilj postavlja osnivanje pangermanskog carstva, ruski socijalni revolucionari pre svega teže potpunom rušenju našeg (ruskog) carstva» itd. (str. 13).

Istine radi, *<a ne iz želje da brani politiku petrogradske vlade>* (str. 13) B.¹ daje Nemcima sledeći odgovor. (Taj veliki čovek ne pominje savez pod Katarinom i ruski uticaj na Francusku počev od revolucije pa do Louis-Philippe-a *uključno*, — da i ne pominjemo stvaranje Pruske ruskom pomoću još od vremena Petra I) (isto tako ne pominje kako su Rusi od početka 18. veka kovali sa Engleskom tajne planove da porobe Evropu). On počinje sa Aleksandrom I i Nikolajem i ovako predstavlja njihovu delatnost:

<Aleksandar je jurio tamo-amo, stalno je bio u nekom poslu i galamio je; Nikolaj je natmureno gledao i pretio. Ali na tome bi se sve i završilo. Oni nisu ništa uradili, jer to nisu mogli, pošto im to nisu dozvoljavali njihovi prijatelji, austrijski i pruski Nemci; njima je dodeljena samo počasna uloga strašila za ptice> (ulivati strah), *<a delale su samo Austrija, Pruska i>* »najzad, pod vodstvom i sa dozvolom njih dveju — francuski Bourboni protiv Španije» (str. 13, 14).

Rusija je samo jedanput prekoračila svoje granice, 1849, da bi spasla Austriju od mađarske revolucije. Osim toga je u ovom veku dvaput ugušila poljsku revoluciju uz pomoć Pruske, isto toliko pri tom zainteresovana koliko i ova. Naravno: *<Rusija u kojoj vlada narod ne može se zamisliti bez poljske nezavisnosti i slobode>* (str. 14).

Rusija ni po pameti ni po moći ili bogatstvu ne zauzima toliko istaknut položaj u Evropi da bi njen glas bio kadar da *<odlučuje o pitanjima>* (str. 14).

Rusija može nešto učiniti samo ako je pozove neka zapadna sila. (Tako je Fried[rich] II pozvao Katarinu na podelu Poljske, a zamalo i Švedske.)

S obzirom na revolucionarni pokret u Evropi Rusija je igrala, u rukama pruskih ministara, ulogu ptičijeg strašila, a ne retko i štita iza kojeg su oni veoma spretno krili sopstvene osvajačke i reakcionarne poduhvate. Nakon nedavnih pobeda njima to više nije potrebno, pa to više ne rade (str. 16).

Sada je Berlin sa Bismarckom istaknuta glava i sedište reakcije u Evropi (str. 16). Reakcija (rimsko-katolička) u Rimu, Versalju, delimično u Beču i Briselu; knutaška reakcija u Rusiji; ali živa, *<pametna>*, zaista *<jaka>*, koncentrisana je u Berlinu i iz novog nemačkog carstva se širi na sve delove Evrope itd. (str. 16).

<Odozdo navije federalna organizacija radničkih udruženja, grupa, opština, okruga, i najzad oblasti i naroda, ova jedina pretpostavka za istinsku a ne fiktivnu slobodu, isto je tako suprotna njihovom² biću kao što je sa njima nespojiva bilo kakva ekonomska autonomija> (str. 17). Nasuprot ovome, *predstavnička demokratija* (представительная демократия) sadrži dva uslova za njihov uspeh: *<državnu centralizaciju i stvarnu potčinjenost narodnog suvereniteta jednoj intelektualnoj manjini, koja tim narodom vlada, navodno ga zastupa i neizbežno ga eksploatiše>* (str. 17).

<Suština naše tatarsko-nemačke imperije> (str. 14).

¹ Bakunjin — ² savremene kapitalističke proizvodnje i bankarske špekulacije

Novo nemačko carstvo je ratoborno: mora osvajati ili biti osvojeno (str. 17, 18): <nosi u sebi neotklonjivu težnju da postane svetsko carstvo> (str. 18). Hege-monija je samo skroman izraz ove težnje; uslov za nju je slabost i potčinjenost okolnih država, koliko god je to moguće. Poslednje francusko carstvo je imalo tu ulogu, sad je ima nemačko, i:

<Nemačka država je po našem ubedenju jedina prava država u Evropi> (str. 19).

<Država> (Empire, Royaume¹); <vladalac> (souverain, monarque, empereur, roi²); <vladati> (régner, dominer³); <vladalac> (souverain, empereur, monarque, roi). U nemačkom, međutim, reč *Reich* <država> prvobitno ne znači ništa drugo do komad zemlje (veliki ili mali) okružen određenom granicom, nazvan prema plemenu itd., prema ljudima kojima pripada. Tako se predeo duž Regena u Gornjoj Falačkoj do Viechtacha zove *Viechtreich*; Aachnerreich; Vrankryk (u Holandiji), Nimvegenski rajh, Megenski rajh; okrug Trarbach na Mozelu se i danas još zove Cröverreich, a drugi jedan predeo na Mozelu Westrich.

<Državna karijera> Francuske je okončana; ko makar i malo poznaje karakter Francuza, znaće zajedno sa nama (Bakunjinom) da je, pošto je Francuska dugo mogla biti <dominirajuća sila>, za nju nemoguće da zauzme sekundaran položaj, pa čak i podjednak položaj u odnosu na druge. Ona će se pripremiti za nov rat, da se osveti, da vaspostavi izgubljeno первенство (prvo mesto) (str. 19). »Ali, da li će ona to postići? Zacelo neće... Poslednji događaji su pokazali da patriotizam, ova najviša državna vrлина (эта высшая государственная добродетель), ne postoji više u Francuskoj» (str. 19). Patriotizam viših klasa je samo još sujeta, ali koju one žrtvuju svojim realnim interesima, kao što je pokazao poslednji rat. Isto toliko malo patriotizma je pokazalo i francusko seosko stanovništvo. Seljak je prestao da bude patriota otkako je postao sopstvenik. Samo u Alzasu i Loreni, na porugu Nemcima, pokazao se francuski patriotizam. Patriotizam samo još kod gradskog proletarijata. Prvenstveno zbog toga se na njega okomila mržnja imućnih klasa. Ali oni nisu patrioti u pravom smislu, zato što su socijalisti (bratstva prema radnicima svih drugih zemalja). Nisu se naoružali protiv nemačkog naroda, nego protiv germanskog militarističkog despotizma (str. 20 - 22). Rat je počeo samo četiri godine posle prvog ženevskog kongresa, i internacionalna propaganda je probudila, <naročito> među radnicima <latinskog porekla>, nov antipatriotski pogled na svet (str. 22). Ovaj pogled se pokazao 1868. i na sastanku u Beču »u vidu odgovora na ceo niz političkih i patriotskih <predloga>« koje su izneli mladogermski buržoaski demokrate. Radnici su im odgovorili da ih oni eksploitišu, stalno obmanjuju i potčinjavaju i da su svi radnici u svim zemljama njihova braća... Internacionalni tabor radnika je njihova jedina otadžbina, a internacionalni svet eksploatora je njihov jedini neprijatelj (str. 22, 23). Poslali su kao dokaz telegram »pariskoj braći kao pionirima <oslobođenja radnika na celom svetu>« (str. 23). Ovaj odgovor je u Nemačkoj podigao mnogo prašine; zastrašio je sve građanske demokrate, pa i

¹ carstvo, kraljevina — ² suveren, monarh, car, kralj — ³ vladati, gospodariti

Johanna Jacobyja, i »uvredio je ne samo njihova patriotska osećanja nego i državnu veru (государственную веру) Lassalle-ove i Marxove škole. Verovatno na savet ovih poslednjih je gospodin Liebknecht, sada jedan od šefova nemačkih socijaldemokrata, ali tada još član građansko-demokratske partije (pokojne narodne partije), smesta otputovao iz Lajpciga u Beč na razgovor (неперелоп) sa bečkim radnicima o *političkoj netaktičnosti* koja je dala povod za pomenuti skandal. Moramo mu odati priznanje: obavio je svoj posao tako uspešno da su posle nekoliko meseci, naime avgusta 1868, na nirnberškom kongresu nemačkih radnika, svi predstavnici austrijskog proletarijata bez ikakvog protesta potpisali usko patriotski program socijaldemokratske partije» (str. 23, 24). Ovo je pokazalo »duboku razliku između političkog pravca predstavnika ove partije, koji su manje ili više naučnici i buržuji, i svojstvenog revolucionarnog instinkta *germanskog ili bar austrijskog proletarijata*. Doduše, taj instinkt se u Nemačkoj i Austriji nije mnogo razvio posle 1868, ali zato izvanredno u Belgiji, Italiji, Španiji i naročito u Francuskoj (str. 24). Francuski radnici su svesni da kao socijalni revolucionari rade za ceo svet (str. 25) »i to više za svet nego za sebe» (str. 25). Ovaj san (эра мечты) je »postao priroda francuskog proletarijata i iz njegove mašte i njegovog srca je prognao i poslednje ostatke državnog patriotizma» (str. 26). Francuski proletarijat, pozvavši na oružje, bio je ubeden da se bori za slobodu i pravo nemačkog proletarijata isto toliko koliko i za sopstvenu slobodu i pravo (str. 26). »Oni se nisu borili za veličinu i čast nego za pobedu nad omrznutom <vojnom silom>, koja je oruđe njihovog potčinjavanja u rukama buržoazije. Oni su mrzeli nemačku vojsku ne zato što je nemačka nego zato što je vojska» (str. 26). Ustanak Pariske komune protiv versaljske Nacionalne skupštine i *protiv spasioca otadžbine — Thiers-a —* potpuno obelodanjuje jedinu strast koja danas pokreće francuski proletarijat, za koji samo još itd. postoji socijalno-revolucionarni rat (str. 27). U svojoj socijalno-revolucionarnoj strasti »oni su proglasili konačno rušenje francuske države, komadanje državnog jedinstva Francuske, koje je nespojivo sa autonomijom francuskih komuna (opština). Nemci su samo umanjili granice i snagu (силу) svoje političke otadžbine, [a oni su je] želeli sasvim убити (ubiti, uništiti), pa su, kao da su hteli javno pokazati ovaj izdajnički konačni cilj, srušili u prah Vandomski stub, taj štovani spomenik francuske slave» (str. 27).

(Prema tome, država s jedne strane, socijalna revolucija s druge) (str. 29). Ova borba je najodlučnija u Francuskoj; pa već i među seljacima, bar u južnoj Francuskoj (str. 30). »I ova neprijateljska suprotnost dva sada nepomirljiva sveta čini *drugi* razlog zbog kojeg je Francuskoj nemogućno da ponovo postane prvorezredna, dominantna <država>» (str. 30). Versaljci, berza, buržoazija itd. izgubili su glavu kad je Thiers nagovestio evakuaciju pruskih trupa (str. 31). <To jest, neobični patriotizam francuske buržoazije traži spas u sramnom pokoravanju otadžbine> (str. 31).

»Simpatije koje danas tako vidljivo pokazuju francuski radnici za špansku revoluciju, naročito u južnoj Francuskoj, gde se vidno pokazala težnja proletarijata da se bratski sjedini sa španskim proletarijatom i da čak sa njim obrazuje <narodnu federaciju, zasnovanu na slobodnom radu i kolektivnoj svojini, —

Hapog, narod, nacija (natio¹, {nasci²}, nešto rođeno, porod) —

¹ Porod, pokolenje, narod — ² biti rođen

«uprkos svim nacionalnim različitostima i državnim granicama — te simpatije i težnje, velim, dokazuju da je naročito za francuski proletarijat, kao i za privilegovane klase, prošlo vreme državnog patriotizma» (str. 32).

<Kako će se tako stara, neizlečivo bolesna država> (kao što je Francuska) <boriti protiv mlade i dosad još zdrave nemačke države> (str. 33). Nikakav državni oblik, pa ni ne znam koliko demokratska republika, ne može dati narodu ono što mu je potrebno, «tj. slobodnu (вольный — što znači slobodan, ali i neobuzdan) organizaciju njegovih sopstvenih interesa odozdo naviše (снизу вверх), bez ikakvog uplitanja, tutorstva, prinude odozgo, zato što svaka takva vladavina države (государство), čak i najrepublikanskija i čak i najdemokratskija, čak i *takozvana narodna država* (мыслимо-народное государство) <koju je izmislio gospodin Marx>, <po svojoj suštini> ne predstavlja ništa drugo do vladanje masama odozgo naniže posredovanjem inteligentne i stoga privilegovane manjine, kao da ona stvarne interese naroda razume bolje od naroda samog» (str. 34, 35). Pošto, dakle, imućne klase ne mogu zadovoljiti strast i težnje naroda, «ostaje im samo jedno sredstvo, državno nasilje (государственное насилие), jednom reći <država>, zato što <država> upravo i znači <nasilje> (violence, véhémence, force¹), <vladavinu pomoću nasilja, prikrivenog nasilja, ukoliko je moguće, ali u krajnjem slučaju bezobzirnog> itd.» (str. 35).

Tu Gambetta ne može pomoći; očajna borba između buržoazije i proletarijata (u Francuskoj) «zahteva da se upotrebe sva vladina (državna) sredstva i sve sile, tako da francuskoj državi neće ostati ni sredstava ni sila da održi sopstvenu nadmoć među evropskim državama. <Kako se ona može meriti sa Bismarckovom imperijom!>» (str. 37). Francuska se mora potčiniti višem rukovodstvu, prijateljski-tutorskom uticaju Nemačkog Carstva, baš kao što se italijanska država potčinila politici Francuske (str. 37, 38).

Engleska: uticaj veoma umanjen. Sledeća rečenica karakteristična:

<Još pre trideset godina ona ne bi tako mirno otpela ni da Nemci osvoje rajnske provincije ni da se vaspostavi ruska prevlast na Crnom moru, kao ni pohod Rusa u Hivu> (str. 39). Razlog za ovu popustljivost itd. jeste borba radničkog sveta sa buržoaskim svetom, koji eksploatiše i politički vlada (str. 39). Tamo je socijalna revolucija blizu itd. (na istom mestu).

Španija i Italija, — o njima ne vredi ni govoriti: od njih nikada neće postati države pune snage i pretnje, i to ne usled nedostataka materijalnih sredstava, nego zato što ih <narodni duh> usmerava prema sasvim drugim ciljevima (str. 39). Ovim povodom: Španija se ponovo probudila u vreme narodnog rata protiv Napoleona, rata koji je potekao od samih sirovih masa. Ništa slično u Nemačkoj 1812. i 1813. Ne pokreću se, sve dok Napoleon ne pretrpi neuspeh u Rusiji. Jedino je Tirol izuzetak (str. 40, 41).

Između ostalog:

<Videli smo da je raspolaganje svojinom bilo dovoljno da korumpira francusko seljaštvo i da u njemu ugasi i poslednju iskru patriotizma> (str. 42). U Ne-

¹ nasilje, žestina, snaga

mačkoj su se (1812/13) mladi građani ili, tačnije, verni podanici (верноподданные), podstaknuti filozofima i pesnicima, naoružali radi zaštite i vaspostavljanja Nemačkog Carstva, zato što se upravo u to doba u Nemačkoj probudila ideja pangermanske države. Međutim, španski narod je ustao pojedinačno (поголовно) da bi od svirepog i silnog tlačitelja odbranio (отстоять) slobodu (zavičaja) i samostalnost (narodnog života) (str. 43). Potom su u Španiji uzalud pokušali da uvedu razne oblike vladavine, despotsku, ustavnu, konzervativnu republiku itd.; pa i malogradansku federalnu republiku po švajcarskom uzoru (str. 43).

«Španiju nije šale radi potčinio (osvojio) davo revolucionarnog socijalizma. Andaluzijski i estremadurski seljaci, nikoga ne pitajući i ne očekujući nikakve naredbe, osvojili su imanja ranijih veleposednika. Katalonija, a posebno Barselona, glasno ističu svoju nezavisnost, svoju autonomiju. Madridski narod proklamuje federalnu republiku i ne dozvoljava da buduće naredbe ustavotvorne skupštine potčine revoluciju. Čak i na severu, u onim krajevima koje drže karlisti, otvoreno se vrši socijalna revolucija: proglašavaju se fuerosi¹ (фурозы), nezavisnost okruga i opština, pale se svi sudski i građanski spisi; vojska u celoj Španiji se bratimi sa narodom i proteruje oficire. Počelo je opšte, javno i privatno bankrotstvo — prvi uslov za socijalno-ekonomsku revoluciju» (str. 44). «Nema više finansija, ni vojske, ni sudova, ni policije; nema vladinih snaga, nema (države), ostaje snažni, sveži (свежий) narod, koji sada održava jedino socijalno-revolucionarna strast. Pod kolektivnim rukovodstvom Internacionale i Saveza socijalnih revolucionara on sada sastavlja i organizuje svoju silu itd.» (str. 44).

U italijanskom narodu živo je sačuvana jedino tradicija apsolutne autonomije ne samo областей (provincija, okrug, distrikt) nego i opština (общины). Ovom (jedinственом političkom pojmu), koji na svojstven način postoji (u narodu), priključuje se istorijsko-etnografska (različitosť područja), u kojima se govore toliko različiti dijalekti da ljudi jedne oblasti (ova reč, uzgred rečeno, na ruskom znači i moć, vlast) s mukom razumeju ljude iz drugih (krajeva), a ponekad i nikako; ali Italija (društveno) nije razjedinjena. Naprotiv, postoji (zajednički italijanski karakter i tip), čime se Italijani razlikuju od ljudi iz svih drugih plemena, čak i južnih (str. 45). Raspad najnovije italijanske (države) će neizbežno imati za rezultat (slobodno društveno ujedinjenje) (str. 46). Sve ovo se odnosi samo na (narodne mase).

Međutim, u (gornjim slojevima) italijanske buržoazije, kao i u drugim državama, (sa državnim jedinstvom je nastalo i *socijalno jedinstvo klase* privilegovanih eksploatatora narodnog rada, i sada se sve više i više razvija. Ovu klasu sada u Italiji obeležavaju zbirnim imenom consorteria: to je ceo) zvanični svet, birokratski i vojni, policijski i sudski; to su krupni posednici, industrijalci, trgovci i bankari; čitava zvanična advokatura i literatura, ceo parlament (str. 46).

Ali čak ni najužasnija beda (nevolja), čak i kad pogada (mnoge milione) proletera, još nije dovoljan zalog (залог) za revoluciju... Kada je čovek (gomila) nateran na očajanje, njegova pobuna već postaje znatno mogućnija... U očajanju čak i Nemač prestaje da bude rezoner; ali potrebno je strahovito mnogo da se on natera na očajanje... Međutim, (beda) i (očajanje) su kadri da dovedu samo

¹ prava na osnovu drevnih povelja

do ličnih, u najboljem slučaju mesnih <obuna>, a nedovoljni su da obuhvate <celu masu naroda>. Za to je potreban <opšti narodni ideal>, koji se <uvek> istorijski razvija iz <dubine narodnog instinkta>, uz to vera (bepa) u sopstveno pravo, <može se reći, religiozna vera u to pravo>.

Ovo, zajedno sa bedom i očajanjem, daje pravi recept za socijalnu revoluciju (str. 47, 48).

»Upravo u takvom položaju se sad nalazi italijanski narod« (str. 48).

Naročito je *Internacionala* (Alijansa, tek poslednje dve godine — 1872. i 1873 — značajnije aktivna u Italiji) delovala kao babica ovog ideala.

<Ona¹ mu je pokazala cilj koji mora postići, a istovremeno mu je pružila sredstva i načine da organizuje narodnu snagu> (str. 48).

»Značajno je da je <Marxov državno-komunistički program> i u Italiji i u Španiji pretrpeo izrazit neuspeh, dok su, naprotiv, tamo široko i strasno prihvatili program slavne (пресловутого) Alijanse ili <Saveza socijal-revolucionara>, objavljujući nepoštedan rat svakoj <vladini, tutorstvu vlade, vlasti i autoritetu>« (str. 49).

»Pod takvim uslovima narod se može osloboditi i sopstven život zasnovati <na najširoj slobodi> svih i svakoga, ali nipošto ne može ugroziti slobodu bilo kog drugog naroda« (str. 49).

Dakle, pošto Italija i Španija prihvataju program Alijanse, kod njih je blizu socijalna revolucija, ali se ne treba bojati da će one preduzeti ikakve *osvajачke* korake (str. 49).

Male države — Švajcarska, Belgija, Holandija, Danska, Švedska <i to iz istih razloga> (dakle, zato što su prihvatile program Alijanse!)

»a pre svega« države koje nikom ne prete, usled svoje »političke beznačajnosti« (str. 49), imaju, naprotiv, mnogo razloga »da se plaše potčinjavanja od strane novog germanskog carstva« (str. 50).

Austrija je smrtno bolesna. Podeljena u dve države, *madarsko-slovensku* i *nemačko-slovensku* (str. 50). U ovoj drugoj Nemci žele primat u vladavini. »Nemci, za koje možemo reći da su po prirodi <obožavaoci države> i birokrate, zasnivaju svoje pretenzije na istorijskom pravu, tj. na pravu osvajanja i pravu <drevnosti>, s jedne strane, a sa druge na tobožnjem preimućtvu svoje kulture« (str. 52). Poslednjih godina Nemci su prinudeni da Madarima priznaju samostalnu <egzistenciju>. <Od svih plemena> koja nastanjuju austrijsku državu, Madari su, posle Nemaca, <najdržavotvorniji narod> (str. 52); oni ističu svoje istorijsko pravo da vladaju svim drugim plemenima koja zajedno sa njima žive u kraljevini Ugarskoj, iako njih samih nema mnogo više od jedne trećine (na istom mestu) (naime, 5 500 000 Madara, 5 000 000 Slovena, 2 700 000 Rumuna, 1 800 000 Jevreja i Nemaca, oko 500 000 pripadnika drugih <plemena>, ukupno 15 500 000) (na istom mestu). Tako se austro-ugarsko carstvo deli na dva dela: cislajtanski, slovensko-nemački sa 20 500 000 stanovnika (7 200 000 Nemaca i Jevreja, 11 500 000 Slovena, oko

¹ propaganda Internacionale

1 800 000 Italijana i drugih <plemena>, i mađarsko-slovensko-rumunsko-nemački (str. 53).

U *Mađarskoj* »većina stanovništva je potčinjena Mađarima, ne voli ih, protiv svoje volje vuče jaram, otuda neprestana borba« (str. 53). Mađari se plaše ustanka Rumuna i Slovena: stoga su u tajnom savezu sa *Bismarckom*, koji se »predviđajući neizbežan rat sa austrijskom državom, osuđenom na propast, <udvara> Mađarima« (str. 54).

U *cislajtanskoj* državi nije ništa bolje: tu Nemci žele da vladaju nad slovenskom većinom. »Nemci mrze Slovence, kao što gospodar obično mrzi svoje robove« (str. 54), plaše se njihovog oslobođenja itd. »Kao svi osvajači tuđega tla i podjarmljivači tuđih naroda, Nemci krajnje <neopravdano> u isti mah i mrze i preziru Slovence« (na istom mestu). Nemci iz Pruske prebacuju austrijskoj vladi pre svega njenu nesposobnost da ponemči Slovence. »Ovo, prema njihovom ubedenju, a i stvarno, predstavlja najveći zločin prema opštenemačkim, patriotskim interesima, protiv *pangermanizma*« (str. 55) (kod njega istaknuto velikim slovima). Nasuprot ovom pangermanizmu austrijski Sloveni su, sa izuzetkom Poljaka, istakli *panslavizam*, što je isto tako »gadna budalaština«, »ideal koji se protivi slobodi i ubija narode« (str. 55).

Uz ovo mesto data je primedba u kojoj gospodin B. preti kako će detaljnije razmotriti ovo pitanje; ovde on samo poziva rusku revolucionarnu omladinu da se bori protiv panslavizma; on priznaje da su ruski agenti u ovom smislu aktivni među austrijskim Slovenima, objašnjavajući im da car *želi da oslobodi* njihovu zemlju od *nemačkog jarma*, a »to u isto vreme kad petrogradska vlada <otvoreno> prodaje i izdaje Bismarcku celu Češku i Moravsku kao nagradu za obećanu pomoć na Istoku«.

Koji je pak razlog što u austrijsko-slovenskim zemljama postoji ceo jedan sloj obrazovanih itd. ljudi koji očekuju ili oslobođenje sa ruske strane ili čak »*zasnivanje slovenskog carstva pod vladavinom ruskoga cara?*« (str. 57).

Ovo samo pokazuje »do kojeg je stepena toj proklesoj nemačkoj civilizaciji, po svome biću <gradanskoj> i stoga <državnoj>, pošlo za rukom da se uvuče čak i u duše slovenskih rodoljuba . . . oni čak ostaju potpuni Nemci, iako je cilj kojem teže antinemački; misle da će nemačkim načinima i nemačkim sredstvima moći da oslobode Slovence ispod nemačkog jarma. Usled svog nemačkog vaspitanja njima ne ide u glavu nijedno drugo sredstvo za oslobođenje osim stvaranja slovenskih država ili jednog jedinog silnog carstva Slovena. Oni na taj način sebi postavljaju jedan čisto nemački cilj, zato što je <najnovija država>, centralistička, birokratska, policijski-vojnička poput, na primer, novog nemačkog ili <sveruskog> carstva, čisto nemačka tvorevina; u Rusiji je ono ranije bilo sa primesom tatarskog elementa, <ali do tatarske ljubaznosti sad zacemento nije nikome stalo ni u Nemačkoj>« (str. 57).

»Po celoj svojoj prirodi i po celom svom biću slovensko pleme je izrazito nepolitičko, to jest nije <državno>. Uzalud se Česi sećaju (поминают) svog moravskog carstva i Srbi Dušanovog. Sve su to efemerne pojave ili stare bajke. Uistinu nijedno slovensko pleme nije samo sobom osnovalo <državu>« (str. 57).

Poljska monarhija-republika je osnovana pod dvostrukim uticajem germanizma i latinizma, pošto je slovenski narod (холоп — sebar, sluga) sasvim potčinila šljahta, koja po mišljenju mnogih poljskih historičara, na primer <Mickiewicz>, nije slovenskog porekla (str. 58).

Češka država sklepana na nemački način i pod otvorenim uticajem Nemaca, pa je stoga ubrzo i činila organski deo nemačkog carstva.

Rusko carstvo: tatarska knuta, vizantijski blagoslov (благословение) i nemačko činovničko-vojničko i policijsko prosvetavanje (str. 58).

«I tako, nesumnjivo je da Sloveni nikada po sopstvenoj inicijativi nisu stvarali <državu>. Zato što oni nikad nisu bili osvajačko pleme. Samo osvajački narodi osnivaju <države>, i nepogrešivo ih osnivaju sebi na korist, a na štetu podjarmljenih naroda.»

«Sloveni su bili potpuno miroljubiva, zemljoradnička plemena; živeli su izdvojeno i nezavisno u svojim opštinama, njima su na patrijarhalan način upravljali (управлять znači i vladati) <najstariji>, na osnovu <izbornosti>, opštinske svojine zemlje; nije bilo plemstva, niti posebne svešteničke kaste, svi su podjednako «na patrijarhalan i stoga nesavršen način ostvarivali ideju ljudskog bratstva». Nije bilo političke veze među opštinama; samo odbrambene veze prilikom stranih upada; nije bilo slovenske <države>, ali je postojala bratska društvena veza između svih slovenskih plemena, u najvišem stepenu gostoprimljivih» (str. 58, 59). «Pri takvoj organizaciji bili su nezaštićeni od prodora i napada ratničkih plemena, naročito Nemaca, koji su gledali da svuda rašire svoju vladavinu» (str. 59). «Sloveni su delimično istrebljeni, a velikim delom su ih potčinili Turci, Tatari, Mađari i naročito Nemci» (str. 59). «Sa drugom polovinom 10. veka počinje mučenička, ali herojska istorija njihovog ropstva» (str. 59).

«U Poljskoj se, na nesreću, njene vodeće partije (руководящие партии), koje do danas još pretežno pripadaju šljahti, nisu odrekle svog <državnog> programa, pa umesto da oslobodjenje i <obnavljanje> svoje <domovine> traže u socijalnoj revoluciji, one ih, potčinjene starim predrasudama, traže čas u zaštiti nekog Napoleona, čas u savezu sa jezuitima i austrijskim feudalcima» (str. 61).

U našem veku su se probudili i zapadni i južni Sloveni; Češka je središte onih prvih, Srbija ovih drugih (str. 61, 62).

Poslednji izraz <države> je *pangermansko carstvo*: «njegovi dani su izbrojani i od njegovog pada svi narodi očekuju svoje konačno oslobodjenje . . . Da Sloveni ne zavide Nemcima što su zaslužili mržnju svih ostalih naroda u Evropi?» (str. 63).

Engleska za tog čoveka, kafanskog političara, ne postoji; Engleska, istinski vrhunac građanskog društva u Evropi.

Ili neće biti slovenskih <država>, ili će postojati jedno veliko carstvo koje će sve progutati, <sankt-peterburško carstvo knute> (str. 64, 65).

Protiv pangermanske centralizacije nemogućna je i *sveslovenska federacija* poput Sjedinjenih Država (str. 66). Federacija u Severnoj Americi je mogućna samo zato što na američkom kontinentu, u susjedstvu te velike republike, ne postoji neka snažna <država> kao što su Rusija, Nemačka ili Francuska. Stoga, da bi se na <državnim> ili političkom poprištu suprotstavilo pobedonosnom pangermanizmu, ostaje samo jedno sredstvo — da se osnuje *sveslovenska <država>*. Opšte slovensko

ropstvo pod <sveruskom knutom> (str. 67). Ali ni to nije moguće. U Evropi ima gotovo triput više Slovena od Nemaca. Pa ipak, sveslovensko carstvo se po snazi i stvarnoj <državno-vojnoj moći> nikad neće moći meriti sa pangermanskim carstvom. Zašto? »Zato što u nemačkoj krvi, u nemačkom instinktu, u nemačkoj tradiciji postoji strast <državnog> poretka i <državne> discipline*; kod Slovena je obrnuto; »stoga, da bi se disciplinovali, nužno je držati ih pod batinom, dok bi svaki Nemač po ubedenju (с убеждением) dobrovoljno progutao batinu. Njegova sloboda se upravo i sastoji u tome što je on <dresiran> i što <se rado klanja> pred svakom vlašću. Uz to su Nemci ozbiljan i radan narod, obrazovan, štedljiv, oni su <ljubitelji reda, brižljivi i proračunati>, što im sve ne smeta — kad zatreba, a naročito kad to zatraži vlast — da se izvrsno tuku. Pokazali su to u poslednjim ratovima. Uz to je njihova vojna i administrativna organizacija dovedena do najvišeg mogućeg stepena savršenstva, kakav nijedan drugi narod nikada neće postići. Može li se onda zamisliti da se sa njima iko meri na polju <državnosti>?» (str. 68, 69). »Nemci traže svoj život i slobodu u <državi>: za Slovene je <država> grob. Oni svoje oslobođenje traže izvan <države>, ne samo u borbi protiv nemačke <države>, nego u <sveobuhvatnom narodnom ustanku> protiv svake <države>, u socijalnoj revoluciji* (str. 69). »Ali <države> ne padaju same od sebe; oboriti ih može samo svenarodna i sveplemenska, internacionalna socijalna revolucija* (str. 69). Antidržavna priroda koja je dosad činila njihovu¹ slabost, predstavlja, obrnuto, njihovu snagu u sadašnjem pokretu naroda (str. 69). Bliži se vreme potpunog oslobođenja <masa neukih radnika> i »njihove slobodne društvene organizacije <odozdo naviše>, bez ikakvog правительственного (upravljačkog, vladinog) uplitanja, pomoću slobodnih ekonomskih, народных (narodnih, javnih) союзов (udruženje, alijansa, koalicija, savez), <bez obzira> na sve stare državne granice i na sve nacionalne različitosti, jedino na osnovi proizvodnog rada, opštečovečanskog i potpuno solidarnog kraj sve svoje raznolikosti* (str. 70).

»Nacionalnost nije opšteljudski princip, nego istorijska, mesna činjenica koja, kao i sve <stvarne> i bezopasne činjenice, ima nesumnjivo pravo na opšte <priznanje>. Svaki narod, pa čak i najmanji <narodić>, ima sopstven karakter, način života, koji upravo (именно) i čini suštinu nacionalnosti, suštinu rezultata celokupnog istorijskog života, u svim životnim uslovima nacionalnosti. Svaki narod, baš kao i svaka ličnost, <bez svoje volje> je ono što jeste i ima nesumnjivo pravo da to i bude, da bude svoj. Otuda proističe sve takozvano <nacionalno pravo>* (str. 70).

Ali odavde ne proizlazi da bi jedan trebalo da ističe svoju nacionalnost, a drugi svoju individualnost, kao <posebne> principe itd. »Što manje misle na sebe, i što se više <prožmu> opšteljudskom <sadržinom>, to će se više oživotvoriti i steći smisao nacionalnost jednog i individualnost drugoga* (str. 71). Tako će i Sloveni steći <svoje zakonito mesto> u istoriji i u slobodnom bratstvu naroda samo onda kad se zajedno sa drugima prožmu svetskim interesima (str. 71).

»U Nemačkoj je reformacija brzo izgubila karakter <pobune>, nesvojstvene nemačkom temperamentu, i stekla je vid <mirne državne> reforme, koja je uskoro poslužila kao podloga za <najizrazitiji>, sistematski, učeni <državni> despotizam.

¹ slovensku

U Francuskoj, posle duge i krvave borbe koja je veoma razvila slobodnu misao u toj zemlji, pobedonosni katolicizam je porazio <težnje za reformom>. U Holandiji, u Engleskoj i potom u Sjedinjenim Državama Amerike te težnje su izgradile jednu novu civilizaciju, *po svojoj suštini anti<državnu>*, ali <gradansko-ekonomsku> i liberalnu* (str. 72).

Ovo mesto je veoma karakteristično za Bakunjinu; stvarno kapitalistička država je za njega okrenuta protiv vladavine; drugo, on različitost razvitka u Nemačkoj, na jednoj strani, i Holandiji i Engleskoj, na drugoj, ne izvodi iz promenjenih uslova svetske trgovine, nego itd.

Religiozna reforma (lepo je i to što se renesansa posmatra samo sub specie¹ religije)

»proizvela je u civilizovanom čovečanstvu dva glavna pravca: *ekonomski i liberalno-buržoaski*», naročito u Engleskoj, a zatim u Americi, i despotsko-*<državni>*, koji je po svom biću takode <buržoaski> —

ovu reč, *buržoaski*, on upotrebljava kako za kapitalizam tako i za sred-novekovne građane u Nemačkoj —

»i *protestantski*, iako pomešan sa plemićkim katoličkim elementima, koji su se, uostalom, sasvim potčinili <državi>. Glavni predstavnici tog pravca bile su *Francuska i Nemačka*, s početka austrijska, a potom pruska» (str. 73).

»Francuska revolucija je zasnovala jedan nov opšteltjudski interes, ideal najpotpunije ljudske slobode, ali *isključivo na političkom području*; protivrečnost, nestvarljivost politike slobode; sloboda u <državi> je laž. Stvorila je dva glavna pravca. Sistematska eksploatacija proletarijata i obogaćivanje manjine. Na toj eksploataciji naroda jedna partija želi da zasnuje demokratsku republiku, a druga, doslednije, monarhični, to jest otvoreni <državni> despotizam» (str. 73).

Protiv svih ovih težnji nov pravac »direktno vodi« ka Bakunjinu (str. 74).

»Dakle, slovenski protetarijat mora ući masovno u Međunarodno udruženje radnika» (str. 75). »Već smo imali prilike da spomenemo veličanstvenu pojavu internacionalnog bratstva bečkih radnika 1868» (str. 76) protiv pangermanskog programa. Ali austrijski radnici nisu preduzeli dalje neophodne korake »zato što ih je na prvom koraku zaustavila (odvratila) germansko-patriotska propaganda gospodina Liebknechta i drugih socijaldemokrata, koji su sa njim došli u Beč, kako izgleda, jula 1868, naročito sa ciljem da odvrate (zavedu) istinski socijalni instinkt austrijskih radnika od puta međunarodne revolucije i da ga navedu na političku agitaciju u korist osnivanja <države>, koju su oni <nazivali> народным (*narodna država*) a koja je, razume se, pangermanska — jednom reči, u korist ostvarenja patriotskog ideala grofa Bismarcka, samo na socijaldemokratskoj osnovi i pomoću takozvane legalne <narodne agitacije>» (str. 76).

»Za Slovence bi to značilo da se dobrovoljno potčine nemačkom jarmu, a ovo je <protivno> svakom slovenskom srcu (str. 77). Usled toga mi ne samo što nećemo

¹ sa tačke gledišta

nagovarati slovensku braću da stupe u redove socijaldemokratske partije nemačkih radnika, kojom sa diktatorskom vlašću rukovode gospoda Marx i Engels, a za njima gospoda Bebel, Liebknecht i nekoliko književnika Jevreja; naprotiv, mi moramo upotrebiti sve sile da slovenski proletarijat odvratimo <od> samoubilačkog <stupanja> u <savez> sa ovom partijom, koja nipošto nije <narodna> [partija], nego je po svom pravcu, ciljevima i sredstvima čisto <buržoaska> i uz to isključivo nemačka, to jest <slovenoubilačka>* (str. 77).

Slovenski proletarijat ne samo što se ne sme povezati s ovom partijom, nego [se] mora držati podalje od nje, a zato [se] utoliko jače pridružiti Međunarodnom udruženju radnika. »Nemačku socijaldemokratsku partiju nipošto ne treba mešati sa Internacionalom (str. 77). Političko-patriotski program prve nema skoro ništa zajedničko sa programom ove druge, nego joj je potpuno protivstavljen. Na Haškom kongresu su marksisti hteli da taj program nametnu celoj Internacionali. Ali taj pokušaj je izazvao opšti i glasan protest od strane Italije, Španije, Francuske, Belgije, Holandije, Engleske, čak delimično i Sjedinjenih Država Amerike, tako da je celom svetu postalo jasno da osim Nemaca niko ne želi nemački program» (str. 78).

»Slovenski proletarijat mora masovno ući u Internacionalu, osnivati sekcije, pa ako se pokaže potrebno osnivati i <opšteslovensku federaciju>* (str. 78).

Srbija, <srpska kneževina>: Srbi su osnovali <državu> posle oslobođenja od Turaka, a jaram te države je teži od turskog (str. 79). Predati birokratskoj <pljački> i despotizmu (na istom mestu). U turskoj Srbiji nema ni plemstva ni veoma krupnih zemljoposjednika, ni industrijalaca, ni naročito bogatih trgovaca; obrazovala se nova birokratska aristokratija, školovana većinom na vladin trošak u Odesi, Moskvi, Petrogradu, Beču, Nemačkoj, Švajcarskoj i Parizu (str. 79).

Bugari ne žele ništa da znaju o srpskom <Dušanovom carstvu>, isto tako ni <Hrvati> i <Crnogorci> i bosanski Srbi. Za sve ove pokrajine samo je jedan put za spasenje i ujedinjenje — socijalna revolucija, ali nipošto <državni rat>, koji samo može dovesti do toga da ih pokore Rusija ili Austrija, ili obe (str. 86).

U češkoj Bohemiji, srećom, još nisu vaspostavljeni Vaclavovo carstvo i kruna; bečki vlastodršci tretiraju je jednostavno kao provinciju, čak lišenu privilegija kakve ima Galicija, pa ipak u Češkoj ima političkih partija koliko ih ima i u bilo kojoj slovenskoj <državi>. »Da, ovaj prokleti nemački duh politikantstva i <državnosti> toliko je prodro u obrazovanje češke omladine, da je ona izložena ozbiljnoj opasnosti da na kraju <izgubi> mogućnost <razumevanja svoga naroda> (str. 86). U svim austrijskim gradovima u kojima je slovensko stanovništvo izmešano sa nemačkim, slovenski radnici najenergичnije učestvuju u svim opštim manifestacijama proletarijata. Ali u ovim gradovima gotovo i ne postoje druga radnička udruženja osim onih koja su priznala program nemačke socijaldemokratije, tako da slovenske radnike, povučene socijalno-revolucionarnim instinktom, u stvari vrbuje partija čiji je neposredan i javno proglašen cilj — stvaranje pangermanske <države>, tj. ogromne nemačke <tamnice>* (str. 88).

Oni moraju prihvatiti program Internacionale kojom rukovodi B. (str. 89). (Kao biro za vrbovanje specijalno se preporučuje — str. 89, primedba — *slovenska sekcija* u Cirihi, koja pripada Jurskoj federaciji.)

Austrija (završetak). Carstvo postoji samo još zahvaljujući pro-računatom trpljenju od strane Pruske i Rusije, koje još ne žele da pristupe njegovoj podeli, pošto se i jedna i druga nadaju povoljnjoj prilici da uzmu najveće parče.

Rusija: «Za narod postoji samo jedan koristan ustav — rušenje (ruskog) carstva» (str. 96).

Da li ona ima vojničku snagu da se meri sa novim nemačkim carstvom? To je sada jedino političko pitanje u Rusiji (na istom mestu). «Ovo pitanje... se sa neotklonjivom nužnošću postavlja zahvaljujući novom položaju Nemačke, koja je preko noći (за одну ночь) (narasla u džinovsku i svetočnu državu). Ali cela istorija dokazuje, i racionalna logika to potvrđuje, da dve podjednako snažne (države) ne mogu istovremeno postojati jedna pored druge. Jedna mora potčiniti drugu» (str. 97). Ovo je neophodno za Nemačku. «Posle dugog, dugog političkog uniženja ona je iznenađeno postala najsilnija država na evropskom kontinentu. Može li ona trpeti da pored nje, tako reći pred njenim nosom, postoji jedna sila potpuno nezavisna od nje, od nje još nepobedena, a koja se usuduje da se sa njom izjednači; i to još ruska država, (najomrzutija)!» (str. 97).

«Smatramo da je malo Rusa koji ne bi znali do kojeg stepena Nemci, svi Nemci, ali prvenstveno nemački buržuj, a pod njihovim uticajem, avaj, i sam nemački narod, mrze Rusiju» (str. 97). Ova mržnja je jedna od najjačih nemačkih nacionalnih strasti (str. 98).

S početka iskrena mržnja nemačke civilizacije protiv tatarskog varvarstva (str. 98). U dvadesetim godinama protest političkog liberalizma protiv političkog despotizma (na istom mestu). Svu odgovornost za Svetu alijansu su prebacili na Rusiju (na istom mestu). Početkom tridesetih godina simpatija za Poljake, mržnja na Ruse zbog gušenja poljskog ustanka (na istom mestu). Opet su zaboravili da je Pruska pomogla prilikom potčinjavanja Poljske; Pruska je pomogla zato što bi sa poljskom pobedom ustala i cela pruska Poljska, a to bi «u ključu ugošilo (razvijenu silu) pruske monarhije» (na istom mestu).

U drugoj polovini tridesetih godina nov razlog za mržnju na Ruse — početak slovenskog pitanja, koje je toj mržnji dalo političko-nacionalni pravac: u Austriji i Turskoj su obrazovane slovenske partije, koje su se nadale ruskoj pomoći i očekivale je. Sveslovenska republikanska federacija, kojoj su težili dekabristi (Pestel, Muravjov-Apostol itd.). Nikolaj je to prihvatio, ali kao sveslovensku, jedinstvenu i autokratsku (državu) pod njegovim gvozdenim skiptrom. Početkom tridesetih i četrdesetih godina ruski agenti su iz Petrograda i Moskve išli u slovenske zemlje, neki zvanično, neki dobrovoljno i besplatno; ovi drugi su pripadali moskovskom društvu slovenofila. Panslavistička propaganda se razvila među južnim i zapadnim Slovenima. Mnogo brošura, delom pisanih na nemačkom, delom prevedenih na nemački. Strah pangermanske publike. *Češka da postane ruska!* — To im je pokvarilo i apetit i san (str. 99). Od toga vremena najveća mržnja na Rusiju; Rusi sa svoje strane ne vole Nemce. Zar je pri takvim uslovima moguće susedstvo dveju država, (sveruskog) i pangermanskog carstva? (str. 100). Ali postojali su i još postoje razlozi da ta dva carstva sačuvaju mir. *Prvo: Poljska* (na istom mestu). Austrija nije za podelu itd. Za nju je Poljska zaštita od Rusije i Pruske. *Drugo:*

Austrija, koju one žele da podele. Podela Austrije će ih razjediniti, ali ništa dotle (str. 100 - 102). Treće: *novo nemačko carstvo* svi mrze, ono nema saveznika osim Rusije, možda *Sjedinjenih Država*. Ima još mnogo da učini da bi ostvario ideju pangermanskog carstva; da Francuzima oduzme celu Lorenu; da proguta Belgiju, Holandiju, Švajcarsku, Dansku, Skandinavsko poluostrvo; isto tako ruske pribaltičke provincije, da bi samo vladalo na Baltičkom moru. Ono će ostaviti Ugarsku Madarima, Galiciju sa austrijskom Bukovinom Rusima, a sebi će zadržati celu Austriju do Trsta (uključno) i Češku, koju ruska vlada i ne pomišlja da mu ospori... »Mi« (B.) »*pozitivno znamo da se na račun više ili manje udaljene podele austrijskog carstva odavno vode tajni pregovori između Petrograda i nemačkih dvorova*«, pri čemu se, naravno, trude da se uzajamno izigraju. Prusko-nemačko carstvo nije samo kadro da ostvari ove velike planove; »*stoga savez sa Rusijom predstavlja, i još dugo će predstavljati, (nasušnu neophodnost)*«. . . Isti je slučaj i sa Rusijom. »*Osvajanja na sve strane i po svaku cenu normalni uslovi života za rusko carstvo. A na koju stranu? Na Zapad ili Istok? Zapadni put je panslavistički i znači savez sa Francuskom protiv udruženih vojski Pruske i Austrije, uz verovatnu neutralnost Engleske i Sjedinjenih Država. Drugi (istočni) put vodi u Indiju, Persiju, Carigrad. Tamo su neprijatelji Austrija, Engleska, verovatno sa njima i Francuska; saveznici Nemačka i Sjedinjene Države* (str. 102 - 104).

Prvi put (panslavistički, protiv nemačkog carstva). Francuska pomoć ništa ne vredi; njeno jedinstvo je zauvek razrušeno, itd.; ovaj put je revolucionaran; dovodi do pobune naroda, naročito slovenskih, protiv njihovih zakonitih (vladara), austrijskih i prusko-nemačkih. Nikolaj je odbacio ovaj put iz instinkta, principa itd.(!) Ali uz to <ne sme se izgubiti iz vida da je za sverusku državnu oslobodenje Poljske potpuno nemoguće>. Celi vekovi borbe između dva oblika <države>, <volja šljahte> i carska knuta. Često je izgledalo da se Poljaci nalaze blizu pobeđe. Ali čim je narod ustao u Moskvi 1612, i kad je došlo do ustanka maloruskih i litvanskih <sebara> pod Bogdanom <Hmeljnickim> — svemu tome je došao kraj. »*Ruska knuta je pobeđila zahvaljujući narodu*«.

Ovo priznanje je na strani 110.

Na ruševinama šljahtinsko-poljske <države> osnovano je <sverusko> carstvo knute. »*Oduzmite mu tu osnovu, provincije koje su do 1772. ulazile u (sastav) poljske (države), i sverusko carstvo će nestati*« (str. 110). Ovo su najbogatije, najplodnije, najnaseljenije provincije; kad bi one otpale, bogatstvo i snaga ruskog carstva bi se smanjili na polovinu. Posle ovog gubitka došlo bi do gubitka <Pribaltika>, i ako poljska država zaista vaskrsne u novi život, ona će otrgnuti od Rusije celu Malorusiju, koja će postati ili poljska provincija ili nezavisna <država>. Time će Rusija izgubiti i crnomorsku granicu, biće na svim stranama odsečena od Evrope i oterana u Aziju. Neki veruju da rusko carstvo može dati Poljskoj bar Litvaniju. <Ne>. Susjedstvo <Moskve> i Poljske će neophodno dovesti poljski patriotizam do potčinjavanja pribaltičkih provincija i Ukrajine. Dovoljno je da se oslobodi samo sadašnja kraljevina Poljska, i Varšava će se odmah sjediniti sa Vilnom, Grodnom, <Minskom>, Kijevom, da i ne govorimo o Podoliji i Voliniji. Poljaci su tako nemiran narod da mu se ne može ostaviti nijedno slobodno mestašće; inače bi odmah postalo središte opšterevolucionarnog otpora. Rusko carstvo može produžiti svoje

postojanje samo pod *uslovom da* <đavi> Poljsku po Muravjovljevom sistemu... Ruski narod nema ništa zajedničko sa ruskim carstvom, interesi su im suprotni.

Ovim povodom B. ističe sledeću tvrdnju, besmisleni i po njegovom sopstvenom sistemu: »Čim se rusko carstvo raspadne i kad velikoruski, maloruski, beloruski i drugi narodi ustanove svoju slobodu, za njih neće biti <strašne> častoljubive namere poljskih <državnih> patriota« (comment donc!). »Oni mogu biti pogibeljni samo za carstvo« (str. 111). Stoga se car neće dobrovoljno odreći ni najmanjeg komadića Poljske. »A može li on pozvati Slovene <na ustanak> ako ne oslobodi Poljake?« (str. 104 - 111).

A u Nikolajevo vreme panslavistički put je obećavao još više koristi nego danas. Tada se još moglo računati na ustanak Mađara i Italijana protiv Austrije. Sada će Italija verovatno biti neutralna, jer će joj Austrija sada (u takvom slučaju) dobrovoljno ustupiti ono nekoliko italijanskih ostataka koje još ima. Mađari, s obzirom na svoj sopstven <državni>² odnos prema Slovenima, strasno bi stali na nemačku stranu protiv Rusije. Ruski car bi jedino mogao računati na manju ili veću saradnju austrijskih Slovena; ako bi ushteo da podigne i *turske*, javio bi se nov neprijatelj, *Engleska*. Ali u austrijskom carstvu ima samo sedamnaest miliona Slovena; od toga pet miliona otpada na *Galiciju*, gde bi Poljaci paralizovali Rusine, te ostaje *dvanaest miliona*, a od toga treba još oduzeti one koji su zavrbovani u austrijsku vojsku i koji bi se, kao svaka vojska, tukli protiv koga im zapovednici narede.

Ovih dvanaest miliona (koji su *kod B. sve sami muškarci i odrasli*) nije sabrano na jednom mestu, ili na samo nekoliko tačaka, nego su rasuti celim prostranstvom austrijskog carstva, govore veoma različite dijalekte i pomešani su sa Nemcima, Mađarima, Italijanima, Rumunima.

»To je veoma mnogo da bi se austrijske vlasti i uopšte Nemci držali u stalnom strahu, ali veoma malo da bi se ruskoj vojsci pružila ozbiljna pomoć protiv sjedinjenih snaga pruske Nemačke i Austrije«. Ruska vlada to zna i ne pomišlja da povede sveslovenski rat protiv Austrije, koji bi se nužno preobratio u rat protiv cele Nemačke. Pa ipak ona preko svojih agenata vodi stvarnu panslavističku propagandu u austrijskim oblastima. Njoj je korisno da u svim austrijskim provincijama ima takve slepe itd. pristalice. »Ovo paralizuje, ometa, uznemirava austrijsku vladu i pojačava uticaj Rusije ne samo na Austriju nego i na celu Nemačku. Carska Rusija huška austrijske Slovene na Mađare i Nemce, veoma dobro znajući da će ih na kraju krajeva izručiti Nemcima i Mađarima« (str. 112, 113).

Na zapadnom, panslavističkom putu Rusija mora da se bori sa svim Nemcima, onima iz Pruske i onima iz Austrije, sa Mađarima i sa Poljacima. Da li Rusija u *napadačkom ratu* (koji bi morala povesti radi prividnog oslobodenja Slovena) može izići na kraj makar samo i sa *pruskom Nemačkom*? Ruski narod neće biti zainteresovan za taj rat; kao što narodi uopšte nisu zainteresovani za čisto političke ratove

¹ Kako to! — ² Kod Bakunjina: gospodareći

vlade; izuzetak je u novijoj istoriji samo *Napoleon I*, ali on je smatran za nastavljča revolucije; u suštini, jedini izuzetak je *poslednji pruski rat protiv Drugog carstva*. Pangermanski interes je tada pretegnuo nad svakim drugim interesom u duhu i srcu svih Nemaca bez razlike, i ovo trenutno čini posebnu snagu Nemačke... Rusi nisu pokazali interes za svoju vladu čak ni u *krimskom ratu*, «koji nije bio za-vojevački, nego odbrambeni».

Ovo na str. 117; dok je, nasuprot ovome, rat sa Napoleonom III očevidno bio čist *napadački rat*?

Ruski seljak čak i ne zna da je Sloven... Za slovenske narode rat protiv svih <država>, isprva u savezu sa latinskim narodima, koji su kao i Sloveni ugroženi nemačkom osvajačkom politikom... Sa Nemcima tek kad i oni postanu <anti-državni>... Ali do tog vremena savez Slovena sa latinskim narodima protiv nemačkih osvajačkih političara ostaje neophodnost... «Étrange¹ je poziv nemačkog plemena! Pobudujući (budeći) protiv sebe opštu bojazan i opštu mržnju, oni ujedinjavaju narode»... «U ovom smislu je i ruski narod potpuno slovenski narod». Ali ova mržnja ne ide tako daleko da bi ruski narod po sopstvenoj odluci poveo rat protiv Nemaca; pokazće se tek onda kad Nemci sami upadnu u Rusiju naumivši da tu gospodare, — ali nikakvog učešća u ofanzivnom ratu protiv Nemaca... Medutim, da li su vladina sredstva, finansijska i vojna, dovoljna za rat sa Nemačkom?... U pretpostavljenom slučaju (ruska ofanziva) Nemci bi se morali boriti kod svoje kuće, i <ovoga puta> bi zaista došlo do <opšteg> ustanka svih klasa i celog nemačkog stanovništva (str. 114. do 120).

Ruski oficir je bolji čovek od nemačkog... civilizovane divlje zveri... Nemci, naročito oficiri i činovnici, spajaju obrazovanje sa varvarstvom, učenost sa lakejstvom... Ali za *regularnu armiju* nema ničeg savršenijeg od nemačkog oficira; sav njegov život je: slušati i naređivati... Nemački vojnik je isto tako po prirodi i desiriv uzoran za regularnu armiju... Prvo krote telo, a time i duh vojnika... Disciplina itd... Nemački oficiri imaju pred oficirima drugih zemalja preimućstvo znanja, teorijskog i praktičnog poznavanja ratne veštine, vatrenog i sasvim pedantskog predavanja vojnom zanatu, pažljivosti, tačnosti, <samosavladivanja>, uporne istrajnosti (терпение) i uz to relativne časnosti (честность). Organizacija i oprema nemačke vojske su stvarni, a ne samo na hartiji, kao što je bilo kod Napoleona III i kao što će biti kod nas. Uz to administrativna, građanska i naročito vojna kontrola, tako da je dugotrajnija prevara nemogućna. «Kod nas, medutim, *odozdo navise* i *odozgo naniže* ruka ruku mije, usled čega je ustanovljenje istine gotovo nemogućno» (str. 121 - 128) (poslednja rečenica na str. 128). Neka Rusija sakupi čak i milion vojnika, polovina mora ostati u unutrašnjosti da nadzirava voljeni narod. A koliko je tek potrebno za Ukrajinu, Litvaniju, Poljsku (str. 128).

U Nemačkoj će zaista nastati <milionska> armija, po organizaciji, <dresuri>, duhu, nauci, naoružanju prva na svetu. A iza nje ceo naoružani narod, «koji verovatno ne bi ustao protiv Francuza da u poslednjem ratu nije pobedio pruski Eric, nego Napoleon III, ali koji će protiv ruske <invazije> ustati kao jedan čovek»... A gde će biti ruski milion? Na papiru... Gde oficiri i naoružanje?... Nema no-

¹ Čudan

vaca . . . Od pet mil[jardi] koje su Nemci dobili od Francuza, najmanje dve je dato na naoružanje . . . »Da, cela Nemačka se pretvorila u strašan arsenal, koji preti bodljama na sve strane.« Pri prvom vašem koraku u Nemačku biće vam razbijena glava, i vaš napadački rat će se odmah preobratiti u odbrambeni; nemačka vojska će prekoračiti granice sveruskog carstva. Onda opšti ustanak ruskog naroda? »Da, ako Nemci uđu u ruske <oblasti>, ako, na primer, krenu pravo na Moskvu; ali ako ne učine ovu glupost, nego krenu na sever prema Petrogradu, preko pribaltičkih provincija, u kojima će zateći mnoge prijatelje, ne samo među građanstvom, protestantskim pastorima i Jevrejima, nezadovoljnim baronima i njihovom decom, studentima, nego i među našim bezbrojnim baltičkim generalima, oficirima, višim i nižim činovnicima, kojih je prepun Petrograd i koji su rasejani po celoj Rusiji, — oni će, još i više od toga, podići protiv ruskoga carstva Poljsku i Malorusiju« (str. 128 - 131).

Poljaci nemaju goreg i opasnijeg neprijatelja od Bismarcka. »Izgleda da je on sebi kao životni zadatak postavio da ih zbríše (сгепеть) sa lica zemlje. A sve to mu ne smeta da pozove Poljake na ustanak protiv Rusije, kad to zatraže nemački interesi. I uprkos tome što Poljaci mrze i njega i Pruse, da ne kažemo celu Nemačku, što Poljaci <ne žele da priznaju pred sobom, iako u dubini njihove duše, ne manje nego kod drugih slovenskih naroda, živi ta ista istorijska mržnja na Nemce> . . ., Poljaci će se bez sumnje podići na Bismarckov poziv« (str. 133).

»U Nemačkoj i u samoj Pruskoj odavno postoji mnogobrojna i ozbiljna politička partija, čak tri partije, liberalno-progresivna, čisto demokratska i socijaldemokratska, i one zajedno čine nesumnjivu većinu u nemačkim i pruskim parlamentima, a još izrazitije u samom društvu; te partije su — predviđajući rat Nemačke sa Rusijom, delom ga želeći i tako reći izazivajući — shvatile da će ustanak i vaspostavljanje Poljske <u izvesnim granicama> biti nužan uslov za ovaj rat« (str. 133). Ni Bismarck niti ijedna od ovih partija ne žele da vrata Poljacima sve delove koje su im otrgli Prusi; ni Kenigsberg ni Dancig, niti i najmanji deo Zapadne Pruske; vrlo malo i od poznanijskog vojvodstva. Ali daće im celu Galiciju sa <Lavovom> i Krakovom, pošto je sva to sada austrijsko, i onoliko ruskog <područja> koliko Poljaci mogu uzeti. Osim toga novac, oružje i vojnu pomoć, razume se u obliku poljskog zajma uz nemačko jemstvo . . . Poljaci će radosno to prihvatiti . . . Sa malim izuzecima Poljaci se ne bave slovenskim pitanjem; njima <su Madari kudikamo razumljiviji i bliži> . . . Mnogobrojne partije kod Poljaka; u pozadini uvek vaspostavljanje poljske <države> sa granicama iz 1772. Razlika među partijama samo u tome što se jednima čini ovaj, a drugima onaj put kao jedino ispravan za taj cilj . . . Bismarck će od njih zahtevati formalno odricanje od najvećeg dela staropoljskih zemalja, koje su sada pruske . . . Uistinu, étrange Pologne¹, vaspostavljena pod zaštitom grofa Bismarcka. Ali bolje <čudna> Poljska nego nikakva; osim toga, Poljaci pomišljaju da se po mogućstvu kasnije oslobode i Bismarckove zaštite . . . Poljska će ustati; Litvanija isto tako, a malo oluje pa će ustati i Malorusija . . . Poljski patrioti su jadni socijalisti i kod kuće se neće baviti socijalno-revolucionarnom propagandom; i kad bi hteli, Bismarck to ne bi dozvolio, jer je <suviše blizu Nemačkoj> . . . ali to valja činiti u Rusiji i protiv Rusije. Nemcima i Poljacima je koristan seljačk

¹ Čudna Poljska

〈ustanak〉 u Rusiji, i to im nije teško; toliko je sada Nemaca i Poljaka rasuto po celoj Rusiji; sve sami saveznici Bismarcka i Poljaka: »Zamislite naš položaj: naša vojska poražena do nogu, beži; za njima u stopu Nemci marširaju prema Petrogradu, dok na jugu i zapadu, prema 〈Smolensku〉 i Malorusiji, marširaju Poljaci — a u to isto vreme, podbudnuti spoljašnjom i unutrašnjom propagandom, seljaci se u Rusiji i Malorusiji dižu na opšti pobedonosni ustanak» (*ova rečenica na str. 138*) . . . Nemačka 〈država〉 bi na taj način potpuno odsekla Rusiju od Evrope.

»Mi govorimo, razume se, o državi» (ruskoj), »a ne o ruskom narodu, koji će, kad mu to bude potrebno, всюду (posvuda), naći ili 〈sebi probiti〉 (пробиться, prokrčiti, percer, se faire jour) dorogu (put)«. (*Ova rečenica na str. 138, 139.*) Dakle, dok ruski narod *dela kao celina* i sebi *probija* puteve, da ne bi bio odsečen od Evrope, ovi anarhisti vode *politički rat*. Pa šta hoće Bakunjin? Nemci i Poljaci razaraju *rusko carstvo*, ali istovremeno izazivaju *opšti pobedonosan seljački ustanak* u Rusiji. Bismarck i Poljaci neće ovim seljacima ni na koji način sprečavati da se ispoljavaju »anarhistički«. Naprotiv: oni među njima vode efikasniju propagandu nego »svetski čuvena« Alijansa; i tek kad se ovo anarhističko stanje raširi do tolikih razmera, plamen će se preneti na latinsku i slovensku braću. Da li će to biti posledica rata koji će Rusija početi protiv Nemačke ili vice versa, to u suštini ne menja stvar. Uzgred, pošto u *Srbiji*, prema Bakunjinu, osim naroda ne postoji ništa do »*činovnička klasa*«, u čemu će se onda sastojati srpska socijalna revolucija, ako ne u odstranjenju činovničke klase, koja tamo jedino konstituise 〈državu〉? (str. 138, 139).

Dakle, za sverusko carstvo put u Evropu je sada zatvoren; ključeve njenih kapija drži grof Bismarck, i ni za šta na svetu ih neće predati grofu Gorčakovu. Ali ako je zatvoren severozapadni put, ostaje južni i jugoistočni, ostaju *Buhara, Persija, Avganistan, Indija, najzad Carigrad*. Još davno su ruski političari postavili pitanje ne bi li sedište i težište carstva trebalo preneti iz Petrograda u Carigrad. Doduše, ti nezasići patrioti su hteli oboje, i Baltičko more i Carigrad. Ali privikavaju se da od toga dižu ruke; naročito su im događaji poslednjih godina otvorili oči; naime, »ujedinjenje *Šlezvig-Holštajna i Hanovera sa pruskom kraljevinom, koja se na taj način pretvorila u silu na Severnom moru*« (str. 139).

»Svima je poznat aksiom da nijedna 〈država〉 ne može ući u red vodećih ako nema prostrane morske granice, koje joj obezbeđuju neposrednu vezu sa celim svetom i dozvoljavaju joj direktno učešće u svetskom kretanju, materijalnom, društvenom, politički-moralnom (политически-нравственном) . . . Bez toga ubrzo zastoj . . . Kina . . . Postoji *mnogo različitih uslova da jedan narod, zatvoren (замкнутый) u državu, može uzeti učešća u svetskom kretanju; za to su danas potrebni (принадлежит) 〈prirodan razum i urođena energija〉, obrazovanje, sposobnost za produktivan rad (i najšira unutrašnja sloboda, koja je, uostalom, toliko nemogućna za mase u državi)*. Ali među ove uslove neophodno spada i pomorstvo, morska trgovina, zato što pomorske veze, zbog svoje relativne jevtinoće, brzine, a i slobode, u tom smislu što more nikome ne pripada, nadmašuju sve ostale, uključujući i železnice. Može biti da će se *vazduhoplovstvo* pokazati još pogodnije u sva-

kom pogledu i da će postati naročito važno time što će konačno *nivelisati* (уравняют) *uslove razvika i života za sve zemlje*.¹

Ovo je za Bakunjinu glavno — *nivelisanje*, na primer cele Evrope na nivo slovačkih prodavaca mišolovki. »... Zasada moreplovstvo ostaje *glavno sredstvo* za blagostanje (veliki napredak, <napredovanje naroda>) naroda«. Ovo je jedino mesto gde gospodin Bakunjin govori o *ekonomskim* uslovima i uviđa da oni stvaraju uslove i razlike među narodima, nezavisne od države...

Kad više ne bude bilo država (государств) i kad se na razvalinama svih država uzdigne »potpuno slobodan i odozdo naviše samoorganizovan slobodan bratski savez slobodnih proizvodnih udruženja, opština i <oblasnih> federacija, obuhvatajući bez razlike, zato što su slobodni, ljude svih jezika i narodnosti, — put ka moru će biti otvoren svima podjednako: za priobalsko stanovništvo neposredno, a za one koji žive daleko od mora — pomoću železnica, potpuno oslobođenih svih državnih попечений (brige, staranja), <taksa> („l'action de prendre"), carina, ograničenja, šikaniranja, zabrana, odobrenja i uplitanja. *Ali i onda će priobalsko stanovništvo imati mnogo prirodnih preimućstava, ne samo materijalnih nego i duhovno-moralnih*. Posredan¹ dodir sa svetskim tržištem i uopšte sa svetskim kretanjem života izvanredno razvija odnose, koji se bez toga ne mogu nivelisati; uza sve to, stanovnici unutrašnjosti, lišeni pomenutih preimućstava, *živeće i razvijaće se tromije i sporije od priobalskih*. *Eto zbog čega će vazduhoplovstvo biti toliko važno... ali dotle će... priobalski stanovnici biti u svakom pogledu avangarda i činiće izvesnu aristokratiju u dovećanstvu*».

Bretanja, na primer!

A razlika između nizije i visije, rečnih slivova, klime, zemljišta, uglja, gvožđa, *stečenih proizvodnih snaga*, materijalnih i duhovnih, jezika, književnosti, tehničkih sposobnosti itd. itd.? Fourier tu herojskije izlazi na kraj s nivelisanjem (str. 139 - 142).

Tom prilikom Bakunjin otkriva da se Nemačka (kao nepomorska država) u *trgovačkim odnosima nalazi ispod Holandije*, a *industrijski ispod Belgije* (str. 143).

Pruska, sada oličenje, glava i ruka Nemačke, snažno se učvrstila (ukorenila) na *Baltičkom i Severnom moru* (str. 145). Hamburg, Bremen, Libek, Meklenburg, Oldenburg, Šlezvig-Holštajn, sve je to Pruska, koja francuskim novcem gradivši dve velike flote, jednu u Baltičkom, drugu u Severnom moru, a pomoću plovidbenog kanala koji sada kopaju da bi spojili ta dva mora, ove dve flote će uskoro činiti jednu jedinu. Uskoro će ona biti mnogo jača od ruske baltičke. Onda do đavola sa Rigom, Revalom, Finskom, Petrogradom, Kronštom! Do đavola sa svakim značajem Petrograda! *Gorčakov* je to morao govoriti sebi onoga dana kada je ujedinjena Pruska nekažnjeno i tako reći sa našim pristankom pljačkala našeg saveznika, Dansku.

Poljski ustanak, <gospodine> Bakunjine!

¹ Kod Bakunjina: neposredan

»On je morao shvatiti da je od onoga dana kad je Pruska, oslanjajući se na celu Nemačku i stvarajući u nerazlučivom jedinstvu sa njom najjaču kontinentalnu državu, od onoga časa, jednom rečju, kad je novo nemačko carstvo, pod pruskim skiptrom, zauzelo na Baltičkom moru svoj sadašnji i za sve susedne sile tako preteći položaj, — došao kraj hegemoniji petrogradske Rusije na tom moru, da je uništena Petrova velika politička tvorevina, a sa njom u isti mah uništena i moć sveruske (države), *ako se kao obeštećenje za gubitak slobodnog pomorskog puta*»

— ali slobodnog dokle, s'il vous plaît?¹ Za Engleze je on »slobodan« sve do kronštatskih zidina —

»na severu ne otvori nov put prema jugu« (str. 145 - 147). Prilazi su još u danskim rukama; ali Danska će najpre dobrovoljno biti uvučena u federaciju, a onda će je potpuno progutati pangermansko carstvo. Tako će Baltičko more uskoro postati sasvim isključivo nemačko more, i stoga će se izgubiti politički značaj Petrograda. Gorčakov je to morao znati kad se saglasio sa komadanjem Danske i sa prisajedinjenjem Šlezvig-Holštajna Pruskoj. On je ili izdao Rusiju ili od Bismarcka dobio formalnu obavezu da će sa Rusijom saradivati u sticanju nove sile na jugoistoku.

Za Bakunjinu je nesumnjivo da je *između Pruske i Rusije osnovan ofanzivni i defanzivni savez posle Pariskog mira*, ili u krajnjem slučaju *u vreme poljskog ustanka 1863*.

Otuda bezbrižnost sa kojom je Bismarck započeo rat sa Austrijom i sa većim delom Nemačke, uz opasnost francuske intervencije i još presudnijeg rata sa Francuskom. I najmanja ruska demonstracija na granici bi u tom, a naročito u poslednjem ratu, omela dalje pobedonosno kretanje pruske armije. Cela Nemačka, posebno njen severni deo, bila je u poslednjem ratu očišćena od trupa; Austrija se držala mirno samo zbog pretnje Rusije; Italija i Engleska se nisu umešale samo zato što to Rusija nije želela. Da se ona nije pokazala tako izraziti saveznik Pruske, Nemci nikada ne bi zauzeli Pariz. Ali Bismarck je nesumnjivo bio ubeđen da ga Rusija neće izdati. Na čemu se zasnivalo ovo ubeđenje? Bismarck zna da su ruski i pruski interesi sasvim antagonistički, osim u poljskom pitanju. Rat između njih je neizbežan. Ali mogu postojati razlozi za odlaganje, pri čemu se i jedna i druga strana nada da će do trenutka krize moći što bolje da iskoristi taj nedobrovoljni savez. Nemačko carstvo se još ni izdaleka nije učvrstilo, ni unutra ni spolja. Unutra postoji još mnoštvo malih kneževina, a spolja su Austrija i Francuska. Povinujući se unutrašnjoj neophodnosti, Nemačka smišlja nove poduhvate, nove ratove. Vaspostavljanje srednjovekovnog carstva sa prvobitnim granicama, uz oslonac na patriotski pangermanizam, koji nadahnjuje celo nemačko društvo; prisajedinjenje cele Austrije osim Ugarske, ali sa Trstom i Češkom, cele nemačke Švajcarske, dela Belgije, cele Holandije i Danske, što je neophodno radi zasnivanja pomorske sile: sve su to planovi koji protiv Nemačke podstiču znatan deo zapadne i južne Evrope i čije je ostvarenje stoga nemoguće bez ruske saglasnosti. Otuda je za novonemačko carstvo još neophodan savez sa Rusijom (str. 148 - 151).

Sverusko carstvo se sa svoje strane ne može lišiti saveza sa pruskom Nemač-

¹ molim vas

kom. Ono mora krenuti na jugoistok — umesto Baltičkog mora Crno; inače će biti odsečeno od Evrope; a za to je potreban *Carigrad*; inače mu pristup u Sredozemlje može uvek biti presečen, kao što se to i desilo u vreme krimskog rata. Zato je konačan cilj — Carigrad. To je nasuprot interesima cele južne Evrope, uključujući Francusku, nasuprot engleskim interesima, pa čak i nemačkim, jer neograničena ruska vladavina na Crnom moru stavlja celo dunavsko (pobrzeđe) u neposrednu zavisnost od Rusije. Pa ipak je Pruska formalno obećala Rusiji da će joj pomagati u njenoj jugoistočnoj politici; isto tako je izvesno da će iskoristiti prvu priliku da prekrši obećanje. Ali takvo kršenje ugovora ne treba očekivati sada, na samom početku njegovog ostvarivanja. Pruska je pomogla Rusiji pri poništavanju uslova Pariskog mira; isto tako će je podržavati i u slučaju *Hive*. Nemcima je uz to korisno da se Rusija što više udalji na istok. Šta je cilj ruskog rata protiv *Hive*? . . . Indija? I ne pomišlja na to. S *Kinom* bi stvar bila mnogo lakša; ruska vlada nešto tako i smišlja. «Ona se javno trudi da od nje oduzme Mongoliju i Mandžuriju»; jednog lepog dana ćemo čuti da je ruska vojska upala preko *zapadne granice* (!) Kine . . . Kinezima je tesno u njihovoj prenaseljenoj zemlji; stoga se iseljavaju u Australiju, u Kaliforniju; druge mase mogu kretati prema severu i severozapadu. A onda će za tren oka Sibir — celo ono prostranstvo između Tatarskog morezuza do Urala i Kaspijskog mora — prestati da bude ruski. Na ovom ogromnom području od 12 200 000 kvadratnih kilometara, što je više od dvadeset puta veće od Francuske (528 600 kvadratnih kilometara), živi sada samo šest miliona stanovnika, od kojih je samo about¹ 2 600 000 Rusa, dok su svi ostali starosedeooci, tatarskog ili finskog porekla, a broj vojske je ništavan . . . Kinezi će preći i preko Urala, doći će do same Volge . . . Porast stanovništva gotovo onemogućava Kinezima da i dalje žive u okvirima kineskih granica. U samoj Kini energični, ratoborni ljudi, odrasli u neprestanom građanskom ratu, u kojem najednom gine po deset i stotinu hiljada ljudi . . . U poslednje vreme se upoznali sa evropskim oružjem i disciplinom, ukoliko sa (državnom) evropskom civilizacijom. Pri tom veliko varvarstvo; nikakvih slobodoljubivih ili ljudskih instinkata. Sada se oni ujedinjuju u bande pod uticajem mnoštva vojničkih pustolova, Amerikanaca i Evropljana, koji su nakon poslednjeg francusko-engleskog rata (1860) pronašli put u Kinu; to je velika opasnost sa istoka . . . Sa opasnošću se naša vlada igra prostodušno kao dete . . . Želi da proširi granice; a Rusija do dana današnjeg nije kadra, i nikad neće biti, da naseli novostečenu Amursku oblast, gde na 2 100 000 (kvadratnih) kilometara, što je gotovo četiri puta veće od Francuske, zajedno sa vojskom i flotom živi samo 65 000 stanovnika; pri tom beda ruskog naroda, koja ga tera na sveopštu (bunu) . . . Ruska vlada se nada da svoju vlast raširi na ceo azijski Istok. Morala bi konačno okrenuti leđa Evropi, kao što to Bismarck i želi, poslati celu armiju u Sibir i centralnu Aziju i poput Tamerlana osvajati Istok; ali za Tamerlanom je išao njegov narod, a za ruskom vladom ne ide . . . Što se Indije tiče, Rusi je ne mogu osvojiti zbog suprotstavljanja Engleske . . . «Ali ako ne možemo osvojiti Indiju, možemo tamo srušiti ili bar snažno pokolebati englesku vladavinu, izazvati domaće (bune) protiv nje, pomažući im, podržavajući ih, ako je potrebno i putem vojne intervencije».

¹ oko

To će nas stajati strahovito mnogo ljudi i novaca . . . Čemu sve to? . . . »Da bismo uznemiravali Engleze bez ikakve koristi? <Ne>, nego zato što nam Englezi smetaju. Gde nam to smetaju? U Carigradu. Dokle god Englezi budu imali moći, oni se nikada i ni za šta na svetu neće saglasiti da Carigrad u našim rukama postane nova prestonica ne samo sveruskog nego i slovenskog i istočnog carstva. Zato ruska vlada vodi rat u Hivi; otuda njena vajakadašnja težnja da se približi Indiji. Ona traži tačku na kojoj može oštetiti Englesku, pa ne našavši nijednu drugu ugrožava Indiju. Na taj način se trudi da pomiri Englesku sa mišlju da Carigrad mora postati ruski grad . . . Prevlast na Baltičkom moru je nepovratno izgubljena . . . Rusko carstvo, zasnovano na bajonetu i knuti, omrznuo svim narodima, čak i radi sopstvene političke egzistencije, a to može samo uz nemačku pomoć. »Nemci su se obavezali da pruže pomoć. Mi smo ubeđeni da su Bism[arck] i Gorč[akov] sklopili formalni ugovor. Naravno, Nemci i ne pomišljaju da ga ispune. Oni ne mogu predati Rusima na slobodno raspolaganje ušće Dunava i svoju dunavsku trgovinu; osnovati na jugu Evrope veliko sveslovensko carstvo, bilo bi samoubilački od strane pangermanskog carstva. Ali okrenuti i gurati rusku vojsku u centralnu Aziju, u Hivu, pod izgovorom da je to najkraći put za Carigrad, — to je druga stvar. Bismarck je nasamario Gorčakova i Aleksandra II kao što je u svoje vreme Nap[oleona] III. Ali što je bilo — bilo, ništa se ne može promeniti. Ruskim raslabljenim silama (дряблым силам) nije moguće da sruše novo germansko carstvo; to može samo revolucija, i dokle god ova ne pobeđi u Rusiji ili Evropi, pobeđivaće i svima zapovedati <državna> Nemačka, a ruska vlada, kao i sve kontinentalne vlade u Evropi, postojaće ubuduće samo uz nemačku dozvolu i <milost>. . . »Nemci su više no ikada ranije postali naši gospodari, i nisu slučajno svi Nemci u Rusiji tako vatreno i bučno proslavljali pobeđe nemačke vojske u Francuskoj; nisu slučajno svi petrogradski Nemci onako trijumfalno dočekali novog svenemačkog cara.« »U naše vreme je na celom evropskom kontinentu ostala samo jedna doista samostalna <država> — Nemačka . . . Glavni razlog je <instinkt društvenosti>, koji čini karakterističnu crtu nemačkog naroda. To je instinkt, s jedne strane, slepe poslušnosti pred jačima, a s druge bezobzirnog ugnjetavanja slabijih« (str. 151 - 163).

Sledi pregled nemačke istorije najnovijih vremena (naročito posle 1815) kao dokaz nemačke *ropske svesti* i težnje ka ugnjetavanju . . .

Od ovoga poslednjeg su naročito stradali Sloveni, jer »istorijsko naznačenje« Nemaca, bar na severu i istoku, po njihovom sopstvenom shvatanju, jeste istrebljenje, porobljivanje i »nasilno ponemčenje« slovenskih plemena. »Ona duga i <tužna> istorija, u kojoj se spomen čuva duboko u svim slovenskim srcima, bez sumnje će odjeknuti u poslednjoj neizbežnoj borbi Slovena i Nemaca, ako ih pre toga ne pomiri socijalna revolucija« (str. 164).

Sledi zatim istorija nemačkog patriotizma, počev od 1815. (*Material* je uzet iz knjige *prof. Müllera: Istorija 1816 - 1866.*)

«Političko postojanje pruske kraljevine (1807) poštedito je samo zahvaljujući molbama Aleks[andra] I» (str. 168 - 169).

Fichteovi govori nemačkoj naciji: <Ali današnji Nemci, sačuvavši svu ogromnost pretenzija svog filozofa-patriota, odrekli su se njegovog humanizma . . . Njima je bliži patriotizam kneza Bismarcka ili gospodina Marxa> (str. 171).

Posle Napoleonovog bekstva iz Rusije (kaže B.) »Friedrich Wilhelm III je sa suzama <ganutosti i zahvalnosti> zagrlio u Berlinu svog spasioca, sveruskog cara« (na istom mestu).

«Austriji je stoga ostalo samo jedno: da ne uguši Nemačku» time što je sa svim svojim posedima stupila u Nemački savez, kao što je to prvobitno nameravala, »ali u isti mah i da ne dozvoli Pruskoj da stane na čelo Nemačkog saveza. Sprovodeći ovu politiku, mogla je računati na stvarnu pomoć Francuske i Rusije. *Politika Rusije sve do najnovijeg vremena*, tj. do krimskog rata, sastojala se upravo u sistematskom održavanju uzajamnog suparništva između Austrije i Pruske, tako da ni jedna ni druga ne nadjača, a u isto vreme u buđenju nepoverenja i straha u manjim i srednjim nemačkim kneževinama i u njihovoj zaštiti od Austrije i Pruske» (str. 183). Uticaj Pruske prvenstveno moralni, od nje su mnogo očekivali (posle 1815). Zato je za Metternicha bilo važno da Pruska ne da (obećani) ustav, nego da se zajedno sa Austrijom stavi na čelo reakcije. »U tim težnjama je našao najvatreniju <podršku> u Francuskoj, kojom su upravljali Bourboni, i u caru Aleksandru, kojim je upravljao <Arakčev>» (str. 184).

«Nemcima ne treba sloboda. Život se za njih prosto ne može zamisliti bez vlasti, to jest vrhovne volje, vrhovne misli i gvozdene ruke koja će ih terati. Što je ova ruka jača, to su oni ponosniji i život im je utoliko prijatniji» (str. 192).

1830 - 1840. Slepo podražavanje Francuza. «Nemci prestaju da proždiru Gale, ali zato svu svoju mržnju okreću na Rusiju» (str. 198). »Sve je zavisilo od ishoda poljske revolucije. Da je ona pobedila, pruska monarhija bi, otrgnuta (odvojena) od svog severoistočnog oslonca i primorana» da napusti ako ne sve, a ono znatan deo [svojih] poljskih poseda, »bila prinudena da potraži novo uporište u samoj Nemačkoj, a pošto u to doba to nije mogla putem osvajanja, . . . onda putem liberalnih reformi» (str. 199). Posle poljskog poraza Friedrich Wilhelm III, koji je učinio toliko značajne usluge svome zetu, caru Nikolaju, »zbacio je masku« i počeo progoniti pangermanske patriote češće no ranije (str. 200).

«U ubedenju da narodne mase u svojim manje ili više istorijski razvijenim *instinktima*, u svojim svakodnevnim potrebama i u svojim svesnim ili nesvesnim težnjama, nose sve elemente svoje normalne buduće organizacije, mi tražimo taj ideal (društvene organizacije) u samom narodu, a pošto je svaka <državna> sila, svaka vlast, svojim bićem i položajem postavljena izvan naroda, iznad njega, ona neizbežno mora težiti da narod potčini njemu tuđim porecima i ciljevima; stoga mi izjavljujemo da smo neprijatelji svake vladine i <državne> vlasti, neprijatelji <državne> organizacije uopšte, i verujemo da narod može biti srećan samo onda i slobodan samo onda kad, organizujući se <odozdo naviše> putem samostalnih

i potpuno slobodnih udruženja (соединений), i <slobodan od> svakog zvaničnog tutorstva <ali ne i slobodan od različitih i istovremeno slobodnih uticaja ličnosti i partija, sam bude stvarao svoj život>* (str. 213). Ovo su »ubedenja socijalnih revolucionara, i zato nas nazivaju anarhistima« (str. 213). »Idealisti svake vrste, metafizičari, pozitivisti, branioци prevlasti nauke nad životom, doktrinarni revolucionari, svi oni skupa sa podjednakim žarom (жаром), iako sa različitim argumentima, brane (отстаивают) ideju <države> i <državne> vlasti, videći u njima, *savršeno logično* na svoj način, jedini spas društva. *Savršeno logično* zato što, uzimajući za podlogu <tezu> da *misao prethodi životu i apstraktna teorija društvenoj praksi*, i da stoga *sociološka nauka mora biti polazna tačka za društvene preokrete i preobrazbe*, oni nužno dolaze do zaključka da — pošto misao, teorija, nauka, bar u naše vreme, nisu pristupačni mnogima, — samo mali broj ljudi mora voditi društveni život i ne samo buditi sve narodne pokrete nego i rukovoditi njima, i da se sutradan po revoluciji nova društvena organizacija mora zasnovati ne putem slobodnog udruživanja narodnih organizacija, opština, <szrezova i oblasti odozdo naviše>, u skladu sa narodnim potrebama i instinktima, nego samo putem diktature one učene manjine, makar i bila izabrana <opštenarodnom voljom>* (str. 214).

Stoga »doktrinarni revolucionari« nisu nikada neprijatelji <države>, nego samo postojećih vlada, čije mesto žele da zauzmu kao diktatori (str. 215).

»I to je toliko tačno da u sadašnje vreme, kad u celoj Evropi pobeđuje reakcija, kad se sve vlade itd. predvođene knezom Bismarckom spremaju na ogrorčenu borbu protiv socijalne revolucije; sada kad su, izgledalo bi, svi iskreni revolucionari dužni da se ujedine da bi pružili otpor ogorčenom napadu međunarodne reakcije, — vidimo, naprotiv, da doktrinarni revolucionari pod vodstvom gospodina *Marxa* svuda zauzimaju stranu <državnosti> i <poklonika države> protiv <narodne revolucije> (str. 216). U Francuskoj su stajali na strani <državnog> republikanca i reakcionara Gambette protiv revolucionarne *Ligue du Midi*¹, koja je jedino mogla spasti Francusku i nemačkog podjarmljivanja i još opasnije i sada pobedonosne koalicije klerikala, legitimista, bonapartista i orleanista; u *Španiji su otvoreno stali na stranu Castelara, Pi y Margalla i madridske konstituante*; najzad, u Nemačkoj i oko *Nemačke, u Austriji, Švajcarskoj, Holandiji i Danskoj* služe grafu Bismarcku, na kojeg, *po sopstvenom priznanju, gledaju kao na veoma korisnog revolucionarnog <državnika>*, pomažući mu u pangermanizaciji svih ovih zemalja« (str. 216, 217.)

(Feuerbach je još bio metafizičar: »morao je ustupiti mesto svojim <zakonitim> naslednicima, predstavnicima škole materijalista ili realista, od kojih se veliki deo, uostalom, kao na primer gospoda *Büchner, Marx* i drugi, još nisu oslobodili »prevlasti metafizičke apstraktne misli.«) (str. 207).

»Ali glavni propagandista socijalizma u Nemačkoj, isprva tajno, a ubrzo potom javno, bio je *Karl Marx*. Gospodin Marx je u socijalističkom pokretu nemačkog proletarijata igrao i igra odveć važnu ulogu da bismo mogli proći pored te znamenite ličnosti ne potrudivši se da je naslikamo u nekoliko istinitih poteza. Po svom poreklu gospodin Marx je Jevrejin. On u sebi spaja, moglo bi se reći, sve osobine i sve nedostatke ovog darovitog plemena. Nervozan (нервный), kako neki kažu do kukavičluka, on je izvanredno častoljubiv i sujetan, svadljiv, netrpeljiv

¹ Južne lige

i apsolutan kao Jehova, gospod bog njegovih predaka, i kao i on osvetoljubiv do bezumlja. Nema takve laži i klevete koju on ne bi bio kadar da izmisli protiv svakoga ko je bio toliko nesrećan da probudi njegovu zavist ili, što je potpuno isto, njegovu mržnju. I on se ne zaustavlja ni pred <najpodlijom> intrigom samo ako, po njegovom mišljenju — koje je, uostalom, većinom pogrešno — ta intriga može poslužiti učvršćenju njegovog položaja, njegovog uticaja ili širenju njegove vlasti. U tom pogledu je on potpuno politički <čovjek>. Ovo su njegove negativne osobine. Ali ima u njemu vrlo mnogo i pozitivnih. On je veoma <pametan> i izvanredno mnogostrano <učen>. Doktor filozofije, on je još u Kelnu oko 1840, može se reći, bio duša i centar veoma značajnog kruga vodećih hegelovaca, sa kojima je počeo da izdaje opozicioni časopis, ubrzo ugušen po ministarskoj zapovesti. Tom krugu su pripadali braća Bruno i Edgar Bauer, Marx, Stirner i potom u Berlinu prvi kružok nemačkih nihilista, koji su svojom ciničkom doslednošću daleko nadmašili najvatrenije nihiliste u Rusiji. Godine 1843. ili 1844. Marx se preselio u Pariz. Tu se *prvi put sreo* sa društvom francuskih i nemačkih komunista i sa svojim su-narodnikom, nemačkim Jevrejnom gospodinom Moritzom¹ Heßom, koji je pre njega bio učen ekonomista i socijalista i u ono vreme je vršio značajan uticaj na gospodina Marxa. Retko se može naći čovek koji je toliko <znao> i čitao, i <tako pametno> čitao, kao gospodin Marx. Isključiv predmet njegovog zanimanja je već u ono doba bila ekonomska nauka. Sa osobitom revnošću je izučavao engleske ekonomiste, koji nadmašuju sve druge pozitivnošću < saznanja > i praktičnom usmerenošću uma, vaspitanog na engleskim ekonomskim činjenicama, i strogom kritikom i poštenom smelošću zaključaka. Ali svemu ovome je gospodin Marx dodao još dva nova elementa: najapstraktniju dijalektiku, prepunu <neobičnih oštroumnosti>, koju je stekao u Hegelovoj školi i koju je ne retko <dovodio do smicalice, do poroka>, i stanovište komunističkog pravca. Gospodin Marx je, razume se, čitao sve francuske socijaliste od St. Simona do Proudhona uključno; ovog poslednjeg on, kao što je poznato, mrzi, i nema sumnje da u bespoštednoj kritici kojoj je podvrgao Proudhona ima mnogo istine: Proudhon, uprkos svem svom trudu da stane na tle realnosti, ostaje idealista i metafizičar. Njegova polazna tačka je apstraktna ideja prava; od prava on prelazi na ekonomsku činjenicu, ali gospodin Marx je nasuprot njemu rekao i dokazao nesumnjivu istinu, potvrđenu celom prošlom i sadašnjom istorijom ljudskog društva, naroda i država, da je ekonomska činjenica svuda prethodila i da prethodi jurističkom i političkom pravu. Upravo u <izlaganju> i dokazu ove istine sastoji se jedna od najvećih istorijskih zasluga gospodina Marxa. Ali najzanimljivije od svega — a što gospodin Marx nikada nije priznao — jeste to da je u političkom pogledu gospodin Marx direktan učenik gospodina Louis-a Blanc-a. Gospodin Marx je neuporedivo <pametniji> i neuporedivo učeniji od ovog <malog neuspelog> revolucionara i državnika: ali kao Nemač, uprkos <svom poštovanju dostojnom rastu>, on je krenuo u školu kod patuljastog Francuza. Uostalom, ova neobičnost se jednostavno objašnjava: retoričar Francuz, kao buržoaski političar i javni poklonik Robespierre-a, i učeni Nemač u svom trostrukom svojstvu hegelovca, Jevrejina i Nemca, obojica su očajničke <pristalice države> i obojica propovedaju <državni> komunizam, samo sa tom razlikom što se jedan umesto

¹ ovako kod Bakunjina; tačno: Mosesom

argumenata zadovoljava retoričkom deklamacijom, a drugi, kao što i priliči učenom i painstaking¹ Nemcu, podupire taj princip, koji mu je podjednako drag, svim mudrolijama hegelovske dijalektike i svim bogatstvom svoga raznovrsnog znanja. Oko 1845. godine gospodin Marx je stajao na čelu nemačkih komunista, a potom je, zajedno sa *gospodinom Engelsom*, svojim vernim (неизменным) drugom — koji je isto toliko <pametan>, iako manje učen, ali zato mnogo praktičniji i ne manje sposoban za političku klevetu, laž i intrigu, — osnovao tajno društvo nemačkih komunista ili <državnih> socijalista. Njihov centralni komitet, čija je glava, razume se, bio on zajedno sa gospodinom Engelsom, posle njihovog proterivanja iz Pariza 1846. bio je premešten u Brisel, gde je ostao do 1848. Uostalom, do te godine je njihova propaganda, iako se ne malo širila po celoj Nemačkoj, ostala tajna <i stoga se nije pojavljivala na svetlosti dana>* (str. 221 - 225).

U to doba (revolucija 1848) gradski proletarijat u Nemačkoj, bar njegova ogromna većina, još je bio izvan uticaja Marxove propagande i izvan organizacije njegove komunističke partije. Ona je poglavito bila raširena po industrijskim gradovima porajnske Pruske, naročito u Kelnu; ogranci u Berlinu, Breslavi i <najzad> u Beču, ali veoma slabi. Razume se, nemački proletarijat je instinktivno gajio socijalističke težnje, ali nije bilo svesnih zahteva za socijalni prevrat 1848/49, iako je *Komunistički manifest* bio objavljen još u martu 1848. On je prošao pored nemačkog naroda gotovo bez traga. Gradski revolucionarni proletarijat je još bio pod neposrednim uticajem političke radikalne partije ili, u najboljem slučaju, demokratije (str. 230). U to doba je u Nemačkoj još postojao jedan elemenat kojeg danas tamo više nema: revolucionarno seljaštvo, ili bar seljaštvo spremno da to postane . . . ono je tada bilo spremno na sve, čak i na <opšti ustanak>. Godine 1848. kao i 1830. nemački liberali i radikali se ničega nisu toliko plašili kao takvog <ustanka>; njega ne vole ni socijalisti iz Marxove škole. Svima je poznato da Ferdinand Lassalle, koji je, po sopstvenom priznanju, bio direktan učenik tog najvišeg vođe komunističke partije u Nemačkoj — što, međutim, nije sprečilo učitelja da posle Lassalle-ove smrti izrazi ljubomorno i zavidljivo (завистливое) nezadovoljstvo blistavim učenikom, koji je u praktičnom pogledu ostavio učitelja daleko za sobom, — svima je poznato . . . da je Lassalle nekoliko puta izrazio misao da su poraz seljačkog ustanka u 16. veku i potonje snaženje i rascvat birokratske <države> u Nemačkoj bili prava pobeda za revoluciju. Za komunističke ili socijalističke demokrate u Nemačkoj seljaštvo, svako seljaštvo, predstavlja reakciju; a <država>, svaka <država>, čak i Bismarckova, revoluciju. Neka ne pomisle da ih klevetamo. Za dokaz da oni stvarno tako misle, upućujemo na njihove govore, brošure, žurnalističke statements² i, *najzad*, na njihova pisma — sve će to u svoje vreme biti predstavljeno (izneseno) ruskoj publici. Uostalom, marksisti i ne mogu drukčije misliti; <poklonici države> po svaku cenu, oni moraju proklinjati svaku narodnu revoluciju, osobito seljačku, koja je po svojoj prirodi seljačka³ i usmerena pravo na uništenje <države>. Kao sveproždirući pangermanisti, oni moraju odbacivati seljačku revoluciju već i stoga što je ona specifično slovenska revolucija (str. 230 - 232).

*Ne samo 1848, nego i danas, nemački radnici se slepo potčinjavaju svojim vodama, dok ih vođe, organizatori nemačke socijaldemokratske partije, ne vode

¹ temeljnom, brižljivom — ² izlaganja — ³ kod Bakunjina: anarhistička

ni u slobodu ni u internacionalno bratstvo, već pod jaram pangermanske <države>» (str. 254).

Bakunjin priča kako se *Friedrich Wilhelm IV* bojao Nikolaja (odgovor poljskoj delegaciji u martu 1848, i *Olomouc*, novembra 1850) (str. 254 - 257).

1849 - 1858: druge velike sile uopšte nisu više obraćale pažnju na Nemački savez. «Pruska je više no ikada bila rob Rusije . . . Predanost interesima petrogradskog dvora išla je dotle da su i pruski ministar rata i pruski poslanik na engleskom dvoru, kraljev prijatelj, bili smenjeni zato što su izrazili simpatije za zapadne sile.» Nikolaj besan zbog Schwarzenbergove i austrijske nezahvalnosti. Austrija, zbog svojih interesa na Istoku prirodni ruski neprijatelj, otvoreno je stala na stranu Engleske i Francuske protiv Rusije. «Pruska je, na veliko negodovanje cele Nemačke, ostala <verna do kraja>» (str. 259). «Manteuffel je postao prvi ministar u novembru 1850. da bi potpisao sve uslove olomoučke konferencije, krajnje ponižavajuće za Prusku, i da bi najzad potčinio Prusku i celu Nemačku austrijskoj hegemoniji. Takva je bila volja Nikolaja . . . , a takve i težnje najvećeg broja pruskog junckerstva ili plemstva, koje nije htelo ni da čuje o stapanju Pruske sa Nemačkom, i koje je bilo odano austrijskom (?) i sveruskom caru čak i više no sopstvenom kralju» (str. 261).

U to vreme (1866. i sledećih godina) obrazovala se takozvana *Narodna partija*. Centar u Štutgartu. Grupa koja je želela savez sa republikom Švajcarskom bila je glavni osnivač *Lige za mir i slobodu* (str. 271).

«Lassalle je obrazovao prvenstveno političku partiju nemačkih radnika, organizovao ju je hijerarhijski, potčinio je strogoj disciplini i svojoj diktaturi, jednom rečju, učinio je ono što je gospodin Marx sledeće tri godine želeo da uradi u Internacionali. Marxov pokušaj je propao, ali je Lassalle-ov potpuno uspeo» (str. 257).

«Prvi čin narodne <države>» (po Lassalle-u) «biće otvaranje neograničenog kredita za proizvodna i potrošačka udruženja radnika, koja će tek onda biti sposobna da se bore sa buržoaskim kapitalom i da ga u dogledno vreme pobeđe i progutaju. Kad se završi taj proces apsorpcije, počće period radikalnog preobražaja društva. Takav je Lassalle-ov program, takav je i program socijaldemokratske partije. On zapravo ne pripada Lassalle-u, nego Marxu, koji ga je potpuno <izrazio> u poznatom *Manifestu Komunističke partije*, objavljenom od strane Marxa i Engelsa 1848. <Sasvim jasna aluzija> na taj program nalazi se čak i u prvom *Manifestu Međunarodnog udruženja*’, koji je Marx napisao 1864, u rečima: ‘prva dužnost radničke klase’ itd., ili, kako se kaže u *Komunističkom manifestu*’: ‘prvi korak u revoluciji’ itd., završavajući sa: sva proizvodna sredstva koncentrisati ‘u rukama <države>’, to jest proletarijata, <koji je organizovan kao *vladajuća klasa*’» (str. 275. 276). «Ali zar nije <jasno> da se Lassalle-ov program ni po čemu ne razlikuje od Marxovog, koga je on priznao kao svog učitelja. U brošuri protiv Schulze-Delitzscha, pošto je izložio osnovne pojmove o socijalno-političkom razvitku najnovijeg društva, Lassalle direktno kaže da ni same te ideje, pa ni terminologija, ne pripadaju njemu nego gospodinu Marxu . . . Utoliko <čudniji> izgleda protest gospodina

¹ kod Bakunjina: сословіе — stalež

Marxa, štampan po *Lassalle-ovoj smrti* u predgovoru spisa o kapitalu. Marx se gorko žali da ga je Lassalle pokrao prisvojivši njegove ideje. Takav protest je izvanredno <čudan> od strane komuniste, koji propoveda kolektivnu svojinu i ne shvata da ideja, čim je izrečena, prestaje da bude svojina jedne ličnosti. Druga stvar bi bila da je Lassalle prepisao <jednu ili nekoliko stranica> . . . » (str. 276). »Nasuprot svom učitelju Marxu, koji je jak u teoriji, u zakulisnim ili podzemnim intrigama, dok gubi svaki značaj i snagu na javnom poprištu, Lassalle je po prirodi bio stvoren za otvorenu borbu na praktičnom polju» (str. 277). »Sva liberalna i demokratska buržoazija ga je duboko mrzela; <jednomišljenici>, socijalisti, marksisiti i sam Marx, usredotočili su na njega svu snagu nedobronamerne zavisti (зависти). Štaviše, mrzeli su ga isto onoliko duboko kao i buržoazija; dok je <живеи>, nisu se usuđivali da izreknu svoju mržnju, jer je on za njih bio suviše snažan» (str. 277, 278).

»Već smo izražavali svoju duboku odvratnost prema teoriji Lassalle-a i Marxa, koja preporučuje radnicima — ako ne kao krajnji ideal, a ono bar kao najbliži glavni cilj — *osnivanje narodne države* (народного государства), koja, po njima, neće biti ništa drugo do „proletarijat, <koji je organizovan kao vladajuća klasa>“. Pitamo se, ako proletarijat postane vladajuća klasa, nad kim će vladati? To znači (значит) da će ostati još neki drugi proletarijat, koji će biti potčinjen ovoj novoj vladavini, ovoj novoj državi (государству).»

To znači: dok postoje druge klase, posebno kapitalistička, i dok se proletarijat bori sa njom (jer sa dolaskom proletarijata na vlast još nisu iščezli njegovi neprijatelji i stara organizacija društva), on mora primenjivati *nasilne* mere, otuda mere vladavine; dok je on sam još klasa, i dok još nisu iščezli ekonomski uslovi na kojima se zasniva klasna borba i postojanje klasa, oni se moraju nasilno otkloniti ili preobraziti, proces njihovog preobražaja mora biti nasilno ubrzan.

»Na primer, крестьянская чернь, — tom seljačkom sirotinjom — koja, kao što je poznato, <ne uživa> blagonaklonost marksista, i koja se nalazi na najnižem stupnju kulture — verovatno će vladati gradski i fabrički proletarijat.»

To jest, tamo gde seljak masovno postoji kao privatni vlasnik, gde čak obrazuje manje ili više značajnu većinu, što je slučaj u svim zemljama zapadnoevropskog kontinenta, gde nije iščezao ili zamenjen poljoprivrednim nadničarima, kao u Engleskoj, može doći do sledećih slučajeva: ili će on sprečiti i srušiti svaku radničku revoluciju, kao što je to dosad činio u Francuskoj; ili proletarijat (jer seljak-vlasnik ne spada u proletarijat, a tamo gde po svom položaju i spada, on ne veruje da spada) mora preko svoje vlade preduzeti mere kojima će se neposredno poboljšati položaj seljaka i koje će ga stoga pridobiti za revoluciju; mere koje će u klici olakšati prelazak od privatnog vlasništva zemlje ka kolektivnom vlasništvu, tako da seljak sam ekonomskim putem dode do toga; ali proletarijat ne sme grubo nasrtati na seljaka time što bi, na primer, proklamovao ukidanje naslednog prava ili ukidanje njegovog vlasništva; ovo poslednje je moguće samo tamo

gde je kapitalistički zakupac potisnuo seljake, pa je stvarni zemljoradnik isto tako proleter, najamni radnik kao i gradski radnik, dakle ima sa njim potpuno istovetne interese *neposredno*, a ne posredno; još manje se vlasništvo nad parcelama sme ojačavati na taj način što bi se parcele uvećavale, jednostavno putem podele većih imanja seljacima, kao u Bakunjinovom revolucionarnom pohodu.

«Ili, ako ovo pitanje posmatramo sa nacionalnog stanovišta, onda će, pretpostavljamo, Sloveni za Nemce biti iz istog razloga u istoj ropskoj zavisnosti prema pobedonosnom nemačkom proletarijatu u kojoj se ovaj poslednji nalazi prema svojoj buržoaziji» (str. 278).

Dačka budalaština! Radikalna socijalna revolucija je vezana za izvesne istorijske uslove ekonomskog razvitka; ovi su pretpostavka za nju. Ona je, dakle, mogućna samo kad sa kapitalističkom proizvodnjom industrijski proletarijat zauzme u najmanju ruku značajno mesto u masi naroda. A da bi imao bilo kakav izgled da pobedi, mora biti bar sposoban da *mutatis mutandis* toliko neposredno učini za seljake koliko je francuska buržoazija u svojoj revoluciji učinila za tadašnje francuske seljake. Lepa je ta ideja da vladavina rada u sebe uključuje podjarmljivanje seoskog rada! Ali ovde se obelodanjuje najskrivenija misao gospodina Bakunjina. On o socijalnoj revoluciji ne razume apsolutno ništa, o njoj zna samo političke fraze; njeni ekonomski uslovi za njega ne postoje. I pošto svi dosadašnji ekonomski oblici, razvijeni ili nerazvijeni, u sebe uključuju ropstvo radnika (bilo u vidu najamnog radnika, bilo seljaka itd.), on veruje da je u svima podjednako moguća *radikalna revolucija*. Ali još i više! On želi da se evropska socijalna revolucija, zasnovana na ekonomskoj podlozi kapitalističke proizvodnje, izvrši na nivou ruskih ili slovenskih zemljoradničkih i pastirskih naroda, da ne nadmaši taj nivo, iako on uvida da *moreplovstvo* stvara razliku među braćom, ali jedino *moreplovstvo*, jer to je razlika poznata svim političarima! *Volja*, a ne ekonomski uslovi, čini osnovu njegove socijalne revolucije.

«Kad postoji država (государство), neizbežno postoji i vladavina (господство), prema tome i <ropstvo>; vladavina bez ropstva, otvorenog ili maskiranog, ne može se zamisliti — zbog toga smo mi neprijatelji <države>» (str. 278).

«Šta to znači — proletarijat <organizovan kao vladajuća klasa>?»

To znači da je proletarijat, umesto da se pojedinačno bori protiv ekonomski privilegovanih klasa, stekao dovoljno snage i organizacije da bi u borbi protiv njih primenio opšta sredstva prinude; ali on može primenjivati samo ekonomska sredstva koja će ukidati njegov sopstven položaj kao salariata¹, pa prema tome kao klase; otuda će se sa njegovom potpunom pobedom okončati i njegova vladavina, jer je njegov klasni karakter <iščežao>.

¹ najamnog radništva

«Da li će, možda, ceo proletarijat stajati na čelu vlade?»

Da li, možda, u nekom sindikatu ceo sindikat sačinjava njegov izvršni odbor? Da li će prestati svaka podela rada u fabrici, kao i različite funkcije koje otuda proističu? A u Bakunjinovoj tvorevini (odozdo naviše) — hoće li svi biti (gore)? Onda neće biti ničega što je (dole). Hoće li svi članovi opštine u isti mah upravljati zajedničkim interesima (oblasti)? Onda nema nikakve razlike između opštine i (oblasti).

«Nemaca ima oko četrdeset miliona. Hoće li, na primer, svih četrdeset miliona biti članovi vlade?»

Certainly!¹ Pošto cela stvar počinje sa opštinskim samoupravljanjem.

«Ceo narod će vladati, a neće biti onih kojima se vlada.»

Kad čovek vlada samim sobom, on po tom principu ne vlada sobom; jer on je bez sumnje on sam i niko drugi.

«Onda neće biti vlade, neće biti države, a ako bude države — biće i onih kojima se vlada, biće robova» (str. 279).

To jedino znači: kad nestane klasne vladavine i kad ne bude bilo država u sadašnjem političkom smislu.

«Ova dilema se u teoriji marksista jednostavno razrešava. Pod vladavinom naroda oni» (tj. Bakunjin) «razumeju vladavinu naroda pomoću malog broja predstavnika koje je izabrao narod.»

Asine!² To je demokratsko trućanje, političko buncanje! Izbor je — politički oblik, koji postoji i u najmanjoj ruskoj opštini i u zadruzi. Karakter izbora ne zavisi od tog imena, nego od ekonomske podloge, od ekonomskih veza birača; a čim te funkcije prestanu da budu političke, 1) neće više postojati funkcije vladavine; 2) raspodela opštih funkcija će postati poslovna stvar, koja ne donosi nikakvu vladavinu; 3) izbori neće imati ništa od svog današnjeg političkog karaktera.

«Opšte izborno pravo celoga naroda» —

tako nešto kao ceo narod u sadašnjem smislu reči — jeste fantazija —

«da bira predstavnike naroda i (vladaoce države), to je poslednja reč marksista, kao i demokratske škole, — laž, ispod koje se krije despotizam *vladajuće manjine*, i utoliko opasnija što se javlja kao izraz takozvane narodne volje».

Sa kolektivnim vlasništvom iščeznuće takozvana narodna volja, da bi ustupila mesto stvarnoj volji kooperativa.

«I tako, rezultat je: upravljanje velikom većinom narodnih masa od strane privilegovane manjine. Ali ova će se manjina, kažu marksisti»,

¹ Svakako! — ² Magarče!

gde?

«sastojati od radnika. Da, svakako, od bivših radnika, ali koji će, čim samo postanu predstavnici ili upravljači naroda, *prestati da budu radnici*» —

ne više nego što fabrikant danas prestaje da bude kapitalista time što je postao opštinski savetnik —

«i na sve obične radnike će početi da gledaju sa <državne> visine; oni već neće predstavljati narod, nego sebe i svoje <pretenzije> da vladaju narodom. Ko u to sumnja, uopšte ne poznaje ljudsku prirodu» (str. 279).

Kad bi gospodin Bakunjin poznao makar samo položaj upravnika u radničkoj kooperativnoj fabrici, sve njegove sanjarije o vladavini otišle bi do đavola. Trebalo je da se upita: kakav oblik mogu steći upravne funkcije na osnovi ove radničke države, ako želi da je tako naziva.

(Str. 279) «Ali ovi izabranici će biti vatreno ubedeni i uz to učeni socijalisti. Reči *„učeni socijalizam“*» —

nikada nije upotrebjeno —

«i *naučni socijalizam*», —

upotrebjeno samo u protivstavu prema utopijskom socijalizmu, koji želi da u narod usadi nove izmišljotine, umesto da svoju nauku ograniči na saznanje socijalnog kretanja koje narod sam stvara; vidi moj spis protiv Proudhona —,

«koje se neprestano upotrebljavaju u delima i govorima lasalovaca i marksista, pokazuju same sobom da takozvana narodna država neće biti ništa drugo do veoma despotsko upravljanje narodnim masama od strane nove i veoma malobrojne aristokratije stvarno ili tobože učenih ljudi. Narod nije učen, što znači da će potpuno biti oslobođen brige oko vladavine, i potpuno biti uključen u stado kojim se upravlja. Lepo oslobođenje!» (Str. 279, 280.)

«Marksisti osećaju tu» (!) «protivrečnost, i uviđajući da će vladavina učenih», (quelle rêverie!) «najteža, najomrznutija i najprezrenija na svetu, uprkos svim demokratskim formama biti stvarna diktatura, oni se teše mišlju da će ta diktatura biti privremena i kratka.»

Non, mon cher!² — *Klasna vladavina* nad slojevima staroga sveta, koji se bore sa njima, može postojati samo dotle dok ne bude uništena ekonomska podloga klasne egzistencije.

«Oni kažu da će im jedina briga i cilj biti *da obrazuju i uzdižu narod*» (kafanski političar!) «do takvog ekonomskog i političkog stupnja da će svaka vladavina uskoro postati nepotrebna i da će država, izgubivši sav politički, to jest <vladalački> karakter, sama sobom da se preobrati u slobodnu organizaciju ekonomskih interesa i opština. Tu postoji izrazita protivrečnost. Ako njihova država bude zaista narod-

¹ kakva fantazija! — ² Ne, dragi moj!

na, zašto je ukidati, a ako je njeno ukidanje neophodno radi stvarnog oslobođenja naroda, kako se oni usuđuju da je nazivaju narodnom?» (Str. 280.)

Ako ostavimo po strani jahanje na libknehtovskoj *narodnoj državi*, koja je besmislica, uperena protiv *Komunističkog manifesta* itd., to znači samo ovo: pošto proletarijat u periodu borbe za rušenje staroga društva još djeluje na osnovi staroga društva, pa se stoga i još kreće u političkim oblicima koji su tom društvu manje ili više pripadali, on u tom periodu borbe još nije konačno konstituisan i primenjuje sredstva za oslobođenje koja će posle oslobođenja otpasti; otuda gospodin Bakunjin zaključuje da je za proletarijat bolje da ništa ne čini . . . nego da sačeka *dan sveopšte likvidacije* — strašnoga suda.

«*Svojom polemikom*» (koja, se, naravno, pojavila pre moje knjige protiv Proudhona i pre *Komunističkog manifesta*, pa čak i pre St. Simona) «protiv njih» (divan *ὑστερον προτερον!*¹) «mi smo ih naterali na priznanje da je sloboda ili anarhija, (gospodin Bakunjin je samo preveo Proudhonovu i Stirnerovu anarhiju na divlji tatarski jezik), «tj. slobodna organizacija radnih masa odozdo naviše» (besmislica!), «konačni cilj društvenoga razvitka i da je svaka <država>, ne isključujući ni narodnu državu, jaram koji s jedne strane rađa despotizam, a s druge ropstvo» (str. 280).

«Oni kažu da je takav državni jaram, diktatura, neophodno prelazno sredstvo radi postizanja najpotpunijeg narodnog oslobođenja: anarhija ili sloboda je cilj, a vladavina ili diktatura sredstvo. Tako je radi oslobođenja narodnih masa potrebno da se one najpre porobe. Na ovoj protivrečnosti se i zasniva naša polemika. Oni tvrde da samo diktatura, naravno njihova sopstvena, može stvoriti narodnu slobodu; mi odgovaramo da nijedna diktatura ne može imati drugog cilja osim <sopstvenog ovekovečenja> i da je ona <sposobna samo da rađa i gaji ropstvo u narodu koji je trpi; sloboda se može stvoriti samo slobodom>» (permanentnog *citoyena*² Bakunjina), «to jest <svenarodnom pobunom> i slobodnom organizacijom masa odozdo naviše» (str. 281).

«Dok političko-socijalna teorija protivdržavnih socijalista ili anarhista vodi <neminovno> i pravo ka najpotpunijem raskidu sa svim vladama, sa svim vidovima buržoaske politike, ne ostavljajući drugog ishoda osim socijalne revolucije, ne ostavljajući od socijalne revolucije ništa osim fraze,

«dotle suprotna teorija, teorija državnih komunista i naučnog autoriteta, isto tako <neminovno> uvlači i upetljava svoje pristalice, pod izgovorom političke taktike, u neprestano <cenkanje> sa vladama i različitim buržoaskim političkim partijama; to jest, gura ih pravo u reakciju» (str. 281).

«Najbolji dokaz je *Lassalle*. Kome nisu poznati njegove veze i pregovori sa Bismarckom? Libersli i demokrati su se koristili time da ga optuže za potkupljivost. Isto to, mada ne tako javno, <šaputale> su među sobom različite³ pristalice gospodina Marxa u Nemačkoj» (str. 282).

Lassalle se prema prostoj radničkoj masi odnosio više kao lekar prema bo-

¹ menjanje redosleda, tj. zamjenjivanje mesta prethodnog (*προτερον*) i potonjeg (*υστερον*) — ² građanina — ³ kod Bakunjina: lične

lesniku nego kao brat prema bratu . . . On ni za šta na svetu ne bi izdao narod (na istom mestu). Lassalle je vodio otvoreni rat sa liberalima i demokratima, mrzeo ih je, prezirao. Bismarck je u odnosu na njih zauzimao isti položaj. To je i bio prvi povod za zблиženje među njima: »glavna podloga ovoga <zблиženja> nalazila se u Lassalle-ovom političko-socijalnom programu, u komunističkoj teoriji, koju je osnovao gospodin Marx» (str. 283).

»Glavna tačka ovog programa: oslobođenje (tobožnje) proletarijata <samo pomoću države> . . . Dva sredstva . . . proletarijat mora izvršiti revoluciju da bi sebi potčinio državu — to je sredstvo herojsko . . . prema teoriji gospodina Marxa» . . . narod svu vlast mora predati njemu i njegovim prijateljima . . . »Oni će osnovati jednu jedinu državnu banku, koja će u svojim rukama koncentrisati svu trgovačko-industrijsku, poljoprivrednu, pa čak i naučnu proizvodnju, i podeliće masu naroda na dve armije: industrijsku i zemljoradničku, pod neposrednom komandom državnih inženjera, koji će činiti nov privilegovan naučno-politički stalež» (str. 283, 284).

Ali ni sami Nemci ne veruju u izvođenje revolucije. — »Potrebno je da nju započne neki drugi narod, ili da ih povuče ili <gurne> bilo koja spoljašnja <sila>.« Prema tome, treba tražiti drugo sredstvo da bi se ovladalo državom. Treba zadobiti simpatije ljudi koji stoje ili mogu da stoje na čelu države. U Lassalle-ovo vreme, kao i danas, na čelu države je stajao Bismarck . . . Lassalle je prvenstveno obdaren praktičnim instinktom i <smislom>, kojih nema ni kod gospodina Marxa ni kod njegovih sledbenika. Kao i svi teoretičari, Marx je u praksi neizmenljiva i <nepopravljiva> sanjalica. Dokazao je to svojom nesrećnom kampanjom u Međunarodnom udruženju, koja je imala za cilj da zavede njegovu diktaturu u Internacionalni, a preko Internacionale i nad celim revolucionarnim pokretom radnika u Evropi i Americi. Treba biti ili lud ili sasvim apstraktan naučnik, pa postaviti sebi takav cilj. Gospodin Marx je te godine pretrpeo najpotpuniji i zaslužen poraz, ali »teško da će ga on izlečiti (избавит) od njegove častoljubive maštarije» (str. 284, 285). »Zahvaljujući istom tom maštarenju, kao i želji da stekne poštovaoca i pristalice među buržoazijom, Marx je neprestano gurao i gura proletarijat u pregovore sa buržoaskim radikalima. Gambetta i Castelar — to su njegovi <pravi> ideali» (str. 284, 285). »U toj težnji za kompromisima (сделкам) sa radikalnom buržoazijom, težnji koja se poslednjih godina pojačala kod Marxa, sadržan je dvostruki san: prvo, ako radikalnoj buržoaziji pođe za rukom da osvoji vlast, imaće mogućnost da je <ako hoće> upotrebi na korist proletarijata; i drugo, biće kadra da se održi nasuprot reakciji, čiji se koren skriva u njoj samoj» (str. 285).

Lassalle je kao praktičan čovek shvatio to (da radikalna buržoazija niti želi niti može da oslobodi narod, nego da jedino želi da ga eksploatiše); uz to, mrzeo je nemačku buržoaziju; Lassalle je odveć dobro poznao svoje sunarodnike da bi od njih očekivao revolucionarnu inicijativu. Preostajao mu je samo Bismarck. »Tačku ujedinjenja pružala mu je sama Marxova teorija: jedinstvena, nasilno centralizovana država. Lassalle ju je želeo, a Bismarck ju je već ostvarivao. Pa kako da se ne ujedine?» Bismarck je neprijatelj (!) buržoazije. Njegova sadašnja delatnost pokazuje da on nije fanatik i nije rob plemićko-feudalne partije . . . »Njegov glavni cilj je, kao i za Lassalle-a i Marxa, — država. I zato se Lassalle pokazao nesavrtnjivo logičniji i praktičniji od Marxa, koji je priznao Bismarcka kao revolucionara,

⟨naravno, na svoj način⟩, i koji je sanjao o njegovom padu, verovatno zato što on u državi zauzima prvo mesto, koje bi, po mišljenju gospodina Marxa, trebalo da pripadne njemu.» Lassalle nije bio toliko samoljubiv pa se stoga nije protivio da stupi u savez sa Bismarckom. »U potpunoj saglasnosti sa političkim programom koji su gospoda Marx i Engels izložila u *Komunističkom manifestu*, Lassalle je od Bismarcka zahtevao samo jedno: otvaranje vladinih kredita za radnička proizvodna udruženja.» A u isti mah, »saglasno sa programom, započeo je među radnicima mirnu i zakonitu agitaciju u korist uvođenja biračkog prava» (str. 288 - 289).

Posle Lassalle-ove smrti osnovana je, pored *radničkih prosvetnih udruženja* i Lass[alle-ovog] *Opšteg nemačkog radničkog saveza*, »pod neposrednim uticajem prijatelja i pristalica gospodina Marxa treća partija — *Socijaldemokratska partija nemačkih radnika*. Na njenom čelu su Bebel, полуроботник (upola radnik), i Liebknecht, potpun naučnik¹ i agent gospodina Marxa» (str. 289).

Već smo govorili o Liebknechtovoj delatnosti u Beču 1868. Njen rezultat je bio *Nirnberški kongres* (avgusta 1868), na kojem je konačno organizovana socijaldemokratska partija. »Prema odluci (nameri) njenih osnivača, koji su *radili pod neposrednim Marxovim vodstvom*, ona je trebalo da bude pangermanska sekcija Međunarodnog udruženja radnika.» Ali nemački i posebno pruski zakoni suprotstavljali su se takvom ujedinjenju. Zato je to pitanje dodirnjuto samo uzgredno: »Socijaldemokratska partija nemačkih radnika u savezu je sa Međunarodnim udruženjem radnika, ukoliko to dopuštaju nemački zakoni.» »*Nesumnjivo je da je ova nova partija u Nemačkoj bila osnovana sa potajnom nadom i zadnjom mišlju da se pomoću nje u Internacionalnu uvede ceo Marxov program, odstranjen iz nje na prvom Ženevskom kongresu (1866).*» »Marxov program je postao program socijaldemokratske partije», ⟨osvajanje⟩ »političke vlasti» oznočeno je kao »najbliži i neposredan cilj», uz dodavanje sledeće značajne rečenice: »Osvajanje političkih prava (opšte izborna pravo, sloboda štampe, sloboda udruživanja i skupova itd.) kao neophodan pripreman (предварительное) uslov za ekonomsko oslobodenje radnika.» »Ova rečenica ima sledeće značenje: pre nego što predu na socijalnu revoluciju, radnici moraju izvršiti političku revoluciju, ili, što više odgovara prirodi Nemaca, osvojiti, ili još prostije, steći političko pravo pomoću mirne agitacije. A pošto *svaki* politički pokret *pre*, ili, što je *potpuno* isto, *izvan socijalnog pokreta* ne može biti ništa drugo do buržoaski pokret, izlazi da taj program preporučuje nemačkim radnicima da *pristupe pre svega buržoaske interese i ciljeve* i da *izvrše politički pokret na korist radikalne buržoazije*, koja onda u znak svoje zahvalnosti neće osloboditi narod, nego će ga potčiniti novoj vlasti, novoj eksploataciji» (str. 289 - 291).

»Na osnovi ovog programa došlo je do dirljivog pomirenja nemačkih i austrijskih radnika sa buržoaskim radikalima iz Narodne partije.» Na osnovi »Nirnberškog kongresa izabrani delegati su se u tu svrhu uputili u *Štuttgart*, gde je između predstavnika obmanutih radnika i predvodnika buržoasko-radikalne partije i zaključen formalni defanzivni i ofanzivni savez. Kao rezultat ovoga saveza i jedni i drugi su se *zajedno* pojavili na drugom kongresu *Lige za mir i slobodu, otvorenom u Bernu septembra meseca*. Ali — veoma značajna činjenica: tamo je došlo

¹ kod Bakunjina: direktan učenik

do razdora buržoaskih socijalista i radikala — i socijalnih revolucionara koji su pripadali partiji *Saveza*» (str. 291, 292). »Marxova škola nam je dala mnogo primera za ovo (to jest za to da čovek može sebe nazivati socijalistom i prijateljem naroda i biti protiv narodnog socijalizma); a nemački diktator je toliko gostoljubiv, uz neizbežan uslov da mu se svi klanjaju, da danas pod svojom zastavom krije ogroman broj od glave do pete buržoaskih socijalista i demokrata; i Liga za mir i slobodu bi se mogla skloniti pod tu zastavu, samo kad bi se saglasila da ga prizna za prvog čoveka (человек). Da je buržoaski kongres postupio na taj način, položaj pripadnika Saveza bio bi neuporedivo teži; između Lige i njih nastala bi ista ona borba koja se sada vodi između njih i Marxa. Ali Liga se pokazala gluplja i u isti mah poštenija od marksista; ona je porekla *jednakost*» (besmislica!) »na ekonomskom polju. Odvojila se od proletarijata; umrla; za sobom je ostavila samo dve senke koje lutaju i gorko se jadaju — Amanda Goegga i sen-simonističkog milionera Lemoniera . . . Druga činjenica na ovom kongresu: *delegati koji su došli iz Štutgarta i Nirnberga, to jest radnici izabrani na Nirnberškom kongresu nove socijaldemokratske partije nemačkih radnika* i predstavnici švapske buržoaske Narodne partije, zajedno sa većinom Lige su jednodušno glasali protiv jednakosti . . . Znamenita je još jedna činjenica: *Briselski kongres Internacionale*, završen nekoliko dana pre kongresa u Bernu, odbacio je svaku solidarnost sa ovim potonjim, i svi marksisti koji su učestvovali na Briselskom kongresu govorili su i glasali u tom smislu. Na koji su onda način *drugi marksisti*, delajući kao i prvi *pod neposrednim* Marxovim uticajem, mogli doći do takve dirljive jednodušnosti sa većinom Bernskog kongresa? Sve je to ostala zagonetka, do danas neodgonetnuta. Ista ta protivrečnost javlja se tokom cele 1868. godine, pa čak i 1869, u listu 'Volksstaat' . . . Ponekad su se u njemu štampali prilično snažni članci protiv buržoaske Lige; ali za njima bi dolazile nesumnjive <izjave> nežnosti, ponekad prijateljski prekori. Taj organ je tako reći preklinjao Ligu <da ukroti> svoja odveć vatrena ispoljavanja buržoaskih instinkata, koja u očima radnika kompromituju zaštitnike Lige. Takva kolebanja su se u partiji gospodina Marxa nastavljala do septembra 1869, to jest do Bazelskog kongresa. Ovaj kongres predstavlja epohu u razviku Internacionale» (str. 293 - 296).

Nemci su se prvi put pojavili na međunarodnom kongresu, i to u vidu partije, organizovane više na buržoasko-političkom nego na narodno-socijalnom programu. Glasali su kao jedan čovek, pod nadzorom Liebknechta. Njegov prvi zadatak, razume se, proishodeći iz njegovog programa, bio je da političko pitanje stavi ispred svih drugih. Nemci su ubedljivo poraženi. Bazelski kongres je održao čistotu internacionalnog programa, nije dozvolio Nemcima da ga osakate uvođenjem svoje buržoaske politike; tako je nastao rasep u Internacionali, a razlog za njega bili su Nemci. Oni su želeli da prevashodno internacionalnom udruženju nasilno nametnu svoj usko buržoaski i nacionalno-politički, isključivo nemački, pangermanski program. »Potpuno su potučeni, i tim porazom se ne malo koristio Savez socijal-revolucionara, alijansisti. Otuda ogorčena mržnja Nemaca na Alijansu. Kraj 1869. i prva polovina 1870. godine bili su ispunjeni zlobnom svadom i još zlobnijim i ne retko prostačkim klevetama marksista upućenim na adrese ljudi iz Alijanse» (str. 296).

Pobeda Napoleona III ne bi imala toliko trajne štetne posledice kao pobeda Nemaca (str. 297).

Svi su Nemci *bez izuzetka* klicali pobeđi, iako su znali da će ona značiti prevlast militarističkog elementa; «ni jedan jedini Nemač, ili gotovo nijedan, nije se uplašio, svi su se ujedinili u jednodušnom likovanju». Njihova strast je: gospodarenje i ropstvo (str. 298). «*A nemački radnici? E pa, nemački radnici nisu ništa učinili, nije bilo nijedne energične izjave simpatije, saosećanja sa francuskim radnicima.* Nekoliko mitinga na kojima je bilo rečeno nekoliko fraza, u kojima je pobeđonosni nacionalni ponos tako reći zanemao pred izjavom međunarodne solidarnosti. Ali dalje od fraza niko nije otišao, a u Nemačkoj, potpuno očišćenoj od vojske, bilo je u to vreme moguće da se nešto počne i uradi. Istina je da je većina radnika uzeta u vojsku, gde su odlično vršili vojničke dužnosti, sve ubijali itd. po naređenju starešina, pa čak i pljačkali. Neki među njima, ispunjavajući na taj način svoje vojničke obaveze, u isti mah su pisali žalosna pisma u ‚Volksstaat‘-u i živim su bojama opisivali varvarske zločine koje je nemačka vojska počinila u Francuskoj» (str. 298, 299). Bilo je, međutim, i nekoliko primera smelije opozicije: protesti Jacobyja, Liebknechta i Bebelja; ali ovo su usamljeni i uz to veoma retki primeri.

Ne možemo zaboraviti članak koji se *septembra 1870.* pojavio u ‚Volksstaat‘-u, u kojem se otvoreno izražava pangermansko pobeđničko likovanje. On počinje sledećim rečima: «Zahvaljujući pobeđama koje je izvojevala nemačka vojska, istorijska inicijativa je konačno prešla sa Francuske na Nemačku; mi Nemci itd.» (str. 299).

«Jednom reči, može se bez ikakvog izuzetka reći da je kod Nemaca preovladivalo i preovladuje pobeđonosno osećanje vojničkog i političkog nacionalnog likovanja. Na tome se prvenstveno i zasniva snaga pangermanskog carstva i njegovog velikog kancelara, grofa Bismarcka» (str. 299).

«A znate li koja težnja sada preovladuje u svesti ili u instinktu svakoga Nemca? Težnja da se <naširoko i nadaleko> razmaknu (распространить) granice Nemačkog Carstva» (str. 303). Ova strast «sada rukovodi i celokupnom delatnošću socijaldemokratske partije. I ne verujte da je Bismarck toliko vatren neprijatelj ove partije kao što se pretvara (прикьдивается). On je suviše <pаметан> da ne bi video da mu ona služi kao pionir, šireći nemačku državnu ideju u Austriji, Švedskoj, Danskoj, Belgiji, Holandiji i Švajcarskoj. U širenju ove germanske ideje sastoji se sada glavna težnja gospodina Marxa, koji je, kao što smo već приметили, pokušao da u Internacionali na svoju korist *obnovi* (возобновить) podvige i pobeđe grofa Bismarcka. Bismarck u svojoj ruci drži sve partije i konačno će ih predati u ruke gospodina Marxa» (str. 304).

«Ovo carstvo (pangermansko) je na usta svog velikog kancelara objavilo socijalnoj revoluciji rat na život i smrt. Grof Bismarck je izrekao ovu smrtnu presudu u ime četrdeset miliona Nemaca koji stoje iza njega i služe mu kao oslonac. A i Marx, koji se sa njim takmiči i zavidi mu, i za njim svi rukovodioci nemačke socijaldemokratske partije, sa svoje strane su socijalnoj revoluciji objavili isti ogorčeni rat. Sve ćemo to iscrpno izložiti u sledećem delu» (str. 307, 308). «Do sada je ona (socijalna revolucija) koncentrisala svoje snage samo na jugu Evrope: u Italiji, Španiji, Francuskoj; ali uskoro će, nadamo se, pod njenu zastavu stati i severozapadni narodi: Belgija, Holandija, i pre svega Engleska, a onda, konačno, i sva slovenska plemena» (str. 308).

D O D A T A K

«Glavne crte ideala» ruskog naroda: 1) «opštenarodno ubedenje da zemlja, cela zemlja, pripada narodu, koji je zaliva svojim znojem i oplodava je radom svojih ruku: 2) da pravo na njeno korišćenje ne pripada jednoj ličnosti, nego celoj <opštini, opštinskoj zajednici>, koja je <privremeno> deli ličnostima; 3) kvaziapsolutna autonomija, opštinsko samoupravljanje, i usled toga izrazito neprijateljski odnos <opštine\ prema državi» (str. 10).

«Tri tamne strane su ove: 1) patrijarhalnost; 2) utapanje ličnosti u <opštinsku zajednicu>, 3) vera u cara. Ovome bi se mogla dodati i 4) hrišćanska vera, kako zvanična pravoslavna, tako i sektaška (str. 10); ali to u Rusiji nema toliki značaj kao u zapadnoj Evropi» (na istom mestu).

Tačke 2 i 3 su «prirodni rezultati» tačke 1, <patrijarhalnost>. Otac, <opštinska zajednica>, car (str. 15). «<Opština> je njegov svet. Ona nije ništa drugo do prirodno raširenje njegove porodice, njegovog roda. Zato u njoj prevladaju isto patrijarhalno načelo, isti gnusni despotizam i ista opšta potčinjenost, a otuda i <коренная> (prvobitna, koja pripada korenu) nepravda i isto radikalno poricanje svakog ličnog prava, kao i u samoj porodici. Odluke <opštinske zajednice>, kakve god da su, predstavljaju zakon. «Ko će se usuditi da se usprotivi opštinskoj zajednici?» uzvikuje sa <čudenjem> ruski seljak... U <opštinskoj zajednici> pravo glasa imaju samo <starci>, glave porodice... Ali iznad <opštine>, iznad svih opština nalazi se car, <sveopšti> patrijarh i rodonačelnik, otac cele Rusije. Zato je njegova vlast neograničena» (str. 15). «Svaka opština čini u sebe <zatvorenu celinu>, usled čega nijedna opština nema nikakve samostalne organske veze sa drugim opštinama, niti oseća potrebu za njom. One su uzajamno povezane jedino posredstvom <bačuške cara>, jedino u njegovoj vrhovnoj, očinskoj vlasti» (str. 15, 16).

PRILOZI

Spisak priloga

- A. *Friedrich Engels*, Predgovor drugom pregledanom izdanju spisa *O stambenom pitanju*
- B. *Friedrich Engels*, Prethodna napomena (1894) uz spis *Bakunjinisti na delu. Podsetnik o ustanku u Španiji u leto 1873.*
- C. *Friedrich Engels*, Pogovor (1894) uz spis *O društvenim odnosima u Rusiji*
- D. Zapisi i dokumenti (april 1872 — septembar 1873)

A. FRIEDRICH ENGELS

Predgovor drugom pregledanom izdanju spisa
»O stambenom pitanju«

Friedrich Engels

Predgovor drugom pregledanom izdanju spisa
»O stambenom pitanju«⁽²¹⁴⁾

Ovaj se spis sastoji od tri preštampana članka koje sam pisao 1872. u lajpciškom listu »Volksstaat«. Baš u to vrijeme izlila se nad Njemačkom kiša francuskih milijardi⁽²²⁶⁾; otplaćivali se državni dužgovori, gradile se tvrđave i kasarne, obnavljale zalihe oružja i vojne spreme. Raspoloživi kapital kao i količina novca u opticaju odjednom su se ogromno povećali, i sve se to zbilo baš onda kada se Njemačka pojavila na svjetskoj pozornici ne samo kao »ujedinjena carevina«, nego i kao velika industrijska zemlja. Milijarde su dale mladog krupnoj industriji snažan zamah, one su prije svega i prouzrokovale posljednje rata kratko, iluzijama bogato vrijeme prosperiteta, a odmah zatim, 1873/74, veliki krah⁽³⁸⁴⁾, koji je pokazao da je Njemačka industrijska zemlja koja je dorasla svjetskom tržištu.

Vrijeme u kome jedna stara kulturna zemlja učini takav prijelaz od manufakture i sitne radinosti na krupnu industriju, koji je još povrh toga ubrzan tako povoljnim okolnostima, — jest isto tako pretežno vrijeme »oskudice u stanovima«. S jedne strane, mase radnika sa sela slivaju se odjednom u velike gradove koji se razvijaju u industrijske centre; s druge strane, građevinska osnova ovih starih gradova ne odgovara više uvjetima nove krupne industrije i njoj odgovarajućeg saobraćaja; ulice se proširuju i nove prosijecaju, željeznice se provode kroz njih. U istom trenutku kada radnici u gomilama priteču, radnički stanovi se ruše masovno. Otuda iznenadna oskudica u stanovima kako za radnike tako i za sitne trgovce i zanatlije, koji su upućeni na radnike kao na svoje mušterije. U gradovima koji su otpočetak nastali kao industrijski centri, ova oskudica u stanovima skoro je nepoznata. Tako je u Mančesteru, Lidsu, Bradfordu, Barmen-Elberfeldu. Naprotiv, u Londonu, Parizu, Berlinu, Beču, ona se u svoje vrijeme pojavila u akutnom obliku i većinom postoji i dalje kao kronična pojava.

Dakle, baš ova akutna oskudica u stanovima, ovaj znak industrijske revolucije koja se u Njemačkoj vršila, ispunjavala je tada štampu ra-

spravama o »stambenom pitanju« i davala povoda za raznovrsno socijalno šarlatanstvo. Niz takvih članaka zalutao je i u »Der Volksstaat«. Anonimni pisac, za koga se kasnije pokazalo da je gospodin doktor medicine A. Mülberger iz Virtemberga, smatrao je ovu priliku dobrodošlom da na tom pitanju pokaže njemačkim radnicima čudesna djelovanja prudonovskog socijalnog univerzalnog lijeka. Kada sam izrazio redakciji svoje čuđenje zbog štampanja ovih čudnih članaka, redakcija me je pozvala da odgovorim na njih, što sam i učinio. (Vidi Prvi odjeljak: »Kako Proudhon rješava stambeno pitanje«¹.) Na ovaj niz članaka nadovezao sam, uskoro zatim, i drugi, u kome sam, na osnovi spisa doktora Emila Saxa, analizirao filantropsko-buržoasko shvaćanje ovog pitanja. (Drugi odjeljak: »Kako buržoazija rješava stambeno pitanje«².) Poslije duže pauze, gospodin dr Mülberger ukazao mi je čast da mi odgovori na moje članke⁴²⁸, što me je prisililo da mu ponovo uzvratim (treći odjeljak: »Još jednom o Proudhonu i stambenom pitanju«³); ovim se svršila kako polemika tako i moje specijalno zanimanje ovim pitanjem. To je historija postanka ova tri članka koji su kao posebni otisak izašli i u obliku brošure. Ako se sad ukazuje potreba za novim izdanjem, onda za to dugujem nesumnjivo opet blagonaklonoj brizi njemačke carevinske vlade, koja je zabranom ovoga spisa kao i uvijek silno ubrzala njegovu prođu, na čemu joj ovim najpokornije izražavam svoju zahvalnost.

Za novo izdanje pregledao sam tekst, umetnuo neke dodatke i napomene i ispravio u prvom odjeljku jednu malu ekonomsku grešku²¹⁹, pošto je moj protivnik dr Mülberger, na žalost, nije pronašao.

Pri ovom pregledu dolazi mi jasno do svijesti kakav je divovski napredak učinio međunarodni radnički pokret za posljednjih četrnaest godina. Onda je još bila činjenica da »radnici romanskih jezika nisu imali za dvadeset godina druge duhovne hrane osim Proudhonovih djela« i u svakom slučaju još više pojednostavljenog prudonizma od strane Bakunjina, oca »anarhizma«, koji je Proudhona smatrao za »učitelja svih nas« (notre maître à nous tous). Iako su prudonisti u Francuskoj predstavljali samo malu sektu među radnicima, oni su ipak bili jedini koji su imali određeno formulirani program i koji su za vrijeme Komune mogli da preuzmu vodstvo na ekonomskom polju. U Belgiji, prudonizam je vladao neosporno među valonskim radnicima, a u radničkom pokretu Španije i Italije svi, osim vrlo neznatnih izuzetaka, koji nisu bili anarhisti, bili su odlučni prudonisti. A danas? U Francuskoj, radnici su listom napustili Proudhona, i on nalazi svoje pristalice još jedino među radikalnim buržujima i malograđanima, koji se kao prudonisti nazivaju »socijalistima«, ali protiv kojih se socijalistički radnici najžešće bore. U Belgiji, Flamanci su istisnuli Valonce iz rukovodstva pokreta, odbacili prudonizam i snažno unapredili pokret. U Španiji, kao i u Italiji, plima anarhizma sedamdesetih

¹ Vidi u ovom tomu, str. 179 - 194 — ² Isto, str. 195 - 219 — ³ Isto, str. 220-237

godina povukla se i odnijela sa sobom ostatke prudonizma. Ako se u Italiji nova partija još nalazi u toku prečišćavanja i stvaranja, to se u Španiji mala jezgra, koja je kao Nueva Federaci3n Madrileña ostala vjerna Generalnom vijeću Internacionalne, razvila u snažnu partiju¹⁴⁸⁾, koja — kao što se vidi iz same republikanske štampe — mnogo jače razara utjecaj gradanskih republikanaca na radnike nego što je to ikad polazilo za rukom njenim bućnim anarhistiçkim pret-hodnicima. Mjesto zaboravljenih Proudhonovih djela zauzeli su u romanskih radnika *Kapital*, *Komunistiçki manifest* i niz drugih spisa Marxove škole, a glavni zahtjev Marxov: prisvajanje svih sredstava za proizvodnju, u ime društva, od strane proletarijata koji se uzdigao do političke neograniçene vladavine, predstavljaju danas zahtjev cjelokupne revolucionarne radniçke klase i u romanskim zemljama.

Ako su, prema tome, i radnici romanskih zemalja potpuno odbacili prudonizam, ako on — shodno svojoj pravoj namjeni — služi još jedino francuskim, španskim, talijanskim i belgijskim gradanskim radikalima kao izraz njihovih buržoaskih i sitnoburžoaskih prohtjeva, onda zašto da se vraćamo na njega još i danas? Zašto da se ponovo borimo protiv mrtvog protivnika preštampavanjem ovih članaka?

Prvo zato što se ovi članci ne ograniçavaju samo na polemiku s Proudhonom i njegovim njemaçkim predstavnikom. Zbog podjele rada, koja je postojala između Marxa i mene, palo je meni u dio da zastupam naša shvaćanja u periodičnoj štampi, dakle naroçito u borbi sa protivniçkim shvaćanjima, kako bi Marxu ostalo više vremena za rad na njegovom velikom glavnom djelu. Time sam došao u položaj da izlažem naše shvaćanje, većinom u polemiçkom obliku, nasuprot drugim shvaćanjima. Tako je i ovdje. Odjeljci I i III ne sadrže samo kritiku Proudhonova shvaćanja pitanja, već i prikaz našeg vlastitog shvaćanja.

Drugo, Proudhon je igrao u historiji evropskog radniçkog pokreta suviše značajnu ulogu da bi mogao tako lako pasti u zaborav. Teorijski opovrgnut, u praksi odgurnut u stranu, on ostaje historijski interesantan. Tko se donekle iscrpno bavi suvremenim socijalizmom, taj mora da upozna i »gledišta« koja je socijalistiçki pokret »prevazišao«. Marxova *Bijeda filozofije*¹ izašla je nekoliko godina prije nego što je Proudhon postavio svoje praktiçne prijedloge za društvenu reformu; Marx je mogao ovdje da otkrije u klici i da kritizira jedino Proudhonovu banku za razmjenu. Ovaj rad dopunjuje, dakle, s te strane Marxov spis, na žalost dosta nepotpuno. Marx bi sve to uradio mnogo bolje i uvjerljivije.

Naposlijetku, buržoaski i sitnoburžoaski socijalizam u Njemaçkoj je, sve do ovog časa, jako zastupan. I to, s jedne strane, od katedarskih socijalista i čovjekoljubaca svih vrsta, kod kojih još uvijek veliku ulogu igra želja da radnike pretvore u vlasnike njihovih stanova, prema

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 51 - 144.

kojima je, dakle, moj rad još uvijek umjestan. S druge strane, pak, izvjesni sitnoburžoaski socijalizam nalazi svoje predstavnike i u samoj socijaldemokratskoj partiji, uključujući i njenu frakciju u Rajhstagu. I to na taj način što se, doduše, priznaje opravdanost osnovnih shvaćanja suvremenog socijalizma, kao i zahtjev za pretvaranjem svih sredstava za proizvodnju u društveno vlasništvo, ali se ujedno izjavljuje da je ostvarenje ovog zahtjeva moguće samo u daljoj praktično nedoglednoj budućnosti. Time je, naime, pokret u sadašnjosti ograničen jedino na socijalno krparenje, a može, prema okolnostima, da simpatizira i sa najreakcionarnijim stremljenjima k takozvanom »uzdizanju radničke klase«. Postojanje takvog pravca je sasvim neizbježno u Njemačkoj, u zemlji malograđanštine par excellence, i u vremenu kada industrijski razvitak nasilno i masovno iskorjenjuje ovu odavno ukorijenjenu malograđanštinu. On je, uostalom, za pokret sasvim bezopasan kad postoji neobično zdrav smisao naših radnika koji se tako sjajno pokazao baš posljednjih osam godina u borbi protiv zakona o socijalistima, protiv policije i sudaca. Ali treba da nam bude jasno da takav pravac postoji. Pa ako ovaj pravac bude kasnije dobio čvršći oblik i određenije konture, kao što je to nužno pa čak i poželjno, onda će on pri formuliranju svoga programa morati da se vrati na svoje prethodnike, pa će se tada i Proudhon teško moći da mimoide.

Sušтина kako krupnoburžoaskog tako i sitnoburžoaskog rješenja »stambenog pitanja« jest vlasništvo radnika na njegov stan. Ali industrijski razvitak Njemačke u toku posljednjih dvadeset godina osvijetlio je ovu točku na osobit način. Ni u jednoj drugoj zemlji nema toliko najamnih radnika koji su vlasnici ne samo svoga stana nego još i bašte ili komada zemlje; pored ovih postoje još mnogobrojni drugi koji drže kuću i baštu ili komad zemlje kao zakupci, u stvari sa prilično osiguranim posjedom. Seoska kućna industrija, udružena s povrtarstvom ili sitnom poljoprivredom, čini široku osnovu mlade krupne industrije u Njemačkoj; radnici su na zapadu pretežno vlasnici, na istoku pretežno zakupci svoje kuće i zemlje. Ovo spajanje kućne industrije s povrtarstvom i ratarstvom, pa otuda i osiguran stan, nalazimo ne samo tamo gdje se ručni tkački zanat još bori protiv mehaničkog razvoja: na Donjoj Rajni i u Vestfaliji, u saksonskim Rudnim planinama i Šleskoj, već ga nalazimo svuda gdje se kućna industrija bilo koje vrste ukorijenila na seoska radinost, na primjer u Tiriškoj šumi i u Renskom gorju. Prilikom raspravljanja pitanja o monopolu duhana ispostavilo se da se čak i izrada cigara već razvila u seosku kućnu radinost; i kada sitni seljaci dopadnu neke nevolje, kao prije nekoliko godina u Ajfelu⁽⁴²⁹⁾, građanska štampa odmah traži da se uvede neka odgovarajuća kućna industrija kao jedina pomoć. U stvari, kako sve teže stanje njemačkih sitnih seljaka tako i opći položaj njemačke industrije gone sve daljem proširenju seoske kućne industrije. Ova pojava je za Njemačku karakteristična. Nešto slično nalazimo u Francuskoj samo sasvim izuzetno, na primjer u oblastima svilar-

stva; u Engleskoj, gdje nema sitnih seljaka, seoska kućna industrija počiva na radu žena i djece poljoprivrednih nadničara; samo u Irskoj vidimo kako se, slično kao u Njemačkoj, prave seljačke porodice bave konfekcijom odijela kao kućnom industrijom. Ovdje, naravno, ne govorimo o Rusiji i drugim zemljama koje nisu zastupljene na industrijskom svjetskom tržištu.

Prema tome, na velikom dijelu njemačkog teritorija postoji danas industrijsko stanje koje je na prvi pogled slično onom stanju kakvo je preovladavalo svuda prije uvođenja strojeva. Ali to je samo na prvi pogled. Seoska kućna industrija ranijih vremena, spojena s povrtarstvom i ratarstvom, bila je, bar u industrijski naprednim zemljama, osnova jednog materijalno snošljivog, a ponegdje i priličnog materijalnog stanja radničke klase, ali ujedno i osnova njene duhovne i političke ništavnosti. Ručni proizvod i troškovi njegove proizvodnje određivali su tržišnu cijenu, i pri tadašnjoj proizvodnosti rada, koja se ne može ni uporediti sa današnjom, tržišta su po pravilu rasla brže od ponude. Ovo je vrijedilo, sredinom prošlog vijeka, za Englesku i djelomično za Francusku, i to naročito u tekstilnoj industriji. U Njemačkoj, koja se u ono vrijeme pod najnepovoljnijim uvjetima, tek s mukom podizala iz pustošenja tridesetogodišnjeg rata, stvar je izgledala svakako sasvim drukčije; jedina kućna industrija koja je ovdje radila za svjetsko tržište — tkanje lanenog platna, bila je u tolikoj mjeri pritisnuta porezima i feudalnim teretima, da nije izdizala seljaka-tkača iznad sasvim niskog nivoa ostalog seljaštva. Ali ipak je seoski industrijski radnik imao tada donekle osiguranu egzistenciju.

Uvođenjem strojeva sve se izmijenilo. Cijenu je sada određivao mašinski proizvod i plaća radnika kućne industrije pala je s ovom cijenom. Ali radnik je morao da se zadovolji njome ili da traži drugi posao, što nije mogao da učini a da se ne pretvori u proletera, tj. da ne napusti — vlastitu ili zakupljenu — kućicu, bašticu i komadić zemlje. A to je on htio tek u veoma rijetkim slučajevima. Tako je povrtarstvo i ratarstvo starih seoskih ručnih tkača postalo uzrok zbog kojeg je borba ručnog razboja s mehaničkim razbojem svuda tako dugo trajala, a u Njemačkoj još ni sada nije završena. U ovoj borbi pokazalo se prvi put, naročito u Engleskoj, da je ista okolnost koja je ranije bila osnova razmjernom blagostanju radnika — vlasništvo radnika nad njegovim sredstvima za proizvodnju — postala sada za njih smetnja i nesreća. U industriji je mehanički razboj potisnuo njegov ručni razboj, u poljoprivredi je veliko gospodarstvo potisnulo njegovo sitno gospodarstvo. Ali dok su u obje oblasti proizvodnje, udruženi rad mnogih i primjena strojeva i nauke postali društveno pravilo, njega su njegova kućica, baštica i komadić zemlje i njegov razboj prikovali za zastarjele metode pojedinačne proizvodnje i ručnog rada. Posjedovanje kuće i bašte vrijedilo je sad mnogo manje od neograničene slobode kretanja. Nijedan tvornički radnik ne bi se mijenjao sa seoskim tkačem, koji je lagano ali sigurno skapavao od gladi.

Njemačka se kasno pojavila na svjetskom tržištu; naša krupna industrija je nastala četrdesetih godina, svoj prvi polet duguje revoluciji od 1848, a mogla se potpuno razviti tek pošto su joj revolucije od 1866. i 1870. uklonile sa puta bar one najveće političke prepreke. Kada se pojavila na svjetskom tržištu, ono je već bilo velikim dijelom zauzeto. Masovne artikle isporučivala je Engleska, ukusne luksuzne artikle Francuska. Jedne Njemačka nije mogla da tuče cijenom, druge kvalitetom. Tako joj nije ništa drugo ostalo, nego da se u prvom trenutku ugura na svjetsko tržište sa artiklima kakve je mogla da da njena dotadašnja industrija, s artiklima koji su za Engleze bili odveć neznaatni, za Francuze odveć loši. Omiljena njemačka praksa podvaljivanja — da se prvo pošalju dobri uzorci a zatim loša roba — ubrzo se, naravno, strogo osvećivala na svjetskom tržištu i prilično je napuštena; s druge strane, konkurencija prekomjerne proizvodnje potiskivala je postepeno i solidne Engleze na klizav put pogoršavanja kvaliteta i time išla na ruku Nijemcima, koji su na tome polju nedostižni. I tako smo najzad i mi došli dotle da imamo krupnu industriju i da igramo ulogu na svjetskom tržištu. Ali naša *krupna* industrija radi gotovo isključivo za unutrašnje tržište (izuzimajući industriju gvožđa, koja proizvodi daleko preko potrebe unutrašnjeg tržišta), a naš masovni izvoz sastavljen je od ogromnog broja malih artikala, za koje naša krupna industrija isporučuje u najboljem slučaju potrebne polufabrikate, dok samu izvoznu robu isporučuje većim dijelom kućna industrija.

Ovdje se i pokazuje u punom sjaju »blagodat« vlastite kuće i zemlje za suvremenog radnika. Nigdje — jedva da bi se mogla izuzeti i sama irska kućna industrija — nigdje se ne plaća tako sramotno niska najamnina kao u njemačkoj kućnoj industriji. Što porodica privredi na vlastitoj baštici i komadiću zemlje, to kapitalist, koristeći se konkurencijom, odbija od cijene radne snage. Radnici moraju pristati na svaku najamninu od komada, jer inače ne bi ništa dobili, a samo od proizvoda svoje zemljoradnje ne mogu da žive; a, s druge strane, jer ih baš ova zemljoradnja i ovaj posjed prikivaju za mjesto i sprečavaju da traže drugi posao. Ova okolnost i omogućava Njemačkoj da u čitavom nizu sitnih artikala konkurira na svjetskom tržištu. *Cio profit kapitala istjeruje se iz odbitka od normalne najamnine, pa se cio višak vrijednosti može da pokloni kupcu.* To je tajna zadivljujuće jeftinoće većine njemačkih izvoznih artikala.

Upravo ova okolnost, više od ikoje druge, drži i u drugim industrijskim oblastima najamnine i životni standard radnika u Njemačkoj ispod standarda zapadnoevropskih zemalja. Olovna težina ovakvih najamnina, koje se tradicionalno održavaju daleko ispod vrijednosti radne snage, obara i najamnine radnika u gradovima, pa čak i u velikim gradovima, ispod vrijednosti radne snage, i to tim više što je slabo plaćena kućna industrija već i u gradovima zamijenila stari zanat, te i ovdje obara opći nivo najamnine.

Ovdje nam postaje jasno slijedeće: što je na ranijem historijskom stupnju bilo osnova relativnog blagostanja radnika — spajanje zemljoradnje sa industrijom, posjedovanje kuće, bašte i komadića zemlje, osiguran stan, to postaje sada, pod vladavinom krupne industrije, ne samo najteži okov za radnika nego i najveća nesreća za cijelu radničku klasu, osnova besprimjernog obaranja najamnine ispod njene normalne visine, i to ne samo u pojedinim poslovnim granama i oblastima nego u cijeloj zemlji. Nije čudo što se krupna i sitna buržoazija, živeći i bogateći se na račun ovih ogromnih odbitaka od najamnine, zanose kućnom industrijom i radnicima sa vlastitom većom, što uvođenje nove kućne industrije smatraju za jedini lijek protiv svih nevolja sela.

To je jedna strana ove stvari; ali ona ima i svoje naličje. Kućna industrija je postala široka osnova njemačke izvozne trgovine, a time i cijele krupne industrije. Zbog toga se i proširila na prostrane oblasti Njemačke i svakog dana se širi sve više. Propadanje sitnoga seljaka, neizbježno od onoga vremena kada je jeftina konfekcijska i mašinska proizvodnja uništila njegov kućni industrijski rad za vlastite potrebe, kada je razaranjem marke, seoske zajednice i prinudnog plodoreda, uništena njegova stoka, dakle i njegova proizvodnja gnojiva — ovo propadanje silom natjeruje sitne seljake, zapale u lihvarske dugove, na suvremenu kućnu industriju. Kao što u Irskoj zemljišna renta zemljovlasnika, tako se u Njemačkoj kamate na lihvarsku hipoteku mogu platiti ne iz prinosa zemlje, već jedino iz seljakeve najamnine zarađene u kućnoj industriji. Ali s proširenjem kućne industrije jedno selo za drugim uvlači se u suvremeni industrijski proces. Ovo revolucioniranje seoskih područja pomoću kućne industrije upravo i proširuje industrijsku revoluciju u Njemačkoj na mnogo širu oblast nego što je to slučaj u Engleskoj i Francuskoj; razmjerno niski stupanj naše industrije čini njeno prostiranje u širinu utoliko nužnijim. Ovo objašnjava zašto se u Njemačkoj, nasuprot Engleskoj i Francuskoj, revolucionarni radnički pokret tako snažno proširio na veći dio zemlje, mjesto da se ograniči isključivo na gradske centre. A ovo opet objašnjava mirno, sigurno, nezadrživo napredovanje pokreta. U Njemačkoj je, prema tome, po sebi razumljivo da će pobjedonosan ustanak u prijestolnici i drugim velikim gradovima biti moguć tek onda kada i većina malih gradova pa i veliki dio seoskih područja budu sazreli za prevrat. Pri donekle normalnom razvoju, mi ne možemo nikada dospjeti u položaj da izvojujemo radničke pobjede kao Parižani 1848. i 1871, ali baš zbog toga ni reakcionarna provincija neće moći da nanosi poraze revolucionarnoj prijestolnici, kao što je to Pariz doživio u oba slučaja. U Francuskoj pokret je vazda otpočinjao u prijestolnici, u Njemačkoj — u područjima krupne industrije, manufakture i kućne industrije; prijestolnica je osvojena tek kasnije. Zbog toga će, možda, i u budućnosti Francuzi zadržati ulogu inicijative; ali odluka će moći da se izvojuje samo u Njemačkoj.

No sama ova seoska kućna industrija i manufaktura, koje su svojom rasprostranjenošću postale presudne grane proizvodnje u Njemačkoj i koje time sve više revolucioniraju njemačko seljaštvo, predstavljaju samo prvi stupanj daljega prevrata. Kao što je Marx već pokazao (*Kapital*, knj. I, 3. izd., str. 484 - 495¹), na izvjesnom stupnju razvitka i njima prijeti propast od stroja i tvorničke proizvodnje. I, kako se čini, ova propast je sasvim bliska. Ali uništenje kućne industrije i manufakture strojem i tvorničkom proizvodnjom znači u Njemačkoj uništenje opstanka za milijune seoskih proizvođača, eksproprijaciju gotovo polovice njemačkog sitnog seljaštva, pretvaranje ne samo kućne industrije u tvorničku proizvodnju nego i seljačkog gospodarstva u krupnu, kapitalističku poljoprivredu i sitnog posjeda u velike posjede — znači industrijsku i poljoprivrednu revoluciju u korist kapitala i velikog posjeda, na račun seljaka. Ako bi Njemačkoj bilo sudeno da doživi i ovaj preobražaj pod uvjetima staroga društva, onda će on bezuvjetno sačinjavati prekretnicu. Ako do toga trenutka radnička klasa nijedne druge zemlje ne bude uzela inicijativu, onda će bezuvjetno Njemačka prijeći u napad, a seljački sinovi »slavne vojske« hrabro će pomoći.

Ali sada buržoaska i sitnoburžoaska utopija, koja hoće da svakom radniku dâ u vlasništvo kućicu i da ga time na polufeudalan način prikuje za njegovog kapitalistu, dobiva time sasvim drugi vid. Kao ostvarenje ove utopije javlja se pretvaranje svih sitnih seoskih kuće-vlasnika u industrijske kućne radnike; uništenje stare izdvojenosti a time i političke beznačajnosti sitnih seljaka, uvučenih u »socijalni vrtlog«; proširenje industrijske revolucije na selo i time pretvaranje najstabilnije i najkonzervativnije klase stanovništva u rasadnik revolucije i, kao završetak svega, eksproprijacija seljaka koji se bave kućnom industrijom pomoću stroja, koji ih silom tjera na ustanak.

Mi smo spremni dopustiti buržoasko-socijalističkim čovjekoljupcima da privatno uživaju u svom idealu, dokle god budu u svojoj javnoj funkciji kao kapitalisti nastavili da ga ostvaruju na ovako obrnut način, a u korist i za dobro socijalne revolucije.

London, 10. januara 1887.

Friedrich Engels

Prema: Friedrich Engels,
Zur Wohnungsfrage, zweite,
durchgesehene Auflage,
Hottingen-Zürich 1887.

¹ Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 416 - 425.

B. Friedrich Engels

Prethodna napomena (1894) uz spis
»Bakunjinisti na djelu. Podsjetnik o ustanku
u Španiji u ljeto 1873«

Friedrich Engels

Prethodna napomena (1894)
 [uz spis »Bakunjinisti na djelu.
 Podsjetnik o ustanku u Španiji u ljeto 1873«⁽³⁴¹⁾]

Za lakše razumijevanje ovih zabilješki neka posluži nekoliko kronoloških podataka.

Devetog februara 1873. kralju Amadeu dosadilo je njegovo španjolsko kraljevstvo; on se — prvi kralj koji je stupio u štrajk — odrekao prijestolja. Dvanaestog februara proglašena je republika; odmah zatim izbio je u baskijskim provincijama nov karlistički ustanak.

Desetog aprila izabrana je Ustavotvorna skupština, koja se sastala početkom juna i koja je 8. juna proglasila federativnu republiku. Jedanaestog juna obrazovana je nova vlada sa Pi y Margallom na čelu. U isto vrijeme je izabrana komisija za izradu nacрта novog ustava, pri čemu su mimoideni ekstremni republikanci, takozvani intransigenti¹. Kad je 3. jula taj novi ustav proglašen, intransigenti su našli da se on ne zalaže dovoljno za podjelu Španije na »nezavisne kantone« i zato su odmah digli ustanke u provincijama; od 5. do 11. jula odnijeli su pobjedu u Sevilji, Kordobi, Granadi, Malagi, Kadisu, Alkoju, Mursiji, Kartageni, Valensiji itd., i u svakom od tih gradova uspostavili nezavisnu kantonalnu vladu. Osamnaestog jula Pi y Margall podnosi ostavku, a na njegovo mjesto dolazi Salmerón, koji na ustanike odmah kreće vojsku. Ustanici su podlegli za nekoliko dana, poslije neznatnog otpora. Već 26. jula, zahvaljujući padu Kadisa, vlada je uspostavila svoju vlast u čitavoj Andaluziji, a nekako u isto vrijeme pokorene su Mursija i Valensija; s nešto energije borila se jedino Valensija.

Držala se samo Kartagena. Ova najveća ratna luka Španije, koja je pala u ruke ustanika zajedno s flotom, imala je s kopnene strane, osim bedema, još i 13 odvojenih forova, i stoga se nije mogla lako

¹ nepomirljivi

osvojiti. A pošto vlada nije htjela da razori bazu svoje vlastite flote, »suvereni kanton Kartagena« održao se u životu do 11. januara 1874, kad je najzad i on kapitulirao, jer u stvari ni za šta drugo nije ni bio sposoban.

U cijelom tom sramnom ustanku ovdje nas zanimaju samo još sramnija djela bakunjinističkih anarhista; jedino ona su ovdje opisana donekle detaljno, da bi suvremenicima poslužila kao primjer koji opominje.

Napisano početkom januara 1894.

Objavljeno u brošuri

Internationales aus dem »Volksstaate« (1871 - 75).

Berlin 1894.

C. Friedrich Engels

Pogovor (1894) uz spis »O društvenim odnosima
u Rusiji«

Friedrich Engels

Pogovor (1894)
uz spis »O društvenim odnosima u Rusiji«

Najprije jedna ispravka: gospodin Tkačov, točno govoreći, nije bio bakunjinist, tj. anarhist, nego se izdavao za »blankista«. Moja pogreška je bila prirodna, jer se spomenuti gospodin, po tadašnjem ruskom emigrantskom običaju, pred Zapadom solidarizirao s čitavom ruskom emigracijom i faktički u svojoj brošuri^[407] branio od mojih napada također Bakunjina i drugove, i to tako kao da su se ti napadi odnosili na njega lično.

Pogledi na rusku komunističku seljačku općinu koje je on zastupao nasuprot mojim — bili su u suštini Hecenov. Taj za revolucionara proglašavani panslavistički beletrist doznao je iz Haxthausenovih *Studien über Russland* da kmetovi na njegovim imanjima ne znaju za privatno zemljišno vlasništvo, nego da oranice i livade s vremena na vrijeme nanovo raspodjeljuju među sobom. Njemu kao beletristu nije bilo potrebno da uči ono što je uskoro zatim postalo općepoznato — da je zajedničko vlasništvo na zemlju jedan oblik posjeda koji upravo izumire, ali koji je u prastaro doba vladao kod Nijemaca, Kelta, Indijaca, ukratko kod svih indogermanskih naroda, koji u Indiji postoji još i danas, koji je u Irskoj i Škotskoj tek nedavno silom potisnut, koji u Njemačkoj ovdje-ondje još može da se nađe i koji je u stvari na izvjesnom stupnju razvitka zajednički svim narodima. Ali kao panslavist, Hecen, koji je u najboljem slučaju bio socijalist samo po frazeologiji, našao je u tome nov izgovor da svoju »svetu« Rusiju i njenu misiju podmlađivanja i preporođivanja prestarjelog, preživjelog Zapada — ako je potrebno i silom oružja — pokaže nasuprot tom istom trulom Zapadu u još blještavijoj svjetlosti. Ono što ishlapjeli Francuzi i Englezi ne mogu da ostvare nikakvim naporima, Rusi imaju već gotovo kod svoje kuće.

»Sačuvati seljačku općinu i dati slobodu ličnosti, proširiti seosku i općinsku samoupravu na gradove i na čitavu državu čuvajući nacionalno jedinstvo — u tome

je čitavo pitanje budućnosti Rusije, tj. pitanje iste one socijalne antinomije čije rješene zaokuplja i pokreće umove Zapada» (Hercen, *Pisma Lintonu*).

Dakle, političko pitanje moglo bi za Rusiju još i da postoji, »socijalno pitanje« je za Rusiju već riješeno.

S istom lakoćom kao Hercen rješava stvar i njegov sljedbenik Tkačov. Ako Tkačov u godini 1875. i nije više mogao tvrditi da je u Rusiji »socijalno pitanje« već riješeno, ipak, po njegovim riječima, ruski seljaci kao rođeni komunisti stoje neizmjerljivo bliže socijalizmu i žive osim toga neizmjerljivo bolje nego siromašni, od boga napušteni zapadnoevropski proletari. Ako su francuski republikanci na osnovu svoje stogodišnje revolucionarne djelatnosti smatrali svoj narod za politički izabrani narod, mnogi tadašnji ruski socijalisti proglašavali su Rusiju za socijalno izabrani narod; preporod starog ekonomskog svijeta trebalo je da ponikne ne iz borbi zapadnoevropskog proletarijata, nego iz najdublje unutrašnjosti ruskog seljaka. Moj napad bio je uperen protiv tog djetinjastog shvaćanja.

Ali ruska općina našla je uvažavanje i priznanje među ljudima koji stoje beskrajno više nego Herceni i Tkačovi. Među njima je bio i Nikolaj Černiševski, onaj veliki mislilac kome Rusija duguje tako beskrajno mnogo i čije će polagano usmrćivanje dugogodišnjim zatočenjem među sibirskim Jakutima ostati vječita sramna mrlja na imenu Aleksandra II »Oslobodioca«.

Černiševski nije nikad, zbog ruske intelektualne blokade, upoznao Marxova djela; kad se pojavio *Kapital*, on je već dugo sjedio u Srednje-Viljujsku, među Jakutima. Cio njegov duhovni razvitak morao je protjecati u sredini koja je stvorena tom intelektualnom blokadom. Ono što ruska cenzura nije pustila u zemlju, za Rusiju jedva da je postojalo ili uopće nije postojalo. Stoga, ako se tamo nalaze neke slabosti, neke ograničenosti shvaćanja, onda se treba čuditi jedino tome što ih nema više.

I Černiševski vidi u ruskoj seljačkoj općini sredstvo da se iz postojećeg društvenog oblika dođe do novog razvojnog stupnja koji je, s jedne strane, viši od ruske općine, a s druge — viši od zapadnoevropskog kapitalističkog društva s njegovim klasnim suprotnostima. I u tome što Rusija posjeduje to sredstvo, dok ga Zapad nema, on vidi prednost.

»Uvođenje boljeg društvenog poretka izvanredno je otežano u zapadnoj Evropi bezgraničnim proširenjem prava pojedinca . . . nije lako odricati se makar i neznatnog dijela onog čime si već navikao da se služiš, a na Zapadu je pojedinac već navikao na bezgraničnost privatnih prava. Koristi i potrebi uzajamnih ustupaka može da nauči ljude samo gorko iskustvo i dugo razmišljanje. Na Zapadu je bolji poredak ekonomskih odnosa skopčan sa žrtvama, i zato je njegovo uspostavljanje veoma otežano. On se protivni navikama engleskog i francuskog seoskog stanovništva.« Ali »ono što u jednoj zemlji predstavlja utopiju, postoji u drugoj kao činjenica . . . one navike čije unošenje u narodni život Englezu i Francuzu izgleda kao neobično

težak posao, postoje kod Rusa kao činjenica njegovog narodnog života . . . Poredak stvari do kojeg sad Zapad nastoji da dođe tako teškim i tako dugim putem još uvijek postoji kod nas u snažnom narodnom običaju seoskog života . . . Mi vidimo kakvim je žalosnim posljedicama urodio na Zapadu gubitak zajedničkog zemljišnog vlasništva i kako zapadne narode stoji mnogo muke da vrate ono što su izgubili. Primjer Zapada ne smije biti izgubljen za nas* (Černiševski, *Djela*, ženevsko izdanje, V, str. 16 - 19, citirano kod Plehanova, *Naši raznoglasija*, Ženeva 1885).

A o uralskim kozacima, kod kojih je još postojalo zajedničko obrađivanje zemlje sa kasnijom podjelom proizvoda među pojedine porodice, on kaže:

»Ako Uralci u sadašnjem svom ustrojstvu dočekaju vrijeme kad u proizvodnju žita budu uvedeni strojevi, njima će biti vrlo drago što se sačuvalo ustrojstvo koje omogućava upotrebu takvih strojeva koji zahtijevaju gospodarstva ogromnih razmjera, na stotine desjatina« (*ibidem*, str. 135).

Pri tom nikako ne treba zaboraviti da su Uralci sa svojim — iz vojnih obzira (imamo i kasarnski komunizam) od propasti sačuvanim — zajedničkim obrađivanjem zemlje potpuno osamljen slučaj u Rusiji, otprilike kao kod nas na Mozelu *Gehöferschaften* sa svojim povremenim ponovnim podjelama. Ostanu li oni pri svom sadašnjem ustrojstvu dok ne sazru za uvođenje strojeva, od toga neće oni imati koristi, nego ruski vojni fiskus, čiji su oni sluge.

Bilo kako bilo, postojala je činjenica: u isto vrijeme dok se u zapadnoj Evropi kapitalističko društvo raspada i dok mu prijete propast od neizbježnih protivurječnosti njegovog vlastitog razvitka, u to isto vrijeme se u Rusiji otprilike polovina čitave obradive zemlje još nalazi u zajedničkom vlasništvu seljačkih općina. Ako na Zapadu rješenje protivurječnosti putem reorganizacije društva pretpostavlja preuzimanje svih sredstava za proizvodnju, dakle i zemlje, u zajedničko vlasništvo društva, u kakvom odnosu prema tom zajedničkom vlasništvu koje na Zapadu tek treba da se stvori stoji zajedničko vlasništvo koje u Rusiji već, ili, bolje rečeno, još postoji? Zar ono ne može da posluži kao polazna točka jedne nacionalne akcije koja, preskakanjem cijelog kapitalističkog perioda, ruski seljački komunizam odmah prevodi u moderno socijalističko zajedničko vlasništvo na sva sredstva za proizvodnju, obogaćujući je svim tehničkim dostignućima kapitalističke ere? Ili, da upotrijebimo riječi kojima Marx u jednom pismu, koje ćemo kasnije citirati, rezimira shvaćanje Černiševskog: »treba li Rusija najprije da razori seljačku komunu, kao što to zahtijevaju liberali, da bi zatim prešla na kapitalistički sistem, ili ona može, naprotiv, ne proživši muke toga sistema, usvojiti sve njegove plodove, razvijajući dalje svoje vlastite, historijski date pretpostavke?«^[430]

Već samo postavljanje pitanja pokazuje pravac u kome treba tražiti rješenje. Ruska općina postojala je stotinama godina a da iz nje nikad nije došao impuls da sama iz sebe razvije viši oblik zajedničkog vlasništva, baš kao što to nije bio slučaj ni s njemačkom markom,

ni s keltskim klanom, ni s indijskom i drugim općinama sa primitivno-komunističkim ustanovama. Sve te općine su u toku vremena, pod utjecajem robne proizvodnje i robne razmjene između pojedinih porodica i pojedinih lica — koje niču iz njihove vlastite sredine i koje ih postepeno prožimaju — sve više gubile svoj komunistički karakter i pretvarale se u općine međusobno nezavisnih zemljoposjednika. Ako se, dakle, uopće može postaviti pitanje da li rusku općinu čeka druga i bolja sudbina, nije kriva sama ta općina, već jedino okolnost što se ona s relativnom žilavošću održala u jednoj evropskoj zemlji sve do vremena kad je u zapadnoj Evropi ne samo robna proizvodnja uopće nego i njena najviša i posljednja forma, kapitalistička proizvodnja, došla u protivurječnost sa proizvodnim snagama koje je sama razvila, kad je ona nesposobna da i dalje upravlja tim snagama i kad zbog tih unutrašnjih protivurječnosti i odgovarajućih im klasnih sukoba propada. Već iz ovoga proizlazi da inicijativa za približno takav preobražaj ruske općine ne može da potekne od nje same, nego samo od industrijskih proletera Zapada. Pobjeda zapadnoevropskog proletarijata nad buržoazijom i s tom pobjedom skopčano zamjenjivanje kapitalističke proizvodnje proizvodnjom kojom upravlja društvo — to je neophodan preduvjet podizanja ruske općine na isti stupanj.

U stvari: nigdje i nikad agrarni komunizam koji se sačuvao iz gentilnog društva nije iz sebe razvio ništa drugo do svoje vlastito raspadanje. Ruska seljačka općina već je 1861. predstavljala relativno oslabljeni oblik tog komunizma; zajedničko obrađivanje zemlje koje još postoji u pojedinim krajevima Indije i u južnoslavenskoj zadrugi, vjerojatnoj majci ruske općine, moralo je da ustupi mjesto obrađivanju od strane pojedinih porodica; zajedničko vlasništvo dolazilo je do izražaja samo još prilikom periodičkih ponovnih podjela zemlje, koje su u različitim krajevima vršene u vrlo različitim vremenskim razmacima. Trebalo je samo da zamru te periodičke ponovne podjele ili da budu ukinute odlukom, i pred nama je selo sa parcelnim seljacima.

Ali sama činjenica da se, u vrijeme dok postoji ruska seljačka općina, kapitalistička proizvodnja u zapadnoj Evropi približava momentu kad će se raspasti, i kad već sama ukazuje na nov oblik proizvodnje, kod kojeg se sredstva za proizvodnju planski upotrebljavaju kao društveno vlasništvo — sama ta činjenica ne može ruskoj općini uliti snagu da sama iz sebe razvije taj novi društveni oblik. Kako da ruska općina ovlada divovskim proizvodnim snagama kapitalističkog društva kao društvenim vlasništvom i oruđem prije nego što i samo kapitalističko društvo izvrši tu revoluciju; kako da ruska općina покаže svijetu na koji se način krupna industrija vodi za zajednički račun, kad je već svoju zemlju zaboravila obrađivati za zajednički račun?

Doduše, u Rusiji ima dosta ljudi koji točno poznaju zapadno kapitalističko društvo sa svim njegovim nepomirljivim suprotnostima i sukobima i koji su načisto i o putu koji vodi iz tog tobožnjeg ćor-

sokaka. Ali, prvo, tih nekoliko hiljada ljudi koji to shvaćaju ne žive u općini, a onih eventualnih pedeset milijuna koji u Velikorusiji još žive u uvjetima zajedničkog vlasništva zemlje nemaju o tome ni najbljedniji pojam. Njima su shvaćanja tih nekoliko hiljada ljudi u najmanju ruku toliko tuđa i neshvatljiva koliko su engleskim proleterima 1800 - 1840. bili tuđi i neshvatljivi planovi koje je za njihovo spasenje izmišljao Robert Owen. A među radnicima koje je Owen zapošljavao u svojoj fabrici u Nju Lanarku najviše je bilo takvih koji su odrasli u ustanovama i običajima jednog komunističkog gentilnog društva u raspadanju, u keltsko-škotskom klanu. Owen nijednom riječju ne spominje da je kod tih radnika nailazio na veće razumijevanje. A zatim, historijski je nemoguće da niži ekonomski stupanj razvitka treba da riješi zagonetke i sukobe koji su ponikli i mogli da poniknu tek na mnogo višem stupnju. Svi oblici gentilne zajednice koji nastaju prije robne proizvodnje i individualne razmjene imaju s budućim socijalističkim društvom zajedničko samo to što su izvjesni predmeti, sredstva za proizvodnju, u zajedničkom vlasništvu i zajedničkom korišćenju izvjesnih grupa. Ali ovo jedno zajedničko svojstvo ne osposobljava niži društveni oblik da iz sebe stvori buduće socijalističko društvo, taj pravi i posljednji proizvod kapitalizma. Svaka data ekonomska formacija mora da rješava vlastite, iz nje same proizašle probleme; htjeli rješavati probleme jedne druge, potpuno strane formacije, bilo bi potpuno apsurdno. A to vrijedi za rusku općinu isto tako kao i za južnoslavensku zadrugu, za indijsko gentilno domaćinstvo ili za ma koji drugi društveni oblik divljaštva ili barbarstva za koji je karakteristično to da se sredstva za proizvodnju nalaze u zajedničkom posjedu.

No zato je ne samo moguće nego i sigurno da će, poslije pobjede proletarijata i prevođenja sredstava za proizvodnju u zajednički posjed kod zapadnoevropskih naroda, zemlje koje su tek krenule putem kapitalističke proizvodnje i koje su još sačuvalе gentilne ustanove ili njihovе ostatke imati u ostacima zajedničkog posjeda i njima odgovarajućim običajima moćno sredstvo kojim će moći da svoj proces razvitka k socijalističkom društvu znatno skrate i da uštede najveći dio patnji i borbi kroz koje mi u zapadnoj Evropi moramo da prodemo. Za ovo je pak neminovan uvjet: primjer i aktivna pomoć Zapada, zasad još kapitalističkog. Tek kad kapitalistička privreda bude prevladana u svojoj domovini i u zemljama svog procvata, tek kad zaostale zemlje na tom primjeru vide »kako se to radi«, kako se moderne industrijske proizvodne snage kao društveno vlasništvo stavljaju u službu zajednice, tek tada te zaostale zemlje mogu započeti taj skraćeni proces razvitka. No tada i sa sigurnim uspjehom. A to vrijedi za sve zemlje koje se nalaze na dokapitalističkom stupnju razvitka, a ne samo za Rusiju. U Rusiji će to ići relativno najlakše, jer je tamo dio domaćeg stanovništva već usvojio intelektualne rezultate kapitalističkog razvitka, pa će zbog toga biti moguće da se

tamo, u revolucionarno vrijeme, društveni preobražaj izvrši gotovo istodobno s onim na Zapadu.

To smo već Marx i ja rekli 21. januara 1882. u predgovoru Plehanovljevom ruskom prijevodu *Komunističkog manifesta*. Tamo se kaže: »A u Rusiji, naspram vrtoglavog razvitka kapitalizma i tek započetog razvitka buržoaske zemljišne svojine, nalazimo više od polovine zemlje u rukama zajedničkog seljačkog posjeda. Sad je pitanje: može li ruska obščina, taj makar i jako potkopani oblik prastarog zajedničkog zemljišnog posjeda, preći neposredno u viši oblik komunističke zajedničke svojine? Ili, mora li ona, naprotiv, prije toga proći isti proces raspadanja koji sačinjava istorijski razvitak Zapada?»

Jedini odgovor koji je danas moguće dati na to jeste ovaj: postane li ruska revolucija signal za proletersku revoluciju na Zapadu, tako da jedna drugu dopunjuju, sadašnja ruska zajednička zemljišna svojina može poslužiti kao polazna tačka komunističkog razvitka.⁴³¹

Ne treba međutim zaboraviti da je ovo jako raspadanje ruskog zajedničkog vlasništva koje se tu spominje otad znatno napredovalo. Porazi u krimskom ratu pokazali su nužnost brzog industrijskog razvitka za Rusiju. Prije svega, trebalo je izgraditi željeznice, a one se u velikim razmjerima ne mogu izgraditi bez domaće krupne industrije. Preduvjet za ovu bilo je takozvano oslobođenje seljaka; s njim je svanula kapitalistička era za Rusiju, a s njome i era brzog potkopavanja zajedničkog vlasništva na zemlju. Seljacima nametnuta otkupna plaćanja, pored povišenih poreza i istodobnog smanjenja i pogoršanja njima dodijeljenog zemljišta, neminovno su bacila seljake u ruke lihvara, većinom članova seljačke općine koji su se obogatili. Željeznice su mnogim dotad zabačenim krajevima otvorile tržište za njihovo žito, ali su u njih donijele i jeftine proizvode krupne industrije i pomoću njih potisle kućnu industriju seljaka, koji su dotle izrađivali slične proizvode dijelom za vlastite potrebe, dijelom za prodaju. Tradicionalni privredni odnosi postali su kaotični, nastupio je poremećaj koji svuda prati prijelaz prirodne privrede u novčanu, u općini su se pojavile velike imovinske razlike među pojedinim članovima — siromašniji su postali dužnički robovi bogatih. Ukratko, isti proces koji je u doba prije Solona rastočio atenski gens prodorom novčane privrede* počeo je da rasteče rusku općinu. Doduše, Solon je jednim revolucionarnim zahvatom u tada još prilično mlado pravo privatnog vlasništva mogao da oslobodi dužničke robove tako što je jednostavno poništio dugove. Ali on više nije mogao da povrati u život staroatenski gens, a tako isto nikakva sila na svijetu neće moći da ponovo uspostavi rusku općinu čim njen poremećaj dostigne izvjesnu visinu. Osim toga, ruska vlada je zabranila da se ponovna podjela zemlje među članovima općine vrši češće no jedanput u 12 godina, kako bi se seljak

* Vidi Engels, *Porijeklo porodice itd.*, 5. izd., Štuttgart 1892, str. 109 - 113.

sve više od nje odvikavao i počeo da se smatra privatnim vlasnikom svog nadjela.

U tom smislu Marx se još 1877. izjasnio u jednom pismu upućenom u Rusiju. Neki gospodin Žukovski, onaj isti što sada kao blagajnik Državne banke sankcionira svojim potpisom ruske banknote, napisao je u »Evropskom vjesniku« (»Vestnik Jevropy«) nešto o Marxu, na šta mu je jedan drugi pisac¹ odgovorio u »Otađbinskim zapisima« (»Otečestvennyja Zapiski«). Kao ispravak na taj članak Marx je napisao pismo uredniku »Zapisa«, koji je to pismo, pošto je u prepisu s francuskog originala dugo cirkuliralo po Rusiji, objavio u ruskom prijevodu u »Vjesniku narodne volje« (»Vestnik Narodnoj Volji«), 1886. u Ženevi, a kasnije i u samoj Rusiji. Pismo je u ruskim krugovima, kao i sve što je potjecalo od Marxa, izazvalo veliku pažnju i različita tumačenja, i zato ovdje dajem suštinu njegovog sadržaja.

Marx najprije odbacuje shvaćanje koje mu se podmeće u »Zapisima« da on dijeli mišljenje ruskih liberala po kome Rusija nema prečeg posla nego da ukine zajedničko vlasništvo seljaka i da se suinovati u kapitalizam. On kaže da njegova kratka bilješka o Hercenu u dodatku prvom izdanju *Kapitala* ne dokazuje ništa. Ta bilješka glasi: »Ako se na evropskom kontinentu utjecaj kapitalističke proizvodnje, koji podriva ljudsku rasu . . . bude, kao dosad, razvijao ruku pod ruku s takmičenjem u veličini nacionalne soldateske, državnih dugova, poreza, elegantnog ratovanja itd., onda će podmladivanje Evrope putem knute i obavezne infuzije kalmičke krvi, što tako ozbiljno proriče polovični Rus, ali potpuni Moskovit Hercen (uzgred rečeno, taj beletrist nije svoja otkrića o 'ruskom komunizmu' učinio u Rusiji, nego u djelu pruskog vladinog savjetnika Haxthausena), na kraju postati neizbježno« (*Kapital*, I, 1. izd., str. 763). — Zatim Marx nastavlja: ovo mjesto »ne može ni u kom slučaju predstavljati ključ za moje poglede na napore« (dalje se u originalu citira na ruskom jeziku) »Rusa da za svoju domovinu nađu put razvitka koji se razlikuje od onog kojim je išla i ide zapadna Evropa' itd. — U pogovoru drugom njemačkom izdanju *Kapitala* govorim o 'velikom ruskom naučniku i kritičaru'« (Černiševskom) »sa poštovanjem koje on zaslužuje. On je u člancima vrijednim pažnje raspravljao o pitanju da li Rusija, kao što zahtijevaju liberali, mora početi sa razaranjem seljačke općine i onda prijeći na kapitalistički režim ili može, naprotiv, ne prošavši kroz muke tog sistema, usvojiti sve njegove plodove i razvijati dalje svoje vlastite historijski date pretpostavke. Černiševski se izjašnjava u ovom drugom smislu.

Ukratko, pošto ne bih htio da ostavim 'nešto za odgonetanje', govorit ću bez uvijanja. Da bih mogao prosuđivati ekonomski razvitak Rusije s punim poznavanjem stvari, učio sam ruski, i zatim go-dinama studirao službene i druge publikacije koje se na to odnose.

¹ N. K. Mihailovski

Rezultat do kojeg sam došao je ovaj: *ako Rusija nastavi da ide putem kojim je udarila poslije 1861, ona će izgubiti najljepšu šansu koju je historija ikad pružila jednom narodu, da bi umjesto toga prošla kroz sve sudbonosne mijene kapitalističkog sistema*.^[430]

Zatim Marx tumači neka dalja nerazumijevanja njegovog kritičara; jedino mjesto koje se odnosi na pitanje koje nas ovdje interesira glasi:

»Šta je mogao moj kritičar izvući iz ove historijske skice?« (Prikaza prvobitne akumulacije u *Kapitalu*.) »Jedino ovo: ako Rusija teži da postane kapitalistička nacija po zapadnoevropskom uzoru, a posljednjih godina ona se u tom pravcu mnogo trudila — ona neće moći to da postigne a da prije toga dobar dio svojih seljaka ne pretvori u proletere; a kad jednom bude uvučena u vrtlog kapitalističke privrede, ona će morati da se pokori neumoljivim zakonima tog sistema, baš kao i ostali profani narodi. To je sve.«^[430]

Tako je pisao Marx 1877. godine. Tada su u Rusiji postojale dvije vlade: carska vlada i vlada tajnog izvršnog komiteta (ispolnitel'nyj komitet) zavjerenika-terorista. Moć ove tajne vlade rasla je iz dana u dan. Izgledalo je da neposredno predstoji obaranje carizma; revolucija u Rusiji morala je čitavu evropsku reakciju lišiti njenog najjačeg oružja, njene velike rezervne armije, a time i političkom razvitku Zapada dati nov snažan poticaj, kao i beskrajno povoljnije uvjete djelovanja. Nije čudo što je tada Marx savjetovao Rusima da se ne žure toliko s jurišem u kapitalizam.

Ruska revolucija nije izbila. Carizam je svladao terorizam, koji mu je za momenat čak ponovo bacio u naručje sve imućne klase, »prijatelje reda«. A u toku 17 godina, koliko je prošlo od tog pisma, i kapitalizam i raspadanje seljačke općine u Rusiji ogromno su napredovali. Kako stoji pitanje danas, 1894?

Kad je poslije poraza u krimskom ratu i samoubojstva cara Nikolaja^[432] stari carski despotizam ostao i dalje neizmijenjen, bio je otvoren samo jedan put: što brži prijelaz na kapitalističku industriju. Armija je propadala, zbog divovskih dimenzija carstva, u dugim marševima do ratišta; udaljenosti su morale biti uništene mrežom stratejskih željeznica. Ali željeznice znače kapitalističku industriju i revolucioniranje primitivne zemljoradnje. S jedne strane, proizvod zemljoradnje iz najzabačenijih predjela stupa u direktnu vezu sa svjetskim tržištem, s druge strane — široka mreža željeznica ne može da se gradi i održava u pogonu bez domaće industrije koja dobavlja šine, lokomotive, vagoni itd. Ali jedna grana krupne industrije ne može se uvesti a da se ne uzme cio sistem; tekstilna industrija relativno modernog tipa, koja je već ranije uhvatila korijena u kraju oko Moskve, Vladimira i na obalama Baltičkog mora, dobila je mogućnosti za nov polet. Željeznicama i tvornicama pridružila su se proširenja već postojećih i osnivanja novih banaka; oslobođenje seljaka od kmetstva donijelo je slobodu kretanja, a trebalo je očekivati oslobođenje velikog

dijela tih seljaka i od zemljišnog posjeda, koje je uskoro zatim došlo samo od sebe. Time su u kratkom periodu položeni temelji kapitalističkog načina proizvodnje u Rusiji. Ali to je ujedno bila i sjekira udarena u korijen ruske seljačke općine.

Kukati sada nad time ne vrijedi. Da je poslije krimskog rata carski despotizam zamijenjen direktnom parlamentarnom vlašću plemstva i birokracije, proces bi možda bio nešto usporen; da je na kormilo došla mlada buržoazija, on bi sigurno bio još i ubrzan. Prema tadašnjem stanju stvari, drugog izbora nije bilo. Pokraj Drugog carstva u Francuskoj, pokraj najsajnijeg poleta kapitalističke industrije u Engleskoj, od Rusije se zaista nije moglo tražiti da se na bazi seljačke općine baci na državnosocijalističke eksperimente odozgo. Nešto se moralo dogoditi. Dogodilo se ono što je u tim okolnostima bilo moguće: kao uvijek i svuda u zemljama robne proizvodnje, ljudi su radili u većini slučajeva samo upola svjesno ili potpuno mehanički i ne znajući šta rade.

Onda je došao nov period revolucije odozgo koji je počela Njemačka, a time i period naglog širenja socijalizma u svim evropskim zemljama. Rusija je uzela učešća u općem pokretu. Tamo je on — kao što se samo po sebi razumije — dobio oblik juriša za obaranje carskog despotizma, za osvajanje intelektualne i političke slobode kretanja za naciju. Vjerovanje u čudotvornu snagu seljačke općine, iz koje bi mogao i morao doći socijalni preporod, od kojeg kao što vidimo nije bio sasvim slobodan ni Černiševski — to vjerovanje je učinilo svoje, povećalo je oduševljenje i energiju herojskih ruskih prvoboraca. S ljudima koji su, njih jedva stotinak na broju, svojim samoprigojom i svojim junaštvom doveli apsolutistički carizam dotle da je već morao pomisljati na mogućnost i uvjete kapitulacije — s tim ljudima mi se nećemo kavžiti zbog toga što su svoj ruski narod držali za izabrani narod socijalne revolucije. No njihove iluzije ne treba da postanu i naše. Vrijeme izabranih naroda zauvijek je prošlo.

Za vrijeme te borbe kapitalizam je, međutim, u Rusiji živo napredovao i sve više postizao ono što terorizmu nije uspjelo: da dovede carizam do kapitulacije.

Carizmu je trebalo novaca. Ne samo za njegov luksuz na dvoru, za njegovu birokraciju i, prije svega, za njegovu armiju i njegovu vanjsku politiku zasnovanu na korupciji, nego naročito za njegove bijedne financije i njima odgovarajuću glupu politiku željeznica. Inozemstvo nije ni htjelo ni moglo da i dalje podmiruje sve careve deficite; morala je da pomogne sama zemlja. Dio željezničkih akcija morao se upisati u samoj zemlji, dio zajmova također. Prva pobjeda ruske buržoazije sastojala se u željezničkim koncesijama, koje su akcionarima donijele sve buduće dobitke, a državi natovarile sve buduće gubitke. Zatim su došle subvencije i premije industrijskim poduzećima, zaštitne carine u korist domaće industrije, koje su, na kraju krajeva, uvoz mnogih artikala učinile gotovo nemogućim. Sa svojom

bezgraničnom zaduženošću i sa svojim potpuno optokopanim kreditom u inozemstvu, ruska država ima direktan fiskalni interes u umjetnom razvijanju domaće industrije. Državi stalno treba zlata za plaćanje dužnih kamata inozemstvu. Ali u Rusiji nema zlata, tamo je u opticaju samo papir. Dio zlata pritječe od propisanog naplaćivanja carine u zlatu, što tu carinu povisuje za oko 50%. Ali najveći dio pritječe od viška izvoza ruskih sirovina nad uvozom stranih industrijskih proizvoda; devize koje potječu od tog viška vlada kupuje u zemlji papirnom, a za njih dobiva zlato. Ako, dakle, vlada želi da kamate inozemstvu plaća drukčije a ne novim inozemnim zajmovima, ona se mora pobrinuti da ruska industrija što prije toliko ojača da bi mogla zadovoljiti sve unutrašnje potrebe. Otuda zahtjev da Rusija postane od inozemstva nezavisna, sama sebi dovoljna industrijska zemlja, otuda grčeviti napori vlade da kapitalistički razvitak Rusije u toku nekoliko godina dovede do kulminacije. Jer ako se to ne dogodi, ne preostaje ništa drugo nego da se posegne u metalne ratne fondove koji leže nagomilani u državnoj banci i državnoj kasi, ili pak — državno bankrotstvo. I u jednom i u drugom slučaju to bi bio kraj ruske vanjske politike.

Jedno je jasno: u takvim okolnostima mlada ruska buržoazija ima državu potpuno u svojoj vlasti. U svim važnim ekonomskim pitanjima država mora postupati po njenoj volji. Ako mlada ruska buržoazija još trpi despotско samodržavlje cara i njegovih činovnika, to je samo zato što joj ovo samodržavlje, i bez toga ublaženo korumpiranošću birokracije, pruža više garancija nego promjene u buržoaskoliberalnom smislu, čije posljedice, pri unutrašnjoj situaciji u Rusiji, nitko ne može da sagleda. I tako pretvaranje Rusije u kapitalističko-industrijsku zemlju, proletarizacija velikog dijela seljaka i propadanje stare komunističke općine napreduju sve bržim tempom.

Da li je od te općine spašeno toliko da bi ona u datom slučaju, kao što smo se Marx i ja 1882. godine još nadali, u skladu s preokretom u zapadnoj Evropi mogla postati polazna točka komunističkog razvitka — na to pitanje ne bih mogao odgovoriti. Sigurno je pak ovo: da bi od te općine ostao sačuvan neki ostatak, prvi je uvjet obaranje carskog despotizma, revolucija u Rusiji. Ta revolucija će istrgnuti ne samo veliku masu nacije, seljake, iz izoliranosti njihovih sela, koja sačinjavaju njihov »mir«, njihov svijet, i dovesti ih na veliku pozornicu na kojoj će upoznati vanjski svijet, a time i same sebe, svoj vlastiti položaj i sredstva za spas iz sadašnje nevolje, nego će i radničkom pokretu Zapada dati nov podstrek i nove, bolje uvjete za borbu, i time ubrzati pobjedu modernog industrijskog proletarijata, bez koje današnja Rusija, ni polazeći od općine, ni polazeći od kapitalizma, ne može da dođe do socijalističkog preobražaja.

D. Zapisi i dokumenti
(april 1872 — septembar 1873)

1

Polijski teror u Irskoj

**Deklaracija Generalnog vijeća Međunarodnog
udruženja radnika^[433]**

Nacionalni antagonizam između engleskih i irskih radnika u Engleskoj predstavlja do sada jednu od glavnih smetnji na putu svakog pokušaja emancipacije radničke klase, te tako ostaje jedno od glavnih uporišta klasne vlasti kako u Engleskoj tako i u Irskoj. Jačanje Internacionale u Irskoj i stvaranje irskih ograna u Engleskoj zaprijetili su da učine kraj ovakvom stanju. Bilo je sasvim prirodno da će britanska vlada pokušati da od samog početka spriječi uspostavljanje Internacionale u Irskoj policijskim šikaniranjem, koje je omogućeno posebnim zakonskim propisima i praktički stalnim opsadnim stanjem. Kako u Irskoj vlada pravi pruski red, pod imenom slobodnog britanskog ustava, vidjet će se iz slijedećih činjenica.

U Dublinu na sastanku Internacionale jedan policijski narednik i jedan policajac, u punoj uniformi, postavljeni su na vrata zgrade gdje se održavao sastanak. Na pitanje da li su tu postavljeni službeno, narednik je odgovorio da jesu, jer je Internacionala na lošem glasu.

U Korku se ponovila ista stvar. Dva su policajca »Kraljevske irske policije« stavljeni pred vrata zgrade sekretara lokalne sekcije u toku dana, a četvorica kad se smračilo, te su bilježena imena onih koji su ga posjećivali. Podinspektor je u posljednje vrijeme posjetio nekoliko osoba kod kojih su bili zaposleni članovi sekcije Kork te tražio njihove adrese. Mnoge je osobe policija upozorila da će njihova imena poslati u »Castle«^[434] — ime užasa za radničku klasu Irske — ako ih vide da saobraćaju sa sekretarom.

U istom gradu, prema jednom primljenom pismu

»gradska je uprava održala nekoliko posebnih sastanaka, policijske snage su pojačane, te su na Uskrs policajci bili svi pod oružjem, svaki od njih sa po deset šaržera bojevih metaka. Očekivali su da ćemo sastanak održati u parku. Gradska je uprava poduzela sve što je mogla da bi provocirala pobunu«.

Ako britanska vlada tako nastavi, može biti sigurna da će time posljednji komadići maske liberalizma biti zderani s njezina lica. U listovima Internacionale po cijelom svijetu ime g. Gladstone-a stajat će iz tjedna u tjedan uz imena Sagaste, Lanze, Bismarcka i Thiers-a.

☒ Po nalogu Generalnog vijeća:

R. Applegarth, M. Barry, M. T. Boon, F. Bradnick, G. H. Buttery, E. Delahaye, Eugène Dupont, W. Hales, G. Harris, Hurliman, Jules Johannard, C. Keen, Harriert Law, F. Leßner, Lochner, C. Longuet, C. Martin, Zévy Maurice, H. Mayo, G. Milner, Ch. Murray, Pfänder, J. Roach, Rühl, Sadler, Cowell Stepney, A. Taylor, W. Thownshend, E. Vaillant, J. Weston, Yarrow.

Dopisni sekretari:

Leo Frankel, za Austriju i Mađarsku; A. Herman, Belgija; T. Mottershead, Danska; A. Serrailier, Fransuska; Karl Marx, Njemačka i Rusija; C. Rochat, Holandija; J. P. MacDonnell, Irska; F. Engels, Italija i Španija; Walery Wróblewski, Poljska; Hermann Jung, Švicarska; J. G. Eccarius, SAD; Le Moussu, za francuske ogranke SAD; J. Hales, generalni sekretar.

Prema fotokopiji letka

Prevod s engleskog

2

[Zapis govora Friedricha Engelsa o položaju Internacionale u Italiji i Španjolskoj]

[Iz zapisnika sjednice Generalnog vijeća od 12. marta 1872]

Gradanin Engels je izjavio da je objavljeni izvještaj o sastanku od prošlog tjedna dao potpuno pogrešan prikaz onoga što je on rekao u vezi s Italijom.^[495] Korigirajući taj izvještaj on je istovremeno iskoristio priliku da upotpuni svoje izlaganje o položaju Internacionale u Italiji. Do ovoga časa je u svim izvještajima primljenim iz te zemlje, u onima koje su poslali dopisnici Vijeća kao i onima koje su poslali dopisnici listova Internacionale u Italiji, situacija prikazivana tako kao da se tamo jednodušno podržava doktrina o potpunom uzdržavanju od političkog djelovanja i da se odbacuje odluka konferencije o tom pitanju. Međutim, ne treba zaboraviti da ni dopisništvo ni listovi do sada nisu bili u rukama radnika, već u rukama ljudi iz buržoaske sredine, pravnika, liječnika, novinara, itd. U stvari, velika teškoća za Vijeće bila je u tome da uspostavi direktne komunikacije

sa samim talijanskim radnicima. To je sada postignuto na dva-tri mjesta, i sada se vidi da su ti radnici, daleko od toga da bi se uzdržavali od političkog djelovanja, bili naprotiv vrlo zadovoljni kad su čuli da Generalno vijeće kao predstavnik većine u Internacionali nije pristalica takve doktrine. Prema tome, postoji nada da se može i u tom pitanju postići harmonija između talijanskih radnika i radnika ostalih zemalja Evrope i Sjedinjenih Država. U Španiji je Internacionala još uvijek u istoj poziciji. Članovima Internacionale vlada nije dala pravo javnog sastajanja, ali im inače nije smetala. S druge strane su republikanci srednje klase nastojali da im se što više približe da bi im se pridružili u ustanku protiv vlade i nove dinastije. Ali članovi Internacionale su odlučili da se bore samostalno, ako uopće dođe do toga da se bore.

Prema fotokopiji iz knjige zapisnika

Prevod s engleskog

3

[Zapis govora Friedricha Engelsa o položaju Internacionale u Španjolskoj^[436]]

[Iz zapisnika sjednice Generalnog vijeća od 26. marta 1872]

Građanin Engels je pročitao saopćenje u kojem se iznosi da je Španjolsko federalno vijeće, uoči isteka svoga mandata, uputilo potpuni izvještaj Generalnom vijeću o napretku i sadašnjem stanju Internacionale u Španiji. Udruženje, koje je u toj zemlji osnovano 1869, organizirano djeluje od juna 1870, od Kongresa održanog u Barseloni^[177]. Tada je ono bilo još slabo, ali revolucija Pariške komune i početak vladinih progona ubrzo su pridonijeli povećavanju njegove snage, i na konferenciji u Valensiji^[175], održanoj u septembru 1870, bilo je predstavljeno već trinaest lokalnih federacija, a sada, uoči kongresa španjolske Internacionale, koji treba da se održi 7. aprila u Sagosi, Udruženje broji preko sedamdeset organiziranih lokalnih federacija, dok u više od stotinu lokaliteta postoji jedan ili više ogranaka koji se još uvijek bave učvršćivanjem svojih lokalnih organizacija. Postoji osam privrednih grana koje imaju sindikalne organizacije raširene po čitavoj Španjolskoj, kao i u Internacionali, a vode se i pregovori o ulasku u Udruženje velikog Saveza tvorničkih radnika, koji broji od 40 000 do 50 000 članova. Propaganda je vrlo živa, manifest Federalnog vijeća čita se širom zemlje. Poslije diskusije o Internacionali u španjolskom parlamentu, buržoaska štampa objavljuje svaki dokument koji Udruženje izda, a to je znatna pomoć za onih

sedam ili osam španjolskih listova koji pripadaju Internacionali ili brane njene interese. To je ono što je španjolska vlada postigla svim svojim progonima kojima se služila protiv članova našeg Udruženja, i sada, kada su progoni i opstrukcije postali pravilo, španjolska Internacionala, usprkos vladi, sprema se da održi svoj drugi javni kongres u Saragosi.

Članovi jedva da znaju koliko će im markica biti potrebno, jer se članarina plaća u mjesečnim ratama. Mislili su da će biti poteškoća oko korištenja markica, pa bi im više odgovaralo da su se markice izdavale mjesečno.

Federalno je vijeće također priložilo adresu za razna federalna vijeća i izrazilo želju da mu ona i Generalno vijeće u vezi s otvaranjem kongresa pošalju telegrame kao znak solidarnosti na koju Udruženje računa.

Prema fotokopiji iz knjige zapisnika

Prevod s engleskog

4

[Zapis govora Friedricha Engelsa o kongresu u Saragosi^[437]]

[Iz zapisnika sjednice Generalnog vijeća od 7. maja 1872]

Kongres španjolskih članova Internacionale u Saragosi^[81], koji je održan početkom aprila ali o kojem su izvještaji tek sada objavljeni, završio je potpunim porazom one male ali aktivne klike, koja, pod vođstvom Bakunjina, u protekle četiri godine nije prestajala da sije razdor u redovima našeg Udruženja. Ta klika, udružena u Internacionali kao udruženje koje je sebe nazivalo Alijansom za socijalističku demokraciju^[2], kada je pristupala u Međunarodno udruženje radnika svečano se obavezala da će raspustiti svoju odvojenu organizaciju te da će se potpuno pripojiti Internacionali. Ali i pored te svečane obaveze Alijansa je i dalje postojala kao *tajno* udruženje unutar Internacionale. To je prvi primjer jednog tajnog udruženja koje nije usmjereno protiv vladajućih klasa i njihovih vlada, već protiv same proleterske organizacije u koju je ušlo s obećanjem da će nestati. U Španjolskoj je to tajno udruženje imalo neko vrijeme uspjeha u usmjeravanju djelovanja Internacionale, ali kratko vrijeme prije konferencije u Valensiji (septembra 1871)^[175] u njenim je redovima došlo do razilaženja. One njene članove kojima su interesi Internacionale više prirasli k srcu negoli interesi one male sektaške klike, napali su fanatici i intriganti sekte, i taj sukob trebalo je konačno da se riješi na kongresu u Saragosi. Ovdje su vjerne pristalice Alijanse izašle s planom za reviziju Statuta, koji je Španjolsko federalno vijeće tre-

tiralo onako kao što se prema cirkularu njihovih sekretara u Švicarskoj Juri tretiralo Generalno vijeće: namjera je bila da se oba vijeća, zapravo sva vijeća, liše svih ovlaštenja i svedu na obične urede za dopisivanje i statistiku. Ogranci i lokalne federacije dobili bi pravo da prihvaćaju one zakonske propise koje su smatrali ispravnim bez ikakve kontrole sa strane Federalnog vijeća, a koji bi bili podložni jedino potvrdi slijedećeg kongresa. Potpuna autonomija svih ogranaka, njihovo pravo da rade ono što žele, nepridržavanje bilo kakvih pravila i propisa — to je trebalo uvesti. U stvari, cijelo Udruženje trebalo je praktički raspustiti, njegovu organizaciju kao političku partiju potpuno uništiti, njegovo djelovanje paralizirati i to u času kad se Internacionala u Španiji nalazila pod pritiskom vlade, njeni sastanci bili zabranjeni, javno zasjedanje kongresa spriječeno silom, a karlistički agitatori, s oružjem u ruci, samo čekali priliku da iskoriste pripadnike Internacionale za ustanak u Saragosi, što bi na kraju poslužilo njihovim ciljevima! Štaviše, takve su prijedloge davali u času kada je ta zaista izvrsna organizacija, koju je stvorio kongres u Valensiji, postigla neočekivane rezultate, kada je broj uredno oformljenih lokalnih federacija porastao od petnaest na pedeset i pet, pored drugih devetnaest čija organizacija još nije bila završena, te devedeset i četiri lokalne organizacije u kojima su postojali ogranci, ali nisu postojale potpuno organizirane lokalne federacije. Pri takvim rezultatima, postignutim zahvaljujući statutu izglasanom u Valensiji, te zahvaljujući Federalnom vijeću koje je taj Statut stavilo na snagu, kakve izgledaju imaju pobornici jednog sistema koji bi ponovnim uspostavljanjem potpunog kaosa htio uništiti sve što je postignuto i otvoriti vrata Udruženja vladi i policijskim agentima ili bilo kojem izdajniku iz redova buržoazije? Kongres je jedinstveno, izuzevši dva-tri delegata koji su se suzdržali, izjavio da Statut donesen u Valensiji treba da ostane u potpunosti na snazi, i tako je pokušaj da se uništi Internacionala u Španiji pod izlikom bolje organizacije, u potpunosti propao. Ovaj rezultat ima veliku važnost za cijelu našu organizaciju. To još jednom dokazuje da je, kako u Španiji tako i drugdje, dovoljno apelirati na zdravu i snažnu svijest radničke klase da bi se onemogućili trikovi i sektaški hirovi lažnih reorganizatora i tobožnjih proroka. Bakunjin i njegovi sljedbenici smatrali su Španiju svojim uporištem jer su u toku nekoliko godina oni usmjeravali propagandu u toj zemlji. Ali tek što je proleterski pokret zahvatio cijelu Španiju, španjolski su radnici odbili da budu sputani uskim dogmama sekte i da organizaciju koju su sami izgradili i usavršili žrtvuju privatnim ciljevima nekolicine intriganata, koji, budući da su bili osujećeni u svojim često ponavljanim pokušajima da Internacionalu pretvore u svoj instrument, sada čine sve što mogu da je praktički razore. Dobro je poznato da je Federacija švicarske Jure — koja broji sve u svemu devet ogranaka, od kojih je većina u stanju potpunog rasula — predložila u decembru prošle godine da se odmah sazove izvanredan opći kongres radi reor-

ganiziranja Internacionale na tim istim načelima koja su sada, s velikim nadama, predložena Kongresu u Saragosi. Sve lokalne federacije u Španiji, osim jedne, Federacije u Palmi na Majorki, izjasnile su se protiv sazivanja toga izvanrednog kongresa. I sada delegat te iste lokalne Federacije iz Palme izjavljuje da ima formalne instrukcije svojih birača da glasa protiv svake namjeravane reorganizacije, a za održanje postojećeg Statuta! Stoga glasanje na kongresu u Saragosi, potvrđujući ovlaštenja povjerena Španjolskom federalnom vijeću, indirektno potvrđuje ovlaštenja koja su Generalnom vijeću data na kongresu u Bazelu, a koja su kasnije u cirkularnom pismu Jure napadnuta kao tiranska i diktatorska.

U Italiji su pokušaji aristokracije i buržoazije da se postave kao istinski predstavnici radničke klase nastavljeni sa nesmanjenom drskošću. Posljednjih dana aprila u Rimu je održan neki takozvani radnički kongres, i to u jednom od najuglednijih kazališta u gradu.⁽⁴³⁸⁾ Predsjedavao je princ Teano. Delegati su bili prinčevi, vojskovođe, maršali, grofovi, i njima slični »plemeniti«, bankari, tvorničari, članovi parlamenta i nekoliko trgovaca. Pravih radnika bilo je svega osam. To nije smetalo kongresu, koji se održavao pod pokroviteljstvom vlade, da se izjašnjava u ime talijanskih radnika te da donese gomilu rezolucija u kojima se iznosi da su radnici bili neobično zadovoljni i zahvalni svojim »pretpostavljenima« za ono što su ovi blagoizvoljeli da učine za njih; i da su dobili samo nešto više povjerenja i pridobili kooperativna udruženja, njihove bi najveće želje bile više nego ispunjene. Na žalost, pravi radnici Rima odlučili su da se sastanu i da razmotre da li je ovaj kongres kvalificiran da predstavlja talijansku radničku klasu. Premda je vlada odbila da izda dozvolu za isticanje plakata kojima bi se taj sastanak sazvaio, velik se broj radnika sastao i protestirao protiv rezolucija tog lažnog kongresa. Izjavljivali su da su jedino sami talijanski radnici, zajedno s ostalim radnicima svijeta, kompetentni da odlučuju o svim društvenim pitanjima koja se njih tiču.

Građanin Engels dalje izvještava da je baš ovih dana primio jedno pismo iz Milana, koje sadrži bliže pojedinosti o ovome što je saopćeno prethodnog tjedna. U pismu se javlja da je zbog hapšenja nekolicine članova Sekcija bila prinuđena da obustavi izlaženje svoga lista. Građanin Engels je pregledao Statut udruženja iz Ferare i s obzirom na izjavu o potpunoj saglasnosti, koja je stigla zajedno sa Statutom, on predlaže da se Statut potvrdi. On kaže da je to jasan i praktičan Statut.

Objavljeno u listu

«The Eastern Post»,

br. 189 od 12. maja 1872.

[Zapis govora Karla Marxa o sazivanju Haškog kongresa
i o punomoćjima Generalnog vijeća]

**[Iz zapisnika sjednice Generalnog vijeća
od 11. juna 1872]**

Građanin Marx je onda rekao da nema nikakve sumnje da će pitanje organizacije biti glavni predmet koji će se naći pred Kongresom. Borbe koje su se vodile dovoljno su to pokazale. Prilikom diskusije bilo bi dobro da se tema podijeli na odjeljke koji se odnose na Generalno vijeće i na one koji se odnose na federalna vijeća. Bakunjinov prijedlog je takav da bi se Generalno vijeće prosto svelo na statistički ured, te bi postojanje Vijeća postalo suvišno. Listovi bi mogli objavljivati sve informacije koje bi se mogle sakupiti, a treba imati na umu da do sada nisu prikupljeni nikakvi statistički podaci, premda se Generalno vijeće s vremena na vrijeme obraćalo sekcijama ističući potrebu da se nešto poduzme u vezi s tim.

Prijedlog belgijskog Federalnog vijeća je logičan jer ide na to da se ukine Generalno vijeće kao suvišno. Tvrdi se da su federalna vijeća osnovana ili se osnivaju u svim zemljama pa bi ona mogla uzeti poslovanje u svoje ruke. U kritici ovog prijedloga u španjolskom listu »Emancipación« kaže se da bi to bio kraj Udruženja; prijedlog čak nije ni dosljedan, jer bi logično bilo da se u isto vrijeme ukinu i federalna vijeća. Uprkos tome, on [Marx] neće se protiviti da se taj prijedlog prihvati bilo kao alternativa, bilo kao eksperiment. Premda je uvjeren da bi to samo pokazalo apsolutnu potrebu ponovnog uspostavljanja Generalnog vijeća, on je spreman da se zauzme za njega — ali ni u kom slučaju ne bi prihvatio prijedlog Bakunjina da se Generalno vijeće zadrži i svede na nešto beznačajno.

Prema fotokopiji iz knjige zapisnika.

Prevod s engleskog

[Zabeleška o Marxovom izlaganju o Barryjevom mandatu^[439]]

[Iz zapisnika sednice Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika od 3. septembra 1872]

Marx kaže da se nikoga ne tiče koga neka sekcija bira; uostalom, Barryju služi na čast što ne pripada takozvanim vođama engleskih

radnika, pošto su te ljude u manjoj ili većoj meri potkupile buržoazija i vlada; Barryja napadaju samo zbog toga što neće da bude Halesovo oruđe.

Prema kopiji protokola
koju je napravio Cuno.

7

[Zabeleška o Marxovom izlaganju o mandatu Žukovskog^[440]]

[Iz zapisnika sednice Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika od 3. septembra 1872]

Marx kaže da je Alijansa^[2] priznata zbog toga što se u početku nije znalo za njen tajni karakter; Generalno veće je dobro znalo da je Alijansa i dalje postojala, iako je zvanično izjavila 6. avgusta 1871^[35] da se raspušta, ali da Londonska konferencija ipak nije mogla da preduzme ništa drugo osim da donese poznate zaključke;¹ on ne govori protiv tajnih društava kao takvih, jer im je i sam pripadao, već protiv tajnih društava koja se neprijateljski odnose i koja nanose štetu Međunarodnom udruženju radnika. Romansko federalno veće žestoko je protestovalo protiv prijema dotične sekcije i zbog toga ju je Generalno veće, prema Statutu, odbilo. U Briselu stvar stoji drukčije. Tamošnja francuska sekcija pisala je Generalnom veću da bi, po mišljenju Belgijskog federalnog veća, ona pala u ruke policiji ako bi stupila u belgijsku organizaciju. Zbog toga Generalno veće nije moglo da postupi drukčije, već da prizna nezavisnost ove sekcije i da podjednako postupi i prema drugoj francuskoj sekciji, koja je isto tako postojala u Briselu.

Prema kopiji protokola
koju je napravio Cuno.

8

[Zabeleška o Marxovom izlaganju o mandatu Westa^[441]]

[Iz zapisnika sednice Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika 4. septembra 1872]

Marx je u ime komisije predložio da se poništi Westov mandat jer je on bio: 1. član suspendovane sekcije br. 12;² 2. član kongresa

¹ Vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 346-347. — ² Vidi u ovom tomu, str. 42-43.

u Filadelfiji i 3. član Prince-Street-Councila. Osim toga, Westov mandat je potpisala Victoria Woodhull, koja već godinama cilja na predsedništvo Sjedinjenih Država; ona je predsednica spiritista, propoveda slobodnu ljubav, vlasnica je banke, itd. U Sekciji 12, koju je osnovala V[ictoria] Woodhull, u početku su bili gotovo samo buržuji; ona se naročito zalagala za pravo glasa žena i izdala je čuveni proglas građanima Sjedinjenih Država⁽¹²⁸⁾ koji govore engleski, u kome se Međunarodnom udruženju radnika stavljaju na teret svakojake stvari i zbog koga su u zemlji osnovane razne slične sekcije; između ostalog, u njima se govorilo o ličnoj slobodi, socijalnoj slobodi (slobodnoj ljubavi), uredbi o odeći, pravu glasa žena, univerzalnom jeziku, itd. Oni su 28. oktobra objavili da »oslobodenje radničke klase sopstvenim snagama« znači samo to da oslobodenje radničke klase ne sme da se izvede protiv volje samih radnika. Oni su žensko pitanje stavili ispred radničkog pitanja i odbili su da priznaju da je Međunarodno udruženje radnika radnička organizacija. Sekcija 1 protestovala je protiv ovakvog postupka Sekcije 12 i zahtevala je da u svakoj sekciji bude najmanje $\frac{2}{3}$ najamnih radnika, jer je do sada u Americi buržoazija uvek iskorišćavala svaki radnički pokret. Sekcija 12 izjasnila se protiv zahteva o $\frac{2}{3}$ najamnih radnika i podrugljivo upitala: da li je, možda, zločin biti slobodan, a ne rob najamnine? Obe strane obratile su se posle toga Generalnom veću, koje je 5. i 12. marta donelo odluku da se Sekcija 12 suspenduje. Zbog toga se Westu ne može dopustiti pristup. Sekcija 12 nije prihvatila odluku Generalnog veća. West je bio i član kongresa u Filadelfiji i Prince-Street-Councila, koji su odbili da priznaju Generalno veće, a bili su u vezi s Federacijom Jure, koja im je, prema novinskim izveštajima, savetovala da ne daju novčani prinos Generalnom veću i da ga na taj način ostave na cedilu.

Prema kopiji protokola
koju je napravio Cuno.

9

[Zapis govora Karla Marxa o ovlašćenjima Generalnog veća]

[Iz zapisnika sednice Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika 6. septembra 1872]

Mi ne tražimo ova ovlašćenja za sebe, već za buduće Generalno veće; mi ćemo pre ukinuti Generalno veće nego što ćemo ga, prema zamisli Brismée-a, pretvoriti u poštansko sanduče; u tom slučaju predali bismo rukovođenje Udruženjem u ruke novinarima, to jest *ne-radnicima*. On se čudi kako su Jurska federacija i drugi apstencionisti

mogli da pruže podršku Sekciji 12¹, pošto je ova sekcija želela da pretvori Međunarodno udruženje radnika u sredstvo za podržavanje buržoaske politike; ako se neko s nevericom smeška kad se govori o policijskim sekcijama, neka se zna da su takve sekcije osnovane u Francuskoj, Austriji i drugim z[emljama], pa su Austrijanci zahtevali od Generalnog veća da ne prizna nijednu sekciju koju nisu osnovali delegati Generalnog veća ili tamošnje organizacije. Razume se da su Vésinier i kompanija, koji su pre kratkog vremena isključeni iz redova francuskih izbeglica, na strani Jurske federacije; belgijski radnici su tako teško optužili Belgijsko federalno veće Generalnom veću zbog optuživanja drugih, samovolje, nepotizma itd., kao ni jedno drugo federalno veće. O tome svedoče pisma. Što se mene tiče, ljudi kao Vésinier, Landeck i drugi mogu prvo da osnuju federalno veće, a zatim i federaciju i sekcije; Bismarckovi agenti mogli bi to isto da učine; Generalno veće mora stoga da raspoláže pravom da raspusti ili suspenduje neko federalno veće i neku federaciju; posle toga saživaju se sekcije, što ponekad ne mora biti pogodno, da bi se narodnim glasanjem odlučilo da li neko federalno veće i dalje izražava volju naroda; u Austriji su Schreier, ultramontanci, radikali i provokatori osnovali sekciju da bi kompromitovali Međunarodno udruženje radnika; u Francuskoj je neki policijski komesar osnovao sekciju; ipak je najbolja organizacija tamo gde je I [internacionala] zabranjena, jer proganjanje uvek daje takav rezultat. Generalno veće bi već sada moglo da suspenduje čitavu jednu federaciju kada bi suspendovalo jednu sekciju za drugom; ako se suspenduje neko federalno veće ili neka federacija, Generalno veće se odmah posle toga izlaže mogućnosti prigovora i prekora, i zbog toga će svoje pravo na suspenziju primeniti samo u krajnjem slučaju; ali ako bismo Generalnom veću dali pravo koje ima neki crnački poglavica ili ruski car, bila bi to ipak iluzorna vlast čim Generalno veće prestane da bude izraz većine u Međunarodnom udruženju radnika; Generalno veće nema armiju, nema budžet; ono je samo moralna snaga i uvek će biti nemoćno ako nema saglasnost celog udruženja.

Prema kopiji protokola
koju je napravio Cuno.

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 42-43.

[Zapis govora Friedricha Engelsa o sedištu
Generalnog veća]

[Iz zapisnika sednice Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika od 6. septembra 1872]

Engels uzima reč da bi predložio da se sedište Generalnog veća premesti u Njujork. Do sada je Generalno veće uvek bilo u Londonu, jer je samo tamo moglo da bude internacionalno, a njegovi dokumenti, kao i njegovi članovi, mogli su da budu u bezbednosti. U Njujorku su naši dokumenti podjednako sigurni kao i u Londonu, a ni u jednom drugom mestu na Kontinentu nisu sigurni, čak ni u Briselu i Ženevi, kao što se moglo videti prema tamošnjim policijskim aferama. U Londonu su se partijske razmirice toliko zaoštrile da se sedište *mora* promeniti. Osim toga, optužbe protiv Generalnog veća bile su tako žestoke i neprekidne, da je većini njenih ranijih članova to dojadilo i oni su odlučno protiv toga da se opet prihvate nekog položaja u Veću. Razume se, on to može da izjavi za Marxa i za sebe, pošto ni dosadašnje Generalno veće nije uopšte uvek bilo jednodušno, što bi mogli da posvedoče svi njegovi dosadašnji članovi. Već osam godina Generalno veće je u jednom mestu i to se najzad mora izmeniti da se ono ne bi zaparoložilo, jer je opravdana bojazan da bi se to moglo desiti. Marx je iz sličnih razloga već 1870. predložio da se sedište Generalnog veća premesti u Brisel, ali su se u to vreme sve federacije izjasnile za njegovu ostajanje u Londonu. Kuda treba, dakle, sada da se premesti Generalno veće? U Brisel? Sami Belgijanci izjavljuju da to ne ide, jer nema nikakvih garantija za sigurnost pojedinaca i dokumenata. U Ženevu? Ženevljani se odlučno brane od toga, delimično istim razlozima koje navode Belgijanci, i ukazuju na oduzimanje dokumenata Utinu. Prema tome, ne preostaje drugo mesto izuzev Njujorka, gde bi naši dokumenti bili na sigurnom mestu, gde imamo jaku novu organizaciju i gde je naša partija u pravom smislu internacionalna, kao ni u jednom drugom mestu na svetu. Treba pogledati Njujorško federalno veće, koje je sastavljeno od Iraca, Francuza, Italijana, Šveđana, Nemaca, a uskoro će u njemu biti zastupljeni i Amerikanci. Neosnovan je prigovor da je Njujork suviše udaljen, jer će to u izvesnoj meri biti prednost za evropske federacije, koje su surevnjive zbog mešanja Generalnog veća u njihove unutrašnje poslove, i upravo će prostorna udaljenost otežati takvo mešanje i sprečiti da pojedine federacije dobiju suviše veliki uticaj u Generalnom veću. Osim toga, Generalno veće ima pravo, čak i dužnost, da u izvesnim slučajevima i u pojedinim zemljama daje punomoćja u Evropi, kao što je to do sada uvek činilo.

11

[Punomoć za Karla Marxa koju je izdalo
Generalno vijeće u Njujorku]

Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika

Karl Marx iz Londona, N. W., Maitland Park Road br. 1, ovlašćuje se i upućuje da sakupi *sve što pripada* bivšem Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika te da to drži na raspolaganju Generalnom vijeću.

Svima prijašnjim članovima i službenicima bivšega Generalnog vijeća MUR u Londonu ili bilo gdje upućuje se molba i zahtjev da se odazovu ovom pozivu te da spomenutom Karlu Marxu uruče sve knjige, dokumente itd., ukratko sve što pripada ili je pripadalo Generalnom vijeću koje je imalo sjedište u Londonu.

Po nalogu i u ime Generalnog vijeća
Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 30. decembra 1872.

Prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

12

[Mandat za Friedricha Engelsa koji je izdalo
Generalno vijeće u Njujorku]

Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika

M a n d a t

Friedrich Engels, iz Londona, Regents Park Road br. 122, imenuje se za privremenog predstavnika Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika za Italiju. Ovlašten je i naloženo mu je da djeluje u ime Generalnog vijeća prema uputstvima koja će povremeno dobivati.

Po nalogu i u ime Generalnog vijeća
Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 5. januara 1873.

Prema fotokopiji rukopisa.

Prevod s engleskog

Uputstvo predstavniku Generalnog vijeća za Italiju Friedrichu Engelsu u Londonu

1) Predstavnik Generalnog vijeća za Italiju pomagat će svim svojim silama organizaciji Internacionale u Italiji, u skladu s Općim statutom i Organizacionim pravilima i s uputstvima Generalnog vijeća.

2) Budno će paziti na radnički karakter pokreta u Italiji.

3) U slučaju hitnosti odlučivat će privremeno o spornim pitanjima koja se tiču organizacije i administracije našeg Udruženja u Italiji, osim o žalbama Generalnom vijeću kojem će odmah uputiti svoj vlastiti izvještaj.

4) Moći će također suspendirati nekog člana ili neku organizaciju u Italiji dok ne stigne odluka Generalnog vijeća, koje odmah mora upoznati s poduzetim mjerama i priložiti dokazne spise; ali neće moći suspendirati nijednog mandatora kojeg je direktno imenovalo Generalno vijeće ako nije tražio i dobio posebna uputstva Generalnog vijeća o tome.

5) Imati će pravo da daje povremene i privremene mandate osobama u Italiji, čija prava neće smjeti nikad prijeći prava mandatora kojeg je imenovalo Generalno vijeće, a razumije se samo po sebi da se svi mandati i sve punomoći moraju predati na konačno odobrenje Generalnom vijeću i da ih ono može poništiti ili opozvati u svakom času.

6) Nadzirati će redovno prikupljanje članskih uloga i njihovo slanje Generalnom vijeću.

7) Obavještavati će Generalno vijeće u toku događaja redovnim saopćenjima i slat će mu opširan mjesečni izvještaj.

Po nalogu i u ime Generalnog vijeća,

Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 5. januara 1873.

Prema fotokopiji rukopisa.

Prevod sa francuskog

Svim članovima Međunarodnog udruženja radnika

Odluka Generalnog veća od 26. januara 1873^[442]

Uzimajući u obzir da prema članu 3. Statuta »opšti kongres proklamuje zajedničke težnje radničke klase, preduzima mere nužne

za uspešno delovanje Međunarodnog udruženja radnika i imenuje njegovo Generalno veće;¹

da je prema odeljku II, § 2 Organizacionih pravila »Generalno veće dužno da izvršava odluke kongresa«;²

da prema odeljku V, § 1 Organizacionih pravila »posebni statuti« nekog društva koje je u sastavu Međunarodnog udruženja radnika »ne smeju sadržati ništa protivrečno« *Opštem statutu i Organizacionim pravilima*;³

uzimajući u obzir da nijedno društvo ili pojedinac ne mogu pripadati nekoj organizaciji ako ne prihvataju njena pravila, što znači da ne mogu istovremeno biti u organizaciji i izvan nje;

da u slučaju pretrpljene nepravde ili pretpostavljene štete, svako društvo ili pojedinac koji pripadaju Međunarodnom udruženju radnika imaju pravo da sledećem opštem kongresu podnesu žalbu;

dalje, uzimajući u obzir da prema osnovnom načelu Međunarodnog udruženja radnika ne postoje dužnosti bez prava, niti prava bez dužnosti,⁴ svako društvo ili pojedinac koji imaju pravo da donose odluke imaju i dužnost da sprovedu prihvaćene odluke;

na temelju svega toga Generalno veće izjavljuje:

»Društva ili pojedinci koji ne prihvataju odluke kongresa, ili svesno zanemaruju dužnosti određene Statutom i Organizacionim pravilima, sami sebe isključuju iz Međunarodnog udruženja radnika i prestaju da budu njegovih članovi.«

Generalno veće:

F. J. Bertrand, Fr. Bolte, C. Carl, S. Dereure, Fornaccieri, S. Kavanagh, C. F. Laurel, E. Levièle, F. A. Sorge, C. Speyer, E. P. Saint-Clair

Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 26. januar 1873.

Prvi put objavljeno u listu

»Der Volksstaat«, br. 26 od 29. marta 1873.

¹ Uporedi u 28. tomu ovog izdanja, str. 361. — ² Isto, str. 364. — ³ Isto, str. 366. — ⁴ Isto, str. 366.

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika svim svojim članovima

Uzimajući u obzir da je Kongres Belgijske federacije, održan u Briselu 25. i 26. decembra 1872, zaključio da ne prizna odluke 5. opšteg kongresa;¹

uzimajući u obzir da je Kongres jednog dela Španske federacije, održan u Kordobi od 25. decembra 1872. do 2. januara 1873, zaključio da ne prihvati odluke 5. opšteg kongresa, a da prihvati odluke jednog skupa uperenog protiv Internacionale⁽²⁰⁰⁾;

uzimajući u obzir da je jedan skup, održan u Londonu 26. januara 1873, odlučio da ne odobri delatnost 5. opšteg kongresa u Hagu,

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika izjavljuje, na osnovu Statuta i Organizacionih pravila i u skladu sa svojim zaključcima od 26. januara 1873²:

Svi učesnici gore pomenutih kongresa i skupova u Briselu, Kordobi i Londonu, nacionalne i lokalne federacije, sekcije i pojedinci koji su priznali njihove odluke, *sami su se isključili iz Međunarodnog udruženja radnika i prestali da budu njihovi članovi.*

Generalno veće:

F. J. Bertrand, F. Bolte, C. Carl, S. Kavanagh, S. Dereure, C.
F. Laurel, F. A. Sorge, C. Speyer

Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 30. maj 1873.

Prvi put objavljeno u listu
»Der Volksstaat«, br. 51
od 25. juna 1873.

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika

[Izjava o italijanskoj sekciji Internacionale]

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika ovim objavljuje da *ne postoji* italijanska zemaljska federacija Međunarodnog udruženja radnika pošto nijedna organizacija koja je zahtevala da se tako nazove nije nikada ispunila nijedan od uslova koji prema Sta-

¹ u listu »Arbeiter-Zeitung«: proglasi za nevažeće — ² Vidi u ovom tomu, str. 567 - 568.

tutu i Organizacionim pravilima moraju biti ispunjeni pre nego što se ona usvoji i prizna.

Ali zato u raznim delovima Italije postoje sekcije Međunarodnog udruženja radnika koje su u dobrim odnosima i u vezi sa Generalnim većem.

Po nalogu i u ime Generalnog veća
Generalni sekretar
F. A. Sorge

Njujork, 30. maj 1873.

Prvi put objavljeno u listu
»Der Volksstaat«, br. 51
od 25. juna 1873.

17

Gradanima delegatima 6. kongresa Međunarodnog udruženja radnika^[443]

London, 3. septembra 1873

Gradani,

Želeći da ostavi Kongresu punu slobodu da sudi o njegovom vođenju poslova tokom godine 72 - 73, Generalno vijeće u Njujorku odlučilo je da ne pošalje delegate iz svojih redova, već da izabere jednog mandatora u Evropi i da mu povjeri zadatak da podastre kongresu službeni i interni izvještaj, kako to Statut predviđa, i da predloži odluke o pitanjima koja su na dnevnom redu. Nakon što sam pregledao dokumente koje mi je dostavilo Generalno vijeće, prihvatio sam njegov mandat utoliko radije što potpuno odobravam njegove upravne akte i javne odluke. Međutim, obavijesti iz raznih zemalja, koje sam primio u posljednji čas, obavezuju me da ne učestvujem u radu Kongresa. Delikatni položaj naših članova u tim zemljama brani mi svako detaljnije obrazloženje. Dovoljno je da kažem da situacija u Francuskoj — od koje imam svoje lične mandate — ne dopušta da se nadamo direktnim delegacijama, da bi odlazak španjolskih drugova iz njihove zemlje u sadašnjoj krizi bio shvaćen od radničke mase kao čin kukavičluka, da odjek španjolskih događaja otežava dužnosti naših prijatelja Portugalaca i ne ostavlja im drugi izbor nego indirektnu delegaciju; da napokon policijski progoni internacionalaca u Italiji, stalna nova hapšenja u Njemačkoj, nasilno raspuštanje centralne sekcije u Kopenhagenu, sve jače represivne mjere koje pogađaju sve radničke pokrete u Austro-Ugarskoj, uvjetuju da se ne može ostvariti pravo internacionalno radničko predstavništvo. Kongres koji bi se održao u takvim okolnostima, koje su za Udruženje mnogo teže od onih nakon

pada Pariške komune, imao bi samim svojim sastavom manje-više lokalno obilježje.

S druge strane, Englesko federalno vijeće, koje je možda politički u najboljem položaju da pošalje svoje predstavnike na kongres u Ženevu, već je bilo imenovalo svoje delegate — Alfreda Daysa, F. Leßnera, A. Serrailier-a — ali je, nakon primitka dokumenata koje je njegovom sekretaru poslalo Švicarsko federalno vijeće, poništilo odluku i odlučilo da uopće ne učestvuje na kongresu, i da to javno obrazloži.

Kad mi gornji razlozi i ne bi nalagali da se suzdržim od svakog učešća u radu kongresa u Ženevi, činjenice koje motiviraju odluku Engleskog federalnog vijeća bile bi i same dovoljne da me spriječe da tamo prisustvujem, usprkos mandatima koje sam primio iz Francuske, Amerike, Portugala itd.

Dostavljam vam u prilogu dokumente koje sam primio od Generalnog vijeća.^[44]

Uz bratski pozdrav
A. Serrailier

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Povjerljivu okružnicu Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika *Tobožnji rascjepi u Internacionali* napisali su od sredine januara do početka marta 1872. Karl Marx i Friedrich Engels. Na sjednici Generalnog vijeća 5. marta Marx je protumačio najvažnije teze okružnice i ukazao na značenje toga dokumenta koji daje sliku povijesnog razvitka načela i politike Internacionale. Ova okružnica, kojom se žigoše razorna aktivnost Alijanse socijalističke demokracije koju vodi Bakunjin, završetak je određene etape Marxove i Engelsove borbe protiv anarhizma. Neprijateljsko djelovanje bakunjinista ojačalo je naročito nakon Londonske konferencije (u septembru 1871). Svojim zaključcima o potrebi stvaranja samostalne političke partije proletarijata, kao i borbe protiv sektaštva, Konferencija je zadala anarhizmu težak udarac. Anarhisti su razvili bijesnu kampanju protiv Internacionale, prije svega protiv Generalnog vijeća i Marxa. Na svom kongresu u Sonviljeu u novembru 1871. bakunjinisti su izdali okružnicu (vidi Engelsov članak *Sonviljejski kongres i Internacionala*), što je za razne — marksizmu neprijateljske — elemente, kako unutar tako i izvan Internacionale, bio signal za istupanje protiv Generalnog vijeća. Otvorena, ali naročito potajna djelatnost anarhista bila je opasnost za najveću tekovinu međunarodnog proletarijata — Internacionalu. Marx i Engels su raskrinkali u povjerljivoj okružnici pred proletarijatom svih zemalja prave ciljeve anarhista, njihovo povezivanje s elementima stranim radničkoj klasi i žigosali djelatnost Alijanse koju je vodio Bakunjin kao sektu koja je neprijateljska radničkom pokretu.
- Okružnicu *Tobožnji rascjepi u Internacionali* potpisali su svi članovi Generalnog vijeća. Štampana je na francuskom kao brošura potkraj maja 1872. i razasлана svim federacijama Udruženja. 3
- ² Misli se na Međunarodnu alijansu socijalističke demokracije, sektu neprijateljsku radničkom pokretu, koju je u oktobru 1868. osnovao Mihail Bakunjin u Ženevi. O historiji Alijanse vidi u ovom tomu, str. 269 - 380. 7 102 105 141 149 160 256 262 264 381 427 558 562
- ³ Kao odgovor na klevete, kojima je građanska štampa obasula Internacionalu u vezi s objavljivanjem adrese *Gradanski rat u Francuskoj*, Marx i Engels su se u ime Generalnog vijeća pismima obratili različitim engleskim listovima kao što su: «The Times», «The Standard», «The Daily News» i drugi, u kojima su branili Parišku komunu i objasnili položaj Internacionale. 7
- ⁴ Počevši od juna 1871, kada su u London stigli komunari koji su pred progonima versajske vlade pobjegli u Englesku, Generalno se vijeće pozabavilo organizacijom i podjelom materijalne pomoći kao i zapošljavanjem emigranata Komune. Organizator čitave ove djelatnosti Generalnog vijeća bio je Marx. U julu je Generalno vijeće formiralo posebni komitet za pomoć emigrantima Komune, u kojemu su bili Marx, Engels, Jung i ostali članovi Generalnog vijeća. Petog septembra 1871. Marx i Engels su, zbog svoje naporne aktivnosti za pripremu

Londonske konferencije 1871, istupili iz komiteta i zamijenili su ih drugi članovi Generalnog vijeća. Bez obzira na postojanje posebnog komiteta, Generalno vijeće je godine 1871. i 1872, pa i kasnije, poklanjalo najveću pažnju pomoći komunarima. 7

- 5 Krajem pedesetih godina zahtjev za devetosatnim radnim danom bio je jedan od glavnih zahtjeva engleskih radnika. U maju 1871. započeo je veliki štrajk gradevinskih i mašinskih radnika iz Njukasla, a vodila ga je kratko vrijeme prije toga osnovana Liga za devetosatni radni dan. Borba u Njukaslu bila je naročito oštra budući da je Liga prvi put povukla u borbu i radnike koji nisu bili organizirani u tredjunionima. Predsjednik lige, John Burnett, obratio se Generalnom vijeću Internacionale s molbom da spriječi dalji priliv sabotera štrajka u Englesku. S tim u vezi Generalno vijeće je poslalo svoja dva člana, Eccariusa i Cohna, na Kontinent da bi radnicima objasnili borbu koja se vodi u Njukaslu. Zahvaljujući energičnoj podršci Generalnog vijeća Internacionale zaustavljen je priliv sabotera štrajka. U oktobru 1871. štrajk u Njukaslu završio je pobjedom radnika; kod njih je uveden 54-satni radni tjedan. 8
- 6 Dvadeset petog jula 1871. Generalno vijeće je prihvatilo Engelsov prijedlog da se u septembru 1871. sazove u Londonu interna konferencija Internacionale. Od tog vremena Marx i Engels intenzivno su radili na organizatorskim i teorijskim pripremama za konferenciju: postavili su radni program i skicirali tekst rezolucija o kojima će se na sjednicama Generalnog vijeća diskutirati i zatim ih predložiti Londonskoj konferenciji. Londonska konferencija Internacionale, održana od 17. do 23. septembra 1871, započela je važnu etapu u borbi Marxa i Engelsa za proletersku partiju. 8
- 7 Odluka Generalnog vijeća Internacionale da se kongres sazove u Majncu umjesto u Parizu donesena je 17. maja 1870. Zaključak o programu rada kongresa u Majncu primljen je na Marxov prijedlog 12. jula 1870. 8
- 8 Na sjednici Generalnog vijeća 28. juna 1870. Marx je predložio da sekcije odluče o prijedlogu premještanja sjedišta Generalnog vijeća. Marx je svoj prijedlog obrazložio time da se ne bi smio stvarati privilegirani položaj za radnike pojedinih zemalja. Nakon diskusije na više sjednica Generalnog vijeća prijedlog je primljen, a 14. jula 1870. napisao je Marx *Povjerljivo saopćenje svim sekcijama*. Sekcije su se izjasnile protiv premještanja sjedišta Generalnog vijeća, jer su u Londonu smatrale najprikladnijim mjestom djelovanja vodećeg organa Međunarodnog udruženja radnika. 8
- 9 Umjesto prvobitno predviđenog kongresa u Briselu, Međunarodno udruženje radnika održalo je pripremnu konferenciju od 25. do 29. IX 1865. u Londonu; odluku o odlaganju kongresa i o sazivu konferencije donelo je Generalno vijeće na pritisak Marxa koji je smatrao da mjesne organizacije Internacionale u ideološkom i organizacionom pogledu nisu još dosta ojačale. 8
- 10 U brzopjavnoj okružnici francuskog ministra vanjskih poslova Jules-a Favre-a od 26. maja 1871. zahtijevano je od diplomatskih zastupnika Francuske u inozemstvu da zatraže od evropskih vlada hapšenje i izručenje bjegunaca Komune kao običnih zločinaca.
- Dufaure je podnio nacrt zakona koji je izradila posebna komisija francuske narodne skupštine, prema kojemu pripadanje Internacionali treba kažnjavati zatvorom. Ovaj je zakon stupio na snagu 14. marta 1872. 8
- 11 U ljetu 1871. Bismarck i austrougarski kancelar Beust poduzeli su korake za zajedničku borbu protiv radničkog pokreta. Sedmog juna 1871. poslao je Bismarck njemačkom poslaniku u Beču, von Schweinitzu, brzopjav u kojem preporuča da s austrijskom vladom pregovara o zajedničkim akcijama protiv radničkih organizacija; sedamnaestog juna 1871. Bismarck je Beustu poslao me-

morandum u kojem ga obavještava o mjerama što su ih Njemačka i Francuska poduzele protiv djelatnosti Internacionale. U augustu 1871. na sastanku njemačkog i austrijskog cara u Bad Gastajnu i u septembru 1871. u Salzburgu vođeni su posebni razgovori o zajedničkom stavu prema Međunarodnom udruženju radnika.

Talijanska vlada se priključila zajedničkom križarskom ratu protiv Internacionale, što se očitovalo u razbijanju napuljske sekcije u augustu 1871. i u proganjanjima članova udruženja, naročito Theodora Cuna.

U proljeće i ljeto 1871. španjolska vlada je poduzela represalije protiv radničkih organizacija i sekcija Internacionale, što je prisililo članove španjolskog Federalnog vijeća Moru, Moragu i Lorenza da emigriraju u Lisabon. 8 63

- ¹² U Austro-Ugarskoj uhapšeni su u julu 1870. poznati austrijski socijaldemokrati Oberwinder, Andreas Scheu, Most i Papst i osuđeni zbog veleizdaje; neka radnička udruženja izložena su progonima.

U Njemačkoj su 9. septembra 1870. na osnovu poziva *Svim njemačkim radnicima* od 5. septembra 1870, koji je bio upravljen protiv vojnih planova pruske vlade, uhapšeni članovi braunšvajškog odbora Socijaldemokratske radničke partije: Bracke, Bonhorst, Spier, Kühn i drugi i izvedeni pred sud. Sedamnaestog decembra 1870. uhapšeni su Liebknecht i Bebel zbog svoga istupanja protiv zavojevačkog rata i optuženi za »pripremanje veleizdaje»; u martu 1872. osuđeni su na dvogodišnje zatočeništvo. 9

- ¹³ Centralni komitet sjevernoameričke federacije Međunarodnog udruženja radnika zaključio je 12. augusta 1871. da ne pošalje delegate na Londonsku konferenciju, ali da zato sredstvima koja su mu stajala na raspolaganju potpomaze izbjeglice Komune.

Posebna komisija je dobila zadatak da za Londonsku konferenciju izradi izvještaj; dvadesetog augusta članovi komisije jednoglasno su odobrili memorandum Centralnog komiteta, a zatim je odaslan Generalnom vijeću. U memorandumu je data analiza ekonomskog i političkog položaja radničke klase SAD i poteškoće na koje Centralni komitet nailazi u svom radu. Ovaj dokument Marx je ukratko iznio na sjednici konferencije 22. septembra 1871. 9

- ¹⁴ Na Marxov prijedlog, Londonska konferencija postavila je Generalnom vijeću zadatak da oformi federalno vijeće za Englesku. Od vremena osnivanja Internacionale sve do jeseni 1871. Generalno vijeće je samo vršilo funkcije takvog vijeća. U oktobru 1871. oformljeno je od zastupnika engleskih sekcija i tređjuni-ona koji su se priključili Internacionali, Britansko federalno vijeće. Od početka je u njegovu vodstvu nastupala grupa reformista koju je vodio sekretar Generalnog vijeća Hales, koja je započela borbu protiv Generalnog vijeća s namjerom da Britansko federalno vijeće suprotstavi Generalnom vijeću i da se bori protiv politike proleterskog internacionalizma koju je Generalno vijeće provodilo povodom irskog pitanja (vidi napomenu 95). U ovoj borbi su se povezali Hales i njegove pristaše s anarhistima u Švicarskoj, sa građansko-reformističkim elementima u SAD i s drugima. Nakon Haškog kongresa (u septembru 1872) reformistički dio Britanskog federalnog vijeća, koji je odbio da prizna zaključke kongresa, poduzeo je zajedno s bakunjinistima klevetničku kampanju protiv Generalnog vijeća i Marxa. Protiv njih je istupio drugi dio Britanskog federalnog vijeća (Fickery, Riley, Milner, Leßner i dr.), koji je aktivno podržavao Marxa i Engelsa. Početkom decembra 1872. došlo je do rascjepa u Britanskom federalnom vijeću. Onaj dio vijeća koji je ostao vjeran zaključcima Haškog kongresa konstituirao se kao Britansko federalno vijeće i uspostavio neposredan kontakt s Generalnim vijećem, čije je sjedište, međutim, preneseno u Njujork.

Pri organizaciji rada britanskog vijeća mnogo su pomagali Marx i Engels. Pokušaji reformista da Britansku federaciju Internacionale privuku na svoju stranu doživjeli su tako potpun poraz.

- Britansko federalno vijeće postojalo je praktički sve do kraja 1874. Kraj njegove djelatnosti u vezi je sa prestankom djelatnosti Internacionale uopće, ali i s prolaznom pobjedom oportunitizma u engleskom radničkom pokretu. 9
- ¹⁵ Misli se na zaključak IX Londonske konferencije 1871. *Politička djelatnost radničke klase*, kojim je formulirana teza da je «konstituiranje radničke klase kao političke partije neophodno za pobjedu socijalne revolucije i njenog konačnog cilja – za ukidanje klase». 9 26
- ¹⁶ «The Times» – najveći engleski dnevnik konzervativnog pravca; osnovan je 1. januara 1785. u Londonu kao «Daily Universal Register»; prvog januara 1878. naziv je promijenjen u «The Times». 9
- ¹⁷ Ukazivanje na Zaključak II Londonske konferencije 1871. *Nazivi nacionalnih vijeća, lokalnih ogranaaka, sekcija, grupa i njihovih komiteta*, koja uskraćuje različitim sektakšnim grupama ulazak u Internacionalu. 9
- ¹⁸ Misli se na Bakunjinov proglas *Ruskim, poljskim i svim slavenskim prijateljima*, koji je objavljen u prilogu «Kolokola» br. 122 - 123 od 15. februara 1862. «Kolokol» – ruski revolucionarno-demokratski list koji su izdavali A. I. Hercen i N. P. Ogarjov od 1857. do 1865. u Londonu, a zatim u Ženevi, najprije na ruskom, a 1868/1869. na francuskom s priložima na ruskom. 9 335
- ¹⁹ *Liga za mir i slobodu* – građansko-pacifistička organizacija koja se zalagala za održavanje mira u Evropi, za ukidanje stajaće vojske i dr. Osnovana je 1867. uz mjerodavno učestvovanje Victora Hugoa, Giuseppea Garibaldija i drugih u Ženevi. 9 276
- ²⁰ Radi se o rezoluciji koju je predložio Bakunjin 23. septembra 1868. na kongresu Lige za mir i slobodu u Bernu prigodom diskusije o nacrtu programa Lige. Da bi obrazložio svoj prijedlog, Bakunjin je nastupio s dva govora koji su objavljeni u «Kolokolu», br. 14/15 od 1. decembra 1868. 10
- ²¹ Slijedeću okružnicu Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika upućenu Međunarodnoj alijansi socijalističke demokracije napisao je Marx 22. decembra 1868. povodom rasprave o primanju Alijanse u Internacionalu na sjednici Generalnog vijeća. Dvadeset devetog decembra 1868. poslao je Johann Philipp Becker, koji je pripadao Privremenom komitetu Alijanse ali je uskoro zatim prekinuo s Bakunjinom, Generalnom vijeću program i pravila udruženja (*Programme et Règlement de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste*). Oba dokumenta pročitana su na sjednici Generalnog vijeća 15. decembra 1868. Još istoga dana poslao ih je Marx Engelsu s molbom da mu da kritičke opaske na te materijale. Engels je toj molbi udovoljio 18. decembra. Marx je uzeo u obzir Engelseve primjedbe i napisao odgovor Alijansi. Ovaj sastav u obliku cirkularnog pisma pročitao je na Generalnoj sjednici 22. decembra Hermann Jung i prihvaćen je s vrlo malim izmjenama. Cirkularno pismo Generalnog vijeća razaslano je kao povjerljivo saopćenje svim sekcijama Internacionale. Pismo je prvi put objavljeno 1872. u povjerljivoj okružnici *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, koju su sastavili Marx i Engels. 10
- ²² Ovdje ponovno prijenjeta okružnica Generalnog vijeća koju je napisao Marx kao odgovor na ponovni upit Centralnog biroa Alijanse 27. februara 1869. u vezi sa primanjem u Internacionalu. Centralni biro Alijanse izjavio je da će se Alijansa raspustiti nakon što Generalno vijeće odobri program Alijanse i nakon primanja lokalne sekcije Alijanse u Internacionalu. Marx je napisao odgovor pošto je sadržaj prethodno prodiskutirao s Engelsom. Tekst ovog odgovora je jednoglasno prihvaćen na sjednici Generalnog vijeća 9. marta 1869. Ovaj dokument je prvi put objavljen u Marxovom i Engelsevom napisu *Tobožnji rascjepi u Internacionali*. 12

- ²³ Do procesa Nečajevu, procesa protiv studentske omladine koja je bila okrivljena zbog revolucionarne djelatnosti, došlo je u Petrogradu u julu i augustu 1871 (poblize o tom procesu vidi u ovom tomu, str. 324 - 347). Materijali procesa objavljeni su u «S. Peterburgskije Vjedomosti». Londonska konferencija je stavila u zadatak Utinu da napiše kratak izvještaj o procesu Nečajevu, koji je trebalo da bude podnesen Generalnom vijeću prije njegova otvaranja. Umjesto izvještaja Utin je poslao Marxu potkraj augusta 1872. za Haški kongres Internacionalne opsežnu povjerljivu predstavku o neprijateljskoj djelatnosti Bakunjinina i Nečajeva protiv Udruženja. 13
- ²⁴ «Le Progrès» — bakunjinističke novine koje su otvoreno nastupale protiv Generalnog vijeća; izlazile su na francuskom jeziku u redakciji Guillaume-a od decembra 1868. do aprila 1870. u Loklu. 13
- ²⁵ «L'Egalité» — tjednik, organ Romanske federacije Internacionale; izlazio na francuskom jeziku od decembra 1868. do decembra 1872. u Ženevi. Od novembra 1869. do januara 1870. anarhisti Bakunjin, Perron, Robin i drugi, koji su prodrli u redakciju, pokušali su iskoristiti novine za napad na Generalno vijeće. Romanskom federalnom vijeću ipak je uspjelo u januaru 1870. isposlovati promjenu u sastavu redakcije i iz nje odstraniti bakunjiniste, nakon čega je Generalno vijeće opet podupiralo novine. 13
- ²⁶ Upućivanje na okružnicu koju je sastavio Marx, *Generalno vijeće Federalnom vijeću romanske Švicarske*, koju je potvrdilo Generalno vijeće na sjednici 1. januara 1870. 13
- ²⁷ «Le Travail» — tjednik, organ Pariške sekcije Internacionale; izlazio od 3. oktobra do 12. decembra 1869. u Parizu; među prvim suradnicima bio je knjigoveža Eugèn Varlin, poznati francuski vođa radnika. 14
- ²⁸ *Liga za javno dobro* (La Ligue du bien public) — udruženje francuskog feudalnog plemstva, koje je nastalo krajem 1464. i borilo se protiv politike koju je provodio kralj Louis XI za ujedinjenje Francuske u centraliziranu državu. Članovi Lige nastupali su kao borci za «javno dobro» Francuske. 14
- ²⁹ «La Solidarité» — bakunjinistički tjedni list koji je izlazio od aprila do septembra 1870. u Nešatelu i od marta do maja 1871. u Ženevi. 14
- ³⁰ «tvornički radnici» — tvornicom (la fabrique) nazivalo se u ono vrijeme izradivanje satova i nakita u velikim i malim radionicama, pa i u kućnoj radinosti, u Ženevi i okolici. 15 289
- ³¹ «Rezoluciju Generalnog vijeća o Federalnom komitetu romanske Švicarske» prihvatilo je Generalno vijeće na Marxov prijedlog. 15
- ³² Odnosi se na *Drugu adresu Generalnog vijeća o njemačko-francuskom ratu*, koju je napisao Marx, a Generalno ju je vijeće Internacionale odobrilo 9. septembra 1870. 15
- ³³ Radi se o *Manifestu sekcijama Internacionale* od 5. septembra 1870, koji su sastavili bakunjinisti James Guillaume i Gaspard Blanc, objavljenom kao prilog u novinama «La Solidarité» br. 22 u Nešatelu. 15
- ³⁴ *Lionski ustanak* je započeo 4. septembra 1870. u vezi s vijeću o porazu kod Sedana. Bakunjin, koji je stigao 15. septembra u Lion, pokušao je preuzeti vodstvo pokreta i ostvariti svoj anarhistički program. Dvadeset osmog septembra pokušali su anarhisti provesti udar. Ovaj pokušaj nije uspio budući da Bakunjin i ostali anarhisti nisu imali vezu s radnicima, a nisu imali ni određeni plan za akciju. 15
- ³⁵ U pismu od 10. augusta 1871. Hermannu Jungu, sekretaru-korespondentu za Švicarsku, poslao je Nikolaj Žukovski, sekretar bakunjinističke sekcije u Ženevi,

koja je nosila naziv »Udruženje socijalističke demokratije centralna sekcija«, odluku o vlastitom ukidanju ove sekcije, donesenu 6. augusta 1871. 16 562

- ³⁶ Vidi: *Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès international, tenu à Bâle, en septembre 1869, Bruxelles 1869.* 16 25 31 42
- ³⁷ Bakunjinist Robin upravio je u travnju 1870. pariškom Federalnom vijeću zahtjev da se prizna Federalni komitet stvoren od strane anarhista na kongresu u La Šo-de-Fonu kao romanski Federalni komitet i da se u novinama »La Mar-seillaise« obznani da su samo pristaše ovog Federalnog komiteta pravi članovi Internacionale. Pošto je generalno vijeće članovima pariškog Federalnog vijeća objasnilo značenje rascjepa do kojega je došlo u Švicarskoj, zaključilo je Federalno vijeće da nema pravo da se miješa u stvari čije je istraživanje nadležnost Generalnog vijeća. 16
- ³⁸ Radi se o Zaključku XVII Londonske konferencije iz 1871. godine *Rascjep u dijelu Švicarske koji govori francuskim jezikom.* U posebnom izdanju zaključaka konferencije objavljen je skraćeni tekst ovog zaključka (vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 347). Potpun je tekst objavljen u listu »L'Égalité«, br. 20 od 21. oktobra 1871 (*Zaključak Londonske konferencije o sporovima u romanskoj Švicarskoj*). 16
- ³⁹ Benoit Malon, *La troisième défaite du proletariat française*, Neuchâtel 1871. 17
- ⁴⁰ *Sekcija za revolucionarnu socijalističku propagandu i akciju* osnovana je 6. septembra 1871. umjesto u augustu raspuštene Ženevske sekcije Alijanse socijalističke demokratije. U osnivanju su sudjelovali pored nekadašnjih članova te sekcije (Žukovski, Perron i dr.) i neki francuski emigranti, među njima Jules Guesde i Benoit Malon. 17
- ⁴¹ »*La Révolution sociale*« – tjednik, izlazio je od oktobra 1871. do januara 1872. u Ženevi; od novembra 1871. je javni organ bakunjinističke Jurske federacije. 17
- ⁴² André Léo, *La guerre sociale. Discours prononcé au Congrès de la Paix à Lausanne (1871)*, Neuchâtel 1871. 17
- ⁴³ »*Le Figaro*« – konzervativne novine, bile su povezane s vladom Drugog carstva: izlazile od 1826. u Parizu.
»*Le Gaulois*« – dnevnik konzervativno-monarhističkog smjera, organ krupne buržoazije i aristokracije; izlazio je od 1867. do 1929 u Parizu.
»*Paris-Journal*« – dnevnik; izdavao ga je Henri de Pène od 1868. do 1874. u Parizu. List je zagovarao politiku Drugog carstva, podržavao je tada vladu nacionalne odbrane i Thiers-ovu vladu. Ovaj policijski organ širio je klevete o Internacionali i Pariškoj komuni i pozivao na nasilja protiv komunara. 17
- ⁴⁴ Odnosi se na *Rezoluciju Generalnog vijeća o nastupu Félixa Pyat-a*, koju je Generalno vijeće prihvatilo 7. jula 1868. na Marxov prijedlog. Ova rezolucija je bila odgovor na istupanje Félixa Pyat-a na skupštini 29. juna 1868. prigodom godišnjice junskog ustanka pariškog proletarijata 1848, gdje je Pyat pozivao na terorističke akcije protiv Napoleona III. Briselske novine »*La Cigale*« označile su u svom izvještaju o skupštini Pyat-a kao jednog od vođa Internacionale. Ovu tvrdnju su ponovile i druge novine.

Francuska sekcija u Londonu, kojoj je pripadao Pyat, rascijepila se nakon objave rezolucije. Proleterski elementi (Eugène Dupont, Hermann Jung, Paul Lafargue i dr.) istupili su iz sekcije jer nisu odobrvali avanturističku i provokatorsku Pyat-ovu taktiku. Grupa oko Pyat-a, koja više nije imala nikakvih veza s Internacionalom, i nadalje je nastupala u njezino ime i ponovno podupirala antiproleterske grupacije koje su se borile protiv Marxove linije u Generalnom vijeću. 19

- ⁴⁵ Pitanje javnog distanciranja od grupe francuskih sitnoburžoaskih emigranata u Londonu oko Félix-a Pyat-a u toku godine 1869. bilo je više puta na dnevnom redu Generalnog vijeća (vidi napomenu 44). U proljeće 1870. takvo je distanciranje bilo utoliko potrebnije što je u to vrijeme u Francuskoj pripreman treći proces protiv članova Internacionalne koji su bili okrivljeni zbog urote s namjerom da umore Napoleona III. Kao optužni materijal služili su dokumenti tzv. Francuske federalne branše u Londonu, a naročito pismo primljeno na skupštini od 20. oktobra 1868, u kojem je Internacionala izjednačena s republikanskim tajnim udruženjem revolucionarne komune koju je vodio Félix Pyat. U toj je situaciji Marx napisao rezoluciju, koju je Generalno vijeće primilo 10. maja 1870, a iz koje je jasno proizlazilo da Internacionala s tom grupom nema ništa zajedničko. Pravi poticaj za hapšenje članova Internacionalne u Parizu bio je Manifest od 24. aprila 1870, koji je izdalo pariško Federalno vijeće, a u kojem je raskrinkan pravi sadržaj predstojećeg plebiscita.
- «*La Marseillaise*» — dnevnik, organ lijevih republikanaca; izlazio u Parizu od decembra 1869. do septembra 1870. Novine su objavile materijale o djelatnosti Internacionalne i o radničkom pokretu.
- «*La Réveil*» — tjednik, od maja 1869. dnevnik lijevih republikanaca; izlazio je u Parizu u redakciji Delecluze-a od jula 1868. do januara 1871. Novine su objavljivale dokumente Internacionalne i materijale o radničkom pokretu. 19
- ⁴⁶ Pitanje doušničke djelatnosti Durand-a, koji je bio u službi francuske policije te se prokrijumčario u Internacionalu kao jedan od vođa Francuske sekcije godine 1871, bilo je 7. oktobra 1871. predmet rasprave na izvanrednoj sjednici Generalnog vijeća kojemu je predočena Durand-ova korespondencija s policijskim činovnicima. Prema uputama policije trebalo je da Durand radi špijuniranja učestvuje na Londonskoj konferenciji i da prodrije u samo Generalno vijeće. Engels je napisao i predložio Generalnom vijeću *Rezoluciju Generalnog vijeća o Durand-ovu isključenju*. 19
- ⁴⁷ *Zaključak Generalnog vijeća O statutu Francuske sekcije 1817*. napisao je Marx, a 17. oktobra 1871. Generalno vijeće jednoglasno ga je prihvatilo. Generalno vijeće je ukazalo na to da statut sekcije koji protuslovi Općem statutu Internacionalne stoji u suprotnosti s tim da se sekcija primi u Internacionalu. Točan tekst zaključka sačuvan je kao rukopis sekretara-korespondenta za Francusku — Auguste-a Serraillier-a. 19
- ⁴⁸ Sedmog novembra 1871. pretresalo je Generalno vijeće odgovor Francuskoj sekciji iz 1871, koja je u svom pismu od 31. oktobra izjavila da nije saglasna s rezolucijom Generalnog vijeća od 17. oktobra 1871 (vidi napomenu 47) i napravila je nekoliko ispada protiv Generalnog vijeća. Saopćenje o tom pitanju dao je Auguste Serraillier; on je predložio odluku koju je napisao Marx, a koju je Generalno vijeće jednoglasno odobrilo. Ova odluka je (nepotpuna) objavljena u radu *Tobožnji rascjepi u Internacionali*. 20
- ⁴⁹ *Rules of the International Working-Men's Association*, London 1867. 21
- ⁵⁰ *Déclaration de la Section française fédéraliste de 1871, siégeant à Londres*, Londres 1871. Iznad naslova brošure sekcija je, iako je Generalno vijeće odbilo da je primi u Medunarodno udruženje radnika, stavila ove riječi: Association Internationale des Travailleurs. 21
- ⁵¹ Odnosi se na drugi zaključak odjeljka XIII («Posebni zaključci konferencije»: «Konferencija izjavljuje da su njemački radnici za vrijeme francusko-njemačkog rata izvršili svoju dužnost.» Kao osnova drugom zaključku služili su zaključci koje je Marx naveo u svom govoru o položaju Internacionalne u Njemačkoj i Engleskoj. 21

- ⁵² Radi se o pismu sekretara-korespondenta za Francusku, Auguste-a Serraillier-a, od 11. novembra 1871, upućenom Vermerschu, uredniku novina «Qui Vive!» Pismo je objavljeno u ovim novinama 16. novembra 1871. i u nizu drugih novina. «*Qui Vive*» — dnevnik, izlazio je 1871. u Londonu na francuskom jeziku; organ «Section française de 1871». 21
- ⁵³ Odnosi se na službeno izdanje Općeg statuta i Organizacionih pravila Internacionalne koje je Generalno vijeće pripravilo po zadatku Londonske konferencije 1871. Englesko i francusko izdanje objavljeno je u Londonu, englesko u prvoj polovini novembra, a francusko u decembru 1871: *General Rules and Administrative Regulations of the International Working-Men's Association. Official edition, revised by the General Council i Statuts Généraux et Règlements Administratifs de l'Association Internationale des Travailleurs. Edition officielle, révisée par le Conseil Général*; službeni tekst na njemačkom jeziku objavljen je u listu «Der Volksstaat», br. 12 od 10. februara 1872. i kao brošura pod naslovom *Opći statut i Organizaciona pravila Medunarodnog udruženja radnika. Službeno njemačko izdanje, revidiralo Generalno vijeće*, Lajpcig, naklada ekspedicije lista «Der Volksstaat». 22 41 260
- ⁵⁴ Odnosi se na zaključak XVII Rascjep u dijelu *Švicarske koji govori francuski*, u kojem je onim anarhističkim sekcijama koje su se odijelile od Romanske federacije predloženo da prihvate naziv «Fédération Jurassienne» (Jurska federacija). 23
- ⁵⁵ *Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs*, Sonvillier 1871. 23 34 292
- ⁵⁶ Radi se o rezoluciji koju su predložili Malon, Lefrançais i Ostyn na skupštini ženevske sekcije 2. decembra 1871, koja je bila upravljena protiv Generalnog vijeća Internacionalne i zaključaka Londonske konferencije, a počivala je na krivotvorenju dokumenata Internacionalne. Skupština federacije odbila je anarhistički nacrt i primila rezoluciju koja je potvrdila zaključke Londonske konferencije, te se izjasnila potpuno solidarno s Generalnim vijećem. Nacrt anarhističke Malonove rezolucije objavljen je u «La Révolution Sociale», br. 7 od 7. decembra 1871. 24
- ⁵⁷ «*Journal de Genève*» — konzervativni dnevnik, izlazi od 1826. u Ženevi. 25
- ⁵⁸ Ukazivanje na okružnicu ministra za vanjske poslove Jules-a Favre-a diplomatskim zastupnicima Francuske od 6. juna 1871, gdje ovaj potiče evropske vlade na zajedničku borbu protiv Internacionalne. Izjavu Generalnog vijeća o ovoj okružnici Jules-a Favre-a napisali su Marx i Engels. U bilješki Marxa i Engelsa ukazuje se na izvještaj koji je sastavio Sacaze 5. februara 1872. u ime komisije koja je bila preispitala nacrt Dufaure-ova zakona (vidi nap. 10). 27 293
- ⁵⁹ Ovdje i niže Marx navodi Statut Internacionalne koji je primio Ženevski kongres i koji je objavljen u Londonu na engleskom jeziku (vidi: *Rules of the International Working-Men's Association*, London 1867). 29
- ⁶⁰ Vidi: *Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements* i u 27. tomu ovog izdanja. 29
- ⁶¹ Ovdje postoji greška u pisanju. Čl. 6 Općeg statuta primljen je na Ženevskom kongresu Internacionalne 1866. Vidi: *Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866*, Genève 1866. 30
- ⁶² *Radnička federacija* (Federazione Operaia) stvorena je u Torinu u jesen 1871. i bila je pod uticajem macinista. U januaru 1872. istupili su proleterski elementi iz Federacije i osnovali društvo *Oslobodenje proletera* (L'Emancipazione del

proletario), koje je onda bilo primljeno kao sekcija u Internacionalu. Na čelu društva bio je do februara 1872. tajni policijski agent Carlo Terzaghi. 30 309

- ⁶³ »*Il Proletario*« – talijanske novine koje su izlazile od 1872. do 1874. u Torinu. One su branile bakunjiniste i nastupale protiv Generalnog vijeća i zaključaka Londonske konferencije. 30
- ⁶⁴ *Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte rendu officiel*. U prilogu novina »*Le peuple Belge*«, Bruxelles, 29. septembra 1868. 31
- ⁶⁵ *Odnosi se na Programme et Règlement de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste*, što ga je napisao Bakunjin, koji je kao poseban list objavljen na francuskom i njemačkom jeziku 1868. u Ženevi. Tekst programa je u radu Marxa i Engelsa *Zavjera protiv Medunarodnog udruženja radnika* naveden u cjelini (vidi u ovom tomu, str. 377/378). 33
- ⁶⁶ Misli se na Bakunjinov članak *Organizacija Internacionala*, koji je objavljen u anarhističkom godišnjaku »*Almanach du Peuple pour 1872*«. 34
- ⁶⁷ U novembru 1871. postavio je gradanski demokrata Stefanoni plan za stvaranje jednog općeg udruženja racionalista (Società universale dei Razionalisti), čiji je program predstavljao mješavinu buržoaskodemokratskih nazora i ideja malo-gradanskog utopističkog socijalizma (uspostavljanje poljoprivrednih kolonija radi rješavanja socijalnog pitanja itd.). Društvo je, po jednom autentičnom Stefanonijevom svjedočanstvu, imalo cilj da suzbije naklonosti radnika prema Internacionali i spriječi širenje njezina utjecaja u Italiji; u isto je vrijeme Stefanoni obavio svoju solidarnost sa Bakunjinovom Alijansom socijalističke demokracije. U polemici, započetoj nakon objave nacrt programa udruženja, Stefanoni je nastupao protiv Generalnog vijeća, kao i protiv Marxa i Engelsa, s klevetničkim člancima; materijal za te članke uzeo je iz lasalovskih novina od Vogta, itd. Marxovo i Engelsovo raskrinkavanje pravih Stefanonijevih ciljeva i direktno povezivanje anarhista s buržoaskim demokratima (Engelsovo pismo uredništvu »*Gazzettino rosa*«), i Marxov spis *Još jednom Stefanoni i Internacionala* (vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 398/399, i u ovom tomu str. 70 - 72), kao i akcija niza talijanskih radničkih vođa protiv Stefanonijeva projekta, osujetili su njegove pokušaje da talijanski radnički pokret stavi pod buržoaski utjecaj.
- »*Il Gazzettino Rosa*« – dnevnik koji je izlazio od 1867. do 1873. u Milanu: 1871/1872. branio je Parišku komunu i objavio izvještaje i dokumente Internacionala; 1872. pao je pod utjecaj bakunjinista. 36 296
- ⁶⁸ »*Neuer Social-Demokrat*« – izlazio je od 1871. do 1876. tri puta tjedno u Berlinu; organ lasalovskog Općeg njemačkog radničkog saveza, koji je 1863. osnovan u Lajpcigu. Novine su u potpunosti odražavale politiku lasalovaca: prilagodavanje Bismarckovu režimu, očijukanje s vladajućim klasama Njemačke, oportunistam i nacionalizam lasalovskih vođa. Polazeći sa sektaških pozicija, lasalovci su vodili sistematsku borbu protiv marksističkog vodstva Internacionala i protiv njemačke Socijaldemokratske radničke partije; pomagali su manevre bakunjinista i druga antiproleterska strujanja, upravljena protiv Generalnog vijeća. 36 264
- ⁶⁹ *Bijelim košuljama* nazivane su bande koje je organizirala policijska prefektura Drugog carstva. Ove bande sastojale su se od deklasiranih elemenata koji su se izdavali za radnike i organizirale su provokatorske demonstracije i ispade, što je pružalo izliku za progone radničkih organizacija. 36 296
- ⁷⁰ Kongres Belgijske federacije Medunarodnog udruženja radnika koji je zasjedao od 24. do 25. decembra 1871, nije podupirao zahtjev švicarskih anarhista za trenutno sazivanje općeg kongresa Internacionala pri raspravljanju okružnice iz Sonviljea, nego je donosio zaključak kojim se Belgijsko federalno vijeće za-

dužuje da izradi nov statut udruženja. Nacrt statuta, izrađen s anarhističkih pozicija, o kojem se diskutiralo na kongresu Belgijske federacije u julu 1872, predviđao je da se ukloni Generalno vijeće. 37

⁷¹ Vidi: «Annales de l'Assemblée nationale, T. VII — du 15 janvier au 22 février 1872, Paris 1872». 39

⁷² Ove zaključke Generalnog vijeća o rascjepu Federacije Sjedinjenih Američkih Država napisao je Marx i oni su na njegov prijedlog primljeni na sjednicama Generalnog vijeća od 5. i 12. marta 1872.

U decembru 1870. stvoren je u Njujorku od zastupnika više sekcija njujorški Centralni komitet Internacionalne za Sjedinjene Američke Države s punomoćima na godinu dana. Sekcije br. 9 i 12, koje su se priključile u julu 1871, započele su pod vodstvom građanskih boraca za ženska prava, Victorije Woodhull i Tennessee Claffin, agitirati za građanske reforme, zloupotrebljavajući ime Internacionalne. Pristaše Woodhullove i Claffinove bile su u direktnoj suprotnosti s «inozemnim sekcijama» (njemačkom, francuskom, irskom), a naročito s njemačkom sekcijom br. 1 u Njujorku, koju je vodio F. A. Sorge, i pokušavali su da Internacinalu u SAD stave pod svoj utjecaj. Dvadeset sedmog septembra 1871, Sekcija br. 12 obratila se bez znanja njujorškog Centralnog komiteta Generalnom vijeću i zatražila da je prizna za vodeću sekciju Internacionalne u Americi; istovremeno vodila je u štampi kampanju protiv onih sekcija Udruženja koje su zahtijevale proleterski karakter organizacije.

U svojoj odluci od 5. septembra 1871. odbilo je Generalno vijeće zahtjeve Sekcije br. 12 i potvrdilo punomoći njujorškog Centralnog komiteta, ali nakon toga Sekcija br. 12 nije obustavila svoje napade na Centralni komitet; pokušala je čak da odluku Generalnog vijeća iznese kao podršku svojim zahtjevima.

Djelatnost pristaša Sekcije br. 12 dovela je do jačanja sitnoburžoaskih elemenata unutar organizacije Internacionalne u Sjedinjenim Državama. Posljedica toga bio je rascjep na proleterske i sitnoburžoaske sekcije — kao u decembru 1871. — stvaranje dvaju federalnih vijeća. U Njujorku je stvoreno provizorno Federalno vijeće, kojemu su pripadali Sorge, Bolte i drugi, i jedan drugi komitet na čelu s Woodhullovom i drugim građanskim reformatorima iz Sekcije br. 12. Generalno vijeće je odlučno pomagalo proletersko Sjevernoameričke federacije i u martu 1872. isključilo iz Internacionalne Sekciju br. 12 do slijedećeg redovnog kongresa. Dvadeset osmog maja 1872. Generalno vijeće je priznalo provizorno Federalno vijeće za jedini vodeći organ Internacionalne. Na kongresu Sjevernoameričke federacije birano je u julu 1872. stalno Federalno vijeće, kojemu su pripadali gotovo svi članovi provizornog Federalnog vijeća. Razlozi za rascjep u Federaciji Sjedinjenih Američkih Država opsežno su izneseni u članku Friedricha Engelsa *Internacionala u Americi* (vidi u ovom tomu, str. 81 - 86).

Ovi zaključci Generalnog vijeća su osim u listu «Der Volksstaat» objavljeni još i u novinama španjolskog Federalnog vijeća «La Emancipación» (br. 43 od 6. aprila 1872) i u tjedniku «Woodhull Claffin's Weekly» (br. 103 od 4. maja 1872). Ovaj tekst zaključaka sravnjen je s onim koji je objavljen u novinama. U fusnotama se ukazuju na bitna odstupanja.

«Der Volksstaat» — organ Socijaldemokratske radničke partije (Ajzenahovaca), koji je izlazio od 2. oktobra 1869. do 29. septembra 1876. u Lajpcigu (u početku dvaput, a od jula 1873. triput tjedno). Novine su izražavale poglede revolucionarnog pravca u njemačkom radničkom pokretu. Zbog svog hrabrog, revolucionarnog držanja novine su bile stalno izložene pritisku policije i vlade.

Sastav redakcijskog štaba često se mijenjao zbog hapšenja urednika; ipak, glavno je vodstvo ostalo u rukama Wilhelma Liebknehta. Veliki je utjecaj na karakter novina vršio August Bebel, vod naklade «Der Volksstaat».

Marx i Engels su bili suradnici «Volksstaat»-a od njegova osnivanja. Oni su pomagali redakciji i svojom kritikom su pridonijeli da su novine dosljedno

- zadržale svoj revolucionarni pravac. Bez obzira na izvjesne slabosti i greške, »Der Volksstaat« je bio jedan od najboljih radničkih listova sedamdesetih godina.
- ⁷³ Vjerojatno se radi o jednoj maloj grupi srpskih i bugarskih studenata u Cirihu koja se organizirala pod neposrednim utjecajem anarhista kao grupa Alijanse uz oznaku Slavenski savez. Nakon prvih pokušaja da se u proljeće 1872. konstituiraju kao sekcija Internacionale i ustručavanja Generalnog vijeća da ih prizna, grupa je od juna do jula 1872. bila uz Jursku federaciju (njezin je program napisao Bakunjin); u ljetu 1873. grupa se raspala. 42
- ⁷⁴ »La Liberté« — belgijske demokratske novine, izlazile su od 1865. do 1873. u Briselu, 1872/73. kao tjednik; od 1867. bile su organ Međunarodnog udruženja radnika u Belgiji. 44
- ⁷⁵ Gustave Lefrançais, *Etude sur le mouvement communaliste à Paris, en 1871*, Neuchatel 1871. 44
- ⁷⁶ Marxovi članci sa raskrinkavanjem lista »Paris-Journal«, koji je objavio jedno krivotvoreno pismo, objavljeni su u 28. tomu ovog izdanja, str. 238 i 240/241. Uz Marxove članke raskrinkavanju »Paris-Journal«-a pridonio je i Auguste Serraillier, sekretar-korespondent Generalnog vijeća za Francusku, pismom upućenim različitim novinama 16. marta 1871.
- »Le Courrier de l'Europe« — orleanističke novine, izlazile su u Londonu na francuskom jeziku od 1840. do 1889.
- »Die Zukunft« — buržoaskodemokratske novine, organ Narodne stranke; 1867. izlazile su u Kenigsbergu, a od 1868. do 1871. u Berlinu. Marxovo pismo, koje je raskrinkalo krivotvorenje »Paris-Journal«-a objavljeno je u listu »Die Zukunft«, br. 73 od 26. marta 1871. 44
- ⁷⁷ Na sjednici Generalnog vijeća 20. marta 1872. primljen je Jungov prijedlog da se 18. marta masovnim mitingom u Londonu proslavi prva godišnjica Pariške komune. Za pripremu je izabrana posebna komisija, kojoj su pripadali Jung, MacDonell, Milner i drugi. Marx je na sjednici Generalnog vijeća 12. marta potvrđen kao jedan od govornika. Neposredno zatim Jung se obratio Engelsu s molbom da pripremi nacrt za rezoluciju. Javni miting bio je, međutim, spriječen pošto je vlasnik dvorane u posljednjem času odbio da dvoranu stavi na raspolaganje. Bez obzira na to, 18. marta članovi Internacionale i nekadašnji komunari su se sakupili u tiješnoj prostoriji Udruženja komunara da proslave godišnjicu prve proleterske revolucije. Na tom skupu prihvaćene su na prijedlog komunara Theisza i Camelinat-a i člana Generalnog vijeća Milnera tri kratke rezolucije, kojih se tekst riječ po riječ slaže sa sačuvanim tekstom na francuskom jeziku pisanim rukom Marxove kćeri Jenny i s Marxovim korekturama. Tekst rezolucija objavili su listovi »The Eastern Post« 23. marta »The International Herald« 30. marta i »La Liberté« 24. marta 1872. bez naznake pisca.
- »The International-Herald« — engleski tjednik koji je izlazio od marta 1872. do oktobra 1873. u Londonu; od maja 1872. do maja 1873. bio je faktično službeni organ britanskog Federalnog vijeća Internacionale; objavljivao je izvještaje o sjednicama Generalnog vijeća i Britanskog generalnog vijeća, dokumente Međunarodnog udruženja radnika i članke Marxa i Engelsa. Potkraj 1872. i početkom 1873. list je odigrao značajnu ulogu u borbi protiv reformista koji su se bili odijelili od Britanskog federalnog vijeća. Budući da se izdavač i urednik lista Wiliam Riley udaljio od radničkog pokreta, suradnja Marxa i Engelsa, kao i objavljivanje materijala Britanske federacije Internacionale, prestali su u ovom listu od juna 1873. 45
- ⁷⁸ Sekcija Ferré (koja je svoje ime dobila u spomen na poznatog komunara Théophile-a Ferréa) bila je jedna od prvih francuskih sekcija Internacionale koje su nastale u Parizu nakon poraza Komune. Sekcija se konačno konstituirala

u aprilu 1872, služila je kao uporište generalnom vijeću za vezu s ponovno nastalim radničkim organizacijama u Francuskoj. Sekcija je na Marxov prijedlog primljena u julu 1872. u Internacionalu, pošto je njezin statut u naročitoj komisiji Generalnog vijeća za statute bio preispitan. 46

- ⁷⁹ Rukopis *O nacionalizaciji zemljišta* pisao je Marx u vremenu od marta do aprila 1872. Pobudu za to dala mu je diskusija koju su tada vodili o tom pitanju u sekciji Internacionale u Mančesteru. Eugène Dupont saopćio je u pismu od 3. marta Engelsu kakva je zbrka vladala u glavama članova Mančesterske sekcije o agrarnom pitanju. On je sastavio pet točaka i zamolio Marxa i Engelsa da mu na to stave opaske i da mu ih uskoro saopće, da bi ih mogao uzeti u obzir još do planirane skupštine sekcije u svom predviđenom govoru. Marxov rukopis tiskan u ovom tomu, očito je nacrt njegova odgovora Dupontu; ovaj očuvani rukopis sadržajno se potpuno slaže s izvještajem koji je Dupont čitao na sjednici sekcije 8. maja 1872. i koji je objavljen 15. juna 1872. u listu «The International Herald» pod naslovom *Nacionalizacija zemljišta*. U ovom listu nije naznačen pisac izvještaja.

Marxov rukopis koji smo imali za ovo izdanje uspoređen je s tekstom u «International Herald»-u. Na neka odstupanja u formulacijama ukazano je u bilješkama ispod teksta. Dvije Marxove napomene koje se u rukopisu nalaze na dva mjesta (ad p. I; +p. 5) u ovom izdanju nisu dane; nema ih ni u «International Herald»-u. Njihovo uvrštenje bilo bi važno samo za historiju nastajanja Marxova rada. Za razumijevanje Marxova dokazivanja one nisu važne. 48

- ⁸⁰ Citat iz izvještaja o vlasništvu na zemlju koji je dao César de Paepe za vrijeme Briselskog kongresa Međunarodnog udruženja radnika na sjednici 11. septembra 1868. 50

- ⁸¹ Ovo Engelsovo pismo, napisano po nalogu Generalnog vijeća, bilo je odgovor na molbu Španjolskog federalnog vijeća da se redovnom kongresu Španjolske federacije pošalje pozdravno pismo. Pismo je pročitano 7. aprila 1872. na kongresu i objavljeno u novinama «La Emancipación», «La Liberté» (br. 17 od 28. aprila 1872) i u listu «Der Volksstaat», br. 36 od 4. maja 1872).

Kongres Španjolske federacije Internacionale održan je u Saragosi od 4. do 11. aprila 1872; kongresu je prisustvovalo 45 delegata koji su zastupali 31 lokalnu federaciju. Po nalogu vlade policija je zabranila javne sjednice kongresa.

«La Emancipación» — organ Madridske sekcije Internacionale izlazio je jedanput tjedno od 1871. do 1873. u Madridu; od septembra 1871. do aprila 1872. je organ Španjolskog federalnog vijeća; odlučno se borio protiv baku-njinizma u Španjolskoj. Novine su objavljivale 1872/73. neke glave iz *Bijede filozofije*, *Manifesta Komunističke partije*, *Kapitala* kao i niz članaka Marxa i Engelsa koji su bili napisani posebno za ove novine. 51 121 558

- ⁸² Na klevete člana parlamenta A. B. Cochrane-a pred Donjim domom Marx je odgovorio u izjavi koju je sam napisao. Marx je pročitao izjavu 16. aprila na sjednici Generalnog vijeća, koja je onda po odluci objavljena kao letak i u listu «The Eastern Post». 54

- ⁸³ Ovaj je citat kao i slijedeći uzet iz Cochrane-ova, odn. Fawcettova govora pred Donjim domom 12. aprila 1872. Govori su objavljeni u listu «The Times» 13. aprila 1872. 54

- ⁸⁴ *Preambula prvobitnog Općeg statuta* (Provizorni statut Međunarodnog udruženja radnika) — U ovoj preambuli Marx je formulirao 1874. prigodom osnivanja Internacionale osnovne programske teze prve međunarodne masovne organizacije proletarijata. Preambula je bez preinaka preuzeta u Opći statut, koji je odobren na Ženevskom kongresu 1866. Zadaci proletarijata u političkoj borbi

izneseni su u 3. stavku ovoga dokumenta u kojem se kaže «da je ekonomska emancipacija radničke klase stoga konačni cilj, kojem treba podrediti svaki politički pokret kao sredstvo.

Inauguralnu adresu (Inauguralna adresa Međunarodnog udruženja radnika) Marx je napisao istovremeno kad i *Provizorni statut*; u njoj je obrazložio tezu «da je osvajanje političke vlasti sada velika obaveza radničkih klasa» i pozvao proletarijat «da prođe u tajne međunarodne politike, da nadzire diplomatsku djelatnost svojih sadašnjih vlada i ako je potrebno da djeluje protiv nje».

Inauguralna adresa i *Provizorni statut* izašli su 1864. u Londonu pod naslovom *Address and provisional rules of the Working Men's International Association*. 55

⁸⁵ Bakunjinova brošura objavljena je pod naslovom *Risposta d'un Internazionale a Giuseppe Mazzini*, Milano 1871, kao prilog u «Gazzettino Rosa», br. 227 od 16. augusta 1871. 55

⁸⁶ «*Volksstimme*» — radničke novine, organ Socijaldemokratske partije, koje su podržavale generalno vijeće Internacionalne; izlazile su od aprila do decembra 1869. dva puta mjesečno u Beču. 55

⁸⁷ «*Le Père Duchêne*» — dnevnik, izdavao ga je Vermersch od 6. marta do 21. maja 1871. u Parizu; blizak je blankističkoj štampi. 56

⁸⁸ Potkraj 1871. započela je izborna agitacija za ponovni izbor tadašnjeg američkog republikanskog predsjednika Granta. S obećanjima da će pri ponovnom izboru provesti enerγιčne «mjere za poboljšanje klasnog položaja radnika» pokušale su Grantove pristae zadovoliti simpatije za njega u radničkoj klasi.

S tim u vezi donesen je 13. decembra 1871. nacrt zakona o uspostavljanju federalnog državnog ureda za statistiku o radu s obrazloženjem da je Međunarodno udruženje radnika tobože izričito tražilo ove mjere.

Kongres je primio nacrt zakona, ali ga je Senat odbio. 58

⁸⁹ Engels je napisao pismo *Udruženju radnika u Ferari* kao odgovor na saopćenje o stvaranju udruženja i njegovoj namjeri da postane sekcija Internacionalne. Ovo Engelsovo pismo kao i programski dokumenti Internacionalne koje je on poslao pomogli su članovima udruženja da svladaju utjecaj anarhista. Sedmog maja potvrdilo je Generalno vijeće na Engelsov prijedlog Udruženje radnika u Ferari kao sekciju Internacionalne. 59

⁹⁰ Ovim člankom počinje redovita Engelsova suradnja u talijanskim novinama «*La Plebe*», koja traje sve do kraja 1872. Već prije toga, 1871. «*La Plebe*» je objavila izvratke iz Engelsovih pisama kao i neke dokumente Generalnog vijeća Internacionalne koje je on poslao u Italiju. Na traženje urednika Enrica Bignamija Engels je pisao niz članaka koji su po pravilu objavljeni pod naslovom *Pisma iz Londona*. Uz prvi članak u «*La Plebe*» data je slijedeća bilješka: «Pod ovim naslovom odsad ćemo objavljivati pisma na koja se obavezao jedan vrlo cijenjeni građanin da nam ih piše iz Londona».

Nakon višegodišnjeg prekida Engels je opet surađivao u listu «*La Plebe*» godine 1877.

Priloge koje je Engels pisao za «*La Plebe*» ponovno je izdao Gianni Bosio u zbirci: *Karl Marx—Friedrich Engels, Scritti italiani*, Milano-Roma, 1955, ponovno izdano. Podnaslov ovoga članka, kao i podnaslovi većine drugih Engelsovih priloga objavljenih u ovom tomu za «*La Plebe*» odgovaraju podnaslovima u spomenutom Bosievu radu.

«*La Plebe*» — talijanske novine koje su izlazile od 1868. do 1875. u Lodiiju i od 1875. do 1883. u Milanu pod upravom Enrica Bignamija; do početka sedamdesetih godina zastupale su politiku građanskih demokratskih republikanaca; zatim su postale novine socijalističkog radničkog pokreta. Od 1871.

do 1873. podržavale su kao organ talijanske sekcije Internacionale liniju Generalnog vijeća. Objavljivale su pored niza Engelsovih članaka i dokumente Internacionale. 61

- ⁹¹ Misli se na spontani pokret poljoprivrednih radnika u nizu grofovija na jugu i jugoistoku Engleske od maja 1830. do početka 1831. godine, koji je izazvan sve većom bijedom i nezaposlenošću poljoprivrednih radnika za vrijeme privredne krize kao i primjenom mehaničkih vršilica koje su upotrebljavali farmeri. Pokret je dobio ime »swing« (»swing« na engleskom znači drvena mlatilica na vršilici). Ustanici – poljoprivredni radnici i siromašni zakupnici koji su im se bili priključili palili su imanja, sjenike i hambare lordova veleposjednika i velikih zakupaca te su uništavali njihove vršilice. Ovi izolirani ustanci seoskog proletarijata okrutno su suzbijeni naoružanim snagama po nalogu vigovskog ministarstva pod lordom Greyom. 61
- ⁹² Potkraj marta 1872. u grofoviji Warwick (Warwickshire) stvoren je savez poljoprivrednih radnika koji se stavio na čelo štrajka koji je vrlo brzo prešao i na susjedne grofovije srednje i istočne Engleske. Štrajk su podupirali tredjunioni gradskih radnika. Njihova financijska pomoć, a isto tako i povećana potražnja radne snage u gradovima uslijed industrijskog poleta, pridonijeli su uspješnoj borbi poljoprivrednih radnika. U maju 1872. osnovan je pod predsjedavanjem radnika Josepha Archa Nacionalni savez poljoprivrednih radnika koji je potrkaj 1873. okupio otprilike 100 000 članova u svoje redove. Borba za skraćivanje radnog dana i povišenje radničkih nadnica trajala je do 1874. i svršila u nizu grofovija pobjedom štrajkaša. 61
- ⁹³ Engels se ovdje poziva na odgovor ministra unutrašnjih poslova Bruce-a od 12. aprila 1872. u Gornjem domu, na Cochrane-ov govor protiv Međunarodnog udruženja radnika. 62
- ⁹⁴ Engels je na sjednici Generalnog vijeća 23. aprila 1872. referirao o policijskim progonima njemačkog socijalista Theodora Cuna, jednog od vođa Milanske sekcije Internacionale. Vijesti o ovim progonima Engels je uzeo kako iz talijanskih novina tako i iz Cunova pisma koje je primio 22. aprila. Engels je u Cunovim progonima vidio konkretnu potvrdu dogovora između reakcionarnih vlada Evrope protiv Internacionale i pridavao je veliko značenje raskrinkavanju ove činjenice. Engelsovo pismeno saopćenje objavljeno je u izvještaju o sjednici Generalnog vijeća u »The Eastern Post« 27. aprila 1872. kao i u »Gazzettino Rosa« 7. maja 1872. 63
- ⁹⁵ Na svojoj sjednici održanoj 14. maja 1872. Generalno je vijeće raspravljalo o odnosima irskih sekcija, koje su nastale u Engleskoj i Irskoj, prema Britanskom federalnom vijeću (vidi napomenu 14). Engels je otkrio šovinističke nazore Halesa i nekih engleskih članova Generalnog vijeća i Britanskog federalnog vijeća, koji su bili protiv stvaranja samostalne irske organizacije u Internacionali i protiv njezine borbe za irsku nezavisnost. U diskusiji koja se razvila na sjednici većina je članova Generalnog vijeća bila na Engelsovoj strani. Engelsov govor očuvan je kao spis koji je on sam bio odredio za objavljivanje u štampi, a nalazi se (nepotpun) i u knjizi zapisnika Generalnog vijeća. Govor nije bio objavljen budući da je već na slijedećoj sjednici Generalnog vijeća bilo zaključeno da se diskusija o irskom pitanju ne unosi u izvještaj koji je određen za novine. To je bilo obrazloženo time što bi objavljivanje nekih izjava, naročito one Halesove, moglo škoditi Internacionali. Tekst u ovom tomu je prevod Engelsova rukopisa; on je uspoređen s knjigom zapisnika. 65
- ⁹⁶ Osmog marta 1842. isprovocirali su u Mančesteru buržoasko-nacionalistički vođa irskog Udruženja ripilovaca (vidi napomenu 359) koji su bili neprijatelji engleskog radničkog pokreta, naročito čartizma, sukob između Iraca i čartista

(vidi napomenu 229), pri čemu su ripilovci izbacili Feargusa O'Connora i jednu grupu čartista iz Doma nauke (Hall of science), gdje je trebalo da O'Connor održi predavanje. 66

- ⁹⁷ Ovo objašnjenje o tzv. Federalističkom univerzalnom vijeću prihvaćeno je na sjednici Generalnog vijeća od 21. maja 1872. Njegov je sastavljač Karl Marx. Povod tome bio je pamflet *Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des sociétés républicaines socialistes adhérentes*, London 1872, koji se pojavio u aprilu 1872. u Londonu. (Brošura je izašla na francuskom, engleskom i njemačkom jeziku.) Federalističko i univerzalno vijeće bilo je stvoreno početkom 1872. od ostataka Francuske sekcije iz 1871. (vidi u ovom tomu, str. 18 - 22), od različitih buržoaskih i sitnoburžoaskih organizacija, od nekih lasalovaca koji su bili isključeni iz Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, i od drugih elemenata koji su težili da prodru u vodstvo Internationale. Njegov je napad upravljen u prvom redu protiv zaključka Londonske konferencije o političkoj akciji radničke klase i o borbi protiv sektašenja. Odluka Haškog kongresa da se zaključak o političkoj akciji radničke klase primi u Opći statut, kao i zaključak o Bakunjinovu isključenju, zadali su svim ovim neprijateljskim elementima odlučan udarac. Pokraj septembra 1872. sazvalo je Federalističko univerzalno vijeće kongres u Londonu, koji se nastojao prikazati kao kongres Međunarodnog udruženja radnika. Daljnja djelatnost Federalističkog vijeća svodila se na borbe različitih klika za vodstvo.

Ova izjava Generalnog vijeća bila je objavljena gotovo u čitavoj štampi Internationale. Redakcija novina »La Emancipación« još je dodala slijedeći stavak: »Ovaj važni dokumenat, koji nam otkriva spletke gradanskih partija, iznosi na vidjelo njihovu težnju da pocjepaju Udruženja i da paraliziraju njegovu djelatnost. U svim zemljama, u Engleskoj i Njemačkoj, u Belgiji i Švicarskoj, u Americi i Italiji, buržoazija pokušava unakaziti princip radničke solidarnosti da bi u naše Udruženje unijeli razornu dezorganizaciju. To neka nam bude pouka.«

Ovaj tekst, kojemu je temelj njemački tekst objavljen u listu »Der Volksstaat«, upoređen je s engleskim tekstom objavljenim u »The Eastern Post«; na odstupanja sa ukazuje u bilješkama ispod teksta. 67

- ⁹⁸ *Univerzalni republikanski savez* (Universal Republican League), poznat u njemačkim prijevodima i kao Opća republikanska liga, bio je sitnoburžoaska organizacija, osnovana 1871. u Engleskoj. Među vodama Lige bili su gradanski radikal Bradlough, tredjunionista Odger, sitnoburžoaski novinari Le Lubez, Vésinier i drugi. Objavljeni cilj Lige bio je postizanje općeg blagostanja ujedinenjem republikanaca svih zemalja i proširenjem štampanih djela, kao i opća obuka putem lekcija i govora na skupovima. Liga je istupila s programom u kojem su se stapali demokratski zahtjevi, kao nacionalizacija zemljišta, opće biračko pravo, ukidanje naslova i privilegija duhovnika i plemića, s pozivom za uspostavu federativne svjetske republike. Republikanski pokret u Engleskoj, koji je porastao nakon uspostave republike u Francuskoj 4. septembra 1870. postao je tlo za osnivanje Lige. Njoj se priključio čitav niz republikanskih klubova, koji su nastali u raznim engleskim gradovima i okupljali malogradanske, a djelomično i proleterse elemente.

Funkcionari Lige borili su se s drugim antimarksističkim elementima protiv Generalnog vijeća Internationale. 67

- ⁹⁹ *Liga rada i zemlje* (Land and Labour League) osnovana je u oktobru 1869. u Londonu uz učešće Generalnog vijeća. U Izvršnom komitetu Lige bilo je više od 10 članova Generalnog vijeća. U program, koji je Eccarius sastavio po Marxovim uputama primljeni su uz neke zahtjeve gradanskog radikalizma (reformna finansija i poreza, narodnog obrazovanja itd.) i zahtjevi o nacionalizaciji zemlje, o skraćivanju radnog dana, kao i čartistički zahtjevi o općem izbornom

pravu i stvaranju poljoprivrednih kolonija. Već u jesen 1870. pojačao se upliv građanskih elemenata u Ligi, a oko 1872. izgubila je svaku vezu sa Internacionalom. 67

- 100 Krajem 1871. jedna grupa lasalovaca, koja je klevetala Generalno vijeće, isključena je iz *Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu*, koje je bilo jedna sekcija Internacionale, a o ovoj se grupi i radi u izjavi Generalnog vijeća.

Njemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu osnovali su u februaru 1840. Schapper, Moll, Bauer i drugi članovi Saveza pravednih. Nakon osnivanja Saveza komunista vodeću ulogu u udruženju imale su lokalne općine Saveza. Marx i Engels su bili u godinama 1847. i 1849/50. aktivni u Udruženju. Sedamnaestog septembra 1850. Marx i Engels kao i više njihovih pristaša istupili su iz Udruženja, jer se ono u borbi koja se vodila između većine Centralne uprave Saveza komunista predvođene Marxom i Engelson, i manjine koja je vodila sektašku avanturističku politiku (frakcija Willich-Schapper), stavilo na stranu manjine. Koncem pedesetih godina Marx i Engels ponovno su učestvovali u radu Udruženja za obrazovanje. Osnivanjem Međunarodnog udruženja radnika ovo je Udruženje postalo njemačkom sekcijom Internacionale u Londonu. Od kraja 1871. bilo je sekcija Britanske federacije. Udruženje je postojalo do zabrane koju je donijela engleska vlada godine 1918. 67

- 101 Na temelju prispjelih pritužaba na Vésinier-a i njegove klevete francuskih članova Internacionale Briselski kongres je 1868. stavio u zadatak Briselskoj sekciji da od Vésinier-a zatraži dokaze za njegove optužbe i da ga, ukoliko on to ne može učiniti, isključi iz Udruženja.

Dvadeset šestog oktobra Briselska sekcija je odlučila da se Vésinier isključi iz Internacionale. 67

- 102 Članak *Još jednom Stefanoni i Internacionala* napisao je Marx u vezi s izlaženjem klevetničkog Stefanonijeva članka *Marx-Vogt-Herzen* u listu «Il Libero Pensiero» od 18. aprila 1872. Članak je usmjeren protiv Internacionale i lično protiv Marxa. Već je ranije Engels bio raskrinkao Stefanonija (vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 398/399). Neprestani Stefanonijevi napadi i njegova direktna povezanost s Alijansom i lasalovcima prisilile su i Marxa da istupi protiv njega. Otkrića do kojih su došli Marx, Engels i talijanski članovi Internacionale dovela su do toga da su Stefanonijevi pokušaji da podredi radnički pokret u Italiji građanskom utjecaju bili osujećeni.

Marxov članak je izišao i u «Il Libero Pensiero» od 1. augusta 1872.

«Il Libero Pensiero» — talijanske novine, organ građanskih republikanaca i racionalista; izlazio je od 1866. do 1876. u Firenci pod uredništvom Luigija Stefanonija, sitnoburžoaskog demokrata i člana bakunjinističkog saveza. 70

- 103 U vezi s osnivanjem Općeg udruženja racionalista, koje je sam zamislio (vidi napomenu 67), Stefanoni je pokušao dobiti podršku poznatih rukovodilaca republikanskog i radničkog pokreta. U tu svrhu on se obratio i Wilhelmu Liebknechtu. Osamnaestog decembra 1871. Liebknecht mu je poslao pozdravno pismo, budući da Stefanonijev prijedlog nije prozreo i ništa nije znao o njegovu odnosu prema Alijansi i lasalovcima. Pismo je objavljeno 18. januara 1872. Liebknecht je to saopćio Engelsu. U svom pismenom odgovoru Engels je informirao Liebknechta o stvarnom stanju stvari, na što je Liebknecht 29. februara 1872. napisao Stefanoniju oštro pismo na njemačkom jeziku u kojem je odbio svaku suradnju s njim i što se tiče njemačke socijalne demokracije izjavio je punu solidarnost s Generalnim vijećem Međunarodnog udruženja radnika. Ovo je pismo Engels preveo na talijanski i uz posredništvo Safera objavio ga je «Il Gazzettino Rosa» 20. aprila 1872. 70

- 104 «National-Zeitung» — građanski dnevnik koji je izlazio pod tim naslovom od 1848. do 1915. u Berlinu. 70

- ¹⁰⁵ Carl Vogt, *Studien zur gegenwärtigen Lage in Europa*, Genf und Bern 1859. 70
- ¹⁰⁶ U službenom zborniku *Papiers et correspondance de la famille impériale*, T. 2, Paris 1871, str. 161, objavljenom nakon pada Drugog carstva, postoji bilješka o isplati 40 000 franaka Vogtu godine 1859. 71
- ¹⁰⁷ *«Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie»* — dnevnik izdavan pod uredništvom Karla Marxa od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. u Kelnu. Redakciji su pripadali Friedrich Engels, Wilhelm Wolf, Georg Weerht, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath i Heinrich Bürgers.
- Kao borbeni organ proleterskog krila demokracije *«Neue Rheinische Zeitung»* postale su odgojitelj narodnih masa u borbi protiv kontrarevolucije. Uvodne članke — putokaze o najvažnijim pitanjima njemačke i evropske revolucije pisali su obično Marx i Engels.
- Odlučan i nepomirljiv stav lista *«Neue Rheinische Zeitung»*, njegov borbeni internacionalizam, njegova politička otkrića, uskoro su izazvali u prvim mjesecima izlaženja potjeru od strane feudalno-monarhističke i gradansko-liberalne štampe, kao i progone pruske vlade, koji su se nakon kontrarevolucionarnog prevrata u Prusiji u novembru i decembru 1848. još i pojačali.
- Bez obzira na sve progone i političke odmazde, *«Neue Rheinische Zeitung»* hrabro je branio interese revolucionarne demokracije, a time i interese proletarijata. U maju 1849, kada je kontrarevolucija općenito prešla u napad, pruska vlada je izdala naredbu o izgonu Marxa iz Prusije, pošto su mu uskratili državljanstvo. Njegov izgon i represalije prema drugim urednicima *«Neue Rheinische Zeitung»* prisilili su uredništvo da obustavi izlaženje lista. Posljednji broj lista *«Neue Rheinische Zeitung»* (br. 301 od 19. maja 1849) izišao je u crvenom tisku. U svom pozivu prigodom rastanka s radnicima Kelna urednici su izjavili da će «njihova posljednja riječ uvijek i svagdje biti: emancipacija radničke klase!». 71
- ¹⁰⁸ *«New-York-Daily Tribune»* — američke novine koje su izlazile od 1841. do 1924. Do sredine pedesetih godina bile su organ lijevoga krila američkih vigo-vaca, a zatim organ Republikanske stranke. Četrdesetih i pedesetih godina novine su zauzimale napredan stav i istupale protiv ropstva. Marxova suradnja u novinama počela je tek u augustu 1851. i trajala je do marta 1862. 71
- ¹⁰⁹ *«Pensiero ed Azione»* — organ talijanskih gradanskih demokrata, izlazio je pod Mazzinijevim uredništvom dva puta mjesečno, 1858/59. u Londonu i 1860. u Laganu, odnosno Đenovi.
- Mazzinijev manifest *Rat* koji je objavljen u maju 1859. u broju 17 lista *«Pensiero ed Azione»* preveo je Marx i objavio u *«New-York Daily Tribune»*. 71
- ¹¹⁰ Misli se na *«Sbornik posmertnyh statej Aleksandra Ivanoviča Herzena»*, Ženeva 1870. U ovom zborniku po prvi put su objavljeni neki odlomci iz *Erlebtes und Gedachtes* (Doživljeno i zamišljeno) a uz ostalo i poglavlje *Nijemci u emigraciji*. 72
- ¹¹¹ Odnosi se na knjigu: A. Serno-Solovjevič *Naši domašnje dela .Otvet G. Herzenu na statju Porjadok toržestvujet»* (*III Kolokol* br. 233), Vevey 1867. Ova je brošura izašla u njemačkom prijevodu u nakladi *«Volksstaat»*-a. A. Serno-Solovjevič, *Naše ruske prilike. Odgovor na članke gospodina Herzena: Red vlada* (*Kolokol* br. 233), Leipzig 1871. 72
- ¹¹² U berlinskom časopisu *«Concordia»* pojavio se 7. marta 1872. anonimni članak pod naslovom *Kako Marx citira*, koji je, kako se kasnije ispostavilo, napisao njemački gradanski politički ekonomist Lujo Brentano. Ovaj «sveti Đorde njemačkog Saveza tvorničara», kako je Engels nazvao Brentana, pokušao je diskreditirati Marxa kao učenjaka okrivljujući ga za znanstvenu nepouzdanost i za

krivotvorenje korištenih materijala. Marx je odgovorio ovom anonimnom piscu u »Volksstaat«-u 1. juna 1872. Zatim je »Concordia« objavila jedan drugi anonimni Brentanov članak, kojem je još jednom slijedio Marxov odgovor u »Volksstaat«-u br. 63, 7. augusta 1872 (vidi u ovom tomu, str. 91 - 97).

Nakon Marxove smrti pokušao je engleski građanski nacionalni ekonomista Taylor nastaviti klevetničku kampanju. Engels je, međutim, temeljito razbio ovaj Teylorov pokušaj u junu 1890. u predgovoru njemačkog izdanja *Kapitala* i 1891. u brošuri *O predmetu Brentano contra Marx* (vidi u 33. tomu ovog izdanja). Oba Marxova pisma redakciji »Volksstaat«-a sadržana su u ovoj brošuri u odjeljku *Dokumenti*. 73

- ¹¹³ »Concordia. Časopis za radničko pitanje« — organ njemačkih krupnih industrijalaca i katedarskih socijalista; osnovan 1871, izlazio je u Berlinu do godine 1876. 73
- ¹¹⁴ Gladstone-ova izjava koju je Marx citirao sadržana je gotovo u svim izvještajima koje su 17. aprila 1863. objavile londonske novine («The Times», »The Morning Star«, »The Daily Telegraph« i dr.) o sjednici Parlamenta; u poluslužbenom Hansardovu izdanju parlamentarnih debata, čiji su tekst govornici sami ispravljali, ova je izjava ispuštena. 73
- ¹¹⁵ Citat iz članka *Medunarodno udruženje radnika* Edwarda Spencera Beeslva, objavljen u »The Fortnightly Review«, br. 47, 1. novembra 1870.
»The Fortnightly Review« — engleski časopis za povijesna, filozofska i literarna pitanja, osnovala je 1865. grupa građanskih radikala; tokom vremena dobio je građansko-liberalni pravac. Pod gornjim naslovom časopis je izlazio u Londonu do 1934. 74
- ¹¹⁶ Knjiga pod naslovom *The theory of the exchanges. The bank charter act of 1844*, London 1864, pojavila se anonimno. Autor je Henry Roy. 74 91
- ¹¹⁷ *England and America. A comparison of the social and political state of both nations*, London 1833. Wakefieldovo djelo objavljeno je bez imena autora. 75
- ¹¹⁸ *Pronalazak Laskera protiv Bebela* — Na sjednici Rajhstaga 8. novembra 1871. nacionalno liberalni poslanik Lasker, u polemici protiv Bebela, izjavio je: ako bi njemačkim radnicima na pamet palo da oponašaju primjer pariških komunara, tada bi ih »pošteni i imućni građanin pobio toljagama«. Ipak, govornik je odlučio da ovu formulaciju ne objavi, i već u stenografskom izvještaju umjesto riječi »pobio toljagama« stajalo je: »zadržao vlastitom snagom«. Ovo je krivotvorenje otkrio Bebel. Lasker je među radnicima postao predmetom poruge. Zbog njegova maloga rasta dali su mu nadimak »Laskerchen« (Laskerčić). 75
- ¹¹⁹ Schiller, *Die Worte des Glaubens* (Riječi vjere). 75
- ¹²⁰ Na Marxov prijedlog Generalno vijeće je 11. juna 1872. donijelo zaključke o sazivanju redovnog kongresa 2. septembra 1872. u Hagu i o najvažnijoj točki dnevnog reda kongresa. Na slijedećoj sjednici Generalnog vijeća, 18. juna, izabrana je posebna komisija (Engels, Vaillant, MacDonell) za izradu službenog saopćenja o predstojećem kongresu. Saopćenje koje je napisao Engels poslano je listu »The International Herald« 29. juna 1872, koji ga je objavio istog dana. Saopćenje je izašlo i u listovima »Volksstaat« (br. 53 od 3. juna 1872), »L'Egalité« (br. 14 od 7. juna 1872), »La Emancipación« (br. 57 od 13. jula 1872) i »La Liberté« (br. 28 od 14. jula 1872). Tekst koji se ovdje daje uspoređen je s prijevodom u listu »Der Volksstaat«. Očutvan je i Engelsov rukopisni koncept na engleskom i francuskom jeziku. 77
- ¹²¹ *Manifest Komunističke partije*, koji su napisali Karl Marx i Friedrich Engels kao program Saveza komunista po prvi puta je izašao u februaru 1848. u Lon-

donu, u brošuri koja je obuhvatala 23 stranice. Od marta do jula 1848. objavljen je u »Deutsche Londoner Zeitung«, demokratskom organu njemačkih emigranata. Još iste godine tekst je ponovno tiskan na njemačkom jeziku, u Londonu kao brošura od 30 stranica, gdje su neke tiskarske pogreške prvoga izdanja uklonjene, a interpunkcija popravljena. Ovo izdanje bilo je temelj kasnijim Marxovim i Engelsovim izdanjima. Godine 1848. *Manifest* je preveden na francuski, poljski, talijanski, danski, flamanski i švedski jezik.

Njemačko izdanje *Manifesta* iz 1872. s predgovorom Marxa i Engelsa i s nekim manjim ispravkama u tekstu uslijedilo je na inicijativu uredništva lista »Der Volksstaat«. Ono je kao i slijedeća njemačka izdanja od 1883. do 1890. nosilo naziv *Komunistički manifest*. 79

- 122 »*The Red Republican*« — čartistički tjednik koji je Julian Herney izdavao od juna do novembra 1850. u novembru 1850. objavio je u svojim brojevima 21 - 24 prvi engleski prijevod *Manifesta Komunističke partije* pod naslovom *Manifesto of the German Communist Party*. 79
- 123 *Junski ustanak 1848* — »Prva velika bitka između proletarijata i buržoazije« (Engels), ustanak pariških radnika od 24. do 26. juna, koji je ministar rata Cavaignac krvavo suzbio. 79
- 124 »*Le Socialiste*« — tjednik koji je izdavan od oktobra 1871. do maja 1873. na francuskom jeziku u Njujorku; organ francuskih sekcija Internacionalne, podržavao je građanske i malograđanske elemente u Sjevernoameričkoj federaciji Internacionalne. Nakon Haškog kongresa prekinuo je vezu sa Internacionalom. U januaru i februaru 1872. objavio je *Manifest Komunističke partije*. 79
- 125 Prvo rusko izdanje *Manifesta Komunističke partije* izašlo je 1869. u Ženevi. Preveo ga je Bakunjin, koji je na nekim mjestima promijenio smisao sadržaja. Nedostatke ovog prvog izdanja uklonio je Plehanov u novom prijevodu. On je izašao 1882. u Ženevi. 79
- 126 Članak *Internacionala u Americi* napisao je Engels za »Volksstaat«. Engels je koristio mnogobrojne materijale koje je Marx u vremenu od februara do maja 1872. eksperimentirao iz novina i pisama članova Internacionalne, a koji su se odnosili na rascjep u Sjevernoameričkoj federaciji; ovaj je materijal karakterizirao unutrašnju borbu u sekcijama Međunarodnog udruženja radnika u Sjedinjenim Državama od oktobra 1871. do maja 1872. Engels je zatim upotrijebio članak *Buržoazija i Internacionala u Sjedinjenim Američkim Državama* iz madridskih novina »La Emancipación«, br. 54, od 22. juna 1872. 81
- 127 »Woodhull & Claflin's Weekly«, br. 71, od 23. septembra 1871. 81
- 128 Manifest Sekcije br. 12 od 30. augusta 1871, objavljen u »Woodhull & Claflin's Weekly«, br. 71 od 23. septembra 1871. 82 563
- 129 »Šejheri« (shakers) — oznaka za jednu religioznu sektu u Sjedinjenim Američkim Državama. 83
- 130 *Protest Sekcije* br. 12, objavljen u »Woodhull & Claflin's Weekly«, br. 80 od 25. novembra 1871. 83
- 131 Okružnica privremenog Federalnog vijeća od 4. decembra 1871. bila je objavljena u novinama »New-Yorker Demokrat« 9. decembra 1871. U materijalima koje je Marx pripremio za izvještaj prije Generalnog vijeća o rascjepu Sjevernoameričke federacije, nalazi se izvod iz okružnice koji je načinjen po ovim novinama. 83
- 132 *Zaključak* br. 17 — Zaključak XVII Londonske konferencije od 17. do 23. septembra 1871. o »rascjepu u dijelu Švicarske koji govori francuski«. U: »Besch-

- lisse der Delegiertenkonferenz der Internationalen Arbeitersasoziation, abgehalten in London», Leipzig (vidi takođe u 28. tomu ovog izdanja, str. 347). 84
- 133 »The New York Herald« — dnevnik, organ Republikanske partije; izlazio je od 1835. do 1924. u Njujorku. 84
- 134 Uputa na rezoluciju Generalnog vijeća od 28. maja 1872. Tekst rezolucije sadržan je u izvodima koje je sastavio Marx, a odnose se na rascjep u Sjeverno-američkoj federaciji (vidi napomenu 126). 86
- 135 Engelsovo pismo sačuvano je kao koncept. Nalazi se na lijevom rubu jednog pisma Komiteta za oslobođenje radnih klasa u Parmi. Dokumentat tma osim toga Engelsovu opasku »primljeno 16. jula, odgovoreno 18. jula«. 87
- 136 Rudarski štrajk u ruskom području, koji je obuhvatio preko 20 000 rudara, započeo je 13. juna 1872. i završio je nakon borbe koja je trajala više od pet tjedana porazom štrajkaša. 88
- 137 »The Daily News« — dnevnik, organ industrijske buržoazije izlazio je od 1846. do 1930. u Londonu. 88
- 138 »The Economist« — tjednik za privredna pitanja i politiku; list industrijske buržoazije koji izlazi u Londonu od 1843. 89
- 139 »The Spectator« — liberalni tjednik koji izlazi u Londonu od 1828. 90
- 140 Četvrtog jula 1872. pojavio se u »Concordiji«, br. 27, drugi anonimni Brentanov članak (vidi napomenu 112). Hepner ga je po Engelsu poslao Marxu s molbom da odgovori što prije, pri čemu je naglasio aktuelnost borbe protiv katedarskih socijalista. 91
- 141 Adams Smith, *An inquire into the nature and causes of the wealth of nations*, Dublin 1776. 91
- 142 Ovdje i niže Marx citira prvi tom *Kapitala* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 577). 92
- 143 Citat koji se nalazi u *Kapitalu*, knj. 1, bilješka 105, nije od Molière-a, nego od njegova suvremenika Boileau-a (*Satire*, 8. satira). 92
- 144 »Saturday Review«, br. 785 od 12. novembra 1870, objavio je nepotpisan članak pod naslovom *Gospodin Beesly i Medunarodno udruženje radnika*. »Saturday Review« (»The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art«) — konzervativni tjednik, izlazio je od 1855. do 1938. u Londonu. 93
- 145 »The Morning Star« — engleski dnevnik koji je izlazio kao organ pokreta slobodne trgovine od 1856. do 1869. u Londonu. 96
- 146 »The Morning Advertiser« — dnevnik koji izlazi u Londonu od 1794; šezdesetih godina 19. stoljeća bio je organ radikalne buržoazije. 96
- 147 Prigodom pripreme Haškog kongresa od odlučujućeg je značenja bilo raskrinkavanje razorne djelatnosti tajne Alijanse socijalističke demokracije. U ljetu 1872. Marx i Engels su posjedovali veliki broj dokumenata koje su im još nakon objave spisa *Tobožnji rascjepi u Internacionali* bili priposlali Lafargue, Mesa. Utin i drugi i koji su potvrdili postojanje tajnog bakunjinističkog udruženja unutar Internacionale, u prvom redu u Španjolskoj.
- Na sjednici Izvršnog komiteta (vidi napomenu 150) održanoj 5. jula 1872, na kojoj su dokumenti o tajnoj djelatnosti Alijanse, poslani iz Španjolske, bili podvrgnuti ispitivanju, zaključeno je da se Generalnom vijeću predloži isključenje Bakunjina i članova Alijanse iz Internacionale na idućem redovnom kon-

gresu. Marx i Engels su dobili zadatak da redigiraju izražena mišljenja na sjednici komiteta i da ih predlože Generalnom vijeću. Engels je s tim u vezi pisao 5. augusta 1872. Johannu Philippu Beckeru: »Uostalom, sutra navečer ćemo baciti bombu koja će među bakunjiniste posijati nemalo straha ... Konačno smo dobili potreban materijal i dokaze iz Španjolske ...« Na sjednici Generalnog vijeća 6. augusta 1872. Engels je Vijeću podnio nacrt poziva svim članovima Udruženja koji je on napisao u ime Izvršnog komiteta. Koncept je izazvao živahnu diskusiju u toku koje je više članova Generalnog vijeća bilo protiv objavljivanja poziva prije istrage o djelatnosti Alijanse; predloženi Engelsov koncept primljen je na znanje većinom glasova.

Spis je očuvan kao Engelsov rukopis na francuskom i engleskom jeziku.

98

- ¹⁴⁸ *Novu madridsku federaciju* (Nueva Federación Madrileña) osnovali su 8. jula 1872. članovi uredništva novina »La Emancipación« pošto ih je anarhistička većina bila isključila iz Madridske federacije. Povod za isključenje bila su otkrića o djelovanju tajne Alijanse u Španjolskoj objavljena u »Emancipación«-u. Velikog učešća u osnivanju i djelatnosti Nove madridske federacije imao je Paul Lafargue. Pošto se Španjolsko federalno vijeće ustručavalo da je primi, Nova madridska federacija obratila se Generalnom vijeću, koji ju je 15. augusta 1872. priznao za federaciju Internacionale (vidi u ovom tomu, str. 105). Nova madridska federacija borila se odlučno protiv širenja anarhističkog utjecaja u Španjolskoj, propagirala je ideje znanstvenog socijalizma i borila se za stvaranje samostalne proleterske partije u Španjolskoj. Među suradnicima novina »La Emancipación« bio je i Engels. Članovi Nove madridske federacije bili su organizatori Socijalističke radničke partije Španjolske, osnovane 1879. 100 150 154 160 531

- ¹⁴⁹ Ovaj dokument je primljen na sjednici Izvršnog komiteta (vidi napomenu 150) 8. augusta 1872. Iz sačuvanog rukopisa proizlazi da je prvi pasus napisao Marx. 102

- ¹⁵⁰ *Izvršni komitet* — tako se od jula 1872. zvao Stalni komitet (ili Potkomitet) Generalnog vijeća. Ovaj komitet je nastao od komisije koja je bila stvorena već početkom djelatnosti Međunarodnog udruženja radnika 1864. da bi izradila program i statut; Izvršnom komitetu pripadali su sekretari-korespondenti za različite zemlje, generalni sekretar Generalnog vijeća i blagajnik. Komitet nije bio predviđen Statutom Međunarodnog udruženja radnika; bio je izvršni organ Generalnog vijeća. Po uputama Marxa ispunjavao je svoje raznovrsne dužnosti uz stalno operativno rukovodstvo Internacionale i uz pripravljanje dokumenata koji su onda bili predlagani Generalnom vijeću za formulaciju zaključaka. Osamnaestog juna 1872. Generalno vijeće je zaključilo u toku pojačanih priprema za predstojeći kongres Internacionale u Hagu da preda sve organizatorske poslove Komitetu. Komitet je u ljetu 1872. odigrao značajnu ulogu u raskrinkavanju bakunjinističkih intriga i svih marksizmu neprijateljskih elemenata; imao je velikog udjela u okupljanju pravih proleterskih snaga oko Marxa i Engelsa uoči Haškog kongresa. 102

- ¹⁵¹ »La Razon« — anarhistički tjednik, izlazio od 1871. do 1872. u Sevilji. 102

- ¹⁵² Ovo pismo Engels je poslao talijanskim sekcijama Milana, Torina, Ferare i Rima, koje je Generalno vijeće službeno priznalo i koje su stalno bile u vezi s Vijećem.

Uredništvo službenog organa Torinske sekcije Internacionale, tjednika »Il Popolino«, koji je izlazio od aprila do oktobra 1872, dalo je uz pismo slijedeći uvod: »Mi tek sada objavljujemo pismo koje slijedi i koje nismo mogli objaviti ranije, budući da su članovi rukovodioci udruženja »Emancipazione del proletario«, kojima je pismo bilo upućeno, zbog štrajka bili pohapšeni i tek su ovih dana, nakon svog oslobođenja, mogli o tome nešto saznati.«

Pismo je izišlo i u listu »La Plebe«, br. 95, od 28. augusta 1872, ali nepotpuno. Na sačuvanom konceptu pisma, koje je Engels napisao na talijanskom jeziku, nalazi se bilješka: »Rim, Ferara, Milano, Torino«. 106

- ¹⁵³ Konferencija talijanskih anarhističkih grupa održana je u Riminiju 4. do 6. augusta 1872. Konferencija, u čijim je pripremama Bakunjin neposredno učestvovao, zaključila je da stvori općetalijansku anarhističku organizaciju i da prekine sve veze s Generalnim vijećem. Anarhisti su uzurpirali ime Talijanske federacije Međunarodnog udruženja radnika. 106

- ¹⁵⁴ Haški kongres održan je od 2. do 7. septembra 1872. Pred kongresom bio je hitan zadatak da rezoluciju o »Političkoj djelatnosti radničke klase« i rezoluciju protiv sektaških sekcija koje su 1871. primljene na Londonskoj konferenciji osnaži svojom odlukom. Prihvatanje rezolucija Londonske konferencije značilo je važnu pobjedu marksizma u borbi za stvaranje proleterke partije i zadalo težak udarac svim elementima koji su bili neprijateljski raspoloženi prema radničkoj klasi, prije svega bakunjinistima. Stoga su se od jeseni 1871, a naročito uoči haškog kongresa, u ljetu 1872, podigli bakunjinisti i drugi njima bliski sitnoburžoaski elementi protiv zaključaka i protiv Generalnog vijeća koje se borilo za njihovo sprovođenje.

Marx i Engels obavili su velik posao za pripremu Haškog kongresa da bi okupili proleterke revolucionarne snage. Na sjednicama Generalnog vijeća razmotreni su, uz njihovo aktivno učešće, i prihvaćeni prijedlozi o promjeni Statuta i Organizacionih pravila Internacionale, koje je trebalo podnijeti Kongresu, u prvom redu prijedlog da se zaključak o »Političkoj djelatnosti radničke klase«, kao i zaključak o proširenju punomoći Generalnog vijeća unesu u Statut.

Haški kongres bio je po svom sastavu najreprezentativniji od svih kongresa Internacionale. Na njemu je učestvovalo 65 delegata iz 15 nacionalnih organizacija. Tu je dugogodišnja borba Marxa i Engelsa kao i njihovih pristaša protiv svih vrsta sitnoburžoaskog sektaštva u radničkom pokretu našla svoj završetak. Vode anarhista isključene su iz Internacionale; odluke Haškog kongresa bile su temelj za buduće stvaranje samostalnih nacionalnih političkih partija radničke klase. 107 381

- ¹⁵⁵ Na sjednici Izvršnog komiteta od 19. jula 1872. Marx je dobio zadatak da napiše izvještaj Generalnog vijeća za Peti kongres Međunarodnog udruženja radnika i da na Haškom kongresu nastupi kao izvijestitelj. Tekst izvještaja koji je napisao Marx potvrđen je na sjednici Generalnog vijeća potkraj augusta 1872. Na otvorenoj sjednici Haškog kongresa Marx je 5. septembra pročitao izvještaj na njemačkom jeziku. Prije čitanja Marx je upozorio prisutne da je potrebno rad Internacionale prikazati samo u najopćenitijim potezima jer je izvještaj određen za objavljivanje u štampi. Tada su izvještaj Generalnog vijeća pročitali sekretari Kongresa na francuskom, engleskom i holandskom jeziku i on je primljen od svih delegata osim španjolskih, koji su bili članovi Alijanse i uzdržali se od glasanja. Tekst *Izvjestaja* objavljen u engleskoj, njemačkoj, belgijskoj, španjolskoj i švicarskoj štampi Internacionale, a osim toga i kao letak na njemačkom jeziku. Tekst Izvjestaja u ovom tomu, dat prema listu »Der Volksstaat«, uspoređen je s tekstom letka kao i s francuskim tekstom u listu »La Liberté« i s engleskim tekstom u »International Herald«. Sitne nepodudarnosti su ispravljene. 109
- ¹⁵⁶ *Manifeste antiplébiscitaire des sections parisiennes fédérées de l'Internationale et de la chambre fédérale des sociétés ouvrières à tous les travailleurs français*, objavljen je u »La Marseillaise« br. 25 od 24. aprila 1870. 109
- ¹⁵⁷ Dvadeset trećeg aprila 1870. francuska vlada je izdala dekret o sprovođenju plebiscita, koji je trebalo da posluži da se učvrsti uzdrmana pozicija vlade Napoleona III. Pitanja su tako formulirana da je bilo nemoguće izraziti neodob-

- ravanje politici Drugog carstva a da se istovremeno čovjek ne izjasni i protiv svih demokratskih reformi. Do plebiscita je došlo 8. maja 1870. 109
- 158 Marx se poziva na *Papiers et correspondance de la famille impériale*, objavljene u Parizu potkraj 1870. do 1871. u dva sveska. U prvom svesku se nalaze brzojavni ministara Ollivier-a u kojima se naređuje hapšenje članova Internacionale. 109
- 159 U trećem procesu protiv članova »Pariške organizacije Internacionale«, koji je voden od 22. juna do 8. jula 1870. optuženo je 38. osoba, među njima Varlin (uspjelo mu je da se sakrije), Frankel, Johannard Avrial, Chalain i druge ugledne radničke vođe. Optuženi su osuđeni na kazne zatvora od 2 mjeseca do jedne godine i na novčane kazne. 110
- 160 Poziv je objavljen u francuskim novinama »Le Réveil«, br. 409 od 12. jula 1870. a potpisalo ga je 150 članova Internacionale. Objavljen je i u nizu drugih listova Internacionale. 110
- 161 Odbor Socijaldemokratske radničke partije u Braunšvajgu izdao je 5. septembra 1870. manifest upućen »Svim njemačkim radnicima«. Manifest je objavljen u »Volksstaats«-u br. 73 od 11. septembra 1870. No još prije njegova objavljivanja čitav Komitet u Braunšvajgu je uhapšen 9. septembra. 111
- 162 U *Wilhelmschöhe* kod Kasela, jednom ljetnikovcu pruskih kraljeva, boravio je od 5. septembra 1870. do 19. marta 1871. car Napoleon III, kojega su zarobili Prusi. 111
- 163 Dvadeset šestog novembra 1870. tražili su Bebel i Liebknecht u Rajhstagu prigodom diskusije o odobrenju novih kredita za rat s Francuskom odbijanje ovih kredita i sklapanje momentalnoga mira s Francuskom Republikom bez aneksija. Sedamnaestog decembra 1870. uhapšen je Bebel, a kratko vrijeme zatim i Liebknecht. Bez obzira na to Bebel je prigodom općih izbora u martu 1871. opet izabran za poslanika u Rajhstagu. 112
- 164 Šestog juna 1871. Jules Favre izdao je okružnicu pozivajući sve vlade da se bore protiv Internacionale. Brzojavna okružnica diplomatskim zastupnicima Francuske u inostranstvu, koji su zahtijevali izručenje bjegunaca komune kao običnih razbojnika, otposlana je 26. maja 1871 (vidi i napomene 10 i 58). 112
- 165 *Opći radnički savez* bio je prva socijalistička organizacija u Mađarskoj; djelatnost Saveza sezala je preko glavnog grada Pešte u veće industrijske gradove Mađarske. Savez se bavio socijalističkom propagandom i vodio je štrajkašku borbu radnika. Vođe Saveza (Károly Farkas, Antal Ihrlinger i drugi) pristupili su Mađarskoj sekciji Međunarodnog udruženja radnika; imali su neposrednu vezu s Marxom i s austrijskom i njemačkom socijaldemokracijom. Jedanaestog juna 1871. organizirao je Savez demonstraciju solidarnosti s Pariškom komunom. Zatim je Vlada raspustila Savez; njegovi su vođe zajedno sa zastupnicima austrijskog radničkog pokreta, koji su upravo bili došli iz Beča, uhapšeni i optuženi zbog izdaje države. Budući da optužba nije imala nikakvih dokaza, a pritisak javnog mnijenja postajao sve veći i jači, optužene su morali opet pustiti. 112
- 166 *fenijanci* — irsko revolucionarno bratstvo. Krajem pedesetih godina nastala je među irskim emigrantima u Americi, a kasnije i u Irskoj, tajna organizacija fenijanaca. Oni su se borili za nezavisnost Irske, za republiku Irsku. Objektivno gledano, fenijanci su zastupali interese irskog seljaštva, a po svom socijalnom sastavu pretežno su pripadali sitnoj gradskoj buržoaziji i demokratski raspoloženoj inteligenciji. Nakon neuspjelog pokušaja ustanka fenijanaca godine 1867. engleska vlada je na stotine Iraca bacila u zatvor i najokrutnije postupala s uhapšenima, mučila ih i prepustila smrtni od gladi. Marx i Engels, koji su ponovo ukazivali na slabosti fenijanskog pokreta i kritizirali fenijance zbog njihove

- urotničke taktike i njihovih sektaških i građansko-nacionalističkih pogrešaka, ipak su cijenili revolucionarni karakter tog pokreta i nastojali su da ih dovedu na put masovne borbe i zajedničke akcije s engleskom radničkom klasom. Generalno vijeće zauzelo se za obranu uhapšenih i javno protestiralo protiv bestijalnih mjera koje su protiv njih bile poduzimane. Marx i Engels sistematski su raskrinkavali u svojim člancima i govorima kolonizatorsku politiku engleske vlade. 113 382 403
- ¹⁶⁷ «*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*» — dnevnik koji je od 1861. do 1918. izlazio u Berlinu; šezdesetih i osamdesetih godina bio je oficijelni organ Bismarckove vlade. 114
- ¹⁶⁸ U okružnici talijanskog ministra unutrašnjih poslova Lanze od 14. augusta 1871. naredeno je da se raspusti organizacija Internacionale. Na temelju ove okružnice razbijena je 20. augusta jedina velika sekcija Internacionale u Italiji, ona iz Napulja. — U januaru 1872. izdao je španjolski ministar unutrašnjih poslova Sagasta okružnicu prema kojoj su organizacije Internacionale i u Španjolskoj morale biti raspuštene. Ove su okružnice donekle bile odgovor talijanske i španjolske vlade na poziv Jules-a Favres-a za zajedničku borbu protiv Internacionale. 114
- ¹⁶⁹ Kućni pretres u stanu Utina i pregledavanje njegovih ličnih dokumenata i dokumenata Internacionale izvršen je u januaru 1872. Protiv ove izrazito oštre djelatnosti zavjere svih evropskih vlada protiv Internacionale kantonalno je vijeće Ženevske sekcije upravo tim povodom podiglo oštar protest na svom sastanku 6. februara i prihvatilo naročitu rezoluciju. Generalno je vijeće Internacionale prihvatilo 20. februara «Izjavu Generalnog vijeća povodom policijske samovolje švicarskih vlasti», koju su napisali Marx i Engels, što je objavljeno u štampi Internacionale. 114
- ¹⁷⁰ Aluzija na susret careva Njemačke, Austro-Ugarske i Rusije u Berlinu u septembru 1872, koji su pokušali da uspostave reakcionarni savez ovih država. Među prodiskutiranim pitanjima bilo je i pitanje zajedničke borbe protiv revolucionarnog pokreta. 115
- ¹⁷¹ Engelson izvještaj o Alijansi socijalističke demokracije podnesen je 5. septembra 1872. naročitoj komisiji Haškog kongresa, koja je istraživala tajnu djelatnost Alijanse. Dokumente spomenute u tekstu izvještaja Engels je također podnio komisiji. Rukopisni koncept izvještaja i prijepis priloženih dokumenata ostali su sačuvani. Redoslijed brojeva dokumenata u prijepisu koji je napravio Engels i numeriranje dokumenata u izvještaju se slažu. 116
- ¹⁷² Misli se na okružnicu koju je napisao Victor Pagés u ime Nove madridske federacije članovima federacija Internacionale u Španjolskoj. Okružnica je objavljena u listu «*La Emancipación*», br. 61 od 10. augusta 1872. 117
- ¹⁷³ Okružnicu od 2. juna 1872. napisali su članovi uredništva lista «*La Emancipación*» koji su bili članovi Udruženja: Mesa, Pagés, Francisco Mora, Iglesias i dr. U ovoj okružnici, upravljenoj svim članovima Udruženja u Španjolskoj, saopćeno je da je madridska grupa Udruženja raspuštena i svim drugim grupama Udruženja u Španjolskoj preporučeno da slijede njihov primjer. Okružnica je objavljena u «*La Emancipación*», br. 59 od 27. augusta 1872. 117 153
- ¹⁷⁴ «*La Federación*» — organ Barselonske federacije Internacionale, izlazio je od 1869. do 1873. jedanput tjedno. List je bio pod bakunjinističkim utjecajem. 117
- ¹⁷⁵ Konferencija Španjolske federacije u Valensiji održana je ilegalno od 9. do 17. septembra 1871. Konferencija je prihvatila konačnu redakciju statuta Španjolske federacije, uzornog statuta lokalnih federacija iz pojedinih sekcija koji

je uglavnom izradio još kongres u Barseloni 1870; time je konferencija u Valensiji utvrdila strukturu organizacije Internacionale u Španjolskoj.

Prema donesenom Statutu na konferenciji, svi radnici nekoga mjesta koji su imali isto zvanje ujedinjuju se u jednu sekciju; sekcije tvore lokalnu federaciju koja na svom kongresu bira lokalno federalno vijeće. Sve lokalne federacije tvore nacionalnu federaciju koja na svom kongresu bira nacionalno federalno vijeće. Konferencija u Valensiji povećala je broj članova federalnog vijeća, imenujući pet sekretara-dopisnika za pet okruga i donijela zaključak da i pojedinačne osobe mogu neposredno ući u federaciju. 121 557 558

¹⁷⁶ Misli se na isključivanje članova uredništva lista «La Emancipación» koje je provela anarhistička većina lokalne Madridske federacije u martu 1872, kada su bili isključeni Francisco Mora, Mesa, Iglesias, Pagés, Calleja i Pauly, koji su bili istovremeno i članovi Španjolskog federalnog vijeća, izabrani na konferenciji u Valensiji. Povod za to isključenje bilo je otvoreno pismo izdavačkog savjeta lista «La Emancipación» od 25. februara 1872. *predstavnicima republikansko-federalističke partije okupljenim u Madridu*. 121

¹⁷⁷ *Kongres u Barseloni* — prvi nacionalni kongres španjolskih sekcija Internacionale održan je u junu 1870; na kongresu je učestvovalo 90 delegata koji su zastupali 150 radničkih udruženja. Kongres je konstituirao Španjolsku federaciju Međunarodnog udruženja radnika i izabrao njezino Federalno vijeće. Zaključeno je da se pošalje pismo delegata Generalnom vijeću u kome kongres potvrđuje priznanje Općeg statuta Internacionale od strane federacije; na kongresu su u općim crtama izrađeni statuti Španjolske federacije, lokalnih federacija i sekcija (konačna izrada statuta uslijedila je na konferenciji u Valensiji 1871). U isto je vrijeme kongres pod utjecajem anarhista, koji su bili članovi tajne Alijanse u Španjolskoj, donio zaključak upravljen protiv učešća u političkoj borbi. 121 298 557

¹⁷⁸ *Asociación Internacional de los trabajadores. Extracto de las actas del segundo kongreso obrero de la Federación regional Española, celebrado en Zaragoza en los días 4 al 11 de Abril de 1872, según las actas y las notas tomadas por la comisión nombrada al efecto en el mismo*. Na primjerku ove brošure koji je Engels predložio komisiji Haškog kongresa sačuvane su njegovom rukom pisane bilješke. 121

¹⁷⁹ Radi se o pokušajima anarhista da slanjem delegata malih i često nepostojećih sekcija stvore fiktivnu većinu i da se tako domognu rukovodstva u Internacionali (na kongresu u Bazelu 1869) i u Romanskoj federaciji na kongresu Federacije u La Šo-de-Fonu 4 - 6. oktobra 1870) (vidi u ovom tomu, str. 13 - 15). 123

¹⁸⁰ Službeni tekst rezolucija koje su primljene na Haškom kongresu napisali su i redigirali Marx i Engels, koji su bili u komisiji za pripremanje rezolucija za štampu. Najvećim su dijelom rezolucije donesene na temelju Marxovih i Engelsovih prijedloga, koje je Generalno vijeće prihvatilo u ljeto 1872. kad se diskutiralo o dnevnom redu Kongresa. Ovamo spadaju: čl. 7a) Rezolucija o Statutu, Rezolucija o Organizacionim pravilima, rezolucija o isključivanju američke sekcije br. 12 i dr. Rezoluciju o sjedištu Generalnog vijeća predložili su Marx i Engels na samom kongresu, s obrazložio ju je u svom govoru Engels (vidi u ovom tomu, str. 565). Rezolucija o međunarodnim odnosima udruženja otpora primljena je na Lafargueov prijedlog.

Rezolucije su objavljene u brošuri pod naslovom *Résolutions du congrès général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872*, Londres 1872, a isto tako i u listovima «La Emancipación», br. 72, od 2. septembra 1872. i «The International Herald», br. 37 od 14. decembra 1872.

Engelsov rukopis na francuskom jeziku, koji sadrži rezolucije pripremljene za tisak sačuvan je u potpunosti. 124

- ¹⁸¹ Među dokumentima koje su Marx i Engels predali komisiji Haškog kongresa za ispitivanje djelatnosti tajne Alijanse, nalazilo se i jedno Nečajevljevo pismo iz februara 1870. Nečajev je ovo pismo napisao Ljubavinu po Bakunjinovu nalogu u ime nepostojeće ruske revolucionarne organizacije. U njemu se Ljubavinu, koji je pripremao izdavanje prve knjige *Kapitala* u Rusiji, prijeti odmazdom ako Bakunjinina ne oslobodi preuzetih obaveza u vezi s prijevodom *Kapitala* na ruski jezik. Ljubavin je pismo po Danijelsonu poslao Marxu u augustu 1872. 129 273
- ¹⁸² Na poziv holandskog Federalnog vijeća većina delegata Haškog kongresa otputovala je nakon njegova završetka u Amsterdam da bi se susrela sa Amsterdamskom sekcijom Internacionale. Osmog septembra nastupili su na jednom mitingu u Amsterdamu Marx, Sorge, Lafargue i drugi delegati. Marx je svoj govor održao na njemačkom i francuskom jeziku. Ovaj je govor objavila holandska, belgijska, francuska i njemačka štampa prema bilješkama svojih dopisnika. Govor su najpotpunije donijele belgijske i francuske novine, čiji su tekstovi potpuno suglasni. »Der Volksstaat« (br. 79 od 2. oktobra 1872) objavio je Marxov govor prema novinama »La Liberté«, ali s nekim preinakama. Hepner je 26. septembra 1872. pisao Marxu da uredništvo ne može njegov govor doslovce objaviti budući da bi spominjanje da je nasilni prevrat neophodan, u njemačkim prilikama neodgodivo dalo izliku za proces protiv novina. U holandskim novinama »Allgemeen Handelsblad« govor je objavljen u vrlo skraćenoj verziji. Dopisnik je među ostalim pisao: »Gradanin Marx prelazi na promatranje događaja koje je upravo završeni kongres ubrzao. On ih označuje važnima. Hitno je potrebna jaka centralizacija vlasti u rukama Generalnog vijeća uoči predstojeće konferencije u Berlinu, a po mišljenju govornika treba očekivati opći napad na proletarijat, proganjanja i podjarmljivanje radničke klase; dokle god Internacionala ne bude nastupila kao čvrsto jedinstveno tijelo, dokle god ne bude mogla centralizirati pokret tako da on svagdje u isto vrijeme nastaje, njena će nastojanja malo koristiti. Govornik iznosi primjer Pariške komune. Zašto je ona doživjela poraz? Jer je bila izolirana i takva ostala. Da su istovremeno s ustankom u Parizu bile izbile revolucije u Berlinu, Beču i u drugim glavnim gradovima, bilo bi više izgleda za uspjeh.« 132
- ¹⁸³ »Le Corsaire« — građansko-republikanski dnevnik, osnovan 1871. u Parizu. 134
- ¹⁸⁴ »Le Soir« — građanski dnevnik, osnovan u Parizu 1867; podržavao je Thiers-ovu politiku. 134
- ¹⁸⁵ Na Haškom kongresu izabrani su Marx i Engels u komisiju za redakciju kongresnih zapisnika i zaključaka. Komisiji su osim njih pripadali još i Eugène Dupont, Leo Frankel i Auguste Serrailier. Le Moussu, sekretar Haškog kongresa, pridodan je kasnije za francuski jezik. Nakon kongresa pripremili su Marx i Engels dokumente za objavljivanje. Koncem oktobra 1872. objavljeno je oficijelno izdanje kongresnih zaključaka kao brošura na francuskom jeziku, a 14. decembra objavljeni su u listu »The International Herald« na engleskom jeziku. Posao oko izdavanja kongresnih zaključaka nije dovršen. 135 273
- ¹⁸⁶ Ovi podaci o sastavu Haškog kongresa odstupaju od podataka Sorgeova zapisnika. Sorge navodi sljedeće brojke: Ukupno 65 delegata, od toga 18 Francuza, 15 Nijemaca, 7 Belgijanaca 5 Engleza, 5 Španjolaca, 4 Holandanina, 4 Švicarca, 2 Austrijanca, 1 Danac, 1 Madar, 1 Irac i 1 Poljak. I neki podaci o glasanju u ovom pismu također odstupaju od navoda o *Rezolucijama općega kongresa u Hagu* (vidi u ovom tomu, str. 124 - 131). 136
- ¹⁸⁷ »La Favilla« — talijanske novine, izlazile su od 1866. do 1894. u Mantovi: 1871/1872. dnevnik. U početku građansko-demokratskog smjera, a u prvoj polovini sedamdesetih godina bile su pod utjecajem anarhista.

Engels citira članak *Dopis iz Torina*, objavljen u «La Favilli» br. 184 od 3. septembra 1872. 139

- 188 Pri objavljivanju ovog članka uredništvo lista «La Emancipación» nastojalo mu je dati izgled članka napisanog u Španjolskoj; zbog toga je članak objavljen bez potpisa. 141
- 189 «*Bulletin de la Fédération Jurassienne de L'Association internationale des travailleurs*» — organ švicarskih anarhista; izlazio je od 1872. do 1878. na francuskom jeziku pod uredništvom Jamesa Guillaume-a, u početku dva puta mjesečno, a od jula 1873. tjedno.
- Engels citira «*Bulletin de la Fédération Jurassienne de L'Association internationale des travailleurs*», br. 17 - 18 od 15. septembra do 1. oktobra 1872. 141
- 190 Mandat delegata Jurske federacije za Haški kongres objavljen je u «*Bulletin*»-u br. 15 - 16, od 15. augusta do 1. septembra 1872. 142
- 191 Sauva je ostao delegat Haškog kongresa budući da je imao još dva druga mandata (od Sekcije br. 29 i Sekcije br. 42 u Njujorku). 143
- 192 «*Liste nominale des délégués composant le 5-me Congrès universel tenu à la Haye (Hollande), du 2 au 7 Septembre 1872*», Amsterdam 1872. 146
- 193 Devetnaestog septembra 1872. započeo je u svim ljevaonicama Lisabona štrajk radnika ljevača, kojem su se priključili radnici drugih grana zanimanja. Štrajkaši, podupirani od Portugalske federacije Internacionale, zahtijevali su skraćenje radnog dana. Budući da je štrajk bio ugrožen ubacivanjem sabotera štrajka iz Engleske, Lisabonsko federalno vijeće je uputilo preko Engelsa saopćenje Britanskom federalnom vijeću s molbom da smjesta poduzme neke mjere. Ovo saopćenje pročitano je na sjednici Britanskog federalnog vijeća 26. septembra i objavljeno u listu «*The International Herald*», br. 27 od 5. oktobra 1872. 148.
- 194 Prigodom objavljivanja Marxova pisma redakcija «*Volksstaat*»-a donijela je uz ovo mjesto slijedeću bilješku ispod teksta: «Ovdje su, nažalost, omaškom izostale one dvije riječi „der Allianz“ (Alijanse). Ovom tiskarskom greškom dobiva se svakako utisak kao da je rečeno: Marx je predložio Schwitzguébelovo isključenje, što dakako ne stoji». 149
- 195 U pismu od 5. oktobra 1872. Engels saopćava Sorgeu, sekretaru Generalnog vijeća u Njujorku da ima namjeru poslati izvještaj o situaciji Internacionale u Španjolskoj, Portugalu i Italiji. Drugog novembra 1872. međutim piše da šalje samo jedan izvještaj, o Španjolskoj, i da će izvještaji o Portugalu i Italiji kasnije slijediti. Dosad nije utvrđeno da li su ovi izvještaji bili poslani. 151
- 196 *Udruženje radnika i poljoprivrednika Donje Lombardije* (sekcija Internacionale) u Lodiju osnovano je u oktobru 1872. pod neposrednim utjecajem Bignamija, koji je 28. oktobra 1872. o tome obavijestio Engelsa. O stvaranju sekcije u Lodiju, koja je donijela i statut (koji je odgovarao Statutu Internacionale), obavijestio je Engels sekretara Generalnog vijeća Sorgea u svom pismu od 25. novembra 1872. No policijski su progoni već početkom 1873. doveli do obustavljanja aktivnosti ove sekcije. 155
- 197 Misli se na propise koji su izišli kraljevskom naredbom od 27. juna 1872. o redu u londonskim parkovima. 157
- 198 Dvadeset četvrtog novembra 1872. u Amsterdamu je održan kongres niza holandskih sekcija, a sazvalo ga je holandsko Federalno vijeće u vezi s postupcima anarhista protiv zaključaka Haškog kongresa. Kongres je zaključio da pruži podršku Generalnom vijeću. 160 168

- ¹⁹⁹ *Kongres u Kordobi* održan je od 25. do 30. decembra 1872, i na njemu su bili zastupljeni samo anarhisti. Kongres je objavio potpuno prekidanje veza s Generalnim vijećem i s Međunarodnim udruženjem radnika. 160
- ²⁰⁰ Petnaestog i 16. septembra 1872. održan je u Sent-Imjeu (Saint-Imier) u Švicarskoj međunarodni kongres tajnih organizacija Alijanse. Zaključci koje je donio kongres – da se ne priznaju rezolucije Haškog kongresa i da se prekine s Generalnim vijećem – faktički znače rascjep Internacionale (vidi *Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika*, u ovom tomu, str. 318/319). 160
- ²⁰¹ Poziv, koji je potpisao Victor Pagés, «Nova madridska federacija svim federacijama, sekcijama i članovima Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj», od 1. novembra 1872. objavljen je u listu «La Emancipación», br. 73 od 9. novembra 1872. U pozivu su raskrinkane makinacije alijansističkog Španjolskog federalnog vijeća koje su dovele do dezorganizacije i rascjepa Internacionale. Zbog toga što je Federalno vijeće, povređujući statut Španjolske federacije i zaključke kongresa u Saragosi prijevremeno sazvalo kongres u Kordobi i samovoljno mijenjalo njegov dnevni red, unoseći u njega izbor između zaključaka Haškog kongresa i anarhističkog kongresa u Sent-Imjeu, Nova madridska federacija je predložila da se izabere novo federalno vijeće koje bi radilo u suglasnosti sa Statutom Internacionale i zaključcima njezinih općih kongresa. 160
- ²⁰² Skupština federacije iz Grasije održana je od 4. do 6. novembra 1872. Pošto je saslušan izvještaj jednog od voda Alijanse, Alerinija, o Haškom kongresu, skupština je optužila držanje španjolskih delegata na Haškom kongresu, odbacila prijedlog anarhista da se priznaju zaključci kongresa iz Sent-Imjea i dala većinu glasova za zaključke Haškog kongresa.
Skupština federacije iz Valensije održana je 9. novembra 1872. Skupština je odbila prijedlog članova Alijanse da po imperativnom mandatu delegata Kongresa iz Kordobe prihvati zahtjev da se odobre zaključci kongresa iz Sent-Imjea. 160 254
- ²⁰³ «Bulletin de la Fédération Jurassienne» br. 20 - 21 od 10. novembra 1872. objavio je pismo Jules-a Montels-a u kojem se protestira protiv isključenja Bousquet-a iz Internacionale. 161 317
- ²⁰⁴ Reformisti Britanskog federalnog vijeća pod Halesovim vodstvom povezali su se s najrazličitijim antimarksističkim elementima, naročito s članovima Alijanse u Švicarskoj. Engleski reformisti i švicarski anarhisti bijesno su napadali sve zaključke Haškog kongresa, pri čemu su njihovi napadi upravljeni naročito protiv zaključaka o političkoj djelatnosti radničke klase i protiv proširenja punomoći Generalnog vijeća (vidi i napomenu 14). Nakon objavljivanja Halesova pisma od 6. novembra i odgovora Schwitzguébela, jednog člana Alijanse, u «Bulletin de la Fédération Jurassienne», br. 23 od 1. decembra 1872, zaključili su Marx i Engels da Halesa «javno ispraše». Marx je o tome pisao 21. decembra 1872. Sorigeu: «Šaljem ti danas jedan primjerak [novina], gdje Engels i ja otvaramo polemiku s Halesom i drugovima.» Marxovo i Engelsovo pismo «International Herald»-u izišlo je u broju 38. od 21. decembra i u španjolskim novinama «La Emancipación», br. 80 do 28. decembra 1872. Uredništvo lista «La Emancipación» donijelo je još i slijedeći uvodnik: «Ovde objavujemo pismo koje su naši drugovi i prijatelji Marx i Engels uputili londonskim novinama «The International Herald» kao znak protesta protiv lažnih tvrdnji gospodina Johna Halesa. Ove se tvrdnje kod nas preštapavaju u štampi Alijanse, koja je uvijek spremna da sa silnim užitkom podupire laži.» 162
- ²⁰⁵ Držanje Halesa, koji je kao sekretar Generalnog vijeća prekoračio svoje punomoći, bilo je povod za ponovljene raspre na sjednicama Generalnog vijeća.

- Već u proljeće 1872. počeo je Hales intrigirati protiv većine u Generalnom vijeću, koja je bila uz Marxa. Na kongresu Britanske federacije Udruženja u Notingemu od 21. do 22. jula 1872. pokušavao je Hales prokrijumčariti zaključak o »autonomiji«
Britanskog federalnog vijeća. Zbog toga, ali i zbog njegove podrške reformističkim elementima u SAD koji su isključeni iz Internacionale, Generalno vijeće je 23. jula 1872. jednoglasno prihvatilo prijedlog da se Hales suspendira kao sekretar Generalnog vijeća do završetka istrage. Funkcije sekretara provizorno su prenesene na George-a Milnera. 163
- ²⁰⁶ *Mančesterska sekcija za strance* (Manchester Foreign Section) pripadala je Međunarodnom udruženju radnika; osnovali su je u Mančesteru u augustu 1872. uglavnom radnici emigranti, koji su po pravilu već bili članovi Internacionale. Vodila je aktivnu borbu protiv reformista britanskog Federalnog vijeća koji su odbijali zaključke Haškog kongresa. Oni su također podržavali Marxa i Engelsa u njihovoj borbi za učvršćenje Britanske federacije i njezino čišćenje od destruktivnih elemenata. Ovu okružnicu koncipirao je Engels na molbu Mančesterske sekcije. Nakon što je prihvaćena u Sekciji, izdana je kao letak i poslana je svim članovima Internacionale u Engleskoj. 165
- ²⁰⁷ Desetog decembra 1872. izdao je otcijepljeni dio britanskog Federalnog vijeća okružnicu »To the branches, sections and members of the British Federation of the International Working-Men's Association«. U njoj su ovi separatisti poticali na to da se zaključci Haškog kongresa ne priznaju i da se sazove izvanredni kongres Federacije u januaru 1873. u Londonu. 165
- ²⁰⁸ Engels ima u vidu sjednicu Britanskog federalnog vijeća od 5. decembra 1872. Na toj sjednici trebalo je odlučiti o ukidanju funkcije koju je Hales vršio kao generalni sekretar Vijeća i trebalo je imenovati dopisnog sekretara, sekretara odgovornog za zapisnike, blagajnika i druge službene osobe Vijeća. Ova namjera Marxovih pristaša u Vijeću da reformističke vođe uklone s rukovodstva britanskog Federalnog vijeća bila je neposredan povod rascjepa koji je odmah zatim uslijedio u Federalnom vijeću. 165
- ²⁰⁹ Ova adresa Britanskog federalnog vijeća, koju je napisao Marx, i okružnica mančesterske sekcije koju je napisao Engels (vidi u ovom tomu, str. 165-168), bile su odgovor na secesionističku djelatnost reformista u Britanskoj federaciji. Na sjednici Britanskog federalnog vijeća od 23. decembra adresu je pročitao član Vijeća Mitchell, a Vijeće ju je jednoglasno primilo i poslalo sekcijama. 169
- ²¹⁰ U pripremama za Haški kongres zaključilo je Generalno vijeće da prethodno dá tumačenje članova Općeg statuta i Organizacionih pravila. U toku rasprave o tome, 23. jula 1872, Vaillant je, uz podršku Marxa i Engelsa, predložio da se zaključak Londonske konferencije od 1871. o političkoj djelatnosti radničke klase unese u Statut. Ovaj je prijedlog bio jednoglasno primljen. 171
- ²¹¹ Prvi kongres britanskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika, koji je održan od 21. do 22. jula 1872. u Notingenu, jednoglasno je prihvatio rezoluciju o političkoj djelatnosti. Rezolucija je priznala potrebu političke borbe radničke klase za njezino oslobođenje, a time i potrebu stvaranja samostalne radničke partije. 171
- ²¹² Tekst ove rezolucije predložio je Engels i Generalno vijeće ga je prihvatilo na sjednici održanoj 25. juna 1872. 171
- ²¹³ Član 6 i 7 odjeljka II Organizacionih pravila (vidi u 28. tomu ovog izdanja, str. 364) napisani su na temelju bazelskih zaključaka o organizaciji 1869, čl. IV-VII. 171

- ²¹⁴ Spis Friedricha Engelsa *O stambenom pitanju* sastoji se od tri odjeljaka; svaki od tih odjeljaka nastao je tokom oštre polemike koju je Engels vodio protiv buržoaskih i sitnoburžoaskih projekata za rješenje stambenog pitanja.

Prvi je odjeljak bio direktan odgovor na seriju članaka koji su objavljeni anonimno pod naslovom *Stambeno pitanje* u brojevima 10, 11, 12, 13, 15 i 19 »Volksstaat«-a od 3, 7, 10, 14. i 21. februara te 6. marta 1872. »Der Volksstaat« ih je preštampano iz austrijskih radničkih novina »Volkswille«. Tek se kasnije doznalo da je pisac ovih članaka bio prudonist, dr med. A. Mülberger iz Virmemberga. Sedmog maja 1872. pisao je Engels Liebknechtu: »Čim budem imao vremena, napisat ću ti članak o nestašici stanova i protiv apsurdnih prudonističkih afera o kojima je »Der Volksstaat« donio čitav niz članaka.«

Otrpriklike 22. maja 1872. bio je napisan prvi odjeljak spisa pod naslovom *Kako Proudhon rješava stambeno pitanje* i objavljen je u »Volksstaat«-u br. 51, 52 i 53 od 26. i 29. juna i 3. jula 1872.

Tokom oktobra 1872. napisao je Engels drugi odjeljak *Kako buržoazija rješava stambeno pitanje*, u kojem su gradansko-filantropske metode za rješenje stambenog pitanja podvrgnute oštroj kritici, a najpotpunije se nalaze u knjižici *Die Wohnungszustände der arbeitenden Classen und ihre Reform*, koju je napisao dr Emil Sax. Ovaj je odjeljak tiskan u »Volksstaat«-u br. 103 i 104 od 25. i 28. decembra 1872, kao i u br. 2 i 3 od 4. i 8. januara 1873.

Treći odjeljak Engelsova rada nastao je kao ponovni odgovor Mülbergeru, kojemu je uredništvo »Volksstaat«-a dalo mogućnost da objavi u njegovim stupcima odgovor Engelsu. Na tom je odlomku Engels radio u januaru 1873; objavljen je pod naslovom *Dodatak članku o Proudhonu i stambenom pitanju* u »Volksstaat«-u br. 12, 13, 15 i 16, od 8, 12, 19. i 22. februara 1873.

Neposredno poslije objavljivanja u »Volksstaat«-u sva tri odjeljka Engelsova spisa izdana su u Lajpcigu u nakladi »Volksstaat«-a kao pojedinačni svesci: dva od njih — *O stambenom pitanju* i *O stambenom pitanju, II sv.: Kako buržoazija rješava stambeno pitanje* — izašla su 1872, a posljednji — *O stambenom pitanju, III sv.: Dodatak članku o Proudhonu i stambenom pitanju* izašao je 1873. Drugi je odjeljak ponovno štampan u austrijskim novinama »Volkswille«, u brojevima od 3. do 9. januara 1873.

Godine 1887. ponovno je izdan ovaj Engelsov rad pod naslovom *O stambenom pitanju*, drugo pregledano izdanje, Hottingen-Zürich 1877. Rad je prapraćen piščevim predgovorom (vidi u ovom tomu, str. 529 - 536) i u odnosu na prvo izdanje sadrži neke Engelsove promjene i nadopune. 175 529

- ²¹⁵ Engels ovdje citira iz anonimno objavljene serije članaka u »Volksstaat«-u pod naslovom »*Die Wohnungsfrage*« (vidi i napomenu 214).

Ukoliko se izvor iz kojega Engels sve do kraja prvog dijela svoga rada citira ne vidi iz samog teksta ili redakcijski nije označen, citati u pravilu potječu iz gore navedene serije članaka u »Volksstaat«-u. Podvučena mjesta potječu od Engelsa. 181

- ²¹⁶ *Egipatski lonci s mesom* — biblijska legenda o bijegu Židova iz egipatskog ropstva saopćava da su se malovjerni među njima zbog teškoća na putu i zbog gladi »zaželjeli egipatskih lonaca s mesom«, tj. mislili su sa žaljenjem na dane koje su provodili u sužanjstvu, ali su barem bili siti. 184

- ²¹⁷ Proudhon je pokušao za vrijeme revolucije 1848/49. ostvariti *banku za razmjenu*. Trećeg januara 1849. osnovao je u Parizu Banque du peuple (Narodnu banku). Ona je postojala otprilike dva mjeseca, i to samo na papiru. Banka se »slomila još prije no što je čestito proradila« (Marx). 188

- ²¹⁸ *Labour Exchange Bazaar* ili *Equitable labour exchange Bazars or Offices* (Bazari za pravednu razmjenu radnih proizvoda) stvorili su radničke kooperativne zad-

ruge u više engleskih gradova; prvi radnički bazar osnovao je Robert Owen u Londonu u septembru 1832, a postojao je do sredine 1834. Na tim su radnim bazarima radnički proizvodi razmjenjivani pomoću papirnog radničkog novca, čiju je jedinicu tvorio radni sat. Ovaj utopistički pokušaj da se u uvjetima kapitalističke robne privrede organizira nenovčana razmjena robe bio je osuđen na brzu propast. 188

- ²¹⁹ U »Volksstaat«-u br. 53 od 3. jula 1872. ova rečenica glasi ovako: »Gore smo vidjeli da se najamna cijena, vulgo najamnina, sastoji: 1) od jednoga dijela zemljišne rente; 2) od jednoga dijela — ne kamate — nego dobiti od građevinskog kapitala; 3) od jednoga dijela troškova za popravak, održavanje, i osiguranje. Jedan dio kamate na kapital samo je onda u njoj sadržan ako je kuća opterećena hipotekarnim dugovima.«

U posebnom izdanju prvoga odjeljka Engelsova spisa *O stambenom pitanju*, koje je izašlo 1872. u nakladi »Volksstaat«-a, uz rečenicu »jedan dio kamate na kapital samo je onda u njoj sadržan ako je kuća opterećena hipotekarnim dugovima« dodata je slijedeća autorova fusnota: »*Za kapitalista koji kupuje gotovu kuću može se dio najamne cijene koji se ne sastoji od zemljišne rente i troškova pojaviti u obliku kamate na kapital. To ništa ne mijenja na stvari, jer je svijedno da li graditelj kuće za iznajmljivanje ovu iznajmljuje sam ili je u tu svrhu prodaje nekom drugom kapitalistu.*« 192 530

- ²²⁰ P.-J. Proudhon, *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère*, T. 1 - 2, Paris 1846. 194 227 248

- ²²¹ »*The Illustrated London News*« — ilustrirani tjednik izlazi od 1842.

»*Uber Land und Meer*« — ilustrirani tjednik II izlazio u Štutgartu od 1858. do 1923.

»*Die Gartenlaube — Illustrierte Familienblatt*« — literarni tjednik malograđanskog smjera; izlazio je od 1853. do 1903. u Lajpcigu, a od 1903. do 1943. u Berlinu.

»*Kladderadatsch*« — humostičko-satirički tjednik osnovan je 1848. u Berlinu. *Strijelac Kutschke* (Fusilier August Kutschke) — pseudonim Gottheifa Hoffmanna, autora jedne nacionalističke vojničke pjesme za vrijeme francusko-pruskog rata 1870 - 1871. 196

- ²²² Iz govora Davida Hansemanna na sjednici prvog Ujedinjenog pokrajinskog landtaga 8. juna 1847, objavljenog u »*Preußens Erster Reichstag ...*«, Th. 7, Berlin 1847. 198

- ²²³ »*Le Socialiste*« — tjednik koji je osnovao Jules Guesde 1885; do 1902. organ francuske radničke partije; od 1902. do 1905. organ Socijalističke partije Francuske; od 1905. organ Francuske socijalističke partije. Osamdesetih i devedesetih godina surađuju u novinama Friedrich Engels, Paul Lafargue i G. V. Plehanov.

Članci o koloniji u Gizu pojavili su se u »*Le socialiste*«, br. 45 i 48 od 3. i 24. jula 1886. 204

- ²²⁴ *Harmony Hall* — komunistička kolonija koju su osnovali engleski socijalisti-utopisti Robert Owen i njegove pristaše potkraj 1839. u Hempširu (Engleska). Kolonija je postojala do 1845. 204

- ²²⁵ V. A. Huber, *Soziale Fragen. IV. Die latente Assoziation*, Nordhausen 1866. 204

- ²²⁶ Po frankfurtskom mirovnom ugovoru iz 1871. morala je Francuska platiti Njemačkoj ratnu odštetu u visini od 5 milijardi franaka. 217 529

- ²²⁷ Engels aludira na višestruke izjave njemačkog građanskog ekonomiste Adolfa Wagnera, prema kojemu je oživljavanje konjunktura u Njemačkoj nakon njemačko-francuskoga rata, osobito s učinkom 5 milijardi koje je Francuska platila na račun ratne odštete, dovelo do znatnog poboljšanja položaja radnih masa. 217
- ²²⁸ Ukazivanje na pregovore između njemačkog i austrijskog cara i njihovih kancelara u augustu 1871. u Bad Gastajnu i u septembru u Salcburgu, u kojima se diskutiralo i o mjerama protiv Internacionale (vidi i napomenu 11). Engels naziva ove konferencije po imenu šefa pruske političke policije, Wilhelma Stiebera, i time naglašava njihov reakcionarni karakter. 217
- ²²⁹ *čartisti* – pristalice čartizma, političkog pokreta engleskih radnika tridesetih do pedesetih godina 19. stoljeća, borili su se za ostvarenje peticije People's Charter (vidi napomenu 356), čiji su zahtjevi bili upravljani u smjeru demokratizacije državnog uređenja Engleske. Lozinka radnika bijaše: »Politička moć je naše sredstvo, socijalna sreća, – naš cilj« (Engels). O sveukupnom značenju čartističkog pokreta Lenin je rekao da je »Engleska svijetu dala prvi istinski, široki, politički jasno izražen proletersko-revolucionarni masovni pokret«. 223 294 388
- ²³⁰ Mülbergerovi članci koji su početkom 1872. bili objavljeni u »Volksstaat«-u pod naslovom *Die Wohnungsfrage* (vidi napomenu 214), objavljeni su kasnije kao brošura: A. Mülberger, *Die Wohnungsfrage. Eine Sociale Skizze*, Leipzig 1872. 223 236
- ²³¹ Friedrich Engels, *Zur Wohnungsfrage* posebno izdanje »Volksstaat«-a, Lajpcig 1872. (vidi napomenu 214). 225 237
- ²³² *Uredba o okruzima* za pokrajine Prusku, Brandenburg, Pomeraniju, Poznanj, Šlesku i Saksoniju od 13. decembra 1872. poslužila ja kao temelj administrativne reforme u Pruskoj.
Njome je ukinuto nasljedno pravo primjene policijske vlasti veleposjednika na selu, a uvedeni su stanoviti elementi lokalne samouprave, kao: izborni općinski predstojnici, okružne skupštine pri zemaljskim vijećima koje se biraju po sistemu staleža, itd. Reforma je imala za cilj učvršćivanje državnog aparata i jačanje centralne vlasti u interesu junkera. Veleposjednici-junker praktički su svoju vlast zadržali u okruzima i pokrajinama držeći lično većinu izbornih službi ili su ove popunjavali svojim ljudima. 230 239 415
- ²³³ Iznijenjene Mefistove riječi o Goetheovu »Faustu«, I dio, »Veštičija kuhinja«. 233
- ²³⁴ Iz prepiske Engelsa i danskog socijalista Louis-a Pio-a, dopisnog sekretara za Dansku, saznalo se o velikim uspjesima danskih socijalista u propagiranju zaključaka Internacionale o agrarnom pitanju. U pismu Louis-u Pio-u od aprila 1872. Engels daje pozitivnu ocjenu članka koji je objavljen u kopenhaskim novinama »Socialisten« i gotovo u svoj štampi Internacionale o socijalističkom preobražaju poljoprivrede putem kooperacije. Engels piše u ovom pismu: »Sve u svemu, Danci su ispred svih drugih nacija što se tiče izvanredno važnog pitanja uključivanja sitnih i siromašnih seljaka u proleterski pokret, zahvaljujući njihovim posebnim lokalnim prilikama i političkoj inteligenciji.« 236
- ²³⁵ Marx misli na okružnicu *Generalno vijeće Međunarodnog udruženje radnika svim federacijama, sekcijama, komitetima i članovima Međunarodnog udruženja radnika u Njemačkoj* od 1. decembra 1872, koja je objavljena u »Volksstaat«-u br. 103 od 25. decembra 1872. 238
- ²³⁶ Kraljevsko-pruskom »Naredbom o ukinuću prisile na ceh i monopola na prodaju« od 24. oktobra 1808. kao i »Instrukcijom o radnjama za vlade u svim provincijama« od 26. decembra 1808. objavljen je u deklarativnom obliku sloboda

- trgovine i obrta. »Naredbom o uspostavljanju obrtnih vijeća i o raznim izmjenama Opće uredbe o obrtu i trgovini« i »Naredbom o uspostavljanju obrtnih sudova«, obje izdane 9. februara 1849. od pruske vlade, u Pruskoj je opet uspostavljeno polusrednjovjekovno zakonodavstvo o obrtu i trgovini. 239
- ²³⁷ Hinckeldey, rukovodilac policijskog odjela u pruskom Ministarstvu unutrašnjih poslova, ubijen je 1856. u dvoboju sa poznatim zastupnikom reakcionarne partije Stahl-Gerlacha (vidi napomenu 244) barunom Rochow-Plessowim; do dvoboja je došlo nakon što je policija zatvorila jednu kockarnicu u kojoj su oba funkcionara imali udio. 240
- ²³⁸ *nova era* — princ Wilhelm Pruski (od 1861. kralj) najavio je prigodom svoga postavljanja za princa-regenta u oktobru 1858. »liberalan« kurs. Godine 1858. on je raspustio Manteuffelov kabinet i pozvao je u vladu umjerene liberale. U građanskoj štampi ovaj je kurs pretjerano slavljen kao »nova era«. U stvari, Wilhelmova je politika služila samo učvršćivanju pozicija moći pruske monarhije i junkera, pri čemu je pokušavao da se sporazumije s vrhovima ekonomski ojačale buržoazije. Niti jedna jedina reforma koju je očekivala buržoazija nije sprovedena. Buržoazija, koja je vidjela da je prevarena u svojim nadama, odbila je da se suglasi s nacrtom pruske vlade o reformi vojske. Time nastali ustavni konflikt 1862. kao i Bismarckovo preuzimanje vlasti u septembru 1862. dokrajčili su »novu eru«. 240
- ²³⁹ *Talijanski rat* — rat između Francuske i kraljevine Sardinije (Pijemonta) s jedne strane i Austrije s druge strane. Trajao je od 29. aprila do 8. jula 1859. 240
- ²⁴⁰ *danski rat* — rat Pruske i Austrije protiv Danske 1864; on je bio važna etapa na putu ujedinjenja Njemačke pod pruskom hegemonijom. Bismarckova junkerska vlada težila je da vojvodstva Šlezvig i Holštajn, koja su bila pod danskom vladavinom ali uglavnom nastanjena Nijemcima, pripoji Pruskoj, da ojača pruski utjecaj u Njemačkoj i da uništi opoziciju liberalne buržoazije. Austrija je učestvovala u ratu jer je isto tako kao i Pruska htjela anektirati Šlezvig i Holštajn. Rat se završio porazom Danske. Šlezvig i Holštajn proglašeni su zajedničkim posjedom Austrije i Pruske, ali su nakon prusko-austrijskog rata 1866. pripojeni Pruskoj. 241 404
- ²⁴¹ *bitkom kod Sadove* — nazvanom i bitkom kod Kenigreca (Königgrätz), 3. jula 1866, odlučena je pruska pobjeda u prusko-austrijskom ratu 1866. 241 404 411 425 467
- ²⁴² Misli se na njemačko-francuski rat 1870/71, koji je bio kraljina etapa na putu njemačkog ujedinjenja »odozgo«, provedena dinastičkim ratovima i Bismarckovom politikom »krvi i željeza«. 241
- ²⁴³ Nakon pobjede u prusko-austrijskom ratu 1866. Pruska je anektirala kraljevinu Hanover, izbornu kneževinu Hesen-Kasel, veliko vojvodstvo Nasau, slobodni grad Frankfurt na Majni, vojvodstva Šlezvig i Holštajn, kao i neke dijelove Bavorske i Hesen-Darmštata.
- U isto vrijeme polučila je Pruska direktnom aneksijom — pošto je bila prisilila Austriju da se suglasi s likvidacijom Njemačkog Saveza i s jednom novom formom ujedinjenja njemačkih država sjeverno od Majne, a bez austrijskog učešća — potpisivanje saveznog ugovora na 17 sjevernonjemačkih malih država koje su vodile rat na pruskoj strani i kojima su se nešto kasnije pridružili Saksonija i neke druge njemačke države. Na taj način je stvoren Sjeverno-njemački savez (vidi napomenu 245). 241 414
- ²⁴⁴ *Partija Stahl-Gerlach* ili partija »Kreuz-Zeitung«-a — tako su se nazivale i »Neue Preußische Zeitung«, jer su u svome naslovu imale domobranski križ (Eisernes Kreuz) — stvarala se u revolucionarnom periodu 1848/49. kao gru-

pacija kontrarevolucionarne dvorske kamarile i feudalnog junckerstva; ona se zalagala za nepovredivost aristokratskih privilegija i za ponovnu uspostavu apsolutističkog poretka staleža u Pruskoj. Kao junckerska partija krajnje desnice suprotstavljala se politici koju je sprovodio Bismarck od 1866, pošto je u njoj vidjela ugrožavanje svojih feudalnih privilegija. 241

- ²⁴⁵ *Sjevernonjemački savez*, bio je njemačka savezna država, stvorena 1867. pod vodstvom Pruske nakon pobjede u prusko-austrijskom ratu, umjesto Njemačkog saveza, koji se raspao. U Sjeverno-njemačkom savezu bilo je ujedinjeno 19 njemačkih država i tri slobodna grada, koji su formalno bili priznati samostalnicima. Ustav Sjevernonjemačkog saveza osigurao je Pruskoj hegemoniju; pruski kralj ostao je predsjednik Saveza i proglašen je zapovjednikom savezne armije, a njemu je povjereni i vodstvo vanjske politike. Godine 1870. priključeni su Savezu Bavarska, Baden, Virtenberg i Hesen-Darmštad. Kada je 1871. osnovan Njemački Rajh, prestao je postojati Sjevernonjemački savez. 241
- ²⁴⁶ *Imenovanje novih perova* – istovremeno imenovanje većega broja perova engleskog Gornjeg doma, koje se u pravilu poduzima da bi država postigla povoljnu većinu. Izraz je preuzet za prve domove i drugih država (u Pruskoj za Herrenhaus). 242
- ²⁴⁷ Pošto su se slomile nade pruske buržoazije u eru liberalnih reformi koje je ona povezivala s dolaskom na prijesto Friedricha Wilhelma IV (1840), porasli su, 1845/46, njezini politički zahtjevi. Godine 1845. zahtijevale su sve zemaljske skupštine, uz dvije iznimke, uvođenje ustava. Hansemann – predstavnik rajnske krupne buržoazije – u jednom je pismenom izvještaju 1846. najpotpunije izrazio njezine zahtjeve. Tražio je stvaranje zastupstva staleža, učvršćivanje i proširenje Carinskog saveza, odstranjenje patrimonijalnog sudstva, feudalnih veleposjednika i niz drugih privilegija, slobodu štampe, javnost u sudovanju, nepovredivost sudaca, porotne sudove itd. 243
- ²⁴⁸ Početkom januara 1873. izašao je drugi cirkular tobožnje većine Britanskog federalnog vijeća: *British Federation of the International Working-Men's Association. Address of the British Federal Council to the branches, section . . .* Marxov odgovor objavljen je zajedno s jednim službenim saopćenjem Britanskog vijeća u *International Herald*-u br. 43 od 25. januara 1873. U saopćenju Britanskog vijeća kaže se: »Buduci da je izašao cirkular koji su potpisali nekadašnji dopisni sekretar Britanskog federalnog vijeća i drugi, kojim se saziva tzv. kongres za 26. o. mj., ovim izjavljujemo da su datum skupštine i svrha spomenutog predloženog kongresa ilegalni i da članovi Udruženja koji bi sudjelovali na spomenutom pseudokongresu, kao i sekcije koje bi opunomoćile svoje članove da na njemu učestvuju, moraju imati u vidu da će biti isključeni iz našeg Udruženja.« 244
- ²⁴⁹ Radi se o objavljivanju odluke Haškog kongresa u listu »The International Herald«, br. 37 od 14. decembra 1872. 244
- ²⁵⁰ *Volkswille* – austrijske radničke novine, izlazile su u Beču od januara 1870. do juna 1874.
- »*O Pensamento Social*« – portugalski socijalistički tjednik, izlazio je u Lisabonu od februara 1872. do aprila 1873, organ sekcije Internacionale. Pored dokumenata Internacionale ovaj list objavio je i više radova Marxa i Engelsa, među ostalim od februara do aprila 1873. i jedan dio *Manifesta Komunističke partije*.
- »*Socialisten*« – radničke novine, izlazile su u Kopenhagenu od jula 1871. do maja 1874; od aprila 1872. dnevni list.
- »*De Werkman*« – radnički tjedni list, izlazio u Amsterdamu od 1868. do 1874; od 1869. organ Amsterdamske sekcije Internacionale.

«Die Tagwacht» – socijaldemokratske novine, izlazile su na njemačkom jeziku u Cirihi od 1869. do 1880; od 1869. do 1873. organ njemačkih sekcija Internacionale u Švicarskoj; nadalje organ Švicarskog udruženja radnika i Socijaldemokratske partije Švicarske. 245

- ²³¹ Ovaj rad napisao je Marx potkraj decembra 1872. i početkom januara 1873. za zbornik «Almanacco Repubblicano» na molbu urednika lista «La Plebe», Enrica Bignamija.

Marx, a naročito Engels, vodili su u toku 1872. godine ustrajnu borbu protiv anarhističkog utjecaja na talijansku radničku klasu. Tako je Engels kritizirao anarhizam u nizu članaka koje je pisao za «La Plebe». Marxov članak, kao i Engelsov napisan u istom svesku zbornika *O autoritetu* (vidi u ovom tomu, str. 251 - 253), služili su kao teorijska baza za borbu protiv anarhizma grupi socijalista koja se bila okupila oko lista «La Plebe». Ovaj rad je objavljen u decembru 1873. 246

- ²³² Engels je ovaj članak napisao između oktobra 1872. i marta 1873. na ponovljene molbe Bignamija da mu pošalje neki prilog za «Almanacco Repubblicano». Prvu molbu s tim u vezi poslao je Bignami Engelsu u julu 1872. Trećeg oktobra 1872. Bignami je javio da je članak primio; no on se izgubio prilikom Bignamijevog hapšenja. Engels je zatim ovaj članak ponovno poslao u martu 1873; naposljetku ga je «Almanacco Repubblicano» objavio u decembru 1873. 251

- ²³³ Engels ovdje varira natpis iznad ulaza u pakao «Ostavite svaku nadu vi koji ulazite», iz Danteove *Božanstvene komedije* (*Pakao*, Treće pjevanje, treća strofa). 252

- ²³⁴ *Saopćenja o djelatnosti Internacionale na Kontinentu*, objavljena su zajedno s izvještajima o sjednicama Britanskog federalnog vijeća u listu «The International Herald». 254

- ²³⁵ Generalno vijeće Internacionale uputilo je 20. oktobra 1872. pismo federacijama, pridruženim društvima, sekcijama i članovima Udruženja, koje je objavljeno u «The International Herald», br. 34 od 23. novembra 1872. U njemu se ističe potreba za jedinstvom akcije radničke klase i za organizacionim učvršćenjem Međunarodnog udruženja radnika te im je to prema zaključcima Haškog kongresa stavljeno u zadatak. 254

- ²³⁶ Riječ je o okružnici od 1. novembra 1872. koju je Nova madridska federacija (vidi napomenu 148) poslala svim federacijama, sekcijama i članovima Internacionale u Španjolskoj i koja je objavljena u listu «La Emancipación», br. 73 od 9. novembra 1872. Slijedeći brojevi novina izvještavali su o dobivenim izjavama, u kojima lokalne federacije i sekcije daju podršku zahtjevima koji su sadržani u okružnici. 254

- ²³⁷ Delegat lokalne federacije iz Granade na Kongresu u Kordobi, Mariano Rodrigues, imao je imperativni mandat koji je tražio potpuni pristanak na Zaključke Haškog kongresa. Obavijest o tome dobio je Engels pismom Josea Mese od 29. decembra 1872. 254

- ²³⁸ Engels misli na članak *Kongres Internacionale u Hagu*, koji je objavljen u novinama «O Pensamento Social», br. 25 od 6. oktobra 1872. 255

- ²³⁹ Engels ovdje očito misli na učestvovanje članova federacije iz Grasiye i Kadisa u oružanom ustanku republikanskih federalista u Andaluziji u novembru 1872. i na učešće članova Nove madridske federacije (vidi napomenu 148) u oružanom ustanku u Madridu od kraja novembra do početka decembra 1872. 255

- ²⁴⁰ José Mesa molio je u pismu od 18. januara 1873. Engelsa da izvješćuje preko organa Internacionale radnike u Engleskoj i Belgiji o štrajku u Španjolskoj kako bi ovi spriječili dolaženje štrajkolomaca u Španjolsku. 255

- ²⁶¹ Sjedište Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika premješteno je po zaključku Haškog kongresa u septembru 1872 (vidi u ovom tomu, str. 130/131) iz Londona u Njujork.
- Bilješke za Generalno vijeće u Njujorku* izradio je Engels na njemačkom jeziku, datirane 8. februara 1873, sačuvane su kao rukopis. Tekst *Bilješke za Generalno vijeće* koji je objavljen u knjizi *Pisma i izvaci iz pisama Joh. Phil. Beckera, Jos. Dietzgena, Friedricha Engelsa, Karla Marxa i dr., F. A. Sorgeu i dr.*, Stuttgart 1906, ne slaže se potpuno s tekstom rukopisa. 258 263 381
- ²⁶² «*The Eastern Post*» – radničke novine; izlazile su od 1868. do 1873. jedanput tjedno u Londonu. Od februara 1871. do juna 1872. bile su organ Generalnog vijeća Internacionale. 258
- ²⁶³ Od 15. do 17. marta 1873. održan je u Bolonji drugi kongres talijanskih anarhista, koji su svoju federaciju bili stvorili na konferenciji u Riminiju (vidi napomenu 153). 258
- ²⁶⁴ Engels se izjašnjava o zaključku koji je 5. januara 1873. u Njujorku donijelo Generalno vijeće Internacionale o privremenom isključenju Jurske federacije iz redova Internacionale do slijedećeg kongresa. 258
- ²⁶⁵ Nakon Haškog kongresa emigrirao je Cuno, koji je učestvovao u borbi protiv anarhizma, u Ameriku. Tamo je 10. januara 1873. potpisao izmišljenim preziimenom Capestro pismo 29. sekcije Međunarodnog udruženja radnika Novej madridskoj federaciji. O tome je objavljen dopis u briselskim novinama «*L'Internationale*» do 2. februara 1873. i ukazano na to da su Capestro i Cuno jedna te ista osoba.
- L'Internationale* – tjednik, organ belgijskih sekcija Internacionale; izlazio je od 1869. do 1873. u Briselu; jedan od najaktivnijih suradnika bio je De Paeppe. Novine su objavljivale dokumente Internacionale. Godine 1873. zastupale su anarhistička shvaćanja. 259
- ²⁶⁶ *Stamps* (marke) – radi se o članskim markicama koje su po zaključku Londonske konferencije 1871. izdavane i kao potvrda za uplaćenu godišnju članarinu lijepljene u člansku knjižicu. 259 260
- ²⁶⁷ «*Arbeiter-Zeitung*» – organ američke Sekcije br. 1 Internacionale, izlazio je tjedno od februara 1873. do marta 1875. na njemačkom jeziku u Njujorku. Objavljivao je i izvještaje o sjednicama Generalnog vijeća i dokumente Internacionale, kao i neke radove Marxa i Engelsa iz toga razdoblja. Do jeseni 1874. imao je Friedrich Albert Sorge stanovit utjecaj na pravac toga lista. 260
- ²⁶⁸ Uredništvo lista «*O Pensamento social*» objavio je u br. 54 od 5. maja 1873. odgovor na pismo Španjolske federalne komisije koje je bilo njemu upravljeno. Španjolska federalna komisija u to je vrijeme vodila anarhističke sekcije u Španjolskoj. 261
- ²⁶⁹ Ovaj tekst je dio pisma Hepneru, uredniku lista «*Der Volksstaat*», koje je Engels napisao koncem aprila 1873. u vezi s klevetničkim člankom koji je objavljen u listu «*Neuer Social-Demokrat*» br. 49, od 27. aprila 1873. o Međunarodnom udruženju radnika. Premda pismo nije bilo namijenjeno za štampu, redakcija je objavila ovaj dio u «*Volksstaat*»-u, br. 37, od 7. maja 1873, a da nije navela pisca. Članak *Internacionala i list «Neuer»* (vidi u ovom tomu, str. 264 - 266). koji je bio specijalno određen za «*Volksstaat*» a objavljen u br. 38 ovoga lista od 10. maja 1873, Engels je pisao 2. maja 1873. 262
- ²⁷⁰ Engels se poziva na bilješke koje su bile objavljene u «*Neuer Social-Demokrat*», br. 45 od 18. aprila 1873, u rubrici «*Međunarodno udruženje radnika*». 263

- ²⁷¹ *Reptilski fond* (Fond za gmizavce) nazivala su se naročita novčana sredstva kojima je Bismarck raspolagao da bi potkupio štampu. Ovaj se naziv odomatio nakon jednog Bismarckovog govora, održanog u januaru 1869, u pruskoj zemaljskoj skupštini, pri čemu je upotrijebio izraz »gmizavci« za potkupljive agente. Lijeva štampa počela je nakon toga nazivati potkupljivu javnu vladinu štampu reptilskom štampom. 264 460
- ²⁷² Članci o procesu u Tuluzi protiv francuskih članova Internacionale u martu 1873. pojavili su se u briselskim novinama »L'Internationale« br. 223, od 21. aprila 1873, i »La Liberté«, br. 15 od 13. aprila 1873. 264
- ²⁷³ Do pariskog procesa protiv članova francuskih sekcija Internacionale, kao i do procesa u Tuluzi došlo je u martu 1873. 266
- ²⁷⁴ Spomenuta pisma primio je Engels od Sorgea. 267
- ²⁷⁵ Ukazivanje na odluku Generalnog vijeća od 26. januara 1873 (vidi u ovom tomu, str. 567-568), koja je objavljena u listu »La Plebe«, br. 14 od 1. juna 1873.
Pismo Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika upućeno španjolskim radnicima objavljeno je u listu »La Plebe«, br. 13 od 26. maja 1873. 267
- ²⁷⁶ Izvještaj koji se ovdje objavljuje pod naslovom *Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika* napisali su Marx i Engels uz suradnju Paula Lafargue-a na francuskom jeziku u razdoblju od aprila do jula 1873. Ovdje su konačno razbijeni svi pokušaji bakunjinista da zavladaju evropskim radničkim pokretom. Na temelju opsežnog činjeničnog materijala (koji na Haškom kongresu nije mogao biti potpuno pregledan, a nije niti postojao još u tom opsegu) pisci su otkrili spletke i lopovluke najrazličitijih vrsta pomoću kojih su bakunjinisti pokušavali podvrći sebi čitavu Internacionalu, da bi njezin utjecaj i organizacije koristili u svoje svrhe. U ovom izvještaju su izvučeni zaključci iz teorijske i organizacione borbe protiv bakunjinista u Internacionali; izvještaj je nastao na osnovu brojnih dokumenata koji su podneseni komisiji Haškog kongresa za istragu aktivnosti tajne Alijanse. Među ostalim bili su tu dokumenti koje su poslali Lafargue, Mesa i drugi iz Španjolske, Johann Philipp Becker iz Švicarske, Danijelsson i Ljubavin iz Rusije; analiziran je i opsežan izvještaj što ga je napisao Utin po nalogu Londonske konferencije 1871 (vidi napomenu 23), koji su Marx i Engels koristili za VIII poglavlje rada *Alijansa u Rusiji*. Jedan je dio dokumenata poslan Marxu i Engelsu nakon Haškog kongresa, neke dokumente Alijanse koji karakteriziraju njene ciljeve i zadatke unijeli su Marx i Engels u XI poglavlje, a iz njih su navodni citati i na drugim mjestima u tekstu.
Bilješke o dokumentima koje su izradili Marx i Engels i koristili ih tokom rada sačuvane su. Iz toga proizlazi da su Marxu i Engelsu bili na raspolaganju Utinovi francuski prijevodi čitavog niza ruskih objavljenih spisa; stoga su mnogi citati iz Bakunjinovih spisa dati prema francuskom prijevodu. 269
- ²⁷⁷ Ovo je citat iz anonimnog članka *Još nešto o Bakunjinu*, koji je izišao u »Tagwacht«-u br. 40 od 5. oktobra 1872. Nastavci članka štampani su u brojevima 41, 42 i 43 od 12, 19. i 26. oktobra. 275
- ²⁷⁸ Mihail Bakunjin, *Fédéralisme, socialisme et Antithéologisme. Proposition motivée au Central de la Ligue de la Paix et de la Liberté*. Ovaj Bakunjinov rad koji je ostao nedovršen objavljen je u Bernu 1867/1868. kao posebno izdanje. 276
- ²⁷⁹ Radi se o povjerljivoj okružnici biroa stalnog Centralnog komiteta Lige za mir i slobodu od 22. septembra 1868, koju je potpisao predsjednik biroa Gustav Vogt. Marxu i Engelsu bio je na raspolaganju primjerak okružnice koja je bila poslana Elpidinu. 276

- ²⁸⁰ Na Bazelskom kongresu došlo je do prvog otvorenog sukoba između pristaša Marxova znanstvenog socijalizma i zastupnika bakunjinističkog anarhizma povodom pitanja ukinuća prava nasljeđa. Na zahtjev sekcije koju je Bakunjin u junu 1869. osnovao u Ženevi pod imenom »Alijansa socijalističke demokracije – Centralna sekcija«, stavljen je ovo pitanje u dnevni red kongresa. Ova je sekcija u stvari bila rukovodstvo tajne Alijanse. Time što je Bakunjin kongresu Internacionale nametnuo diskusiju o pravu nasljeđa, dezorganizatorski je odvratio Kongres od rješavanja hitnih pitanja programa i taktike pred kojima se nalazila evropska radnička klasa. Marx je napisao izvještaj u kojemu je iznio mišljenje Generalnog vijeća o pravu nasljeđa. Raspravljajući o ovom pitanju kongres nije donio nikakav zaključak budući da nijedan prijedlog nije naišao na potrebnu apsolutnu većinu glasova. Međutim, ovaj unaprijed smišljeno pripremljeni Bakunjinov pokušaj da Internacionali naturi svoje ideje nije uspio. 287
- ²⁸¹ Okružnica Generalnog vijeća, koju je sastavio Marx i koja je na sjednici Generalnog vijeća 1. januara 1870. potvrđena, bila je upućena Federalnom vijeću romanske Švicarske. 288
- ²⁸² »Der Social-Demokrat« – organ lasalovskog Općeg njemačkog radničkog saveza. Pod ovim naslovom izlazile su ove novine u Berlinu od 15. decembra 1864. do 1871. Od 1871. do 1876. izlazile su pod imenom »Neuer Social-Demokrat« (vidi napomenu 68). 288
- ²⁸³ *Statuts pour la Fédération des sections romandes adoptés par le congrès Romand, tenu à Genève au Cercle international des Quatre-Saisons, les 2, 3 et 4 janvier 1869.*
Nacrt statuta izraden je uz Bakunjinovo sudjelovanje. 289
- ²⁸⁴ Zaključak Generalnog vijeća o Federalnom komitetu romanske Švicarske (vidi u 27. tomu ovog izdanja) napisao je Marx 29. juna 1870. 290
- ²⁸⁵ Zaključak V bazelskog kongresa iz 1869. o postupku prilikom primanja novih sekcija u Internacionalo udruženje radnika ovlastio je Generalno vijeće da prima nove sekcije ili da ih odbija. Tamo gdje su postojala federalna vijeća trebalo je o primanju ili odbijanju odlučiti uzimajući u obzir njihovo mišljenje. 291
- ²⁸⁶ Riječ je o zaključcima Londonske konferencije: *O rascjepu u onom dijelu Švicarske koji govori francuskim jezikom, O političkoj djelatnosti radničke klase i o izjavi Generalnog vijeća o zloupotrebi imena Internacionale po Nečajevu*, izjava koju je napisao Marx po nalogu Generalnog vijeća. 291
- ²⁸⁷ Šestog decembra 1871. napisao je Engels izjavu Generalnog vijeća uredništvu talijanskih novina povodom Mazzinijevih članaka protiv Internacionale. Izjava je objavljena u nizu novina. 293
- ²⁸⁸ U oktobru 1871. iznio je Sagasta, ministar unutrašnjih poslova konzervativno-buržoasko vlade, u Kortesu, zahtjev da se Španjolska sekcija Internacionale zakonom zabrani. To je u Domu poslanika Kortesa izazvalo živu debatu u toku koje su zastupnici reakcije koristili spise i policijske krivotvorine da bi oklevetali Internacionalo. Zastupnici lijevoga krila republikanaca: Castelar, Carrido, Salmerón i dr. pružili su jak otpor; oni su otkrili klevete upravljene protiv Internacionale i energično su istupili protiv povreda ustava putem predloženih mjera. Usprkos tome, prihvaćen je zahtjev Sagaste, koji je u januaru 1872. objavio okružnicu kojom se zabranjuje Internacionala u Španjolskoj. 293
- ²⁸⁹ *Zaključci Konferencije delegata Medunarodnog udruženja radnika, održane u Londonu od 17. do 23. septembra 1871*, posebno izdanje »Volksstaat-a, Lajpcig. 294

- ²⁹⁰ »La République Française« – buržoasko-radikalni dnevnik, osnovao ga je u Parizu 1871. Léon Gambetta.
- Jedanaestog marta izašao je u ovim novinama anonimni članak o Internacionali, koji je zatim objavio »Bulletin de la Fédération Jurassienne« br. 3 od 15. marta 1872. 295
- ²⁹¹ *Proces u Tuluzi* protiv članova sekcije Internacionale u Južnoj Francuskoj vođen je od 10. do 26. marta 1873. Uhapšeni na temelju Dufaure-ova zakona (vidi napomenu 10) osuđeni su na različite zatvorske i novčane kazne. O hapšenjima koja su »prethodila procesu«, vidi Engelsov članak *Internacionala i list »Neuer«* (u ovom tomu, str. 264 - 266). 295
- ²⁹² Odnosi se na pismo alijansista Alerinija, upućeno Bastelici 14. novembra 1871 (vidi u ovom tomu, str. 300), koje je sekcija iz Barselone poslala svim sekcijama Internacionale. Engels je jednu kopiju pisma podnio Haškom kongresu zajedno s dokumentima koji se tiču Alijanse. 295
- ²⁹³ Drugog decembra 1871, u Ženevi je održana skupština sekcija Internacionale na kojoj je prihvaćena odluka protiv zaključaka anarhističkog kongresa u Sonvilijeju; 20. decembra 1871. izdao je Federalni komitet romanske Švicarske poseban spis o tom pitanju: *Odgovor Romanskog federalnog komiteta na okružnicu 16 učesnika na kongresu u Sonvilijeju*, objavljen u listu »L'Egalité«, br. 24. od 24. decembra 1871; sam »L'Egalité« također je protestirao. 296
- ²⁹⁴ Tokarzewiczovo pismo Wróblewskom od 2. augusta 1872, koje je Wróblewski stavio Engelsu na raspolaganje. »Program socijalističko-revolucionarnog poljskog društva u Cirihu«, o kojem je riječ, napisao je Bakunjin i objavio 27. jula 1872. kao prilog za br. 13 »Bulletin de la Fédération Jurrassienne«. Poljsko socijaldemokratsko udruženje, koje je nastalo pod utjecajem anarhista u početku je primilo Bakunjinov program, ali ga je uskoro odbacilo pod utjecajem poljskog socijaliste Tokarzewicza.
- Do izlaženja novina »Wolność« nije došlo. 296
- ²⁹⁵ »El Combate« – buržoasko-republikanski dnevnik, organ federalista, izlazio u Madridu. 298
- ²⁹⁶ Ovu izjavu delegatima Međunarodnog kongresa u Hagu, koja je sadržavala činjenice koje su raskrinkale postojanje tajnog udruženja u Španjolskoj, poslao je Mesa Engelsu, koji ju je predao Komisiji za ispitivanje djelatnosti Alijanse. 299
- ²⁹⁷ Riječ je o povjerljivoj okružnici sekcije iz Valensije koja je u rukopisu upućena sekcijama Internacionale u Španjolskoj; u njoj se kaže da se u slučaju revolucije treba boriti za punu decentralizaciju i za stvaranje »anarhističke komun«. 300
- ²⁹⁸ Okružnicu sekcije Alijanse socijalističke demokratije iz Sevilje napisao je Marselau i poslao je 25. oktobra 1871. Madridskoj sekciji Internacionale. 301
- ²⁹⁹ Kolegij uredništva lista »La Emancipación« uputio je 25. februara 1872. otvoreno pismo »zastupnicima republikansko-federalne partije okupljenima u Madridu«, koje je bilo objavljeno u listu »La Emancipación« br. 38 od 3. marta 1872. Anarhistički članovi madridskog vijeća Internacionale zahtijevali su da uredništvo povuče to pismo. Mesa, urednik »Emancipación«-a i sekretar Španjolskog federalnog vijeća, to je kategorički odbio. Devetog marta 1872. pisao je u suglasnosti s drugim članovima vijeća analogno pismo, ali sada u ime Federalnog vijeća. 301
- ³⁰⁰ Sedmog marta 1872. uputilo je anarhističko madridsko vijeće skupštini zastupnika republikansko-federalne partije pismo u kojem se distancira od pisma ured-

- ništva lista «La Emancipación» (vidi napomenu 299) i izjavljuje da ono «pro-tuslovi principima Internacionale». 301
- 301 «*El Condenado*» – anarhistički tjednik, izdavao ga je Tomás Morago u Madridu od 1872. do 1874. 301
- 302 «*La Igualdad*» – dnevnik, osnovan 1868. u Madridu; jedan od najradikalnijih građanskih listova u kojem je surađivao niz utopijskih socijalista i republikanaca; godine 1868. i 1869. okupljao se oko njega jedan dio madridskih radnika. 302
- 303 Prema stavku II, čl. 7 Organizacionih pravila Generalno je vijeće pri razlikama u mišljenju između udruženja ili sekcija, koji su stvarali nacionalnu grupu, ili između različitih nacionalnih grupa imalo pravo odluke. Prema stavku IV, čl. 14 svaka federacija je imala pravo da prihvati udruženje ili sekcije ili da ih iz svoje sredine isključuje, ali nije imala punomoć da ih liši njihova internacionalnog karaktera. 303
- 304 Misli se na plebiscit od 8. maja 1870. u Francuskoj (vidi napomenu 157). 305
- 305 *Union de las tres clases de vapor* – jedan od prvih strukovnih saveza u Kataloniji, koji je objedinio tkalce, prelce i nadničare tekstilnih tvornica. Ovaj savez je bio kolektivni član Internacionale. 306
- 306 Citat je uzet iz Cañerova pisma Engelsu, datiranog 12. do 16. jula 1871, u kojem govori o stanju u Napuljskoj sekciji Internacionale, 307
- 307 Caporussovo pismo Odgeru od 2. januara 1872. 308
- 308 Milanska sekcija Internacionale, koju je po Engelsovim uputama osnovao Theodor Cuno. U prosincu 1872. pod Cunovim utjecajem istupio je jedan dio članova iz macinističkog Radničkog udruženja za međusobnu moralnu podršku i prosvjeđivanje. Ovi su članovi oformili radnički kružok za oslobodenje proletera, koji se 7. januara 1872. izjasnio kao sekcija Internacionale i primio statut koji je odgovarao Općem statutu Internacionale.
- Tridesetog januara 1872. obavijestio je Engels Generalno vijeće o stvaranju ove sekcije i izjavio da njezin statut odgovara principima Internacionale; sekcija je primljena u Internacionalu. Pod Engelsovim rukovodstvom Cuno je vodio borbu protiv anarhista koji su prodrli u sekciju i postigao je da sekcija nije dala podršku anarhistima u njihovoj borbi protiv Generalnog vijeća. 308
- 309 Regisov izvještaj o putovanju po Italiji obavljenom po nalogu Generalnog vijeća, predan je u obliku pisma Engelsu. Regis je u drugoj polovici februara 1872. boravio 10 dana u Milanu i Torinu, gdje se upoznao s položajem u sekcijama i propagirao odluke Međunarodnog udruženja radnika. Na temelju instrukcija dobijenih od Engelsa Regis je objasnio sekcijama osnovnu suprotnost između anarhističkih nazora i principa i zadataka Internacionale. 309
- 310 Tekst rezolucije štampan je u «Bulletin de la Fédération Jurassienne», br. 15 - 16 od 15. augusta do 1. septembra 1872. 311
- 311 Nije se moglo pronaći odakle su Garibaldijeve riječi citirane. Jedno mjesto u engleskom izdanju koje se s ovim slaže nalazi se u listu «The Eastern Post» od 13. jula 1873, čije je uredništvo imalo kopiju Garibaldijeva pisma upućenog Cresciu. 313 383
- 312 Ovo pismo Jules-a Guesde-a od 22. septembra 1872, upućeno članovima sekcije Internacionale u Monpeljeu, poslano je 20. novembra 1872. Generalnom vijeću. 315

- ³¹³ «Solidarité révolutionnaire» — anarhistički tjednik koji je izlazio u Barseloni od juna do septembra 1873. na francuskom jeziku; novine su bile organ Komiteta revolucionarno-socijalističke prcpagande za južnu Francusku, a osnovali su ih Alerini i Brousse da bi propagirali anarhističke ideje u Francuskoj i među emigrantima Komune. 316
- ³¹⁴ «Les Droits de l'Homme» — francuski dnevnik lijevo republikanskog smjera; izdavao ga je Jules Guesde 1870. i 1871. u Monpeljeu. 316
- ³¹⁵ Ova je prepiska objavljena u listu «La Liberté», br. 42 od 20. oktobra 1872. 316
- ³¹⁶ «Asociación internacional de los Trabajadores. Organización de las secciones obreras de la Federación regional Española adoptada por el congreso obrero de Barcelona en Junio de 1870». 320
- ³¹⁷ Okružnica Španjolskog federalnog vijeća od 2. februara 1873. objavljena je u «Emancipación»-u br. 85 od 8. februara 1873. 320
- ³¹⁸ U Mančesteru je 1. i 2. juna 1873. održan drugi kongres Britanske federacije Internacionale. Na ovom je kongresu primljen izvještaj Britanskog federalnog vijeća, nadalje je kongres, među ostalim, primio slijedeće zaključke: o pravilniku Britanske federacije, o propagandi, o potrebi stvaranja međunarodnog sindikata i o proglašenju crvene zastave stijegom Britanske federacije. Naročito je značenje imao zaključak o političkoj djelatnosti, u kojem je kongres apelirao na britanske članove Internacionale da stvore samostalnu političku radničku partiju u Engleskoj, koja bi stajala nasuprot svim postojećim partijama. 322 328
- ³¹⁹ Kongres švicarskih radnika, strukovnih, kooperativnih i drugih organizacija održan u Oltenu 1. i 2. juna 1873, sazvan je na inicijativu sekcija Internacionale. Na ovom je kongresu osnovan Švicarski radnički savez, koji je postojao od 1880. i koji je na temelju principa Internacionale ujedinio različite radničke organizacije. Kongres je pripremio tlo za stvaranje Socijaldemokratske partije Švicarske. 322 383
- ³²⁰ «С. Петербургскіе ведомости» — ruski dnevnik, službeni organ vlade; izlazio je pod ovim naslovom od 1728. do 1914; od 1914. do 1917. zvao se je «Петроградскіе ведомости». 324
- ³²¹ Černiševski je bio uhapšen u julu 1862. i nalazio se sve do 1864. u petropavlovskoj tvrđavi; nakon toga je osuđen na 7 godina prisilnog rada i na doživotno progonstvo u Sibir. 325
- ³²² Ukazivanje na Bakunjinov letak Несколько слов к молодым братьям в Россіи, Ženeva, 1869. i na Nečajevljev letak Студентам Университета, Академии и Технологическаго института в Петербурге, Ženeva 1869. 326
- ³²³ *Braća ignorant* nadimak članova religiozne kongregacije koja je nastala 1680. u Remsu. Njezini su članovi bili obavezni da se posvete podučavanju djece siromašnih; u školama kongregacije učenici su dobivali uglavnom religiozni odgoj, a na drugim područjima su dobivali krajnje oskudno znanje. 327
- ³²⁴ Letke *Образец революционнаго pitanja*, i *Principi revolucije* napisao je Bakunjin, a objavljeni su u maju i u ljetu 1869. na ruskom jeziku pod naslovima *Постановка революціоннаго вопроса* i *Начела революціи*.
Publikacije društva «Narodnog suda» — ruski naslov glasi:
Издания общества «Народной расправы».
Prvi broj (Moskva, ljetu 1859) i br. 2 (Petrograd, zima 1870), objavljen je u Ženevi. 327

- ³²⁵ Marx je čitao knjigu Flerovskoga uskoro po njenom objavljivanju, 1869. U jednom pismu članovima komiteta ruske sekcije Internacionale u Ženevi od 24. marta 1870. Marx je vrlo pozitivno sudio o toj knjizi. Nešto kasnije pročitao ju je i Engels. 328
- ³²⁶ «Narodna stvar» — «Народное дело» — časopis (od aprila 1870, list), koji je od 1868. do 1870. izdavala u Ženevi grupa ruskih revolucionarnih emigranata: prvi je broj priredio Bakunjin, ali je od oktobra 1868. uredništvo, u koje je ušao Nikolaj Utin i dr., prekinulo s Bakunjinom i istupilo protiv njegova mišljenja; od aprila 1870. bio je organ ruske sekcije Međunarodnog udruženja radnika i branio je liniju koju su zastupali Marx i Generalno vijeće; objavljivao je dokumente Internacionale. 330 353
- ³²⁷ Pjesma *Student* Nikolaja Ogarjova prvobitno je bila posvećena njegovom i Hercenovom pokojnom prijatelju S. I. Astrakovu, koji je umro 1866. godine. Pošto je Bakunjin bio primio rukopis pjesme, pisao je Ogarjovu da bi «za stvar bilo korisnije» kad bi pjesma bila posvećena Nečajevu. S ovom je posvetom pjesma štampana kao letak 1869. u Ženevi i Nečajev ju je upotrijebio kao neku vrstu znaka koji mu je Ogarjov dao kao punomoć. 335
- ³²⁸ «*La Démocratie*» — građansko-demokratski tjednik koji je izlazio od novembra 1868. do 1870. u Parizu.
Chassin, urednik lista «*La Démocratie*», izdao je prije izlaženja svojih novina nekoliko najava. U njima su budući suradnici novina iznijeli svoja mišljenja o programu. Bakunjin se također izjasnio o programu u svom pismu Chassinu u aprilu 1868. Ovo je pismo objavljeno potkraj aprila 1868. u šestom nedatiranom posebnom izdanju; iz njega je uzet i navedeni citat. 343
- ³²⁹ Citira se Bakunjinov članak *Hercen* koji je objavljen u «*La Marseillaise*», br. 72 od 2. marta 1870. 343
- ³³⁰ Hercen je 1858. ovaj novac dobio od ruskog velikog posjednika P. A. Bahmetjeva u propagandne svrhe (tzv. Bahmetjevlev fond). Pod Bakunjinovim i Ogarjovljevim pritiskom Hercen je pristao godine 1859. da taj fond podijeli na dva dijela, od čega je Ogarjov jedan dio predao Nečajevu. Nakon Hercenove smrti 1870. primio je Nečajev od Ogarjova i drugu polovicu fonda. 344
- ³³¹ «*Obščina*» (Община) — pod ovim nazivom izašao je u septembru 1870. u Londonu prvi broj novina čiji su urednici bili Nečajev i V. Serebrenjikov; drugi broj koji je izašao 1871. uništili su sami izdavači. 344
- ³³² «*Калокол*». Орган руского освобождения, основанный А. И. Герценом — pod ovim naslovom izdavali su Nečajev i Serebrenjikov u proljeće 1870. u Ženevi novine od kojih je izišlo samo nekoliko brojeva. 346
- ³³³ *Katekizam revolucionara* napisao je Bakunjin u ljeto 1869, šifrirano i štampano u nekoliko primjeraka. Jedan je primjerak *Katekizma* nađen 1869. prilikom premetačine stana P. G. Uspenskog; taj je tekst u izvještajima o procesu Nečajevu donio «*Правительственный вестник*», br. 162 iz 1871; ovaj su tekst koristili također Marx i Engels. 346 448
- ³³⁴ *eskobari* — sljedbenici španjolskog isusovca Escobar y Mendoza (1589 - 1669), koji je otvoreno propovijedao da dobre namjere opravdavaju čine koji su moralno i zakonski neopravdani (cilj opravdava sredstvo). 347
- ³³⁵ Ukazivanje na teokratsku državu isusovaca koja je početkom 16. i sredinom 17. stoljeća postojala u južnoj Americi, uglavnom na tlu današnjega Paragvajva. 355

- ³³⁶ Riječ je o krugu mladih ljudi koji se 1845. okupio oko Mihaila Vasiljeviča Petraševskog, a sastojao se od malih plemića i od raznočinaca; članovi ovoga kruga zastupali su buržoasko-demokratske nazore; mnogi su od njih propagirali ideje utopijskog socijalizma. Na skupovima kružoka raspravljana su socijalna i politička pitanja, kao i planovi za stvaranje jedne aktivne revolucionarne organizacije. Pristaše Petraševskog nisu međutim stigli izraditi ove planove i stvoriti zaista opsežnu revolucionarnu organizaciju; u aprilu 1849. učesnici kružoka su uhapšeni i prognani. 358
- ³³⁷ «*Moskovske novine*» — misli se na «Московские ведомости» — jedan od najstarijih ruskih listova koji je izlazio od 1756. do 1917 (do 1859. svakodnevno); zastupao je, naročito od sredine 19. stoljeća, reakcionarne nazore i uživao podršku činovničke birokracije i gornjih krugova velikih posjednika. 359
- ³³⁸ «*Savremeniik*» (Современник) — literarni i društveno-politički časopis, osnovao ga je Aleksandar Puškin, a izlazio je do 1866. (od 1843. mjesečno) u Petrogradu; od 1847. urednici su bili Njekrasov i Panajev. U časopisu su surađivali Bjelinski, Dobroljubov i Černiševski; šezdesetih godina časopis je bio organ ruske revolucionarne demokracije. 360
- ³³⁹ Revolucionarni proglas *Molodaja Rossija* (Молодая Россия) napisao je ruski revolucionar R. G. Zaičnjevski, a štampan je sredinom maja 1862. U proklamaciji su se zrcali većinom lijevo i revolucionarno usmjereni pogledi ruskih revolucionarnih demokrata.
- Geslo ove proklamacije uzeto je iz Hercenova članka *Robert Owen*. 362
- ³⁴⁰ Riječ je o konfliktu između Hercena, s jedne, i Černiševskog i Dobroljubova, s druge strane. Konflikt je nastao zbog Hercenova kolebanja u pogledu liberalizma pri ocjeni i ukidanju kmetstva što ga je pripremala caristička vlada. Zastupnici revolucionarnih demokrata oštro su podvrgli kritici ova Hercenova kolebanja na stupcima «Savremeniika», kao i u pismima «Kokololu». 362
- ³⁴¹ Serija članaka *Bakunjinisti na djelu* objavljena je u listu «Der Volksstaat», br. 105, 106 i 107 od 31. oktobra i 2. i 5. novembra 1873. Engels ih je pisao neposredno nakon događaja koji su se u ljetu 1873. odigrali u Španjolskoj, i koji su bili vrhunac pete španjolske buržoaske revolucije. Za godine 1868 - 1874. Engels je činjenice uzeo iz štampe, kao i iz različitih spisa španjolske sekcije Internacionale, u prvom redu iz Izvještaja koji je Nova madridska federacija (vidi napomenu 148) iznijela pred redovni kongres Internacionale u Ženevi od 8. do 13. septembra 1873 (vidi napomenu 444).
- Neposredno nakon objavljivanja u «Volksstaat»-u, u Lajpcigu je došlo do izdavanja posebnog izdanja *Die Bakunisten an der Arbeit — Denkschrift über den letzten Aufstand in Spanien*.
- Godine 1894. rad je uvršten u brošuru *Internationales aus dem «Volksstaat» (1871 - 1875)*, koja je izdana u nakladi «Vorwärts»-a u Berlinu kao zbornik Engelsovih članaka. Za ovo objavljivanje Engels je dao neke redakcijske ispravke i napisao kratak *Predgovor* (vidi u ovom tomu, str. 539/540).
- Ovo izdanje temelji se na izdanju iz godine 1894. U bilješkama ispod teksta i u napomenama ukazano je na bitne redakcijske izmjene u odnosu na izdanje u «Volksstaat»-u. 385 539
- ³⁴² U «Volksstaat»-u umetnuto: (vidi članak: «Cagliostro Bakunjin» u br. 87 i slijedećim lista «Der Volksstaat»).

    Pod naslovom *Cagliostro Bakunjin* objavljen je u brojevima 87, 88, 89 i 90 u listu «Der Volksstaat» od 19, 21, 24. i 26. septembra 1873. niz članaka koje je napisao Engels, u kojima se ukratko iznosi sadržaj rada «L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs» na nje-mačkom jeziku.

U ovom izdanju, koje se temelji na onome iz godine 1894, Engels je umjesto gornjeg umetka koji stoji u zagradama stavio bilješku ispod teksta koja upućuje na potpuni njemački prijevod *L'Alliance de la Démocratie Socialiste* pod naslovom *Ein Complot gegen die Internationale Arbeiterassoziation*, izdat u Braunšvajgu 1894. 385

- ³⁴³ Misli se na monarho-konstitucionaliste, koji su podržavali kralja Amadeja, štitičnika evropskih velikih sila pri njegovom stupanju na prijesto. 387
- ³⁴⁴ *alfonsisti* — grupacija koja je bila u vezi sa reakcionarnim krugovima španjolskih veleposjednika, svećenstvom i vrhovima buržoazije. Podupirali su pretendenta na španjolski prijesto iz dinastije Bourbona, koji je 1874. proglašen za kralja pod imenom Alfonso XII. 387
- ³⁴⁵ *karlisti* — reakcionarna klerikalno-apsolutistička grupacija u Španjolskoj koja je podržavala španjolskog pretendenta na prijesto Don Carlosa, brata Fernanda VII. Karlisti su započeli dinastički rat 1833 - 1840, pri čemu su se oslanjali na vojsku i katoličko svećenstvo te koristili podršku nazadnih seljaka u nekim područjima. Ovaj se građanski rat razvio u borbu između feudalno-katoličkih i građansko-liberalnih elemenata i pridonio da dođe do treće građanske revolucije od 1834. do 1843. Za vrijeme političke krize i pooštavanja klasne borbe 1872, aktivnost karlista se pojačala i dovela je do novog građanskog rata koji je završen tek krajem 1876. 387
- ³⁴⁶ U »Volksstaat«-u: »(vidi Engels, *Položaj radne klase*, str. 279)« umjesto: »(vidi Engels, *Položaj radne klase*, drugo izdanje, str. 234)«.
- U »Volksstaat«-u navedena str. 279 odnosi se na prvo izdanje spomenutog Engelsova djela. 388
- ³⁴⁷ *Ženevski kongres Alijanse* — kongres anarhista koji je održan u Ženevi od 1. do 6. septembra 1873. 388
- ³⁴⁸ Izvještaj Federalne komisije koja je nakon Kongresa u Kordobi (vidi napomenu 199) rukovođila anarhističkim organizacijama u Španjolskoj, objavljen je u listu »L'Internationale« 24. augusta 1873. 390
- ³⁴⁹ Shakespeare, *Henri IV*, Prvi dio, peti čin, scena četvrta. 390
- ³⁵⁰ Vidi o tom radove Friedricha Engelsa *Njemački seljački rat i Njemačka kampanja za državni ustav* (u 10. tomu ovog izdanja). 394
- ³⁵¹ Budući da je Gladstone računao s tim da u Donjem domu stvori solidnu liberalnu većinu, objavio je 17. februara 1874. ostavku svoga kabineta, raspustio parlamenat i raspisao u kratkom roku nove izbore. Rezultat je bio: 350 konzervativaca, 244 liberala i 58 irskih zastupnika. Dvadeset prvog februara obrazovana je konzervativna vlada s Disraelijem na čelu. 399
- ³⁵² *Reformbill* — zakon o izbornoj reformi u Engleskoj 1867, koja je jednom dijelom radničke klase dala izbornu pravo.
- Zakon o uvođenju tajnog glasanja (Ballot Act) prihvatio je parlament 18. jula 1872. 399
- ³⁵³ *Irski zemljišni zakon* predložio je Gladstone u ime engleske vlade pod izlikom pomoći irskim zakupnicima; zakon je izglasan u augustu 1870. Zemljišni zakon, providen klauzulama i ograničenjima raznih vrsta, nije u biti promijenio osnove krupnog posjeda engleskih lendlordova u Irskoj. Zakon je podržavao mogućnost da engleski lendlordovi povise rente i da otjeraju zakupnike sa zemljišta. Lendlordove je obvezivao samo na to da plate zakupnicima odštetu za melioracijske radove, za što je postojao i određeni pravni postupak. Lendlordovi

su na svaki način sabotirali ostvarivanje zakona i izigrali su ga pod najrazličitijim izlikama. Zakon je bitno pridonio koncentriranju irske poljoprivrede u velike farme i uništenju malih irskih zakupnika.

Irski crkveni zakon također je donio Gladstone; prihvaćen je u julu 1869. Po tom zakonu anglikanska crkva u Irskoj odvojena je od države pa je po svojim pravima postala ravnopravna s katoličkom i prezbiterijanskom crkvom. Ostala je i nadalje najveći zemljišni posjednik i izrabljivala je irske seljake. 399

- ³⁵⁴ Zakon o reorganizaciji vojske donesen 1871. sadržavao je član koji je zabranjivao prodaju oficirskih patenata. Budući da je ovo utanačenje u parlamentu naišlo na otpor, Gladstone je izdejstvovao kraljevski ukaz kojim je zabranjena prodaja oficirskih patenata. 399
- ³⁵⁵ *Čartistička partija* (National Charter Association) — osnovana je u julu 1840. Ovo je udruženje bilo prva masovna partija radnika u povijesti radničkog pokreta. U godinama razvitka čartizma (vidi napomenu 229) imalo je blizu 40.000 članova. U djelatnosti udruženja ispoljili su se pomanjkanje ideološkog i taktičkog jedinstva njegovih članova i malogradanska ideologija većine rukovodilaca čartizma. Početkom pedesetih godina, ubrzo nakon poraza čartista godine 1848, napredni zastupnici revolucionarnog čartizma koji su naginjali znanstvenom socijalizmu, u prvom redu Ernest Jones, pokušavali su preobraziti čartistički pokret na socijalističkoj osnovi. To se očitovalo u programu koji je primio čartistički konvent u aprilu 1851. Godine 1855, kada je u zemlji došlo do izražaja veliko nezadovoljstvo zbog politike vladajućih klasa, pokušavali su revolucionarni čartisti ponovo probuditi masovni pokret za Narodnu povelju (vidi napomenu 356), te su postavili lozinku da reorganiziraju čartizam i da udruženje organizacijski učvrste.
- Jačanje oportunističkih tendencija unutar engleskog radničkog pokreta u drugoj polovini pedesetih godina, uvjetovano monopolističkim položajem Engleske na svjetskom tržištu i korupcijom gornjih slojeva radničke klase, dovelo je do faktičkog obustavljanja aktivnosti udruženja. 400
- ³⁵⁶ *Narodna povelja* (People's Charter) — dokumenat u kojem su sadržani zahtjevi čartista (vidi napomenu 229); 8. maja 1838. objavljena je kao nacrt zakona koji je trebalo izglasati u parlamentu. 400
- ³⁵⁷ *Labour Representation League* (Liga radničkog zastupstva) — osnovana je 1869; njoj su pripadali vodi tredjuniona. Ona je nastojala osigurati izbor «radnika» u Donji dom, a nije se ustručavala zaključivati ugovore s liberalnom partijom. Početkom osamdesetih godina 19. stoljeća Liga je obustavila svoju djelatnost. 401
- ³⁵⁸ Podrazumijeva se *Zakon o rudarstvu* (The Mines Regulation Act) iz 1872. 402
- ³⁵⁹ *«Repeal»-pokret* — počevši od dvadesetih godina 19. stoljeća raširio se u Irskoj pokret ripilovaca (opozivatelja), a nastupali su pod lozinkom ukidanja englesko-irске unije. Uniju, koja je uništila i posljednje tragove irske autonomije i pridonijela učvršćivanju kolonijalne vlasti Engleske, nametnula je Irskoj engleska vlada nakon ugušenja irskog nacionalnooslobodilačkog ustanka 1798. Početkom četrdesetih godina stvoreno je udruženje ripilovaca. Gradanski liberali (O'Connell i drugi), koji su bili na čelu pokreta, smatrali su agitaciju za ukidanje Unije samo sredstvom da dobiju od engleske vlade ustupke za irsku buržoaziju. Krajem četrdesetih godina, nakon neuspjeha irskog revolucionarnog ustanka 1848. i napada reakcije u Engleskoj i Irskoj, udruženje se raspalo. 403
- ³⁶⁰ Članak *Vojni zakon Nemačke* pisao je Engels specijalno za «Der Volksstaat» na temelju debate u Rajhstagu o povećanju mirnodopskih vojnih snaga, predviđenom nacrtom vojnog zakona. U ovom zakonu, koji je dobio naziv «Septennat»

(Sedmogodišnji) i pruski vojni sistem proširio na čitavu Njemačku, ogledao se porast njemačkog militarizma i agresivne težnje vladajućih krugova u Njemačkoj. 404

- 361 *Nacional-liberali* – partija njemačke (u prvom redu pruske) buržoazije, osnovana u jesen 1866. nakon rascjepa buržasko progresističke partije. Nacional-liberali su napustili zahtjev buržoazije za političkom vlašću da bi zadovoljili materijalne interese ove klase i smatrali su ujedinjenje njemačkih država pod pruskim vodstvom svojim glavnim ciljem. Njihova je politika odražavala kapitulaciju njemačke liberalne buržoazije pred Bismarckom.

Nakon ujedinjenja Njemačke razvila se nacional-liberalna partija u partiju krupne buržoazije i industrijskih magnata. Unutrašnja politika nacional-liberala sve je više popimala vjerno podanički karakter; njeni nosioci su išli čak dotle da su se odrekli svojih ranijih liberalnih zahtjeva, kao npr. nužnosti da «prije svega obrane budžetsko pravo» koje su u programu 1866. naglašavali.

Progresisti – zastupnici progresističke buržoaske partije osnovane u junu 1861. u Pruskoj. Ova partija je u svom programu zahtijevala ujedinjenje Njemačke pod pruskim vodstvom, saziv općenjemačkog parlamenta i stvaranje jake liberalne vlade koja je trebala biti odgovorna predstavničkom domu. Za razliku od nacional-liberala, koji su proizašli iz jednog dijela njezinih članova, progresistička se partija nazivala nakon ujedinjenja Njemačke 1871. opozicionom partijom; ipak, ova je opozicija ostala samo na papiru. U strahu pred narodnom revolucijom i u svojoj mržnji protiv socijalističkog pokreta, progresistička se partija zadovoljila vladavinom pruskog junckerstva u prilikama poluapsolutističke Njemačke. Kolebanja u politici progresističke partije bila su izraz labilnog držanja trgovačke buržoazije, sitnih industrijalaca i obrtnika na koje su se oslanjali 404

- 362 Iz nacrtu vojnog zakona Njemačke, koji je 16. februara 1864. stavljen u Rajhstagu na diskusiju. U svom konačnom obliku Vojni zakon Njemačke objavljen je u «Reichs-Gesetzblatt»-u, br. 15 od 9. maja 1874. 404
- 363 Ustavni konflikt nastao je u Pruskoj (1862 - 1866) uslijed toga što je građansko-liberalna većina u predstavničkom domu pruskog Landtaga (Zemaljske skupštine) odbila da odobri novac za reorganizaciju vojske i za daljnje naoružanje. Ne obazirući se na ovo odbijanje, Bismarckova je vlada kroz nekoliko godina provela vojnu reformu i dala sredstva i bez odobrenja Zemaljske skupštine. Ustavni konflikt, izraz nacionalno-revolucionarne krize šezdesetih godina u Njemačkoj, okončan je tek 1866, kad je nakon pruske pobjede nad Austrijom njemačka buržoazija kapitulirala pred Bismarckom. 404
- 364 Iz govora koji je održao Manteuffel 3. decembra 1850. u Drugom domu pruske Zemaljske skupštine povodom olomoučkog ugovora s Austrijom. (U: *Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch die Allerhöchste Verordnung vom 2. November 1850 einberufenen Kammer»,* Bd. 1, Berlin, 1851). Po ovom ugovoru Pruska je bila prisiljena da se privremeno odrekne svojih zahtjeva za vodeću ulogu u Njemačkoj. 404
- 365 Iz čl. 109 «Ustavne povelje za Prusku državu» od 31. januara 1850. 404
- 366 *Sjevernonjemačka skupština*, koja je zasjedala od 24. februara do 17. aprila 1867. glasala je za stvaranje Sjevernonjemačkog saveza (vidi napomenu 245) i primila je njegov ustav. 404
- 367 Rajhstag je otvoren 21. marta 1871; 16. aprila 1871. prihvatio je «Ustav Njemačkog Rajha». 404.
- 368 Ovdje i nadalje Engels citira iz govora koji je Moltke održao 16. februara 1874. u Rajhstagu. U: *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages*, Bd. 1, Berlin 1874. 406

- ³⁶⁹ U bici kod Sedana 1. i 2. septembra 1870, jednoj od odlučujućih bitaka u nje-
mačko-francuskom ratu 1870 - 1871. pruske trupe su razbile francusku armiju
pod Mac-Mahonovim zapovjedništvom i zarobile Napoleona III.
Katastrofa Francuza kod Sedana ubrzala je slom francuskog Drugog carstva
i dovela 4. septembra 1870. do proglašenja republike. Uništenjem francuske
regularne armije i proglašenjem republike rat je za Prusku izgubio obrambeni
karakter. Zavojevački planovi pruskog militarizma, junkerstva i buržoazije
postali su očiti. 406
- ³⁷⁰ *Venecijanski (ili talijanski) četverokut utvrđenja* – jako utvrđena pozicija, stvo-
rena sjeverno-talijanskim tvrđavama Verone, Lenjana, Mantove i Peskijere.
Četverokut utvrđenja odigrao je veliku ulogu u ratovima 19. stoljeća kao voj-
no uporište. 406
- ³⁷¹ *Zemaljska obrana* (Landwehr) -- od 1814. sastavni dio pruskih zemaljskih
obrambenih snaga. Ove su se po zakonodavstvu iz 1814 - 1815. sastojale od
stajajuće vojske, njezine rezerve koja je služila kao dopuna vojske u slučaju rata
kao i od zemaljske obrane (landvera) prvog i drugog poziva. Zemaljska obrana,
nastala 1813. u Pruskoj kao samostalan milicijski obrambeni oblik u borbi protiv
Napoleonovih trupa, obuhvatila je starija godišta vojnih obveznika koji su svoj
rok odslužili u stajaćoj vojsci i u njenoj rezervi. U vrijeme mira provodene su
samo pojedinačne vježbe sa dijelovima landvera. Za vrijeme rata mobiliziran
je landver prvog poziva (vojni obveznici od 26. do 32. godine života), radi nado-
pune operativne armije, a obveznici drugoga poziva (vojni obveznici od 32.
do 40. godina života) upotrijebljavani su kao posada u tvrđavama. Po »Zakonu
o obavezni ratne službe« Sjevernonjemačkog saveza od 9. novembra 1867. ukinut
je landver drugog poziva pa se sastav landvera sveo samo na vojne obveznike
od 27. do 32. godine života. 408
- ³⁷² *Posljednja obrana* (Landsturm) – vojni poziv nastao u Pruskoj godine 1813/1814.
Po zakonu Sjevernonjemačkog saveza iz 1867. trebalo ga je stvoriti od onih
vojnih obveznika u starosti od 17. do 42. godine koji svoj rok nisu služili ni
u pješadiji ni u mornarici. Do poziva posljednje obrane je prema zakonu trebalo
doći samo onda kad neprijateljski upad ugrožava savezno područje. 408
- ³⁷³ Aluzija na neuspjeli pokušaj pruske vlade da pozove pod oružje u zapadno-
pruskim provincijama rezerviste landvera na ugušenje ustanka koji je izbio u
maju 1849. u južnoj i zapadnoj Njemačkoj i koji se vodio za sprovođenje državnog
ustava. Pozivajući se na zakone od 3. septembra 1814. i 21. novembra 1815,
po kojima je landver mogao biti pozvan pod oružje samo pri upadu koji prijeti
izvana, rezervisti iz rajnskoga dijela Prusije i Vestfalije nisu se odazvali pozivu
u vojsku, već su u mnogo slučajeva, čak uredno postrojeni i s oružjem, prešli
na stranu pobunjenog naroda. 408
- ³⁷⁴ Dvadeset sedmog jula 1872. u Francuskoj je donesen zakon o popunjavanju
vojske koji je proklamirao opću vojnu obavezu uz petogodišnji rok službe. Prim-
jena ovoga zakona dopuštala je, međutim, veliki broj iznimaka za osobe koje
podliježu obavezni. 408
- ³⁷⁵ »*Kölnische Zeitung*« -- dnevni list koji je od 1802. do 1945. izlazio u Kelnu;
za vrijeme revolucije 1848 - 1849. i u vrijeme reakcije koje je zatim slijedilo,
branio je kukavičku, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. Kasnije je
postao organ rajnske krupne buržoazije i nacional-liberalne partije. Sedamde-
setih godina list je postao Bismarckovo glasilo. 409
- ³⁷⁶ Članak *Čutljivi štabni bukač Moltke i njegov nedavni lajpciški korespondent* donio
je »Der Volksstaat« bez potpisa u rubrici »Politički pregled«. 411
- ³⁷⁷ Već na početku njemačko-francuskog rata 1870/8171. bila je armija francuskog
maršala Bazaine-a opkoljena u tvrđavi Mec. Kapitulirala je 27. oktobra 1870. 411

- ³⁷⁸ »*Leipziger Tageblatt*« (Leipziger Tageblatt und Anzeiger) – lajpciški dnevnik osnovan 1807; sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća bio je organ krupne buržoazije. 411
- ³⁷⁹ Francuski maršal Bazaine koji je 27. oktobra 1870. predao tvrđavu Mec, stavljen je pred vojni sud pod optužbom za državnu izdaju. Proces je održan od 6. oktobra do 10. decembra 1873. u Parizu. 411
- ³⁸⁰ Pripremajući treće izdanje svoga djela *Njemački seljački rat*, napisanog 1850. Engels je dopunio predgovor koji je u februaru 1870. bio napisao za drugo izdanje. Treće izdanje spomenutog djela s dopunom predgovora pojavilo se 1875. u Lajpcigu. U tom izdanju objavljena je samo dopuna predgovora, datirana 1. jula 1874. 414
- ³⁸¹ Riječ je o kraljevini Hanoveru, izornoj kneževini Hesen-Kasel i o velikom vojvodstvu Nasau, koji su nakon pobjede u prusko-austrijskom ratu 1866. bili anektirani (vidi napomenu 243). 414
- ³⁸² U vezi s pruskim pobjedama u njemačko-francuskom ratu priključile su se 4 južnonjemačke države (Baden, Hesen, Bavarska, Virtsberg) Sjevernonjemačkom savezu, i povodom toga je u novembru 1870. došlo do odgovarajućih sporazuma. Poslije priključenja južnonjemačkih država Sjevernonjemačkom savezu ovaj se u javnim dokumentima nazivao Njemački savez (od 15. novembra 1870). Devetog decembra 1870. promijenjeno je ovo ime odlukom Rajhstaga u Njemački Rajh (Njemačko Carstvo). Javno proglašenje Njemačkog Rajha uslijedilo je povodom krunisanja cara 18. januara 1871, u Versaju. 414
- ³⁸³ »*Nur immer langsam voran*« (samo polako naprijed), glasi refren narodne pjesme »Die Krähwinkler Landwehr« koja je nastala 1813. 415
- ³⁸⁴ Period tzv. »godina osnivanja« nakon njemačko-francuskog rata 1870/71. završio je u Njemačkoj *sломom* 1873; to je bilo doba divljih špekulacija i burzovnih manipulacija. 416 465 529
- ³⁸⁵ U *bici kod Špiherna* (Lotaringija) Prusi su 6. augusta 1870. potukli odred francuske armije pod generalom Frossard-om. U povijesnoj literaturi bitka kod Špiherna nazvana je još i bitkom kod Forbaha.
Do bitke kod Mars-la-Tura (bitka kod Vionvila) došlo je 16. augusta 1870. Strateški rezultat sastojao se u tome što je Prusima uspjelo da već započeto povlačenje francuske porajnske armije iz Meca zaustave i da joj presijeku odstupnicu. O *bici kod Sedana* vidi napomenu 369. 416
- ³⁸⁶ Ova lozinka pojavljivala se u listu »Der Volksstaat« nakon pobjede njemačkih trupa nad Napoleonom III, počevši od 21. septembra. 416
- ³⁸⁷ Na izborima za Rajhstag 10. januara 1874. socijaldemokracija dobila je preko 350 000 glasova (6% svih glasova) i mogla je dovesti 9 poslanika u Rajhstag. Među izabranima bili su August Bebel i Wilhelm Liebknecht, koji su se u vrijeme izbora još nalazili u tvrđavskom zatvoru. 417
- ³⁸⁸ Na seriji članaka *Izbjeglička literatura*, članak I–V, koja je bila posvećena analizi novih tendencija u evropskom demokratskom i radničkom pokretu, radio je Engels s prekidima u 1874. i 1875. godini. Članci su nakon pisanja redovno objavljivani u »Volksstaat«-u, kojem su i bili namijenjeni. 419
- ³⁸⁹ Članak I pisao je Engels u maju i junu 1874. Podnaslov *Poljski proglas* dodao je 1894. za ponovno objavljivanje ovoga članka u brošuri *Internationales aus dem »Volksstaat«* (1871 – 1875) (Članci o međunarodnim temama iz »Volksstaat«-a, 1871 – 1875). 421

- ³⁹⁰ *Address of the Polish refugees to the English people*, London, 3. maja 1874. 421
- ³⁹¹ »*Reynolds's News-paper*« tjednik radikalnog smjera; osnovao ga je Reynolds 1850. u Londonu; početkom pedesetih godina podržavao je čartiste. Danas je organ sindikalnog pokreta. 421
- ³⁹² Manifest objavljen 4. decembra 1836. od strane Poljskog demokratskog udruženja (Towarzystwo Demokratyczne Polskie) pozivao je na narodnu revoluciju, u borbu za ukidanje feudalnih obaveza i staleških razlika, kao i za prenošenje zemljišnog udjela seljacima u njihovu svojinu.
Manifest koji je sastavila krajem 1845. i objavila 22. februara 1846. revolucionarna vlada u Krakovu, postavio je zahtjeve da se ukine kmetstvo i da se zemlja preda seljacima.
Manifest koji je 22. januara 1863. objavio Centralni nacionalni komitet (Komitet centralny) pozivao je poljski narod na oružje i bio program poljskog ustanka od 1863. do 1864. 423
- ³⁹³ *Mir u Tješinu* — nakon svršetka rata između Pruske i Austrije oko bavarskog reda nasljeđivanja sklopljen je 1779. mirovni ugovor u Tješinu. Rusija, inicijator ovog ugovora, u početku je nastupala kao posrednik između zaraćenih strana, a nakon zaključenja ugovora zajedno sa Francuskom proglašena je garantom ugovora, čime je u stvari dobila pravo da se miješa u poslove njemačkih država. 424
- ³⁹⁴ Riječ je o *Drugoj adresi Generalnog vijeća o francusko-pruskom ratu*, koju je Marx napisao na engleskom jeziku. Njemačko izdanje ove adrese koje je »Der Volksstaat« objavio u br. 76 od 21. septembra 1870. nosilo je naslov *Generalno vijeće Međunarodnog udruženja radnika svim sekcijama u Evropi i Americi*. 425
- ³⁹⁵ *Kulturkampf u Poznanju* Engels ironički naziva politiku prusifikacije poljskog stanovništva.
Kulturkampf (kulturna borba) — naziv koji su buržoaski liberali dali sistemu mjera Bismarckove vlade sedamdesetih godina 19. stoljeća, provedenih pod vidom borbe za svjetovnu kulturu i usmjerenih protiv katoličke crkve i partije centra, koje su podržavale separatističke tendencije aristokracije i buržoazije malih i srednjih država jugozapadne Njemačke. Ta Bismarckova politika je isto tako imala za cilj da raspirivanjem vjerskih strasti skrene pažnju jednog dijela radničke klase sa klasne borbe na površan i prividan antiklerikalizam. 425
- ³⁹⁶ Podnaslov *Program blankističkih komunara-izbjeglica* dodao je Engels 1894. pri ponovnom objavljivanju članka II u brošuri *Članci o međunarodnim temama iz »Volksstaat« -a (1871 - 75)*. 427
- ³⁹⁷ Misli se na brošuru pod naslovom *Aux Communeux*, koju je izdala grupa francuskih blankističkih emigranata u lipnju 1874. u Londonu. 427
- ³⁹⁸ *Hébert-ov list* — francuske novine »Le Père Duchéne«; izdavao ih je J. Hébert u Parizu od 1790. do 1794. Novine su izražavale raspoloženje gradskih poluproleterskih masa u doba francuske revolucije. 429
- ³⁹⁹ Heine, *Romanzero. Drittes Buch. Hebräische Melodien. Disputation* (stih 86). 429
- ⁴⁰⁰ Nakon Haškog kongresa u septembru 1872. izdvojila se jedna blankistička grupa, među njima Arnould, Vailland i Cournet iz Međunarodnog udruženja radnika. Ona je 1872. objavila u Londonu brošuru pod naslovom *Internationale et révolution. A propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil Général de l'Internationale*. 430
- ⁴⁰¹ Članak III *Izbjegličke literature* napisao je Engels od kraja jula do septembra 1874, i to nakon objavljivanja članka P. L. Lavrova o Internacionali u časopisu »Впередь!». 433

- ⁴⁰² «Вперед!» — ruski časopis, koji je neredovito izdavao P. L. Lavrov u Cirihi i Londonu od 1873. do 1877. (ukupno je izašlo 5 svezaka); časopis je zastupao mišljenje desnog krila revolucionarnog pokreta Narodnjaka. Poklanjao je veliku pažnju radničkom pokretu na Zapadu i aktivnosti Internacionale. Pod istim naslovom izlazio je 1875/1876. u Londonu i jedan list istoga smjera. 433 472
- ⁴⁰³ «Neue Freie Presse» — buržoaski list koji je izlazio od 1864. do 1939. u Beču: feljton Karla Thalerera izišao je u br. 3284 i 3285 od 14. i 15. oktobra 1873. 434
- ⁴⁰⁴ П. Н. Ткачев, *Задачи революционной пропанды в России. Письмо редактору журнала «Вперед!»*, Лондон, 1874. 436 441 444 445 447 455
- ⁴⁰⁵ Misli se na polemički spis P. L. Lavrova *Русской социально-революционной молодежи. . .*, koji je anonimno izašao 1874. u Londonu. 437 441
- ⁴⁰⁶ Članak IV *Izbjegličke literature* napisao je Engels po Marxovu savjetu kao odgovor na Tkačovljevu brošuru *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu* Cirihi, 1874. 441
- ⁴⁰⁷ P. N. Tkačov, *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu*, Cirihi, 1874. 445 447 543
- ⁴⁰⁸ Citat iz spisa P. L. Lavrova *Русской социально-революционной молодежи. . .*, 447
- ⁴⁰⁹ Članak V *Izbjegličke literature* pojavio se uskoro nakon objavljivanja u «Volksstaat»-u i kao brošura u Lajpcigu 1875. pod naslovom *Soziales aus Rußland*. Za tu brošuru Engels je u maju 1875. napisao kratak predgovor (vidi u ovom tomu, str. 472 - 474).
- Za ponovno objavljivanje članka u brošuri *Članci o međunarodnim temama iz «Volksstaat-a» (1871 - 75)*, Berlin 1894, zadržan je gornji naslov. Za ovo izdanje Engels je napisao pogovor (vidi u ovom tomu, str. 543 - 552). 449 472
- ⁴¹⁰ P. N. Tkačov, *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu*, Cirihi 1874. ukoliko izvor iz kojega Engels citira do kraja ovoga članka ne proizlazi iz teksta ili redakcijski nije naročito označen, to su citati iz gore rečenog pisma. 449
- ⁴¹¹ Spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* je borbeni pamflet u kojem Marx žigoše podle metode koje je pruska policijska država primjenila prema pripadnicima komunističkog i radničkog pokreta; spis je napisan krajem oktobra-početkom novembra 1852. Prvo izdanje je izašlo u januaru 1853. anonimno u Bazelu, ali je gotovo čitavu nakladu (2000 primjeraka) konfiscirala policija prilikom pokušaja prenošenja u Njemačku. Gotovo u isto vrijeme objavljen je spis u odlomcima u demokratskom bostonskom listu «Neu-England-Zeitung», a potkraj aprila 1853. u nakladi ovog lista izdan je kao brošura, također anonimno. Ni ovo američko izdanje nije se moglo unijeti u Njemačku.
- Godine 1874. «Volksstaat» je objavio neskrraćeno izdanje u 13 nastavaka (od br. 126 od 28. oktobra 1874. do br. 147 od 18. decembra 1874). Tada je Marx prvi put spomenut kao autor.
- Liebknecht, koji je u isto vrijeme pripremao zasebno izdanje pod naslovom *Enthüllungen* (Otkrića), obratio se 29. oktobra 1874. Marxu s molbom da napiše predgovor. Marx je 8. januara 1875. napisao ovaj *Pogovor*, koji je najprije objavljen u «Volksstaat»-u, br. 10 od 27. januara 1875, a zatim je preuzet i u novo izdanje spisa *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, Lajpcig 1875. 459
- ⁴¹² Iz dokumenata koje Marx u svoje vrijeme nije poznao, a posebno iz Heßova pisma Weydemeyeru od 21. jula 1850, proizlazi da je ipak Heß bio pisac *Crvenog katekizma*. 459

- ⁴¹³ O članku *Die Opfer der Moucharderie Rechtfertigungsschrift (Žrtve špijunaže. Opravljanje)* Wilhelma Hirscha, izjašnjava se Karl Marx u svom radu *Hirschowe ispoivjesti*, i u gl. XII, odjeljak 4 spisa *Gospodin Vogt*. 459
- ⁴¹⁴ *Disciplinski zakon* — »Zakon o povredama službene dužnosti sudaca i o njihovom nedobrovoljnom premještanju ili stavljanju u mirovinu« od 7. maja 1851, objavljen u: »Gesetzsammlung für die Königlichen Preußischen Staaten«. 460
- ⁴¹⁵ *Dipel* (Düppel) — danska tvrđava u Šlezvigu koju su pruske trupe u ratu protiv Danske na juriš zauzele 18. aprila 1864.
Izraz »unutrašnji Dipel« — zapravo »Dipel u unutrašnjosti« — kao oznaka za »unutrašnjeg neprijatelja« prvi put je upotrijebljen u Bismarckovu glasilu »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« 30. septembra 1864; nakon toga to je postao često upotrebljavan ustaljeni pojam.
Poraz koji je Pruska pretrpjela 14. oktobra 1806. kod Jene i koji je prethodio pruskoj kapitulaciji pred Napoleonovom Francuskom, pokazao je svu trulost socijalnog i političkog poretka feudalne hoencolernovske monarhije. 461
- ⁴¹⁶ Ovaj tekst govora koje su Marx i Engels održali 23. januara 1875. na londonskoj svečanosti povodom dvanaeste godišnjice poljskog ustanka 1863/1864 priredio je za štampu u listu »Der Volksstaat« Engels.
Svečana je priredba održana pod predsjedanjem Waleryja Wróblewskog. Govorili su predstavnici najnaprednijeg dijela revolucionarno-demokratske emigracije Poljske, Rusije, Njemačke, Francuske i drugih zemalja. Među prisutnima nalazili su se i učesnici Pariške komune Leo Frankel, Lissagaray i dr. Jedan izvještaj o priredbi izašao je 30. januara 1875. u poljskom časopisu »Wici«, koji je izlazio u Cirihiu. Zatim su jedan izvještaj donijele liberalne poljske novine »Dziennik Polski« koje su tada izlazile u Lavovu. Ruski list »Vperjod« (vidi nap. 402) objavio je izvještaj o priredbi 15. februara i ukazao na to da je Engels, koji je nastupio poslije Marxa, održao svoj govor na engleskom jeziku. 462
- ⁴¹⁷ Talijansko područje Venecije, koje je od 1798. do 1805. i od 1814. do 1866. pripadalo austrijskom carstvu, bilo je stalno ishodište talijanskog narodnooslobodilačkog pokreta protiv austrijskog jarma. 463
- ⁴¹⁸ Kako iz izvještaja u novinama »Vperjod« proizlazi, na svečanoj priredbi nastupio je kao govornik 23. januara 1875. V. Smirnov, sekretar uredništva ovih novina. On je naglasio istovjetnost interesa ruske i poljske radničke klase i izjavio u ime ruskih revolucionara da »će svaki od nas kad izbije čas poljske narodne revolucije marširati u poljskim redovima da bi izvojevao poljskom narodu socijalnu slobodu«. Zatim je govorio ruski emigrant Solovjov, koji je ukazao na opasnost eventualnog sporazuma između liberalne stranke panova i carističke vlade. 463
- ⁴¹⁹ Sačuvano je pismo V. Smirnova Marxu od februara 1875, u kojem saopćava da za »Vperjod« priprema izvještaj o svečanom poljskom mitingu od 23. januara 1875. Na tom skupu, piše on, čuo je Marxa da kaže: »Stoga je potrebno u poljskom narodu propagirati principe Međunarodnog udruženja radnika.« Budući da u izvještajima poljske štampe ovih riječi, Smirnov moli Marxa da mu potvrdi da li je to doista rekao. Marxov odgovor nam nije ostao sačuvan, ali u izvještaju lista »Vperjod« ove su riječi citirane. 464
- ⁴²⁰ Ovaj članak je Engels napisao 1875, kad je ratna opasnost izazvana Bismarckovom Njemačkom, koja je pripremala nova razaranja Francuske, postigla svoj vrhunac. Odlučna intervencija ruske diplomacije spriječila je ipak izbijanje rata u Evropi u to vrijeme. Uredništvo »Volksstaat«-a, koje je Engelsovu članku sa kritikom njemačkog militarizma s pozicija proleterskog internacionalizma pridavalo velik značaj, predlagalo je da se članak izda i kao poseban spis. Ta namjera međutim nije ostvarena. Članak je objavljen samo u »Volksstaat«-u. 465

- 421 Engels ima na umu »Zakon o landšturmu« od 12. februara 1875, koji predstavlja produžetak zakona od 9. novembra 1867 (vidi napomenu 372) i predviđa da se u određenoj situaciji zemaljska obrana pojača rezervistima obveznicima landšturma. 465
- 422 Dvanaestog marta 1875. odobrila je francuska Nacionalna skupština nacrt zakona o kadrovskom broju i sastavu kopnene i teritorijalne vojske. Na temelju ovog zakona povećana je jačina puka od 3 na 4 bataljona; jačina ukupne vojske povećana je prema tome za 144 000 vojnika. 465
- 423 Loarska vojska, koju je u jesen 1870. stvorila francuska vlada, sastojala se uglavnom od novaka. 467
- 424 *Dopunskom rezervom* nazvan je u pruskoj vojsci po Državnom vojnom zakonu od 2. maja 1874. onaj dio rezerve koji se sastojao od obveznika kojima je u mirno doba služenje redovnog vojnog roka iz različitih razloga odlagano; dopunskoj rezervi pripadali su ljudi 12 godina. Dopunska je rezerva služila dopuni vojske pri mobilizaciji. 468
- 425 Ovu je izjavu dao general-major Voigts-Rhetz u svom govoru u Rajhstagu 11. januara 1875. Vidi: *Stenographische Berichte über Verhandlungen des Deutschen Reichstages*, Bd. 2, Berlin 1875. 469

- 426 Oba rukopisa *Razno o Njemačkoj* svjedoče o Engelsovu temeljitom studiju historijske prošlosti njemačkog naroda. Engels, koji se više puta vraćao problemima njemačke povijesti, bavio se time osobito godine 1873. i 1874. On je 27. januara 1874. pisao Wilhelmu Liebknechtu: »Htio sam za 'Volksst[aat]' napisati nešto o Njemačkoj, ali sam se toliko zapleo u ekonomske i statističke studije da će od toga sigurno nastati knjižica, ako ne čak i knjiga.« Ova njegova namjera da piše o povijesti Njemačke nije ostvarena.

Kako se po ovim bilješkama vidi, Engels je namjeravao osvijetliti tok njemačke povijesti sve do događaja godine 1873, pri čemu je opširnije htio obraditi povijest Njemačke nakon francuske revolucije. Vrijeme od kraja srednjega vijeka do 1789. htio je obraditi u jednom opsežnom uvodu. Rukopis koji se objavljuje u ovom tomu na str. 477-480 daje plan za taj uvod i ujedno sadrži kratku razradu prvog odjeljka koji obuhvaća razdoblje od 1789. do 1815.

Iz drugog rukopisa *Razno o Njemačkoj*, koji sadrži fragmentarne zabilješke za razdoblje od 1789. do 1873, u ovom tomu se objavljuju one u kojima je Engels predviđene teme već opširnije skicirao.

Oba rukopisa *Razno o Njemačkoj* sadrže mnoštvo kratica i znakova kojima se Engels služio pri pravljenju bilježaka. U tekstu koji se ovdje objavljuje zadržana su, prema njemačkom izdanju, samo najuobičajenija skraćivanja. Sva ostala, ukoliko su jednoznačna, ispisana su bez posebnog obilježavanja. Ukoliko nisu jednoznačna, redakcijska dopuna je, kao što je uobičajeno, stavljena u uglaste zagrade.

Da bi se zadržao karakter rukopisa, rečenice nisu redakcijski dopunjavane. Jedino je, radi boljeg pregleda, označavanje nekih odlomaka i pododlomaka brojkama odnosno slovima neznatno izmijenjeno (također prema njemačkom izdanju Marx-Engels, *Werke*, Bd. 18, Dietz Verlag Berlin, 1964, S. 589 - 596). 477

- 427 Marx je razmatrao Bakunjinovu knjigu *Državnost i anarhija* (Государственность и анархия) u uskoj povezanosti s ideološko-političkom borbom koju je s Engelsonom i njihovim pristašama vodio protiv anarhizma i koja je i nakon ideološkog i organizacionog razbijanja bakunjinista vođena na Haškom kongresu,

Razmatranje je kritički i polemički svojevrsno djelo, u kojem se shvaćanje stajališta Bakunjina, ideologa anarhizma i tadašnjeg glavnog protivnika marksizma, povezuje s dubokom kritikom anarhističkih doktrina i s razvitkom naj-

važnijih teza znanstvenog komunizma: o državi, diktaturi proletarijata i povezanosti radničke klase sa seljaštvom. Ove je teze formulirao Marx u obliku niza umetaka. Marx je radio na tom konsektu neposredno nakon pojave Bakunjinove knjige, koja je 1873. izdana u Ženevi, a u krugovima bakunjinista smatrana je programatskim djelom.

Konsekt Bakunjinove knjige tvori dio opsežne Marxove bilježnice, koju je Marx označio naslovom *Russica II, 1875*, i koja sadrži razmatranja niza radova ruskih autora. Rukopis ovoga «konsepta» ima 24 strane velikog formata. Marx donosi sadržaj Bakunjinove knjige čas u formi citata na ruskom, čas u formi zbijenog prikaza na njemačkom jeziku. Ovaj način iznošenja sadržaja Marx je mjestimice prekidao kratkim opaskama ili opsežnijim umecima. 485

- ⁴²⁸ Mühlbergerov odgovor na Engelsove članke objavljen je u «Volksstaat»-u 1872. pod naslovom *Zur Wohnungsfrage (O stambenom pitanju) (Odgovor A. Mühlbergera Friedrichu Engelsu)*. 530
- ⁴²⁹ U *Ajfelu*, brežuljkastom kraju s velikim tresetištima i prostranim pustolinama, tlo nije prikladno za poljoprivredu. Zemlju obrađuju mala, tehnički zaostala seoska gospodarstva. Periodički je dolazilo do neuspjelih žetvi koje su sitne seljake bacale u veliku nevolju. Engels izvještava u svojem članku o događajima iz godine 1882, kada je među stanovništvom Ajfela došlo do gladi uslijed više neuspjelih žetvi i zbog pada cijene poljoprivrednih proizvoda. 532
- ⁴³⁰ Engels citira po smislu iz Marxova pisma redakciji ruskog časopisa «Отечественные Записки» od novembra 1877. 545 550
- ⁴³¹ U brošuri *Članci o međunarodnim temama iz «Volksstaat»-a (1871 - 1875)*, Berlin 1894, dana je uz to slijedeća fusnota: uspor. Engels, *Porijeklo obitelji* itd., 5. izdanje, Stuttgart 1892, str. 109 - 113. 548
- ⁴³² Car Nikolaj I umro je za vrijeme krimskog rata, 2. marta 1855. 550
- ⁴³³ Na sjednici Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika od 2. aprila 1872. izvjestio je sekretar-dopisnik za Irsku, Mac Donnel o policijskim progona irskih sekcija. Jedna komisija, koja je odabrana na Marxov prijedlog i kojoj su pripadali on sam, Mac Donnel i Milner, dobila je nalog da povodom toga pitanja napravi poseban izvještaj. Devetog aprila Mac Donnel je Generalnom vijeću u ime komisije podnio izjavu o policijskom teroru u Irskoj, koja je nakon diskusije o svrhovitosti objavljivanja toga materijala odobrena. Na Engelsov prijedlog zaključeno je da se izjava štampa kao letak u 1000 primjerala i da se raspača u Irskoj.
- Tekst izjave štampan je i u listu «Emancipación» s uvodnim člankom uredništva, a taj je sadržavao i Mac Donnelov izvještaj od 2. aprila 1872. 555
- ⁴³⁴ «Castle» — dablinski dvorac koji su podigli engleski osvajači u 13. stoljeću kao uporište u borbi protiv irskog stanovništva. Taj dvorac, «rezidencija engleskih mogućnika u Irskoj», bio je utjelovljenje jarma i nasilja engleskog kolonijalizma protiv irskog naroda. 555
- ⁴³⁵ Na sjednici Generalnog vijeća 12. marta 1872. Engels je protestirao što je Hales izvještaje o sjednicama Generalnog vijeća u «Eastern post»-u potpisivao kao sekretar, a govore članova Generalnog vijeća u njima redigirao «po svom ukusu». Pri tome se radi naročito o Engelsovu govoru od 5. marta koji je u «Eastern post»-u objavljen 9. marta 1872.

Saopćenja koja je Engels dao o položaju sekcija Internacionale u Italiji temeljila su se na činjenicama koje je iznio Vitale Regis u jednom pismu upućenom njemu 1. marta 1872. 556

⁴³⁶ U ovom saopćenju Generalnom vijeću Engels je upoznao Vijeće s pismom Španjolskog federalnog vijeća od 15. marta koje je pisano u vezi s pripremama redovnog kongresa Federacije. Dvadeset sedmog marta Engels je koncipirao odgovor na to pismo. Koncept je objavljen u ovom tomu, str. 46/47. Na temelju molbe izražene u pismu da se kongresu pošalju pozdravna pisma, Engels je napisao pozdravno pismo u ime Generalnog vijeća i britanskog Generalnog vijeća (vidi u ovom tomu, str. 51 - 53) te je preko Sekcije Ferré (vidi napomenu 78) organizirao odašiljanje pozdrava od strane svih francuskih sekcija. 557

⁴³⁷ Ovo saopćenje, koje je Engels podneo o položaju španjolskih sekcija Internacionale u času kada se sazivao kongres u Saragosi (od 4. do 11. aprila 1872), temelji se na materijalima koje mu je bio poslao Lafargue koji se tada u Madridu borio protiv anarhističkog utjecaja u Španjolskoj federaciji. U pismu Liebknechtu od 22. maja 1872. Engels je napomenuo da su Lafargueova saopćenja o pobjedi nad pristašama Alijanse u Španjolskoj federaciji «u svakom slučaju nešto pretjerana», zbog čega ga je molio da ih ne objavljuje.

Prijevod je raden prema fotokopiji teksta objavljenog u listu «The Eastern post». Posljednji pasus, koga nema u tom listu, uzet je iz knjige zapisnika Generalnog vijeća. 558

⁴³⁸ Kongres radničkih udruženja, uglavnom udruženja za uzajamnu pomoć koja su bila pod utjecajem liberalnih građanskih krugova (tzv. «umjerenih») sazvan u Rimu za 17. aprila 1872. Njegovi organizatori — činovnici vlade i liberalni politički funkcioneri — pokušali su da iskoriste kongres za obezbjeđenje svoga utjecaja za suzbijanje ideja Internacionale među radnicima. Zahtjevi učesnika kongresa da zastupaju radnike cijele Italije izazvali su protivljenje niza radničkih organizacija u Rimu, koje su pokušale sazvati svoj vlastiti pravi radnički, kongres.

Budući da su ih u tome omeli policijski progoni, oni su mogli organizirati samo protestni miting 21. aprila 1872; na tom je mitingu na prijedlog člana Internacionale Lucianija prihvaćena rezolucija u kojoj se kategorički protestira protiv pokušaja buržoazije da govori u ime radničke klase. 560

⁴³⁹ Marx je govorio na sjednici Haškog kongresa u prilog priznavanja mandata Maltmana Barryja (člana Britanske federacije), jer su neki engleski delegati, koji su predstavljali reformistički dio britanskog Federalnog vijeća, osporavali ispravnost mandata na osnovu toga što Barry nije priznat kao vođa radnika. U razmirici oko Barryjeva mandata objektivno se ogledala borba koja se je odvijala u engleskom radničkom pokretu između zastupnika liberalnog tredjunionizma i onih zastupnika radničkog pokreta koji su željeli njegovu nezavisnost od utjecaja buržoazije. Marxov govor, koji je široko odjeknuo, izazvao je bijesne napadaje sa strane svih reformističkih elemenata pod vodstvom tredjuniona.

Govori koje su održali Marx i Engels u septembru 1872. na Haškom kongresu Internacionale sačuvani su u kongresnim zapisnicima, koje je F. A. Sorge, jedan od sekretara, napisao na njemačkom jeziku. Nakon svršetka kongresa Sorge je ponio original zapisnika u Njujork. Početkom oktobra 1872. poslao je, na njihovu molbu, Marxu i Engelsu jednu kopiju potpunog teksta zapisnika koji je izradio Theodor Cuno, a ovrjerali su ga Cuno i Sorge. Jedna fotoreprodukcija ove kopije, koja se ranije čuvala u Arhivu njemačke socijaldemokracije, nalazi se u Institutu marksizma-lenjinizma pri CK KP Sovjetskog Saveza. U knjizi *Minutes of the Hague Congress of 1872*, Madison 1958, koju je izdao Univerzitet Wisconsin (u Madisonu, USA), objavljen je faksimil i engleski prijevod jedne druge kopije ovih zapisnika, pisane nepoznatom rukom i neovjerenje; ova druga kopija nađena je među dokumentima njemačkog socijaldemokratskog emigranta Hermanna Schlütera u SAD. Gdje se nalaze originalni zapisnika, do sada nije poznato.

Zapisi govora Marxa i Engelsa na Haškom kongresu prema kojima su radeni prijevodi u ovome tomu, odgovaraju tekstu kopije zapisnika koju su ovdjeli Cuno i Sorge.

U ovom i u sljedeća četiri govora su sve skraćene (izuzevši imena) koje su sadržane u kopiji zapisnika ispisane bez komentara ukoliko njihovo značenje nije sumnjivo. 561

- ⁴⁴⁰ Marx je uzeo riječ u diskusiji o valjanosti mandata Nikolaja Žukovskog, koji je bio delegat Sekcije revolucionarne socijalističke propagande i akcije, koju Generalno vijeće nije primilo u Internacionalu (vidi u ovom tomu, str. 128). Završni dio Marxova govora bio je odgovor na govor belgijskog delegata Brismée-a, koji se bio izjasnio protiv stvaranja samostalnih sekcija onih francuskih emigranata (naročito u Briselu) koji nisu pristupili lokalnoj federaciji. 562
- ⁴⁴¹ U svom govoru o pitanju valjanosti mandata koji je West bio primio od Sekcije br. 12, Marx je konačno i potpuno raskrinkao pokušaje buržoaskih i sitnoburžoaskih reformatora iz SAD da se koriste imenom i organizacijom Internacionale za svoje ciljeve i da preuzmu vodstvo radničkog pokreta u svoje ruke (vidi također u ovom tomu, str. 127). 562
- ⁴⁴² Odluka Generalnog vijeća od 26. januara 1873. kao i naredne dvije odluke od 30. maja 1873. temelje se na prijedlozima koji se nalaze u pismima Marxa i Engelsa članovima Generalnog vijeća i u Engelsovu službenom dopisu Generalnom vijeću (vidi u ovom tomu, str. 258/259). Najvažnije teze ovih odluka doslovcie se slažu s Marxovim i Engelsovim prijedlozima.
- Prijevod tih odluka temelji se na tekstu objavljenom u listu »Der Volksstaat«. Za usporedbu je uzet i »Arbeiterzeitung« (Njujork), br. 6 i 18 od 15. marta i 7. aprila 1873, gdje su odluke prvi put objavljene. Bitna odstupanja označena su u fusnotama. 567
- ⁴⁴³ Pismo delegatima Ženevskog kongresa Međunarodnog udruženja radnika napisao je Engels u sporazumu s Marxom i Serraillier-om 3. septembra 1873.
- Već potkraj augusta Marxu i Engelsu bilo je na temelju saopćenja lokalnih federacija i sekcija Internacionale jasno da redovni kongres Internacionale, koji je po zaključku Haškog kongresa 1872. trebalo da bude održan u Švicarskoj ne bi mogao da ima međunarodni karakter. Pri postojećim okolnostima Marx i Engels su došli do istoga mišljenja da bi prisustvo predstavnika Generalnog vijeća na predstojećem kongresu bilo nesvrishodno, pa su uvjerali Hepnera i Serraillier-a da ne treba da idu u Ženevu.
- Engelsov rukopis ovoga pisma ostao je sačuvan. 570
- ⁴⁴⁴ Misli se na izvještaj Generalnog vijeća i na druge materijale koji su određeni za Kongres. U dnevni red kongresa unijeta su pitanja o preispitivanju Statuta, o međunarodnom ujedinjenju sindikata, o političkoj borbi radničke klase, kao i o općoj statistici radničke klase. Kongres je otvoren u Ženevi 8. septembra 1873. Otprilike dvije trećine delegata zastupale su švicarske i uglavnom ženevske sekcije. Na kongresu, koji je održan pod predsjedanjem Johanna Philipa Beckera, pročitani su izvještaj Generalnog vijeća i lokalni izvještaji. Ženevski kongres 1873. godine bio je posljednji kongres Međunarodnog udruženja radnika. 571

Literatura

I. Dela

- Address of the Polish refugees to the English people* [Adresa poljskih izbeglica engleskom narodu], London 1874. 421 - 424
- Address and provisional rules of the Working Men's International Association*, established September 28, 1864, at public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London [Adresa i Privremeni statut Međunarodnog udruženja radnika, osnovanog 28. septembra 1864. na javnom skupu u St. Martin's Hallu, Long Acre, London], [London], 1864 (vidi i nap. 84). 73
- Allgemeine Statuten un Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation*. Amtliche deutsche Ausgabe, revidirt durch den Generalrath [Opšti statut i Organizacioni pravilnik Međunarodnog udruženja radnika. Službeno nemačko izdanje koje je revidiralo Generalno veće], Leipzig [1871] (vidi i nap. 53). 41 - 43 59 60 137 165 166 170 171 567 568
- Annales de l'Assemblée nationale*. T. 7 — du 15 Janvier au 22 Février 1872 [Anali Nacionalne skupštine, tom 7. od 15. januara do 22. februara 1872], Paris 1872. 39
- Asociacion Internacional de los Trabajadores*. Extracto de las actas del segundo congreso obrero de la Federacion regional Española, celebrado en Zaragoza en los días 4 al 11 de Abril de 1872, segun las actas y las notas tomadas por la comision nombrada al efecto en el mismo [Međunarodno udruženje radnika. Izvod iz dokumenata drugog radničkog kongresa Španske federacije, održanog u Saragosi od 4. do 11. aprila 1872, prema dokumentima i beleškama komisije imenovane za tu svrhu], bez mesta izdanja [1872] (vidi i nap. 178). 121
- Asociacion Internacional de los Trabajadores*. Organizacion de las secciones obreras de la Federacion regional Española adoptada por el congreso obrero de Barcelona en Junio de 1870, y reformada por la conferencia regional de Valencia celebrada en Setiembre de 1871. [Međunarodno udruženje radnika. Organizacija radničkih sekcija Španske federacije usvojena na radničkom kongresu u Barseloni juna 1870, revidirana na regionalnoj konferenciji u Valensiji, održanoj septembra 1871], Barcelona, bez god. izdanja. 319
- Association Internationale des Travailleurs*. Compte-rendu du IVe Congrès international, tenu à Bale, en Septembre 1869. [Međunarodno udruženje radnika. Izveštaj sa IV međunarodnog kongresa, održanog u Bazelu septembra 1869], Bruxelles 1869. 25 31 32 42

- Association Internationale des Travailleurs*. Déclaration de la Section française fédéraliste de 1871, siégeant à Londres. [Medunarodno udruženje radnika. Deklaracija Francuske federalističke sekcije od 1871, sa sedištem u Londonu], Londres 1871. 21 22
- Association Internationale des Travailleurs*. Résolutions du Congrès général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872. [Medunarodno udruženje radnika. Rezolucije Generalnog kongresa održanog u Hagu od 2. do 7. septembra 1872], Londres 1872. 137 138 171
- Association Internationale des Travailleurs*. Statuts et règlements [Medunarodno udruženje radnika. Statut i Pravilnik], Londres 1866. 29
- Aux Communeux* [Komunarima], Londres 1874 (vidi i nap. 397). 427 429 - 431
- Bakounine, M.: *Risposta d'un Internazionale a Giuseppe Mazzini*, Milano 1871. [Odgovor jednog internacionalca Giuseppe Mazziniju. Milano 1871.] U: »Il Gazzettino Rosa«, Milano, od 16. avgusta 1871. 55
- [Bakunin, Michail:] *Fédéralisme, Socialisme et Antithéologisme*. Proposition motivée au Comité Central de la Ligue de la Paix et de la Liberté [Federalizam, socijalizam i antiteologizam. Predlog obrazložen Centralnom komitetu Lige za mir i slobodu], Bern 1867 - 1868. 276
- *Lettres à un français sur la crise actuelle* [Pisma jednom Francuzu o sadašnjoj krizi], Neuchâtel 1870. 394
- [Бакунинъ]: *Государственності и анархія* [Državnost i anarhija], Женева 1873. 487 - 523
- *Народное дѣло, Романовъ, Пуіачевъ, или Пестель?* [Narodno delo. Romanov, Pugačev ili Pestelj?], Лондонъ 1862. 363 - 367
- *Начала революціи* [Principi revolucije], Лѣто 1869. 327 - 330 351
- *Несколько словъ къ молодымъ браііямъ в Россіи* [Nekoliko reči mladoj braći u Rusiji], Женева май 1869. 326 327 335 340 347 351
- *Посіановка революціоннаго войроса* [Obrazac revolucionarnog pitanja], май 1869. 327 - 329 351
- Beschlüsse der Delegirtenkonferenz der Internationalen Arbeiterassoziation*, abgehalten zu London vom 17. bis 23. September 1871. Separatdruck aus dem »Volksstaat« [Odluke konferencije delegata Medunarodnog udruženja radnika, održane u Londonu od 17. do 23. septembra 1871. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat«, Leipzig 1871. 84 294
- Bray, J[ohn] F[rancis]: *Labour's wrongs und labour's remedy; or, the age of might and the age of right* [Nevolje rada i lek rada; ili doba moći i doba pravičnosti], Leeds 1839. 248
- British Federation of the International Working Men's Association*. Address of the British Federal Council to the branches, sections, affiliated societies, and members of the Federation [Britanska federacija Medunarodnog udruženja radnika. Adresa Britanskog federalnog veća ograncima, sekcijama, učlanjenim društvima i članovima Federacije], [London 1873] (vidi i nap. 248). 244
- Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs* [Cirkularno pismo svim federacijama Medunarodnog udruženja radnika], Sonvillier 1871. 23 25 26 28 34 292 - 295

- Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs*, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866 [Radnički kongres Međunarodnog udruženja radnika održan u Ženevi od 3. do 8. septembra 1866], Genève 1866. 22 29
- Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des sociétés républicaines socialistes adhérentes* [Univerzalno federalističko veće Međunarodnog udruženja radnika i povezanih socijalno-republikanskih društava], London 1872 (vidi i nap. 97). 67
- Engels, Friedrich: *Die Bakunisten an der Arbeit*. Denkschrift über den Aufstand in Spanien im Sommer 1873. In: Internationales aus dem Volksstaat (1871 - 75) [Bakunjinisti na delu. Spomenica o ustanku u Španiji u leto 1873. U: Međunarodne teme iz lista »Volksstaat« (1871 - 75)], Berlin 1894 (vidi i nap. 341). 457 539
- *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen [Položaj radničke klase u Engleskoj. Na osnovu sopstvenih posmatranja i autentičnih izvora], Leipzig 1845. 184 204 206 217 236
  - *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. 2. durchgesehene Aufl. [Položaj radničke klase u Engleskoj. Na osnovu sopstvenih posmatranja i autentičnih izvora. Drugo redigovano izdanje], Stuttgart 1892. 388
  - *Zur Wohnungsfrage*. [H. 1.] Separatabdruck aus dem »Volksstaat«, [Prilog stambenom pitanju. Sv. 1. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat«], Leipzig 1872 (vidi i nap. 214). 225 237 530
  - *Zur Wohnungsfrage*. H. 2: Wie die Bourgeoisie die Wohnungsfrage löst. Sonderabdruck aus dem »Volksstaat«. [O stambenom pitanju. Sv. 2: Kako buržoazija rešava stambeno pitanje. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat«], Leipzig 1872 (vidi i nap. 214). 415 530
  - *Zur Wohnungsfrage*. H. 3: Nachtrag über Proudhon und die Wohnungsfrage. Sonderabdruck aus dem »Volksstaat«. [O stambenom pitanju. Sv. 3: Dodatak o Proudhonu i stambenom pitanju. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat«], Leipzig 1873 (vidi i nap. 214). 530
  - *Zur Wohnungsfrage*. Separatabdruck aus dem »Volksstaat« von 1872. 2. durchgesehene Aufl. [O stambenom pitanju. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat« od 1872. Drugo redigovano izdanje], Hottingen-Zürich 1887. 529 530
- Flerovski, N.: *Положеніе рабочаго класса въ Россіи* [Položaj radničke klase u Rusiji]. С. Петербургъ 1869 (vidi i nap. 325). 328 453
- Gladstone, William Ewart: *Two letters to the Earl of Aberdeen, on the state prosecutions of the neapolitan government* [Dva pisma erlu Aberdeenu o političkim progonima napuljske vlade], London 1859. 156
- Goethe, Johann Wolfgang von: *Faust*. Eine Tragödie, [Faust. Tragedija]. 233
- Haxthausen, August von: *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Rußlands*. Th. 1 - 2, Th. 3. [Studije o unutrašnjim prilikama, o životu naroda i posebno o zemljišnim odnosima u Rusiji. Tomovi 1 - 2, tom 3], Hannover 1847, Berlin 1852. 543 549
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Wissenschaft der Logik*. Hrsg. von Leopold von Henning. Th. 1, Abt. 2. In: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 4 - 5 [Nauka logike. Izdao Leopold Henning. Deo 1, odeljak 2. U: »Dela«. Potpuno izdanje dela pripremlilo Društvo pokojnikovih prijatelja. Tomovi 4 - 5], Berlin 1834. 222

- Heine, Heinrich: *Kobes I* [Kobes I.] 444
 – *Romanzero*. Drittes Buch. Hebräische Melodien. Disputation. [Romancero. Treća knjiga. Hebrejske melodije. Rasprava]. 429
- Herzen, Alexander, *Briefe an Linton*. [Pisma Lintonu]. 543 544
- Hirsch, Wilhelm, *Die Opfer der Moucharderie*. Rechtfertigungsschrift. In: *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*, New York, Nr. vom 1., 8., 15. und 22. April 1853 [Žrtve špijunaže. Opravdanje. U: Beletrističke novine i njujorške kriminalističke novine], Njujork, br. od 1, 8, 15. i 22. aprila 1853. 459
- Hoffbauer, [Ernst], *Die deutsche Artillerie in den Schlachten bei Metz mit Berücksichtigung der allgemeinen Verhältnisse in denselben unter Benutzung der officiellen Berichte der deutschen Artillerie ...* Th. 1 - 2 (Nemačka artiljerija u borbama kod Meca s osvrtom na opšte odnose u njoj, na osnovu zvaničnih izveštaja nemačke artiljerije ... delovi 1 - 2), Berlin 1872. 412
- Homer, *Ilijada*. 445
- Huber, V[ictor] A[imé], *Sociale Fragen. IV. Die latente Association*. [Socijalna pitanja. IV. Latentna asocijacija], Nordhausen 1866. 204
- Inauguraladresse der Internationalen Arbeiter-Assoziation* – vidi *Address and provisional rules ...*
- Internationale et révolution*. A propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil Général de l'Internationale [Internacionala i revolucija. Povodom kongresa u Hagu izbeglih komunara, bivših članova Generalnog veća Internacionale], Londres 1872 (vidi i nap. 400). 221 430
- Lassalle, Ferdinand: *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. Th. 1 - 2, Th. 1 [Sistem stečenih prava. Pomirenje pozitivnog prava i filozofije prava. Tomovi 1 - 2, tom 1], Leipzig 1861. 228 229
- [Lavrov:] *Русской социально-революционной молодежи. По поводу брошюры: Задачи революционной пропаганды в России*. [Ruska socijalno-revolucionarna omladina. Povodom brošure «Zadaci revolucionarne propagande u Rusiji»], Лондонъ 1874. 438 439 441 446
- Lefrançais, G[ustave]: *Etude sur le mouvement communaliste à Paris, en 1871*. [Studija o komunalnom pokretu u Parizu 1871], Neuchâtel 1871. 44
- Léo, André [Champseix, Léodile]: *La guerre sociale*. Discours prononcé au Congrès de la Paix à Lausanne (1871). [Socijalni rat. Govor održan na Kongresu mira u Lozani (1871)], Neuchâtel 1871. 17 291
- Liste nominale des délégués composant le 5-me Congrès universel, tenu à la Haye* (Holande), du 2 au 7 Septembre 1872 [Lista imena delegata prisutnih na 5. opštem kongresu, održanom u Hagu (Holandija) od 2. do 7. septembra 1872], Amsterdam 1872. 146
- Malon, B[enoit]: *La troisième défaite du prolétariat français* [Treći poraz francuskog proletarijata], Neuchâtel 1871. 17
- Marx, Karl: *Der Bürgerkrieg in Frankreich*. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Assoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Separatabdruck aus dem Volksstaat. [Gradanski rat u Francuskoj.

- Adresa Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika svim članovima u Evropi i Sjedinjenim Državama. Posebno izdanje iz lista »Volksstaat«, Leipzig 1871. 7 80 222
- *Enthüllungen über den Kommunisten-Proze zu Köln* [Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu], Basel 1853 (vidi i nap. 411). 71 262 459 - 461
  - *Der Generalrath der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Sektionen in Europa und Amerika*. [Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika svim sekcijama u Evropi i Americi.] U: »Der Volksstaat«, Leipzig, 21. septembra 1870 (vidi i nap. 394). 425
  - *Herr Vogt* [Gospodin Vogt], London 1860. 70 71 460
  - *Das Kapital. Kritik der politische Oekonomie*. Bd. 1. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. [Kapital. Kritika političke ekonomije. Tom I, knjiga prva: Proces proizvodnje kapitala], Hamburg 1867. 74 75 92 180 183 192 531 544 549 550
  - *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*. Bd. I. Buch 1: Der Produktionsprocess des Kapitals. 3. verm. Aufl. [Kapital. Kritika političke ekonomije. Tom I, knjiga prva: Proces proizvodnje kapitala. Treće prošireno izdanje], Hamburg 1883. 536
  - *Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon*. [Beda filozofije. Odgovor na »Filozofiju bede« gospodina Proudhona], Paris, Bruxelles 1847. 179 248 531
- Marx, Karl, i Friedrich Engels: *L'Alliance de la Democratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs*. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye. [Alijansa socijalističke demokratije i Medunarodno udruženje radnika. Izveštaj i dokumenti objavljeni po nalogu Kongresa Internacionalne u Hagu], Londres, Hambourg 1873. 385
- *Ein Complot gegen die Internationale Arbeiter-Association*. Im Auftrage des Haager Congresses verfaßter Bericht über das Treiben Bakunin's und der Allianz der socialistischen Demokratie. Deutsche Ausgabe von »L'alliance de la démocratie socialiste et l'association internationale des travailleurs«. Uebersetzt von S. Kokosky. [Zavera protiv Medunarodnog udruženja radnika. Izveštaj napisan po nalogu Haškog kongresa o radoti Bakunjina i Alijanse socijalističke demokratije. Nemačko izdanje spisa »L'alliance de la démocratie socialiste et l'association internationale des travailleurs«. Preveo S. Kokosky], Branschweig 1874 (vidi i nap. 276). 385 434 435 439 447/448
  - *Das Kommunistische Manifest*. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser. [Manifest Komunističke partije. Novo izdanje s predgovorom autora], Leipzig 1872. 224
  - *Manifest der Kommunistischen Partei* [Manifest Komunističke partije], London 1848. 79 80 197 222 430 461 531
  - *Манифестъ Коммунистической Парѣи*. [Manifest Komunističke partije], Женева 1882. 548
  - *Les pretendues scissions dans l'Internationale*. Circulaire Privée du Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs [Tobožnji rascep u Internacionali. Neslužbeni cirkular Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika], Genève 1872. 98 102 116 119 121 163 282 283 287 294 296
- Maurer, Georg Ludwig von: *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland*. Bd. 1 - 2 [Istorija uredjenja sela u Nemačkoj. Tomovi 1 - 2], Erlangen 1865 - 1866. 454
- *Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland*. Bd. 1 - 4 [Istorija vlastelinskih i seljačkih poseda i njihovog uredjenja u Nemačkoj. Tomovi 1 - 4], Erlangen 1862 - 1863. 454

- *Geschichte der Markenverfassung in Deutschland* [Istorija uredjenja marke u Nemačkoj], Erlangen 1856. 454
- Mülberger, A[rtur]: *Die Wohnungsfrage. Eine sociale Skizze*. Separat-Abdruck aus dem »Volksstaat« [Stambeno pitanje. Socijalna skica. Separat iz lista »Volksstaat«], Leipzig 1872. 223 - 225 231 233 236 237
- Müller, Wilhelm: *Geschichte der Neuesten Zeit 1816 - 1866 mit besonderer Berücksichtigung Deutschlands* [Istorija najnovijeg doba, 1816 - 1866. s posebnim osvrtom na Nemačku], Stuttgart 1867. 509
- Nečajev Sergej Genadijevič: *Студентамъ Университѣта, Академіи и Технологическаго института въ Петербургѣ*. [Studentima Univerziteta, akademija i Tehnološkog instituta u Petrogradu], Женева 1869. 326
- Plehanov, Georgij Valentinovič: *Наши разноіасія*. [Naša razmimoilaženja], Женева 1885. 544 545
- Pogodin, Mihail Petrovič: *Польской войсь. Собрание разсужденіи, зайисокъ и замчаній*. [Poljsko pitanje. Sabrani članci, beleške i napomene], Москва 1867. 422
- Preußens Erster Reichstag*. Eine Zusammenstellung der ständischen Gesetze, der Mitglieder und der Verhandlungen des ersten vereinigten Landtages, nebst einem geschichtlichen Umriß seiner Verhältnisse. Hrsg. von August Theodor Woeniger . . . , Th. 1 - 7, Th. 7. [Prvi pruski Rajhstag. Zbornik skupštinskih zakona, članova i debata prvog Ujedinjenog landtaga uz istorijsku skicu njegovih odnosa. Izdao August Theodor Woeniger . . . Tomovi 1 - 7, tom 7], Berlin 1847. 198
- Programme et Règlement de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste* [Program i Pravilnik Alijanse Medunarodne socijalističke demokratije], Genève 1886. 33
- Proudhon, P[ierre]-J[oseph]: *De la capacité politique des classes ouvrières* [O političkoj moći radničke klase], Paris 1868. 248 - 250
- *La guerre et la paix. Recherches sur le principe et la constitution du droit des gens*. Nouv. éd. T. 1 - 2, T. 2. [Rat i mir. Istraživanje o principu i konstituisanju ljudskih prava. Novo izdanje, Tomovi 1 - 2, tom 2], Paris 1869. 228 229
- *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*. (Choix d'études sur la pratique révolutionnaire et industrielle.) Nouv. éd. In: *Oeuvres complètes*. T. 10. [Opšta ideja revolucija u 19. veku. (Izbor studija o revolucionarnoj i industrijskoj praksi). Novo izdanje. U: *Sabrana dela*. Tom 10], Paris 1868. 227 234 235
- *De la justice dans la révolution et dans l'église. Nouveaux principes de philosophie pratique* . . . T. 1 - 3, T. 1. [O pravdi u revoluciji i u crkvi. Novi principi praktične filozofije . . . Tomovi 1 - 3, tom 1], Paris 1858. 227 228
- *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère*. T. 1 - 2 [Sistem ekonomskih protivrečnosti, ili filozofija bede. Tomovi 1 - 2], Paris 1846. 194 227 248
- Ricardo, David: *On the principles of political economy and taxation* [O načelima političke ekonomije i oporezivanja], [London] 1817. 249

- Richard, Albert, und Gaspard Blanc: *L'empire et la France nouvelle. Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française.* [Carstvo i nova Francuska. Apel naroda i omladine na francusku svest], Bruxelles 1872. 37 - 39 314 315
- [Roy, Henry:] *The theory of the exchanges.* The bank charter act of 1844. [Teorija razmene. Zakon o bankama od 1844], London 1864. 74 91 92
- Rules of the International Working Men's Association.* Founded September 28th. 1864. [Statut Međunarodnog udruženja radnika, osnovanog 28. septembra 1864], London [1867]. 21 29
- Sax, Emil: *Die Wohnungsverhältnisse der arbeitenden Classen und ihre Reform* [Stambene prilike radničke klase i njihova reforma], Wien 1869. 196 - 210 212 - 214 530
- Сборник матеріаловъ объ аріеляхъ въ Россіи.* Издание С. Петербургскаго отдѣлення Комитета о сельскихъ, ссудосберегательныхъ и промышленныхъ товариществахъ. Выпускъ I. [Zbornik materijala o artelijama u Rusiji. Izdanje petrogradskog odeljenja Komiteta seoskih, štedioničnih i industrijskih društava. Sveska I], С. Петербургъ 1873. 452
- Сборникъ йосмерйныхъ сїаіей Александра Ивановича Герцено.* [Zbornik zaostalih članaka Aleksandra Ivanoviča Hercena], Женева 1870. 72
- Schiller, Friedrich von: *Die Worte des Glaubens* [Reči vere]. 75
- Serno-Solovjevič Aleksandar: *Наши домашніе дѣла.* Отвѣтъ г. Герцену на статью «Порядокъ торжествуетъ» (III. Колоколъ № 233). [Naša domaća posla. Odgovor G. Hercenu na članak «Poredak trijumfuje» (III. «KoloKol» br. 233)], Vevey 1867. 72
- Shakespeare, William: *Henri IV.* 390
- Skaldin: *Въ захолюсїи и въ сїолицѣ.* [U zabačenom provincijskom kutu i u prestonici], Санкт-Петербургъ 1870. 456
- Smith, Adam: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* [Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda], Dublin 1776. 91
- [Ткачевъ, Петар Nikitič:] *Задачи революціонной пропаганды въ Россіи* Письмо къ редактору журнала «Впередъ» [Zadaci revolucionarne propagande u Rusiji. Pismo uredniku lista «Vpered»], Лондонъ, April 1874. 436 - 438 441 443 - 447 455
- *Offener Brief an Herrn Friedrich Engels.* Verfasser der Artikel «Flüchtlings-Literatur» in Nr. 117 und 118 des «Volksstaat», Jg. 1874. [Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu, autoru članka «Izbeglička literatura» u br. 117 i 118 lista «Volksstaat», God. 1874], Zürich 1874. 441 - 443 445 - 450 454 456 457 472 543
- To the branches, sections and members of the British Federation of the International Working Men's Association* [Ograncima, sekcijama i članovima Britanske federacije Međunarodnog udruženja radnika], London, 10. decembra 1872 (vidi i nap. 207). 165 167

- Troisième procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris* [Treći proces Međunarodnog udruženja radnika u Parizu], Paris 1870. 22
- l'erfassung des Deutschen Reich.* [Ustav Nemačkog Carstva.] U: Reichs-Gesetzblatt. God. 1871, br. 16. 405
- l'erfassungs-Urkunde für den Preußischen Staat.* Vom 31. Januar 1850. In: Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. Jg. 1850, Nr. 3. [Ustavna povelja pruske države. Od 31. januara 1850. U: Zbornik zakona za Kraljevsku prusku državu, God. 1850, br. 3]. 404
- Vogt, Carl: *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* [Studije o sadašnjem položaju Evrope], Genf und Bern 1859. 70 - 72
- [Wakefield, Edward Gibbon:] *England and America. A comparison of the social and political state of both nations.* Vol. 1 - 2, Vol. 1. [Engleska i Amerika. Upoređenje društvenog i političkog stanja ovih dveju nacija. Tomovi 1 - 2, tom 1], London 1833. 75 94

II. Listovi i časopisi

- Almanach du Peuple pour 1872.* [Narodni almanah za 1872], Genève (vidi i nap. 66). 34
- Arbeiter-Zeitung* [Radničke novine], New York (vidi i nap. 267). 260
- L'Avvenire Sociale* [Budućnost društva], Piacenza. 313 383
- Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs* [Bilten Jurske federacije Međunarodnog udruženja radnika], Sonvillier (vidi i nap. 189). 141 150 256 259 296 297 307
- od 15. marta 1872. 295
  - od 20. marta 1872. 296
  - od 15. juna 1872. 290 297 346
  - od 15. avgusta do 1. septembra 1872. 142 311 312
  - od 15. septembra do 1. oktobra 1872. 141
  - od 10. novembra 1872. 161 317
  - od 1. decembra 1872. 162 - 164
- El Combate* [Borba], Madrid (vidi i nap. 295). 298
- Concordia.* Zeitschrift für die Arbeiterfrage. [Sloga. Časopis za radnička pitanja], Berlin (vidi i nap. 113). 74 97
- od 7. marta 1872. 73 74 91 93 97
  - od 4. jula 1872. 91 - 95
- El Condenado* [Osudenik], Madrid (vidi i nap. 301). 301 302
- La Constitution* [Ustav], Paris. 21
- Le Corsaire* [Gusar], Paris (vidi i nap. 183). 134
- Le Courrier de l'Europe* [Evropski kurir], London (vidi i nap. 76). 44

- The Daily News* [Dnevne novosti], London (vidi i nap. 137). 135
– od 15. jula 1872. 88 - 90
– od 15. oktobra 1872. 205
- La Démocratie* [Demokratija], Paris (vidi i nap. 328). 343
- Les Droits de l'Homme* [Prava čoveka], Montpellier (vidi i nap. 314). 316
- The Eastern Post* [Istočna pošta], London (vidi i nap. 262). 258
– od 1. februara 1873. 258
– od 8. februara 1873. 258
– od 13. jula 1873. 313 383
- The Economist. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper* [Ekonomist. Nedeljni trgovački pregled, bankarske novine i železnički monitor. Političke, književne i opšte novine], London, od 13. jula 1872 (vidi i nap. 138). 89
- L'Égalité*. [Jednakost], Genève (vidi i nap. 25). 13 - 16 24 114 245 287 - 290
– od 11. decembra 1869. 13
– od 21. oktobra 1871. 16 24
– od 24. decembra 1871. 25
– od 15. februara 1872. 37
- La Emancipación* [Emancipacija], Madrid (vidi i nap. 81). 121 122 153 154 245 254 258 259 260 301 - 303 304 561
– od 3. marta 1872. 301
– od 16. marta 1872. 189
– od 1. juna 1872. 302
– od 22. juna 1872. 81 86
– od 27. jula 1872. 117
– od 10. avgusta 1872. 117 122
– od 9. novembra 1872. 160 254
– od 1. februara 1873. 257
– od 8. februara 1873. 320
- L'Emancipation* [Emancipacija], Toulouse. 21
– od 19. decembra 1871. 317
- L'Europe* [Evropa]. 21
- La Favilla* [Iskra], Mantova, od 3. septembra 1872 (vidi i nap. 187). 139
- La Federación* [Federacija], Barcelona (vidi i nap. 174). 122 144 256 259 306 346 397
– od 28. jula 1872. 306
– od 4. avgusta 1872. 117 118 119 122
- Le Figaro* [Figaro], Paris (vidi i nap. 43). 17 134 291
– od 11. septembra 1872. 134

- The Fortnightly Review* [Dvonedeljna revija], London, tom XIV, od 1. jula do 1. decembra 1870 (vidi i nap. 115). 73 74 92 93
- Die Gartenlaube*. Illustriertes Familienblatt. [Senik. Ilustrovani porodični list], Leipzig—Berlin (vid i nap. 221). 196
- Le Gaulois* [Gal], Paris (vidi i nap. 43). 17 291
- Il Gazzettino Rosa* [Crveni listić], Milano (vidi i nap. 67). 309
- Hansard's Parliamentary Debates*. Vol. 170. [Hansardove parlamentarne debate. Tom 170], London 1863. 73 - 76 95 - 97
- La Igualdad* [Jednakost], Madrid (vidi i nap. 302). 301/302
- The Illustrated London News* [Ilustrovane londonske novosti] (vidi i nap. 221). 196
- L'Internationale* [Internacionala], Bruxelles (vidi i nap. 265). 259
 — od 2. februara 1873. 259
 — od 21. aprila 1873. 264
 — od 24. avgusta 1873. 390 391
- The International Herald* [Glasnik Internationale], London (vidi i nap. 77). 169
 173 258 261
 — od 5. oktobra 1872. 148
 — od 23. novembra 1872. 254
 — od 14. decembra 1872. 135 166 167 244
 — od 8. februara 1873. 258
- Изданія общесѣва «Народной расѣравы»* [Publikacije društva «Narodnog suda»], Moskva, br. 1, leto 1869. 327 330 - 332 340 347 351
- Изданія общесѣва «Народной расѣравы»* [Publikacije društva «Narodnog suda»], St. Petersburg, br. 2, zima 1870. 330 336 340 343 - 347 351
- Journal de Genève* [Ženevske novine] (vidi i nap. 57). 25 343
- Kladderadatsch* [Graja], Berlin (vidi i nap. 221). 196
- Kölnische Zeitung* [Kelnske novine] (vidi i nap. 375). 409
 — od 16. februara 1874. 409
 — od 27. decembra 1874. 470 471
- Колоколь* [Zvono], London (vidi i nap. 18). 9 335 358 360
 — od 15. februara 1862. 360 - 363
- Колоколь*. Органъ русскаго освобожденія, основанный А. И. Герценомъ [Zvono. Organ ruskog oslobođenja, osnivač A. I. Herzen], Genf (vidi i nap. 332). 346 351
- Leipziger Tageblatt und Anzeiger* [Lajpciški dnevni list i oglasne novine] (vidi i nap. 378). 411 - 413

- Il Libero Pensiero* [Slobodna misao], Firenze (vidi i nap. 102). 70
 – od 28. marta 1872. 70
 – od 18. aprila 1872. 71
- La Liberté* [Sloboda], Bruxelles (vidi i nap. 74). 265
 – od 20. oktobra 1872. 316
 – od 13. aprila 1873. 264
- The Manchester Weekly Times* [Mančestersko nedeljno vreme], od 20. jula 1872. 218 - 219
- La Marseillaise* [Marseljeza], Paris (vidi i nap. 45). 19 343
 – od 2. marta 1870. 343
- The Morning Advertiser* [Jutarnji glasnik], London, od 17. aprila 1863 (vidi i nap. 146). 96
- The Morning Star* [Jutarnja zvezda], London, od 17. aprila 1863 (vidi i nap. 145). 96
- Московский Ведомости* [Moskovske novosti] (vidi i nap. 337). 359
- Народное Дѣло* [Narodna stvar], Genf (vidi i nap. 326). 330 333 353
- National-Zeitung* [Nacionalne novine], Berlin (vidi i nap. 104). 70
- Neue Freie Presse* [Nova slobodna štampa], Wien (vidi i nap. 403). 434 438
- Neue Rheinische Zeitung*. Organ der Demokratie. [Nove rajnske novine. Organ demokratije], Köln (vidi i nap. 107). 71 472
- Neuer Social-Demokrat* [Novi socijaldemokrat], Berlin (vidi i nap. 68) 36 262 263 266 296 383
 – od 18. aprila 1873. 263
 – od 27. aprila 1873. 262 - 264 266
 – od 18. juna 1873. 383
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina] (vidi i nap. 108). 71
- The New York Herald* [Njujorški glasnik] (vidi i nap. 133). 84
- New-Yorker Demokrat* [Njujorški demokrat], od 9. decembra 1871. 83
- Norddeutsche Allgemeine Zeitung* [Severnonemačke opšte novine], Berlin (vidi i nap. 167). 114
 – od 6. septembra 1871. 114
 – od 14. januara 1875. 470
- Община* [Komuna], London (vidi i nap. 331). 344
- Ойчечесѣвенныя Записки* [Otađbinski zapisi], St. Petersburg. 545 549 550
- Paris-Journal* [Pariske novine] (vidi i nap. 43). 17 44 291
- O Pensamento Social* [Društvena misao], Lisboa (vidi i nap. 250). 245 255
 – od 6. oktobra 1872. 255
 – od 5. aprila 1873. 260 261

- Pensiero ed Azione* [Misao i akcija], London, od 2. do 15. maja 1859 (vidi i nap. 109). 71
- Le Père Duchène* [Čiča Dišen], Paris (vidi i nap. 87). 56
- Le Peuple Belge* [Belgijski narod], Bruxelles, od 29. septembra 1868 (vidi i nap. 64). 31
- La Plebe* [Narod], Lodi (vidi i nap. 90). 245 254 258 - 261 267
— od 1. juna 1873. 267
- Правительственный Вестникъ* [Vladin glasnik] (vidi i nap. 333). 346 - 351
- Le Progrès* [Progres], Locle (vidi i nap. 24). 13 14 24 287 288 343
— od 4. decembra 1869. 288
- Le Progrès de Lyon* [Lionski napredak]. 25
- Il Proletario* [Proleter], Torino (vidi i nap. 63). 30 31 309
- Qui Vive!* [Stoj, ko ide!] Londres (vidi i nap. 52). 21
— od 16. novembra 1871. 21
- Le Radical* [Radikal], Paris. 21
- La Razon* [Pravda], Sevilla (vidi i nap. 151). 102 122 304
- The Red Republican* [Crveni republikanac], London (vidi i nap. 122).
- La Réforme* [Reforma], Toulouse, od 18. marta 1873. 295
- Reichs-Gesetzblatt*. Jg. 1874, Nr. 15. [Državni list zakona, God. 1874, br. 15] (vidi i nap. 362). 404
- La République française* [Francuska republika], Paris, od 11. marta 1872 (vidi i nap. 290). 295
- Le Réveil* [Preporod], Paris (vidi i nap. 45). 19
— od 12. jula 1870. 110
- La Révolution Sociale* [Društvena revolucija], Genf (vidi i nap. 41). 17 18 291 296 300
— od 2. novembra 1871. 38
— od 16. novembra 1871. 34 36
— od 23. novembra 1871. 33 35 36
— od 7. decembra 1871. 24
— od 4. januara 1872. 37 39
- Reynolds's Newspaper* [Reynoldsove novine], London (vidi i nap. 391). 421
- The Saturday Review of Politics, Literature, Science, and Art.* [Subotnja revija za politiku, književnost, nauku i umetnost], London, od 12. novembra 1870 (vidi i nap. 144). 93
- Der Social-Demokrat* [Socijaldemokrat], Berlin (vidi i nap. 282). 288
- Le Socialiste* [Socijalist], New York (vidi i nap. 124). 79

- Le Socialiste* [Socijalist], Paris (vidi i nap. 223). 204
 — od 3. jula 1886. 204
 — od 24. jula 1886. 204
- Socialisten* [Socijalist], Kopenhagen (vidi i nap. 250). 245
- Le Soir* [Veče], Paris (vidi i nap. 184). 134
- La Solidarité* [Solidarnost], Neuchâtel (vidi i nap. 29). 14 15 17 24 38 289 - 291
 — od 7. maja 1870. 14 289
 — od 9. jula 1870. 15 289
- Solidarité révolutionnaire* [Revolucionarna solidarnost], Barcelona (vidi i nap. 313). 316
- Современникъ* [Savremenik], St. Petersburg (vidi i nap. 338). 360
- The Spectator* [Posmatrač], London, od 20. jula 1872 (vidi i nap. 139). 90
- С. Петербургскія Вѣдомости* [Petrogradske novine] (vidi i nap. 320). 334 335 337 338
 — od 3/15. jula 1871. 324
 — od 4. jula 1871. 324 337 342
 — od 10. jula 1871. 324 334
 — od 21. jula/2. avgusta 1871. 337 338
 — od 22. jula/3. avgusta 1871. 337
 — od 18/30. avgusta 1871. 337 - 339
 — od 22. avgusta/3. septembra 1871. 337 339
- Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch die Allerhöchste Verordnung vom 2. November 1850 einberufenen Kammern. Beilage zum »Preussischen Staats-Anzeiger« Bd. 1* [Stenografski izveštaji o debatama skupštine, sazvane najvišim ukazom od 2. novembra 1850. Prilog listu »Pruske državne oglasne novine«, tom 1], Berlin 1851 (vidi i nap. 364). 404
- Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 2. Legislatur-Periode. I. Session 1874. Bd. 1.* [Stenografski izveštaj o debatama Nemačkog Rajhstaga. 2. mandat Zakonodavne skupštine. I sednica 1874. Tom 1], Berlin 1874 (vidi i nap. 368). 406 - 408
 — II. sednica 1874/1875, tom 2, Berlin 1875 (vidi i nap. 425). 469
- Die Tagwacht* [Dnevni stražar], Zürich (vidi i nap. 250). 245 441
 — od 5. oktobra 1872. 275
- The Times* [Vremena], London (vidi i nap. 16). 9 25 44 56 74 238 248
 — od 17. aprila 1863. 74 93 - 96
 — od 13. aprila 1872. 54 - 57
 — od 2. januara 1873. 238
- Le Travail* [Rad], Paris (vidi i nap. 27). 14 288
- Über Land und Meer.* Allgemeine Illustrierte Zeitung [Preko kopna i mora. Opšte ilustrovane novine], Stuttgart (vidi i nap. 221). 196
- Der Volksstaat* [Narodna država], Leipzig (vidi i nap. 72). 73 91 92 94 149 193 220 245 260 288 381 417 441 459 472 529 530
 — od 11. septembra 1870. 111
 — od 3. februara 1872. 179 182 220 222 - 224 234

- od 7. februara 1872. 179 183 184 220 231
- od 10. februara 1872. 179 181 177 220
- od 14. februara 1872. 179 190 192 193 220
- od 21. februara 1872. 179 220
- od 6. marta 1872. 179 220
- od 8. maja 1872. 84
- od 1. juna 1872. 92 94
- od 26. juna 1872. 220 223
- od 29. jula 1872. 220
- od 3. jula 1872. 220 222
- od 19. oktobra 1872. 149
- od 26. oktobra 1872. 220 221 224 226 - 229 231 - 233 530
- od 25. decembra 1872. 238
- od 6. oktobra 1874. 441 472
- od 8. oktobra 1874. 441 472
- od 28. marta 1875. 472
- od 2. aprila 1875. 472
- od 16. aprila 1875. 472
- od 18. aprila 1875. 472
- od 21. aprila 1875. 472

Volksstimme [Glas naroda], Wien (vidi i nap. 86). 55

Volkswille [Narodna volja], Wien (vidi i nap. 250). 245

Vorwärts! -- vidi *Вперёдъ*

De Werkman. [Radnik], Amsterdam (vidi i nap. 250). 245

Восѣиикъ Народной Воли [Vesnik narodne volje], Genf. 549

Woodhull & Claflin's Weekly [Woodhullovo i Claflinovo nedeljno list], New York (vidi i nap. 127). 81

- od 23. septembra 1871. 82
- od 21. oktobra 1871. 82
- od 18. novembra 1871. 83
- od 25. novembra 1871. 83
- od 16. decembra 1871. 84
- od 2. marta 1872. 82 85
- od 13. aprila 1872. 85
- od 4. maja 1872. 84 85

Вперёдъ! Непериодическое обозрѣнiе. [Napred! Neperiodični pregled. Br. 1 - 5], Winterthur, Bruxelles 1873 - 1877 (vidi i nap. 402). 433 434 436 445 446 472
-- br. 2 1874. 433 - 438 441 444 - 447 472

Die Zukunft [Budućnost], Königsberg, Berlin (vidi i nap. 76). 44

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(od marta 1872. do aprila 1875)

1872

Od marta do
-augusta

Marx i Engels pripremaju Haški kongres Međunarodnog udruženja radnika i pri tom u borbi protiv anarhista i ostalih sitnoburžoaskih elemenata brane programske i organizacione principe Internacionale; dopisuju se sa sekcijama Internacionale i s pojedinim radničkim vodama. Engels posebnu pažnju posvećuje Španjolskoj, glavnom poprištu borbe protiv tajne organizacije bakunjinista, Alijanse socijalističke demokracije; redovno se dopisuje s francuskim socijalistom Paulom Lafargue-om, koji se nalazi u Madridu, prima od njega detaljna obavještenja o djelatnosti španjolskih sekcija i preko Lafargue-a rukovodi borbom protiv bakunjinista; redovno obavještava Generalno vijeće o položaju Internacionale u Španjolskoj.

Marx intenzivno radi na korekturi drugog njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*; ujedno priprema francusko izdanje prvog toma *Kapitala*. U usporedbi s prvim, suštinski mijenja sastav drugog njemačkog izdanja, precizira naslove pojedinih dijelova knjige, temeljitije i određenije analizira pojam vrijednosti i oblike vrijednosti, razrađuje i razvija niz tema u drugim poglavljima.

Početak marta
do početka maja

Marx odgovara na molbu vode sekcije Internacionale u Manchesteru, Eugène-a Dupont-a, i piše opširan komentar o diskusiji koja je vođena u sekciji o pitanju nacionalizacije zemljišta. Na sjednici sekcije 8. maja Dupont čita rukopis koji mu je Marx poslao, a 15. juna objavljuje ga u glasilu Britanske federacije Internacionale, u listu «The International Herald», bez naznake autora.

5. marta

Marx podnosi Generalnom vijeću okružnicu *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, koju je izradio zajedno s Engelsom. Ovim dokumentom bakunjinizam je raskrinkan kao sitnoburžoasko sektaštvo nespojivo s radničkim pokretom; Vijeće jednoglasno donosi odluku da se okružnica objavi. Marx izvještava o rascjepu u Sjevernoameričkoj federaciji do kojeg je došlo zbog

- pokušaja građanskih elemenata da preuzmu vodstvo Internacionale u SAD; na istoj sjednici usvojen je dio rezolucija koje je Marx pripremio o tom pitanju.
7. marta U jednom pismu članu danskog Federalnog vijeća, Louis-u Piou, Engels objašnjava od kakvog je značaja borba protiv bakunjinista unutar Internacionale; stoga moli da odluke Londonske konferencije 1871. budu podnesene Federalnom vijeću na odobrenje.
10. do 19. marta Engels se osobno, kao dopisni sekretar Generalnog vijeća, povezuje s Portugalskom federacijom Internacionale; ubuduće prima opširne izvještaje o djelatnosti portugalskih sekcija.
12. marta Povodom neistinih tvrdnji o Marxu i Generalnom vijeću, sadržanih u knjizi bivšeg komunara Gustave-a Lefrançaisa-a *Etude sur le mouvement communaliste à Paris, en 1871*, Marx piše otvoreno pismo listu «La Liberté», glasilo belgijske sekcije. Pismo je objavljeno 17. marta. Na prijedlog Marxa Generalno vijeće usvaja i drugi dio rezolucija o rascjepu Sjevernoameričke federacije. Rezolucije upućuju na nužnost čišćenja redova Internacionale od građansko-reformističkih elemenata i iz tog razloga sadrže odluku o isključenju njujorške Sekcije br. 12. Marx šalje rezolucije u Njujork Friedrichu Adolfu Sorgeu, koji vodi Privremeno federalno vijeće; rezolucije objavljuje 6. aprila list «La Emancipación», glasilo španjolskog Federalnog vijeća Internacionale, a 8. maja «Der Volksstaat», organ njemačke Socijaldemokratske radničke partije.
- Na istoj sjednici Marx čita jedno pismo iz Novog Zelanda, odgovor na njegovo pismo, koje sadrži izvještaj o osnivanju jedne sekcije u Kenterberiju. Marx je određen da bude jedan od govornika na skupu, zakazanom za 18. mart u čast prve godišnjice Pariske komune. Engels izvještava o stanju Internacionale u Španjolskoj i Italiji; ovo saopćenje objavljuje 17. marta radnički list «The Eastern Post», u izvještaju o sjednici Vijeća.
- Između 13. marta do 18. marta Marx piše nacрте rezolucija za skup u čast prve godišnjice Pariske komune, u kojima Komunu označava «kao zoru velike društvene revolucije». Rezolucije, koje su na zboru londonskih članova Internacionale i emigranata Komune bile jednoglasno usvojene, objavljuju u izvještaju o zboru, bez naznake autora, listovi «Eastern Post» 23. marta i «International Herald» 30. marta.
- Druga polovina marta do početka maja Sekretar-korespondent za Irsku, J. P. Mac Donnel, šalje Engelsu obavijest o osnivanju irskih sekcija u Dublinu, Korcu, Bradfordu i drugim gradovima, te o valu štrajkova u Korcu; Engels se s njime često sastaje, raspravljaju o pitanjima koja se odnose na djelatnost irskih sekcija. Marx odbija prijedloge Paula Lindaua, urednika građanskog tjednika «Die Gegenwart», koji ga poziva na suradnju.
17. marta Engels piše Sorgeu i moli ga da mu pošalje one brojeve listova «Woodhull & Claflin's Weekly» i «Le Socialiste» u kojima su objavljeni engleski i francuski prijevod *Manifesta Komunističke partije*; ujedno primjećuje da se prevodi, usprkos

njihovoj slaboj kvaliteti, moraju koristiti u borbi protiv bakaunističke i prudonističke propagande.

18. marta U pismu izdavaču francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala*, Maurice-u Lachâtre-u, Marx odobrava prijedlog da se dijelovi francuskog prijevoda objavljuju periodički jer je *Kapital* u tom obliku radnicima dostupniji.
19. marta Na sjednici Generalnog vijeća Marx izvještava o policijskim progonima članova Internacionale u Breslavi. Engels iznosi sadržaj pisma lisabonske sekcije, koja javlja o svojim uspjesima i izdavanju lista «O Pensamento Social», koji propagira principe Internacionale.
26. marta Engels predsjedava sjednici Generalnog vijeća i iznosi sadržaj izvještaja španjolskog Federalnog vijeća Generalnom vijeću o djelatnosti Internacionale u Španjolskoj od 1870. Povodom predstojećeg redovnog kongresa španjolske federacije u aprilu, Engels dobiva nalog da sastavi pozdravni telegram. Telegram izlazi u listu «La Emancipación» 13. aprila.
27. marta U Rusiji izlazi prvo rusko izdanje prvog toma *Kapitala*; to je ujedno prvi prijevod tog djela uopće; naklada iznosi 3000 primjeraka, a do 15. maja prodano ih je već 900. Engels piše pismo španjolskom Federalnom vijeću, kojim javlja da će predstojećem kongresu Španjolske federacije u Saragosi biti upućena pozdravna pisma Generalnog vijeća, britanskog Federalnog vijeća i francuske sekcije koja nosi ime ubijenog komunara Ferréa. Preporučuje Federalnom vijeću da kongresu podnese na odobrenje rezolucije Londonske konferencije 1871.

U aprilu i maju

S obzirom na sve oštriju borbu unutar Sjevernoameričke federacije i postojeću opasnost da građanski elementi preuzmu njeno vodstvo, Marx pažljivo prati stanje u sekcijama Internacionale u SAD; rukovodi borbom proleterskog krila protiv građanskih i sitnoburžoaskih reformista, dopisuje se sa Sorgeom, koji mu šalje opširne informacije. Na sjednicama Generalnog vijeća Marx tumači oko čega se u stvari vodi bitka u federaciji i ukazuje na dvoličan stav dopisnog sekretara američkih sekcija, Johanna Georga Eccariusua, koji u biti podržava njujoršku Sekciju br. 12, koju je Generalno vijeće isključilo iz Internacionale.

Početak aprila

N. F. Danijeljon, prevodilac prvog toma *Kapitala* na ruski jezik, šalje Marxu jedan primjerak ruskog izdanja *Kapitala* i pismo kojim ga obaviještava o N. G. Černiševskom i o bivšem članu Generalnog vijeća G. A. Lopatinu, za koje se Marx veoma interesirao.

Marx šalje u Hamburg izdavaču Ottu Meißneru 42 arka rukopisa prvog toma *Kapitala* koji je pripremio za drugo njemačko izdanje.

Marx daje upute o organizaciji rada u belgijskim sekcijama Charles-u Rochat-u, članu Internacionale, koji namjerava da se preseli u Belgiju; u budućnosti se s njime redovno dopisuje i Rochat ga opširno obaviještava o djelatnosti Internacionale u Belgiji.

Engels prevodi na talijanski jezik pismo koje je na njegov poticaj napisao Wilhelm Liebknecht protiv urednika časopisa »Il Libero Pensiero«, građanskog demokrate Luigija Stefanonija, koji je klevetao Generalno vijeće: ovo pismo, poslano talijanskom radničkom vodi Carlu Cafieru, objavljuje demokratski list »Il Gazzettino Rosa« 20. aprila.

2. aprila Marx obavještava Generalno vijeće o ishodu lajpciškog procesa protiv Liebknechta, Bebela i Hepnera, koji su bili optuženi zbog veleizdaje; podatke crpi iz Liebknechtovih pisama od 19, 28. i 30. marta; osim toga, sudjeluje u raspravi povodom saopćenja Mac Donnela o progonima sekcija Internacionale u Irskoj. Generalno vijeće bira Marxa u komisiju koja treba da izradi zvanično saopćenje o toj stvari.
3. aprila Po nalogu Generalnog vijeća Engels piše pozdravno pismo delegatima kongresa Španjolske federacije Internacionale u Saragosi. Pismo izlazi u listu »La Emancipación« 13. aprila i u »Volksstaat«-u 4. maja.
9. aprila Marx zbog bolesti ne može da prisustvuje sjednici Generalnog vijeća. Mac Donnel čita saopćenja *Policijski teror u Irskoj*, koje je napisano uz Marxovu suradnju. Generalno vijeće usvaja saopćenje i objavljuje ga kao letak. Osim toga, donosi jednoglasno odluku da objavi francuski prijevod *Gradanskog rata u Francuskoj*.
- Na prijedlog Engelsa potvrđano je članstvo poljskog revolucionara Józefa Rozwadowskog u Generalnom vijeću. Rozwadowski zastupa poljsku sekciju u Londonu.
13. aprila Španjolski list »La Emancipación« objavljuje jedan izvadak iz Marxovog spisa *Bijeda filozofije* pod naslovom »Teorija klasne borbe«.
13. do 16. aprila U ime Generalnog vijeća Marx piše saopćenje o klevetničkim istupima članova parlamenta Cochrane-a i Fawcetta. Generalno vijeće na sjednici 16. aprila jednoglasno usvaja saopćenje, koje potom objavljuju glasila Internacionale u Engleskoj, Španjolskoj i Portugalu, a štampano je kao letak.
- Sredina aprila Marx dobiva obavijest da se njegova pisma u Francuskoj i Engleskoj cenzuriraju.
- Druga polovina aprila-maj Marx pregleda i poboljšava francusko izdanje svog rada *Gradanski rat u Francuskoj*. Dopisuje se s belgijskim članom Internacionale E. Glaserom de Willebrordom o pripremama za izdavanje tog spisa u Belgiji. *Gradanski rat u Francuskoj* izlazi u Briselu u junu u nakladi od 2000 primeraka.
- Druga polovina aprila do augusta Engels proučava materijale o djelatnosti tajne Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj koje su mu poslali Lafargue i José Mesa, član španjolskog Federalnog vijeća.
16. aprila U pismu radničkom društvu Ferare, koje je pristupilo Internacionali, Engels izlaže organizacione principe Međunarodnog udruženja radnika.

20. aprila Za talijanski socijalistički list »La Plebe« Engels piše članak o jednom štrajku engleskih poljoprivrednih radnika. Ovim prilogom počinje njegova stalna suradnja u tom listu. Članak izlazi 24. aprila pod naslovom *Pisma iz Londona*.
23. aprila Engels čestita Liebknechtu i Bebelu zbog njihovog odvažnog držanja na sudu.
Engels obavještava Generalno vijeće o protuzakonitom hapšenju njemačkog socijaliste Cunoa od strane talijanskih vlasti u Milanu i o njegovom protjerivanju u Bavarsku; on smatra ovaj događaj rezultatom zavjere reakcionarnih vlada protiv Internacionale.
- Kraj aprila U pismu danskom socijalisti Piou Engels posebno ističe od kakvog je velikog značaja da se radničkim pokretom obuhvate i sitni seljaci i bezemljaši.
- Kraj aprila - maj Znanat dio svog vremena Marx posvećuje preradi francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala*. Istovremeno radi na korekturi drugog njemačkog izdanja.
- Prva polovina maja Engels namjerava da napiše jedan rad o pokušajima širenja prudonističkih ideja u njemačkom radničkom pokretu; stoga još jednom čita Proudhonovu knjigu *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*.
7. maja Marx zbog bolesti ne sudjeluje na sjednici Generalnog vijeća. Engels daje saopćenje o rezultatima kongresa Španjolske federacije u Saragosi, koje list »Eastern Post« objavljuje 12. maja; zatim izvještava da radničko društvo Ferare odgovara principima sadržanim u Statutu Internacionale; na njegov prijedlog ovom društvu priznato je svojstvo sekcije Udruženja.
Engels šalje Liebknechtu jedan Lafargue-ov članak o rovarenju bakunjinista u Španjolskoj, koji je bio objavljen u listu »La Emancipación«, s time da ga štampa u »Volksstaat«-u i preporučuje mu osim toga da objavi Lafargue-ove izvještaje o kongresu Španjolske federacije u Saragosi iz lista »La Liberté«.
7. i 8. maja Engels piše Cunou u Seren (Belgija) o spletkama bakunjinista u Španjolskoj i Italiji i preporučuje da se vrši aktivna propaganda protiv bakunjinizma; šalje mu adrese članova Internacionale i pruža financijsku pomoć.
14. maja Engels sudjeluje na sjednici Generalnog vijeća na kojoj se raspravlja o odnosima između irskih sekcija u Engleskoj i britanskog Federalnog vijeća; u svom govoru brani principe proleterskog internacionalizma i ukazuje na šovinistička shvaćanja nekih engleskih članova Vijeća.
- Sredina maja Povodom objavljivanja anonimnog članka građanskog ekonomiste Luja Brentana u časopisu krupne buržoazije »Concordia«, u kojem je bio optužen zbog namjernog falsificiranja citiranog teksta, Marx piše uredništvu »Volksstaat«-a pismo kojim opovrgava te klevete. Pismo je objavljeno 1. juna.

- Druga polovina maja 1872. do januara 1873. Engels piše napise *O stambenom pitanju* koji kao serija članaka izlaze u «Volksstaat»-u od juna 1872. do februara 1873. U ovom spisu, upravljenom protiv sitnoburžoaskog i građanskog reformizma, on podvrgava kapitalistički sistem kao cjelinu razornoj kritici i prikazuje historijsku zakonitost diktature proletarijata, koja će jedina omogućiti ostvarenje svih društveno-ekonomskih zahtjeva radničke klase.
17. i 20. maja Marx prima poziv da prisustvuje sjednici kružoka za sociologiju koji sačinjavaju emigranti Komune i čiji je i on član.
21. maja Na sjednici Generalnog vijeća Marx čita saopćenje koje je napisao o pokušajima uzurpiranja imena Generalnog vijeća od strane određenog broja sitnoburžoaskih elemenata, kako Engleza tako i emigranata, kao i od osoba isključenih iz Internacionalne koje su se ujedinile u takozvanom Federalističkom univerzalnom vijeću. Generalno vijeće jednoglasno je usvojilo ovo saopćenje koje su potom objavila glasila Internacionalne u Engleskoj, Njemačkoj, Belgiji, Španjolskoj, Portugalu i Švicarskoj.
- Između 22. maja i 5. juna Povodom priprema predstojećeg kongresa Internacionalne Engels u pismima Liebknechtlu moli da se jasno odrede organizacione veze između Socijaldemokratske radničke partije i Generalnog vijeća, te osigura zastupljenost stranke na kongresu.
23. maja Marx piše uredništvu lista «Gazzettino Rosa» pismo *Još jednom Stefanoni i Internacionala*, u kojem opovrgava kvete koje Stefanoni pronosi o Generalnom vijeću i njegovim vodama u listu «Il Libero Pensiero». «Gazzettino Rosa» objavljuje pismo 28. maja.
28. maja Marx zahvaljuje Danijeljonu što mu je poslao primjerak ruskog prijevoda prvog toma *Kapitala*; moli ga da mu dade podatke o vezama Bakunjinina s anarhistom Nečajevim; piše zatim da se neće suglasiti da bude ponovo izabran u Generalno vijeće jer namjerava dovršiti slijedeće tomove *Kapitala*. Na sjednici Generalnog vijeća Marx predlaže da slijedeća sjednica bude posvećena isključivo sazivanju narednog kongresa. Na njegov prijedlog, koji je podržao Engels, Generalno vijeće donosi odluku da je Privremeno federalno vijeće u SAD jedini rukovodni organ Sjevernoameričke federacije Internacionalne.
- Kraj maja U Ženevi izlazi povjerljiva okružnica Generalnog vijeća *Toboznji rascjepi u Internacionali*, koju su napisali Marx i Engels. Poslana je federacijama i sekcijama Udruženja.
- Jun do augusta Marx istovremeno radi na pripremama Haškog kongresa i na francuskom izdanju prvog toma *Kapitala*.
4. juna Na sjednici Generalnog vijeća Marx kritizira odluku belgijskog Federalnog vijeća kojom se ne prihvaća rezolucija Londonske konferencije o «Političkoj djelatnosti radničke klase».
11. juna Na prijedlog Marxa Generalno vijeće donosi odluku da se slijedeći kongres održi u Nizozemskoj. U svom govoru Marx

- ističe da na kongresu u prvom planu treba da bude pitanje organizacije, posebno pitanje ovlaštenja Generalnog vijeća.
18. juna Na prijedlog Marxa i Engelsa da bi se Generalno vijeće trebalo isključivo posvetiti općim pitanjima u vezi s pripremama kongresa, Vijeće jednoglasno donosi odluku da sve tekuće poslove koji se odnose na kongres i poslove oko organizacione pripreme kongresa prenese u nadležnost Stalnog komiteta koji se od tada zove Izvršni komitet Generalnog vijeća. Engels je izabran u Komisiju za izradu rezolucije o mjestu zasjedanja i dnevnom redu slijedećeg kongresa. Rezolucija koju je napisao izlazi u »International Herald«-u 29. juna, a objavljuju je i druga glasila Internacionale.
18. juna do 1. septembra Marx i Engels rukovode radom Izvršnog komiteta na pripremanju kongresa; posebnu pažnju posvećuju raskrinkavanju djelatnosti tajne organizacije bakunjinista u Španjolskoj i nastoje da oko Odbora okupe sve zaista revolucionarne snage.
21. juna Marx piše Sorgeu da će kongres biti otvoren 2. septembra, naglašava njegovu presudnu ulogu za daljnju budućnost Internacionale i moli da Sjevernoamerička federacija bude svakako zastupljena na kongresu.
24. juna Marx i Engels pišu predgovor novom njemačkom izdanju *Manifesta Komunističke partije* koji u julu izlazi iz štampe u Lajpcigu. U predgovoru ističu značaj iskustava Pariske komune, koja je dokazala nužnost razbijanja starog državnog aparata od strane radničke klase.
25. juna Na prijedlog Engelsa, povodom priprema kongresa, u Generalnom vijeću počinje rasprava o predloženim izmjenama Općeg statuta. S ciljem da se održi čistoća redova proleterskih organizacija, Marx se zalaže da se Generalnom vijeću dade pravo da privremeno, do narednog kongresa, odlučuje o isključenju sekcija iz Internacionale.
- Jul-august Marx pregovara s Nobre-Françaom, sekretarom portugalskog Federalnog vijeća, o izdavanju prvog toma *Kapitala* na portugalskom jeziku, šalje mu preko Engelsa prvi tom *Kapitala* i moli ga da sakupi materijal o zemljišnom vlasništvu u Portugalu.
- 2, 9. i 16. jula Marx i Engels sudjeluju u raspravi Generalnog vijeća o pojedinim članovima Statuta. Vijeće usvaja član o proširenju ovlaštenja Vijeća, koji je predložio Engels.
3. jula »Volksstaat« objavljuje rezoluciju Generalnog vijeća o sazivanju kongresa u Nizozemskoj i o dnevnom redu, koju je potpisao Marx kao dopisni sekretar za Njemačku.
5. jula Na sjednici Izvršnog odbora Engels upoznaje njegove članove s izjavom portugalskog Federalnog vijeća o potpunoj solidarnosti s Generalnim vijećem. Pošto su objelodanjene činjenice o rovarenju Alijanse u Španjolskoj, Izvršni odbor nalaže Engelsu da od španjolskog Federalnog vijeća zatraži

- podatke o odnosima sa Alijansom. Marx i Engels dobivaju zadatak da izrade prijedlog Izvršnog odbora o isključenju Alijanse socijalističke demokracije na predstojećem kongresu i da ovaj prijedlog podnesu Generalnom vijeću.
- Engels dobiva pismo torinske sekcije čiji članovi izražavaju punu solidarnost s Generalnim vijećem.
- Oko 9. jula Engels piše za «Volksstaat» članak *Internacionala u Americi*; pri tom koristi brojne Marxove ispise iz američkih listova i pisma članova Sjevernoameričke federacije Internacionale. Članak izlazi 17. jula.
- Između 9. i 15. jula Marx i Engels se oporavljaju u Remzgejtu.
10. jula Engels je izabran za delegata Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu na kongresu Britanske federacije u Notingemu.
- Sredina jula Izlazi prvi deo (5 štampanih araka) drugog njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.
18. jula U svojstvu dopisnog sekretara za Italiju Engels šalje preko urednika lista «La Plebe», Enrica Bignamija, četvorici sudionika radničkog pokreta u gradu Imola potvrde o njihovom prijemu u Internacionalu. Odboru za oslobođenje radničke klase u Parmi i sekciji u Firenci dostavlja podatke o uvjetima za prijem.
19. jula Izvršni odbor ovlašćuje Marxa da pripremi izvještaj Generalnog vijeća za Haški kongres; Engels dobiva zadatak da izradi finansijski izvještaj.
21. jula Marx piše proglas *Ruskim rudarima koji štrajkuju*, u kojem s obzirom na težak položaj u kojem se nalazi engleska industrija ugljena, prikazuje kako je neosnovana prijetnja njemačkih barona ugljena da će ugljen uvoziti iz Engleske. «Volksstaat» objavljuje proglas 27. jula.
21. i 22. jula Dupont, koji je na prijedlog Engelsa bio imenovan za predstavnika Generalnog vijeća na kongresu Britanske federacije u Notingemu, iscrpno obavještava Engelsa o toku kongresa koji je podržavao Generalno vijeće u njegovoj borbi protiv reformista.
23. jula Na sjednici Generalnog vijeća Marx i Engels podržavaju prijedlog Vaillant-a da se u tekst Općeg statuta unese rezolucija Londonske konferencije o «Političkoj djelatnosti radničke klase». Da bi se onemogućilo ubacivanje građanskih elemenata u Internacionalu, Marx predlaže da se član 9 Statuta dopuni u tom smislu da u svakoj sekciji treba da postoji najmanje dvije trećine najamnih radnika. Prijedlog se usvaja.
24. jula Izvršni odbor odobrava Engelsovo pismo španjolskom Federalnom vijeću u Valensiji, od kojeg se traže detaljni podaci o djelatnosti tajne bakunjinističke Alijanse u Španjolskoj.

27. jula Na jednoj sjednici Izvršnog komiteta Marx i Engels sudjeluju u raspravi o pitanjima u vezi sa sazivanjem kongresa. U ime statutarne komisije Marx izvještava o statutu francuske sekcije Ferré i njemačke sekcije u Švicarskoj.
28. jula Poslije objavljivanja još jednog anonimnog članka Brentana u časopisu «Concordia», Marx piše drugo pismo «Volksstaat»-u, koji ga štampa 7. augusta.
29. jula U pismu svom prijatelju Ludwigu Kugelmannu Marx piše o presudnoj ulozi koju će predstojeći kongres u Hagu imati za budućnost Internacionale i s tim u vezi ističe da je veoma važno da na kongresu sudjeluje delegacija Socijaldemokratske radničke partije.
- Kraj jula-prva polovina augusta Marx i Engels podržavaju inicijativu Dupont-a i pomažu mu da u Mančesteru organizira emigrantsku sekciju Internacionale koja će okupljati radnike koji žive u izbjeglištvu.
4. augusta Na sjednici Izvršnog komiteta Marx izvještava o položaju Internacionale u Nizozemskoj, Italiji i Americi. Engels čita pisma Cunoa, Mese, Johanna Philippa Beckera i portugalskog Federalnog vijeća u borbi protiv bakunjinista u Belgiji Španjolskoj, Švicarskoj i Portugalu. Komitet stavlja Engelsu u zadatak da prevede na francuski, njemački i engleski jezik proglas Nove madridske federacije od 22. jula.
4. do 6. augusta Po nalogu Izvršnog komiteta Engels piše proglas svim članovima Internacionale o djelatnosti tajne organizacije bakunjinista. Poslije žive diskusije Generalno vijeće na sjednici 6. augusta usvaja proglas s većinom od 4 glasa.
8. augusta Na sjednici Izvršnog komiteta prihvaćen je Marxov i Engelsov koncept pisma španjolskim sekcijama Internacionale o spletkarenju tajne Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj. «La Emancipación» objavljuje pismo 17. augusta.
- Oko 15. augusta Danijeljon šalje Marxu rukopis *Pisma bez adrese* Černiševskog i recenzije prvog toma *Kapitala* koje su izašle u ruskoj štampi. Marx šalje Danijeljonu jedan dio drugog njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.
15. augusta Engels u ime Izvršnog komiteta obaviještava Novu madridsku federaciju da joj je priznato svojstvo sekcije Internacionale. Ovo saopćenje objavljuje «La Emancipación» 24. augusta.
- Između 15. augusta i 12. decembra Marx čita rukopis *Pisma bez adrese* Černiševskog, prvo pismo u cjelosti prevodi na njemački jezik, pažljivo skicira ostala pisma i pri tom pravi opširne bilješke; poduzima mjere radi izdavanja rukopisa.
- Druga polovina augusta Marx i Engels izabrani su za delegate na Haškom kongresu — Marx kao predstavnik sekcije u Lajpcigu, Engels sekcije u Breslavi.
20. augusta Marx i Engels, kao i drugi članovi Generalnog vijeća, sastaju se sa Sorgeom koji je došao na kongres, obaviještavaju ga o

- položaju Generalnog vijeća i o situaciji u organizacijama Internacionale u pojedinim zemljama.
- Oko 22. augusta Osvaldo Gnocchi-Viani, sekretar rimske sekcije, obavještava Engelsa o stanju radničkog pokreta u Rimu i šalje mu neke adrese za dopisivanje sa sekcijom.
23. augusta Engels piše talijanskim sekcijama okružnicu u kojoj otkriva pokušaj talijanskih anarhista da na svojoj konferenciji u Riminiju (4. do 6. augusta) sebi pripišu ime Internacionale. Okružnica je poslana sekcijama u Torinu, Milanu, Rimu i Ferari.
24. augusta Engels odbija Liebknechtov prijedlog da se kandidira za poslanika u Rajhstagu; obavještava ga o pripremama bakunjinista za Haški kongres.
27. augusta Na sjednici Generalnog vijeća Marx sudjeluje u raspravi o visini članarine; kritizira djelatnost engleskih tredjuniona i pri tom iznosi misao da je zadatak sindikalnih udruženja da kao organizacioni centri služe u borbi između kapitala i rada.
28. augusta Marx predsjedava sjednici Izvršnog komiteta.
- Kraj augusta Marx je izabran za delegata Generalnog vijeća na Haškom kongresu.
- Marx piše izvještaj Generalnog vijeća kongresu Internacionale; na posljednjoj sjednici Generalno vijeće jednoglasno usvaja izvještaj.
- Po nalogu Izvršnog komiteta Engels piše izvještaj o Alijansi socijalističke demokracije koji će biti podnesen kongresu; osim toga, priprema finansijski izvještaj Generalnog vijeća.
- Kraj augusta-početak septembra Nikolaj Utin, član Ruske sekcije Internacionale, šalje Marxu svoj izvještaj za Haški kongres o takozvanom procesu Nečajev i o djelatnosti Nečajeva u Rusiji; Engels predaje te materijale komisiji kojoj je Haški kongres povjerio ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije.
- Kraj augusta do početka oktobra Marx se dopisuje sa talijanskim socijalistom La Céciliom koji namjerava da prevede prvi tom *Kapitala* na talijanski jezik. Do prijevoda nije došlo jer se izdavač kolebao da sklopi ugovor.
1. septembra Engels i Marx, kojeg prate njegova supruga i kći Eleanor, sastaju se u Hagu radi sudjelovanja na 5. godišnjem kongresu Internacionale. Obojica učestvuju u prethodnim raspravama delegata kongresa; usvaja se Marxov prijedlog da prva zatvorena sjednica kongresa bude posvećena izboru komisije za verifikaciju punomoći.
2. do 7. septembra Marx i Engels rukovode radom Haškog kongresa. Brane princip proleterske partijske pripadnosti za razliku od sitnoburžoaskog sektaštva i polazi im za rukom da u Statut Internacionale

- bude unesena najznačajnija odluka Londonske konferencije 1871, zaključak o nužnosti stvaranja samostalnih političkih partija radničke klase radi uspostavljanja diktature proletarijata, te da se prošire ovlaštenja Generalnog vijeća.
2. septembra Na dnevnoj sjednici Haškog kongresa Marx je izabran za člana komisije za verifikaciju punomoći i sudjeluje u njenom radu. Na večernjoj sjednici govori o zadacima komisije.
3. septembra Na dnevnoj sjednici Marx sudjeluje u raspravi o punomoćima američkih delegata. Predlaže da se Alijansa socijalističke demokracije isključi iz Internacionale i traži da se formira komisija koja će proučiti te materijale. Engels sudjeluje u raspravi o poslovniku kongresa.
- Na večernjoj sjednici prilikom rasprave o punomoćima engleskih delegata Marx ustaje u obranu punomoći člana Generalnog vijeća Maltmana Barryja i posve otvoreno optužuje vođe engleskih tredjuniona da su se prodali buržoaziji. U diskusiji o punomoćima španjolskih delegata koji su ujedno članovi Alijanse, Marx i Engels govore o neprijateljskoj djelatnosti bakunjinista prema Internacionali. Marx izvještava kongres o prispjelom pozdravnom pismu sekcije iz Porto Mauricija (Ligurija) koja je njega izabrala za svog predstavnika na konferenciji.
4. septembra Na jutarnjoj sjednici kongresa Marx predlaže u ime komisije da se poništi punomoć delegata Westa koja je izdala njujorška Sekcija br. 12, i govori o građansko-reformističkom karakteru te sekcije. Na večernjoj sjednici prilikom rasprave o prijedlogu delegata Alijanse o izmjeni postupka glasanja, Engels se odlučno protivi da se prilikom glasanja vodi računa o brojčanoj snazi organizacija koje su poslale delegate.
5. septembra Na jutarnjoj sjednici Marx sudjeluje u diskusiji o osnivanju komisije za ispitivanje djelatnosti tajne Alijanse socijalističke demokracije.
- Marx čita na njemačkom jeziku izvještaj Generalnog vijeća; izvještaj je jednoglasno prihvaćen i tokom septembra i oktobra objavljuju ga glasila Internacionale u raznim zemljama.
6. septembra Marx i Engels sudjeluju na dnevnoj sjednici u raspravi o Općem statutu. Marx govori o nužnosti proširenja ovlaštenja Generalnog vijeća. Marx i Engels glasaju za prijedlog da se rezolucija Londonske konferencije o »Političkoj djelatnosti radničke klase« unese u Statut. Engels drži govor u kojem obrazlaže svoj i Marxov prijedlog da se sjedište Generalnog vijeća premjesti u Njujork; kongres prihvaća prijedlog. Na sjednici komisije za ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije Marx i Engels govore o rovaranju bakunjinista u Španjolskoj i drugim zemljama.
7. septembra Na večernjoj sjednici kongresa Engels podnosi financijski izvještaj Generalnog vijeća; izvještaj je jednoglasno prihvaćen. Marx i Engels izabrani su za članove komisije za rediranje i objavljivanje kongresnih zapisnika. Na zatvorenoj sjednici kongresa obojica sudjeluju u raspravi o izvještaju komisije

- za ispitivanje djelatnosti Alijanse i glasaju za isključenje anarhističkih voda Bakunjina i Guillaume-a.
8. septembra Zajedno s većinom delegata Haškog kongresa Marx i Engels sudjeluju na zboru koji je sazvala mjesna sekcija Internacionale u Amsterdamu. Marx drži govor o rezultatima Haškog kongresa i tumači od kakvog je značaja za radnički pokret rezolucija o «Političkoj djelatnosti radničke klase», koju je kongres unio u Opći statut Internacionale. Govor objavljuju «La Liberté» 15. septembra i «Der Volksstaat» 2. oktobra.
- Oko 10. septembra Marx se sastaje sa Cunom koji odlazi u Ameriku; razgovaraju o osnivanju sekcija Internacionale u Sjedinjenim Državama.
- Oko 12. septembra Engels se vraća iz Nizozemske u London i sastaje sa Sorgeom prije njegovog odlaska u Ameriku.
12. septembra Marx piše otvoreno pismo uredniku lista «Le Corsaire», kojim opovrgava klevetničke izmišljotine reakcionarne štampe o Internacionali. «Le Corsaire» objavljuje pismo 15. septembra, «La Emancipación» 21. septembra.
- Oko 17. septembra Marx se vraća iz Nizozemske u London.
17. septembra Izlazi prva sveska (5 dijelova) francuskog izdanja prvog toma *Kapitala*; već prvog dana prodana su 234 primjerka.
- Druga polovina septembra do decembra U pismima članovima Internacionale u raznim zemljama Marx i Engels tumače značaj odluka Haškog kongresa kojima se poziva radnička klasa da osnuje samostalnu političku stranke.
21. septembra Engels šalje Sorgeu tekst odluke Haškog kongresa i adrese za dopisivanje s organizacijama Internacionale.
- Kraj septembra do sredine oktobra Marx šalje članovima Internacionale i osobama s kojima se dopiše upravo objavljene dijelove prvog toma *Kapitala* na francuskom jeziku.
- Marx i Engels redigiraju rezolucije Haškog kongresa i pripremaju ih za štampu; krajem oktobra štampane su kao separat, a 14. novembra u «International Herald»-u. Pošto je dobio obavijest portugalskog Federalnog vijeća o štrajkovima u Lisabonu, Engels predlaže britanskom Federalnom vijeću i nizu engleskih tredjuniona da smjesta poduzmu akciju radi spriječavanja odlaska štrajkbrehera iz Engleske u Lisabon.
- Oktobar Engels piše članak *O autoritetu* i šalje ga Bignamiju.
- Oktobar - novembar Engels rukovodi borbom članova britanskog Federalnog vijeća i članova sekcija Mančestera protiv reformističkog vodstva Vijeća koje istupa protiv odluka Haškog kongresa.
- Oktobar 1872. do augusta 1873. Marx i Engels redovno se dopisuju sa Sorgeom, sekretarom Generalnog vijeća u Njujorku, obaviještavaju ga o djelatnosti sekcija i federacija Internacionale u evropskim zemljama, pomažu pri rješavanju najznačajnijih pitanja, i dalje se do-

- pisuju s vodećim članovima Internacionale u Španjolskoj, Italiji, Njemačkoj i drugim zemljama i pri tom tumače odluke Generalnog vijeća i Haškog kongresa.
1. i 5. oktobra Engels šalje Bignamiju dva članka o ishodu Haškog kongresa. Pod naslovima *Haški kongres* i *Još jednom o Haškom kongresu* objavljuje ih «La Plebe» 5. i 8. oktobra.
- Početak oktobra Za list «La Emancipación» Engels piše članak *Imperativni mandati na Haškom kongresu*, u kojem ističe separatističku djelatnost članova Alijanse na kongresu. Članak je objavljen 13. oktobra.
5. oktobra Engels se sastaje s Mac Donnelom i De Morganom, vodećim irskim članovima Internacionale; razgovaraju o položaju irskih sekcija; zatim šalje izvještaj o Haškom kongresu njujorškoj Sekciji br. 6, koja ga je delegirala na kongres.
- Druga polovina oktobra Engels prima pismo Cunoa i prijepis zapisnika sa sjednica Haškog kongresa.
26. oktobra Pod naslovom *Marxov Kapital* «La Emancipación» objavljuje predgovor prvom njemačkom izdanju prvog toma *Kapitala* i Marxovo pismo Lachâtre-u od 18. marta. Isti broj sadrži vijest o izlasku iz štampe narednih dijelova francuskog izdanja prvog toma *Kapitala*.
31. oktobra Engels piše izvještaj Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika o položaju Internacionale u Španjolskoj i šalje ga Sorgeu 2. novembra.
- Novembar - decembar Marx radi na korekturi francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala*.
Na molbu Bignamija Marx piše članak *Politički indiferentizam*, u kojem talijanskim radnicima tumači suštinu anarhističke doktrine o uzdržavanju od političke borbe i obrazlaže historijsku zakonitost uspostavljanja diktature proletarijata. Članak objavljuje socijalistički časopis «Almanacco Repubblicano per l'anno 1874» u decembru 1873.
2. novembra Engels obaviještava Sorgea o osnivanju novih talijanskih sekcija Internacionale u Lodiju i Akvili i šalje mu adrese radi povezivanja sa Španjolskom, Italijom i Portugalom.
3. i 17. novembra Mančesterska Sekcija za strance predlaže Engelsu da je on zastupa u britanskom Federalnom vijeću.
7. do 13. novembra Engels piše pisma sekcijama Internacionale u Akvili i Lodiju. Pismo sekciji u Lodiju objavljuje «La Plebe» 17. novembra.
- Oko 15. novembra Bignami obaviještava Engelsa da je on unesen u spisak autora planirane serije «Socijalistička biblioteka». Ovaj plan nije realiziran.
- Između 15. i 18. novembra Marx je u posjeti kod Jenny i Charles-a Longuet-a u Oksfordu, gdje radi na korekturi francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala*.

- Oko 16. novembra Engels šalje nizu federalnih vijeća i sekcija okružnicu Generalnog vijeća s obavještenjem da je funkcije Vijeća preuzelo Generalno vijeće u Njujorku; redigira englesku varijantu okružnice i dostavlja je radi objavljivanja listu »International Herald«.
16. novembra U pismu Sorgeu Engels preporučuje Generalnom vijeću da donese odluku da je Jurska federacija sama sebe isključila iz Internacionale jer je odbila da prihvati zaključke Haškog kongresa i Statut Internacionale. O ovoj prepisci Generalno vijeće se izjasnilo u svojoj rezoluciji od 26. januara 1873. Rezoluciju je objavila štampa Internacionale.
25. novembra Marx moli Danijeljsona da mu saopći pouzdanu adresu za njihovo dalje dopisivanje.
- Decembar Članovi britanskog Federalnog vijeća šalju Marxu i Engelsu opširan izvještaj o rascjepu u britanskom Federalnom vijeću koji su prouzrokovali reformisti svojim protivljenjem da prihvate odluke Haškog kongresa.
- Oko 5. decembra Nizozemski socijalist Bruno Liebers iscrpno obavještava Marxa o kongresu Nizozemske federacije Internacionale na kojem je donesena odluka da se ne pruži podrška anarhistima.
7. decembra Engels opširno obavještava Sorgea o položaju Internacionale u Nizozemskoj, Španjolskoj, Francuskoj i Engleskoj.
11. decembra Za list »La Plebe« Engels piše članak o položaju pojedinih federacija Internacionale. Članak je objavljen pod redakcijskim naslovom *Pisma iz Londona* 14. decembra.
12. decembra Marx prima Danijeljonovu vijest o neuspjelom pokušaju bjeга Lopatina iz progonstva i javlja mu da će poduzeti mjere radi njegovog oslobađanja; moli Danijeljsona da pošalje recenzije ruskog izdanja prvog toma *Kapitala*, kao i pojedinosti o životu i djelatnosti Černiševskog, o kojem namjerava da piše u štampi. U istom pismu napominje da se sprema da posebno prouči ruske materijale o agrarnim prilikama u Rusiji kako bi razradio svoju teoriju zemljišne rente.
14. decembra Engels šalje Sorgeu »International Herald« od 14. decembra u kojem su objavljene rezolucije Haškog kongresa, obavještava ga o hapšenju Bignamija i o policijskoj zapljeni onih brojeva lista »La Plebe« u kojima su bili štampani materijali Generalnog vijeća.
20. decembra Marx se sastaje sa članovima britanskog Federalnog vijeća i na njihovu molbu sastavlja adresu namijenjenu sekcijama, organizacijama, pridošlim društvima i članovima britanskog Federalnog vijeća, u kojoj raskrinkava pravu zavjeru reformista, koji su istupili iz vijeća, i članova Alijanse socijalističke demokratije. Adresa je 31. decembra objavljena kao letak.
- Engels udovoljava molbi članova mančesterske Sekcije za strance i piše odgovor sekcije na okružnicu grupe reformista koja se otcjepila; tu naglašava da se ova grupa stavila

- van redova Internationale jer odbija da se podvrgne odlukama Haškog kongresa. Odgovor je objavljen 23. decembra kao letak.
21. decembra »International Herald« objavljuje pismo Marxa i Engelsa koji opovrgavaju Halesove klevete upućene ranijem Generalnom vijeću i njegovim vodama.
30. decembra Generalno vijeće imenuje Marxa za upravitelja arhive ranijeg Vijeća; u arhivi se nalaze i zapisnici Vijeća.

1873

- Januar do sredine februara Engels piše izvještaje o djelatnosti Internationale na Kontinentu koje »International Herald« objavljuje u izvještajima sa sjednica britanskog Federalnog vijeća 11. januara, 1. 8. i 15. februara. Engels vodi sabirnu akciju za porodice članova redakcije lista »La Plebe« koji su uhapšeni u Lodiju; s tim u vezi dopisuje se s organizacijama Internationale u Španjolskoj i Austriji, s Odborom Socijaldemokratske radničke partije i Generalnim vijećem i organizira slanje novca iz Engleske.
- Januar do maja Engels rukovodi djelatnošću članova britanskog Federalnog vijeća, prima od njih informacije o stanju u engleskim sekcijama, pomaže im pri izradi dokumenata i novinskih napisa, upoznaje ih s položajem Internationale u pojedinim zemljama. Opet se dopisuje s Mesom, šalje mu dokumente Generalnog vijeća i pruža listu »La Emancipación« finansijsku pomoć.
- Početkom januara Povodom stupanja na snagu jednog zakona o novoj reformi uprave u Pruskoj, Engels piše članak u kojem analizira odnos klasnih snaga u Njemačkoj. Članak izlazi u »Volksstaat«-u 15. januara pod naslovom »Krizas u Pruskoj«.
2. januara Marx piše otvoreno pismo uredniku »Times«-a koji je objavio jedan klevetnički članak. Pismo izlazi 3. januara.
4. januara Engels piše Sorgeu i opširno ga inoformira o rascjepu u britanskom Federalnom vijeću, šalje mu proglas Vijeća svim članovima Britanske federacije, a ujedno ga obaviještava o stanju Internationale u Belgiji.
5. januara Generalno vijeće imenuje Engelsa za opunomoćenika za Italiju, daje mu pravo da rješava o sporovima i da privremeno, do konačne odluke Generalnog vijeća, isključuje iz Internationale pojedine članove i sekcije; ovo ovlaštenje i uputu koju je Engels dobio, list »La Plebe« objavljuje 10. maja.
- Sredina januara Marx piše odgovor na novu okružnicu reformista koji su se otcjepili od britanskog Federalnog vijeća. Pri tom razobličuje pokušaje izvrtanja odluke Haškog kongresa. »International Herald« objavljuje ovaj odgovor 25. januara u rubrici zvaničnih saopćenja Vijeća.

- Oko 22. januara Engels dobiva iz Njemačke vijest o pobjedi Bebela, koji se nalazi u zatvoru, na dopunskim izborima za Rajhstag i o povećanju broja pretplatnika »Volksstaat«-a.
- Oko 23. januara Marx piše pismo britanskom Federalnom vijeću i moli da se organizira pomoć urarima Ženeve koji štrajkuju; pismo je pročitano na sjednici Federalnog vijeća 23. januara.
24. januara Marx piše pogovor drugom njemačkom izdanju prvog toma *Kapitala*.
- Februar Marx čita satire Saltikova-Ščedrina *Дневник провинциала в Пейтербурге и Господа Ташкентйцы*, koje mu je poslao Danijeljon.
- Otprilike u februaru i martu Marx čita knjigu A. A. Golovačova *Десять лет реформ 1861 - 1871* i počinje proučavati rad A. Skrebickog *Крестьянское дело в царствование императора Александра II* koji je obuhvatao pet tomova.
- Februar do juna S obzirom na pojačanu aktivnost lasalovskih elemenata u rukovodstvu Socijaldemokratske radničke partije i u uredništvu »Volksstaat«-a, Engels u pismima Liebknechtu i Hepneru oštro kritizira pomirljiv stav nekih članova uredništva i samog Liebknechta prema lasalovcima, kao i prema bakunjinstima; upozorava da će takva politika, ukoliko se nastavi, primorati njega i Marxa da prekinu suradnju sa listom.
- Prva polovina februara Na molbu De Morgana Engels prevodi na engleski jezik jedno Garibaldijevo pismo De Morganu o borbi republikanaca protiv klerikalizma i monarhije. »International Herald« objavljuje pismo 15. februara.
12. februara U pismu članu Generalnog vijeća Friedrichu Bolteu Marx ističe da se veliki uspjeh Haškog kongresa sastoji u čišćenju Internacionale od »trulih elemenata«; u istom pismu obrazlaže da je neophodno da se utvrdi da sve one federacije i sekcije koje ne prihvaćaju odluke Haškog kongresa krše time Statut Internacionale i same sebe stavljaju van redova Internacionale.
23. do 25. februara U pismu Mesi Engels iznosi svoje poglede o karakteru revolucije u Španjolskoj, određuje taktiku proletarijata i njegove konkretne zahtjeve, a najvažnijim zadatkom španjolske radničke klase smatra osnivanje samostalne političke partije.
- Mart Engels po drugi put šalje Bignamiju članak *O autoritetu*, koji se za vrijeme boravka Bignamija u zatvoru bio zagubio. Članak je objavljen u časopisu »Almanacco Repubblicano per l'anno 1874« u decembru 1873.
- Mart-april Marx pismeno pregovara s Bignamijem o prijevodu prvog toma *Kapitala* na talijanski jezik i o njegovom izdavanju u Italiji; zbog progona vlade ovaj plan nije ostvaren.
1. i 22. marta i 12. aprila »La Emancipación« objavljuje odeljak prvog toma *Kapitala* o pretvaranju novca u kapital.

11. marta U pismu Liebknechtovoj supruzi Engels se zanima kakvi su uvjeti u zatvoru u kojem se nalaze Liebknecht i Bebel i postoji li mogućnost da im se olakša položaj.
- Oko 20. marta Marx se sa svojom kćerkom Eleanor oporavlja nekoliko dana u Brajtonu.
20. marta Engels piše Sorgeu i preporučuje mu da se rezolucije Generalnog vijeća od 26. januara, kojima je konstatiran istup iz Internacionale onih federacija koje ne prihvataju odluke Haškog kongresa, primijeni na odgovarajuće organizacije Španjolske, Belgije, Engleske i na Jursku federaciju. Takvu odluku Generalno vijeće donosi 30. maja, a glasila Internacionale je objavljuju.
22. marta Marx piše Danijelsonu i moli ga da ga izvjesti o pogledima ruskog historičara prava B. N. Čičerina o historijskom razvoju zajedničkog zemljišnog vlasništva u Rusiji, te da ga upozna sa tokom polemike između Čičerina i historičara i slavofila I. D. Beljajeva.
24. marta Na poziv britanskog Federalnog vijeća Marx i Engels sudjeluju na zboru londonskih članova Internacionale i emigranata komunara koji je održan u čast druge godišnjice Pariske komune. Zbor donosi deklaraciju koja je sastavljena od pojedinih dijelova Marxovog rada *Gradanski rat u Francuskoj*.
- Kraj marta Marx nastavlja s redigiranjem francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala* i pri tom se o pojedinim dijelovima prijevoda konzultira s Lafargue-om.
- April Marx proučava agrarne prilike u Rusiji i ujedno u časopisu «Современный» čita članke o tom pitanju, između ostalih i članak Černiševskog *Труден ли выкуп земли?* i recenziju A. Severceva o Čičerinovom radu *Сельская община в России*.
- April do juna Po nalogu Haškog kongresa Marx i Engels pišu brošuru o tajnoj djelatnosti bakunjinista unutar Internacionale i daju bilancu petogodišnje borbe Generalnog vijeća protiv bakunjinističke organizacije Alijanse socijalističke demokracije. Brošura izlazi pod naslovom *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs* krajem augusta i poslana je svim organizacijama i pojedinim članovima Internacionale. Njemačko izdanje pojavljuje se 1874. pod naslovom *Ein Complot gegen die Internationale Arbeiter-Association* (Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika).
- Početak aprila Marx prima od Danijeljsona kratke biografske podatke o Černiševskom koje je od njega tražio.
5. aprila Marx šalje Meißneru posljednje korekturne arke drugog njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.
- Oko 12. aprila do 24. maja Engels udovoljava molbi uredništva lista «The International Herald» i šalje vijesti o radničkom pokretu u raznim zemljama

- koje izlaze u rubrici «Novosti sindikalnog pokreta» 12. i 26. aprila, te 3. i 24. maja.
- Druga polovina aprila-maj Engels pomaže sekretaru britanskog Federalnog vijeća, Samuelu Vickeryju, i drugim članovima Vijeća u pripremama za drugi kongres Britanske federacije koji će se održati u Mančesteru; ispituje nacрте rezolucija, spisak sekcija koje šalju delegate i druge dokumente.
Engels priprema zapisnike Haškog kongresa za objavljivanje na francuskom jeziku. Rad ostaje nedovršen.
15. aprila Engels izvještava Generalno vijeće o položaju štampe Internacionale u Španjolskoj, Portugalu i Engleskoj.
- Kraj aprila Engels piše pismo Hepneru u kojem govori o klevetničkom karakteru članaka o Internacionali koje je objavio lasalovski list «Neuer Social-Demokrat». Glavni dio pisma izlazi u «Volksstaat»-u 7. maja.
- Maj-jun Ne obazirući se na naglo pogoršanje svog zdravstvenog stanja Marx nastavlja rad na dovršenju francuskog izdanja prvog toma *Kapitala*; dio teksta prevodi u stvari iznova.
- Početak maja Marx raspravlja s članovima britanskog Federalnog vijeća Dupont-om i Serrailier-om o dnevnom redu drugog kongresa Britanske federacije.
2. maja Engels piše za «Volksstaat» članak «Internacionala i 'Neue'» u kojem opovrgava klevetničke optužbe lista «Neuer Social-Demokrat» protiv Generalnog vijeća. Članak izlazi u «Volksstaat» 10. maja.
- Od 22. maja do otprilike 3. juna Radi konzultacija s doktorom Gumpertom Marx boravi u Mančesteru; sastaje se sa svojim prijateljima Samuelom Moore-om i Karlom Schorlemmerom i u Sautportu posjećuje bivšeg člana Saveza komunista Ernsta Dronkea.
- Kraj maja U uzajamnoj prepisci Marx i Engels raspravljaju o jačanju reakcije u Francuskoj i o pojačanoj djelatnosti bonapartističkih elemenata.
Danijelsson šalje Marxu na njegovu molbu opsežne materijale o razvoju zajedničkog zemljišnog vlasništva u Rusiji kao i bibliografske podatke.
30. maja U pismu Marxu Engels izlaže koncepciju djela *Dijalektika prirode* koje se sprema da napiše i u kojem namjerava da na dijalektičko-materijalističkoj osnovi generalizira rezultate teorijskog poznavanja prirode i podvrgne kritici metafizička i idealistička shvaćanja na području prirodnih znanosti. U tu svrhu počinje sakupljati materijal i tokom godine piše veći broj bilježaka, koje su ostale nedovršene.
- Početak juna U Hamburgu izlazi drugo njemačko izdanje prvog toma *Kapitala*.
- Između 10. i 14. juna Po nalogu Generalnog vijeća Engels prevodi na engleski i francuski jezik saopćenje Vijeća od 23. maja o klevetničkim

- optužbama protiv Internacionale koje pronose anarhisti i šalje saopćenje britanskom, španjolskom i portugalskom Federalnom vijeću, te listu »La Plebe« u Italiju.
19. i do 20. juna Engels piše za »Volksstaat« članak *Iz Internacionale*, u kojem daje karakteristiku stanja u sekcijama Internacionale; članak izlazi 2. jula.
20. juna U pismu Bebelu Engels označava osnovne elemente taktike Socijaldemokratske radničke partije u njenoj borbi za široke radničke mase, kritizira pomirljiv stav pojedinih vođa stranke prema lasalovcima i upozorava na opasnost koja se krije u jurnjavi za neposrednim uspjehom u pitanju ujedinjenja s Općim njemačkim radničkim savezom; osim toga, daje ocjenu Haškog kongresa na kojem je Internacionala izbacila iz svojih redova anarhističke sektaše.
- Jul Unatoč zabrani liječnika Marx i dalje radi u čitaonici British Museuma.
Engels pomaže Larocque-u, francuskom članu Internacionale koji je zbog progona u Francuskoj pobjegao u Španjolsku, da se poveže sa španjolskim članovima Internacionale; Laroque ga obavještava o stanju u Španjolskoj i o radničkom pokretu u Bordou.
- Jul do oktobra Marx proučava historijat zajedničkog zemljišnog vlasništva u Rusiji i čita knjigu V. I. Sergejeviča *Вече и князь*, F. Skaldina *В захоуустье и сйюлице*, K. A. Nevolina *История российских гражданских законов*, N. Kalačova *Артели в древней и нынешней России* i druge radove.
25. i 26. jula U telegramu i pismu Sorgeu Engels izjavljuje da se slaže s kandidaturom Serraillier-a za predstavnika Generalnog vijeća na slijedećem kongresu Internacionale u Ženevi i moli da se Serraillier-u radi prethodnog upoznavanja pošalju instrukcije i materijali.
- Početak augusta do početka septembra Engels je na liječenju u Remzgejtu, odlazi međutim na jedan dan u London da bi organizirao prodaju brošure *L'Alliance de la Démocrate Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs*.
12. augusta Marx šalje Danijeljonu posljednju svesku drugog njemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.
- Kraj augusta Marx prima pismo Danijeljsona, koji izražava svoje žaljenje što nije mogao poslati iscrpnije biografske podatke o Černiševskom; osim toga, Danijeljson javlja da prijatelji Černiševskog smatraju da bi bilo preuranjeno da se Marx sada založi u štampi za Černiševskog.
- Kraj augusta - početkom septembra U uzajamnoj prepisci Marx i Engels raspravljaju o svrsishodnosti sudjelovanja na Ženevskom kongresu. S obzirom da smatraju da je u danim uvjetima nemoguće održati kongres koji će imati neophodna ovlaštenja, uvjeravaju Serraillier-a i Hepnera da je potrebno da odustanu od puta u Ženevu. Engels za Serraillier-a sastavlja pismo »Gradanima delegatima 6.

- kongresa Međunarodnog udruženja radnika», u kojem iznosi razloge njegovog nesudjelovanja na kongresu.
- Septembar-oktobar Engels piše članak *Bakunjinisti na djelu*, u kojem na primjeru ustanka u Španjolskoj u ljetu 1873. tumači neodrživost anarhističkih principa i njihove taktike. Članak izlazi u brojevima »Volksstaat«-u od 31. oktobra i 5. novembra, a krajem novembra 1873. i kao posebna brošura.
- Prva polovina septembra Engels piše za »Volksstaat« kraći prikaz rada *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs* koji izlazi u listu sa nadnaslovom *Cagliostro Bakunjin* 19, 21, 24. i 26. septembra.
- Između 25. i 30. septembra Marx šalje drugo njemačko izdanje prvog toma *Kapitala* Charlesu Darwinu i Herbertu Spenceru.
27. septembra U pismu Sorgeu Marx analizira postojeće stanje i položaj Internacionale, te iznosi svoje mišljenje da je Internacionala kao organizacioni oblik radničkog pokreta preživjela; moli Sorgea da mu pošalje izvratke iz američkih novina o privrednoj krizi u SAD.
- Otprilike oktobra 1873. do februara 1874. S obzirom da namjerava napisati rad o povijesti Njemačke, Engels posvećuje mnogo vremena proučavanju ekonomske i historijske literature, čita knjige o statistici poljoprivrede, trgovini i o upravnom sistemu Pruske i Njemačke. Ujedno dovršava opširan pregled knjige Gustava von Gülicha *Povijesni prikaz trgovine, zanatstva i zemljoradnje u najznačajnijim trgovačkim državama našeg vremena* i knjige Christiana Eduarda Langethala *Povijest njemačke poljoprivrede*.
- Istovremeno pravi skice za svoj budući rad koje su poznate pod nazivom *Razno o Njemačkoj*; tu daje prikaz uzroka ekonomske stagnacije Njemačke i pravu karakteristiku reakcije, šovinizma i prusizma koji vladaju Njemačkom.
1. oktobra Marx prima pismo Darwina, koji zahvaljuje na poslanom primjerku prvog toma *Kapitala*.
- Oko 28. oktobra do 20. novembra Povodom smrti svoje majke Engels boravi u Engelskirhenu.
- Novembar Marx, a po povratku iz Njemačke i Engels, sastaju se s Utinom, koji boravi u Londonu; on ih obavještava o novim činjenicama o djelatnosti Bakunjina.
- Oko 15. novembra Marx poklanja biblioteci British Museuma nekoliko dijelova francuskog izdanja prvog toma *Kapitala* koji slijede jedan za drugim.
24. novembra do 15. decembra Marx se sa svojom kćerkom Eleanor nalazi na liječenju u Herogejtu; na jedan dan odlazi u Mančester radi konzultacije s doktorom Gumpertom, koji mu za izvjesno vrijeme zabranjuje bilo kakav rad.
- Između 25. i 28. novembra Engels se sastaje s Lopatinom, koji je iz Pariza došao u London da posjeti Marxa.

- Kraj novembra Engels dotjeruje njemački prijevod spisa *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs*; prijevod mu je poslala naklada «Volksstaat»-a. Njemačko izdanje izlazi u Braunšvajgu 1874. pod naslovom *Ein Complot gegen die Internationale Arbeiter-Association*.
- Kraj novembra do početka decembra Engels čita rukopis francuskog prijevoda prvog toma Marxovog *Kapitala*.
- Početak decembra Marx čita rad belgijskog socijaliste Césara de Paepea *Considérations et recherches sur le problème social au XIXe siècle* i u pismu Engelsu iznosi svoje kritičke primjedbe. U uzajamnoj prepisci Marx i Engels iznose svoja mišljenja o knjizi Rodericha Benedixa o Shakespeare-u.
- Oko 24. decembra Marx javlja Lachâtre-u da namjerava ubrzati rad na francuskom prijevodu prvog toma *Kapitala*.
- Oko 28. decembra Marx dobiva traženo obavještenje od Kugelmana da je njegov povratak u Njemačku moguć samo pod uvjetom da se prestane baviti revolucionarnom djelatnošću.
- 1874
- 1874 - početak 1875. Engels radi na *Dijalektici prirode*. Za to vrijeme piše preko pedeset bilježaka, među kojima i cijele odjeljke.
Marx čita i pravi bilješke o Bakunjinovoj knjizi *Državnost i anarhija*, piše brojne primjedbe u kojima obrazlaže teze o historijskoj neminovnosti diktature proletarijata i o savezu radničke klase sa seljaštvom kao nužnom preduvjetu pobjede socijalističke revolucije.
- Januar do aprila Marx sakuplja i proučava materijal za dovršenje rada na slijedećim tomovima *Kapitala*; posebnu pažnju posvećuje problemima zemljišnog vlasništva i pri tom uspoređuje podatke antičkih autora s rezultatima najnovijih istraživanja na tom području.
27. januara U pismu Liebknechtu Engels ocjenjuje rezultate izbora za Rajhstag od 10. januara 1874. kao veliki uspjeh njemačkih radnika, koji su na izborima sudjelovali kao samostalna stranka; obavještava Liebknechta da namjerava napisati knjigu o povijesti Njemačke. Ovaj plan nije ostvario.
- Kraj januara Engels poklanja novac izbornom fondu njemačke Socijaldemokratske radničke partije koji je osnovalo Njemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu.
- Februar - početak marta Marx proučava agrarno pitanje da bi mogao nastaviti rad na tomovima *Kapitala*; posebnu pažnju posvećuje fiziologiji biljaka i teoriji o umjetnom gnojenju tla, čita pri tom rad J. Aua J. v. Liebig's *Lehre von der Bodenerschöpfung und die nationalökonomischen Bevölkerungstheorien...*, kao i druga istraživanja o agrokemiji.
- Februar do sredine aprila Marxovo zdravstveno stanje opet se pogoršava.

21. do 22. februara	Engels piše članak <i>Engleski izbori</i> , u kojem daje prikaz diobe političkih snaga u Engleskoj i prvih začetaka i nosioca oportunizma u Engleskom radničkom pokretu. «Volksstaat» objavljuje ovaj članak kao uvodnik 4. marta.
Kraj februara - početak marta	Engels piše članak <i>Vojni zakon Njemačke</i> , u kojem razobuhćuje militarizam Bismarckove vlade, koja priprema preventivni rat protiv Francuske. Napis se sastoji od dva dijela i «Volksstaat» ih objavljuje 8. i 11. marta.
Mart	Marxa posjećuje ruski narodnjak P. L. Lavrov, urednik časopisa «Period», koji je kratko vrijeme prije toga stigao iz Ciriha u London da bi tamo nastavio s izdavanjem časopisa.
Mart - april	Marx i Engels sastaju se redovno s Lopatinom; Marx mu predaje pisma koja mu je namijenio Darneljsjon, a dobiva od njega članak N. Zibera <i>Экономическая теория Маркса</i> , koji je 1874. izšao u br. 1 časopisa «Знание».
13. marta	Engels piše članak <i>Snivjot štavn bukac Motike i njegov nedavni lajpski korespondent</i> , u kojem nastavlja kritizirati njemački militarizam i njegove predstavnike; članak izlazi u «Volksstaate» u 25. marta.
Sredina aprila	Marx je na liječenju u Remzgejtu.
4. do 5. maja	Na molbu Waleryja Wröblewskog Engels čita proglas <i>Address of the Polish refugees to the English people</i> (Poljske izbjeglice engleskom narodu), koji su napisali Wröblewski i poljski revolucionar Jan Krynski.
Između 5. i 12. maja	Poslije prekida usljed bolesti, Marx ponovo radi na francuskom prijevodu prvog toma <i>Kapitala</i> i 12. maja šalje dovršeni dio teksta u Pariz.
Oko sredine maja 1874. do sredine aprila 1875.	Engels radi na seriji članaka <i>Izbješka literatura</i> , koja se sastoji od pet napisa, a u kojoj istražuje nova kretanja u razvoju demokratskog i proleterskog pokreta u Evropi.
	U prvom članku pod naslovom <i>Jedan poljski proglas Engels objašnjava da je rješenijski socijalnog i nacionalnog pitanja u Poljskoj moguće samo revolucionarnim putem i još jednom ističe značaj principa proleterskog internacionalizma.</i>
	«Volksstaat» objavljuje članak 17. juna.
	Marx radi na tri posljednja dijela francuskog izdanja prvog Druge polovina maja do sredine jula
	Engels piše drugi članak serije <i>Izbješka literatura</i> — <i>Proglašenam blankističkih komunara-izbjeglica</i> . «Volksstaat» objavljuje ovaj prilog 26. juna.
	U pismu Brackeu Engels iznosi niz primjedbi na program Komitise koja je na partijskom kongresu 1873. bila izabrana da izvrši reviziju tog programa.
	Jun

- Jun - jul U pismima Liebknechtu, Wilhelmu Blošu i Hepneru, Marx i Engels upozoravaju na opasnost koja prijete od utjecaja sitno-buržoaskog publiciste Eugena Dühringa na njemačku socijal-demokraciju i daju krajnje negativan sud o njegovoj knjizi *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus*.
- Oko 15. juna Engels prima Liebknechtovu vijest o progonima urednika «Volksstaat»-a od strane vlade.
24. juna Engels odgovara na pismo A. Wegmanna, njemačkog člana Internacionale koji je emigrirao u Rio de Janeiro, i obavještava ga o stanju stvari u Udruženju.
1. jula Povodom priprema za štampanje trećeg izdanja njegove knjige *Seljački rat u Njemačkoj*, Engels piše dopunu predgovora koji je napisao za drugo izdanje tog spisa 1870; u toj dopuni tumači da je njemačka radnička klasa imala ulogu prethodnice međunarodnog radničkog pokreta i pri tom ukazuje na nužnost uzajamnog povezivanja triju oblika klasne borbe, teorijskog, političkog i ekonomskog, a neodložnim zadatkom rukovodstva Socijaldemokratske radničke partije smatra ovladavanje revolucionarnom teorijom i njeno širenje među masama.
- Druga polovina jula Marx se oporavlja u Rajdu. U uzajamnoj prepisci on i Engels raspravljaju o međunarodnoj i unutrašnjoj političkoj situaciji u Njemačkoj, Engleskoj, Francuskoj i Italiji.
- Oko kraja jula do septembra Engels piše treći članak serije *Izbjeglička literatura*, u kojem kritizira pomirljiv stav urednika časopisa «Vperjod», Lavrova, prema bakunjinistima. «Volksstaat» objavljuje ovaj napis 6. i 8. oktobra.
- Oko 28. jula Liebknecht obavještava Engelsa o uspješnom radu partijskog kongresa Socijaldemokratske radničke partije, koji je od 18. do 21. jula 1874. održan u Koburgu.
- Početak augusta Marx pokušava da dobije englesko državljanstvo i šalje u tom smislu molbu engleskom ministarstvu unutrašnjih poslova; molba je odbijena s obrazloženjem da je to učinjeno zbog Marxovog nelojalnog stava prema pruskom kralju.
4. augusta U pismu Sorgeu Marx daje karakteristiku prilika u kojima se radnički pokret razvija u pojedinim zemljama Evrope.
6. do 7. augusta Marx sa svojom kćerkom Jenny posjećuje Engelsa u Istbornu.
- Sredinom augusta Engels prima Sorgeovo pismo s obavještenjem o njegovom istupu iz Generalnog vijeća.
15. augusta Po savjetu liječnika Marx sa svojom kćerkom Eleanor putuje iz Londona u Karlsbad.
- Oko 15. do 20. augusta Engels odobrava Blosovo mišljenje da bi bilo svrsishodno da se u Kelnu pokrene jedan radnički dnevnik pod nazivom «Neue Rheinische Zeitung». Blosov plan nije ostvaren.

19. augusta do 21. septembra   Marx je na liječenju u Karlsbadu; često se sastaje s porodicom Kugelmann.
5. septembra   Poslije oporavka na otoku Džersi Engels se vraća u London.
12. do 17. septembra   U pismu Sorgeu Engels daje ocjenu historijskog značaja I internacionale i iznosi svoje mišljenje da je stvaranje međunarodne komunističke organizacije, koja će se zasnivati na principima marksizma, neizbježno.
- Između 22. septembra i početka oktobra   Na povratku iz Karlsbada Marx boravi u Drezdenu, Lajpcigu, Berlinu i Hamburgu. U Lajpcigu se sastaje s Liebknechtom, s Blossom, koji je upravo pušten iz zatvora, i s predstavnicima lajpciške partijske organizacije; razgovaraju o stanju u partiji i o nužnosti borbe protiv lasalovstva.
- Oko 3. oktobra   Marx se vraća u London.
- Oko 20. oktobra   Engels šalje Lopatinu u Pariz, na njegovu molbu, treći članka serije *Izbjeglička literatura*, a Lopatin ga odmah prosljeđuje svojim revolucionarnim drugovima u Petrograd.
- Između 20. i 30. oktobra   Liebknecht i Hermann Ramm, jedan od glavnih urednika «Volksstaat»-a, obavještavaju Marxa i Engelsa da je Opšti njemački radnički savez predložio Socijaldemokratskoj radničkoj partiji da se ujedine; Liebknecht u svom pismu Marxu primjećuje da je ta ponuda primljena s velikom rezervom.
28. oktobra do 18. decembra   Marxov spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* izlazi prvi put u Njemačkoj; objavljuje ga «Volksstaat» uz naznaku autora.
- Kraj 1874.   Marx čita rad N. G. Černiševskog *Кавеньяк* i ponovo pažljivo proučava *Письма без адреса* koja su 1874. štampana u Cirihu.

1875

8. januara   Marx piše pogovor za drugo izdanje *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, koji izlazi u «Volksstaat»-u 27. januara; spis je 1875. štampan i kao knjiga.
23. januara   Marx i Engels nastupaju na jednom zboru povodom godišnjice poljskog ustanka 1863 - 1864; prema bilješkama Engelsa, njihove govore objavio je u obliku članka «Volksstaat» 24. marta pod naslovom *Za Poljsku*.
- Kraj januara   Marx završava rad na posljednja tri dijela francuskog prijevoda prvog toma *Kapitala* i šalje ih u Pariz.
- Početkom februara   Marx čita radove ruskih emigranata koje mu je poslao Lavrov; u pismu Lavrovu ističe kao najzanimljiviji materijal odjeljak «*Что делается на родине*» iz časopisa «Вперед» i posebno Lopatinov članak «*Из Иркутска*» o religioznim sektama u

- Rusiji kao obliku protesta narodnih masa protiv carskog samodržavlja.
- Februar do početka marta   Marx čita *Otvoreno pismo gospodinu Friedrichu Engelsu* ruskog narodnjaka Tkačova, šalje brošuru sa svojim mišljenjem Engelsu i preporučuje mu da na nju odgovori. Kao odgovor, Engels piše četvrti i peti članak serije *Izbjeglička literatura*, u kojima analizira društvene prilike u Rusiji i razvoj kapitalizma u periodu poslije seljačke reforme 1861, te podvrgava oštroj kritici shvaćanja narodnjaka o tim pitanjima. Članci izlaze u «Volksstaat»-u 28. marta, 2. 16, 18. i 21. aprila. Peti članak, s predgovorom koji je Engels za nj posebno napisao, štampan je 1875. u Lajpcigu kao separat pod naslovom *O društvenim odnosima u Rusiji*.
- Februar do aprila   Engels pažljivo prati zaoštavanje francusko-njemačkih odnosa i u članku *Poluzvanična dreka o ratu* razobličuje agresivnu politiku Bismarckove vlade. Članak izlazi u «Volksstaat»-u 23. aprila.

Registar imena

- Abeele, Henry van den* (Anri van den Abel) — belgijski anarhist, trgovac, 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika, odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 124 125 127 129 130
- Ackroyd* vidi *Akroyd Edward*
- Akroyd Edward* (Edvard Ekroid) — engleski tvorničar, liberal, član parlamenata. 206 207
- Albarracin, Severino* (Severino Albarasin) — španjolski anarhist, učitelj, član španjolskog Federalnog vijeća (1872 - 1873); jedan od vođa ustanka u Alsoju 1873; poslije obaranja revolucije emigrirao u Švicarsku. 100 391
- Alerini, Charles* (Šarl Alerini; rod. oko 1842) — francuski anarhist, porijeklom Korzikanac; član marsejske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, jedan od organizatora marsejske komune (april 1871), poslije njenog obaranja prebjegao u Italiju, zatim u Španjolsku gdje je propagirao anarhizam; urednik barcelonskog lista «Solidarité révolutionnaire»; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 125 - 131 300
- Aleksandar I* (1777 - 1825) — ruski car od 1801. do 1825. 488 509
- Aleksandar II* (1818 - 1881) — ruski car od 1855. do 1881. 332 340 359
- 360 362 - 367 410 421 423 424 473 494 501 508 544
- Aleksandrovska, Varvara Vladimirovna* (rod. oko 1833) — umješana u aferu Nečajev; 1871. osuđena na izgnanstvo u Sibir. 343
- Aleksej Mihailovič* (1629 - 1676) — ruski car od 1645. do 1676. 326
- Amadeo I* (Amadeo I; 1845 - 1890) — sin Vittoria Emanuela II, kralja Španjolske (1870 - 1873). 282 306 387 539
- Antonelli, Giacomo* (Djakomo Antonelli; 1806 - 1876) — talijanski kardinal, najbliži savjetnik pape Pija IX, od 1850. do 1870. stvarni vladar Vatikana. 307
- Applegarth, Robert* (Robert Eplgrajt; 1833 - 1925) — tesar, jedan od reformistički orijentiranih vođa tredjuniona; generalni sekretar Ujedinjenog saveza tesara i stolara (1862 - 1871), član londonskog Trade Councila i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1865, 1868 - 1872); 1869. delegat na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; jedan od vođa Lige za reformu; 1871. odbio da potpiše adresu Generalnog vijeća *Gradanski rat u Francuskoj*; kasnije se povukao iz radničkog pokreta. 39 58 68 556
- Arakčejev, Aleksej Andrejevič* (1769 - 1834) — ruski državnik, povjerenik Aleksandra I, ministar rata (1808), šef vojnih kolonija (1817 - 1825). 509

Arnaud, Antoine (Antoan Arno; 1831 - 1885) — francuski revolucionar, blankist, član Centralnog komiteta Nacionalne garde i Pariske komune; poslije obaranja Komune prebjegao u Englesku; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872); 1872. delegat na Haškom kongresu; povodom odluke kongresa o premještanju sjedišta Generalnog vijeća u Njujork istupio iz Internacionale. 39 58 68 125 - 127 130

austrijski car vidi *Franz Joseph I*

Avrial, Augustin (Ogisten Avrial; 1840 - 1904) — francuski lijevi prudonist, mehaničar; osnivač sindikata mehaničara; član Federalnog vijeća pariskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika; član Pariske komune; poslije obaranja Komune emigrirao u Englesku, gdje je neko vrijeme bio član Section française de 1871. 22

Ayrton, Acton Smea (Ektn Smi Ertn; 1816 - 1886) — engleski političar, liberal, član parlamenta (1857 - 1874), rukovodilac Sekretarijata javnih radova (1869 - 1873). 400

Bacave (Bakav) — francuski policijski agent, uvukao se u sekciju Međunarodnog udruženja radnika u Narbonu, podržavao anarhiste, raskrinkan 1873. 316

Bach, Johann Sebastian (Johan Sebastijan Bah; 1685 - 1750) — genijalni muzičar, kompozitor svjetovne i duhovne muzike; predstavnik njemačkog protestantskog gradanstva. 479

Bakunjin, Mihail Aleksandrovič (1814 - 1876) — jedan od ruskih ideologa i publicista anarhizma; sudionik revolucije u Njemačkoj 1848 - 1849; ideološki utjecao na pokret narodnjaka; zastupao panslavistička shvaćanja; u Internacionali istupao kao zakleti neprijatelj marksizma, 1872. na Haškom kongresu zbog separatističke djelatnosti isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 10 13 - 15 18 25 27 31 33 34 36 38 39 55 98 99 101 116 - 118 123 129 134 138 139 146 151 152 221 256

262 263 264 266 273 275 - 285 287 289 290 293 295 297 - 300 302 306 307 309 312 - 315 318 324 - 340 343 344 346 347 351 353 - 356 358 - 368 379 380 384 385 394 396 417 436 439 440 445 448 454 488 489 494 497 - 501 504 - 506 509 513 515 516 - 518 530 543 558 559 561

Banks, Theodor (Teodor Benks), slikar, 1871. član Centralnog komiteta sjevernoameričkih sekcija Međunarodnog udruženja radnika; građanski radikal. 85

Barni, Jules-Romain (Žil Romen Barni; 1818 - 1878) — francuski političar, filozof idealist, jedan od organizatora Lige za mir i slobodu, od 1872. poslanik skupštine. 276

Barry, Maltman (Maltmen Beri; 1842 - 1909) — engleski novinar, socijalist, član Međunarodnog udruženja radnika; 1872. delegat na Haškom kongresu, član Generalnog vijeća (1872) i britanskog Federalnog vijeća (1872 - 1873); podržavao Marxa i Engelsa u njihovoj borbi protiv pristaša Bakunjina i reformistički orijentiranih vođa engleskih tredjuniona; poslije raspuštanja Međunarodnog udruženja radnika i dalje sudjelovao u socijalističkom pokretu u Engleskoj; istovremeno surađivao u konzervativnom listu »The Standard«, devedesetih godina podržavao tzv. »socijalističko krilo« konzervativaca. 58 125 127 130 556 561

Bastelica, André (Andre Bastelika; 1845 - 1884) — knjižar i nakladnik; predstavnik francuskog i španjolskog radničkog pokreta, član Međunarodnog udruženja radnika; pristaša Bakunjina; 1871. član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i delegat na Londonskoj konferenciji. 15 19 23 289 290 300 314

Bauer, Bruno (Bruno Bauer; 1809 - 1882) — mladohegelovac; historičar religije i publicist; poslije 1866. nacional-liberal. 511

Bauer, Edgar (Edgar Bauer; 1820 - 1886) — brat prethodnog, mladohegelovac; publicist. 511

- Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de** (Pjer di Terej, senjer de Bajar; oko 1475 - 1524) — francuski vitez, zbog svoje hrabrosti i plemenitosti nazvan »vitezom bez straha i mane«. 281
- Bayle, Pierre** (Pjer Bejl; 1647 - 1706) — francuski filozof, skepticist, kritičar religioznog dogmatizma. 481
- Bazaine, François-Achille** (Fransoa Ašil Bazen; 1811 - 1888) — francuski general, od 1864. maršal Francuske; monarhist, rukovodio oružanom intervencijom u Meksiku (1863 - 1867); u francusko-pruskom ratu komandirao 3. korpusom, kasnije rajnskom armijom, u oktobru 1870. kapitulirao u Mecu. 411
- Bebel, August** (August Bebel; 1840 - 1913) — marksist, suosnivač i jedan od najistaknutijih vođa njemačke socijaldemokratije; prijatelj i učenik Marxa i Engelsa. Kao odlučni protivnik njemačkog militarizma i Bismarckove unutrašnje politike »krvi i žljeza«, zalagao se za ujedinjenje Njemačke revolucionarno demokratskim putem; 1878 - 1890. rukovodio ilegalnom borbom socijaldemokratije protiv Zakona protiv socijalista; »najspособniji parlamentarac Evrope, najtalentiraniji organizator i taktičar, najutjecajniji vođa međunarodne socijaldemokratije koja se suprotstavlja reformizmu i oportunizmu« (Lenjin). 46 75 111 113 255 256 498 520 522
- Becker, Bernhard** (Bernhard Beker; 1826 - 1882) — publicist, pristaša Lassalle-a; predsjednik Općeg njemačkog radničkog saveza (1864 - 1865); 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 124 125 130
- Becker, Johann Philipp** (Johan Filip Beker; 1809 - 1886) — četkar; aktivni učesnik revolucije 1848 - 1849; osnivač sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Švicarskoj i Njemačkoj, delegat na Londonskoj konferenciji 1865. i na svim kongresima Internacionalne, urednik časopisa »Der Vorbote« (1866 - 1871); prijatelj i istomišljenik Marxa i Engelsa. 70 124 125 127 128 - 130
- Beesly, Edward Spencer** (Edvard Spenser Bizli; 1831 - 1915) — engleski historičar i političar, građanski radikal, pozitivist, profesor na Londonskom sveučilištu; 1870 - 1871. u engleskoj štampi zalagao se za Međunarodno udruženje radnika i Parisku komunu. 74 92 93
- Beethoven, Ludwig von** (Ludvig van Betoven; 1770 - 1827) — genijalni kompozitor, pobornik slobodarskih ideja Francuske revolucije, svojom IX simfonijom ovdjenčao borbu čovječanstva za vječni mir i prijateljstvo među narodima. 480
- Beghelli, Giuseppe** (Djuzepe Begeli; 1847 - 1877) — talijanski novinar, građanski demokrat, sudjelovao u vojnim pohodima Garibaldija, urednik nekoliko republikanskih listova. 309
- Benedek, Ludwig August, Ritter von** (Ludvig August vitez od Benedeka; 1804 - 1881) — austrijski general, vrhovni komandant austrijske armije u prusko-austrijskom ratu 1866. 409
- Bennett, George** (Džordž Benet) — član britanskog Federalnog vijeća, delegat sekcije u Halifaksu (1872 - 1873). 258
- Berezowski, Antoni** (Antoni Berezovski; 1847. do otprilike 1916) — poljski revolucionar, učesnik ustanka 1863 - 1864, poslije obaranja ustanka prebjegao u inostranstvo, u junu 1867. izvršio u Parizu atentat na Aleksandra II, osuđen pred francuskim porotnim sudom na 20 godina prinudnog rada. 421
- Bergenroth, Gustav** (Gustav Bergenrot; 1813 - 1869) — historičar, neko vrijeme do 1848. službenik u pruskom pravosuđu. 483
- Bertrand, F. I.** (F. I. Bertrand) — predstavnik američkog radničkog pokreta, duhanski radnik; porijeklom Nijemac; sekretar — korespondent za Sekcije br. 6 Međunarodnog udruženja radnika u Njujorku; član Federalnog vijeća sjevernoameričkih

- sekcija i uredništva »Arbeiter-Zeitung«; na Haškom kongresu 1872. izabran u Generalno vijeće. 131 568 569
- Bervi, Vasilij Vasiljevič* (pseudonim *N. Flerovski*; 1829 - 1918) — ekonomist i sociolog, prosvjetitelj i demokrat, predstavnik narodnjačkog utopijskog socijalizma, autor knjige *Положение рабочею класса в России*. 328
- Beust, Friedrich Ferdinand, Graf von* (Fridrih Ferdinand grof fon Bojst; 1809 - 1886) — reakcionarni saksionski i austrijski državnik, protivnik ujedinjenja Njemačke pod hegemonom Pruske i pristaša nezavisnosti njemačkih malih država; od 1849. do 1866. na raznim ministarskim dužnostima u vladi Saksionske; ministar vanjskih poslova (1866 - 1871), državni kancelar (1867 - 1871) Austro-Ugarske, ambasador Austro-Ugarske u Londonu (1871 - 1878) i u Parizu (1878 - 1882). 8 112 114
- Biedermann, Karl* (Karl Biderman; 1812 - 1901) — historičar i publicist, umjereni liberal, kasnije nacional-liberal, urednik lista »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« (1863 - 1879). 150
- Bignami, Enrico* (Enriko Binjami; 1846 - 1921) — predstavnik talijanskog demokratskog i radničkog pokreta, novinar; republikanac, učesnik vojnih pohoda Garibaldija; osnivač sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Lodiju, urednik lista »La Plebe« (1868 - 1882); od 1871. dopisivao se s Engelsom, borio se za osnivanje samostalne radničke partije u Italiji, protivnik anarhizma. 136 254 259 260 267
- Bismarck, Otto, Fürst von* (Oto knez fon Bizmark; 1815 - 1898) — državni kancelar (1871 - 1890); 1870. isprovocirao rat protiv Francuske i 1871. pružio podršku francuskoj buržoaziji prilikom obaranja Pariske komune; putem »revolucije odozgo« 1871. uspostavio jedinstvenu njemačku državu zasnovanu na reakcionarnim ustavnim temeljima; 1878. proveo Iznimni zakon protiv socijaldemokracije (zakon protiv socijalista); imao je skoro diktatorski položaj i doprinjeo jačanju prusko-njemačkog militarizma. Borba radničke klase (između ostalog i štrajk rudara 1889) i sve veće poteškoće u njemačkoj vanjskoj politici (razilaženje u stavovima s Wilhelmom II o odnosu prema Rusiji) doveli su u martu 1890. do njegovog pada. 8 18 34 70 111 114 206 214 216 241 - 243 256 404 405 408 410 425 435 460 471 488 491 494 497 503 504 506 - 510 512 518 519 520 522 556 564
- Blanc, Gaspard* (Gaspar Blan) — francuski pristaša Bakunjina, sluzbenik na željeznici; sudionik ustanaka u Lionu 1870; poslije obaranja Pariske komune djelovao kao bonapartist. 14 15 18 37 - 39 161 282 289 290 314 367
- Blanc, Jean-Joseph-Louis* (Žan Žozef Luj Blan; 1811 - 1882) — francuski sitnoburžoaski socijalist, novinar i historičar; 1848. član privremene vlade i predsjednik Luksemburške komisije; zastupnik ideje o izmirenju klasa i sporazumijevanju s buržoazijom; u avgustu 1848. emigrirao u Englesku, gdje je bio jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije; poslanik Nacionalne skupštine 1871, protivnik Pariske komune. 331 362 511
- Blanqui, Louis-Auguste* (Luj Ogist Blanki; 1805 - 1881) — francuski revolucionar, utopijski komunist; organizator nekoliko tajnih društava i zavjera; aktivni učesnik revolucije 1830. i 1848; u zatvorima i kažnjeničkim kolonijama proveo ukupno 36 godina. 427 428 464
- Blind, Karl* (Karl Blind; 1826 - 1907) — pisac i novinar, sitnoburžoaski demokrat, 1848 - 1849. sudionik revolucionarnog pokreta u Badenu; pedesetih godina jedan od vođa njemačke sitnoburžoaske emigracije u Londonu, kasnije nacional-liberal; za vrijeme njemačko-francuskog rata, i kasnije, šovinist. 72
- Blicher, Gabhard Leberecht, Fürst von* (Gebhard Leberecht knez fon Bli-

- her; 1742 - 1819) — generalfeldmaršal; sudjelovao u vojnom pohodu protiv Francuske Republike; 1806. i 1813 - 1815. odigrao istaknutu ulogu u nacionalnooslobodilačkom ratu; razočaran time što su kneževi izdali nacionalne interese njemačkog naroda, povukao se zatim na svoje imanje. Bio je narodni vođa oslobodilačkog rata, a pruski i ruski vojnici dali su mu počasno ime »Maršal Naprijed«. 407
- Böhme, Jakob** (Jakob Beme; 1575 - 1624) — zanatlija, njemački filozof, mističar, istupao s idejama o dijalektičkom razvitku svijeta. 479
- Bolte, Friedrich** (Fridrih Bolte) — predstavnik američkog radničkog pokreta, duhanski radnik, njemačkog porijekla; 1872. sekretar Federalnog vijeća sjevernoameričkih sekcija Međunarodnog udruženja radnika, član uredništva »Arbeiter-Zeitung«; član Generalnog vijeća izabranog na Haškom kongresu (1872 - 1874); 1874. isključen iz Generalnog vijeća. 131 568 569
- Bonança** (Bonansa) — portugalski anarhist, bivši svećenik otpušten iz službe. 299
- Bonaparte** vidi *Napoléon III*
- Boon, Martin James** (Martin Džems Bun) — mehaničar; pristaša socijal-reformističkih shvaćanja čartiste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar Land and Labour League, 1872. član britanskog Federalnog vijeća. 39 58 68 556
- Borrel, Enrico** (Enriko Borel) — španjolski anarhist, krojač; jedan od osnivača prvih sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj; član španjolskog Federalnog vijeća (1870 - 1871). 298
- Bourbon** (Burboni) — kraljevska dinastija koja je vladala Francuskom (1589 - 1792, 1814 - 1815. i 1815 - 1830), Španjolskom (1701 - 1808, 1814 - 1868. i 1874 - 1931), Napuljem i Sicilijom (1735 - 1860) i Parmom (1748 - 1859). 488 509
- Bousquet, Abel** (Abel Buske) — francuski anarhist, raskrinkan kao policijski agent i isključen iz sekcije Međunarodnog udruženja radnika. 129 160 256
- Bové, Clemente** (Klemente Bove) — španjolski anarhist, tkalac; predsjednik sindikata tvorničkih radnika Katalonije. 306
- Bracke, Wilhelm** (Vilhelm Brake; 1842 - 1880) — socijaldemokrat, izdavač socijalističke literature u Braunšvajgu; suosnivač (1869) i vođa Socijaldemokratske radničke partije, član socijaldemokratske frakcije Rajhstaga (1877 - 1879). 434
- Bradnick, Frederick** (Frederik Brednik) — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji; 1872. poslije Haškog kongresa pristupio reformističkom krilu britanskog Federalnog vijeća; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 39 58 68 166 170 171 556
- Bray, John Francis** (Džon Frensis Brey, 1809 - 1895) — engleski ekonomist, utopijski socijalist, pristaša Owena; razvio teoriju o »radnom novcu«. 248
- Brentano, Lujo** (*Ludwig Joseph*) (Lujo Brentano, Ludvig Jozef; 1844 - 1931) — ekonomist mlade historijske škole u Njemačkoj; katedarski socijalist, građanski reformist; suosnivač Udruženja za socijalnu politiku (1872). 73 91
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski tvorničar, liberalni političar, pristaša slobodne trgovine, suosnivač Anti-Corn-Law League; od početka šezdesetih godina vođa lijevog krila Liberalne stranke; nekoliko puta ministar u vladi liberala. 57
- Brismée, Désiré** (Dezire Brisme; 1823 - 1888) — knjižar i izdavač; prudinist, kasnije bakunjinist; 1865. suosnivač belgijske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; od 1869.

- član belgijskog Federalnog vijeća; 1868. delegat na Briselskom, 1869. potpredsjednik Bazelskog i 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; kasnije član rukovodstva belgijske radničke partije. 124 126 127 128 130 563
- Brix, Harold Frederik Valdemar** (Harold Frederik Valdemar Briks; 1841 - 1881) — predstavnik danskog radničkog i socijalističkog pokreta, novinar, suosnivač sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Kopenhagenu, urednik lista «Socialisten», jedan od organizatora i vođa danske socijaldemokratske stranke (1876). 113
- Brousse, Paul-Louis-Marie** (Pol Luj Mari Brus; 1854 - 1912) — francuski sitnoburžoaski socijalist, liječnik, učesnik Pariske komune; poslije obaranja Komune živio u emigraciji, pristupio anarhistima; 1879. prešao francuskoj radničkoj partiji, jedan od vođa i ideologa posibilista, oportunističkog pravca u socijalističkom pokretu Francuske. 265 316 389
- Bruce, Henry Austin**, (od 1873) **Lord Aberdare** (Henri Ostin Brus, lord Aberdar, 1815 - 1895) — britanski državnik, liberal, ministar unutrašnjih poslova (1868 - 1873). 400
- Brut, Lucije Junije** (umro oko 509. prije n. e.) — prema predaji osnivač Rimske republike; dao smaknuti svoje sinove koji su sudjelovali u zavjeri protiv Republike. 249
- Brut, Marko Junije** (oko 85 - 42 prije n. e.) — rimski državnik, jedan od inicijatora aristokratsko-republikanske zavjere protiv Julija Cezara. 428
- Büchner, Georg** (Georg Bihner; 1813 - 1837) — pjesnik, revolucionarni demokrat, literarni vođa u borbi protiv feudalno-apsolutističke reakcije; izdavač lista «Hessischer Landbote», autor letka «Mir kobilama! Rat palačama!»; 1834. morao napustiti Njemačku zbog pojačanog pritiska policije. 510
- Bückler, Johann** (*Schinderhannes*) (Johan Bikler, Šinderhanes; 1777 - 1803) — vođa razbojnika u Hesenu. 456
- Burt, Thomas** (Tomas Bert; 1837 - 1922) — engleski tredjunionist, rudar; sekretar Saveza nortamberlendskih rudara, član parlamenta (1874 - 1918), provodio politiku Liberalne stranke. 400 402
- Butt, Isaac** (Aizek Bat; 1813 - 1879; — irski advokat i političar, liberal, član parlamenta; šezdesetih godina zalagao se za zatočene fenijance; sedamdesetih godina jedan od organizatora pokreta za samoupravu Irske putem irskog parlamenta i vlade (Home Rule). 403
- Buttery, G. H.** (G. H. Bateri — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872). 39 58 68 556
- Büttner, Hugo** (Hugo Bitner) — limar, švicarske narodnosti; član Lige za mir i slobodu i Alijanse socijalističke demokracije. 277
- Cabet, Étienne** (Etjen Kabe; 1788 - 1856) — francuski pravnik i publicist, utopijski komunist; autor utopijskog romana *Voyage en Icarie* (1842). 331
- Cafiero, Carlo** (Karlo Kafijero; 1846 - 1892) — predstavnik talijanskog radničkog pokreta, član Međunarodnog udruženja radnika; 1871. dopisivao se s Engelsom i u to vrijeme provodio u Italiji politiku Generalnog vijeća; od 1872. jedan od vođa talijanskih anarhističkih organizacija; krajem sedamdesetih godina odvojio se od anarhista, 1879. izdao kraći pregled prvog toma Marxovog *Kapitala* na talijanskom jeziku. 139 146 307 312 318
- Cagliostro, Alessandro** (zapravo *Giuseppe Balsamo*) (Alessandro Kaljiostro, Đuzepe Balzamo, 1743 - 1795) — talijanski pustolov, mistik, varalica. 13
- Calas** (Kala) — Francuz, sekretar sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Monpeljeu, tapetar; provodio politiku Generalnog vijeća, 1873. uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora. 265 316 317

- Calleja, Inocente* (Inosente Kaljeha) — draguljar, predstavnik španjolskog radničkog pokreta, član španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871. i 1872); urednik lista »La Emancipación« (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872. i 1873); borio se protiv anarhističkog utjecaja u Španjolskoj. 303
- Camélinat, Zéphirin* (Zefiren Kamelina, 1840 - 1932) — predstavnik francuskog radničkog pokreta, lijevač bronze; jedan od vođa pariskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika, učesnik Pariske komune, poslije njenog obaranja prebjegao u Englesku; poslije amnestije aktivni sudionik socijalističkog pokreta u Francuskoj, od 1920. član Komunističke partije Francuske. 22
- Campos* vidi *Martinez de Campos, Arsenio*
- Caporusso, Stefano* (Stefano Kaporuso) — talijanski anarhist, krojač; suosnivač napuljske sekcije Međunarodnog udruženja radnika i njen predsjednik; 1869. delegat na Bazelskom kongresu; 1870. zbog proevjere novca isključen iz sekcije. 307 308
- car Aleksej* vidi *Aleksej Mihailovič*
- Carl, Conrad* (Konrad Karl; umro 1890) — krojač; početkom pedesetih godina emigrirao u SAD, sudionik američkog radničkog pokreta, član Centralnog komiteta Sjevernoameričke federacije Međunarodnog udruženja radnika, član uredništva »Arbeiter-Zeitung«-a, član Generalnog vijeća izabranog 1872. na Haškom kongresu; 1874. zbog razbijačke djelatnosti isključen iz Generalnog vijeća. 131 568 569
- Castelar y Ripoll, Emilio* (Emilio Kastelar i Ripolj; 1832 - 1899) — španjolski političar, historičar i pisac, vođa desnih republikanaca; od septembra 1873. do januara 1874. predsjednik vlade koja je otvorila put restauraciji monarhije u Španjolskoj. 306 388 394 510 519
- Cervera, Rafael* (Rafael Servera; 1828 - 1908) — španjolski političar, republikanac, federalist, poslanik zakonodavne skupštine (1873). 391
- Chalain, Louis-Denis* (Luj-Deni Šalen; rod. 1845) — predstavnik francuskog radničkog pokreta, tokar; član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u Englesku, gdje je neko vrijeme pripadao Section française de 1871, koja je istupala protiv Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; kasnije pristupio anarhistima. 22
- Chassin, Charles-Louis* (Šarl-Luj Šasen; 1831 - 1901) — francuski publicist i historičar, građanski republikanac, član Lige za mir i slobodu, osnivač i urednik lista »La Démocratie« (1868 - 1870). 343
- Chautard* (Šotar) — francuski špijun koji se ubacivao u radničke organizacije; član Section française de 1871 u Londonu, raskrinkan i isključen iz sekcije. 19
- Cherval, Julien* (zapravo *Joseph Crämer*; (Žiljen Šerval, Jozef Kremer) — pruski policijski špijun koji se ubacio u redove Saveza komunista; poslije rascjepa Saveza vodio jednu parisku ćeliju koja je pripadala sektaškoj frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih na procesu zbog tzv. njemačko-francuske zavjere u Parizu u februaru 1852, uz pomoć policije pušten iz zatvora. 70 459
- Chevalley, Henri* (Anri Ševalej) — švicarski anarhist, krojač. 15 289 290
- Ciceron* (*Marcus Tullius Cicero*) (106 - 43. prije n. e.) — rimski državnik, pisac i govornik, filozof eklektik. 406
- Cincinat* (*Lucius Quinctius Cincinnatus*) (5. st. prije n. e.) — rimski patricij, konzul (460. prije n. e.), diktator (458. i 439. prije n. e.); prema legendi vodio je jednostavan život i sam obrađivao svoje polje. 407
- Claflin, Tennessee Celeste* (Tenesi Silest Kleflin, 1845 - 1923) — američka građanska sufražetkinja; pokušala iskoristiti organizacije Međunarodnog udruženja radnika u SAD

- za svoje ciljeve; sa svojom sestrom Victoriom Woodhull izdavala list »Woodhull&Claflin's Weekly«. 81 82
- Claris, A.* (A. Klaris) — francuski publicist, anarhist, učesnik Pariske komune, poslije obaranja Komune prebjegao u Švicarsku, gdje je bio član anarhističke Sekcije propagande i socijalističko-revolucionarne akcije; glavni urednik lista »La Révolution Sociale« (1871 - 1872). 297
- Cobbett, William* (Viljem Kobit; 1762 - 1835) — engleski političar i publicist, seljačkog porijekla; istaknuti predstavnik sitnoburžoaskog radikalizma, borio se za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj; od 1802. izdavao »Cobbett's Weekly Political Register«. 443
- Cochrane-Baillie, Alexander Dundas Ross Wishart* (Aleksandr Dandes Ros Višart Kokren Bejli; 1816 - 1890) — engleski političar i literat, konzervativac; član parlamenta. 54 - 56 58 62
- Coenen, Philippe* (Filip Kenen) — obučar, predstavnik belgijskog radničkog pokreta; sekretar uredništva antverpenskog lista »De Werker«; 1868. delegat na Briselskom kongresu i 1871. na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika, 1872. na Haškom kongresu podržao bakunjiniste; kasnije suosnivač belgijske Socijalističke stranke. 124 125 - 127 129 130
- Cognon, Émile* (Emil Konjon) — francuski anarhist, graver; živio u Švicarskoj; član romanskog Federalnog vijeća, 1870. isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 289
- Córdova y López, Francisco* (Fransisko Kordova i Lopes) — španjolski novinar, građanski republikanac, od 1868. član Alijanse socijalističke demokracije u Madridu. 298
- Costa, Andrea* (Andrea Kosta; 1851 - 1910) — predstavnik talijanskog radničkog i socijalističkog pokreta, sedamdesetih godina jedan od vođa anarhističkih organizacija u Italiji; 1879. kritizirao anarhizam, borio se zatim za stvaranje samostalne političke radničke partije, od 1892. član Socijalističke stranke Italije, u kojoj je pripadao reformističkom krilu; od 1882. poslanik u parlamentu. 312 318
- Cournet, Frédéric-Étienne* (Frederik Etjen Kurne; 1839 - 1885) — francuski revolucionar, blankist, član Pariske komune; poslije obaranja Komune emigrirao u Englesku; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), 1872. delegat na Haškom kongresu, povodom odluke kongresa o pre-mještanju sjedišta Generalnog vijeća u Njujork istupio iz Internacionale; osamdesetih godina jedan od vođa blankističke organizacije u Francuskoj. 39 58 69 104 124 - 127 130 131
- Cremer, William Randall* (Viljem Rendel Krimer; 1838 - 1908) — predstavnik tredjunionističkog i pacifističkog pokreta, reformist; suosnivač i vođa Ujedinjenog saveza tesara i stolara, član londonskog Trade Councila, engleske Nationale lige za nezavisnost Poljske, Land and Labour League, Centralnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i njegov generalni sekretar (1864 - 1866); 1865. sudjelovao na Londonskoj konferenciji i 1866. na Ženevskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika, član Izvršnog odbora Lige za reformu; protivnik revolucionarne taktike, za vrijeme borbe za izbornu reformu paktirao s buržoazijom; kasnije pripadnik Liberalne stranke; član parlamenta (1885 - 1895. i 1900 - 1908). 402
- Crescio* (Krešio) — talijanski novinar, urednik lista »L'Avvenire Sociale« u Pjačenci. 313 383
- Cuno, Theodor Friedrich* (Teodor Fridrih Kuno; 1847 - 1934) — predstavnik njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, socijalist; 1871. i 1872. u stalnoj prepisci s Englesom; aktivno se borio protiv anarhizma u Italiji; organizator milanske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; 1872. delegat na Haškom kongresu; član

- komisije za ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije; poslije kongresa emigrirao u SAD, gdje je sudjelovao u djelatnosti Internacionale; kasnije jedan od vođa američke radničke organizacije The Knights of Labor. Suradnik «New Yorker Volkszeitung»-a. 63 64 125 127 - 130 259 273 308
- Cyrille, Victor* (Viktor Siril) — francuski anarhist, trgovački činovnik; učesnik Pariske komune, poslije obaranja Komune živio u emigraciji u Italiji, u Švicarskoj i u Belgiji; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; kasnije postao policijski agent. 126 130 131
- Černiševski, Nikolaj Gavrilovič* (1828 - 1889) — ruski revolucionarni demokrat i materijalistički filozof; naučenjak, pisac i literarni kritičar. 325 331 359 360 362 363 436 544 545 549 551
- Dante, Alighieri* (Aligijeri Dante; 1265 - 1321) — najveći talijanski pjesnik; u svom glavnom djelu, *Božanskoj komediji*, prikazao život i ljude srednjeg vijeka. 56 478
- Dave, Victor* (Viktor Dav; 1845 - 1922) — nizozemski anarhist, novinar; jedan od vođa tajne Alijanse socijalističke demokracije, član belgijskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; 1872. delegat na Haškom kongresu, pripadao anarhističkoj manjini kongresa; 1873. sudjelovao u revolucionarnim zbivanjima u Španjolskoj; za vrijeme prvog svjetskog rata pacifist. 124 - 128 130
- David, Edouard* (Eduard Deivid) — predstavnik američkog radničkog pokreta, francuske nacionalnosti; 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika izabran u Generalno vijeće, ali nije prihvatio tu funkciju. 131
- Days, Alfred* (Alfred Deis) — 1873. član belgijskog Federalnog vijeća, sudjelovao na kongresu Britanske federacije u Mančesteru. 571
- Delahaye, Pierre-Louis* (Pjer-Luj Delac, rod. 1820) — francuski mehaničar; od 1864. član Međunarodnog udruženja radnika, učesnik Pariske komune; poslije njenog obaranja emigrirao u Englesku; član Generalnog vijeća Internacionale (1871 - 1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji. 39 58 68 556
- Dentraygues, Émile* (pseudonim *Swarm*) (Emil Dantreg, Svarm; rod. oko 1837) — francuski činovnik na željeznici, član sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Tuluzi. 1872. delegat na Haškom kongresu; 1873. na tuluskom procesu protiv članova Internacionale izdao svoje drugove. 124 - 127 129 - 131 261 262 264 - 266 316
- Dereure, Simon* (Simon Derer; 1838 - 1900) — predstavnik francuskog i međunarodnog radničkog pokreta, blankist, obučar; član pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; član uredništva lista «La Marseillaise»; učesnik Pariske komune, poslije njenog obaranja prebjegao u SAD; 1869. delegat na Bazelskom i 1872. na Haškom kongresu Internacionale, član Generalnog vijeća izabranog 1872. na Haškom kongresu; od 1882. član francuske radničke partije. 124 - 127 129 - 131 568 569
- De Wolfers* (De Volfers) — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872). 58
- Diderot, Denis* (Deni Didro; 1713 - 1784) — francuski filozof, predstavnik mehaničkog materijalizma, ateist; ideolog francuske revolucionarne buržoazije, vođa enciklopedista, prosvjetitelj. 481
- Dietzgen, Joseph* (Jozef Dicgen; 1828 - 1888) — štavilac, socijaldemokrat; radnik filozof «koji je dijalektički materijalizam otkrio na svoj način» (Lenjin); 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 127
- Dobroljubov, Nikolaj Aleksandrovič* (1836 - 1861) — veliki ruski revolucionarni demokrat, književni kritičar i materijalistički filozof; jedan od

- najistaknutijih pionira ruske socijaldemokracije. 436
- Dolgov, Nikolai Stepanovič* (rod. 1844) — ruski revolucionar, narodnjak, sudjelovao u studentskim nemirima 1869. i u zavjeri Nečajeva, sedamdesetih godina povezan s organizacijom »Zemlja i volja«. 337 338
- Dollfus, Jean* (Žan Dolfus; 1800 - 1887) — alzaški krupni tvorničar, građanski filantrop, gradonačelnik Mülhauza. 189
- Du Barry, Marie-Jeanne, comtesse* (Mari Žan kontesa Dibari; 1743 - 1793) — metresa francuskog kralja Louisa XV. 435
- Ducpétiaux, Édouard* (Eduar Dispetio; 1804 - 1868) — belgijski publicist i statističar, buržoaski filantrop; generalni inspektor zatvora i dobrotvornih društava u Belgiji. 196
- Dufaure, Jules-Armand-Stanislas* (Žil Arman Stanislas Difor; 1798 - 1881) — francuski advokat i državnik, orleanist, krvnik Pariske komune; ministar javnih radova (1839 - 1840), ministar unutrašnjih poslova (1848/49), ministar pravde (1871 - 1873, 1875 - 1876, 1877 - 1879) i predsjednik vlade (1876, 1877 - 1879). 8 27 46 112 113 262
- Dumont* vidi *Faillet, Eugène-Louis*
- Dupont, Anthime J. M.* (Antim J. M. Dipon; rod. 1842) — francuski revolucionar, pristupio blankistima, bankovni činovnik; učesnik Pariske komune. 55
- Dupont, Eugène* (Ežen Dipon; oko 1831 - 1881) — francuski izradivač muzičkih instrumenata, sudjelovao u junskom ustanku 1848. u Parizu; od 1862. živio u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872), sekretar korespondent za Francusku (1865 - 1871), 1865. sudjelovao na Londonskoj konferenciji i 1866. na Ženevskom kongresu, 1867. potpredsjednik Lozanskog kongresa, 1868. delegat na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu; provodio Marx-
- ovu politiku; 1870. otišao u Manchester i tamo osnovao jednu sekciju Međunarodnog udruženja radnika; član britanskog Federalnog vijeća Internacionale (1872 - 1873); 1874. preselio u SAD. 39 55 58 68 124 - 127 129 - 131 138 146 173 357 556
- Durand, Gustave-Paul-Émile* (Gistav-Pol-Emil Diran; rod. 1835) — francuski zlatarski radnik, policijski špijun, poslije obaranja Pariske komune izdavao se u Londonu za izbjeglicu; 1871. sekretar Section française de 1871; raskrinkan i isključen iz Međunarodnog udruženja radnika 1871. 19 23
- Dušan* vidi *Stefan VI, Dušan*
- Duval, Theodor* (Teodor Dival) — predstavnik švicarskog radničkog pokreta, stolar; jedan od suosnivača i članova javne Alijanse socijalističke demokracije; 1870. odvojio se od bakunjinista; član romanskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; borio se protiv utjecaja Bakunjina; 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale. 124 - 131
- Eastwick, Eduard Backhouse* (Eduard Bekhauz Istvik; 1814 - 1883) — engleski diplomat i orijentalist, konzervativac, član parlamenta (1868 - 1874). 56
- Eberhardt* (Eberhart) — belgijski anarhist, krojač; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika, pripadnik anarhističke manjine kongresa; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 124 - 127 130
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarijus; 1818 - 1889) — krojač iz Tiringena, publicist; emigrant u Londonu, član Saveza pravednih, zatim Saveza komunista; jedan od vođa Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864. do maja 1872), generalni sekretar Vijeća (1867 - 1871), sekretar korespondent za Ameriku (1870 - 1872), delegat

- na svim konferencijama i kongresima Internacionale; kasnije pristupio reformistički orijentiranim vodama engleskih tredjuniona. 40 58 68 124 127 381 402 556
- Elpidin, Mihail Konstantinovič* (1835 - 1908) — početkom šezdesetih godina sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Rusiji, emigrirao zatim u Švicarsku; kasnije se pokazalo da je bio agent carske tajne policije. 276
- Engels, Friedrich* (Fridrih Engels, 1820 - 1895). 40 52 53 58 65 69 80 102 - 106 124 126 129 - 131 138 140 146 148 154 155 158 161 163 164 177 224 227 228 231 233 253 261 267 357 418 441 446 458 462 472 487 498 512 513 520 536 556 557 560 565 566
- Estévez y Murphy, Nicolas* (Nikola Estevanes i Murfi; 1838 - 1914) — španjolski političar i pisac, republikanac; aktivni učesnik revolucije od 1868. do 1874; 1873. guverner Madrida; poslije poraza revolucije emigrirao u Portugal i zatim u Francusku. 301
- Faillet, Eugène-Louis* (pseudonim *Dumont*) (Ežen-Luj Faje; Dimon; rod. 1840) — predstavnik francuskog radničkog pokreta, član pariske komune; 1872. delegat sekcija iz Pariza i Ruana na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; kasnije član francuske radničke partije. 124 - 127 128 - 130
- Fanelli, Giuseppe* (Đuzepe Faneli; 1826 - 1877) — predstavnik talijanskog građansko-demokratskog pokreta; sudjelovao u revoluciji u Italiji 1848 - 1849. i u Garibaldijevom pohodu 1860; pristaša Mazzinija, od sredine šezdesetih godina bliski prijatelj Bakunjinina, član rukovodstva Alijanse socijalističke demokracije; 1868. osnovao u Španjolskoj prve sekcije Međunarodnog udruženja radnika i grupe Alijanse; 1869. delegat na Bazelskom kongresu Internacionale; od 1865. poslanik u talijanskom parlamentu. 151 282 298 301 307 318
- Farga Pellicer, Rafael* (Rafael Farga Peliser; 1840 - 1890) — španjolski anarhist, izdavač i novinar, jedan od organizatora Alijanse socijalističke demokracije, također suosnivač prvih sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj, član rukovodstva Bakunjinove tajne Alijanse; urednik lista »La Federación» (1869 - 1873); delegat na Bazelskom (1869) i Haškom (1872) kongresu Internacionale; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. zbog razbijačke djelatnosti isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 131 298 300 305 306 389
- Farkas, Károly* (Karolj Farkaš; 1843 - 1907) — predstavnik mađarskog radničkog i socijalističkog pokreta, metalski radnik; široio ideje marksizma, jedan od organizatora i voda sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Mađarskoj, 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale; 1880. suosnivač Mađarske opće radničke partije i 1890. Socijaldemokratske partije Mađarske. 125 - 130
- Faucher, Julius* (Julijus Fauher; 1820 - 1878) — njemački publicist, mladohegelovac; pristaša slobodne trgovine; 1850 - 1861. emigrant u Engleskoj; autor radova o stambenom pitanju; kasnije član Napredne stranke. 196
- Favre, Jules-Gabriel-Claude* (Žil-Gabrijel-Klod Favr; 1809 - 1880) — francuski advokat i političar, jedan od voda umjerenih građanskih republikanaca; ministar vanjskih poslova u vladi narodne obrane 1870 - 1871, krvnik Pariske komune i jedan od inicijatora borbe protiv Međunarodnog udruženja radnika. 8 27 71 112 113 293
- Fawcett, Henry* (Henri Fosit; 1833 - 1884) — engleski ekonomist, učenik Johna Stuarda Milla, vigovac. 56 - 58
- Ferdinando II* (Ferdinand II; 1810 - 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859), zbog bombardiranja Mesine u septembru 1848. nazvan kralj Bomba. 156

Ferré, Charles-Theophile (Šarl-Teofil Fere; 1845 - 1871) — francuski revolucionar, blankist; aktivni učesnik republikanskog pokreta u Francuskoj šezdesetih godina; član Pariske komune i njene komisije za opću sigurnost, zamjenik javnog tužioca Komune; ubili su ga versajci. 17 46 291

Feuerbach, Ludwig (Ludvig Foerbah; 1804 - 1872) — istaknuti materijalistički filozof predmarksističkog perioda; ideolog najradikalnijih demokratskih krugova njemačke buržoazije koji su zahtijevali građansko-demokratske slobode; posljednih godina života počeo se zanimati za socijalističku literaturu i 1870. pristupio Socijaldemokratskoj radničkoj partiji. 510

Fichte, Johann Gottlieb (Johan Gotlib Fihte; 1762 - 1814) — glavni predstavnik klasične njemačke filozofije, zastupnik subjektivnog idealizma; sin zanatlije; vatreni pristaša francuske revolucije; 1811 - 1812. rektor Berlinskog sveučilišta, sa svoja četiri govora *njemačkoj naciji* doprinio stvaranju u ono vrijeme napredne građanske nacionalne svijesti u Njemačkoj. 509

Flerovski, N. vidi *Berovi, Vasilij Vasiljevič*

Florinski, Ivan Ivanovič (rod. oko 1845) — student Petrovsko-razumovske poljoprivredne akademije, sudjelovao u zavjeri Nečajeva, 1871. osuđen na 6 mjeseci zatvora. 338

Fluse, Pierre (Pjer Fliz) — belgijski prudonist, tkalac; član Međunarodnog udruženja radnika, 1868. delegat na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; podržavao pristaše Bakunjina. 124 126 130

Fornaccieri (Fornačijeri) — predstavnik američkog radničkog pokreta, porijeklom Talijan; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika izabranog 1872. na Haškom kongresu. 131 568

Fourier, François-Marie-Charles (Fransoa-Mari-Šarl Furje, 1772 - 1837)

— uz Saint-Simona najistaknutiji francuski utopijski socijalist. 203 247 331 417 505

França vidi *Nobre-França, José*

Frankel, Leo (Leo Frankel; 1844 - 1896) — zlatar; istaknuti predstavnik mađarskog i međunarodnog radničkog pokreta; član Pariske komune, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), delegat na Londonskoj konferenciji 1871. i na Haškom kongresu Internacionale 1872; suosnivač Mađarske opće radničke partije; istomišljenik i suborac Marxa i Engelsa. 40 58 69 104 124 - 127 129 - 131 147 357 - 556

Franz II (Franc II; 1768 - 1835) — car takozvanog Svetog rimskog carstva njemačkih naroda (1792 - 1806); pod imenom Franz I car Austrije (1804 - 1835). 424

Franz Joseph I (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car od 1848. do 1916. 114

Friedländer, Hugo (Hugo Fridlender) — socijaldemokrat, 1872. delegat ciriške sekcije na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 124 125 127 130

Friedrich II (Fridrih II; 1712 - 1786) — kralj Pruske od 1740 - 1786. 240 424 479 488 502

Friedrich Wilhelm II (Fridrih Vilhelm II; 1744 - 1797) — kralj Pruske od 1786. do 1797. 424

Friedrich Wilhelm III (Fridrih Vilhelm III; 1770 - 1840) — kralj Pruske od 1797. do 1840. 480 509

Friedrich Wilhelm IV (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — kralj Pruske od 1840 do 1861. 239 240 513

Fuster, Louis (Luj Fuster) — član sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Sansu (Katalonija); bačvar. 305

Gambetta, Léon (Leon Gambeta; 1838 - 1882) — francuski državnik, buržoaski republikanac, član vlade Nacionalne odbrane (1870 - 1871), osnovao 1871. list «La République

- française; predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1881 - 1882). 295 491 510 519
- Gambuzzi, Carlo* (Karlo Gambuci; 1837 - 1902) — talijanski advokat, početkom šezdesetih godina pristaša Mazzinija, kasnije anarhist, jedan od vođa tajne Alijanse socijalističke demokracije i drugih anarhističkih organizacija u Italiji. 277 307
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — talijanski revolucionar, demokrat, vođa narodno-oslobodilačkog pokreta u Italiji; učesnik revolucije 1848 - 1849. u Italiji; pedesetih do šezdesetih godina rukovodio borbom za nacionalno oslobođenje i ponovno ujedinjenje Italije; sudjelovao u njemačko-francuskom ratu, komandirao vojskom armijom koja se sastojala od odreda nacionalne garde i francuskih i stranih dobrovoljaca; sedamdesetih godina zauzimao se za Parisku komunu, pristaša osnivanja sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Italiji. 312 313 379 383
- Garrido y Tortosa, Fernando* (Fernando Garido i Tortosa; 1821 - 1883) — španjolski građanski republikanac i federalist, utopijski socijalist, poslanik parlamenta (1869 - 1873). 298
- Gavričev, Georgi Jakovljevič* (rod. oko 1846) — student Petrovsko-razumovske poljoprivrede akademije, sudjelovao u zavjeri Nečajeva; 1871. osuđen na 4 mjeseca zatvora. 337
- Geleff, Paul Johansen* (Paul Johansen Gelef; 1842 - 1928) — predstavnik danskog socijalističkog i radničkog pokreta, 1871. jedan od organizatora sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Danskoj; 1876. suosnivač i vođa socijaldemokratske partije Danske; 1877. prebjegao u Ameriku; kasnije se odvojio od radničkog pokreta. 113
- Gerhardt, Hendrik* (Gerhart Hendrik; oko 1829 - 1886) — krojač; sudionik nizozemskog radničkog pokreta, član nizozemskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, 1872. delegat na Haškom kongresu; pristupio bakunjinistima. 126 127 131
- Gerlach, Ernst Ludwig von* (Ernst Ludvig fon Gerlach; 1795 - 1877) — pruski pravnik, reakcionarni političar, suosnivač lista »Neue Preußische Zeitung«. 241
- Gladstone, Robert* (Robert Gledston; 1811 - 1872) — engleski trgovac, građanski filantrop, sinovac Williama Gladstone-a. 57
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juert Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik, torijevac, zatim pilovac; u drugoj polovini 19. stoljeća vođa Liberalne stranke; ministar financija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsjednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 73 - 75 91 - 97 114 156 157 399 556
- Gluck, Christoph Willibald* (Kristof Vilibald Gluk; 1714 - 1787) — veliki njemački kompozitor; negirao dvorsku formu barokne opere i težio prirodnom prikazivanju i muzičkom obliku u skladu sa humanitarnim idealima predrevolucionarnog građanstva. 480
- Goethe, Johan Wolfgang von* (Johan Volfgang fon Gete; 1749 - 1832) — najznačajniji predstavnik njemačke klasičke; jedan od najvećih pjesnika svjetske literature. 233 480
- Gondrès, Eugène* (Ežen Gondres) — francuski policijski agent, uvukao se u sekciju Međunarodnog udruženja radnika u Narbonu, raskrinkan 1873. 316
- Gorčakov, Aleksandar Mihailovič, knez* (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomat, ambasador u Beču (1854 - 1856), ministar vanjskih poslova (1856 - 1882). 504 506 508
- Grant, James* (Džems Grant; 1802 - 1879) — engleski radikalni novinar i pisac, urednik lista »The Morning Advertiser« (1850 - 1871). 206
- Greg, Robert Hyde* (Robert Hajd Greg; 1795 - 1875) — engleski krupni tvorničar, pristaša slobodne trgovine, liberal. 206 208

- Greif (Graif)* — pruski policijski oficir, početkom pedesetih godina 19. stoljeća jedan od rukovodilaca pruske agenture u Londonu. 459
- Gromeka, Stepan Stepanovič* (1823 - 1877) — ruski publicist umjerenog liberalnog pravca; za vrijeme poljskog oslobodilačkog ustanka 1863 - 1864. predsjednik komisije za seljačko pitanje u Poljskoj, zatim guverner u Sjedleu. 362
- Große, Eduard* (Eduard Grose) — njemački emigrant u SAD, pristaša Lassalle-a, član Međunarodnog udruženja radnika. 85
- Guesde, Mathieu-Basile*, zvan *Jules* (Matje Bazil Ged, Žil; 1845 - 1922) — predstavnik francuskog i međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta, u početku građanski republikanac; u prvoj polovini sedamdesetih godina pristupio anarhistima; kasnije suosnivač francuske radničke partije (1879) i propagator ideja marksizma u Francuskoj; više godina vođa revolucionarnog krila francuskog socijalističkog pokreta; za vrijeme prvog svjetskog rata socijal-šovinist. 264 265 315 316
- Guillaume, James* (Džems Gijom; 1844 - 1916) — švicarski učitelj; anarhist, bakunjinist; član Međunarodnog udruženja radnika, sudjelovao 1866. na Ženevskom, 1867. na Lozanskom, 1869. na Bazelskom i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; jedan od organizatora Alijanse socijalističke demokracije, urednik listova «Le Progrès», «La Solidarité» i «Bulletin de la Fédération jurassienne»; na Haškom kongresu isključen iz Međunarodnog udruženja radnika zbog cjepačke djelatnosti; za vrijeme prvog svjetskog rata socijal-šovinist. 15 22 31 36 125 - 127 129 - 131 134 143 146 149 150 273 287 - 290 292 297 309 315 318 343 346 380
- Hales, John* (Džon Heilz; rod. 1839) — tkalac; predstavnik engleskih tredjuniona; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872) i sekretar Vijeća (od maja 1871. do jula 1872), član Izvršnog odbora Lige za reformu, član Land and Labour League; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; od početka 1872. vođa reformističkog krila britanskog Federalnog vijeća; borio se protiv Marxa i njegovih istomišljenika s ciljem da preuzme vodstvo Internacionale u Engleskoj; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 40 58 65 69 162 - 164 166 167 169 - 171 245 258 402 556 562
- Hales, William* (Viljem Heilz) — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872). 39 58 68 556
- Halliday, Thomas* (Tomas Helidej; rod. 1835) — jedan od vođa engleskih tredjuniona, sekretar Ujedinjenog saveza rudara. 408
- Händel, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Hendl; 1685 - 1759) — veliki njemački kompozitor baroka; od 1712. živio u Londonu; u početku pisao uglavnom talijanske opere, a posljednjih godina života oratorije namijenjene neposredno narodu. 480
- Hansard, Thomas Curson* (Tomas Kersn Hansard; 1776 - 1833) — engleski izdavač, objavljivao izvještaje sa sjednica parlamenta; poslije njegove smrti te publikacije i dalje su izlazile pod njegovim imenom. 73 - 76 95 96
- Hansemann, David Justus* (David Justus Hanzeman; 1790 - 1864) — krupni kapitalist, jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije; od marta do septembra 1848. pruski ministar financija, vodio politiku sporazumijevanja s kontrarevolucionarnim snagama. 198
- Harcourt, W. E.* (V. E. Harkort) — rudar; delegat Australije na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika 1872. 127 130
- Hardenberg, Karl August, Fürst von* (Karl August knez fon Hardnberg, 1750 - 1822) — pruski državnik i diplomat, ministar vanjskih poslova

- (1804 - 1806. i 1807); da bi učvrstio prusku državu, proveo je u periodu 1810 - 1813. niz nedosljednih građanski reformi; poslije Bečkog kongresa pristaša reakcionarne politike Svete alijanse. 240
- Harris, George* (Džordž Heris) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, pristaša socijalno-reformatorskih stavova čarliste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), vršio funkciju sekretara za financije u Vijeću (1870 - 1871). 556
- Hasenclever, Wilhelm* (Vilhelm Hazenklever; 1837 - 1889) — socijaldemokrat, pristaša Lassalle-a, predsjednik Općeg njemačkog radničkog saveza (1871 - 1875). 383 384
- Hasselmann, Wilhelm* (Vilhelm Haselman; rod. 1844) — jedan od vođa lasalovskog Općeg njemačkog radničkog saveza; urednik lista «Neuer Social-Demokrat» (1871 - 1875); od 1875. član Socijalističke radničke partije Njemačke, 1878. jedan od vođa anarhističke grupe; isključen iz partije 1880. 383
- Hausmann, Georges-Eugène, baron* (Žorž-Ežen baron Osman; 1809 - 1891) — francuski političar, bonapartist, učestvovao u državnom udaru 2. decembra 1851, prefekt departmana Sene (1853 - 1870), izvršio rekonstrukciju Pariza. 180 217
- Haxthausen, August, Freiherr von* (August baron fon Haksthausen; 1792 - 1866) — pruski vladin savjetnik i autor nekoliko djela o ostacima ruske općine u agrarnim odnosima Rusije; reakcionarnih političkih nazora, pristaša ropstva. 543 549
- Hébert, Jacques-René* (Žak-Rene Eber; 1757 - 1794) — političar francuske revolucije, vođa lijevog krila jakobinaca. 429
- Heddeghem* vidi *Van-Heddeghem*
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) — najistaknutiji predstavnik njemačke klasične filozofije (objektivni idealist), koja dostiže vrhunac u njegovom sistemu. 222 241 478 511
- Heim* (Hajm) — 1872. delegat austrijskih sekcija na Haškom kongresu Medunarodnog udruženja radnika. 124 - 127 129 - 131
- Heine, Heinrich* (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) — veliki njemački pjesnik i vatreni patriot, neprijatelj apsolutizma i feudalno-klerikalne reakcije, preteča njemačke demokratske literature; bliski prijatelj porodice Marx. 444
- Henri III* (Anri III; 1551 - 1589) — kralj Francuske od 1574. do 1589. 481
- Henri IV* (Anri IV; 1553 - 1610) — kralj Francuske od 1589. do 1610. 481
- Hepner, Adolf* (Adolf Hepner; 1846 - 1923) — socijaldemokrat, urednik lista «Volksstaat»; 1872. delegat na Haškom kongresu Medunarodnog udruženja radnika; kasnije emigrirao u SAD, za vrijeme prvog svjetskog rata socijal-šovinist. 124 - 127 129 - 131 262
- Hercen, Aleksandar Aleksandrovič* (1839 - 1906) — ruski fiziolog, sin Aleksandra Ivanoviča Hercena. 72
- Hercen, Aleksandar Ivanovič* (1812 - 1870) — ruski revolucionarni demokrat, filozof materijalist, publicist i pisac; 1847. emigrirao u inostranstvo gdje je organizirao rusku štampariju i izdavao mjesečnik «Полярная звезда» i list «Колокол». 272 335 343 344 358 360 362 363 452 454 543 544 549
- Herder, Johann Gottfried* (Johan Gotfrid Herder; 1744 - 1803) — filozof, pisac i teoretičar književnosti, predstavnik buržoaskog prosvjetiteljstva 18. stoljeća. 480
- Herman, Alfred* (Alfred Herman) — kipar; predstavnik belgijskog radničkog pokreta, jedan od organizatora sekcija Medunarodnog udruženja radnika u Belgiji, član Generalnog vijeća i sekretar — korespondent za Belgiju (1871. i 1872); 1868. delegat na Briselskom kongresu,

1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; na tom kongresu pristupio anarhističkoj manjini. 40 58 69 124 - 127 130 556
- Heß, Moses* (Mozes Hes; 1812 - 1875) — publicist, sredinom četrdesetih godina glavni predstavnik »istin-skog« socijalizma; šezdesetih godina pristaša Lassalle-a; 1868. sudjelovao na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika 459 511
- Hills, Edmund* (Edmund Hils), 1872. sekretar britanskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; protivnik reformističkog krila Vijeća. 172
- Hinkeldey, Karl Ludwig, Friedrich von* (Karl Ludvig Fridrih fon Hinkel-daj; 1805 - 1856) — pruski viši činovnik, od 1848. šef berlinske policije, od 1853. u ministarstvu unutrašnjih poslova rukovodio odje-ljenjem policije. 240 459 460
- Hirsch, Wilhelm* (Vilhelm Hirš) — trgovački pomoćnik iz Hamburga; početkom pedesetih godina pruski policijski agent u Londonu. 459
- Hmeljnicki, Bogdan* (1593 - 1657) — kozački ataman, vođa ukrajinskog oslobodilačkog pokreta (1648 - 1654); protiv poljske tuđinske vlasti, 1654. priključio Ukrajinu Rusiji. 500
- Hoffbauer, Ernst* (Ernst Hofbauer; 1836 - 1905) — pruski artiljerijski oficir, autor nekoliko radova o arti-ljeriji. 412
- Hoffmann, Gotthelf* (pseudonim »Fü-selier August Kutschkee») (Gotthelf Hofman, »strijelac August Kučke»; 1844 - 1924) — autor nacionalistič-kih vojničkih pjesama. 196
- Hole, James* (Džems Houll) — engleski građanski publicist, autor knjige o stambenim prilikama radničke kla-se. 196
- Höpfner, Eduard von* (Eduard fon Hepfner; 1797 - 1858) — pruski general, vojni pisac. 480
- Hout, van der* (van der Hout) — 1872. delegat amsterdamskih sekcija na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 124 - 127 130
- Howell, George* (Džordž Haul; 1833 - 1910) — zidar, jedan od reformističkih vođa engleskih tredjuniona, bivši čarlist, sekretar lon-donskog Trade Councila (1861. i 1862); sudjelovao na skupštini 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od oktobra 1864. do 1869); sudjelovao 1865. na Londonskoj konferenciji Internacionale; sekretar Lige za reformu i Parlamentarnog komiteta britanskog Trades-Union Congressa (1871 - 1875). 402
- Huber, Victor-Aimé* (Viktor-Eme Huber; 1800 - 1869) — njemački pub-licist i historičar književnosti, konzervativac. 196 204
- Hugo, Victor* (Viktor Igo; 1802 - 1885) — francuski pisac. 362
- Hurliman* (Hurliman) — član Gene-ralnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), dele-giran od Švicarskog društva u Lon-donu. 39 58 68 556
- Hurry, F.* (F. Hari) — član britanskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1872 - 1873); protivnik reformističkog krila. 172
- Iglesias Posse, Pablo* (Pablo Iglesias Poze; 1850 - 1925) — tiskar; pred-stavnik španjolskog radničkog i socijalističkog pokreta, proleterski publicist, član španjolskog Federal-nog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872); urednik lista »La Emancipacion« (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872 - 1873), borio se protiv anarhističkog utjecaja; 1879. suosnivač Socijalističke radničke partije Španjolske, kasnije jedan od vođa njenog reformističkog krila. 303
- Isabella II* (Izabela II; 1830 - 1904) — kraljica Španjolske od 1833. do 1868. 435
- Itzenplitz, Heinrich August Friedrich, Graf von* (Hajnrih August Fridrih

- grof fon Icenplić; 1799 - 1883) — pruski državnik, ministar trgovine (decembar 1862. do maja 1873). 242
- Ivanov, Ivan Ivanovič* (umro 1869) — student Petrovsko-razumovske poljoprivredne akademije, sudjelovao u studentskom pokretu šezdesetih godina, član Nečajevljeve grupe; Nečajev ga je ubio. 334 336 337 339 - 342 344 354
- Jakobi, Pavel Ivanovič* — ruski anarhist, liječnik; politički emigrant, bliski prijatelj Bakunjinja; početkom sedamdesetih godina širio je u Italiji anarhističke ideje. 309
- Jacoby, Johann* (Johan Jakobi; 1805 - 1877) — liječnik iz Kenigsberga, publicist i političar, odlučni demokrat; 1848. član privremenog parlamenta i jedan od vođa lijevog krila u pruskoj narodnoj skupštini; 1849. član frankfurtske Nacionalne skupštine i Donjeg doma (krajnja lijeva); kasnije protivnik politike Bismarcka; od 1872. član Socijalno-demokratske radničke partije. 490
- Jalvo, Juan* (Huan Halvo) — španjolski anarhist, suosnivač grupa Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj, predsjednik madridske sekcije Međunarodnog udruženja radnika. 298
- Jeničerlov, Georgi Petrovič* (rod. oko 1849) — student Tehnološkog instituta u Petrogradu; sudjelovao u studentskim nemirima 1868 - 1869, optužen u vezi sa zavjerom Nečajeva i oslobođen u nedostatku dokaza. 338
- Johannard, Jules* (Žil Zoanar; 1843 - 1888) — francuski litograf; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1868 - 1869. i 1871 - 1872), sekretar-korespondent za Italiju (1868. i 1869); 1870. osnovao u Sent-Deniju jednu sekciju Internacionale; član Pariske komune, blankist; poslije obaranja Komune emigrirao u London; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 39 58 68 124 - 127 129 - 131 556
- Jung, Hermann* (Herman Jung; 1830 - 1901) — urar; predstavnik međunarodnog i švicarskog radničkog pokreta, sudionik revolucije 1848 - 1849. u Njemačkoj, emigrant u Londonu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Švicarsku (novembar 1864 - 1872); blagajnik Generalnog vijeća (1871 - 1872); 1865. potpredsjednik Londonske konferencije, 1866. predsjednik Ženevskog, 1868. Briselskog, 1869. Bazelskog kongresa i 1871. Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika; član britanskog Federalnog vijeća; do Haškog kongresa 1872. provodio politiku Marxa; u jesen 1872. pristupio reformističkom krilu britanskog Federalnog vijeća; poslije 1877. odvojio se od radničkog pokreta. 40 46 58 68 69 104 163 164 166 170 171 244 381 556
- Kant, Immanuel* (Immanuel Kant, 1724 - 1804) — osnivač njemačke klasične filozofije. «Suština Kantove filozofije je u pomirenju materijalizma i idealizma, njihov kompromis, spoj različitih, međusobno proturječnih filozofskih pravaca u jedan sistem» (Lenjin). Njegovi radovi iz prvog perioda i posebno hipoteza o postanku svijeta sadrže elemente materijalizma i spontane dijalektike. Teza o nužnosti vječnog mira među narodima, koju je razvio 1795, predstavlja vrhunac društvene misli toga vremena. 480
- Karakasov, Dmitri Vladimirovič* (1840 - 1866) — ruski revolucionar i narodnjak, član tajnog revolucionarnog društva «Organizacija», u aprilu 1866. izvršio atentat na Aleksandra II, kasnije obješen. 332 339
- Karl August* (Karl August, 1757 - 1828) — veliki vojvoda Saksonije i Vajmara. 480
- Katarina II* (1729 - 1796) — ruska carica od 1762. do 1796. 367 457 488
- Katkov, Mihail Nikiforovič* (1818 - 1887) — ruski reakcionarni pub-

- licist, urednik lista »Московские Ведомости« (1850 - 1855, 1863 - 1887). 359
- Kavanagh, S.* (S. Kevene) — učesnik američkog radničkog pokreta, porijeklom Irac; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika izabranog na Haškom kongresu 1872. 131 568 569
- Keen, Charles* (Čarls Kin) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, 1872. član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika. 58 556
- Kepler, Johannes* (Johanes Kepler; 1571 - 1630) — istaknuti njemački astronom, postavio zakone kretanja planeta. 479
- Klimin, Inokenti Fjodorovič* (rod. 1847) — student Petrovsko-razumovske poljoprivredne akademije, upleten u aferu Nečajev, 1871. osuđen na godinu dana zatvora. 337 338
- Kolačevski, Andrej Nikolajevič* (1848 - 1888) — ruski plemić, od 1866. pod tajnim nadzorom policije, optužen u vezi sa zavjerom Nečajeva, oslobođen od optužbe. 339
- Kościuszko, Tadeusz Andrzej Bonawentura* (Tadeuš Andzej Bonawentura Koščuško; 1746 - 1817) — poljski borac za slobodu i general, sudjelovao u ratu za nezavisnost Sjedinjenih Država (1776 - 1783), a 1783. postao je general; 1794. voda poljskog ustanka. 423
- kralj Bomba* vidi *Ferdinando II*
- Krupp, Alfred* (Alfred Krup; 1812 - 1887) — krupni industrijalac, vlasnik čeličane i tvornice oružja koja je mnoge države Evrope snabdjevala topovima i drugim oružjem. 90 207
- Kryński, Jan* (Jan Krinski; 1811 - 1890) — poljski revolucionar, emigrant u Londonu, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1865 - 1867), sekretar revolucionarno demokratske organizacije Lud Polski; urednik poljskog socijalističkog časopisa »Wici« (1875). 421
- Kugelmann, Ludwig* (Ludvig Kugelman; 1830 - 1902) — njemački liječnik, učesnik revolucije 1848 - 1849, član Međunarodnog udruženja radnika, 1867. delegat na Lozanskom i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; prijatelj porodice Marx. 124 125 127 129 130
- Kupper, F.* (F. Kuper) — 1872. njemački sekretar Sekcije za strance Internacionale u Mančesteru; podržavao Marxa i Engelsa u njihovoj borbi protiv engleskih reformista. 163
- Kuznjecov, Aleksej Kirilovič* (1845 - 1928) — narodnjak, umiješan u zavjeru Nečajeva, 1871. osuđen na 10 godina prisilnog rada; kasnije pristupio socijal-revolucionarima, sudjelovao u revoluciji 1905. u Čiti. 337 341 342
- Lafargue, Paul* (Pol Lafarg; 1842 - 1911) — francuski socijalist; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika; sekretar-korespondent za Španjoleku (1866 - 1869). suosnivač sekcija Internacionale u Francuskoj (1869 - 1870), Portugalu i Španjolskoj (1871 - 1872); 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale; suosnivač francuske radničke partije; učenik i suborac Marxa i Engelsa. 124 - 130 136 149 150 152 260 303 304 306
- Landeck, Bernard* (Bernar Landek; rod. 1832) — francuski draguljar, član Međunarodnog udruženja radnika i Section française de 1871 koja se suprotstavljala Generalnom vijeću Internacionale. 22 67 564
- Langethal, Christian Eduard* (Kristijan Eduard Langetal; 1806 - 1878) — botaničar i autor nekoliko radova o poljoprivredi; profesor u Jeni. 482
- Lanza, Giovanni* (Djovani Lanca; 1815 - 1882) — talijanski državnik. građanski liberal, ministar financija (1858 - 1859), ministar unutrašnjih poslova (1864 - 1865), predsjednik vlade i ministar unutrašnjih poslova (1869 - 1873). 114 556
- Larroque (Larocque), Jean* (pseudonim *Latraque*) (Žan Larok, Latrak)

- učesnik Pariske komune, član Centralnog komiteta Nacionalne garde; jedan od vođa sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Bordou, 1873. optužen, pobjegao u Španjolsku, odakle je kao opunomoćenik Generalnog vijeća i dalje rukovodio djelatnošću sekcija Internacionale u Bordou. 259
- Lasker, Eduard* (Eduard Lasker; 1829 - 1884) — političar, član Rajstaga, jedan od osnivača i vođa Nacionalno liberalne stranke koja je podržavala reakcionarnu politiku Bismarcka. 75 405
- Lasalle, Ferdinand* (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) — pisac i sitnoburžoaski agitator, protivnik teorije i prakse marksizma; negirao posebno klasnu borbu, socijalističku revoluciju i diktaturu proletarijata; znatno je doprineo osnivanju Općeg njemačkog radničkog saveza 1863; njegov konačni cilj i ideologija skretali su radničku klasu od glavnih zadataka; paktirao je s Bismarckom i podržavao njegovu politiku ujedinjenja Njemačke «odozgo». 57 229 490 512 - 514 518 - 520
- Laurel, C. F.* (C. F. Laurel) — predstavnik američkog radničkog pokreta; porijeklom Švedanin; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika izabranog 1872. na Haškom kongresu. 131 568 569
- Lavrov, Pjotr Lavrovič* (1823 - 1900) — ruski sociolog i publicist, jedan od ideologa narodnjaka, filozof eklektik, član Međunarodnog udruženja radnika; učesnik Pariske komune; urednik časopisa «Вперед!» (1873 - 1876) i lista «Вперед!» (1875 - 1876). 433 - 439
- Law, Harriet* (Herijet Lo; 1832 - 1897) — predstavnica ateističkog pokreta u Engleskoj; član Generalnog vijeća (1867 - 1872); 1872. član sekcije Internacionale u Mančesteru. 39 58 68
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) — francuski publicist i političar, jedan od vođa sitnoburžoaske demokracije, urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutarnjih poslova privremene vlade i član Izvršne komisije; poslanik ustavotvorne i zakonodavne narodne skupštine; vođa stranke montanje; poslije demonstracije 13. juna 1849. emigrirao u Englesku. 362
- Lefrançais, Gustave* (Gistav Leranse; 1826 - 1901) — učitelj; francuski revolucionar, lijevi prudonist, učesnik revolucije 1848; od kraja šezdesetih godina član Međunarodnog udruženja radnika, član Pariske komune, poslije njenog obaranja prebjegao u Švicarsku, gdje je pristupio anarhistima. 24 25 37 44
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von* (Gotfrid Vilhelm barun fon Lajbnic; 1646 - 1716) — filozof idealist, istaknuti matematičar; historičar, diplomat; osnivač Akademije nauka u Berlinu i njen prvi predsjednik. 478 479
- Le Moussu, A.* (A. Le Musi) — graver; predstavnik francuskog radničkog pokreta, član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u London; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za francuske sekcije u Americi (1871 - 1872); 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale; podržavao borbu Marxa i Engelsa protiv bakunjinista. 40 58 69 104 124 - 127 129 - 131 259 260 267 357 556
- Léo, André* (zapravo *Léodile Champseix*) (Andre Leo; Leodil Šanze; 1829 - 1900) — francuska spisateljica i publicistkinja, podržavala Parisku komunu; poslije obaranja Komune emigrirala u Švicarsku; pristalica Bakunjinina. 17 291
- Lessing, Gotthold Ephraim* (Gothold Efraim Lesing; 1729 - 1781) — književni i umjetnički kritičar, pjesnik i prosvjetitelj, osnivač realističke estetike i klasične njemačke nacionalne književnosti; protivnik apsolutizma. 436 480
- Leßner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) — krojački pomoćnik; član Saveza komunista; učesnik revolucije 1848 - 1849; 1852. na

- kelnskom procesu komunistima osuđen na tri godine zatvora; od 1856. emigrant u Londonu; član Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872.); 1865. i 1871. sudjelovao na londonskim konferencijama, 1867. na Lozanskom, 1868. na Briselskom, 1869. na Bazelskom i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; član britanskog Federalnog vijeća; aktivno provodio politiku Marxa; kasnije jedan od osnivača Nezavisne radničke partije Engleske; prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 39 58 68 125 127 130 156 172 556 571
- Levièle, E.* (E. Levijel) — učesnik američkog radničkog pokreta, porijeklom Francuz; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika izabranog 1872. na Haškom kongresu. 131 568
- Leval, Jules-Louis* (Žil-Luj Leval; 1823 - 1908) — francuski general i vojni teoretičar. 470
- Libbig, Justus, Freiherr von* (Justus baron fon Libbig; 1803 - 1873) — kemičar, istraživač, dao značajne teoretske radove posebno u organskoj i analitičkoj kemiji, bavio se praktičnom primjenom kemije u poljoprivredi. 232 483
- Liebknecht, Wilhelm* (Wilhelm Liebknecht; 1826 - 1900) — jedan od najistaknutijih vođa njemačke socijaldemokracije; kao član Saveza komunista sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; emigrirao u Englesku, gdje je postao prijatelj i suborac Marxa i Engelsa; 1862. vratio se u Njemačku; kao član Međunarodnog udruženja radnika širio ideje marksizma; 1869. suosnivač Socijaldemokratske radničke partije; 1869. delegat na Bazelskom kongresu Internacionale; poslanik u Rajhstagu (1867 - 1870. i 1874 - 1900); za vrijeme njemačko-francuskog rata aktivno se suprotstavljao pruskim aneksionističkim planovima i zalagao za obranu Pariske komune; kao odlučni protivnik pruskog militarizma zastupao politiku ujedinjenja Njemačke revolucionarno-demokratskim putem. 46 70 111 113 288 306 490 498 518 520 - 522
- Lihutin, Ivan Nikitič* (rod. oko 1848) — sudionik studentskih nemira 1869, osnovao u Petrogradu društvo koje je bilo povezano s Nečajevim; 1871. osuđen na 16 mjeseci zatvora. 338
- Linton, William James* (Viljem Džejms Linton; 1812 - 1898) — engleski rezbar, graver i pisac; sudionik čarističkog pokreta, osnivač časopisa «The English Republic». 544
- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rod. oko 1824) — stolar; predstavnik njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, član Saveza komunista i Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872.); 1865. i 1871. delegat na londonskim konferencijama Internacionale; prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 39 58 68 556
- Longuet, Charles* (Šarl Longe; 1839 - 1903) — francuski novinar, prudinonist, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1867. i 1871 - 1872.); 1866. sekretar-korespondent za Belgiju; 1867. delegat na Lozanskom i 1868. na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; član Pariske komune, poslije njenog obaranja prebjegao u Englesku; kasnije pristupio posiblistima, oportunističkoj struji u francuskoj radničkoj partiji. 40 58 68 124 - 126 129 130 556
- Lorenzo, Anselmo* (Anselmo Lorenzo; 1841 - 1915) — španjolski knjižar; jedan od organizatora sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj, član španjolskog Federalnog vijeća (1870 - 1872.); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Internacionale; 1872. sekretar španjolskog Federalnog vijeća Internacionale, protivnik bakunjinista. 99 121 122 152 153 163 298 303 304

- Lostau, Baldomero* (Baldomero Lostau; rođ. oko 1845) — španjolski republikanac i federalist, mehaničar; sudjelovao u revoluciji 1868 - 1874; član Međunarodnog udruženja radnika; 1871. izabran u parlament. 305
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj od 1643. do 1715. 17
- Louis XV* (Luj XV; 1710 - 1774) — francuski kralj od 1715. do 1774. 435
- Louis Bonaparte* vidi *Napoléon III*
- Louis-Napoléon* vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (Luj-Filip vojvoda Orleanski; 1773 - 1850) — francuski kralj od 1830. do 1848. 428 488
- Loyola, Ignatius* (Ignacijus Lojola; 1491 - 1556) — španjolski plemić, osnivač najreakcionarnije organizacije katoličke crkve, jezuitskog reda. 332
- Lucain* (pseudonim, pravo ime nepoznato) (Liken) — 1872. francuski delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član komisije za ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije. 125 - 127 129 - 131 260 273
- Lucraft, Benjamin* (Bendžamin Lakraft; 1809 - 1897) — izrađivač stolica; jedan od reformističkih vođa tređjuniona; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1871); 1868. delegat na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu Internacionale; član Izvršnog odbora Lige za reformu; 1871. ustao protiv Pariske komune i adrese Generalnog vijeća *Grđanski rat u Francuskoj*, istupio iz Generalnog vijeća koje je osudilo njegovu izdaju. 7
- Ludwig* (Ludvig) — njemački socijaldemokrat, 1872. delegat sekcije iz Majnce na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 126 130 131
- Macdonald, Alexander* (Aleksander Mekdonald; 1821 - 1881) — jedan od reformističkih vođa engleskih tređjuniona, sekretar Nacionalnog saveza rudara; od 1874. član parlamenta, provodio politiku Liberalne stranke. 400 402
- Mac Donnel, J. P.* (Dž. P. Mek Donel; rođ. oko 1845) — predstavnik irskog radničkog pokreta, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Irsku (1871 - 1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; 1872. član britanskog Federalnog vijeća; 1872. emigrirao u SAD gdje je djelovao u američkom radničkom pokretu. 40 58 69 124 - 127 129 - 131 147 156 259 556
- Macfarlane, Helen* (Helen Mekferlen) — aktivna suradnica časopisa «The Democratic Review» (1849 - 1850) i «The Red Republican» (1850), koje je izdavao vođa revolucionarnih čartista George Julian Harney; prevela je na engleski jezik *Manifest Komunističke partije*. 79
- Machiavelli, Niccoló* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) — talijanski političar, historičar i pisac, ideolog talijanske buržoazije u periodu nastajanja kapitalističkih odnosa, zahtijevao apsolutistički oblik države. 299
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, comte de, duc de Magenta* (Mari-Edm-Patris-Moris grof Mak-Maon; vojvoda od Maderte, 1808 - 1893) — reakcionarni vojnik i političar, od 1859. maršal Francuske, bonapartist; u njemačko-francuskom ratu komandant I korpusa, zatim Šalonske armije, zarobljen kod Sedana; vrhovni komandant versajske armije; krvnik Pariske komune, predsjednik Treće republike (1873 - 1879). 408
- Malon, Benoît* (Benoa Malon; 1841 - 1893) — francuski sitnoburžoaski socijalist; član Međunarodnog udruženja radnika; 1866. delegat na Ženevskom kongresu Internacionale; poslanik narodne skupštine 1871; dao ostavku; član Centralnog

- komiteta Nacionalne garde i Pariske komune; poslije obaranja Komune emigrirao u Italiju, zatim u Švicarsku, gdje je pristupio anarhistima; kasnije jedan od vođa i ideologa posibilista. 17 22 24 25 35 37 129 139 297 315 316 427
- Malou, Jules* (Žil Malu; 1810 - 1886) — belgijski državnik, pripadnik katoličke stranke, ministar financija (1844 - 1847, 1870 - 1878), predsjednik vlade (1871 - 1878). 8 113
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron fon Mantojfel; 1805 - 1882) — pruski državnik, predstavnik reakcionarne plemićke birokracije; ministar unutarnjih poslova (od novembra 1848. do decembra 1850), predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (1850 - 1858). 239 241 404 513
- Marchand, Louis* (Luj Maršan) — francuski bakunjinist; Pariska komuna poslala ga je u Bordo; poslije obaranja Komune emigrirao u Švicarsku, gdje je bio sekretar Udruženja emigranata i suradnik lista «La Révolution Sociale»; na zahtjev sekcije iz Bordoa isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 129
- Marguerite* (Margerit) — francuski revolucionar, blankist; član Pariske komune, poslije njenog obaranja prebjegao u London; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872). 39 58
- Marselau, Nicolás Alonso* (Nikola Alonso Marselau) — španjolski anarhist, jedan od vođa španjolske organizacije Alijanse socijalističke demokracije, urednik sevilskog lista «La Razon» (1871 - 1872); 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 124 - 127 129 - 131 305
- Martin, Constant* (Konstan Marten) — francuski revolucionar, blankist, član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u London; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871. i 1872., 1871. delegat na Londonskoj konferenciji. 39 58 68/69 556
- Martinez Campos, Arsenio* (Arsenio Martines Kampos; 1831 - 1900) — španjolski general i reakcionarni političar, 1873. ugušio ustanak kantonalista u Kataloniji i Valensiji, 1874. generalkapetan Nove Kastilje, rukovodio monarhističkim prevratom kojim je na vlast 24. decembra 1874. došao Alfonso XII; ministar rata (1881 - 1883). 394 395
- Martinez, Franco* (Franko Martines) — španjolski anarhist, bojadar tekstila; član španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1872 - 1873). 100 304
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883). 23 40 44 58 69 - 76 80 90 - 94 97 104 125 - 127 129 - 131 134 135 138 147 149 150 164 179 180 183 192 194 222 228 237 238 262 264 266 300 310 357 381 459 461 462 463 487 490 491 493 498 509 - 514 518 - 522 531 536 544 545 548 - 550 552 556 561 562 565 566
- Marx-Aveling, Eleanor* (Elinor Marks-Eveling; 1855 - 1898) — najmlađa kćer Karla Marxa, osamdesetih i devedesetih godina sudjelovala u engleskom i međunarodnom radničkom pokretu; od 1884. supruga Edwarda Avelinga. 189
- Maurer, Georg Ludwig, Ritter von* (Georg Ludvig vitez fon Maurer; 1790 - 1872) — historičar, istraživao društveno uređenje u ranom srednjem vijeku u Njemačkoj. 454
- Maurice, Zévy* (Zevi Moris) — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872), sekretar-korespondent za Madarsku (1870 - 1871). 39 58
- Mavricki, Vasilij Abramovič* (oko 1850 - 1910) — student teologije u Kijevu, optužen u vezi sa zavjerom Nečajeva, oslobođen u nedostatku dokaza; kasnije svećenik i crkveni pisac. 334
- Mayo, Henry* (Henri Mejo) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 -

- 1872) i britanskog Federalnog vijeća (od 1872), u kojem je pristupio anarhističkom krilu; nije prihvatio odluke Haškog kongresa (1872); odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionalne. 39 58 69 166 170 171 556
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — talijanski građansko-demokratski revolucionar, jedan od vođa narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Republike, 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora Evropske demokratije u Londonu; 1864. prilikom osnivanja Međunarodnog udruženja radnika pokušao da se domogne njegovog vodstva; 1871. ustao protiv Pariske komune i Generalnog vijeća; suprotstavljao se razvoju samostalnog radničkog pokreta u Italiji. 55 71 293 312 362 379
- Mečnikov, Lev Ilič* (1838 - 1888) — ruski geograf, sociolog i publicist; 1860. sudjelovao u vojnom pohodu Garibaldijsa; suradnik časopisa »Kolo-kol« i »Sovremenik«; u drugoj polovini šezdesetih godina blizak Bakunjinu. 315
- Mendez, Juan* (Juan Mendes) — španjolski anarhist, poljoprivrednik. 305
- Menke, Heinrich Theodor von* (Hajnrh Teodor fon Menke, 1819 - 1904) — geograf, preradio *Priručni atlas povijesti srednjeg vijeka i novijeg vremena* K. v. Sprunera. 479
- Mesa y Leompart, José* (Hose Mesa i Leompart; (1840 - 1904) — španjolski socijalist, tiskar; jedan od organizatora sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj, član španjolskog Federalnog vijeća (1871-1872); urednik lista »La Emancipación« (1871 - 1873) i član Nove madrijske federacije (1872 - 1873); aktivni borac protiv anarhizma; jedan od prvih propagatora marksizma u Španjolskoj; 1879. suosnivač Socijalističke radničke partije Španjolske; preveo na španjolski jezik više radova Marxa i Engelsa. 153 260 299 303 304
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencl Lotar knez fon Meternih; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomat; ministar vanjskih poslova (1809 - 1821) i ministar financija (1821 - 1848); jedan od osnivača Svete alijanse. 487
- Mihailovski, Nikolaj Konstantinovič* (1842 - 1904) — ruski sociolog, publicist i književni kritičar, istaknuti ideolog liberalnih narodnjaka, protivnik marksizma, pobornik jedne nenaučne subjektivne metode u sociologiji; jedan od urednika časopisa »Отечественные записки« i »Русско богатство«. 549
- Michiewicz, Adam* (Adam Mickijević; 1798 - 1855) — najveći poljski pjesnik. 495
- Mieroslawski, Ludwik* (Ludvik Miroslavski; 1814 - 1878) — poljski revolucionar, historičar i vojnik, sudjelovao u poljskim ustancima 1830 - 1831. i 1846; 1848. vojni komandant badensko-falačke revolucionarne armije; pedesetih godina povezan s bonapartističkim krugovima; za vrijeme poljskog ustanka 1863 - 1864. imenovan za diktatora poljske narodne vlade, potom nakon obaranja ustanka emigrirao u Francusku. 464
- Milke* (Milke) — socijaldemokrat, tiskar; 1872. delegat berlinske sekcije na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 125 127 130 131
- Mill, John Stuart* (Džon Stjuart Mil; 1806 - 1873) — engleski ekonomist i filozof pozitivist; vulgarizirao učenje Ricarda, propovijedao harmoniju između interesa buržoazije za profitom i životnih interesa radničke klase; proturječnosti kapitalizma želio je prevladati reformom odnosa u raspodjeli; sin Jamesa Milla. 57
- Millot, T.* (T. Milo) — francuski emigrant u SAD, knjigovežac; član Centralnog komiteta sjevernoameričkih sekcija Međunarodnog udruženja radnika; zastupnik građanskog radikalizma. 85

- Milner, George* (Džordž Milner) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, porijeklom Irac; pristaša socijalreformističkih shvaćanja čartiste Jamesa Bronterre-a O'Briena, član Nacionalne lige za reformu, Land and Labour League i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1868 - 1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji; od jeseni 1872. član britanskog Federalnog vijeća. 39 58 69 163 172 556
- Mitchell, J.* (Dž. Mičel) — član britanskog Federalnog vijeća (1872 - 1873); borio se protiv utjecaja reformističkog krila Vijeća. 172
- Mohamed (Muhammed, Mahomed) Abul Kasim ibn Abdalah* (oko 570 - 632) — osnivač islama. 27 359
- Molière, Jean-Baptiste Poquelin* (Žan Batist Poklen Molijer, 1622 - 1673) — veliki francuski dramatičar. 92
- Moltke, Helmuth, Karl Bernhard, Graf von* (Helmut Karl Bernhard grof fon Moltke, 1800 - 1891) — pruski oficir, kasnije generalfeldmaršal, stručnjak za vojna pitanja i vojni pisac, jedan od ideologa pruskog militarizma i šovinizma, šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888); u njemačko-francuskom ratu stvarni vrhovni komandant. 111 394 405 - 409 411 - 413
- Montoro, Peregrin* (pseudonim *Damon*) (Peregrin Montoro, Damon) — španjolski anarhist, tkalac; član španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1872. i 1873). 100 300 304 306
- Mora, Angel* (Angel Mora) — član španjolskog Federalnog vijeća (1870 - 1872), tesar; urednik lista «La Emancipación» (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872 - 1873); borio se protiv anarhističkog utjecaja, od 1879. član Socijalističke radničke partije Španjolske. 298 303
- Mora, Francisco* (Fransisko Mora; 1842 - 1924) — španjolski socijalist, obučar; jedan od organizatora sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španjolskoj i Portugalu; član španjolskog Federalnog vijeća (1870 - 1872), urednik lista «La Emancipación» (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872 - 1873); aktivno se borio protiv anarhističkog utjecaja, dopisivao se s Marxom i Engelsom; 1879. jedan od organizatora Socijalističke radničke partije Španjolske. 121 153 298 299 302 - 304 379
- Morago Gonzáles, Tomás* (Tomas Morago Gonsales) — španjolski anarhist, graver; suosnivač i vođa Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj; član rukovodstva tajne Alijanse socijalističke demokracije i španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1871), 1872. delegat na Haškom kongresu; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 121 125 - 127 129 - 131 149 152 289 - 301 305 306 380
- Morley, Samuel* (Samjuel Morli; 1809 - 1886) — engleski industrijalac i političar, liberal, član parlamenta (1865. 1868 - 1885). 256 402
- Mottershead, Thomas* (Tomas Motershead) — engleski tkalac; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar-korespondent za Dansku (1871 - 1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; u Generalnom vijeću i britanskom Federalnom vijeću istupao s reformističkim pogledima suprotnim politici Marxa; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 40 69 124 126 127 166 169 - 171 402 556
- Mozart, Wolfgang Amadeus* (Volfgang Amadeus Mocart; 1756 - 1791) — kao kompozitor i dramski umjetnik (preko 600 djela) jedan od velikana u povijesti muzike; zajedno s Josephom Haydnom osnivač bečke klasike koja je najuže vezana s nastojanjima građanskih prosvjetitelja 18. stoljeća. 480

- Mülberger, Artur* (Artur Milberger; 1847 - 1907) — liječnik, sitoburžoaski publicist, prudonist. 220 - 228 230 - 237 530
- Müller, Wilhelm* (Vilhelm Miler, 1820 - 1892) — historičar, profesor u Tbingenu. 509
- Mundella, Anthony John* (Entoni Džon Mundela; 1825 - 1897) — britanski državnik i tvorničar, od 1868. član parlamenta, nekoliko puta ministar. 76
- Muravjov, Mihail Nikolajevič, grof* (1796 - 1866) — ruski državnik; vatereni zastupnik interesa zemljoposjednika; 1863. za vrijeme poljskog ustanka imenovan za generalnog guvernera Poljske s izvanrednim ovlaštenjima; ustanak je krvavo ugušio i dobio nadimak »Krvnik«. 340 358
- Muravjov-Amurski, Nikolaj Nikolajevič, grof* (1809 - 1881) — ruski general i državnik, generalni guverner istočnog Sibira (1847 - 1861). 358 359
- Muravjov-Apostol, Sergej Ivanovič* (1796 - 1826) — ruski pukovnik, jedan od vođa dekabrista. 499
- Murray, Charles* (Čarls Mari) — obučar; jedan od vođa engleskih tredjuniona, sudjelovao u čartističkom pokretu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872) i britanskog Federalnog vijeća (1872 - 1873), pristaša Marxa i Engelsa, osamdesetih godina pristaša Socijaldemokratske federacije koju je osnovao Hyndman. 39 58 69 156 172 556
- Napoléon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 197 409 473 480 491 502 509
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — sinovac Napoleona I, predsjednik Druge republike (1848 - 1852), francuski car od 1852. do 1870. 15 19 38 71 109 110 161 189 205 208 214 217 240 367 409 424/425 463 502 508 521
- Nečajev, Sergej Genadijevič* (1847 - 1882) — ruski anarhist i zavjerenik, 1868 - 1869. sudjelovao u studentskom pokretu u Petrogradu; 1869. osnovao tajnu organizaciju Narodnaja rasprava u Moskvi; emigrirao u Švicarsku; 1869 - 1871. tesno povezan s Bakunjinom, 1872. švicarske vlasti izručile su ga ruskoj vladi, umro u Petropavlovskoj tvrđavi. 13 275 278 291 297 324 - 327 330 331 333 - 344 346 351 354 359 435 437 439 447
- Negreskul, Mihail Fjodorovič* (oko 1843 - 1871) — aktivni sudionik studentskog pokreta šezdesetih godina; 1869. uhapšen u vezi sa zavjerom Nečajeva, 1870. iz zdravstvenih razloga pušten na slobodu. 339
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car od 1825. do 1855. 361 367 424 472 488 499 - 501 509 513 550
- Nikolajev, Nikolaj Nikolajevič* (rod. oko 1850) — član Nečajevljeve grupe, sudjelovao u ubojstvu studenta Ivanova, 1871. osuđen na 7 godina i 4 mjeseca zatvora i na izgnanstvo u Sibir. 341
- Nobre-França, José* (Hose Nobre França) — jedan od organizatora prvih sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Lisabonu; 1872 - 1873. dopisivao se s Marxom i Engelson. 257
- njemački car* vidi *Wilhelm I*
- Oberwinder, Heinrich* (Hajnrih Oberwinder; 1846 - 1914) — austrijski novinar, početkom šezdesetih godina pristaša Lassalle-a, zatim pristupio aizenahovcima; 1869. delegat na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; urednik radničkih listova »Volksstimme« i »Volkswille«; krajem sedamdesetih godina povukao se iz radničkog pokreta. 259
- O'Connell, Daniel* (Denijel Okonel; 1775 - 1847) — irski advokat i građanski političar, vođa desnog liberalnog krila irskog narodnooslobodilačkog pokreta (Repeal-Association). 403

- O'Connor, Feargus Edward* (Fergus Edvard Okonor; 1794 - 1855) — jedan od vođa lijevog krila čarističkog pokreta; osnivač i urednik lista »The Northern Star« poslije 1848. reformist. 66
- Odger, George* (Džordž Odger; 1820 - 1877) — obučar; jedan od reformističkih vođa engleskih tredjuniona, suosnivač i od 1862. do 1872. sekretar London Trades Councila; član engleske Nacionalne lige za nezavisnost Poljske, Land and Labour League i Lige za zastupanje radnika; član Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika (1864 - 1871) i predsjednik Vijeća (1864 - 1867); sudjelovao na Londonskoj konferenciji 1865. i na Ženevskom kongresu Internacionale 1866, član Izvršnog odbora Lige za reformu, za vrijeme borbe za izbornu reformu u Engleskoj sklopio kompromis s buržoazijom; 1871. ustao protiv Pariske komune i adrese Generalnog vijeća *Gradanski rat u Francuskoj*, istupio iz Generalnog vijeća koje je osudio njegovu izdaju; potom vodio klevetničku kampanju protiv rukovodstva Medunarodnog udruženja radnika i članova Komune. 7 11 402
- Ogarjov, Nikolaj Platonovič* (1813 - 1877) — ruski revolucionarni demokrat, pjesnik i publicist, prijatelj suborac Aleksandra Ivanoviča Hercena 335 340
- Ollivier, Émile* (Emil Olivje; 1825 - 1913) — francuski političar, umjereni buržoaski republikanac, krajem šezdesetih godina bonapartist, predsjednik vlade (januar do avgusta 1870). 109 248
- Ottonen* (Otoni) — njemački kraljevi iz reda saksonskih vojvoda: Heinrich I, Otto I, Otto II, Otto III, Heinrich II (919 - 1024); od 962. ujedno rimski carevi (carevi Svetog rimskog carstva njemačkih naroda). 477
- Owen, Robert* (Robert Oven; 1771 - 1858) — engleski utopijski socijalist, kao kapitalist napustio svoju klasu i pristupio radničkoj klasi. 203 204 247 248 362 417 547
- Pagés, Victor* (Viktor Pahes; rođ. oko 1850) — obučar; član španjolskog Federalnog vijeća (1871 - 1872), urednik lista »La Emancipación« (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872. i 1873); borio se protiv anarhističkog utjecaja u Španjolskoj. 153 303
- Palladino, Carmelo* (Karmelo Paladino; 1842 - 1896) — advokat, talijanski anarhist, jedan od vođa tajne Alijanse socijalističke demokracije, suosnivač anarhističkih organizacija u Italiji, član napuljske sekcije Medunarodnog udruženja radnika. 308
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ vikont Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik, najprije torijevac, od 1830. jedan od desnih vođa vigovaca; državni sekretar za pitanja rata (1809 - 1828), ministar vanjskih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841. i 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), predsjednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 463
- papa Mihailo* vidi *Bakunjin, Mihail Aleksandrovič*
- Pape, Fletcher* (Flečer Pej) — 1872. član britanskog Federalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika; pristupio reformističkom krilu; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 244
- Pauly, Hipolito* (Ipolito Pauli) — tiskar, član španjolskog Federalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872); urednik lista »La Emancipación« (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872 - 1873); borio se protiv anarhističkog utjecaja u Španjolskoj. 153 303
- Pavia y Rodríguez de Alburquerque, Manuel* (Manuel Pavia i Rodrigues de Alburquerque; 1827 - 1895) — španjolski general i političar, 1873. komandirao dijelom trupa Republike protiv karlista, ugušio ustanak kantonalista u Andaluziji; general-kapetan Nove Kastilje (1873 - 1874), proveo monarhistički državni udar

- 2 - 3. januara 1874, kojim je na vlast došao Serano; od 1880. senator. 392 394 457
- Pavlov, Platon Vasiljevič* (1823 - 1895) — ruski historičar, organizator prvih nedjeljnih škola u Kijevu i Petrogradu; zbog svojih veza s revolucionarnim organizacijama 1862. protjeran iz Petrograda. 362
- Pène, Henri de* (Anri de Pen. 1830 - 1888) — francuski novinar; monarhist, suosnivač i glavni urednik lista «Paris-Journal» (1868 - 1888). 44
- Péire, Isaac* (Isak Pereir; 1806 - 1880) — francuski bankar, bonapartist, poslanik u Corps législatif, sa svojim bratom Jacob-Émileom Péreireom 1852. osnovao akcionarsku banku «Crédit mobilier». 216
- Perron, Charles Eugène* (Šarl Ežen Peron; 1873 - 1919) — švicarski slikar u emajlu, kasnije kartograf; bakunjinist; 1867. delegat na Lozanskom i 1868. na Briselskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član Centralnog ureda Alijanse socijalističke demokracije; 1869. urednik lista «Égalité», jedan od urednika lista «Solidarité» i vođa jurasovske federacije; kasnije se povukao iz radničkog pokreta. 17 117
- Pestelj, Pavel Ivanovič* (1793 - 1826) — jedan od najznačajnijih predstavnika pokreta dekabrista, osnivač i vođa Južnog saveza. 363 367 499
- Petar I* (1672 - 1725) — ruski car od 1682. do 1725. 326 363 424 451 488 506
- Petar III* (1728 - 1762) — rucki car 1761. i 1762. 457
- Petar Veliki* vidi *Petar I*
- Petraševski* (*Butaševič-Petraševski*) *Mihail Vasiljevič* (1821 - 1866) — ruski revolucionar, utopijski socijalist, 1845. organizator društva naprednih ruskih raznočinaca u Petrogradu; 1849. uhapšen i osuđen na doživotni prisilni rad. 358
- Pfänder, Karl* (Karl Pfender; oko 1818 - 1876) — slikar minijatura; od 1845. emigrant u Londonu, član Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, Centralne uprave Saveza komunista i Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1867. i od 1870. do 1872), prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 39 58 69 556
- Piètri, Joseph-Marie* (Žozef Mari Pjètri; 1820 - 1902) — francuski političar, bonapartist, prefekt pariške policije (1866 - 1870). 22 67 279
- Pihl, S. F.* (S. F. Pil) — 1872. delegat sekcije iz Kopenhagena na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 124 - 131
- Pino, Miguel* (Miguel Pino) — španjolski anarhist, mehaničar; suosnivač grupe Alijanse socijalističke demokracije u Malagi. 301
- Pio, Louis Albert François* (Luj Alber Fransoa Pio; 1841 - 1894) — propagator marksizma; 1871. jedan od organizatora danskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika; urednik lista «Socialisten»; 1867. suosnivač danske Socijaldemokratske stranke; 1877. emigrirao u Ameriku. 113
- Pije IX* (Pije IX; 1792 - 1878) — rimski papa od 1846. do 1878. 114
- Pi y Margall, Francisco* (Francisko Pi i Margal; 1824 - 1901) — španjolski političar, vođa lijevih federalističkih republikanaca; bio je pod utjecajem ideja utopijskog socijalizma; advokat i književnik; sudionik građanskih revolucija (1854 - 1865. i 1868 - 1874), ministar unutrašnjih poslova (od 13. februara do 11. juna 1873), privremeni predsjednik republikanske vlade (od 11. juna do 18. jula 1873). 388 391 392 394 510 539
- Plehanov, Georgij Valentinovič* (1856 - 1918) — istaknuti predstavnik ruskog i međunarodnog radničkog pokreta; 1877. pristaša narodnjaka; 1880. emigrirao u Švicarsku, prekinuo s narodnjacima i 1883. osnovao u Ženevi prvu rusku marksističku organizaciju, grupu Oslobođenje rada (Osvoženije truda); autor niza radova u kojima je branio

- i širio marksističke poglede na svijet; početkom XX stoljeća uređivao s V. I. Lenjinom časopis »Zarja« i list »Iskra«; 1903. sudjelovao na II partijskom kongresu Socijaldemokratske radničke partije Rusije; zatim prešao menjševicima i tokom revolucije 1905 - 1907. u svim osnovnim pitanjima zastupao stavove menjševika; za vrijeme prvog svjetskog rata socijalšovinist; prema oktobarskoj revoluciji imao je negativan stav, ali nije sudjelovao u borbi protiv sovjetske vlasti. 545 548
- Pogodin, Mihail Petrovič* (1800 - 1875) — ruski historičar, pisac i publicist. 422
- Pompadour Jeanne-Antoinette Poisson, marquise de* (Žan Antoanet Puason markiza de Pompadur; 1721 - 1764) — metresa francuskog kralja Loisa XV. 435
- Potter, George* (Džordž Poter; 1832 - 1893) — tesar; jedan od reformističkih vođa engleskih tredjuniona; član London Trades Councila, jedan od vođa Ujedinjenog saveza građevinskih radnika; osnivač i izdavač lista »Bee-Hive« u kojem je sistematski provodio politiku kompromisa s liberalnom buržoazijom. 402
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer-Žozef Prudon; 1809 - 1865) — francuski publicist, sociolog i ekonomist, ideolog sitne buržoazije; jedan od teoretskih osnivača anarhizma. 179 181 - 195 198 199 220 - 224 226 - 230 231 - 235 237 248 511 517 530 - 532
- Prizov, Ivan Gavrilovič* (1829 - 1885) — ruski publicist, aktivno sudjelovao u zavjeri Nečajeva; 1871. osuđen na 12 godina prisilnog rada i doživotno izgnanstvo u Sibir. 337 341 342
- pruski kralj* vidi *Wilhelm I*
- Pugačov, Fjmeljan Ivanovič* (oko 1742 - 1775) — vođa antifeudalnog ustanka seljaka i kozaka (1773 - 1775), najvećeg ustanka u Rusiji u 18. stoljeću. 363 367 457
- Pyat, Félix* (Feliks Pija; 1810 - 1889) — francuski publicist, dramatičar i političar, sitnoburžoaski demokrat; sudjelovao u revoluciji 1848; 1849. emigrirao u Švicarsku, zatim u Belgiju i Englesku; nekoliko godina vodio klevetničku kampanju protiv Marxa i Međunarodnog udruženja radnika i u tu svrhu koristio francusku sekciju u Londonu; poslanik Nacionalne skupštine 1871, član Pariske komune; poslije obaranja Komune emigrirao u Englesku. 19
- Ranvier, Gabriel* (Gabrijel Ranvije; 1828 - 1879) — francuski revolucionar, blankist; član Pariske komune; poslije obaranja Komune prebjegao u Englesku; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), 1872. delegat na Haškom kongresu; povodom odluke kongresa o premještanju sjedišta Generalnog vijeća u Njujork istupio iz Internacionale. 39 58 69 124 - 127 130 262 266
- Razin, Stjepan Timofejevič* (umro 1671) — vođa seljačkog i kozačkog ustanka protiv kmetstva (1666 - 1671), najvećeg ustanka u Rusiji u 17. stoljeću. 326 331 351
- Regis, Vitale* (pseudonim *Étienne Pechard*) (Vitale Redis, Etjen Pečar) — talijanski revolucionar, član talijanske sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Londonu; član Pariske komune, Generalnog vijeća (1871 - 1872); 1873. sudjelovao u revolucionarnim zbivanjima u Španjolskoj. 39 58 309
- Reschauer, Heinrich* (Hajnrih Rešauer; rod. 1838) — austrijski građanski pisac i novinar, liberal. 232
- Ricardo, David* (Dejvid Rikardo; 1772 - 1823) — engleski ekonomist; njegovo djelo predstavlja vrhunac klasične građanske političke ekonomije. 249
- Richard, Albert* (Alber Rišar; 1846 - 1925) — francuski novinar, jedan od vođa lionske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; član tajne Alijanse socijalističke demokracije;

1870. sudjelovao u ustanku u Lionu; poslije obaranja Pariske komune djelovao kao bonapartist; osamdesetih godina pristupio alemanistima, oportunističkoj struji u francuskom socijalističkom pokretu. 14 15 18 37 - 39 161 266 277 282 287 289 290 314 367
- Rigault, Raoul** (Raul Rigo; 1846 - 1871) — francuski revolucionar, pristaša Blanquija; član Pariske komune, predsjednik komisije za opću sigurnost, od 26. aprila 1871. javni tužilac Komune; sudjelovao je u borbama na ulicama, versajci su ga strijeljali 24. maja 1871. 17 291
- Riley, William Harrison** (Viljem Harrison Rajli; rod. 1835) — engleski novinar, republikanac, socijalist, urednik i izdavač lista «The International Herald», član britanskog Federalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika (1872 - 1873); protivnik reformističkog krila Vijeća. 172 173
- Ripman, Fjodor Fjodorovič** (rod. oko 1842) — student Petrovsko-razumovske poljoprivredne akademije, umiješan u zavjeru Nečajeva, 1871. osuđen na godinu dana zatvora. 337
- Roach, John** (Džon Rouč) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, član Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), 1872. delegat na Haškom kongresu i sekretar-korespondent britanskog Federalnog vijeća u kojem je pristupio reformističkom krilu; ustao protiv odluka Haškog kongresa, 30. maja 1873. odlukom Generalnog vijeća isključen iz Internacionalne. 39 58 69 125 - 127 130 131 166 170 171 556
- Robert, Fritz** (Fric Robert) — švicarski učitelj; bakunjinist, 1868. delegat na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu Medunarodnog udruženja radnika; član redakcije lista «Solidarité». 15 31 290
- Roberts, Henry** (Henri Roberts; umro 1876) — engleski arhitekt, buržoaski filantrop, proučavao stambene prilike u raznim zemljama. 196
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore de** (Maksimilijen Mari Izidor de Robespjer; 1758 - 1794) — vođa jakobinaca u Francuskoj revoluciji; šef revolucionarne vlade (1793 - 1794). 432 511
- Robin, Paul** (Pol Roben; rod. 1837) — francuski učitelj; bakunjinist, od 1869. jedan od vođa Alijanse socijalističke demokracije; član Generalnog vijeća (1870 - 1871), 1869. delegat na Bazelskom kongresu i 1871. na Londonskoj konferenciji Medunarodnog udruženja radnika. 16 22 23 290
- Rochat, Charles** (Šarl Roša) — predstavnik francuskog radničkog pokreta; član Pariskog Federalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika, sudionik Pariske komune; član Generalnog vijeća Internacionalne i sekretar-korespondent za Nizozemsku (1871 - 1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Internacionalne. 40 58 69 556
- Romanovi** — dinastija ruskih careva (1613 - 1917). 340 351 367
- Roon, Albrecht Theodor Emil, Graf von** (Albrecht Teodor Emil grof fon Ron; 1803 - 1879) — državnik i vojnik, od 1873. generalfeldmaršal, predstavnik pruske vojne kamarile, ministar rata (1859 - 1873) i ministar mornarice (1861 - 1871), reorganizirao prusku armiju, predsjednik pruske vlade (od januara do novembra 1873). 242
- Rosel, Vicente** (Visente Rosel) — španjolski anarhist, tkalac; član španjolskog Federalnog vijeća (1872 - 1873), odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Medunarodnog udruženja radnika. 100
- Rozwadowski, Josef** (Jozef Rozvadovski; rod. 1846) — poljski revolucionar, sudjelovao u oslobodilačkom ustanku u Poljskoj 1863 - 1864; komunar, šef štaba generala Pariske komune Wróblewskog; poslije obaranja Komune prebjegao u Englesku; 1872. član Generalnog vijeća Medunarodnog udruženja radnika. 39 58 69

- Rubau, Donadeu, José* (Hoze Ruban Donadeu) — litograf; španjolski anarhist, jedan od vođa i osnivač Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj. 298
- Rühl, J. (J. Ril)* — njemački radnik, član Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872). 39 58 69 556
- Rurik* (Rjurik; umro 879) — vođa Varjaga, oko 862. osvojio Novgorod. 340
- ruski car* vidi *Aleksandar II*
- Sacaze, François* (Fransoa Sakaz; 1808 - 1884) — francuski sudski službenik, monarhist, od 1871. poslanik narodne skupštine. 27 56 293
- Sadler* (Sadler) — član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872). 39 58 69 556
- Sáenz, Valentin* (Valentin Saens) — španjolski socijalist, trgovački pomoćnik; član španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), urednik lista «La Emancipacion» (1871 - 1873) i član Nove madridske federacije (1872 - 1873); borio se protiv anarhističkog utjecaja u Španjolskoj. 303
- Sagasta, Práxedes Mateo* (Praksedes Mateo Sagasta; 1827 - 1903) — španjolski državnik, vođa Liberalne stranke, ministar unutarnjih poslova (1871 - 1872), ministar vanjskih poslova (1874), predsjednik vlade (1881 - 1883, 1885 - 1890, 1892 - 1895, 1897 - 1899, 1901 - 1902). 114 152 302 306 397 556
- Saint-Clair, E. P. (E. P. Sen-Kler)* — učesnik američkog radničkog pokreta, porijeklom Irac; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika izabranog na Haškom kongresu 1872. 131 568
- Saint-Germain, Claude-Louis, comte de* (Klod Luj grof de Sen Žermen; 1707 - 1778) — francuski general, ministar rata (1775 - 1777). 408
- Saint-Martin, de* (de Sen-Marten) — francuski advokat, pristaša Bakunjinca. 316
- Saint-Simon, Claude-Henri d Rouvroy, comte de* (Klod Anri de Ruvroa grof de Sen-Simon; 1760 - 1825) — francuski utopijski socijalist. 247 417 511 518
- Salmerón y Alonso, Nicolás* (Nikola Salmeron i Alonso; 1838 - 1908) — španjolski državnik, 1873. predsjednik prve španjolske republike. 539
- Salt, Sir Titus* (ser Tajtes Solt; 1803 - 1876) — engleski tvorničar. 206
- Sauva, Arsène* (Arsen Sova) — francuski socijalist, krojač; pristaša Cabeta, jedan od vođa ikarijske kolonije u SAD; član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u SAD; kao delegat Haškog kongresa; Međunarodnog udruženja radnika (1872) podržao anarhističku manjinu; sedamdesetih godina sudjelovao u socijalističkom pokretu SAD. 124 - 127 129 130 143
- Sax, Emil* (Emil Saks; 1845 - 1927) — austrijski građanski ekonomist. 196 - 209 212 - 214 530
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) — jedan od vođa Saveza pravednih i Njemačkog udruženja za obrazovanje u Londonu, član Centralne uprave Saveza komunista, sudjelovao u revoluciji 1848 - 1849; 1850. prilikom rascjepa Saveza komunista zajedno s Willichom vođa sektaške frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1856. opet se približio Marxu; 1865. član Centralnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, delegat na Londonskoj konferenciji. 460
- Scheu, Heinrich* (Hajnrüh Šoj; 1845 - 1926) — austrijski socijaldemokrat, 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; 1875. emigrirao u Englesku. 125 127
- Schiller, Friedrich von* (Fridrih fon Šiler; 1759 - 1805) — uz Goethea najveći pjesnik njemačke klasičke; autor remek-djela koja su u njema-

- čkom narodu potakla razvoj nacionalne svijesti i borbeni duh protiv feudalne tiranije, nacionalnog ugnjetavanja, želju za slobodom i humanizmom. 75 330 480
- Schinderhannes* vidi *Bücker, Johann*
- Schlözer, August Ludwig von* (August Ludwig fon Šlecer; 1735 - 1809) — historičar i statističar. 480
- Schneider, Eugène* (Ežen Šnajder; 1805 - 1875) — francuski krupni industrijalac, vlasnik željezara u Krezou. 207
- Schubart, Johann Christian* (Johan Kristijan Šubart; 1734 - 1787) — naučnjak, bavio se problemima zemljoradnje. 480
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (Franc Herman Šulce-Delić; 1808 - 1883) — sitnoburžoaski ekonomist i političar; zalagao se za ujedinjenje Njemačke pod hegemonijom Pruske, suosnivač političke stranke «Nacionalni savez», šezdesetih godina jedan od vođa Napredne stranke; pokušao je putem osnivanja zadruga odvratiti pažnju radnika od revolucionarne borbe. 210 232 513
- Schumacher, Georg* (Georg Šumaher; rod. 1844) — štavilac, kasnije poduzetnik; socijaldemokrat, 1872. delegat sekcije iz Solingena na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član Rajhstaga (1884 - 1898); pripadao oportunističkom krilu socijaldemokracije. 125 - 127 130 131
- Schwarzenberg, Felix, Fürst von* (Felix knez fon Švarcenberg; 1800 - 1852) — austrijski državnik i diplomat; poslije obaranja ustanka u Beču u oktobru 1848. predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. 513
- Schweitzer, Johann Baptist von* (Johan Baptist fon Švajcer; 1834 - 1875) — pravozastupnik iz Frankfurta na Majni; izdavač i urednik lista «Social-Demokrat» (1864 - 1867); predsjednik Općeg njemačkog radničkog saveza (1867 - 1871); pristaša Lassalle-a, podržavao Bismarckovu politiku ujedinjenja Njemačke odogzo pod hegemonijom Pruske; ome-
- tao pristupanje njemačkih radnika Međunarodnom udruženju radnika; borio se protiv Socijaldemokratske radničke partije; pošto su 1872. otkrivene njegove veze s pruskom vladom isključen iz Općeg njemačkog radničkog saveza. 83 85 266 288
- Schweitzguébel, Adhémar* (Adhemar Švičgebl; 1844 - 1895) — guverner; švicarski bakunjinist, član Međunarodnog udruženja radnika; jedan od vođa tajne Alijanse socijalističke demokracije i jurasovske federacije, 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale; kao član jurasovske federacije isključen iz Međunarodnog udruženja radnika odlukom Generalnog vijeća od 5. januara 1873. 31 125 - 131 139 143 149 150 289 380
- Selchow (Zelhov)* — pruski državnik, ministar poljoprivrede (od decembra 1862. do januara 1873). 242
- Sentiñon, Gaspard* (Gaspard Sentinjon; umro 1903) — liječnik, španjolski anarhist, jedan od osnivača i vođa Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj, 1869. delegat na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 298 306
- Serraillier, Auguste* (Ogist Seraje; rod. 1840) — izradivač kalupa; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872); sekretar-korespondent za Belgiju (1870) i Francusku (1871 - 1872); poslije obaranja Drugog carstva u septembru 1870. poslan kao opunomoćenik Generalnog vijeća u Pariz; član Pariske komune; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Internacionale; 1873. član britanskog Federalnog vijeća; suborac Marxa. 21 40 44 58 69 104 124 - 127 129 - 131 138 146 259 262 315 316 317 357 556 571
- Serrano y Dominguez, Francisco* (od 1858) *conde de San Antonio*, (od 1862) *duque de la Torre* (Francisko Serano i Domingez, grof de San

- Antonio, vojvoda de la Tore; 1810 - 1885) — španjolski general i državnik, 1843. ministar rata, sudjelovao u državnom udaru 1856, predsjednik vlade (1868 - 1869, 1871, 1874), španjolski regent (1869 - 1871). 435
- Sexton, George* (Džordž Sekstn) — engleski socijalist, liječnik; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (od maja do avgusta 1872), 1872. delegat na Haškom kongresu Internacionale; u britanskom Federalnom vijeću (1872 - 1873) djelovao protiv reformističkih elemenata. 69 125 - 127 130 131
- Shaw, Robert* (Robert Šo; umro 1869) — predstavnik engleskog radničkog pokreta, slikar; sudjelovao na skupštini 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1869) u čijem je radu aktivno sudjelovao; širio ideje Internacionale u organizacijama tredjuniona; blagajnik Vijeća (1867 - 1868), sekretar-korespondent za Ameriku (1867 - 1869); 1865. sudjelovao na Londonskoj konferenciji i 1868. na Briselskom kongresu Internacionale. 11
- Skaldin* (pseudonim *Jeleneva, Fjodora Pavloviča*) (1828 - 1902) — ruski pisac i publicist, predstavnik buržoaskog liberalizma šezdesetih godina; surađivao u časopisu «Otečestvenije zapiski», autor poznate knjige «V zaholusti i v stolice», kasnije reakcionar. 465
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) — najznačajniji engleski ekonomist prije Ricarda; generalizirao je iskustva kapitalističkog manufakturnog perioda i tvorničkog sistema koji se razvijao, klasičnoj građanskoj političkoj ekonomiji dao njeno razvijeno obličje. 91
- Solon* (oko 638. do oko 558. prije n. e.) — atenski zakonodavac, oko 594. prije n. e. proveo niz zakona protiv plemićke aristokracije. 548
- Sorge, Friedrich Adolf* (Fridrih Adolf Zorge; 1828 - 1906) — socijalist; sudjelovao u badensko-falačkom ustanku 1849; zatim emigrirao u SAD, član Međunarodnog udruženja radnika; organizator američkih sekcija; 1872. delegat na Haškom kongresu; član Generalnog vijeća u Njujorku i njegov generalni sekretar (1872 - 1874); prijatelj i suborac Marxa i Engelsa. 124 - 127 129 - 131 154 566 - 570
- Soria Santa Cruz, Federico* (Federiko Sorija Santa Krus; 1815 - 1891) — španjolski general, 1872. sudjelovao u ratu protiv karlista, 1873. ugušio ustanak kantonalista u Andaluziji, vojni guverner Kadisa (1874 - 1875). 392
- Speyer, Carl* (Karl Špajer; rod. 1845. — stolar; šezdesetih godina sekretar Njemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; od 1872. član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika u Londonu i kasnije u Americi; 1872. delegat na Haškom kongresu. 131 568 569
- Splingard, Roch* (Roš Splengar) — 1872. belgijski delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član komisije za ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije; anarhist; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 125 - 127 129 - 131 273
- Stahl, Friedrich Julius* (Fridrih Julijus Štal; 1802 - 1861) — pravnik i ekstremno reakcionarni političar, suosnivač pruske Konzervativne stranke. 241
- Stefanoni, Luigi* (Luidi Stefanoni; 1842 - 1905) — talijanski pisac i publicist, sitnoburžoaski demokrat, racionalist, sudjelovao u vojnim pohodima Garibaldija; osnivač i urednik časopisa «Il Libero Pensiero», podržavao bakunjiniste. 36 70 - 72 296
- Stein, Heinrich Karl, Reichsfreiherr vom und zum* (Hajnrh Karl, baron carstva vom und cum Štajn; 1757 - 1831) — pruski državnik, od 1804. do 1808. zauzimao niz visokih položaja, sudjelovao u oslobodilačkoj

- borbi njemačkog naroda protiv ruđinske vlasti Napoleona, jedan od inicijatora nekih građanskih reformi u Pruskoj. 240
- Srepney, Cowell William Frederick* (Kauel Viljem Frederik Stepni; 1820 - 1872) — član Lige za reformu, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872) i blagajnik Vijeća (1868 - 1870), 1868. delegat na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji Internacionale, 1872. član britanskog Federalnog vijeća. 39 58 69 69 556
- Stevan VI, Dušan* (oko 1308 - 1355) — srpski kralj; od 1321. jedan od namjesnika, 1331. samodržac; pod njegovom vlašću Srbija je bila na vrhuncu moći; 1346. nazvao se carem Srba i Grka. 494 498
- Stieber, Dr. Wilhelm* (dr. Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — policijski savjetnik, šef pruske političke policije (1850 - 1860); jedan od organizatora i glavnih svjedoka na Kelnskom procesu komunistima 1852; u francusko-pruskom ratu šef vojne policije i njemačke špijunaže i kontrašpijunaže u Francuskoj. 114 217 279 459 460
- Stirner, Max* (pseudonim *Caspara Schmidta* (Maks Štirner; Kaspar Šmit; 1806 - 1856) — filozof i pisac, mladohegelovac, jedan od ideologa građanskog individualizma i anarhizma. 511
- Strousberg, Bethel Henry* (Betel Henri Štrusberg; 1823 - 1884) — njemački željeznički poduzetnik, 1873. bankrotirao. 216
- Strutt, Edward*, kasnije *baron Belper* (Edvard Strat, baron Belper; 1801 - 1880) — engleski liberalni političar, kancelar vojvodstva Lankaster (1852 - 1854), član parlamenta. 206
- St. Simon* vidi *Saint-Simon*
- Svjatški, Vladimir Ivanovič* (rođ. oko 1847) — član Nečajevljevog petrogradskog kružoka, 1871. sud ga je oslobodio od optužbe. 337
- Swarm* vidi *Dentraygues, Émile*
- Taylor, Alfred* (Alfred Tejlor) — engleski radnik, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872) i britanskog Federalnog vijeća (1872). 39 58 69 556
- Terzaghi, Carlo* (Karlo Tercagi; rođ. oko 1845) — talijanski advokat, sekretar torinske radničke federacije; 1872. postao policijski agent. 30 139 295 309 - 311
- Theisz, Albert-Frédéric-Félix* (Alber-Frederik-Feliks Teis; 1839 - 1880) — graver; francuski prudonist, član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u Englesku; 1872. član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i njegov blagajnik. 19 22
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski historičar i državnik, orleanist; ministar unutrašnjih poslova (1832, 1834), predsjednik vlade (1836, 1840), predsjednik republike (1871 - 1873), krvnik Pariske komune. 19 37 39 45 112 113 114 161 256 316
- Tkačov, Pjotr Nikitič* (1844 - 1885) — ruski publicist; sudjelovao u revolucionarnom pokretu protiv carskog apsolutizma; jedan od ideologa narodnjaka. 436 - 439 441 - 448 450 452 - 457 472 543 544.
- Tokarzewicz, Józef* (Jozef Tokažević; 1841 - 1919) — poljski revolucionar, novinar i pisac; od 1863. živio u emigraciji u Francuskoj i Švicarskoj; član poljske sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Cirihi; borio se protiv pokušaja Bakunjinina koji je nastojao da pridobije poljsku emigraciju. 296
- Tolain, Henri-Louis* (Anri-Luj Tolen; 1828 - 1897) — graver; desni prudonist; jedan od vođa pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, 1865. delegat na Londonskoj konferenciji, 1866. na Ženevskom, 1867. na Lozanskom, 1868. na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu Internacionale; poslanik Nacionalne skupštine 1871; za vrijeme Pariske komune prešao ver-

- sajcima; 1871. isključen iz Internacionale. 56
- Tomás, Francisco* (Fransisko Toma; oko 1850 - 1903) — zidar; član španjolskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1872 - 1873); jedan od vođa anarhističke organizacije u Španjolskoj; odlukom Generalnog vijeća od 30. maja 1873. isključen iz Internacionale. 100 391
- Tomilova, Jelisaveta Hristijanovna* (rod. oko 1839) — optužena u vezi sa zavjerom Nečajeva i 1871. oslobođena od optužbe; osamdesetih godina sudjelovala u radu saratovskog krugova »narodovoljaca«. 333 - 334
- Townsend, William* (Viljem Taunsend) — engleski radnik, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sudjelovao osamdesetih godina u socijalističkom pokretu. 39 58 69 556
- Treitschke, Heinrich Gotthard von* (Hajnrh Gotard fon Trajčke; 1834 - 1896) — reakcionarni historičar i publicist; 1886. imenovan historičarom pruske države. 461
- Uspenski, Pjotr Gavrilovič* (oko 1847 - 1881) — član Nečajevljevog kruga u Moskvi, sudjelovao u ubojstvu Ivanova, 1871. osuđen na 15 godina prisilnog rada i progonstvo u Sibir. 334 336 337 340 - 342
- Utin, Nikolaj Isakovič* (1845 - 1883) — ruski revolucionar, sudjelovao u studentskom pokretu, član narodnjačke organizacije »Zemlja i volja«; 1863 emigrirao u Englesku, zatim u Švicarsku; jedan od organizatora ruske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; član redakcije lista »Narodnoje delo« (1868 - 1870) urednik lista »Égalité« (1870 - 1871), borio se protiv Bakunjinia i njegovih pristaša; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Internacionale; šezdesetih godina povukao se iz revolucionarnog pokreta. 21 114 297 343 565
- Uz, Vasili* — kosački ataman; jedan od vođa pobunjenih seljaka i kosačka pod Stenkom Razinom. 331
- Vaillant, Édouard* (Eduar Vejan; 1840 - 1915) — francuski socijalist, blan-kist; član Pariske komune; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), delegat na Lozanskom kongresu 1867, na Londonskoj konferenciji 1871. i na Haškom kongresu 1872; povodom odluke kongresa o premještanju Generalnog vijeća u Njujork istupio iz Internacionale; aktivno sudjelovao u socijalističkom pokretu u Francuskoj, suosnivač Socijalističke partije Francuske (1901), za vrijeme prvog svjetskog rata socijalšovinist. 39 58 69 124 - 127 130 131 432 556
- Van-Heddeghem* (pseudonim *Walter*) (Van Hedegem, Valter; rod. oko 1847) — policijski agent koji se ubacivao u pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; 1872. delegat na Haškom kongresu; član komisije za ispitivanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije; raskrinkan 1873. 125 - 127 129 - 131 261 262
- Varlin, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Varlen; 1839 - 1871) — knjigovezac; lijevi prudonist, jedan od vođa sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Francuskoj; 1865. delegat na Londonskoj konferenciji, 1866. na Zenevskom i 1869. na Bazelskom kongresu Internacionale; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i Pariske komune; versajci su ga strijeljali 28. maja 1871. 22
- Velarde, José Maria* (Hose Marija Velarde) — španjolski general, od aprila do septembra 1873. general-kapetan Katalonije. 391
- Vermersch, Eugène* (Ežen Vermerš; 1845 - 1878) — francuski sitnoburžoaski novinar, sudjelovao u republikanskom pokretu; za vrijeme Pariske komune izdavao list »Le Père Duchêne«, poslije poraza Komune emigrirao u Englesku, gdje je izdavao list »Qui vive!«, u kojem je klevetao Međunarodno udruženje radnika i Generalno vijeće. 56 429
- Vésinier, Pierre* (Pjer Vezinje; 1826 - 1902) — francuski sitnoburžoaski

- publicist; zbog klevetanja Generalnog vijeća 1866. isključen iz Vijeća i 1868. iz Međunarodnog udruženja radnika; član Pariske komune, poslije njenog obaranja emigrirao u Englesku; sekretar Section française de 1871. i član federalističkog Univerzalnog vijeća koje je djelovalo protiv Marxa i Generalnog vijeća. 22 67 564
- Vichard, Paul* (Pol Višar) — predstavnik francuskog radničkog pokreta, član Pariske komune. 1872. delegat francuske sekcije u Londonu na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika, član komisije za istraživanje djelatnosti Alijanse socijalističke demokracije. 125 - 127 129 - 131 273
- Vickery, Samuel* (Semjuel Vikeri) — sekretar britanskog Federalnog vijeća (1872 - 1873), aktivno se borio protiv njegovog reformističkog krila; 1873. predsjednik kongresa britanske federacije u Mančesteru. 169 172
- Vittorio Emanuele II* (Vitorio Emanuele II; 1820 - 1878) — vojvoda Savojski, kralj Sardinije (1849 - 1861), kralj Italije (1861 - 1878). 8
- Vilhart, Raimond* (pseudonim *Wilmot*) (Rajmon Vilmar; Vilmot) — francuski revolucionar, član Pariske komune, 1872. delegat sekcija u Bordou na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; 1873. emigrirao u Buenos Ajres gdje je propagirao ideje Internacionalne. 124 126 127 129 - 131
- Viñas, Garcia José* (Garsia Hoze Viñas) — španjolski anarhist, student medicine; jedan od organizatora Alijanse socijalističke demokracije u Španjolskoj (1868); 1873. sudjelovao u revolucionarnim događajima. 298 306 389
- Vogel von Falckenstein, Eduard* (Eduard Fogel fon Falkenštajn; 1797 - 1885) — general, u njemačko-francuskom ratu generalni guverner njemačkog primorja. 111
- Vogt, Gustav* (Gustav Vogt; 1829 - 1901) — švicarski ekonomist njemačkog porijekla, građanski pacifist, jedan od organizatora Lige za mir i slobodu, brat Karla Vogta. 9 10 277
- Vogt, Karl* (Karl Vogt; 1817 - 1895) — prirodoslovac, vulgarni materijalist, sitnoburžoaski demokrat; 1848 - 1849. član frankfurtske Narodne skupštine (lijevog krila), u junu 1849. jedan od pet namjesnika Rajha; 1849. emigrirao iz Njemačke; pedesetih do šezdesetih godina plaćeni tajni agent Louisa Bonaparte, jedan od najaktivnijih učesnika hajke na proleterске revolucionare, Marx ga je raskrinkao u svom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*. 70 - 72 262 460
- Voigts-Rhetz, Julius von* (Julijus fon Voigts-Rec; 1822 - 1904) — pruski general, sudjelovao u njemačko-francuskom ratu, od 1873. direktor Općeg odjeljenja za pitanja rata, kasnije generalni inspektor artiljerije. 469
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Aruet de Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof deist, pisac satiričar, historičar; predstavnik građanskog prosvjetiteljstva 18. stoljeća, protivnik apsolutizma i katolicizma. 243 481
- Wagner, Adolph* (Adolf Vagner; 1835 - 1917) — vulgarni ekonomist, predstavnik takozvane socijalnopravne škole u političkoj ekonomiji, katedarski socijalist; osnivač Kršćansko-socijalne stranke (1878). 217
- Wakefield, Edward Gibbon* (Edvard Gibon Vejkfild; 1796 - 1862) — britanski državnik, ekonomist, kolonijalni političar. 75 94
- Waldersee, Friedrich Gustav, Graf von* (Fridrih Gustav grof fon Valderze; 1795 - 1864) — pruski general i vojni pisac, ministar rata (1854 - 1858). 481
- Walter* vidi *Van-Heddeghem*
- Ward, Osborne* (Osborn Vord) — učesnik američkog radničkog pokreta, član sekcije Međunarodnog

- udruženja radnika u Bruklinu; bio je pod utjecajem građanskih reformista; na Haškom kongresu 1872. izabran u Generalno vijeće, nije prihvatio izbor. 131
- Weerth, Georg* (Georg Vert; 1822 - 1856) — prvi proleterski pjesnik, publicist, član Saveza komunista; 1848 - 1849. urednik feljtona u listu »Neue Rheinische Zeitung»; prijatelj Marxa i Engelsa; poslije revolucije trgovački putnik. 481
- Weiler, G. A.* (G. A. Vajler) — njemački emigrant, član britanskog Federalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1872. i 1873); podržavao Marxa i Engelsa u njihovoj borbi protiv engleskih reformista; kasnije član Socijaldemokratske federacije koju je osnovao Hyndman. 172
- West, William* (Viljem Vest) — američki građanski radikal, član Centralnog komiteta Sjevernoameričke federacije Međunarodnog udruženja radnika; sekretar Sekcije 12 (Njujork), koja je na Haškom kongresu bila isključena iz Internacionale. 82 83 85 322 562 563
- Weston, John* (Džon Vestn) — tesar, kasnije poduzetnik; pristaša Owena; aktivni član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1872); 1865. delegat na Londonskoj konferenciji; član Izvršnog odbora Lige za reformu; jedan od vođa Land and Labour League; 1872. član britanskog Federalnog vijeća. 39 58 69 556
- Wieland, Christoph Martin* (Kristof Martin Viland; 1733 - 1813) — pjesnik i pisac građanskog prosvjetiteljstva 18. stoljeća. 480
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — kralj Pruske (1861 - 1888), njemački car (1871 - 1888). 45 112 114
- Willich, August* (August Vilih; 1810 - 1878) — pruski poručnik koji je zbog svog političkog uvjerenja istupio iz vojne službe; član Saveza komunista, 1849. komandant dobrovoljačkog korpusa u badensko-falačkom ustanku; prilikom rascjepa Saveza komunista 1850. zajedno sa Schapperom vođa sekaške frakcije koja je djelovala protiv Marxa; 1853. emigrirao u SAD, u Secesionističkom ratu (1861 - 1865) general u armiji država Sjevera. 459 460
- Wilmot* vidi *Vilmart, Raimond*
- Woodhull, Victoria* (Viktorija Vudhaj; 1838 - 1927) — američka građanska sufražetkinja; 1871 - 1872. pokušala prigrabiti vodstvo Sjevernoameričke federacije Međunarodnog udruženja radnika osnivajući sekcije s građanskim i sitnoburžoaskim elementima; rukovodila je Sekcijom 12, koju je Generalno vijeće na Haškom kongresu isključilo iz Internacionale. 82 84 - 86 563
- Wróblewski, Walery* (Valerij Vrublejevski, 1836 - 1908) — poljski revolucionarni demokrat, jedan od vođa poljskog oslobodilačkog ustanka 1863 - 1864, general Pariske komune, član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Poljsku (1871 - 1872); delegat na Haškom kongresu 1872, aktivno se borio protiv bakunjinista. 40 58 69 104 125 - 127 129 - 131 138 147 421 556
- Wyss, O.* (O. Vis) — francuski sekretar manchesterske Foreign Section Međunarodnog udruženja radnika; podržavao Marxa i Engelsa u njihovoj borbi protiv engleskih reformista; kasnije emigrirao u SAD. 168
- Yarrow, F. J.* (F. Dž. Jerou) — predstavnik engleskih tredjuniona, stolar-umjetnik; član Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1868. i 1872). 39 58 556
- Zerno-Solovjevič, Aleksandar Aleksandrov* (1838 - 1869) — ruski revolucionar i demokrat, pristaša Černiševskog; početkom šezdesetih godina sudjelovao u revolucionarnom pokretu u Rusiji, zatim emigrirao u Ženevu; član Međunarodnog

udruženja radnika; sudjelovao u švicarskom radničkom pokretu. 72

Zürcher, P. (P. Cirher) — 1872. član manchesterske Foreign Section Međunarodnog udruženja radnika; djelovao protiv reformističkog krila britanskog Federalnog vijeća. 168

Žukovski, Nikolaj Ivanovič (1833 - 1895) — ruski anarhist, od 1862. emigrant u Švicarskoj; sekretar ženevske sekcije Alijanse socijalističke demokracije, 1872. odvojio se od Internacionale iz protesta zbog isključenja Bakunjinca. 17 129 277

Imena biblijskih mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih djela.

Ahat — junak Vergilijeve »Eneide«, vjerni pratilac Eneje; pojam za odanog prijatelja. 290

Ahil — u starogrčkoj priči o trojanskom ratu najhrabriji od svih grčkih junaka; jedan od glavnih likova Homerove »Ilijade«. 437 444 445

Brásig (ujak *Brasig*) (Brezig) — ličnost iz romana Fritza Reutera »Ut mine Stromtid«. 229

Daniel (Danijel) — ličnost iz Starog zavjeta. 363

Dogberry (Dogberi) — ličnost iz Shakespeareove komedije *Mnogo vike ni za što*, oličenje činovničke ograničenosti, neznanja i gluposti. 56

Don Kihot — glavni junak istoimenog Cervantesovog satiričnog romana. 112

Eckart, der getreue (vjerni Ekart) — junak iz njemačke narodne priče; oličenje pouzdanog stražara. 437

Falstaff, Sir John (ser Džon Falstaf) — komična ličnost debelog, razmetljivog hvastavca iz Shakespeareove drame *Henri IV* i komedije *Vesele žene vindzorske*. 286 390

Haimonovi sinovi — junaci rano-srednjovjekovne poeme *Četiri sina Haimona* (*Aymona*) ili *Renaut de Montauban*, četiri brata Alard (Adelhart), Richard (Ritsart), Guichard (Witsart) i Renaut (Rainald). 319

Hamlet — glavni junak istoimene Shakespeareove drame. 428

Jehova (*Jahve*) — ime izraelskog boga. 511

John Bull (Džon Bul) — šaljivo ime koje su engleskom narodu dali Johathan Swift (1667 - 1745) i John Arbuthnot (1666 - 1735); danas uglavnom naziv za predstavnike engleske buržoazije. 399

Karl Moor (Karl Mor) — ličnost iz Schillerove drame *Razbojnici*. 330 350

Karlchen Mißnick (Karlhen Misnik) — lik koji je stvorio njemački humorist David Kalisch; čovjek koji sve zna površno, mamina maza. 436 441 444 446

Levijatan — mitološka vodena neman iz Starog zavjeta. 25

Monte-Christo (Monte Kristo) — glavni junak romana Alexandre-a Dumas-a. 350

Mörös (Meros) — ličnost iz Schillerove balade »Jamstvo«. 428

Nemeza — u grčkoj mitologiji božica osvete. 438

Petar — ličnost iz Novog zavjeta. 306

Robert Macaire (Rober Maker) — lik spretnog i prepređenog trgovca koji je kreirao čuveni francuski glumac Frédéric Lemaître, a karikaturama ovjekovječio Honoré Daumier. 350

Rudolph, Fürst von Geroldstein (*Geroldstein*) (Rudolf, knez fon Geroldštajn, Geroldštajn) — ličnost iz romana Eugène-a Sue-a *Les mystères de Paris*. 350

Registar pojmova

- Alijansa* vidi *Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*
- Anarhizam* vidi *Bakunjinizam*, *Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*, *Prudonizam*
- «*Apstraktni socijalizam*» i «*praktični socijalizam*» 237
- Asocijacija slobodnih proizvođača* 50
- Ateizam* 429 - 430
- Autoritet* 251 - 253
- i organizacija u privrednoj proizvodnji 251 - 252
- i autonomija 253
- Bakunjinizam*
- shvatanje države 489 490 491 495 497 509 - 510
- «narod», «narodni duh», «biće», «karakter naroda» kao determinante politike i državnosti pojedinih zemalja 488 489 491 - 494 496 508 - 509
- volunтарističko shvatanje revolucije 515
- negiranje značaja političke borbe 556 - 557
- zapostavljanje ekonomskih uslova društvenog razvitka i revolucije 504 - 505 515
- nosilac revolucije 487
- opšti štrajk kao pokretač političke revolucije 387 - 390
- ukidanje prava nasleđa kao politička tačka socijalizma 13
- negiranje značaja teorije 444 - 445
- bakunjinistički federalizam u praksi oružanog ustanka 393 - 398
- evolucija Bakunjinovih pogleda 363 - 367
- zavereničke metode 447
- ruska «obščina» kao predstapanje socijalizma 454 - 456
- artel kao oblik slobodne kooperacije 452 - 454
- Bakunjin o pangermanizmu i panslavizmu 359 - 361 494 - 495 499 - 500 501
- Bakunjin o nemačkom militarizmu 502 - 503
- «privatne stvari» i politika 435
- amoralnost bakunjinista 441 - 443
- Bakunjinovo izgnanstvo u Sibir i bekstvo iz njega 358 - 359
- Vidi i *Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*, *Rusija*
- Blankizam*
- osnovni karakter pokreta 427 - 428
- volunтарističko shvatanje revolucije 428 - 429
- «beskompromisnost» blankista 431 - 432
- blankistički proglas komunarima 427
- odnos prema «Komunističkom manifestu» 430 - 431 432
- odnos prema religiji 429 - 430
- dodirne tačke s bakunjinizmom 429 - 430
- Buržoaski socijalizam* — pokušaj rešenja socijalnog pitanja u okviru kapitalističkog društvenog poretka 196 - 197 201
- Buržoazija*
- i njeni saveznici 240
- Diktatura proletarijata* 517 - 518
- Društvene promene i zakonske norme* 49

Ekonomске osnove društveno-političkih zakona 229 - 230

Ekonomski razvoj i ljudska svest 551

Eksploatacija radnika u kapitalizmu 180

Engleska

- radnička klasa i parlamentarni izbori 400 - 403
- ravnodušnost engleskih radnika prema pitanjima teorije 417
- socijalni zakoni u Engleskoj — mrtvo slovo na papiru 213 - 214
- zemljoposed 61
- štrajk poljoprivrednih radnika 61 - 62
- antagonizam engleskih i irskih radnika 66 555
- demonstracije Iraca u Londonu 157
- solidarnost engleskih i irskih radnika 157
- rascep u redovima Internacionale 381 - 382
- kongres sekcija Internacionale u Mančesteru 382
- odnosi između Engleske i Irske 65 - 66
- odnosi s Rusijom 421
- proganjanje Iraca 156

Filantropizam (buržoaski) 199 204 - 205 208 251

Francuska

- reorganizacija francuske armije 465 - 466
- organizaciona struktura francuske armije u poređenju s nemačkom 466 - 471
- slabosti francuske vojne organizacije 470

Francusko-pruski rat 1870. 34 110 - 111

«*Izjednačenje klasa i pojedinaca*» 277 287

Internacionala

- «Inauguralna adresa» 245
- Opšti statut i Organizaciona pravila 20 - 21 22 29 30 59 124 125 - 126 138 170
- uslovi za ućlanjenje 87 568
- autonomija sekcija 17 29 59 99 101 120 146

- Generalno veće kompetencije Veća 12 18 21 28 29 - 30 31 32 59 125 133 137 167 171 561 564
- radnička većina u Generalnom veću 28
- sedište Veća 8 130 - 131 133 137 138 146 - 147 167 565
- osvajanje političke vlasti od strane proletarijata 124 132 138
- politička delatnost radničke klase nasuprot uzdržavanju od politike 25 - 26 138 166 170 246 - 250
- odbacivanje zavereničkih metoda 262 263
- mogućnost prelaska u socijalizam mirnim putem 132
- međunarodna solidarnost radnika 110 111 146 148
- sindikalno organizovanje radnika 126 - 127 171
- borba protiv sektaštva 25 - 27 43 294
- proganjanje članova Internacionale 8 9 - 10 63 - 64 109 - 110 111 - 114 254 256
- intrige, klevete, laži i podmetanja od strane buržoazije i drugih neprijatelja 9 18 - 19 25 30 37 - 38 44 54 - 58 67 - 68 70 - 72 109 114 - 115 171 238 264 - 266
- prijem Alijanse u članstvo 13
- rascep 100 - 101 569
- isključenje Jurske federacije i Bakunjina 123 273
- Briselski kongres 31 277
- kongres u Majncu (neodržan) 8 77
- Bazelski kongres 25 31 120 287 292 298
- Londonska konferencija (1871) 8 9 21 23 99 120 152 170 291 292
- Rezolucija o političkoj delatnosti radničke klase 25 26 134 138 301
- Rezolucija o švajcarskom sporu 291 - 292
- Haški kongres (1872) sazivanje 77
- dnevni red 77 - 78
- Izveštaj Generalnog veća 109 - 115
- Izveštaj o Alijansi 116 - 123
- Rezolucija o Statutu 124
- odluke o Organizacionim pravilima 125 - 126
- odluke o primanju sekcija 127 - 128
- odluke o sindikalnom organizovanju 126 - 127 171

- Odluka o političkoj delatnosti radničke klase 133 166 170
 Odluka o sedištu Generalnog veća 130 - 131 133 138 146 - 147 167 565
 imperativni mandati 141 - 144
 Odluka o isključenju Jurske federacije, Bakunjina i Guillaume-a 123 134
 odluke o Alijansi 123 129 - 130 273
 osporavanje pravovaljanosti odluka Kongresa 165 - 166 167 - 168 170 172 258
- Internacionala u Austro-Ugarskoj proganjanje njenih članova 113
  - Internacionala u Engleskoj odnos između irskih sekcija i Britanskog federalnog veća 65 - 66 Sekcija stranih radnika 22 Mančesterska sekcija za strance 165 - 166 rascep 169 - 170 244 - 245 258 381 - 382
  - Internacionala u Francuskoj razvoj posle pada Komune 315 proganjanje njenih članova 109 112 256 internacionalističko držanje u ratu 1870. 111 - 112
  - Internacionala u Holandiji 160 168 171 - 172
  - Internacionala i Italiji 106 155 254 259 307
  - Internacionala u Nemačkoj internacionalističko držanje u ratu 1870. 111 proganjanje njenih članova 111 113
  - Internacionala u Portugaliji 255 256 - 257 259 260 - 261
  - Internacionala u Sjedinjenim Američkim Državama pokušaj buržoaske inteligencije da sebi potčini organizacije Internacionale 43 81 - 82 86 563 problem radničke većine 43 83 - 84 563 rascep 34 41 - 43 83 - 84
  - Internacionala u Španiji osnivanje i razvoj 151 260 557 - 560 kongres u Barseloni (1870) 121 151 otpor alijansistima 160 303 - 304 rascep 46 105 153 254 - 255 303 Nova madridska federacija 105 136 154 303 320
- konferencija u Valensiji (1871) 121 152
 kongres u Saragosi (1872) 121 152
- Internacionala u Švajcarskoj Ženevska sekcija 117 118 136 Jurska federacija 142 - 144 kongres u La Šo-de-Fonu (1870) 14 288 - 289 rascep 14 - 15 289 - 290 isključenje Jurske federacije iz Internacionale 123 radnički kongres u Oltenu 322 383
- Vidi i *Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*
- Irska*
- policijski teror 555 - 556
  - odnosi između Irske i Engleske 65 - 66
- Italija*
- vladine «radničke» organizacije 560
  - rascep u redovima Internacionale 106
- Lasalizam* 229
- Liga za mir i slobodu* 9 11 276 - 278
- Bakunjinov pokušaj pripajanja Lige Internacionali 277
  - kongres Lige u Bernu 277
- Lionski ustanak i učešće Bakunjina u njemu* 15 - 16 283 290 314
- Manifest Komunističke partije*
- nastanak 79
  - opštost načela i specifičnost njihove praktične primene 79
- Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*
- tajno društvo u okviru Internacionale 33 98 102 - 103 118 119
  - osnivanje javne Alijanse i njen odnos prema Internacionali 13 278 286 - 287 288
  - poreklo 9 - 10 276
  - tajni Statut 117 - 118 274 368 - 377
  - Program 10 33 281 - 285 372 - 373 377 - 378
  - Pravilnik 10 378
  - zaverenički karakter organizacije 119 284 - 285
  - dve faze u delovanju Alijanse 120
  - anarhizam 39 282 - 283 284 332-333
  - sektaštvo 26 27

- usmerenost protiv Internacionale 120 274 - 275
- amoralnost u izboru sredstava borbe 274 - 275 303 - 304
- odnos Alijanse prema političkoj akciji radničke klase 278
- bespomoćnost i konfuznost bakunjinista u konkretnim revolucionarnim situacijama 283 - 284 391 - 393 397 - 398
- blagonaklonost buržoazije prema alijansistima 295 - 296
- tri stupnja članstva 146 278 - 279 368
- Internacionalna braća 279 286 315 368 - 370 373 - 377
- Nacionalna braća 279 370
- tajna Međunarodna alijansa socijalističke demokratije 279 370 - 373
- organizaciona struktura 279 - 281 370 - 372.
- Jurska federacija — glavno uporište Alijanse 99 120 123 321 - 322
- prividno raspuštanje 16 116 - 117 122
- zahtev za ukidanje Generalnog veća Internacionale 295
- kongres u Sonvilijeu (1871) 22 - 23 36 - 37 291 - 292
- sonvilijeska okružnica 23 120 121 300
- kongres u Sent-Imjeu (1872) 245 312 318 391
- kongres u Nešatelu (1872) 312 322 382
- kongres u Ženevi (1873) 388
- karakter i cilj svetske revolucije 281 372 - 377
- uništenje države i klasa — pretpostavka radikalne revolucije 282 374 - 375
- načelo političke apstinencije 25 38 101 119 278 289 319 368
- »izjednačenje klasa» 10 12 33
- antiautorizam 282 290 292 - 293
- autonomija sekcija 120 292
- zahtev za imperativnim mandatom delegata u organizacijama Internacionale 100 141
- odbacivanje odluka Haškog kongresa Internacionale 318 - 319
- konačno organizaciono odvajanje od Internacionale 320 - 323
- blagonaklonost buržoazije prema Alijansi 295 296
- ocena političkih ciljeva i metoda delovanja Alijanse 356 - 357
- učešće Bakunjinina u ustanku u Lionu 1870. 15 - 16 283 290
- Alijansa u Francuskoj suprotstavljajanje Internacionali 315 - 316
- sredstva borbe: intrige, denuncijacije, upotreba amoralnih ljudi 316 - 317
- simpatije za bonapartističku restauraciju 314 - 315
- Alijansa u Italiji
- deklarirani i sitnoburžoaski elementi kao vodeći ljudi 307 - 310 313
- konferencija u Riminiju 123 311 - 312
- optuživanje Generalnog veća Internacionale zbog autoritarizma 311 - 312
- pristajanje uz Jursku federaciju 309
- Italija kao pogodno tle za anarhizam 312 - 313 487
- Alijansa u Rusiji
- »teorija» anarhizma 332 - 333
- odnos Bakunjinina prema teoriji 330 - 331
- zaverenička praksa 333 - 343
- bakunjinistički program 345 - 346
- »Katehizam revolucionara» 346 - 351
- podmetanje programa tajne Alijanse kao programa Internacionale 337
- zahtevanje jezuitske discipline 351 355
- zloupotreba narodnog nezadovoljstva posle 1861. 325
- manipulisanje omladinom 326 - 328 336
- poziv emigrantima da se vrate u Rusiju 329
- alijansistička pesma 335
- afera Nečajev 324 - 346
- povezanost Bakunjinina i Nečajeva 325 - 326 335 343 - 344
- Bakunjin i odmetnici 328 330
- Bakunjin i rusko plemstvo 340
- Bakunjinova proklamacija oficirima ruske vojske 351 - 354
- Bakunjin i oslobodilački pokret Poljaka 326
- Alijansa u Španiji
- ciljevi i programska načela 151
- stvaranje tajne organizacije 299
- kolektivni imperativni mandat delegata 305
- secesionistički kongres u Kordobi (1873) i prekid s Internacionalom

- 160 254 319 321
konformizam i bespomoćnost bakunjinista u konkretnoj revolucionarnoj situaciji 391 - 393
- Alijansa u Švajcarskoj 286 - 297
početak delovanja tajne Alijanse 287
neuspeo pokušaj uvlačenja u Internacionalu 286 - 287
formalno raspuštanje Alijanse 287
prijem u Internacionalu 287
učešće alijansista na Kongresu u Bazelu 1869. 287
Jurska federacija — glavno uporište Alijanse u Švajcarskoj 120 291 321 - 322 382
kongres u Sonvilijeju 22 - 23 36 - 37 291 - 292
Sonvilijeska okružnica Jurske federacije 23 120 121 300
ponovno formalno raspuštanje 290 - 291
kongres u Sent-Imjeu 245 312 318 391
kongres u Nešatelu 312 321 322 382
kongres u Ženevi 388
Vidi i *Bakunjinizam*
- *Mutualizam* — *prudonističko načelo uzajamnog pomaganja* 248

Nacionalizacija zemljišta 48 - 50

- privatna svojina na zemlju 48
— obrada u velikim razmerama 49
— poljoprivredna proizvodnja 49
— usitnjena obrada 49

Nemačka

- istorijski koreni političke zaostalosti 239 - 241 477 - 480
— apsolutna monarhija, njeno raspadanje i prelazak u bonapartiističku 216 415
— preokret u razvoju nemačke državnosti 481
— industrijalizacija i izlazak na svetsko tržište 529 534
— dislokacija industrijskih preduzeća 535 - 536
— strategijske i političke posledice francusko-pruskog rata 1870. 406 - 407
— kompromis buržoazije s junkerima 242 - 243

- prividna ustavnost i prividni parlamentarizam 241
— bojažljivo emancipovanje buržoazije 416
— Bakunjin o Pruskoj kao nosiocu nemačke državnosti 487 - 489
— kolonijalna osvajanja 481
— industrijska revolucija i stambena kriza 529 - 530
— opadanje značaja antagonizma između plemstva i buržoazije pred antagonizmom između kapitalista i radnika 415
— nemački radnički pokret i socijalisti utopisti 417
— smisao nemačkih radnika za teoriju 417 418
— veza nemačke filozofije i naučnog socijalizma 417
— uspeh socijaldemokrata na parlamentarnim izborima 1873. 255 - 256
— jačanje uloge političke policije posle 1848. 460 - 461
— reorganizacija (pruske) armije i budžet 404 - 405
— preimućstvo nemačke vojne organizacije nad francuskom 466 - 471
— položaj i uloga religije 482

Pariska komuna 7 8 34 45 79 - 80

Politička apstinencija 101 132

Politička vlast vidi *Autoritet*

Poljska

- politički položaj Poljske u Evropi 19. veka 462
— poljski narod kao saveznik evropskog proletarijata 422 - 426
— radnička klasa Evrope i oslobodjenje Poljske 463 - 464

«*Praktični socijalizam*» i «*apstraktni socijalizam*» 237

Princip autoriteta vidi *Autoritet*

Produktivnost kapitala 190 - 191

Proizvodna snaga ljudskog rada 185

Proizvodne snage

— visok stupanj razvitka proizvodnih snaga kao uslov ukidanja klasa 449

Prudonizam 183 - 184 194 221 234 - 235 248 - 250 530 - 531

— »večna pravda« — vrhovni princip 183 185 - 186 227 - 228 230

— i utopizam 186 232

— Pariska komuna 221 - 222

— ograničavanje kamatne stope kao »revolucionarna« mera 191 - 192

Rad

— kao primarna društvena kategorija 461

Radnička klasa

— vezanost za zemlju u ranoj fazi kapitalizma 184

Revolucija

— ekonomski uslovi revolucije 515

— Vidi i *Internacionala, Međunarodna alijansa socijalističke demokratije, Bakunjinizam*

Religija

— kritika religije 482

Rusija

— ukidanje kmetstva i stupanje na put kapitalističkog razvitka 359 - 360 548 - 549 551 - 552

— mogućni pravci društveno-ekonomskog razvoja posle 1861. 549 - 551

— položaj seljaštva u 19. veku 450 - 452 473 - 474

— parazitizam plemstva 450 - 451

— poresko opterećenje seljaka posle reforme 451

— razmah zelenštva 451

— političko nezadovoljstvo i nemiri posle 1861. 325 362

— ruska opštinska zajednica (»obščina«) i skraćivanje puta ka socijalističkoj revoluciji 543 - 548

— proletarizovanje seljaštva i raspada-nje »obščine« 552

— unutrašnje slabosti ruske imperije 473 - 474

— Rusija — stub evropske reakcije 424 - 425 472

— uloga ruskog militarizma u Evropi 421 - 422

— antagonizam Rusije i Poljske 422

— intriganti i avanturisti u redovima ruske emigracije u zapadnoj Evropi 436 - 437

— privremena izolovanost ruskog revolucionarnog pokreta od evropskog 439 - 440

Vidi i *Bakunjinizam, Međunarodna alijansa socijalističke demokratije*

Sjedinjene Američke Države

— odsustvo staleških tradicija 81

— rascjep među sekcijama Internacionale 81 - 85

Sektaštvo u radničkom pokretu 25 - 27 43 294

Sitnoburžoaski socijalizam 181 223 227 277

Stambeno pitanje

— širenje velikih modernih gradova 180

— sirotinjske četvrti u gradovima 195

— javna higijena i stambeno pitanje 196

— fabrički stanovi za radnike 205 - 206 207 209

— radničke kolonije 203 - 204 206 - 207 208 - 212

— metoda »Hausmann« kao bonapartistički pokušaj rešenja 217

— socijalni reformizam i stambeno pitanje 201 - 203

— filantropsko-buržoaski prilaz 530 531 - 533

— harmonija interesa kapitala i rada 199

— »otkup stana« kao rešenje 233 - 234

— pomoć države 212 - 217

— kućna industrija i ublažavanje stambene krize 534 - 536

— suprotnost između sela i grada 190 203 232

— stanarina i njeni elementi 192 224 - 226

— ekonomska priroda stanarine (zakupnine) 226

Suprotnost između sela i grada vidi
Stambeno pitanje

Spanija

- ustanak 1873. 539 - 540
- proglašenje republike 1873. 385
- revolucija 1873. i model bakunjinističke revolucije 457
- nerazvijenost industrije i radničkog pokreta 385 - 386

Švajcarska

- radnički kongres u Oltenu 322 383

Ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje i rešenje stambenog pitanja 203 219

Ukidanje klasa 12 39

- visok stupanj razvitka proizvodnih snaga kao uslov ukidanja klasa 449

Utopijski socijalisti 247 - 248

Višak vrednosti

- proizvodnje 181 187
- raspodela 180 187 191

Zemljoposed, sitni i krupni 235 - 236

Spisak mera i novčanih jedinica

1 stopa (eng. foot)=12 palaca	30,480	cm
1 nemačka milja	7420,440	m
1 desetina	1,0925	hektara

Novčane jedinice*

1 funta sterlinga (engl. pound sterling £)=20 šilinga	20,43	Mk.
1 šiling (eng. shilling, sh.)=12 pensa	1,02	Mk.
1 peni (engl. penny, u množ. pence, d.)=4 fardinga	8,51	pf.
1 franak (franc. franc, fr.)=100 santima	80,00	pf.
1 sentim (franc. centime, cent, c.)	0,80	pf.
1 lira (l.)=100 centesima	81,00	pf.
1 centisim (ital.)	0,8	pf.
1 rublja	2,16	Mk.
1 real (španski)	oko 21	pf.
1 dukat (zlatna moneta u Evropi, prvobitno u Italiji)	oko 9	K
	oko 9	Mk.
1 gulden (austr.)	oko 2,025	Mk
1 groš (grč.) (do 1873.)	12	pf.
1 talir (Tlr) (pruska moneta do 1873.)=39 srebrnih		
	groša	360 pf.
1 dolar (dolar, \$)=100 centi		4,20 Mk.

* Preračunavanje u marke i pfenige ovde je izvršeno prema njihovoj vrednosti iz 1871 (1 marka = 1/2790 kg. čistog zlata).

Sadržaj

	Strana
<i>Predgovor</i>	IX
Karl Marx /Friedrich Engels, Tobožnji rascjepi u	
Internacionali	3
I	7
II	9
III	16
IV	22
V	32
VI	34
VII	37
Karl Marx, Zaključci Generalnog vijeća o rascjepu u Federaciji Sjedinjenih Država doneseni na njegovim sjednicama od 5. i 12. marta 1872.	41
I	41
II	41
III	42
Karl Marx, Uredniku lista »La Liberté«	44
Karl Marx, Rezolucije svečanog mitinga u čast godišnjice Pariske komune	45
Friedrich Engels, Španjolskom federalnom vijeću	46
Karl Marx, O nacionalizaciji zemljišta	48
Friedrich Engels, Građanima delegatima španjolskog zemaljskog kongresa u Saragosi	51
Friedrich Engels, Kongresu u Saragosi	53
Karl Marx, Izjava Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika o Cochrane-ovom istupanju u Donjem domu.	54

	Strana
Friedrich Engels, Udruženju radnika u Ferari.....	59
Friedrich Engels, Pisma iz Londona. — I. Štrajk engleskih poljoprivrednih radnika	61
Friedrich Engels, O progonu člana Internacionale Theodora Cunoa	63
Friedrich Engels, O odnosima između irskih sekcija i Britanskog federalnog vijeća	65
Karl Marx, Izjava Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika	67
Karl Marx, Još jednom Stefanoni i Internacionala	70
Karl Marx, Odgovor na prvi Brentanov članak Redakciji lista »Der Volksstaat«	73
Friedrich Engels, Zaključci Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika od 18. juna 1872.	77
Karl Marx /Friedrich Engels, Predgovor za <i>Manifest Komunističke partije</i> (njemačko izdanje 1872)	79
Friedrich Engels, Internacionala u Americi	81
Friedrich Engels, Pismo Komitetu za oslobođenje radnih klasa u Parmu	87
Karl Marx, Ruskim rudarima koji štrajkuju	88
Karl Marx, Odgovor na drugi članak Brentana	91
Friedrich Engels, Generalno vijeće svim članovima Međunarodnog udruženja radnika	98
Karl Marx/Friedrich Engels, Španjolskim sekcijama Međunarodnog udruženja radnika	535 102
Friedrich Engels, Generalno vijeće Novoj madridskoj federaciji	105
Friedrich Engels, Adresa Generalnog vijeća talijanskim sekcijama Međunarodnog udruženja radnika za konferenciju u Riminiju	106
Karl Marx, Zvanični izvještaj londonskog Generalnog vijeća pro- čitani na otvorenoj sednici Međunarodnog kongresa u Hagu..	109
Friedrich Engels, Izvještaj o Alijansi socijalističke demokracije podniet Haškom kongresu u ime Generalnog vijeća.....	116
Karl Marx/Friedrich Engels, Rezolucije općeg kongresa u Hagu od 2. do 7. septembra 1872.	124
I Rezolucija o Statutu	124
II. Odluke o Organizacionim pravilima	125
III Odluke o međunarodnim odnosima borbenih društava	126
IV. Odluke o primanju sekcija	127
V. Ovjera blagajničkog izvještaja Generalnog vijeća	128

	Strana
VI. Punomoći date od Generalnog vijeća i federalnih vijeća	128
VII. Odluke o Alijansi	129
VIII. Sjedište i sastav budućeg Generalnog vijeća	130
IX. Mjesto održavanja narednog kongresa	131
X. Redakciona komisija za zapisnike	131
Karl Marx, Govor o Haškom kongresu	132
Karl Marx, Gospodinu uredniku lista »Le Corsaire«	134
Karl Marx, Uredniku lista »The Daily News«	135
Friedrich Engels, Haški kongres[Pismo Bignamiju]	136
Friedrich Engels, Imperativni mandati na Haškom kongresu..	141
Friedrich Engels, Pisma iz Londona.-II. Još jednom o Haškom kongresu	146
Friedrich Engels, Britanskom federalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika	148
Karl Marx, Uredništvu lista »Der Volksstaat«	149
Friedrich Engels, Izvještaj Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika o stanju Udruženja u Španiji, Portugalu i Italiji	151
Friedrich Engels, Udruženju radnika i zemljoradnika Donje Lombardije (Sekciji Internacionale) u Lodiju	155
Friedrich Engels, Pisma iz Londona.-III. Miting u Hyde Parku	156
Friedrich Engels, Pisma iz Londona. — IV. Miting u Hyde Parku — Situacija u Španjolskoj	159
Karl Marx/Friedrich Engels, Uredniku lista »The International Herald«	162
Friedrich Engels, Mančesterska sekcija za strance svim sekcijama i članovima Britanske federacije	165
Karl Marx, Adresa Britanskog federalnog vijeća sekcijama, ograncima, pripojenim društvima i članovima Britanske federacije u Internacionali	169
Friedrich Engels, O stambenom pitanju	175
Prvi odeljak: Kako Proudhon rješava stambeno pitanje	179
Drugi odeljak: Kako buržoazija rješava stambeno pitanje	195
I	195
II	205
III	217
Treći odeljak: Još jednom o Proudhonu i stambenom pitanju	220

	Strana
I	220
II	224
III	231
IV	234
Karl Marx, Uredniku lista »The Times«	238
Friedrich Engels, »Krizu« u Pruskoj	239
Karl Marx, Odgovor na novu okružnicu tobožnje većine Britanskog federalnog vijeća	244
Karl Marx, Politički indiferentizam	246
Friedrich Engels, O autoritetu	251
Friedrich Engels, Saopćenja o djelatnosti Internacionalne na Kontinentu	254
Friedrich Engels, Pribeleške za Generalno vijeće	258
Friedrich Engels, Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika	260
Friedrich Engels, Povodom članka u listu »Neuer Social-Demokrat«	262
Friedrich Engels, Internacionala i list »Neuer«	264
Friedrich Engels, Generalnom vijeću Međunarodnog udruženja radnika	267
Karl Marx/Friedrich Engels, Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika. — Izvještaj o radu Bakunjinu i Alijanse socijalističke demokracije napisan po nalogu Haškog kongresa	269
I. Uvod	273
II. Tajna alijansa	276
III. Alijansa u Švajcarskoj	286
IV. Alijansa u Španjolskoj	298
V. Alijansa u Italiji	307
VI. Alijansa u Francuskoj	314
VII. Alijansa nakon Haškog kongresa	318
VIII. Alijansa u Rusiji	324
1. Proces Nečajevu	324
2. Katekizam revolucionara	346
3. Bakunjinov poziv oficirima ruske vojske	351
IX. Zaključak	356
X. Dodatak	358
1. Bakunjinova hedžra	358

	Strana
2. Bakunjinov panslavistički manifest	359
3. Bakunjin i car	361
XI. Dokazni spisi	368
1. Tajni statut Alijanse	368
2. Program i pravilnik javne Alijanse	377
3. Bakunjinovo pismo Franciscu Mora u Madrid	379
Friedrich Engels, Iz Internacionale	381
Friedrich Engels, Bakunjinisti na djelu. Spomenica o ustanku u Španjolskoj u ljetu 1873. godine	385
I	385
II	387
III	392
IV	396
Friedrich Engels, Engleski izbori	399
Friedrich Engels, Vojni zakon Nemačke	404
I	404
II	405
Friedrich Engels, Čutljivi štabni bukač Moltke i njegov nedavni lajpciški korespondent	411
Friedrich Engels, Dopuna Predgovoru iz 1870. za »Njemački seljački rat«	414
Friedrich Engels, Izbjeglička literatura	419
I. Jedan poljski proglas	421
II. Program blankističkih komunara-izbjeglica	427
III.	433
IV.	441
V. O društvenim odnosima u Rusiji	449
Karl Marx, Pogovor uz »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu«	459
Karl Marx /Friedrich Engels, Za Poljsku	462
Friedrich Engels, Poluzvanična dreka o ratu	465
Friedrich Engels, Prethodna napomena uz brošuru »O društve- nim odnosima u Rusiji«	472
[Karl Marx /Friedrich Engels], Iz rukopisne zaostavštine	475
Friedrich Engels, Razno o Njemačkoj	477
Karl Marx, Konspekt Bakunjinove knjige »Državnost i anarhija«	485

PRILOZI

	Strana
A. Friedrich Engels, Predgovor drugom pregledanom izdanju spisa »O stambenom pitanju«	529
B. Friedrich Engels Prethodna napomena (1894) uz spis »Bakunjinisti na delu. Podsetnik o ustanku u Španiji u leto 1873.«	539
C. Friedrich Engels, Pogovor (1894) uz spis »O društvenim odnosima u Rusiji«	543
D. Zapisi i dokumenti	
1. Policijski teror u Irskoj	555
2. Zapis govora Friedricha Engelsa o položaju Internacionale u Italiji i Španjolskoj	556
3. Zapis govora Friedricha Engelsa o položaju Internacionale u Španjolskoj	557
4. Zapis govora Friedricha Engelsa o kongresu u Saragosi	558
5. Zapis govora Karla Marxa o sazivanju Haškog kongresa i o punomoćjima Generalnog vijeća	561
6. Zabeleška o Marxovom izlaganju o Barryjevom mandatu	561
7. Zabeleška o Marxovom izlaganju o mandatu Žukovskog..	562
8. Zabeleška o Marxovom izlaganju o mandatu Westa	562
9. Zapis govora Karla Marxa o ovlašćenjima Generalnog veća	563
10. Zapis govora Friedricha Engelsa o sedištu Generalnog veća	565
11. Punomoć za Karla Marxa koju je izdalo Generalno vijeće u Njujorku.....	566
12. Mandat za Friedricha Engelsa koji je izdalo Generalno vijeće u Njujorku	566
13. Uputstvo predstavniku Generalnog vijeća za Italiju Friedrichu Engelsu u Londonu	567
14. Svim članovima Međunarodnog udruženja radnika	567
15. Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika svim svojim članovima	569
16. Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika	569
17. Građanima delegatima 6. kongresa Međunarodnog udruženja radnika	570

NAPOMENE I REGISTRI

	Strana
Napomene	575
Literatura	630
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa	644
Registar imena	669
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	705
Registar pojmova	706
Spisak mera i novčanih jedinica	713

ILUSTRACIJE

Naslovna strana prvog francuskog izdanja spisa »Tobožnji rascjepi u Internacionali«	5
»La Emancipación« (zaglavlje lista)	51
»La Plebe« (zaglavlje lista)	61
»The International« (zaglavlje lista)	77
Naslovna strana spisa »Stambeno pitanje (sv. 1) sa posvetom autora Lauri Lafargue	177
Naslovna strana brošure K. Marxa i F. Engelsa »Zavjera protiv Međunarodnog udruženja radnika«	271
»Der Volksstaat« (zaglavlje lista)	385

K. MARX — F. ENGELS

DELA • tom 29

MART 1872 — MAJ 1875

Pripremili za štampu saradnici Instituta
za međunarodni radnički pokret

Gligorije Ernjaković i Slobodanka Kovačević

Prevodioci

Šeka Almulji-Korać prevela je priloge na str: 88 - 90,
109 - 115, 149 - 150, 239 - 243, 258 - 259, 262 - 266,
561 - 566, 567 - 569

Mara Fran: 449 - 458, 472 - 474, 543 - 552

Vera Frangeš: 59 - 62, 70 - 72, 87, 106 - 108, 136 - 140,
146 - 147, 155 - 161, 246 - 253

Verona Hajm: 91 - 97, 380 - 384, 404 - 410, 477 - 484

Milijan Mojašević: 414 - 418

Vera Orebić: 46 - 47, 51 - 53, 102 - 105, 141 - 145

Slavko Paleček: 48 - 50, 54 - 58, 63 - 68, 77 - 78, 135,
148, 151 - 154, 162 - 174, 238, 244 - 245, 254 - 257,
260 - 261, 267 - 268, 555 - 561, 566

Moša Pijade: 79 - 80

Ivan Prpić: 175 - 237, 419 - 448, 529 - 538

Milutin Sušović: 411 - 413, 465 - 471

Nataša Tkalec: 459 - 461

Zvonko Tkalec: 462 - 464, 539 - 542

Marija Ugrenović: 41 - 43, 67 - 69, 73 - 76, 81 - 86,
385 - 403

Branimir Živojinović: 489 - 523

Mira Žunec: 7 - 40, 44 - 45, 98 - 101, 116 - 134, 269 - 380,
567, 570

Nacrta za korice *Eduard Stepančić*

Grafička oprema *Borivoje Miladinović*

Tehnički urednik *Milena Mijailović*

Korektori *Branka Jejinić, Branka Sjeran, Milica Sekički,*
Vera Grčić, Nada Tomičević i Jugoslava Ševković

Izdavači

Izdavačka radna organizacija *Prosveta*

OOOR •Izdavačka delatnost

Beograd, Dobračina 30

Institut za međunarodni radnički pokret

Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

Štampa

Birografika

Subotica, Put Moše Pijade 72

Tiraž: 5.000 primeraka

